EVLİYA TEZKİRELERİ

Feridüddîn Attâr

KABALCI

FERİDÜDDÎN ATTÂR

EVLİYA TEZKİRELERİ

Çeviren
Prof. Süleyman Uludağ

KABALCI YAYINEVİ

Feridüddîn Attâr
Evliya Tezkireleri

Birinci Basım: Aralık 2007

Kapak Düzeni: Gökçen Yanlı

Teknik Hazırlık: Zeliha Güler

Yayıma Hazırlayan: Mustafa Küpüşoğlu

KABALCI YAYINEVİ
Himaye-i Etfal Sok. 8-B Cağaloğlu 34110 İstanbul
Tel: (0212) 526 85 86 Faks: (0212) 513 63 05
yayinevi@kabalci.com.tr www.kabalciyayinevi.com
internetten satış: www.kabalci.com.tr

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Attâr, Feridüddîn
Evliya Tezkireleri

1. Tasavvuf 2. Felsefe 3. Din 4. Menakıbname

ISBN 975-977-110-0

Baskı: Yaylacık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. (0212 567-8003)
Litros Yolu Fatih San. Sitesi No:12/197-203 Topkapı-İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Rahmeti çok, lütfu bol Allah'ın adıyla ...

Hamd olsun Mevlâya,

Selam olsun Muhammed Mustafa'ya!

Milli duyuş, inanış ve düşünüş biçiminin oluşumunda, böylece milli yapı ve karakterin vücut bulmasında etkili olan ana kaynakların ve temel eserlerin tercüme edilip yeni kuşaklara tanıtılması, fikir ve inanç tarihimiz açısından olduğu kadar, içinde yaşadığımız toplumun şu anki düşünce ve inanç yapısı bakımından da büyük önem taşır. Milletinin inanış, düşünüş ve duyuş üslûbunu, toplumsal bir varlık olarak yapısını, bu yapının belli başlı nitelik, özellik ve tezahürlerini tanımak isteyenlerin, milli yapının oluşmasında uzun yüzyıllar etkili olmuş klasik eserleri dikkatle incelemeleri gerekir. Bu gereksinimi karşılamak ve daha önce yapılan çalışmalara ek olmak üzere biz de Kuşeyrî'nin Risale'*sini, Kelâbâzî'nin* Taarruf'*unu ve Hucvirî'nin* Keşfu'l-Mahcûb'*unu tercüme ettik. Tasavvuf akımının İslam öğreti ve ilimlerdeki durumunu, İslam toplumu ve düşüncesi üzerindeki etkisini göstermek için de İbn Haldûn'un İslam tasavvufuyla ilgili ciddi bir eleştiri ve genel bir değerlendirme olan* Şifâu's-Sail'*ini tercüme ettik.*

Kelâbâzî, Kuşeyrî ve Hucvirî'nin sözü edilen eserleri Sünni tasavvufunun Hicri 6 / *miladi* 12. *yüzyıla kadar olan seyri hakkında tam ve doğru bir fikir verir. Sünni tasavvufunun ilk beş yüzyıllık seyrini ve gelişme tarzını takip etmek için temel eserler ve ana kaynaklar bu kitaplardır. Serrâc'ın* el-Luma'*sında, Ebû Tâlib Mekkî'nin* Kûtu'l-Kulûb'*unda ve Gazzalî'nin* İhyâu Ulûmi'd-Dîn'*inde anlatılan tasavvuf, sözü edilen eserlerde ifade edilen tasavvufun tıpkısıdır. Ancak adı geçen yazarlar o sıralarda yeni yeni yapılanan tasavvuf akımının zahiri ilimlere zıt düşmediğini ve şeriat hükümleriyle çelişmediğini göstermek, böylece yeni bir hareket olan tasavvuf karşısında dindar birey ve zümrelerde görülen ürkekliği ve çekingenliği gidermek, tepkileri yumuşatarak muhalefeti ortadan kaldırmak için olabildiğince ihtiyatlı bir dil kullanmayı tercih etmişler ve dikkatli davranmayı maslahata uygun bulmuşlardı. Böyle olunca da tasavvufî kavrayışları üstü kapalı ve hayli bulanık ifadelerle anlatmışlardı. Bu da zaten anlaşılması kolay olmayan mistik inançların ve tasavvufî meselelerin zor anlaşılmasına yol açıyordu. Oysa kitaplarda üstü kapalı ifadelerle anlatılan konular sûfiler arasında açık seçik bir biçimde konuşulmaktaydı. Attâr zamanında zahir ehlinin ve şeriat ehlinin tasavvufa gösterdikleri şiddetli tepki hayli yumuşa-*

dığından, tasavvufî kavrayışları ve meseleleri daha açık bir biçimde ortaya koyma imkânı doğmuştu. Attâr Evliya Tezkireleri*'nde işte bunu yapmış ve daha önce var olan tasavvufî kavrayışları daha açık ifade ederek daha iyi ve daha doğru anlaşılmalarını sağlamıştır.* Evliya Tezkireleri*'nde biçimlenen bu tasavvuf anlayışı Mevlânâ ve ondan sonraki mutasavvıflarda gelişerek devam etmiş, özünü aynen koruyarak türlü türlü ifadelere bürünmüştür.*

Evliya Tezkireleri*'ndeki tasavvuf anlayışı soyut, teorik ve felsefi değildir; fakat biçimci, akılcı, zahirci ve nascı da değildir; olabildiğince somut ve serbesttir.* Evliya Tezkireleri*'ndeki mistik duyuş ve düşünüş tarzı panteizme oldukça yaklaşmışsa da hiçbir zaman ona dönüşmemiş, daima yalınlığını, açıklığını, anlaşılırlığını ve çekiciliğini korumuştur. Bu nitelikleri olduğundan* Evliya Tezkireleri*'ndeki tasavvuf geniş halk yığınları, özellikle çoğu okuma yazma bilmeyen tarikat mensuplarınca büyük bir ilgiyle karşılanmış, benimsenmiş, sevilmiş, yaşanmış ve yaşatılmıştır. Çin'den Adriyatik sahillerine kadar uzanan geniş topraklarda yaşayan Türk kavimler,* Evliya Tezkireleri*'ndeki tasavvuf anlayışını hem aslından hem de Uygur ve Anadolu Türkçesine yapılan tercümelerden okumuş ve öğrenmiştir. Türkçe yazılan manzum ve nesir eserlerdeki kavrayışların çoğunu* Evliya Tezkireleri*'nde aynen bulmak mümkündür.* Evliya Tezkireleri*'ndeki tasavvufî ve ahlaki bilgiler genellikle menkıbelerle ve düzgün bir biçimde ifade edilmiştir. Dolayısıyla* Evliya Tezkireleri *menkıbe yönünden yukarıda değinilen eserlerin hepsinden daha zengindir. Daha sonraki yüzyıllarda bile bu kadar bol menkıbe içeren tabakât ve tasavvuf kitabı yazılmamıştır. Bu bakımdan Yâfi'î'nin* Ravzu'r-Reyâhîn*'inden üstündür.*

Evliya Tezkireleri*'nde ırk ve inanç farkı gözetmeyen engin bir insan sevgisi, derin bir dinsel hoşgörü vardır. İnsanlığın gösterdiği farklı tezahürler bir yana bırakılarak, bütün insanlarda bir ve aynı olan öz ve cevher üzerinde ısrarla durulmuştur. Kısacası yetmişikibuçuk millete aynı gözle bakılmıştır.*

Evliya Tezkireleri *bir çeşit tasavvufî ve ahlaki bilgiler ansiklopedisidir. İslam tasavvufunun ve tasavvûfi ahlakın hemen hemen bütün meseleleri açık bir dille ve birçok tekrarla kesin bir biçimde ortaya konulmuştur. Yapılacak araştırma ve değerlendirmelerde* Evliya Tezkireleri*'ndeki bilgilere dayanmak çok yerinde olacaktır.*

Bildiğim kadarıyla hiçbir dilde Evliya Tezkireleri*'nin eksiksiz bir tercümesi yoktur. Milli kültürümüzü ve dinsel hayatımızı çok yakından ilgilendiren bu önemli eserin eksiksiz tercümesinin bize nasip olmasını Hak Teâlâ'nın hakkımızdaki bir lütfu sayıyor, bundan memnun oluyor, bunun şükranesi olmak üzere bu diziye yeni eserler eklemek için yapacağımız çalışmalarda başarılı kılmasını yüce Mevlâdan niyaz ediyorum.*

Süleyman Uludağ 10 Mayıs 1984, Bursa

GİRİŞ

ATTÂR'IN HAYATI, ESERLERİ, FİKİRLERİ

Feridüddin Ebû Hâmid (veya Ebû Tâlib) Muhammed bin İbrahim'in doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Fakat Hicri 540-618 yılları arasında yaşadığı tahmin edilebilir. Gazel ve kasidelerde mahlas olarak Feridüddin'in kısaltılmışı olan Ferid'i kullanmış, ancak daha çok Attâr'ı tercih etmiştir.

Attâr ıtriyat alışverişi, attârlık yapan zat demektir. Az çok tabiplikten anlayan, müstahzar yapmasını bilen, güzel kokular ve ilaçlar satanlara saydelanî [eczacı] denildiği gibi attâr da deniliyordu.[1] Bu sanatı yaptığı için yazarımız Attâr diye meşhur olmuştu. Esasen doğuda âlim ve şairlerin birçoğu bu meslekle uğraşmaktaydı. *Mu'cemu'l-Müellifin*'de Attâr lakabıyla şöhret bulmuş kırktan fazla âlim, şair ve sûfinin ismi kaydedilmiştir.[2] Attâr'ın babasının ismi İbrahim, künyesi Ebû Bekir'dir. Uzun bir ömür yaşayan Ebû Bekir İbrahim attârlıkla meşgul oluyordu. Yani mesleği Attâr'a babasından miras kalmıştı.

Attâr Nişabur civarında eski bir köy olan Kedken'de doğmuştu.[3] Kedken İslamdan önce mamur bir beldeydi. O dönemden kalan bazı eserler harap olmuşsa da, burada yatan İslam öncesi dinsel hayatın ermişleri daha sonra İslami bir renk alarak hürmet görmeye devam etmişlerdir.[4] Attâr'ın babası İbrahim'in mezarı da buradadır. *Mecâlisu'l-Uşşak*'ta Attâr'ın Nişabur civarındaki Kandişnân'da doğduğu söylenir. Kendisi *Mazharu'l-Acâib*'in bazı beyitlerinde çocukluğunun Tûn'da geçtiğini söylerse de daha fazla bilgi vermez, ama bu eserin ona aidiyeti kesin değildir.

Devletşah *Tezkiretu'ş-Şuara*'sında Attâr'ın doğumunu Hicri 513 olarak kaydeder. Doğum tarihi olarak başka tarihler de verilmektedir. Ancak genellikle 540 tarihinde doğduğu kabul edildiğinden, biz de bu tarihi tercih ediyoruz. Attâr isminde birçok sûfi ve şairin yaşamış olması, Attâr'ın ölümüne tarih düşüren ibarelerin farklı olması, Attâr'ın kendi döneminde yaşayanlardan şimdiki zaman ve geniş zaman kipleriyle

---

1 "Attâr," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, II:6.

2 *Mu'cemu'l-Müellifin*, XV:73-75.

3 Devletşah, *Tezkiretu'ş-Şuara*, Tahran, 1338, s. 187.

4 Muhammed Rıza Şefii Kedkenî, *Muhtarnâme*'ye önsöz, Tahran, 1358.

söz etmesi veya dönemin bazı yazarlarının Attâr'dan böyle söz etmeleri, Attâr'ın hem doğum hem de ölüm yılı için farklı tarihlerin ileri sürülmesine neden olmuştur. Kendisi eserlerinde nerede doğduğundan ve nasıl bir hayat yaşadığından söz etmez.[1]

Attâr küçüklüğünde Nişabur civarındaki Şâdyâh'ta babasının attâr dükkânına devam ediyor, bir yandan baba mesleği attârlığı, öbür yandan da ilim ve irfan öğreniyor. Attâr'ın eserlerine baktığımızda iyi Arapça, tefsir, hadis, kelam, fıkıh gibi dinsel ilimler öğrenimi gördüğünü; hikmet, felsefe, yıldızlar, eczacılık gibi akli ve tecrübi ilimlerden anladığını öğreniyoruz. Ancak bu ilimleri nerede ve kimlerden öğrendiğine dair elimizde bilgi yoktur. O zaman Nişabur ilim ve irfan merkezi olduğundan herhalde bu ilimleri öğrenmesi için sefer yapması gerekmemişti.

Bazı tarihçiler Attâr'ın tasavvufta âdet olduğu üzere seyahatler yaptığından, Mekke'ye gidip Kâbe'yi ziyaret ettiğinden, hatta Şam, Mısır ve Hindistan'a kadar gittiğinden söz ederlerse de bütün bunlar aslı olmayan rivayetlerden ibarettir. Hayatının sonuna doğru yazdığı *Esrârnâme*'de Kâbe'yi görme iştiyâkı içinde olması Hicaz'a gitmediğinin delilidir. Attâr evlenmiş, çoluk çocuk sahibi olmuştu. *Muhtarnâme*'deki rubailerde bazı çocuklarının ölümlerine işaret edilmiştir. *Evliya Tezkireleri*'nin Ebû Atâ bahsinde anlatılana benzer bir menkıbe de Attâr hakkında anlatılır. Bu menkıbeye göre Attâr'ın çocukları Moğollar tarafından kılıçtan geçirilmiştir. Fakat bütün bunlar kesin olmayan tahmin ve yakıştırmalardan ibarettir. Ebû Atâ kelimesi Attâr şeklinde tahrif edilmiş de olabilir. Hicri XIII. yüzyıla kadar Attâr'ın soyundan geldiğini iddia edenlere rastlanmıştır.

Attâr'ın tasavvufa karşı eğilimi ve sûfilere karşı ilgisi çok küçük yaşta başlamıştı. *Evliya Tezkireleri*'nin önsözünde bunu açıkça söyler. Çocuk denecek yaşta sûfilerin meclislerine ve sohbetlerine katılıp onlardan feyz aldığını tahmin etmek herhalde hatalı olmaz. Câmî'nin *Nefahâtü'l-Üns*'te anlattığına göre Attâr'ın intibaha gelmesi şöyle olmuştur: Bir gün Attâr dükkânında alışverişle uğraşırken bir derviş çıkageldi. Ve birkaç kere "Allah için bir şey!" dedi. Attâr dervişe iltifat etmemişti. Bu sırada dervişle aralarında şöyle bir konuşma geçti: "Ey efendi! Sen nasıl öleceksin?" "Sen nasıl öleceksen öyle." "Sen benim gibi ölebilir misin?" "Evet." Dervişin ağaçtan bir çömleği vardı, başının altına koydu, Allah deyince can verdi. Bunu gören Attâr yüreğinden vurulmuşa döndü, dükkânını dağıttı ve bu yola yöneldi.[2]

---

1 Muhammed Rıza Şefii Kedkenî, *Muhtarnâme*'ye önsöz, Tahran, 1358, s. 24; Ahmet S. Hansari, *Hüsrevnâme*'ye önsöz, s. 31, Tahran 1339.

2 Câmî, *Nefahâtü'l-Üns*, 669.

Bu menkıbeyi Devletşah şöyle aktarır: Bir gün Attâr dükkânında oturmuş, becerikli ve usta işçileri karşısında elpençe durmuşlardı. Tam bu sırada görünüşte divane, ama aslında bilge birisi aniden dükkânına bakmaya başladı, hatta yaş dolu gözleriyle derin bir ah çekti. Bunu gören Attâr, "Ey derviş! Senin için uygun olan buradan çabucak geçip gitmendir," dedi. Divane, "Efendi, efendi! Ben yükü hafif biriyim, bir hırkadan başka bir şeyim yok. Geçip gitmek benim için mesele değil, şu pazardan çabucak geçer gidebilirim. Sen üzerindeki yüke ve ağırlığa dikkat et, halini basiretle düşün." "Ben geçip giderim diyorsun. Nasıl geçip gidersin?" Bunun üzerine divane hırkasını çıkarıp yere serdikten sonra başını üzerine koyup derhal canını Hakka teslim etti. Bu manzarayı gözleyen Attâr'ın hali birden değişti, meczubun sözleri nedeniyle içi dertle doldu. Kalbi kuruyup misk kokulu oldu, kâfur örneği dünyaya karşı soğuk tabiatlı oldu, dükkânını yağmaya verdi. Dünya pazarından bezdi. Bundan sonra mücâhede ve riyazetle meşgul oldu.

Menkıbelerde böyle denilse de Attâr'ın tasavvufa karşı duyduğu sevginin ta küçükken başladığını ve ata mesleği olan attârlıkla yaşlılık çağına kadar uğraştığını kabul etmek zorundayız.

Attâr'ın görüştüğü, sohbetlerine devam ettiği ve feyz aldığı şeyhler de kesin bir biçimde bilinmemektedir. Devletşah Attâr'ı Rüknüddin Ekkaf'ın müridi olarak gösterir. Fakat zahit, dindar ve fakîh olan Ekkaf'ı çağdaşlarından hiçbiri sûfi olarak anmamıştır. Öğrencisi Sem'ânî onu yalnızca zahit ve fakîh olarak tanıtmıştır. Attâr da Ekkaf'la ilgili hikâyelerinde onunla şahsen görüştüğünü ima bile etmemiştir. *Evliya Tezkireleri*'nin önsözünde bu zattan söz etmesi de onun müridi olduğunu veya Ekkaf'ın sûfi olduğunu göstermez.

Câmî *Nefahâtü'l-Üns*'te Attâr Mecdüddîn'in müridi dir der. Fakat ardından üveysi olduğunu da ekler. Gerçi Attâr *Evliya Tezkireleri*'nin önsözünde bu zatla görüştüğünden söz etmiştir. Ama böyle bir görüşmenin olması şeyh-mürit ilişkisinin kurulmasını gerektirmez. O devirde ünlü kişilerin birbirlerini ziyaret etmelerine az rastlanmazdı. Hicri 613 veya 617'de Ceyhun ırmağına atılarak öldürülen Mecdüddîn meşhur şeyh ve sûfilerden olup Necmüddin Kübrâ'nın müritlerindendi. Babasının tıpla meşgul olması, Attâr tıbbı Necmüddin'den öğrenmiş, hırkayı da ondan giymiştir inancının doğmasına yol açmış, hatta bu yüzden Attâr Kübreviye tarikat silsilesinde gösterilmiştir.[1] Fakat Attâr'ın bu zatın müridi olduğunu gösteren bir delil yoktur.

---

1 Ma'sum Ali Şah, *Taraiku'l-Hakaik*, 11, 336.

Attâr, Cemaleddin Muhammed bin Muhammed'in müridi olarak gösterilmişse de bu zatın kim olduğu belli değildir.

Aynı şekilde bazı tezkire yazarları Attâr'ı doğrudan Necmüddin Kübrâ'nın müridi olarak göstermişlerse de buna ilişkin hiçbir delil yoktur.

Devletşah *Tezkiretu'ş-Şuara*'sında, "Attâr çocukluğunda şeyh Kutbüddin Haydar'ı görmüştü. Babası bu zatın müridiydi. Attâr gençliğinde *Haydarnâme*'yi bu nedenle yazmıştır," der. Bazı tezkire yazarlarının Devletşah'a atfen tekrarladıkları bu menkıbe, üzerinde durulmaya değmeyecek kadar zayıf ve sakattır. Hicri 604 veya 618'de ölen Haydar'ın, Attâr'ın babasının şeyhi olması oldukça zayıf bir ihtimaldir.

Câmî, "Bazıları [Attâr] üveysidir demişlerdir," der.[1] Yaşayan bir pire gereksinimi olmayan, Veysel Karanî gibi vasıtasız olarak nübüvvet ocağında ve nebinin kucağında terbiye ve irşat edilenlere üveysi denilir. Bu konuda bu ifade son derece önemlidir. Tezkire yazarlarından her birinin Attâr için farklı birisini şeyh olarak göstermesi, bu konuda inandırıcı ve ikna edici bir delil gösterememeleri üveysi olduğunun ileri sürülmesine yol açmıştır. Gerçekten de küçük yaşından başlayarak tasavvufî hayatı tanıyan, meşhur sûfilerle görüşen, sohbetlerine katılan, hassas ruhlu bir şair olduğu için bu hayatın etkisinde kalıp tasavvuf akımına iyice kapılan Attâr, çok zengin manevi tecrübesi olan birisi olarak belli bir şeyhe bağlanmamış ve bu yüzden de üveysi sayılmıştı.

Attâr ne bilinen anlamda bir şeyhin müridiydi ne de mutasavvıftı. O tasavvuf âşığıydı. Bu hayat tarzından hoşlanmış ve benimsemişti. Tarikatın edep erkânından çok, tasavvuf felsefesine ve sûfiyane yaşayışa tutkundu. Tasavvufun "hür olarak duyma ve düşünme, duyulanı ve düşünüleni serbestçe ifade etme" özelliğinden yararlanarak, bildiklerini, inandıklarını ve hissettiklerini rahat bir şekilde açık açık ifade ediyordu. Bu bakımdan Câmî'ye benziyordu.

Üveysiler genellikle Hz. Peygamber'in ruhuyla terbiye edilirler, fakat daha önce vefat etmiş velilerin ruhaniyet ve maneviyatıyla terbiye edildiklerine de inanılır. Bu nedenle Attâr ya Hallac, ya Senâî ya da Ebû Said Ebû'l-Hayr'ın ruhaniyeti vasıtasıyla yetişmiştir denilmiştir. Hz. Mevlânâ, Hallac'ın nuru yüz elli yıl sonra Attâr'ın ruhunda tecelli etmiştir der.[2] Gerçi 540'ta veya en erken 513'te doğduğu kabul edilen Attâr ile 309'da idam edilen Hallac arasındaki zaman farkı 150 yıl değil, en az 204 yıldır. Fakat bu söz bir yandan Attâr'ın üveysiliğini ifade ederken, öbür yandan Hallac'taki

---

1 Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 669.

2 Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 669.

tasavvuf anlayışının Attâr'da devam ettiğini gösterir. Gerçekten de Attâr'ın tasavvufunun aslı ve esası bu anlayıştır.

Attâr'ın ruhani ve manevi şeyhi Ebû Said Ebû'l-Hayr'dır diyenler de vardır. Gerçekten Attâr bir kasidesinde, ayrıca *Esrârnâme*'sinde bu zata büyük bir eğilim göstermekte ve sahip olduğu her devleti onun sayesinde elde ettiğine gönülden inanmaktadır. Attâr'ın Ebû Said'e duyduğu derin hürmet ve içten bağlılık nasıl bir tasavvuf anlayışının temsilcisi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Attâr'ın *Esrârnâme*, *İlâhînâme*, *Mantıku't-Tayr* gibi eserlerinde Ebû Said'le ilgili menkıbelere geniş yer vermesi bu bağlılığın sonucudur.[1]

Üveysilik insanın kendisinden önce yaşamış başka birisinin fikirlerine, hayat felsefesine ve huyuna tutkunluk derecesinde bağlı olması, hayran kalması, kendi fikri ve ilmi kişiliğini onun kişiliğinde eritmesi olarak görülebilir. Bu nedenle Attâr Hallac, Ebû Said ya da Senâî'nin manevi öğrencisi ve müridi kabul edilebilir. Gerçekte hangi şeyh ya da şeyhlerin sohbetine katılıp etkisinde kaldığı konusunda şimdilik bir şey söyleyemiyoruz. Said Nefisî, Attâr için Ebû Said'e varan şeyhler silsilesi kaydetmişse de bunun doğruluğu çok şüphelidir, hatta doğru olması uzak bir ihtimaldir.

Attâr'ın üstatları ve şeyhleri belli olmadığı gibi öğrencileri ve müritleri de belli değildir. Yani tasavvuf tarihinde kendilerini Attâr'a nispet eden, onun şakirti olduğunu söyleyenlere rastlanmaz. Bu da Attâr'ın sonradan anlaşılan anlamda bir tarikata girmediğini, belli bir şeyhe bağlanmadığını ve şeyh olup mürit yetiştirmediğini açıkça gösterir.

Devletşah ve Câmî'nin anlattıklarına göre, Hz. Mevlânâ (604/672-1207/1273) babası Bahaüddin Veled'le Belh'ten hicret ettiği zaman Nişabur'a uğramış, burada Attâr'ı görmüş; Attâr *Esrârnâme*'sini Hz. Mevlânâ'ya hediye etmiş, o da bu eseri aziz bir hatıra olarak saklayıp marifet ve hakikat için örnek almıştır.[2]

Mevlânâ'nın 616'da 12 yaşındayken Nişabur'da Attâr'la görüşmesi imkânsız değildir. Ancak Eflâkî, Ferûdun Sipehsâlâr ve Sultan Veled gibi ilk mevleviler bundan söz etmezler. Devletşah ve Câmî'nin verdikleri bilginin kaynağı belli değildir. Ancak Hz. Mevlânâ'nın Attâr'a derin bir hürmet gösterdiği, ona sarsılmaz bağlarla bağlı olduğu, eserlerini zevkle okuduğu, bunlardan ilham aldığı, hatta bazı mısra ve beyitle-

---

1 Ebû Said Ebû'l-Hayr'ın tasavvuf anlayışı ve hayatı torunlarından İbn Münevver tarafından *Tevhidin Sırları*'nda anlatılmıştır. Bu menakıbnâmenin *Evliya Tezkireleri*'yle karşılaştırılması aradaki benzerliği açıkça gösterir. Bkz. *Tevhidin Sırları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004.

2 Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 668.

ri ya aynen ya da ufak tefek değişikliklerle alıntıladığı kesindir. Bu nedenle Attâr'ın tasavvuf anlayışı Mevlânâ'da gelişerek ve ilerleyerek devam etmiş, onun eserlerinde yeni bir ifadeye bürünmüştür. Attâr hakkında Mevlânâ şunları söyler:

Attâr ruh bûd Senâî dû çeşm-i û	*Attâr ruhtu, Senâî de onun iki gözü.*
Mâ ez pey-i Senâî vu Attâr âmedim	*Biz Senâî ile Attâr'ın ardından geldik.*
Men ân Molla-yi Rûmem ki ez nazmem şeker rized	*Ben manzumelerinden şeker dökülen Rumelili Mollayım.*
Velâkin der Suhan-güften gülam-ı şeyh Attâr'em	*Ama söz söylemede şeyh Attâr'ın uşağıyım.*
Ançe güften der hakikat ey aziz	*Ey aziz, her ne söyledimse, hakikatte*
An şünidenestem men ez Attâr niz	*Ben onu Attâr'dan duymuşumdur.*

Eflâkî anlatıyor: "Bir gün Mevlânâ divit ve mürekkep istedi. Kalktı, medresenin bahçesinin kapısına Attâr'ın *Esrârnâme*'sinde yer alan şu iki beyiti yazdı."

Hitab-ı Hakk û bende dû be-şinâs..	*Hakkın hitabını tanı, kulunkini de,*
Ki tû: Hû "gûî ve Hak: Eyyühennas."	*Sen hû deyince Hak hay der*
Hoşâ: Hâyî "zi Hak vu zi bende: Hûyî."	*Ne hoştur Haktan hay, kuldan hû.*
Miyân-i bende vu Hak: hay-i hâyî.	*Kul ile Allah arasında, hay huy.*

Attâr'ın da Mevlânâ'nın büyüklüğünü önceden keşfederek şöyle dediği nakledilir:

Men tü-râ râhî nûmâyem ez Resûl	*Ben sana Resul'den bir yol göstereyim,*
Tû hem ez Attâr in-râ kün kabûl	*Sen de bunu Attâr'dan kabul et.*
Men tü-râ râhî nümâyem ez ulûm	*Ben sana ilimlerden bir yol göstereyim.*
Ba'de men hem ârifi goyed be-rûm.	*Benden sonra bunu Rum'da bir arif anlatır.*
Ârif-i vâkıf zi-asl-ı her ulûm	*Her ilmin aslına vâkıf bir arif*
Ba'de peydâ şeved goyed be-rûm	*Benden sonra zuhur edip Rum'da söz söyler.*

Fakat bu beyitlerin Attâr'a ait olması imkânsızdır. Sonradan ona atfedilmiştir. Attâr'ın vefat tarihi hakkında 589/1193'ten 632/1234'e kadar değişen çeşitli tarihler verilmektedir. Bunlar içinde en fazla 618 veya 628 tarihleri üzerinde durulmaktadır. Ancak neredeyse bütün kaynaklar Attâr'ın Moğol istilasına uğrayan Nişabur'daki katli-

am sırasında şehit olduğundan emindir. 618/1221'de meydana gelen bu olay şöyle olmuştur: Nişabur'u kuşatan Moğol askerleri ile Nişabur halkı arasında çıkan çatışmada Cengizhan'ın damadı Emîr Togoçar katledilmişti. Moğol ordusu onun intikamını almak için Nişabur'u baştan başa harap etmiş, taş üstünde taş bırakmamış, şehrin yerini tarıma elverişli dümdüz bir alan haline getirmiş, kedi ve köpeğe varıncaya kadar şehir sakinlerini kılıçtan geçirmiş, sahraya sürdükleri ihtiyarları, kadın ve çocukları da katletmişlerdi. Büyük ihtişam ve debdebeyle şehre giren ölmüş komutanın karısı ve Cengizhan'ın kızı kılıç artıklarını idam ettirmiş, bu katliamdan kurtulan kırk kadar sanatkâr da Türkistan'a götürülmüştü. Attâr işte bu hengâmede şehit edilmişti.

Menkıbeye göre Moğol askerlerinin eline esir düşen Attâr kendi ölümünü kendisi çabuklaştırmıştı. Rivayet ederler ki, Moğolun biri onu katletmeye kalkışınca başka bir Moğol askeri, "Şu ihtiyarı öldürmekten vazgeçersen kanına bedel olmak üzere sana bin akçe veririm," demişti. Moğol bu fiyata onu satmak istedi, ama Attâr: "Sakın beni bu fiyata satma, zira kanım için sana bundan daha fazla bir fiyat verirler," deyince fikrinden vazgeçti. Sonra başka birisi, "Bu ihtiyarı öldürme, kanına karşılık sana bir torba saman veririm," diye teklif edince Attâr, "İşte beni şimdi sat, zira esas fiyatımı ve değerimi buldum, bundan fazla etmem, daha iyi bir şeye değmem," dedi. Bunun üzerine gazaba gelen Moğol askeri onu katletti. Attâr böylece şehitlik şerbetini içti.

Şehit olan Attâr vücudundan koparılan başını ellerine alarak yarım fersahlık bir mesafeyi koşarak katetti. Şimdi naaşının gömülü olduğu Şâdyah'daki mezarına gelince fetihlerle dolu mübarek ruhu a'lâ-yı illiyyûndaki [cennetin en yukarısı] yuvasına uçtu. Başka bir menkıbeye göre bir Moğol askeri Attâr'ı yakalamış, katliamın yapıldığı yere götürüyordu. Bu sırada şeyh vecde gelip coştu, tevhit hali kendisine hâkim oldu, katile yöneldi ve, "Başına keçeden bir taç giymiş, beline keskin bir kılıç bağlamış, Türkistan tarafından hileyle geliyorsun, seni tanımayacağımı mı sanıyorsun?" demiş ve bu şekilde gelen ilahi tecelliyi görmüştü. Kaynaklar Attâr'ın 114 yaşında şehit olduğunu söylerler. Fakat bu rakamı mübalağa kabul edip 70 küsur yaşında vefat ettiğine hükmetmek daha doğru görünmektedir.

Attâr'ın mezarına ilk defa Kâdı'l-Kudât Yahya bin Sâid tarafından bir türbe ve imaret yaptırılmıştır. Rivayete göre Yahya'nın oğlu ölünce ahali başı Attâr'ın ayağının ucuna gelecek şekilde gömülmesini uygun gördü; fakat kadı Yahya, "Oğlumun efsane anlatan hurafeci bir ihtiyarın yanına bu şekilde gömülmesi doğru olmaz," diye itiraz edince oğlunu başka bir yere gömdüler. Ancak o gece rüyada kendisini At-

târ'ın nurlu mezarı başında gördü. Veliler, kutuplar ve hak erenler toplanmış, Attâr'ın mezarı başında hürmetle durmuş bekliyorlardı. Bu durumu gören kadı, tanıdıklarından utandığından hemen oradan uzaklaştı. Ancak yana yakıla ağlayan oğlu babasına, "Babacığım, yanlış hareket ettin, beni Hak erenlerin ayağındaki bereketten mahrum bıraktın, çabuk imdadıma yetiş. Benim için cennet Hak erenlerin ayağının yanı olsun," dedi. Bu rüyayı gören kadı uyanınca şeyhin hısım ve akrabasını arayıp oğlunu Attâr'ın ayağının altına gömmesi için izin vermelerini rica etti. Yaptığına pişman olup şeyhe inandı ve müridi oldu, mezarının başına bir türbe ve imaret yaptırdı. Şeyhin mezarı Şâdyah'ın dışında Bezirgânlar kasabası denilen yerdedir. Daha sonra Ali Şîr Nevâî 891'de burasını tekrar imar etmiştir. Bu türbe Muzafferuddin Şah zamanında tamir görmüştür.

Mezhebi

Attâr'ın Sünniliği gayet açık olsa da Şii veya Şiiliğe eğilimli olduğu iddia edilmiştir. Örneğin kadı Nurullah Şüsterî Attâr'ı halis muhlis bir Şii sayıp, ilk üç halife hakkında söylediği övücü sözleri yorumlamıştır. Bazılarına göre Attâr küçüklüğünden beri Hz. Ali'ye, ehl-i beyte karşı derin bir muhabbet ve hürmet hissiyle doluydu. Ehl-i beyte olan bu bağlılığı yaşlılığında başının derde girmesine ve çeşitli eziyetlere uğramasına neden olmuştu. *Mazharu'l-Acâib*'i, ehl-i beyte duyulan aşırı sevgi ve saygı nedeniyle Semerkandlı bir müftünün verdiği fetvayla yakılmıştı. Bu sırada evi yağmalanan Attâr Mekke'ye kaçmak zorunda kalmıştı ve son eseri *Lisanu'l-Gayb*'ı burada yazmıştı. Mirza Muhammed Kazvinî'nin son zamanlarda tekrar ortaya attığı bu iddiaların doğru olması çok güçtür. Zira *Lisanu'l-Gayb* ve *Mazharu'l-Acâib*'in Attâr'a ait olduğu bile kesinlikle kanıtlanmış değildir.

Bazılarına göre Attâr Şiidir. Ancak yaşadığı yüzyılda Şiilik ile Sünnilik arasında fazla düşmanlık ve nefret olmaması nedeniyle ilk üç halife ile dört mezhep imamlarına saygı duyup onları övmüştür veya ilk üç halife ile ehl-i sünnet imamlarını övmesi takiye gereğidir. *Evliya Tezkireleri*'nin Cafer-i Sâdık'la başlaması da bunu gösterir. Başta kadı Nurullah Şüsterî olmak üzere bazılarınca ileri sürülen bu iddia da hiçbir ciddi esasa dayanmamaktadır.

Attâr'ın Sünniliği apaçıktır. Sünni olduğunu söyleyen birisi, Attâr'ın yaptığından ve söylediğinden daha fazla bir şey ne yapabilir ne de söyleyebilir. Attâr'ın Sünni olduğunu söylemesine ve bu inanç temelinde yaşamasına rağmen yine de Şii olduğu iddia edilebiliyorsa söylenebilecek fazla bir şey yoktur. Attâr'ın eserlerinde geleneksel Sünni tasavvufunun inançlarıyla uyuşmayan hiçbir unsur yoktur.

Musibetnâme ve *Hüsrevnâme*'de Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı övmesi; *Evliya Tezkireleri*'nde Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmed bin Hanbel gibi Sünni imamları saygı ve sevgi, hatta hayranlık dolu cümlelerle anması tam bir Sünni sûfi olduğunun açık delilidir. Ehl-i beyte olan sevgisi ve saygısı Sünni oluşunun gereğidir. *Evliya Tezkireleri*'nde Sünni sûfileri Sünnilerin anladığı ve bildiği tarzda tasvir etmesi, Attâr'ın sıradan bir Sünni sûfi olmadığını, bundan daha fazla olarak Sünni tasavvuf anlayışının mimarlarından olduğunu gösterir.

Fikri ve Tasavvufî Kişiliği

Attâr İslam tasavvufunun önemli kişilerinden biridir. Yaşadığı dönem tasavvuf bakımından oldukça önemlidir. O yüzyıla kadar Serrâc, Kelâbâzî, Ebû Tâlib Mekkî, Kuşeyrî, Hucvirî ve Gazzalî gibi yazarların eserlerinde ifadesini bulan ve şekillenen tasavvuf, Attâr'ın eserlerinde yeni olmasa da kesinlikle daha rahat ve daha serbest bir ifadeye kavuşmuş ve bu özelliğini sonraki yüzyıllarda da korumuştur. Bu açıdan Attâr'ı vahdet-i vücûtcu teorinin ayrıntılı bir şekilde ortaya konulduğu sonraki dönem ile bu teorinin böylesine açık ve ayrıntılı bir şekilde ifade edilmediği önceki dönem arasındaki geçişi başlatan büyük bir sûfi olarak kabul etmek herhalde hatalı olmayacaktır. Attâr'da kuvvetli panteistik bir eğilim olduğunu, ancak bunun henüz sistemli, felsefi ve teorik bir hal almadığını kabul etmek gerekir.

Attâr küçüklüğünden beri tasavvufî hayatı ve sûfilerin davranış tarzını tanımış ve bu hayatla haşir neşir olsa da, zamanında geçerli olan ve rağbet gören dil ilimlerini, tefsir, hadis, fıkıh, kelam gibi dinsel ilimleri, hikmet denilen felsefeyi, özellikle tıp ve eczacılığı öğrenmişti. Gerçi bu ilimleri kimden, ne zaman ve nerede öğrendiğine dair kaynaklarda açık ve kesin bilgiler yoktur. Ancak eserlerine bakıldığında çağının kültürüyle tam olarak donandığı şüpheye yer vermeyecek biçimde anlaşılır. Mesnevileri, rubaileri, kasideleri, gazelleri, hikâyeleri, hikmetleri, öğütleri bunu açıkça gösterir.

Attâr geniş bir düşünce dünyasına, zengin bir bilgi hazinesine, değerli gözlemlere, önemli bir hayat tecrübesine, bol bir ilhama, işlek bir zekâya, güçlü bir muhakemeye ve güzel bir ifadeye sahiptir. Doğuştan hassas ve şair ruhludur. Dinsel hükümler, ilahi sırlar, toplumsal ilişkiler ve bireysel davranışlar hakkında isabetli saptamalar yapacak, kimsenin aklına gelmeyen incelikleri yakalayacak ve bunları çarpıcı bir üslûpla sergileyecek bir yeteneğe sahiptir.

Araştırmasının saiki ilahi ve beşeri esrara karşı duyduğu merak ve tecessüstür. Zihni daima bu gibi konuları araştırmakta, gerçeği bulmak için sürekli bir çaba har-

camaktadır. Bu saik, ilerlemiş yaşına rağmen ömrünün sonuna kadar eser vermekle meşgul olmasını sağlayacak kadar güçlü ve süreklidir.

Attâr cehalete, bağnazlığa, taklide, ham ruhlu ve çiğ tabiatlı olmaya şiddetle karşıdır. Bu karakterdeki kişilerle alay eder, nükteli sözlerle onları yerer. Eserlerinin önemli bir kısmını böylelerinin zaaflarını ve içine düştükleri çelişkileri teşhir etmeye ayırır. Zalimleri ve zorbaları şiddetle eleştirerek mazlum ve mağdurları savunur. Beşeri zaaf ve ihtirasları güzel bir şekilde teşhir eder. Dindarlığın gerisinde saklanan münafıklığı, ihlasın ardında gizlenen ikiyüzlülüğü, fedakârlık görüntüsünün ardında pusuya yatırılan ihtirası ve tamahı apaçık bir şekilde gözler önüne serer. Günahkâr olmayı gösterişe ve ikiyüzlülüğe dayanan dindarlığa tercih eder. Bu bakımdan kalender huylu kişileri sever. Açık kalpli ve açık fikirli insanları takdir eder. İnsana duyduğu sevgiyi ve saygıyı her fırsatta dile getirir. İnsanı insana düşman eden fırkacılıktan ve hizipcilikten nefret eder.

Hz. Mevlânâ, "Hallac'ın ruhu Attâr'da tecelli etmiştir" diyerek onun tasavvuf anlayışını özlü bir şekilde tarif etmiştir. Gerçekten de Attâr'ın tasavvufu Hallac, Bâyezîd-i Bistâmî, Ebû Said Ebû'l-Hayr ve Senâî'nin tasavvufunun devamı, geliştirilmiş, olgunlaştırılmış ve tamamlanmış şeklidir. O güne kadar Sünni sûfilerin eserlerine almadıkları şathiyeleri rahat bir şekilde eserlerine alan Attâr bu özelliği sayesinde tasavvufî hayatın derinliklerine iner, olası son sınırlara ulaşmaya çalışır, bu uğurda resmi inançları ve geleneksel kavrayışları zorlar. Kuşeyrî ve Gazzalî'den sonra tasavvuf aleyhtarlığının hızının kesilmesi işine yarar. Bazı basit muhalefetleri ve önemsiz itirazları dinlemez, yoluna ısrar ve cesaretle devam eder. Bu nitelikteki tasavvuf daha sonra Hz. Mevlânâ ve Molla Câmî gibi sûfi şairlerde sürer.

Eserleri

Attâr'ın *Evliya Tezkireleri* dışındaki bütün eserleri manzumdur. Geçirdiği manevi ve fikirsel gelişim bakımından Attâr'ın hayatı üç devreye ayrılır. Bu dönemlerde yazdığı eserler arasında bazı farklar vardır. Birinci devre eserlerinde şiire ve edebi sanatlara hâkim usta bir hikâyeci olarak görünür. Eserin esas konusunu çok geniş bir çerçeve oluşturur. Bu çerçevenin içinde pek çok küçük hikâye, düzenli ve düzgün bir plana göre yer alır. Gerek çerçeve gerekse küçük hikâyelerin tasavvufî anlam ve anlayışlarla olan ilişkileri dikkatle ve özenle göz önünde tutulur.. İkinci devrede eser ve mesnevilerindeki düzen zayıflar, çerçeve ve küçük hikâyelerin bağları gevşer, aynı kelimeler sık sık tekrar edilir, dinmeyen heyecan bu tür tekrarlarla yatıştırılmaya çalışılır. Bu eserlerinde Attâr bazen panteist his ve anlayışlarla esrik, bazen de külli

ve ilahi varlıkla birleşmeyi özleyen bir âşık olarak görünür. Üçüncü devrede ve yaşlılık çağında şairin edebi gücü geriler. Fikirlerinde bir dağılma, düzende artan bir gevşeme göze çarpar.[1] Bu özellik aynı döneme ait *Evliya Tezkireleri*'nde de vardır.

Attâr'ın eserleri üzerine bir hayli inceleme yapılmıştır. Biz burada yalnızca tasavvufî kişiliğini tanıtmak için eserlerine kısaca değineceğiz. Attâr'a nispet edilen eserler elli kadardır. Ancak Attâr'ın *Hüsrevnâme* ile *Muhtarnâme*'de adlarını verdiği ve ona ait olduğu kesin olan eserler şunlardır:

Musibetnâme: Mesnevinin konusu Allah'ı dış âlemde arayan sâlikin onu iç âlemde bulmasıdır. Sâlik şeyhinin emriyle Allah'ı bulmak için yerleri, gökleri, peygamberleri, melekleri en aşağı varlıktan en yüksek varlığa kadar her şeyi dolaşır, ama bütün bu varlıklar uygun mazeretler ileri sürerek onu başlarından savarlar, onu dış âlemde bulmaktan ümidini kesen sâlik nihayet aradığını kendinde bulur. Bu çerçeve hikâyenin arasına bir sürü küçük ve ara temsiller, hikâyeler yerleştirilmiştir. Bu eser *Tarikatnâme* adıyla Türkçeye de tercüme edilmiştir.

Esrârnâme: Konusu tasavvuf olan bir mesnevi olup 26 hikâyeden ibarettir. Çerçeve hikâye yoktur, meseleler küçük hikâyelerle açıklanmıştır. Bu eser Ahmedî adlı birisi tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

Mantıku't-Tayr (Makamat-ı Tuyur): Bir çerçeve hikâye ve araya yerleştirilen birçok küçük hikâyeden meydana gelir. Çerçeve hikâyenin konusu Ahmed Gazzalî'nin *Risâletu't-Tayr*'ından alınmıştır. Simurg adı verilen Anka'yı aramaya giden, uzun ve yorucu yolculuktan sonra ancak otuz kadarı emeline ulaşan kuşun, dış âlemde aradıkları Padişah-Anka'yı kendi içlerinde bulmalarını anlatır. Bu eser de tam ve kısaltılmış, manzum ve nesir olarak birkaç defa Türkçeye çevrilmiştir.

Hüsrevnâme: 8364 beyitten meydana gelen, araya küçük hikâyelerin girmediği bu uzun mesnevinin konusu Rum kayserin macerasıdır. Ama mesele tamamıyla ahlaki ve tasavvufî bir mahiyette tasvir edilmiştir. Ancak İbn Arabi'de görülen bir tarzda vahdet-i vücûttan söz ettiği için bu mesnevinin Attâr'a aidiyeti şüphelidir.

Muhtarnâme: Konularına göre düzenlenmiş bir rubailer derlemesidir. Elli bölümden meydana gelmiştir. II. Selim adına Türkçeye tercüme edilmiştir. Fevkalade güzel rubailer içeren *Muhtarnâme* büyük bir olasılıkla günümüze kadar gelen rubai derlemelerinin en eskisidir.

İlâhînâme: Bir çerçeve hikâyeyle birçok küçük hikâyeden meydana gelen bir mesnevidir. Hikâyeler züht ve tasavvufa ilişkin olup bunların en önemlisi İblis'le il-

---

[1] *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, II:8.

gilidir. Attâr şeytanı vefakâr bir muhip, sadık bir âşık ve fedakâr bir yiğit olarak tasvir eder. Haktan başkasına boyun eğmeme ve secde etmeme uğruna ebedi azabı göze alan bir aşk kahramanı olarak tanıtır. İlk defa Hallac'ın ortaya attığı bu görüşü, Ahmed Gazzalî *Mevâiz* ve *Sevânih* isimli eserlerinde geliştirmiş, daha sonra Yezidilerin İblis'e hürmet etmesi inanışını doğurmuştur. III. Murat adına Türkçeye tercüme edilen bu mesnevideki bazı hikâyeler Bektaşi fıkralarını andırır.

Muhammed R. Şefiî *İlâhînâme*'nin *Hüsrevnâme*'den ibaret olduğu, Hansari'nin yayımladığı *Hüsrevnâme*'nin Attâr'a ait olmadığı görüşündedir ve bunda tamamıyla haklıdır.

Cevahirnâme ve *Şerhu'l-Kalb* şairin kendisi tarafından imha edilmiştir.

Cevheru'z-Zât: Allah'tan başka her şeyin hakiki anlamda ve fiilen fani olduğunu konu alan bu eserin büyük bir kısmı, ilah olduğunu anlayıp kendini vahdet deryasına atan bir gencin hikâyesinden oluşur. Fenâya örnek olarak Hallac'ı gösterir. Hz. Ali'nin kişiliği büyük önem kazanır. Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye söylediği ilahi esrarın bir kuyuya konulduğu, burada biten bir kamıştan yapılan neyin bu sırları, ariflerin anlayacağı bir dille terennüm ederek açığa vurduğu anlatılır. Yine bu eserde insanın Allah'ı görebileceği ve gördüğü, velilerin gök cisimleri ve peygamberlerle bir olmaları konu edilir. Üç defterden meydana gelen *Cevheru'z-Zât*'ın birinci defterinde bu gibi konular anlatılır. Üçüncü deftere *Hallacnâme* adı verilir. Bu eserin Attâr'a aidiyeti oldukça şüphelidir. Aynı şekilde *Mazharu'l-Acâib* ve *Lisanu'l-Gayb* gibi aşırı bir ehl-i beyt muhabbetini konu alan mesnevilerin de Attâr'a ait olmaları çok uzak bir ihtimaldir. Bu eserlerde Hz. Mevlânâ'nın geleceğinden söz edilmesi, Türklerin ortaya çıkmalarının büyük bir felaket olarak gösterilmesi de bu iki eserin Attâr'a ait olmadığını gösterir. Bu eserlerde bu tür kehanetlerin yer alması sahte olduklarının delilidir.

Pendnâme: Birçok dile tercüme edilen, defalarca şerh edilen nazım ve nesir olarak Türkçeye çevrilen bu eser fazla önemli olmadığı gibi, Attâr'a ait olduğu da kesin değildir.

Attâr'ın gazel ve kasidelerini içeren *Divan*'ı da en önemli eserlerindendir. Attâr'a nispet edilen diğer eserler de şunlardır: 1. *Uşturnâme,* 2. *Bülbülnâme*, 3. *Bisernâme*, 4. *Haydarnâme*, 5. *Deryanâme*, 6. *Leylâ ve Mecnun*, 7. *Mahmud-u İyâz*, 8. *Mahzenu'l-Esrâr*, 9. *Mahzaru's-Sıfât*, 10. *Miftahu'l-Futûh*, 11. *Vuslatnâme*, 12. *İrşâd-ı Beyân*, 13. *Velednâme*, 14. *Hıradnâme*, 15. *Hayyatnâme*, 16. *Sî-Fasl*, 17. *Şifâu'l-Kulûb*, 18. *Sad-Pend*, 19. *Uşşâknâme*, 20. *Kenzu'l-Esrâr*, 21. *Kenzu'l-Hakâik*, 22. *Mazharu'l-Âsâr*, 23. *Miraçnâme*, 24. *Misbahnâme*, 25. *Heft-Vâdi*, 26. *Hüdhüdnâme*, 27. *Mahfinâme*, 28. *Kemâlnâme*,

29. *Hakâiku'l-Cevâhir*, 30. *Hâbnâme*, 31. *Siyahnâme*, 32. *Tercümetu'l-Ahadis*, 33. *Zühdnâme*, 34. *Vasiyetnâme*, 35. *İhvanu's-Safâ*, 36. *Esrâru'ş-Şuhûd*, 37. *Heylâcnâme*.

Attâr'la ilgili incelemelerde ona ait olan eserler ile ona aidiyeti şüpheli olan eserlerin birbirlerinden ayırt edilmesi gerekir. Yoksa Attâr'ın fikir ve inançları doğru olarak tasvir edilemez.

Evliya Tezkireleri

Attâr'ın biricik mensur eseri olup Hicri 617 yılında, şehit edilmesinden bir yıl önce kaleme almıştır. Tezkire iyi ve güzel şeyleri anmaya vesile olan şey demektir. Arzulanan şeyin unutulmayıp hatırlanmasını sağlamak için parmağa bağlanan ipliğe de tezkire denilir. Velilerin özlü ve irşat edici sözlerinin, örnek oluşturan hal ve hareketlerinin anılıp önce Allah'ın, sonra peygamberlerin, velilerin ve ahiret hallerinin zikredilmesine aracı olan şeylere de tezkire denilir. Benzer şekilde Kur'ân'a da tezkire denilir. Çünkü aynı şeyleri hatırlatıp uyanık olmayı sağlar.

Tezkire kelimesinin tasavvufî bir deyim olan zikirle de yakın bağlantısı vardır. Esasen Attâr eserinde ayrı ayrı bahislerde anlattığı her sûfinin isminin başına *zikr* kelimesini koymuştur. Zikr-i Muhâsibi, Zikr-i Kassâr gibi. Nakledilen sûfi sözleri, halleri ve hareketleri Allah'ı akla getirdiği için; hatta Allah'ın feyzi, ilhamı, ilmi, celâli ve azameti sûfilerin kalplerinde tecelli ettiği ve bu da Allah'ın anılmasına vesile oluşturduğu için bu esere *Evliya Tezkireleri* denilmiştir sonucuna da varılabilir. Buradaki tezkire sözünü menkıbe olarak anlamak ve bu esere "Evliya Menkıbeleri" adını vermekte bir sakınca yoktur.

Attâr'dan önce aynı vadide eser yazan Sülemî kitabına *Tabakatu's-Sûfiye,* Ebû Nuaym *Hilyetu'l-Evliyâ* adlarını vermişlerdi. Kuşeyrî, Hucvirî gibi yazarlarsa eserlerinde sûfilerin hal tercümelerine kısa bir bölüm ayırmıştır. Attâr'ın eseri sûfilerin hal tercümelerine dair tabakat kitapları tarzında yazılan ilk Farsça kitap olmamakla beraber, önceki tezkirelerin tekrarı ve kopyası değildir. Attâr'ın eserinde evliya hal tercümelerinin yeni bir aşamasına varılmış ve bu aşama daha sonraki yüzyıllarda da temelde değiştirilmeden korunmuştur. Herevî ve Câmî aracılığıyla geliştirilen ve Farsça ifade edilen Sülemî'nin *Tabakatu's-Sûfiye*'sine göre Attâr'ın eseri oldukça farklıdır. Bu farklı tarafları nedeniyle Attâr'ın eseri sûfiler arasında daha çok yaygınlık kazanmıştır. Attâr'ın çok güçlü panteist eğilimler taşıması, hassas ruhlu ve hür düşünceli bir şair oluşu, eserinin sûfilerce önemle okunup rağbet ve ilgiyle karşılanmasına neden olmuştur. Daha sonraki dönemlerde tasavvuf hareketinin panteist akımlara kapılması bu rağbet ve ilgiyi büsbütün arttırmıştır.

Attâr'dan önce sûfilerin hal tercümelerine dair yazan başlıca yazarlar ve eserleri şunlardır: Sülemî (ö. Hicri 412), *Tabakatu's-Sûfiye*; Ebû Nuaym (ö. Hicri 430), *Hilyetu'l-Evliyâ*; İbnu'l-Cevzî (ö. Hicri 545), *Sıfatu's-Safve*; İbnu'l-Hamis (ö. Hicri 552), *Menakıbu'l-Ebrâr* ve *Mehasinu'l-Ahyâr*. Bunlardan ilk ikisi ile Attâr'ın eseri arasında benzerlikler olduğu gibi büyük farklar da vardır. Örneğin Sülemî'nin eserinde daha çok sûfilerin sözleri nakledilmiş, menkıbelerine daha az yer verilmiştir. Ebû Nuaym menkıbelere biraz daha çok yer vermiş olsa da temelde durum aynı sayılır. Zaten Attâr'ın *Evliya Tezkireleri*'nde anlattığı sûfilere dair bilgi verirken Ebû Nuaym da anahatlarıyla Sülemî'yi takip etmiştir. Bu nedenle Sülemî ve Ebû Nuaym'da bulunmayan pek çok menkıbe ve tasavvufî özlüsöz Attâr'ın eserinde vardır. Ayrıca bu menkıbe ve özlüsözler *Evliya Tezkireleri*'nde tasavvufun eğilimine daha uygun bir hale getirilmiştir. Çevrenin tepkisi dikkate alınarak Sülemî ve Ebû Nuaym'ın ya hiç söylemedikleri ya da üstü kapalı geçtikleri menkıbe ve özlüsözler, geçen uzun zaman sonucunda yumuşayan ulemanın hoşgörüsünden yararlanılarak, Attâr tarafından olduğu gibi ve açık seçik bir şekilde kaydedilmiştir. Attâr'ın faydalanmış olma ihtimali çok zayıf olduğundan İbnu'l-Cevzî ile İbnu'l-Hamis üzerinde durmuyoruz. Zaten *Sıfatu's-Safve*, *Hilyetu'l-Evliyâ*'nın özeti mahiyetindedir. Şimdi *Evliya Tezkireleri*'nin kaynakları üzerinde biraz daha etraflı olarak durabiliriz.

Evliya Tezkireleri'nin Kaynakları

Attâr *Evliya Tezkireleri*'nin girişinde sûfilere ait menkıbe ve özlüsözlerin pek çok olduğunu, eserini yazarken bunlardan yalnızca seçmeler yaptığını, daha fazla bilgi isteyenlerin *Şerhu'l-Kalb, Keşfu'l-Esrâr* ve *Marifetu'n-Nefs* (veya *Marifetu'n-Nefs ve'r-Rab*) adlı eserlere başvurmaları gerektiğini, bunları okumaları halinde tasavvufla ilgili hiçbir şeyin kendileri için gizli kalmayacağını anlatır. Şimdi bu üç eser hakkında kısaca bilgi verelim:

Şerhu'l-Kalb: Evliya Tezkireleri'nin Hakîm-Tirmizî bölümünün sonunda bu eserin kendisine ait olduğunu ifade eden Attâr, *Hüsrevnâme*'nin girişinde eserlerinden söz ederken bu eserin de adını söyler. Ancak bu eserin zamanımıza kadar geldiğine dair bir kayıt yoktur.

Keşfu'l-Esrâr: Keşfu'z-Zunûn'da bu isimde yirmiden fazla eser kaydedilmiştir. Ancak Attâr'ın ismini andığı bu eserin yazarının kim olduğuna dair herhangi bir kayıt yoktur. Bu nedenle bu eser birincisinden daha meçhuldür.

Marifetu'n-Nefs: Eser ve yazarı hakkında hiçbir bilgimiz yoktur.

Şayet Attâr'ın en önemli kaynakları günümüze ulaşmayan bu eserlerse *Evliya*

Tezkireleri'nin kaynakları hakkında tam bilgi sahibi olmak imkânsızdır. Ancak yaptığımız araştırmalar sonucunda *Evliya Tezkireleri*'nde yer alan bilgilerin bir kısmının *Kuşeyrî Risalesi* gibi kaynaklarda da hemen hemen aynı olduğunu gördük. Ancak bu bilgilerin sûfi tabakat kitaplarından doğrudan doğruya mı, yoksa başka eserler aracılığıyla dolaylı olarak mı alındığına; hem doğrudan hem dolaylı olarak alıntılanmışlarsa hangi ölçüde doğrudan, hangi ölçüde dolaylı olarak alındığına dair kesin bir şey söylemeye imkân yoktur.

Tabakatu's-Sûfiye: Sülemî'nin (ö. 412) bu eseri ile *Evliya Tezkireleri* arasında büyük ve açık benzerlikler vardır. Attâr menkıbelerin bir kısmını, ama daha çok tasavvufî özlüsözleri bu eserden almıştır. Ancak Attâr bu eserin Arapça aslından çok, Herevî diye tanınan Ebû İsmail Abdullah bin Muhammed el-Ansarî'nin (ö. Hicri 481) yaptığı tercümesinden faydalanmıştır. Muhammed İstilâmî, Attâr'ın daha çok bu eserin Arapça aslından faydalandığını düşünmektedir.

Hilyetu'l-Evliyâ: Ebû Nuaym'ın (ö. 430) bu eseri ile *Evliya Tezkireleri* arasında bazı benzerlikler vardır. Attâr bu kaynaktan ya doğrudan ya da Farsça, Arapça tasavvuf ve menkıbe kitapları aracılığıyla faydalanmış olabilir. Ancak Attâr'ın *Menakıbu'l-Ebrâr* ile *Sıfatu's-Safve*'den faydalanmış olması uzak bir ihtimaldir.

Kuşeyrî'nin *Risale*'si ile Hucvirî'nin *Keşfu'l-Mahcûb*'u Attâr'ın en önemli iki kaynağıdır. Ancak Attâr *Kuşeyrî Risalesi*'nin Arapça aslından çok Ebû Ali Hasan bin Ahmed Osmânî'nin yaptığı Farsça tercümesinden faydalanmıştır.

Hucvirî'nin aslı Farsça olan *Keşfu'l-Mahcûb*'undan Attâr'ın faydalandığı hem kesin hem de açıktır. Ebû Hanife ve İbn Ata bölümlerinde Attâr, Hucvirî'nin ismini zikrederek ondan alıntı yapmıştır. Ancak gerek Kuşeyrî'nin gerekse Hucvirî'nin şeyhlerin hal tercümeleri bölümünde sûfilere dair verdikleri bilgiler, aynı sûfiler hakkında Attâr'ın verdiği bilgilere göre çok azdır. Fakat *Kuşeyrî Risalesi* ve *Keşfu'l-Mahcûb*'un diğer bölümlerinde yer alan bilgiler dikkatli bir taramadan sonra toplanmış ve bu bilgiler hangi sûfiye aitse *Evliya Tezkireleri*'nin o bölümüne eklenmiştir denebileceği gibi, başka kaynaklardan aktarıldığı da kabul edilebilir. Öte yandan bunlarda rastlanmayan bazı bilgilerin de *Evliya Tezkireleri*'nde yer alması Attâr'ın başka kaynaklardan da faydalandığını gösterir. Serrâc'ın *el-Luma*'sı, Kelâbâzî'nin *Taarruf*'u ve şerhleri, Nişaburlu Abdülmelik bin Ebû Osman'ın *Tehzibu'l-Esrâr*'ı ve Hemedanlı Ebû Hasan Ali bin Cehsem'in *Nefhatu'l-Esrâr* ve *Levamiu'l-Envâr*'ı gibi başka eserler arasında da benzerlikler mevcuttur. Ancak Attâr'ın bu kaynaklardan faydalandığını saptamak ve şayet faydalanmışsa da miktarını belirlemek oldukça güçtür.

Burada önemli olan, örneğin Râbiatu'l-Adeviye hakkında verilen bilgiler gibi yalnızca *Evliya Tezkireleri*'nde bulunan bilginin kaynağıdır. Eldeki kaynaklardan hiçbirinde Râbia hakkında *Evliya Tezkireleri*'nde olduğu kadar bilgi yoktur. Bu çeşit bilgileri Attâr'ın hangi eserlerden ve kaynaklardan aktardığına dair elimizde hiçbir belge yoktur. Her koşulda Attâr'ın *Evliya Tezkireleri*'ni yazmak için kullandığı bazı önemli kaynakların günümüze kadar gelmediğini kabul etmek zorundayız. İşte bu çeşit kayıp eserlerde yer alan tasavvufî bilgiler bize Attâr aracılığıyla ulaştığı için *Evliya Tezkireleri*'nin önemi büyüktür ve yeri öbür tasavvufî eserlerle doldurulamaz. Eğer bu kayıp kaynak eserler günümüze ulaşsaydı Attâr'ın Sülemî, Ebû Nuaym, Kuşeyrî ve Hucvirî gibi yazarlardan ne ölçüde faydalandığını kestirmek kolaylaşacaktı. Attâr eserini yazar yazmaz bu kaynak eserler ortadan kaybolmuş olamaz. Bu kaynaklar bir süre daha var olmaya devam ettiğinden, içerikleri başka yazarlarca da az çok alıntılanmış ve böylece içerdikleri bilgiler *Evliya Tezkireleri* dışında başka eserler aracılığıyla da sonraki yüzyıllara ulaşmıştır. Muhammed İstilâmî'nin saptamasına göre Attâr'ın *Evliya Tezkireleri*'nde 988 menkıbe ve 2864 tasavvufî özlüsöz vardır. Attâr bunları çok sayıdaki menkıbe ve özlüsözden seçmiş, bunlara ait senetlerden söz etmemiş, bir zorunluluk olmadıkça görüş belirtmemiş, bu bilgilerin bir kısmını Farsça kitaplardan, ama çoğunu Arapça eserlerden derlemiştir. Ancak bu derleme sırasında zorluklarla karşılaşan Attâr, bazı menkıbe ve özlüsözlerin kaynaklarda farklı sûfilere nispet edildiğini görmüş, bu konuda olabildiğince dikkatli ve ihtiyatlı davranmış, ama yine de aynı şeyleri farklı sûfilere nispet etmekten kurtulamamıştır. Örneğin bir gemiye binen Zünnûn-ı Mısrî'nin hırsızlıkla suçlanması meselesiyle ilgili menkıbeyi bir kere Mâlik bin Dinâr, bir kere de İbrahim bin Edhem bahsinde zikrederek üç defa tekrarlamıştır. Bu nedenle Attâr'ın eserini yazarken kaynaklara tam hâkim olduğu söylenemez.

Evliya Tezkireleri'nin Metni

Evliya Tezkireleri çok okunduğundan ve istinsah edildiğinden pek çok yazması vardır. Baskıları da bir hayli fazladır. İlk defa notlandırılmış olarak 1905/1907 yıllarında R. Nicholson tarafından *The Tadhkiratu'l-Awliya of Shaykh Faridu'd-Din Attâr* adıyla Londra-Leyden'de basılmıştır. Mirza Muhammed Kazvinî de kapsamlı bir giriş yazmıştır. Ayrıca 72 bölüm olan asıl metne "Zikr-i Mütaahhirân ez-Meşâyih-i Kibâr" başlığıyla 25 bölüm daha eklenmiştir. R. Nicholson'un önsözünü içeren bu baskı çok eski nüshalara dayanmadığından bir hayli eksik ve bozuktur. *Evliya Tezkireleri*'nin Hindistan'da yapılan çeşitli baskıları da hatalarla doludur. Mirza Muham-

med Kazvinî'nin düzeltmeleriyle İran'da birkaç defa yapılan baskısındaki hatalar da sayısızdır. Bu nedenle Muhammed İstilâmî mevcut baskılardan da faydalanarak İstanbul, Pîr Hüdâî Kütüphanesindeki 701 tarihli yazma ile Tahran, Milli Kütüphanedeki 692 tarihli yazmayı esas alarak *Evliya Tezkireleri*'ni yeniden yayımlamıştır. Başka yazmalardan da faydalandığını ifade eden editör yine de bazı belirsiz noktaları aydınlatmak için *Evliya Tezkireleri*'nin kaynağı olan eserlere başvurmak zorunda kaldığını söylemektedir.

Çeşitli baskılardan ve en eski yazmalardan faydalanılarak hazırlanan Muhammed İstilâmî baskısının hata ve eksiklerinin söylenmesi ilerde yapılacak çalışmalar bakımından faydalıdır.

Metindeki Noksanlıklar ve Hatalar

1. Metindeki bazı hikâyeler ve özlüsözler yoktur. Örneğin Türkçe tercümelerde bulunan Cüneyd-i Bağdadî'nin Sina Dağında semâ ve vecd yapışı.

2. Bazı ifadeler eksiktir. Örneğin Amr bin Osman bahsinde Kâbe'ye nefs ve ruhla gitme anlatıldığı halde kalple gitmeye değinilmemiştir.

3. Bazı menkıbeler ve ifadeler editörün dikkatinden kaçmayacak derecede eksiktir. Örneğin Bişr-i Hafî'nin, "Ahmed bin Hanbel'in üç meziyeti var ki, bunlar bende yok," dediği nakledildikten sonra yalnızca biri söylenmiştir.

4. Bazı yerlerde ifadeler ve cümleler alt üst olmuştur. Örneğin Bişr-i Hafî'ye, "Bağdat karmakarışık oldu, helal rızkı nereden bulup yiyorsun?" diye sorulmuş, ama bu sorunun cevabı karışık nakledilmiştir.

5. Bazı kelimeler düşmüştür. Örneğin "her ki endeki ma'siyet râ" ifadesi ma'siyet kelimesi çıkarılarak nakledilmiştir (bkz. Mansur bin Ammar bahsi).

6. Bazı tasavvufî terimlerin yerleri değiştirilmiş ve anlamı tamamen farklılaşmıştır. Örneğin Mansur bin Ammar bahsinde "Be-Halk" ile "Be-Hak" yer değiştirmiştir.

7. Bazı kelimeler yanlış okunmuş veya yanlış yazılmıştır. Örneğin Serî-i Sakatî bahsinde "mahabbet isârdır [diğerkâmlık]" denecekken "mahabbet işarettir" denilmiştir. Ayrıca Nehrecorî bahsinde "tefrika saffeti Hakest" denecek yerde "tefrika sıfat-ı Hakest" denilmiştir. Aynı bölümde rehâ recâ şeklinde yazılmıştır.

8. Editörün de işaret ettiği Harrâz bahsinin sonundaki yanlış ve eksik ifadenin doğrusu Şa'rânî'dedir. (*et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:79)

9. Hakîm Tirmizî'nin murakabe, şükür ve alçakgönüllük hakkındaki sözü hem eksik hem yanlıştır.

10. Cüneyd bahsindeki "ifrat-ı meyl ez meyl" ifadesinin doğrusu "ifrat-ı meyl ez neyl" olmalıdır.

11. Ebû Bekir Tamestânî, Ebû Bekir Saydâlânî şeklinde yazılmış, hiçbir baskıda bu hata düzeltilmemiştir.

12. "Fudayl daima salâha meyleder ..." diye başlayan ve Türkçe tercümelerde yer alan uzunca bir ifade metinde yoktur. Oysa aynı ifade *Evliya Tezkireleri*'nin kaynağı olan Hucvirî'de mevcuttur.

13. "Men ihtec'te" ifadesi büyük bir olasılıkla Attâr tarafından hatalı olarak "men ihtecebe" şeklinde okunmuş ve Farsçaya yanlış aktarılmıştır (bkz. Abdullah bin Münâzil bahsi).

14. Özellikle Türkçe tercümelerin birinde bolca bulunan Arapça ibareler metinde yoktur. Örneğin "irfa'yedeke an Lihyeti'l-Hak" ifadesi "dest ez mehasini Hak bidâr" şeklinde tercüme edilmiş, Arapça ibareye yer verilmemiştir (bkz. Nuri bahsi).

15. Genellikle menkıbeler ve tasavvufî hikâyeler Attâr tarafından özet olarak aktarılmış, ama özetleme işi bazı konuların belirsiz kalmasına yol açmıştır. Yani özetleme ve kısaltma iyi bir şekilde yapılmamıştır.

Farsça metinde böyle pek çok eksik ve yanlış vardır. Şüphesiz bu hataların bir kısmı Attâr'a aittir, ama daha büyük kısmı kullanılan kaynakların istinsah ve tercümelerinden ileri gelmiş olabilir. Herhalde önemli bir bölümü de *Evliya Tezkireleri*'ni istinsah edenlere aittir. Bunlardan bazıları okuma hatası da olabilir. Nedeni ne olursa olsun *Evliya Tezkireleri*'nin metninde bir hayli hata ve eksiklik olduğu kesindir. Biz böyle yerlerde eserin kaynaklarına ve tasavvufun diğer ana eserlerine başvurduk. Ayrıca her sûfiye ait belli başlı kaynakları vererek araştırmacılara karşılaştırma yapma olanağı sağlamak istedik.

Söz edilen nedenlerden dolayı bu tercüme yalnızca bir aktarmadan ibaret olmayıp, *Evliya Tezkireleri*'nin metninde bulunmayan birçok düzeltme ve tamamlamaya da yer vermektedir. Ama yine de asıl metnin, tasavvufun temel kitapları ve *Evliya Tezkireleri*'nin kaynaklarıyla karşılaştırılıp yeniden yayımlanması gerekmektedir. Türkçe tercümeler hayli eksik ve eskidir. İçeriklerinden çok filolojik bakımdan incelemeye değer. Fakat bu tercümeler henüz dil bakımından incelenmemiştir.[1]

---

[1] Sinan Paşa tercümesi Emine Gürsoy Naskali tarafından (Ankara, 1987), Orhan Yavuz tarafından (Ankara, 1988) yayımlanmıştır. Türk dili ve din tarihi bakımından önemli olan bu tercümelerin metin ve içerik değeri pek yoktur.

Evliya Tezkireleri Tercümeleri

Evliya Tezkireleri Türkçe, Arapça ve Fransızcaya tercüme edilmiştir. Bu tercümeler hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

I. Türkçe Tercümeler

Doğu Türkçesine yapılan tercüme: Bu tercümenin Uygur harfli kopyası Paris'te Ulusal Kütüphanede (no. 100); Arap harfli kopyası İstanbul'da Fatih Kütüphanesindedir (no. 2848). Dr. Verdi Kankılıç bu tercüme üzerine doktora çalışması yapmıştır. *Evliya Tezkireleri*'nin Fransızca tercümesi de buna dayanır.

Eski Anadolu Türkçesine yapılan tercümeler: *Evliya Tezkireleri*'nin Batı Türkçesine yapılan tercümeleri henüz araştırılmamıştır. Bizim görebildiğimiz kadarıyla Anadolu Türkçesine iki defa tercüme edilmiştir. Bu sayı üçe de çıkarılabilir. Bu tercümeleri kimlerin yaptığı kesin olarak bilinmemektedir. Bazı tercümelerde yer alan isimler sonradan yazılmış olabilir.

a) Sinânuddin Yusuf bin Hızır Hasan Paşa (ö. Hicri 891): Veliyyûddin Kütüphanesinde no. 1643 (s. 670) olarak kayıtlı *Evliya Tezkireleri*'nin kapağında bu isim yazılıdır. Hacı Mahmud Efendi, no. 4514 (s. 270); Ayasofya, no. 3138 (s. 212) ve Bursa Eski Eserler, no. 1205'de kayıtlı tercümede birçok yer tamamen atlanmıştır. Oldukça hatalı olan bu tercümede zaman zaman metnin düzenlenişi ve ifadesi de değiştirilmiştir. A. Pavet de Courteille bu tercümenin *Evliya Tezkireleri*'nin Hicri 825 yıllarına ait bir özeti olduğunu, öbür tercümenin esas metne bundan daha yakın olduğunu söylemiştir. Mehmed Zâhid Kotku baskısı bu tercümeye dayanmaktadır (bkz. "Sinan Paşa," *İA*).

b) Ali Rıza Karahisârî: Süleymaniye-İzmirli Kütüphanesinde no. 466 kayıtlı (s. 192) yazmada bu isim yazılıdır. Şu nüshalarda da aynı cümle vardır: Hacı Hamud, no. 4584 (v. 193); Hacı Beşir Ağa, no. 471 (v. 222); Mihrişah, no. 166 (v. 186); Reşid Efendi, no. 476 (v. 351); Uşşakî, no. 43 (v. 245); Dâru'l-Mesnevî, no. 358 (v. 234); Hekimoğlu, no. 729 (v. 144); Nuri Osmaniye, no. 2299 (v. 161); Laleli, no. 2031 (v. 807); Beyazıt, no. 3604 (v. 197). Ayrıca Beyazıt, no. 3653, 3706, 3762; Fatih, no. 4260, 4262; Kılıç Ali, no. 711; Laleli, no. 2030; Halis Efendi, no. 854, 2654, 2667; Rıza Paşa, no. 1542; Bursa Kurşunî, no. 102. Bu tercüme öncekine göre daha az eksik olup metne daha sadıktır. Ayrıca esas metinde ve öbür tercümede yer almayan bazı Arapça ibareler de içerir. Bu iki tercümenin de yapıldığı tarih kesin olarak bilinmemektedir.

Daha sonraki yüzyıllarda dönemin Türkçesine göre az çok değiştirilip sadeleştirilmiş, bazen kısaltılmış, bazen de düzenleri değiştirilmiştir. Bu da tercüme sayısının ikiden fazla olduğu gibi yanlış bir izlenim doğurmuştur.

Burada önemli olan ikinci tercümedeki Arapça ibarelerin nereden geldiğidir. Esas metnin hiçbir baskısında yer almayan bu ibarelerin metne mütercimlerce eklenmesi oldukça uzak bir ihtimaldir. Bu takdirde bu tercüme günümüze ulaşan *Evliya Tezkireleri*'nden daha eski ve daha doğru bir nüshadan yapılmış olabilir. Attâr 618'deki ölümüne kadar eserini bir kere daha gözden geçirmiş ve yeniden düzenlemiş veya kimi ekler yapmıştır diye düşünülebilir. Ancak *Evliya Tezkireleri*'nin 617'de yazıldığı kabul edilirse aradaki zaman buna pek yetmez, belki de esas metinde bu Arapça ibareler vardı. Ancak daha sonra bu ibarelerin Farsçasıyla yetinilip Arapçaları nakledilmemiştir. Fakat bu tercümeler Arapça ibareler dışında başka farklar ve fazlalıklar da içerir. Bu fazlalıkların da yanlışlıkla atlandığını varsayarsak belki güçlük çözülür. Her koşulda mevcut Türkçe tercümelerin *Evliya Tezkireleri*'nin günümüze ulaşan metinlerinden daha eski ve daha doğru bir nüshaya dayandığını kabul etmemiz gerekir. Tercümelerin tam olmayışı dayandıkları metnin eski olmasına engel değildir.

II. Fransızca Tercüme

Pavet de Courteille *Evliya Tezkireleri*'nin Fransızca tercümesini Uygurcasıyla birlikte 1886'da Paris'te yayımlamıştır. Mütercim bu tercümeyi hazırlarken Türkçe tercümelerden ve Farsça aslından faydalandığını söyler. Ancak bu tercüme hem çok eksik hem de yanlıştır.

III. Arapça Tercüme

Muhammed İstilâmî, *Evliya Tezkireleri*'nin Arapça tercümesinin Tahran'da Merkez-i Danişgâh Kütüphanesinde 337 numarayla kayıtlı olduğunu söyler. Ancak bunun doğrudan *Evliya Tezkireleri*'nin mi, yoksa *Esrârü'l-Ebrâr* isimli özetinin mi tercümesi olduğu kesin değildir. Ayrıca tercümede adından söz edilen Siracuddin Ömer bin Ali'nin özeti mi, yoksa tercümeleri mi yaptığına dair de bir açıklık yoktur. Türkiye'deki kütüphanelerde rastlayamadığımız bu tercüme anlaşıldığına göre Türkçe tercümelere benzemektedir. *Evliya Tezkireleri*'nin bir de Ahmed bin Muhammed Tûsî'nin yaptığı *Hulâsa-i Tezkiretü'l-Evliya* isimli özeti vardır. Bazı kaynaklarda bu isim *Esrârü'l-Ebrâr* şeklinde geçer. Ancak bu özet *Evliya Tezkireleri*'nden çok Kuşeyrî'nin *Risale*'si gibi düzenlenmiştir.

Karahisârî Tercümesinden Örnek

Bir dahi ol umde-i evliya, ol zübde-i asfiyâ, ol makbûl-i be-emânet, ol mahsûs-i

be-kerâmet, ol şeyh-i pinhânî Ebû Ali Cüzcânî radiyallahü anh meşâyıhın ulularındandır, tarikat civanmertlerindendir, mücâhedede kâmildi, kitaplaştırılmış eserleri vardır. Saygın, kelimelerde ve muamelelerde meşhurdu. Sözleri kabul olunurdu. Muhammed Hâkim müridiydi.

Anın sözüdür (veya ayıttı): Kim: Halkın karargâhı gaflet meydanıdır, bunların güveni zanna ve töhmetedir, bunların katında öyledir, kim derler ve bunların işleri hakikattedir. Sözleri esrar-ı mükâşefededir.

Ayıttı: Üç nesne tevhidin kısmındandır: Biri, korku çokluğu günahı terk etmektendir, korkmayı görme nedeniyle; umut çokluğu iyi ameldendir, vaadi görmek nedeniyle; muhabbet çokluğu zikir çokluğundandır, minneti görme nedeniyle. Korkucu kişi hiç zikirden hâlî olmaya (...) korku oddur münevvir, ümit nur-i münevvir, muhabbet nuru'l-envâr durur.

Saadet nişanı oldur kim kula tâat etmek kolay gele, sünnete uymak fiillerde sarp olmaya, salâh ehlini seve, kardeşleriyle huyu iyi ola, Tanrı yoluna nesne atâ edebile, Müslümanların işlerine yollana, zamanlarını saklamakta riayetkâr ola.

Ayıttı: Bedbaht ol kişidur kim ol ma'siyet kim unutturula, anı girû söyleye.

Arif oldur kim cümle gönlünü Hudâ'ya vermiş ola, tenini halka.

Ol aydur: Tangrıya eyu gümân etmek marifetin gayetidir, nefsine kötü gümân etmek nefsini bilmenin aslıdır.

Ayıttı: Velî ol ola, kendi halinden fani ola, Hak Teâlâ müşahedesiyle baki ola. Hak Teâlâ anın amellerine mütevelli ola, ol hiç kendi ihtiyârında olmaya, ayruğuyla kararı olmaya.

Ayıttı: Toğrilik ıssı ol, değül keramet. Şöyle kim nefsin keramet ister, Tengri Teâlâ doğruluk.

Ayıttı: Buhl [cimrilik] üç harftir: B'dur, H'dur, L'dur. Be beladır, He hüsrandır, Le levmdir [çekiştirme]. Pes bahil beladır. Nefsine zarar vericidir, nifakıyla şomdur, kendi buhlunda (melûmdur). Rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsia."

Bu yazmanın sonunda yer alan Hallac bahsi şöyle bitmektedir:

Nakildir kim çünkim Hüseyin Mansûr'u berdâr eylediler. İblis aleyhilla'ne [lanet onun üzerine olsun] onu gördü.

Ayıttı: Ya Hüseyn, bir kez ben "ene" dedim ve bir kez sen "ene" dedin. Sen ene'l-Hak dedin ve ben ene'l-Hayr dedim. Bana lanet etti, sana rahmet etti. Bunda hikmet nedir? Tefâvût nedir? Hüseyn ayıttı: Sen benverlik eli tuttun (ene'den niyeti kendi özüne ittin) ve ben benliği benden (ben eneyi kendi özümden) ırak ettim. Şöyle kim benim halimdir? (Hal iş budur dedi.) Rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsîa.

Sinânuddin Tercümesinden Örnek

An zübde-i evliya, an umde-i asfiyâ, an makbul-i imamet, an mahsus-i keramet, an şeyh-i Pinhanî Ali Cüzcânî rahmetullahi aleyh. Ulu meşâyıhlardandı, tarikat cömerdlerindendi ve mücâhede içinde kâmildi ve ibadet ve tâat içinde âmildi ve çok tasnifler kılup dururdu ve riyazet ve muamele içinde daimdi (ve manendi yoğ idi) ve anın sözleri makbul ve mezkûrdu ve ol Muhammed Hâkim müridiydi.

Ve anın sözüdür kim (aydur): Üç nesne tevhidin libasıdır: Havf ve recâ ve mahabbed durur. Havf artukluğu (bolluğu) Hakka layık eyler ve yakın eyler, recâ artukluğu ümitlere erdurur, mahabbet artukluğu Hakka ulaşturur ve aydur: Hâif oldur kim dünyadan kaça, râci oldur kim durup dinlenmeden isteye ve muhip oldur kim mahbubun dilediği yerde yürüye.

Ve Aydur: Saadet ehli oldur kim fariza fevt eylemeye ve sünnet terk eylemeye ve bid'at işlerden ırak ola.

Aydur: Bedbahtlık nişanı oldur kim geçmiş günahların halk içinde açık eyleye ve ona ikrar eyleye.

Ve Aydur: Veli oldur kim onun hali fani ola ve Hak müşahedesi baki ola ve çün kim böyle ola Hak Teâlâ onun işine mütevelli olur ve ana velâyet bağışlar ve anın hiç kendüsüyle dirliği olmaz, Haktan ayruk ile karar tutmaz.

Ve Aydur: Arif oldur kim be-külli gönlünü Mevlâya bağlaya.

Ve Aydur: Her kim Hak kapusuna mülâzemet eyleye, ol mülâzemetten sonra ona kapu açıla (Tanrı ona kapular aça).

Ve Aydur: Veli oldur kim sahib-i istikamet olmağı seve, sahib-i keramet olmağı sevmeye, zira nefs keramet ister, istikamet istemez.

Aydur: Buhl [cimrilik] üç harftir: B'si beladır, H'si hüsrandır, L'si levmdir. İmdi bahil yarın kenduza bela içindedur ve işi hep zarara varacaktır ve Tamu'ya müstahak olacakdur, didi. Rahmetullahi aleyhi."

Bu yazmanın sonunda yer alan Hallac bahsi de şöyle bitmektedir:

Nakildir kim çünkim Hallâc'ı (Mansûr'u) astılar, İblis aleyhilla'ne karşısına geldi ve ayıttı: Bir ene'l-Hak sen dedin, bir ene'l-Hayr ben dedim, sana rahmet eylediler ve bana lanet eylediler. Neden nedir?

Hallâc aydur: Neden oldur, kim sen-benlik eyledin ve ben benliği kendümden ırağ eyledim, vallahu a'lem.

Evliya Tezkireleri'nin yukarıda yanlış ve çok eksik diye söz ettiğimiz Türkçe tercümesinin çok kötü, düzeni bozuk ve eksik bir nüshası rahmetli Mehmed Zâhid

Kotku tarafından yayımlanmıştır. İskenderpaşa İmamı diye meşhur olan bu Nakşi şeyhinin baskısı 1959'dan başlayarak birkaç defa yayımlanmıştır. Editör önsözünde, "Attâr'ın bu eseri daha önce Türkçeye tercüme edilmiş nüshalardan birinin kopyasıdır. Aslı ile bu tercüme arasında bazı farklar bulunabilir. *Evliya Tezkireleri* 1905'te Nicholson tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir" diye yazmaktadır. Önce de söylediğimiz gibi bu baskı eski tercümelerin en kötüsüne, en yanlışına, en noksanına ve düzeni en bozuk olanına dayanmaktadır. Bu nedenle esas *Evliya Tezkireleri* ile bu baskı arasında çok fark vardır. Ayrıca Nicholson *Evliya Tezkireleri*'nin mütercimi değil editörüdür. Bu hatanın hiç değilse sonraki baskılarda düzeltilmesi gerekirdi. İstanbul kütüphanelerinde *Evliya Tezkireleri*'nin gayet güzel hatlarla istinsah edilmiş çok sayıda nüshası vardır. Baskıda bunlardan biri esas alınsaydı hem hatalar ve noksanlıklar az olur hem de yanlış okuma olmazdı. Fakat bu baskı esasen fazla iddialı olmayan, hatta hiç iddiası olmayan alçakgönüllü bir baskı olduğundan hitap ettiği zümre bakımından amacına ulaşmış sayılır. Tasavvuf alanında bu tür baskılar az değildir. Cenâbı Hak editörün taksiratını af, ruhunu sevinçli ve mezarını nur dolu kılsın. Âmin.

Evliya Tezkireleri'nin Zeyli

Evliya Tezkireleri'nin esas metni 72 bölümdür. Ama eserin sonraki bazı yazmalarında esas metne kimi ekler yapıldığı görülmektedir. Aslında bu çeşit kitaplara eklemeler yapılmasını biraz da doğal saymak gerekir. Ancak *Mülhakât-ı Tezkiretü'l-Evliya* veya *Zikr-i Müteahiran* denen bu eklerin Attâr mı, yoksa başkaları tarafından mı yapıldığı kesin değildir. *Evliya Tezkireleri*'nin 617'de yazıldığını ve Attâr'ın 618'de vefat ettiğini kabul edersek bu eklerin ona ait olduğunu kabul etmek oldukça zorlaşır. Bu eklerin Uygur ve Eski Anadolu Türkçesine tercüme edilmemeleri de sonraki dönemlerde yazıldığının bir başka delili sayılır. Eklerin son bahsi Muhammed Bâkır, metnin ilk bahsi Cafer-i Sâdık'tır. Ekler Attâr'a ait olsaydı herhalde Cafer-i Sâdık başa alınmaz ve babası Muhammed Bâkır sona bırakılıp bir iki sayfayla geçiştirilmezdi. Esasen *Evliya Tezkireleri*'nin en eski yazmalarında, bütün tercüme ve baskılarında bölüm sayısı 72 olup ek kısım yoktur. Bu kısım bazı eski nüshalara ayrı bir yazıyla sonradan eklenmiştir. Ayrıca ekteki ifade ve düzen hataları asıl metinden fazladır. Harakânî uzun uzadıya anlatılırken bazı sûfilere çok az yer ayrılmıştır. Ayrıca Attâr *Evliya Tezkireleri*'nin başında ehl-i beytten yalnızca bir kişiyi anlatacağını ifade etmiştir. Eğer bu ek ona ait olsaydı, Muhammed Bâkır'ı ekledikten sonra ya bu ifadeyi düzeltmesi ya da durumu açıkça söylemesi gerekirdi. Ek kısmın yazarı bu kısmı

kaleme alırken adeta Attâr'ı taklit etmiştir. Attâr'ın kullandığı kaynakları kullanması, ek kısmın hem biçim hem de içerik bakımından eserin aslına benzemesini sağlamıştır.[1] O çağlarda *Evliya Tezkireleri*'ne böyle başka ekler de yapılmış ve bu eklerin metnin aslında olup olmadıkları da belirtilmemiştir. Farsça eklerdeki durum da bundan farklı değildir.

Evliya Tezkireleri'nin Üslûbu

Evliya Tezkireleri Attâr'ın bilinen biricik mensur eseridir. Muhammed İstilâmî'nin de ifade ettiği üzere, *Evliya Tezkireleri*'ndeki üslûbun özelliği, o çağda ve daha önceki yüzyılda kullanılan üslûplardan fazla farklı değildir. Esasen Attâr'ın eseri, Hucvirî ve *Kuşeyrî Risalesi* mütercimi Osmanî gibi yazarlardan yapılan aktarım ve alıntılara dayanır. Bu bakımdan *Keşfu'l-Mahcûb* ve *Kuşeyrî Risalesi* tercümesi gibi tasavvufî eserlerde kullanılan dile çok yakındır. Attâr'ın kendisine ait ifadeler ile başka eserlerden aldığı parçalar arasında önemli bir fark yoktur. Bu konuda en fazla, Attâr'ın üslûbu kendisinden öncekilere göre daha olgun ve daha akıcı veya Mirza Muhammed Kazvinî'nin deyimiyle daha sade ve daha tatlıdır denilebilir. Sûfilerin hal tercümelerini anlatmaya başladığı sırada kullandığı uyaklı düzyazılı dil külfetli ve yapmacıktır. Salt bir ses uyumu meydana getirmek için "An ez dû-kevn kerde i'râz pîr-i vakt Fudayl-ı İyâz" tarzında ifadeler kullanmıştır. Bunu yaparken Ebû Nuaym ile Hucvirî'yi örnek almış, yalnız bu musacca' ifadelerde, anlattığı sûfinin temel özelliklerini ve ana fikirlerini özetlemiştir. Bir şair ve edip için bu çeşit uyaklı düzyazı ve sanatkârane ifadeleri kullanmak belki fazla zor bir şey değildir. Ancak anlamdan çok söze, özden çok sese önem verilen bu gibi ifadeler mütercimin işini oldukça zorlaştırmaktadır.

Evliya Tezkireleri'ndeki Tasavvuf Anlayışı

Evliya Tezkireleri tasavvuf tarihi bakımından gayet önemli, tasavvufî hayatın gelişmesini saptama yönünden çok değerli bir eserdir. Attâr, Hallac'ın geleneğini devam ettiren Bâyezîd-i Bistâmî ve Ebû Said gibi sekr, cezbe, vecd, aşk ve şevk gibi manevi hallere büyük önem veren sûfilere sıkı bir şekilde bağlı bir mutasavvıf şairdir. Başlangıçta hadis, fıkıh ve kelam âlimleri tasavvufa şiddetle karşı çıkmış, en azından bu harekete şüpheli bir gözle bakmışlardı. Böyle bir ortamda tasavvufa dair eser yazan Serrâc, Kelâbâzî, Ebû Tâlib Mekkî, Kuşeyrî, Hucvirî ve Gazzalî gibi

---

1 *Evliya Tezkireleri*'nin Manisa Kütüphanesi'nde bulunan nüshasında (no. 1190, istinsah tarihi: 719) ek bölümü çok daha değişik ve geniş bir biçimde yer almıştır.

yazarlar zahir âlimlerini daha fazla tedirgin etmemek için, görünüş bakımından şeriata aykırı düşen tasavvufun tartışmalı konularını eserlerine almamışlardır. Bu yazarların eserlerine almadıkları konular tasavvufî hayatın önemli bir bölümünü oluşturuyor, hatta bazıları bunları tasavvufun temeli ve özü olarak görüyordu. Bu bakımdan bu konuları tam ve doğru olarak bilmeden, o çağlardaki tasavvufî hayatı da, daha sonraki çağlara hâkim olan tasavvufî kavrayışı da isabetle ve eksiksiz bir şekilde bilmeye imkân yoktur. Adı geçen yazarların ihtiyaten eserlerine almadıkları bu gibi konular sûfiler arasında büyük bir ilgi ve rağbet görüyor; bazen rumuzlu ve istiareli mektup, risale ve kitaplar, bazen de şifahi rivayetler aracılığıyla kuşaktan kuşağa naklediliyordu. Pîr-i Herât Ansarî (ö. Hicri 481), Ebû Said Ebû'l-Hayr (ö. Hicri 444) ve Senâî (ö. Hicri 525) gibi sûfi şairler aracılığıyla iyice işlenip yayılıyordu. Attâr işte bu nitelikteki rivayetleri, Sülemî ve Kuşeyrî gibi yazarlarca nakledilen tasavvufî bilgiye ekleyerek *Evliya Tezkireleri*'ni yazmış; böylece fiilen yaşanan ruhani hayatı olduğu gibi ve tam olarak yansıtmıştır. Tasavvufî menkıbe ve özlüsözleri âlim-cahil herkesin rahatlıkla anlayacağı sade, basit ve külfetsiz bir dille ifade etmiş olması, sonraki yüzyıllarda özellikle tarikat ehlinin bu esere düşkünlük derecesinde ilgi göstermesine neden olmuştur. Tarikatların yaygınlaştığı çağlarda ve memleketlerde Arapçadan çok Farsça konuşulması bu ilgiyi daha da arttırmıştır. *Evliya Tezkireleri*'nin hem Farsça hem de tasavvufun temel eğilimine daha uygun düşen bir eser oluşu, ilmi mahiyette ve Arapça olarak yazılan tasavvufun ana kaynaklarını geriletmiş, unutulmalarına neden olmuştu. Daha sonraki dönemlerde her ne kadar vahdet-i vücûda dayanan İbn Arabi'nin tasavvuf anlayışı hâkim olmuşsa da, fazla öğrenimi olmayan tarikat erbabı daha çok teorik ve felsefi bir nitelik taşıyan bu anlayışı anlayamadığından *Evliya Tezkireleri*'ndeki tasavvuf anlayışı onlara daha cazip gelmişti. Zira *Evliya Tezkireleri*'nde teorik ve felsefi tasavvuf, soyut açıklamalar ve salt akli yorumlar yoktur, sade düşünceler, saf duygular ve coşkular üzerinde durulmuştur.

Bu yüzden başta Anadolu olmak üzere birçok memlekette yaygın olan tarikat ehlinin tasavvufî inançları ya doğrudan ya da tercümeler ve yapılan alıntılar yoluyla *Evliya Tezkireleri*'ne dayanmaktadır. Bundan dolayı hem genel olarak hem de özel olarak Anadolu'daki İslam düşüncesi ve tasavvuf tarihi üzerinde araştırma yapanlar mutlaka bu esere muhtaçtır. Bu eseri esas alarak yapılan değerlendirme, açıklama ve yorumların isabetli olacağını söylemeye hacet yoktur. *Evliya Tezkireleri*'ndeki tasavvufî menkıbe ve özlüsözlerin önemli bir kısmı, günümüze ulaşmış tasavvufun kaynaklarında bulunuyorsa da bir kısmı hiçbir eserde yoktur. Örneğin Rabiâ ve Veysel Karanî hakkında *Evliya Tezkireleri*'nde yer alan bilgiler başka kaynaklarda bulun-

maz. Ayrıca daha önceki kaynaklarda yer alan ve *Evliya Tezkireleri*'ne de alınan menkıbe ve özlüsözlerin önemli bir kısmı farklı bir şekilde nakledilmiştir. Bu menkıbelere ya bazı ekler yapılmış ya da aynı ya da kısmen değişik bir tasavvufî görüşü anlatmak için yeni kalıplara dökülmüştür. Birkaç yüzyıl önce ortaya çıkan bir menkıbe veya tasavvufî özlüsöz Attâr'ın zamanına gelinceye kadar yontulmuş, cilalanmış ve yeni unsurlarla bezenmiş, böylece tasavvufî anlayışı daha açık, daha düzgün ve daha güzel bir tarzda ifade edecek bir şekil kazanmıştır. Bu türlü menkıbelerin ilk şekilleri ile sonradan aldıkları şekilleri karşılaştırabilmek için de *Evliya Tezkireleri*'ne ihtiyaç vardır. Eserdeki menkıbelerin pek çoğu küçük değişikliklerle Anadolu ve Balkanlarda yaşamış birçok veliye uyarlanmıştır. *Evliya Tezkireleri*'ni okuyanlar, Anadolu'da oluştuğu ileri sürülen menkıbelerin pek çoğunun kökünün eski kaynaklarda olduğunu rahatlıkla göreceklerdir. *Evliya Tezkireleri*'nde sûfilerin gerçek ve tarihsel kişiliklerinden farklı bir kişilikle, tasavvufî, menkıbevi ve destansı sunuldukları da bir gerçektir. Bir sûfinin destansı kişiliği hakiki kişiliğinin bulunmasına ve bilinmesine yardımcı olabilir. Burada önemli olan, sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan bazı fikir ve inançların menkıbe şekline bürünerek, Hz. Peygamber zamanında yaşadığı kabul edilen kimi insanların etrafında nasıl kümelendiğidir. Gerçek ve tarihsel kişiliklerini oldukça iyi bildiğimiz Ebû Hanife, İmam Şâfiî ve Ahmed bin Hanbel'in bile tasavvufî kimliğe sokularak takdim edilmeleri, Hâris Muhasibî gibi ılımlı bir sûfiyle bile geçinemeyen İmam Ahmed'in iyi bir mutasavvıf olarak nitelenmesi, tasavvufun gerçekleri nasıl kendisine özgü bir kılığa soktuğunun apaçık bir örneğidir. Hem bu hem de tasavvufun gelişmesini göstermesi bakımından *Evliya Tezkireleri* son derece önemli bir eserdir.

Evliya Tezkireleri'nde belli temalar ısrarla işlenmiş ve sık sık tekrarlanmıştır. Aslında çok gibi görünen fikir ve inançlar belli temaların etrafında toplanır ve kümelenir. Böylece çokluktan birliğe doğru gidilir. Görünüşteki çokluğun derinliğine nüfuz edildikçe bir vahdet kendini belli eder. İşte bu temaları yakalamasını bilenler için sözü edilen tekrarlar, anlamayı kolaylaştıran ve kavramayı pekiştiren unsurlar olur. Bu açıdan tasavvufî zihniyetin, deyim yerindeyse bu zihniyetin kendine özgü mantığının keşf ve idrak edilmesinde bu tekrarların payı büyüktür.

Evliya Tezkireleri'ndeki fikir ve inançları tam olarak anlamak isteyenler, tasavvufun ve Attâr'ın, Allah'ı dış âlemden çok iç âlemde aramak gerektiği yolundaki görüşünü göz önünde bulundurmak zorundadır. Özellikle Attâr'ın *Mantıku't-Tayr* ile *Musibetnâme*'sinde Allah'ı dışarda arayan insanın onu içerde, kalp ve ruh âleminde bulması fikri üzerinde durulması kesinlikle gözden uzak tutulmamalıdır. Fakat bu-

na bakıp da Attâr'ın açık bir panteizme ulaştığı söylenemez. Sık sık "ene'l-Hak"a, bazen de "heme ûst" ifadesine rastlansa bile bu *Evliya Tezkireleri*'nde açık ve seçik bir panteizm olduğunu göstermez. İslam tasavvufu bu nitelikteki bir panteizme ancak İbn Arabi'yle (ö. Hicri 638) ulaşabilmiştir. Oysa Attâr, İbn Arabi'den haberdar değildir. Geniş ölçüde Attâr'ı takip eden Mevlânâ bile İbn Arabi'nin tasavvuf anlayışına fazla ilgi duymamıştır. Bununla beraber Attâr'da kuvvetli panteist eğilimler olduğunu kabul ve itiraf etmek zorundayız.

Evliya Tezkireleri'ndeki birbiriyle uyuşmayan ifadeleri, birbirleriyle çelişen sözleri hemen hata olarak görmemeliyiz. Tutarsız ve ters gibi görünen ibarelerin amaçlarını göz önünde tutarak bir açıklama aramalıyız. Zira tasavvufta karşıtlık ve çelişki oluşturan ifadelerin kullanılmasına az rastlanmaz.

Kıssa ve Mesel

Evliya Tezkireleri'nde nakledilen tasavvufî hikâye ve menkıbe şeklindeki temsillere Kur'ân ve hadiste daha çok *kıssa* ve *mesel* adı verilmiştir. Böylesi kıssa ve meseller bir araya toplanarak *İlm-i Kasasi'l-Kur'ân* ve *İlm-i Emsali'l-Kur'ân* adlı iki ilim meydana getirilmiştir. Dinde kıssa ve mesel çok önemlidir. Önceki semavi kitaplar ve onları tebliğ eden peygamberler de buna büyük önem vermişlerdir. Hatta âlimler de amaçlarını halk tabakalarına anlatmak için bundan faydalanmıştır. Kur'ân'da buna önem veren ayetler çoktur:

"Ant olsun ki, biz insanlara her çeşit meseli verdik." [İSRÂ 17:89] **"Onlara türlü türlü misaller getirdik."** [KEHF 18:45; RÛM 30:58; ZÜMER 39:27]

Allah'ı bırakıp başka şeylere bel bağlayanlar örümceğe benzetildikten sonra şöyle denilir:

"Bunlar insanlara getirdiğimiz birtakım mesellerdir ki, onları ancak âlimler idrak eder." [ANKEBÛT 29:43] **"Bu misalleri bilen bilir, bilmeyen bilmez. Bunlar belki düşünürler diye getirmiş olduğumuz misallerdir."** [HAŞR 59:21] **"En yüce mesel Allah'ındır."** [NAHL 16:60] **"Onlara mesel getir, misal ver."** [YÂSÎN 36:13] **"Kıssaları hikâye et, umulur ki, düşünürler."** [A'RÂF 7:176] **"Ya Muhammed, biz sana kıssaların en güzelini hikâye ediyoruz."** [YÛSUF 12:31]

Gerçi kıssa ile mesel birbirinden farklıdır, ama biz bu farklar üzerinde durmak istemiyoruz. Bunlardan amacı ifade etme aracı olarak söz ediyoruz. Peygamberlerin hal tercümelerinin anlatılmasına *İlm-i Ahbâr-i Enbiya* ve *Kısasu'l-Enbiya* adı verilir. Evliyanınkileri anlatana da *İlm-i Hikâyâti's-Sâlihîn* denilir. İki ilimden de amaç aynıdır: Kıssadan hisse almak, meselden ders çıkarmak. Taşköprüzâde bunu "Ahvâl-i

sulehâ ve ebrâra, menakıb-ı meşâyıh-i kibâra nice kemâl-i itinâ ve itibar edilmiştir. Bu ilmin mevzuu, garazi ve gayesi açıktır. Menfaatı, ecell-i menafi ve Azam-ı metalib idugini her mübtedi ve tâlib-i bi-reybu güman fehm ve izan eder," diye anlatır. [*Mevzûâtu'l-Ulûm*, I:309] Meselden de şöyle söz eder. "İmam Mâverdî anlatıyor: Kur'ân'ın meselleri ilmi Kur'ân ilimlerinin en önemlisidir. Ancak halk bu konuda gaflettedir. Zira onlar mesellerle meşgul olup, esas amaç olan meselle anlatılan anlamdan gafil kalmışlardır. Oysa misalsiz mesel dizginsiz ata, yularsız deveye benzer. Kur'ân'daki darbımesellerin faydaları pek çoktur. Vaaz, nasihat, hayra teşvik, şerden sakındırma, insanın aklını başına toplaması, eskilerin tecrübelerinden faydalanması, bazı soyut konuların zihne iyice yerleştirilmesi, meram ve amacın daha iyi anlatılması, manevi ve soyut şeylerin dıygusal bir şekilde anlatılması, kapalı olan şeylerin açık olanla temsili bir biçimde öğretilmesi, gayb olanın şahit olana teşbih ve kıyas edilmesi bu çeşit faydaların bir kısmıdır. Allah, **'Size mesel getirdik'** [İBRAHİM 14:45] deyip bu faydaların bir nimet olduğunu söylemiştir." [*Mevzûâtu'l-Ulûm*, II:181]

Şunu açıkça ifade edelim ki, peygamberlerin kıssalarında ve hal tercümelerinde amaç neyse, salih kişilerin ve velilerinkinde de amaç odur. Soyut olan dinsel hükümleri, ahlaki kuralları ve manevi gerçekleri somut bir şekilde göstermek ve belletmek ikisinin de ana amacıdır.

İlim, idrak ve akıl düzeyi ne olursa olsun bütün insanlara hitap etmek Kur'ân'ın davetinde esas alındığından, kıssadan söz edilip mesel verilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu yolla ince gerçekler, üstü kapalı hükümler ve zor anlaşılan bilgiler gayet kolay anlaşılacak bir hale sokulmuştur. Durumuna ve düzeyine göre herkes bu kıssa ve mesellerden hissesine düşen payı alır, bununla tatmin olup kalp huzuruna ve ruh dinginliğine erişir. Bu bakımdan kıssa ve meselin dindeki yeri ve değeri büyüktür. Kur'ân'da zahiri hükümlerden çok kıssa ve mesellere yer verilmesi de bunu gösterir. Üstelik kıssa ve kıssanın özünü oluşturan ahlaki ve manevi gerçekler evrensel olduğundan aynı derecede bütün insanlığa hitap eder. Öbür dinlere ait menkıbelerin ya aynen ya da ufak tefek değişikliklerle sûfiler tarafından alıntılanması, bazen de bunun tersinin olması, bu çeşit menkıbelerdeki hakikatlerin ezeli ve ebedi oluşundandır. Kıssa, mesel ve menkıbede önemli olan bunlarla verilmek istenen mesajdır. Zaman, mekân ve kişiler ya hiç önemli değildir ya da önemleri daima ikinci derecededir. Bu nedenle birbirleriyle görüşmemiş velilerin *Evliya Tezkireleri*'nde görüşmüş gibi tasvir edilmeleri fazla önemli sayılmaz. Bu türlü görüşmeleri manevi buluşma olarak değerlendirmek gerekir.

Örneğin Râbia ile Hicri Basrî'nin görüştüklerine dair hiçbir kayıt yoktur. Oysa

Evliya Tezkireleri'nde görüştükleri söylenir. Bu çeşit görüşmelerin manevi ve ruhani sayılması gerekir. Araştırmacılar bu konuda dikkatli olmalıdır. Zira sûfiler böyle noktalarda zaman unsuruna ve tarihe değil, menkıbenin mesaj ve anlamına önem vermişlerdir. İbrahim Edhem'in ta Horasan'dan yanının üstüne yuvarlana yuvarlana Kâbe'ye geldiğini okuduğumuz zaman bunu hemen redde kalkışmamalıyız. Allah'a giden yolu züht ve takvayla katetmek isteyen birisinin halinin anlatıldığını, buna karşılık aşk ve sevgi yolundan aynı gayeye giden Râbia'nın aynı mesafeyi çok daha kısa sürede ve rahat bir şekilde katettiğini düşünmeliyiz. Ama menkıbelerden böylesi anlamların çıkarılması biraz tasavvuf tarihini bilmeyi, biraz da tasavvufî zevki gerektirir. Tasavvuf alanında bu kadar bilgisi ve zevki olmayanların üzerine düşen, uluorta konuşmak ve keyfi itirazlarda bulunmak değil, susmak ve dilini tutmaktır. Ama maalesef tasavvufun cahil taraftarları meseleleri o kadar akılsız ve mantıksız bir şekilde ortaya koymaktadırlar ki, bu durum karşısında tasavvufun cahil muhaliflerini susturmak imkânsızlaşmaktadır. *Evliya Tezkireleri*'nde ve Şâ'ranî'nin *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*'sında şöyle bir menkıbe anlatılır: Veysel Karanî Medine'ye gelir, Hz. Peygamber'in vefat ettiğini öğrenir, yaşayışını öğrenmek ister. Bir dişinin Uhud gazâsında kırıldığını öğrenince onun çektiği acıyı ben de çekeyim diye hemen bir dişini kırar. Sonra Peygamber'in kırılan dişi belki bu değil öbürüydü deyip başka bir dişini daha kırar, kırılan diş hakkında tereddüdü devam ettiğinden iyice emin olmak için bütün dişlerini kırar. Sonra aynı gazâda Peygamber'in yüzünün yaralandığını öğrenince bu sefer yüzünü de yaralar, yere yatıp sırtını çiğnetir. Bu menkıbe Peygamber'e tabi olup onu örnek almayı telkin etmek için konulmuştur. Şiîlerin 10 Muharrem ayinlerinde üstlerini başlarını yırtıp kafalarına vurmaları gibi dinsel geleneklerin yaygın olduğu yerlerde anlatılan bu çeşit menkıbeler belki de o zaman ve mekânda garip karşılanmıyor, olumlu etki bırakıyor ve kastedilen anlamın anlaşılması, işaret edilen konuya geçilmesi fazla zor olmuyordu. Ama günümüzde bu çeşit menkıbelerin işitilmesi bile insanın tüylerini ürpertmekte ve iğrenç olarak karşılanmaktadır. Günümüz vaizlerinin büyük camilerde bu menkıbeyi ballandıra ballandıra halka anlatıp gözyaşı döktürdüklerine şahsen şahit oldum. Böyle şey olmaz denilince bu cahil vaizler bunu saygın eserlerde okuduklarını ileri sürüp olayın aynen anlatıldığı gibi olduğunu ısrarla savunmakta, kendilerine itiraz edenleri iman zayıflığıyla suçlamaktadırlar. Meşhurdur ki, âlim sayılan birisi vaktiyle huzurunda toplanan medrese öğrencilerine ders okuturken, Farsçada gözyaşları anlamına gelen "eşkler" kelimesini eşekler olarak okumuştu. Hoca, "Miskin derviş gözlerinden eşekler yağdırırdı," deyince huzurundakilerden biri, "Miskin derviş gözlerinden eşekler

değil, eşkler uygun görünür. Zira gözlerden eşekler yağdırmak Allah töresine muhaliftir," deyince telaşa kapılan Üstad-ı Dânâ hemen kendini toplayıp hiddetle, "Sus, behey gafil, Allah esirgesin kâfir olursun. Allah'ın kudreti neye kadir değil ki? Dilerse gözlerden develer bile yağdırır," deyince zavallı molla susmaktan başka çare bulamaz. Bu cahil ve cüretli kişilerin yanında susmaktan başka yapılacak bir şey de zaten yoktur.

Öte yandan bazı cahil ve inatçı zahirciler de bu çeşit menkıbelerin gerçekten olmadığını ileri sürmekte, bazen olduğunu kabul edip böyle bir tabi olma anlayışının dinde olmadığını açıklamaya çalışmakta, çok basit bir akıl yürütme tarzıyla menkıbeyi kökten reddedip, hiçbir değeri olmadığını kuru kuruya iddia edip durmaktadırlar. Menkıbelere böyle bir anlayışla yaklaşıp, meseleyi böyle çürük bir mantıkla çözmeye çalışan katı kişiler her şeyden önce dinin özünü anlamış değillerdir. Bu nedenle onların yanında susmaktan başka yapılacak bir şey yoktu. "Yunus Emre kırk yıl şeyhine hizmet etti. Görevi tekkeye odun getirmekti, bu süre içinde tekkeye eğri odun getirmedi," dediğimiz zaman olayın gerçekten olup olmaması hiç önemli değildir. Mesele, doğruluğun en ideal şeklini, yarım yamalak bilgileriyle kendilerini âlim sananlar dışında herkese en açık bir şekilde anlatmaktır ve menkıbenin verdiği mesaj herkes tarafından kolaylıkla anlaşılmaktadır. Bu nedenle doğru odun getirmek erdem, eğrisini getirmek kusur değildir şeklinde basit bir mantıkla meseleye itiraz etmek yalnızca zavallılığın sonucudur. Kısacası bu tür menkıbeleri, cahil tarikatçılar ve onlara muhalif olan idraksiz zahircilerden başka herkes kolaylıkla kavramaktadır.

Her toplumda böyle kişiler bulunabileceğinden ihtiyatlı olmada sayısız fayda vardır. *Evliya Tezkireleri*'ndeki menkıbeler anlatılırken de verdikleri mesajın iyi anlaşılması için zamana ve ortama uymayan açıklamalardan sakınılması şarttır. Kıssadan hisse çıkarmayı, meselden misala geçmeyi bilmeyenlerin bu konular üzerinde konuşmamaları gerekir. Bu iki aşırı uçtan uzak kalıp *Evliya Tezkireleri*'ni dinin ve tasavvufun mantığıyla okuyanların dinsel bilgilerini arttıracakları, manevi tecrübelerini derinleştirecekleri, manevi hakikatlere daha iyi nüfuz edecekleri ve kalpten doğan his ve heyecanlarını arttıracakları kesindir. Bu konular da insanı yumuşatıp Allah, din ve insan sevgisi aşılar. Veli, kâmil, arif ve salih insanların hal tercümelerini, menkıbelerini, hal ve hareketlerini okumanın gayesi onlar gibi olmaktır. Attâr girişinde *Evliya Tezkireleri*'ni niçin yazdığını gayet anlamlı bir şekilde anlatmıştır. Onun bu eseri yazmasındaki amaç neyse bizim tercümemizden de amaç odur.

Kaynakça

Abdülbâki Gölpınarlı, *Mantıku't-Tayr*, önsöz, İstanbul, 1962.

Aclûnî (İsmail Muhammed), *Keşfu'l-Hafa,* 2 cilt, Kahire, 1351.

Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2001.

Bediu'z-Zaman Firuzanfer, *Şerh-i Ahvâl-i Nakd-i Tahlil-i Âsâr-i Attâr,* Tahran, tarihsiz.

Câmî, *Nefahâtü'l-Üns,* İstanbul, 2001.

Devletşah bin Alâu'd-Devle Bahtışah Gazî, *Tezkiretu'ş-Şuara,* Tahran, 1338.

Ebu'l-Hasan ed-Deylemî, *Sîretu'ş-Şeyhi'l-Kebîr Ebû Abdullah bin Hafîf eş-Şîrâzî*, yay. A. Schimmel, Ankara, 1955.

Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* 10 cilt, 1351-1357.

Fuat Sezgin, *GAS* (*Geschichte des Arabischen Schrifttums*), 13 cilt, Leiden-Frankfurt, 1967-2000.

Helmut Ritter, *İslam Ansiklopedisi,* II:7.

Herevî, *Tabakatu's-Sûfiyye*, 1362.

Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* İstanbul, 1982.

İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân,* 8 cilt, Beyrut, 1968.

İbn Sübkî, *Tabakatu's-Şafiiyye,* 8 cilt, Mısır, 1324, 1964.

İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* 4 cilt, Halep, 1973.

İbnu'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-Zeheb ve Ahbara men zeheb,* 8 cilt, Kahire, 1350.

İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* 14 cilt, Kahire, 1351.

Kâsım Canî, *Tarih-i Tasavvuf,* Tahran, 1340, s. 496, 546.

Kelâbâzî, *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf,* Kahire, 1960.

Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi,* İstanbul, 1981.

Mirza Muhammed Kazvînî, *Evliya Tezkireleri*'nin Nicholson baskısına önsöz, Persian Historical Texts, 3-5.

Ma'sum Ali Şah, *Taraiku'l-Hakaik,* II:336, 337.

Muhammed ibn Münevver, *Esraru't Tevhid* [*Tevhidin Sırları,* Kabalcı Yayınevi, 2004].

Muhammed İsti'lâmî, *Evliya Tezkireleri*'ne önsöz, Tahran, 1345.

Muhammed Rıza Şefii Kedkenî, *Muhtarnâme*'ye önsöz, Tahran, 1339.

Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I-II, 1938.

Nurânî Vısâl, *Musibetnâme*'ye önsöz, Tahran, 1339.

Nuru'd-Dîn (veya Sedîdu'd-Dîn) Muhammed Avfî, *Lübâbu'l-Elbâb*, Tahran, 1335.

Rıza Kulî Han, *Hidayetu'l-Ârifîn,* Tahran, 1314.

Said Nefisî, *Custucû der ahvâl u âsâr-i Ferudiddin,* Tahran, 1322.

Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* Mısır, 1969.

Süleyman Uludağ, "Attâr," *İslâmî Bilgiler Ansiklopedisi.*

Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I-II, Mısır, 1951.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, IV:495-98.

EVLİYA TEZKİRELERİ

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Lütfu bol, ikramı çok olan ulu ve yüce Allah'a hamd, Peygamberimize, ailesine ve ashâbına, dünya durdukça salât ve selam olsun…

* * *

Ayet ve hadisler dışında şeyhlerin (r.a.) sözlerinden daha değerli hiçbir söz yoktur. Çünkü sözleri ezberin ve kâle*'nin*[1] *sonucu değil, amelin ve halin semeresidir; beyandan değil ayandandır; tekrardan değil esrardandır; kesbi ilimden değil ledünni ilimdendir; dinlemekten değil coşmaktandır; "babam öğretti" âleminden değil, "beni Rabbim en güzel bir biçimde terbiye etti" âlemindendir. Zira kitapta zikredilen veliler nebilerin (s.a.e) mirasçılarıdır. (Bir nicesi Âdem'in, bir nicesi Musa'nın, bir nicesi İsa'nın ve bir nicesi de Muhammed'in (a.s.m) niteliklerine sahiptir.)*

Dostlarımdan bir cemaatin sûfiler zümresinin sözlerine fevkalade rağbet ettiklerini gördüm. Onların söz ve hallerini irdelemeye bende de muazzam bir eğilim vardı. Şayet söz ve hallerin hepsini toplasaydım uzun giderdi. Bu nedenle dostlar için de, kendim için de seçmeler ve derlemeler yaptım. Şayet bu perdeden anlarsan aynı zamanda senin için de faydalı olur. Şayet onların sözlerinden burada olduğundan daha fazlasını isteyen olursa, bu taifenin ilk dönem ve son dönem bilginlerinin kitaplarında aradığını bol miktarda bulabilir, oradan araştırsın.

Eğer biri bu zümrenin sözlerinin doyurucu bir şekilde açıklanmasına talip olursa Şerhu'l-Kalb, Keşfu'l-Esrâr ve Ma'rifetu'n-Nefs *gibi eserleri irdelemesi öğütlenmelidir. Çünkü böyle hareket etmesi halinde bu zümrenin hiçbir sözü ona kapalı gelmez. Meğerki Allah tersini dilemiş olsun. Şayet ben bu sözleri şerh ve açıklamaya çalışsam binlerce sayfa tutan açıklamalar yapmam gerekir. Oysa az ve öz (yazma ve konuşma) yolunu tutmak sünnettir. Nitekim Resulullah (s.a.v.), "Bana özlü konuşma ve amacı kısa yoldan anlatma özelliği bahşolundu" diyerek övünmüştür.*

Sûfi sözlerini naklederken bunlara ait senetleri de attım. Öyle sözler vardır ki, bir kitapta bir sûfiden, başka kitapta başka bir sûfiden nakledilmiştir. Menkıbelerin, hal ve hareketlerin isnatları da farklılık göstermektedir. Bu nedenle imkân nispetinde ihtiyatlı davrandım.

---

1 Tasavvuf ehli başkalarından duyarak, öğrenerek (*ilm-i kâl*) değil yaşayarak (*ilm-i hal*), Allah'tan aldığı esine dayanarak öğrenir.

Bu eserde naklettiğim sûfi sözlerini açıklamayışımın diğer bir nedeni, onların sözleri arasına kendi sözümü koymayı (tasavvufî) edep ve zevke uygun bulmamamdır. Yalnızca mahrem ve ehil olmayanların hayalini uzaklaştırmak için bazı yerlerde azıcık işaretlerde bulunmam bir istisnadır.

Açıklama vermeyişimin başka bir nedeni de şudur: İhtiyaç duyanların yapmaları gereken en uygun iş yine onların sözlerine bakıp açıklama yapmalarıdır.

Açıklama yoluna gidilmemesinin başka bir nedeni de şudur: Veliler birbirlerinden farklıdır. Kimi marifet ehli, kimi muamele ehli, kimi mahabbet ehli, kimi tevhit ehli, kimi de bunların hepsidir. Bazıları sıfatladır, bazıları sıfatsızdır. Eğer bunları bir bir açıklayacak olursak, kitap az ve öz yazma sınırını aşar.

Şayet nebileri, sahabeleri ve ehl-i beyti burada anlatsaydım başka bir kitap daha yazmam gerekirdi. Allah ve Resul'ü tarafından zikredilmiş, Kur'ân ve hadislerde övülmüş bir zümre hakkındaki açıklama hiç dile sığar mı? O âlem başka bir âlemdir!

Nebiler, sahabeler ve ehl-i beyt üç zümredir. İnşaallah bunların menkıbeleri hakkında ayrı bir kitap yazılacak. Böylece bu üç zümreden bir müselles[1] *Attâr'dan yadigâr kalacak.*

Beni bu kitabı derlemeye yönelten birkaç saik vardır:[2]

Birinci saik: *Böyle bir kitabın yazılmasına rağbet gösteren dostların ricalarıdır.*

İkinci saik: *Benden geriye bir yadigârın kalmasıdır. Böylece bu eseri okuyan birisi bir genişlik ve ferahlık bulur da beni hayır duasıyla anar. Olur ki onun bu davranışı nedeniyle bana da mezarda bir genişlik ve ferahlık bahşederler. Nitekim Herat'ın imamı ve şeyh Abdullah Ansarî'nin (r.a.) üstadı olan Yahya bin Ammâr (r.a.) vefat edince kendisini rüyada görüp sordular: "Aziz ve Celil Allah sana nasıl muamele etti?" Cevaben dedi ki, "Ya Yahya! diye hitap edip buyurdu: Sana çok şiddetli hitaplarım olacaktı. Ancak bir gün (bir vaaz) meclisinde bize hamdettin. Dostlarımızdan biri o sıra oradan geçerken bunu duyup hali hoş oldu. O bundan hoşlandığı için seni bağışladım. Eğer bu durum olmasaydı, görürdün sana ne yapacağımı."*

Üçüncü saik: *Şeyh Ebû Ali Dekkâk'a, "Erlerin sözlerini dinlemede hiç fayda var mı?" diye sormuşlar. O da şöyle demiş: "Elbette. Bunda iki fayda var: Birincisi, şayet dinleyen kişi talipse himmeti kuvvetlenip talebi çoğalır. İkincisi, şayet bir insan kendisinde bir benlik görürse bu benliğini ve gururunu kırar. Başındaki davayı ve sevdayı söküp atar. İyi ve kötü şeyin ne olduğunu ona gösterir. Şayet kişi kör değilse bu sayede kendini gözlemler. Nitekim şeyh Mahfuz (r.a.), 'Halkı kendi terazinle tartma, kendini yakîn sahiplerinin terazi-*

---

[1] Misk, ûd ve amberden yapılan fevkalade nefis ve hoş bir koku.

[2] Herevî, *Tabakatu's-Sûfiyye*, I:4.

siyle tart ki, onların erdemini, kendi müflisliğini anlayabilesin,' demişti."

Dördüncü saik: *Cüneyd'e (r.a.) sordular: "Bu hikâye ve rivayetlerde, yani kıssa ve menkıbelerde mürit için ne fayda var?" Cevap verdi:* **"Bunların sözleri, aziz ve celil olan Allah'ın ordusundan birer askerdir."** [FETH 48:4, 7; MÜDDESİR 74:31] *Şayet müridin kalbi kırılır ve morali bozulursa kuvvetlenir, o askerden medet bulur. Hak Teâlâ'nın,* **"Biz Resullerin haberlerinden, kalbine sebat verecek olanları sana hikâye ediyoruz."** [HÛD 11:20] *Yani 'Ya Muhammed, kalbin huzur ve kuvvet bulsun diye öncekilerin kıssa ve menkıbelerini sana hikâye ediyoruz' buyurmuş olması da bunun delilidir.*

Beşinci saik: *Peygamberlerin Efendisi (s.a.v.), "İyiler anılınca gökten rahmet iner" buyurmuşlardır. İmdi bir insan üzerine rahmet yağan bir sofra kurarsa, mümkündür ki ona bir fayda sağlamadan eli boş geri çevirmezler.*

Altıncı saik: *Umulur ki, onların kutsal ruhlarından perişan bir haldeki şu biçareye bir medet ulaşır da, ecel gelmeden önce başına bir devletin gölgesi düşer.*

Yedinci saik: *Kur'ân ve hadisten sonra sözlerin en iyisi olarak onlarınkini gördüm. Sözleri tümüyle Kur'ân ve hadislerin şerhinden ibarettir. "Her ne kadar onlardan değilsem de hiç değilse onlara benzemiş olayım" diye kendimi bu meşguliyetin içine attım. Çünkü hadiste, "Bir zümreye benzeyen onlardan sayılır," buyrulmuştur. Nitekim Cüneyd de (r.a.) şöyle demiştir: "Davacılara iyi muamele ediniz ki, hakikat ehli olsunlar, ayaklarını öpünüz. Çünkü himmetleri yüce olmasaydı, pekâlâ başka şeyi dava edebilirlerdi." (Bu nedenle hakikatin peşinde olabilmeleri için iddiacı ve taklitçi sûfilere ilgi ve yakınlık gösterin.)*

Sekizinci saik: *Kur'ân'ı ve hadisi anlayabilmek için sözlük, sözdizimi ve dilbilgisi ilimlerini bilmek gerekmekte, oysa halkın çoğu bunlardan habersizdir. Oysa sûfilerin bunların açıklaması mahiyetindeki sözlerinden halk da, aydınlar da haz ve nasip almaktadır. Bunun için faydası genel olsun diye çoğu Arapça olan bu sözleri Fars diliyle ifade ettim.*

Dokuzuncu saik: *Zahir bakımından görüyoruz ki, birisi aleyhinde aslı olmayan bir söz söylese, onun kanına girmek için var gücünle çabalar, o bir sözden ötürü yıllarca içinde kin tutarsın. Bâtıl bir söz sende bu kadar çok etki meydana getirdiğine göre açıktır ki, farkına varmasan da hak söz bunun bin katı fazla bir etki vücuda getirebilecektir. Nitekim İmam Abdurrahman Ekkâf'a (r.a.) sordular: "Kur'ân okuyan, ama okuduğunu anlamayan birisinin okuduğu şey onda herhangi bir etki yaratır mı?" Şöyle dedi: "Bir insan bir ilaç (veya zehir) içse, ama içtiği şeyin ne olduğunu bilmese, bunun üzerinde bir etkisi olur da Kur'ân'ın hiç etkisi olmaz mı? Açıkçası Kur'ân'ın etkisi çok daha fazladır. Bir de bilerek ve anlayarak okusa o zaman durum nasıl olur, varın siz kıyaslayın! Kimbilir kaç bin çeşit faydası olur. Bir de anlamını bilir, onunla amel eder, gözünden nedamet yaşları akıtırsa*

Hak Teâla onun hürmetine lütfuyla bir damla yaş için bir günahkâr bağışlar."

Onuncu saik: *Bir zorunluluk ve çaresizlik hali dışında sûfilerin sözlerinden başkasını ne söylemeye ne de dinlemeye dayanan bir kalbe sahibim. Bu nedenle bütün insanlar için onların sözlerinden bir görev ve vird vücuda getirmem şart oldu. Olur ki bu sofradan da bana bir kadeh nasip olur. Nitekim şeyh Ebû Ali Siyâh (r.a.), "Benim iki arzum var: Biri Onun sözlerinden bir söz dinlemek. Diğeri de Onun adamlarından (Merdân-ı Hudâ ve Resulullah'tan) birini görmek," demiş, sonra da eklemişti: "Ben ümmi birisiyim. Bana biri gerekir ki, Ondan söz etsin ben dinleyeyim veya ben söz edeyim o dinlesin. Eğer cennette Onunla karşılıklı konuşmak olmasa derim ki: O cennetten elaman!"*

Onbirinci saik: *İmam Ebû Yusuf Hemedânî'ye (r.a.), "Şu zaman geçer ve bu taife perdenin arkasına çekilip gizlenirse selamette kalabilmek için biz ne yapalım?" diye sorulmuş. O da, "Her gün onların sözlerinden sekiz sayfa okuyunuz. İmdi ben gaflet ehlinin (böyle) bir vird edinmesini Allah'ın doğrudan verdiği emir olarak görüyorum," diye cevap vermiş.*

Onikinci saik: *Nedenini bilmiyorum, ama küçüklüğümden beri bu zümrenin sevgisi ruhumda dalgalanıp durmakta, sözleri her zaman gönlümü ferahlandırmaktadır. "Kişi sevdiğiyle beraberdir" hadisinde işaret olunan noktaya bel bağlayarak, sûfilerin sözlerini derleyip ortaya koydum. Çünkü öyle bir zamanda yaşıyoruz ki, bu tarz sözler büsbütün perde arkasında kalmakta, iddiacılar anlam ehlinin kılığında ortaya çıkmakta ve gönül ehli kibriti ahmer gibi aziz ve nadir bulunur bir hale gelmektedir. Nitekim Cüneyd, Şiblî'ye şöyle demişti: "Tüm âlemde söylediğin sözlerin tek bir kelimesine bile rıza gösteren birini bulduğunda eteğinden sıkıca tut!"*

Onüçüncü saik: *Hayrın şer sayıldığı bir zamanda olduğumuzu gördüm. Bu zamanda kötü kişiler hayırlı insanları unutmuşlardır. Zamanımızda hüsranda kalanlar, devlet ehli bahtiyar insanları unutmasın, kendi köşesine çekilip inziva hayatı yaşayan kişileri araştırsın, rağbet göstererek onlar bakımından esen devlet rüzgârı sayesinde ebedi saadete ersin diye bir tezkire hazırlayıp* Evliya Tezkireleri [Evliya Menkıbeleri] *adını verdim.*

Ondördüncü saik: *Sûfilerin sözleri birkaç yönden sözlerin en iyisidir: İlkin insanı dünyadan soğutmakta, ikinci olarak ahiretin her zaman akılda tutulmasını sağlamakta, üçüncü olarak insanın kalbinde Allah sevgisini meydana getirmekte, dördüncü olarak da bu sözü dinleyen bir insan, sonsuza dek sürecek yol için azık tedarik etmektedir. İmdi bu âmillerin gereği olarak bu çeşit sözleri derlemek, herhalde yerine getirilmesi gereken görevler cümlesindendir. Hakikatte tüm sözlerin en iyisi Kur'ân ve hadislerin şerhinden ibaret olan sûfilerin sözlerini içeren bu kitaptan daha iyisi, âlemde yoktur da denilebilir.*

Denilebilir ki, bu kitap iğdişleri ve eşcinselleri er yapar; erleri erkeklerin şahı yapar, erkeklerin şahı olanları tek ve eşsiz er yapar. Tekleri derdin ta kendisi haline getirir. On-

ları nasıl bizatihi dertliler haline getirmez ki, bir insan koşulan şart üzere bu kitabı okuyup üzerinde düşününce sûfilerin yüreklerinden bu çeşit iş, hal ve sözlerin meydana gelmesine yol açan derdin nasıl bir dert olduğunu idrak edebilsin.

Bir gün İmam Mecduddîn Muhammed Hârizmî'nin (r.a.) yanına gittiğimde onu ağlarken bulmuş ve, "Hayrola, ne oldu?" demiştim. Bana cevaben, "Bu ümmet içinde, 'Ümmetimin âlimleri İsrailoğulları peygamberleri gibidir' hadisiyle de işaret edildiği üzre nebiler (a.s.) değerinde olan nice muazzam veliler vardı," dedi ve ekledi: "Ağlıyorum, çünkü dün gece şöyle yakarmıştım: Ya Rab! Senin işin nedene bağlı değildir. Hikmetinden sual olunmaz, beni ya bu zümreden ya da onları temâşa edenlerden kıl. Çünkü üçüncü kısımdan olmaya takatım yok! Ola ki duam kabul edilir diye ağlıyorum!"

Onbeşinci saik: *Yarın kıyamet günü (hal tercümelerini anlattığım sûfiler) belki bu vesileyle bu âcizin haline bakıp şefaat ederler. Ashâb-ı Kehf'in köpeği gibi varlığım tamamıyla kemikten ibaret kalsa da, beni eli boş ve ümitsiz geri çevirmezler.*

Naklederler ki, Cemâl Mevsilî (r.a.) Peygamberler Efendisinin (s.a.v.) kabrinin civarında aynı hizada olan bir yerde tek mezarlık yer bulabilmek için canını dişine takıp kendini mahvedercesine çabalar, bu uğurda malını ve saygınlığını feda etmekten geri durmazdı. (Amacına ulaştıktan) sonra mezar taşına şu ibarenin yazılmasını vasiyet etmişti: **'Köpekleri ön ayaklarını toprak üzerine yaymış bir haldedir!'** [KEHF 18:18]

Rabbim! Bir köpek dostlarının izi sıra birkaç adım attı, bu yüzden köpeği sahipleriyle aynı muameleye tabi tuttun! Aynı şekilde ben de dostlarının dostu olduğumu ve onları sevdiğimi iddia ediyorum. Kendimi onların eğerinin ipine (bir torba gibi) bağladım. Onların sözleriyle meşgul oluyor ve bundan vazgeçemiyorum. Rabbim ve ey benim ulu Sultanım! Gerçi şu sözlerimin hiçbir kıymeti yoktur ve bu yolun yolcularının yanında bir hiç olduğumu da biliyorum. Ama onların sözlerini, hallerini, remizlerini ve işaretlerini seviyorum. Kayyumiyetinin vahdaniyeti ve mutlak hâkimiyetinin tebliği hakkı için, nebi ve resullerin tertemiz ruhları, Allah'a yakın melekler, yüce katında değeri bulunan veli, arif ve âlim kullar hakkı için bu zavallı garip ile şu zümre arasına perde çekme! Bu kitabı sana yakın olma derecesine ulaşmam için vesile kıl! Senden uzak olma çukuruna düşmeme vesile kılma! Şüphesiz sen yakarışları karşılıksız bırakmazsın!

Şimdi Allah'ın yardımı ve lütfettiği hoş bir başarıyla bu kitapta söz edilen ululların isimlerini sayıyorum. Bundan sonra Allah'ın yardımı ve lütfettiği fevkalade güzel bir başarıyla onların makam, keramet, hal, hareket, zaman ve işaretlerini açıklamaya çalışacağım.

1. Cafer-i Sâdık, 2. Veysel Karanî, 3. Hasan Basrî, 4. Mâlik bin Dinâr, 5. Muhammed bin Vasî, 6. Habîb-i Acemî, 7. Ebû Hâzım Mekkî, 8. Utbe bin Gulâm,

9. Râbiatu'l-Adeviye, 10. Fudayl bin İyâz, 11. İbrahim bin Edhem, 12. Bişr-i Hafî, 13. Zünnûn-ı Mısrî, 14. Bâyezîd-i Bistâmî, 15. Abdullah bin Mübârek, 16. Süfyân-ı Sevrî, 17. Şakîk-i Belhî, 18. İmam Ebû Hanîfe, 19. İmam Azam, 20. İmam Ahmed bin Hanbel, 21. Dâvûd-i Tâî, 22. Hâris Muhâsibî, 23. Ebû Süleyman Darânî, 24. İbn Semmâk, 25. Muhammed bin Eslem, 26. Ahbed bin Harb, 27. Hâtem-i Asamm, 28. Abdullah bin Sehl, 29. Ma'rûf-ı Kerhî, 30. Serî Sakatî, 31. Feth Mevsilî, 32. Ahmed Havârî, 33. Ahmed bin Hodreveyh, 34. Ebû Tûrâb Nahşebî, 35. Yahya bin Muâz Râzî, 36. Şâh Kirmânî, 37. Yusuf bin Hüseyn, 38. Ebû Hafs Haddâd, 39. Hamdûn Kassâr, 40. Mansur bin Ammâr, 41. Ahmed bin Âsım, 42. Abdullah bin Hubeyk, 43. Cüneyd-i Bağdadî, 44. Amr bin Osman Mekkî, 45. Ebû Said Harrâz, 46. Ebû Hüseyn Nûrî, 47. Ebû Osman Hirî, 48. Ebû Muhammed Rüveym, 49. İbn Atâ, 50. Abdullah bin Cellâ, 51. İbrahim Rakkî, 52. Yusuf bin Esbât, 53. Ebû Ya'kub Nehrecorî, 54. Semnûn Muhîb, 55. Muhammed Murta'iş, 56. Abdullah bin Muhammed, 57. Ebû Hüseyn Bûşenci, 58. Muhammed bin Ali Tirmizî, 59. Ebû Bekir Verrâk, 60. Abdullah bin Münâzil, 61. Ali bin Sehl İsfahânî, 62. Hayru'n-Nessâc, 63. Ebû Hayr Akta', 64. Ebû Hamza Horasânî, 65. Abdullah Turûğbâzî, 66. Abdullah bin Ahmed Mağribî, 67. Ebû Ali Cüzcânî, 68. Ebû Bekir Kettânî, 69. Abdullah bin Muhammed bin Hafîf, 70. Ebû Muhammed Cerîrî, 71. Ahmed bin Mesrûk, 72- Hüseyn bin Mansur Hallac.

Feridüddîn Attâr

CAFER-İ SÂDIK BİN MUHAMMED

(ö. 148/765)

Mustafa dininin sultanı, nübüvvet hücceti ve burhanı, sıddık, âmil, hakikatın peşinde, âlim, evliya kalbinin meyvesi, enbiyanın ciğerparesi, Ali'nin (ondaki ilmin) nâkili, nebinin mirasçısı, âşık, arif Ebû Muhammed Cafer-i Sâdık (r.a.).[1]

"Şayet enbiyayı, sahabeyi ve ehl-i beyti anlatacak olsak, bunun için ayrı bir kitabın yazılması gerekirdi" demiştik. Oysa bu eser onlardan sonra gelen bir kavmin ve şeyhlerin hallerini şerh için yazılmıştır. Fakat biz yine de uğur getirsin diye bu esere Cafer-i Sâdık'ı (r.a.) anarak başlıyoruz. Çünkü o da onlardan, yani sahabeden sonra gelmiştir. Ehl-i beyt içinde (tasavvuf) yoluna dair en çok söz söyleyen odur. Ondan birçok rivayet gelmiştir. Bu yüzden o hazrete dair birkaç söz zikrediyorum. Zaten onların (ehl-i beytin) hepsi birdir. O zikredilince hepsi zikredilmiş olur. Baksana, onun mezhebini tutanlar oniki imamın mezhebini tutmuş olmuyorlar mı? Açıkçası *bir onikidir, oniki de bir.* Şayet yalnızca onun niteliklerini anlatacak olsam bunu dille doğru dürüst ifade edemem. Zira zahmetsiz olarak bütün ilimlerde, işaretlerde ve ibarelerde kemal mertebedeydi. Bütün şeyhlerin önderiydi, herkes ona güveniyordu. Mutlak bir rehberdi. İlahilerin şeyhi, Muhammedîlerin imamı, zevk ehlinin delili, aşk ehlinin kılavuzu, âbitlerin önderi ve zahitlerin de mükerremiydi. Hakikatlerin esrarı hakkındaki eserleri bakımından önemli, tenzil [Kur'ân] ve tefsirin esrarındaki nükteler bakımından da eşsiz bir derecedeydi. Bâkır'dan (r.a.) önemli birçok söz nakletmiştir.

---

1 Asıl metin, "İbn Muhammed Cafer-i Sâdık Aleyhisselâm'ın Zikri" şeklindedir. Burada ve hal tercümesi anlatılan diğer bütün sûfilerin isimlerinin başında yer alan *zikr* kelimesi, hatırlamak, anmak, bahis ve menkıbe gibi manalara gelir. Hal tercümesi anlatılan her sûfinin isminin başında *zikr* kelimesi bulunduğu için bu esere *Evliya Tezkireleri* adı verilmiştir.

Cafer-i Sâdık oniki imamın beşincisidir. Babası Muhammed Bâkır, dedesi Zeynelâbidîn, onun babası da Hz. Hüseyn'dir. Nakşibendiye silsilesinde önemli yer tutan Cafer'in annesi, Hz. Ebû Bekir'in torunu Kâsım'ın kızıdır. Cafer-i Sâdık'ın hal tercümesi için bkz. Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:32; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* II:168; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:94; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I:327; Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* III:92, Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 283.

Şaşarım o insana ki, ehl-i sünnet ve ehl-i cemaat ile ehl-i beyt (mezhepleri) arasında fark vardır diye hayal eder. Zira hakikatte ehl-i sünnet ve ehl-i cemaat ehl-i beytten ibarettir. Bir insan böyle bir bâtıla neden saplanıp kalır, bilemem. Fakat bildiğim şey şudur ki, Muhammed'e (Allah ona ve hane halkına salât ve selam etsin) iman edip de evladına ve dostlarına iman etmeyen, Muhammed'e de (s.a.v.) iman etmemiş olur. Baksana, İmam Azam Şâfiî (r.a.) ehl-i beyti çok fazla sevdiği için onu Rafıziliğe nispet ederek hapse atmışlardı. Bu konuda söylediği şiirin bir beyiti şöyledir:

"Eğer Muhammed'in hane halkını sevmek Rafızilikse, insan ve cin şahit olsun ki ben Rafıziyim!"

Tutalım ki, Resul'ün ailesini ve ashâbını bilmek imanın esaslarından değildir, ama işe yaramadığı halde bildiğin nice şeyler var! Hatta insaf odur ki, dünya ve ahiretin padişahı olarak Muhammed'i (s.a.v.) tanıyınca onun vezirlerini, ashâbını ve evladını da yerli yerince tanıyasın. Sünni ve pak inanç sahibi olasın. Haklı olanı dışında padişahın yakınlarından hiçbirine taraftarlık (düşmanlık) göstermeyesin. Tıpkı şu örnekte olduğu gibi:

İmam Ebû Hanîfe'ye (r.a.) Peygamber'in (s.a.v.) yakınında bulunanlardan hangisi daha üstündür diye sordular. O şöyle cevap verdi: "Yaşlılardan Sıddîk ve Fâruk, gençlerden Osman ve Ali, kızlardan Fâtıma, hanımlardan Âişe! (r.a.e.)"

Naklederler ki, halife Mansûr bir gece vezirine, "Git, Sâdık'ı yakala ve getir, katledelim," dedi. Vezir, "O inzivaya çekilmeyi tercih etmiş, kendini ibadete vermiş, mülkten de elini eteğini çekmiştir. Müminlerin Emîri'ne ondan hiçbir zarar gelmez, onu rahatsız etmenin ne faydası vardır?" dedi. Vezir ne dediyse bir faydası olmadı, kalkıp Sâdık'ı getirmeye gidince Mansûr kullarına, "Sâdık içeri girip de ben külahımı başımdan çıkarınca hemen onu katledin," dedi.

Vezir Sâdık'ı huzura alınca Mansûr derhal yerinden fırladı, koşarak Sâdık'ın yanına vardı, alıp başköşeye oturttu, kendisi de önüne diz çöktü. Kullar bu işe şaşakalmıştı. Mansûr, Sâdık'a, "Ne ihtiyacın var? Dile benden ne dilersen," dedi. "Beni bir daha yanına çağırma, ulu ve yüce Allah'a ibadet ve tâatte bulunma haline iade et," dedi.

Sonra halife ona izin verdi, mükemmel bir izzet ve ikramla uğurladı. Tam o sırada Mansûr'u bir titreme tuttu, başı önüne eğildi ve kendinden geçti. Bu hal üç gün devam etti; bir rivayete göre üç vakit namazını eda edemeyecek kadar sürdü. Kendine geldiğinde vezir, "Bu ne hal böyle?" deyince halife anlattı. "Sâdık içeri girdiğinde, bir ejderha gördüm. Çenesinin birini salonun tabanına, ötekini tavanına koymuş,

bana, 'Eğer ona bir zararın dokunursa seni şu salonla beraber yutarım' diyordu. Bu ejderhanın korkusuyla ne söyleyeceğimi bilemedim, ondan özür diledim, ama aklım da başımdan gitti!"

Nakledilir ki, bir kere Dâvûd-i Tâî, Sâdık'ın huzuruna gelerek: "Ey Allah Resul'ünün torunu! Bana öğüt ver, çünkü gönlüm karardı," demiş. O da şöyle konuşmuş: "Ey Dâvud! Sen meşhur bir zahitsin, benim nasihatıma ne ihtiyacın var?" "Ey Peygamber'in torunu! Senin bütün mahlukata üstünlüğün var, herkese öğüt vermek sana vaciptir." "Ey Dâvud! Ben kıyamet günü gelince ceddim Muhammed'in (s.a.v.) elimi yakalayıp, 'Niçin bana tabi olma hakkını yerine getirmedin? Bu iş sahih bir nispet ve güçlü bir soyla olmaz. Bu iş, Hz. Hakka layık olan bir muamele tarzıyla olur!' demesinden korkuyorum."

Bunun üzerine Dâvûd-i Tâî ağladı ve: "Ya İlahi! Hamurunun mayası nübüvvet suyundan olup, ceddi (Muhammed) Resul, büyükannesi (Fâtıma) Betûl olan birisi böylesi bir hayret içinde kalıyorsa, Dâvud kim oluyor ki muamelesi ve amel tarzıyla kendini beğensin?" dedi.

Nakledilir ki, bir gün kullarıyla otururken onlara: "Kıyamet günü içimizden kim kurtulursa diğerlerine şefaatçi olsun, tamam mı?" der. "Ey Allah Resul'ünün evladı! Bizim şefaatimize ne ihtiyacın var? Senin ceddin bütün mahlukatın şefaatçisidir!" yanıtı üzerine de şunu söyler: "Şu şu fiillerin sahibi olarak kıyamet gününde ceddimin yüzüne bakmaktan utanıyorum!"

Nakledildiğine göre Cafer-i Sâdık bir süre halvete çekilmişti. Süfyân-ı Sevrî evine geldi ve: "Halk nefeslerdeki (feyz ve) faydalardan mahrum kaldı, niçin inzivaya çekildin?" diye sordu. Sâdık: "Zaman bozuldu ve dostlar değişti" sözünün anlamı şimdi ortaya çıktı," dedi ve şu iki beyiti okudu:

Geçen gün gibi vefa geçip gitti,
Halkın kimi hayal, kimi ümit peşinde.
Görünüşte dostluğu ve vefayı aralarında yayıyorlar
Ama kalpleri akreplerle dolu!

Nakledilir ki, Sâdık'ı üzerinde pahalı bir elbiseyle görmüşler ve, "Ey Allah Resul'ünün evladı! Mensup olduğun ehl-i beytin kıyafeti bu değildir," demişler. Bunun üzerine Sâdık bunu söyleyenin elini tutmuş ve koynuna sokmuş. Elbisenin altında eli tırmalayan bir abâ olduğunu göstermiş ve: "Şu (üstteki) halk için, bu da Hak için giyilen elbisedir. Halk için olanı açık, Hak için olanı gizli tuttuk," demiş.

Nakledilir ki, Sâdık'a: "Züht, bâtıni kerem, nübüvvet hanedanının gözbebeği ol-

ma gibi birçok hünerin var; ancak çok kibirlisin," dediler. O şöyle dedi: "Kibirli olan ben değilim, ancak kibrin kökü kibriyâdadır [ulu, yüce]. Ben kendi kibrimi üzerimden atınca Onun kibriyâsı gelmekte ve benim kibrimin yerine yerleşmektedir. Bana kendi kibrimle kibirlenmek yakışmaz, Onun kibriyâsıyla kibirlenmek yakışır!"

Naklederler ki, Sâdık, Ebû Hanîfe'ye şunu sormuş: "Akıllı kimdir?" "Hayır ile şerri ayırt eden." "Hayvanlar da bunları ayırt edebilirler; döven ile yem vereni birbirinden ayırırlar." "Peki, sana göre akıllı kimdir?" "İki hayr ile iki şerri birbirinden ayırıp, iki hayırdan daha hayırlısını, iki şerden ise daha zararsız olanını tercih eden!"

Nakledilir ki, altın kesesini kaybetmiş birisi gidip Sâdık'ın yakasına yapışmış ve, "Onu sen çaldın!" demiş, ama bunu yaparken onu tanıyamamış. Sâdık, "Kesende kaç altın vardı?" diye sormuş. Adam, "Bin altın," demiş. Adamı almış, evine götürmüş ve avucuna bin altın saymış. Ancak daha sonra kendi altınlarını bulan adam Sâdık'ınkileri geri getirerek yanıldığını söylemiş. Sâdık, "Biz verdiğimizi geri almayız," demiş. Daha sonra adam, "Bu insan kimdir?" diye sormuş. Cafer-i Sâdık cevabını alınca bir kere daha mahcup olmuş.

Naklederler ki, Sâdık bir gün yolda yalnız başına gidiyor ve "Allah, Allah" diyordu. Bağrı yanık bir dertli de "Allah, Allah" diyerek peşine düşmüştü. Sâdık, "Allah! Cübbem yok. Allah! Elbisem yok," der demez bir kat elbise belirdi ve İmam Cafer bunu giydi. Bunun üzerine o dertli kişi ileri atılarak, "Efendim," dedi, "Allah demede senin ortağınım, bu nedenle şu eski elbiselerini bana ver." Bu hareket Sâdık'ın hoşuna gitti ve eski elbiseleri ona verdi.

Nakledilir ki, Sâdık'ın huzuruna gelen biri: "Bana Allah'ı göster," demişti. "Sen Musa'ya (a.s.), **'Beni göremezsin'** [A'RÂF 7:143] denildiğini hiç duymadın mı?" Adam, "Evet, duymasına duydum, ama bu Muhammed dinidir. Baksana biri, 'Kalbim Rabbimi görmüştür,' diye feryat etmekte, diğeri, 'Görmediğim bir Rabbe ibadet etmem,' diye haykırmaktadır." Sâdık, "Bu adamı bağlayıp Dicle'ye atın," dedi. Adamı bağlayarak Dicle sularına attılar. Adam önce suya gömülüp kayboldu, sonra tekrar suyun üstüne çıkınca: "İmdat ey Allah Resul'ünün evladı! İmdat!" diye seslendi. Sâdık, "Ey su! Onu altına al," dedi. Su da onu altına aldı. Adam tekrar suyun üstüne çıkınca yine: "Ey Allah Resul'ünün evladı, imdat, imdat!" diye bağırdı. Sâdık yine, "Ey su! Onu altına al," dedi. Adam tekrar suya gömüldü. Bu şekilde birkaç defa suya gömüldü ve suyun üstüne çıktı. Adam mahlukattan tamamen ümidini kesince bu defa: "İmdat, ya İlahi, imdat!" diye bağırdı. Bunun üzerine Sâdık, "Onu çıkarınız," dedi. Adamı çıkardılar, aklı başına gelsin diye bir süre kendi haline bıraktılar. Sonra, "Allah'ı gördün mü?" diye sordular. Dedi ki, "Mâsivâya el uzattığım ve onlardan medet

umduğum sürece hicâpta bulunuyordum. Çaresiz bir halde kalıp tamamıyla ona sığınınca kalbimin içinde bir pencere açıldı, oradan içeriye doğru baktım ve aradığımı gördüm!"

'Başı dardaki şahıs dua ettiğinde ona icabet eden kimdir' [NEML 27:62] buyrulduğundan mutlak acizlik oluşmadıkça bu hal ortaya çıkmamıştı. Sâdık ona şöyle dedi: "Sâdık (imdat!) dediğin sürece yalancı durumundaydın. Şimdi o pencereye iyi dikkat et. Ulu ve yüce Allah'ın âlemi orada, içtedir. Kim Aziz ve Celil Allah bir şey üzerindedir veya bir şeydedir yahut bir şeydendir derse kâfir olur."

Sâdık şöyle demişti: "Öncesi korku, sonu özür olan her bir günah kulu Hakka ulaştırır. Öncesi güven, sonu kibir olan her bir ibadet kulu Hak Teâlâ'dan uzaklaştırır. Kendini beğenmiş olan itaatkâr aslında asidir. Özür dileyen asi de hakikatte itaatkârdır."

Ona sormuşlardı: "Sabreden fakir mi, yoksa şükreden zengin mi daha üstündür?" "Elbette sabreden fakir; zenginin gönlü kesedeyken fakirinki Allah'la beraberdir," diye cevapladı.

Sözleri

- **Tevbesiz ibadet sıhhatli olmaz, çünkü "zira tevbekârlar ve âbitler"** [TEVBE 9:112] buyuran Allah tevbeyi ibadete takdim etmiştir.
- Hak Teâlâ'yı zikredecek zamanda tevbeyi zikretmek, zikirden gafil kalmaktır. Hakikatte Allahü Teâlâ'yı zikretmek, Onun zikri sırasında bütün eşyayı unutmaktır. İşte o zaman kul için Allahü Teâlâ her şeye bedel olur.
- **"Allah rahmetini dilediğine tahsis eder."** [BAKARA 2:105] Yani yalnızca lütuf olduğunu bilesiniz diye vasıta, illet ve nedenler aradan kaldırılmıştır.
- Mümin nefsiyle, arif Rabbiyle beraberdir.
- Kim nefsle nefsi için mücâhede ederse kerametlere ulaşır. Kim nefsle Allah için mücâhede ederse Allah'a ulaşır.
- İlham, makbul olanların belirtilerindendir. İlhamsız olarak çıkarım yapmaksa geri çevrilenlerin belirtilerindendir.
- Aziz ve Celil olan Allah'ın kuldaki mekri, karanlık bir gecede, siyah bir taş üzerinde yürüyen küçücük bir karıncadan daha gizlidir.
- Aşk ilahi bir cinnettir; övülen veya yerilen bir şey değildir.
- Üzerime divanelik çizgisini çektikleri zaman muayene (ve müşahede) sırrı benim için sakıncasız olur.

- Hasmının akıllı oluşu kişinin bahtiyarlığındandır.
- Beş çeşit insanın sohbetinden sakının. Birincisi, yalancı. Onunla beraber olduğun sürece aldanış içinde bulunursun. İkincisi, ahmak. Sana faydalı olmak istediği zaman zarar verir, bunun da farkında olmaz. Üçüncüsü, cimri. En kıymetli (varlığın olan) zamanını alır götürür. Dördüncüsü, kötü kalpli. İhtiyaç zamanında sana sahip çıkmaz. Beşincisi, fesatçı. Çok önemsiz bir lokmaya tamah edip seni bir lokmaya satar.
- Allahü Teâlâ'nın dünyada bir cenneti, bir de cehennemi vardır. Cennet afiyet, cehennem beladır. Afiyet kendi işini ulu ve yüce Allah'a havale etmendir; belaysa Allah'ın işini nefsinle ve şahsen yerine getirmendir.
- Sırrı olmayan muzırdır.
- Şayet düşmanların sohbeti, yani Allah düşmanlarıyla bir arada bulunmak evliyaya zararlı olsaydı, Âsiye Firavun'dan zarar görürdü. Evliyanın sohbeti düşmanlara faydalı olsaydı, Nuh ve Lût'un karıları bunun faydasını görürlerdi. Ancak kabz ve basttan fazla (bunun bir etkisi) almaz.
- Onun sözleri çoktur. Onunla bir temel atmış olmak için birkaç söz söyledik ve böylece (Cafer-i Sâdık bahsini) bitirdik.

VEYSEL KARANÎ

(ö. 37/657)

Tâbiînin kıblesi, kırk erenlerin rehberi, gizli güneş, Rahman'ın nefesi ve Yemen'in parlak yıldızı Veysel Karanî (r.a.).[1]

Peygamber (s.a.v), "Veysel Karanî sahabeye güzel bir şekilde tabi olanların en hayırlısıdır" buyurmuştur. Bir insan ki, onu Alemlere Rahmet Olanın Kendisi över, onu övmek benim dilim için nasıl doğru olur?

Kâinatın Efendisi zaman zaman yüzünü Yemen tarafına çevirir ve, "Rahman'ın nefesini Yemen yönünde buluyorum" derdi. Peygamberler Efendisi demiştir ki, "Yarın kıyamet olunca Hak Teâlâ Veysel şeklinde yetmişbin melek yaratır. Ta ki Veysel bunların arasına karışarak arasata gelsin ve cennete gitsin. Böylece Allah'ın diledikleri dışında hangisinin Veysel olduğunu hiçbir mahluk bilmesin. Zira o dünya yurdunda bilinmez ve tanınmaz bir kubbenin altında Hakka ibadet edip kendini halktan uzak tuttuğundan ahirette de yabancıların gözünden saklı kalması gerekmişti. Çünkü kutsal bir hadiste, '*Velilerim kubbelerimin altındadır, onları benden başkası tanımaz*' buyrulmuştur."

Peygambere nispet edilen bir hadiste zikredilmiştir ki, Peygamberler Efendisi (s.a.v.) birilerini arıyormuş gibi bir hal içinde cennetteki köşkünden dışarı çıkar. "Kimi arıyorsun?" diye hitap gelir. "Veysel'i," diye cevap verir. Tekrar nida gelir: "Boşuna zahmet çekme, onu dünyada göremediğin gibi burada da göremeyeceksin!" "İlahi, o nerededir?" **"Yüce Allah'ın huzurundaki hak meclisindedir"** [KAMER 54:55] diye ferman geldi. "O beni görüyor mu?" Ferman ulaştı: "Beni gören birisi seni niçin görsün?" (Bensiz seni gören ne kazanır, sensiz beni gören ne kaybeder?)

Yine Hâce-i Enbiya (s.a.v.) buyurmuştur ki: "Ümmetimin içinde öyle bir er vardır ki, kıyamet günü Râbia ve Mudar kabilelerinin koyunlarındaki kıl sayısı kadar insana şefaat edecektir." Söylendiğine göre hiçbir Arap kabilesi bu iki kabileninki kadar koyun sürülerine sahip değildi.

---

1 Krş. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, II:79; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, III:43; Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 99; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:274; *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:79; Gazzalî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, III:218; Veysel Karanî üzerine çok güzel bir monografi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Veysel Karanî ve Üveysîlik*, İstanbul, 1982.

Sahabeler, "Bu zat kimdir?" diye sorduklarında buyurdu ki: "Allah'ın kullarından bir kul." "Biz de Allah'ın kullarıyız, onun ismi ne?" "Veysel!" "Nerede oturur?" "Karen'de." "Seni görmüş müdür?" "Zahir gözüyle hayır." "Acayip! Hem sana bu kadar âşık olsun hem de koşup huzuruna ve hizmetine gelmesin." "Bunun iki nedeni var: Biri galebe hali, ikincisi şeriatına olan hürmeti. Zira iman sahibi âmâ bir annesi var, eli ayağı tutmuyor. Veysel gündüzleri çobanlık yapıyor, aldığı ücreti kendisinin ve annesinin masraflarına harcıyor." "Biz onu görebilecek miyiz?" Hz. Peygamber Sıddîk'a, "Sen onu göremeyeceksin," dedikten sonra ekledi. "Ama Fâruk ile Murtazâ görecekler. O kıllı birisidir, sol yanında ve sağ elinin ayasında bir dirhem miktarında bir beyazlık var, ama baras[1] hastalığı değil bu. Onunla görüştüğünüz zaman selamımı kendisine ulaştırın ve ümmetime dua etmesini söyleyin."

Yine Peygamberler Efendisi buyurur: "Allah'ın en fazla sevdiği veliler takva sahibi ve gizli olanlardır (sadaka Resulullah)." Bazıları "böyle birini aramızda bulamıyoruz," dediklerinde Efendimiz (s.a.v.): "O Yemen ellerinde bir çobandır, kendisine Veysel derler, ayağı onun ayağı üzerine koyunuz, izini takip ediniz."

Nakledilir ki Resul'ün (s.a.v.) vefatı yaklaşınca: "Ya Resulullah, hırkanı kime verelim?" diye sordular. "Veysel Karanî'ye," diye buyurdu.

Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra Ömer ve Ali (r.a.) Kûfe'ye geldiklerinde Fâruk hutbe sırasında yüzünü Necd halkına doğru çevirerek: "Ey Necdliler! Ayağa kalkınız," dedi. Onlar da ayağa kalktılar. "Aranızda Karen'den kimse var mıdır?" diye sordu. "Evet var" dediler. Ve aralarından seçtikleri birkaç kişiyi Ömer'in huzuruna gönderdiler. Fâruk onlara Veysel'den haber sordu. Ama onu tanımıyoruz dediler. Bunun üzerine, "Şeriat sahibi bana haber vermiştir. Ve O asla boş söz söylemez. Gerçekten onu bilmiyor musunuz?" dedi. O zaman içlerinden biri: "O Müminlerin Emîri'nin soruşturmayacağı kadar değersiz birisidir, ahmak bir serseridir, halktan ayrılarak yalnız yaşar," dedi. Fâruk, "Şimdi o nerededir, zira bizim aradığımız odur," dedi. Şöyle dediler: "Urene vadisindedir, akşama kadar deve güdüyor, elde ettiği ücretle de ekmek alıyor. Mamur yerlere gelmez, kimseyle sohbet etmez, halkın yediğini yer, gam ve neşe nedir bilmez, halk ağlayınca da o güler." Sonra Fâruk ile Murtazâ (r.a.) oradan vadiye gittiler. Onu namazda buldular, develerini otlatsın diye Hak Teâlâ bir melek görevlendirmişti. Veysel insan geldiğini hissedince namazını kısa kesti. Namazı bitirip selam verince Fâruk ayağa kalktı, selam verdi, o da karşılık verdi. Fâruk, "Adın nedir?" "Abdullah [Allah'ın kulu]," dedi. "Hepimiz Allah'ın kullarıyız, ben özel ismini soruyorum," dedi. "Veysel!" dedi.

---

1 Sedef türü bir hastalık.

"Sağ elini göster," dedi. O da gösterdi. Peygamber'in (s.a.v) söz ettiği nişanı gördü, derhal öptü ve: "Allah Resul'ü sana selam gönderdi. Ümmetine dua etmeni söyledi," dedi. Veysel: "Dua etmeye sen daha çok layıksın, zira yeryüzünde senden aziz kimse yoktur," dedi. Fâruk: "Bu işi ben de yapıyorum, ama Resul'ün vasiyetini yerine getir," dedi. Veysel: "Ya Ömer! Dikkatle bak, aradığın zat başkası olmasın," dedi. Ömer, "Peygamber senin nişanını vermiştir," dedi. Veysel, "O halde Peygamber'in hırkasını bana veriniz ki, dua edeyim, dilekte bulunayım," dedi. Sonra onlardan uzakça bir yere gidip bir köşeye çekildi, hırkayı bıraktı, secdeye kapandı ve: "İlahi, Muhammed'in bütün ümmetini bana bağışlamadığın sürece şu hırkayı giymeyeceğim. Peygamber'in bu işi buraya havale etmiştir. Resul, Fâruk ve Murtazâ kendi üzerlerine düşeni yapmışlardır. Şimdi iş sana kalmıştır," diye niyaz etti. "Şu kadarını sana bağışladım, hırkayı giy," diye hâtıften bir ses geldi, ama o, "Hepsini isterim" dedi. Böyle diyor ve böyle sesler işitiyordu. Derken Fâruk ile Murtazâ, "Veysel'in yanına varalım ne yaptığını görelim" dediler. Veysel bunların geldiklerini görünce bir ah çekerek, "Niçin geldiniz, gelmemiş olsaydınız bütün Muhammed ümmetini Allah benim için bağışlamadıkça hırkayı giymeyecektim" dedi.

Fâruk, Veysel'i sırtında deve tüyünden bir çul, yalınayak, baş açık bir halde, ama yetmişbin âlemin zenginliği bu çul altında olarak görünce gönlü kendinden de, halifelikten de geçti ve: "Şu hilafeti bir ekmek karşılığı kim satın alır?" diye sordu. Veysel cevap verdi: "Aklı olmayan kimse! Ne satıyorsun? Hilafeti çıkar at, dileyen alsın, alım satımın arada işi ne?" Derken sahabe: "Sen bu şeyi Hz. Sıddîk'tan kabul etmiştin. Bu kadar Müslümanı ilgilendiren bu görev bırakılamaz. Zira bir gün adalet etmen, bin yıl ibadet etmenden senin için daha şereflidir," diye feryat etti.

Sonra Veysel hırkayı giydi ve: "Şu hırkanın yüzü suyu hürmetine Muhammed ümmetinden Râbia ve Mudar kabilelerinin koyun sürülerindeki tüyler sayısınca insan bağışlanmıştır," dedi.

Burada biri çıkar da, "Şu halde Veysel, Ömer'den öndedir" diye iddia ederse; hayır, durum hiç de öyle değildir denir. Veysel'in özelliği tecritti. Fâruk ise her şeye ve bütün erdemlere sahipti. Tecrite de sahip olmak istiyordu. Nitekim tecrit halindeki kocakarıların kapısından geçen Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara, "Muhammed'i duayla anınız" demişti.

Murtazâ susmuş oturuyordu. Fâruk: "Peygamber'i görmek için (sağlığında huzuruna) niçin gelmedin?" diye Veysel'e sordu. Veysel, "Siz onu gördünüz mü?" "Evet." "Onu gördüğünüze göre alnını da görmüş olmalısınız. Şimdi söyleyin, kaşları çatık mı, yoksa açık mıydı?"

Tuhaf şeydir ki, Veysel'de mevcut olan heybet (bunun kendilerini sarmış olması) nedeniyle hiçbir şey söyleyemediler. Sonra Veysel tekrar sordu: "Siz Muhammed'i seviyor musunuz?" "Evet."

"Peki, eğer sevginiz sıhhatliyse, onun mübarek dişlerini kırdıkları gün ona uymuş olmanın gereği olarak (onunla aynı halde olmak için) niçin dişlerinizi kırmadınız? Çünkü uyma mahabbetin şartıdır." Sonra dişlerini gösterdi, ağzında bir tane bile diş yoktu. Sonra ekledi: "Ben onu suret olarak görmedim, ona uymuş olmak için dişlerimi söktüm. Çünkü uyma dindendir." Bu dokunaklı söz ikisinin de içini sızlatmıştı. Anladılar ki uyma ve edep makamı ayrı bir makam olup, Resulullah'ı görmemiş birinden edep öğrenmek gerekmektedir. Fâruk: "Ey Veysel, bana dua et."

"Genel olarak dua ettiğimde sana da dua etmiş oluyorum. İmanda eğilim (ve özel hal) olmaz. Her namazda teşehhüde oturunca, '*Allah'ım, bütün müminleri bağışla*' [İBRAHİM 14:41] diyorum. Eğer sizler imanı selametle mezara kadar götürürseniz dua sizleri de bulur, eğer bunu yapamazsanız ben boşuna dua etmem." Fâruk: "Nasihat et," dedi. Şöyle cevap verdi: "Ya Ömer! Allah'ı tanıyor musun?" "Evet." "Eğer Ondan başkasını tanımasan senin için daha iyi olur." "Biraz daha öğüt vermez misin?" "Aziz ve Celil Allah seni biliyor mu?" "Evet biliyor." "Eğer başka biri seni bilmezse senin için daha iyi olur." Fâruk: "Biraz bekle ki, sana bir şeyler getirip takdim edeyim," deyince Veysel elini koynuna sokarak iki gümüş para çıkardı ve: "Bunları deve güderek kazanmışımdır, şayet şu paraları harcayabilecek kadar yaşayacağıma dair bana teminat verirsen ancak o zaman diğerlerini kabul ederim dedi ve ekledi: Zahmet ettiniz. Şimdi geri dönünüz, zira kıyamet yakındır, bir daha ancak dönüşü mümkün olmayan o günde karşılaşırız. Ben şimdi kıyamet yolunun azığını hazırlamakla meşgulüm."

Karenliler Kûfe'den döndükleri zaman Veysel kavmi arasında saygı görmeye başladı. Ama o bunu istemiyordu. Bu nedenle kaçıp tekrar Kûfe'ye geldi. Bundan sonra Herem bin Heyyan dışında kimse onu bir daha görmedi. Herem diyor ki, Veysel'in şefaatta hangi dereceye ulaştığını işitince onu görme arzusu bana galebe çaldı. Kûfe'ye giderek onu aramaya koyuldum. Tesadüfen Fırat sahilinde abdest alıp elbise yıkarken buldum. Onu tanıdım. Tıpkı işittiğim sıfatlara sahip biri olarak buldum. Selam verdim, selamımı aldı ve bana baktı. El sıkışmak istedim, ama elini vermedi. Ya Veysel, Allah'ın rahmeti üzerine olsun, Allah seni bağışlasın, nasılsın dedim. Halinin zayıf olması ve ona olan mahabbet ve merhametin nedeniyle beni bir ağlama tuttu.

O da ağladı ve: "Ey Heyyân'ın oğlu Herem! Allah ömürler versin, nasılsın, seni

bana kim kılavuzladı?" "Benim ve babamın ismini nereden bildin, beni hiç görmediğin halde nasıl tanıdın?" "Hiçbir şey ilminin dışında kalmayan ve her şeyden haberdar olan bildirdi ve ruhum ruhunu tanıdı, zira müminlerin ruhları birbirlerine aşinadır."

"Bana Resulullah'tan (s.a.v.) bir hadis rivayet et." "Ben onunla görüşemedim, ama hadislerini başkalarından dinledim. Ancak muhaddis, müftü ve müzekkir (vaiz) olmak istemem. Zira benim işim nefsimledir, bundan vazgeçemem."

"Okuyacağın bir ayeti dinlemeyi arzuluyorum." Veysel bunun üzerine eûzüyü çekti, hıçkırarak ağladı ve, **'İnsanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.'** [ZÂRİYÂT 51:56] **'Biz yeri, göğü ve ikisi arasındaki şeyleri oyun olsun diye yaratmadık, bunları ancak hak ile yarattık. Lakin insanların çoğu bunu bilmezler'** [DUHÂN 44:38-48] mealindeki ayetleri okudu. Ve öyle bir nara attı ki, az kalsın aklı başından gitti. Sonra bana dönüp sordu: Ey Heyyân'ın oğlu, seni buraya getiren neden nedir?" "Seninle huzur ve dinginlik bulmak." "Ulu ve yüce Allah'ı tanıyıp da Ondan başkasıyla huzur ve dinginlik bulan birini hiç görmedim, tanımadım!"

"Bana öğüt ver. "Yattığında, ölümü yastığın altına koy, kalktığında göz önüne getir. Günahın küçüklüğüne bakma, kendisine karşı günah işlediğin zatın büyüklüğüne bak. Eğer günahı küçük görürsen Allah'ı küçük görmüş olursun."

"Nerede oturmamı emir buyurursun?" "Şam'da." "Orada geçimimi nasıl sağlayacağım?" "Üzerinde şirk galip olan ve öğüt kabul etmeyen gönüllerden elaman!" "Başka bir nasihat daha lütfeder misin?" "Ey Heyyân'ın oğlu! Baban öldü. Âdem, Havva, Nuh, İbrahim, Musa, Dâvud, Muhammed de (s.a.v.) vefat etti. Resulullah'ın halifesi Ebû Bekir ahrete göçtü, kardeşim Ömer de öldü. Vah, vah Ömer'im." "Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun, henüz Ömer ölmedi." "Hak Teâlâ bana Ömer'in acı haberini vermiştir. Sonra ben ve sen de öleceğiz," dedi ve salavat getirdi, dua etti. "Benim sana nasihatım şu olsun," dedi:

"Ulu ve yüce Allah'ın Kitabında gösterilen ve salihlerce tutulan yola sıkı şekilde sarıl, ölümü hatırlamaktan bir an dahi gafil olma, kavmine varınca onlara nasihat et, Allah'ın mahlukatına öğüt vermekten geri durma, ümmetin cemaatine (ve ehl-i sünnete) uyma halinden bir adım bile geri atma, yoksa farkına varmadan derhal dinden çıkar, cehenneme yuvarlanır gidersin."

Sonra biraz dua etti. Ve: "Ey Heyyân'ın oğlu, haydi şimdi buradan git, ne sen beni göreceksin, ne de ben seni! Seni hayır duayla anacağım. Sen de beni duadan unutma. Sen şu taraftan git, ben de bu taraftan gideyim," dedi. Bir süre onunla gitmek istedim, ama bana izin vermedi ve ağladı, beni de bir ağlama tuttu. Bana anlat-

tıkları sözlerin çoğu Ömer ve Ali'ye (r.a.) dairdir. Sonra ardı sıra ağladım ağladım... Nihayet gözden kayboldu, bundan sonra bir daha ondan haber alamadım.

Rebi' bin Heysem anlatıyor: Veysel'i görmeye gitmiştim. Sabah namazını kılıyordu. Namazı bitirince tesbihle meşgul oldu. Tesbihini bitirsin diye sabrettim. Derken kalktı öğle namazına durdu. Üç gün üç gece ara vermeden böyle hareket etti. Ne bir şey yedi ne de uyudu. Dördüncü gece olunca dikkat ettim, gözlerinde biraz uyku işareti vardı. Bunun üzerine derhal Hak Teâlâ'ya münâcât etti ve, "Ya Rab! Şu çok uyuyan gözden ve obur karından sana sığınırım," dedi. Kendi kendime bana bu kadarı yeter, zihnimi karıştırmamalıyım dedim ve geri döndüm.

Derler ki ömründe hiçbir gece uyumamıştı. Bir gece, "Bu gece secde gecesidir," der o gece sabaha kadar başını secdeden kaldırmazdı. Başka bir gece, "Bu gece rükû gecesidir" der ve sabaha kadar rükû halinde bulunurdu. Sordular: Ey Veysel, böyle uzun geceleri bir tek hal üzere geçirmeye nasıl takat getiriyorsun?

"Biz henüz 'sübhane rabbiye'l-a'lâ' demeden sabah oluyor. Oysa üç kere tesbih getirmek sünnettir. Bunun için böyle hareket ediyorum. İstiyorum ki semadakiler gibi ibadet edeyim (ve hep kıyâm, rükû ya da secde halinde olayım)."

Namazda huşû nedir sorusuna, "Namazdayken yanına ok saplansa farkına varmamaktır," dedi. Nasılsın sorusuna, "Sabah kalkan ve akşama kadar yaşayıp yaşamayacağını bilmeyen bir insan nasıl olursa öyle," diye cevap verdi.

Amelin nasıl diye soranlara, "Ah, yol uzun, azık yok!" diye cevap verdi. "Allah'a yer ve gök ehli kadar ibadet etsen, eğer Onun hakkında yakînin yoksa bunu senden kabul etmez," deyince sordular: "Onun hakkında nasıl yakîn sahibi oluruz?" "Senin için tercih ettiği şeye gönülden razı olarak, kendini tamamıyla Ona ibadet etmeye vererek ve başka bir şeyle meşgul olmayarak," diye cevap verdi.

"Kim şu üç şeyi severse cehennem ona boynundaki damarından daha yakın olur: Hoş şeyler yemek, hoş nesneler giymek ve zenginlerle düşüp kalkmak," dedi. Ona, "Yakınında biri var, otuz yıl var ki, mezar kazmış; içine bir kefen asmış, kenarında oturmuş ağlıyor, ne gece ne de gündüz rahatı var," dediklerinde kalktı hemen oraya gitti; onu zayıflamış, benzi soluk ve gözleri çukurlaşmış biri olarak gördü. Bu adama, "Ey filan! Otuz yıl var ki şu mezar ve kefen seni Allah Teâlâ'dan alıkoymuş. Sen bu ikisi nedeniyle (Haktan) geri kalmışsın, bu ikisi tuttuğun yolda senin putun olmuş," dedi. Bu zat onun nuruyla nefsindeki afeti gördü, perde kalktı ve durumun hakikati kendisine ayan beyan oldu. Bir nara atarak ruhunu teslim etti. O mezarın ve kefenin içine düştü. "Eğer (ona) mezar ve kefen de perde olursa diğerlerine nelerin perde olduğuna dikkat et!"

Naklederler ki, Veysel bir kere üç gün üç gece bir şey yememişti. Dördüncü gün olunca yolda bir altın gördü ve: "Birinden düşmüş olmalı," diyerek onu almadı. Ot toplamak ve topladıkları otları yemek üzere yoluna devam etti. Ağzında sıcak bir somun olan bir koyun gördü. Koyun ileri gelerek ekmeği onun önüne koydu. "Birinden kapmış olmalı," dedi ve ekmeğe bakmadı. Bunun üzerine koyun dile geldi, "Ben senin kulu olduğun Zatın kuluyum, al şu somunu. Allah'ın kulundan (sana ulaşan) Allah'ın rızkıdır," dedi. Veysel, "Ekmeği almak için elimi uzattım, ekmeği elimde, koyunuysa kayıplara karışmış olarak gördüm," demişti.

Meziyetleri çok, erdemleri sayısızdı. Başlangıçta şeyh Ebû Kasım Cürcânî (r.a.): "Allah ... Allah ..." yerine "Veys ... Veys ..." diye zikrederdi. Onların kadrini bunlar bilir.

Veysel, "Kim Allah'ı tanır [arif-i billâh olur] ise hiçbir şey ona gizli kalmaz," demiştir. Yani Allah ancak Allah'la tanınabilir. Zira "Rabbimi Rabbimle tanıdım" denilmiştir. Bu nedenle Allah'ı bilen (Onun ilim sıfatına mazhar olduğundan) her şeyi bilir.

"Selamet yalnızlıktadır" derdi. "Yalnızlık yalnızlıkta tek olmaktır. Yalnızlık Ondan başkasının hatır ve hayalde yer tutmamasıdır. Ta ki selamet doğsun. Şayet yalnızlık yalnızca surette olursa sıhhatli olmaz. Çünkü hadiste, "Şeytan yalnız olanladır ve iki kişiden biraz daha uzaktadır" denilmiştir.

"Kalbine dikkat etmelisin" demişti. "Yani sana öğüdüm kalbini daima Hakkın huzurunda bulundurmandır. Ta ki Ona, Ondan başkası yol bulmasın."

Bir başka sözü: "Yükseklik aradım, alçakgönüllülükte buldum. Beylik aradım, hayırseverlikte buldum. Mürüvvet aradım, doğrulukta buldum. Şan aradım, fakirlikte buldum. Nispet ve şöhret aradım, takvada buldum. Şeref aradım, kanaatte buldum. Rahat aradım, zühtte buldum."

Komşularının şöyle söyledikleri nakledilir: "Biz onu deli sayardık. Hatta oturduğu yerde bir kulübe yapmak için kendisinden izin istemiştik. Bir yıl geçerdi de eline orucunu açacak bir şey geçmezdi. Zaman zaman hurma çekirdeklerini toplar, akşamleyin satar, bunu gıdaya harcayarak rızkını sağlardı. Eğer eline hurma geçecek olsa çekirdeklerini satar ve bunu da sadaka olarak verirdi. Eski bir elbisesi vardı. Mezbeleliklerden topladığı elbise parçalarını yıkamış, birbirlerine yamayarak dikmiş ve kendisine elbise yapmıştı. Esasen ehl-i Hak olan birinin nefesi böyle yerlerde ortaya çıkar, sabah namazında dışarı çıkar, yatsıya kadar bir daha geri gelmezdi. Uğradığı her mahallenin çocukları kendisini taşa tutar, o ise, "(Yavrucuklar) bacaklarım incedir, biraz daha küçük taşları atın ki, ayaklarım kanamasın ve namazdan kalma-

yayım. Çünkü benim için ayaklar dert değil, dert olan namazdır," derdi.

Şöyle naklederler ki, ömrünün sonunda Müminlerin Emîri Ali'nin huzuruna geldi. Ona tabi olarak Sıffîn'de şehit olana kadar savaştı. Şanla yaşamış, saadetle ölmüştü.

Şunu bil ki, üveysiler denilen bir zümre vardır. Bunların şeyhe ihtiyacı yoktur. Zira başka bir aracıya hacet kalmadan nübüvvet bunları kendi kucağında terbiye etmiştir, tıpkı Veysel'i terbiye ettiği gibi. Gerçi o zahiren Peygamberler Efendisini görmemişti. Ama onun tarafından terbiye ve irşat edilmişti. (Risalet ocağında) nübüvvetten terbiye görmüş ve hakikatle dost olmuştu. Bu makam o kadar ulu ve yücedir ki, kolay kolay kimseyi oraya ulaştırmazlar. Bu devlet kime yüz gösterir ki? **"Bu Allah'ın dilediğine bahşettiği bir lütuftur."** [MÂİDE 5:54]

HASAN BASRÎ

(ö. 110/728)

Nübüvvetin perverdesi, fütüvveti huy edinen, ilim ve amel Kâbe'si, verâ' ve yumuşaklık kıblesi, sahib-i sadr, sadr-ı sünnet Hasan Basrî'nin (r.a.) menkıbeleri çok, meziyetleri hadsiz hesapsızdır. İlim ve muamele sahibiydi. Hakkın korkusu ve hüznü sürekli olarak kendisini sarmıştı. Annesi Ümm-i Seleme'nin (r.a.) hizmetçisiydi. Annesi işle meşgulken Hasan ağladığında (Hz. Peygamber'in zevcesi) Ümm-i Seleme süt emzirmek için memelerini ağzına verirdi. Bu sırada (sütten kesilmiş yaşlı hanımın memelerinde) birkaç damla süt belirirdi. Hak Teâlâ'nın onda vücuda getirdiği bunca bereket (kerametler ve erdemler) hep o birkaç damla sütün eseriydi.[1]

Naklederler ki, Ümm-i Seleme'nin (r.a.) evinde çocukluk döneminde birkaç gün Hz. Peygamber'in (s.a.v.) testisinden su içmişti. Peygamber (s.a.v.) sormuş: "Bu suyu kim içti?" "Hasan." "İçtiği su kadar benim ilmim ona bulaşır!"

Naklederler ki, o varlık âlemine gelince Ömer bin Hattab'ın (r.a.) huzuruna götürdüler, "Buna Hasan [Güzel] ismini verin, zira yüzü güzeldir," buyurdu. Bu nedenle ona Hasan adını verdiler.

Ümm-i Seleme (r.a.) tarafından bakılmış ve yetiştirilmişti. Duyduğu şefkatin etkisiyle memeleri süt dolmuştu. Daima, "Allahım, bunu halkın kendisine tabi olduğu bir rehber haline getir," derdi. Yüzotuz sahabeye yetişmiş ve yetmiş Bedir gazisini görmüştü; Ali bin Ebû Tâlib'e (r.a.) bağlanmış ve ondan hırka giymişti.

Başlangıçta tevbe etmesi şöyle olmuştu. Mücevherat ticaretiyle uğraşıyordu, kendisine Mücevheratçı Hasan (Hasan-ı Lü'lüî) diyorlardı. Bir zamanlar Rum diyarına gitmiş ve vezirin yanına varmıştı, vezir ona, "Biz bugün bir yere gideceğiz, istersen sen de gel," dedi. O da olur dedi ve birlikte sahraya çıktılar. Hasan diyor ki, ipleri

---

[1] Hal tercümesi için bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, II:69, nr. 156; İbn Sa'd, *Kitâb el-Tabakât,* VII:156; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib,* II:263; Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl,* I:527; Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* II:131; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 294; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* III:233; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:96; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:29. Geniş bir monografisi için bkz. İbnu'l-Cevzî, *Menakıbu Hasan Basrî,* Kâhire, 1952, baskı ve inceleme: İhsan Abbas. Hicri 110'da vefat eden H. Basrî Hz. Peygamber'in vefatından çok sonra dünyaya gelmiştir.

ibrişimden ve kazıkları altından ipek bir çadırın kurulduğunu gördüm. Muazzam bir askeri birlik vardı, hepsi savaş aletleriyle donatılmışlardı. Bir süre o çadırın çevresini tavaf ettiler, bir şeyler söylediler ve oradan gittiler. Sonra dörtyüz kadar filozof ve âlim geldi. Bunlar da çadırın etrafında dolaştılar, bir şeyler söylediler ve gittiler! Sonra kayser ve vezir aynı tarzda çadıra girip çıktılar ve gittiler. Hasan diyor ki, bu manzara karşısında hayrete düşmüş ve, "Bu hal ne böyle?" diye vezirden sormuştum. Vezir anlattı:

"Kayserin güzel bir çocuğu vardı. Her çeşit ilimde kemâl ve erdem sahibi olup savaş meydanında eşsizdi. Babası onun âşığıydı. Bir gün aniden hastalandı, uzman tabipler tedavisinde âciz kaldı, nihayet çocuk öldü, o çadırın içinde toprağa verdiler. Her yıl bir kere onu ziyaret ediyorlar. Gördüğün gibi ilk önce o muhteşem askerler geldiler ve:

'Ey şehzade, eğer başına gelen şu hali asker ve savaşla savmak mümkün olsaydı senin yaşaman için bizler tamamıyla canlarımızı feda ederdik. Ama ne yapalım ki, bu hal kendisiyle hiçbir şekilde savaşılamayacak olan bir Zattan gelmektedir,' dediler ve geri dönüp gittiler. Sonra filozoflar ve âlimler gelerek:

'Ey şehzade! Başına gelen bu hali eğer felsefe, marifet, ilim ve akılla savmak mümkün olsaydı savardık,' dediler ve dönüp gittiler. Sonra saygıdeğer akyüzlü ihtiyarlar gelerek:

'Ey şehzade! Eğer şefaat ve yalvarmakla veya ilim ve irfanla bu hali savmak müyesser olsaydı gereğini yapardık. Ancak bu hal, yanında sızlanmak fayda vermeyen ve şefaat dinlemeyen bir Zattandır,' dediler. Sonra ay yüzlü cariyeler altın tepsilerle geldiler ve:

'Eğer mal, makam ve güzellikle seni kurtarmak mümkün olsa bunları sana feda ederdik, ama mal ve güzelliğin burada bir kıymeti yok,' dediler. Sonra kayser veziriyle çadıra girdi ve:

'Ey ciğerparem! Canım! Yavrucuğum! Babanın elinde ne var ki? Senin için heybetli askerler, filozoflar, âlimler, akyüzlü yaşlılar, şefaatçılar, mala ve türlü türlü nimetlere sahip ay yüzlü güzeller getirdim, ayrıca kendim de geldim. (Derdine deva bulmak için) elimden bir şey gelse derhal yaparım. Ama bu hal öyle birinin elindedir ki, bütün ihtişamına rağmen baban onun huzurunda âciz kalmaktadır. Gelecek yıla kadar selam sana!' dedi ve dönüp gitti.

Bu söz Hasan'ın gönlünü etkiledi, derhal geri döndü. Basra'ya geldi. İşimin sonu belli olmadıkça dünyada gülmeyeceğim diye and içti. Kendisini türlü türlü riyazet ve ibadete vererek o kadar çok meşakkate soktu ki, onun zamanında hiçbir insan

için bundan daha fazla riyazet mümkün olmadı. Sonuçta öyle bir makama ulaştı ki, yetmiş yıl süreyle abdestini yalnızca abdesthanede bozdu. Kendisini öylesine inzivaya vermişti ki, bütün halktan ümit kesmiş, el etek çekmiş, sonunda kesin bir biçimde cümlesinden üstün olmuştu. Şöyle ki, bir gün birisi ayağa kalktı ve: "Niçin Hasan en büyüğümüz ve en iyimizdir, bilir misiniz?" diye sordu. Büyük bir kişi, "Çünkü" dedi, "bütün halkın onun ilmine ihtiyacı vardır. Din bakımından bütün halk ona muhtaçtır. O ise dünya itibariyle herkesten el etek çekmiştir, onun en büyük ve en iyi oluşu bundan olmalı."

Haftada bir kere meclis kurar ve nasihat ederdi. Ne zaman kürsüye çıkacak olsa şayet Râbia Hatun orada hazır değilse kürsüden inerdi. Bir kere kendisine, "Burada bunca büyük ve muhterem insan var. Şayet bir kocakarı hazır bulunmazsa ne olur ki?" diye sordukları zaman, "Fillerin havsalasına göre yaptığımız bir (lokmayı) ve şerbeti karıncaların göğsüne dökemeyiz," demişti.

Ne zaman mecliste bir hararet doğar, gönüllere ateş düşer ve gözlerden yaş akarsa yüzünü Râbia'ya çevirir ve, "Ey hanım! Bu senin kalbindeki korların hararetinden doğmaktadır," derdi.

"Görüyoruz ki, vaaz meclisinde hazır bulunan şu kalabalık cemaat nedeniyle memnun oluyorsun," dediklerinde, "Hayır," dedi. "Bizi sevindiren cemaatin kalabalık oluşu değildir. Eğer halkamızda iki fakir hazır bulunsa biz yine memnun oluruz."

İslam nedir, Müslüman kimdir sorusuna şu cevabı verdi: "Şimdiki (zamanda) Müslümanlık kitapta, Müslümanlar da toprağın altındadır!"

Ona şu soruyu sordular: Dinin kökü nedir? "Verâ', Takva." Onu bozan nedir? "Tamah!"

Yine kendisine sordular: Adn cenneti nedir? [Tarif et]. "Altından bir köşk olup oraya ancak ya nebi, ya sıddık, ya şehit yâ da adil hükümdar yol bulur."

Kendisi hasta olan bir tabip (aynı hastalığa yakalanan) başkalarını nasıl tedavi edebilir? Sen ilkin kendini tedavi et, sonra başkalarını diyenlere dedi ki: "Siz sözümü dinleyiniz. Zira ilmim size fayda verir, amelsizliğim ise size zarar vermez!"

Ey şeyh! Kalplerimiz (gaflet) uykusunda olduğundan sözlerin gönüllerimizi etkilememektedir, ne yapalım diye soranlara dedi ki: "Keşke uyumuş olsaydı! Çünkü uyuyan dürterek uyandırılabilir. Oysa sizin kalpleriniz ölü olduğundan ne kadar dürtsek de uyanmıyor!"

Ona sordular: Bir taife var, söyledikleri sözlerle gönlümüzü parçalayacak kadar bizi (Allah'ın gazabından ve azabından) korkutuyor, bu reva mıdır? Şöyle dedi: "Bu

taife, bugün size emniyet verip de yarın korku içinde çaresiz kalmanıza neden olan bir taifeyle sohbet etmekten daha iyidir."

Dediler ki: Bir taife meclisine gelmekte ve sözlerini bellemekte. Niyetleri bununla sana karşı itiraz etmek ve o sözlerde kusur aramaktır. Dedi ki: "Firdevs-i alâya [cennetteki altıncı bahçe] ve Hak Teâlâ'nın komşusu olmaya tamah ettikleri halde insanların dilinden kurtulup selamete ermeye asla tamah etmeyen ahu gözlü huriler gördüm. Bunlar halkın dilinden kurtulmaya tamah etmezler, zira yaratıcıları dahi onlardan selamet bulmuş değildir."

Dediler ki: Önce kendinizi pak bir hale getirmeden halkı hakka davet etmeyiniz diyenler var. Buna ne dersiniz? Dedi ki: "Şeytanın bu sözün söylenmesini arzuladığı kadar arzuladığı başka hiçbir şey yoktur. Zira o bu sözü gönlümüze süslü ve hoş göstermek ister. Ta ki biz şeriatın emirlerine uygun emirler ve yasakladıklarını yaptırmama kapısını kendi elimizle üzerimize kapatalım."

Dediler ki: Mümin haset eder mi? Dedi ki: "Hz. Yusuf'un kardeşlerini unuttunuz mu? Ama (hasetten doğan elemi ve) ıstırabı göğüsten dışarı attınız mı zarar vermez."

Hasan'ın bir müridi vardı; Kur'ân'dan okunan bir ayeti işitince kendini yerden yere vurur ve feryat ederdi. Hasan ona dedi ki: "Eğer yaptığın şu hareketi yapmamaya kadir olduğun halde yaparsan, bütün muamele ve tâatını yokluk ateşine vurmuş olursun. Eğer yapmamaya kadir değilsen beni kendinden on menzil geride bırakmış olursun. Sonra, "Nara şeytandandır, birisi nara atarsa hakikatte o narayı atan ancak şeytandır," dedi. "Burada hüküm galip ve herkesçe bilinene göre verilmiştir? Zira her yerde durum böyle değildir. Nara atmamaya gücü yettiği halde kendisinden çığlık çıkan birisi şeytandır," diyerek Hasan kendi sözünü kendisi şerhetmiştir.

Bir gün mecliste konuşuyordu. O sırada Haccac, sıyırdıkları kılıçları ellerinde olan çok sayıda askerle birlikte içeri girdi. İçerde bir büyük vardı. "Bugün Hasan'ı imtihan edelim, zira tam tecrübe edilecek zamandır," dedi. Hasan hiç tınmadı ve asla Haccac'a bakmadı, anlattığı meseleden geri dönmedi, böylece konuşmasını tamamladı. Bunun üzerine o büyük zat dedi ki: "Hasan da Hasan'mış ha!"

Meclis tamam olunca Haccac kendisini onun önüne attı, kolunu tuttu ve, "Şu adama bakınız, eğer gözünüz erkek görmek istiyorsa Hasan'a bakınız," dedi.

Haccac'ı rüyada, kıyamet günü arasatta gördüler ve ne talep ediyorsun diye sordular. "Tevhit ehli olanler neyi talep ediyorlarsa onu," diye cevap verdi. Böyle demiş olmasının nedeni can çekişirken şunu söylemiş olmasıydı: "Ya İlahi! Şu havsalası dar kişilere bağışlayıcı ve kerem sahibi olanların en kerimi olduğunu göster, çünkü bunlar beni cehenneme [esfel-i sâfilîn] atman ve affetmemen için gönül ve ağız birli-

ği etmişlerdir. Onlardaki bu kavgacılığa ve düşmanlığa rağmen beni affederek, **'dileğini yapan'** [HÛD 11:107] olduğunu göster. Bu sözü Hasan'a naklettiklerinde dedi ki: "Öyle görülüyor ki, bu habis soygunculukla (açıkgözlülükle) ahireti de ele geçirecek!"

Naklederler ki, Murtazâ Aleyhisselam Basra'ya gelmişti. Orada yaşarken üç gün içinde vaaz kürsülerinin kırılmasını ve vaizlerin vaaz vermelerinin yasaklanmasını emretti. Bu arada Hasan'ın meclisine geldi ve ona: "Sen hoca mısın, yoksa öğrenci misin?" diye sordu. Hasan, "Hiçbir şey değilim, yalnızca Peygamber'den bana rivayet olunan bir çift sözü naklediyorum," deyince Murtazâ onun vaaz vermesini yasaklamadı ve, "Bu delikanlı vaaz vermeye layıktır," deyip oradan gitti. Hasan onu kim olduğunu sezgileriyle anlamıştı. Kürsüden inerek peşinden gitti, yetişti ve: "Allah için bana abdest almayı öğret," dedi. Hasan'a abdest öğretilmesi için Bâbu't-Teşt denilen yere bir leğen getirdiler. (Hz. Ali ona abdest aldırdıktan sonra) yoluna devam etti.

Bir kere Basra'da kuraklık oldu. Yirmibin kişi yağmur duasına çıktı. Bir kürsü kurdular. Dua etmesi için Hasan'ı bu kürsüye çıkarmak istediler, ama o, "Eğer yağmurun yağmasını istiyorsanız beni (günahkâr) Basra'dan çıkarınız," dedi.

Üzerinde Allah korkusu o kadar galipti ki, bir yere oturduğunda sanki celladın önüne oturmuş bir mahkûm sanılırdı. Kimseye dudaklarında gülümseyiş göstermemişti, büyük bir derdi vardı.

Naklederler ki, bir gün ağlayan birini gördü ve: "Niçin ağlıyorsun?" diye sordu. Adam dedi ki: "Muhammed bin Ka'b Kurazî'nin nasihat meclisindeydim. Bu zat, 'Müminler içinde öyle kişiler vardır ki, günahlarındaki uğursuzluk yüzünden şu kadar yıl cehennemde kalacaklardır,' diye söz ediyordu." Hasan, "Keşke," dedi, "Hasan bin yıl cehennemde kaldıktan sonra oradan çıkarılanlardan olsa!"

Naklederler ki, bir gün, "Cehennemden en son çıkarılan Hunâd adlı birisidir," mealindeki hadisi okuyor ve, "Keşke ben o olsam," diyordu.

Naklederler ki, Hasan bir gece evinde inliyordu. "Sendeki bu inlemenin nedeni nedir, oysa (ibadet ve tâatta geçmiş) bunca zamana sahipsin, böyle hoş halin var!" dedikleri zaman şöyle dedi: "Nedeni şudur: Bilmeden ve kasıtsız olarak bir iş yapmış veya ayağım kayarak hataya düşmüş olabilirim. Bu da Hakkın dergâhında makbul olmayan bir şey olabilir." O zaman Hasan'a derler ki: "Haydi git, zira bizim dergâhımızda senin kadir kıymetin kalmamıştır, hiçbir tâatın kabul edilmemiştir!"

Naklederler ki, bir gün bir savmaanın damında o kadar çok ağlamıştı ki, gözyaşları damın çörteninden aşağı akmış ve birisinin üzerine damlamıştı. Adam, "Acaba bu su temiz midir?" diye sorunca Hasan, "Değil, değil, elbiseni yıkamalısın, zira gü-

nahkâr birinin gözyaşlarıdır," demişti.

Naklederler ki, bir kere bir cenaze götürülmekteydi. Ölüyü defnedince Hasan mezarın başında oturdu ve o kadar çok ağladı ki, toprak çamur oldu. Sonra dedi ki, "Ey insanlar! İşin önü de sonu da şu çukurdur! Bakınız dünyanın sonu mezardır, yine bakınız ahiretin başlangıcı da mezardır! Mezar ahiretteki menzillerden ilk menzildir. Bir âlem ki, sonu budur, neden ona güveniyor ve naz ediyorsunuz. Bir âlem ki, başı şudur, niçin ondan korkmuyorsunuz? Ey gaflet ehli! Başlangıcınız ve sonunuz bu olunca önce ve ahirdeki iş için hazırlık yapınız!" Nihayet orada hazır bulunan cemaat o kadar çok ağladı ki, hepsi aynı rengi aldılar!

Naklederler ki, bir cemaatle bir mezarlıktan geçiyordu. Şöyle dedi: "Bu mezarlıkta öyle insanlar vardır ki, (burunları havada olduğundan) himmetleri sekiz cennete tenezzül etmezdi. Ancak topraklarına o kadar çok hasret bulaşmış ve sinmiştir ki, bir zerresi bile sema ve dünya ehline sunulsa hepsi de şapır şapır dökülüverirdi!"

Naklederler ki, küçükken bir günah işlemişti. Ne zaman yeni bir gömlek diktirse o günahı yakasına yazardı; sonra o kadar çok ağlardı ki, aklı başından giderdi.

Bir zamanlar Ömer bin Abdulaziz (r.a.) kendisine bir mektup yazarak, "Bana nasihat et, her zaman hatırlayabilmem ve kendime rehber yapabilmem için kısa olsun," dedi. Hasan (r.a.) ona, "Aziz ve Celil Allah seninle olunca kimden korkuyorsun? (Eğer Allah seninle değilse o zaman kime ümit bağlayacaksın?)" diye yazdı.

Başka bir seferinde Hasan ona mektup yazarak, "Kaderinde ölmek olan son kişinin de can vereceği günü (kıyamet vaktini) gelmiş varsay, vesselam!" dedi. O da cevaben şöyle dedi: "Dünyanın asla bulunmayıp da ahiretin bulunacağı günü gelmiş varsay. Ben dünyayı hiç olmamış, ahireti daima olmuş sayıyorum."

Bir zamanlar Sâbit Bünânî (r.a.v.) Hasan'a bir mektup yazarak, "Hacca gideceğini işitiyorum. Hac yolunda sana arkadaş olmak istiyorum," dedi. Hasan cevap mektubunda, "Bırak da Allah'ın örtüsü altında (setr halinde) yaşayalım, zira birlikte bulunmamız bir diğerimizin kusurlarını görmemize neden olur ve böylece birbirimize düşman kesiliriz," diye yazdı.

Naklederler ki, Said bin Cübeyr'e (ö. 95) nasihat ederken şöyle dedi: "Şu üç şeyi sakın yapma. Birincisi: Sultanların kapılarına ayak basma, içleri halka karşı şefkatle dolu olsa bile. İkincisi: Başı örtülülerle hiç düşüp kalkma, o kadın Râbia olsa ve sen de ona Allah'ın kitabını öğretme durumunda olsan bile. Üçüncüsü: Erler derecesinde bir er olsan bile semaya kulak verme.[1] Zira afetten kurtuluş olmaz ve ergeç sana

[1] Yiğit bir kişi olsan bile kulağını emirlere ödünç verme, onlar hesabına casusluk yapma.

darbesini indirir, seni yaralar."

Mâlik bin Dinâr, Hasan Basrî'ye sorar: "Âlime verilen ceza nedir?" "Kalbinin ölmesi." "Kalbin ölümü nedir?" "Dünya sevgisi (ve hırsı!)"

Büyüklerden biri anlatıyor: Seher vakti namaz kılmak için Hasan'ın mescidine gitmiştim. Mescidin kapısını kilitli buldum. Hasan mescidin içinde dua ediyor, bir topluluk da 'âmin' diyordu. Ortalık aydınlanıncaya kadar sabrettim, sonra elimi kapıya attım, kapı açıldı, içeri girdim. Hasan'ı orada yalnız olarak görünce hayret ettim. Namazı eda ettikten sonra olanları kendisine anlatarak, "Allah için beni bundan haberdar et!" dedim. Şöyle cevap verdi: "Kimseye söyleme! Cuma geceleri bana periler (ve cinler) gelir, ben onlara ilimden söz eder, dua ederim, onlar da âmin derler."

Naklederler ki, Hasan dua edince Habîb-i Acemî (rahmet içine insin diye) eteğini açar ve, "İcabet edildiğini görmekteyim," derdi.

Naklederler ki, büyüklerden biri şunu anlatmıştı: Bir cemaatle hacca gidiyordum, çölde susadık, bir kuyunun başına ulaştık, yanımızda kova ve ip yoktu. Hasan, "Ben namaza durunca siz suyunuzu içiniz," dedi ve namaza durdu. Suyun başına vardık, su kuyunun ağzına kadar doldu, biz de suyu içtik. Arkadaşlarımızdan biri yanına bir tulum su alınca su kuyunun dibine kaçtı. Hasan namazı bitirince, "Allah'a sağlam bir inançla bağlanmadığınızdan su kuyunun dibine kaçtı (bu çeşit sulardan azık alınmaz)," dedi. Sonra oradan ayrıldık. Hasan yolda bir hurma buldu, onu bize verdi. Sırayla bu hurmadan yedik, çekirdeği altın çıktı. Medine'ye götürdük. Onunla aldığımız yiyecekleri yedik, kalanını da sadaka olarak verdik.

Ebû Amr Kur'ân okumayı öğretirdi. Bir gün güzel bir erkek çocuk Kur'ân öğrenmek için çıkageldi. Ebû Amr ona hain bir bakışla bakınca Elham'ın başındaki *elif*'ten *mine'l-cinneti ve'n-nâs*'ın sonundaki *s*'eye kadar Kur'ân'ı baştan sona unuttu. İçine bir ateş düştü ve yerinde duramaz oldu. Hasan Basrî'ye gidip ağlaya sızlaya başından geçen hali anlattı ve, "Üstat! Başıma böyle bir iş geldi ve Kur'ân'ı tamamıyla unuttum," dedi. Bu hale üzülen Hasan: "Şimdi hac mevsimidir, git ve haccını eda et. Haccı yerine getirdikten sonra Hayfa mescidine git. Orada mihrapta oturmuş bir pir göreceksin, sakın rahatsız etme, meşguliyeti sona erene kadar bekle. Sonra sana dua etmesini söyle," dedi.

Ebû Amr yukarıda anlatılan tarzda hareket ederek gitti. Mescidin bir köşesine oturdu. Etrafında halkın oturduğu heybetli bir pir gördü. Bir zaman geçtikten sonra temiz, beyaz bir elbise giyinmiş birisi içeri girdi. O pir ve cemaat onun huzuruna vararak selam verdiler, birbirinin hal hatırını sordular. Namaz vakti olunca o adam kalkıp gitti, halk da onunla beraber gitti. Pir yalnız kaldı. Ebû Amr diyor ki: Huzu-

runa vardım, selam verdim ve, "Ey pir! Allah aşkına imdadıma yetiş!" diyerek halimi sundum. Halime üzülen pir göz ucuyla semaya şöyle bir baktı, daha pir yüzünü semadan çevirmeden Kur'ân'ı tamamıyla zihnimde ezber ve hazır olarak buldum. Ebû Amr diyor ki: Sevincimden pirin ayağına kapanmıştım. Sonra, "Beni sana kim haber verdi?" diye sordu. "Hasan Basrî," dedim. "Hasan gibi bir imamı olan insanın, ondan başkasına ne ihtiyacı vardır?" dedi. Sonra, "Hasan bizi rüsva etti, biz de onun perdesini yırtalım," dedi ve anlattı: "Beyaz elbiseler içinde gelen, önünden geçen herkesin kendisine hürmet ettiğini gördüğün o şeyh Hasan Basrî'ydi. Her gün öğlen namazını Basra'da kılar, buraya gelir (ikindi namazını bizimle kılar ve) bizimle sohbet eder ve müteakib namazını yine Basra'da kılar." Bunları söyledikten sonra, "Hasan gibi bir imamı olan insan neden bizden dua ister?" diye sordu.

Naklederler ki, Hasan'ın zamanında birisinin atı sakatlanmıştı. Çaresiz kalan adam halini Hasan'a anlatmış, Hasan bu atı (o adamı zarardan kurtarmak için) dörtyüz dirheme satın almış ve parasını ödemiş. Gece olunca adam rüyada cennetteki çayırlıkta bir at, dörtyüz tay görmüş ve: "Bu at ve taylar kimin?" diye sormuş. "Bunlar senin adına kayıtlıydı, ama şimdi Hasan'ın adına kayıtlıdır," şeklinde cevap almış, uyanınca doğru Hasan'ın yanına gelerek: "Ey imam! Gel pazarlığı bozalım, zira pişman oldum," demiş. Ancak Hasan ona, "Haydi işine bak, senin gördüğün rüyayı ben daha önce görmüştüm," dedi. Adam üzgün olarak geri dönüp gitti. Ertesi gece ise Hasan rüyasında köşkler ve güzel manzaralı yerler gördü ve: "Bunlar kimin?" diye sordu. Pazarlığı bozmaya razı olanın olacak denilince Hasan hemen sabahleyin o adamı aradı ve pazarlığı bozdu.

Naklederler ki, bir kere Hasan'ın Şem'ûn ismindeki ateşetapan komşusu hastalanmış ve hastalığı can çekişme derecesine varmış, Hasan'a: "Komşunun imdadına yetiş!" dediler. Hasan hastanın başucuna geldi, adamın ateşin dumanından simsiyah kesildiğini gördü ve: "Allah'tan kork, zira bütün ömrün ateş ile duman arasında geçmiştir, şimdi İslam ol, ola ki yüce Allah sana merhamet eder," dedi.

Şem'ûn, "Beni İslamdan vazgeçiren şu üç şeydir. Birincisi, bir yandan dünyayı kötülüyorsunuz, ama öbür yandan gece gündüz onu talep ediyorsunuz. İkincisi, hem ölüm haktır diyorsunuz, hem de ona hazırlık yapmıyorsunuz. Üçüncüsü, Hakkın yüzünü görelim diyorsunuz, ama Onun rızasına aykırı hareket ediyorsunuz," dedi. Hasan ona şu cevabı verdi: "Bu aşinaların nişanı ve ariflerin alametidir. Şimdi eğer müminler böyle diyorlarsa sen ne diyorsun? Onlar (böyle yapıyor ama) Allah'ın birliğini kabul ediyorlar. Sen ise bütün ömrünü ateşe tapmakla geçirmişsin. Sen yetmiş yıl ateşe taptın! Ben ise ona hiç tapmadım. Ama yine de ateş ikimizi de yakmak-

ta. Seni (kayırmamakta ve) hakkını gözetmemektedir. Ama benim Rabbim dilerse ateş benim bir kılımı bile yakmaya cüret edemez. Zira ateş Allah'ın mahlukudur ve mahluk memurdur, şimdi gel ikimiz de elimizi ateşe sokalım, böylece ateşin acizliğini ve yüce Allah'ın kudretini müşahede et." Hasan bunu söyledikten sonra elini ateşe soktu, elini ateşten çıkardığında vücudunda zerre kadar bir yanma işareti olmadığı görüldü. Bu manzarayı gören Şem'ûn hayrete düştü, aşinalık rüzgârı esmeye (ve İslam olma belirtileri görünmeye) başladı.

Hasan'a: "Yetmiş yıl var ki, ateşe taptım durdum, şimdi şurada birkaç nefeslik ömrüm kaldı, benim için önlem ve çare nedir?" diye sordu. Hasan, "İslam olman," dedi. Şem'ûn: "Eğer Hak Teâlâ'nın bana azap etmeyeceğine dair elime yazılı bir belge verirsen iman getiririm. Ancak yazı vermezsen iman etmem," dedi. Bunun üzerine Hasan bir yazı yazdı. Şem'ûn: "Emret de bundan sonra Basra'nın adil kişileri buna şahit yazılsınlar," dedi ve onlar da şahit yazıldılar, sonra Şem'ûn ağlaya ağlaya iman getirdi. Hasan'a şu yolda vasiyette bulundu: "Emir buyur, beni yıkasınlar, kendi elinle beni toprağa ver, bu yazıyı da elime koy ki delilim olsun." Hasan, "Bunları kabul ettim," dedi. O da kelime-i şahadet getire getire vefat edince yıkayıp namazını kıldılar, o yazıyı da eline koyarak toprağa verdiler. O gece endişesinden Hasan'ın gözüne uyku girmedi, "Ben ne yaptım! Kendim batmışım, batan biri diğerinin elinden nasıl tutabilir? Benim kendi mülkümde bile hiç tasarruf hakkım yok, Aziz ve Celil Allah'ın mülkü için böyle bir belgeyi nasıl düzenledim?" düşüncesiyle bir ara uyudu ve rüyasında Şem'ûn'u gördü, yüzü ayın ondördü gibi pırıl pırıl, başında taç, üzerinde cennet elbiseleri, gülerek cennet bahçelerinde salına salına geziyor.

Hasan: "Ey Şem'ûn! Nasılsın?" dedi. Şem'ûn dedi ki: "Bana bunu neden soruyorsun? Gördüğün gibiyim, lütfuyla kendi civarına konaklamamı emir buyurdu, keremiyle bana yüzünü gösterdi. Lütfunun eseri olarak hakkımda ferman buyurdukları konular vasf ve ifade edilemez derecededir. O yüzden şimdi sen de verdiğin teminattan kurtuldun, şu senedi al, zira artık benim buna ihtiyacım kalmadı." Hasan uyanınca verdiği senedi elinde buldu ve dedi ki: "Rabbim! Bana malum olmuştur ki, senin muamelen gerekçeye, işin nedene bağlı değil! İşin yalnızca lütfunun eseridir, senin kapında kim zarar görecek? Yetmiş yıllık bir Mecusiye bir kelime söylemekle civarına ulaşması için yol verdin. Yetmiş yıllık bir mümini nasıl olur da mahrum kılarsın?"

Naklederler ki, onda öyle bir mahviyyet ve alçakgönüllük hali vardı ki, kimi görse kendisinden üstün bilirdi. Bir gün Dicle kenarına gitti. Orada bir siyahiyi gördü. Adamın elinde bir kadeh, yanında bir kadın vardı. Kadehten içiyordu. Hasan bu da

benden üstün müdür diye aklından geçirdi. Ama şeriat şahini hücum edince böyle birisi benden nasıl üstün olur dedi. Derken ağır yüklü bir sandal çıkageldi, sandalda yedi kişi vardı. Birden sandal devrildi ve battı. O siyahi hemen koşarak beş kişiyi kurtardı. Sonra yüzünü Hasan'a döndürüp, "Bak, ben beş kişi kurtardım, eğer benden üstünsen şu iki kişiyi de sen kurtar ey Müslümanların imamı! Bu kırbada (şarap değil) su var. Şu kadın da (oynaşım değil) annemdir. İstedim ki, acaba zahir gözüyle mi, yoksa bâtın gözüyle mi bakıyorsun; seni imtihan edeyim. Şimdi malum olmuştur ki, körsün ve zahir gözüyle bakmaktasın!" dedi. Bunun üzerine Hasan ayağına kapanıp özür diledi, onun Haktan gelen bir sefir olduğunu anladı ve: "Ey siyahi! Onları deryadan kurtardığın gibi beni de zan ve vehim deryasından kurtar," dedi. Siyahi: "Gözün aydın olsun," diye dua etti.

Bundan sonra öyle oldu ki, hiçbir şekilde kendisini başkalarından üstün görmezdi. Hatta bir zamanlar bir köpek görmüş ve, "İlahi, beni bu köpek sayesinde yücelt," demişti.

Biri ona, "Sen mi, yoksa köpek mi daha üstündür?" diye sormuş, o da bu soruya şu cevabı vermişti: "Eğer Allah'ın azabından kurtulabilirsem ondan iyi olabilirim, yoksa Allah'ın izzetine ant olsun ki, o benim gibi yüz kişiden iyidir."

Naklederler ki, Hasan'ın kulağına falan kişi senin hakkında dedikodu yaptı diye bir söz ulaşınca hemen bir tabak üzerine koyduğu birkaç hurmayı o kişiye göndererek özür dileme sadedinde: "Haber aldığıma göre kazandığın sevapları, benim amel defterime nakletmişsin, bundan dolayı seni mükâfatlandırmak istedim, seni hakkıyla mükâfatlandıramadığım için mazur gör," diye haber gönderdi.

Hasan'ın şöyle dediği nakledilir: Dört kişinin sözüne şaşmışımdır: Çocuk, muhannes [eşcinsel], sarhoş ve kadın. Bir kere yolumun uğradığı bir eşcinselden elbisemi sakındırıyorken bana: "Üstat, henüz bizim halimiz açıklık kazanmamıştır, elbiseni benden sakındırma, zira ikinci haldeki işlerin (ve biraz sonra olacak şeylerin) ne olacağını ancak Allah bilir," dedi.

Bir kere çamur içinde düşe kalka yürüyen bir sarhoşa, "Ey biçare! Ayağını sağlam bir şekilde bas ki sürçmeyesin," demiş ve şu cevabı almıştım: "Bütün bu davalarla birlikte sen ayağını (manevi yolda) sağlam mı basıyorsun? Şayet sarhoş olduğum halde ben düşersem çamura belenir, ama kalkar ve yıkanırım, bu kolay bir iştir. Ancak sen kendi düşüşünden kork." İşte bu muazzam söz beni etkilemiştir.

Bir zamanlar bir meşale götüren bir çocuk görmüş ve, "Bu aydınlığı nereden getiriyorsun?" demiştim. Çocuk meşaleyi üfleyerek söndürdükten sonra şöyle demişti: "Şimdi sen bana söyle, bu aydınlık nereye gitti. Bana bunun nereye gittiğini söylersen nereden getirdiğimi sana söylerim!"

Bir kere yüzü ve elleri açık güzel bir kadın görmüştüm; hışımla kocasını bana şikâyet ediyordu, "Önce yüzünü ört," deyince dedi ki: "Ben bir mahlukun sevgisi nedeniyle öyle sırılsıklamım ki, aklım başımdan gitmiştir. Şayet beni durumdan haberdar etmeseydin bu şekilde pazara da çıkacaktım. Bütün bu davalar karşısında, onun sevgisi nedeniyle sen de benim şu açık halimi görmemiş olsaydın ne olurdu?" Hasan Basrî, "Bu söz de hoşuma gitmişti," demiştir.

Naklederler ki, kürsüden aşağı inerken bu taifeden birkaç kişiyi yanına alarak, "Geliniz, nur saçalım," derdi. Öte yandan bir gün bu sözün ve yolun ehli olmayanlardan biri onlara yoldaş olmuştu. Hasan ona, "Sen geri dön," dedi.

Naklederler ki, bir gün dostlarına ve ahbaplarına, "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sahabesine benziyorsunuz," dedi ve onlar da buna sevindi. Bunun üzerine Hasan, "Yalnızca şekil ve gidişat bakımından diyorum, başka bakımdan değil. Şayet siz sahabeyi görmüş olsaydınız hepsi gözünüze deli divane görünürdü. Eğer onlar sizi görmüş olsalardı sizden hiçbirinize Müslüman demezlerdi. Çünkü onlar önde gidiyor, rahvan at üzerinde yol alıyor ve kuş gibi, yel gibi uçuyor. Biz ise sırtı yağır olmuş eşekler üzerinde oturup kalmışız," dedi.

Naklederler ki, Hasan'ın yanına gelen bir bedevi sabrın ne olduğunu sordu. Hasan da, "Sabır iki çeşittir. Biri bela ve musibet içinde gösterilen sabır, diğeri Hak Teâlâ'nın bize yasak kıldığı şeylere karşı gösterilen sabır," diyerek sabrın ne olduğunu hakkıyla bedeviye açıkladı. Bunun üzerine bedevi, "Senden daha zahit ve daha sabırlı birini görmedim," dedi. Hasan ona, "Ey bedevi! Benim bütün zühdüm (dünyaya) eğilim şeklinde, sabrım ise yakınma tarzındadır (buna züht ve sabır mı denir)," dedi. Bedevi, "Bu sözün anlamını açıklamalısın, zira inancım altüst olmuştur," deyince Hasan anlattı: "Benim belada veya tâatta gösterdiğim sabır cehennem ateşinden korktuğumu ifade eder. Bu ise yakınmanın ta kendisidir. Dünyadaki zühdüm de ahirete rağbetin ifadesidir. Bu da bir nasip ve karşılık talep etmenin ta kendisidir." Hasan sözüne devamla dedi ki: "O kimsenin sabrı güçlüdür ki, sabrım yalnızca Hak için olsun diye kendi nasibini ortadan kaldırmıştır. Gösterdiği sabır kendi bedenini cehennem karşısında güvenceye almak için değildir. Zühdü de kendini cennete ulaştırmak için değil, yalnızca Hak içindir ve ihlasın belirtisi de bundan ibarettir."

Sözleri

- Kişiye gereken faydalı ilim, ihlasa dayanan kâmil amel ve sabra dayanan tatminkâr bir kanaattir. Bir insanda bu üç şey bulunduğunda bilmem ki ona ne yapabilirler!

- Koyun insanoğlundan daha hassastır. Çünkü çobanın seslenmesi onu otlamaktan alıkoyar. Oysa Aziz ve Celil Allah'ın kelamı insanoğlunu arzusundan vazgeçiriyor.
- Kötülerle düşüp kalkan iyi insanlara karşı kötü niyetli olur.
- Birinin beni şarap içmeye davet etmesini, dünyayı talep etmeye davet etmesinden daha çok severim.
- Marifet, kendinde bir zerre kadar düşmanlık bulmamandır.
- Ebedi ve sonsuz olan cennet şu birkaç günlük amelin değil, iyi niyetin karşılığıdır.
- Cennet ehli ilk defa cennete baktığında, Hak Teâlâ'nın kendilerine tecelli etmesi nedeniyle yediyüz kere kendilerinden geçerler. Eğer celâline baksalar heybetinden mest olurlardı; eğer cemâline baksalar vahdete gark olurlardı.
- Fikir, sevaplarını ve günahlarını sana gösteren bir aynadır.
- Kimin sözü hikmet değilse ayniyle afettir, kimin susması tefekkür değilse arzu ve gaflettir. Kimin nazarı ibret değilse eğlence ve sürçmedir.
- Tevrat'ta yazar ki, kanaatkâr olan muhtaç olmaz. Halktan ayrılıp inzivaya çekilince selamet bulur. Arzuları ayağının altına alınca azat olur. Hasetten el çekince mürüvveti görünür. (Fani âlemde) birkaç gün sabredince ebedi saadete erişir.
- Gönül ehli olanlar sürekli susmayı alışkanlık edinmişlerdir. Gönülleri dile gelip söz dile bulaşmadıkça konuşmazlar.
- Verâ'ın üç makamı vardır: Birincisi, verâ' sahibi ister öfkeli, ister sakin zamanlarında olsun ancak hak olanı söyler. İkincisi, organlarını Aziz ve Celil Allah'ın gazabına yol açan şeylerden korur. Üçüncüsü, yüce Allah'ın razı olduğu konuları gaye edinir.
- Bir zerre ağırlığı kadar verâ' bin yıl namaz kılıp oruç tutmaktan daha iyidir.
- Amellerin en erdemlisi fikir ve verâ'dır.
- Bende nifak bulunmadığını bir bilsem bu benim için yeryüzünde var olan her şeyden daha sevimlidir.
- Bâtın ile zahirin, dil ile kalbin birbirini tutmamaları nifak cümlesindendir.
- Ne geçip gidenlerden ne de gelecek olanlardan, 'Olmaya ki münafik olayım,' deyip de titremeyen hiçbir mümin yoktur.
- Kim ben gerçekten müminim derse kesinlikle mümin değildir. **'Kendinizi tezkiye etmeyin, takva üzere olanı O biliyor'** [NECM 53:32] ayetine işaret ediyor.
- Mümin temkinli ve sakin olan kişidir. Mümin gece körü körüne iş gören kişi gi-

bi olamaz, yani elinden gelen her şeyi yapan ve diline gelen her şeyi söyleyen gibi değildir.

- Üç kişi hakkında dedikodu yapılması (günah) olmaz: Hevesine uyan, fesatçı ve zalim devlet reisi.
- Dedikodu için kefaret (olmak üzere sadaka) vermek, helallık dilenmese dahi istiğfar üzere olmak yeter.
- Zavallı insan! Helali hesap ve haramı azap gerektiren bir âleme razı olmuştur!
- Âdemoğlu şu üç şeyin hasretini çeke çeke can verir: Biri mal toplamaya doymamış, diğeri ümit ettiğini elde edememiş, üçüncüsü öyle bir yolculuk için gerekli olan hazırlığı yapmamış olarak.
- Biri, "Falan kişi can veriyor," deyince, "Öyle söyleme, zira o yetmiş yıldır can veriyor. Sen can vermekten kurtulup nereye varacağını düşün," diye müdaha etti.
- Yükü hafif olanlar kurtulmuş, ağır olanlar mahvolmuşlardır. Yüce Allah dünyayı yanlarında bir emanet olarak kabul eden taifeyi affeder. Bunlar emaneti geri vererek hafiflemiş bir halde geçip giderler.
- Bana göre akıllı ve âlim kişi odur ki, dünyasını harap eder ve harap ettiği dünyanın enkazı üzerine ahiretini inşa eder. Ahiretini harap edip de bunun enkazı üzerine dünyasını inşa etmez.
- Aziz ve Celil olan Allah'ı tanıyan Ona dost, dünyayı tanıyan Ona düşman olur.
- Dünyada nefsten çok sıkı bir şekilde gem vurulmaya layık hiçbir binek yoktur.
- Senden sonra dünyanın nasıl olacağını seyretmek istersen diğerlerinin ölümünden sonra nasıl olduğuna bak.
- Vallahi de billahi de puta tapanlar yalnızca dünyayı sevdikleri için tapmıştır.
- Sizden önce yaşayanlar Kur'ân'ı Haktan kendilerine gönderilen bir mektup olarak bilir, gece üzerinde düşünür ve gündüz de gereğine göre hareket ederlerdi. Siz ise yalnızca onu öğrenirim diyor, ama ona göre amel etmiyorsunuz. Onun telaffuzunu ve harflerini öğreniyor ve onunla meşgul olmayı dünyevi bir geçim aracı haline getiriyorsunuz.
- Ant olsun Allah'a ki, altın ve gümüşü dost ve aziz bilen birisini Aziz ve Celil Allah mutlaka aşağılık kılar.
- Ahmak odur ki, halkın peşine düştüğünü görünce kesinlikle kalp yerinde durmaz (istikamet üzerinde kalmaz).
- Başkasına bir şey emretmek istediğin zaman önce senin amel etmen gerekir.
- Bil ki başkalarının sözlerini sana taşıyan, senin sözlerini de onlara taşır.

- (Din) kardeşlerimiz bizim gözümüzde ailemizden ve evladımızdan daha azizdir. Çünkü onlar din itibariyle dostlarımızdır. Bunlar ise dünya itibariyle dostlarımız, ama din itibariyle hasımlarımızdır.
- Dostlarının ve misafirlerinin önüne getirdiği yemek dışında, kulun kendisi, anne ve babası için araştırdığı (dünyevi ve maddi) her şeyin hesabı vardır.
- Kalp huzuruyla kılınmayan bir namaz (mükâfattan çok) cezaya (vesile olmaya) yakındır.
- Huşû nedir sorusuna, "Kalpte karar kılan ve kalp tarafından iyice benimsenen korku," diye cevap vermişti.
- Dediler ki, birisi var, yirmi yıldır cemaatle namaz kılmıyor, kimseyle görüşmüyor, bir köşeye çekilip oturmuş. Hasan ona gitti ve: "Niçin namaza gelmiyor ve halka karışmıyorsun?" diye sordu. Adam: "Beni mazur kılan bir meşgalem var," dedi. Hasan, "Neymiş bu meşgale?" diye sordu. Adam anlattı: "Verdiğim hiçbir nefes yok ki, o sırada Haktan bana bir nimet ulaşmasın ve benden ona bir günah gitmesin. O nimetin şükrü ve bu günahın özrü ve tevbesiyle meşgulüm. Bunun üzerine Hasan dedi ki: "Böyle hareket et, zira sen benden daha iyisin (haldesin)."
- Senin hiç hoş bir vaktin olmuş mudur sorusuna, "Evet," dedi ve anlattı: "Bir gün damdaydım. Komşunun karısı kocasına şöyle hitap ediyordu: Elli yıl var ki senin evindeyim, olur olmaz işlere katlandım, kanaat ettim, soğuğa sıcağa sabrettim. Olandan fazlasını istemedim. Aşını ve tuzunu dikkatle korudum. Senden kimseye şikâyet etmedim. Yalnızca bir tek şey dışında: Üstüme birini getirmene (bir kuma ve ortak sahibi olmama) hiç dayanamam. Bütün bunlara şunun için katlanmıştım: İstiyordum ki, hep seni göreyim, sen ise benden başkasını görmeyesin. Bugün başka birisine iltifat ettiğini gördüm. İşte şimdi gidip İmamü'l-Müslimîn'in (H. Basrî'nin) eteğine sarılıp seni rezil edeceğim!"
- Hasan diyor ki, "Bu sözleri işitince hoş bir an yaşadım, gözlerimden yaşlar aktı. Bunun bir benzerini Kur'ân'da bulmak istedim. Şu ayeti buldum: **'Allah kendisine ortak koşulması hariç, dilediği kimselerin dilediği günahlarını affeder.'** [NİSÂ 4:48] Yani kulum, senin bütün günahlarını bağışladım. Ama aklının köşesinden başka birine eğilim göstererek Aziz ve Celil Allah'a şirk koşarsan, seni hiç affetmem!"
- Naklederler ki, biri ona: "Nasılsın?" dedi. "Deryada gemileri parçalanan ve her biri bir parça üzerinde kalan yolcuların hali nasıl olur?" diye sordu. "Çok zor," dediler. "İşte benim halim de öyle!" dedi.
- Naklederler ki, bir bayram günü güle oynaya eğlenen bir topluluğa uğradı ve dedi ki: "Şaşarım o kimselere ki, hallerinin hakikatinden haberdar olmadıkları hal-

de gülmektedirler!"

- Naklederler ki, mezarlıkta ekmek yiyen birini gördü ve: "Bu münafıktır," dedi. Niçin diye sorulunca, "çünkü," dedi, "şu ölülerin arasında iştahı kabaran birisine insanın, galiba ahirete ve ölüme imanı yoktur diyeceği geliyor ve bu münafıklık işaretidir."
- Şöyle niyaz ettiği nakledilir: "İlahi! Bana nimet verdin, şükretmedim. Üzerime bela gönderdin, sabretmedim; şükretmediğim için verdiğin nimeti geri almadın, sabretmediğim için belayı daim kılmadın. İlahi! Senden lütuftan başka ne gelir?"
- Hayatında hiç gülmemişti, ama ölümü yaklaştığı zaman güldü ve, "Hangi günah?" dedi ve ruhunu teslim etti. Bir pir onu rüyasında gördü ve, "Ömrü hayatında hiç gülmemiştin, can çekişirken o ne haldi?" diye sordu. Şöyle dedi: "Ya ölüm meleği! Onu sıkı tut, bir günahı kaldı!" diye bir ses işitmiş ve bundan doğan sevinç nedeniyle gülmüş ve, "Hangi günah?" diyerek can vermiştim. Büyüklerden biri, onun vefat ettiği gece rüyasında semaların kapılarının açıldığını ve bir tellalın, "Hudâ kendisinden hoşnut olduğu halde Hasan Basrî Hudâ'ya kavuşmuştur," diye bağırdığını işitmişti, vesselam.

MÂLİK BİN DİNÂR

(ö. 131/748)

Hidayette yerleşik, velilikte mütevekkil, sıddıkların önderi, din yolunun rehberi Sultan-ı Tayyâr Mâlik-i Dinâr (r.a.) Hasan Basrî'nin dostu olup bu taifenin büyüklerindendi. Doğduğu zaman babası köleydi. Gerçi köle oğluydu, ama iki âlemden özgürdü. Kerametleri meşhur, riyazetleri çok zikredilmiştir. Babasının adı Dinâr'dı.

Biri anlatmıştı: Mâlik deryada yolculuk yapıyordu, deryanın ortasına varınca geminin ücretini istediler. Mâlik, "Param yok," dedi. Kendinden geçene kadar dayak attılar. Aklı başına gelince tekrar gelip ücret istediler, yine "Yok," deyince bir daha dövdüler ve, "Elini ayağını bağlar seni deryaya atarız," dediler. Bu sırada deryada balıklar göründü. Her birinin ağzında bir dinar vardı. Mâlik elini uzatıp bir dinar aldı ve onlara verdi. Onlar bu manzarayı görünce ayağına kapandılar, ama o ayağını gemiden dışarıya attı, suyun üzerine bastı, yürüdü ve gözden kayboldu. İşte bundan dolayı ona Dinâr ismi verilmişti.[1]

Tevbesinin nedeni şuydu: Mala ve güzelliğe gayet düşkündü. Şam'da yaşardı. Muaviye'nin inşa ettirdiği Dımeşk camiinde itikâfa çekilmişti. Caminin mütevelliliği açıktı. Mâlik, "Bu caminin mütevelliliğini bana verirler," diye tamah ediyordu. Bu nedenle bu camide itikâfa çekilmişti. Bir yıl sürekli olarak ibadet etti. Herkes onu namazda görürdü. O ise kendisine, sen münafıksın diyordu. Bir yıl sonra eğlenmek için dışarı çıktı. Çalgıyla meşguldü, arkadaşları da uyumuşlardı. Çaldığı rebaptan, "Ya Mâlik! Sana ne hal oldu ki, tevbe etmiyorsun?" diye bir ses geldi. Bunu işitince doğru camiye gitti. Hayrette kalmıştı, içinden, "Aziz ve Celil Allah'a bir yıl riya ve nifak hali içinde ibadet ettim, bundan böyle ihlasla ibadet edeceğim, utanıyorum," diyordu. O gece temiz kalple ibadet etti.

Ertesi gün camiye gelen bazı kişiler, "Bu caminin tamir edilmesi gereken yerleri olduğunu görüyoruz, bu işlere nezaret edecek mütevelli gerekir," diye konuştular ve Mâlik üzerinde görüş birliğine vararak, "Bu işe ondan daha layık olan yoktur," dedi-

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* II:357; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* III:273; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân,* IV:139; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:37; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* 154; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 298; *Tehzibu't-Tehzib,* I:14; Fuat Sezgin, *GAS,* I:634.

ler. Yanına vardıklarında namaz kılıyordu, sabrettiler, namazı bitirince, "Şu vakfın mütevelliliğini kabul etmen için ricaya geldik," dediler. Mâlik (dua için ellerini semaya kaldırarak) dedi ki: "Ya İlahi! Bir yıldan beri sana ikiyüzlü ibadet ettim, kimse başını kaldırıp da yüzüme bakmadı. Şimdi gönlümü sana verdim ve yakînimi sıhhatli hale getirdim, böyle şeyler istemem diye. Fakat bu işi üstlenmem için yirmi kişi gönderdin. İzzetine ant olsun ki istemem!"

Bundan sonra Mâlik camiden çıktı, amele yöneldi, kendini mücâhedeye verdi. Derler ki, o sıralarda Basra'da bulunan servet sahibi bir kişi ölmüş, geriye de çok miktarda mal ve gayet güzel bir kız bırakmıştı. Bu kız Sâbit Bünânî'nin yanına geldi ve, "Taat işinde bana yardımcı olması için Mâlik'in karısı olmak istiyorum," dedi. Sâbit meseleyi Mâlik'le konuştu. Mâlik dedi ki: "Ben dünyayı üç defa boşamışım; kadın da dünya cümlesindendir. Üç defa boşanan biri tekrar nikâhlanamaz."

Naklederler ki, Mâlik bir duvarın gölgesinde uyuyor, bir yılan ağzındaki nergis dalını sallayarak onu serinletiyordu!

Şöyle dediği nakledilir: "Yıllardan beri gazâya gitme arzusunu taşırdım. Rum diyarında savaş olduğu gün tesadüfen ateşli bir hastalığa yakalandım ve gazâya gitmeye imkân bulamadım. Kendi kendime, ey bedenim! Eğer senin Allah katında bir değerin olsaydı şu humma hastalığına yakalanmazdın diye diye uyudum. Gördüğüm rüyada hâtiften gelen bir ses, 'Şayet sen bugün harp yapmış olsaydın esir düşecektin, sana domuz eti vereceklerdi, domuz eti yeyince de kâfir olacaktın. Bu humma senin için (Haktan gönderilen) muazzam bir lütuf oldu,' dedi. Bunun üzerine uykudan uyandım ve Allah'a şükrettim."

Naklederler ki, Mâlik bir kere bir tanrıtanımazla tartışmaya tutuşmuştu. Tartışmaları uzayıp gitti. Her biri, "Hak üzere olan benim," diyordu. Nihayet ellerini birbirlerine bağlayıp ateşe sokmak üzere anlaştılar. Hangisinin eli yanarsa onun davası bâtıl sayılacaktı. Bu şekilde hareket ettiler, ama hiçbiri yanmadı ve ateş söndü gitti. Bu durumda, "Bunların ikisi de Hak üzere" denildi. Canı sıkılan Mâlik evine gidip alnını toprağa koyarak, "Yetmiş yıldır iman sahasına ayak basmışım, en sonunda bir zındıkla eşit bir durumda kaldım," diye münâcâtta bulundu. Hâtiften şöyle bir ses işitti: "Senin elinin zındığın elini himaye ettiğini bilmiyor musun? Şayet o zındık elini yalnız olarak ateşe soksaydı ne olurdu görecektin!"

Mâlik'in şöyle dediği nakledilir: "Bir zamanlar şiddetli bir hastalığa yakalanmıştım, öyle ki yaşama ümidini bile kaybetmiştim. Biraz iyi olunca ihtiyaç duyduğum bir şey için binbir güçlükle pazara kadar gidebildim. Birden şehrin emîri ortaya çıktı. Çavuşlar, 'Savulun!' diye haykırıyorlardı. Kuvvetim olmadığı için ağır yürüyor-

dum. Biri çıkageldi ve bana bir kamçı vurdu. 'Allah o elini kırsın!' dedim. Ertesi gün adamı eli kesik olarak gördüm."

Naklederler ki, Mâlik'e komşuluk yapan şirret bir genç vardı. Mâlik devamlı olarak ondan eza görür, ben değil başkası şikâyetçi olsun diyerek sabrederdi. Nihayet ondan eziyet gören bir topluluk şikâyet için Mâlik'in yanına gitti. Mâlik kalkıp o gayet zorba olan gencin yanına gitti. Mâlik'e "Ben padişahın adamıyım. Hiç kimse benim hareketlerime engel olamaz," dedi. Mâlik, "Seni gider padişaha şikâyet ederim," deyince genç, "Padişah daima benim rızamı dikkate alır, her ne söyler ve yaparsam o buna razı olur," dedi. Mâlik, "Eğer sultana söz dinletemezsek Rahman'a söyleyebiliriz," dedi. Genç, "O beni yakalamayacak kadar kerem sahibidir," dedi. Mâlik diyor ki, "çaresiz kaldım ve yanından ayrılıp gittim. Aradan birkaç gün geçti, ama gencin çıkardığı fesat da sınırı aşmıştı. Halk bir kere daha yanıma geldi. Artık onu edeplendirmeye karar verdim. Yolda giderken, 'Dostumuzdan el çek!' diye bir ses işittim, şaşırdım ve gencin yanına vardım." Genç, "Yine mi geldin?" dedi. "Bu sefer işittiğim bir sesi sana anlatmak için geldim," dedim (ve olanları anlattım). Bunun üzerine genç dedi ki: "Madem hal budur. Sahip olduğum her şeyi onun uğruna vereceğim, dostum neden razı olursa hep ona talip olacağım ve ben biliyorum ki, dostun rızası tâattadır. Tevbe ediyorum, bir daha ona asi olmayacağım." Sonra genç mal ve mülk adına sahip olduğu her şeyi sadaka olarak vererek yola düştü. Bir daha onu hiç kimse görmedi. Mâlik anlatıyor: "Bir süre sonra bu genci Mekke'de gördüm, çöp gibi olmuş, canı da dudağına gelmişti. Şöyle diyordu: 'O bize dostumuz demiş, dostun diyarına gitmiş bulunuyoruz!' Bu sözü söyledi ve ruhunu teslim etti."

Naklederler ki, Mâlik bir zamanlar bir ev tutmuştu, komşusu bir Yahudiydi. Mâlik'in evinin mihrabı (kıblesi ve cephesi) Yahudinin evinden yanaydı. Bu Yahudi evinin önünde hela yapmış, pisliğini buraya yapıyor, sonra da bunu Mâlik'in evine atarak cephesini pisletiyordu. Bir gün Yahudi Mâlik'in evine geldi ve, "Sen bu heladan rahatsız olmuyor musun?" dedi. "Evet, oluyorum, ama yıkıyor ve temizliyorum." "Bu sıkıntıya niçin katlanıyorsun? Bu öfke ve hışmı kimin hatırı için yutuyorsun?" "Hak Teâla'nın rızası için. Zira şöyle ferman buyurmuş: **'Ve öfkelerini yutup insanları affedenler.'** [ÂL-İ İMRÂN 3:134]" "Ne iyi bir din ki, Allah'ın dostu Allah'ın düşmanının verdiği eziyete böylece katlanmakta, asla feryat etmemekte, kimseye şikayet etmemekte!" Yahudi bunları söyledi ve derhal Müslüman oldu.

Naklederler ki, yıllar geçmiş, ama Mâlik tatlı ve ekşi hiçbir şey yememişti. Her gece ekmekçi dükkânına gider, ekmek satın alır, orucunu açar ve sıcak ekmek yerdi. Bir ara hastalandı, gönlüne et arzusu düştü, ama sabretti. İş sınırı aşıp arzusuna

dayanamaz bir noktaya ulaşınca kasap dükkânına gitti, üç paça satın aldı. Yenine koyup oradan uzaklaştı. Kasap acaba ne yapacak diye gözetlemek için çırağını peşine taktı. Çırak diyor ki, "boş ve ıssız bir yere varınca paçaları yeninden çıkardı ve üç kere öptü ve, 'Ey nefs! Sana bundan fazla bir şey ulaşmayacak!' dedi, sonra ekmeği ve paçaları bir fakire verdi ve, 'Ey benim zayıf bedenim! Seni soktuğum bütün bu sıkıntılar, sana düşmanlığımdan değildir. Ancak (bu fani âlemde) birkaç gün sabret, ola ki şu mihnetler nihayet bulur ve sona ermeyecek bir nimete konarsın,' dedi."

Mâlik demiş ki, "Her kim kırk gün et yemezse aklı eksilir sözünün anlamı nedir bilmiyorum. Ben yirmi yıl var ki, asla et yemedim ve aklım da her gün artmaktadır."

Naklederler ki, Basra'da bulunduğu kırk yıl süresince hiç hurma yememişti. Hurma mevsimi geldiğinde, "Ey Basralılar! (Hurma yemediğim için) karnımda hiçbir eksiklik olmadı. Her gün hurma yediğiniz için de sizin karnınızda hiçbir şey artmadı," derdi. Tam kırk yıl geçince nefsinde hurma yeme arzusu doğdu. O ise bu arzuya karşı çıkıyordu. Derken bir gece hâtiften, "Hurma ye ve nefsi bu dertten kurtar!" diye bir avaz işitti. Nefsine, "Eğer ne gece ne de gündüz hiçbir şey yememek şartıyla bir hafta oruç tutarsan, senin bu arzunu yerine getireceğim," dedi. Nefsi buna razı oldu ve oruç tuttu. Mâlik hurma satın alıp yemek için camiye gitti. Küçük bir oğlan, "Aaaa! Bir Yahudi camiye girmiş ve hurma yiyor!" diye avaz avaz bağırdı. "Yahudinin camide ne işi var?" diyen oğlanın babası eline bir değnek alarak içeri girdi, değneği vuracağı sırada onun Mâlik olduğunu anladı. Ayaklarına kapanıp özür diledi ve, "Üstat, beni mazur gör, gündüzleri mahallemizde Yahudilerden başka yiyen olmaz. Sen gelip de bir şey yeyince oğlan seni Yahudi sandı. Onu affet. Zira o küçük seni tanıyamadı," dedi. Mâlik dedi ki, "İlahi! Henüz hurma yemediğim halde adımı Yahudi koydun, şayet yiyecek olsam demek ki adımı kâfire çıkaracaksın. İzzetine ant olsun ki asla hurma yemeyeceğim!"

Naklederler ki, Basra'da bir yangın çıkmıştı. Mâlik asasını ve nalınlarını alarak yüksek bir yere çıktı, oradan şehre baktı. Halk meşakkat içindeydi, kimi yanıyor, kimi kaçıyor, kimi de eşyasını kurtarmaya çalışıyordu. Bu manzara karşısında Mâlik şöyle dedi: "Yükü hafif olanlar kurtuldu, ağır olanlar mahvoldu!"

Bir kere hasta ziyaretine giden Mâlik diyor ki: "Baktım hastanın eceli yakın, kelime-i şahadet getirmesini teklif ettim, ama ne kadar çabaladıysam da getirmedi. Durmadan, 'On, onbir,' diyordu. Sonra, 'Ey üstat, önümde ateşten bir dağ var! Ne zaman kelime-i şahadet getirmeye kastetsem bu ateş bana hücum ediyor,' dedi. Bunun üzerine mesleğini sordum. Malını ribâya verir, faizini yer, ölçü ve tartıda hile yapardı dediler."

Cafer (veya Hafs) bin Süleyman (ö. 133) anlatıyor: "Mâlik'le Mekke'deydim. Lebbeyk Allahümme lebbeyk [Buyur Mevlâm, emrine âmâdeyim] diye telbiye getirmeye başlayınca kendinden geçerek yere yığılıverdi. Aklı başına gelince ne oldu diye sordum. "Senin duana icabet etmiyorum, niyazını reddediyorum şeklinde bir cevap gelecek diye korktum!" dedi."

Naklederler ki, **"Yalnızca sana ibadet eder, ancak ve ancak senden yardım isteriz"** [FÂTİHA 1:5] ayetini okuyunca hüngür hüngür ağladı, sonra dedi ki: "Şayet bu ayet ulu ve yüce Allah'ın kitabında bulunmasaydı ve bunu okumak emredilmemiş olsaydı, onu asla okumazdım. Bununla şunu kastediyorum: 'Yalnızca sana tapıyorum diyorum, ama yakînen biliyorum ki kendime tapıyorum!' Ancak ve ancak senden yardım istiyorum diyorum, ama onun bunun kapısına gidiyor, onlara teşekkür ediyor veya şikâyetçi oluyorum."

Naklederler ki, bütün geceleri sabaha kadar uyanık olarak geçirirdi. Bir gece kızı ona, "Babacığım! Ne olur bir an dinlen," dedi. "Yavrucuğum," dedi, "baban bir gece baskınına uğrayıp kahrolmaktan ve mahvolmaktan korkmakta ve olmaya ki, başına bir devlet kuşu konar da o sırada uyur halde bulunurum diye kaygılanmaktadır."

Nasılsın diye sorduklarında, "Nasıl olacağım, ulu ve yüce Allah'ın nimetini yiyor, ama şeytanın sözünü tutuyorum," demişti.

"Caminin kapısına biri gelip de, 'İçinizde en kötünüz hangisi ise dışarı çıksın!' diye bağırsa benden başka kimse dışarıya çıkmazdı." Abdullah bin Mübârek bu sözü işitince, "Mâlik'in büyüklüğü bundandır," demişti.

Bu sözün doğruluğu şu rivayetten de belli olmaktadır: Bir zamanlar kadının biri Mâlik'e, "Ey Mürâî [İkiyüzlü]!" diye hitap etmişti. O da, "Yirmi yıldır kimse beni gerçek adımla çağırmamıştı, kim olduğumu sen iyi bildin," diye cevap vermişti.

"Halkı tanıdığımdan beri ha övmüşler ha yermişler hiç korkum yoktur. Çünkü övenleri de yerenleri de daima aşırılıkta görmüşümdür. Yani bir kimse herhangi bir konuda aşırı giderse zaten ona göre bir hesap yapamazsın. Bu yüzden onun sözlerine hiç kulak asma!"

"Din bakımından sana faydası dokunmayan arkadaşın sohbetini sav gitsin!"

"Zamane halkının dostluğunu pazar (lokanta) yemeği gibi buldum. Rengi güzel, tadı hoş değil!"

"Şu cadıdan, yani dünyadan sakının! Çünkü âlimlerin kalplerini büyülemiş ve kendine bağlamıştır."

"Bir kimse halvette oturmaktan ve Allahü Teâlâ'ya münâcât etmekten çok halkla oturup konuşmayı arzuluyorsa ilmi az, kalbi kördür ve ömrü de zarardadır."

"Bana göre amellerin en sevimlisi ihlastır."

"Hak Teâlâ Musa'ya (a.s.) vahyetti ki: 'Demirden bir asa, iki nalın yap, yeryüzünde dolaşarak eserleri ve ibretlik şeyleri ara. Asa parçalanana, nalınlar eskiyene kadar nimetleri ve hikmetleri seyret.' Yani sabretmek gerekir, bu din metin olduğundan onun dahilinde yumuşaklıkla hareket et."

"Hak Teâlâ'nın, 'Size şevk verdik, ama iştiyâk duymadınız, sizin için semâ yaptık, ama raksetmediniz' diye buyurduğu Tevrat'ta kaydedilmiştir."

"Semavi kitaplardan birinde okumuştum: Hak Teâlâ Muhammed (s.a.v.) ümmetine iki şey vermiştir ki, bunları ne Cebrail'e ne de Mikail'e vermişti. Biri şu: **'Beni zikrediniz, sizi zikredeyim.'** [BAKARA 2:152] Diğeri de şu: **'Bana dua edin, duanızı kabul edeyim.'** [MÜ'MİN 40:60]

"Hak Teâlâ'nın, 'Ey sıddıklar! Dünyada beni zikretme nimetinden faydalanınız. Zira benim zikrim dünyada muazzam bir nimettir. Ahiretteki sonsuz hazineyi de yine dünyadayken yaptığınız zikrimle kazanınız,' şeklinde hitap ettiğini Tevrat'ta okumuştum."

"Hak Teâlâ semavi kitaplardan birinde buyurmuştur ki: 'Dünyayı seven bir âlime yapacağın en kolay şey zikir ve münâcât zevkini gönlünden söküp atmaktır.' Şeytan dünyevi arzular peşinde koşan bir kimsenin peşinden koşmaktan vazgeçer. (Zira bu bela ona yeter.)"

Ömrünün sonunda kendisinden nasihat isteyen birisine, "Kurtuluşa ermek istersen her zaman iş yapana rıza göster. Zira senin işini yapan Odur," demişti.

Vefat ettiğinde büyüklerden biri onu rüyada gördü ve, "Aziz ve Celil Allah sana nasıl muamele etti?" dedi. Şöyle cevap verdi: "Bütün o günahlarıma rağmen Aziz ve Celil Allah'ı gördüm. Allah hakkında beslediğim iyi niyet nedeniyle günahlarımın hepsini sildi."

Başka büyük birisi rüyasında kıyametin koptuğunu, Mâlik bin Dinâr ile Muhammed bin Vasî'nin cennete doğru gittiklerini gördü. Dedi ki: "Hangisinin daha önde yürüdüğünü görmek için dikkat ettim. Mâlik daha önde gidiyordu. 'Hayret! Muhammed bin Vasî ondan daha âlim ve daha kâmildir,' dedim. Dediler ki: 'Evet, öyle, ama Muhammed bin Vasî'nin dünyadayken iki gömleği, Mâlik bin Dinâr'ın ise yalnızca bir tane gömleği vardı. İşte bu fark ondandır.' Yani o gömleğin hesabını verip uhdesinden kurtulana kadar sabret deyip onu beklettiler, vesselam."

MUHAMMED BİN VASÎ

(ö. 127/745)

Mukaddem zahit, muazzam âbit, âmil, âlim, kâmil, arif, kanaatkâr zengin Muhammed bin Vasî (r.a.). Vaktinde bir eşi daha yoktu. Birçok tâbiînin hizmetinde bulundu, eski şeyhlere yetişti. Şeriatta ve tasavvufta büyük bir hazzı vardı. Riyazette öyleydi ki, kuru ekmeği suda ıslatarak yer ve, "Bununla yetinen kimse halka muhtaç olmaz," derdi.[1]

Münâcâtında şöyle demişti: "İlahi! Dostlarına yaraşırcasına beni aç ve üryan bırak. Acaba o makamı neyle bulurum ki, halim dostlarının hali gibi olsun?"

Bazen gayet aç olduğundan arkadaşlarını alarak Hasan Basrî'nin evine gelir ve orada ne bulursa yerdi. Hasan gelince buna sevinir ve, "Ne mutlu o kimseye ki, sabahleyin aç kalkar, akşamleyin aç yatar ve bu haldeyken Aziz ve Celil Allah'tan hoşnut olur!" derdi.

Bir gün kendisinden öğüt isteyen birisine, "Dünya ve ahiret padişahı olmanı öğütlerim," dedi. Adam, "Ama bu nasıl olur?" deyince anlattı: "Dünyada zahit ol, yani hiç kimseden bir şey umma, bütün halkı muhtaç olarak gör, mutlaka zengin ve padişah olursun! Her kim böyle yaparsa hem dünya hem de ahiret padişahı olur."

Bir gün Mâlik bin Dinâr, "Halka karşı dili korumak, altını ve gümüşü korumaktan çok daha zor!" demişti.

Bir gün üzerinde sûftan bir elbise olduğu halde Kuteybe bin Müslim'in (ö. 96) yanına geldi. Kuteybe, "Niçin sûf giydin?" diye sordu. O sustu. "Neden cevap vermiyorsun?" dedi. Bu sefer konuştu: "Zühdümden bu elbiseyi giydim diyeceğim, ama kendimi övmüş olacağım. Fakirlikten giydim desem o zaman da Aziz ve Celil Allah'tan şikâyet etmiş olacağım!"

Bir gün oğlunu şen ve şakrak olarak görünce ona dedi ki: "Kim olduğunu hiç biliyor musun? Anneni yirmi dirheme satın almıştım! Senin baban olan ben ise Müslümanlar arasında daha beteri olmayan birisiyim. Şu halde sendeki şu şakraklık ve şaklabanlık neden?"

---

1 Hal tercümesi için bkz. Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:36; İbn Kuteybe, *Kitâb el-Maârif,* 209; Safuyiddin Ahmed b. Abdullah, *Hülâsatu Tahzibi'l-Kemal,* 31; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:161; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, III:266; Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, II:345.

Nasılsın diye sorduklarında dedi ki: "Ömrü eksilen, ama günahı artan bir kimsenin hali nasıl olur?"

Marifette, "Hiçbir şey görmedim ki, Allahü Teâlâ'yı o şeyde görmüş olmayayım," sözünü söyleyebilecek bir haldeydi.

"Allah'ı tanıdın mı, Onun hakkında marifetin var mı?" diye sorduklarında bir süre başını önüne eğdi ve sonra, "Onu tanıyan bir kimsenin sözü az, düşünmesi devamlı olur" dedi.

"Allah korkusundan özgürleşmeyeceğini ümit etmedikçe bir sadık asla sadık olamaz. Yani bir kimsenin korkma hali recâ haline eşit olmalıdır ki, hakiki anlamda sadık ve mümin olabilsin, zira işlerin en hayırlısı orta olanıdır, vesselam."

Sözleri

- Kazâ ve kader hakkında ne buyurursun sorusuna, "Allah yarın kıyamet günü kazâ ve kader nedir diye sana bir soru sormayacak. Ancak neler yaptın diye soracak," diye cevap verdi. [Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:161]
- Kader hakkında ne dersin diyen birisine, "Senin komşuların mezardakilerdir, bırak kaderi de onlar hakkında düşün, bu düşünce meşguliyet olarak sana yeter," demişti. [Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:161]
- Bir kul kalbiyle Allah'a yönelirse Allah bütün müminlerin kalplerini ona çevirir.
- Günahın kokusu olsaydı o kadar pis koku saçardım ki, hiçbiriniz bana yaklaşamazdınız.
- Allah için nefsine hışım göstereni Allah kendi hışmından korur.
- Az yiyen anlar, anlatır; saf ve ince olur; çok yiyen ağırlaşır, istediklerinin çoğundan geri kalır.
- Bezgin kişinin dostu olmaz, hasetçi zengin olmaz, görüşünü beğenenin öğüdünden sakın, zira bu öğüt makbul değildir.
- Kalpten çıkan zikir kalbi etkiler.
- Bana dua et diyen birine, "Kapında, bana zulmettin diyen bunca kişi varken duamı ne yapacaksın? Zulmetme, duama ihtiyacın kalmaz," demişti. [Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:161]

HABÎB-İ ACEMÎ

(ö. 130/747)

Gayret ve kıskanma kubbesinin velisi, vahdet perdesinin kalbi temizi, sıdk ve himmet sahibi, kuşkusuz ve yakînin sahibi, ıssız ve kimsesiz yerlerin münzevisi, fakir-i ademî Habîb-i Acemî (r.a.) sıdk sahibi olup kapsamlı riyazetleri ve kerametleri vardı. İlk zamanlarda Basra'da tefecilik yapan bir sermayedardı.[1]

Her gün borç tahsil etmeye çıkardı, şayet para alabilirse ne âlâ, yoksa ayak kirası alır ve bununla da o günün rızkını sağlardı. Derken bir gün yine borç tahsil etmeye gitti, ama aradığı kişiyi evinde bulamadı. Borçlunun karısı, "Sana verecek bir şeyim yoktur, yalnızca bayatlamış bir hayvan boynu kalmıştır. İstersen (buraya kadar gelerek emek harcadığın için sana) onu verelim," dedi. Habîb teklifi kabul etti. Onu alarak evine getirdi, karısına, "Kazanı ocağa koy," diye emretti. Karısı, "Ekmek ve odun yok," deyince, "Gider ayni hileyle ekmek ve odun da getiririm," dedi ve alıp getirdi. Kadın da yemeği yaptı. Bu sırada bir dilencinin sesi duyuldu. Habîb dilenciye, "Bunca zamandan beri sana o kadar şey veriyoruz, sen zengin olmadın, ama biz fakir oluyoruz," diye sert bir şekilde bağırdı. Dilenci ümitsiz olarak geri dönüp gitti. Yemek getirmek üzere kazanın başına gelen kadın, kazandaki yemeğin kan kesildiğini görünce korktu. Habîb'e, "Gel, gör, o dilenciye bağırmanın uğursuzluğu yüzünden ne olmuş?" diye seslendi. Bu hali gören Habîb'in gönlüne ateş düştü, yaptığına pişman oldu.

Ertesi gün yine dışarı çıktı. Amacı borçlularını bulup alacağını tahsil etmek ve bundan böyle faize para vermemekti. Günlerden cuma günüydü. Hasan Basrî'nin meclisine gitmeye karar vermişti. Habîb yolda oyun oynayan çocukların yanından geçerken çocuklar, "Uzaklaşınız, ta ki tefeci Habîb'in ayağının tozu bize dokunmasın, eğer dokunursa onun gibi bedbaht oluruz," diye birbirlerini uyardılar. Bu söz Habîb'in çok gücüne gitti. Gitti, Hasan Basrî'nin meclisinde tevbe etti. Onun vaazı muazzam bir şekilde kalbini etkiledi. Aklı başından gitti. Vaaz meclisinden dışarı çıkınca bir alacaklısını gördü, adam ondan kaçmak istiyordu. Bu hali gören Habîb, "Kaçma, kaçma! Şimdiye kadar senin benden kaçman gerekiyordu, artık benim sen-

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* VI:149; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 297; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* III:316; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:100.

den kaçmam gerekiyor," dedi.

Geri döndüğü zaman çocuklar hâlâ yoldaydı. Onu görünce bu sefer de, "Savulun, bizim tozumuz tevbekâr Habîb'e bulaşmasın, bulaşırsa Hakka asi oluruz," diye birbirini uyardılar. Bunun üzerine Habîb, "İlahi! Seninle barış yaptığım şu bir saat içinde, adımı iyi olarak ilan edip gönüllerin davulunu benim için çaldırdın," diye niyaz etti. Sonra kimin Habîb'e bir şey vermesi gerekiyorsa gelsin ve senedini alsın diye ilan verdi. Borçluların hepsi toplandı, birikmiş malların cümlesini (yerli yerince) harcadı, senetleri de geri verdi. Hatta elinde hiçbir şey kalmadı. Biri geldi (bana da vermen gerekir diye) davada bulundu. Verecek bir şeyi olmadığı için ona karısının çarşafını verdi, başka biri daha davada bulundu, ona da sırtına giydiği gömleği çıkarıp verdi ve çıplak kaldı.

Fırat'ın kenarında yaptığı bir zaviyede ibadetle meşgul oluyor, gündüzleri gidip Hasan Basrî'den ilim öğreniyor ve bütün geceleri tamamıyla ibadet yaparak geçiriyordu. Kur'ân'ı okumayı beceremediği için ona, Acemî [Arap olmayan] demişlerdi. Bir süre geçtikten sonra karısı nafakasız kalınca, "Ev için erzak gerek," dedi. Ama Habîb gündüzün yine zaviyesine gitti ve ibadetle meşgul oldu. Akşamleyin tekrar evine döndü. Karısı, "Bir şey getirmedin mi?" diye sorunca Habîb, "Benim, işinde çalıştığım insan kerimdir, kerem sahibi olduğu için ondan bir şey istemeye utandım. Vakti gelince kendisi verecektir. Ücreti on günden on güne verdiğini söylüyor," dedi. Sonra ibadete koyuldu. On günlük süre doldu. Onuncu gün bu gece eve ne götüreyim diye endişelenmeye başladı. Bu düşünceyle evin yolunu tuttu. Hak Teâlâ evine üç hamal, ay yüzlü bir oğlan gönderdi. Hamalın biri bir yük yağ, diğeri bir yük bal, üçüncüsü bir yük et ve ay yüzlü oğlan da içinde üç yüz dirhem bulunan bir kese getirmişti. Oğlan, Habîb'in karısına, "Bunları Habîb'in yanında çalıştığı zat göndermiştir. Ayrıca diyor ki: 'Habîb'e söyle, o işini arttırırsa biz de ücretini arttırırız,'" dedi ve bunu söyler söylemez geçip gitti. Akşam olunca Habîb düşüne taşına üzgün bir şekilde eve geldi, pişen yemeklerin kokusunu aldı, karısı kendisini karşıladı ve dedi ki: "Kimin işinde çalışıyorsan onun işini görmeye devam et, zira o kerem ve şefkat sahibi, iyi bir zattır. Bugün şu kadar gıda maddesi gönderdi. Ayrıca da, 'Habîb'e söyle, o işini arttırırsa biz de ücretini arttırırız,' diye haber yollamış."

Bunun üzerine Habîb, "Acayip şey! On gün çalıştım, bana bu iyiliği yaptı, eğer daha fazla çalışırsam acaba ne yapar, bilemiyorum!" dedi. Sonra dünyadan tamamıyla yüz çevirerek Hakka yöneldi. En nihayet duası makbul büyüklerden biri oldu.

Bir gün Habîb'e bir kadın geldi, hüngür hüngür ağladı ve, "Çocuğumu kaybettim. Ondan ayrı kalmaya takatim kalmadı. Allah için dua et de bu duanın bereketi-

ne çocuğum geri gelsin!" diye yalvardı. Habîb, "Hiç paran var mı?" diye sordu. Kadın, "İki akçem var," dedi. Habîb bu parayı alarak fakirlere dağıttı, dua etti ve kadına da, "Var git, oğlun sana gelir," dedi. Kadın henüz evine gelmeden oğlu evine gelmişti.

"Ey yavrucuğum halin nedir, başından geçeni anlat!" "Kirman'daydım. Üstadım beni et almak için pazara göndermişti. Eti satın aldım. Bu sırada bir rüzgâr çıktı, beni kaptı, tam bu sırada, 'Ey rüzgâr, Habîb'in duası yüzü suyu hürmetine verilmiş iki akçe sadakanın bereketine onu evine iade et,' diye bir avaz işittim! 'Eğer biri çıkar da, rüzgâr onu nasıl getirdi derse, ona de ki: Süleyman'ın (a.s.) köşkünü bir aylık mesafeden bir günde götürdüğü ve Belkıs'ın tahtını göz açıp kapayıncaya kadar Süleyman'a (a.s.) ulaştırdığı gibi.'"

Naklederler ki, Habîb'i terviye günü Basra'da, arefe günü Arafat'ta görmüşlerdi. Vaktiyle Basra'da büyük bir kıtlık olmuştu. Habîb çok miktarda veresiye gıda maddesi almış, cümlesini fakir fukaraya dağıtmıştı. Sonra bir kese dikip yastığının altına koymuştu. Alacaklılar para istemeye geldiklerinde bu keseyi çıkarır, kesenin parayla dolu olduğu görülürdü. Borçlarını bu parayla öderdi.

Basra'da yolların ayrıldığı noktada bir evi, daima giyindiği bir abâsı vardı. Bir zamanlar temizlenmeye giderken abâsını köşe başına bırakıvermişti. Oradan geçen Hasan Basrî abâyı görmüş, "Habîb-i Acemî buradan geçti, bu onun olmalı, biri alıp götürmesin" diyerek Habîb gelene kadar orada durup beklemişti. Habîb gelip de bu manzarayı görünce, "Ey Müslümanların imamı, burada niçin bekliyorsun?" diye sordu. O da, "Ey Habîb, bilmez misin ki, abâyı yolların ayrım noktasına koymak uygun olmaz, zira alıp götürürler, onu buraya bırakırken kime güvendin?" dedi. Habîb, "Abâyı korursun diye seni buraya gönderen Zata güvendim," diye cevap verdi.

Naklederler ki, Hasan Basrî bir gün Habîb'in yanına geldi, Habîb bir parça tuzla birlikte bir arpa aşı getirip Hasan'ın önüne koydu. Hasan bunu yerken kapıdan bir dilenci sesi geldi. Habîb aşı Hasan'ın önünden kaldırıp dilenciye verdi. Bunun üzerine Hasan dedi ki: "Sen salih birisin, ey Habîb! Ama bir parça ilme sahip olsaydın iyi olurdu! Misafirin önündeki ekmeğin kaldırılması uygun olmaz. Bir kısmını dilenciye vermek, bir kısmını geriye bırakmak gerekir. Bu kadarını bilmez misin?"

Habîb hiçbir şey söylemedi. Bir süre geçtikten sonra iki oğlan çıkageldi. Oğlanlardan birinin başında bir sofra, sofrada nefis bir helvayla kuzu kebabı, öbür oğlanın elinde de beşyüz akçe vardı. Bunlar Habîb'in önüne konuldu. Habîb akçeleri fukaraya dağıttı ve yemeği yerlerken Hasan'a dedi ki: "Ey üstat! Sen iyi birisisin. Ama bir parça da yakîne sahip olsaydın, iyi olurdu. Böylece hem ilmin hem de yakînin bulu-

nurdu. Zira ilmin yakînle beraber olması gerekir."

Naklederler ki, Hasan bir akşam namazında Habîb'in zaviyesine varmıştı. Habîb namaza durmuştu. Fâtiha suresindeki elhamdü kelimesini el-hemdü [*vâv*'dan sonra gelen *h* ile] şeklinde okuyordu. Hasan onun peşinde namaz kılmak sahih olmaz diye namazını ayrı kıldı. O gece rüyasında gördüğü şanı yüce Allah'a, "İlahi! Senin rızan ne şeydedir?" diye niyaz etti. "Ey Hasan! Rızamı buldun, ama onun kadrini bilmedin!" "Rabbim! Neydi o?" "Habîb'in ardında ona tabi olarak namazı eda etmek! Hiç şüphen olmasın ki, o namaz ömür boyu kıldığın namazların mührü olacak, kıldığın tüm namazlar o namazın hürmetine kabul edilecekti. Ama sen sözün doğruluğunu niyetin sıhhatinden önde tuttun, niyetin doğru olduğunu değil, ibarenin eğri olduğuna baktın. İmdi dili düzeltmek ile kalbi düzeltmek arasında pek çok fark vardır!"

Naklederler ki, Haccac'ın adamları Hasan'ı takip ediyor, o da onlardan firar ediyordu. Gitti Habîb'in zaviyesine girdi. Muhafızlar gelip Habîb'e, "Hasan nerede?" diye sordular. Habîb, "Zaviyededir," deyince muhafızlar içeriye daldılar. Hasan'ı bulamayınca dışarı çıktılar ve Habîb'e, "Haccac'ın size yaptığı muameleye layıksınız, zira hepiniz yalan söylüyorsunuz," dediler. Habîb, "Hasan oradadır, eğer siz onu göremediyseniz, ben ne yapayım?" diye karşılık verdi. Bunun üzerine muhafızlar bir daha içeriye girip ihtiyaten etrafı tekrar sıkıca aradılar. Bir şey bulamayınca çıkıp gittiler. Sonra Hasan zaviyeden çıktı ve, "Ey Habîb! Neden üstat hakkını gözetmeyip yerimi onlara gösterdin?" dedi. Hâbib, "Ey üstat! Benim doğru konuşmam sayesinde kurtuldun, şayet yalan söylemiş olsaydım ikimiz de helak olurduk," diye karşılık verdi. Hasan, "Ne okudun da bunlar beni görmediler?" Habîb, "On kere Ayete'l-Kürsî, on kere Âmene'r-Resûl, on kere de Kulhüvallahü Âhad okudum ve dedim ki: 'İlahi! Hasan'ı sana ısmarladım, onu muhafaza buyur!' "

Naklederler ki, bir gün Hasan yola çıkmış, Dicle'nin kenarına varmış ve orada beklemeye başlamıştı. Bu sırada oraya gelen Habîb sormuş: "Ya imam, niçin bekliyorsun?" "Geminin gelmesi için." "Üstat! Ben ilmi senden öğrendim. Halka haset etmeyi gönlünden çıkar, dünyaya karşı soğuk ol, belaları ganimet say! Her işi Haktan bil (bu inanç ve yakînle) ayağını suya bas ve karşıya geç!" Habîb bu sözleri söyledikten sonra ayağını suya bastı, geçip gitti.

Bunu gören Hasan'ın aklı başından gitti. Kendine gelince sana ne hal oldu diye sordular.

"Habîb ilmi benden öğrenmişken biraz önce beni kınadı ve su üzerinde yürüyerek gitti. Eğer yarın 'sırat köprüsünden geçiniz!' diye bir nida işitir ve o zaman da böyle kalakalırsam ben ne yaparım?" dedi, sonra Habîb'i gördü ve sordu: "Bu maka-

mı neyle buldun?" "Sen (ilim yolunda) kâğıdı karalarken ben (tasavvuf yolunda) gönül beyazlaştırıyordum, bu makamı bu yoldan buldum." İşte o zaman Hasan dedi ki: "Eyvah! Başkasına fayda eden ilmimden kendim faydalanamıyorum!"

Burada bazıları Habîb'in derecesi Hasan'ın derecesinden yüksektir sanabilir. Ama durum hiç de öyle değildir. Allahü Teâlâ'ya giden yolda ilim derecesinden daha üstün bir derece yoktur. Mustafa'ya (s.a.v.), **'Rabbim! İlmimi arttır, de'** [TÂHÂ 20:114] diye ferman gelmiştir. Bu nedenle şeyhlerin sözleri arasında, "Kerametler, tasavvuf yolunun ondördüncü derecesindedir, esrar ve ilim ise (ondan dört derece daha yüksekte olmak üzere) onsekizinci derecededir," diye bir söz geçer. Bunun nedeni kerametlerin, ibadetlerin çok oluşundan; esrarın da tefekkürün çok olmasından kaynaklanmasıdır. Buna örnek Süleyman'ın (a.s.) halidir. Onun sahip olduğu (harikulade hal ve) işlere âlemde kimse sahip olmamıştı. Devler, periler, cinler, bulutlar, rüzgâr, vahşi hayvanlar ve kuşlar hep onun emrine verilmişlerdi. Su ve ateş ona itaat ediyordu. Bisat (Şadırvan) kırk fersahlık mesafeyi havada gitmişti. Kuşların ve karıncaların dilini anlıyordu. Bütün bunlara rağmen bir esrar âlemi olan (ilahi) kitap Musa'ya verilmiş, bu azametle birlikte Süleyman da (a.s.) Musa'ya (a.s.) tabi olmuştur.

Naklederler ki, Ahmed bin Hanbel ile Şâfiî otururlarken Habîb (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) göründü. Ahmed, "Ona bir soru soralım," dedi. Şâfiî, "Sakın sorma! Zira bunlar acayip bir taifedir," dedi. Habîb yanlarına varınca Ahmed, "Beş vakit namazdan birini kaçıran ve kazâya kalan, namazının hangisi olduğunu da kestiremeyen birisi hakkında ne dersin, ne yapması gerekir?" diye bir soru sordu. Habîb, "Böyle bir kalp ancak Aziz ve Celil Allah'tan gafil olan bir kimsede bulunabilir, ilkin onu edeplendirmek gerekir ve beş vakit namazdan her birini de kazâ etmesi gerekir," deyince Ahmed bu cevap karşısında hayrete düştü. O zaman İmam Şâfiî dedi ki: "Ben sana bunlara soru sormamak gerekir demedim mi?"

Naklederler ki, Habîb evin karanlık olduğu bir sırada elindeki iğneyi yere düşürmüştü. Ev birden aydınlandı. Habîb hemen iki eliyle iki gözünü kapatarak, "Hayır, hayır (böyle harikulade haller istemem), biz çıradan başka bir şeyle iğneyi aramayı bilmeyiz," dedi.

Habîb'in evinde otuz yıldan beri bir cariye vardı. Bu süre içinde yüzünün tamamını hiç görmemişti. (Bir gün bir hacet için dışarıya çıkarken karşılaştığı) cariyeye, "Ey Mestûre! Cariyemi çağır," diye seslendi. Cariye ona, "Senin cariyen benim (otuz yıldan beri evindeyim, nasıl bilmezsin?)" dedi. Habîb dedi ki: "Bu otuz yıl içinde Ondan başkasına bakma cüretini kendimde bulamadım ve o yüzden seninle ilgilenmedim!"

Naklederler ki, bir köşeye oturmuş ve şöyle niyaz ediyormuş: “Her kim ki, seninle hoş değilse asla hoş olmasın! Her kimin ki, göz aydınlığı sen değilsin, gözü hiç aydın olmasın! Her kim ki seninle huzur bulmazsa hiç kimseyle huzur bulmasın!”

Rıza neredede sorusuna şu cevabı verdiği nakledilir: “Üzerinde münafıklık tozu bulunmayan gönülde!”

Ne zaman Kur'ân okur (veya dinler) ise ağlardı. Ona, “Sen Acemsin (ve Arap değilsin, Kur'ân Arapçadır, anlamını bilmiyorsun), niye ağlıyorsun” diye sorduklarında dedi ki: “Evet, öyle, benim dilim Acemcedir. Fakat kalbim Araptır!” Bir derviş anlatıyor: “Habîb'i yüce bir mertebede görmüş ve (içimden) nihayet o bir Acemdir, bu mertebeyi nereden buldu?” demiştim. (Hâtiften) bir ses geldi: Evet Acemdir, ama Habîb'tir [Âşık].

•Naklederler ki, bir kanlıyı idam sehpasında asmışlardı. O gece katilin üzerinde gayet değerli cennet elbiseleri olduğu halde cennet bahçelerinde salına salına gezdiği rüyada görülmüş ve, “Sen katil değil misin? Bu dereceyi nereden buldun?” diye sorulmuş. Adam demiş ki: “Beni idam sehpasında asarlarken Habîb-i Acemî oradan geçti ve bana göz ucuyla şöyle bir bakıp niyaz etti. Bütün bunlar işte onun yüzü suyu hürmetinedir.”

Sözleri

- Çocukların cevizle oynadıkları gibi, İblis kurrâyla (ve cahil zahitlerle) oynamakta!” [İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, III:317]
- Boş durmayınız, zira ölüm peşinizde!
- Kişi için asıl mutluluk, öldüğü zaman günahlarının da kendisiyle birlikte ölmesidir. [İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, III:317]

EBÛ HÂZIM MEKKÎ

(ö. 140/757)

İhlaslı, takva sahibi, örnek alınıp örnek alan, başta gidenlerin meşalesi, sadıkların sabahı, o zengin olan fakir, Ebû Hâzım Mekkî (r.a.). Mücâhede ve müşahedede emsalsiz olup birçok şeyhin rehberiydi. Uzun bir ömür sürmüştü. Ebû Amr Osman Mekkî onun şanını anlatmada çok ileri giderdi. Sözleri bütün gönüllerde kabul görürdü. Her çeşit güçlüğün anahtarıydı. Pek çok sözü eserlerde nakledilmiştir. Bu konuda daha fazla bilgi isteyen çok şey bulabilir. Biz uğur getirsin diye birkaç sözünü nakledeceğiz. Sözümüzü kısa kesmek istiyoruz. Fazla açıklama yapacak olursak söz uzar. Şu kadarını bilmen fazlasıyla yeter: Tâbiînin büyüklerinden olup sahabeden, Enes bin Mâlik (ö. 93) ve Ebû Hüreyre (ö. 57) (r.am.) gibi birçok insanla görülmüştü.[1]

Naklederler ki, (halife) Hişâm bin Abdülmelik ona sormuştu: "Devlet muamelelerinden kurtuluşa ermemizin yolu nedir?" "Aldığın her kuruşu helal yerden almalı ve hakkı olan yere harcamalısın!" "Peki, ama buna kimin gücü yeter?" "Cehennemden kaçan, cenneti arayan ve Rahman'ın rızasına talip olan kimsenin!"

"Size dünyadan sakınmanızı öğütlerim. Bana ulaşan rivayetlere göre kıyamet kopunca ibadetlerin cümlesini yerine getiren, ama dünyayı seven bir kulu topluluğun karşısına çıkaracaklar ve bir tellal şöyle ilan edecek: 'Bakınız! İşte şu kul o kimsedir ki, Allahü Teâlâ'nın aşağılık ve itibarsız kıldığı şeyi aziz ve itibarlı tutmuştur!'"

"Dünyada seni sevindiren hiçbir şey yoktur ki, altında seni üzen bir şey yatmış olmasın. Dünyada katıksız bir sevinç yaratılmamıştır."

"Az bir dünya işi çok ahiret işinden alıkor."

"Her şeyi şu iki şeyde buldum: Bunlardan biri benimdir, öbürü başkasınındır. Benim olan şeyden ne kadar çok kaçarsam kaçayım o benim başıma gelir. Başkasının olan şeyi ele geçirmek için ne kadar çabalarsam çabalayayım onu elde edemem."

"Dua etmekten mahrum olmam, benim için duama icabet edilmesinden çok daha dayanılmazdır."

---

1 Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, X:299; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, II:56; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 300; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:83; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:36; *Mizânu'l-İtidâl*, I:129.

"Şayet iş yerine lafla, amel yerine ilimle yetinilen bir zamanda yaşıyorsan, en berbat insanlar arasında ve en kötü bir zamanda bulunuyorsun demektir."

Servetin nedir sorusuna: "Servetim Allah'tan razı olmam, halka ise muhtaç olmamamdır. Şüphesiz halktan doymayan bir kimse Aziz ve Celil Allah'tan razı olamaz." (Mekkî'nin) Halka karşı olan feragatı çok üstün bir dereceye varmıştı. Bir gün içeride gayet güzel etlerin olduğu bir kasap dükkânının önünden geçiyordu. Ete baktığını gören kasap, "Buyurun, et tazedir, alın," dedi. "Param yok." "(Parayı ödemek için) sana zaman verebilirim." "Fakat ben vermem. (Nefsin para bekleyeceğine, nefsim et beklesin.)" "Ama kaburgaların görünüyor." "Mezar kurtlarına bu kadarı yeter!"

Büyüklerden biri anlatıyor: Hacca gitmek üzere yola çıkmıştım. Bağdat'a varınca Ebû 'Hâzım'a gittim. Onu uyur halde bulunca uyanana kadar bekledim, uyanınca, "Şu anda rüyada Hz. Peygamber'i (s.a.v.) gördüm, benimle sana şu haberi gönderdi dedi: Annenin hakkını gözetmen, senin için hac yapmaktan daha iyidir. Geri dön ve onun rızasını kazan." Bunun üzerine Mekke'ye gitmeyerek geri döndüm, vesselam.

Sözleri

- Dünyanın geçen kısmı hülya, kalan kısmı hayaldir. [İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, II:157]
- Sen asiyken yüce Allah'ın art arda nimetlerini sana gönderdiğini müşahede ettiğinde dikkatli ol! (Bu bir deneme olabilir.)
- İnsan ayağını bastığı yerden çok diline dikkat etmeli!
- Verilenin şerrinden korunabilirsek verilmeyene aldırmayız.
- Allah'ın seni yasakladığı yerde görmesinden ve emrettiği yerde bulmamasından sakın!
- Öyle âlimlere yetiştim ki, beyler ve sultanlar gelir kapılarının önlerinde kul gibi dururlardı. Şimdilerde ise fakîhler, âlimler ve âbitler gidip zenginlerin ve emîrlerin kapıları önünde bekleşmektedirler. Bunu gören zenginler ve beyler, bizdeki onlardakinden daha iyi olmasa bize karşı böyle davranmazlar diyorlar. [İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, II:159]

UTBE BİN GULÂM

(Mutlak) Cemâle karşı bağrı yanık, vuslâta müştak, vefa deryası, sefa kaynağı, zamanın beyi Utbe bin Gulâm (r.a.). Gönül ehli olup fevkalade nurluydu. Bütün dillerde övülmüştü, Hasan Basrî'nin şâkirdiydi.[1] Bir zamanlar Dicle'nin kenarından giderken ayağını suya bastı ve yürüdü gitti. Kıyıdaki Hasan bu işe şaştı ve, "Bu dereceyi neyle buldun!" diye bağırdı. Utbetu'l-Gulâm, "Otuz yıldan beri sen emredileni yapmadasın, ben ise irade edileni," diye seslendi. Bu sözüyle içinde bulunduğu rıza ve teslimiyet haline işaret etmişti.

Tevbe etmesinin nedeni şuydu: İlk zamanlarda bir kadına bakıyordu. O yüzden gönlünde bir zulmet belirdi, sevdaya düştü. Durum o kadına haber verilince, "Benim neremi görmüş?" diye sordu. "Gözünü," dediler. Kadın derhal gözünü çıkardı, bir tabağa koydu, Utbe'nin yanına gönderdi ve, "Baktığın şey işte bu, al ve gör!" dedi. Bunun üzerine Utbe (gaflet uykusundan) uyandı ve tevbe etti. Gidip Hasan Basrî'nin hizmetine girdi. Öyle bir mertebeye ulaşmıştı ki, arpasını kendi eliyle eker, arpayı döver, un haline getirir, yoğurur, güneşte kuruturdu. Haftada ancak bir tanesini yerdi. Hep ibadetle meşgul olur ve, "Haftada birden fazla abdesthaneye gidersem kirâmen kâtiplerinden utanırım," derdi.

Naklederler ki, havaların çok soğuduğu bir gün Utbe'yi görmüşlerdi. Üzerinde yalnızca bir gömlek olduğu halde duruyor, ama bedeninden su gibi ter akıyordu. Bu ne hal böyle diye soranlara anlattı: "Vaktiyle bir cemaat misafir olarak bana gelmişti. Elimizi yıkamak için komşunun şu duvarından bir parça toprak almıştım. Ne zaman bu duvarın yanına varsam mahcubiyet ve nedametten benden bu kadar ter akar. Gerçi helal de ettirmiştim ya!"

Abdulvâhid bin Zeyd'e (ö. 177), "Nefsiyle meşgul olduğu için halkla meşgul olamayan birini hiç gördün mü?" diye sormuşlar. "Evet, böyle birini tanıyorum, bu zat şimdi kapıdan içeri girecek," dedi ve o anda Utbe içeri girdi. Utbe'ye'de sordu, "Yolda giderken kimi gördün?" "Hiç kimseyi," dedi. Oysa yolu pazardan geçiyordu.

Naklederler ki, gıdasının az olduğunu gören annesi ona, "Nefsine yumuşak

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* VI:226; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* III:370; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:47; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:136.

davran" dediğinde annesine şu cevabı verirdi: "Anneciğim, ben de onun rahatını istiyorum. Birkaç gün bela ve çile çekecek, ama ebedi olarak rahat edecek!"

Naklederler ki, bir gece sabaha kadar uyumamış ve, "Beni affedersen seni severim!" cümlesini tekrarlamış durmuştu.

Naklederler ki, rüyada gördüğü bir huri ona, "Ben sana âşığım, bizi birbirimizden ayıracak bir işi sakın yapma!" diye hitap etmiş, o da "(ahirette) seni görene kadar, dünyayı üç defa boşamışım, bir daha asla ona dönmeyeceğim," diye karşılık vermişti.

Naklederler ki, biri ona geldi ve, "Halk senin halini benden soruyor, bana (kerametinden olmak üzere) bir şey göster de göreyim," dedi. O da, "Ne istiyorsun?" diye sordu. "Yaş hurma," dedi. Derhal ona bir sepet taze hurma verdi. Oysa mevsim kıştı.

Naklederler ki, Muhammed bin Semmâk ve Zünnûn, Râbia'nın (a.r.) yanındayken, yeni bir gömlek giymiş olan Utbe böbürlenerek içeri girdi. Muhammed bin Semmâk, "Bu ne yürüyüş böyle!" dedi. Utbe, "Nasıl böbürlenerek yürümem ki, benim adım Gulâm-ı Cebbâr'dır [Cebbâr'ın Kulu]. Kahredici olan Allah gibi bir efendim var!)" dedi. Bu sözü söyler söylemez yere düşüverdi. Baktılar ruhunu teslim etmiş!

Yüzünün yarısı siyahlaşmış bir halde rüyada gördüler ve sordular, o da anlattı: "Bir zamanlar üstadıma giderken yolda gördüğüm bir oğlana bakmıştım. Hak Teâlâ benim cennete götürülmemi emredince yolumuz cehenneme uğradı. Cehennemden çıkan bir yılan kendisini üzerime attı ve yüzümün yarısını soktu (Cehennemin sıcak havasını yüzüme üfledi) ve şöyle dedi: "Bir bakış, bir (sokuş ve) üfleyiş! Eğer sen bakışı fazlalaştırırsan, biz de sokuşu arttırırız, vesselam!"

RÂBİATU'L-ADEVİYE

(ö. 185/801)

Özel bir mahremiyet perdesi altında saklı ve ihlas örtüsüyle gizli olan, aşk ve iştiyâkla tutuşan, yakîn ve yanık olmaya vurulan, Meryem-i Safiyye'ye naip olan, erenler nezdinde kabul gören Râbiatu'l-Adeviye (r.a.).[1]

Biri çıkıp ona, niçin erkekler safında zikrettin diye sorarsa derim ki: Hâce-i Enbiyâ (s.a.v.) "Allah sizin suretinize bakmaz" buyurmuşlardır.

İmdi amel surete göre olmayıp iyi niyete göredir. Şayet dinimizin üçte birini Âişe-i Sıddıka'dan (r.a.) almak caizse, cariyelerinden (yani halefleri olan veli hanımlardan) dinimizi öğrenmek de (ve feyz almak) caizdir.

Bir kadın Allahü Teâlâ'nın yolunda er olursa artık ona kadın denemez. Nitekim Abbase-i Tûsî, "Yarın arasatta, 'Ey erler!' diye nida edildiğinde, önde gelenler safına ilk önce ayağını basacak olan Hz. Meryem'dir," demiştir.

Bir insan ki, o mecliste hazır olmayınca Hasan Basrî konuşmazdı. Öyle bir insanın mutlaka erkekler safında anılması gerekir. Belki hakikat açısından bakılınca görülür ki, bu zümrenin bulunduğu makamda herkes tevhitte fenâ (ilahi vahdette fani) olmuştur. Şu halde tevhitte 'ben' ve 'sen' ayrımı kalmadığından 'erkek' ve 'kadın' ayrımından söz edilemez. Nitekim Ebû Ali Fârmedî (r.a., ö. 477), "Nübüvvet, izzet ve şerefin ta kendisidir, orada büyüklükten küçüklükten söz edilemez," demiştir. İmdi velilikte de aynen öyledir, hele Râbia için. Zira muamele ve marifet bakımından çağında bir eşi daha yoktu. Zamanının büyükleri nezdinde saygın olup, sözü kesin bir delildi.

Naklederler ki, babasının evinde onu saracak bir bez parçası, göbeğini yağlamak için bir damla yağ ve mum bulunmamıştı. Babasının üç kızı daha vardı. Râbia dördüncüydü. Bunun için ona Râbia, yani 'dördüncü' ismini vermişlerdi. Kadın kocasına, "Falan komşuya git ve lamba için yağ iste," dedi. Ancak Râbia'nın babası hiçbir

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 692; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, IV:27; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:65; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:108; Hacı Zihni, *Meşâhiru'n-Nisa*, 225; O. Rıza Kehhâle, *Meşâhiru'n-Nisa;* İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, II:285; *İslam Ansiklopedisi*, IX:588; Abdurrahman Bedevî, *Şehîdetü'l-Işkı'l-İlâhî*, Mısır, 1949; Margaret Smith, *Rabia the Mistic*, 1928; Cambridge; Ömer Rıza Doğrul, *Hz. Râbia*, İstanbul, 1976.

mahluktan hiçbir şey istememek için and etmişti. Buna rağmen hanımını memnun etmek için o komşunun evine kadar gidip geldikten sonra, "Uyumuşlar," dedi. Ama adamın canı sıkılmıştı. Yattı, uyudu, rüyasında Hz. Peygamber'i (s.a.v.) gördü. Hz. Peygamber ona, "Üzülme! Bu kız öyle hanımdır ki, ümmetimden yetmişbin kişi şefaatını isteyecek," dedi. Sonra buyurdu ki: "Basra emîri olan İsâ Râdân'ın (Zâzân) yanına var ve benim adıma ona aynen şunu söyle: 'Sen her gece bana yüz, cuma gecesi ise dörtyüz defa salavat getiriyorsun, geçtiğimiz cumartesi getirmen gereken salavatları unuttun. Onun kefareti olmak üzere bana dörtyüz sarı altın ver!' " Râbia'nın babası uyanınca derhal rüyayı bir kâğıda yazdı, İsâ Râdân'ın evinin kapısı önüne gitti ve biri aracılığıyla bu kâğıdı ona ulaştırdı. İsâ Râdân pusulayı okuyunca Resulullah'ın (s.a.v.) kendisini anmasının şükranesi olmak üzere onbin gümüşün sadaka olarak dağıtılmasını, ayrıca Râbia'nın babasına da dörtyüz kızıl altın verilmesini emretti ve kendisi adına şöyle söylenmesini istedi: "İçeri girmeni ve seninle görüşmeyi isterim. Ama bunu caiz görmem. Zira sen Resulullah'ın (s.a.v.) haberini bana iletme gibi bir menkıbeye ve erdeme sahipsin. Ancak ben kendim ona varacağım, sakalımı eşiğinin toprağına süreceğim. Ama Allah adına yemin veriyorum, ne zaman bir ihtiyacın çıksa gelip bize söyle." Sonra Râbia'nın babası o altınları getirip ihtiyaçları için harcadı.

Râbia büyüyünce babası ve annesi öldü. Basra'da büyük bir kıtlık baş gösterdi. Kızkardeşleri sağa sola dağıldı, Râbia da zalim birinin eline düştü, bu zalim de onu yalnızca birkaç akçeye satmıştı. Yeni efendisi ona güç ve çetin işler emrediyordu. Bir gün yolda rastladığı bir namahremden kaçarken düştü, kolu kırıldı ve şöyle niyaz etti: "İlahi! Garibim, annem babam yok. Esir düştüm, kolum kırıldı. Fakat yine de bunların hiçbiri umurumda bile değil. Bana ancak senin rızan gerek. Benden razı olup olmadığını bir bilsem!" Hâtiften şöyle bir ses işitti: "Gam yeme, gelecekte öyle bir merteben olacak ki, semadaki Allah'a yakın melekler seninle iftihar edecekler, sana imrenecekler!"

Sonra Râbia eve gitti. Daima oruç tutuyor, her gece sabahlara kadar ayakta namaz kılıyordu. Bir gece efendisi uykudan uyandı, bir ses işitti; dikkat edince secde halindeki Râbia'yı gördü, şöyle diyordu: "İlahi! Biliyorsun ki gönlümün arzusu senin fermanına uymaktır, göz aydınlığım ise dergâhında hizmet etmektir. Eğer elimde olsaydı sana hizmetten bir an geri kalmaz, durup dinlenmeden hep sana itaat halinde olurdum. Ama sen beni bir mahlukun emri altına soktun, bu nedenle sana hizmetten geri kalıyorum!" Efendisi dikkat edince orada Râbia'nın başucunda asılı bir kandil gördü. Kandil bir zincire bağlı olmaksızın havada duruyordu. Ev tamamıyla nur-

la dolmuştu. Ayağa kalktı ve kendi kendine, o artık köle olarak tutulamaz dedi. Sonra Râbia'ya, "Seni azat ettim, dilersen burada kal, hepimiz sana hizmet edelim, bunu dilemezsen gönlünün dilediği yere git," dedi. Bunun üzerine Râbia destur isteyip oradan ayrıldı ve kendini ibadete verdi. Derler ki, bir gün bir gece boyunca bin rekât namaz kılıyordu. Zaman zaman da Hasan Basrî'nin meclisine gidiyordu.

Bir taife demiştir ki, (Râbia) hanendelik, sazendelik ve rakkaselik yaptı. Sonra tekrar tevbe etti, ıssız bir harabeye çekildi. Sonra bir savmaa yaptı, bir süre burada ibadet etti. Bundan sonra da hacca gitmeye karar vererek çölün yolunu tuttu. Eşyasını sırtına yüklediği bir eşeği çölde ölünce kafiledekiler, "İsterseniz eşyanızı biz taşıyalım," demişler, ama o, "Ben yola çıkarken size tevekkül etmiş değildim, yolunuza devam ediniz," demişti. Bunun üzerine kervan yoluna devam etmiş. Râbia da, "İlahi! Padişahlar âciz bir kadına böyle mi yaparlar? Beni evine davet ettin, ama eşeğimi yolun yarısında öldürdün! Beni çöllerde yapayalnız bıraktın!" diye (nazla) niyaz etti. Bunun üzerine eşek derhal ayağa fırlamış, Râbia da yükünü sırtına vurarak yoluna devam etmişti. Ravi bundan bir süre sonra eşeğin satıldığını gördüğünü söylemiştir.

Râbia Mekke'ye giderken günlerce kaldığı çölde, "İlahi! Gönlüm gamla dolu, nereye gideyim? Ben bir kerpicim, o (Kâbe) ise taştan bir evdir, bana seni gerek!" diye münâcâtta bulunmuştu. Bunun üzerine Hak Teâlâ vasıtasız olarak gönlüne hitap etmişti: "Ya Râbia! Onsekiz bin âlemin kanına giriyorsun! Ortalığı karıştıracaksın! Görmedin mi, Musa (a.s.) yüzümü görmek isteyince tecellinin bir zerresini dağın üzerine atıverdim, bunun üzerine dağ kırk parça oldu!" [A'RÂF 7:143]

Naklederler ki, başka bir defasında yine Mekke'ye gidiyordu. Çölün ortasındayken Kâbe'nin kendisini karşılamaya geldiğini görünce şöyle dedi: "Bana evin sahibi [Kâbe'nin Rabbi] gerek, Kâbe'yi ben ne yapayım? Benim Kâbe'yi görmeye takatım yoktur! Kâbe'nin cemâliyle nasıl sevinilir? Beni, 'Kim bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım,' diyenin karşılaması gerek! Ne diye Kâbe'ye bakayım?"

Naklederler ki, İbrahim bin Edhem Kâbe'ye varabilmek için tam ondört yıl yolculuk yapmış ve, "Başkaları bu yolda ayakla, ben ise gözle yürüyorum," demişti. İki rekât namaz kılıyor ve bir adım atıyordu. Mekke'ye varıp Kâbe'yi yerinde göremeyince, "Acaba gözlerim mi bozuk!" dedi, bunun üzerine, "Gözlerinde hiç bozukluk yok. Ancak Kâbe buraya gelmekte olan zayıf bir kadını karşılamaya gitti," diye hâtiften bir ses geldi. Bu yüzden İbrahim'in kıskançlık damarları kabardı ve, "Bu kim ola?" dedi. Sonra Râbia'nın asasına dayana dayana geldiğini gördü. Kâbe tekrar yerine geldi. (İbrahim bin) Edhem sordu: "Ya Râbia! Şu âleme saldığın velvele ne böyle?" Râbia cevap verdi: "Âleme velvele ve fitne salan sensin. Kâbe'ye varabilmek için

ondört yıl bekledin!" "Evet, ondört yıl namaz halinde çölü katettim." "Sen namazda katettin, ben niyazda." Râbia daha sonra haccını yerine getirerek hazin hazin ağladı ve, "İlahi! Sen hem hac üzerine hem de musibet üzerine hoş bir vaatte bulundun. Şayet haccım makbul değilse şimdi başıma büyük bir musibet gelmiş demektir, söyle, musibetin sevabı ne?" Râbia ertesi yıl yine hac yapmak üzere Basra'ya geldi, sonra da, "Geçen yıl Kâbe beni karşıladı, bu yıl da ben (bana gelmekte olan) Kâbe'yi karşılayacağım!" dedi.

Ebû Ali Fârmedî naklediyor: Hacca gitme vakti gelince çölün yoluna düştü, yanı üzerinde yuvarlana yuvarlana yedi yılda Arafat'a ulaştı. Hâtiften bir ses geldi: "Ey Müddeiye! Bu ne taleptir böyle, eteğime sarılıp duruyorsun! Şayet sana bir kere tecelli etmemi istiyorsan (tecelli etmem halinde) derhal tuz gibi erirsin!" "Ey izzet sahibi olan Rab! Râbia'nın bu derece için sermayesi ve takatı yoktur. Ama bir zerrecik fakr dilerim!" Bunun üzerine nida geldi ki: "Fakr kahrımızın kurak yılıdır, onu erenlerin yoluna koymuşuzdur. Hakkın huzuruna ulaşmaya bir kıl ucundan daha fazla bir mesafe kalmadığı zaman dahi iş değişebilir, kalbe ayrılık düşebilir! Oysa senin (önünde) henüz halinden yetmiş hicap var, bunca perdelerin ardında bulunuyorsun. Bütün bu hesapların dışına çıkmadıkça, yolumuza ayak basmadıkça ve (hal hicabından olan) yetmiş menzili geçmedikçe fakrımızdan (ve bize muhtaç olduğundan) söz edemezsin! Ve eğer bu böyle değilse yukarıya bak!"

Râbia yukarıya bakınca havada asılı duran bir kan deryası gördü, yine hâtiften ses geldi: "Bu, vuslatımızı talep etmek için gelen, ama ilk menzilde kalan âşıklarımızın gönül kanıdır, bunların nam ve nişanı iki âlemde hiçbir makamda okunmamıştır." Râbia, "Ey izzet sahibi Rab! Onların devletinden bana bir sıfat göster," der demez kendisinde kadınlık özrü belirdi, âdet gördü. O zaman hâtiften gelen ses, "Kerpiçten yapılmış bir kulübeyi (ve taştan inşa edilmiş Kâbe'yi) ziyaret amacıyla, yedi yıl yanları üzere yuvarlanarak yol alan, o kulübenin yanına vardıklarında, kendilerinde bulunan illet ve özürle yolları bağlananların ilk makamı işte budur!" Bunun üzerine Râbia'ya bir hüzün çöktü. Bu elem içinde, "Rabbim! Beni evine (Kâbe) bırakmıyorsun, ama Basra'da oturmam için beni kendi evimde de bırakmıyorsun. Beni Basra'daki evimde bırak ya da Mekke'deki kendi evine al. Başlangıçta Kâbe'nin önünde baş eğmemiş (ona tenüzzül etmemiş) ve seni istemiştim. Şimdi ise senin evine de layık olamaz bir hale düştüm," dedi. Bunu söyledikten sonra geri döndü. Basra'daki evine geldi. Zaviyede itikâfa çekildi.

Naklederler ki, iki ihtiyar onu ziyarete geldi, karınları açtı. Râbia ne getirirse hemen gönül hoşluğuyla yiyelim, zira helaldir dediler. Râbia'nın iki somunu vardı. Ge-

tirdi, önlerine koydu. Tam bu sırada aniden bir dilencinin sesi işitildi. Bunun üzerine Râbia ekmekleri onların önünden alıp dilenciye verdi. Derhal elinde sıcacık ekmek destelemiş bir cariye çıkageldi ve, "Bunları sana bizim hanımefendi gönderdi," dedi. Râbia bunları saymış, onsekiz olduğunu görünce hizmetçi kıza, "Bunları geri götür, zira sayıda hata var," demiş. Cariye hayır, sayıda yanlışlık yok demişse de Râbia, "Yanlış saymışsın, geri götür," diye ısrar edince kız ekmekleri alıp geri götürmüş ve olanları efendisi olan hatuna hikâye etmiş. Hatun da iki ekmek daha ekleyerek cariyeyi tekrar Râbia'ya göndermiş. Râbia ekmekleri saymış, yirmi tane olduğunu görünce alıp misafirlerinin önüne koymuş, onlar da bu ekmeklerden yemiş ve hayretle sormuşlar: "Bundaki sır ve hikmet nedir?" O da anlatmış: "Buraya geldiğinizde aç olduğunuzu anlamış ve iki büyük dervişin önüne iki ekmeği nasıl koyayım," demiştim. Dilenci gelince bu ekmekleri verdim ve, "Ya İlahi! **'Bire on karşılık veririm'** [EN'ÂM 6:160] buyurmuşsun. Bunda yakîn halinde bulunuyorum. Bire on vererek iade edesin diye şimdi senin rızan için iki somun verdim dedim. Somunlar onsekiz olarak gelince anladım ki, ya bu ekmeklerde tasarruf yapılmıştır ya da bunlar bize gönderilmemiştir. O yüzden yirmiye tamamlayıp getirilsin diye iade ettim."

Naklederler ki, bir gece savmaada namaz kılıyordu, uyuyakaldı. Gayet fazla şevk ve istiğrak halinde oluşu nedeniyle gözüne bir çöp girdi. Ama gereğinden fazla huşû içinde olduğundan bunun farkına dahi varamadı.

Naklederler ki, (Râbia uyurken) bir gece evine bir hırsız girdi. Sırtına giydiği çarşafı alıp götürmek istedi, ama çıkış yolunu bulamayınca çarşafı yerine koydu ve yolu buldu. Çarşafı tekrar eline alıp götürmek isteyince yolunu yine kaybetti. Bu olay yedi defa aynı tarzda yinelendi. Nihayet savmaanın köşesinden bir ses geldi: "Be adam! Kendini boş yere zahmete sokup durma, bunca yıldır o kendini bize ısmarlamıştır. İblis bile etrafında dolaşmaya cüret edememektedir. Bir hırsız onun çarşafının çevresinde dolaşmaya nasıl cüret etmektedir? Ey soyguncu! Sen boş yere kendini meşakkata sokma. Zira eğer bir dost uyumuşsa diğer dost uyanıktır!"

Naklederler ki, Râbia'nın hizmetçisi bir gün işkembe çorbası yapmıştı. Günlerden beri hiçbir şey yememişlerdi. Soğana ihtiyaç oldu, ama yoktu. Hizmetçi, "Komşudan alayım," dedi. Râbia, "Kırk yıldır Aziz ve Celil Allah'la, ondan başkasından hiçbir şey istememek üzere ahdetmişimdir. Zararı yok, işkembe soğansız ve sarımsaksız olsun," dedi. Derhal gökyüzünde kabuğu soyulmuş birkaç soğan taşıyan bir kuş belirdi ve bu soğanları onun çanağına bırakıverdi. Bunu gören Râbia, "Mekrden emin değilim (bu ilahi mekr ve imtihan olabilir)," dedi. Çorbasını içmedi, boş ekmek yedi.

Naklederler ki, bir gün Râbia bir dağa çıkmıştı. Çevresinde toplanan vahşi hayvanlar ve geyikler onu seyrediyorlarken birden Hasan Basrî çıkageldi. Hayvanların hepsi de ürküp dağıldı. Bunu gören Hasan'ın canı sıkıldı ve sordu: "Ya Râbia! Seninle dostluk eden bu hayvanlar neden benden ürktüler?" "Sen bugün ne yedin?" "İşkembe çorbası." "Onların işkembelerini (ve ciğerlerini) yemişsin, senden nasıl ürkmesinler?"

Naklederler ki, bir zamanlar yolu Hasan'ın hanesine uğradı. Savmaasının damındaki Hasan o kadar çok ağlamıştı ki, akıttığı gözyaşları damın çörteninden aşağıya akmış ve birkaç damlası Râbia'nın üzerine düşmüştü. Râbia bu su neyin nesidir diye araştırdı. Durum belli olunca, "Ey Hasan! Sakın bu gözyaşları nefsin bencilliğinden doğmuş olmaya. Gözyaşlarını sakla (onları dışa değil içe akıt), öyle ki bu damlalar içinde bir derya haline gelsin. Şöyle ki, eğer sen bu umman içinde gönlünü arayacak olursan, onu ancak **'Yüce Allah'ın huzurundaki hak meclisinde'** [KAMER 54:55] bulabilesin," dedi. Bu sözler Hasan'ın gayet gücüne gitti, ama bir şey de söylemedi. Bir gün Râbia'yı Fırat ırmağının kenarında gördü. Hasan seccadesini suyun üzerine attı (geçti üzerine kuruldu ve oradan Râbia'ya), "Ey Râbia! Gel de burada iki rekât namaz kılalım," diye hitap etti. Râbia, "Üstat! Dünya pazarını uhrevi olanlara mı sunuyorsun? Bari öyle bir şey yap ki, insanoğlu benzerini yapmaktan âciz kalsın," diye karşılık verdi. Sonra seccadesini havaya sererek, "Ey Hasan! Buraya gel (yukarı makamlara çık). Ta ki halkın gözünden gizli kalasın (böylece ameline riya bulaşmasın)," dedi. Fakat sonra Hasan'ın gönlünü almak için dedi ki: "Ey üstat! Senin yaptığını bir balık yapar, benim yaptığımı ise bir sinek yapar. İş şu iki şeyin de dışında ve ötesindedir."

Naklederler ki, Hasan Basrî demiş ki: Bir gün, bir gece Râbia'nın yanında bulundum, tasavvuf yolundan ve hakikatten söz ettik. Öyle ki, benim aklımdan ben erkeğim, onun aklından da ben kadınım diye bir düşünce geçmedi. Meclis sona erip ayağa kalktığım zaman kendimi müflis, onu ise muhlis olarak buldum.

Naklederler ki, bir gün Hasan dostlarıyla birlikte Râbia'nın yanına geldi. Râbia'nın evini aydınlatacak bir kandili yoktu. Râbia parmaklarına sıcak bir nefes üfledi. Bunun üzerine, sabaha kadar parmakları ortalığı aydınlattı. Biri çıkıp bu nasıl olur diye sorarsa, Musa'nın (a.s.) eli nasıl böyle olduysa [NEML 27:12] aynen öyle derim. O peygamberdi denilecek olursa cevaben derim ki: Her kim bir nebiye tabi olursa, bu tabi oluşun sonucu olmak üzere kerametten bir nasibi bulunur. Eğer nebinin mucizesi varsa, Peygamber'e (s.a.v.) tabi oluşunun yüzü suyu hürmetine velinin de kerameti vardır. Nitekim Peygamber (s.a.v.), *"Her kim haram olarak eline geçen parayı sahibine iade ederse nübüvvetten bir dereceye erişir,"* buyurmuşlardır. Baş-

ka bir hadis de şöyledir: *"Sadık ve salih bir rüya nübüvvetin kırk parçasından biridir."*

Naklederler ki, Râbia Hasan'a üç şey göndermişti: Bir parça mum, bir iğne, bir de kıl! Bunları götürene ona şunu söylemesini tembih etmişti: Ey Hasan! Mum gibi kendini yaka yaka âlemi aydınlat. Sürekli iğne gibi çıplak faaliyette bulun. Bu iki hasleti yerine getirince kıl gibi ol, ta ki amelin boşa gitmesin!

Naklederler ki, Hasan, Râbia'ya sormuş: "Kocan olsun ister misin?" "Nikâh kıymak vücudu olanlar için olabilir. Burada vücut nerede? Zira ben ben olarak var değilim, O olarak varım, Onun hükmünün gölgesindeyim, istemenin de ondan olması gerekir." "Ey Râbia! Bu hiçlik makamını neyle buldun?" "Bulunan ve mevcut olan her şeyi onun uğruna kaybetmekle (mutlak ve külli fenâyla)." "Onu nasıl biliyorsun?" "Onu nedenle (ve keyfiyetle) bilen sensin, biz nedensiz (ve keyfiyetsiz olarak) biliyoruz!"

Naklederler ki, Hasan bir gün Râbia'nın savmaasına gitti ve, "Ne yazmakla ne de işitmekle öğrenilen, belki halk aracı olmadan kalbe inen ilimden bana bir harf anlat," dedi. Râbia cevap verdi: "Satayım da rızkımı sağlayayım diye birkaç yumak iplik eğirmiştim. Bunları iki akçeye sattım. Akçelerin birini bu, öbürünü de şu elime koydum. Korktum ki, ikisini bir elde tutsam çift olur ve beni yoldan çıkarırlar. Bugünkü fütuhum (ve zuhuratım) budur. (İki parayı üst üste koyan bu ilmin ne olduğunu sormamalı.)"

Derler ki, Râbia'ylayken Hasan şöyle demişti: "Eğer cennette bir nefes Hakkın yüzünden mahrum kalacak olsam o kadar çok ağlar ve sızlardım ki, cennettekilerin tümü bana merhamet ederlerdi." Râbia dedi ki: "Bu söz güzeldir. Ama eğer dünyadayken Hakkın zikrinden bir nefes gafil kalındığında aynı tarzda matem tutulur, ağlanır ve sızlanırsa bu hal ahirette öyle olunacağının nişanı olur. Yoksa söz ettiğin hal gerçekleşmez."

Niçin evlenmiyorsun diye sorduklarında dedi ki: "Üç şeyin gamı içinde hayrette kalmışımdır. Eğer beni bunlardan kurtarırsanız evlenirim: Birincisi: Ölüm anında ve can verme vaktinde acaba imanı selamete erdirecek miyim, yoksa erdiremeyecek miyim? İkincisi: Acaba kıyamet günü amel defterimi sağ taraftan mı verecekler? Üçüncüsü de: Amel defterini sağ eline alan bir cemaat cennete, sol eline alan başka bir cemaat cehenneme giderken acaba ben hangisinden olacağım? Bu sorulara cevap verebilir misiniz?" "Bunların cevabını biz bilemeyiz." "Önümde böylesine matemler ve kara günler olduğuna göre kocaya varmaya nasıl heveslenebilirim?"

Ona sordular: "Nereden geliyorsun?" "O âlemden." "Nereye gideceksin?" "O âleme." "Bu âlemde ne yapıyorsun?" "Haksızlık yapıyorum (dalga geçiyorum)." "Nasıl

yani?" "Nasıl olacak. Bu âlemin ekmeğini yiyor, ama o âlemin işini görüyorum" dedi.

Çok tatlı dilli ve gayet şirin sözlüsün, bir ribâtta muhafız (bir misafirhanede mihmandar) olmaya yaraşırsın diyenlere dedi ki: "Zaten bende fiilen ribâtın muhafızlığını yapmaktayım. İçimde (ruh ribâtında) bulunan hiçbir şeyi dışarı çıkarmıyor, dışarda bulunan hiçbir şeyi içeriye bırakmıyorum (bâtınımdakini orada, zahirimdekini burada koruyorum). Eğer bir kimse gelir giderse benimle işi yoktur, ben (toprak ve) kil değil, gönül muhafızıyım! Bedeni değil, kalbi koruyorum."

Sordular: "Hazreti İzzet'i seviyor musun?" "Evet, seviyorum elbette." "Şeytandan nefret ediyor musun?" "Rahman sevgisi içimi öyle doldurmuş ki, şeytandan nefret etmeye zaman ve imkân bulamıyorum. Ancak Resulullah'ı (s.a.v) rüyamda gördüm. Dedi ki: 'Ya Râbia! Beni seviyor musun?' Dedim ki: Ya Resulullah! Seni kim sevmez ki! Ancak Hakkın mahabbeti beni öylesine kuşatmıştır ki, Ondan başkasına ait bir sevgiye veya nefrete gönlümde yer kalmamıştır!"

Mahabbetten sorulduğunda dedi ki: "Mahabbet ezelden gelip ebede gitmiştir. Onsekiz bin âlem içinde, Ondan şerbeti (ve aşk şarabını) içip de en sonunda Hakka ermemiş ve, **'O onları sever, onlar da Onu'** [MÂİDE 5:54] ibaresi kendisinden yadigâr olarak kalmamış hiç kimse yoktur."

Râbia'ya sordular: "Taptığın varlığı gördün mü?" Cevap verdi: "Görmeseydim tapmazdım."

Naklederler ki, daima ağlar dururdu. Niçin bu kadar ağlıyorsun diyenlere dedi ki: "Hicranı huy haline getirmekten korkuyorum. Olmaya ki, can verme anında, 'Sen bize layık değilsin,' diye bir nida gelsin."

Sordular: Kul ne zaman rıza haline erişir? Cevap verdi: "Nimette olduğu gibi, mihnette de şükrettiği zaman."

Acaba günahkâr tevbe ederse (O, bu) tevbeyi kabul eder mi etmez mi sorusuna cevaben dedi ki: "Eğer Allah tevbe nasip etmezse nasıl tevbe eder? Şüphesiz O tevbe nasip etmedikçe günahkâr tevbe edemez."

Şöyle demişti: "Ey insanoğlu! Gözden Hakka bir geçit yoktur. Dillerden Ona yol yoktur. Kulak zahmet çekenlerin anayoludur. El, ayak hayret vadisinde ikamet etmekte, bu durumda iş kalbe düşmektedir. O halde uyanık bir kalp elde etmek için çabalayınız. Zira kalbi uyanık olanın dosta ihtiyacı yoktur." Demek ister ki, uyanık kalp Hakta yiten kalptir ve her kim yiterse (ondan başka) dostu ne yapsın? Allah'ta fenâ işte burada ortaya çıkar.

"Dille olan istiğfar yalancıların işidir."

"Eğer yaptığımız tevbe içten ve etkili değilse başka bir tevbeye muhtaçtır." (Allah'ım, böyle tevbe etmeyeceğime tevbe olsun demek gerekir.)

"Eğer sabır insan olsaydı, kerem sahibi birisi olurdu."

"Marifetin semeresi Aziz ve Celil Allah'a yönelmektir."

"Arif o kimsedir ki, Haktan kalp ister. Hak ona kalp verince o derhal bunu Aziz ve Celil olan Allah'a iade eder, ta ki Onun kabzasında saklı olsun ve Onun perdesinde halktan örtülü bir hale gelsin!"

Sâlih Mürrî (r.a. ö. 172) sık sık birisi bir kapıyı durmadan çalarsa nihayet bu kapı ona açılır derdi. Yine bir kere bu sözü söylediği zaman orada hazır bulunan Râbia, "Daha ne zamana kadar 'tekrar açılır' deyip duracaksın? Bu kapı ne zaman kapandı ki açılsın?" deyince Sâlih Mürrî, "Acayip şey! Erkek cahil, ama âciz kadın âlim," demekten kendini alamadı.

Bir gün Râbia, vah vah, ne kadar çok tasalıyım diyen birisini gördü ve ona dedi ki: "Vah, vah, ne kadar tasasızım, de. Zira eğer sende tasa bulunsaydı, bir nefes almaya dahi cüret edemezdin."

Naklederler ki, bir zamanlar başına sargı dolayan birini gören Râbia ona sormuş: "Neden başına sargı bağladın?" "Başım ağrıyor da ondan." "Peki, kaç yaşındasın?" "Otuz." "Şu otuz yıl boyunca vücudun daha çok sağlık içinde miydi, yoksa hasta mıydı?" "Sağlıklıydı." "Bu süre boyunca hiç şükür sargısını sardınız mı? Başın ağrır ağrımaz neden şikâyet sargısını sarıyorsun?"

Naklederler ki, Râbia bir gün birisine dört akçe vererek, benim için bir kilim al dedi. Adam siyah mı, beyaz mı olsun diye sorunca hemen paraları geri alıp Dicle ırmağına fırlattı ve dedi ki: "Henüz satın alınmamış bir kilim nedeniyle siyah mı, yoksa beyaz mı olması gerek diye gözümün önüne tefrika hali geldi."

Naklederler ki, bahar vakti bir eve çekilir ve hiç dışarı çıkmazdı. Hizmetçi, "Hanımefendi! Dışarı çık da sanat eserlerini seyret!" dedi. Râbia bu teklife şu cevabı verdi: "Sen içeri girsen de sanatkârı seyretsen olmaz mı? Sanatkârı seyretme haliyle meşgul olmam, sanatı irdeleme ve temaşa etmeme engel oluyor!"

Bir zamanlar bir cemaat Râbia'nın ziyaretine gelmiş. Râbia'nın eti dişleriyle parçaladığını görünce bıçağın yok mu diye sormuşlar. O da kesilme korkusundan (ve Allah'la olan irtibatımın kopması endişesinden) asla bıçak bulundurmuyorum demişti.

Naklederler ki, bir defa yedi gün yedi gece üst üste orucunu açmadı ve uyumadı. Sekizinci gece açlık belini büktü ve nefs feryadı bastı, "Bana neden bunca zahmet çektiriyorsun?" Tam bu sırada biri kapıyı çaldı ve bir çanak aş getirdi. Râbia çanağı

aldı, bir tarafa koydu ve çırayı yakmaya gitti. Bu sırada içeri giriveren bir kedi yemeği döktü. Râbia, bari gideyim de su testisini getirip orucumu açayım diye düşündü. Testiyi almak için kalkınca çıra söndü, buna rağmen su içmeye çalıştı. Ancak bu sefer de testi elinden düştü ve kırıldı. Bunun üzerine Râbia öyle ateşli bir ah çekti ki, neredeyse ev yanacak diye korkuldu. "İlahi! Ben biçare kuluna reva gördüğün şu muamele nedir?" diye bağırdı. Hâtiften gelen şöyle bir ses işitti: "Dikkat et, ey Râbia! Şayet dilersen seni dünyevi nimetlerin içine gark ederim. Ama buna karşı kendi kaygımı gönlünden çekip çıkarırım (artık kaygın ve tasan ben olmam). Zira benim kaygımla dünya nimeti bir gönülde bir araya gelmez. Ey Râbia! Senin bir muradın var, benim de bir muradım var, benim muradımla senin muradın bir kalpte bir araya gelmezler ki."

Râbia diyor ki: "Bu hitabı işitince dünyayla olan ilgimi öylesine kestim ve emelimi o kadar kısalttım ki, otuz yıldan beri kıldığım her namaz için hayatımın son namazı mı olacak diyorum. Veda halinde olan kişinin namazı gibi namaz kılıyorum. Halktan öylesine öylesine koptum ki, gündüz olunca halk beni meşgul edecek korkusuyla, 'Allah'ım! Beni kendinle (veya kendimle) meşgul et ki, hiç kimse beni senden alıkoymasın,' niyazını bıkmadan tekrarladım durdum."

Naklederler ki, aralıksız olarak sızlanır dururdu. Hiçbir hastalığın yok. Sızlanmana ve yakınmana neden nedir diye soranlara dedi ki: "Göğsümde bir derdim var, tabipler bu derdin tedavisinde âciz kalmışlardır, yaramın merhemi Ona vuslattır, işi hastalığa vuruyorum, ola ki yarın kıyamet günü amacıma ererim, gerçi dertli değilim, ama kendimi onlara benzetiyorum, yapacağım şeyin bundan daha az da olmaması gerekir."

Naklederler ki, büyüklerden bir cemaat ziyaret için yanına gelmişti. Râbia bunlardan birine: "Sen Allah'a niçin ibadet ediyorsun?" diye sordu. Adam şöyle yanıtladı: "Yedi kat cehennem çok dehşetli bir şeydir, herkesin bunların üzerinden geçmeleri gerekir. Cehennemden bir pay alabilirim korkusu ve endişesi nedeniyle ona tapıyorum."

Râbia aynı soruyu başka birine sordu. O da, "Cennetin katlarında iyi bir yer vardır, orada gayet fazla huzur ve rahat var diye de vaat edilmiştir (cennete girme ve o makamı kazanma ümidiyle Ona ibadet ediyorum)," dedi. Bunun üzerine Râbia, "Korktuğu veya ücrete tamah ettiği için efendisine (ve Rabbine) tapan bir kul kötü bir kuldur" deyince bu sefer onlar sordular: "Ya sen niçin tapıyorsun? Cennete hiç mi tamah etmiyorsun?" Râbia dedi ki: "Önce komşu, sonra ev! Ona ibadet etmemiz için destur verilmesi bizim için mükemmel bir nimet değil mi? Eğer cehennem (kor-

kusu) ve cennet (ümidi) bulunmasaydı, Ona itaat etmek gerekmez miydi? O vasıtasız olarak tapılmaya layık değil midir?"

Naklederler ki, büyüklerden biri yanına geldi, üzerinde yırtık pırtık bir elbise görünce: "Eğer bir kere işaret edecek olsan, sana bakacak ve hakkını gözetecek pek çok kişi var," dedi. Râbia dedi ki: "Ben dünyayı (hakiki sahibi olan Allah'tan bile istemeye utanırken) onu iğreti olarak elinde bulunduran kimseden istemekten hiç hayâ etmez miyim?" Bunun üzerine o büyük zat, "Şu zayıf hatunun yüce himmetine bakınız! Bu onu şu zirveye çıkarmış. Soru sorarak vaktini almak yazık olur," dedi.

Naklederler ki, bir cemaat imtihan niyetiyle yanına gelmiş ve, "Bütün erdemler erkeklerin başına saçılmış, mürüvvet tacı onların başına konulmuş, keramet kemeri onların beline bağlanmış, hiçbir kadına asla nübüvvet gelmemiştir, sen bu lafı nereden ediyorsun?" demiş, o da cevaben demiş ki: "Söylediğiniz şu lafların hepsi doğru, ama hiçbir kadından asla bencillik ve, **'Ben sizin en yüce Rabbinizim'** [NÂZİÂT 79:24] iddiası da çıkmamıştır, ayrıca kadınlar arasında asla eşcinsel olan da yoktur.

Naklederler ki, Râbia bir gün hasta olmuş, hastalığının nedenini soranlara, "Şöyle bir göz ucuyla cennete bakıvermiştim, Rabbim bu nedenle beni terbiye etti," demişti. Yani seher vakti gönlümüz cennete meylettiğinden, dostumuz bizi payladı, bu hastalık işte ondandır demek istedi.

Hasan Basrî anlatıyor: Bir gün hasta olan Râbia'nın ziyaretine gitmiştim. Basra'nın zengin kişilerinden bir ağayı, elinde altın dolu kese olduğu halde Râbia'nın savmaasının kapısı önünde oturmuş ve ağlar bir halde gördüm. "Ağlamanızı gerektiren şey nedir?" diye sordum. "Şu âbide, zahide ve zamanın kerem sahibesi hatun! Zamanın kerimesi odur. Zira onun bereketi olmasa halk mahvolur. İşte bu hatuna vermeyi ahdettiğim bir şey getirdim, ama kabul etmeyebilir diye de korkuyorum, sen şefaatçı ol, ola ki kabul eder," dedi. Hasan diyor ki: İçeri girdim ve haberi Râbia'ya ilettim. Beni şöyle bir göz ucuyla süzdü ve dedi ki: "Yakışıksız konuşanların rızkını dahi geri almayan bir Zat, kendi mahabbetiyle ruhu coşan bir kimsenin rızkını hiç geri alır mı? Ben onu tanıyalıdan beri halka sırtımı çevirmişimdir. Helalden mi, yoksa haramdan mı kazandığını bilmediğim bir kimsenin malını şimdi nasıl kabul edebilirim? Vaktiyle devlete ait bir lambanın ışığında yırtık olan gömleğimi diktiğimden dolayı gönlüm bir zaman bağlandı, o dikişleri sökmedikçe de açılmadı. Efendiden (benim nam ve hesabıma) özür dile, ta ki gönlüm tuzağa düşmesin!"

Abdulvâhid bin Âmir (Zeyd) anlatıyor: Süfyân-ı Sevrî'yle birlikte hasta olan Râbia'yı ziyaret etmiştim. Râbia'daki heybet nedeniyle dilimiz tutulmuş ve hiçbir şey söyleyememiştik. Süfyân'a bir şey söyle diye rica edildi. Bunun üzerine dedi ki: "Ya

Râbia! Dua et de Hak Teâlâ bu ıstırabı hafifletsin." "Ey Süfyân! Bilmez misin ki ıstırap çekmemi Hak Teâlâ irade etmiştir." "Evet biliyorum." "Bunu bildiğine göre Ondan, Onun irade ettiği şeyin tersini dilememi mi emrediyorsun bana? Sevgilinin iradesine muhalefet etmek reva mıdır?" Sonra Süfyân sordu: "Ya Râbia! Arzuladığın şey nedir?" O cevap verdi: "Ey Süfyân! Sen bir ilim adamı olarak niçin bu şekilde konuşuyorsun? Hakkın izzetine ant olsun ki oniki yıldır canım taze hurma yemeyi arzulamaktadır, henüz yemiş değilim ve Basra'da hadsiz hesapsız hurma bulunduğunu da bilirsin. Çünkü ben bir kulum, kulun arzuyla işi ne? Eğer ben irade edecek, ama Allah irade etmeyecek olursa küfür olmaz mı?" "Senin hakkında konuşmak benim için mümkün değil, bari sen benim hakkımda konuş, ey Râbia!" "Şayet dünyayı sevmesen ne iyi birisi olurdun!" "Ne yapmışım da dünyayı sevmişim?" "Hadis rivayet ediyorsun, demek isterim ki bu da (dünya sevgisinden doğan maddi bir itibar ve fani) bir konumdur." Süfyân diyor ki: "Bu söz içime işledi ve, 'Ya Rab! Benden razı ol,' dedim." Bunun üzerine Râbia dedi ki: "Kendisinden razı olmadığın bir Zatın senden razı olmasını dilerken hiç utanmaz mısın?"

Mâlik bin Dinâr anlatıyor: Râbia'nın yanına gittim, abdest alırken kullandığı bir kırık testiden su içerken gördüm onu. Altına da eski püskü bir hasır sermiş, bir kerpici de başına yastık yapmıştı. Bunu görünce içim yandı ve, "Ey Râbia! Zengin dostlarım var. Eğer izin veririsen senin için onlardan bir şey isteyeyim," dedim. "Ya Mâlik! Yanılıyorsun! Bana da onlara da rızk veren bir ve aynı Zat değil midir?" dedi. "Evet, öyledir," dedim. "Şu halde O fakirleri fakir oldukları için unutuyor da zenginleri yalnızca zenginlikleri nedeniyle mi hatırlıyor ve yardım ediyor?" dedi. "Hayır, hiç de öyle değil," dedim. "O halimi bildiğine göre kendisine neyi hatırlatacağım? O öyle istiyor, biz de Onun istediğini istiyoruz."

Nakledederler ki, bir kere Hasan Basrî, Mâlik bin Dinâr ve Şakîk-i Belhî (yüce Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun), Râbia'nın yanına vardılar. Söz sıdktan ve sadıktan açılmış, doğruluk nedir, doğru kimdir meselesi müzakere edilmeye başlanmıştı. Hasan, "Mevlâsından gelen darbelere sabretmeyen bir kimse davasında sadık ve içten değildir," dedi. Râbia, "Bu sözden benlik kokusu geliyor," dedi. Bunun üzerine Şakîk, "Mevlâsının darbına şükretmeyen davasında sadık değildir," dedi. Râbia, "Bundan daha iyi bir ibareyle ifade edilmesi gerek," dedi. Bunun üzerine Mâlik bin Dinâr, "Mevlâsından gelen darbelerden haz almayan, dostunun açtığı yaradan zevk duymayan bir kimse davasında sadık değildir," dedi. Râbia, "İfadenin bundan da güzel olması gerekir," deyince bu defa ona, şimdi konuşma sırası sende dediler. O da dedi ki: "Mevlâsını müşahedede ve muradını temaşada darbenin elemini unutma-

yan bir kimse davasında sadık değildir ve bunda şaşılacak bir şey de yoktur. Çünkü Yusuf'u (a.s.) müşahedeye dalan Mısırlı hatunlar yedikleri darbenin elemini (ve bıçakla doğranan ellerinin acısını) hiç duymamışlardı. Şayet bir kimse Hâlik'i müşahede halinde bu nitelik üzere bulunursa bunda şaşılacak ne var?"

Naklederler ki, Basra'daki şeyhlerden biri Râbia'nın yanına gelmiş, yastığının baş ucuna oturmuş ve başlamış dünyayı yermeye, karalamaya! Râbia ona demiş ki: "Sen dünyayı gayet fazla seviyorsun, dünya gönlünde taht kurmuş, zira eğer onu sevmemiş olsaydın durmadan onu anmazdın. Çünkü kumaşı eğip büken kimse onu satın almaya heveslidir, sepici sevdiği postu yere vurur. Şayet dünya sevgisinden gönlünü tamamıyla boşaltmış olsaydın iyi tarafı da kötü tarafı da hatırına gelmezdi. Dünyayı durmadan anıyorsunuz, öyle ya, bir şeyi seven, onu çok zikreder."

Hasan'ın şunu anlattığı nakledilir: Bir ikindi zamanı Râbia'nın yanındaydım. Aş pişirmek istedi. Çanağa bir parça et konulmuştu. Sohbete dalınca: "Şu sohbeti kaynatmak kazanı kaynatmaktan daha hoştur," dedi ve çömleği (altını ateşlemeden) olduğu gibi bıraktı. Nihayet akşam oldu ve namazı kıldık. Orucumuzu açmak için kuru bir ekmek ve bir testi su getirdi. Kaldırayım diye kazanın yanına vardı. Hak Teâlâ'nın kudretiyle çanağın fokur fokur kaynadığını gördü. Sonra aşı bir sahana koyup getirdi. Biz de bu etten yedik. Ömrüm boyunca o lezzette bir yemek, onun kadar hoş bir aş yememiştim. Râbia dedi ki: "Namaz kılanlara işte böyle yemek hazırlarlar."

Süfyân-ı Sevrî anlatıyor: Bir gece Râbia'nın yanındaydım, bir mihraba (ve köşeye) çekilmişti. Sabaha kadar namaz kıldı. Ben de bir köşeye çekilmiş namaz kılmıştım. Sabah olunca, "Ya Râbia! Hak Teâlâ bizi bunda başarılı kıldığı ve sabaha dek namaz kılmamızı nasip ettiği için şükredelim," dedim. Dedi ki: "Bu tevfiğin şükranesi olmak üzere gel bugün oruç tutalım!"

Ve onun belli münâcâtları vardır, vesselam.

Râbiatu'l-Adeviye'nin (r.a.) Münâcâtları

"Ya Rab! Eğer yarın kıyamet günü beni cehneme gönderecek olursan öyle bir sır açıklarım ki, cehennem bana bin yıl mesafede olan bir yere kadar kaçar."

"İlahi! Kısmetim olmak üzere dünyada bana her neyi ayırmışsan onları düşmanlarına, ahirette her neyi ayırmışsan onu da dostlarına ver. Zira bize sen yetersin! Bana seni gerek, seni!"

"Rabbim! Eğer cehennemden korktuğum için sana tapıyorsam beni cehenneme at ve orada yak! Eğer cennete girme emeliyle ibadet ediyorsam cennete girmeyi bana

haram kıl! Yok eğer yalnızca senin (Zatın ve rızan) için sana tapıyorsam o zaman da baki olan cemâlini (ve ebedi olan hüsn-i mutlakını temaşa etmeyi) benden esirgeme!"

"Ya Rab! Şayet yarın beni cehennemde yakacak olursan, seni dost edindim, dost dosta hiç böyle muamele eder mi diye feryadı basarım!" Bu söz üzerine hâtiften bir avaz geldi: "Ya Râbia! Hakkımızda kötü düşünme, iyi niyetli ol! Çünkü bizimle konuşasın diye seni dostlarımın arasında (cennette) ağırlayacağım. (Ben sana öyle bir şey yapar mıyım hiç!)" "İlahi! Benim bütün dünyadaki işim ve arzum seni anmak, ahirette de senin çehrene ermektir ve işte ben buyum. Sen ne istersen onu yap!"

Bir gece, "Ya Rab! Ya gönül rahatlığıyla namaz kılmamı nasip et veya kalp huzuru olmadan kılınan namazı kabul et" (diye nazlanarak yakarmıştı).

Vefatı yaklaştığı sırada büyükler başucundaydı. Onlara, "Kalkınız, burasını boşaltınız, beni yalnız bırakınız, ta ki Allah'ın elçileriyle baş başa kalayım!" dedi. Bunun üzerine kalkıp dışarı çıktılar ve kapıyı da örttüler. İçerden şöyle bir sesin geldiğini işittiler: **'Ey nefs-i mutmainne! Rıza göstermiş ve gösterilmiş halde Rabbine dön! (Has) kullarımın arasına katıl ve cennetime gir!'** [FECR 89:27-30] Aradan bir zaman geçti, artık bir daha hiç ses seda çıkmadı. İçeri girdiler, vefat ettiğini gördüler.

Şeyhler derler ki, Râbia dünyaya gelip ahirete gidene kadar kesinlikle Hak Teâlâ'ya karşı herhangi bir küstahlık yapmamış, (kişisel, nefsani ve cismani) hiçbir talepte bulunmamış ve beni şöyle kıl, bana böyle yap dememişti.

Naklederler ki, onu rüyada gördüler ve Münkir ve Nekir adlı sorgu melekleri karşısındaki halinden söz et dediler. Dedi ki: "O iki civânmert çıkıp da, 'Rabbin kimdir?' dedikleri zaman dedim ki: Hemen geri dönüp Hak Teâlâ'ya deyiniz ki: Bunca halk içinde sen bir kocakarıyı unutmadın. Bütün âlemde yalnızca sana sahip olan biri olarak ben seni hiç unutur muyum? Ne diye birilerini gönderip Rabbin kimdir sorusunu sorduruyorsun?"

Naklederler ki, çölde (hiç suyun bulunmadığı zamanda) otuzbin kişiye su vermiş olan Muhammed bin Eslem Tûsî ile Nu'mâ Tarsûsî, Râbia'nın mezarı başında hazır olup, "Sen ki, iki âlemden de vazgeçmişimdir, iki âleme baş eğmem diye laf ederdin, şimdi hal nereye vardı?" demişler. O da seslenmiş: "Gördüğüm bâdeyi içiyorum, gördüğüme erdim!"

FUDAYL BİN İYÂZ

(ö. 187/803)

Tevbekârların önderi, naiplerin büyüğü, kerem ve ihsan güneşi, verâ' ve irfan deryası, iki âlemden yüz çeviren zamanının piri Fudayl bin İyâz (r.a.) büyük şeyhlerden olup tasavvuf yolunun ayyârı, akranı tarafından kabul gören ve sûfiler taifesinin mercii olan bir insandır. Riyazetlerde ve kerametlerdeki şanı yüce olup verâ' ve marifette eşi benzeri yoktur.[1]

İlk hali şöyleydi: Merv ile Ebiverd arasındaki sahranın ortasına çadır kurmuş, sırtına bir abâ giymiş, başına yünden bir külah geçirmiş ve boynuna da bir tesbih asmıştı. Birçok dostu olup hepsi de eşkıya ve haramiydi. Vurdukları her malı onun önüne getirirlerdi. Zira vurguncuların reisi oydu, dilediği şeyi kendi payı olmak üzere ayırırdı. Asla cemaatten el çekmez, cemaate hizmet etmeyen (ve cemaatle namaz kılmayan) bütün hizmetkârları kovardı.

Nihayet günlerden bir gün muazzam bir kervan çıkageldi, yoldaşları kervanın geldiğini fark edince kulak kesildiler. Kervanla gelen kafiledeki birisi haramilerin sesini işitti. Kervan halkı arasında bir ağa vardı. Altınlarımı öyle bir yere gizlemeliyim ki, kervanı vuracak olurlarsa hiç olmazsa geriye bu kalsın diye düşündü. Sahraya açıldı. Orada bir çadır gördü. Çadırın içinde sırtında abâ olan biri oturmaktaydı. Altınları ona emanet etmek istedi. Bu zat ona, "Çadırın içine gir ve bir köşeye koyuver," dedi. O da altınları bırakarak geri döndü. Kervanın yanına varınca haramilerin yolu kesip malların hepsini götürdüklerini gördü. Geriye kalan eşyasını toplayıp çadırın yolunu tuttu. Oraya vardığında eşkıyanın malları bölüştürdüğünü gördü. Bir ah çekti ve, "Demek altınlarımı haramilere teslim etmişim," dedi. Geri dönmek istedi, ama bu sırada Fudayl onu gördü ve, "Gel," diye seslendi. Oraya varınca Fudayl, "Senin burada ne işin var?" diye sordu. Emaneti almak için gelmiştim de," dedi. Fu-

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 6; Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* VIII:84; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* II:237; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:68; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:68; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 308; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, IV:47; *Kuşeyrî Risalesi*, 115; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 87; *Şezerâtu'z-Zeheb,* I:316; *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* I:98; *Mir'âtü'l-Cenân,* I:415; *Tarihu Dımeşk,* XXXIV:638; *Mizânu'l-İtidâl,* II:334; *Tehzibu't-Tehzib,* VIII:284; Fuat Sezgin, *GAS*, I:636.

dayl, "Nereye koyduysan hemen git oradan al," dedi. Adam gitti ve altınları koyduğu yerden aldı. Yoldaşları Fudayl'a, "Biz bu kervanda hiç altın bulamadık, sen ise bunca altını iade ediyorsun," dediklerinde Fudayl dedi ki: "O, hakkımda iyi niyet besledi ve ben de Allahü Teâlâ hakkında iyi niyet besliyorum. Ben onun hakkımdaki iyi niyetini doğru çıkardım. Ola ki Allahü Teâlâ da benim kendisi hakkındaki iyi niyetimi doğru çıkarır."

Naklederler ki, bir gün bir kervan daha vurdular, sonra da aş yemek için oturdular. Kervan sahiplerinden biri geldi ve, "Reisiniz kimdir?" diye sordu. "Ulumuz burada değil, şu ağacın altında namaz kılmaktadır," dediler. "Namaz vakti değil, neden sizlerle yemek yemez?" diye sordu. "Çünkü o oruç tutar," dediler. Adam iyiden şaşırmıştı. Yanına vardı, huşûyla namaz kıldığını gördü. Namaz bitince selam verdi ve, "Namaz ve oruçla haramilik bir arada bulunur mu?" diye sordu. Fudayl bu soruya cevap olarak, **'Birtakım kişiler de vardır ki, belki Allah tevbelerimizi kabul eder diye iyi ameller ile kötülerini birbirine katmış ve karıştırmışlardır'** [TEVBE 9:102] mealindeki ayeti okudu. Adam hayrette kaldı. Ama bir şey de diyemedi.

Naklederler ki, ilk zamanlarda bir kadına âşık olmuştu. Eşkıyalıktan her ne elde ederse ona gönderirdi. Kâh yanına gider tutkusundan ağlardı. Bir defasında yine bu şekilde akşama kadar gönül eğlemiş derken oradan geçen bir kervandaki birisi, uyuyan kalbinizi uyandırma vakti henüz gelmedi mi mealindeki **'İnen hak aşkına ve Allah'ın zikri için iman edenlerin gönüllerinin huşû duymaları zamanı gelmedi mi?'** [HADÎD 57:16] ayetini okuyordu. Okunan bu ayet bir ok gibi Fudayl'ın yüreğine dokundu. Onu içinden yaraladı. "Geldi, geldi, hatta geçti bile!" diye söylendi. Şaşkın ve mahcuptu, yerinde duramıyordu. Gitti bir harabeye sığındı. Kervandakilerden oluşan bir cemaat hazırlanmış, yola çıkmak istiyorlardı. İçlerinden biri, "Nasıl yola çıkabiliriz ki, şakî Fudayl yol üzerindedir," dedi. Bu sözü duyan Fudayl, "Size müjdeler olsun, artık yaptığına pişman olmuş ve tevbe etmiştir. Şimdiye kadar siz ondan nasıl kaçıyorduysanız, bundan böyle o da sizden kaçmakta ve sakınmakta!" diye bağırdı. Bundan sonra ağlaya ağlaya diyar diyar gezdi, haksızlık yaptığı kişilerden af ve helallık diliyordu. Nihayet Ebiverd'deki bir Yahudiye sıra gelmişti. Yahudi hiçbir şekilde razı olmuyor, hakkını helal etmiyordu. Sonra Yahudi kendi yoldaşlarına, "İşte şimdi Muhammedîleri ve Müslümanları hafife almanın tam zamanı geldi!" dedi. Sonra eğer sana hakkımı helal etmemi istiyorsan, falan yerdeki filan kayalık tepeyi kaldır, yerini dümdüz et diye bir şart ileri sürdü. O tepe gayet büyüktü. Fudayl bu tepeyi gece gündüz demeden kazmaya başladı. Nihayet bir seher vakti bir rüzgâr çıktı. O rüzgâr, kayalık tepeyi yerinde hiçbir şey yokmuş gibi bir hale getirdi. Bu manzarayı

gören Yahudi bu defa, "Malımı iade etmedikçe hakkımı sana helal etmeyeceğim diye and içmiştim. Şimdi benim şu yastığın altında altın var. Sana hakkımı helal edebilmem için onu al ve bana ver," dedi. (Meğer Yahudi yastığın altına çakıl koymuş, amacı da Fudayl'ı denemekmiş.) Fudayl elini yastığın altına sokarak çıkardığı bir avuç altını Yahudiye verdi. Bunun üzerine Yahudi, "Sana hakkımı helal etmeden önce bana İslamı sun," dedi. Fudayl, "Bu ne hal böyle?" deyince Yahudi anlattı: "Tevbesi sıhhatli olanın elinden çakıl taşı altın haline gelir diye Tevrat'ta okumuştum. Ben seni imtihan ettim, aslında yastığın altında çakıldan başka bir şey yoktu. Elinde çakılın altın olduğunu görünce anladım ki, tevbende sadık ve içtensin, dinin de haktır." (Daha sonra Yahudi iman getirdi.)

Naklederler ki, Fudayl birisine, "Bana birçok şeriat cezasının uygulanması gerekir. Allah için beni bağla ve sultanın huzuruna götür, ta ki üzerimde şeriat cezası uygulansın," dedi. Adam kendisinden isteneni yaparak onu sultanın yanına götürdü. Sultan yüzüne bakınca üzerinde salâh belirtileri gördü. Ağırlayıp ikramda bulundu, sonra da görevlilere evine götürmelerini emretti. Evin önüne gelen Fudayl inledi. Bunu gören ailesi, "Yoksa sana dayak mı attılar ki, böyle inliyorsun?" "Evet, hem de muazzam bir dayak yedim!" "Nerene yedin?" "Canıma ve ciğerime!" Sonra karısına, "Ben Hudâ'nın hanesine gitmeye karar verdim, dilersen ayağındaki bağı çözeyim, seni boşayayım!" "Allah esirgesin! Ben asla senden ayrılmam! Nereye gidersen git hizmetinde olacağım." Sonra karı koca Mekke'ye gitmek üzere yola koyuldular. Hak Teâlâ Kâbe'nin yolunu onlara kolaylaştırdı, orada mücâvir oldular, bazı evliyayla buluştular. Ebû Hanîfe'nin (r.a.) sohbetine katıldı ve ondan ilim öğrendi.

Silsilesi kısa rivayetleri ve güzel riyazetleri vardı. Mekke'deyken dili açılmıştı. (Etrafına hikmet, marifet ve hakikat saçıyordu.) Mekkeliler yanına geliyor, o da bunlara vaaz ediyordu. Hali o dereceye ulaşmıştı ki, yakınları onu görmek için ta Ebiverd'den Mekke'ye gelmişlerdi. Fakat onlarla görüşmedi bile, onlarsa geri dönmüyorlardı. Nihayet bir gün Fudayl Kâbe'nin damına çıktı ve, "Şu insanlar ne kadar çok gaflet içindedir! Aziz ve Celil Allah size akıl versin ve amelle meşgul etsin!" diye bağırdı. Hepsi yere kapanıp ağlaştılar, nihayet Horasan'ın yolunu tuttular ve o Kâbe'nin damından inmedi.

Naklederler ki, Hârun Reşîd bir gün Fadl Bermekî'ye, "Gönlüm şu debdebeden sıkılmıştır, beni öyle birisinin önüne götür ki, yanındayken huzur bulayım," dedi. Bunun üzerine Fadl Bermekî onu alarak Süfyân bin Uyeyne'nin (ö. 198) evine götürdü ve içeriye seslendi. Süfyân, "Kim o!" diye bağırdı. Fadl, "Müminlerin Emîri!" dedi. Süfyân, "Hizmete koşmam için neden bana haber göndermediniz (halife benim

ayağıma geleceğine ben onun ayağına giderdim)," dedi. Bu sözü işiten Hârun, Fadl'a döndü ve, "Benim aradığım zat bu değil," dedi. Bunun üzerine Süfyân bin Uyeyne, "Ey Müminlerin Emîri! Senin aradığın zat Fudayl bin İyâz'dır," dedi. Fudayl'ın evine gittiler. Kapıya geldiklerinde **'Acaba günah kazanan kişiler kendilerini, iman edip iyi ameller işleyen kimselerle bir tutacağımızı mı sanıyorlar?'** [CÂSİYE 45:21] mealindeki ayeti okuduğunu duydular. Bunu işiten Hârun, "Eğer aradığım öğüt ise bu kadarı yeter," dedi. Sonra kapıyı çaldılar. Fudayl içerden, "Kim o!" diye seslendi. Onlar da, "Müminlerin Emîri!" dediler. Fudayl, "Müminlerin Emîri'nin yanımda işi ne? Benim onunla işim ne? Beni neden meşgul etmektedir?" dedi. Fadl-ı Bermekî, "Hükümdara itaat vaciptir. Şimdi söyle, içeriye (senin vereceğin) desturla mı, yoksa (halifenin vereceği emir ve) hükümle mi girelim?" dedi. Fudayl, "Destur yoktur, eğer hükümle girerseniz onu da siz bilirsiniz," dedi. Hârun içeriye girince Fudayl yüzünü görmemek için hemen çırayı söndürüverdi. Hârun elini attı, tesadüfen eli Fudayl'ın eline değdi. Fudayl, "Ne kadar yumuşak bir el! Bir de cehennem ateşinden kurtulabilse!" dedi. Bunu söyledi ve namaza durdu. Gözleri buğulu ve ağlamaklı olan Hârun, "Son sözünü söyle!" dedi. Selamı verip namazını bitiren Fudayl dedi ki: "Mustafa'nın (s.a.v.) amcası olan baban, 'Beni bir kavme emîr yap,' diye ondan rica etmişti, o da (s.a.v.), 'Amcacığım! Bir an seni sana emîr yaptım,' dedi. Yani bir nefes ulu ve yüce Allah'ın tâatında bulunman, binlerce yıl halka hükümdar olmandan daha iyidir. Çünkü kıyamet günü emaret nedamettir demek istedi."

Hârun, "Biraz daha öğüt vermez misin?" deyince anlattı: "Vaktiyle Ömer bin Abdülaziz'i (r.a.) hilafet makamına geçirdikleri zaman Sâlim bin Abdullah'ı (ö. 106), Recâ bin Hayve'yi (ö. 112) ve Muhammed bin Ka'b'ı davet ederek, ben şu işe düşkün oldum, benim için önlem nedir diye sormuştu. Bunlardan biri, 'Eğer yarın, kıyamet günü azaptan kurtulmak istersen Müslümanların yaşlılarını baban, gençlerini kardeşin, çocuklarını evladın, kadınlarını da annen ve bacın bil,' demişti."

Hârun, "Biraz daha!" dedi. Fudayl anlattı: "İslam diyarı senin evin, bu diyardaki halk da aile efrâdın değerindedir. Babana, kardeşlerine ve yavrularına nasıl muamele ediyorsan onlara karşı da öyle davran. Babanı ziyaret et, kardeşlerine iyilik yap, evlatlarına ikramda bulun." Sonra Fudayl ekledi: "Korkuyorum ki, şu güzel yüzün cehennem ateşinde yanma belasına yakalanır da çirkinleşir! Nice pırıl pırıl çehreler vardır ki, cehennem ateşi içinde feryat figân etmekteler! Burada emîr olan niceleri orada esirdir!" Bu sözleri dinleyen Hârun, "Biraz daha!" dedi. Fudayl devam etti: "Ulu ve yüce Allah'tan kork, Allah'a hesap verirken aklını başına topla! Çünkü kıyamet günü Hak Teâlâ Müslümanları senden tek tek soracak ve her birinin hakkını

tam olarak ödemeni senden talep edecektir. Eğer bir gece bir kocakarı evinde aç olarak uyumuşsa, yarın kıyamet günü yakana yapışacak ve orada senin hasmın olacak." Fudayl bunları söylerken ağlamaktan Hârun'un aklı başından gitmişti. Bunu gören (vezir) Fadl Bermekî, "Ey Fudayl! Yetişir! Müminlerin Emîri'ni mahvettin," dedi. Bunun üzerine Fudayl, "Ey Hâmân![1] Sen sus! Çünkü asıl onu mahveden ben değil, sen ve senin çevrendir!" dedi. Bunun üzerine Hârun daha çok ağladı. Sonra Fadl Bermekî'ye, "Sana Hâmân demesinin nedeni beni Firavun bilmesidir!" dedi. Sonra Fudayl bin İyâz'a hitaben, "Borcun var mı?" diye sordu. Fudayl, "Evet var! Allah'ın üzerimde borcu vardır ve bu tâattır. Eğer o bu borcum nedeniyle beni yakalarsa, vay başıma!" dedi. Hârun, "Ben Hakka değil, halka borcun var mı demek istiyorum?" dedi. Fudayl, "Elhamdülillâh ki, Onun nimetleri içinde yüzüyorum. Halka söyleyeceğim hiçbir şikâyetim yoktur." Sonra Hârun içinde bin kızıl altın bulunan ağzı mühürlü bir keseyi onun önüne koydu ve, "Bu annemden miras kalmış helal bir paradır," dedi. Bunu gören Fudayl dedi ki: "Demek ki, verdiğim nasihatların hiçbir faydası olmadı, hemencecik buradayken zulme başladın. Haksızlık yapmayı meslek edinmişsin. Ben senin kurtuluşunu istiyorum, sen ise bana böylesine ağır bir yük yüklüyor ve beni bir girdaba atıyorsun! Ben sana, sahip olduğun her şeyi hak sahiplerine iade et diyorum. Sen ise bana verilmemesi (ve ehline verilmesi) gereken şeyler vermeye uğraşıyorsun. (Bu zulüm değil midir?) Anlaşılan sözümün faydası ve etkisi yok!" Fudayl bunu söyler söylemez Hârun'un yanından kalkıp gitti, kapıyı da üzerine çarptı. Dışarı çıkan Hârun şöyle dedi: "Âh! Bu ne adammış! Gerçek anlamda mert olan ancak Fudayl'dır!"

Naklederler ki, vaktiyle Fudayl küçük çocuğunu kucaklamış bağrına basmış, babaların âdeti üzerine okşamıştı. Küçük sormuş: "Babacığım! Beni seviyor musun?" "Elbette seviyorum!" "Peki, Allah'ı seviyor musun?" "Elbette seviyorum!" "Peki, senin kaç tane kalbin var?" "Bir tane." "Bir kalbe iki sevgiyi nasıl sığdırabiliyorsun?" Fudayl bu sözün nereden geldiğini anlamış, hakikatin tarifi olmak üzere Hak Teâlâ'nın gayretinden ve kıskançlığından kaynaklanan bir beyan olduğunu bilmişti. Yavrusunu kucağından atarak, eliyle başını dövmeye başladı. Bundan böylece yalnızca Hakla meşgul oldu. Oğluna, "Yavrucuğum sen ne hoş bir vaizsin!" derdi.

Naklederler ki, bir gün Arafat'ta durmuş halkı seyrediyor, feryat figanlarını dinliyor ve diyordu ki: "Suphanallah! Eğer bu kadar ahali birisine gitse ve ondan bir dânik [1/4 dirhem] altın istese, o kişi bunları eli boş ve ümitsiz geri çevirmez. Sen hem Kerim hem Gaffâr'sın, onları affetmen elbette o kişinin onlara bir dânik altın

---

[1] Hz. Musa zamanındaki firavunun veziri.

vermesinden çok daha kolaydır. Sen en çok kerem edenlerden daha fazla kerem edersin. Bu yüzden bunların tümünü affetmen Sen'den ümit edilir (Ya Rab)."

Naklederler ki, bir gece Arafat'ta ona, şu ahalinin halini nasıl görüyorsun diye sordular. Dedi ki, eğer Fudayl aralarında bulunmasa hepsi de bağışlanmışlardır.

Ona sordular: Niçin Allah'tan korkanları göremiyoruz? Dedi ki: "Eğer Allah'tan korksaydınız onlar sizin için gizli kalmazdı. Çünkü Allah'tan korkanı Allah'tan korkan dışında kimse göremez. Nitekim matemzedeyi de ancak matemzede olan görebilir (dertlinin halini ancak dertli olan bilir)."

Sordular: Kişi ne zaman mahabbetin son sınırına ulaşır? Cevap verdi: "Allah'ın ona bir şey vermesi ve vermemesi eşit olduğunda!"

"Lebbeyk demek isteyen, ama senin lebbeykini reddediyorum cevabının verilmesi korkusu yüzünden bu kelimeyi ağzına alamayan birisi hakkında ne dersiniz sorusuna şu karşılığı vermişti: "Ümit ederim ki, hiçbir lebbeyk sözü bu şekilde hareket eden ve kendini böyle bilen bir kimsenin bu haline eşit olamaz!"

Ona şu sorunun sorulduğu nakledilir: "Dinin aslı ve kökü nedir?" "Akıl." "Aklın aslı nedir?" "Yumuşaklık." "Yumuşaklığın aslı nedir?" "Sabır."

İmam Ahmed bin Hanbel (r.a.) anlatıyor: Fudayl'ın (r.a.) lider olmak isteyen değersiz olur dediğini işitmiş ve bana öğüt ver demiştim. "Sen uy, sana uyulmasın!" cevabını alınca bu hoş bir sözdür demiştim.

Bişr-i Hafî anlatıyor: Züht mü rıza mı daha iyidir diye Fudayl'a sormuştum. Dedi ki, "Rıza. Çünkü razı olan bir kimse içinde bulunduğu (hal ve) menzilden yüksek başka herhangi bir menzil (ve makam) talep etmez."

Süfyân-ı Sevrî'nin şunu anlattığı nakledilir: Bir gece Fudayl'ın yanına giderek ayetlerden, ahbâr ve görevlerden söz ettik. Sonra ben, "Bu gece ne bereketli ve feyzli bir geceydi! Elbette böyle bir sohbet halvetten ve yalnızlıktan daha iyidir," dedim. Fudayl, "Bu gece kötü bir gece, akşamki sohbet de kötü bir sohbetti," diye karşılık verdi. Neden diye sorunca da anlattı: "Çünkü sen bütün gece boyunca benim hoşuma gitmesi için acaba ne söyleyeyim kaydında ve derdindeydin. Ben de senin hoşuna gitmesi için acaba nasıl cevap vereyim kaydında ve kaygısındaydım. İkimiz de birbirimizin sözüyle meşgul olup Aziz ve Celil Allah'tan geri kalmıştık. İmdi yalnızlık ve Hakka münâcât daha iyidir!"

Naklederler ki, Abdullah bin Mübârek'in yanına geldiğini gören Fudayl ona dedi ki: "Geldiğin yere geri dön! Yoksa ben dönerim! Çok miktarda sözü allayıp pullayıp bana beğendirmek, aynı şekilde benim de sana söz beğendirmem için geliyorsun değil mi?"

Naklederler ki, ziyaretine gelen birisine Fudayl sordu: "Ne iş için geldin?" "Yanında huzur ve dinginlik bulmak için!" "Allah'a yemin ederim ki, bu halin yalnızlıkta bulunması çok daha muhtemel! Sen yalan dolanla beni aldatmak ve benim de yalan dolanla seni aldatmam için geldin! Hemen geldiğin yere geri dön!"

Sözleri

- Arzu ederim ki, hastalanayım da namaz kılmak için cemaate gitmem, halkın arasına karışmam ve halkı görmem gerekmesin! [İsterim ki, hasta olayım, ama ziyaretçim olmasın. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 12)]
- Kimsenin seni, senin de kimseyi görmeyeceğin bir yerde yaşayabiliyorsan öyle yap. Zira bu gayet iyi bir şeydir.
- Yanımdan geçen bir kimsenin benden selamı sabahı kesmesini, hasta olunca ziyaretime gelmemesini (beni yalnız ve Hakla baş başa bırakmasını) bana yaptığı gayet büyük bir iyilik kabul ederim.
- Gece olunca tefrikasız bir halvetim olacak diye sevinir dururum. Sabah olunca halkla görüşmekten hoşlanmamam nedeniyle üzülür dururum. Zira gelip zihnimi karıştırmalarından korkarım.
- Her kim yalnızlıktan sıkılır, halkla bulunmaktan hoşlanırsa selametten ırak kalmıştır.
- Kendi halinden söz edenin sözü az olur. (Sözü amelinden sayan az konuşur.) Zira böyle biri yalnızca kendisine faydası olan şeyleri söyler.
- Ulu ve yüce Allah'tan korkanın dili tutulur.
- Allah bir kulunu sevdi mi üzüntüsünü arttırır, başka bir kulunu sevmedi mi dünyasını genişletir. Eğer bir ümmet arasında bir dertli ağlasa o ümmetin cümlesi onun için amel eder, bu amelin sevabı ona gider.
- Her şeyin bir zekâtı vardır, aklın zekâtı da uzun uzadıya hüzünlenmek (ve derin düşünmektir.) Bu yüzden Resulullah'ın (s.a.v.) hüznü aralıksız ve kesintisizdi.
- Cennette ağlamak acayiptir, ama ondan daha acayip olan dünyada gülmektir.
- Bir kimsenin kalbine Allah korkusu yerleşti mi dilinde işe yaramaz bir söz bulunmaz. Bu korku dünya sevgisini ve arzusunu yakar, dünyaya rağbet etme halini gönülden dışarı atar.
- Allahü Teâlâ'dan korkan (heybetli) kimseden her şey korkar.
- Kulun korkusu ve yılgınlığı bilgisi nispetindedir. Kulun dünyaya olan zühdü ahirete olan rağbeti kadardır.

- Bu ümmet içinde, İbn Sîrîn'den (r.a.) daha çok Allah'tan korkan ve umutlu olan birini görmedim!
- Helaldir, herhangi bir hesabı da yoktur demek şartıyla bütün dünyayı bana verseler yine de sizlerin murdar bir leşi pis saymanız gibi onu pis sayardım.
- Bütün şerleri bir evde toplayıp dünya sevgisini ve hırsını ona kilit yapmışlar. Tüm hayırları başka bir eve toplayıp dünyadan nefret etmeyi bu evin kilidi yapmışlar.
- Dünya kapısından içeriye dalıvermek kolaydır, ama dışarıya çıkmak ve kurtulmak güçtür.
- Dünya bir tımarhane, içindeki halk da divanelerdir. Tımarhanelerdeki delilerde bukağı ve pranga bulunur. (Ta ki akılları başlarına gelsin.)
- Allah'a ant olsun ki, şayet ahiret baki kerpiçten, dünya fani altından olsaydı, halka yaraşan baki olan kerpiçe rağbet etmek olurdu. Kaldı ki, dünya fani olan kerpiçten, ahiret ise baki olan altından (yapılmıştır).
- Dünyada bir kimseye bir şey verilince mutlaka ahiretteki payından bunun yüz katı eksiltilir. Çünkü ister çok, ister az çalış bugün burada ne kazanırsan, yarın yüce Allah'ın katında eline geçecek olan odur.
- Bugün yumuşak elbiselere, lezzetli ve nefis yemeklere bakmayınız. Zira yarın ne giysileri ne de bu yemekleri bulacaksınız.
- Birbiriyle ilgiyi kesen kimseler (resmiyet ve) külfet içinde bulunurlar, ne zaman aradan külfet kalksa bu sefer de birbirlerine karşı küstahlık yaparlar.
- Hak Teâlâ dağlara, içinizden birinin üzerinde bir peygamberle konuşacağım diye vahy edince Sina Dağı dışında bütün dağlar kibirli bir şekilde başlarını kaldırdılar. Sina Dağı ise alçakgönüllülükle başını önüne eğdiğinden Hakkın kelamıyla izzet buldu.
- Nefsinin bir kıymeti olduğuna inanan alçakgönüllülükten nasip almamıştır.
- Şimdiki zamanda üç şeyi aramayınız, zira bulamazsınız: İlmi ameline uyan âlim aramayınız, zira böyle birini bulamaz ve âlimsiz kalırsınız. İhlası ameline uygun bir âmil [ameli yapan] aramayınız, zira böylesini bulamaz ve amelsiz kalırsınız. Kusursuz dost aramayınız, zira böyle birini bulamaz ve dostsuz kalırsınız.
- Kim ki, kardeşine dille sevgi gösterir de gönlünde ona karşı nefret beslerse, Allahü Teâlâ ona lanet ederek (basiret gözünü) kör ve sağır kılar.
- Bir zamanlar yaptıklarını riya için yaparlardı. Şimdilerde ise yapmadıkları şeyi riya olsun diye yapmıyorlar!

- Bir ameli halk için sevmek (veya terk etmek) riyadır, halk için amel etmek ise şirktir. İhlas ise Hak Teâlâ'nın seni bu iki şeyden korumasıdır, inşallah Teâlâ.
- İkiyüzlüyüm diye yemin etmem, değilim diye yemin etmemden benim için daha çok arzulanır bir şeydir.
- Zühdün aslı her ne yaparsa yapsın Hak Teâlâ'dan razı olmaktır. Halk için Hakkın rızasına en fazla layık olan marifet sahipleridir.
- Her kim hakiki bir marifetle Hak Teâlâ'yı tanırsa takatı kadar Ona tapar.
- Fütüvvet, kardeşleri affetmektir.
- Hakiki anlamdaki tevekkül ulu ve yüce Allah'tan başkasından korkmamak ve umutlu olmamaktır.
- Mütevekkil, Aziz ve Celil Allah'a güveni olan kimsedir. Böyle birisi ne yaptığı şeyden dolayı Aziz ve Celil Allah'ı suçlar ne de Ondan şikâyetçi olur. Yani gösterdiği teslimiyet bakımından zahiri ve bâtıni bir renkte bulunur.
- Ulu ve yüce Allah'ı seviyor musun diye sorarlarsa, sus. Zira eğer hayır dersen kâfir olursun. Evet dersen hareketlerin Onu sevenlerin hareketlerine benzememektedir (bu nedenle sahtekâr olursun).
- Sık sık helaya gitmede ulu ve yüce Allah'tan son derece fazla hayâ ederim demiş ve üç günden daha fazla helaya gitmez olmuştu.
- Birisinin abdesthaneye girmesi, ama oradan temiz olarak çıkması (hayır ve erdem olmak üzere) ona yeter. Öte yandan birisinin Kâbe'ye girmesi, ancak oradan pis olarak çıkması (şer olmak üzere) ona yeter!
- Akıllılarla savaşmak, aptallarla helva yemekten daha kolaydır.
- Fesatçının yüzüne gülen bir kimse Müslümanlığı tahrip etmek için çabalamıştır.
- Her kim bir binek ve yük hayvanına lanet olsun derse, o hayvan (hal diliyle) der ki: 'Âmin, ancak ulu ve yüce Allah'a hangimiz daha fazla asi ise lanet onun üzerine olsun!'
- Bana senin bir duan kabul edilecektir, her ne istersen onu dile diye bir haber gelse, ben bu dua hakkımı hükümdarın adil olması için kullanırdım. Çünkü kendi iyiliğim için dua etsem dirlik düzen içinde olmam yalnızca beni ilgilendirir. Oysa hükümdarların dirliği düzeni bütün âlemin dirliği düzeni demektir.
- Şu iki özellik kalbe kasvet verir: Çok uyumak, çok yemek (çok konuşmak).
- Sizde iki özellik vardır ki, ikisi de cehaletin eseridir: Acayip bir şey görmediğiniz halde gülüyorsunuz. Nasihat ediyorsunuz ve geceyi uykusuz da geçirmiyorsunuz! [Hiç şaşırmadan gülmek, hiç uykusuz kalmadan sabah etmek. (Sülemî, *Ta-*

bakatu's-Sûfiye, 131)]

- Hak Teâlâ buyuruyor ki: **'Ey Âdemoğlu! Eğer sen beni hatırlarsan, ben de seni hatırlarım.'** [BAKARA 2:152] Şayet sen beni unutursan, ben de seni unuturum. Beni zikretmediğin şu an senin lehine değil, aleyhinedir. Şimdi ne yaptığına dikkat et.
- Hak Teâlâ Peygamber'e demiştir ki: 'Günahkârlara müjde ver, zira eğer tevbe ederlerse kabul ederim. Sıddıkları tehdit et, zira onlara adaletle muamele edecek olsam hepsini yakarım!'
- Kendisinden öğüt isteyen birine dedi ki: **'Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah mı?'** [YÛSUF 12:39]
- Bir gün gördü ki, oğlu birine vermek istediği sağlam ve ayarı yerinde altını, nakışındaki kirleri temizlemek için ateşte kızdırıyor. "Evladım," dedi. "Bu dürüstlük senin için on hacdan daha erdemlidir."
- Bir gün oğlu idrar yapamama hastalığına tutuldu. Fudayl ellerini semaya kaldırarak, "Ya Rab! Sana olan muhabbetimin hürmetine, bu çocuğu şu acıdan kurtar!" diye niyaz etti ve henüz bulunduğu yerden ayrılmadan şifa geldi.
- Münâcâtında derdi ki: "Ya Allah! Bana merhamet et, zira sen halimi biliyorsun, bana azap etme, zira bunu bana yapmaya kadirsin. Ya Allah! Halimi bildiğin için bana merhamet et, gücün yettiği için azap etme!"
- Bir zamanlar şöyle niyaz ediyordu: "İlahi! Sen beni aç, ailemi çıplak bırakıyor, bana geceleri evimi aydınlatmak için bir kandil bile vermiyorsun! Sen ancak dostlarına böyle muamele edersin! Acaba hangi menzile (ve meziyet) nedeniyle Fudayl bu devleti bulmuştur?"
- Naklederler ki, tam otuz yıl dudağında hiç gülümseme görülmemişti. Yalnızca çocuğunun öldüğü gün gülmüştü. Ey efendi! Şu an gülme zamanı mıdır diye sorduklarında dedi ki: "(Şu anda Hz. Peygamber'in de tattığı evladın ölümü acısını tatmış durumdayım.) Anladım ki şu yavrunun ölümüne Allah razı olmuştur, ben de Ona uydum ve Onun rızasına gülümsedim!"
- Ahir ömründe derdi ki: "Peygamberlerin durumuna imrenilmez. Zira önlerinde hem mezar, hem kıyamet, hem cehennem, hem de sırat var! Cümlesi de (yarın kıyamet günü canlarının derdine düşecekler ve) ellerinden bir şey gelmez bir halde, 'Nefsî! Nefsî!' diyecekler. Meleklere de gıpta edilemez. Zira onlar insanoğlunun korktuğundan daha çok korkmaktadırlar. Âdemoğlunda bulunan dert onlarda yoktur. Her kimde bu dert yoktur, ben onu istemem! Ancak ben asla anasından doğmamış ve doğmayacak olan kimseye imrenirim! (Mutlak hiç ve fenâ halinde olmak isterim.)"

❧ Derler ki: Bir gün bir mukrî [Kur'ân hocası] yanına gelmiş ve bir şey okumuş. "Bu hafızı oğlumun yanına götürünüz, ta ki ona okusun," demiş, sonra hafıza, "Ama el-Kâria suresini okuma, zira o kıyamet sözünü işitmeye takat getiremez," diye tembih etmişti. Hafız kazara bu sureyi okudu. **'Yürekleri hoplatan büyük felaket [kâria: kıyamet]! Nedir o yürekleri hoplatan büyük felaket?'** deyince çocuk bir ah çekti. **'O gün insanlar perişan bir halde sağa sola dağılan pervaneler gibi olurlar'** [KÂRİA 101:1-4] ayetini okuyunca oğlan bir ah daha çekti ve aklı başından gitti. Baktılar masum yavru ruhunu teslim etmiş.

❧ Vefatı yaklaştığı zaman Fudayl'ın iki kızı vardı. Ailesine şöyle vasiyet etti: "Ben ölünce şu iki kızı alarak Ebû Kubeys tepesine çık, yüzünü semaya döndürerek şöyle niyaz et: 'Allah'ım! Fudayl bana vasiyette bulunarak dedi ki: Hayatta olduğum sürece şu emanetlere takatım nispetinde ben bakıyordum, beni mezar zindanına hapsedince emanetleri sana havale ettim!' " Fudayl defnedilince ailesi söylendiği gibi hareket etti. Kızları o dağa götürerek münâcâtta bulundu ve hüngür hüngür ağladı. Tam o sırada, yanında iki delikanlı oğluyla Yemen emîri oradan geçiyordu. Onları ağlayıp sızlanır bir halde görünce yanına varıp, "Bu ne haldir böyle?" diye sordu. Kadın olanları hikâye etti. Emîr, "Bu kızları oğullarıma nikâhlayalım, her biri için de başlık olarak bin kızıl altın vereyim, buna razı olur musun?" diye sordu. Kadın, "Razıyım" deyince emîr emir verdi; derhal hevdecler [kadınlar için deve üzerinde hazırlanan mahfe], döşemeler, atlas ve dibalar hazırlandı. Kızlar anneleriyle birlikte hevdeclere oturtularak Yemen'e götürüldü. İleri gelenler toplanarak kızların nîkahlarını kıyıp oğlanlara teslim etti. "Evet, kim Allah için olursa Allah da onun için olur!"

❧ Abdullah bin Mübârek (r.a.), "Fudayl vefat edince hüzün tümüyle yeryüzünden kalkıp gitti," demiştir.

* * *

❧ Davul ve zurnayla dünyaya talip olmam, ona ibadetle talip olmamdan benim için daha sevimlidir. [İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, II:242]

❧ Süfyân bin Uyeyne'ye dedi ki: "Ey âlim cemaati! Sizler eskiden beldelerin meşalesiydiniz, herkesi aydınlatıyordunuz; bugün ise bir zalim olup çıktınız. Önceleri sayenizde yol ve yön saptanan birer hidayet yıldızlarıydınız, şimdilerde yolunuzu kaybedip şaşkın şaşkın dolaşır hale geldiniz. Sonra hiçbiriniz şu zalimlerden mal istemekten ve almaktan utanmıyor, üstelik sırtınızı mihraba dayamış, 'Falan, filandan bize hadis rivayet etti,' deyip duruyorsunuz." Bunun üzerine

(başını eğen ve estağfirullah diyen hadis âlimi) Süfyân, "Her ne kadar salih değilsek de salihleri seviyoruz," dedi. [İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, II:241]

- Ey Süfyân bin Uyeyne! Şayet yeryüzünde senden ve benden daha kötü bir kimsenin olduğu inancındaysan cidden kötü bir inancın var! [İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, II:240]
- Allah'a itaatsızlık ettiğimi eşeğimin ve hizmetçimin huyundan (ve bana itaatsızlık yapanlardan) anlarım. [İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, II:238]
- Kurrâdan uzak dur, zira eğer seni sevecek olurlarsa seni sende olmayan şeylerle överler, senden nefret edecek olurlarsa (iftira ve yalanla yaralayarak) aleyhinde şahitlik yaparlar ve bu şahitlikleri kabul de görür. [Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 11]
- Rahman'ın kurrâsı alçakgönüllü ve huşû sahibidir. Beylerin kurrâsı kendini beğenmiş, kibirli kişiler olup halkı hor görür. [Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:149]
- Şimdilerde âlimlerin kılık ve kıyafeti İmamü'l-Mürselîn'den [Hz. Muhammed] çok kisraların ve kayserlerin kılık ve kıyafetlerine benzemektedir. Unutmamak gerekir ki, o taş üstüne taş koymamıştı. Ancak kendisi için dikilen bir bayrağı yüceltmek için kollarını sıvamıştı. [Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:149]
- Kurrâyla oturup kalkmaktan sakının! Zira onların yemişi dedikodudur. [Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:149]
- Ahir zaman insanları görünüşte dost, hakikatte düşman olur.
- Kur'ân'ı ezbere bilen ne halka, ne halifelere ne de onun aşağısındaki devlet adamlarına muhtaç olur; tam tersine tüm halk ona muhtaçtır. [Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 10]
- Bize göre amacına ulaşan, bunu çok namaz kılmak ve oruç tutmakla başarmamıştır. Ancak ve ancak ruh cömertliği, gönül temizliği ve ümmete karşı olan içtenliğiyle ulaşmıştır. [Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 10]
- Rıza halindeki insanın dostluğuna inanmam, kızdırdığım insanın gazap halindeki dostluğuna inanırım. [Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 10]
- Hakka boyun eğ, Hakkı takip et, kim söylerse söylesin Hakkı kabul et. [Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 12]
- Nimeti dile getirmek nimete şükürdendir." [Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 13]
- Ne bahtiyardır o insan ki, halktan sıkılır, Hakla huzur bulur, hatasına ağlar. [Sülemî, 14]
- Halkı (gerçek yüzleriyle) tanıyan rahat eder. [Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 11]
- Şimdiki gibi bir ömür sürmek ile köpekler arasında yaşamak veya bir köpek ola-

rak ölmek ve kıyamet gününü hiç görmemek arasında bırakılsaydım, köpek olarak yaşamayı veya köpek olarak ölüp kıyamet günü hiç görülmemeyi tercih ederdim. [İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, II:234; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:149]

- Dedikodunu yapan düşmanın dostundan daha faydalıdır; zira onun sevapları senin defterine yazılmaktadır. [Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:68]
- Kur'ân'ı anlayan hadisten kopar. [Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:68]
- Kusursuz dost isteyen dostsuz kalır. [Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:69]
- İstediği şeyi vermediğin zaman sana kızan kişi dostun değildir. [Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:29]
- Nasıl nebiler risaleti tebliğ etmenin hesabını veriyorlarsa Kur'ân okuyanlar da hesap vereceklerdir; zira bunlar onların mirasçısıdır. [Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:69]
- Ahiret âliminin ilmi örtülü, dünya âliminin ilmi yaygındır. Ahiret âlimine tabi olunuz, dünya âlimiyle oturup kalkmaktan sakınınız. Çünkü o gururu, yaldızlı lafları ve içtenliksiz amel davasıyla sizi fitneye düşürür. [Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:69; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:149]
- Eğer âlimler dünyaya karşı zahit olsaydı, zorbalar huzurlarında boyun eğer, halk kendilerine itaat ederdi. Ancak ilimlerini dünya uşakları için sergilediler. Amaçları onların elinde olanı almaktı. Böylece insanlar karşısında değersiz bir hale düştüler. Zahitlerin belirtisi, beylerin ve kendilerine yakın olanların yanında cehaletle nitelendiklerinde ferahlanmaktır. [Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:29]
- Namazımı kıldığım zaman sanki şarap içmişim gibi, hatta ondan daha çok utanırım. [Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:48]
- Erdemli kişiler kendilerini erdemli görmedikleri sürece erdem sahibidirler. [Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:48]
- Anılmayı arzulayan anılmaz, anılmaktan hoşlanmayan anılır. [Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:49]
- Allah'tan korkana hiçbir şey zarar veremez. Allah'tan korkmayan hiçbir şeyden fayda sağlayamaz. [Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:49]
- İzzetine ant olsun ki, beni cehenneme soksan, orada kül olsam yine Sen'den ümit kesmem. [Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:49]
- Kalbinde ne kadar Allah'ın heybeti varsa, senin de insanların kalplerinde o kadar heybetin vardır. [Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:49]
- Midesine girene dikkat eden sıddık olur. [Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:49]

- Allah'tan korkun da nasıl isterseniz öyle olun, bilin ki, insan herkese iyilik yapsa da yalnızca tavuğuna kötülük yapsa yine iyilerden olamaz. [Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:50]
- Ey nefsim, niye korkuyorsun? Aç kalacağım diye mi? Hiç korkma, senin Allah katında o kadar değerin yok. Allah ancak Muhammed'i (s.a.v.) ve ashâbını aç bırakır. [Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:50]

İBRAHİM BİN EDHEM

(ö. 161/778)

Din ve dünya sultanı, yakîn, Kaf (Dağı'nın) Simurgu, inziva âleminin hazinesi, devlet esrarının definesi, en büyük iklimin padişahı (ilahi) lütuf ve keremle yetişen, âlem şeyhi İbrahim bin Edhem (r.a.) vaktin dindarı ve asrın sıddıkıydı. Çeşit çeşit muamelelerde ve türlü türlü hakikatlerde mükemmel bir hazzı ve nasibi vardı. Herkes tarafından makbul sayılırdı. Birçok şeyhi görmüştü. İmam Azam Ebû Hanîfe'nin (r.a.) sohbetinde bulunmuştu.[1] Cüneyd, "Bu taifedeki ilimlerin anahtarları İbrahim bin Edhem(in elinde)dir," demişti.

Bir gün İmam Azam'ın yanına gelince öğrencileri onu hor görmüşler, ama Ebû Hanîfe, "İbrahim bin Edhem efendimizdir," demişti. Öğrencileri bu efendiliği neyle buldu diye sorduklarında, "O sürekli Hak Teâlâ'yla meşgul olmakta, bizse başka işlerle uğraşmaktayız," diye cevap verdi.

Belh padişahıydı. Başlangıçtaki hali şöyleydi: Padişahlığı sırasında âlem fermanı altındayken altın kalkanlı kırk kişi önünden gider, altın gürzlü kırk kişi de ardından yürürdü. Bir gece tahtı üzerinde uyuyakalmıştı. Gece yarısı olunca sanki dama biri çıkmış gibi tavan sallandı. İbrahim bağırdı: "Kim o?" "Tanıdık biriyim, devemi kaybettim (burada onu arıyorum)." "Hey şaşkın! Ne diye damda deve arıyorsun, damda deve ne gezer?" "Ama ey gafil! Sen Allah'ı altın taht üzerinde ve atlas elbiseler içinde arıyorsun. Damda deve aramak bundan daha mı acayip?" Bu sözden kalbinde bir heybet, gönlünde bir ateş doğdu. Tefekküre daldı, hayrete düştü, müteessir oldu.

Başka bir rivayette şunlar anlatılır: Genel bir şölen verilmişti. İleri gelen devlet adamlarından her biri onun önünde yerlerini almış, kullar karşısında dizilmişlerdi. Derken aniden heybetli birisi çıkageldi. Adam öylesine heybetliydi ki, kullardan ve hizmetkârlardan hiçbiri yanına varıp da, "Sen kimsin? Burada ne işin var?" deme cesaretini bulamadı. Adam bu şekilde (etrafına heybet ve dehşet saça saça) İbrahim'in

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* VII:367; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 26; *Kuşeyrî Risalesi*, 112; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, IV:152 *Şezerâtu'z-Zeheb*, 255; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I:31; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 95; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 200; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:73; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:81; *Fevâtü'l-Vefeyât*, 13.

tahtına kadar ilerledi. İbrahim sordu: "Ne istiyorsun?" "Bu ribâtta konaklamak istiyorum." "Burası ribât değil, benim sarayımdır." "Peki, bu saray bundan önce kimindi?" "Babamın." "Ondan önce kimindi?" "Falan zatın." "Ondan önce kimindi?" "Falan oğlu filanın." "Bunlar şimdi nereye gittiler?" "Hepsi de göçüp gittiler ve öldüler." "Bu ne biçim kervansaraydır ki, biri gelmede, biri gitmede!" Adam bu sözleri söyledi, sonra da acele acele saraydan çıkıp gitti. İbrahim peşine düştü, ardından seslendi ve, "Mutlaka seninle konuşmam gerek," diye yemin verdi. Bunun üzerine adam durunca İbrahim sordu: "Sen kimsin ve nereden geliyorsun ki, canımda ateş tutuşturdun?" "Ben karada, deryada, yerde ve gökte bulunabilen biriyim, herkesçe bilinen adım Hızır'dır."

"Azıcık bekle, ta ki eve gidip geleyim! Adam, "Bu kadar bekleyemem, iş bundan da acele!" deyip kayıplara karıştı. İbrahim'in gönlündeki ateş daha da artmış, derdi fazlalaşmıştı. "Gece işittiğim ve gündüz gördüğüm bu hal ne haldir?" dedi ve, "Atı eğerleyin, avlanmaya gideceğim, bakalım bu hal nereye varacak?" diye emretti. Ata bindi, sahranın yolunu tuttu. Sahrada şaşkın şaşkın ve ne yapacağını bilemez bir halde dolaşıyordu. Bu hal içinde muhafızlardan ayrı düşüp uzaklaşmıştı. Bu sırada "Uyan!" diye bir avaz işitti, ama duymazlıktan geldi. Bu sesi ikinci defa işitti. Üçüncü seferinde ise kendisini oradan uzaklaştırdı ve duymazlığa vurdu. Dördüncü seferinde, "Başkaları seni uyandırmadan önce kendin uyan!" diye bir ses duydu. Bu hitabı işitince birden (iradesi) elden gitti. Aniden bir ceylan belirince bakakaldı. Ceylan dile geldi ve, "Beni seni avlamam için göndermişlerdir, beni avlaman için seni göndermiş değillerdir ha! Sen beni avlayamazsın. Seni bir biçareye ok atıp onu avlamak için mi yarattılar? Bundan başka bir işin yok mu?" dedi. İbrahim, "Bu ne hal böyle?" deyip yüzünü ceylandan çevirdi, ama ceylandan işittiği sözlerin aynısını bir kere de eğerinin kaşından işitti! İçinde bir üzüntü ve korku baş gösterdi. Keşfi daha da arttı. Hak Teâlâ onun işini tamamlamayı murat edince aynı sözleri bir kere de yakası, yani göğsü tarafından işitti. İşte keşfi (o zaman ve) orada tamamlandı. Artık melekût(un kapıları) ona açılmış oldu. Ricâlullahın [Allah adamları] vakasını müşahede etti (manevi bir değişim ve dönüşüm geçirdi) ve yakîn meydana geldi. Derler ki, bu olay üzerine o kadar ağlamıştı ki, gözünden akan yaşlar nedeniyle at da, elbisesi de tümüyle ıslanmıştı. İçten bir şekilde canu gönülden tevbe etti. Rastgele bir yöne çekip gitti. Koyun güden bir çoban gördü. Dikkat edince bunun kendi uşağı olduğunu fark etti. Üzerindeki altın sırmalı kaftanı çıkarıp ona verdi. Koyunları da bağışladı. Çobanın sırtındaki maşlahı giydikten sonra külahını da başına çekti. Bundan sonra yaya olarak dağlarda ve çöllerde dolaşıyor, günahlarına ağlıyordu. Böyle, böyle

Merv'e ulaştı. Burada bir köprü gördü. Âmâ birisi köprüden geçiyordu. Köprüden düşmek üzereyken İbrahim, Allah'ım onu koru diye dua etti. Âmâ havada asılı kaldı. (Orada bulunanlar) tutup içeri çektiler ve İbrahim hakkında da, ne kadar büyük adammış diye şaşıp kaldılar. Sonra oradan da ayrılıp Nişabur'a geldi. İbadet ve tâatla meşgul olmak için ıssız bir yer arıyordu. Burada meşhur bir mağara vardı. Dokuz yıl bu mağarada yaşadı. Mağaranın her köşesinde üç yıl kaldı. Geceleri ve gündüzleri bu mağarada ne mücâhedeler yaptığını ne çileler çıkardığını kimse bilmezdi. Perşembe günleri mağaranın yukarısından dışarı çıkar, bir yük odun toplar, sabah olunca bunu sırtına yüklenip Nişabur'a götürüp satar, cuma namazını eda ettikten sonra bu parayla ekmek alır, yarısını fakire verir, yarısını kendi harcardı. Öbür haftaya kadar işte bununla yetinirdi. Ahvâl ve zamanları bu şekilde geçerdi.

Naklederler ki, bir kış gecesi bir mağaradaydı, hava soğuktu. İhtilam [düş azması] oldu, zemheri günleriydi. Bu halde buzu kırmış, gusletmişti. Seher vaktine kadar namaz kılmış, seher vakti soğuktan mahvolacağından korkmuştu. O sırada bir ateş veya kürk gerek diye aklına bir fikir gelmişti. Hemen o anda bir kürkün sırtını ısıttığını hissetmişti. Böylece uykuya dalmış, uyanınca da ortalığın aydınlandığını ve havanın da ısındığını görmüştü. Bu kürk büyük, iki kadeh gibi iki gözü olan bir ejderhanın derisiydi. Ağladı ve kalbinde bir korku doğdu. "Ya Rabbi! Bunu bir lütuf olmak üzere bana gönderdin. Ancak şimdi ben onun kahredici suretini görüyor ve buna da takat getiremiyorum," dedi. Bunun üzerine ejderha harekete geçti ve onun önünde selamlar gibi iki üç defa yüzünü yere sürdü ve oradan uzaklaşarak kayıplara karıştı.

Naklederler ki, insanlar onun hali hakkında biraz bilgi sahibi olduklarında sözü edilen mağaradan kaçtı. Mekke'nin yolunu tuttu. Şeyh Ebû Said (k.s.) bu mağarayı ziyarete gittiklerinde şöyle demişti: "Suphanallah! Eğer bu mağara miskle dolu olsaydı bu kadar hoş kokmazdı. Bir civanmert birkaç gün burada sıdkla bulunduğu için burası baştan sona kadar huzur ve dinginlik yeri haline gelmiştir."

Sonra sahranın yolunu tuttu, derken din büyüklerinden birine rastladı. Bu zat İsm-i Azamı ona öğretti. Bu isimle Hak Teâlâ'ya dua etti, derhal Hızır'ı gördü. Hızır ona, "Ey İbrahim, İsm-i Azam'ı sana belleten kişi kardeşim İlyas'tı," dedi. Sonra o ve Hızır birçok şey konuştu. Onun piri Hızır'dı. Zira başlangıçta onu çekip bu yola yönelten oydu. Yolculuk yaptığı çöl hakkında şöyle demişti: "Zatü'l-Irak'a ulaştığımda hırka ve yamalı elbise giymiş yetmiş kişi gördüm, hepsi de can vermişlerdi, kendilerinden kan akıyordu. Yalnızca içlerinden birinin ölmesine ramak kalmıştı, ona, "Ey civanmert! Bu ne hal böyle?" diye sordum. Şöyle dedi: "Ey İbrahim bin Edhem!

Suyla mihraptan ayrılma, daima taharet ve tâat üzere ol. Uzak uzak gitme, terk edilmiş duruma düşersin. Yakın yakın gelme, zayıf düşersin. Selamet (ve saltanat) kilimi üzerinde bu küstahlığı yapan bir kimse olma sakın! Beytü'l-Haram hacılarının Rum kâfirleri gibi katledildikleri ve hacılara karşı gazâ yapılan bir dostluktan kork. Şimdi dinle: Biz bir sûfi taifesiydik. Tevekkülle çölün yolunu tuttuk. Hiç söz söylememeye ve Allah'tan başkasını düşünmemeye karar vermiştik. Hareket ve hareketsizliğimiz hep Onun için olacaktı, Ondan başkasına iltifat etmeyecektik. Çölü aşıp ihram giyilen yere varınca Hızır (salavatullahi aleyh) bize yetişti. Selam verdik, sevindik ve elhamdülillâh ki, çabalarımız kabul edildi, boşa gitmedi; talip (olan bizler) aradığımıza kavuştuk ki, böyle biri bizi karşıladı dedik. Hemen o hal içinde ruhumuza şöyle nida olundu: 'Sizi yalancılar ve iddiacılar sizi! Sözünüz ve çabanız bu muydu? Bizi unutup da bizden başkasıyla mı meşgul olacaktınız? Ceza olarak canınızı yağmalayacağız.' " Civanmert bunları söyledikten sonra, "Şu gördüğün civanmertlerin hepsi bu iddia nedeniyle yandılar. Ey İbrahim, gel gel! Eğer senin başında da bu sevda varsa ayağını bu kapıya koy!" dedi.

"Kan dökülür daima memleketimizde,
Can, ûd (günlük) idi daima buhurdanımızda."

"Bizi istiyor musun? İşte böyle, yoksa defol bizden! Biz dost katlederiz, elbette sen de bizi istemezsin!" Bunun üzerine İbrahim hayrete düştü ve, "Peki, sen onların elinden yakanı nasıl kurtardın?" dedi. Civanmert dedi ki: "Şunlar pişmiştiler, sen ise henüz hamsın, pişmek için çabala ve onların ardından gel," dediler. Bunu söyledi ve o da can verdi.

Naklederler ki, sahrayı katetmek için ondört yıl (mesafe alması) gerekti. Bu süre içinde hep namaz kılar, niyaz ederdi. Böylece Mekke'ye ulaştı. Haremin pirleri durumdan haberdar olunca onu karşılamaya çıktılar. O ise kimse beni tanımasın diye kafilenin önüne düşmüştü. Pirlerin önüne çıkıp yürümek hizmetkârların âdetiydi. Karşılamaya çıkanlar kafilenin önünde yürüyen birisini görüp, "Acaba İbrahim bin Edhem yaklaştı mı? Çünkü kendisini karşılamaya gelen harem şeyhleri yaklaşmış bulunmaktadırlar," diye sordular. İbrahim, "O zındık heriften ne istiyorsunuz?" dedi. Bunun üzerine onlar da ellerini kaldırıp ensesine bir sille vurdular ve, "Sen böyle bir insana nasıl zındık diyebilirsin? Asıl zındık sensin!" dediler. İbrahim de, "Zaten ben de aynı şeyi söylüyorum," dedi. Onu bırakıp gittikleri zaman İbrahim nefsine, "Sen ne halt ettin? Muhterem harem şeyhlerinin seni karşılamalarını mı istiyordun? Elhamdülillâh ki nasibini aldığını (ve layık olduğun muameleyle karşılaştığını) gör-

düm," dedi. Nihayet kendisini tanıdılar ve özürler dilediler. Sonra Mekke'de oturdu. Burada eş dost edindi. Daima elinin emeği ve alnının teriyle sağladığı kazançla geçinirdi. Kâh odun keser (ve taşır), kâh halkın bağ bahçe bekçiliğini yapardı.

Naklederler ki, Belh'ten ayrıldığında geride süt emme çağında olan oğlunu bırakmıştı. Oğlan büyüyünce anasına babasını sordu. Annesi de, "Baban kayboldu. Mekke'de bulunduğuna dair işaretler var," demişti. Oğlan, "Ben Mekke'ye gidip Kâbe'yi ziyaret edeceğim, babamı bulup hizmetinde çalışacağım," dedi. Sonra her kim hacca gitmeyi arzuluyorsa buraya gelsin. Azık ve yük devesini ben sağlayacağım, yol masraflarını ben karşılayacağım diye ilan etmelerini emretti. Derler ki, bu ilan üzerine tam dörtbin kişi toplandı. Hepsinin yol masraflarını karşılayarak hacca götürdü. Belki babamın yüzünü görürüm diye ümit ediyordu. Mescide (ve Kâbe'ye) gelince hırka ve yamalı elbise giymiş insanlar gördü. Bunlara, "İbrahim bin Edhem'i tanıyor musunuz?" diye sordu. Onlar da, "O bizim şeyhimizdir, odun getirmek için Mekke sahrasına gitti. Her gün sırtında bir yük odun getirip satar, parasıyla ekmek alıp bize getirir," dediler. Bunun üzerine Mekke sahrasına açıldı. Sırtına ağır bir yük odun yüklenip gelen ve çocuğuna ağlayan bir ihtiyar gördü. Kendini gizleyip onun peşi sıra pazara kadar geldi. İhtiyar, "Hoş (helal ve) temiz olanı, temiz karşılığında kim satın alır?" diye bağırmaya başladı. Adamın biri odunları alarak karşılığında ekmek verdi. İbrahim ekmeği alarak yoldaşlarına getirdi, önlerine koydu ve kendisi de namaz kılmakla meşgul oldu. Onlar ekmek yiyor, İbrahim namaz kılıyordu. Dostlarına daima, kendinizi (parlak) oğlanlardan ve namahrem kadınlardan koruyunuz, özellikle kadınların ve küçüklerin hacda bulundukları şu günlerde gözlerinizi koruyunuz diye öğütler ve hepsi de bunu kabul ederdi. Hacılar Mekke'ye gelip Kâbe'yi tavaf ettikleri sırada İbrahim bütün dostlarıyla birlikte tavaf yapıyordu. Güzel yüzlü bir oğlan gelip önünde durdu. İbrahim sık sık ona bakıyor ve yoldaşları da bunu görüyorlardı. Bu manzarayı gören yoldaşları ona şaşırıyorlardı. Tavafı bitirdiklerinde dediler ki: "Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Sakın hiçbir kadına ve oğlana bakmayın diye bize emrettiniz; oysa siz güzel yüzlü oğlana bakıyorsunuz!" "Siz de gördünüz mü?" "Evet gördük." "İnsaf ediniz, çünkü onun Belh'teki yavrum olduğunu sanıyorum. Belh'ten ayrıldığımda henüz süt emme çağında olan çocuğumu bırakmıştım. Öyle sanıyorum ki, bu oğlan o çocuktur."

Babası kendisinden kaçmasın diye oğlan hiç kendini belli etmiyor, her gün geliyor ve burada babasını seyrediyordu. İbrahim de bir yoldaşını yanına alarak dışarı çıktı. Belh kafilesini araştırıp aralarına sokuldu. Atlas bir çadırın kurulu olduğunu, ortasında bir kürsü bulunduğunu, o oğlanın da bu kürsünün üzerinde oturup

Kur'ân okuduğunu gördü. Derler ki, oğlan da o sırada, **'Mallarınız ve çocuklarınız ancak bir fitnedir'** [TEGÂBÜN 64:15] mealindeki ayeti okumaktaymış. İbrahim bunun üzerine ağlamış ve, "Aziz ve Celil Allah doğru söylemiştir," ve geri dönüp giderken yanındaki adamına, "Git, şu oğlana kimin oğlu olduğunu sor," demişti. Bu zat gitmiş ve sormuş, "Nerelisin?" "Belhliyim." "Kimin oğlusun?" Oğlan başını öne eğip eliyle yüzünü kapatmış, gözlerinden yaşlar boşanmış, başlamış hüngür hüngür ağlamaya ve, "İbrahim bin Edhem'in," dedikten sonra elindeki Mushaf'ı yere koymuş ve, "Dün dışında babamı hiç görmedim. Daha gördüğüm zatın o olup olmadığını da kestiremedim. Benden kaçmasından korktuğum için durumu da kendisine açamadım. Zira daha önce de bizden kaçmıştı." Annesi de oğlanın yanındaydı. Derviş, "Gelin, sizleri onun yanına götüreyim," diye teklif etti. Gittiler, İbrahim dostlarıyla Rükn-i Yemânî'de oturuyorlardı. İbrahim uzaktan bakınca oğlan ve annesiyle birlikte bulunan yoldaşını gördü. Kadın İbrahim'i görünce sabrı tükendi ve coşkuyla, "İşte baban!" diye bağırdı. Orada bulunan ahbap ve halkın hepsi aniden kendilerini ağlamaya kaptırdılar. Ağlaya ağlaya kendinden geçen oğlan kendine gelince babasını selamladı, o da karşılık verip onu bağrına bastı ve sordu: "Hangi dindensin?" "İslam dinindenim." "Elhamdülillâh! Peki, Kur'ân biliyor musun?" "Biliyorum." "Elhamdülillâh! İlimden bir şey öğrendin mi?" "Evet, öğrendim." "Elhamdülillâh!" Sonra İbrahim oradan ayrılmak istedi, ama oğlan elini bırakmadı, anne ise feryat ediyordu. İbrahim oğlanı yanına almış, yüzünü semaya çevirmiş ve, "İlahi, imdadıma yetiş!" diyordu. Oğlan kucağında can vermişti. Ahbapları, "Ya İbrahim, ne oldu?" diye sorduklarında dedi ki: "Oğlanı bağrıma basınca şefkati ve sevgisi kalbimde kaynamaya başladı. Bunun üzerine şöyle bir nida geldi: 'Ya İbrahim, beni sevdiğini iddia ediyorsun, ama benimle birlikte başkalarını da seviyorsun, başkalarıyla meşgul oluyorsun, dostluğa ortak katıyorsun, öyle mi? Eşe dosta, sakın ha kadın ve küçüklere bakmayın diye öğüt veriyorsun, ama sen şu kadına ve küçüğe bağlandın!' "

İbrahim diyor ki: "Bunu işitince dua edip, 'İzzet sahibi Rabbim! İmdadıma yetiş! Eğer onun mahabbeti beni Senin mahabbetinden alıkoyacaksa ya onun ya da benim canımı al!' diye niyaz ettim. Duam onun hakkında kabul edildi."

Eğer biri bu hale şaşırırsa deriz ki: Peki, (Halil) İbrahim'in oğlunu kurban etmesi şaşırılacak bir şey değil midir?

Şöyle dediği nakledilir: "Kâbe'nin tavaf edenlerle dolu olmadığı bir zamanı bulmak ve hacetimi dilemek için geceleri fırsat kollar, ama hiç fırsat bulamazdım. Nihayet bir gece muazzam bir yağmur yağdı. Fırsatı ganimet bilerek Beytullah'a vardım, burası o kadar ıssızdı ki, bir Kâbe, bir de İbrahim vardı. Tavaf yaptım ve elimle hal-

kaya yapışarak günahtan masum olmayı diledim. Bu sırada, 'Sen günahtan masum olmayı diliyorsun. Bütün halk da benden bunu diliyorlar. Ama ben herkese masum olmayı nasip etsem benim af, mağfiret, merhamet ve rahmet edicilik deryam nereye gidecek ve (Gafûr, Gaffâr, Rahman ve Râhim olma ummanım) ne işe yarayacak?' diye bir nida işittim. Bunun üzerine, 'Allah'ım günahlarımı affet!' dedim. Şunu işittim: 'Dünyada benimle konuşurken kendinden söz etme (ve diğerlerinin affını iste), senden başkalarının söz etmeleri (ve affını dilemeleri) daha iyi olur.' "

Münâcâtında şöyle demişti: "İlahi! Bana ihsanda bulundun, seni zikrederken bana üns bahşettin, azametin hakkında tefekkür etme vaktinde bana feragat ve huzur hali lütfettin. Biliyorsun ki, bunların yanında sekiz cennet fazla bir şey değildir."

Bir münâcâtı da şöyleydi: "Ya Rab! Beni günah zilletinden uzaklaştırıp tâat izzetine ulaştır!"

Derdi ki: "İlahi! Ah! ... Seni bilen (hakkıyla) seni bilmemiştir, imdi seni bilmeyen bir kimsenin hali acep nice olur?"

Şöyle dediği nakledilir: "Onbeş yıl çile ve meşakkat çektim. 'Bu öyle olmaz, var kul ol, rahat bul,' diye bir nida işittim. Bu, **'Emrolunduğun gibi istikamet üzere ol'** [HÛD 11:112] demektir."

Rivayete göre ona sorulmuş: Sana ne oldu ki, mülkü terk ettin? Demiş ki: "Bir gün taht üzerinde oturuyordum, önüme bir ayna tuttular. Aynaya bakınca gördüm ki öz ikametgâhım mezarmış, orada bir ahbap ve dert ortağı da yok. Seferi uzak, önümdeki yolu uzun olarak gördüm, azık ve erzakım da yok. Kadıyı (adil, hâkimi haktanır) buldum, ama benim delilim yok. İşte bunun üzerine hükümdarlıktan soğudum."

Niçin Horasan'dan firar ettin diye soranlara, "Çünkü," dedi, "Orada sık sık, dün niceydi, bugünün nasıldır diye hal hatır soruyorlardı."

Niçin kadın istemiyorsun, evlenmeyi arzulamıyorsun diyenlere dedi ki: "Kocaya varıp da onun tarafından aç ve çıplak bırakılan bir kadın hiç var mıdır? Ben evlenmiyorum, çünkü evleneceğim kadın aç ve üryan kalır. Gücüm yetse nefsimi boşayacağım. Başka birini nasıl terkime bağlayabilirim? Bir kadını nefsimle nasıl kandırabilirim?"

Dervişin birine sordu: "Karın var mı?" "Hayır." "Çocuğun var mı?" "Hayır." "İyi iyi." Derviş sordu: "Bu ne demek?" "Evlenen bir derviş (fakir) gemiye binmiştir, çocuğu oldu mu batmıştır!"

Naklederler ki, bir gün sızlanan bir derviş görmüş ve sormuş: "Sanırım dervişliği bedava satın aldın (ki böyle ortalıklarda sızlanıp duruyorsun)?" "Ey İbrahim! Der-

vişliği (fakirliği) satın alan bir kimse hiç var mı ki?" "Bak, ben (fakirliği satın almak için) Belh ülkesini sattım ve (fakirliği) gayet ucuza aldım! Neredeyse bedava! Zira dervişlik gayet kıymetlidir!"

Naklederler ki, biri İbrahim'e biri altın getirdi ve, "Bunu kabul buyur!" dedi. İbrahim, "Ben fakirlerden hiçbir şey almam," dedi. Adam, "Ama ben fakir değilim ki!" dedi. İbrahim, "Peki, sahip olduğun servetten daha fazlası sana gerekiyor mu?" diye sordu. Adam, "Evet," deyince İbrahim dedi ki: "Bu parayı al, götür; zira tüm fakirler içinde başfakir sensin, şu hal fakirlik değil midir?"

Şu söz onundur: "Karşılaştığım hallerin en çekilmez olanı, gittiğim bir yerde (halkın) beni tanımasıdır. Zira tanındığım bir yerden firar etmem gerekmekteydi. Bilmiyorum ki şu iki halden hangisi daha zordur: Tanınmadığım zaman çektiğim zillet mi, yoksa tanındığım zaman izzetten firar etmek mi?"

"Biz fakirlik aradık, karşımıza zenginlik çıktı. Halk zenginlik arıyor, ama karşısına fakirlik çıkıyor" demişti.

Derler ki, adamın biri kendisine onbin gümüş para getirmiş, ama o bunu kabul etmemiş ve, "Bu kadar siyah gümüşle ismimi fakirler defterinden silmek mi istiyorsun?" demişti.

Naklederler ki, kendisine gaybten bir vârid geldiğinde, "Şu dünya hükümdarları nerede? Gelsinler de bunun ne kadar zevkli ve hazlı bir şey olduğunu görsünler, ta ki mülklerinden utansınlar!" demişti.

"İhlas, yüce Allah karşısında niyetteki (içtenlik ve) doğruluktur."

"Her kim üç yerde içinde huzur bulmazsa bu, yüzüne kapıyı kapattıklarının işaretidir: İlki Kur'ân okuma vaktinde, ikincisi zikir yaparken, üçüncüsü namaz kılarken."

"Arifin işareti odur ki, çogunlukla hâtırı tefekkür ve ibret, sözleri Hakkı övme, amelleri tâat, nazarları (ilahi) sanat ve kudretteki inceliklerle olur."

"Yola atılmış bir taş gördüm. Üzerine, 'çevir ve altını oku,' diye yazmışlardı. Çevirdim ve gördüm ki, 'Eğer bildiğinle amel etmiyorsan, ne diye bilmediğini bellemek istiyorsun?' diye yazılmış."

"Bu yolda benim için kitaptan ayrılmaktan daha güç hiçbir şey olmamıştır. Zira mütalâada bulun diye emredilmiştir."

"Bugün sana en ağır gelen amel hangisi ise yarın terazide en ağır basacak olan odur."

"Bir sâlikin kalbinden şu üç perde kalkmalıdır ki, ona devlet kapısı açılsın. Biri şudur: Şayet ebedi ihsana karşılık iki âlemin mülkünü kendisine verseler buna se-

vinmemeli, zira bu takdirde o mahluk olan bir şeyin varlığıyla sevinen, henüz hırslı birisidir. Oysa hırslı mahrumdur. İkinci perde şudur: İki âlemin mülkü onun olsa ve bunu geri alsalar, iflas ettim diye üzülmemeli. Zira bu durumda üzülmek kızgınlık işaretidir ve kızgın azap içindedir. Üçüncüsü budur: Övünmeye ve pohpohlanmaya aldanmamalı, zira pohpohlanmaya kanan birisinin himmeti değersizdir ve himmeti değersiz olan (Hak'tan) perdelenmiştir."

Nakledildiğine göre birine sormuş: "Evliyadan olmayı arzu eder misin?" "Elbette." "O halde zerre kadar dünyaya ve ahirete rağbet etme. Bütün mevcudiyetinle Aziz ve Celil Allah'a yönel, Allah'ın dışındaki varlıklardan kendini uzak tut. Helal lokma ye de, zararı yok geceleri sabaha kadar namaz kılıp, gündüzleri oruç tutma."

"Hiç kimse namaz, oruç, zekât ve hac ibadetlerini yerine getirerek (Allah) adamlarının derecesine ulaşamaz. Bu dereceye ancak boğazından geçen şeyin (helal olduğunu) bilen ulaşır."

Derler ki: Vecd sahibi bir genç vardı. Muazzam bir (manevi) hali vardı, acayib şekilde çile çekiyordu. İbrahim: "Beni onun yanına götürün, kendisini göreyim," dedi. Onu alıp götürdüler. Genç ona misafirim ol dedi. Üç gün orada kalıp bu gencin halini gözledi. Onu anlatılandan fazla buldu. Bunun üzerine İbrahim'i bir kıskanma tuttu: Biz böyle donuk bir haldeyken o bütün gece boyunca uykusuz ve kararsız. Onun halini araştırmalıyım. Acaba içindeki şeytan ona (musallat olmak için) hiç yol bulmuş mudur, yoksa baştan sona kadar hali gereği gibi halis midir diye düşündü. Sonra içinden, işin esasını dikkatle incelemek gerekir dedi. İmdi (sûfilik yolunda) işin aslı ve esası lokmadır. Onun lokmasını ve aldığı gıdaları araştırdılar. Bunu helal yoldan kazanmadığı anlaşıldı. İbrahim, "Allahü ekber! O şeytandır," dedi. Sonra gence, "Ben geldim sana üç gün misafir oldum, şimdi sen de gel birkaç gün benim misafirim ol," diye teklif etti. Genci alıp onun yanına getirdiler. İbrahim ona kendi lokmasından yedirince genç halini kaybetti, kendisinde şevk kalmadı, aşkı yok olup gitti. O hararet ve kararsızlık sona erdi ve uykusuz kalma halini de terk etti. Genç İbrahim'e, "Sen bana ne yaptın?" diye sordu. İbrahim anlattı: "Yediğin lokma helal yoldan değil, şeytan o lokmayla senin içine girmiş. Burada içine helal lokma girince şeytanın oraya girmesini sağlayan kapılar kapanmış oldu. Sana görünen (o haller rahmani değil) şeytaniydi. Bu helal lokmayla işinin aslı ne ise o ortaya çıktı ki, bu işin helal lokma esası üzerine kurulduğunu bilesin."

Süfyân'a dedi ki: "Bir kimse talep ettiği şeye aşina olunca onun dışında kalan ve onun uğruna feda edilmesi gereken her şey nazarında küçülür."

Yine Süfyân'a, "Her ne kadar çok ilme sahipsen de yine de yakîne muhtaçsın," demişti.

Naklederler ki, bir gün İbrahim ile Şakîk birlikteydiler. Şakîk, "Niçin halktan kaçıyorsun?" diye sorunca İbrahim dedi ki: "Dinimi yanıma alıp o şehirden bu şehire, o dağ başından bu dağ başına kaçmaktayım, ta ki beni görenler bir hamal veya vesveseye tutulmuş biri sansınlar. Belki böylece imanımı şeytanın elinden kurtarıp selametle mezar kapısına kadar götürürüm."

Naklederler ki, ramazanda çıkar, ekin biçer, verilen ücreti fakirlere dağıtır, gece sabaha kadar namaz kılar ve hiç uyumazdı. Niçin gözün uyku nedir bilmiyor diyenlere derdi ki: "Bir an ağlamaktan kesilip de dinlenmiş değilim. Bu sıfat üzere olunca gözüme nasıl uyku girer!" İbrahim namazını eda edince elleriyle yüzünü kapayarak, "(Yaptığım bu ibadeti paçavra gibi) yüzüme çarpmalarından korkarım," derdi.

Naklederler ki, bir gün (gıda namına) hiçbir şey bulamayınca, "İlahi, bu halin şükranesi olmak üzere dörtyüz rekât namaz kılacağım," diye niyaz etti. Ertesi gece de hiçbir şey bulamadı. Üçüncü gece de böyle oldu, böyle böyle bir hafta geçtiği halde eline gıda namına hiçbir şey geçmedi. Kendisinde bir zaaf hali belirdi ve, "İlahi, artık ihsanına layık oldum," der demez derhal bir delikanlı çıkageldi ve gıdaya ihtiyaç var mıdır diye sordu. İbrahim, "Var," deyince alıp eve götürdü, ona dikkatle bakıp bir nara attı. İbrahim, "Ne oldu?" diye sorunca genç, "Ben senin kulunum, sahip olduğum her şey de senindir," dedi. Bunun üzerine İbrahim, "Seni azat ettim ve elinde her ne varsa onları da sana bağışladım, bana destur ver gideyim," dedi. Sonra şöyle niyaz etti: "İlahi! Ahdettim, bundan sonra senden başka hiç kimseden bir şey istemeyeceğim. Zira ben yalnızca bir parça ekmek istedim, ama sen bütün dünyayı önüme serdin!"

Naklederler ki, üç kişi virane bir mescitte ibadet ediyordu. Bunlar uyuyunca İbrahim mescidin kapısında durarak sabaha kadar bekledi. Niçin böyle yaptın diye sorulduğunda dedi ki: "Hava gayet soğuktu, şiddetli bir ayaz vardı. İçerdekiler fazla rahatsız olmasınlar ve çekilmesi gereken zahmetlerin hepsini ben çekeyim diye kendimi mescide kapı yaptım."

Naklederler ki, İbrahim seferdeydi ve azığı tükenmişti. Kırk gün sabretti. Benim yüzümden kardeşler zahmete girmesinler diye çamur yedi ve derdini kimseye açmadı.

Sehl bin İbrahim'in şunu anlattığı nakledilir: İbrahim bin Edhem'le sefere çıkmıştım. Hasta oldum. Elinde avucunda ne varsa bana harcadı. Kendisinden bir istekte bulundum. İhtiyacımı karşıladı. Ama bunun için eşeğini satmış. İyi olunca

baktım eşeği göremedim, "Ben zayıfım, neyin üzerine bineceğim, neyle yol alacağım?" dedim. "Ey kardeşim! Gel sırtıma bin," dedi ve beni sırtına yükleyip üç menzil taşıdı.

Atâ Sülemî'nin şunu söylediği nakledilir: "Bir kere İbrahim'in nafakası kalmamıştı. Onbeş gün kum yedi."

Bir kere, "Kırk yıl var ki Mekke meyvesinden hiçbir şey yemedim. Eğer şu anda can verme halinde bulunmasaydım bunu söylemez ve haber vermezdim," demişti. Çünkü (kazançları şüpheli olan) askerler Mekke topraklarından birazını satın almıştı.

Naklederler ki, yaya olarak bunca hac yapmıştı, ama zemzem kuyusundan su çekip çıkarmamıştı. Zira bu kuyunun kovası sultan malıyla satın alınmıştı.

Naklederler ki, amelelik yapar, elde ettiği parayı da yoldaşlarına harcardı. Bir gün akşam namazını kıldı. Bir şeyler de satın aldı. Dostlarına gitmek üzere yola koyuldu. Yol uzundu, gece gecikmişti. Geciktiğini gören ahbapları, "Bu gece gecikti, gelin yemeğimizi yiyelim, ta ki bir daha böyle geç kalmasın ve bizi böyle bekletmesin," dediler. Yemeklerini yiyip yatsı namazlarını kıldıktan sonra yatıp uyudular. İbrahim gelince onları uyur halde buldu. Hiçbir şey yemeden aç olarak uyudular diye düşündü. Hemen bir ateş yakarak getirdiği unu yoğurup, uyandıkları zaman yesinler de yarın oruç tutabilsinler diye onlar için bir şeyler pişirdi. Arkadaşları uyandıklarında onu bu halde gördüler, sakalı yere sürünüyor, küllere belenmiş, her tarafını duman sarmış, bu durumda ateşe üflüyordu. Sordular: "Ne yapıyorsun?" "Hiç, sizi uyur halde bulmuş, hiçbir şey yemeden aç olarak yattığınızı düşündüğümden, uyandığınız zaman karnınızı doyurasınız diye sizlere yemek hazırlıyorum." Arkadaşları: "Bakınız," dediler, "o bizim hakkımızda ne düşünüyor, biz onun hakkında hangi fikirdeyiz!"

Naklederler ki, her kim kendisiyle arkadaşlık etmek isterse ona üç şart koşardı: "İlk olarak hizmeti ben yapacağım. İkinci olarak ezanı ben okuyacağım. Üçüncü olarak da dünyevi bir fütuh ve rızk elimize geçtiğinde eşit olarak bölüşeceğiz." Bir keresinde adamın biri, "Ben buna takat getiremeyeceğim," deyince İbrahim dedi ki: "Doğruluğuna şaşırdım, doğrusu!"

Naklederler ki, bir zamanlar birisi sohbetinde bulunmuş ve ayrılmak istediği zaman sormuş: "Üstat, bende gördüğün ayıp ve kusurları bana bildirir misin?" İbrahim dedi ki: "Sende hiç ayıp ve kusur görmedim. Çünkü ben sana daima sevgi gözüyle baktım, sende her ne görmüşsem mutlaka hoşuma gitmiştir!"

Naklederler ki, çoluk çocuk sahibi biri vardı, akşam namazını kılıp evine gidi-

yordu. Ama eli boştu, bütün gün boyunca eline hiçbir şey geçmemişti, açtı ve gönlü de gayet sıkıntı içindeydi. Elim boş olarak eve dönüyorum, hanıma ve çocuklara ne diyeceğim diye kasavetleniyordu. Yüreği büyük bir dert ve üzüntüyle dolu olduğu halde giderken sakin bir şekilde duran İbrahim'i gördü ve, "Ya İbrahim! Böyle huzur ve dinginlik içinde oturuyorsun, seni kıskanıyorum," dedi. İbrahim dedi ki: "Kabul olmuş ibadetler ve sevap kazanmış hayırlı işler adına her ne yaptımsa cümlesini sana veriyorum. Buna karşılık sen de şu bir anlık elem ve kederini bana ver!"

Naklederler ki, (halife) Mu'tasım İbrahim'e mesleğin nedir diye sormuş, o da şöyle demiş: "Dünyayı dünya taliplerine terk ettim, ahireti de ahirete talip olanlara bırakıverdim. Bu dünyada Hak Teâlâ'nın zikrini, o dünyada Aziz ve Celil olan Allah'ın yüzünü tercih ettim, işte mesleğim bu!"

Başka bir defasında Mu'tasım yine ne işle uğraşıyorsun diye sormuş ve şu cevabı almıştı: "Bilmiyor musun ki, Allah'ın işinde çalışanların, başka bir işle uğraşmaya ihtiyaçları yoktur!"

Naklederler ki, biri İbrahim'e, "Ey cimri!" diye hitap etmiş, o da, "Belh vilayetini terk etmiş ve hükümdarlıktan vazgeçmiş bir kimseyim, nasıl cimri olabilirim?" diye karşılık vermişti. Aradan bir zaman geçmiş, bir berbere saçlarını düzelttiriyordu. Müritlerinden biri oradan geçmiş ve, "(Berbere verecek) bir şeyin var mı?" diye sorduktan sonra bir kese altını oraya bırakıvermişti. İbrahim bu keseyi alıp berbere vermiş, derken oraya bir dilenci gelmiş, berberden bir şey istemiş, o da, "Şu keseyi al," deyince İbrahim, "Ama bu kesenin içi altınla dolu," diye müdahale etmiş, bunun üzerine berber, "Ey cimri! Biliyorum. Zenginlik, gönül zenginliğidir, mal zenginliği değil!" İbrahim yine, "O altındır" deyince berber, "Ey avare kişi! Kendisine keseyi verdiğim zat onun ne olduğunu biliyor," diye karşılık vermişti. İbrahim derdi ki: "Bu hitap karşısında o kadar mahcup oldum ki, ona söyleyecek hiçbir söz bulamadım. Nefsimin de muradını (ve layık olduğu muameleyi) orada bulduğunu gördüm."

Ona sordular: "Bu yola girdin gireli hiç seni neşelendiren bir olayla karşılaştın mı?" "Evet, birkaç defa" dedi ve anlattı: "Bir keresinde bir gemiye binmiştim. Üzerimdeki elbise eskiydi, saçlarım da uzamıştı. Bütün gemi halkının gafil oldukları bir haldeydim. Oradakiler bana gülüyor ve (bazen de) acıyorlardı. Gemide maskaralık yapan biri vardı. Sık sık yanıma gelir, kafamdaki saçları tutarak enseme bir sille şaplatırdı. Ben de nefsimi, muradına ve (layık olduğu muameleye) ermiş bulurdum. Nefsimin bu şekilde aşağılanmış olmasından (manen) neşelenirdim. Bu arada dalgalar kabardı ve ortalığı mahvolma korkusu sardı. "Geminin hafifletilmesi gerekiyor,"

dediler. İçlerinden biri, "Şu kişinin aramızda ne işi var, o zat neci oluyor? Onu deryaya atmak gerekiyor," dedi. Deryaya atmak için beni tuttular, ama bu sırada fırtına durdu, gemi de sakinleşti. Deryanın sularına atmak için elimi tuttukları zaman nefsimi bir kere daha (layık olduğu) muradına ermiş olarak buldum (ve neşelendim)."

"Başka bir seferinde uyumak için bir mescide vardım, ama içeriye bırakmadılar. Bu sırada ayakta duramayacak kadar zayıf ve âciz bir haldeyim. Ayağımdan tutup aşağı sürüklediler. Mescitteki merdivenlerin üç basamağı vardı. Kafam bu basamaklara çarptıkça kırılıyor ve al kanlar içinde kalıyordum. İşte burada da nefsimi (layık olduğu muameleye maruz kalmış ve) muradına ermiş olarak görmüş ve (ruhen) neşelenmiştim. Beni bu üç basamaktan aşağı attıklarında ve kafam kırıldığında her basamakta bana bir iklimin sırrı keşfolunuyor ve içimden keşke basamak sayısı daha da çok olsa diyordum. Onlara günahım ve suçum ne diye sorduğumda, 'Çünkü,' dediler, 'Sen mescidin kilimlerini çalmak için buraya geldin!' "

"Diğeri de şu: Bir yerdeydim. Bir maskara gelip üzerime işedi. Ben orada da sevinmiştim."

"Bir keresinde de üzerimdeki kürke bit düşmüş ve beni yemeye başlamıştı. Aniden (padişahken) hazinedeki dolaba koyduğum elbiselerimi hatırladım. Nefsim, çektiğin bu zahmet ne böyle diye feryadı bastı. İşte burada da nefsimi (layık olduğu) muradına ermiş olarak buldum ve sevindim."

"Bir keresinde de Dicle kenarında temizleniyordum. Biri gelip bana baktı ve yüzüme tükürdü. Bütün yüzüm berbat olmuştu. Burada da sevinmiştim."

"Bir kere bir yere gitmekteydim. Halk birbirleriyle çekişiyordu. Birisi hasmına beni göstererek, 'Sen şu Hindli (kâfir)den daha alçaksın!' dedi. Burada da sevinmiştim."

Şöyle dediği nakledilir: "Bir defa tevekkül esasına bağlı kalarak çölde sefere çıkmıştım. Günlerce gıda namına bir şey bulamadım. Bir dostum vardı, onun yanına gidecek olsam tevekkülüm bâtıl olur diye düşündüğümden bir mescide gittim. **'Ölümsüz Diri'ye tevekkül ettim'** [FURKÂN 25:58] ifadesi dilimden dökülüverdi. Hâtiften, 'Tesbih ve tenzih ederim o Allah'ı ki, yeryüzünü mütevekkillerden arındırmıştır (şimdi tevekkül ehli yok)' diye bir avaz geldi. Niçin, dedim. Şöyle dedi: 'Nasıl mütevekkil olur o kimse ki, dostunun hemen yanı başına koyduğu bir lokma rızk için uzun bir yolculuğu göze alır! Sonra Ölümsüz olan Diri'ye tevekkül ettim der ve yalancılığa tevekkül adını verir.' "

Diyor ki: "Bir zamanlar mütevekkil bir zahit görmüş ve nerelisin, geçimini nere-

den sağlıyorsun diye sormuştum. Dedi ki: 'Buna ait bilgi benim yanımda yoktur. Bunu rızk verene sormak gerekir. Bu gibi yersiz şeylerle benim işim ne?' "

Yine o anlatıyor: Vaktiyle bir kul (köle) satın almış ve adın nedir diye sormuştum. Dedi ki: "Ne diye çağırırsan o." "Ne yersin?" "Ne yedirirsen onu." "Ne iş yaparsın?" "Ne emredersen onu." "Peki, ne arzu edersin?" "Kulun hiç arzusu olur mu? Onun arzuyla ne işi var?" Sonra kendi kendime, ey miskin! Acaba sen ömür boyu Hak Teâlâ'ya böyle kul olabildin mi? Bari kulluğu bundan öğren dedim ve başladım ağlamaya. O kadar ağladım ki, aklım başımdan gitti.

Naklederler ki, hiç kimse onun bağdaş kurup (kibir ehli gibi) oturduğunu görmemişti. Diyor ki: "Bir gün bu şekilde oturmuştum, şöyle bir avaz işittim: 'Ey Edhem'in oğlu! Efendilerinin önlerinde kullar böyle mi oturur?' Bunun üzerine (köleler gibi) dizlerimin üzerine dosdoğru oturdum ve bir daha öyle oturmaya da tevbe ettim!"

Naklederler ki, bir zamanlar ona, sen kimin kulusun diye sormuşlardı. Bu soru üzerine başladı zangır zangır titremeye, sonra yere düştü ve toprağa yuvarlandı. Daha sonra ayağa kalktı ve, **'Semalarda ve arzda bulunanların hepsi kul olarak Rahman olan Allah'ın huzuruna gelmişlerdir'** [MERYEM 19:93] mealindeki ayeti okudu. Niçin önce cevap vermedin diye sorulunca, "Çünkü," dedi, "korktum, eğer Onun kuluyum demiş olsaydım, O benden kulluk hakkını isteyecek ve, 'Bize kul olma hakkını yerine getirdin mi?' diyecekti. Eğer Onun kulu değilim deseydim, asla söyleyemediğim bu sözü nasıl söyleyebilirdim? (Bu yüzden Onun huzurunda yatıp yuvarlandıktan sonra kulu olduğumu beyan ettim.)"

Ona şu sorunun sorulduğu nakledilir: Zamanını nasıl geçiriyorsun? Cevap verdi: "Benim emrimde üç eşeğim (atım) var: Bir nimet ortaya çıkınca şükür eşeğine binerek karşılarım. Bela görününce sabır eşeğine biner karşılarım. Tâat belirince ihlas eşeğine binerek karşılarım. (Günah görününce de tevbe atına binip onu karşılarım.)"

"Karıyı dul, çocukları yetim gibi bırakıp geceleri köpeklerin barındıkları yerler olan mezbeleliklerde yatmadığın sürece Allah adamlarının safında yer almam için bana yol verecekler diye tamah etme," dediği nakledilir. O muhteşem ve muhterem zatın bu ibareyle anlattığı şey (kendisi açısından da) doğrudur. Çünkü bu mertebeye ulaşmak için padişahlığı bırakmıştır.

Naklederler ki, bir gün şeyhlerden bir cemaat oturmuştu. İbrahim onların sohbetine katılmak istedi, fakat izin vermediler ve, "Senden hâlâ padişahlığın pis kokusu gelmektedir," dediler. Açık ameline rağmen ona böyle söyleyenler başkalarına ne

söyler, bilmem!

Naklederler ki, neden gönüller ile hak arasında perde çekilmiştir diye sorulduğunda, "Çünkü," dedi, "Hak Teâlâ'nın düşman olduğu şeyi dost ediniyorlar. Şu fani külhanı dost edinerek baki olan gülistandan yüz çeviriyorlar. Ebedi hayat için gerekli ameli terk ederek ve fani nimetlere dalarak sona ermeyen mülk ve hayattan geri kalıyorlar!"

Bana öğüt ver diye rica eden birine şunu söylediği nakledilir: "Hakkı zikret, halkı terk et." Öğüt isteyen başka birine, "Bağlı olanı aç, açık olanı bağla," dedi. Adam, "Bunu açıklar mısınız?" deyince anlattı: "Bağlı olan kesenin ağzını aç (ve cömert ol), açık (ve salıverilmiş) olan dilini de bağla!"

Ahmed bin Hadraveyh'in anlattığına göre İbrahim tavaf yapan birisine şunu söylemişti: "Şu altı engeli aşmadıkça salih kişiler derecesine eremezsin: Nimet kapısını, üzerine kapatıp, mihnet kapısını açacaksın. İzzet kapısını kapatıp zillet kapısını açacaksın. Uyku kapısını kapatıp uykusuz kalma kapısını açacaksın. Zenginlik kapısını kapatıp fakirlik kapısını açacaksın. Emel kapısını kapatıp ecel kapısını açacaksın. Eğrilik kapısını kapatıp (doğruluk ve) ölüme hazırlık kapısını açacaksın."

Naklederler ki, bir kere İbrahim otururken, adamın biri gelmiş ve demiş ki: "Ey şeyh! Ben kendime zulmetmiş bulunuyorum. Bana bir iki söz söyle, ta ki onu kendime rehber edineyim." İbrahim dedi ki: "Eğer benden şu altı hasleti ve öğüdü kabul edersen (ne yaparsan yap) bir daha hiç zarar görmezsin. Asi olmak ve günah işlemek istediğin zaman artık onun rızkını yeme. 'Âlemde her ne varsa onun rızkıdır, ben rızkımı nereden sağlayacağım?' Peki, onun rızkını yiyip kendisine asi olman hiç iyi olur mu? İkincisi: Asi ve günahkâr olmak istediğinde Hak Teâlâ'nın mülkünün dışına çık. 'Bu söz (gereğini yerine getirme bakımından) daha zordur. Doğu ve batı hep Allah'ın beldeleri olduğuna göre ben nereye gidebilirim?' Peki, onun memleketinde yaşayıp kendisine asi olman hoş bir şey olur mu? Üçüncüsü: Asi olup günah işlediğinde öyle bir yerde ol ki, Hak Teâlâ seni grömesin. 'O tüm sırları bilirken bu hiç mümkün olur mu?' Onun rızkını yemen ve memleketinde yaşaman, sonra da ondan utanmayıp gözü önünde kendisine asi olman hiç yakışık alır mı? Dördüncüsü: Canını almak için ölüm meleği geldiğinde ona, 'Tevbe edebilmem için bana süre ver,' de. 'O benim bu teklifimi kabul etmez ki!' Ölüm meleğini kendinden bir dem bile uzaklaştırma gücün olmadığına göre, o sana gelmeden önce tevbe etme imkânını kullan (ve bu anı o zaman olarak bil ve tevbe et). Beşincisi: Münkir ve Nekir (sorgulamak üzere mezarda) yanına geldikleri zaman ikisini de kendinden uzaklaştır! 'İşte buna hiç gücüm yetmez.' O halde onlara vereceğin cevabı şimdiden hazırla. Al-

tıncısı: Yarın kıyamet günü, 'Günahkârları cehenneme atınız,' diye ferman geldiğinde sakın sen gitme! 'Meleklere karşı gelmem ne mümkün?' " Sonra adam, "Söylediğin bu sözler tam (doğru)dur," deyip tevbe etti, tevbesine sadık kalarak altı yıl yaşadıktan sonra dünyadan göçtü.

İbrahim'e şöyle bir sorunun sorulduğu nakledilir: "Hak Teâlâ, **'Bana dua edin, duanızı kabul edeyim'** [MÜ'MİN 40:60] buyurmuştur. Dua ediyoruz, ama kabul etmiyor, bunun nedeni nedir?" "Neden şudur!" demiş: "Mukaddes ve aşkın olan Allah'ı biliyor, ama Ona itaat etmiyorsunuz. Resul'ünü tanıyorsunuz. Ancak sünnetine tabi olmuyorsunuz. Kur'ân okuyor, fakat onunla amel etmiyorsunuz. Nimetini yediğiniz halde şükretmiyorsunuz. İtaatkârlar için cennetin donatılıp hazırlandığını biliyorsunuz, ama ona (gönülden) talip olmuyorsunuz. Asileri ateşten bukağılara ve zincirlere vurmak için cehennemin yaratıldığını biliyorsunuz, fakat ondan korkup kaçmıyorsunuz. Biliyorsunuz ki, şeytan size düşmandır, ama siz ona düşman olmuyorsunuz. Ölüm vardır diye bildiğiniz halde ona hazırlık yapmıyorsunuz. Annenizi, babanızı ve yavrularınızı toprağa gömüyor, ancak ibret almıyorsunuz. Kendi kusurlarınıza bakmıyor, hep başkalarının kusurlarıyla uğraşıyorsunuz. Böyle olan birinin duası nasıl kabul edilir! Bütün bunlara tahümmül (Allah'ın) gayet sabırlı ve pek merhametli olma niteliklerinin sonucu olup, (sonuçları bakımından) hesap gününe bağlıdır, dava orada görülür."

Naklederler ki, ona sorulmuş: "Bir insan acıkır ve yenecek bir şey de bulamazsa ne yapar?" "Sabreder, bir gün, iki gün, üç gün," dedi ve ekledi: "On gün sabreder ve ölür, diyeti de (rızk vermeyip) onu öldürene düşer!"

Naklederler ki, ona, et pahalıdır denilmiş, "O halde ucuzlatalım," demiş. Nasıl denilince de, "Almayız, yemeyiz (böylece ucuzlatmış oluruz)," demişti.

Naklederler ki, ahbaplardan biri davet için hazırlık yapmış, (bu davete gitmesi gereken) birini beklemeye başlamışlardı. Oradakilerden biri, "O ağır bir insandır," deyince İbrahim dedi ki: "Halk ekmeği etten önce yiyor, (dedikodu yaptığınıza göre) siz eti ekmekten önce mi yiyorsunuz." (Dedikodu yapan ölü eti yer.)

Naklederler ki, hamama gitmeye karar vermişti. Elbisesi eski olduğundan (parası yoktur diyerek) içeri girmesine izin vermediler. O zaman kendisinde bir hal olmuş ve, "Eli boş olanın şeytan evine girme izni vermiyorlar, Rahman evine girmesine hiç izin verirler mi?" demişti.

Şöyle dediği nakledilir: Bir zamanlar tevekkül esası üzere (azıksız ve hazırlıksız olarak) çölde gidiyordum? Üç gün geçtiği halde gıda olacak bir şey elime geçmemişti. İblis geldi ve, "Padişahlığı ve bunca nimetleri, aç olarak hacca gitmek için mi terk

ettin? Refah ve rahat içinde de hacca gidebilirdin," dedi. Bunun üzerine, "İlahi, yaksın diye düşmanını dostuna mı musallat ediyorsun? Ben bu çölü senden gelecek olan yardımla kat edebilirim," dedim. Bunun üzerine, "Ya İbrahim, cebindekileri at ki, gaybta olan ortaya çıksın" diye bir ses işittim. Elimi cebime soktum, dört gümüş para buldum, unutmuşum ve orada kalmış. Bu paraları fırlatınca İblis ürktü ve gaybtan bir kuvvet ortaya çıktı. Böylece de İblis'in, elinde dünyalık bulunduranların etrafında dönüp dolaştığı malum oldu.

Şöyle dediği nakledilir: "Bir zamanlar (acıktım ve) bir üzüm bağı sahibinin yanına gittim. Eteğime ne zaman üzüm doldursam bana vurur ve durdururlardı. Tam kırk defa böyle yaptılar, kırkbirinci seferinde yapmadılar. Bir avaz işittim: "Bu kırk sayısı (padişahken) önün sıra götürülen kırk altın kalkan karşılığıdır."

Şöyle dediği nakledilir: Bir zamanlar bağ bekçiliği yapıyordum. Bağ sahibi gelip, "Tatlı nar getir," dedi. Bir tabak nar götürdüm, ama ekşi çıktı. Yine, "Tatlı nar getir," dedi ve bunun üzerine bir tabak nar daha götürdüm. Ama bu da ekşi çıktı. Bu sefer, "Suphanallah," dedi, "Bunca zamandır bu bağı bekliyorsun, yine de narın tatlısını ekşisinden ayırt edemiyorsun?" Dedim ki, "Ben bağ bekliyorum, hiç tatmadığımdan narın tadını (ekşi mi, tatlı mı) bilemiyorum!" Adam, "Sendeki bu zühte bakınca İbrahim bin Edhem'sin diyeceğim geliyor," dedi. Bu lafı işitince (tanınmamak için) oradan çekip gittim.

Şunu anlattığı nakledilir: "Bir gece rüyada elinde bir defter olduğu halde Cebrail Aleyhisselam'ın semadan yeryüzüne indiğini gördüm ve, "Burada ne yapacaksın?" diye sordum. "Hak dostlarının ismini (bu deftere) kaydedeceğim." "Benim ismimi de kaydedecek misin?" "Sen onlardan değilsin ki!" "Ama Hak dostlarının dostuyum." Bunun üzerine Cebrail bir süre düşünceye daldıktan sonra dedi ki: "İlk defa İbrahim'in adını kaydet diye şimdi ferman geldi, zira bu yolda ümit, ümitsizlikten doğmaktadır!"

Şunu söylediği nakledilir: "Bir gece Beytü'l-Makdis'te [Mescid-i Aksâ] kendimi hasırların arasına gizlemiştim. Zira kayyımlar caminin içinde herhangi birisinin kalmasına izin vermiyorlardı. Gecenin bir kısmı geçince caminin kapısı açıldı, içeriye abâlı bir pir giriverdi. Yanında kırk tane abâlı daha vardı. İhtiyar mihraba geçip iki rekât namaz kıldıktan sonra sırtını mihraba verdi. İçlerinden biri, 'Bu gece bu camide bizden olmayan biri var,' dedi. İhtiyar gülümseyerek, 'Evet, Edhem'in oğlu var, kırk günden beri yaptığı ibadetten (manevi zevk ve) haz alamamaktadır,' diye karşılık verdi. Bu sözü duyunca açığa çıktım ve, 'İyi saptadın, Allah aşkına, bana bunun nedenini anlat,' dedim. Adam, 'Falan gün Basra'da hurma satın almıştın, bu sırada

yere düşen bir hurmayı kendi hurmalarından sanarak kaldırmış ve hurmaların arasına koymuştun,' dedi. Bu sözü işitince doğru, hurmaları satan kişiye giderek kendisinden helallık diledim, o da hakkını helal etti ve, 'Madem bu iş bu kadar incedir, şu andan başlayarak ben hurma satıcılığını bırakıyorum,' dedi. Sonra tevbe etti, dükkânını kapatıp kendini (ibadet ve tâat) işine verdi ve en sonunda abdallar sınıfına dahil oldu."

Naklederler ki, İbrahim bir gün bir yere gidiyordu. Karşısına bir asker çıktı. "Sen kimsin?" "Ben bir kulum." "Abadan ve mamur yer hangi taraftadır?" İbrahim mezarlığı işaret edince asker, "Sen benimle dalga mı geçiyorsun?" deyip başına birkaç kırbaç vurdu; bu darbelerle kafası kırıldı, kan revan oldu. Sonra yaptığına karşılık o askere dua edip yoluna devam etti. Şehir halkı geldiğini haber alınca dışarılara dökülüp onu karşıladılar ve onu bu halde görünce askere, "Be hey cahil adam! Kendisine bu muameleyi reva gördüğün kişi yücelerden yüce olan Allah'ın velisidir," dediler. Bunun üzerine asker İbrahim'in ayaklarına kapanıp özür diledi ve sordu: "Ben senin kafanı yarınca sen bana dua ediyordun, neden neydi?" "Evet öyle yapmıştım, zira bana yaptığın muamele nedeniyle sana hayır duada bulunmamı hak etmiştin. Hayır duada bulundum, çünkü yaptığın muamele nedeniyle benim hisseme cennet düştü, senin hissene de cehennemin düşmesini istemedim." "Peki, neden ben bir kulum demiştin?" "Kim Allah'ın kulu değil ki?" "Mamur bir yer ararken, sen neden mezarlığı işaret ettin?" "Çünkü şehir her gün (nüfusu azalıp) biraz daha harap hale gelirken, mezarlık daha mamur hale gelmektedir!"

Hakkın evliyasından olan bir kişinin şunu anlattığı nakledilir: Rüyamda cennet sakinlerini gördüm, her biri eteklerine ve ceplerine inciler doldurmuşlardı. Bu ne hal böyle diye sorunca anlattılar: Bir serseri İbrahim bin Edhem'in başını yarmıştır. Onu cennete getirdiklerinde ferman geldi ki: "Kendini bilmezin biri dostumun kafasını kırmıştır. Bu cevherleri onun başı üzerine saçınız." Saçtılar, cennette olanların hepsi saçılan mücevheratı topladılar, bize de bu kadar düştü!"

Naklederler ki, İbrahim bir sarhoşun yanından geçmiş, ağzının pis kokulu ve bulaşık olduğunu görünce su getirip ayyaşın ağzını yıkamış ve, "Şayet yüce Allah'ın adını diline alan bir ağzı bulaşık olarak bırakacak olsak hürmetsizlik olur," demişti. Ayıldığı zaman adama, "Horasan zahidi ağzını yıkadı," demişler. Adam, "Ben de tevbe ettim gitti," demişti. Bundan bir süre sonra İbrahim bir rüya görmüş, kendisine, "Bizim için sen onun ağzını yıkadın, bizse senin (için onun) kalbini yıkadık!" diye hitap edilmişti.

Sûrî'nin (veya Sanavberî'nin) şunu söylediği nakledilir: Öğle sıralarında bir nar

ağacının altında İbrahim'le beraber Beytü'l-Makdis'teydim. Birkaç rekât namaz kıldık. Bu ağaçtan, "Ey Sûrî, şefaatçı ol da İbrahim benim meyvemden yesin," diye bir ses duydum. Bunun üzerine, "Ey İbrahim, duyuyor musun?" dedim. "Elbette!" dedi. [Başka bir yazmada: Ağaç, "Ey İbrahim! Bizi memnun etmek için şu narlardan ye" diye seslenmişti.] Bunun üzerine İbrahim başını öne eğdi. Aynı ses ağaçtan üç defa gelince İbrahim kalkıp iki nar kopardı, birini kendi yedi, diğerini bana verdi. Nar ekşiydi, zaten bu ağaç da küçüktü. Geri döndüğümde yine o ağaca uğradım, ağaç artık büyümüş, meyveleri tatlanmış ve bir yılda iki kere ürün verir olmuştu. Halk bu ağaca rummânetu'l-âbidîn [âbitlerin nar ağacı] derdi. Bunlar İbrahim bin Edhem'in yüzü suyu hürmetineydi. Âbitler o ağacın gölgesinde dinlenir ve sohbet ederdi.

Naklederler ki, İbrahim büyük bir kişiyle bir dağın başında oturmuş konuşuyordu. Bu büyük kişi ona, "Kemale ermiş birisinin belirtisi nedir?" diye sordu. İbrahim, "Odur ki, dağa yürü deyince dağ harekete geçer," dedi ve dağ hemen harekete geçti. Bunun üzerine İbrahim, "Ey dağ! Sana söylemiyorum, senden yalnızca temsil yoluyla söz ettim, sakin ol," deyince dağ derhal sakinleşti.

Recâ bin Hayve nakledip der ki: İbrahim'le beraber bir gemideyken şiddetli bir fırtına çıktı, ortalık simsiyah kesildi. "Vah vah! Galiba gemi batacak," dedim. Havadan gelen bir ses, "İbrahim bin Edhem sizlerle olduktan sonra hiç korkma," dedi. O saatte fırtınanın hızı kesildi ve kararan dünya aydınlandı.

Naklederler ki, bir zamanlar İbrahim'in bindiği bir gemi çıkan şiddetli fırtına nedeniyle batmak üzereydi. İbrahim sağa sola bakındı, orada asılı bir Kur'ân cüzünü görüp, "İlahi, kitabın aramızdayken bizleri batıracak mısın?" deyince o saatte fırtınanın hızı kesildi ve o anda bir ses duyuldu: "Hayır, öyle bir şey yapmayız!"

Naklederler ki, İbrahim bir kere gemiye binmek istedi, ama parası da yoktu. Buna binen her kişinin altın vermesi gerekir denilince gidip iki rekât namaz kıldı ve, "İlahi! Bunlar bende bulunmayan bir şey istiyorlar," dedi. Derhal deryanın kenarındaki kumların tümü altın oldu. Bir avuç alıp onlara verdi.

Halef bin Temîm anlatıyor: "İbrahim bir kere gemiye binmiş, abâsını başına çekip bir kenara oturmuş, bir süre sonra şiddetli bir fırtına çıkmış, gemidekileri bir korku sarmış, İbrahim ise abâsının altında rahat ve huzur içinde uyuyormuş, gemidekiler ona, "Be adam, içinde bulunduğumuz şu hali görmüyor musun, ne kadar kaygısızsın?" deyince başını abâsının altından çıkarıp yüzünü semaya çevirmiş ve, "Allah'ım azabını gösterdin, şimdi de rahmetini göster," diye niyaz etmiş, bunun üzerine fırtına durmuş, gemi sakinleşmişti. [Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, VIII:5]

Naklederler ki, İbrahim bir gün Dicle'nin kenarına oturmuş, eski ve yırtık hırkasına yama dikiyormuş. Biri gelip Belh'in padişahlığından vazgeçmekle ne kazandın ve ne buldun diye sordu. Bu sırada elindeki iğne Dicle'ye düşmüştü. Balıklara iğnemi veriniz diye işaret edince her birinin ağzında altından iğne bulunan binlerce balık suyun yüzüne çıktı. İbrahim, onlar benimki değil, ben kendi iğnemi isterim deyince ağzında onun iğnesi bulunan zayıf bir balıkcağız su üzerine çıktı. Bunun üzerine İbrahim adama dönüp dedi ki: "Belh'in hükümdarlığını terk etmekle bulduğum şeylerin en azı işte budur, geri kalanlarını sen (nereden) bilirsin?"

Naklederler ki, bir gün İbrahim bir kuyunun başına vardı, kovayı aşağı sarkıttıktan sonra geri çıkarınca içinin gümüşle dolu olduğunu gördü. Hemen geri döktü ve kovayı tekrar kuyuya saldı. Bu sefer içinin altınla dolu olduğunu gördü. Tekrar kovayı içeriye saldı, bu sefer kova mücevheratla dolu olarak çıktı. Bunun üzerine duygulandı ve, "İlahi! Bana hazine sunuyorsun, oysa böyle şeylere aldanmayacağımı da biliyorsun, temizlenmem için sen bana su ver" diye niyaz etti.

Naklederler ki, İbrahim vaktiyle hacca gidiyordu, yanında başkaları da vardı. Kendisine, "Bizim hiç azığımız, bineğimiz ve hazırlığımız yok," dediler. İbrahim, "Hakka olan inancınız sağlam olsun, o zaman rızk için şu ağaca bakınız, eğer altına tamah ediyorsanız ağaç altın olur," dedi. Bunun üzerine baktılar; yüce Allah'ın kudretiyle bütün devedikenlerinin altına dönüştüğünü gördüler.

Naklederler ki, bir gün bir derviş cemaatiyle giderken önüne çok miktarda odun yığılmış bir hisara vardılar. "Bu gece burada kalalım, odun çoktur, ateş yakarız," dediler. Ateşi yakıp aydınlığında oturdular. Herkes yiyeceği şeyi hazırlıyor, İbrahim de namaz kılıyordu. Biri, "Keşke helalinden elimize bir et geçse de şu ateşte kızartsak," dedi. İbrahim selam verdi ve, "Allah bize helal et vermeye kadirdir," deyip tekrar namaza durdu. Derken bir arslanın uluması işitildi. Arslanın bir yabaneşeği önüne katıp kovaladığını gördüler. Yabaneşeği avladıktan sonra pişirip yediler. Arslan orada durmuş bekliyor ve onları seyrediyordu.

Naklederler ki, ahir ömründe ortalıktan kaybolmuştu, mezarının nerede olduğu bile kesin olarak bilinmemektedir. Bazıları Bağdat'ta, bazıları Şam'dadır derler. Bazıları da Lût Peygamber'in (a.s.) yerle bir olan şehrindedir, halktan kaçıp oraya gitmiştir, orada vefat etmiştir derler.

Naklederler ki, İbrahim'in eceli yetince, "Dikkat! Yeryüzünün emânı ölmüştür," diye hâtiften bir ses geldi. Bunu işiten çağın bütün ahalisi acaba ne olacak diye hayretlere düştüler. İbrahim'in fenâ diyarından beka beldesine gittiği haberini alıncaya kadar hayretleri devam etmişti.

BİŞR-İ HAFÎ

(ö. 227/842)

Mücâhede meydanının muharibi, müşahede sarayının teçhizatçısı, hidayet işyerinin işçisi, kifayet otağındaki kâmil er, (manevi) memleketlerin sahibi, katıksız sûfi Bişr-i Hafî (r.a.r.v), büyük bir mücâhede ve yüce bir şan sahibi olup sûfiler taifesinin parmakla gösterilen bir kişiliğiydi. Fudayl bin İyâz'ın sohbetine yetişmişti. Dayısı Ali Haşrem'in müridiydi. Usûl ve fürû ilimlerine vâkıftı; Merv'de doğmuş, Bağdat'ta bulunmuştu, perişan bir hali vardı.[1]

Başlangıçta tevbe etmesinin nedeni şuydu: Bir gün mest olmuş bir halde giderken, üzerinde "Bismillâhirrahmânirrahîm" yazılı olan bir kâğıdın yola düştüğünü gördü. Derhal misk satın alıp bu kâğıdı hoş kokulu bir hale getirdi, öptü, gözlerine sürdü ve fevkalade mükemmel bir saygıyla bir yere koydu. O gece büyüklerden biri, rüyasında şöyle bir hitap işitti: "Bişr'e varıp de ki: Bizim ismimizi misk kokulu yaptın, biz de seni misk kokulu yaptık, ismimizi yücelttin, biz de seni yücelttik, ismimizi temizleyip arındırdın, biz de seni arındırdık, izzetime ant olsun ki, dünyada da ahirette de ismini misk misali yapacağım!" Bu hitap üzerine o büyük zat: Bişr fesat birisidir, galiba gördüğüm rüya asılsızdır diye düşündü. Kalktı, abdest aldı, namaz kılıp yattı. Fakat yine aynı hitabı işitti. Ve bu hal üç kere yinelendi. Sabah kalkıp Bişr'i aradı, ancak o şarap meclisindedir denilince meyhaneye gitti, o sırada Bişr sarhoş bir haldeydi. Adam, "Ey Bişr! Sana biri bir haber getirmiş," diye içeriye haber saldı. Bişr, "Gidip ona bu haberi kimden getirdin deyiniz." Adam, "Haber ulu ve yüce Allah'tandır," diye karşılık verince Bişr ağladı ve, "Eyvah, o beni azarlayacak," dedi. Şeyh, "Hiç de öyle değil," dedi. Bişr, "Dostlarımla konuşmam için biraz bekle," dedi. Gitti, "Dostlar! Bizi davet etmişler, gidiyoruz, sizleri de ona ısmarlıyorum, beni bir daha asla bu meyhanede bulamayacaksınız," dedi. Sonra bir daha kimse adını duymadı. Daha sonra aynı şekilde perişan bir halde baş açık, yalınayak dışarıya çı-

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* VIII:336; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 39; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:84; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I:274; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* II:325; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:460; *Kuşeyrî Risalesi,* 119; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 203; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:208; *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* X:297; Fuat Sezgin, *GAS,* I:638.

kıp tevbe etti. Züht yolunu tuttu, himmet eliyle evliyanın devletli eteğine sarıldı. Bir daha asla ayağına ayakkabı giymedi. Bundan dolayı kendisine Hafî [yalınayak gezen] derlerdi.

Niçin ayağına ayakkabı giymiyorsun diye soranlara, "Çünkü barış yaptığım (ve Ona ant verdiğim) gün yalınayaktım, şimdi ayağıma ayakkabı giymekten utanıyorum. Ayrıca Hak Teâlâ, **'Biz yeryüzünü sizin için tefriş ettik'** [BAKARA 2:22; NÛH 71:19] buyurmaktadır. Padişahların mefruşatı üzerinde ayakkabıyla yürümek edepten değildir."

Halvete çekilen öyle münzeviler vardır ki, kesek, tezek gibi şeylerle bile taharet yapmaz ve yerlere tükürmezlerdi. Zira eşyayı tümüyle Allah'ın nurunun sırrı olarak görürlerdi. Aynı hal Bişr'de de vardı. Hatta Allah'ın nurunu "gören gözü" haline getirdiğinden "Gözsüz" olarak kendisinden başkasını görmezdi. Zaten ulu ve yüce Allah bir kimsenin gören gözü olursa o Allah'tan başkasını göremez. Nitekim Resulullah (s.a.v.) Sa'lebe'nin cenazesinin peşinden giderken ayak parmaklarının uçlarına basa basa yürüyor, *"Meleklerin üzerlerine basmış olmayayım diye korkuyorum,"* diyordu ve bu melekler nedir sorusuna da şu cevabı veriyordu: *"Allah'ın nuru! Mümin, Allah'ın nuruyla bakar."*

Naklederler ki, Ahmed bin Hanbel sık sık onun yanına giderdi, tam anlamıyla ona bağlanmıştı. Öğrencileri ona, "Sen hadis ve fıkıh âlimi bir müctehidsin, çeşitli ilimlerde bir benzerin daha yok. Buna rağmen böyle birisinin yanına gidiyorsun, bu sana hiç yakışır mı?" diyorlardı. Ahmed, "Evet, şu saydığınız ilimlerin hepsini ben ondan daha iyi bilirim. Ama o da yücelerden yüce Allah'ı benden daha iyi tanımaktadır!" dedi. Sonra Bişr'in yanına giderek, "Bize Aziz ve Celil Rabbimden söz et!" dedi.

Naklederler ki, Bişr bir gece evden çıkarken, ayağının biri eşiğin iç kısmında, diğeri dış kısmında olduğu halde sabaha kadar şaşkın bir halde kalmıştı. Kız kardeşinin kalbine, "Bu gece Bişr senin yanına geliyor," denildi, o da beklemeye başladı. Bişr perişan ve mest olmuş halde aniden çıkageldi, hemen dama çıkmaya kalkıştı, birkaç basamak yukarı çıktı. Ortalık aydınlanıncaya kadar hayran hayran orada kaldı; namaz vakti aşağı inip camiye gitti, namazını kılıp geri geldi. Kız kardeşi, "Bu ne hal böyle?" diye sordu. O da anlattı: "Aklımdan geçti ki, Bağdat'ta Bişr adında bunca kişi bulunsun, bunlardan kimi Yahudi, kimi Hıristiyan, kimi de Mecusi olsun, benim ismim de Bişr olsun ve İslama kavuşarak bunca devlet bulmuş olayım! Onlar ne yaptılar ki (İslam devletinden ve din gerçeğinden) onları bu kadar uzağa attılar? Ve ben ne yaptım ki, şu devlete erdim. İşte bu konuda şaştım kaldım!"

Bilâl Havvâs'ın şöyle dediği nakledilir: İsrailoğulları çölünde giderken biriyle karşılaştım. Galiba bu Hızır'dır diye aklımdan bir fikir geçti ve sordum: "Hak hakkı için kim olduğunu söyle!" "Kardeşin Hızır'ım!" "İmam Şâfiî hakkında ne dersin?" "O dörtlerdendir [*evtât*]." "Ahmed bin Hanbel hakkında ne buyurursun?" "O sıddıklardandır." "Bişr için ne dersin?" "Ondan sonra onun gibisi yoktur!"

Ebû Abdullah Cellâ'nın şunu söylediği nakledilir: Zünnûn'u gördüm, ibareleri vardı. Sehl'i gördüm, onun da verâ' ve takvası vardı. Peki, sen hangisine daha fazla eğilim gösterdin diye soranlara, "Bişr bin Hâris'e, zira o üstadımızdır," diye cevap verdi.

Bişr, "Yedi dolap dolusu kitabım vardı, hepsini toprağa gömdüm," demiş ve hadis rivayet etmemiş: "Hadis rivayet etmiyorum. Çünkü nefsimde susma arzusunu göremiyorum, eğer susma arzusunu görsem (nefse muhalefet edip) hadis rivayet ederim."

[Nakledildiğine göre biri ona sormuş: "Bağdat çok karışık bir şehir haline gelmiştir, hatta alınıp satılanların çoğu haram! Bu durumda ne yiyorsun?" "Sen ne yiyorsan onu. (Ancak ağlaya ağlaya yiyen, güle güle yiyen gibi değildir.)" (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:208)]

[Bu makama neyle erdin diyenlere cevaben, "Bir lokmadan sonra daha küçük bir lokma (yiyerek), her gün bir önceki güne göre (dünyadan) daha fazla el etek çekerek. Yiyip de ağlayan bir kimse yiyip de gülen bir kimseyle eşit olamaz," dedi ve ekledi: "Helal israf kabul etmez." Ekmeği neyle yiyeyim diyene, "Afiyeti hatırla ve bunu ekmeğine katık yap," dedi. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 45)]

Naklederler ki, kırk yıl canı kızartılmış et istemiş, ama satın alacak parası olmamıştı. Yıllarca canı baklava arzulamış, ama yememişti.

Naklederler ki, (helallığı şüpheli olan parayla) akıttılar diye sultanların yaptırdığı çeşmelerden su içmemişti.

Büyüklerden biri anlatıyor: Bişr'in yanındaydım. Gayet şiddetli bir soğuk vardı. Böyle bir havada onu üryan bir halde tirtir titrerken gördüm ve, "Ya Bişr! Bu ne hal böyle?" dedim. Dedi ki: "Fakir fukarayı hatırladım (bu soğukta ne yaparlar diye düşündüm), yardım edecek hiç malım olmadığından bu bedenle onlara uyup (acılarını paylaştım)."

Bu dereceye neyle ulaştın sorusuna, "Ulu ve yüce Allah dışında bütün bir ömür boyu herkesten gizli tuttuğum bir halle," diye cevap verdi.

Niçin bize zulmeden sultana nasihat etmiyorsun diye soranlara dedi ki: "Allah biliyor ve görüyor. O uludur. Ulu olduğunu bildiğim için Onu tanıyanların yanında

dahi ondan söz etmem; nasıl olurda Onu tanımayanların yanında Onun adını anarım?"

Ahmed bin İbrahim Mutayyab anlatıyor: Bişr bana, "Ma'rûf-ı Kerhî'ye söyle, namazı kılınca yanına gideceğim," dedi. Haberi yerine ulaştırdım ve beklemeye başladım. Öğleyi, ikindiyi, akşamı ve yatsıyı kıldık. Sonra seccadeyi kaldırıp yola revam oldu. Dicle'ye ulaşınca suyun üzerinden (yürüyerek) geçip Ma'rûf'un yanına vardı; seher vaktine kadar sohbet ettiler, sonra kalktı, geri döndü, aynı şekilde suyun üzerinden geçti. Ayaklarına kapanıp, "Bana dua et dedim, dua etti ve, 'Sakın kimseye söyleme,' diye de tembihledi. O hayatta olduğu sürece kimseye bir şey söylemedim."

[Naklederler ki, bir gün Rıza'dan söz ediyordu. Topluluktan birisi, "Ey Bişr, makam (ve itibar sahibi olman) için halktan hiçbir şey kabul etmiyorsun. Eğer zühtte hakikatin peşine düşüp dünyadan da yüz çevirmişsen halktan gizlice bir şey alıp fakirlere ver ve kendin de tevekkül üzere oturup rızkını gaybtan al," dedi. Bu söz Bişr'in sohbetinde bulunanların zoruna gitti. Bunun üzerine Bişr, "Bunun cevabını dinle!" dedi. "Fukara ve dervişler üç çeşittir. Birinci kısım asla kimseden bir şey istemez, verirlerse de almaz. Bunlar ruhanilerdir. Aziz ve Celil Allah'tan her ne isterlerse Allah onu bunlara ulaştırır. Allah şunu verecek diye yemin edecek olsalar derhal duaları kabul edilir. Bir kısmı da halktan bir şey istemezler, ama verildiğinde de kabul ederler. Bunlar orta halli fakirler olup Allahü Teâlâ'ya tevekkül esası üzere dinginlik bulurlar. Bu kısım kutsallık makamında ebediyet sofrasına oturmuş bir taifedir. Üçüncü kısım güçleri yetince sabrederek oturur ve (rızkın geleceği) vakti gözler, arzuları uzaklaştırır."

Bu cevabı alan sûfi, "(Beni tatmin eden) bu söze razı oldum, Allah da senden razı olsun," dedi. [Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 47]

Bişr diyor ki: Ali Cürcânî'nin (veya Ebû Ali Cüzcânî) yanına vardım, bir çeşme başındaydı. Beni görünce, "Ne günah işledim ki, bugün bir insanoğlunu gördüm," deyip oradan tüydü. Arkasından koşup, "Bana nasihat et," dedim. Dedi ki: "Fakra dört elle sarıl; sabırla yaşa; hevesi düşman bil; (nefsani) arzuya muhalefet et. Bugün evini mezardan daha boş hale getir. Evinin böylesine bomboş olduğu gün seni mezara yatırırlarsa Allah'a taze ve hoş olarak ulaşabilirsin."

Naklederler ki, onun yanına Şam'dan bir topluluk gelmiş ve, "Hacca gitmeye karar verdik, bizimle gelmeyi arzu eder misiniz?" demiş. O da, "Üç şartla: Yanımıza azık namına bir şey almayacağız; hiç kimseden bir şey istemeyeceğiz; istemeden verirlerse de kabul etmeyeceğiz," dedi. Dediler ki: "İlk iki şarta uyabiliriz, verileni kabul etmeme şartına uyamayız." "Şu halde siz (Allah'a değil) hacıların azığına güveni-

yorsunuz! Bu bir sûfinin (bir soruya) cevaben söylediği şu sözün açıklamasıdır: Eğer asla halktan bir şey almayacağım diye gönülden kararlıysan Allah'a tevekkül işte budur."

Bişr'in şöyle dediği nakledilir: "Bir gün eve gidince birisini gördüm ve sordum: "Sen kimsin? Nasıl olur da destursuz içeri girersin?" "Ben kardeşin Hızır'ım." "Bana dua et." "Allahü Teâlâ tâatı yerine getirmeyi sana kolaylaştırsın." "Biraz daha." "Taatını gizli tutmayı sana nasip etsin!"

Naklederler ki, danışmak için gelen birisi Bişr'e, "Helal yoldan kazanılmış iki bin altınım var, hacca gitmek istiyorum, ne dersin?" "Sen temaşa için gidiyorsun, şayet Hak rızası için hacca gidiyorsan birkaç yoksulun borcunu öde, ya bir yetime ya da çoluk çocuğu çok olan birine ver bu parayı. Zira bunların gönlüne ulaşacak olan rahat ve huzur yüz hacdan daha üstündür." "Ama ben daha çok hac yapmayı arzuluyorum." "Öyle, ama bunun nedeni şudur: Sen bu malı doğru dürüst bir şekilde elde etmediğinden, onu doğru dürüst olmayan bir şekilde harcamadıkça rahat edemeyeceksin!"

Naklederler ki, mezarlıktan geçerken dedi ki: Mezardakileri gördüm, mezarların üzerine çıkıp sanki bir şey bölüşüyorlarmış gibi çekişip duruyorlardı. "Ya Rab! Bu ne haldir? Beni buna vâkıf kıl!" dedim. "Bu soruyu onlara sor," diye bir hitap işittim ve sordum. Dediler ki: "Bir haftadır ki, din adamlarından biri üzerimizden geçmekte ve üç kere İhlas suresini okumakta, bundan gelen sevabı da bize bağışlamakta, bir haftadan beri o sevabı bölüştüğümüz halde henüz bitirmiş değiliz!"

Naklederler ki, bir kere rüyasında gördüğü Mustafa (s.a.v.) Bişr'e: "Hiç bilir misin ki, Hak Teâlâ akranın arasından niçin seni seçip dereceni yüceltmiştir?" diye sordu. Bişr karşılık verdi: "Hayır, bilmiyorum ya Resulullah!" "Çünkü sen sünnetime tabi oldun, salihlere saygı gösterdin, kardeşlere öğüt verdin ve ashâbımı ve ehl-i beytimi sevdin. Bu yüzden seni iyiler makamına terfi ettirdim."

Diyorlar ki: Bir gece rüyada gördüğüm (Hz. Ali) Murtazâ'ya (a.s.), "Ey Müminlerin Emîri! Bana nasihat et!" dedim. Dedi ki: "Rahman'dan sevap almaya talip olarak zenginlerin fakirlere şefkat göstermeleri ne hoştur! Bundan daha hoş olan, fakirlerin Hallâk-ı Cihan'ın [Âlemin Yaratıcısı] keremine güvenerek zenginlere karşı gururlu davranmalarıdır!"

Sohbetine katılanlara, şunu söylediği nakledilir: "Seyahat ediniz, çünkü su aktığı sürece hoştur, sakin hale gelince bozulur!"

Sözleri

- Dünyada aziz olmak isteyenlere söyleyin, şu üç şeyden kendilerini uzak tutsunlar: İhtiyaçlarını mahluktan istemesinler, kimseye kötü söz söylemesinler, kimsenin misafiri olmasınlar!
- Halkın kendisini bilmelerini ve tanımalarını arzu eden bir kimse ahiretin (ve bu amaçla işlediği amelin) hazzına varamaz.
- Kanaatkâr olmanın dünyada izzetle yaşamaktan başka bir faydası olmasa da yeter.
- Eğer halkın seni bilmelerini arzu ediyorsan, bil ki, dünya sevgisinin başı işte bu arzudur.
- Kendin ile arzular arasında demir bir duvar örmedikçe ibadetten haz alamazsın!
- İşlerin en güç olanı şu üç iştir: 'Elin darken cömert olman, ıssız yerde verâ', korktuğun kişinin yanında (doğru olarak) konuşman.
- Verâ' (helal olduğu) şüpheli olan şeyleri tamamıyla terk etmen ve her an nefs muhasebesini göz önünde bulundurmandır.
- Züht (hırs ve tamahtan) boş olan bir gönülden başka bir yerde karar kılmayan bir sultandır.
- Hüzün öyle bir sultandır ki, bir yerde karar kılınca başka bir şeyin daha oraya yerleşmesine asla razı olmaz.
- Bir kula verilen şeylerin en iyisi marifet ve yoksullukta sabırdır.
- Şayet Allah'ın has dostları varsa bunlar ariflerdir.
- Sûfi, Allah'ın huzurunda kalbi saf olan kişidir.
- Arifler öyle bir taifedir ki, Hak Teâlâ'dan başkası onları tanımaz ve ancak yüce Allah'ın rızası için kendilerine hürmet ve itibar edilir.
- Hürriyetin hazzını tatmak isteyene, 'Sırrını pak tut' de.
- Her kim sıdk ve içtenlikle Hak için amel ederse halktan sıkılır.
- Dünya ehlini kendilerine selam vermeyi terk ederek selamlayınız.
- Dostlar arasında edebi terk etmek edeptir.
- Hiç kimseyle oturmadım ve hiç kimse de benimle oturmadı, ki onlarla oturmamış olmamın hem onlar hem benim için iyi olduğuna kesinlikle inandım.
- Ölümden hoşlanmıyorum, oysa ölümden hoşlanmayanlar ancak (cennete gideceğinden) şüphesi olanlardır.
- [Düşmanın senden emin olmadıkça kâmil olamazsın (ve senden hiç hayır olur mu ki, dostun dahi senden emin değil). (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 34)]

- Allah'a itaat etmiyorsan, bari Ona asi olma!
- Naklederler ki, biri yanında, "**Allah'a tevekkül ettim**' [HÛD 11:56] deyince Bişr dedi ki: "Allah'a karşı yalan söylüyorsun, eğer tevekkül etmiş olsaydın, Allah'ın yaptığına da yapmakta olduğuna da razı olurdun!"
- Konuşurken sana kendini beğenmişlik hali gelirse sus, susmuşken kendini beğenmişlik hali gelince de konuş.
- Dünyada bütün ömrünü şükür secdesiyle meşgul olarak geçirsen dostları arasında senden söz etmiş olmasının şükrünü eda etmiş olamazsın, o halde dostlardan olmak için çabala!
- Vefatı yaklaşınca kendisini büyük bir ıstırap kapladı. Galiba hayatı seviyorsun diyenlere, "Hayır," dedi. "Ancak Padişahlar Padişahının huzuruna çıkmak cidden güç bir iş!"
- Naklederler ki, ölüm hastalığındayken yanına gelip elinin dar olduğundan yakınan birine hemen çıkarıp gömleğini verdi, kendisi de iğreti bir gömlek giydi ve bu gömlek üzerindeyken vefat etti.
- Naklederler ki, hayatta olduğu sürece yalınayak gezdiği için (sokaklarda) hayvanlar ona hürmeten hiç terslemezlerdi. Bir gün birisi (sokakta) hayvan tersi görünce, "Eyvah! Bişr gitti!" diye feryadı bastı. Araştırdılar, dediği doğru çıktı. Bunu nasıl anladın diyenlere, "Çünkü," dedi, "O hayatta olduğu sürece Bağdat'ın hiçbir sokağı hayvan tersiyle kirlenmemişti, bu sefer ise alışılmışın tersine bir durum gördüm; anladım ki, Bişr artık hayatta değil!"
- Vefatından sonra onu rüyada görüp ulu ve yüce Allah sana karşı nasıl davrandı diye soranlara, "Neden dünyada benden korkar dururdun, sıfatımın kerem olduğunu bilmez miydin?" deyip beni azarladı diye cevap verdi.
- Başka biri onu rüyada görüp sordu. O da cevap verdi: "Beni affetti ve, 'Ey benim için (dünyada) yemeyen, ye! Ey benim için içmeyen, iç!' dedi."
- Aziz ve Celil olan Allah'ın sana karşı muamelesi ne oldu diyen başka birine dedi ki: "Affetti ve cennetin yarısını bana tahsis etti ve buyurdu ki: 'Ey Bişr! Bilir misin ki, eğer ateş üzerine secde etseydin, kullarımın gönlünde sana verdiğim yerin şükrünü eda etmiş olmazdın!' "
- Onu rüyada gören başka biri Aziz ve Celil Allah sana ne yaptı diye sorunca şu cevabı aldı: " 'Merhaba ey Bişr!' diye ferman geldi, sonra, 'Ruhunu teslim ettiğin an yeryüzünde senden daha çok sevdiğim kimse yoktu,' diye bir hitap işittim."
- [Birisi rüyasında onu yürür halde gördü ve nereden geliyorsun diye sordu. "A'lâyı illiyyûndan [cennetin en yukarısı]," dedi. "Allah Ahmed bin Hanbel'e nasıl

muamele yaptı?" diye sordu. "Şu anda onu Allah'ın huzurunda gönül rahatlığı içinde yer ve içer bir halde bıraktım." "Peki, ya sana ne yaptı?" dedi. "Allah beni yemeğe pek rağbet etmediğimi bildiğinden, kendisini temaşa etmemi lütfetti," dedi.]

- Naklederler ki, bir gün âciz ve zayıf bir kadın Ahmed bin Hanbel'in yanına geldi ve sordu: "Devlete ait meşalelerin ışığı altında, yazın damda iplik eğiriyorum, sultanın adamları (yoldan) geçerken ortalık aydınlanıyor, iplik eğirme imkânı doğuyor, bu caiz mi, değil mi?" "Sen kimsin ki, bu çeşit sözleri ağzına alıyorsun?" denildi. Kadın, "Ben Bişr bin Hâris'in kardeşiyim," deyince İmam Ahmed hüngür hüngür ağladı ve, "Bu çeşit bir takva ancak onun gibisinin evinden doğar," dedi. Sonra ekledi: "Asla caiz değildir, kulak ver, ta ki saf suyun bulanmasın, kardeşin olan o tertemiz rehbere uy; böylece öyle bir mertebeye ulaşırsın ki, onların ışığında iplik eğirmek istediğin zaman senin elin sana itaat etmez. Kardeşin öyle biriydi ki (helallığı) şüpheli olan bir yemeğe elini uzatmak istediği zaman eli kendisine itaat etmezdi." Derdi ki: "Benim bir sultanım var, ona 'Gönül' diyorlar. O takvaya rağbet etmektedir, ben de buna muhalefet etme gücüne sahip değilim."
- Selam, hidayete uyanlara!

ZÜNNÛN-I MISRÎ

(ö. 245/859)

Melâmet ehlinin rehberi, kıyamet ahalisinin meşalesi, mertebe ve tecrit bakımından burhan, marifet ve tevhit bakımından sultan, "fakrla iftihar ederim" ifadesinin delili, vaktin kutbu Zünnûn-ı Mısrî (r.a.) tasavvuf ehlinin hükümdarlarından olup bela ve melâmet yolunu tutmuştu. Tevhidin esrarına ilişkin ince bir fikri ve mükemmel bir gidişatı, sayısız riyazet ve kerameti vardı.[1]

Mısır halkının çoğu ona Zındık derdi; bazısı ise onun hali hakkında hayrette kalmıştı. Yaşadığı sürece herkes onu reddetmişti. Ölmeden önce kimse haline vâkıf olamadı, kendini gizlemiş olması (erdem olarak ona) yeter.

Zünnûn tevbe etmesinin nedenini şöyle anlatıyor: Falan yerde bir âbit var diye haber alınca onu ziyaret amacıyla yola düştüm; gördüm ki, adam kendini bir ağaçtan başaşağı asmış ve, "Ey bedenim (ve nefsim)! İbadet ve tâat için bana izin ver, yoksa acından ölene kadar seni bu şekilde bırakırım," diyordu. Bunu görünce beni bir ağlama tuttu. Âbit ağlama sesini duyunca, "Hayâsı az, suçu çok birine merhamet eden bu zat kimdir?" dedi. Bunun üzerine önüne varıp selam verdim ve, "Bu hal ne böyle?" dedim. "Şu benim vücudum Hak Teâlâ'ya itaatte söz tutmuyor, halka karışmak istiyor," dedi. "Bu zat ya bir Müslümanın kanını dökmüş ya da büyük bir günah işlemiş sanmıştım." Adam, "Bilmiyor musun ki, halka karışınca edince her şey bunun peşinden gelir," dedi. "Zahitlik dehşeti ve korkusu mu?" dedim. "Benden daha zahit olanı görmek ister misin?" dedi. "İsterim," dedim. "O halde şu dağa git," dedi. Dağa varınca zaviyesinin kapısında bir genç gördüm. Ayağının biri savmaanın eşiğinin iç tarafında, öbürü dışındaydı. Dışında kalan ayak kesikti ve kesilen yere de kurt düşmüştü, yanına varıp selam verdim ve halini sordum. Dedi ki: "Bir gün şu zaviyede oturuyordum. Buraya bir kadın uğradı, gönlüm ona meyletti, ardı sıra dışarı çıkmak istedim. Ayağımın birini zaviyenin eşiğinden dışarı atar atmaz, 'Hiç

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, IX:3; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, IV:315; *Kuşeyrî Risalesi*, 115; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 198; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 15; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I:126; *Şezerâtu'z-Zeheb*, II:107; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 87; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:81; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:223; Fuat Sezgin, *GAS*, I:643.

utanmıyor musun? Otuz yıldır ulu ve yüce Allah'a ibadet ediyorsun, tâatında bulunuyorsun, şimdi tuttun şeytana itaat ediyorsun?' diye bir hitap işittim. Dışarıya attığım ayağımı bedenimden ayırıp, acaba bu sefer ne göreceğim ve bana ne yapacaklar diye buraya oturdum. Günahkârların yanında senin işin ne? Şayet Allah adamlarından birisini görmek istiyorsan dağın tepesine çık."

Zünnûn anlatmaya devamla, "Yüksek olduğundan dağın tepesine çıkamadım, ama bu adam hakkında bilgi istedim," diyor. Bunun üzerine bu zat şöyle dedi: Bu adam bir süreden beri ibadet ediyor. Bir gün biri rızkın nedeni çalışıp kazanmadır diye onunla tartışmaya tutuştu. O adam da, "Mahlukatın çalışmasıyla ilgisi olan hiçbir şey yemeyeceğim," diye adak adadı. Birkaç gün geçti, hiçbir şey yemedi. O zaman çevresinde uçup ona bal versinler diye Hak Teâlâ arıları gönderdi.

Zünnûn diyor ki, bütün bunları görünce anladım ki, her kim ulu ve yüce Allah'a tevekkül ederse Allah onun işini üzerine alır ve emeğini boşa harcatmaz. Bunun üzerine yola düştüm, bir ağaç üzerinde kör bir kuş gördüm ve kendi kendime, şu biçare acaba suyu ve yemi nereden sağlıyor dedim. Kuş derhal ağaçtan uçup aşağıya kondu ve gagasıyla yeri eşeledi. İki kavanoz belirdi, biri altından, öbürü gümüştendi. Birinde ak susam, diğerinde gülsuyu vardı. Susamı yiyip gülsuyunu içtikten sonra tekrar ağaca çıktı. Ve bu kavanozlar da kaybolup gitti. Zünnûn, bu manzarayı görünce birdenbire "Tevekküle güven hali" ortaya çıktı diyor.

Sonra oradan ayrılıp birkaç menzil gitti. Akşamleyin bir harabeye vardı. Burada bir küp altın buldu; küpün üzerine konulmuş tahtaya ulu ve yüce Allah'ın adı yazılmıştı. Zünnûn'un dostları altını bölüştürdüler. Zünnûn, "O tahtayı bana veriniz, üzerinde dostumun adı yazılıdır," deyip küpün kapağını aldı ve öptü. Bu hareketinin bereketi hürmetine, hali öyle bir mertebeye ulaştı ki, bir gece rüyada şu hitabı işitti: "Ey Zünnûn! Aziz olduğu için herkes altını ve mücevheratı aldı. Sen ise bundan daha aziz olanı istedin ve bu benim ismimdir. Biz de mutlaka ilim ve hikmet kapısını sana açacağız!"

Sonra tekrar şehre geldi. Diyor ki: "Bir ırmak kenarına vardım. Kenarında bir köşk gördüm. Gittim temizlendim. İşim bitince gözüm aniden köşkün damına düştü. Balkonunda duran gayet güzel bir cariye gördüm. Onu denemek istedim ve, "Ey cariye! Kimsin?" dedim. Cariye de, "Ey Zünnûn! Uzaktan görünce seni delinin biri sandım, biraz yaklaşınca âlim sandım, daha da yaklaşınca arif olduğuna inandım. Sonra dikkat edince bunların hiçbiri olmadığını anladım," dedi. "Nasıl yani?" deyince cariye anlattı: "Eğer deli olsaydın temizlenmezdin, âlim olsaydın namahreme bakmazdın, arif olsaydın Haktan başkasında gözün olmazdı." Cariye bunu söyledi ve

kayıplara karıştı. Zünnûn diyor ki: Anlaşıldı ki, o insan cinsinden değildi, bir tembih, bir ikazdı. O zaman canıma bir ateş düştü. Kendimi deryadan tarafa attım. Gemiye binmiş bir cemaate rastlayınca aralarına katıldım. Gemideki bir tüccarın bir mücevheri kayboldu. Bu mücevherin bende olduğunda herkes ağız birliği etti. Bana işkence yaptıkları ve hakaret ettikleri halde ses çıkaramıyordum, iş sınırı aşınca, "Sen bilirsin Rabbim!" dedim. Hemen su üzerinde binlerce balık belirdi, her birinin ağzında bir mücevher vardı. Birini alıp onlara verdim. Gemidekiler bu manzarayı görünce ayağıma kapandılar, özür dilediler. Bundan dolayı da ona, "Zünnûn (balık sahibi, balıkçı) adını verdiler.

İbadet ve riyazetlerinin nihayeti yoktu. Hizmetinde bulunan kız kardeşi de irfan sahibi olmuştu. Bir gün, **'Üzerinizdeki bulutla sizi gölgelendirdik, size kudret helvası ve bıldırcın indirdik'** [BAKARA 2:57] mealindeki ayeti okurken, "İlahi! İsrailoğullarına kudret helvası ve bıldırcın gönderdin. Muhammed ümmetine neden göndermedin? İlahiliğine ant olsun ki, kudret helvası ve bıldırcın yağdırmadıkça oturmam," dedi ve derhal kudret helvası ve bıldırcın yağmaya başladı. Bunun üzerine evden kapıya koştu, çölün yolunu tuttu ve bir daha kimse bu kadını görmedi.

Naklederler ki, Zünnûn dağlarda dolaşırdı. Bir kere şöyle demişti: Bir araya toplanmış hasta bir topluluk gördüm, "Size ne oldu?" diye sordum. "Orada bir âbit var, her yıl bir kere dışarı çıkıp bize üfleyince hepimiz şifa buluruz, sonra zaviyenin içine kapanır, ertesi yıla kadar bir daha çıkmaz," dediler. Ben de o çıksın diye oturup sabırla bekledim. Bir insan gördüm, yüzü sarı, vücudu zayıf ve gözleri çukurlaşmış. Heybetinden dağ sallandı. Sonra şefkatli bir gözle bir onlara, bir de semaya baktı, onlara doğru üfledi. Derhal hepsi şifa buldu. Zaviyesine girmek isterken eteğine yapışıp, "Allah için onların maddi hastalıklarını tedavi ettin, benim de manevi hastalığımı tedavi et," dedim. Bana bir göz attıktan sonra, "Ey Zünnûn! Elini eteğimden çek ki, dost azamet ve haşmet zirvesinden bakmaktadır. Kendisinden başka birinin eteğine sarılmış olarak görürse seni ona havale eder, onu da sana!" dedi ve savmaasına çekildi.

Naklederler ki, dostları bir gün onu ağlar bir halde bulmuşlar ve sormuşlar: Ağlamanızı gerektiren şey nedir? Şöyle cevap vermişti: Akşam secdedeyken uyuya kalmıştım. Rüyamda Aziz ve Celil Allah'ı gördüm. Buyurdu ki: "Ey Ebû Feyz! Halkı yarattım, on parça oldular, kendilerine dünyayı sununca onda dokuzu dünyaya yöneldi. Geriye kalan onda bir de ona bölündü. Cenneti onlara takdim ettim. Onda dokuzu cennete yöneldi. Geriye kalan onda biri de ona bölündü. Cehennemi getirip bunların önüne koyunca onda dokuzu cehennem korkusundan kaçıp dağıldı. Geri-

ye onda bir kaldı. Bunlar ne dünyaya aldanmışlardır, ne cennete meyletmişlerdir ne de cehennemden korkmuşlardır. Ey kullarım! Siz ne dünyaya baktınız, ne cenneti ümit ettiniz ne de cehennemden korktunuz. Şu halde ne istiyorsunuz dedim. Bu ilahi hitap üzerine başlarını önlerine eğip, **'Ne istediğimizi sen bilirsin'** [HÛD 11:79] dediler. (Şimdi ben acaba bu kısımlardan hangisine dahilim, mahrum kalanlara dahil olmayayım diye ağlıyorum.)"

Naklederler ki, bir çocuk Zünnûn'un yanına gelip, "Bana yüzbin altın miras kaldı, bunu hizmetinizde harcamak istiyorum," dedi. Zünnûn, "Buluğ ve rüşd çağına geldin mi?" dedi. Çocuk, "Hayır," dedi. Zünnûn, "O halde senin malını harcamak caiz olmaz, rüşd çağına erinceye kadar sabret," dedi. Sonra çocuk buluğ çağına gelince şeyhin önünde ve onun eliyle tevbe etti. Altınları da sûfilere harcadı, elinde hiçbir şey kalmadı. Bir gün önemli bir iş çıktığı için borç para alması gerekti, ama bulamadı. O zaman o genç, "Bir yüzbin altınım daha olsaydı, onu da bu azizlere harcardım, ah nerede o paralar?" dedi. Şeyh bu sözü işitti ve gencin henüz işin hakikatine ermediğini anladı. Çünkü onun nazarında hâlâ dünyanın bir değeri vardı. Genci çağırıp, "Falan attârın dükkânına git, söyle, üç dirhem falan ilacı (otu) versin," dedi. Genç gidip ilacı getirdi. Sonra şeyh, "Bunu havanda ez, yağa bulayıp hamur yap, ondan üç boncuk yap, her birine iğne deliği aç," diye emretti. Genç isteneni yaptıktan sonra şeyhin huzuruna getirdi. Şeyh onu elinde ovaladıktan sonra nefesini üzerine üfledi. Derhal her biri, kimsenin eşini görmediği üç yakut oluverdi. Şeyh gence, "Bunları al, pazara götür, değerini öğren ve getir," dedi. Genç pazara gidip bunlara kıymet biçtirdi. Her birine (yüz) altın kıymet biçtiler. Genç geri gelip durumu şeyhe anlattı. O zaman şeyh, "Bunu havana koy, ufala ve suya at gitsin! Şunu bil ki, dervişler ekmek bulamadıkları için aç değiller; ancak aç kalmak onların tercihidir," dedi. Bunun üzerine genç tevbe etti, kendisine geldi, gönlünde dünyanın bir değeri kalmadı.

Nakledildiğine göre, şöyle demişti: Otuz yıl halkı davet ettim, ancak bir tanesi gereği gibi Allah'ın dergâhına geldi. Bu da şöyle oldu: Bir şehzade, bir cemaatle camiden çıkmıştı. Ben de, "Güçlüyle boy ölçüşen bir zayıftan daha ahmak kimse yoktur," diyordum. Şehzade, "Bu ne demektir?" dedi. Anlattım: "İnsanoğlu zayıf bir şeydir, kuvvetli olan Allah'la boy ölçüşüyor," dedim. Bunun üzerine gencin rengi attı. Kalktı ve gitti. Ertesi gün tekrar gelip, "Allahü Teâlâ'ya giden yol nedir?" dedi. Dedim ki: "Bir yol var çok küçüktür, bir yol var çok büyüktür. Eğer küçük yolu soruyorsan bu günahı terk, dünyayı terk, arzuları terk etmekten ibarettir. Büyük yolu soruyarsan bu da hak dışında her şeyi terk edip her şeyi kalpten tahliye etmektir."

O zaman genç, "Vallahi en büyük yoldan başkasını tercih etmem," dedi. Sonra ertesi gün sûfi gibi giyinip geldi ve işe koyuldu. Sonunda abdâl zümresine dahil oldu.

Ebû Cafer A'ver anlatıyor: Zünnûn'un yanındayken bir taht konulmuştu. Zünnûn, "Maddi şeylerin evliyaya itaat etmesi odur ki, şu anda şu tahta, 'Bu evin etrafını dolaş' derim; o da hemen harekete geçer der demez taht harekete geçip evi dolaştı ve tekrar yerine geldi. Bir genç bu manzarayı görünce canı çıkıncaya kadar ağladı durdu. Ölünce bu tahtın üzerinde yıkayıp defnettiler.

Naklederler ki, biri yanına gelip, "Borcum var ve hiçbir şeyim de yok," dedi. Yerden bir taş alıp ona verdi. Adam da taşı pazara götürdü. Taş zümrüt olmuştu. Dörtyüz dirheme satıp borcunu kapattı.

Naklederler ki, durmadan sûfileri reddeden bir genç vardı. Bir gün şeyh yüzüğünü ona verip falan ekmekçinin yanına git ve bunu ona bir altına rehin ver dedi. Genç şeyhten yüzüğü alıp götürdü, ama rehin almadılar; o yüzden şeyhin huzuruna dönüp geldi ve, "Bir dirhemden daha fazlaya rehin almıyorlar," dedi. Şeyh de, "O halde falan mücevheratçıya götür de kıymetini biçsin," dedi. Genç yüzüğü götürdü, iki bin altın kıymet biçtiler. Tekrar gelip durumu anlatınca şeyh, "İşte sûfilerin hali karşısında senin ilmin, ekmekçinin bu yüzük hakkındaki bilgisi gibidir," dedi. Bunun üzerine genç tevbe etti ve kafasındaki inkâr yok oldu.

Naklederler ki, on yıl canı sikbac denilen ekşi bir aş yemek istediği halde yememişti. Bayram gecesi nefsi kendisine, "Ne olur, bayramlık olmak üzere yarın bana bir sikbac versen," dedi. Zünnûn, "Ey nefs! Eğer bu gece bana yardım eder de iki rekât namazda Kur'ân'ı hatmedersem yarın sana sikbac veririm, yersin," dedim. Nefs de buna razı oldu. Ertesi gün bayram namazından çıktıklarında sikbac getirdiler. Şeyh ağzına götürmek üzere bir lokma aldı, ama geri çevirip tekrar tabağa koydu ve namaza durdu. Daha sonra hizmetçi, "Ya şeyh! Bu ne haldir?" diye sorunca, "Lokmayı aldığım an nefs bana, en sonunda amacıma ulaştım," dedi. Ben de, "Hayır ulaşamadın dedim ve lokmayı geri koydum," dedi. Derler ki, aynı anda birisi sikbacla içeri girip yemeği şeyhin önüne koydu ve, "Ey şeyh! Ben aile sahibi bir hamalım. Bir süreden beri ailem benden sikbac istediği halde bu arzularını yerine getiremiyordum. Derken nihayet bayram akşamı, yani dün gece sikbac yaptık. Bugün bir ara uyudum. Rüyamda Peygamber'i (s.a.v.) gördüm. Bana, 'Yarın kıyamet günü beni görmek ister misin?' dedi. 'Evet isterim ya Resulullah,' dedim. 'Şu halde bu sikbac kazanını al, doğru Zünnûn'a götür, benden selam söyle ve Allah Resul'ü Muhammed, şefaat ediyor, şundan birkaç lokma al ve nefsinle barış yap de,' dedi." Bunun üzerine Zünnûn ağladı ve, "Emrinin başımın üstünde yeri var," dedi.

Naklederler ki, işi büyüyünce Mısırlılar onu zındık olmakla suçladılar. Zamanın halifesi Mütevekkil'e hallerine dair bilgi verdiler. Sonra halife birisini gönderip onu çağırttı. Ayağına zincir vurdular. Halifenin sarayına varınca orada oturan bir kocakarı önüne gelip, "Sakın halifeden korkma, zira o da senin gibi Allah'ın kullarından bir kuldur. Ulu ve yüce Allah dilemedikçe hiçbir şey yapamaz dedi. Zünnûn daha sonra diyor ki: Yolda süslü ve temiz bir saka gördüm. Bana bir içim su verdi. Yanımda bulunan kişiye buna bir dinar ver diye işaret ettim. Ama saka bunu almadı ve, "Sen esir, garip ve ayağında bukağı olan birisin, senin gibi birisinden bir şey almak civanmertliğe sığmaz," dedi. Sonra Zünnûn'u zindana atın diye emir geldi. Zindana götürdüler. Kırk gün hapishanede kaldı. Bişr bin Hafî'nin kız kardeşi ona her gün bir somun gönderiyordu. Zindandan çıktığı gün yanında kırk somun olduğu görüldü. Bişr'in kız kardeşi, "Biliyorsun ki, bu çörekler helal ve minnetsizdir; niçin yemediniz?" deyince dedi ki: "Çünkü tabakları temiz değildi, yani gardiyanın elleri aracılığıyla bana ulaştı. Zindandan çıkarken yere düştü ve alnı yarıldı. Çok kan aktı, ama yüzüne, saçına ve elbisesine hiçbir şey bulaşmadı. Yere düşenler de Aziz ve Celil Allah'ın emriyle kaybolup gidiyordu. Sonra onu halifenin yanına götürdüler ve meseleyi ona açıklamasını istediler. O da meseleyi güzelce açıkladı. O derece ki, halife dahi ona bağlanıp mürit olmuş ve kendisini izzet ve ikramla Mısır'a iade etmişti.

Ahmed Sülemî'nin şöyle dediği nakledilir: Zünnûn'un yanındaydım. Önüne konulmuş altın bir leğen gördüm. Çevresinden misk ve amber kokusu gibi hoş kokular kokutuyordu. Bana, "Bast halinde hükümdarın huzurunda yaktıkları kokuyu böyle yakarlar. (Neşe halindeki padişahların huzurlarına giren kişilerden misin?)" dedi. İçime korku doldu, geri dönerken bana bir altın verdi. Belh'e gelinceye kadar onu harcadım durdum.

Naklederler ki, Zünnûn'un bir müridi vardı. Kırk kere çile çıkarmış, kırk defa hacca gidip vakfeye durmuş ve kırk yıl uyumamıştı. Kırk yıl oturup kalp hücresinin bekçisi olmuştu. Bir gün şeyhin yanına gelip dedi ki: "Ya şeyh! Şöyle şöyle yaptım. Bütün bunlara rağmen henüz dostumuz konuşmuyor; bize şöyle bir bakmıyor, bizi hiç kabul etmiyor, gayb âleminden hiç keşf vaki olmuyor. Bütün bu sözleri kendimi övmek için söylemiyorum. Halimi açıklıyorum; bütün biçareliğime rağmen gücümün yettiği her şeyi yerine getirdim. Allah'tan herhangi bir şikâyetim de yok, yine de aynı şekilde ruhum ve kalbim Onun hizmetine can atmakta. Ama devletsiz bir dertten söz ediyor ve bedbahtlık hallerimi hikâye ediyorum. Bunu da hâşâ, gönlüm ibadet ve tâattan bıktığı için söylemiş değilim. Ancak korkuyorum ki, geriye kalan ömrüm de böyle geçecek, ömür boyu bir halkaya yapışıp kapıyı çalacağım ve (haydi

gir içeri diye) bir ses işitemeyeceğim. Bu bana çok zor geliyor, şimdi sen ki dertlilerin tabibisin, tedavi ettiklerini maharet ve bilgiyle tedavi ediyorsun, çaresizliğime çare bul!" Zünnûn, "Git, bu gece doyasıya ye, gece namazını kılma, bütün gece yat uyu, ola ki lütufla gelmeyen dost azarla gelir, sana rahmetle bakmazsa hışımla bakar," dedi. Bunun üzerine derviş gitti ve anlatıldığı gibi hareket etti. Ancak yatsı namazını eda etmemeye gönlü razı olmadı. Yatsı namazını kılıp uyudu. Rüyada Mustafa'yı (s.a.v.) gördü, ona dedi ki: Dost selam ediyor ve diyor ki: Dergâhımıza gelip çabucak kanan bir kimse namerttir; işte asıl olan istikamettir, (halktan gelen) melâmeti terk etmektir. Hak Teâlâ buyurur ki: Kırk yıllık muradı yanı başına koyuyorum ve her ne dilersen dile muradını yerine getiriyorum. Ama (Zünnûn denen) şu yol kesen iddiacıya selamımı iletip de ki: Ey yol kesen sahtekâr! Yalan söyleme! Eğer seni âleme rüsva etmezsem senin Allah'ın olmayayım, seni rezil edeceğim ki, artık daha fazla dergâhımızdaki biçarelere ve âşıklara mekredip onları baştan çıkarmayasın!" Mürit uykudan uyanınca ağlamaya başladı. Sonra kalkıp şeyhin huzuruna vardı. Durumu şeyhin huzurunda hikâye etti. Zünnûn, yüce Allah'ın kendisine selam gönderdiğini, sahtekâr ve yalancı dediğini işitince sevincinden hıçkıra hıçkıra ağladı. Biri çıkıp şeyhin müridine, namaz kılma ve yat uyu demesi caiz olur mu derse derim ki: Şeyhler tabiptir. Bazen tabip zehiri tedavide ilaç olarak kullanabilir. Müridin işinin bununla açılıp yoluna gireceğine inanırsa böyle hareket edilmesini emredebilir. Ayrıca bilir ki mürit günahtan esirgenmiştir ve namaz kılmamazlık edemez. Nitekim Hak Teâlâ habibi İbrahim'e (a.s.) çocuğunu kurban etmesini emretmişti, oysa etmeyeceğini biliyordu. Tasavvuf yolunda zahir bakımından şeriata uygun görünmeyen şeyler vardır. Nitekim Halil İbrahim'e (oğlunu kurban etmeyi) emretmiş, ama bu emri yerine getirmesini irade etmemişti. Ayrıca Hızır (a.s.) oğlanı öldürmeyi emretmemiş, ama bunu irade etmişti. Her kim bu makama ermediği halde oraya ayak basarsa zındık olur ve her şeyi mübah sayar. Meğerki yaptığı her iş şeriata uygun olsun.

Zünnûn'un şöyle dediği nakledilir: Tavaf sırasında yüzü sarı, bedeni nahif ve erimiş bir bedevi gördüm ve sordum: "Sen âşık mısın?" "Evet." "Sevgilin sana yakın mı, uzak mı?" "Yakın." "Sana uygun mu, aykırı mı?" "Uygun." "Suphanallah! Sevgilin hem yakın hem uygun olsun, sen de bu kadar zayıf düşmüş olasın!" "Be hey sersem! Yakınında ve uygun olma azabının, uzağında ve aykırı olma azabından bin beter olduğunu bilmiyor musun?"

Şöyle dediği nakledilir: Yaptığım seferlerin birinde gördüğüm bir kadına, "Muhabbetin son derecesi nedir?" diye sordum. "Saçmalama sersem! Muhabbetin sonu

olmaz," dedi. "Niçin?" dedim. "Sevgili sonsuz da ondan," dedi.

Naklederler ki, Zünnûn muhabbetiyle anılan bir kavme mensup olan bir kardeşine gitti ve onu belaya düşkün olarak gördü ve, "Kendini Onun sevgisiyle meşhur eden, Onu sevmiyor," deyince o da, "O halde Allah'tan af diler, Ona tevbe ederim," dedi.

Nakleder ki, Zünnûn hasta olmuş biri onu ziyarete gelmiş, "Dosttan gelen elem hoştur," demişti. Zünnûn bu söze son derece bozuldu ve, "Eğer onu tanımış olsaydın, adını bu kadar rahat ağzına alamazdın," dedi.

Naklederler ki, Zünnûn bir dostuna şöyle bir mektup yazmıştı: "Hak Teâlâ beni de seni de bilinmezlik perdesiyle gizlesin. Bu perdenin altında razı olduğu şeyi göstersin, zira bu perde altında saklanmış niceleri var ki, ona düşmandırlar!"

Zünnûn'un şöyle dediği nakledilir: Seferdeyken karla dolu bir sahraya ulaşmıştım. Burada darı saçan bir Mecusiye rastladım ve, "Ey Mecusi! Bu taneleri neye saçıyorsun?" dedim. "Bugün tane bulamayan kuşlar toplansınlar diye saçıyorum. Ola ki bu yüzden Allah'ın rahmetine ererim," dedi. "Yalancı birinin saçtığı tanelere Allah karşılık vermez ki," dedim. "Kabul etmese bile yaptığımı görür, bana bu da yeter!" dedi. Sonra oradan ayrılıp hacca gittim. Burada Mecusiyi açıkça tavaf yaparken gördüm. Beni görünce, "Ey Zünnûn! Gördün mü nasıl kabul etti, attığım tohumları bitirdi (ve cehennemden azat etti)" dedi. Bunun üzerine hâtiften ses geldi: "Hak Teâlâ birini (evine ve huzuruna) davet ederse neden göstererek davet etmez, sürdüğünü de neden göstererek sürmez. Ey Zünnûn! Hiç uğraşma, zira **'İrade ettiğini derhal yapan'**ın [HÛD 11:107] işi, aklınca yaptığın kıyasa sığmaz."

Zünnûn'un şöyle dediği nakledilir: Vefat eden fakir bir dostumu rüyada gördüm ve, "Allah sana nasıl muamele yaptı?" dedim. Dedi ki: "Affetti ve buyurdu ki: 'Seni affediyorum, neden şu: Bütün ihtiyacına rağmen şu dünya ehlinden hiçbir şey almadın!' Doya doya yemek yemediğimden bende ne Allah'a karşı bir günah işleme, ne de içimde günah işlemeye kastetme duygusu meydana geldi," dediği nakledilir.

Namaza durmak istediği zaman şunları söylediği nakledilir: "Rabbim! Dergâhına hangi ayakla geleceğim? Kıblene hangi gözle bakacağım? Sırrını hangi dille anlatacağım? Sermayesizliği sermaye yaparak dergâhına geldim, iş sıkışınca da şaşkınlaştım." Böyle diyor ve durmadan tekbir getiriyordu, sonra da dedi ki: "Eğer bugün bir dertle karşılaşır ve önüme bir hüzün çıkarsa, varır Ona söylerim, yarın (kıyamette) başıma bir dert gelecek olursa kime söyleyebilirim?"

Münâcâtında daima derdi ki: "Allah'ım! Perde arkasında kalma zilletiyle bana azap etme!"

Sözleri

- Tenzih ederim o Allah'ı ki, marifet ehlini, ahiret perdeleriyle de bütün ahiret halkından gizlemiştir!
- Yemekle dolu bir midede hikmet durmaz.
- Günahtan vazgeçmeksizin yapılan istiğfar, dedikodu yapan kadınların tevbesidir.
- Ne mutlu o kimseye ki, kalbinin şiârı verâ' olur, gönlü tamahtan pak bulunur ve yaptığı her işten dolayı nefsini hesaba çeker.
- Bedenin sıhhati az yemekte, ruhun sıhhati günahının az olmasındandır.
- Belaya uğradığı halde sabredenin haline şaşılmaz, belaya uğradığı halde buna razı olanın haline şaşırılır.
- İnsanlar Allah'tan korktukları sürece doğru yolda yürürler, bu korku kalplerinden gitti mi yollarını kaybederler.
- Kulun fakirlikten korkması Allah'ın hışmına uğradığının belirtisidir.
- Bir insana fesat altı şeyden gelir: Birincisi, ahiret işindeki niyetin zayıf olması; ikincisi, bedenini şeytanın rehin almış olması; üçüncüsü, ecel yakın olduğu halde uzun emelin kendisine galip gelmiş olması; dördüncüsü, mahlukun rızasını Hâlik'in rızasına tercih etmesi; beşincisi, hevesine tabi olup Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetini terk etmesi; altıncısı, selefin hünerlerini toprağa gömüp ufak tefek hatalarını kendisine delil yapması. (Kişilere bu yüzden fesat gelir veya) bu nedenle fesat onları etkiler.
- Himmet sahibi eğri de olsa selamete yakındır; irade sahibi doğru da olsa münafıktır. Yani himmet sahibi bir kimsenin baş eğeceği bir isteği asla yoktur. Çünkü himmet sahibinin arzusu olmaz. İrade sahibi ise çabucak razı olur, her şeye tenezzül eder, hemen baş eğer.
- Gönüllerinde takva arzusu olan ve Mevlânın zikriyle neşelenen kimselerle olanı dışında artık yaşanacak hayat yoktur.
- Öyle birisiyle dostluk kur ki, senin değişmenle değişmesin.
- Sohbet ehli olmak istiyorsan, Sıddîk (r.a.) Hz. Peygamber'le (s.a.v.) nasıl sohbet ettiyse dostlarınla öyle sohbet et. Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'e din ve dünya işlerinde muhalefet etmediğinden Hak Teâlâ onu: **'Onun arkadaşı diye isimlendirdi.'** [TEVBE 9:40]
- Aziz ve Celil olan Allah sevgisinin işareti, Allah Sevgilisi'nin ahlakına, fiillerine, emirlerine ve sünnetlerine tabi olmaktır.
- Sarhoş oldukları sırada sarhoşları tedavi etmeye kalkışan bir tabipten daha cahil

birini görmedim. Yani dünya sarhoşu olan birine söylenen sözler faydasızdır. Ayılmadıkça sarhoş tedavi edilmez. Ayılınca da o tevbeyle tedavi edilir.

- Allahü Teâlâ bir kulunu, nefsinin zilletini kendisine göstererek aziz kıldığı kadar hiçbir şeyle aziz kılmamıştır. Başka bir kulunu, nefsinin zilletini kendisinden gizleyerek aşağıladığı kadar hiçbir şeyle aşağılamamıştır.
- İnsanı arzulardan vazgeçiren iyi dost ikidir: Gözü ve kulağı korumak.
- Halkla ünsiyet ettiğin sürece Hakla ünsiyete tamah etme!
- Halvetten daha çok ihlaslı olmayı sağlayan hiçbir şey görmedim. Halvete çekilen ulu ve yüce Allah'tan başkasını görmez (görmeyince de onu Allah'ın hükmünden başkası harekete geçirmez). Halveti seven ihlas direğine sarılmış olur, doğruluk sütunlarından bir sütuna yapışmış bulunur.
- İlk adımda aradığın her şeyi bulursun, yani eğer hiçbir şey bulamazsan bu henüz bu yolda adım atmadığının işaretidir. Senin varlığından bir zerre kaldıkça bu yola adım atmış olamazsın.
- [Allah'a] yakın olanların günahı iyi olanların sevabıdır. En iyiler için günah olan iyiler için sevaptır.
- Ululuk mefruşatını serince öncekilerin de sonrakilerin de günahları bu mefruşatın kenarlarında silinir ve yok olup gider.
- Peygamberlerin ruhlarını marifet meydanına attıklarında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ruhu bunların hepsinin önüne geçip vuslat gülistanına ulaştı.
- Allah'ı sevene, kalbindeki kan yanıp son bulmadıkça sevgi kadehini sunmazlar.
- Hicran korkusunun yanında ateş korkusu ummana atılmış bir damla su değerindedir. Kalbe hicran korkusundan daha çok ıstırap veren bir şey bilmiyorum.
- Her şeyin bir cezası var. Mahabbetin (olmamasının) cezası da ulu ve yüce Allah'ın zikrinden gafil kalmaktır.
- Sûfi konuştuğu zaman sözü tümüyle halinin hakikatlerini beyan eden kimsedir. Yani kendisinde bulunmayan bir şeyi söylemez; susunca da muamelesi halini ifade eder. Her şeyle bağı kestiğini anlatır. [Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 19]
- Arif kimdir sorusuna, insanlardandır, ama onlardan ayrıdır diye cevap vermişti.
- Arif her an daha fazla huşû içindedir, zira her an daha yakın bir haldedir.
- Arifin vasfetmesi değil, korkması gerekir. Yani kendini marifetle vasfeden arif değildir, zira arif olan korkar. **'Allah'tan ancak âlim kullar korkar.'** [FÂTIR 35:28]
- Arif yalnızca bir hale yapışıp kalmaz. Zira her an onun üzerine gayb âleminden ayrı bir hal iner. Böylece o hal sahibi değil, haller sahibi olur.

- Arifin edebi bütün edeplerin üstündedir. Zira ona edep öğreten marifettir.
- Marifetin şekilleri vardır: Biri tevhide dair olan marifettir. Bütün müminler bu durumdadır. İkincisi delil ve beyana dair olan marifet. Bilgelerin, belagatçilerin ve âlimlerin marifeti budur. Üçüncüsü vahdaniyet sıfatına dair olan marifet Allah'ın velilerine ait marifet budur. Kalpleriyle Hakkı müşahede edenlere, Allahü Teâlâ âlemde kimseye göstermediğini gösterir.
- Marifetin hakikati, aralıksız olan nurlardaki latifelerle Hakkın sırlarına vâkıf olmaktır. Yani güneşin ışığı yine güneşle görülür.
- Zinhar marifet iddiasında olma! Yani iddiacı olursan yalancı olursun veya bunun başka bir anlamı şudur: Şayet iddiacıysan iddia ederken ya doğru söylersin ya da yalan. Eğer söylediklerin doğruysa bil ki sıddıklar kendilerini övmezler. Nitekim Sıddîk-ı Ekber (r.a.), 'Sizin en hayırlınız ben değilim,' demişti. Zünnûn da (r.a.), 'En büyük günahım onu tanımış olmamdır.' (Kul kendini arif-i billâh sayarsa varlığını ispat etmiş olur, kendini görmek en büyük günahtır.) Eğer söyledikle-rin yalansa, yalancı arif olamaz. Bunun diğer anlamı da şudur: O demedikçe ben arifim deme.
- Allah hakkında en çok marifeti olanın Allah karşısında hayreti o kadar fazla olur. Çünkü birisi güneşe ne kadar yakın olursa o kadar güneşe hayran olur. Nihayet öyle bir noktaya varır ki, o, o olmaz! 'Yakınların çok olur hayreti; çünkü onlar bilir sultandaki siyaseti.'
- Nitekim arifin sıfatı hakkında sorulan bir soruya şu cevabı vermişti: Arif görür, ama ilimsiz, gözsüz, habersiz, müşahedesiz, sıfatsız ve perdesiz. Onlar kendileri değillerdir. Onlar kendileriyle de değillerdir. Belki onlar ki Hakla kendileridirler. Onların dolaşmaları Hakkın dolaştırmasıyladır. Onların sözü, Hakkın sözü olup onların dilleriyle ifade edilmektedir. Onların bakışı Hakkın bakışı olup, onların gözleriyle uygulanmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şu sıfatı açıklamış ve Hak Teâlâ'dan hikâye ederek şöyle demiştir: **'Bir kulumu sevince Ben Allah olarak onun işiten kulağı, gören gözü, konuşan dili ve tutan eli olurum.'**
- Ahiret padişahları zahitlerdir. Zahitlerin padişahları da ariflerdir.
- Allah sevgisinin belirtisi insanı ulu ve yüce Allah'tan alıkoyan her şeyin terk edilmesidir. Böylece bir O kalır, bir de Allah'la meşgul olmak ve bu da yeter!
- Hasta kalbin belirtisi dörttür: Birincisi: tâattan haz almaz. İkincisi: Aziz ve Celil olan Allah'tan korkmaz. Üçüncüsü: Eşyaya ibret gözüyle bakmaz. Dördüncüsü: Dinlediği ilimden bir şey anlamaz.
- Kulun kulluk makamına ulaştığının belirtisi hevesine muhalefet edip arzuları

terk etmesidir.

- Kulluk her koşulda Onun senin Mevlân olması, senin de Onun kulu olmandır.
- İlim var, ilimle amel yok; tutalım ki amel de var, ama amelde ihlas yok; sevgi var, ama sevgide içtenlik yok, ne çıkar bundan?
- Tevbe iki kısımdır: İnâbe tevbesi, isticâbe tevbesi. İnâbe tevbesi kulun, Hakkın azabından korkup tevbe etmesidir. İsticâbe tevbesi, kulun Allah'tan utanıp tevbe etmesidir.
- Her organın bir tevbesi vardır. Kalbin tevbesi haram olan arzulara niyetlenmekten vazgeçmektir. Gözün tevbesi namahremlere bakmamaktır. Elin tevbesi yasak olan şeylerden el etek çekmektir. Ayağın tevbesi günah işlenen yerlere gitmemektir. Kulağın tevbesi boş ve asılsız sözleri dinlemekten korunmaktır. Midenin tevbesi haram yemekten uzak durmaktır. Cinsiyet organının tevbesi fuhuştan uzak durmaktır.
- [Korku amelin denetçisi, recâ ise ihsanda bulunanın şefaatçisidir. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*)]
- Korku ümitten daha güçlü olmalı, eğer ümit galip olursa kalp karışıklığa düşer.
- Haceti hüküm diliyle değil, fakr diliyle isteyiniz.
- Şımarık olarak daimi bir saflığa sahip olmaktansa karışık olarak fakrı her zaman tercih ederim.
- Ulu ve yüce Allah'ı zikretmek ruhumun gıdası, Onu övmek canımın şarabı ve Ondan hayâ etmek de canımın elbisesidir.
- Hayâ, yapılmaması gerekenleri yaptığın için kalpte heybetin bulunmasıdır.
- Sevgi seni konuşturur, hayâ susturur, korku rahatsız eder.
- Takva, dış yüzün günahlara ve iç yüzün boş şeylere bulaşmaması ve makamda Allah'la kaim olmasıdır.
- Doğru kimse dili hak ve gerçek olanı anlatan kimsedir.
- Doğruluk, Allah'ın bir kılıcıdır ki, üzerine konulduğu her şeyi keser.
- Doğruluk, mahzun bir dille Hakla ölçülü konuşmaktır. (Dili koruyup gerçeği ölçülü olarak anlatmaktır.)
- Murakabe Hakkın seçtiğini tercih etmektir. Yani en iyisini tercih etmektir. Aziz ve Celil olan Allah'ın ulu tuttuğu şeyi ulu tut. Eğer senden diğerkâmlık namına zerre kadar bir şey vücuda gelirse dönüp göz ucuyla dahi ona bakma, onu Hakkın lütfu olarak gör, kendi işin olarak bilme. Gerek dünyaya, gerekse önemsiz sayılan diğer şeylere iltifat etme, elini bundan da çek ve el etek çekmede ken-

dini arada görme!"

- Vecd kalpteki bir sırdır. Sema Haktan gelen bir vârid olup kalbi ona gitmeye zorlar ve ona onu talep etme hırsını verir. Her kim onu Hakla dinlerse Hakka yol bulur, her kim nefsle dinlerse zındıklığa düşer.
- Tevekkül çok sayıdaki Rabbin itaatından çıkıp bir tek Rabbin itaatıyla meşgul olmak ve nedenlerle olan ilgiyi kesmektir. Biraz daha açıkla denilince, tevekkül, ilahilik sıfatının dışına çıkmak, kendini kulluk sıfatı içinde tutmak ve bundan da zevk almaktır dedi.
- Tevekkül önlemi terk edip kuvvet ve çareden uzaklaşmaktır (Allah'tan başka güç ve kudret sahibi olmadığını söylemektir).
- Üns sahibi –Hakkın evliyası dışında– bütün halktan ve dünyadan sıkılır. Evliyaullahla ünsiyet etmek Hakla ünsiyet etmek demek olduğundan onlardan sıkılmaz.
- Evliyayı üns içinde yaşamaya bıraktıklarında kendilerine cennette nurdan bir dille hitap edilmektedir dersin. Heybet içinde yaşamaya bıraktıklarında da, kendilerine cehennemde ateşten bir dille hitap edilmektedir sanırsın.
- Allahü Teâlâ'yla üns halinde olanların en aşağı derecesi, Onunla üns halinde oldukları için ateşte yaksalar dahi himmetlerinden bir zerre kaybetmemeleridir.
- Hakla ünsiyet etmenin işareti, halkla ünsiyet etmemektir.
- İbadetin anahtarı fikirdir; ermişlik işareti nefsin hevesine muhalefet etmektir. Nefse muhalefet nefsani arzuları terk etmektir. Her kim kalple tefekkür etmeye devam etse ruhla gayb âlemini görür.
- Rıza kazânın acılığına kalben sevinmektir. Rıza kazâdan önce iradenin terk edilmesi; kazâdan sonra acı duyulmaması ve bela içinde sevginin coşmasıdır.
- Nefsini en iyi bilen kimdir sorusuna, "Kısmete razı olan," diye cevap vermişti.
- Dürüstlük ve sabır olmadan ihlas tam olarak gerçekleşmez. İhlaslı ve ihlasta devam hali olmadan da dürüstlük tam olarak gerçekleşmez.
- İhlas, bozmasın diye tâatı düşmandan korumaktır.
- Şu üç şey ihlasın işaretidir: Halkın övmesini ve yermesini eşit tutmak (ameldeyken), ameli görme halini terk etmek ve amelin ahirette herhangi bir sevap getireceğini akıldan çıkarmak.
- Yalnızken ihlaslı olmaktan daha güç bir şey görmedim.
- Gözün gördüğü ilme, gönlün bildiği yakîne nispet edilir.
- Yakînin belirtisi üçtür: İlki her şeyde Hakka bakmak. İkincisi her işte Hakka

dönmek. Üçüncüsü her koşulda Ondan yardım istemek.

- Yakîn kanaatkâr olmaya; kanaatkâr olmak zahit olmaya; zahit olmak hikmete davet eder. Hikmetin semeresi işlerin sonuna bakmaktır.
- Azıcık yakîn dünyadan daha çoktur. Çünkü azıcık yakîn kalbi ahiret sevgisine meylettirir ve azıcık yakînle kalp ahiretin tüm melekûtunu temaşa eder.
- Yakînin belirtisi hayatta halkla fazla muhalefet etmek, ikramda bulunmaları halinde halkı övmemek, bulunmadıkları takdirde de kötülemememektir.
- [Halkla ünsiyet eden firavunların tahtına yerleşir. (Nefsi kendisine gösterilmeyen, ihlas makamına yerleşir.) (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 22)] Yakîni koruyamayan ihlastan uzak düşer. Bütün eşyadaki nasibi yalnızca Hak olan Hak dışında elden kaçırdığı şeylere hiç aldırmaz; çünkü Hakkın huzuru elvermiştir.
- Her iddia sahibi davasıyla Hakkı ve Hakkın sözünü müşahede etmekten perdelenmiştir. (Zira Hak, Haklığına şahittir; çünkü Allah Haktır, sözü de haktır. Bu nedenle) eğer bir kimsede Hak şahit ve hazırsa o davaya muhtaç olmaz; yitmişse işte dava oradan ileri gelmektedir. Zira dava, Hakla aralarında perde olanların işaretidir.
- Üstadına, Allah'tan daha fazla teslimiyet göstermeyen asla mürit olamaz.
- Bir kimse gönlündeki hatıralarda Allah'ı murakabe ederse, ulu ve yüce Allah zahirdeki hareketleri itibariyle onu büyük kılar.
- Her kim korkarsa Allah'a kaçar ve Allah'a kaçan herkes kurtulur.
- Kim kanaatkâr olursa zamane halkından rahat bulur ve herkesten üstün olur.
- Tevekkül eden emin ve metin olur, faydalı işleri ihmal eden faydasız işlerle uğraşır.
- Ulu ve yüce Allah'tan korkanın yüreği erir ve ulu ve yüce Allah'ın sevgisi gönlüne sapasağlam olarak yerleşir, aklı kemale erer.
- Büyük bir şey isteyen büyük bir tehlikeye maruz kalır, ama talep ettiğinin değerini bilenin gözünde feda edilmesi gerekenin değeri küçülür.
- Bir kimsenin Haktan fazla kaygılanmaması, nazarında Hakkın fazla önemli olmadığının işaretidir.
- Zahiri bâtınını göstermeyen bir kimseyle sohbet etme.
- Mabutu zikretme hali varsa emel için gam yeme!
- Hakiki olarak Allah'ı zikreden, Ondan başkasını unutur. Yüce Allah'ın zikri sırasında her şeyi unutan için yüce Allah her şeyi tastamam korur ve Allah her şeye bedel olur.

- Allah'ı neyle tanıdın sorusuna, "Allah'ı Allah'la tanıdım, halkı da Peygamber'le," diye cevap vermişti. Yani Allah'ı Allah'ın nuruyla tanıdım, Allah yaratıcıdır ve yaratıcı ancak yaratıcıyla tanınabilir. Halk ise Allah'ın nurudur ve halkın aslı Muhammed'in (s.a.v.) nurudur. İmdi halk da ancak Muhammed'le (s.a.v.) tanınabilir.
- Halk hakkında ne dersin sorusuna cevaben, "Bütün halk sıkıntıda olup, sıkıntıda olanlar arasında Hakkı zikretmek kayıptır (veya dedikodudur)," demiştir.
- Kul ne zaman mutlak tevekkül ehli olur sorusuna şu cevabı vermişti: "Nefsinden ve fiilinden ümit kesip ulu ve yüce Allah'ın dergâhına sığındı da, Haktan başka hiçbir şeyle ilgisi kalmadı mı, işte o zaman!"
- Kiminle sohbet edeyim sorusuna cevaben dedi ki: "O kimseyle ki, mülkü bulunmasın, hiçbir halini inkâr etmesin, ona karşı ne kadar fazla değişirsen değiş, sana karşı değişmesin. Zira dosta en çok muhtaç olduğun zaman en fazla değiştiğin zamandır.
- Allah korkusu yolu kula ne zaman kolaylaşır sorusuna, "Kendini hastalık uzamasın diye her şeyden perhiz yapan bir hastanın yerine koyduğunda" cevabını vermişti.
- Kul hangi nedenle cenneti hak eder sorusuna şu cevabı verdi: "Beş şeyle: Eğrilik bulunmayan bir doğruluk, gevşeklik bulunmayan bir gayret, gizli-açık Allah'ı murakabe etme, yol hazırlığı yapıp ölümü bekleme ve hesaba çekilmeden önce kendini hesaba çekme, halleriyle!"
- Allah korkusunun belirtisi nedir diye sorduklarında, "Bu korkunun kişiyi diğer bütün korkulardan emin kılmasıdır," demişti.
- Kendini en çok koruyan kimdir dediklerinde, "Dilini koruyan," demişti.
- Tevekkülün belirtisi nedir dediklerinde, "Halktan ümit kesmek (kimseden bir şey beklememek)," demişti.
- Tevekkülün belirtisi nedir sorusuna başka bir defasında şu cevabı vermişti: "Rabları söküp atmak, nedenlerle ilgiyi kesmek, nefsi kulluk halinin içine atmak ve rubûbiyet iddiasından vazgeçirmek!"
- İnziva ne zaman sıhhatli olur dediklerinde, "Kişi nefsiyle inziva halinde (ve ona yabancı) bulununca," demişti.
- Kimin hüznü daha çoktur dediklerinde, "Halkın en kötu huylusu olan kişinin," demişti.
- Dünya nedir dediklerinde, "Seni Allah'tan alıkoyan her şey," demişti.
- Adi kişi kimdir dediklerinde, "Hakka giden yolu öğrenmeyen," demişti.

- Naklederler ki, Yusuf bin Hüseyn (r.a.), "Kimle sohbet edeyim?" diye sorunca Zünnûn (r.a.), "O kimseyle ki, arada Ben ve Sen bulunmasın," demişti. "Bana öğüt ver," deyince de şöyle demişti: "Nefsine hasım olmada Rabbine dost ol, yüce Allah'a hasım olmada nefsine dost olma, müşrik bile olsa kimseyi hor görme, işin sonuna bak! Olabilir ki, marifeti ve (imanı) senden çekip alır ve ona verirler (itibar sonadır)."
- Kendisinden nasihat isteyen birine, "İçini Hakka havale et, dışını halka ver, ulu ve yüce Allah'la izzet bul ki, seni halka muhtaç kılmasın," dedi. Biraz daha denilince de şunu ekledi: "Şüpheyi yakîne tercih etme, rahat etmemesi için nefsinden razı olma, bir bela ortaya çıkınca sabırla katlan ve Allah'ın dergâhından asla ayrılma!"
- Nasihat isteyen başka birine, "Himmetini ileriye ve geriye gönderme," dedi. Adam bunun açıklanması gerekir deyince dedi ki: "Geçmişte olanı ve henüz olmamış olanı düşünme. Nakit olan vakitle (ve halle) ol!"
- Sûfiler kimlerdir diye sorulunca, "Hak Teâlâ'yı her şeye tercih ettikleri için Onun tarafından her şeye tercih edilen bir topluluk," demişti.
- Bana Haktan delil göster diyen birine, "Ona delil istiyorsan sayılmayacak kadar çok delil vardır, yakınlık istiyorsan O ilk adımdadır," demişti. Bu söz daha önce açıklanmıştı.
- Biri gelip Zünnûn'a, "Seni seviyorum," dedi. Zünnûn, "Şayet Allah'ı tanıyorsan, sana O yeter, yok eğer tanımıyorsan, ilkin Onu tanıyanı ara ki, Ona delil göstersin (yapılacak iş budur)," dedi.
- Marifetin son derecesini sorduklarında dedi ki: "Marifetin nihayetine ulaşanın işareti, olduğunda, orada olduğu gibi olması, ayrıca (olmadan) önceki gibi olmasıdır."
- Arifin ilk defa yüzyüze geldiği derece nedir denilince, "Önce hayret, sonra ihtiyaç duyma, sonra kavuşma, sonra da (hayret veya) hayattır," dedi.
- Arifin işlerinden sorduklarında, "Her koşulda arifin işi Hakka bakmaktır," dedi.
- Nefse dair en mükemmel bilgi nedir dediklerinde, "Nefs hakkında hep kötü niyet beslemek ve hiç iyi niyetli olmamak," dedi.
- Kalplerin hakikatleri nefslerin nasibini unutmaktan ibarettir.
- Allah'tan (c.c.) en uzak kalan, zahir bakımından Ona en fazla işaret edendir. Yani (sâlik marifeti) gizli tutar. Nitekim Zünnûn'un şöyle dediğ inakledilir: "Tevhit, tefrit, tecrit ve teyitte yetmiş yıl yürüdüm ve bütün buralarda zandan başka bir şey elde edemedim."

※ Naklederler ki, ölüm döşeğine düşünce ne arzu edersin diye sorduklarında, "Bir an için de olsa ölmeden önce Onu tanımak!" dedi ve şu beyiti okudu:

Beni Allah korkusu hasta etti, özlemi de yaktı.
Beni sevgi kül etti, Allah da diriltti.

※ Bir gün kendinden geçmişti. Yusuf bin Hüseyn, "Bu halde bana nasihat et," deyince, "Öyle birinin sohbetinde bulun ki, zahirinde selamet bulasın, onu görmek sana Allah'ı hatırlatsın," dedi.

※ Can çekişirken bize nasihat et diyenlere, "Beni meşgul etmeyiniz, çünkü lütfunun çokluğundan hayrette kalmış bulunuyorum," dedi ve vefat etti.

※ O gece yetmiş kişi, gördükleri rüyada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle dediğini işitmişlerdi: "Hak dostu Zünnûn gelecek, onu karşılamaya gidelim!"

※ Vefat edince yeşil bir hatla alnına, "Bu, Allah sevgilisidir. Allah'ın sevgisinde öldü. Bunu Allah katletmiştir, Allah'ın kılıcıyla ölmüştür!" diye yazdılar.

※ Cenazesini kaldırdıklarında kuşlar havada kanatlarını çatıp gölge yaptılar. Zira o gün güneş müthiş sıcaktı. Yolda cenazesi götürülürken bir müezzin namaz için ezan okudu. Şahadet kelimelerine gelince Zünnûn parmağını çıkardı, halk arasında bir feryat koptu. Galiba bu diridir dediler. Cenazeyi yere koydular, dışarı çıkan parmağı tekrar eski haline getirmek için ne kadar çabaladılarsa da başarılı olamadılar. Daha sonra onu bu durumda toprağa verdiler. Onun hallerini bu şekilde gören Mısır halkı daha önce ona yaptıkları eziyetten dolayı mahcup olup tevbe ettiler.

BÂYEZİD-İ BİSTÂMÎ

(ö. 234/848 ya da 261/874)

Ariflerin sultanı, hakikatin peşinde olanların burhanı, ilahi halife, sonsuzluk sütunu, mahrumiyet âleminde pişen, vaktin şeyhi Ebû Yezîd Bistâmî (r.a.) şeyhlerin en ulusu, evliyanın en büyüğü, Allah'ın delili, halife bi'l-Hak [meşru halife], âlemin kutbu ve dörtlerin mercii olup birçok riyazet ve keramet vardı. Esrar ve hakikatlere ilişkin içe işleyen bir nazarı ve etkili bir ciddiyeti vardı. Daima kurb ve heybet makamında bulunurdu. Mahabbet ateşine garkolmuştu. Aralıksız olarak bedenini mücâhedede, kalbini müşahedede tutardı. Hadis alanında silsilesi kısa rivayetleri vardı. Tasavvuf yolunun anlamlarını ondan önce hiç kimse onun kadar ortaya koyamamıştı. Denebilir ki, bu yolda her şey oydu. Zira (tasavvufî) alana bayrak dikmişti, kemali hiç gizli değildir. Hatta hakkında Cüneyd (r.a.): "Cebrail'in melekler arasındaki yeri ne ise Bâyezîd'ın aramızdaki yeri de odur," demişti. Yine o: "Tevhit alanına girenlerin seyrettikleri meydanın nihayeti Bâyezîd'ın bulunduğu meydanın bidâyetidir," demişti. Onun ayak bastığı yerin bidâyetine varan erenlerin cümlesi hep orada dolaşır, aşağı iner ve orada kalamazlar. Bâyezîd'ın, "Bizim gibi bir gülün açması için bir gülistanın üzerinden ikiyüz yıl geçmesi gerekir," demesi de yukardaki sözün doğruluğunun delilidir.[1]

Şeyh Ebû Said Ebû'l-Hayr, "Onsekizbin âlemi Bâyezîd'la dolu görüyorum, oysa Bâyezîd ortada yok," demiş ve bununla, "Bâyezîd'ın varlığı Hakta mahvolmuştur," demek istemiştir.

Derler ki ceddi Mecusiydi. Babası ise Bistâm'ın ileri gelenlerinden biriydi. Vakıası anasının karnından başlayarak kendisine yoldaş olmuştu. Nitekim annesinin, "Ona hamileyken ne zaman helal olduğu şüpheli bir lokmayı ağzıma koyacak olsam bu lokmayı ağzımdan atana kadar karnımı tekmelerdi," dediği nakledilmiştir.

Bu sözün doğru olduğunun delili de şudur: Bâyezîd'a sormuşlar: "Bu yolda kişi-

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* VIII:58; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 61; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:68; *Kuşeyrî Risalesi,* 124; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân,* I:283; *Fevâtü'l-Vefeyât,* I:240; *Şezerâtu'z-Zeheb,* I:341; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* IV:159; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:121; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 210; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 103; Fuat Sezgin, *GAS,* I:645.

ye yaraşan nedir?" "Anadan doğma devlet (ve saadet)!" "Şayet bu yoksa?" "Bilgin bir kalp!" "Şayet bu yoksa?" "(Hakkı) gören bir göz." "Bu da yoksa?" "(Hakkın) sesini işiten kulak." "Bu da yoksa?" "Ani ölüm."

Naklederler ki, annesi onu mektebe göndermişti. Lokman suresindeki, **'Bana, anne ve babana teşekkür et'** [LOKMAN 31:14] mealindeki ayete gelince hocasından bu ayetin anlamını sordu. Hoca ayetin anlamını anlatınca gönlünü etkiledi. Defteri elinden bıraktı, izin alıp eve gitti. Annesi: "Ya Tayfur! Ne iş için geldin, bir özür mü oldu veya bir hediye mi getirdiler?" dedi. Bâyezîd, "Hayır, ne o ne de bu. Ancak Hak Teâlâ'nın hem kendisine hem de sana hizmet etmemi emreden bir ayetine rastladım. Ben nasıl iki evde kethüda, iki kapıya kul olabilirim? Bu ayet canıma tak etti. Ya Allah'tan niyaz et, bütünüyle senin olayım veya beni Allah'a bağışla, hep Onun olayım." Annesi, "Seni Allah'ın işine verdim ve kendi hakkımı da sana bağışladım," dedi. Sonra Bâyezîd Bistâm'dan ayrıldı. Otuz yıl Suriye sahrasında dolaştı, çile çekti. Devamlı olarak aç ve uykusuz kaldı, hizmetinde bulunduğu yüzonüç pirin her birinden faydalandı. Bu pirlerden biri de Cafer-i Sâdık'tı (r.a.).

Naklederler ki, bir gün Cafer-i Sâdık'ın huzurundaydı. Cafer-i Sâdık dedi ki: "Şu kitabı raftan indir." "Hangi raftan?" "Hayli zamandır burada olduğun halde şu rafı görmedin mi?" "Hayır, benim rafla işim ne? Önüne baş koydum, baş kaldırmak ne haddime! Zaten etrafı seyretmeye gelmedim ki?" "Madem hal budur, bu takdirde işin tamam olmuştur, var yine Bistâm'a git."

Naklederler ki, falan yerde ulu bir pir var diye kendisine söz edildi. Görmek için ona gitti, yakınına varınca bu pirin kıbleye karşı tükürdüğünü gördü ve onunla görüşmeden derhal gerisin geri döndü. "Şayet bu adam tasavvuf yolunda bir mertebe sahibi olsaydı, şeriata muhalif bir konu kendisinden çıkmazdı," dedi.

Naklederler ki, evi ile mescit (zaviye) arası kırk adımdı. Mescide olan saygısından ötürü asla yola tükürmemişti.

Naklederler ki, Kâbe'ye varması için oniki yıl bir zaman gerekmişti. Birkaç adımda bir seccadesini serip iki rekât namaz kılıyor ve: "Burası dünya padişahlarının salonu değil ki, burdan oraya koşturarak gidelim," derdi. Sonra Kâbe'ye vardı, ama o yıl Medine'ye gitmedi ve, "Peygamber (s.a.v.) ziyaretini bu ziyarete tabi kılmak edepten değildir. Bu nedenle ayrı bir ihrama gireceğim," dedi. Ertesi yıl dönüp geldi, tekrar ihrama girdi. Yolda vardığı bir şehirde büyük bir kalabalık peşine düşmüştü. Buradan ayrılınca halk yine peşine düştü. Bâyezîd baktı ve: "Bunlar kimdir?" dedi. "Bunlar senin sohbetinde bulunmak istiyorlar," dediler. Bunun üzerine: "Ya Rab! Kendini halk perdesiyle benden perdelememeni dilerim!" sözünü söyledikten

sonra onların gönlünde kendisi hakkında mevcut olan sevgiyi yok etmek ve karşılaştığı zahmeti onların yolundan kaldırmak istedi. Sabah namazını eda edip onlara baktı ve: **'Hiç şüphe yok ki, ben Allah'ım, benden başka ilah da yoktur. O halde bana tapınız'** [TÂHÂ 10:14] dedi. Bunun üzerine oradakiler, "Galiba bu adam divanedir," dediler, onu terk edip oradan ayrıldılar. Oysa şeyh onlara bu da yüce Allah'ın diliyle hitap etmişti. Nitekim bunu (minberin üstünde) Rabbinden hikâye tarikiyle söylerler.

Sonra yolda bir insan kafatası buldu, üzerinde **'Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler ve artık geri dönmezler'** [BAKARA 2:18] yazılıydı. Bunu görünce bir nara atıp yere düştü. Sonra bu kafatasını öptü ve dedi ki: "Bu, Hakta mahvolup yok olan bir sûfinin başı olmalı, kulağı yok ki ilahi hitabı işitsin, gözü yok ki cemâl-i lâyezali [ezeli ve ebedi güzellik] görsün, dili yok ki Onun yüce övgüsünü söylesin, aklı yok ki Onunla ilgili marifetin bir zerresini bilsin. Bu ayet onun durumu hakkındadır."

Zünnûn-ı Mısrî (r.a.) Bâyezîd'ın (r.a.) huzuruna gönderdiği bir mürit aracılığıyla ona: "Ey Bâyezîd! Bütün gece uyuyor ve keyfine bakıyorsun, oysa kafile geçip gitmiştir," dedi. Mürit varıp bu haberi iletti. Bâyezîd müride: "Zünnûn'a söyle, kâmil er odur ki, bütün gece yatıp uyur, ama sabahleyin kafilenin konaklamasından önce menzile ulaşmış olur," diye cevap verdi. Zünnûn bunu işitince ağladı ve: "Ne mübarektir o! Bizim ahvâlimiz henüz bu dereceye ermedi! Bu çöl yol ister, bu gidiş de bâtın sülûku!"

Naklederler ki, hac yolundayken bir devesi vardı. Azığını ve eşyasını bu devenin sırtına yüklemişlerdi. Biri ona: "Behey miskin! Şu devenin yükü ağırdır ve bu da tam anlamıyla bir zulümdür," dedi. Bâyezîd: "Ey civanmert! Yükü taşıyan deve değildir, dikkat et, devenin sırtında hiç yük var mı?" dedi. Adam dikkat edince yükün devenin sırtından bir karış yukarıda durduğunu fark etti ve: "Suphanallah, acayip iş," dedi. Bâyezîd, "Halimi sizden saklasam melâmet dilini uzatıyor, uzun uzadıya kınıyorsunuz, halimi size açacak olsam ona da takat getiremiyorsunuz; acaba benim size ne yapmam gerek?" deyip oradan ayrıldı. Medine'yi ziyaret etti. Bu sırada gönlüne, "Annenin hizmetine git," diye (bir nida) geldi. Bir toplulukla Bistâm'ın yolunu tuttu. Bistâm'da gelişi duyulunca ora halkı kendisini karşılamak için yola döküldü. Bâyezîd onları (ve hatırlarını) gözetledi, Haktan geri kaldı. Şehre girince bir dükkândan bir somun alıp yedi. Ramazan ayıydı, onu bu halde gören ahali birden ürküp dağıldı. Bunun üzerine şeyh sohbetinde bulunanlara: "Görüyorsunuz değil mi? Şeriata ilişkin bir meseleyi böyle uygulayınca bütün halk beni reddetti," dedi. Sonra seher vakti annesinin evinin kapısına gelip kulak verdi, içerde abdest alan annesinin sesini

duydu. Annesi: "İlahi! Şu benim garibimi güzel muhafaza buyur, şeyhlerin gönüllerinin ondan hoşnut olmalarını sağla, ona güzel haller ikram eyle," diyordu. Bunu işiten Bâyezîd ağladı, sonra varıp kapıyı çaldı. Annesi, "Kim o!" dedi. Bâyezîd, "Şu senin garibin," dedi. Gözlerinden yaş akan annesi varıp kapıyı açtı, sonra: "Ey Tayfur! Senden ayrı düştüğüm için o kadar çok ağladım ki, gözlerime ak düştü. Derdini o kadar fazla çektim ki, belim iki büklüm oldu," dedi.

Şöyle dediği nakledilir: "İşlerin en sonuncusu olarak bildiğim iş hepsinden önde geliyormuş! Bu anne rızasıdır!"

"Tüm mücâhedelerde, riyazetlerde ve gurbette aradığımı anne rızasında buldum. Bir gece annem benden su istedi. Ne testide ne de ibrikte su kalmıştı; çaya gidip su getirdim. Annem uyuyakalmıştı. Gece de soğuktu, testiyi elimde tutuyorken uyandı, durumu fark etti. Su dolu testinin durduğunu görünce bana dua edip, 'Testiyi niçin yere koymuyorsun?' dedi. Ben de, 'Uyandığında yanı başında bulunamam diye korktuğumdan,' dedim. Başka bir seferinde annem, 'Şu kapının bir kanadını aç,' dedi. Annemin emrine aykırı hareket etmiş olmamak için seher vaktine kadar acaba kapının sağ kanadını mı yoksa sol kanadını mı açınam gerek diye düşünüp taşındım. Derken seher vakti aradığım şey (manevi devlet) kapıdan içeri giriverdi!"

Naklederler ki, Mekke'den gelirken Hemedan'a ulaşınca çörekotu satın aldı. Bir miktarını hırkasına koyup Bistâm'a getirdi. Hırkayı açınca çörekotunda birkaç karınca olduğunu gördü ve: "Bunları yerlerinden ayırmışım," deyip kalktı, onları tekrar Hemedan'a götürüp yuvalarının olduğu yere koydu. Öyle ki kimse, ne Allah'ın emrine hürmet makamında ne de Allah'ın halkına şefkat alanında bu dereceye varmıştı.

Şöyle dediği nakledilir: "Oniki yıl nefsimin demircisi oldum, onu riyazet körüğüne koyup mücâahede ateşiyle kızarttım. Kınama örsüne koyup melâmet çekiciyle dövdüm. Böyle böyle kendimden (benliğimden) bir ayna yaptım. Beş yıl kendimin aynası oldum. Türlü türlü ibadet ve tâatla bu aynayı cilaladım. Sonra bir yıl ibret gözüyle baktım ve belimde gururdan, işveden, ikiyüzlülükten, tâata güvenmekten ve amelini beğenmekten yapılmış bir zünnar olduğunu gördüm. Bu zünnarı da kesip atmak için beş yıl daha çabaladım, yeniden Müslüman oldum. O zaman dikkat edince bütün halkı ölü olarak gördüm? Cenaze namazlarını kılmak için dört tekbir getirdim. Bütün cenazeleri bir yana bıraktım. Halkın izdihamı olmadan, Hakkın mediyle Hakka erdim."

Naklederler ki, (zaviye ve) mescidin kapısına varınca bir süre bekler ve ağlardı. Bu ne hal böyle diyenlere: "Kendimi, mescide girersem kirletebilirim diye korkan

abdestsiz bir kadın gibi hissediyorum," demişti.

Naklederler ki, bir kere hacca gitmeye karar vermiş, ama birkaç konak gittikten sonra geri dönmüştü. Dediler ki sen hacca gitme kararından hiç dönmezdin, ne oldu? Dedi ki: "Yolda kılıcını çekmiş bir zenciye rastladım, bana, 'Geri dönersen ne âlâ, yoksa başını bedeninden ayırırım,' dedi. Sonra da ekledi: 'Allah'ı Bistâm'da bırakıp Beytü'l-Harâm'a gidiyorsun ha!' "

Şunu söylediği nakledilir: Biri yanına gelip nereye gidiyorsun diye sordu. "Hacca," dedim. Neyin var dedi. "Yirmi dirhemim," dedim. Onu bana ver ve yedi kere çevremi tavaf et, senin haccın işte budur dedi. Ben de öyle yapıp geri döndüm.

Onun işi fevkalade mükemmel bir hale gelince söylediği sözler zahir ehlinin havsalasına sığmadı. O yüzden yedi kere Bistâm'dan kovdular. Şeyh, "Beni niçin kovuyorsunuz?" dediğinde, çünkü sen kötü birisisin dediler. Şeyh de, "Bu ne iyi bir şehir ki, (halkının en) kötüsü Bâyezîd!" dedi.

Naklederler ki, bir gece zikir yapmak için savmaasının damına çıkmış, ama öyle durmuş ve sabaha kadar hiçbir şey söylememişti. Dikkat edildiğinde, idrar yerine kan geldiğini ve bu ne hal böyle diye sorulunca demiş ki: "İki nedenden dolayı sabaha kadar avare bir halde kaldım. Biri şu ki, küçüklüğümde dilimden bir söz çıkmıştı. Diğeri şu ki, 'azametin gölgesi beni o kadar kapladı ki, kalbim hayretler içinde kaldı, kalbim hazır olunca dilim işten geri kalıyor, dilim hareket edince de kalbim işten geri kalıyordu. Sabaha kadar bütün geceyi bu halde geçirdim!"

Naklederler ki, şeyh ibadet veya tefekkür niyetiyle halvete çekilince evine kapanıp bütün menfezleri iyice kapatır ve: "Herhangi bir sesin zihnimi karıştırmasından korkarım," derdi ve bu da aslında bir bahaneydi.

İsâ Bistâmî, "Onüç yıl şeyhin sohbetinde bulunmuş, ama kendisinden bir tek söz işitmemiştim; âdeti başını dizinin üzerine koymaktı," demiştir. Şeyh Sehlegî de, "Kabz halindeyken öyle olurdu, ama bast halinde halk ondan birçok fayda bulurdu," demişti. Bir kere halvetteyken, "Tesbih ederim kendimi, şanım ne yücedir," sözü dilinden çıkmıştı. Kendisine gelince müritler, "Siz şöyle şöyle dediniz," dediler. Şeyh de: "Eğer başka bir seferinde daha bu sözü benden işitir de beni paralamazsanız ulu ve yüce Allah hasmınız olsun," dedi ve başka bir zamanda aynı şeyi söylemesi halinde kendisini öldürmeleri için her birinin eline bir bıçak verdi. Öyle oldu ki, şeyh başka bir defasında yine aynı şeyi söyledi. Sohbetinde bulunanlar onu katletmeye çalıştı. Evi Bâyezîd'la dolu olarak gördüler, öyle ki evin dört köşesi onunla dolmuştu. Müritler bıçak vurmaya başladılar, ama suya bıçak vuran bir kimsenin hali gibi bir hal olmuştu. Aradan bir zaman geçince o suret küçüldü, nihayet Bâye-

zîd mihrapta bir serçe kadar göründü. Müritler bu hali şeyhe anlattıklarında şeyh: "Bâyezîd şu görmekte olduğunuzdur, o Bâyezîd değildi," dedi ve ekledi: "Cebbâr kendini kulunun diliyle tenzih etmiştir." Eğer biri çıkar da, "Bu nasıl olur?" derse deriz ki: "Başlangıçta Âdem'in (a.s.) başı semaya dayanıyordu, Cebrail (a.s.) üzerine bir kanat indirince onun bir kısmı kaybolup gitti. İmdi büyük bir suretin küçülmesi caiz olunca bunun tersi neden caiz olmasın? Nitekim ana karnındaki bir bebeğin ağırlığı şu kadar kiloyken, delikanlı olunca şu kadar kilo olmaktadır ve yine Cebrail'in (a.s.) Hz. Meryem'e bir insan biçiminde tecelli etmesi de böyledir. Bâyezîd'ın hali dahi bu tarzda meydana gelmişti. Ama vakıayla oraya ulaşmamış bir kimseye verilen açıklamanın bir faydası olmaz."

Naklederler ki, bir gün eline kırmızı bir elma almış, bakıyor ve: "Hoş bir elma!" diyordu. Sırrına, "Ey Bâyezîd! Bir meyveye ismimizi vermekten utanmaz mısın?" diye bir nida geldi. Sonra kırk gün Hak Teâlâ'nın adı kalbine unutturuldu. Diyor ki: "Bu yüzden sağ oldukça Bistâm'ın meyvesini yememeye and içtim!"

"Bir gün otururken aklımdan, "Vaktin piri ve asrın ulusu benim," diye bir fikir geçti. Bunun üzerine düşününce büyük bir hata yaptığımı anladım. Hemen kalkıp Horasan yoluna düştüm. Bir konak yerinde yaşamaya başladım. Hak Teâlâ beni bana gösterecek birini yanıma yollamadıkça buradan ayrılmayacağım diye and içtim. Burada üç gün oturdum. Dördüncü gün, dişi bir deve üzerinde gelen, bir gözü olmayan birisini gördüm, ona bakınca aşinalık eseri gördüm. Ben deveye dur diye işaret edince derhal devenin ayakları yere gömüldü. Adam bana baktı ve: "Kapalı gözümü açmam, açık gözümü kapatmam, Bâyezîd'la birlikte Bistâm'ı ve halkını batırmam için mi beni buraya getiriyorsun?" dedi. Aklım başımdan gitti, "Nereden geliyorsun?" dedim. "Ahdettiğin an üçbin fersah uzaklıktaydım, oradan geldim." Sonra da, "Ey Bâyezîd, kalbini koruduğun sürece zinhar (aklına öyle şeyler getirme)," dedi ve dönüp gitti.

Naklederler ki, kırk yıl mescitte mücavir hayatı yaşamıştı. Mescitte kullandığı elbise, evde giydiği elbise, abdest alırken kullandığı elbise ayrı ayrıydı. Kırk yıl sırtını mescidin veya ribâtın duvarı dışında bir duvara dayamamıştı. Derdi ki: "Hak Teâlâ bir zerrenin hesabını soracaktır. İşte şu (yaslanma ve dayanma hali) zerreden fazla bir şeydir!"

"Kırk yıldır insanların yediğini yemedim." Demek istiyor ki, benim gıdam başka yerdendi.

"Kırk yıldır gönlümün gözcüsü oldum. Dikkat edince belimde şirk zünnarı olduğunu gördüm." Şirk dediği Haktan başkasına iltifat etmiş olmasıydı. Zira bir kalp-

te şirk kalmazsa Haktan başka bir şeye meyletmez. Başka bir yere meyletme halin bulundukça şirk bakidir.

"Kırk yıl var ki, kalbimin bekçisiyim, dikkat edince kulluğu da, rubûbiyeti de Haktan gördüm!"

"Otuz yıldan beri ulu ve yüce Allah'ı talep ediyorum. Dikkat edince anladım ki, o talipmiş, bense talep edilen!"

"Otuz yıldan beri ne zaman Allah'ı anmak istesem, Hakka olan saygım nedeniyle önce ağzımı ve dilimi üç kere suyla yıkıyorum."

Ebû Musâ bir yolda karşılaştığın en zor iş nedir diye sorunca, "Bir zamanlar nefsi, ağlaya ağlaya dergâha götürürdüm. Hakkın mededi ulaşınca bu defa nefs güle güle beni dergâha götürmekte!" diye cevap verdi.

Naklederler ki, işin sonunda öyle bir makama ulaştı ki, aklından geçen her şey hemen yanında görünürdü. Ulu ve yüce Allah'ı zikredince ondan idrar yerine gelirdi.

Bir gün şeyhin yanına bir cemaat gelmişti. Başını önüne eğmişti, başını kaldırdı ve: "Sabahtan beri size vermek için bir çürük tahıl tanesi arıyorum. Ama takat getirip hazmedebileceğiniz bir tane bulamıyorum!" dedi.

Naklederler ki, Ebû Tûrab'ın bir müridi vardı, yüzü gayet hararetli ve vecd sahibiydi. Ebû Tûrab daima ona, "Böyle olduğun için senin Bâyezîd'ı görmen gerek," derdi. Bir gün mürit, "Her gün yüz kere Bâyezîd'ın Rabbini gören Bâyezîd'ı ne yapacak?" dedi. Ebû Tûrab, "Sen Allah'ı görünce kendin kadar görüyorsun, Bâyezîd'ın yanında görünce Bâyezîd kadar görürsün, görmeden görmeye fark var. Allah Sıddîk'a (r.a.) bir kere (özel olarak), cümle halka da bir kere (genel olarak) tecelli etmeyecek midir?" dedi. Bu söz müridin gönlüne dokundu ve, "Peki, kalk hemen gidelim," dedi. İkisi birlikte yola koyulup Bistâm'a geldiler. Şeyh evinde yoktu, suya gitmişti; onlar da oraya gittiler. Elinde bir testi su vardı ve sırtında eski bir abâ olduğu halde şeyhin geldiğini gördüler. Bâyezîd'ın gözü Ebû Tûrab'ın müridinin gözüne, Ebû Tûrab'ın müridinin gözü de Bâyezîd'a ilişince mürit derhal sarsılarak yere yığılıverdi ve ruhunu teslim etti. Bunu gören Ebû Tûrab, "Ey şeyh! Bir bakış ve ölüm ha!" dedi. Şeyh, "Ey Ebû Tûrab! Bu gencin yaradılışında öyle bir hal vardı ki, henüz onu keşfetme vakti değildi. Bâyezîd'ı müşahedesinde o mana birdenbire keşfolunca buna takat yetiremedi ve göçüp gitti. Nitekim Mısırlı kadınların başına da bu hal gelmişti. Yusuf'un güzelliğini temaşaya takat getiremediklerinden, hiç farkında olmadan birdenbire ellerini doğrayıvermişlerdi."

Naklederler ki, Yahya bin Muâz (r.a.) Bâyezîd'a (r.a.) yazdığı bir mektupta, "Bir

kadeh içip ezel ve ebed sarhoşu alan birisi hakkında ne dersin?" dedi. Bâyezîd, "Burada bir kişi var ki, gece gündüz demeyip ezel ve ebed deryasını içmekte ve, **'Daha fazlası yok mu?'** [KÂF 50:30] diye nara atmaktadır," diye cevap verdi. Yahya yine, "Bizim, Bâyezîd olarak seninle bir sırrımız var, ancak seninle benim aramdaki bu sırrı konuşmak için buluşma yeri cennetteki tûbâ ağacının altıdır," diye yazdı. Mektubun içine bir dilim ekmek koyup gönderdi ve, "Şeyhin bu ekmek diliminden faydalanması gerek, zira bunun hamurunu zemzemle yoğurmuşumdur," diye yazdı. Bâyezîd onun sözü edilen sırrını zikredip, "Hakkın zikredildiği yer hem cennettir hem de Tûrab'ın gölgesi. Biz o ekmekten faydalanmadık, zira onun hamurunu zemzem suyuyla yoğurdum buyurmuşsun, ama hangi tohumdan elde ettiğini söylemiyorsun," diye cevap verdi. Yahya bunu duyunca şeyhle görüşme özlemi kendisine galip geldi, şeyhi ziyarete gitti. Yatsı namazı oraya vardı. Yahya diyor ki: Sabaha kadar şeyhi rahatsız etmek istemedim. Çünkü şeyhin oranın mezarlığında ibadetle meşgul olduğunu işitmiştim. Mezarlığa vardığımda şeyhi sabaha kadar iki parmağının ucunda ayakta dururken gördüm. Haline şaşırıp kendisine kulak verdim. Bütün gece faaliyette bulunuyor, konuşuyor, alıp veriyordu. Sabah olunca şeyhin dilinden, "Şu makamı istemekten sana sığınırım," sözleri döküldü. Daha sonra yanına gidip selam verdim; geceki o vakıadan sordum. Şeyh dedi ki: "Yirmi küsur makam sayıp bize sundular. Ben de bunlardan hiçbirini istemem, çünkü bütün bunlar perde bulunan makamlardır," dedim. Yahya yeni başlamıştı [mübtedi], Bâyezîd ise varabileceği en uzak yere varmıştı [müntehi]. Yahya, "Ey şeyh! Dile dilediğini demişken, niçin padişahlar padişahı olan marifeti istemedin?" deyince Bâyezîd bir nara atıp, "Sus ey Yahya! Onu tanımayı ben kendimden dahi kıskanıyorum, çünkü ben Onu, Ondan başkasının tanımasını ve bilmesini asla istemiyorum. Onun marifetinin bulunduğu yerde ben ne gezerim? Ey Yahya! Onu kendisinden başka kimsenin bilmemesini kendisi irade etmiştir," dedi. Yahya, "İzzet sahibi Allah'ın hakkı için sende bulunan futûhtan akşam bana bir nasip ver," deyince şeyh buyurdu ki: "Eğer Âdem'in saflığını, Cebrail'in kutsallığını, İbrahim'in dostluğunu, Musa'nın şevkini, İsa'nın temizliğini ve Muhammed'in muhabbetini (Allah'ın salât ve selamı üzerlerine olsun) sana verseler zinhar bunlara razı olma ve bunların ötesini iste. Zira bunların ötesinde neler var neler! Himmet sahibi ol, hiçbir şeye tenezzül etme, zira neye tenezzül edersen onunla perdelenmiş olursun!"

Ahmed bin Harb, "Geceleri üzerinde namaz kılsın," diye şeyhin yanına bir hasır göndermişti. Şeyh dedi ki: "Ben yer ve gök ehlinin ibadetlerini toplayıp yastığın içine, onu da başımın altına koydum!"

Naklederler ki, Zünnûn şeyhin yanına bir seccade gönderdi. Bunu geri gönderen şeyh, "Benim seccadeyle ne işim var, benim işime yastık yarar, gönderirsen ona yaslanırım," dedi. İş namaz kılmayı aşıp nihayete ulaştı demek istedi. Bunu işiten Zünnûn mükemmel bir yastığın yapılmasını emretti ve bunu şeyhin huzuruna gönderdi. Ama şeyh bunu da iade etti. Zira o zaman erimiş, bir deri bir kemik kalmıştı. Şöyle dedi: "Sığınacak yeri Hakkın lütfu ve keremi olan bir kimse halkın yastığına rağbet etmez ve ihtiyaç duymaz."

Şöyle dediği nakledilir: "Bir gece sahradaydım, hırkayı başıma çekmiştim, ihtilam [düş azması] oldum, hava gayet soğuktu, gusletmek istedim, ama nefsim ağırdan aldı ve, 'Sabret gündüz olsun ve güneş doğsun, o zaman gusül yaparsın,' dedi. Nefsin tembelliğini görünce namazın kazâya kalacağını anladım, hemen buzu kırıp olduğu gibi hırkayla gusül yaptım, aynı şekilde hırkanın içinde kaldım, hırka buz bağlamıştı. Derken hava ısındı. Ama bütün kış boyunca bunun sıkıntısını çektim, hatta öyle gün olurdu ki, yetmiş kere kendimden geçer, sonra yine kendime gelirdim. Nefsin ağırdan almasının cezası buydu."

Naklederler ki, şeyh bir gece mezarlığa geldiğinde, Bistâm eşrafından birinin oğlu olan bir gencin burada berbat[1] çaldığını gördü. Genç şeyhe yaklaşınca şeyh, "Lâhavle velâ kuvvete illâbillâh" [Ancak Allah sayesinde hareket ve kuvvet sahibi olunur] dedi. Genç berbatı şeyhin başına vurunca berbat da, baş da kırıldı. Zaviyeye dönen şeyh sabah olur olmaz berbatın değerini, bir tabak helvayla birlikte hizmetkâr aracılığıyla gence gönderdi ve, "Gence söyle, Bâyezîd özür diliyor ve diyor ki: Akşam o berbat bizim başımızda kırıldı, şu altın kırıntılarını al ve onun yerine yenisini satın al, şu tatlıyı da ye ki, o berbatın kırılmasından doğan üzüntü ve acılık gönlünden gitsin," dedi. Delikanlı bu hali görünce gelip şeyhin ayaklarına kapandı, tevbe etti, pek çok ağladı. Şeyhin ahlakındaki bereket nedeniyle başka birkaç delikanlı da o gence uyup aynı şekilde hareket etti.

Naklederler ki, bir gün sohbetinde bulunanlarla birlikte daracık bir yoldan geçerken bir köpeğin geldiğini görünce şeyh geri çekilip tercihan köpeğe yol verdi. Bir müridin aklından inkâr yoluyla, "İnsanoğlu şereflidir, şeyh de ariflerin sultanıdır. Bütün bu makamlara ve samim bir mürit topluluğuna rağmen şeyh bir köpeği onlara tercih etti, bu nasıl olur?" diye bir düşünce geçti. Bunun üzerine şeyh dedi ki: "Ey azizler! Şu köpek hal diliyle Bâyezîd'a, 'Ta ezelin ezelinde benim kusurum, senin meziyetin neydi ki, köpeklik postunu benim sırtıma geçirirken ariflerin sultanı hil'atını sana giydirdiler?' dedi. Sırrımıza bu fikir geldiğinden yolu tercihan ona verdik."

---

[1] Lavtaya banzer bir çalgı.

Naklederler ki, bir gün şeyh yürürken yolda yanı sıra bir köpek gidiyordu. Şeyh köpeğe değmesin (ve pis olmasın) diye eteğini çekince köpek dedi ki: "Şayet kuru olursam aramızda bir mesafenin bulunmasına gerek yok, bana değmen sana zarar vermez, ıslak olursam yedi kere su veya toprak (ile temizlenmen) aramızı düzeltir. Ama eğer sen (eteğini) kendine (ve nefs köpeğine) dokundurursan, yedi deryada gusül yapıp yıkansan da pak olamazsın." Bâyezîd, "Senin zahirin murdar, benim bâtınım; ikisini bir araya getirelim, birlikte olalım. Belki bu birlikte olma nedeniyle aramızdan bir temizlik doğar," dedi. Köpek, "Sen benim yoldaşım olmaya layık değilsin, çünkü halk beni reddederken sana kabul gösteriyor. Benimle karşılaşan, eline taş alıp üzerime fırlatıyor, seninle karşılaşan, 'Ey ariflerin sultanı! Selam sana,' diyor. Ben yarına bir tek kemik saklamadım, seninse bir küp buğdayın var! (Ben zahit bir Melâmetîyim, sen öyle değilsin)" dedi. Bâyezîd dedi ki: "Bir köpeğin yol arkadaşı olmaya dahi layık değilim. Ezel ve ebedin yol arkadaşı olmaya nasıl layık olabilirim? Ne yücedir o Allah ki, yaratıkların en şereflisini en değersiziyle terbiye ediyor, Allah, Allah! İçime bir şüphe girdi, ibadet ve tâattan artık ümit kesmiştim. 'Bari pazara gidip bir zünnar satın alayım ve belime kuşanayım,' dedim. Pazarda asılı bir zünnarı görünce, 'Kaça?' dedim. 'Bin altın' deyince başımı önüme eğdim. Hâtiften, 'Bilmiyor musun ki, senin gibi birinin beline kuşattıkları bir zünnarı bin altından aşağı vermezler,' diye bir ses işitince neşelendim. Anladım ki Hak Teâlâ'nın hakkımda inayeti var!"

Naklederler ki, Bistâm'ın ileri gelenleri arasında bir zahit vardı, kendisine tabi adamlar vardı, herkes ona kabul gösterirdi. Bâyezîd'ın halkasından hiç eksik olmazdı. Bir gün, "Ya şeyh! Otuz yıldır sürekli olarak gündüzleri oruç tutuyor, geceleri namaz kılıyorum. Buna rağmen anlattığın şu ilimden kendimde eser bulmuyorum, oysa buna inanıyor ve seviyorum," dedi. Bâyezîd, "Eğer üçyüz yıl oruç tutup namaz kılsan yine de şu (tasavvufî) sözlerden zerre kadar koku alamazsın!" "Niçin?" "Çünkü sen nefsinle perdelenmişsin!" "Bunun devası var mı?" "Evet, yanımda var, ama sen kabul etmezsin." "Kabul ederim, zira yıllardır onu arıyorum!" "Şu anda git, başındaki saçı, yüzündeki sakalı kazıt, giydiğin şu elbiseyi de çırakıp at, beline çuldan bir peştemal bağla, seni en iyi tanıyanların yaşadığı sokağın başına var otur. Hurcunu cevizle doldurup önüne koy. Mahallenin çocuklarını çevrene toplayıp, 'Bana bir sille vurana bir, iki vurana iki ceviz vereceğim,' de. Çocukların göğsüne yumruk indirmeleri için şehirde dolaş, senin ilacın budur işte!" "Suphanallah! Lâilâhe illâllah!" "Şayet bir kâfir bu cümleyi söylese mümin olur, sen ise bu cümleyle müşrik oldun." "Niçin?" "Çünkü sen söylediğin cümleyle Hakka değil, kendine hürmet

ediyorsun!" "Ben bunu yapamayacağım, sen bana başka bir şey emret." "Senin dermanın budur ve zaten ben sana, bunu yapmazsın, demiştim!"

Naklederler ki, Şakîk'in müridi hacca gitmeye karar verince Şakîk, "Bistâm'a uğra ve şeyh Bâyezîd'ı ziyaret et," dedi. Mürit Bâyezîd'ın huzuruna varınca şeyh sordu, "Kimin müridisin?" "Şakîk-i Belhî'nin müridiyim." "O ne diyor?" "O halktan el etek çekmiş ve tevekkül esası üzere oturmuş bir halde, 'Yer demir, gök bakır olup gökten bir şey yağmasa ve yerden bir şey bitmese ve bu şartlar altında âlemdeki bütün halkın nafakası üzerime olsa yine tevekkülümden dönmem' diyor." Zor olan müşriklik işte onun bu durumudur. Eğer Bâyezîd karga olsa o müşrikin şehri üzerinde uçmaz, geri döndüğünde ona de ki: "Ulu ve yüce Allah'ı iki dilim ekmekle denemeye kalkışma, acıkınca hemcinsinden iki lokma ekmek al, tevekkül ehliyetnamesini bir tarafa koy, dikkat et, uğursuzluğundan şehir ve vilayet yere batmasın."

Mürit bu müthiş lafı duyunca geri dönüp Şakîk'in yanına vardı. Şakîk, "Çabuk döndün," dedi. Mürit, "Onu ziyaret et demiştin. Gittim, şöyle şöyle vakalar oldu," deyip durumu hikâye etti. Şakîk bu sözde anlatılan ayıbı kendinde gördü. Şöyle söylerler ki, dörtyüz yük kitabı vardı. Gerçi gayet muazzamdı (bir kişiydi), (bu kitaplar çok değerliydi). Ancak uluların inancı çok daha fazla muazzamdır. Şakîk müridine sordu: "Sen de ona, 'Eğer o böyle ise sen nasılsın?' demedin mi?" "Hayır." "Peki, hemen geri git ve sor." Mürit geri dönüp Bâyezîd'ın yanına geldi. Bâyezîd sordu: "Geri mi geldin?" "Eğer o böyle ise sen nasılsın diye sormam için beni sana gönderdiler." "Bak hele! Bu da başka bir cahillik, eğer ben nasıl olduğumu söylesem sen bilemezsin ki!" "Şayet şeyh uygun görürse emredip bir yere yazdırır (ben de bu yazıyı alıp götürürüm), böylece emeğim boşa gitmiş olmaz, zira uzun bir yoldan geldim." "Yazınız bakalım, 'Bismillâhirrahmânirrahim,' Bâyezîd işte budur." Şeyh bunu söyleyip kâğıdı dürdü ve ona verdi. Demek istedi ki, Bâyezîd bir hiçtir, vasfolunmuş değildir, nasıl vasfolunabilir? Bâyezîd bir zerre kadar dahi zahir değildir. Bu yüzden ona nedir, nasıldır diye sorulmaz. O nasıldır, tevekküle mi, yoksa ihlasa mı sahiptir diye de sorulamaz. Çünkü bütün bunlar halkın sıfatıdır. "Allah'ın ahlakıyla ahlaklanınız" esası gerek, tevekkülle bezenmek değil! Bu cevabı alan mürit yola çıktı, ölüm yatağındaki Şakîk ise ölmeden önce Bâyezîd'ın cevabını işitmek için birisini dama gönderip yol gözetletiyor ve gelecek cevabı dört gözle bekliyormuş; birkaç nefesi kalmış, derken mürit memleketine vardı. Şakîk'i, hastalanmış ve eceli yaklaşmış olarak, Bâyezîd'ın cevabını bekler bir halde buldu, kâğıdı ona verdi. Kâğıda göz gezdiren Şakîk kelime-i şahadet getirip kanaatindeki ayıp ve kusurdan arınmış bir Müslüman oldu, yaptığına tevbe edip can verdi.

Naklederler ki, Ahmed bin Hadraveyh'in bin müridi Bâyezîd'ın yanına gelmişti. Bu bin müritten her biri su üzerinde yürür, havada uçardı. Ahmed, "Biz gidip Bâyezîd'ı ziyaret edeceğiz, sizden her kim onu görmeye takat getirirse gelsin, getiremeyen gelmesin," dedi. Bunun üzerine bin müridin hepsi de yola çıktı, her birinin elinde bir asa vardı. Asahane denilen sofaya asaları koydular, içlerinden biri, "Ben onu görmeye takat getiremeyeceğim, sofadaki asalara bekçilik yapayım," dedi. Şeyh ve müritleri Bâyezîd'ın huzuruna çıktıklarında Bâyezîd, "İçinizde en iyi olanı içeri alın," dedi. Bunun üzerine onu da içeriye getirdiler. Bâyezîd, Ahmed'e, "Daha ne zamana kadar seyahat edip âlemin dört bucağını dolaşacaksın?" dedi. Ahmed, "Bir yerde duran su bozulur," diye cevap verdi. Bâyezîd, "Niçin derya olmuyorsun? Öyle olsan ne bozulur ne de kir kabul ederdin," dedi. Sonra Bâyezîd söze daldı, Ahmed, "Düzeyimize in, çünkü dediğini anlamıyoruz," dedi ve bunu yedi defa tekrarladı. Ancak o zaman Bâyezîd'ın sözünü anlayabildiler. Bâyezîd susunca Ahmed, "Ey şeyh! İblisi senin sokağının başında asılmış olarak gördüm," dedi. Bâyezîd dedi ki: "Evet, öyle. Bistâm'ın çevresinde dolaşmamak üzere bize ahid vermişti. Şimdi gizlice gelip birine vesvese verdi. O yüzden kanını akıtmak gerekti. Soyguncuyu padişahın dergâhında asmak şarttır!"

"Yanında kadınlara benzeyen bir topluluk görüyoruz, bunlar hangi kavimdir?" diye soran birine dedi ki: "Melekler gelip bana ilimlere dair sorular soruyorlar ve ben de onlara cevap veriyorum!"

Şöyle dediği nakledilir: Bir gece rüyada, birinci kat gökteki meleklerin yanıma gelip, "Haydi kalk da ulu ve yüce Allah'ı analım," dediklerini gördüm. Buna cevaben, "Bende onu zikredecek dil yoktur," dedim. Bunun üzerine semanın ikinci katındaki melekler gelip aynı şeyi teklif ettiler, ben de aynı cevabı verdim. Bu hal böyle sürüp gitti. Nihayet yedi kat semanın melekleri gelip aynı şeyi teklif ettilerse de ben yine aynı cevabı verdim. Sonra, "Peki, Onu zikreden dile ne zaman sahip olursun?" dediler. Dedim ki: "Cehennemlikler cehennemde, cennetlikler cennette karar kılıp kıyamet geçince Bâyezîd, Aziz ve Celil Allah'ın arşının çevresini Allah! Allah! diye diye tavaf eder."

Şöyle demişti: "Bir gece evim aydınlandı. Dedim ki: (Ey evimi aydınlatan), eğer şeytaniysen buna tamah etmeyecek kadar yüce bir himmetim ve izzetim var, yok eğer büyüklerdensen bırak beni de hizmet mahallinden lütuf makamına ereyim!"

Naklederler ki, bir gece yaptığı ibadetin zevkini bulamayanca hizmetçisine, "Evde ne var ne yok, bak bakıştır," demiş; bunun üzerine evi araştırmışlar, bir salkım üzüm bulmuşlar. O zaman şeyh, "Bunu birine verin, zira evimiz bakkal dükkânı de-

ğil," demiş ve böylece hali hoş olmuştu.

Naklederler ki, şeyhin Mecusi bir komşusu varmış, adamın süt emme çağında bir çocuğu varmış, çırası olmadığı için karanlık yüzünden bebek bütün gece ağlarmış. Şeyh bebek sussun diye her gece bir çıra alıp onun evine götürürmüş. Mecusi seferden dönünce bebeğin annesi şeyhin halini ona hikâye etmiş, Mecusi, "Şeyhin aydınlığı gelince kendi karanlığımızda dolaşmamız yazık olur," dedi ve hemen gidip Müslüman oldu.

Naklederler ki, Mecusinin birine Müslüman ol denildiğinde demiş ki: "Eğer Müslümanlık Bâyezîd'ın yaptığı şeyse benim ona takatım yetmez, onu yapamam; eğer sizin yaptığınız şeyse benim buna hiç ihtiyacım yok!"

Naklederler ki, mescitte otururken birden şeyh, "Haydi, kalkınız! Allah'ın dostlarından birini karşılamaya gidelim," demişti. Şehrin kapısına vardıklarında İbrahim Herevî'nin bir eşeğin sırtında geldiğini görmüşler. Bâyezîd, "Kalk, onu karşıla ve şefaatçı olması için bize getir diye kalbime nida ettiler," dedi. İbrahim, "Eğer öncekilerin ve sonrakilerin şefaatını sana verseler, bunun değeri bir avuç topraktan fazla değildir," dedi (*Kuşeyrî Risalesi*, 461). Bu söz Bâyezîd'ın hoşuna gitti, sofra kurma zamanı olunca nefis bir yemek getirildi. İbrahim içinden, "Şeyh böyle yemekleri yer mi?" dedi. Ama Bâyezîd bu manayı bilmişti, yemek yeme bitince şeyh İbrahim'in elinden tutup bir kenara götürdü. Duvarın dibine el vurunca bir kapı açılıp ucu bucağı olmayan bir umman göründü. O zaman, "Haydi gel! Şu deryada yürüyelim," dedi. Ama İbrahim korktu ve, "Benim böyle bir makamım yok," dedi. Sonra Bâyezîd, "Şu senin sahradan getirdiğin, pişirip ekmek yaptığın ve hurca koyduğun arpa var ya, işte onu dört ayaklı hayvanlar yemişler ve dışkı olarak atmışlar, sen bunu pişirip yiyorsun," dedi. Araştırdıkları zaman durumun böyle olduğu görülmüştü. Bunun üzerinde İbrahim tevbe ve istiğfar etmişti.

Birisinin Bâyezîd'a şunu söylediği nakledilir: "Ben Taberistan'da falan zatın cenazesinde seni görmüştüm, elinle Hızır'ın elinden tutmuştun. Cenaze namazı kılınırken senin havada uçtuğunu gördüler." Bu sözleri dinleyen şeyh, "Doğru söylüyorsun," dedi.

Naklederler ki, bir cemaat şeyhin yanına gelip kıtlık korkusundan yakınmış ve, "Hak Teâlâ'nın yağmur göndermesi için dua et," demişlerdi. Şeyh başını önüne eğmiş, sonra kaldırmış ve, "Gidiniz çörtenleri düzeltiniz, zira yağmur geldi," demişti. Derhal yağmur bulutları belirmiş ve yirmidört saat yağmur yağmıştı.

Naklederler ki, bir gün şeyh otururken ayağını uzatmıştı. Bunu gören bir mürit de aynı şekilde ayağını uzattı. Sonra şeyh ayağını çekti, ancak mürit ayağını topla-

mak için ne kadar çabaladıysa da başaramadı. Ömrünün sonuna kadar ayağı öyle kaldı. Bunun nedeni, şeyhin ayağını uzatması başkalarının uzatmasıyla aynıdır sanmış olmasıdır.

Naklederler ki, şeyh bir defa ayağını uzatmıştı. Gitmek üzere kalkan bir molla ayağını şeyhin ayağı üzerinden atıp geçti. Kendisine, behey cahil, niçin böyle hareket ettin denilince, "Ne diyorsunuz? Bütün belalar ondandır," dedi. Bundan sonra adamın ayağında cüzzam belirdi. Derler ki, bu hastalık birçok çocuğuna bulaşmıştı. Büyüklerden birine: Nasıl oluyor? Biri günah işliyor, bunun cezası başkalarına da bulaşıyor, bunun manası nedir diye sorduklarında dedi ki: "Atıcı gayet usta olursa attığı ok daha hızlı gider, daha uzak mesafelere ulaşır."

Naklederler ki, tasavvuf muhalifi bir kişi şeyhin yanına gelip, "Falan meseleyi (ve ilahi sır ve hakikati) keşifle bilmemi sağla," dedi. Ondaki bu inkârı ve muhalefeti gören şeyh, "Falan dağda bir mağara var, dostlarımdan biri oradadır. Bunu ona sorarsan sana keşfen bildirir," dedi. Adam kalkıp tarif edilen mağaraya gitti. Orada kocaman ve gayet korkunç bir ejderha gördü. Bunu görür görmez aklı başından gitti ve donunu kirletti, kendini kaybetti. Zar zor kendini dışarıya attı. Şeyhe gelip ayaklarına kapandı, yaptığına bin pişman oldu. O zaman şeyh dedi ki: "Suphanallah! Sen henüz bir mahlukun heybetinden ayakkabını ve abdestini koruyamıyorsun! Hâlik'in heybetinden keşfi nasıl koruyabilirsin ki, bana gelip inkâr yoluyla, bana falan sözü keşfet diyorsun!"

Naklederler ki, şeyhi inkâr edip duran bir sofu vardı. Muazzam işler ve haller gördüğü halde o biçare bundan mahrum kalır ve, "Onun katlandığı muamelelere ve çektiği çilelere ben de katlanıyor ve çekiyorum, oysa o yabancısı olduğumuz sözler söylemektedir," derdi. Şeyhin onun bu halinden haberi oldu. Adam bir gün şeyhin yanına gelince şeyh bir nefes edip üzerine havale etti. Ham sofu tam üç gün elden ayaktan düşüp altını kirletti, kendini derleyip toparlayınca gusledip özür dilemek için şeyhin huzuruna vardı. Şeyh şöyle dedi: "Bilmiyor musun ki, fillerin yükünü eşeklere vurmazlar! (Benim bir nefesimi taşıyamadın.)"

Naklederler ki, Saîd Meyhorânî imtihan etme niyetiyle Bâyezîd'ın yanına geldi. Şeyh onu çoban Ebû Saîd adındaki bir müride havale ederek, "Onun yanına git, zira keramet vilayetini arpalık olarak ona vermiştim," dedi. Saîd tarif edilen yere varınca gördü ki, çoban sahrada namaz kılmakta ve kurtlar da onun koyunlarına çobanlık yapmakta. Çoban namazı bitirince Saîd'e dönüp, "Ne istiyorsun?" diye sordu. Saîd, "Sıcak bir ekmek ve yaş üzüm," dedi. Çobanın elinde bir çubuk vardı. Bunu ortadan böldü, yarısını kendisine doğru, öbür yarısını da ona doğru sarkıttı. Çubuklar der-

hal üzüm verdi. Ama çobandan yana olan çubuktaki üzüm beyaz, öbür taraftaki üzüm siyahtı. Saîd, "Neden senin tarafındaki beyaz da, benim tarafımdaki siyah?" diye sorunca çoban, "Çünkü ben yakîn kuvvetiyle istedim, sen ise imtihan yoluyla! Elbetteki bir şeyin rengi onun haline layık biçimde olacaktır," dedi. Daha sonra çoban, Saîd Meyhorânî'ye bir abâ verip, "Bunu iyi koru," dedi. Saîd hacca gidince bu abâyı Arafat'ta kaybetmişti. Ancak Bistâm'a dönünce onu çobanda gördü.

Naklederler ki, Bâyezîd'a pirin kimdi diye sormuşlar, o da anlatmış: "Bir kocakarı! Bir gün şevkin galebeleri ve (vecd ile) tevhit içindeydim. Öyle ki, bir kıla dahi takatım kalmamıştı, araya bir kıl bile girmezdi. Kendimden geçmiş bir halde sahralara düştüm, yanında un dolu bir heybe olan bir kocakarıya rastladım. Bana, 'Şu heybeyi sırtıma kaldır,' dedi. Onu taşıyamaz bir halde olduğumdan arslana işaret ettim. Arslan geldi, heybeyi sırtına vurdum ve kocakarıya, 'Sen şehre gidersen kimi gördüğünü söylersin. Oysa ben kim olduğumun bilinmesini istemiyorum.' Kocakarı, 'Avanak bir zalimi gördüm,' derim. Bâyezîd, 'Aa! Ne diyorsun?' Kocakarı, 'Şunu demek istiyorum: Bu arslan yükümlü müdür, yoksa değil mi?' Bâyezîd, 'Değil, elbette.' Kocakarı, 'Sen ulu ve yüce Allah'ın yükümlü kılmadığı bir şeyi yükümlü tutarsan bu zulüm olur mu, olmaz mı?' Bâyezîd, 'Olur, elbette.' Kocakarı, 'Bak işte, bütün bunlara rağmen şehir halkının arslanın sana itaat ettiğini ve keramet sahibi olduğunu bilmelerini istiyorsun. Peki, bu avanaklık değil de nedir?' Bâyezîd, 'Evet, öyle!' dedim ve tevbe ettim, en üstten en alta indim. Benim pirim işte bu sözdü."

Bundan sonra ne zaman kendisinden harikulade bir hal veya keramet ortaya çıkacak olsa Hak Teâlâ'dan bunun (mekr olmadığının) tasdik edilmesini ister. Bunun üzerine derhal sarığında bir nur belirdi. Bu nur üzerinde yeşil bir yazıyla, "Lâilâhe illâllah, Muhammed Resûlullah, Nuh Neciyullah, İbrahim Halilullah, Musa Kelîmullah ve İsa Ruhullah (Allah'ın salât ve selamı üzerlerine olsun)" ibaresi yazılı olurdu. Kerameti işte bu beş şahitle kabul ederdi. Nihayet öyle bir mertebeye vardı ki, bu işte şahit de gerekmedi

Ahmed bin Hadraveyh diyor ki: Aziz ve Celil Hak'kı rüyada gördüm. Buyurdu ki: "Herkes benden dileğini istiyor, yalnızca Bâyezîd benden beni istiyor!"

Naklederler ki, şeyh Şakîk-i Belhî ile Ebû Tûrab Nahşebî şeyhin yanına gelmişlerdi. Şeyh yemek istedi. Şeyhin müritlerinden biri hizmet için bekliyordu. Ebû Tûrab bu müride, "Buyur, bizimle ye," dedi. Mürit, "Siz buyurun, ben orucum," diye karşılık verdi. Ebû Tûrab, "Gel, ye, bir ay oruç tutmuş kadar sevap alırsın," dedi. Mürit, "Orucu açmak olmaz," dedi. Bu sefer Şakîk, "Orucu aç ve bir yıl oruç tutmuş kadar sevap al," dedi. Mürit yine, "Orucu açmak mümkün değil," deyince bu defa

Bâyezîd müdahale edip, "Bırak şunu, zira o (ilahi) huzurdan kovulmuştur," dedi. Bu olayın üzerinden çok geçmeden bu müridi hırsızlık yaparken yakalayıp ellerini kestiler.

Naklederler ki, şeyh bir gün bastonunu camide dikti, baston devrildi ve bir ihtiyarın bastonunun üzerine düştü. İhtiyar eğilip bastonunu kaldırdı. Bunu gören şeyh ihtiyarın evine kadar gidip, "Hakkını helal et, zira bastonu almak için eğilmene ben neden oldum," dedi.

Naklederler ki, bir gün biri gelip Bâyezîd'a hayâya dair bir mesele sordu. Şeyh bu meselenin cevabını kendisine bildirince (utancından) su oluverdi. O sırada içeri giren bir mürit, yerdeki sarı suyu görünce, "Ya şeyh! Bu nedir?" dedi. Şeyh, "Biri kapıdan içeri girip hayâdan bir mesele sordu ve ben de cevabını verince takat yetiremeyip utancından bu biçimde su kesildi," dedi.

Şöyle dediği nakledilir: Bir kere Dicle Irmağına vardım. Dicle'nin iki yakası bana yol vermek için birleşti. Ben, "Ant olsun ki, ben buna kanmam, zira öte tarafa sandalcılar insanı yarım akçeye geçiriyorlar, otuz yıllık ömrümü yarım akçeye verip ziyan etmem. Bana Kerîm gerek, keramet ve kerem değil!"

Şöyle dediği nakledilir: Kadın külfetini (şehvet duygusunu) üzerimden kaldırması için Allah'a niyaz edeyim istedim. Sonra içimden, "Peygamber'in (s.a.v.) dahi talep etmediği bu şeyi benim talep etmem caiz olmaz," dedim. İşte Peygamber'e (s.a.v.) gösterdiğim bu saygı nedeniyle Allahü Teâlâ bana yetti, bu külfeti üzerimden kaldırdı; şimdi önümdeki şey ister kadın ister duvar olsun fark etmiyor, ikisi bir!

Naklederler ki, arkasında namaz kıldığı bir imam şeyhe, "Sen çalışıp para kazanmıyorsun, kimseden de bir şey istemiyorsun, şu halde nereden yiyorsun?" demiş. Şeyh de, "Sabret de namazı kazâ edeyim. Rızk vereni bilmeyen birisinin peşinde namaz kılmak caiz değildir," dedi.

Bir keresinde mescitte namaz kılan birisini görmüş ve demiş ki: "Namaz kılmak, Hak Teâlâ'ya ermek için nedendir sanıyorsan yanılıyorsun. Bu tümüyle bir varsayımdan ibaret olup asla vuslatın kendisi değildir. Eğer namaz kılmazsan kâfir olursun. Ama bir zerre kadar güven gözüyle namaza bakarsan, bu sefer de müşrik olursun."

Şöyle dediği nakledilir: "Öylesi var ki, bizi ziyaret eder ve bunun semeresi lanet olur. Öylesi var ki, bizi ziyarete gelir ve bunun faydası rahmet olur." Sordular: "Nasıl yani?" Cevap verdi: "Şöyle ki, biri bana geldiğinde üzerimde öyle bir hal galip olur ki, o halde kendimde olmam. Benim hakkımda dedikodu yapar ve lanete layık olur. Başka biri gelir, üzerimde Hakkı galip bulduğundan beni mazur görür ve bu-

nun semeresi de rahmet olur."

"Bir an önce kıyamet kopsun, isterim. Ta ki varayım, çadırımı cehennem tarafına kurayım. Cehennem beni görünce (heybet, azamet ve dehşetimden) yerle bir olsun, böylece halkın rahata ermelerinin nedeni olayım!"

Hâtem-i Âsamm müritlerine, "Kıyamet günü cehennemliklere şefaatçı olmayan benim müritlerimden değildir," demişti. Bu sözü Bâyezîd'a naklettiklerinde dedi ki: "Benim müridim odur ki, varıp cehennemin kapısında durur, cehenneme götürülen bir kimsenin elinden tutup onu cennete gönderir, yerine de kendisi cehenneme girer!"

Hak Teâlâ'nın sana bahşettiği bu inayetle niçin halkı Hakka çağırmıyorsun denilince de, "Onun yıktığı bir kimseyi Bâyezîd nasıl kaldırabilir?" dedi.

Büyüklerden biri Bâyezîd'ın yanına geldi; onu başını abâsının yakasına sokmuş halde düşünüyor gördü. Başını kaldırınca, "Ey şeyh! Ne yaptın?" dedi. Bâyezîd, "Başımı kendi fenâmla eğip, onun bekasıyla kaldırdım!" dedi.

Naklederler ki, hatip bir gün minberden, **'Allah'ı hakkıyla takdir edemediler'** [EN'ÂM 6:91] ayetini okudu. Bâyezîd başını o kadar yere vurdu ki, en sonunda aklı başından gitti, sonra dedi ki: "Ey Rab! Madem böyle buyurdun, o halde bile bile şu yalancı sahtekârı marifet iddiasında bulunması için neden vücuda getirdin?" Şeyhi titrer bir halde gören mürit, "Ya şeyh! Sendeki bu hareket nedendir?" dedi. Şeyh, "Evlat!" dedi. "Otuz yıl sakalla gübre süpürmen ve başını dizinin üzerine koyup kara kara düşünmen gereker ki, erlerin titremesini anlayabilesin! Öyle bir iki gün (zahir dersi verilen) rahlenin önüne oturmakla erlerin esrarına vâkıf mı olmak istiyorsun? Heyhat!"

Naklederler ki, bir zamanlar İslam ordusu Rum'da düşman karşısında zor durumda kalmıştı, az kalsın hezimete uğrayacaktı, tam bu sırada, "Ya Bâyezîd! Yetiş!" diye bir ses duyuldu. Bunun üzerine derhal Horasan tarafından bir ateş göründü. Bu ateşten düşman ordusuna bir korku düştü ve İslam ordusu zaferi kazandı.

Naklederler ki, şeyhin yanına birisi geldi, şeyh başını önüne eğmişti, başını kaldırınca adam sordu: "Neredeydin?" "Hazrette (ve ilahi huzurda) idim." "Şu anda ben de Hazretteydim, orada seni görmedim!" "Doğru söylüyorsun, ama ben perdenin iç tarafındaydım, sense dış tarafında. Dışardakiler içerdekileri göremezler!"

Demişti ki: "Her kim Kur'ân okur da Müslümanların cenazelerinde hazır bulunmaz, hastaları ziyarete gitmez, öksüzleri soruşturmaz ve buna rağmen tasavvuftan dem vurursa onun bir sahtekâr olduğunu biliniz."

Birisi şeyhe, "Kalbini saf hale getir (içten dostum ol), sana bir söz söyleyeyim,"

dedi. Şeyh dedi ki: "Otuz yıldır Hak Teâlâ'dan saf bir kalp istediğim halde henüz bulmuş değilim. Senin için bir anda saf bir kalbi nereden getireyim!" Şöyle demişti: "Halk sanıyor ki, Hak Teâlâ'ya giden yol güneşten daha aydın! Ben bunca yıldır bu yoldan bir iğnenin ucu kadar bana açmasını Ondan niyaz ediyorum, ama henüz olmadı."

Naklederler ki, bir gün başına bela gelmese, "İlahi! Ekmek gönderdin, ama ekmeğe katık gerek, bela gönder ki ekmeğe katık yapayım," diye niyaz ederdi.

Bir gün Ebû Musâ şeyhe, "Sabahın nasıldır?" diye sordu. Şeyh dedi ki: "Benim ne sabahım var ne de akşamım! (Allah nezdinde akşam sabah yoktur.)"

Şöyle demişti: Göğsümüze, "Ey Bâyezîd! Bizim hazinelerimiz makbul ibadet ve hoş hizmetlerle doludur. Eğer bizi diliyorsan, bize bizde olmayan bir şey getir," diye seslendiler. Ben, "Ya Rab! Sende bulunmayan şey nedir?" dedim. Buyurdu ki: "Biçarelik, acizlik, ihtiyaç, zavallılık, miskinlik ve zillet!"

"Sahraya gittim. Baktım, aşk yağmış, zemin ıslanmış, ayak nasıl kara batarsa öylesine aşka gömülüyordum!"

"Namazda, bedenin ayakta durmasından başka; oruçta, karnın aç kalmasından başka bir şey görmedim. Neyim varsa Onun lütfundandır, kendi fiilimden değil!"

"Çalışıp kazanma ve çabalamayla hiçbir şey olmaz. Bendeki şu hal iki âlemin varlığından öncedir. Ancak bahtiyar kul odur ki, yürürken aniden ayağı bir defineye batar ve zengin olur çıkar!"

Naklederler ki, Hakkın sıfatlarından söz ederken sakin, ama neşeli bir şekilde konuşurdu. Hakkın zatından söz edince yerinde duramaz, coşar ve, "Geldi, geldi, başa geldi! Tamam," derdi. Şeyh, "Şaşarım şu kimseye ki, Onu bilir de ibadet etmez," diyen bir mürit gördü ve, "Şaşarım şu kimseye ki, Onu bilir de ibadet eder," dedi. Böyle birisinin (sevincinden) yerinde durması şaşılacak bir şeydir demek istedi.

[Şu sözde ondan (r.a.) nakledilir: "Bir kere Mekke'de bulunmuştum. Sadece Beyt'i [Allah'ın evi: Kâbe] görmüş ve haccım makbul değil, çünkü daha evvel de bu cinsten pek çok taş görmüştüm dedim. Bir defa daha Mekke'ye gittim. Bu sefer hem Evi hem de Evin sahibini, yani Allah'ı gördüm ve dedim ki, henüz tevhidin hakikati yoktur. Üçüncü bir kere daha gittim, bu defa her şeyi Evin sahibi olarak gördüm, Evi görmedim. (Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 205-206)] Demek istiyor ki: Hakta öylesine yittim ki, hiçbir şey bilmiyorum, her ne gördümse Hak olarak gördüm. Bu sözün doğru olduğunun delili şu olaydır: Birisi evinin kapısına varıp seslendi. Şeyh sordu: "Kimi arıyorsun?" "Bâyezîd'ı." "Hanede Hudâ'dan (sahibinden) başkası yok!"

Başka bir seferinde evine varan birine şeyh sordu: "Kimi arıyorsun?" "Bâyezîd'ı." "Biçare Bâyezîd! Otuz yıldır ben de Bâyezîd'ı aradığım halde nişanından eser bulamıyorum!"

[Bu sözü Zünnûn'a naklettiklerinde dedi ki: "Aziz ve Celil Allah kardeşim Bâyezîd'ı affetsin, zira Allah'ta yiten bir cemaatle birlikte yitmiştir. (Allah'a gidenlerle birlikte gitmiş.)" (*Kuşeyrî Risalesi*, 164)]

Naklederler ki, Bâyezîd'a katlandığın mücâhede ve çektiğin çilelerden bize bir parça bir şey anlat diye sorduklarında dedi ki: "Eğer en büyüğünü anlatacak olsam buna takat getiremezsiniz, o yüzden en küçüğünü anlatayım. Bir gün nefse bir iş emrettim. Serkeşlik etti, o yüzden bir yıl su vermedim ve, 'Ya kendini tâata verirsin veya ölürsün!' dedim." Şöyle demişti: "Perdesi Hak olan bir kimse hakkında ne dersiniz? Yani o Hakkı Haktır diye bildiği sürece (bu bilgi ona) perdedir. Ne o kalmalı ne de bilgisi ki, hakiki keşif vücud bulsun!"

Öyle bir istiğrak hali içindeydi ki, yanından hiç ayrılmayan yirmi yıllık bir müridi vardı. Bu müridi her gün çağırdığı zaman önce, "Yavrum ismin nedir?" diye sorardı. Bir gün mürit şeyhe, "Yoksa benimle alay mı ediyorsun? Yirmi yıldır hizmetini görüyorum, yine de her gün ismimi soruyorsun," dedi. Şeyh cevaben dedi ki: "Evladım! Seninle asla alay etmiyorum. Onun ismi kalbime gelince öteki bütün isimleri aklımdan silip süpürüp götürüyor. Adını aklımda tutuyorum, ama tekrar unutuyorum!"

Naklederler ki, bu dereceyi neyle buldun ve bu makama neyle erdin diye sorulmuş, o da demiş ki: Küçüklüğümde bir gece Bistâm'dan dışarı çıkmıştım, mehtap her tarafı aydınlatıyordu, âlemi bir dinginlik bürümüştü. Bir Hazret gördüm ki, onsekiz bin âlem o Hazret'in yanında bir zerre görünüyordu. İçime bir ateş düştü, büyük bir hal bana galip gelmişti. Bu durum karşısında, "Ya Rab! Şu muazzam dergâh bu kadar boş olur mu? Şu muhteşem ve göz kamaştırıcı dükkân bu kadar gizli kalır mı?" dedim. Bundan sonra, "Dergâh, kimsenin gelmemesi nedeniyle boş kalmış değildir, neden bizim talep etmeyişimizdir. Yüzü yıkanmamış kimse buraya layık değildir" diye hâtiften bir ses işittim. Tüm halkın, yani herkesin bağışlanıp buraya gelmesini dilemeye niyet ettim. Ama tekrar aklıma, "Şefaat makamı Muhammed'indir (s.a.v.)" diye bir ses geldi. Edebi gözettim. Bunun üzerine şu yolda bir hitap işittim: "Gözettiğin şu bir tek edep nedeniyle adını yücelttik. Öyle ki, ta kıyamete kadar herkes senden Ariflerin Sultanı Bâyezîd diye söz edecek!"

Ebû Nasr Kuşeyrî'nin yanında dediler ki: Bâyezîd'ın şöyle buyurduğu hikâye edilir: "Akşam rubûbiyetin kereminden öyle bir niyaz edeyim ki, öncekilerin ve sonra-

kilerin suçlarını af boyası kapatsın," diye arzu ettim. Ancak bu kadar bir hacetle Hazreti Kerem'e başvurmaktan hayâ ettim. Zira şefaat şeriat sahibinin makamıdır. Bunu tasarrufumun altına sokmaktan utandım ve edep gözettim. Bu sözleri dinleyen Kuşeyrî, "İşte o bu yüce himmetle uçarak şeref burcuna ulaşmıştır," dedi.

Şöyle dediği nakledilir: Ömür boyu Hazret'e layık bir namaz kılmayı arzulayıp durdum, ama başaramadım. Bir gece yatsı namazından sabaha kadar dört rekât namaz eda ettim. eda ettiğim her namazın sonunda, "Bundan daha iyi olarak kılmalıyım," diyordum. Derken sabah yaklaştığı halde istediğim gibi bir namaz kılamamıştım. Dedim ki: "İlahi! Sana layık bir namaz kılmak için çabaladım, ama olmadı. Bâyezîd'a yaraşan biçimde oldu. Şimdi senin namaz kılmayan birçok kulun var, Bâyezîd'ı da onlardan biri olarak kabul et!"

Kırk yıl riyazet ve çile çektikten sonra bir gece perde kalktı, yol vermeleri için sızlandım. Hitap geldi: "Şu testi ve abâ sende bulundukça sana ruhsat yoktur," diye. Bunun üzerine testiyi ve abâyı attım. Bir nida geldi: "Ey Bâyezîd! Şu sahtekârlara de ki: Bâyezîd kırk yıl süren mücâhede ve riyazetten sonra bile kırık bir testi ile eski püskü bir abâyı atmadan izin alamadı. Bunca bağlar sizi (maddeye) bağlamış ve tasavvuf yolunu nefsin hevesi için tuzaktaki tane yapmışken yüce dergâha varmak için size mi ruhsat verilecek? Allah korusun! Asla ruhsat bulamayacaksınız!"

Naklederler ki, acaba ne yapacak diye birisi seher vakti Bâyezîd'a kulak verdi. Şeyh birden öyle bir Allah dedi ki, yere düşüp kan revan oldu. Bu ne haldir diyenlere dedi ki: " 'Sen kim oluyorsun da adımızı ağzına alıyorsun?' diye bir nida geldi de ondan!"

Naklederler ki, bir gece yatsı namazından seher vaktine kadar ayaktaki parmakların ucunda dikilmişti. Bu halde şeyhin gözünden yere kan aktığını gören hizmetkâr şaşkınlık içinde kalmış ve sabahleyin şeyhe sormuş: "O ne haldi, bize ondan bir nasip ver!" Şeyh demiş ki: "Attığım ilk adımda arşa ulaştım. Arşı, dudakları bulaşık ve karnı aç bir kurt şeklinde gördüm ve, 'Ey arş! Sana işaret edip, **'Rahman arş üzerine istiva etti'** [TÂHÂ 20:5, **Allah arştadır**] derler, gel de sende ne var görelim," dedim. Arş dedi ki: "Bu sözün ne yeri ne de anlamı var. Zira bize de senin gönlünü işaret edip, 'Ben gönülleri kırık olanların yanındayım,' diyorlar. Semadakiler Onu yerdekilerden sorup soruşturuyor, yerdekiler de semadakilerden; ihtiyarlar gençlerden, gençler de ihtiyarlardan onu talep ediyorlar. Zahit sarhoşa, sarhoş zahite sorular sorup Onu arıyor!" Bâyezîd sözüne devamla diyor ki: Kurb makamına ulaşınca, "Dile dilediğini!" dediler. Ben de, "Dileğim yok, imdi benim adıma sen dile," dedim. Sonra, "Yalnızca seni diliyorum, işte o kadar!" diye ekledim. Bunun üzerine, "Bâye-

zîd'ın varlığından bir zerre kaldığı sürece bu dileğin yerine getirilmesi imkânsız, nefsini bırak da öyle gel," dediler. Ben, "Bir hata yapmadan geri dönemem, bir küstahlık yapacağım" dedim. "Söyle bakalım," dediler. "Tüm insanlara rahmet et!" dedim. "Arkana bak," dediler. Dönüp baktım, şefaatçısı olmayan hiçbir mahluk görmedim. Hakkın benden çok daha fazla onların iyiliğini istediğini müşahede ettim ve bu yüzden sustum. Ama daha sonra, "Rahmetini İblis'ten de esirgeme," dedim, buyurdular ki: "Sus, küstahlık yapıyorsun! Çünkü o ateşten yaratılmıştır ve ateşe ateş gerekir. (O ancak doğasına uygun olan ateşten zevk ve haz alır.) Sen ateşe layık olmamak için çabala, buna takat yetiremezsin!"

Şöyle dediği nakledilir: Allahü Teâlâ ikibin makamda beni kendi huzuruna getirtti, her makamda bana bir memleket teklif etti, ama kabul etmedim. En sonunda bana, "Ey Bâyezîd! Ne diliyorsun?" dedi. "Hiçbir şey dilememeyi diliyorum," dedim.

Biri ondan bir dua rica etse, "Ya Rab! Şu insanlar, Senin halkındır, Sen de onların Hâlik'isin! Ortada ben kim oluyorum ki, senle halkın arasında vasıta olayım," derdi. Sonra kendine hitaben, "O esrara vâkıftır, şu gereksiz işlerle benim işim ne?" derdi.

Biri şeyhe gelip, "Bana öyle bir şey bellet ki, kurtuluşuma vesile olsun," dedi. Şeyh dedi ki: "Şu iki cümleyi aklında tut, ilim olarak bunu bilmen sana yeter: Hak Teâlâ bana vâkıf olup yaptığım her şeyi görmektedir ve Allah'ın amelime ihtiyacı yoktur."

Bir gün şeyh yolda gidiyor, bir genç de ayağının izine basıp onu adım adım takip ediyor ve, "Şeyh adım adım böyle takip edilir," diyordu. Şeyhin üzerinde bir kürk vardı. Genç, "Ya şeyh! Şu kürkün bir parçasını bana ver ki, sendeki bereketler ve feyzler bana ulaşsın," dedi. Şeyh, "Şu postu ve kürkü değil, Bâyezîd'ın derisini giyinsen Bâyezîd'ın yaptığını yapmadıkça bunun sana bir faydası olmaz," dedi.

Bir gün (sevdadan) perişan olmuş birinin, "İlahi! Bana nazar kıl," dediğini görünce galebesi altında bulunduğu vecd hallerinin ve kıskançlığın etkisiyle, "Başın ve yüzün güzel (ve yakışıklı kimse) olduğun için mi sana baksın," dedi. Meczup, "Ya şeyh! Başım ve yüzüm güzel ve iyi olsun diye bana nazar kılmasını istiyorum," deyince bu cevap şeyhin gayet hoşuna gitti ve, "O halde doğru konuştun," dedi.

Naklederler ki, şeyh bir gün hakikat sözünü telaffuz edip (ilahi) gerçekten söz ediyorken dudağı titriyor ve, "Hem şarap, hem şarap içen ve hem de sâki gibiyim (aşk da, âşık da, mâşuk da benim)," diyordu.

Şöyle dediği hikâye edilir: Belimdeki yetmiş zünnarı bir bir çözüp attım. Ancak bir tanesi kaldı. Ne kadar çabaladıysam da bunu açamadım, sızlanıp durdum ve, "Ya

İlahi! Bunu da çözmem için bana güç ver," dedim. Bir ses geldi: "Bütün zünnarları açtın, ama şu bir tanesini açmak senin kârın değil (benim tevfikimdir)." Şöyle demişti: "Bütün ellerle, Hakkın kapısını çaldım, bela eliyle çalmadıkça bu kapı açılmadı. Bütün dillerle izin istedim, hüzün diliyle (dergâha girmek için) izin istemedikçe izin verilmedi. Bütün ayaklarla ona giden yolda yürüdüm. Zillet ayağıyla yürümedikçe izzet karargâhına varamadım!"

Yine demiştir ki, otuz yıldır (Allah'a dua edip), "Şöyle yap, böyle ver," dedim durdum. İlk adımda marifet makamına ulaşınca, "İlahi! Sen benim ol ve her ne dilersen yap," dedim.

Bir kere dergâhında münâcât edip, "Sana nasıl gelebilirim?" dedim. Şöyle bir nida işittim: "Ey Bâyezîd! Nefsini üç defa boşa, sonra, **'Allah de!'** [EN'ÂM 6:91]"

"Otuz yıl Allah'a ibadet ettim. Susunca baktım ve gördüm ki, zikrim perdeymiş!"

"Eğer Allahü Teâlâ bana yetmiş yılın hesabını sorarsa ben Ondan yetmiş bin yılın hesabını sorarım. Zira yetmiş bin yıl var ki, **'Ben Rabbiniz değil miyim?'** [A'RÂF 7:172] demiş ve 'belâ' (evet) demekten cümle halkı kargaşaya düşürmüştür. Yer ve gökte mevcut bütün hayhuy elest meclisine duyulan şevktendir." Daha sonra Bâyezîd şöyle dedi: "Bundan sonra şu hitap geldi: "Cevabı dinle: Hesap günü yedi organını zerre zerre ederiz, her zerreye bir rüyet (ve temaşa yeteneği) veririz ve deriz ki: İşte yetmiş bin yıllık hesap! Hâsılayı ve bakiyeyi de kenara koyuyoruz!"

"Eğer sekiz cenneti kulübemizde açıp iki âlem vilayetini arpalık olmak üzere bize verseler, Onun şevkiyle seher vakti ruhumuzdan kopan o bir aha değişmeyiz. Belki onun derdiyle teneffüs ettiğimiz bir nefesi, onsekiz bin âlemin mülküne eşit tutarız."

"Eğer yarın cennette yüzünün göstermezse o kadar ağlar ve hıçkırırım ki, yedi cehennem ehli ağlama ve sızlanmam nedeniyle kendi azaplarını unuturlar!"

"Bizden öncekilerden her biri bir şeye batmışlardı. Bizse hiçbir şeye batmadık. Doğrudan doğruya ve tamamıyla kendimizi ona feda etmişizdir. Kendimizi kendimiz için istemiş değiliz. Çünkü sıfatımızdan bir zerre varlık sahasına çıksa yedi kat gök ve yer birbirine girer!"

"O bizi görmek istemiştir, ama biz onu görmek istemiş değiliz." Şunu demek istiyor: Kulun iradesi ve talebi olmaz!

"Kırk yıl halka yönelip onları Hakka davet ettim. Ancak kimse icabet etmedi. Bunun üzerine onlardan yüz çevirip Hazret'e vardım, orada hepsini kendimden önde gördüm!" Şunu anlatmak istiyor: Hakkın halk hakkındaki inayetini, benim hakkımdaki inayetimden fazla gördüm. İstediğim şeyi, Hak Teâlâ'nın kendisi bir tek inayet-

le benden önce hepsine ulaştırmış!

"Yılanın derisinden çıkması gibi Bâyezîd'lıktan çıktım; sonra baktım, (aşkı), âşığı ve maşûku bir olarak gördüm. Zaten tevhit âleminde her şey bir olarak görülebilir."

"Benden bana, 'Ey ben olan sen!' diye nida geldi." Allah'ta fani olma makamına ulaştım demek istiyor.

"Bin makamı geride bıraktım, dikkat edince kendimi; Allah sözü makamında gördüm." Bununla şunu söylemek istiyor: Künh demek olan "Allah'ın manası"na yol yoktur. (Allah kelimesinin nelerden oluştuğu belli, manası meçhuldür.)

"Allahü Tehalâ otuz yıl aynam oldu. Şimdi ben kendimin aynasıyım. Yani ben ben olarak kalmadım. Zira bir ben bir de Hakkın bulunması şirk olur. Ben kalmayınca Hak Teâlâ kendisinin aynası oldu. Bu yüzden diyorum ki: Şimdi kendim kendimin aynasıyım, dilimle konuşan da Haktır ve ben arada yokum!"

"Şu dergâhta otuz yıl mücavir olarak bulundum. Sonunda nasibime heybet ve hayretten başka bir şey düşmedi."

"İzzet dergâhına vardım, hiç kalabalık değildi. Dünya ehli dünyayla, aynı şekilde ahiret ehli ahiretle, iddiacılar davayla meşgul ve perdeliydi. Tarikat ve tasavvuf erbabının bir kısmı yeme ve içme, başka bir kısmı ise semâ ve raksla meşgul ve perdelenmişti. Öncüler ve akıncılar ise hayret sahrasında kaybolmuşlar ve acizlik deryasında batmışlardı!"

"Bir süre Ev'in (Beytullah'ın) etrafını tavaf ettim. Hakka varınca Ev'in (Kâbe) etrafımda tavaf ettiğini gördüm."

"Bir gece kalbimi aradım, ama bulamadım. Seher vakti bir nida işittim: 'Ey Bâyezîd! Bizden başka bir şey mi arıyorsun? Senin kalble işin ne?' "

"Eşyanın peşinde koşan er değildir, er odur ki, nereye gitse dilediği her şey yanına gelir, kime hitap ederse etsin cevabı Ondan işitir."

"Hak Teâlâ beni öyle bir makama ulaştırdı ki, tüm mahlukatı iki parmağımın arasında gördüm."

"Müride tâat zevkini verirler, bununla neşelenince neşesini ona yakînlık perdesi yaparlar."

"Arifin en aşağı derecesi, kendisinde Hakkın sıfatlarının bulunduğu derecedir."

"Cümle âlem yerine beni ateşte yaksalar ve ben de sabretsem, onun mahabbetini dava edinmiş biri olarak henüz hiçbir şey yapmış olmam! Benim ve cümle âlemin günahlarını tutup affetse, rahmetine ve şefaatına göre henüz fazla bir iş yapmış olmaz!"

“Günahtan bir, tâattan bin kere tevbe etmek gerek! Yani ibadete bakıp kendini beğenmek ve şımarmak günahtan bin beterdir.”

“Arifin en mükemmel derecesi, mahabbette yanmasıdır.”

“Ezel ilmini iddia etmek, daha başlangıçta kendisine Zatın nuru gösterilen kimse için sahih olur.”

“Dünyayı düşman tanıdım. Hâlik’in nezdine gittim. Allah’ı mahlukata tercih ettim. Hakkın sevgisi üzerimi o kadar kapladı ki, kendi varlığıma dahi düşman kesildim, kalabalıkları aradan çıkarınca, baki kalan Hakkın lütfuyla üns haline kavuştum.”

“Allahü Teâlâ’nın öyle kulları vardır ki, eğer tüm süsüyle birlikte kendilerine cennet sunulsa, cehennemliklerin cehennemden feryat ettikleri gibi feryat ederler.”

“Gerçek âbit ve içten amel sahibi Odur ki, çabalama kılıcıyla bütün isteklerinin başını koparır, bütün arzu ve hevesleri Hak sevgisinde yok olup gider. Ancak Hakkın irade ettiğini sever Hakkın şahit olduğu şeyi arzular.”

“Allah Teâlâ rızasını verdiği kimseleri cennete koyuyor, değil mi?” diye yanındakilere sordu. “Evet öyle,” diye cevap alınca dedi ki: “Allah bir kimseye rızasını verince o kimse cenneti ne yapacak?”

“Kalbin Ondan aldığı bir zerre haz firdevs-i alâdaki bin köşkten daha iyidir.”

“Onun birliği birçok adamı âciz kılmış, birçok âcizi de adamlık mertebesine ulaştırmıştır!”

“Eğer faniyseniz, bu amaca ulaşmak için ilk fenâ hali temeli üzerinde yürüyünüz. Yoksa biliniz ki, şu salâh ve züht aleyhinize esen rüzgârdan başka bir şey değildir.”

“Arif-i billâh olanlar cennetin sevabı, cennet de onların (günahı ve) vebalidir.”

“Müslüman kardeşlerinize saygısızlık yapmanın ve onları hor görmenin size verdiği zarar kadar günah zarar vermez.”

“Dünya, dünya ehli için aldanış üstüne aldanıştır. Ahiret, ahiret ehline neşe üstüne neşedir. Hak sevgisi, marifet ehline nur üstüne nurdur.”

“Muayenede kâr peşindir, müşahedede her şey peşinin de peşinidir.”

“Marifet ehli için ibadet nefeslerin korunmasıdır.”

“Arif susunca amacı Hakla konuşmaktır, gözünü kapayınca muradı açtığında Hakka bakmaktır; başını dizine koyunca arzusu İsrafil sûra üflemeden başını kaldırmamaktır. Çünkü Hak Teâlâ’dan gayet ümitlidir.”

“Kalp süvarisi, beden piyadesi ol!”

“Hakkı tanımanın işareti halktan köşe bucak kaçıp Onun marifetinde susmaktır.”

"Hakka düşkün olandan memleketi esirgemezler, böyle biri iki âleme baş eğmez."

"Onun aşkı çıkınca ondan başka ne var ne yok hepsini sildi süpürdü; mâsivâdan eser bırakmadı. Böylece ancak Bir kaldı. Zaten o da Bir'di. Bir yine Bir kaldı."

"Arif için kemal hak sevgisinde yanıp tutuşmaktır."

"Yarın cennet ehli (Hakkı temaşa için) ziyarete gider, dönüşte kendilerine bazı (güzel ve cazip) suretler sunulur. Bunlardan bir tek sureti tercih edene bir daha ziyaret için yol verilmez."

"Kul için hiç olmaktan daha iyi hiçbir şey yoktur; ne züht, ne ilim, ne de amel! Kul hiç olunca hep olur!"

"Şu kıssa (ve tasavvuf meselesi) için elem gerekir. Zira o asla kalemden doğmaz!"

"Arif marifetten o kadar söz eder ve bu alanda o kadar koşar ki, sonuçta marifetler kalmaz ve arif (kemale) erer. Bu halde marifetler arife vekillik eder. Arif marifetleri hatırlamaz bir duruma gelmedikçe marifete ulaşamaz."

"İlmi ve haberleri öğrenmeyi arzulamak, ilimden hareket ederek Malum'a ve haberden hareket ederek, hakkında haber verilen Zata varana yaraşır. Ama ilmi, övünmek ve onunla bir rütbe sahibi olup süslenmek ve böylece halkın itibarını kazanmak için öğrenen her gün biraz daha (Ondan) uzağa düşer ve biraz daha fazla hicrana yakalanır."

"Dünyanın ne kadar değeri vardır ki, bir kimse onu terk etmede bir kâr tasavvur edebilsin?"

"Bir kimsenin Hakkı bilip sevmemesi imkânsız! Sevgisiz bir bilgi değersizdir!"

"Nehir suları akarken, nasıl ses geldiğini işitiyorsunuz. Sular deryaya ulaşınca sakinleşir. Suların katılmasından ve ayrılmasından derya ne artar ne de eksilir."

"Onun öyle kulları var ki, eğer dünyada bir an Ondan perdelenseler yok olup giderler ve yok olan nasıl ibadet edebilir?"

"Allah'ı bilenin dili, Hakkı zikretmekten başka bir şey için açılmaz. Arifin yapması gereken en küçük şey mal ve mülkten uzak durmaktır. Hak şudur ki, eğer Onun dostluğu uğruna iki âlemi feda etsen henüz fazla bir şey yapmış olmazsın."

"Arifin sevabı Haktan Hakka olur. (O Haktan Hakla sevap alır.)"

"Arifler ayanda mekân ararlar, ayn'da esere razı olmazlar. Eğer arştan arza kadar birçok soyu, sayısız tebaası ve nesliyle birlikte yüzbin Âdem, Cebrail ve Mikail (a.s.) gibi Allah'a yakın yüzbin melek bulunup yokluk sahasından gelip arifin gönlünün bir köşesine kurulsalar, Hakka dair marifetin vücudu yanında onları mevcut olarak

tasavvur etmez, geliş ve gidişlerden haberi olmaz. Yoksa arif arif değil, iddiacı biri olur."

"Arif Ma'ruf'u görür, âlim de âlimle oturur. Âlim, 'Bakalım ben ne yaparım,' der. Arif, 'Görelim o neyler,' der. Hak dostu olanların nezdinde cennetin hatırı sayılır bir değeri yoktur. Buna rağmen sevenler sevgiyle hicrandadır. O zümre kârdadır ki, ister uyumuş, ister uyanık olsun daima talip ve talep edilendir, kendi sevgilerini ve alacaklarını bir yana bırakıp Hakkın müşahedesinde mağlup bir hale gelmişler. Zira âşık için aşkını görmek zarardır, alacaklının yüzüne çıkar karşılığında bakmak sevgi yolunda azgınlıktır."

"Allah evliyasının kalbini öğrendi. Bunlardan bazılarının, (saf) marifeti taşıyamayacağını gördüğünden onları ibadetiyle meşgul etti."

"Mücâhedeyle itaat altına alınmış ve müşahedeyle eğilmiş Hakkın beygirlerden başkası Hakkın ihsanını taşıyamaz."

"Keşke halk kendini tanıyabilseydi! Çünkü marifetleri kendilerini tanımalarıyla tamam olur."

"Yer ve gökte Haktan başka birini görmeyeceğin bir an yakalamak için çabala. Yani böylece o bir nefesle tüm ömrünü iyileştirebilirsin."

"Bir kimsenin Hakkı sevmesinin belirtisi, kendisine şu üç meziyetin verilmiş olmasıdır: Derya gibi cömertlik, güneş gibi bir şefkat, yer gibi alçakgönüllülük."

"Hacılar kalıpla Kâbe'nin çevresini tavaf edip beka ister, mahabbet ehli kalple arşın etrafını tavaf edip kavuşma ister!"

"İlimler arasında âlimlerin bilmediği bir ilim, züht çeşitleri arasında zahitlerin tanımadıkları bir züht vardır."

" **'O birini dost seçerse'** [TÂHÂ 20:41] işkence etmesi için Firavun'u ona musallat eder."

"Bütün şu konuşmalar, uğraşmalar, hayhuylar ve coşup taşmalar perdenin dışındadır. Perdenin iç tarafında yalnızca dinginlik, sessizlik, huzur ve heybet vardır."

"Bu cüret o kadar fazladır ki, hoca Hakkın huzurundan yitmiş, kendine âşık olmuştur. Huzur olunca konuşmaya ne gerek var?"

"İyilerle sohbet iyi işten iyidir; kötülerle sohbet kötü işten kötüdür."

"Kendi fiilini değil, ulu ve yüce Allah'ın lütfunu görerek her işi mücâhedede yapmak gerekir. (Her işi mücâhedede yaparsan kendi fiilini değil, Allah'ın lütfunu görürsün.)"

"Aziz ve Celil Allah'ı tanıyanın dileğini Ona sunmaya ihtiyacı yoktur, olamaz da.

Onu tanımayan ariflerin sözünü idrak edemez."

"Arifin su içtiği çeşme hiç bulanmaz ve ona ulaşan her bulanıklık durulur."

"Ateş, Allah'ı tanımayanlar için azaptır, ama arif-i billâh olanlar da ateş için azaptır."

"Bir insan için her şey iki adımda gerçekleşir: Bir adımı nefsin hazları üzerine, diğerini Hakkın fermanı üzerine kor. O bir ayağı kaldırır, bu bir ayağı yerinde tutar (işte o kadar!)"

"Hevesi terk etmenin gerekliliğine inanan Hakka erer."

"Hakka yakın olan her şeyde ve her yerde Onunla bulunur, zira Hak Teâlâ her yerdedir ve her şey Hakkındır."

"Her kim Hakka arif ise cahildir. Her kim Hak hakkında cahil ise ariftir."

"Arif tayyar, zahit seyyardır; biri uçar, öbürü yürür."

"Allah hakkında marifet sahibi olan ateşe azap çektirir; ateş Allah'ı bilemeyene azap çektirir. Her kim Allah'ı tanırsa cennetin sevabı olur, cennet de onun vebali."

"Arif, vuslattan başka hiçbir şeye sevinmez."

"Ariflerin ikiyüzlülüğü müritlerin içtenliğinden daha üstündür."

"İbrahim, Musa ve İsa'nın (a.s.), 'Allahım! Bizi Muhammed ümmetinden kıl,' dedikleri rivayet edilir. Sen sanıyor musun ki, azıcık bir liderlik elde etme uğruna (Hakkın huzurunda) rüsva olmayı arzuladılar. Allah korusun! Tersine onlar bu ümmet içinde öyle kişilikler görmüşlerdir ki, bunların ayakları yerin dibinde olduğu halde başları cennetin en yukarısını aşmış ve onlar da bu arada kaybolup gitmişlerdir."

"Dereceleri farklı olmakla beraber evliyanın nasipleri dört isimden kaynaklanır. Velilerden her zümre ulu ve yüce Allah'ın isimlerinden bir isimle kaimdir. Bu da Allah'ın, **'Evvel, ahir, zahir, bâtın Odur'** [HADÎD 57:3] sözüdür. Bu isimlerin içinde zahirden en fazla pay alanlar Onun kudretinin zahirdeki acayip tezahürlerine bakarlar. Bu isimlerin içinde bâtından daha çok nasip alanlar, nurlar ve esrar türünden olmak üzere meydana gelen şeylere daha fazla bakarlar. Bu isimler içinde daha çok evvelden haz alanlar, ezelde olmuş olanlarla meşgul olurlar. Bu isimler içinde daha çok ahirden nasip alanlar acaba ne olacak diye geleceğe bağlı olan şeylerle meşgul olurlar. Bundan herkesin takatı kadar bir keşfi bulunur. (İdaresini Allah'ın üstlendiği kulları ayrı tutulur.)"

"Cümle halkın sahip olduğu devlet kapınıza havale edilse buna güvenmeyiniz. Tüm devletsizlikler yolunuza konsa ümitsiz olmayınız. Zira ulu ve yüce Allah'ın işi, **'Allah bir şeyi diledi mi ona "Ol" der, o da hemen oluverir'** [BAKARA 2:117] iledir. Her kim

kendine bakıp ibadetini ihlaslı görür, keşf sahasından bir hesap tutabilir ve nefslerin en çirkefi olarak kendi nefsini görmezse hiçbir hesapta onun yeri yoktur."

"Fazla arzuyla gönlünü öldüreni ihanet kefenine sarıp nedamet toprağına gömerler. Arzulardan vazgeçme haliyle nefsini öldüreni, rahmet kefenine sarıp selamet zeminine gömerler."

"Hakka eren yalnızca (şeriat hükümlerine) hürmeti koruduğu için ermiştir; yolda kalan yalnızca hürmeti terk ettiği için geri kalmıştır."

"Şu tasavvufî hayat asla taleple ele geçmez, ama onu ancak talep edenler ele geçirirler."

"Bir mürit nara atıp hayhuy etti mi havuz olur, susunca da inci dolu bir derya olur."

"Ya olduğun gibi görün ya da göründüğün gibi ol!"

"Ulu ve yüce Allah'ın sevabını (ve amelinin mükâfatını) yarına bıraktığı kimse bugün ibadet etmemiştir. Çünkü her nefesin sevabı mücâhededen derhal gelir."

"İlim gaddarlık, marifet hilebazlık ve müşahede perdedir. İmdi aradığın şeyi ne zaman bulacaksın?"

"Kalplerin kabzı nefslerin bastıdır. Kalplerin bastı da nefslerin kabzıdır. Biri tutulunca öbürü açılır."

"İlimde hayat, marifette rahat, zikirde zevk (ve manevi rızk) vardır."

"Şevk, âşıkların hüküm sürdükleri bir saraydır. Bu sarayda ayrılık siyasetinden bir taht (ve bir idam sehpası) kurulmuş, hicran korkusundan bir kılıç çekilmiş, vuslat nergisinden de recânın eline bir dal verilmiştir. O kılıçla her nefeste bin başı yerinden koparmaktadırlar."

"Aradan yedi bin yıl geçti, o nergis hâlâ o kadar terütazedir ki, hiçbir emel eli ona ulaşmamıştır."

"Marifet, halkın bütün hareket ve hareketsizlik hallerinin Hakla olduğunu bilmektir."

"Tevekkül, hayatı bir güne döndürerek (zihindeki) yarın fikrini silip süpürmektir."

"Çok zikir adedi fazla olan zikir değildir. Gafletsiz olarak huzurla olan zikirdir."

"Mahabbet dünyayı ve ahireti sevmemendir. (Mahabbet senden olanı az, Haktan olanı çok görmendir.)"

"(Mücerret tevhit) dışında âlimlerin ihtilafı rahmettir."

"Açlık öyle bir buluttur ki, hikmet yağmurundan başka bir şey yağdırmaz."

"Halkın Haktan en uzak olanı, Ona en fazla işaret edendir."

"Halkın Hakka en yakını, en fazla halkın yükünü çeken ve huyu hoş olandır."

"Nefsi unutmak Hakkı anmaktır. Her kim Hakkı Hakla tanırsa yaşar. Her kim Hakkı nefsle tanırsa fani olur. (Zira nefsini tanıyan Rabbini bilir.)"

"Arifin kalbi tertemiz camdan yapılmış bir fanusun içindeki meşale gibidir. Bütün melekûtu o aydınlatır, onun karanlıktan ne korkusu vardır?"

"Halkın helakı iki şeydedir: Biri halka hürmet etmemek, diğeri Hakka şükretmemek!"

Farz nedir, sünnet nedir sorusuna cevaben, "Farz Mevlânın sohbeti, sünnet dünyadan vazgeçmedir," dedi.

Naklederler ki, sefere çıkmak üzere olan bir mürit bana öğüt ver deyince şeyh şöyle demiş: "Sana üç haslet öğütlüyorum: Kötü huylu biriyle sohbet ettiğinde, onun kötü huyunu senin iyi huyun olarak kabul et ki, selamet ve afiyetle yaşayabilesin. Biri sana ikramda bulunduğunda önce Allah'a, sonra o insana teşekkür et. Zira onun kalbini senin için şefkatli kılan Haktır. Başın belaya girdiğinde hemen acizliğini itiraf edip imdat iste. Zira yoksa sabredemezsin. Hak da hiç aldırmaz!"

Zühtten sorulunca dedi ki: "Zühdün bir kıymeti yoktur. Ben zühtte üç gün bulundum. İlk gün dünyaya, ikinci gün ahirete, üçüncü gün Allah'tan başka her şeye karşı zahit oldum. O zaman hâtiften, 'Ey Bâyezîd! Sen bize takat getiremezsin,' diye ses geldi. Ben muradım işte budur deyince kulağıma, 'Buldun! Buldun!' diye nida geldi."

"Ondan razı olmamdaki kemal o dereceye ulaşmıştır ki, eğer bir kulunu cennetin en yukarısına çıkarsa, beni de yine ebedi olarak cehenneme atsa, ben Allah'tan, o kuldan daha çok razı olurum."

Kul kemal mertebesine ne zaman erer sorusuna şu cevabı verdi: "Nefsinin kusurunu görüp halktan himmet beklemediği zaman Hak onu himmeti kadar ve nefsinden uzaklaşması nispetinde kendine yaklaştırır."

Bize züht ve ibadet emrediyorsun, ama kendin fazla âbit ve zahit değilsin denilince bir nara atıp, "Züht ve ibadet, benden (korkup) paramparça olmuşlardır," dedi.

Hakka giden yol nasıldır, Ona nasıl ulaşılır sorusunu, "Sen yoldan kalktın mı Hakka erersin," diye cevapladı. (Bu yolda kendin kendine engelsin.)

Hakka neyle ulaşılır sorusuna, **'Körlük, sağırlık ve dilsizlikle'** [BAKARA 2:18] diye cevap verdi.

Birçok pirin sözlerini işitiyoruz, bunlardan hiçbiri senin sözünden daha çok et-

kilemiyor diyenlere dedi ki: "Onlar muamele sefası deryasında konuşuyorlar, bense sünnet sefası deryasında konuşuyorum. Onlar karışık söz söylüyorlar, bense halis söz söylüyorum, karışık olan karışığı temizlemez. Onlar sen ve biz diyorlar. Bizse (Ya İlahi! Yalnız) Sen! Sen! diyoruz."

Nasihat isteyen birine, "Kaldır başını semaya bak," dedi. Adam semaya bakınca, "Biliyor musun bunu kim yarattı?" dedi. Adam, "Evet, biliyorum," dedi. Bâyezîd, "Bunu yaratan Zat nerede olursan ol seni gözetlemektedir. Ondan sakın," dedi.

Şu talipler hiç seyahat etmiyorlar diyen birine dedi ki: "Çünkü istenen misafir değil, ikamet edendir. Sefer ederek ikamet edeni istemek saçmadır!"

Kimle sohbet edelim diye soranlara dedi ki: "Hastalandığın zaman seni ziyarete gelen, kabahat işlediğinde nedametini kabul eden ve Hakkın sende var diye bildiği hiçbir şeyi kendisinden gizlemediğin kimseyle."

Niçin gece namazı kılmıyorsun diyen birine, "Asla namazdan vazgeçmem. Ancak ben melekûtun çevresinde dolaşıyorum, nerede bir düşkün görürsem elinden tutuyorum," dedi. Bu sözle ben iç âlemde amel ediyorum demek istedi.

Arifin en büyük işareti nedir diyenlere dedi ki: "Şudur: Arif oturup seninle yemek yer, ama senden kaçar, senden satın alıp yine sana satar, (bu sırada) kalbi, gece boyunca kutsallık hareminde üns yastığına konulmuş bir halde bulunur. Arif rüyasında ulu ve yüce Allah'tan başkasını görmez, Ondan başkasına uymaz ve sırrını açmaz. (Arifin fikri neyse zikri de odur.)"

Şeriatın emirlerine uygun emirlerden ve yasakladıklarını yaptırmamadan sorulunca dedi ki: "Öyle bir vilayette bulununuz ki, orada şeriatın emirlerine uygun emirler ve yasakladıklarını yaptırmama diye bir şey olmasın. Zira bu iki konu halk vilayetinde (ve maddi âlemde) vardır. Hazreti vahdette ne iyiyi emr vardır ne de kötüyü yasaklama!"

Kişi marifetin hakikatine erdiğini ne zaman bilir diyenlere şu cevabı verdi: "Hakkın gözetimi altında fani olup, nefs olmaksızın Hakkın sevgisinde baki olduğu zaman. İşte o bu durumda: 'Baki olan fani,' 'fani olan baki,' 'diri olan bir ölü,' 'ölü olan bir diri,' 'keşfi açık bir perdeli,' 'perdeli bir keşfi açık' olur."

Sehl bin Abdullah (r.a.) marifet hakkında konuşuyor diyenlere, "Çünkü Sehl deryanın kenarına gidip orada girdaba düşmüştür," dedi.

Sonra, ey şeyh! Deryada gark olmuş olanın hali nice olur denilince de, "Halkı görme halinin veya iki âlem kaygısının olduğu bir yerde konuşma durur. (Orada Haktan söz edilmez.) Çünkü Allah'ı tanıyanın dili tutulur," dedi.

Dervişlik nedir diyenlere, "Bir kimsenin gönlünün bir köşesinde ayağı bir defi-

neye düşer, onu ahiret rezilliğine çağırırlar ve o kimse burada mahabbet denilen bir cevher bulur, işte bu cevheri bulan derviştir," dedi.

Kişi ne zaman Allah'a erer diyenlere dedi ki: "Ey miskin! Hiç Allah'a ermek diye bir şey olur mu?"

Bulduğunu neyle buldun diyenlere dedi ki: "Dünya nedenlerini topladım, inanç zincirine bağlayıp doğruluk mancınığına koydum, ümitsizlik (ve kimseden bir şey beklememe) deryasına fırlattım!"

Sordular: "Kaç yaşındasın?" "Dört." "Nasıl olur?" "Şöyle: Yetmiş yıl dünya perdelerinde (ve maddi hicaplar arasında) bulundum. Ama dört yıldır onu görüyorum, nasıl gördüğümü de sorma gitsin! (Çünkü anlatılamaz!) Perdeli geçen zaman ömürden sayılmaz ki!"

Ahmed bin Hadraveyh, "Tevbenin nihayetine ulaşamıyorum," deyince şöyle söyledi: "Tevbenin nihayetinin bir izzeti vardır ve izzet Hakkın sıfatıdır. Bir mahluk bunu nasıl elde edebilir?"

Namazdan sorulunca dedi ki: "Namaz daimidir, (mâsivâdan) kesilmeden daimi olmaz. (Asıl namaz daimi namazdır [*salât-ı dâim*].)"

Allah'a giden yol nasıldır sorusuna şu cevabı verdi: "Yoldan yit, Allah'a ulaşırsın."

Neden açlığı övüyorsun diyenlere, "Çünkü," dedi, "eğer Firavun aç olsaydı, **'En büyük Rabbiniz benim'** [NÂZİÂT 79:25] demezdi."

Kibirli kişi asla marifetin kokusunu koklayamaz. Kibrin belirtisi nedir denilince, "Onsekizbin âlemde, kişinin kendi nefsinden daha iğrenç bir nefs görmemesidir," dedi.

Dediler ki: Su üzerinde yürüyormuşsun! "(Öyle ama), bir çöp de su üstünde yüzer." Havada uçuyormuşsun! "Kuş da havada uçar." Bir gecede Kâbe'ye geliyormuşsun! "Bir cadı da bir gecede Hindistan'dan Demâvend'e gidiyor, (Önemli mi ki, bu gibi kerametler!)" O halde erlerin işi nedir? "Ulu ve yüce Allah'tan başka kimseye gönül bağlamamak!" Mücâhedelerde ve çile çekerken halin nasıldı? "Onaltı yıl mihrapta (ve inziva köşesinde) bulundum, kendimi hep âdet gören (ve Hakkın huzuruna çıkamayan) bir kadın gibi gördüm."

"Dünyayı üç defa boşadım, Teke, tek olarak gittim. Hazret'in huzurunda durdum ve, 'Ya Rab! Senden başka kimsem yok. Sen benim olunca her şey benim olur,' dedim. İçtenliğimi bildiği için bana ilk lütfu nefs dikenini önümden kaldırmak oldu."

"Hak Teâlâ'nın emri var, yasağı var. Buyruklarını tutanlar hil'atlar giyer ve bu

hil'atlarla meşgul olurlar. Ben ise Ondan, Ondan başkasını istemedim."

"Onu o kadar çok zikrettim ki, cümle âlem de Onu zikretti. Zikrede ede öyle bir yere vardım ki, benim zikrim Onun zikri oldu. Sonra Onun marifeti bana hücum edip beni yok etti; bir kere daha yüklendi ve beni ihya etti!"

"Onu sevdiğimi sanıyordum, dikkat edince gördüm ki Onun beni sevmesi daha önceymiş!"

"Herkes amel deryasında boğulmuş, bense iyilik ve lütuf deryasında boğuldum." (Yani diğerleri kendi riyazetlerini gördüler, bense Hakkın inayetini gördüm.)

"Âlimler ilmi ölülerden almıştır, bizse ilmi hiç ölmeyen bir Diri'den aldık."

"Herkes Hakka söz söyler, bense Haktan söylerim."

"Şüphesiz ki, ilme tabi olmaktan, yani zahir ilminin talimatına uymaktan daha zor bir şey yoktur."

"Nefse, haydi Allah'a gidelim dedim, olur demedi. Bu yüzden onu bırakıp ben Hazret'e yalnız gittim."

"Kalbimi semaya götürdüler, bütün melekûtun çevresini dolaşıp geri döndü. Kalbime sordum: 'Ne getirdin oradan?' 'Mahabbet ve rıza!' Zira padişah bu ikisiydi."

"Hakkı Onun ilmiyle bilince (kendime hitaben), her şeyin olsa da, eğer sence yeterli değilse hiçbir şey sana yetmez dedim."

"Organlarımı hizmete soktuğumdan beri ne zaman bir organım tembellik yapsa onu koyup diğer organı hizmetle meşgul ederdim. Bâyezîd Bâyezîd olana kadar iş böyle sürüp gitti!"

"Bedenime en ağır gelen ceza nedir bilmek istedim! Gafletten daha beter hiçbir şey görmedim. Bir zerre gafletin erlere ettiğini cehennemin ateşi etmez!"

"Yıllardır namaz kılıyordum; her namaz kılışımda nefsim hakkındaki inancım şuydu: Ben zünnarını kesmek isteyen bir Mecusiyim!"

"Kadınların işi bizden daha iyidir. Zira her ay pak olma hali için gusül yapıyorlar. Bizse ömür boyu paklıkta gusül yapmış değiliz ve eğer Bâyezîd'ın cümlesi bütün ömür boyu sahih ve yerinde olarak görünse korkulacak hiçbir şey yoktur!"

"Yarın arasatta, 'Niçin yaptın?' demelerinden çok, 'Niçin yapmadın?' demelerini arzu ederim. Yani Onun uğruna ne yapsam benim benliğim olur. Benlik ise şirk olup günahların en beteridir. Meğerki ben arada olmadan üzerimde bir tâat olmuş ola."

"Allahü Teâlâ halkın esrarına vâkıftır, Bâyezîd'ınki dışında hangi sırra baksa boş görür. Bâyezîd'ın sırrını (ve gönlünü) benlikle dolu olarak görür!"

"Öyle kimseler vardır ki, bize yakındır, ama .bizden uzaktır; öyle kimseler de vardır ki, bize uzaktır, ama bize yakındır!"

"Rüyada gördüm ki, Hak Teâlâ'dan tevhitten başka bir şey istiyorum. Uyanınca dedim ki: Ya Rab! Tevhitten öte bir şey istemiyorum!"

"Şanı ulu ve yüce Allah'ı rüyada gördüm." Bana, "Ey Bâyezîd! Dile benden dileğini," dedi. "Sen neyi diliyorsan onu diliyorum," dedim. Dedi ki: "Ben seninim, nitekim sen de benimsin."

Rüyada gördüğüm Hak Teâlâ'ya, "Sana nasıl gelebilirim?" diye sordum. "Nefsini bıraktın mı bana ermiş olursun," dedi.

"Halk sanıyor ki ben onlardan biriyim, eğer benim gayb âlemindeki sıfatımı görseler mahvolurlardı!"

"Benim meselim ne derinliği ne de başı ve sonu görünmeyen bir deryanın meseline benzer."

Biri sordu, arş nedir? Bâyezîd cevap verdi, "Benim!" Kürs nedir? Şeyh, "Benim!" Peki, levha ve kalem nedir? Şeyh, "O da benim!" Aziz ve Celil Allah'ın İbrahim, Musa ve Muhammed'e (s.a.v.) bedel ve eşit olan kulları vardır! Şeyh, "Onlar hep benim!" Aziz ve Celil Allah'ın Cebrail, Mikail, İsrafil ve Azrail'e (a.s.) eşit olan kulları vardır derler. Şeyh, "Onlar da hep benim!" Bunun üzerine soru soran adam sustu. O zaman Bâyezîd dedi ki, "Her kim Hakta mahvolursa var olan her şeyin hakikatine erer, (var olan) hep Haktır. O kimse mevcut olmasa da, kendisini tümüyle Hak olarak görse bunda şaşılacak bir şey yoktur, vesselam!"

Şeyh Bâyezîd'ın (r.a.) Miracı

Şeyh buyurur ki: "Hakka yakîn gözüyle baktım. Bunun üzerine beni bütün varlıklardan doyma derecesine ulaştırdı; kendi nuruyla nurlandırdı, bana bazı acayip şeyleri ve sırları açık kıldı. Kendi azamet ve hüviyetini üzerimde gösterdi. Ben Haktan kendime baktım. Sıfatlarım üzerinde düşündüm taşındım. Hakkın nuru yanında benim nurum karanlıktan başka bir şey değildi. Hakkın azameti yanında benim azametim değersizliğin ta kendisiydi. Hakkın izzeti yanında benim izzetim yok olup gitmişti. Orası hep sefa, burası hep kederdi; biri duru, öbürü bulanıktı. Tekrar bakınca kendi mevcudiyetimi Onun nurunda gördüm, izzetimi Onun izzet ve azametinde bildim. Her ne yaptımsa Onun kudretiyle yapabildim; Onun nuru kalbimde ışıldadı, bedendeki gözüm ne bulduysa Ondan buldu.

İnsaf ve hakikat gözüyle baktım, tüm tapmalar Haktandı, benden değildi. Oysa önceleri, Ona ben tapıyorum sanırdım. "Ya Rab! Bu ne hal!" dedim. "O hep benim,

benden gayrısı değil," buyurdu. Yani fiilleri doğrudan uygulayan sensin, ama (onları) takdir edip sana nasip eden benim. Benim tevfikim yüz göstermezse ne senden ne de tâatından bir şey doğar. Sonra arada vasıta ve kendimi görmemem için gözümü dikti. Sonra nazarı işin aslına ve kendi hüviyetine yöneldi. Beni kendi varlığımdan yok etti, kendi bekasıyla baki ve aziz kıldı. Varlığımdan gelen bir engel olmaksızın kendi benliğimi bana gösterdi. Şüphesiz bir biçimde Hak bana çok hakikat ihsan etti. Hakka Hakla baktım. Hakkı hakikatle gördüm. Burada bir makam edinip rahata kavuştum, tecessüs kulağını kapattım; niyaz dilini muratsızlık emeline çektim; kesbi ilmi terk ettim. Nefs-i emmareden gelen engellemeleri ortadan kaldırdım. Bir süre aletsiz ve organsız olarak karar kıldım. Usûl yolundan gereksiz şeyleri Tevfik eliyle silip süpürdüm. O zaman Hakkın bahşişleri üzerime geldi. Bana ezeli bir ilim verdi. Lütfundan muradım için bir dil verdi, gözümü nurundan yarattı. Bunun üzerine bütün varlıkları Hakla gördüm. Lütuf diliyle Hakka niyaz edip ve Hakkın ilminden bir bilgi elde ederek Onun nuruyla Ona baktım. O zaman, "Ey Bâyezîd! Hep'siz Hep'sin, hiç olan külsün, aletsiz olarak aletlisin (organsız olarak organlısın)," buyurdu. Dedim ki: "Ya Rab! Ben buna kanmam, kendi varlığımla senin varlığına doymam; senin, 'Benim benim' olman, benim 'Sensiz kendimin' olmamdan daha iyidir. Sana seninle hitap etmem, sensiz olarak kendi benliğimle senin semtinde olmamdan daha iyidir." Buyurdu ki: "Şimdi şeriata kulak ver, nezdimizde çabalarına teşekkür edilsin istersen ayağını emir ve yasak sınırından öteye atma." Dedim ki: "Muradım (sen) olduğundan ve kalbimde yakîn bulunduğundan, eğer sen kendinden (kendine) teşekkür edersen kula teşekkür etmenden daha iyidir. Eğer kötülersen kusur ve noksandan arınmışsın." Bana, "Kimden öğrendin bunu?" dedi. "Bunu soran, sorulandan daha iyi bilir; çünkü hem mürit, hem murat, hem icabet olunan, hem de icabet edendir," dedim. Sırrımın sefasını görünce kalbime, "Hak razı," nidasını duyurdu. Üzerime hoşnutluk hattını çekti, beni nurlandırdı. Nefsin karanlığından ve beşeriyetin bulanıklığından arındırdı. O zaman anladım ki Onunla diriyim. Onun lütfundan olan neşe örtüsünü kalbe seriverdim!

Buyurdu ki: "Her ne dilersen dile!" "Seni isterim, zira sen lütuftan daha üstünsün, keremden daha ulusun; senden seninle kanaat ederim. Sen benim olunca lütuf ve kerem beraatını dürerim, beni kendinden alıkoyma, senden gayrı olan şeyleri önüme getirme," dedim. Bir süre bana cevap vermedi. Sonra lütuf tacını başımın ucuna koyup bana dedi ki: "Hak söylüyor ve hakikati arıyorsun, o yüzden de Hakkı gördün ve Hakkı dinledin!" Dedim ki: "Eğer gördüysem seninle gördüm, eğer dinlediysem seninle dinledim, ilk önce sen dinledin, sonra ben." Bunu deyip Ona hamd ü senalar ettim. Hiç şüpheye yer kalmayacak şekilde bana Zât-ı Kibriyâ'dan kanat

verdi. Böylece Onun izzet meydanlarında uçuyor ve sanatındaki harikaları seyrediyordum. Zaafımı bilip niyazımı ve ihtiyacımı görünce beni kendi kuvvetiyle kuvvetlendirdi, ziynetiyle süsledi, lütuf tacını başımın üstüne koydu. Tevhit sarayının kapısını bana açtı. Sıfatlarımın Onun sıfatlarına ulaştığına vâkıf olduğumda bana kendi Hazretinden bir ad verdi, kendi zatıyla şereflendirdi. Teklik tecelli etti, ikilik ortadan kalktı ve buyurdu: "Senin rızan bizim rızamızdır, sözün gösteriş kabul etmez, sendeki benliğimi kimse üzerinden kaldıramaz." Sonra bana kıskançlık yarasının acısını tattırdı, beni tekrar ihya etti. İmtihan fırınından halis olarak çıktım. En sonunda buyurdu: **"Mülk kimindir?"** "Senin." **"Hüküm kimindir?"** [MÜ'MİN 40:16] "Senin." "Peki, tercih kimin?" "O da senin." Söz, bidâyette dinlediğinin aynısı olunca bana göstermek istedi ki: "Eğer benim ezeli rahmetim olmasaydı, halk hiçbir zaman rahat yüzü görmezdi ve eğer mahabbet olmasaydı, tahripkâr kudret âlemdeki her şeyi altüst ederdi."

Sonra kahredicilik bakışı ve cebbârlık vasıtasıyla bana baktı. O zaman bir daha kimse benden eser görmedi, kendi mestliğimi bütün vadilere fırlatıp, bedendeki kıskançlık ateşini bütün potalarda eritip, arayış atını sonsuz boşluğa doludizgin salınca, ihtiyaç ve fakrdan daha iyi bir av, zaaf ve acizlikten daha iyi bir şey, susmadan daha ışıklı bir kandil görmedim ve sözsüzlükten daha iyi bir söz işitmedim. Susma sarayının sakini oldum, sabır önlüğünü giydim. Derken en sonunda iş bir noktaya geldi ki, zahir ve bâtın beni beşeriyet illetinden kurtulmuş gördü, kapkaranlık göğsümde menfezlerden bir menfez açtı, bana tecrit ve tevhitten bir dil ihsan etti. İster istemez şimdi dilim samedani bir lütuftan ve rabbânî bir nurdandır. Gözüm de ilahi sanattandır. Onun medediyle konuşuyor ve Onun kuvvetiyle tutuyorum. Onunla diri olduğum için hiç ölmüyorum. Bu makama vardığımdan işaretim ezeli, ibadetim ebedidir. Dilim tevhit dilidir, ruhum tecrit ruhudur. Kendimden konuşmuyorum ki muhaddis olayım veya kendimle konuşmuyorum ki vaiz olayım. Dili dilediği biçimde o döndürüyor ve ben arada yalnızca bir tercümanım. Hakikatte konuşan ben değil, Odur. Şimdi beni ulu kılıp dedi ki: "Halk seni görmek istiyor." Dedim ki: "Ama ben onları görmek istemiyorum ki! Eğer beni halkın önüne çıkarmayı arzu ediyorsan, ben sana muhalefet etmem. Ama beni vahdaniyetine büründürürsün, ta ki halk beni görünce sanata bakıp sanatkârı, arada ben olmaksızın görmüş olsun." İşte bu muradı bana verip lütuf tacını başımın üzerine koydu, beni beşeriyet makamının ötesine geçirdi. Sonra bana, "Haydi, halkımın önüne çık!" dedi. Bunun üzerine Hazret'ten bir adım dışarı attım. Daha ilk adımda ayağım sürçtü. O zaman şöyle bir nida işittim: "Dostumu geri getiriniz, çünkü bensiz edemez ve benden başkasına giden yolu bilmez!"

Bâyezîd sözüne şöyle devam ediyor: Vahdaniyete erince ilk anda tevhide baktım. Yıllarca bu vadide anlayış adımlarıyla koştum. Nihayet bir kuş oluverdim. Bu kuşun gözü teklikten, kanadı süreklilikten olup keyfiyet havasında uçuyordu. Mahlukattan yitince, "Hâlik'e ulaştım," dedim. Sonra başımı rubûbiyet vadisine çevirdim. Öyle bir kadeh içtim ki, ta ebediyete kadar Onun zikrine olan susamışlığa hiç kanmadım. Sonra otuzbin yıl Onun vahdaniyet enginliğinde uçtum. Diğer otuzbin yıl ilahilik ve diğer otuzbin yıl teklik semasında uçtum. Doksanbin yıl tamam olunca Bâyezîd'ı (hakiki Bâyezîd olarak) gördüm ve her ne gördümse hepsi bendim. Sonra dörtbin yıl çölü kat edip sonuna vardım. Dikkatle bakınca kendimi nebilerin ilk derecesinde gördüm. O sonsuzlukta o kadar gittim ki, bu derecenin yukarısına hiç kimse kesinlikle ulaşmamıştır ve bundan yüksek bir makam da yoktur dedim. Dikkat edince başımı bir nebinin ayağı altında gördüm. Böylece malum oldu ki, evliyanın son hali enbiyanın başlangıç halidir ve nebilerin son hallerinin sınırı yoktur. Sonra ruhum bütün melekûtu geçti, ona cenneti ve cehennemi gösterdiler, hiç iltifat göstermedi; önüne çıkan hiçbir şeye takatı yoktu, karşılaştığı her Peygamber'in ruhuna mutlaka selam veriyordu. Mustafa'nın (s.a.v.) ruhuna varınca orada yüzbin ummana benzeyen nihayetsiz bir ateş ve binlerce nurdan perde gördü. Şayet ben bu ummanlardan ilkine bir adım atsaydım, tutuşup yanar ve (kül olup) kendimi rüzgâra verirdim. Heybet ve dehşetten öylesine hayretlere düşerdim ki, mutlaka bir hiç olurdum. Muhammed'in (s.a.v.) çadırının ipini görmeyi ne kadar istersem isteyeyim Muhammed'e kavuşmaya cesaret edemezdim. Bununla beraber Hakka kavuştum. Yani (Bâyezîd demek ister ki) herkes kendi miktarınca Allahü Teâlâ'ya kavuşabilir. Zira Hak kulla, yani herkesledir. Muhammed ise önlerde özel bir haremdedir. Şüphe yok ki, lâilâhe illâllah vadisini kat etmeden Muhammedün Resulullah vadisine ulaşamazsın. Hakikatte ise iki vadi de birdir. Nitekim daha önce, "Ebû Tûrab'ın müridi Hakkı gördü, ama Bâyezîd'ı görme takatına sahip olamadı," sözüyle bunu anlatmıştım. Sonra Bâyezîd, "İlahi! Her ne gördümse o tümüyle bendim. Benim benliğimle benim için sana yol yoktur, kendi benliğine benim için geçit yoktur. Şimdi benim ne yapmam gerek?" deyince ferman geldi: "Senin senliğinden kurtulman, dostumuz Muhammed'e (Rahman olan Allah'ın selamı üzerine olsun) tabi olmandadır. Onun ayağının tozunu göze sürme yap ve daima ona tabi olma gayretini göster! Şaşarım o kavme ki, bir insanın nübüvvete bu kadar saygı gösterdiğini gördükten sonra, onun buna aykırı düşen ve anlamını da bilmedikleri bir sözünü alırlar." Şöyle ki, Bâyezîd'a, "Yarın kıyamette bütün ahali Muhammed'in (s.a.v) bayrağı altında olacaktır," dediler. O da, "Allah'ın ilahiliğine ant olsun ki, benim bayrağım Muhammed'in bay-

rağından [*livâu'l-hamd*] büyüktür. Zira bütün ahali de peygamberler de benim bayrağımın altında olacaktır," demişti. Yani, "Ne semada benliğimin benzerini bulurlar ne de yeryüzünde sıfatlarımı bilirler. O yüzden sıfatlarım gaybta yitmiştir." Bir kimse ki, serapa gayb perdesindedir, ondan söz etmek katıksız bir cahillik ve baştan başa dedikodudur. Serapa gayb perdesinde olan bir kimse kendisi olamaz. Daha açıkçası bu kimseye Hak dil olur, konuşan da Hak olur. Bâyezîd demiştir ki: Bir kimsenin sözü, "O benimle konuşur, benimle işitir, benimle görür." (Kutsal hadisinin mazharı olabilir.) Hiç şüphe yok ki, Hak Bâyezîd'ın diliyle söz söyler. Bu da, "Benim bayrağım Muhammed'in bayrağından daha muazzamdır," ifadesidir. Evet Hakkın bayrağı Muhammed'in bayrağından daha muazzamdır. Bir ağaçtan bile, **"Şüphesiz ki, ben Allah'ım"** [KASAS 28:30] ifadesinin duyulması caiz olunca elbette Bâyezîd'ın tabiat ağacından "Sancağım Muhammed'in sancağından daha uludur, takdis ederim kendimi! Şanım ne kadar muazzamdır!" ifadesinin görünmesi de caiz olur!

Şeyh Bâyezîd'ın (r.a.) Münâcâtları

"Ya Rab! Daha ne zamana kadar aramızda benlik-senlik bulunacak? Benliğimi aradan çıkar ki, benliğim seninle olsun, böylece ben de hiç olayım! Ya İlahi! Seninle olduğum sürece en büyük benim, kendimle olduğum sürece en küçük benim!"

"İlahi! Beni (bendeki) fakirlik ve mahrumiyet sana ulaştırdı. Lütfun bunu yok etmesin!"

"Rabbim! Bana ne zahitlik gerek ne sofuluk ne de âlimlik! Eğer beni bir şeye sahip kılacaksan, zatının esrarından bir kokuya sahip kıl ve dostlarının derecesine yükselt!"

"Sana naz ediyor ve senden sana varıyorum! Ya İlahi! Kalplerde hatıralar olmak üzere senin ilhamın ne hoş! Verdiğin anlayışla gayb âleminin yolunda yürüyüş ne tatlı! Ne muazzamdır o hal ki, halk onu keşfedemez, diller onun vasfını bilmez ve bu kıssa sona ermez!"

"Âciz, zayıf ve muhtaç bir kul olarak, seni sevmemde yadırganacak hiçbir şey yok. Şaşılacak şey şudur ki, Padişah ve hiçbir şeye muhtaç olmayan bir Ganî'yken Sen beni seviyorsun!"

"İlahi! Şimdi korku içinde olduğum halde bu kadar sevinçliyim, eğer emniyete kavuşursam nasıl sevinmem!"

Nakledilmiştir ki, Bâyezîd yetmiş kere Hazreti İzzet'in yakınlığını bulmuştu. Her geri dönüşünde zünnar bağlar, sonra da keserdi. Ömrü sona erince mihraba vardı ve zünnarı bağladı, abâsını ters çevirip giydi, külahını ters olarak başına koydu ve

dedi ki: "İlahi! Ömür boyu çektiğim çileleri (sana) satmıyorum, gece boyunca kıldığım namazları sunmuyorum. Hayat boyu tuttuğum oruçlardan söz etmiyorum, Kur'ân hatimlerini saymıyorum, yakarış ve yakınlık zamanlarımı da hesaba katmıyorum. Zaten sen de bilirsin ki, hiçbir şeye dönüp bakmıyorum. Dille açıkladığım şu konu ne övünmekten ne de sözü geçen şeylere güvenmekten ileri geliyor. Şunu açıklamak istiyorum: Her ne yaptımsa hepsini iğrenç buluyorum. Kendimi böyle gördüğümden şu hil'ati bana sen ihsan ettin ve nazarımda bu tamamıyla hiçtir, bunu da yok varsay. Yetmiş yıl saçını Mecusilikte ağartan bir Türkmenim, bozkırlardan şimdi gelmekteyim. (Puta tapıp) Tengri, Tengri, diyordum. Allah, Allah demeyi yeni yeni öğreniyorum. Şu anda zünnarımı kesip adımımı İslam dairesine atıyorum. Kelime-i şahadet getirmek için dilimi şimdi harekete geçiriyorum. Senin işin bir nedene dayanmaz; birini kabul etmen tâata ve başka birini reddetmen günaha bağlı olmaz. Ben her ne işledimse boşuna harcanmış sayıyorum. Sen de bende Hazret'ine yaraşmayan her ne gördünse üzerine af çizgisini çek. Sen benden günah tozunu yıka ki, ben de tâatı tasavvur etme tozunu yıkayayım!"

Naklederler ki, şeyh başlangıçta sık sık Allah! Allah! derdi. Can çekişme halindeyken de Allah! diyordu. Sonra, "Ya Rab! Gafletle olanı dışında seni hiç zikretmedim, şimdi can gidiyor! Tâatından gafilim, huzur ne zaman olacak, onu da bilmiyorum," dedi. Sonra da zikir ve huzur hali içinde ruhunu teslim etti.

Vefat ettiği gece Ebû Musâ yoktu. Ebû Musâ anlatıyor: "O gece bir rüya gördüm: Arşı başımın üstüne koyup götürüyordum. Bu rüyaya şaşırdım. Rüyayı şeyhe tabir ettireyim diye sabahtan yola düştüm. Şeyhin vefat ettiğini öğrendim. Etraftan haddi hesabı olmayan bir kalabalık toplanmıştı. Cenazeyi omuza aldıklarında bir köşesinden ben tutayım diye çabaladım, ama hiçbir şekilde amacıma ulaşamadım. Artık sabrım kalmadı. Gittim cenazenin altına girdim, başımı tabuta dayadım, böylece gidiyordum. Rüyayı da unutmuştum. Şeyhin, "Ya Ebû Musâ! Akşam gördüğün rüyanın tabiri işte budur. Rüyada başının üzerine koyduğun arş Bâyezîd'ın cenazesidir!" dediğini duydum.

Naklederler ki, müridin biri şeyhi rüyada görüp, Münkir ve Nekir'in elinden nasıl kurtuldun diye sordu. Şeyh anlattı: "O iki aziz sorularını sorunca dedim ki: Bu soruları sormakla amacınız gerçekleşmez. Eğer Rabbim Odur desem söylediğim bu söz hiçtir. İyisi mi geri dönüp benim Onun neyi olduğumu kendisinden sorun, ne derse o olsun. O beni kendi kulu bilmedikçe, yüz defa benim Rabbim Odur dememin hiçbir faydası olmaz."

Büyüklerden biri onu rüyada görmüş ve ulu ve yüce Allah sana nasıl muamele etti diye sormuş. Şeyh demiş ki: "Allah bana sordu: 'Ey Bâyezîd! Ne getirdin?' Dedim

ki: Meylâm, Hazreti İzzet'ine yaraşır bir şey getirmedim, ama şirk günahını da getirmedim. Hak Teâlâ buyurdu: 'Ya! Süt gecesi şirk yok muydu?' Şeyh diyor ki: Bir gece süt içmiştim, karnım ağrıdı. Süt karnımı ağrıttı cümlesi dilimden çıkıverdi. O yüzden Hak Teâlâ beni bu kadar tersledi. Demek istedi ki: Benden başka müessir ve âmil var mı?"

Naklederler ki, şeyhi toprağa verdiklerinde Ahmed bin Hadraveyh'in hanımı olan Ali'nin annesi şeyhi ziyarete geldi. Ziyaret işini bitirince, "Şeyh Bâyezîd'ın kim olduğunu biliyor musunuz?" diye sordu. Oradakiler, "Bunu sen daha iyi bilirsin," deyince anlattı: "Bir gece Kâbe'yi tavaf ediyordum. Bir süre oturdum, uyuyakalmışım. Rüyada beni semaya götürdüklerini gördüm, hatta arşın altını bile gördüm. Arşın alt tarafında ucu bucağı görünmeyen bir saha gördüm. Bu saha baştan başa gül ve reyhanla doluydu. Her gülün yaprağına yazmışlar: Allah'ın dostu Bâyezîd!"

Naklederler ki, büyüklerden biri anlatmış: Şeyhi rüyada gördüm ve bana nasihat et dedim. Dedi ki: "Ahali, ucu bucağı olmayan bir ummandadır, uzaklarında (şeriat denilen) bir gemi var, bu gemiye binmek için çabala ve şu miskin bedenini deryadan kurtar."

Naklederler ki, şeyhi rüyada görüp, tasavvuf nedir diye sormuşlar. Demiş ki: "Rahatlık kapısını üzerine kapatıp sıkıntı kapısının eşiğine diz çöküp oturmaktır!"

Şeyh Ebû Said Ebû'l-Hayr (r.a.) şeyhi ziyarete gidince bir süre ayakta durdu, geri dönerken, "Burası öyle bir makamdır ki, her kim âlemde bir şey kaybetse aradığını burada bulur," dedi.

Allah'ın geniş rahmeti ve en mükemmel selamı üzerine olsun.

ABDULLAH BİN MÜBÂREK

(ö. 181/797)

Zamanın süsü, emânın köşe taşı, şeriat ve tarikat imamı, gerçek manasıyla cihad-ı ekber ve asgarın sahibi, kalem ve kılıcın emîri Abdullah bin Mübârek (r.a.) "Ulemanın Şehinşahı" adını almıştı. İlim ve cesarette eşsiz olup, tarikatın muhteşemlerinden ve şeriat erbabının muhteremlerindendi. Çeşitli ilim dallarında makbul halleri vardı. Büyük şeyhlerle görüşmüş ve herkesçe saygın sayılmıştı, meşhur eserleri ve dillere destan olmuş kerametleri vardır.[1]

Bir gün gelirken Süfyân-ı Sevrî, "Gel bakalım ey doğunun eri," dedi. Bunun üzerine orada hazır bulunan Fudayl bu cümleyi, "Doğunun, batının ve ikisi arasındaki yerlerin eri," şeklinde tamamladı. Fudayl'ın erdemini dile getirdiği kişiyi hakkıyla övmek nasıl mümkün olur ki?

İlk zamanlarda tevbe etmesinin nedeni bir cariyeye meftûn olmasıydı. Cariyeye öyle vurulmuştu ki, yerinde duramıyordu. Bir kış gecesi gidip âşık olduğu kadının evinin duvarı dibinde sabaha kadar onu bekledi. (Maşûkası da duvara çıktı. Sabaha kadar birbirini seyrettiler.) Gece sabaha kadar kar yağmıştı. Sabah ezanı okununca yatsı ezanının okunduğunu sanmıştı. Ortalık aydınlanınca bütün gece sevgilisinin haline (ve güzelliğine) batmış bir halde bulunduğunu anladı. İçinden, yuh sana ey İbn Mübârek! Utan! Yalnızca nefsin hevesi için böyle mübarek bir gecede sabaha kadar ayakta dikildin durdun. Eğer imam namazda uzun bir süre okusa deli olursun dedi. Bunun üzerine derhal gönlüne bir dert düştü. Tevbe edip kendini ibadete verdi. Nihayet öyle bir dereceye ulaştı ki, bir gün bağa giden annesi onu bir gül ağacının altında uyurken gördü. Bir yılan ağzına bir nergis yaprağı almış sinekleri ondan uzaklaştırıyordu.

Daha sonra Merv'den ayrılıp Bağdat'a geldi. Bir süre burada şeyhlerin sohbetinde bulundu, sonra Mekke'ye gidip bir süre burada mücavir hayatı yaşadı. Tekrar Merv'e döndü. Merv halkı ona sıcak bir ilgi gösterdi. O zaman bura ahalisinin bir

---

1 Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 192; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, III:32; Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, VIII:162; *Şezerâtu'z-Zeheb*, I:295; *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* I:446; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* I:152; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:48; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* IV:134; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:132.

yarısı fıkıh yolunu, diğer yarısı hadis yolunu tutmuştu. İbn Mübârek iki zümreyle de iyi geçindi. İki zümreyi de memnun ettiğinden kendisine iki zümreyi hoşnut eden kişi manasına gelmek üzere Reziyyu'l-Farîkayn adı verilmişti. İki zümre de onun hakkında (o bizdendir diye) dava ederlerdi. O ise burada biri hadisçilere, diğeri fıkıhçılara ait olmak üzere iki zaviye kurmuştu. Sonra yine Mekke'ye gidip Kâbe'ye komşu oldu.

Naklederler ki, bir yıl hacca gider, diğer yıl gazâya çıkar, başka bir yıl da ticaret yapardı. Hissesine düşen kârı sohbetinde bulunanlara dağıtırdı. Dervişlere hurma verir ve hurmanın çekirdeklerini sayardı. Her kim çok hurma yerse her bir çekirdeğe karşılık bir dirhem para verirdi.

Naklederler ki, bir zaman kötü huylu biriyle yolculuk yapmıştı. Abdullah ondan ayrılınca ağladı. Neden ağlıyorsun diyenlere şu cevabı verdi: "O biçare gitti, o kötü huy da onunla birlikte öylece gitti! (Adam hiç değişmedi, kendisine faydalı olamadım.)"

Naklederler ki, bir kere devenin sırtında çölde yol alıyordu. Bir dervişe rastladı ve, "Ey derviş! Biz zenginiz, o yüzden bizi (hacca) davet ettiler. Ama sen ki, bir asalaksın, nereye gidiyorsun böyle?" dedi. Derviş, "Hane sahibi kerem sahibi olunca asalağı daha güzel ağırlar, şayet o sizi hanesine okumuş (ve Kâbe'ye davet etmiş) ise bizi kendine davet etmiştir," dedi. Abdullah, "Ama o biz zenginlerden borç istemiştir," dedi. Derviş, "Şayet borç (zekât ve sadaka) istemişse bizim için istemiştir," deyince Abdullah utandı ve, "Doğru söylüyorsun," dedi.

Naklederler ki, o derece dindardı ki, bir kere konak yerinde atından indi. At gayet değerliydi. Namazla meşgul oldu. At ekinlerde yayılmaya başladı. Bu yüzden atı orada bırakıp yoluna yaya olarak devam etti ve bunun nedenini açıklamak için de, "Çünkü devlet adamlarına ait ekinlerde yayılmıştır," dedi. Bir zamanlar iğreti olarak alıp iade edemediği bir kalem için ta Merv'den Şam'a gelmiş ve kalemi sahibine teslim etmişti.

Naklederler ki, bir gün yoldan geçerken âmâ birisine, "Abdullah bin Mübârek geliyor, sana ne gerekiyorsa iste," dediler. Âmâ, "Dur ya Abdullah," deyince Abdullah durdu. Âmâ sözüne devamla, "Hak Teâlâ'nın gözümü bana iade etmesi için dua et," dedi. Abdullah başını önüne eğip dua edince derhal gözü açıldı.

Naklederler ki, bir gün Zilhicce'nin onunda sahradaydı, hac yapma arzusuyla yanıp tutuşuyordu. (Kâbe'ye varamayacağını anlayınca) şöyle dedi: "Orada bulunamadım. Hiç değilse hacta yapılması gerekenleri yerine getireyim." Saçını ve tırnağını kesmeme gibi ihramda bulunanlara has amellerde hacılara uyanlar için onların se-

vaplarından nasip vardır. Bu arada bir kocakarı geldi, beli iki büklüm olmuştu, elinde bir asa vardı, "Ey Abdullah! Yoksa hac yapma azrusunda mısın?" diye sordu. Abdullah, "Evet, öyle," dedi. Sonra yaşlı kadın, "Ey Abdullah! Ben senin için gönderilmişimdir. Seni Arafat'a ulaştırmam için bana yoldaş ol," dedi. Abdullah içinden, üç günlük yol daha var, beni Arafat'a nasıl ulaştırabilirsin diye düşündü. Yaşlı kadın, "Bir kimse ki, sabah namazının sünnetini Sencab'ta eda eder, farzını Ceyhun'un kenarında kılar, güneş doğarken Merv'e gelmiş olur, ona yoldaş olunabilir," dedi. Abdullah, "Bismillâh, deyip yola düştüm, geminin bile zar-zor geçebildiği birkaç muazzam nehirden geçtim. Ne zaman bir sudan geçmemiz gerekse bana kapa gözlerini derdi. Gözlerimi kapayınca kendimi suyun ötesinde görürdüm. Böyle böyle beni hacca yetiştirdi. Haccı eda ettim, tavafı, sa'yi ve umreyi tamamladım. Veda haccını da yerine getirdim." Kocakarı, "Haydi, artık gidelim. Zira bir oğlum var, şu kadar zamandır bir mağarada çile çekmektedir, varıp onu görelim," dedi. Oraya varınca beti benzi solmuş, zayıf ve nurlu bir genç gördüm. Annesini görünce ayaklarına kapandı, yüzünü ayaklarının altına sürdü ve, "Biliyorum, her zamanki gibi gelmiş değilsin, seni buraya Rabbin gönderdi, çünkü benim gitmem yakındır, beni kefenlemek için geldin," dedi. Kocakarı bana dönüp, "Ey Abdullah! Gel burada yaşa, ta ki onu toprağa defnedesin," dedi. Sonra genç hemen ölüverdi. Onu defnettik, ondan sonra ihtiyar kadın dedi ki: "Benim hiçbir işim yok, ömrümün geri kalan kısmı onun mezarı başında geçecek. Ey Abdullah! Git, gelecek yıl yine gel, ama beni göremeyeceksin, beni hayır duayla an!"

Naklederler ki, bir yıl haremde bulundu. Haccını yerine getirip bir süre uyuya kaldı. Rüyasında, semadan inen iki melekten birinin diğerine şunu sorduğunu duydu: "Bu yıl kaç kişi hacca gelmiştir?" Öbür melek cevap verdi: "Altıyüz bin!" "Peki, kaçının haccı kabul edilmiştir?" "Bunlardan hiçbirinin haccı kabul edilmemiştir." Abdullah diyor ki: Bunu işitince üzerime bir sıkıntı çöktü, dedim ki: "Bunca ahali, bunca zahmet ve meşakkate katlanıp dünyanın dört tarafından, **'En ücra yerlerden ve uzun yollardan gelmişler'** [HAC 22:27] ve ucu bucağı olmayan sahraları kat etmişlerdir. Bütün bu emekler boşa mı gidecek?" Bunun üzerine o melek, "Şam'da ayakkabı tamir eden biri var, adı Ali bin Muvaffak. O hacca (gitmeye niyet etmişti, ama) gidemedi. Ancak haccını kabul ettiler ve herkesi de ona bağışladılar," dedi. Bunu işitince uykudan uyandım ve, "Şam'a gidip o eskiciyi ziyaret etmeli," dedim. Şam'a gidip bu zatın evini buldum ve seslendim. Bir insan çıktı. "Adın nedir?" dedim. "Ali bin Muvaffak," dedi. "Seninle konuşmak istiyorum," dedim. "Konuş," dedi. "Ne iş yaparsın?" dedim. "Yama dikerim," dedi. Sonra vakıayı kendisine anlatınca, "Adın nedir?"

diye sordu. "Abdullah bin Mübârek," deyince bir nara atıp kendinden geçerek yere düştü. Aklı başına gelince, "Bana halini haber ver," dedim. O da anlattı: "Otuz yıldır hacca gitmeyi arzu eder dururum. Eskicilikten üçyüz dirhem para biriktirdim. Bu yıl hacca gitmeye karar verdim. Derken bir gün evdeki başı örtülü hamile eşim meğer bir komşuda pişen etin kokusunu almış. Bana, "Git ve şu etten bir parça al," dedi. Komşunun evine gidip durumu anlatınca ağladı ve, "Yedi gündür çocuklarım hiçbir şey yememişlerdir. Bugün ölmüş bir eşek gördüm, ondan bir parça et kesip aş yaptık. (Zorunluluk halinde olduğumuzdan bize helal olsa da) size helal olmaz," dedi. Bunu duyunca içime bir ateş düştü, sözünü ettiğim üçyüz dirhemi kaldırıp ona verdim ve, "Bunu çocuklarına nafaka yap, bizim haccımız budur," dedim. Bunu dinleyen Abdullah dedi ki: "Melek rüyada doğru söylemiştir. Melek, hükümde ve kazâda isabet üzeredir!"

Naklederler ki, Abdullah'ın azadı şarta bağlı bir kölesi vardı. (Ona çalış, kazan, bana şu kadar para ver, seni azat edeyim, demişti.) Biri Abdullah'a, "Kölen mezar açıp kefen soyuyor ve böylece elde ettiği paraları sana veriyor," deyince Abdullah çok üzüldü. Bir gece onu takip etti. Köle mezarlığa vardı, bir mezarın üstünü açtı, orada bir mihrap vardı, burada namaza durdu. Bu manzarayı uzaktan gören Abdullah yavaşça yaklaştı. Gördü ki, kölenin üzerinde bir çul, boynunda bir zincir var, yüzünü yere koyup ağlıyor ve sızlıyordu. Bunun üzerine Abdullah yavaşça geri çekildi. Bir köşeye çekilip ağladı. Köle sabaha kadar orada kaldı. Sonra dışarıya çıkıp mezarın üstünü örttü. Camiye giderek sabah namazını eda edip, "Ya İlahi! Hakiki Efendim! Gündüz oldu, mecazi efendim benden para istiyor, müflislerin sığındıkları merci sensin. Nasıl bilirsen öyle ver," diye niyaz etti. Bunun üzerine derhal havada beliren bir nur kölenin avucuna getirip bir dirhem koydu. Ama Abdullah'ın da takatı kalmamıştı. Kalktı, köleyi kucaklayıp öptü ve, "Senin gibi bir köleye bin can feda! Keşke sen efendi olsan, ben de kölen!" dedi. Bunu gören köle, "İlahi! Mahremiyet perdem yırtıldı, sırrım açığa vuruldu. Dünyada bana rahat kalmadı. İzzetin hakkı için beni fitneye düşürmeden canımı al," dedi. Henüz başı Abdullah'ın kucağındaydı ki, can verdi. Abdullah da onu aynı elbiseyle aynı mezara defnetti. Aynı gece rüyasında Efendimiz (s.a.v.) ile Halil İbrahim'in birer Burak üzerinde geldiklerini gördü. Ona şöyle dediler: "Ey Abdullah! Niçin dostumuzu çulla defnettin? (Şehit de ondan mı?)"

Naklederler ki, Abdullah bir gün büyük bir cemaatle camiden çıkmış gidiyordu. Hz. Ali neslinden gelen bir çocuk, "Ey Hindîzâde! Bu hal ve debdebe ne böyle? Ben ki Allah Resul'ü Muhammed'in torunuyum, bir parça rızk sağlayıp geçimimi temin

için bunca zamandır bir kunduracı biziyle çalışıyorum, sense böyle muazzam bir cemaat ve rütbeyle yürüyorsun," dedi. Abdullah, "Bunun nedeni ceddinin amel ve emrine uygun hareket etmemendir," diye cevap verdi. Abdullah'ın şöyle dediği de rivayet edilir: "Ey Seyyidzade! Senin de bir baban vardı, benim de. Babana Mustafa'dan (s.a.v.) ilim miras kaldı. Servet sahibi olan babamdan bana da servet kaldı. Ben senin babanın mirasına dört elle sarıldığımdan aziz oldum, sense benim babamdan kalan mirasa sıkıca sarıldığın için alçak oldun!" Abdullah bu sözü söylediği günün gecesinde Resulullah'ı (s.a.v), kendisine karşı değişmiş olarak ve üzgün bir halde gördü ve, "Ya Resulullah! Dargın duruşunun nedeni ne?" diye sordu. Resulullah, "Evet üzgünüm, zira ahfadıma nükteli söz söylüyorsun," dedi. Abdullah uyanınca özür dilemek için Aleviyi aramaya başladı. Aynı gece rüyada Peygamber'in (s.a.v.) kendisine, "Eğer sen olması gereken bir hal üzere bulunsaydın, o sana bu sözleri söylemezdi," dediğini gören Alevi, uyanınca özür dilemek için Abdullah'ın huzuruna gitmeye karar verdi. Yolda karşılaşıp maceralarını birbirine anlattılar ve tevbekâr oldular.

Naklederler ki, Sehl bin Abdullah ara vermeksizin Abdullah'ın dersine giderdi. Sehl bir gün dersi terk edip dışarı çıktı ve, "Bir daha senin dersine gelmeyeceğim! Zira cariyelerin bugün dama çıkıp beni kendilerine davet ettiler ve bana, 'Benim Sehl'im, benim Sehl'ciğim!' diye hitap ettiler. Niçin onları edeplendir miyorsun?" dedi. Abdullah sohbetinde bulunanlara, "Sehl'in cenaze namazını kılmak için hazır olunuz," der demez Sehl ölüverdi ve cenaze namazı da kılındı. Sonra müritler, "Ya şeyh! Öleceği sana nasıl malum oldu?" dediklerinde anlattı: "Onu davet eden cariyeler hakikatte hurilerdiler. Zira benim hiç cariyem yok!"

Naklederler ki, "Ne gibi acayip ve tuhaf şeyler gördün?" diye soranlara şu cevabı vermişti: Mücâhededen ve çile çekmekten zayıf düşmüş bir rahip gördüm ve, "Allah'a giden yollar ne kadardır ve nasıldır?" diye sordum. "Onu bilirsen Ona giden yolu da bilirsin," dedi ve ekledi: "Bak, ben tanımadığım bir zata nasıl tapıyorum! Sen tanıdığın bir zata nasıl isyan ediyorsun!" Demek istedi ki, marifet Allah korkusunu gerektirir, oysa ben sende korku diye bir şey görmüyorum. Küfür ise cehaleti gerektirir. Oysa kendimi korkudan erimiş bir halde görmekteyim. Onun bu sözü bana ders oldu ve yapılmaması gereken birçok şeyden beni vazgeçirdi.

Şöyle dediği nakledilir: Bir kere gazâ için bir Rum şehrindeydim. Birçok halkın toplandığını gördüm. Birini ceza veren kişilerin önüne getirip, "Eğer zerre kadar kusur edersen büyük put hasmın olsun," deyip şiddetli bir dayak ve dehşetli bir sopa attılar. O biçare bu kadar ağır bir işkence altında ah bile etmiyordu. Dedim ki: "Bu

kadar ağır bir muameleye maruz kalıp bu kadar şiddetli dayak yediğin halde ah bile etmiyorsun, bunun nedeni nedir?" Dedi ki: "Büyük bir kabahat işledim. Bizim dinimizde bir kimsenin sahip olduğu her şeyden arınmadıkça ulu putun adını ağzına almaması dinsel bir töredir. Şimdi sen Müslüman görünüyorsun. Bil ki, ben terazinin iki kefesi arasında (tartı sırasında) ulu putun adını söyledim. İşte bu onun cezasıdır." Abdullah demiştir ki: "Bizim dinimizde de şu var: Kim Onu tanırsa anmaya kadir olamaz. Zira Allah'ı tanıyanın dili tutulur!"

Naklederler ki, bir kere gazâya gitmişti. Bir kâfirle savaşıyordu. Namaz vakti gelince kâfirden süre isteyip namazını kıldı; ibadet vakti gelince kâfir de süre istedi. Yüzünü puta koyunca Abdullah içinden, "İşte şu anda ona karşı zafer buldum," deyip onu katletmek için kılıcını çekerek başının ucuna vardı. Tam bu sırada, "Ya Abdullah! **'Verdiğin sözde dur, şüphe yok ki verilen sözün sorumluluğu vardır'** [İSRÂ 17:34]" diye bir ses duydu ve ağladı. Kâfir başını kaldırınca, başının ucunda çekilmiş kılıçla duran Abdullah'ın ağladığını görüp sana ne oldu diye sordu. Abdullah durumu anlattı ve, "Senin yüzünden bizi azarladılar," dedi. Kâfir bir nara atıp, "Düşmanı için dostunu azarlayan böyle bir Allah'a baş kaldırmak ve karşı gelmek namertliktir," dedi ve Müslüman olup din yolunda bir aziz oldu.

Şöyle dediği nakledilir: Mekke'de güzel ve yakışıklı bir genç gördüm, Kâbe'ye gitmeye kastediyordu. Birden düşüp kendinden geçti. Yanına varınca derhal kelime-i şahadet getirdi. Kendisine, "Ey genç! Başına ne geldi?" deyince anlattı: "Bir Hıristiyandım. Müslüman kılığına girip kendimi Kâbe'nin içine atmak ve böylece Kâbe'nin güzelliğini seyretmek istedim. Hâtiften şöyle bir ses geldi: "Kalbin dost düşmanlığıyla dolu olduğu halde dostun evine nasıl reva olur?"

Naklederler ki, soğuk bir kış günü Nişabur pazarında yürürken, sırtında yalnızca bir gömlek olduğu için tir tir titreyen bir köle gördü ve, "Ağana söylesen de sana bir cüppe alsa olmaz mı?" dedi. Köle, "Nasıl söyleyebilirim ki, halimi biliyor ve görüyor," deyince Abdullah'ın hali hoş olup bir nara attı ve yere yığılıverdi. Daha sonra, "Tarikatı bu köleden öğreniniz," dedi.

Naklederler ki, bir zamanlar Abdullah'ın başına bir musibet gelmişti. Halk kendisine geçmiş olsun demeye geliyordu. Bir Mecusi de kalkıp gitti ve Abdullah'a, "Akıllı kişi odur ki, başına bir musibet gelince cahilin üç gün sonra yapacağı şeyi ilk gün yapar," dedi. Bunun üzerine Abdullah, "Yazınız bu sözü, zira hikmettir," dedi.

Ona şöyle bir sorunun sorulduğu nakledilir: "İnsandaki en faydalı huy hangisidir?" "Tam akıl." "Eğer yoksa?" "Güzel edep." "O da yoksa?" "Danışılacak şefkatli bir kardeş." "Bu da bulunmazsa?" "Sürekli olarak susmak." "Bu da bulunmazsa?" "Der-

hal ölmek!"

Şöyle dediği nakledilir: "Edebi basit görenin yerine getirdiği sünnetlerde aksamalar olur. Sünnetleri basit göreni farzlardan mahrum ederler. Farzları basit göreni ilahi marifetten mahrum ederler. Marifetten mahrum kalanın halinin nasıl olacağı da malum! (Tevhitten mahrum kalıp kâfir olur.)" Dünya fakirlerinin hali malum, böyledir. Hak fakirlerinin hali ve derecesi nasıl olur diyenlere, "Hak dostlarının gönlü hiç dinginlik bulmaz, dinginlik onlar için haramdır." Yani daima talip olur, zira her kim duraklarsa makamını kaybeder.

"Şimdi biz az edebe, çok bilgeden daha fazla muhtacız!"

"Şimdi edep öğrenmek istiyorlar, oysa edepliler göçüp gitmiştir."

"Âlimler edep hakkında çok şey söylemiştir. Benim nazarımda edep nefsi tanımaktan ibarettir."

"Halkın elinde olandan doyman, elinde olanı feda etmekten daha iyidir."

"Allah için (helallığı şüpheli olan) bir dirhemin (hak sahibine) geri verilmesini, yüzbin dirhem sadaka vermekten daha çok severim."

"Haramdan kırk para alan mütevekkil değildir."

"Kendini mütevekkil olarak görmen tevekkül değildir. Tevekkül, ulu ve yüce Allah'ın seni mütevekkil olarak bilmesidir."

"Kazanmak mutlak tevekküle engel değildir. Kazanmada bunlardan her biri bir ibadettir. Mutlak tevekkül halin içinde kazanmak tâattır."

"Kişi bir miktar mala sahip olmalıdır ki hasta olunca harcasın, ölünce kefen alınsın."

"Kazanma zilleti çekmemiş birisinden hiçbir hayır gelmez."

"Kanaat tarzındaki mürüvvet, ihsanda bulunma tarzındaki mürüvvetten daha iyidir."

"Züht, fakirliği severek Allahü Teâlâ'yla emniyet ve rahat bulmaktır."

"Kulluğun tadını tatmayan, hiçbir şeyden zevk bulmaz."

"Bir kimsenin ailesi ve evlatları olup onların işini yoluna koymak için çalışsa, geceleri uyanıp üzerlerini açmış olarak gördüğü çocukların üzerlerine yorganı örtse, onun bu türden işleri gazâ yapmaktan ve cihada gitmekten daha üstündür."

"Bir kimsenin halk nezdindeki itibarı ne kadar büyük olursa nefsi nezdinde kendisini o kadar hor görmesi gerekir."

Kalbe karşı adilane davranmak nasıl olur sorusuna, "Halktan uzak durarak," diye cevap vermişti.

"Zenginlere karşı kibirli, fakirlere karşı mütevazi olmak gerekir."

"Dünyada senden üstün olana karşı kibirli, aşağı olana karşı alçakgönüllü olmalısın."

"Esas recâ korkudan doğar; başlangıçta Allah korkusu bulunmayan bir ümit, sahibini çabucak kendinden emin yapıp hareketsizleştirir."

"Kalpte karar kılan bir Allah korkusunu vücuda getiren, gizli açık devamlı olarak murakabe halinde olmaktır."

Naklederler ki, yanında dedikodu yapılınca, "Şahsen dedikodu yapacak olsam anne ve babamın dedikodusunu yaparım. Çünkü benim için en uygun olanı onlara iyilik yapmaktır. (Böylece kazandığım sevaplar onların defterlerine kaydedilir, yabancıya gitmez.)"

Naklederler ki, bir gün bir genç gelip Abdullah'ın ayaklarına kapandı, hıçkıra hıçkıra ağladı ve, "Öyle bir günah işledim ki, çok utandığımdan söyleyemiyorum," dedi. Abdullah, "Hiç çekinmeden söyle, görelim ne yapmışsın," deyince genç, "Zina yaptım," dedi. O zaman şeyh, "Dedikodu yaptım diyeceğinden korktum," dedi.

Kendisinden öğüt isteyen birine, "Allah'la murakabe halinde ol," dedi. Adam bunun açıklaması nedir diye sordu. Abdullah, "Sürekli olarak ulu ve yüce Allah'ı görüyormuşsun gibi ol!" dedi.

Naklederler ki, hayattayken bütün servetini fakirlere vermişti. Bir zamanlar kendisine gelen bir misafire her şeyini harcadıktan sonra, "Misafirler, Aziz ve Celil olan Allah tarafından gönderilirler," dedi. Karısı onunla çekişti. O da, "Bu konuda benimle kavga yapan bir kadını daha fazla evde tutmam doğru olmaz," dedi. Karıyı boşayıp tazminatını da ödedi. Hak Teâlâ şöyle hükmetti ki, asilzadelerden birinin kızı onun meclisine geldi, konuşması hoşuna gitti. Eve gidip babasından, "Beni onunla evlendir," diye rica etti. Babası ellibin altınla birlikte kızı ona nikâhladı. Rüyasında ona şu gösterildi: Bir kadını bizim için boşadın, işte bu onun karşılığıdır. Bilesin ki, bizimle alışveriş yapan hiç kimse zarar etmez!

Ölüm döşeğinde can çekişirken bütün mallarını yoksullara vermişti. Başının ucunda duran bir mürid: Ey şeyh! Gözlerini dünyaya kaparken geriye üç tane kız bırakıyorsun. Onlara da bir şey bırak. Onlara nasıl bir çare düşündün dedi. Şeyh, "Ben onlar hakkında söylenecek sözü söylemiştim! **'Salihlerin işini O üstlenir.'** [A'RÂF 7:196] Bir kimsenin işini Allah'ın üstlenmesi, Abdullah'ın üstlenmesinden iyidir," dedi.

Can verirken gözlerini açıp gülümsedi ve, **'Çalışanlar böylesi için çalışsınlar'** [SÂFFÂT 37:61] dedi. Süfyân-ı Sevrî'yi (r.a.) rüyada görüp, adı Aziz, şanı yüce Allah sana nasıl

muamele etti diye sordular. Şöyle dedi: "Merhamet buyurdu, rahmet etti!" Sonra Abdullah bin Mübârek'in hali nasıl dediler. "O, Hakkın huzuruna günde iki defa çıkanlar zümresindendir," dedi.

Sözleri

- [Salihler anılınca Allah'ın rahmeti iner. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:132)]
- Âlimleri hafife alanın ahireti, beyleri hafife alanın dünyası, dostlarını hafife alanın mürüvveti yıkılır.
- Salihlerden olmadığım halde onlardan hoşlanırım, bedbaht kişilerden daha kötü olduğum halde onlardan hoşlanmam.
- Züht iddiası insanı zühtten çıkarır.
- Namaz kılmak caiz olacak kadar Kur'ân bellediniz mi artık ilimle meşgul olunuz. Zira Kur'ân'ın manalarına sizi vâkıf kılacak olan ilimdir.
- Cepteki hokka âlimlerin miskidir. (İlim öğreniniz, kalem ustası olunuz.)
- Kadına güvenme; mideye ancak takat getireceğin kadar gıda koy; mala kanma; yalnızca işine yarayacak kadar ilim öğren.
- Basiretli kişiler şu dört noktadan emin olmazlar: İşlenmiş günah: Acaba bu konuda Cenâbı Hak ne yapacak? Ömrün geri kalan kısmı: Acaba insan bu süre içinde ne gibi tehlikelerle karşılaşacak? Verilen lütuf acaba mekr ve istidrâc mıdır? Hidayet olarak gördükleri acaba allanıp pullanmış dalalet midir?
- Dilencilik zilletinden haysiyeti korumak amacıyla dünya malını elde tutmak insanı zahitlikten çıkarmaz.
- Halk kim? Âlim hükümdarlar kim? Zahitler kim? Dini alet edip dünyayı yiyenler kim?
- Elimizde sakatına gereksinimi olmayacak kadar sağlam hadis var!
- Namsızlığı sev ve şöhretten tiksin. Namsızlığı sevdiğine inanma ki, nazarında nefsin büyüyeceğinden daha kötü bir duruma düşersin.
- [Nice küçük iş vardır ki, niyet onu büyütür ve bunun tersi de doğrudur. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:132)]

SÜFYÂN-I SEVRÎ

(ö. 161/778)

Din ve dindarlık tacı, züht ve hidayet meşalesi, âlimlerin şeyhi ve padişahı, eski âlimlerin dergâh hâcibi, devredip duran hareketin kutbu, imam ve âlim Süfyân-ı Sevrî (r.a.) ululardan olup kendisine "Müminlerin Emîri" denmesine kimsenin muhafeleti yoktur. Hakka tabi olmuş ve kabul görmüştü. Zahiri ve bâtıni ilimlerde bir eşi daha yoktu. Beş büyük müctehidden biri olup verâ' ve takvada son mertebeye varmıştı. Gayet büyük bir edebi ve alçakgönüllülüğü vardı. Birçok şeyhle görüşmüştü.[1] Baştan sona kadar işi öyleydi ki, zerre kadar değişmemişti. Nitekim İbrahim bin Edhem, "Gel de hadis dinleyelim," diye onu davet edince hemen koşup gelmişti. O zaman İbrahim, "Onun huyunu denememiz gerekmişti," demişti.

Anasının karnından dindar olarak doğmuştu. Nitekim naklederler ki, bir gün anası dama çıkmış, komşuya ait parmak kadar bir turşuyu ağzına koymuştu. Bunun üzerine (henüz ana rahminde olan) Süfyân, başını annesinin karnına o kadar çok vurdu ki, yaptığı iş annesinin aklına geldi, gidip komşudan helallık diledi.

İlk zamanlarda hali şöyleydi: Bir gün dalgınlık eseri camiye girerken önce sol ayağını attı. Bunun üzerine, "Ey Sevr! Sevrlik yapma!" diye bir ses duydu. İşte bu yüzden ona Sevr [Öküz] demişlerdi. Bu sesi işitince aklı başından gitti; kendine gelince sakalını tutup suratına bir şaplak patlattı ve içinden, bak, ayağını camiye edeple atmadığın için adını insanlık defterinden sildiler. Aklını başına topla ve ayağını nereye bastığına dikkat et dedi.

Naklederler ki, bir kere ayağını ekine basınca şöyle bir ses duydu: "Ey Sevr! Sünnete aykırı bir adım atmaya kadir olamayan birisi hakkındaki inayetin ne (kadar muazzam) olduğuna dikkat et! Zahirdeki kadir kıymeti bu olunca bâtınına dair kim söz söyleyebilir? Yirmi yıl aralıksız olarak hiç gece uykusu uyumamıştı.

Şöyle dediği nakledilir: "Hz. Peygamber'in (s.a.v) işitip de amel etmediğim bir tek sözü bile yoktur."

---

[1] Hal tercümesi için bkz. *Hilyetu'l-Evliyâ*, VI:356; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, III:147; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:115; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:57; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad*, IV:151; İbn Sa'd, VI:371; *Tezkiretu'l-Huffâz*, I:203; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I:386; *Tehzibu't-Tehzib*, IV:111; *el-Cevâhiru'l-Mudîe*, I:250; *Kitâb el-Maârif*, 497.

"Ey hadisçiler! Hadisin zekâtını veriniz," derdi. "Hadisin zekâtı nedir?" dediklerinde, "Yirmi hadisten beşiyle amel etmeniz," derdi.

Naklederler ki, devrin halifesi yanında namaz kılarken sakalıyla oynuyordu. Süfyân, "Böyle namaz olmaz! Bu namazı yarın kıyamet günü arasatta eski bir paçavra gibi yüzüne çarparlar," dedi. Halife, "Daha yavaş konuş," deyince, "Şayet ben böyle önemli bir şeyden el çekecek olsam idrarım derhal kan olur," dedi. Bu söz halifeye dokundu. Başka birinin de aynı şeye cüret etmemesi için, "Onu aşağıya atıp idam edin," diye emretti. Kapısının çalındığı gün Süfyân başını bir ulunun kucağına ve ayaklarını da Süfyan bin Uyeyne'nin kucağına koyup uyumuştu. Bu hal bu iki ulu zata malum oldu, birbirlerine, "Onu bu durumdan haberdar edelim," dediler. Aslında o da uyanıktı. "Ne oldu?" diye sordu. Durumu kendisine anlatıp üzüntülerini ifade ettiler. Süfyân, "Ben canıma o kadar bağlı birisi değilim. Ancak dünya işlerinin hakkını vermek gerekiyor," dedi. Gözleri doldu ve, "Ya Rab! Bunları dehşetli bir şekilde yakala," dedi. O anda halife taht üzerindeydi, devlet büyükleri de etrafındaydı. Aniden bir afet oldu, üzerlerine bir saç düştü ve saray çöktü, devlet önde gelenleriyle birlikte halifeyi birden yerin dibine geçirdi. Bunun üzerine o iki ulu kişi, "Böylesine çabucak kabul edilen bir dua görmemiştik," dediler. Süfyân da, "Evet, öyle, ama bizim de bu dergâha yüzsuyu döktüğümüz yoktu," dedi.

Naklederler ki, başka bir halife gelip tahta oturdu. Süfyân'a inanırdı. Tesadüf bu ya, o sırada Süfyân hastalandı. Halifenin işini çok iyi bilen Hıristiyan bir tabibi vardı. Onu tedavi için Süfyân'a gönderdi. İçinde Süfyân'ın idrarı bulunan şişeye bakan tabip, "Bu zatın ciğeri Allah korkusundan parçalanıp kan olmuş, parçalar mesaneden dökülmektedir, bir dinde böyle bir kişi bulunursa o din bâtıl olamaz," deyip hemen Müslüman oldu. O zaman halife, "Biz hastaya tabip gönderdiğimizi sanmıştık, meğer hastayı tabibe göndermişiz," dedi.

Naklederler ki, genç olduğu halde Süfyân'ın beli iki büklüm olmuştu. Bunu görüp, "Ey Müslümanların İmamı! Şimdi senin için bu erken," dediler. Buna cevap vermedi. Çünkü o Hakkı zikrederken halktan korkmazdı. Bir gün fazla ısrar edilince dedi ki: Benim bir üstadım vardı, gayet ulu bir kişiydi. Ondan ilim öğreniyordum, ömrü sona erip ömür gemisi ecel girdabına yakalanınca başının ucunda oturmuştum. Birden gözünü açıp bana, "Ey Süfyân! Bize ne yaptıklarını görüyorsun değil mi? Elli yıl var ki halka doğru yolu gösteriyorum ve onları Hakkın dergâhına davet ediyorum. Şimdi beni kovuyorlar ve, 'Defol, bize layık değilsin,' diyorlar dedi. (İman telkin etmek için ne kadar çabaladımsa da getirmedi, imansız gitti, bunu gören kişinin beli iki büklüm olmaz mı?)"

Şöyle dediği rivayet olunur: "Üç üstada hizmet edip kendilerinden ilim öğrendim. Birinin ömrü sona erince Yahudi oldu ve bu hal içinde öldü, diğeri Mecusi, üçüncüsü Hıristiyan oldu. Bu korkudan belime ağrı girdi ve iki büklüm oldum! (Bu kalkandan kopan bir demir belime saplandı ve belim kırıldı.)"

Naklederler ki, biri ona iki kese altın gönderip, "Bunu al, zira babam senin dostundu, bunu tamamıyla helal yoldan çalışıp kazanmıştır, onun mirasından alıp sana yolladım," dedi. Süfyân keseleri kendi oğluna verip geri gönderdi ve, "Benim babanla olan dostluğum Allah içindi," diye haber yolladı. Süfyân'ın çocuğu dönüp geri gelince, "Babacığım! Yoksa senin yüreğin taş mıdır? Görüyorsun ki, bir ailem var ve hiçbir şeyim de yok, bana hiç mi merhamet etmiyorsun?" dedi. Bunun üzerine Süfyân şunu söyledi: "Yavrucuğum! Evet senin yemen içmen gerek, ama ben Allah için olan dostluğu dünya için olan dostluğa satıp kıyamette iflas etmiş bir halde kalamam ki!"

Naklederler ki, biri ona bir hediye getirmiş, ama o bunu kabul etmemişti. Adam, "Ben senden hiç hadis öğrenmedim," demiş. Ancak Süfyân, "Ama kardeşin öğrendi, verdiğin mal nedeniyle ona diğerlerinden daha şefkatli davranabilirim ve böylece ona meyledebilirim," demişti. Kimseden hiçbir şey almazdı. "Eğer minnet altında kalmayacağımı bilsem o âlemi alırdım," derdi.

Bir gün birisiyle birlikte itibarlı kişilerden birinin kapısından geçiyordu. Yanındaki kişi konağa bakınca bunu yasaklayıp, "Şayet siz bu konaklara böyle bakmamış olsaydınız, onlar konaklara bu kadar para israf etmezlerdi. O yüzden bu konaklara bakınca şu haksız israfta onlara ortak oluyorsunuz," dedi.

Bir komşusu vardı. Vefat edince cenaze namazında hazır bulundu. Halk müteveffa hakkında lehte şahitlik yapıyor, "Bu iyi zattı," diyorlardı. O ise şöyle diyordu: "Şayet halkın ondan memnun olduğunu bilmiş olsaydım, cenazesinde kesinlikle hazır bulunmazdım, zira bir kimse münafık olmadıkça halk kendisinden memnun kalmaz!"

Gidip caminin maksûresinde oturmak Süfyân'ın âdetiydi. Buhurdanlığı sultanın malıyla tüttürdüklerinde, kokusu burnuna gelmesin diye hemen oturduğu yerden sıçrar ve bir daha oraya oturmazdı.

Naklederler ki, bir gün elbisesini ters çevirip öyle giymişti. Durum kendisine anlatılınca düzeltmek istedi, ama yapmadı ve, "Şu gömleği ulu ve yüce Allah için giymişimdir, istemem ki halk için çıkarıp çevireyim!" deyip öylece geçti gitti.

Naklederler ki, bir genç hacda bir âh edip ölmüştü. Süfyân (onun ruhuna hitaben), "Dört hac yaptım, bunları sana bağışladım, sen de şu 'Âh'ı' bana veriyor mu-

sun?" dedi. Genç, "Verdim gitti," dedi. Süfyân o gece gördüğü rüyasında kendisine şöyle dediklerini duydu: "Kâr ettin, haydi bakalım, eğer bunu tüm Arafat'takilere bölüştürsen hepsi zengin olur."

Naklederler ki, hamama girdi. Parlak bir oğlanın içeriye girdiğini görünce, "Dışarı atın bunu! Her bir kadının yanında bir, her bir oğlanın yanında onsekiz şeytan vardır. Bunlar onu halkın gözlerine süslü ve cazip gösterirler," dedi.

Naklederler ki, bir gün ekmek yiyor ve ısırdığı ekmeği bir köpeğe veriyordu. Kendisine niçin ailen ve evlatlarınla yemiyorsun diyenlere demişti ki: "Eğer ekmeği köpeğe verecek olursam sabaha kadar beni bekler, ben de namaz kılarım; çoluk ve çocuklarıma versem beni ibadet ve tâattan alıkorlar!"

Bir gün sohbetinde bulunanlara dedi ki: "Bir yemeğin hoş veya nahoş olması en fazla dudaktan boğaza inene kadardır. İster hoş olsun ister olmasın bu kadarına sabrediniz ki, hoş ve nahoş nezdinizde bir olsun. Bu kadar çabuk geçip giden bir şeyin yokluğuna katlanılabilir."

Naklederler ki, fakirlere o kadar büyük değer verirdi ki, meclisinde fakirler emîrler gibi itibar görürdü.

Naklederler ki, bir kere hevdece oturmuş, yanındaki arkadaşlarıyla Mekke'ye gidiyor ve yol boyunca durmadan ağlıyordu. Arkadaşı: "Günah korkusundan mı ağlıyorsun" diye sordu. Süfyân elini uzatıp bir saman yaprağı aldı ve, "Gerçi günahlarım çoktur, ama günahlarım şu saman yaprağı kadar bile olmaz. Ben getirdiğim iman hakiki iman mıdır, değil midir diye korkuyorum," dedi.

"Başkaları ibadetle meşgul oldu, bunun verdiği semere hikmet oldu."

"Ağlamak on kısımdır. Bunlardan dokuzu riya, biri Allah içindir. Sende eğer gözden bir damla (içten olarak) yaş gelse bu da çok şeydir!"

"Eğer bir yere bir kalabalık toplanıp bir tellal, 'Bugün akşama kadar yaşayacağım diyen ayağa kalksın,' diye ilan verse bir tek kişi ayağa kalkmaz. Şaşılacak şeydir ki, önlerinde bulunan malum işlere rağmen bütün halka, "Her kim ölüme hazırlık yapmışsa ayağa kalksın," diye ilan edilse bir tek kişi bile yerinden kalkamaz!"

"Amelde takva üzere olmak, amelin kendisinden daha zordur. Kişi genellikle iyi iş yapa yapa nihayet onu aleni olarak amel edenler defterine yazarlar. Sonra bununla o kadar övünür ve ondan o kadar söz eder ki, nihayet bu ameli riya defterine kaydederler."

"Bil ki zenginlerin çevresinde dolaşan fakir ikiyüzlüdür; sultanın etrafında dolaştı mı bil ki soyguncudur."

"Dünyada zühdü fiilen uygulayan zahittir, zühdü lafta kalan henüz olamamıştır."

"Züht ne abâ giymektir ne de arpa ekmeği yemek. Züht dünyaya gönül bağlamamak ve tamahkâr olmamaktır."

"Allah'la aranda kalan birçok günahla Hakkın huzuruna çıkman, insanlarla aranda kalan bir günahla Onun huzuruna çıkmaktan daha basittir."

"Şu devir, inziva köşesine çekilip susma zamanıdır."

Biri ona sordu: "Şayet inziva köşesine çekilip oturursam kazanç ne olacak? Bu konuda ne dersin?" Dedi ki: "Allah'tan kork! Kazanca muhtaç olan zahidi hiç görmedim! İnsanoğlu için bir deliğe kaçıp orada kendini gizlemesinden daha iyi bir şey olduğunu bilmiyorum. Zira selef, ister eski ister yeni olsun, şöhrete vesile olan bir elbise giymekten hiç hoşlanmazdı. Belki öyle olmalı ki, bunun lafını etmemeli. Zira iki şöhret de menedilmiştir. (Yeni giyerek meşhur olmak ile eski giyerek dikkat çekmek arasında fark yoktur.)"

"Zamane halkının selamette olmaları için yatıp uyumaktan daha iyi bir çare bilmiyorum!"

"En iyi sultan, âlimlerle oturup onlardan ilim öğrenendir. En kötü âlim sultanlarla oturup kalkandır."

"En iyi ibadet halvettir. Sonra ilim öğrenmek, sonra öğrenilen ilimle amel etmek, sonra da onu yaymak gelir."

"Kendisinde bir kelime hikmet görmeden önce kimseye alçakgönüllülük göstermedim."

"Beden için dünyayı, ruh için ahireti elinde tut!"

"Şayet günah pis kokan bir nesne olsaydı, kimse onun kokusundan kurtulmazdı!"

"Kendini başkasından üstün gören kibirlidir."

"En aziz insanlar beş çeşittir: Zahit âlim, sûfi fakîh, alçakgönüllü zengin, haline şükreden fakir, (Ali soyundan gelen) Sünni şerif."

"Namazı huşûyla kılmayanın namazı sahih değildir."

"Haram maldan sadaka veren ve hayrat yapan kimse pis elbiseyi kanla veya idrarla temizlemek isteyen kişiye benzer ki, bu yolla elbise daha da pis hale gelir."

"Rıza, takdir olunanı şükrederek kabullenmektir."

"Güzel huy ulu ve yüce Allah'ın hışmını söndürür."

"Yakîn, karşılaştığın şeylerde Allah'ı suçlamamandır."

"Tenzih ederim O Allah'ı ki, bizi (ailemizi ve evladımızı) öldürüp malımızı almakta ve biz Onu daha da çok sevmekteyiz!"

"O dost edindiğini düşman edinmez."

"Müşahedede, mükâşefede ve muayenede nefes almak haram, tehlikelerde helaldir."

"Birinin sana, ne iyisin demesi ne kötüsün demesinden daha çok hoşuna gidiyorsa, bil ki hâlâ kötü birisisin!"

Yakîn nedir sorusuna cevaben dedi ki: Kalpte bulunan bir fiildir, yakîn sıhhatli olunca marifet kanıtlanmış olur; yakîn, başına gelen her şeyin Hakla sana geldiğini bilmendir veya vaat edilenin sana gözle görülür hale gelmesi, hatta daha da açık olmasıdır. Yani vaat edilenin hazır olması, belki bundan fazla apaçık olmasıdır.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), *'Çok et yenen bir hane halkından Allah nefret eder,'* hadisiyle neyi kastetmiştir diye sorduklarında dedi ki: "Dedikodu yapanları kastetmiştir. Zira hiç durmadan Müslümanların etini yiyorlar!"

Hâtem-i Âsamm'a dedi ki: "Sana dört söz söyleyeceğim. Dört şeyin kaynağı (kâfirlik ve) bilgisizliktir. Birincisi halkı kınamak; kazâ ve kaderi görmemektendir ve kazâyı görmemek kâfirliktir. İkincisi Müslümanlara haset etmek kısmeti görmemektendir ve kısmeti görmemek kâfirliktir. Üçüncüsü haram ve helallığı şüpheli mal biriktirmek; kıyametteki hesabı görmemektendir ve kıyametteki hesabı görmemek kâfirliktendir. Dördüncüsü Allah'ın tehditlerinden emin olmak ve vaadine bel bağlamamak; Cenâbı Hakkın vaidini ve vaadini görmemekten olup vaid ve vaadi görmemek de tümüyle kâfirliktir."

Naklederler ki, Süfyân müritlerinden biri sefere çıkacak olursa ona, "Eğer bir yerde satılık ölüm görürsen benim için satın al," diye tembih ederdi. Eceli yaklaşınca ağladı ve, "Ölümü arzu etmiştim, ama şimdi ölüm gayet güç. Keşke bütün seferler bir asa, bir matarayla çıkılabilir cinsten olsaydı. Ama Allah'ın huzuruna varmak üzere çıkılan sefer cidden çok zor. Aziz ve Celil olan Allah'ın katına varmak kolay değil!" Her ne zaman ölüm ve onun insanı sarmasıyla ilgili bir söz işitse günlerce kendinden geçerdi. Kime rastlasa, "Gelmeden önce ölüm için hazırlık yap," derdi. Ölümden hem bu kadar korkar hem onu bu kadar arzu ederdi.

Ahbapları cennet hoşuna gidiyor mu diye sorduklarında, başını sallayıp dedi ki: "Ne diyorsunuz? Hiç cennete girebilir miyim veya onu benim gibi birine verirler mi?"

Ölümü Basra'da olmuştu. Basra emîri valiliği ona vermek istemişti. Aradılar, ahırda buldular; karnı ağrıyordu, ama bir an durmadan dinlenmeden ibadetle meşguldü. O gece hesap ettiler, tam altmış kere abdest almış, ama yine de abdesti bozulmuştu. Namaz kılayım derken abdest bozma ihtiyacını duyuyordu. Böyle zamanda

abdestli olmasan da olur diyenlere, "İstiyorum ki, Azrail gelince pis değil, temiz olayım. Çünkü murdar yüz bulup Cenâbı Hazret'in huzuruna yönelemez ki!" dedi.

Abdullah Mehdî anlatıyor: Süfyân bana, "Yüzümü zemin üzerine koy, çünkü ecelim yaklaştı," dedi. Yüzünü toprağa koydum, durumu cemaate haber vermek için dışarı çıktım. Dönüp içeri girince bütün arkadaşları orada hazır buldum ve, "Sizi kim haberdar etti?" dedim. Şöyle dediler: "Rüyamızda: 'Haydi, Süfyân'ın cenaze namazına hazır olun,' diye bir ses işitmiştik!" Halk içeri dolmuştu. Ecel terleri döküyordu, elini yastığın altına sokup içinde bin altın bulunan bir kese çıkardı ve, "Bunu sadaka olarak dağıtınız," dedi. Allah! Allah! dediler. Hiç durmadan dünyalık edinmeyin derdi, şimdi ise bu kadar altını var dediklerinde, Süfyân dedi ki: "Şu para dinimin bekçisidir, bedenimi de bununla koruyabilmiştim. Bu yüzden İblis bana el atamadı. Şayet şeytan bugün ne yiyecek ve giyeceksin diye bana vesvese verince, 'İşte altın,' derdim. Ama kefenin yok deyince, 'İşte altın,' derdim. Böylece onun vesvesesini ve kışkırtmalarını kendimden uzaklaştırırdım. Yoksa benim buna ihtiyacım olmamıştı." Sonra kelime-i şahadet getirip ruhunu teslim etti.

Derler ki, Buhara'da bir müridi vardı. Ölünce Buhara âlimleri onun mallarını koruma altına aldı. Bundan haberdar olan Süfyân Buhara'ya gitmeye karar verdi. Buharalılar onu ta nehrin kıyısında karşılayıp ağırlama ve ikramla şehirlerine götürdüler. Süfyân onsekiz yaşındaydı. Sözü edilen altınları kendisine teslim etmişlerdi. Kimseden bir şey isteme ve dilenme durumunda kalmayayım diye o da bunları saklamıştı. Öleceğini kesinkes bilince sadaka olarak dağıtmıştı.

Öldüğü gece, "Verâ' öldü! Dindarlık ve dinsel hassasiyet vefat etti!" diye bir ses duyuldu.

Rüyada görüp sordular: "Mezardaki karanlığa ve yalnızlığa nasıl sabrediyorsun?" Dedi ki: "Benim mezarım, içinde bülbüllerin ötüştükleri cennet bahçelerinden bir bahçedir!"

Başka biri onu düşünde görüp, Allahü Teâlâ sana nasıl muamele yaptı diye sordu. "Bir adımımı sırat köprüsüne koydum, ikinci adımda cennete vardım," dedi.

Başka biri onu rüyada gördü ki, cennette bir ağaçtan öbürüne uçmakta. Bunu neyle kazandın diye sordu, cevap verdi: "Hassas bir dindarlıkla!"

Allah'ın mahlukatına karşı gayet şefkatliydi. Bir gün pazarda kafeste feryat edip tepinen bir kuşcağız gördü, satın alıp serbest bıraktı. Bu kuş her gece Süfyân'ın evine gelirdi. Süfyân bütün gece namaz kılar, kuş da onu seyreder durur, zaman zaman da gelip üzerine konardı. Süfyân'ı toprağa verdiklerinde bu kuşcağız kendini onun cenazesine vurup feryat figan ediyordu. Halk da hayhuy edip ağlaşıyordu.

Şeyhi toprağa gömdüklerinde kuşcağız bu sefer de kendini mezarın toprağına çarpmaya başladı; derken, "Hak Teâlâ mahlukata karşı beslediği şefkattan ötürü Süfyân'ı affetmiştir," diye bir ses geldi. Kuşcağız öldü ve Süfyân'a yoldaş oldu!

Sözleri

- [Tevekkül kaderin hücumu karşısında için sakin olmasıdır. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:117)]
- Yirmi yıl bile çalışılsa edep öğrenilmeden ilim öğrenilmez.
- Âlim din tabibidir, para da din hastalığı. Tabip onu kendine çekince başkalarını neyle tedavi edecek?
- Birisinin ihtilaflı hükümlerden birine göre hareket ettiğini görürsen aynı görüşte olmasan bile ona ilişme!
- Bir insan evlendi mi gemiyle derya yolculuğuna çıkmış olur, çocuğu oldu mu gemi parçalanmış olur!
- Çok karıya sahip olmak dünyadan değildir. Çünkü sahabenin en zahidi olan Hz. Ali'nin bile dört karısı, dokuz cariyesi vardı.
- Komşuları tarafından sevilen bir fakîh gördüğünüzde bilin ki o dalkavuğun biridir.
- En gaddar kişi kendisinde tersi durumun olduğunu bile bile kendisini hiç tanımayan birisinin övmesine itibar edendir.
- Devlet adamlarına hizmetçilik eden birine, "Onlardan uzaklaş," deyince adam, "Ama ailem ne olacak?" dedi. Süfyân, "Bakın hele şuna ne diyor? Kendisine asiyken sana rızk veren Allah itaatkâr olduğunda vermez mi hiç?"
- Çoluk çocuğu (çok) olan kimselere tabi olmayınız. Zira bunlar karışık işlerden kolay kolay kurtulamazlar.
- Harcamak için elinde tuttuğun bir malın sana bir zararı olmaz. Zira halka muhtaç olan bir kimsenin (şayet malı bulunmazsa) bazen onlar için dininden fedakârlık yapması kaçınılmaz olabilir.
- Kendini tanı, hakkında söylenen sana zarar vermez.
- Sana cömertlik taslayanla yoldaş olma. Çünkü onun kadar masraf yaparsan bunu yüzüne çarpar, lütufta bulunursa seni bununla uşak yapar.
- Kendisine önem vermeni hırsla isteyen dostunu bırak gitsin.
- Başkanlıktaki kadar az zühte hiçbir alanda rastlamadık. Çünkü kişi üzerinde çekişilen maldan vazgeçip öbürüne verebilir. Ama başkanlıkta durum hiç de böyle

değildir.

- Bir sofuya ihtiyacın olursa yanındayken akranından hiç kimseyi anma, yoksa ihtiyacını görmez.
- Dünyayı seven sofulardan uzak dur. Vallahi hiçbir sofuyla çekişmedim ki, canıma kıymasından kaygı duymayayım.
- Bütün düşmanlıkların kökü namertlere yapılan iyiliktir.
- Allah hakkında marifet sahibi olan tevekkülün hakikatine varır ve göçe özlem duyar.
- [Amel ve ilim bakımından kendini din kardeşinden üstün görenin ameli de ilmi de heba olur. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:115, 117)]

EBÛ ALİ ŞAKÎK

(ö. 164)

Erdem sahipleri içinde mütevekkil, esrarda mutasarrıf, muhterem insan, muhteşem kıble, tarik ehlinin kılavuzu Ebû Ali Şakîk (r.a.) zamanın biriciği ve asrının şeyhiydi. Züht ve ibadette sapasağlam bir temele dayanıyordu. Tüm ömründe tevekkül esasına göre hareket etmişti, çeşitli ilimlerde kemal sahibi olup bunlara dair birçok eseri vardı. Hâtem bin Âsamm'ın üstadı olup İbrahim bin Edhem'in yolundan gidiyordu. Birçok şeyhin sohbetinde bulunmuştu. Diyor ki: "Binyediyüz üstada öğrencilik yaptım, birkaç yük kitaba sahip oldum. Anladım ki, Allah'ın yolu şu dört şeyledir: İlki rızktan emin olmak, ikincisi amelde ihlas, üçüncüsü şeytana düşman olmak, dördüncüsü ölüme hazırlık yapmak."[1]

Tevbe etmesinin nedeni şuydu: Ticaret için Türkistan'a gitmişti. Bir puthaneyi görmeye gitti, içini döke çeke ibadet eden bir putatapar gördü. Şakîk dedi ki: "Sen ölümsüz, bilgili ve güçlü bir yaratıcın var, utan. Puta tapma, Ona tap! Çünkü onun elinden hiçbir şey gelmez." Putatapar, "Eğer durum gerçekten de dediğin gibiyse, O kendi şehrinde sana rızk vermeye kadir değil midir ki, buralara kadar gelmen gerekti?" dedi. Şakîk bu söz üzerine uyandı, kendine geldi. Belh'in yolunu tuttu, tesadüfen bir Mecusi onun yol arkadaşı oldu ve, "Ne iş yaparsın?" diye sordu. Şakîk, "Ticaretle uğraşıyorum," dedi. Mecusi, "Şayet kısmetin olmayan bir rızk peşinde koşuyorsan kıyamete kadar peşinde koşsan bile onu elde edemeyeceksin. Yok eğer nasibin olan bir rızk peşinde koşuyorsan da koşmana ve dolaşmana gerek yok. Zira mutlaka o seni bulur," dedi. Şakîk bu sözü işitince daha da uyandı, dünyaya karşı kalbinde bir soğukluk doğdu. Ve sonra Belh'e geldi. Gayet civanmert birisi olduğundan dostlardan oluşan bir cemaat etrafında toplandı. O sıralarda Belh emîri Ali bin İsâ bin Mâhân'ın av köpeklerinden biri kaybolmuştu. "Bu köpeği sen aldın," diye Şakîk'in komşusunu yakalayıp işkence etmeye başlamışlardı. Adam Şakîk'e sığındı.

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, VIII:58; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 61; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:91; *Kuşeyrî Risalesi*, 124; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I:283; *Fevâtü'l-Vefeyât*, I:240; *Şezerâtu'z-Zeheb*, I:341; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, IV:159; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:121; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 210; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 103.

Şakîk emîrin yanına varıp, "Bu adamı salıver, üç gün sonra köpeğini sana teslim edeceğim," deyince adamı salıverdiler. Meğer üç gün sonra köpeği birisi bulmuş ve bu köpeği Şakîk'e götürmeliyim, zira o civanmert olduğundan bana bir şey verir diye düşünmüş. Sonra da köpeği Şakîk'e getirmiş. Şakîk de götürüp emîre vermiş, sonra da dünyadan tamamıyla el etek çekmiş.

Naklederler ki, bir kere Belh'te korkunç bir kıtlık başgöstermiş, öyle ki halk birbirini yiyormuş. Şakîk pazarda şen şakrak bir köle gördü ve, "Ey uşak! Şen şakrak olmanın âlemi ne? Halkın açlıktan ne halde olduğunu görmüyor musun?" dedi. Köle cevap verdi: "Bundan bana ne? Ben kendine özgü bir köyü ve buradan bir sürü geliri olan birisinin kuluyum. O beni aç bırakmaz ki!" Şakîk'in eli ayağı buz kesildi ve şöyle dedi: "İlahi! Bir ambarı olan bir ağaya güvenen şu köle bu kadar şen ve şakrak! Sen ki, hükümdarlar hükümdarı olup rızka kefil olmuşsun! Biz neye gam yiyelim?" dedi. Derhal dünya meşgalelerinden yüz çevirdi, içten bir şekilde tevbe edip Hakkın yoluna baş koydu, tevekkülde kemal derecesine vardı. Daima (bu hali hatırlar ve), "Ben bir kölenin çömeziyim," der dururdu.

Hâtem-i Âsamm'ın şunu anlattığı nakledilir: Şakîk'le bir gazâya gitmiştim. Dehşetli bir gündü, saflar oluşturulmuştu. Öyle ki havada fırlayan oklardan ve parlayan mızrak uçlarındaki demirlerden başka bir şey görülmüyordu. Bu sırada Şakîk bana, "Ya Hâtem! Kendini nasıl buluyorsun? Dün gece karınla yatağa girip emniyet içinde uyuduğun gibi hissediyor musun şimdi kendini?" diye sordu. Ben, "Hayır," dedim. O, "Allah'a ant olsun ki, ben dün gece yatakta kendimi nasıl buluyorduysam şimdi de bedenimi öyle buluyorum," dedi. Sonra gece olunca gitti, Allah'a olan güveninden iki ordunun arasında uzandı, hırkasını yastık yaptı, düşmanların arasında başını koyup yattı.

Naklederler ki, bir gün meclisteyken dışarıda, "Kâfir geldi!" diye bir vaveyla koptu. Şakîk hemen dışarı seğirtip kâfirleri hezimete uğrattı ve geri dönüp geldi. Bir mürit şeyhin seccadesinin önüne birkaç gül koymuştu. Şeyh bunları eline alıp kokluyordu. Cahilin biri bunu görünce, "Düşman askerleri şehirde, Müslümanların imamı ise gül koklamakta!" deyip hayıflandı. Şeyh dedi ki: "İşte böyle! Münafıklar hep gül koklamayı görürler, düşman askerlerini kırmayı hiç görmezler!"

Naklederler ki, bir gün yolda giderken bir bigâne [kâfir] onu görüp, "Utanmıyor musun ki, hâs kul olduğunu iddia edip böyle laflar ediyorsun? Bu sözün manası şudur: Her kim rızk verdiği için Ona iman edip ibadet ederse hakikatte o (haksever değil) nimetseverdir," dedi. Şakîk dostlarına dönüp, "Bu kişinin dediği sözü kaydediniz," dedi. Bigâne, "Senin gibi biri benim gibi birinin sözünü kaydeder mi?" dedi.

Şakîk, "Evet. Biz bir cevher bulduğumuzda pisliğe bile düşmüş olsa alır ve temizleriz," dedi. Kâfir, "Bana İslamı sun, çünkü senin dinin alçakgönüllülük ve Hakkı kabul etme dinidir," dedi. Şakîk, "Evet, öyledir," dedi. Allah Resul'ü (s.a.v.) buyurur ki: *"Hikmet müminin yitik malıdır, kâfir katında bile olsa onu arayıp bulun."*

Naklederler ki, Şakîk Semerkand'da bir mecliste konuşurken yüzünü cemaate çevirip dedi ki: "Ey cemaat! Eğer ölüyseniz mezarlığa, çocuksanız mektebe, deliyseniz tımarhaneye, kâfirseniz küfür diyarına! Yok eğer kulsanız Müslümanlığın şartını hakkıyla yerine getiriniz, ey mahlukseverler!"

Biri Şakîk'e, "Halk seni kınıyor ve halkın el emeğiyle geçindiğini söylüyor, gel ben sana malımdan nafaka bağlayayım," dedi. Şakîk, "Kabul, eğer sende şu beş kusur yoksa öyle yapayım," dedi ve saydı: "Bir: Bana verdiğin nafaka yüzünden hazinende bir eksilme olabilir. İki: Malını hırsızlar soyabilir. Üç: Yaptığına pişman olabilirsin. Dört: Bende bir kusur görecek olsan nafakayı kesebilirsin. Beş: Caizdir ki, ecelin gelir ve ben nafakasız kalırım. Sende bu kusurlar yoksa söyle, teklifine evet diyeyim. Oysa benim bütün bu ayıplardan mukaddes ve arınmış bir Mevlâm var!"

Naklederler ki, yanına gelen biri, hacca gitmek istiyorum dedi. Şakîk, "Peki, yol harçlığın nedir?" diye sordu. Adam anlattı: Dört şey. Bir: Hiç kimseyi kendi rızkıma kendimden daha yakın görmem. İki: Benim dışımda kalanları benim rızkıma benden pek çok uzak görürüm. Üç: Nerede olursam olayım, Allah'ın takdirinin benimle olduğunu görürüm. Dört: Hangi halde bulunursam bulunayım bilirim ki, ulu ve yüce Allah benim halimi benden daha iyi bilmektedir. Adam bunu söyleyince Şakîk, "Çok güzel, iyi bir yol harçlığın var, mübarek olsun!" dedi.

Naklederler ki, Şakîk hac amacıyla yola çıkıp Bağdat'a varınca Hârun Reşîd çağırmış, o da yanına gitmiş. Hârun Reşîd sormuş, "Zahit Şakîk sen misin?" Şakîk cevap vermiş: "Şakîk benim, ama zahit değilim." Hârun, "Bana öğüt ver," deyince Şakîk anlatmış: "Aklını başına topla! Zira Hak Teâlâ seni Sıddîk'ın makamına oturttuğundan, ondan istediği gibi senden de sıdk istiyor. Fâruk makamına oturttuğundan, ondan istediği gibi senden de hak ile bâtılı ayırt etmeni istiyor. Zinnûreyn makamına oturttuğundan, ondan istediği gibi senden de hayâ ve kerem istiyor. Murtazâ makamına oturttuğundan, ondan istediği gibi senden de ilim ve adalet istiyor." Hârun, "Biraz daha," deyince Şakîk anlatmaya devam etmiş: "Allah'ın cehennem denen bir yeri var, seni ona kapıcı yapıp eline üç şey vermiş: Mal, kılıç, kırbaç! Demiş ki, halkı bu üç şeyle cehennemden uzaklaştır. Muhtaç biri yanına gelirse malını esirgeme. Kim Hakkın fermanına aykırı davranırsa bu kırbaçla onu edeplendir. Kim haksız olarak adam katlederse öldürülenin mirasçılarının iznini alarak onu bu kılıçla –kısas

olarak– idam et. Eğer bunu yapmazsan cehenneme gidenlerin ilki sen olursun." Hârun, "Biraz daha," dedi. Şakîk yine anlattı: "Sen suyun kaynağısın, valilerin bu suyun arklarıdır. Eğer su kaynağında saf ve berrak olursa arkların bulanık olması zarar vermez. Ama kaynağında bulanıksa arklarda durulması hiç ümit edilmez."

Hârun, "Biraz daha," dedi. Şakîk anlattı: "Varsay ki, çölün ortasındasın ve mahvolmana ramak kalacak şekilde susadın. Derken bir içim su buldun, kaça satın alırsın?" Hârun, "Kaç isterlerse ona," dedi. Şakîk, "Ama adam, mülkünün yarısını almadan satmam derse?" Hârun, "Onu da veririm." Şakîk, "Varsay ki, bu suyu içtin, ama içtiğin su dışarı çıkmadı, idrar yapamadın. Öyle ki, mahvolmaktan korktun, o zaman biri çıkıp, 'Ben seni tedavi edebilirim, ama buna karşılık mülkünün öbür yarısını alırım,' derse ne yaparsın?" Hârun, "Bunu da veririm." Şakîk, "Şu halde önce içip, sonra idrar yoluyla dışarıya attığın bir içim su değerindeki bir mülkle ne naz edip duruyorsun?" Bunun üzerine Hârun ağladı ve Şakîk'i mükemmel bir şekilde ağırlayıp uğurladı.

Şakîk daha sonra Mekke'ye gitti. Burada birçok kişi çevresinde toplandı. "Burada rızk aramak cehalet, rızk için çalışmak haramdır," diyordu. İbrahim bin Edhem'e rastladı. Şakîk, "Ey İbrahim! Geçimini sağlamak için ne yapıyorsun?" diye sordu. İbrahim, "Şayet elime bir şey geçecek olsa şükrediyorum, geçmese sabrediyorum," diye cevap verdi. Şakîk, "Belh köpeklerinin yaptığı da budur. Bulduklarında şükreder, kuyruklarını sallayıp iz sürerler. Bulamadıklarında da sabrederler," dedi. İbrahim, "Peki, geçimini sağlamada siz nasıl davranıyorsunuz?" dedi. Şakîk, "Şayet elimize bir şey geçecek olsa tercihan başkalarına veririz [isâr], geçmezse şükrederiz," deyince İbrahim yerinden fırladı, onu kucaklayıp öptü ve, "Vallahi billahi sen üstatsın," dedi.

Mekke'den ayrılıp tekrar Bağdat'a geldiğinde bir meclis kurup vaaz vermeye başladı. Daha çok tevekkül üzerinde duruyordu, konuşması sırasında, "Çölde yol alırken cebimde dört akçe vardı, bu akçeler şimdi de aynen yanımda," dedi. Bir genç ayağa kalkıp: Peki, o dört akçeyi cebine koyduğun yerde ulu ve yüce Allah hazır değil miydi? O saatte Aziz ve Celil Allah'a güvenin kalmamış mıydı diye sordu. Şakîk'in yüzünün rengi değişti, bu sözdeki isabeti itiraf edip, "Doğru söylersin," dedi ve kürsüden aşağı indi.

Naklederler ki, yanına gelen yaşlı birisi, günahım çok, tevbe etmek isterim dedi. Şakîk, "İyi, ama geç kaldın," dedi. İhtiyar, "Hayır, erken bile geldim," dedi. Şakîk, "Nasıl olur?" dedi. İhtiyar, "Her kim ölümden önce gelirse erken gelmiş olur," dedi. Şakîk, "Hoşgeldin ve güzel söz söyledin," dedi.

Sözleri

- Rüyada şöyle dediklerini görmüştüm: Rızkı için Aziz ve Celil olan Allah'a güvenenin güzel huyları artar, eli açık olur, tâatında vesvese bulunmaz.
- Tâatın aslı (Allah'la ilgili) korku, ümit ve sevgidir.
- Allah korkusunun belirtisi haramları terk etmek; Allah'tan umutlu olmanın belirtisi sürekli tâat; Allah sevgisinin belirtisi aralıksız bir şevk ve pişmanlık halidir.
- [Bir kimsede şu üç şey bulunmazsa cehennemden kurtulamaz: Kendinden emin olma, korkma, çaresizlik. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 66)]
- Allah'tan korkan bir kimse hayatın geçen kısmına bakıp, "Nasıl geçti?" diye kaygılanır, geriye kalan kısmında başına neyin geleceğini bilmediğinden endişelenir. [Sonucun nasıl olacağını bilmediğinden belirsiz olmasından korkar. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 63)]
- İbadet on parçadır, bunun dokuzu halktan kaçmak, biri de susmaktır.
- İnsanlar için felaket şu üç şeydedir: Tevbe ederiz ümidiyle günah işliyorlar; daha yaşarız ümidiyle tevbe etmiyorlar; rahmet ümidiyle tevbe etmeden kalıyorlar. İmdi böylesi bir kimse asla tevbe etmez.
- Hak Teâlâ tâatta bulunan kullarını ölüm hallerinde diri kılmıştır, günahkârları da sağken ölü kılmıştır.
- Üç şey fukaranın arkadaşıdır: Gönül feragatı, hesap kolaylığı, can rahatı. Üç şey de zenginlerin arkadaşıdır: Gönül meşguliyeti, hesap zorluğu, can sıkıntısı.
- Ölüm için hazırlıklı olmak gerekir, zira ölüm bir kere geldi mi bir daha geri gitmez.
- İkramda bulunduğun kişi ile sana ikramda bulunan kişi arasındaki farka dikkat et. Eğer ikramda bulunduğun zatı, sana ikramda bulunan zattan daha çok seviyorsan, dostluğu ahiret üzerine kurmuşsun, yoksa dünya ve çıkar üzerine.
- Misafir kadar sevdiğim hiçbir şey yoktur. Zira rızk da, rızkın külfeti ve ücreti de Allah'a aittir. Ben bu arada hiçbir şey değilim. Ama mükâfatı ve sevabı bana attir.
- [Gönül rahatlığı içinde olan birisi yokluk ve darlığa düşer ve katında darlık hali daha da makbul olursa iki neşeye düşmüş olur: Biri dünyadadır, öbürü ahirette. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 65) Tersi de doğrudur.]
- Kulun Hak Teâlâ'ya güvendiği ve dayandığı neyle bilinir sorusuna şu cevabı verdi: "Dünyalık bir şeyi elinden kaçırdı mı, bunu ganimet saymak (ve maddi bir çıkarın gecikmesini erken gelmesine tercih etmek) ile."
- Eğer bir insanı tanımak istersen Hakkın vaat ettiğine mi, yoksa halkın vaat ettiği-

ne mi daha çok güvendiğine bak!

- Kişinin takvası üç şeyde belli olur: Alışında, menedişinde, konuşmasında. "Almak dindir," yani orada (takva sahası içinde) aldığın şey dindir. "Menetmek dünyadır," yani sana verilen malı dünya olduğu için alma. "Konuşmak hem din hem dünyadır," yani iki yer hakkında da konuşulabilir. Sözün dine ait olanı da dünyaya ait olanı da vardır. Bu sözün diğer bir anlamı da şudur: Aldığın şey dindir demek, dinsel emirleri yerine getirmek demektir. Men (ve terk) ettiğin şey dünyadır, sözü yasaklardan uzak durmak manasına gelir. Konuşmak ise ikisini de kuşatır. Çünkü kişinin dünyada mı, yoksa dinde mi olduğu sözle belli olur.
- Şu beş şeyi tam yediyüz âlime sordum: Akıllı kimdir? Zengin kimdir? Zeki kimdir? Fakir ve derviş kimdir? Cimri kimdir? Hepsi de aynı cevabı verip dediler ki: Akıllı, dünyayı sevmeyen zattır. Zeki, dünyanın kendisini kandıramadığı kimsedir. Zengin, Aziz ve Celil olan Allah'ın bölüştürmesine ve kendi kısmetine razı olan kimsedir. Derviş, gönlünde fazla şey arzu etme hali olmayan kişidir. Cimri, Allah'ın hakkını Allah'ın halkından esirgeyen kimsedir.
- Hâtem-i Âsamm anlatıyor: "Şakîk'ten faydalı bir öğüt rica etmiştim. 'Eğer,' dedi, 'genel bir öğüt istersen dilini koru; sevabını terazinde ve amel defterinde göremeyeceğin bir sözü asla söyleme. Özel bir öğüt istersen dikkat et; bir sözü ancak söylemesem yanarım diye kanaat getirdikten sonra söyle, vesselam."
- [Tevekkül Rabbin vaadiyle kalbin tatmin olmasıdır. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 63)]
- Tevbenin tefsiri kendini Allah'a karşı cüretkâr, Allah'ı kendine karşı halim selim görmendir.
- Rahat olayım dersen eline geçeni ye, bulduğunu giy, Allah'ın hakkındaki takdirine razı ol.
- [Servet için kendini hiç yorma, eğer kısmetine fakirlik düşmüşse asla zengin olamazsın. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:121)]
- Âlimler ve sûfiler her çağda çobandır. Çobanlar kurda dönüşürse sürüyü kim bekler?
- Halkla olan ilişkin ateşle olan ilişkin gibi olsun. Faydasından yararlan, zararından korun!
- [Başarı kapısının halkın yüzüne kapatılmış olmasının nedenleri altıdır: Nimetlerden faydalanıyor, ama şükrünü eda etmiyor. Dünya için ilim öğreniyor, keyifleri için ameli terk ediyorlar. Günaha hemen başlıyor, ama tevbeyi erteliyorlar. İyi kişilerle uzun boylu sohbet ediyor, ama fiillerini örnek almıyorlar. Cenazelerini

toprağa veriyor, ancak bundan ibret almıyorlar. Dünya kendilerine yüz vermiyor, ama yine de onun peşinden ayrılmıyorlar, ahiret yüzlerine gülüyor, fakat görmezlikten geliyorlar. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:121)]

[Mümin gül eken kimse gibidir, ama yine de diken vermesin diye kaygılanır. Münafık, diken eken kimse gibidir, ama yine de gül devşirmeye tamah eder. Heyhat, heyhat! Allah katında iyi işin karşılığı iyiliktir, iyiler asla kötülerle bir tutulmazlar. (İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, IV:168)]

["Ey cemaat! Bugün ölseniz, Allah sizden yarınki namazın hesabını sorar mı?" dedi. Hayır, dediler. "Hâ işte, öyleyse siz de yarınki rızkınızı Ondan bugünden istemeyin!" (Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, VIII:69)]

[Sizi şüpheden yakîne, düşmanlıktan içtenliğe, kibirden alçakgönüllülüğe, ikiyüzlülükten ihlasa, arzulu olmaktan endişeli olmaya davet eden âlimler dışında hiçbir âlimin sohbetine katılmayınız. (Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, VIII:72)]

EBÛ HANÎFE

(ö. 150/767)

Şeriat ve milletin kandili, din ve devletin meşalesi, hakikatlerin gelincik çiçeği, mana ve hikmet cevherlerinin ummanı, âlim, arif, sûfi, âlem imamı Ebû Hanîfe Kûfî (r.a.) gibi her dilde övülen ve her millette makbul sayılan bir kişiyi kim tasvir edebilir? Nihayetsiz bir riyazete, mücâhedeye, halvete ve müşahedeye sahipti. Tarikatın usûlü, şeriatın fürû sahasında yüce bir mertebeye ve derin bir görüşe sahipti. Firasette, siyasette ve kıyasette tek; mürüvvet ve fütüvvette harikaydı. Hem âlemin kerem sahibi hem de asrın cömerdiydi. Hem çağın en erdemlisi hem devrin en âlimiydi. En yüksek derecede, en yüce mertebede bulunuyordu.[1]

Enes, Resulullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Ümmetimde adına Numan bin Sâbit denilen bir er bulunacak, künyesi Ebû Hanîfe olan bu zat ümmetimin meşalesidir. Ebû Hanîfe'nin sıfatı Tevrat'ta da anlatılmıştır."*

Ebû Yûsuf anlatıyor: "Ondokuz yıl Ebû Hanîfe'nin hizmetinde bulundum. Bu süre içinde sabah namazlarını, hep yatsı namazı içinde aldığı abdestle eda ediyordu."

Enes bin Mâlik diyor ki: "Ebû Hanîfe'yi öyle gördüm ki, 'Eğer şu sütun altındır,' diye iddia etseydi, bunu delille ispatlamaya muktedir olurdu."

İmam Azam Şâfiî, "Âlemdeki bütün âlimler fıkıhta Ebû Hanîfe'nin aile üyeleridir," demişti.

Hz. Ali (r.a.), "Hz. Peygamber'in (s.a.v.), *'Ne mutlu beni görene veya beni göreni görene'* dediğini işittim," demiştir. Öte yandan Ebû Hanîfe birkaç sahabeye yetişmiştir. Bunlar Enes bin Mâlik, Abdullah bin Zübeydî, Câbir bin Abdullah, Abdullah bin Ebû Evfâ, Vâsile bin Eska' ve Âişe bint Acrid'dir. Allah hepsinden razı olsun. İmdi anlattığım delillerle, onun önde gelen bir kişi olduğu sabit olmuştur. Birçok şeyhi görmüş, Cafer bin Sâdık'ın (r.a.) sohbetinde bulunmuştur. İlimde Fudayl, İbrahim

---

1 Hal tercümesi için bkz. Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 188; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:48; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:175; *Şezerâtu'z-Zeheb*, I:227; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I:107; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, VI:405; *el-Cevâhiru'l-Mudîe*, I:26; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad*, XIII:323.

bin Edhem, Bişr-i Hafî, Dâvûd-i Tâî ve Abdullah bin Mübârek'in üstadıydı.

Daha sonra Peygamberler Efendisinin (a.v.) kabrine varıp, "Selam sana Peygamberlerin Beyti!" diye selam verdiğinde, "Selam sana Müslümanların İmamı" karşılığını almıştı.

İlk fırsatta inzivaya çekilmeye karar vermişti.

Nakledilmiştir ki: O hakiki kibleye yönelmişti, halktan yüz çevirmiş, abâ giymişti. Bir gece rüyasında kendisini Peygamber'in (s.a.v.) kemiklerini toplayıp ayırırken gördü. Bunun heybet ve dehşetinden uyandı. İbn Sîrin'in öğrencilerinden birine varıp tabirini sordu. O da, "Sen Peygamber (s.a.v.) ilminde ve sünnetini korumada büyük bir dereceye ulaşacaksın, öyle ki bu konuda tasarrufta bulunup sağlamını sakatından ayırt edeceksin," dedi.

Başka bir seferinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rüyada kendisine şöyle dediğini gördü: "Ey Ebû Hanîfe! Seni, sünnetimi ihya edip ortaya çıkarman için neden kılmışlardır, bu amaçla hayata getirmişlerdir. O halde sakın inzivaya çekilme!"

İhtiyatkâr oluşunun feyz ve bereketi kendisini şöyle gösterdi: Üstadı Şâ'bî ihtayarlamıştı. Devrin halifesi bir toplantı düzenleyip Şâ'bî'yi davet etti. Âlimleri de orada hazır bulundurdu. Her hizmetkârı ve kulu adına bir çiftlik yazılmasını emretti. Bunlardan bazısı ikrar, bazısı mülkiyet, bazısı da vakıfla ilgiliydi. Hizmetkâr bununla ilgili yazıları o sırada kadı olan Şâ'bî'nin yanına koydu ve, "Müminlerin Emîri şahit olarak bunu imzalamanızı emrediyor," dedi. Önce Şâ'bî, sonra bütün fakîhler evrakı imzaladılar. Sonra hizmetkâr evrakı Ebû Hanîfe'ye getirip, "Şahit olarak bunun altını imzalamanızı Müminlerin Emîri emretmektedir," dedi. Ebû Hanîfe, "Peki, halife nerededir?" diye sordu. Hizmetkâr, sarayında dedi. Ebû Hanîfe, "Şahitliğin sahih olması için ya Müminlerin Emîri'nin buraya gelmesi ya da benim oraya gitmem gerekir," dedi. Hizmetkâr, "Nasıl olur? Başta Şa'bî olmak üzere bütün fıkıh âlimleri imzaladılar. Sen gereksiz yere zorluk çıkarıyorsun," diye çıkıştı. Ebû Hanîfe, **'Onlar kendi yaptıklarından sorumlu, vebali boyunlarına,'** [BAKARA 2:286] dedi. Bu söz halifenin kulağına gidince Şâ'bî'yi getirtip, "Şahitlikte görmek şart mıdır, değil midir?" diye sordu. Şâ'bî, "Evet, şarttır," dedi. Halife, "Peki, sen beni ne zaman gördün ki, (kullarımla aramda olan bir muamele için) şahit olarak imza attın?" dedi. Şâ'bî, "Bunun senin fermanın olduğunu biliyordum, bu nedenle seni görmeyi talep edemedim," dedi. O zaman halife, "Bu söz hak olmaktan uzaktır ve o genç kadı olmaya senden daha layıktır," dedi.

Daha sonra halife Mansur, kadılığı kime vereyim diye düşündü. Her biri ulu âlim olan dört kişiden birini seçmeye karar verdi. Bunlardan biri Ebû Hanîfe, ikinci-

si Mis'âr bin Küdâm, üçüncüsü Süfyân, dördüncüsü Şüreyk'ti. Her birini çağırdılar, yolda giderlerken Ebû Hanîfe, "Firaset olmak üzere her birimiz hakkında bir şey söyleyeyim mi?" diye sordu. Onlar da, isabet olur dediler. Ebû Hanîfe, "Ben bir hileyle kadılığı kendimden savacağım. Süfyân firar edecek, Mis'âr deliliğe vuracak, Şüreyk kadı olacak," dedi. Sonra Süfyân yolda giderken kaçtı, bir gemiye sığınarak, "Beni gizleyiniz, zira başımı kesecekler," dedi. Bu tutumu Resulullah'tan (s.a.v.) rivayet edilen, *'Kadı tayin edilen bir kimse kesinlikle bıçaksız olarak boğazlanmıştır,'* mealindeki hadisin yorumuna dayanıyordu. Kaptan, Süfyân'ı sakladığından halifenin huzuruna üçü vardı. Halife önce Ebû Hanîfe'ye, "Senin kadı olman gerek," dedi. Ebû Hanîfe, "Ey emîr! Ben Araptan değil, onların azatlılarından birisiyim, Arap beyleri hükmüme razı olmazlar," diye bir mazeret ileri sürdü. Ebû Cafer, "Bu işin soy sopla bir ilgisi yoktur, bunun için ilim gerek," dedi. Ebû Hanîfe, "Ben bu işe layık değilim. 'Layık değilim,' sözünde şayet sadıksam gerçekten layık değilim," demektir. Eğer bu sözde yalancıysam yalan konuşanı Müslümanların başına kadı yapman layık değildir. Zaten sen de Allah'ın halifesi olarak bir yalancıyı kendine halef tayin edip Müslümanların canı ve malı konusunda ona güvenmeyi caiz görmezsin deyip yakasını kurtardı. Sonra Mis'âr ileri atılıp halifenin elini kendi eline aldı ve, "Nasılsın, çoluk çocuk nasıllar?" dedi. Mansur, "Bunu dışarı atın, zira delidir," dedi. Sonra Şüreyk'e, "Senin kadı olman gerek," dediler. O da, "Ben sevdalı, hatta karasevdalıyım, dimağım da zayıf," dedi. Mansur, "Aklın kâmil olması için tedavi görürsün, olur biter," dedi. Sonra kadılığı Şüreyk'e verdiler, kadı olduktan sonra Ebû Hanîfe, Şüreyk'le olan bağını kesti ve bir daha onunla hiç konuşmadı.

Naklederler ki, bir kere çocuklar toplanmışlar, top oynuyorlardı. Topları Ebû Hanîfe'nin ders halkasının ortasına düştü. Topu buradan alıp getirmek için hiçbir çocuk gitmedi. Çocuğun biri, "Ben gider getiririm," dedi. Sonra küstahça gidip topu aldı ve getirdi. Ebû Hanîfe, "Galiba bu oğlan helal yoldan kazanılmamıştır," dedi. Araştırdılar öyle çıktı. Ey Müslümanların İmamı! Bunu nasıl bildin diyenlere şu cevabı verdi: "Eğer helal süt emmiş olsaydı hayâsı bu işi yapmasına engel olurdu."

Naklederler ki, Ebû Hanîfe'nin birinden alacağı vardı. Bu kişinin oturduğu mahallede oturan bir öğrencisi vefat etmişti. İmam onun cenazesine gitti. O gün ortalığı kavuran bir sıcak vardı. İmamın borçlusuna ait duvarın gölgesi dışında hiç gölgeli yer yoktu. Halk imama, "Şu gölgede biraz oturmaz mısın?" dediklerinde, "Ben bu duvarın sahibinden alacaklıyım, bu yüzden onun duvarından faydalanmam caiz olmaz. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.), 'Borcun getirdiği her çeşit fayda faizdir,' buyurmuştur. Şayet fayda sağlarsam faiz olur," diye karşılık verdi.

Naklederler ki, bir kere onu hapse atmışlardı. Zorbalardan biri gelip: Benim için şu kalemi aç dedi. (Adam bu kalemle haksız bir hüküm ve emir yazacağından) Ebû Hanîfe, "Açmam," dedi. Zorba niçin açmıyorsun, diye sordu. Ebû Hanîfe, "Çünkü Hak Teâlâ'nın **'Zorbaları ve yandaşlarını toplayınız'** [SÂFFÂT 37:22] diye tasvir ettiği bir zümreden olmaktan korkuyorum," dedi.

Her gece üçyüz rekât namaz kılardı. Bir gün yoldan geçerken bir kadın başka bir kadına, her gece beşyüz rekât namaz kılan adam işte bu zattır, dedi. Bunu duyan imam kadın yanılmış olmasın diye bundan böyle her gece beşyüz rekât namaz kılmaya niyet etti. Başka bir gün yoldan geçerken çocukların birbirlerine, bu zat her gece bin rekât namaz kılmaktadır dediklerini duyunca niyet edip bundan sonra her gece bin rekât namaz kılar olmuştu.

Bir gün bir öğrenci Ebû Hanîfe'ye, "Halk senin hakkında, 'İmam gece uyumuyor,' diyor," dedi. Ebû Hanîfe, "İşte bunun üzerine bir daha gece uyumamaya karar verdim," diyor. Nedenini soranlara, "Çünkü Hak Teâlâ kötüleme sadedinde, **'Öyle kişiler vardır ki, yapmadıkları şeylerden dolayı övülmelerini arzu ederler'** [BAKARA 2:188] buyurmuştur. İşte bu zümreden olmamak için bundan sonra sırtımı yere koymam," dedi. Bundan sonra otuz yıl yatsı için aldığı abdestle sabah namazını kılmıştı.

Naklederler ki, Ebû Hanîfe'nin dizleri fazla secde etmekten dolayı devenin dizleri gibi nasırlaşmıştı.

Naklederler ki, Ebû Hanîfe imanı vardır diye bir zengine alçakgönüllülük göstermiş, işte bu durumu kastederek, "Buna kefaret olmak üzere bin hatim indirdim," demiştir.

Derler ki, bazen çözümü zor olan bir meseleyi anlamak ve çözmek için Kur'ân'ı kırk kere hatmederdi.

Naklederler ki, öğrencisi Muhammed bin Hasan (r.a.) gayet güzel ve çok yakışıklıydı. Onu bir kere gören imam ona bir daha bakmadı. Dersini vereceği zaman gözü ona ilişmesin diye onu direğin arka tarafında oturturdu.

Dâvûd-i Tâî şunu anlatmıştı: "Yirmi yıl Ebû Hanîfe'nin yanında bulundum. Bu süre boyunca dikkat ettim, ne yalnızken ne de yanında birileri varken başı açık olarak oturduğunu ve dinlenmek amacıyla ayaklarını uzattığını hiç görmedim. Yalnızken ayağını uzatsan ne sakıncası var diye sorduğumda, 'Ulu ve yüce Allah karşısında yalnızken edepli olmak daha uygundur,' demişti."

Bir gün yoldan geçerken çamurda bir oğlan gördü ve, "Dikkat et, düşmeyesin," dedi. Oğlan, "Benim düşmem basittir, düşersem yalnız ben düşerim, ama asıl sen dikkatli ol. Zira eğer ayağın kayacak olursa, sana tabi olup peşinden gelen bütün

Müslümanların ayakları kayar ve düşer, bunların hepsini kaldırmak da zordur," dedi. Oğlanın zekâsına hayret eden imam derhal ağladı ve öğrencilerine dönüp, "Şayet size bir mesele zahir olur ve daha açık bir delil ortaya çıkarsa o konuda bana tabi olmayınız, beni taklitle zahirimde kalmayınız (taklidime hakikatimi gösteriniz)" demişti. İnsafta kemalin belirtisi işte budur. Şüphe yok ki, İmam Ebû Yûsuf ve Muhammed'e ait çeşitli meselelerde (Ebû Hanîfe'ye muhalif) birçok içtihat ve söz vardır. (Bununla beraber demişlerdir ki, onun içtihat oku hiç şaşmadan tam bir isabetle hedefine, öbürlerinin içtihat okları ancak hedefin çevresine varırdı.)

Naklederler ki, servet sahibi birisi vardı. Müminlerin Emîri Osman'a (r.a.) düşman kesilmişti. O derecede ki, ondan "Yahudi," diye söz ederdi. Bu söz imamın kulağına gitti. Onu çağırıp, "Kızını filanca Yahudiye vereceğim," dedi. Adam, "Sen hem Müslümanların imamı olacaksın hem de bir Müslümanın kızını kaldırıp bir Yahudiye vermeyi caiz göreceksin, olmaz böyle şey, ben bunu asla caiz göremem," dedi. İmam, "Fesuphanallah! Sen kendi kızını bir Yahudiye vermeyi caiz görmüyorsun da, Muhammed'in (s.a.v.) iki kızını bir Yahudiye vermesini nasıl caiz görüyorsun?" dedi. Adam bu sözün nereden geldiğini derhal anladı ve inancından dönüp yaptığına tevbe etti.

Naklederler ki, Ebû Hanîfe bir gün hamamdaydı. Peştemalsız birini gördü, bazıları bu bir filozoftur demiş, bazıları da tanrıtanımaz olduğunu söylemişlerdi. Bunun üzerine Ebû Hanîfe hemen gözlerini kapadı. O kişi, "Ya İmam! Görme duyusunu ne zaman geri aldılar?" deyince Ebû Hanîfe cevabı yapıştırdı: "Senin üzerinden peştemalı (ve hayâ perdesini) kaldırdıklarında!"

Naklederler ki, Ebû Hanîfe kaldırımda yürürken, öbür taraftan gelen bir öküzle karşı karşıya gelince aşağıya inip ona yol verdi. Ya İmam! Bu kadar sakınganlık nedendir denilince dedi ki: "Benim aklım var, onun da boynuzu!"

Bir kere şöyle demişti: Kaderi kabul etmeyen birisiyle tartışırken söylenecek iki söz var. Bu kişi ya kâfir olur ya da mezhebinden ve inancından döner. Önce ona, Allah insanlar hakkındaki bilgisinin dosdoğru çıkmasını ve bilgisinin bilinene uygun düşmesini irade etmiş midir, etmemiş midir diye sorarsın. Eğer etmemiştir derse kâfir olur. Çünkü Allah insanlar hakkındaki ilminin doğru çıkmasını ve bilgisinin bilinene uygun düşmesini dilememiştir demek küfürdür. Eğer etmiştir derse teslim olup kendi mezhebinden dönmüş olur.

"Ben cimriyi dürüst saymadığımdan şahitliğini kabul etmem. Çünkü cimrilik onu hakkından fazlasını istemeye ve gereğinden çok araştırmaya yöneltir."

Naklederler ki, bir camiyi tamir ederken uğur getirsin diye Ebû Hanîfe'den de

bir şey istediler. Bu imama ağır geldi. Oradakiler, "Amacımız uğurdur, sen ne dilersen onu ver," dediler. Bunun üzerine hiç istemeye istemeye tam ayar bir altını kaldırıp verdi. Öğrencileri, "Ya İmam! Sen cömertlikte bir eşi daha bulunmayan kerem sahibi bir kişisin, bu bir altını vermek neden sana bu kadar ağır geliyor?" dediklerinde dedi ki: "Mal olduğu için onu vermek bana ağır gelmiş değildir. Ancak kesinkes biliyorum ki, helal asla suya ve çamura harcanmaz. Ben malımı helal biliyorum. Benden (cami inşaatı için) bir şey istediklerinde hiç hoşlanmadım, zira malımın helal oluşuna ilişkin bir şüphe ortaya çıktı ve bu benim zoruma gitti." Birkaç gün geçtikten sonra o tam ayar altını getirip iade ettiler ve, "Bu değersiz bir madendir," dediler. İmam Azam bundan son derece memnun kaldı.

Naklederler ki, bir kere pazardan geçerken tırnak kadar bir çamur elbisesine sıçradı. Gidip Dicle kenarında yıkadı. Ya İmam! Sen elbisene bulaşan çok daha fazla pisliğe ruhsat verdiğin halde, bu kadar çamuru neden yıkıyorsun diyenlere şu cevabı verdi: "Evet, öyle, ama o fetvadır, bu takva! Nitekim Resulullah (s.a.v.) yarım somunu saklaması için Bilâl-i Habeşi'ye izin vermediği halde kadınlara bir yıllık gıda ayırmıştı."

Naklederler ki, Dâvûd-i Tâî (r.a.) başkalarına rehber olma durumuna gelince Ebû Hanîfe'ye, "Şimdi ne yapacağım?" diye sordu. O da, "İlimle amel etmelisin. Zira amel edilmeyen bir ilim ruhsuz ceset gibidir," dedi.

Derler ki, devrin halifesi rüyasında gördüğü ölüm meleğine ne kadar ömrüm kaldı diye sordu. Ölüm meleği de ona beş parmak gösterdi. Bunun yorumunu birçok kimseye sorduysa da bununla neyin kastedildiği malum olmadı. Ebû Hanîfe'yi çağırıp ona sordu. Ebû Hanîfe dedi ki: "Bununla beş ilme işaret edilmiştir. Yani bu beş ilmi kimse bilmez. Mugayyebât-ı hams denilen bu beş ilim ayette vardır: **'Kıyametin ne zaman kopacağını ancak Allah bilir, yağmuru O indirir, rahimlerde olanı O bilir, yarın ne kazanacağını kimse bilmez, nerede öleceğini kimse kestiremez. Şüphesiz ki, O bilir ve her şeyden haberdardır.'** [LOKMAN 31:34]"

Şeyh Ali bin Osman Cüllâhî anlatıyor: "Şam'daydım. Müezzin Bilâl-i Habeş'in (r.a.) mezarının başında uyumuştum. Rüyada kendimi Mekke'de gördüm. Benû Şeybe kapısından içeri giren Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir ihtiyarı küçük yaştaki çocukları kucaklar gibi tam bir şefkatle kucaklayıp bağrına bastığını gördüm. Hemen atılıp ayaklarını öptüm. Bu ihtiyar kimdir diye şaşırmıştım. Hz. Peygamber (s.a.v.) mucizenin hükmüyle bâtınıma vâkıf oldu ve, "Bu, senin ve memleketindeki halkın imamı olan Ebû Hanîfe'dir (r.a.) buyurdu."

Nevbe bin Hayyah'ın şunu anlattığı nakledilir: Ebû Hanîfe (r.a.) vefat ettiği za-

man rüyamda kıyameti gördüm. Bütün mahlukat hesap yerinde dikiliyordu. Havuzun kenarında duran Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sağ ve sol tarafında şeyhlerin durduklarını gördüm. Ak saçlı, ak sakallı, nur yüzlü bir pir gördüm Yüzünü Hz. Peygamber tarafına çevirmişti. Hz. Peygamber'in karşısında duran Ebû Hanîfe'yi görüp selam verdim ve, "Bana kevser havuzundan şerbet ver," dedim. "Hz. Peygamber izin vermeden olmaz," dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Ona şerbeti sun," buyurunca bana bir kadeh şerbet verdi. Ben ve arkadaşlar bu şerbetten kana kana içtiğimiz halde hiç azalmadı. Sonra, "Hz. Peygamber'in sağ tarafındaki şu ihtiyar kimdir?" diye sordum. "O İbrahim Halil, sol tarafındaki Ebû Bekir Sıddîk'tır," dedi. Aynı şekilde tekrar tekrar soruyor ve her seferinde parmağıma bir düğüm atıyordum. Sayı onyediye ulaşmıştı, uyanınca parmağımda onyedi düğüm olduğunu gördüm.

Yahya bin Muâz Râzî anlatıyor: Rüyada gördüğüm Hz. Peygamber'e (s.a.v.), "Seni nerede arayayım?" dedim. Buyurdu ki: "Ebû Hanîfe'nin ilminin bulunduğu yerde!"

Onun menkıbeleri pek çok, övülecek tarafları sayısızdır. Biz bu kadarıyla yetinip bahsi kapatıyoruz.

İMAM AZAM ŞÂFİÎ MUTTALİBÎ

(ö. 204/816)

Şeriat sultanı, hakikat burhanı, ilahi esrar müftisi, sonsuz tavırlar mehdisi, Peygamber'in amcazadesi ve mirasçısı, Veted-i Âlim-i Şâfiî Muttalibî'yi (r.a.) açıklamaya gerek yoktur. Zira bütün âlemin nuru onun göğsünün şerhinden bir pırıltıdır. Erdemleri, meziyetleri ve menkıbeleri pek çoktur. Şunu söylersek onu tam olarak vasfetmiş oluruz: O nübüvvet ağacının bir dalı ve Mustafa fidanının bir meyvesidir. Firasette, siyasette ve kıyasette benzeri yoktu. Mürüvvet ve fütüvvette bir harikaydı. Hem âlemin cömerdi hem de asrın kerem sahibiydi. Hem zamanın en erdemlisi hem de devrin en âlimiydi. Hem Kureyş'ten imamların delili hem de "Kureyş'i önde tutunuz" ifadesinin öncüsüydü. Keramet ve riyazetleri bu kitaba sığmayacak kadar fazlaydı. Daha onüç yaşındayken Harem'de, "Dilediğinizi bana sorun," demiş, daha onbeş yaşındayken fetva vermişti.[1]

Âlem imamı Ahmed bin Hanbel'in ezberinde üçyüz bin hadisle öğrencilik yapmak üzere ona gelmiş, başı açık olarak hizmetkârlığını yapmıştı. Bazıları ona itiraz edip, "Bu dereceye ulaşmış birisi ulu üstatların ve şeyhlerin sohbetini terk edip yirmibeş yaşındaki bir gencin önünde diz çöküp durur mu?" dediler. Ahmed, "Benim ezberimde bulunan her şeyin manasını o biliyor, eğer o elimize geçmemiş olsaydı, biz onun arayışı içinde olurduk. Çünkü o haberlerin, rivayetlerin ve okuduğu şeylerin hakikatini anlıyor. Biz fazla bir hadis bilmiyoruz. Ama o adeta âlemin güneşi, halkın afiyetidir.

Yine Ahmed diyor ki: "Fıkıh kapısı halkın üzerine kapatılmıştı. Hak Teâlâ bu kapının açılmasına onu neden kılmıştır."

Yine Ahmed diyor ki: "Çağında, Şâfiî'den daha çok İslama iyiliği dokunan kimse görmedim."

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* IX:63; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* II:248; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 215; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:263; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, IV:163; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:63; Sübkî, *Tabakatu's-Şafiiyye,* I:184; *Tehzibu't-Tehzib,* IX:25; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* II:56; *Tabakâtu'l-Hanâbile,* I:280; *Mu'cemu'l-Udebâ,* XVIII:280; *Fihrist*, 209.

Yine Ahmed, "İmam Şâfiî şu dört ilimde filozoftur: lügat, ulemanın ihtilafı, fıkıh ilmi ve mana ilmi," demiştir.

Yine İmam Ahmed, Mustafa'nın (s.a.v), *"Her yüz yılda bir halka dini öğreten bir kişi gönderilir,"* buyurduğunu söyleyerek; "O Şâfiî'dir," demiştir.

Sevrî demiştir ki: "Eğer Şâfiî'nin aklı terazinin bir kefesine, halkın aklının yarısı öbür kefesine konulsa Şâfiî'nin aklı ağır basardı."

Bilâl Havvâs demiş ki: İmam Şâfiî hakkında ne dersin diye Hızır'a sorduğumda, "O dörtlerdendir," diye karşılık verdi.

İlk zamanlarda hiçbir davete ve düğüne gitmez, durmadan ağlar, yanar tutuşurdu. Daha bebekken üzerine bin yıllık hil'at giydirilmişti. O yüzden Selîm Râî'yle karşılaşmış, uzun boylu onun sohbetinde bulunarak tasarrufta hepsini geçmişti. Nitekim Abdullah Ansarî (r.a.), "Mezhebine bağlı olmamakla beraber, İmam Şâfiî'yi severim, çünkü hangi makama baksam onu önümde görüyorum," demiştir.

"Yavrum! Sen kimsin?" dedi. Ben, "Ya Resulullah! Senin ümmetinden biriyim," dedim. "Yaklaş," dedi, yaklaştım. Tükrüğünü ağzında topladıktan sonra ağzıma koymak için tükürdü. Ben de ağzımı açtım. Sonuçta tükrüğü dudağıma, ağzıma ve dilime ulaştı, sonra bana, "Haydi, şimdi git. Ulu ve yüce Allah'ın feyz ve bereketi üzerine olsun," buyurdu. O saatte Müminlerin Emîri Ali'yi de (r.a.) rüyamda gördüm. Parmağındaki yüzüğü çırakıp parmağıma taktı. Böylece bir nebi ile bir Veli'nin ilmi bana bulaştı.

Derler ki, Şâfiî henüz altı yaşındayken mektebe gidiyordu. Annesi Haşimoğulları'ndan zahide bir kadındı. Emin biri olduğu için herkes emanetini ona bıraktı. Bir gün iki kişi gelip ona bir elbise sandığı emanet ettiler. Sonra bunlardan biri gelip sandığı isteyince sandığı getirip ona teslim etti. Aradan bir süre geçtikten sonra öbür arkadaşı gelip o da sandığı istedi. Kadın arkadaşına verdim dediyse de adam, "İkimiz de hazır bulunmadıkça sandığı vermeyeceğini kararlaştırmamış mıydık?" diye sordu. Kadın, "Evet, öyleydi," dedi. Adam, "O halde neden ona verdin?" deyince Şâfiî'nin annesi üzüldü. Şâfiî gelip annesine, "Neden üzgünsün?" dedi. Anne olayı anlattı. Şâfiî, "Bunda üzülecek ve korkulacak hiçbir şey yoktur, iddia sahibi nerede? Ona cevabı ben vereyim," dedi. Davacı kişi, "İddia sahibi benim," dedi. Şâfiî, "Senin sandığın buradadır, hemen arkadaşını getirip sandığı al," deyince adam şaştı kaldı, oraya kadar getirdiği kadı vekili de oğlanın sözü karşısında hayrete düştü. Sonra savuşup gittiler.

Şâfiî daha sonra Mâlik'in öğrencisi oldu. Mâlik yetmiş küsur yaşındaydı. Mâlik'in evinin kapısı önünde oturur, verilen her fetvaya bakar ve fetva verilen kişiye dönüp,

"Geri dön ve daha fazla ihtiyatlı ve dikkatli olmasını söyle," derdi. Mâlik, Şâfiî'nin haklı olduğunu görünce kendisini takdir ederdi.

O sırada halife Hârun Reşîd'di (r.a.). Naklederler ki, bir gece Hârun Reşîd eşi Zübeyde'yle bir konuda tartışmaya girmişti. Zübeyde Hârun'a, "Ey cehennemlik," demiş. Hârun da, "Eğer ben cehennemliksem sen benden boş ol," demiş ve böylece birbirinden ayrılmışlardı. Hârun Zübeyde'yi o kadar çok seviyordu ki, canından kopan ah vah sesleri semayı tuttu. Bir tellala Bağdat âlimlerinin toplanıp bu meselenin fetvasını vermeleri için ilan vermesini emretti. Bu meselenin cevabını hiç kimse veremedi, "Hârun cennetlik mi, yoksa cehennemlik midir? Bunu ancak Allah bilir," dediler. Topluluğun arasından ayağa kalkan bir oğlan, "Bunun cevabını ben veririm," deyince halk şaşırdı ve, "Galiba bu oğlan delidir, bu kadar ulu âlimin âciz kaldığı bir meselede, onun söz söylemede ne mecali olur" dediler. Sonra Hârun ile Zübeyde'yi çağırıp, "Cevap ver, ya Hârun! Senin mi bana ihtiyacın var, benim mi sana?" diye sordu. Halife, "Benim sana ihtiyacım var," dedi. Şâfiî, "O halde tahttan aşağıya in, çünkü âlimlerin konumu yüksektir," dedi. Bunun üzerine halife aşağı inip onu tahta oturttu, sonra Şâfiî, "Önce ben sana bir mesele soracağım, sen bana cevap verirsen ben de senin meseleni cevaplandıracağım," dedi. Halife, "Sorun neyse sor?" dedi. Şâfiî, "Senin hiç elinde günah işleme imkânı varken o günahtan vazgeçtiğin oldu mu?" diye sordu. Halife, "Evet, vallahi böyle bir olay başımdan geçmişti. (Gençliğimde hoşuma giden bir kadınla baş başa kalmıştık, dilediğimi yapmaya kadirdim. Allah'tan korktuğum için kadına dokunmadım dedi.)" Bunun üzerine Şâfiî, "Ben senin cennet ehlinden olduğuna hükmediyorum," deyince âlimler seslerini yükseltti, "Hangi delile dayanıyorsun?" dediler. Şâfiî dedi ki: "Kur'ân'a dayanıyorum. Zira Hak Teâlâ buyurur ki: **'Rabbinin makamından korkup da nefsini günah işlemekten vazgeçirenin yurdu cennettir!'** [NÂZİÂT 79:48]" O bunu söyleyince bütün âlimler feryadı yükseltti: "O daha oğlanken böyle! Genç olunca nasıl olur?"

Naklederler ki, bir kere ders ortasında on kere ayağa kalkmış ve oturmuştu. Bu ne hal böyle diyenlere dedi ki: "Bir Alevizade, yani Hz. Ali soyundan gelen birisi kapıda alışveriş yapıyor, ne zaman hizama gelip karşımda görsem ona hürmeten ayağa kalkarım. Zira Resulullah'ın evladından biri göründüğü zaman ayağa kalkmamak yakışık almaz."

Naklederler ki, vaktiyle birisi Mekke'de mücavir olanlar için kullanılsın diye bir miktar mal göndermişti. Bu malın bir kısmını orada hazır bulunan İmam Şâfiî'ye götürdüler. "Mal sahibi ne demiştir?" diye sordu. Mal sahibi bunun takva sahibi fakirlere verilmesini vasiyet etmiştir dediler. Şâfiî, "O halde takva sahibi olmadığımdan

bu maldan almak yaraşmaz," dedi ve almadı.

Naklederler ki, bir kere yanında onbin altın olduğu halde San'a'dan Mekke'ye gelmişti. Bu servetle bir çiftlik ve bir sürü koyun alması gerekir diye söz edilince hemen Mekke'nin dışında bir çadır kurdu. O altınları önüne yığdı, her geçene bir avuç verdi, öğlene varmadan altın namına hiçbir şey bırakmadı.

Naklederler ki, gençliğinde, Mekke'de mücavirken, Kâbe'de mum yandığı halde ay ışığında kitap okuyordu. Mum ışığı varken neden ay ışığında kitap okuyorsun diyenlere, "Bu mum kitap okumak için değil, Kâbe için yanmaktadır," demişti.

Naklederler ki, her yıl Rum diyarından Hârun Reşîd'e mal gönderirlerdi. Rumlar, bir yıl birkaç ruhbân gönderip, "Bu rahipler, İslam âlimleriyle ilmi tartışmalar yapsınlar, eğer İslam âlimleri bilir ve galip gelirlerse haraç veririz, yoksa bizden mal istemeyiniz," dediler. Bu niyetle dörtyüz keşiş geldi. Halife bütün Bağdat âlimlerinin Dicle sahilinde toplanması için duyuru yaptırdı. Sonra halife İmam Şâfiî'yi arayıp buldurdu ve, "Onlara senin cevap vermen gerekir," dedi. Herkes Dicle kenarında hazır olunca Şâfiî omzuna bir seccade atıp su üzerinde yürüdü, seccadeyi suyun yüzüne serip, "Her kim benimle tartışacaksa buraya gelsin," dedi. Bu manzarayı gören keşişlerin cümlesi Müslüman oldu. "Keşişler İmam Şâfiî eliyle Müslüman oldular," diye Rum kaysere haber ulaşınca dedi ki: "Elhamdülillâh ki, o kişi buraya gelmedi, şayet buraya gelmiş olsaydı, tüm Rumlarda bir tek zünnar ve haç bile kalmazdı!"

Naklederler ki, Hârun Reşîd'e, "İmam Şâfiî Kur'ân'ı ezbere bilmiyor," demişlerdi. Gerçekten de durum öyleydi. Ancak güçlü bir belleği vardı. Hârun onu imtihan etmek amacıyla ramazan ayında imamlık yapmasını emretti. Şâfiî her gün bir cüz Kur'ân ezberleyip teravihte okuyordu. Böylece ramazan ayında Kur'ân'ı başından sonuna ezberlemiş oldu.

Çağında iki yüzü olan bir kadın vardı. İmam Şâfiî bu kadını görmek istiyordu. (Ama namahrem olduğu için de bakamıyordu.) Onu yüz altına nikâhladı, gördü, sonra boşadı.

İmam Ahmed'in mezhebine göre kasten namazını kaçıran kâfir olur. İmam Şâfiî'nin mezhebinde kâfir olmaz, ama böyle birine, kâfirlere bile yapılmayan bir azap yapılır. İmam Şâfiî, İmam Ahmed'e, "Namazı terk eden bir kimse kâfir olunca Müslüman olması için ne yapar?" diye sordu. "Namaz kılar," dedi. Şâfiî, "Peki, ama kâfirin namazı hiç sahih olur mu?" deyince Ahmed susmak zorunda kaldı. Fıkhın sırlarına dair olan bu cins sözleri, soru ve cevapları pek çoktur, ama bu kitap onun yeri değildir.

Sözleri

- Ruhsat ve söz cambazlığıyla uğraşıp duran bir âlim gördüğünde bil ki ondan hiç hayır gelmez!
- Bana talim edepleriyle ilgili bir harf öğretenin kölesiyim.
- Kendini bilmezlere ilim öğreten ilmin hakkını boşuna harcamış olur, layık olandan ilmi esirgeyen zulmetmiş olur.
- Dünyayı bir somun ekmek karşılığında verseler, satın almam.
- Himmeti karnına giren şey olan kimsenin kıymeti karından çıkan şey kadardır.
- Dirilere ölülere imrendiğin tarzda imren! Demek ister ki: Yazık ki, müteveffanın ele geçirdiği ve hasretle bırakıp gittiği akçe kadar akçe elde edemedim deme hiç. Belki, keşke onun yaptığı ibadet ve tâat kadar ben de ibadet ve tâat yapsaydım diye imren! Bu sözün diğer açıklaması şudur: Hiç kimse ölüye haset etmez. Aynı şekilde diriye de etmemesi gerekir. Zira bu diri de kısa sürede ölü hale gelecektir.
- Naklederler ki, bir gün Şâfiî vaktini (ve manevi halini) kaybetmiş, bütün makamları dolaştığı, meyhaneden geçtiği, cami, pazar ve medreselere uğradığı halde bulamamıştı. Nihayet hangâhtan geçerken orada oturan bir sûfiler cemaati gördü; içlerinden biri, "Zamanı aziz tutmak ve değerini bilmek gerekir, zira zaman baki değildir," dedi. Şâfiî hizmetçisine dönüp, "Zamanı şu anda burada buldum, baksana adam ne diyor?" dedi.
- Şeyh Ebû Said Ebû'l-Hayr (r.a.) İmam Şâfiî'nin (r.a.) şöyle dediğinden söz eder: "Bütün âlemin ilmi benim ilmim kadar değildir, benim ilmim sûfilerin ilmi kadar değildir. Sûfilerin ilmi, pirimin bir sözü kadar değildir ve o söz şudur: Zaman keskin bir kılıçtır (vakit nakittir)."
- Rebî' anlatıyor: Şâfiî'nin ölümünden birkaç gün önce rüyada Hz. Âdem'in (s.a.v.) öldüğünü ve halkın, cenazesini dışarı çıkartmak istediklerini gördüm. Rüya tabirinden anlayan birine bunun yorumunu sordum. Dedi ki: " 'Çağın en bilgili kişisi vefat edecek.' Zira ilim Hz. Âdem'in özelliğidir. Çünkü **'Allah Âdem'e tüm isimleri öğretti'** [BAKARA 21:31] buyurmuştur." Sonra çok geçmeden İmam Şâfiî vefat etti.
- Vefat edeceği zaman, "Falan kişiye söyleyin, beni o yıkasın," diye vasiyet etmişti. O sırada bu kişi Mısır'daydı. Döndüğünde Şâfiî'nin vasiyeti kendisine anlatıldı. Adam Şâfiî'nin defterini getirin dedi. Getirdiler. Yetmiş bin akçe borcu çıktı. Hepsini tasfiye eden bu zat, "Benim onu yıkamamdaki amaç budur," dedi.
- Rebî' bin Süleyman anlatıyor: Şâfiî'yi rüyada görüp, "Aziz ve Celil Allah sana ne

yaptı?" diye sordum. Dedi ki: "Beni bir tahta oturtup üzerime altın ve mücevher saçtı. Dünyanın yediyüz bin katını bana verdi."

İMAM AHMED BİN HANBEL

(ö. 514/855)

Din ve sünnet imamı, mezhep ve milletin numune insanı, amel ve dirayet âlemi, emsalsiz kifayet mekânı, zamanın rehberi, biricik takva sahibi, ilk ve son Sünni, hakiki İmam Ahmed bin Hanbel (r.a.) ehl-i sünnet ve ehl-i cemaatin şeyhi, din ve devletin imamıydı. Hadis ilmine hiç kimsenin hakkı onun kadar geçmemişti. Verâ'da, takvada, riyazette ve keramette şanı yüce olup duası makbul olan bir firaset sahibiydi. Son derece zahit ve insaflı olduğundan bütün zümrelerce mübarek kabul edilmiştir. Müşebbihe'nin ona sıçrattığı çamurdan mukaddes ve arınmıştı. Hem de o derecede ki, bir gün oğlu, *"Allah Âdem'in çamurunu eliyle yoğurdu,"* hadisi hakkında konuşurken, bunun manasını açıklamak için elini yeninden çıkarınca Ahmed hemen, "Allah'ın elinden söz edince aman ele işaret etme!" dedi.[1]

Zünnûn, Bişr-i Hafî, Serî-i Sakatî, Ma'rûf-ı Kerhî ve emsali (r.a.) pek çok şeyhi görmüştü. Bişr-i Hafî demiştir ki: "Ahmed bin Hanbel'de üç erdem vardır ki, bende yoktur: O hem kendisinin hem de aile efradının rızkı ve helal lokma için çalışmıştır. Bense yalnızca kendim için bunu aradım." ["O evlenip genişliğine erdi, ben evlenmeyip darda kaldım. O herkese imam tayin olundu, ben olunmadım." (*İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, II:24)]

Serî-i Sakatî (r.a.) demiştir ki: Hayattayken aralıksız olarak Mûtezile'nin hücumlarından ıstırap çekmişti, vefat edince de Müşebbihe'nin zan ve vehminden! Oysa onun bunlardan hiçbiriyle ilgisi yoktur."

Naklederler ki, Mûtezile Bağdat'ta galip duruma gelince, "Kur'ân mahluktur," demesi için Ahmed'e teklif yapmak gerekir dediler. Sonra halifenin sarayına götürdüler. Sarayın kapısındaki çavuş, "Dikkatli ol ve yiğitçe davran! Vaktiyle ben bir kere hırsızlık yapmıştım, bin kırbaç vurdular, suçu kabullenmedim, nihayet salıverdi-

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, IX:161; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, II:336; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I:63; *Tabakâtu Ebî Ya'lâ*, c. 46; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:192; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 216; *Mu'cemu'l-Müellifîn*, II:96; *Mevzûâtu'l-Ulûm*, II:96; *Şezerâtu'z-Zeheb*, II:96; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:67; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad*, IV:412; *Tehzibu't-Tehzib*, I:72; *Fihrist*, 229.

ler, ben bâtıl üzere sabredince senin hak üzere haydi haydi sabretmen gerekir," dedi. İmam Ahmed, "Bu çavuşun sözü benim için bir medet ve destek olmuştu" demiştir. Sonra onu alıp götürdüler. Zayıf bir ihtiyardı, gardiyanların önüne çektiler. Kur'ân'a mahluk demesi için bin kırbaç vurdukları halde demedi. Bu arada donunun uçkuru çözüldü, elleri de bağlıydı. Gaybtan iki el belirip uçkuru bağladı. Bu kanıtı görünce salıverdiler, o anda öldü.

İşin sonunda, yanındaki bazı kişiler, "Sana işkence eden şu kimseler hakkında ne dersin?" dediler. Dedi ki: "Bunlar beni Allah için dövüyorlar, benim bâtıl üzere olduğumu sanıyorlar, yalnızca vurulan sopaların verdiği acı nedeniyle, hiçbir şekilde kıyamet günü onlardan davacı olmam!"

Naklederler ki, bir gencin annesi hastalanıp kötürüm olmuştu. Bir gün annesi ona, "Eğer senden hoşnut olmamı istersen İmam Ahmed'e git, benim için dua etmesini rica et, ola ki Hak Teâlâ sağlığımı geri verir. Çünkü bu hastalık canıma tak etti," dedi. Genç, İmam Ahmed'in kapısına varıp seslenince içerden: "Kim o?" diye ses geldi. Genç, bir muhtaç dedi ve halini hikâye ederek, bir hastamız var, senden dua istiyor dedi. İmam Azam bundan hiç hoşlanmadı. Fevkalade rahatsız oldu. Neden beni tanıyorlar demeye getirdi. Sonra İmam kalkıp gusül yaptı ve namazla meşgul oldu. Hizmetkâr: Ey genç! Gidebilirsin, zira İmam senin işinle meşguldür dedi. Delikanlı oradan ayrılıp evine varınca anası ayağa kalktı, gidip kapıyı açtı ve Hak Teâlâ'nın fermanıyla tam olarak sıhhate kavuştu.

Naklederler ki, bir kere bir suyun kenarında abdest alıyordu, başka biri de onun yukarı tarafında abdest almaktaydı. Bu adam imama saygısından kalktı, aşağı tarafa indi ve orada abdest aldı. Bu zat vefat edince onu rüyada gören birisi, "Aziz ve Celil Allah sana ne yaptı?" dedi. Şöyle cevap verdi: "Abdest alırken, İmam'a gösterdiğim saygı nedeniyle beni rahmetine eriştirdi!"

Şöyle dediği nakledilir: "Bir kere tek başıma çölde yol alıyordum, yolumu kaybettim. Bir köşeye çekilip oturmuş bir bedevi gördüm, varıp yol sorayım dedim. Varıp sordum, 'Zan ve vehimle gitme' dedi. Galiba aç kalmış deyip yanımdaki bir parça ekmeği ona verdim. Adam afalladı ve, 'Ey Ahmed! Sen kim oluyorsun ki, hem Allah'ın evine gidiyorsun hem ulu ve yüce Allah'tan rızkın ulaştırılmasına razı olmuyorsun? Böyle yaparsan işte yolunu öyle kaybedersin,' dedi. Ahmed, 'Bunun üzerine gönlüme kıskançlık ateşi düştü ve İlahi! Köşede bucakta gizli kalmış o kadar kulların vardır ki, şayet Allahü Teâlâ'ya yemin verseler, onların yüzü suyu hürmetine yerler ve dağlar tümüyle altın haline gelir,' dedim. Dikkat edince bütün toprakları ve dağları altın olarak gördüm. Kendimden geçtim." Hâtiften bir ses geldi: "Niçin

gönlünü korumuyorsun? Ey Ahmed! O öyle bir kulumuzdur ki, istese yeri göğe çarpar, göğü yerin dibine geçiririz. Onu sana bir kereye mahsus olarak gösterdik, bir daha görmeyeceksin!"

Naklederler ki, Ahmed Bağdat'ta oturur, ama buranın ekmeğini hiç yemez ve, "Müminlerin Emîri Ömer (r.a.) bu toprakları gazilere vakfetmiştir derdi. Musul'a gönderdiği altınlarla getirttiği undan yaptığı ekmeği yerdi. İsfahan kadısı olan oğlu Sâlih bin Ahmed aralıksız olarak gündüzleri oruç tutar, geceleri namaz kılarak geçirir, bir gecede iki saatten fazla uyumazdı. Evinin önüne kapısız bir ev yaptırmıştı. Gece gündüz burada otururdu. Gece önemli bir işi olan biri gelirse kapı kapalı olmamalıdır diye düşünmüştü. Onun kadılığı işte böyleydi. Bir gün İmam Ahmed için ekmek pişirdiler. Hamurun mayasını Sâlih'inkinden almışlardı. Ekmek pişince Ahmed'e getirdiler. Hemen, "Buna ne olmuş?" diye sordu. Hiç, yalnızca hamurun mayası Sâlih'ten alınmıştır dediler. "Hâ, o bir yıl İsfahan kadılığı yapmıştı, bu ekmek boğazımıza yaraşmaz," dedi. Peki, şimdi bunu ne yapalım diye sordular. "Bırakınız kalsın, bir dilenci gelince: Bunun hamuru Ahmed'in, mayası Sâlih'indir, dilersen al götür dersiniz," dedi. Bu ekmek evde kırk gün kaldığı halde hiçbir dilenci gelip almadığı için koktu, o yüzden Dicle'ye attılar. Ahmed, "Ekmek ne oldu?" diye sordu. Dicle'ye attılar, cevabını alınca bir daha Dicle'den avlanan balıkları hiç yemedi.

Son derece takva sahibi olduğundan, "Bu toplulukta yalnızca birinin altından bir sürmedanlığı bulunsa onlarla oturmak doğru olmaz," demişti.

Naklederler ki, bir kere Süfyân bin Uyeyne'den hadis dinlemek için kalkıp Mekke'ye gelmişti. Derslere aralıksız devam ediyordu. Bir gün gelmeyince Süfyân niçin gelmediğini öğrenmek için birisini gönderdi. Adam geldi, baktı ve gördü ki, elbiseyi çamaşırcıya verdiğinden çıplak oturmakta ve dışarıya çıkamamakta. Adam bunu görünce, "İşini yoluna koyman için sana şu kadar altın vereyim," diye teklif etti. Ahmed, "Olmaz," dedi. "Peki, kendi elbisemi ödünç vereyim." "Olmaz." "Ama bana bulacağın çareyi söylemezsen geri dönmem." "Bir kitap yazarım, onun parasıyla bana bir bez al." "Keten elbise alayım." "Hayır, olmaz. Sen on arşın astar al, bunun beş arşınını gömlek, beş arşınını peştemal yaparım."

Naklederler ki, bir öğrenci Ahmed'e misafir oldu. O gece testiye su doldurup yanına götürdü. Sabah olunca testiyi olduğu gibi dolu buldu ve, "Niçin testideki su böyle oldu?" diye sordu. Öğrenci ne yapmalıydım ki dedi. Ahmed dedi ki, "Abdest alıp gece namazı kılmalıydın. Eğer böyle yapmayacaksan ne diye bu ilmi öğreniyorsun?"

Naklederler ki, Ahmed'in bir işçisi vardı. Akşam olunca öğrencisine, "Bu işçiye

hakkı olan ücretten fazla bir şey ver," diye tembihledi, ama işçi bunu almadı. İşçi oradan ayrılınca Ahmed öğrenciye, "Bu fazla şeyi peşinden götür. Çünkü o şimdi bunu alır," dedi. Öğrenci, nasıl ve neden dedi. Ahmed anlattı: "O zaman içinde ona dair bir tamah görmemişti. Şu anda görür ve alır."

Bir zamanlar eski bir öğrenciyi terk etmişti. Nedeni (yoldan aldığı çamurla) evin duvarını sıvamış olmasıydı. Ona, "Müslümanların gelip geçtiği genel bir yoldan bir mala çamur aldın, sana ilim öğrenmek yaraşmaz," demişti.

[Bir zamanlar bir bakracı rehin vermişti. Geri alacağı zaman bakkal önüne birkaç bakraç koyup, "Bunlardan hangisi seninse seç. Çünkü ben hangisinin sana ait olduğunu bilmiyorum," dedi. Ahmed (de kendisine ait olanı kesinlikle bilemediğinden) bakracı bakkala bağışlayıp oradan ayrıldı. (*Kuşeyrî Risalesi*, 251)]

Naklederler ki, Ahmed hayli zamandır Abdullah bin Mübârek'i görmeyi arzu ediyordu. Nihayet bir gün Abdullah kapıya geldi. "Baba, Abdullah bin Mübârek seni görmeye gelmiş, kapıda bekliyor," dedi. İbn Mübârek'in içeri girmesine Ahmed (izin vermeyince) oğlu, "Bundaki hikmet nedir? Yıllardır onu görme arzusuyla yanıp tutuşuyorsun. Şimdi böyle bir devlet kapına kadar gelmiştir, niçin izin vermiyorsun?" dedi. Ahmed, "Durum gerçekten de dediğin gibidir. Ama korkarım ki, onu görürsem lütufkâr huyuna alışır, sonra da kendisinden ayrılmaya takat getiremem. Öyle yapacağıma Onun hasretiyle ömrümü böyle geçiririm. Onu peşinden ayrılığın gelmeyeceği bir yerde görmek isterim," dedi.

Muamelelere dair özlüsözleri vardır. Biri gelip kendisine bir mesele soracak olsa, şayet soru muamelelerle ilgiliyse cevap verir, hakikatlerle ilgiliyse Bişr-i Hafî'ye havale ederdi. Şöyle demişti: Hak Teâlâ'dan korku kapılarından bir kapıyı bana açmasını niyaz ettim. O da açtı. Fakat bunun dehşetinden aklım başımdan gitti. Dedim ki: İlahi! Kulunu sana en iyi yaklaştıran şey nedir? Buyurdu ki: "Kelamım Kur'ân!"

Sorulan soruların ve verdiği cevapların bazıları şöyle: İhlas nedir? dediler. "Amelleri afetlerden arınmış bulman," dedi. Tevekkül nedir? "Rızk için Allah'a güvenmek!" Rıza nedir? "İşlerini Allah'a ısmarlamak!" Mahabbet nedir? "Bunu Bişr-i Hafî'den sorunuz, o hayatta olduğu sürece ben bu soruya cevap vermem." Züht nedir? "Üç türlü züht vardır: Haram olan şeyleri terk etmek avâmın, helalin fazlasını terk etmek havâsın, insanı Haktan alıkoyan her şeyi terk etmek ariflerin zühtüdür."

Şu sûfiler ilimsiz olarak camide tevekkül üzere oturmuşlardır diyenleri şu yanıtı verdi: "Yanılıyorsunuz, onları oraya oturtan ilimdir," dedi. Bunların himmetleri bir hırka, bir lokmaya bağlıdır denilince de dedi ki: "Yeryüzünde bu zümreden daha yüce bir himmete sahip başka bir zümre bilmiyorum. Zira bunların dünyadaki him-

metleri bir parça ekmekten ibarettir." Sûfiler müzik dinleyip raksediyorlar denilince, "Bırakın Rabbiyle ferahlansınlar," dedi. Sahip olduğu yüce makamına rağmen sûfilerden birine gider gelirdi. Yüce kadrine rağmen şu şeyhin zaviyesine devam mı ediyorsun denilince, "İşin başı olan Allah korkusu ve marifetullah [Allah'ı anlama] onun yanındadır," dedi. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:194)

Yukarıda söz ettiğim gibi onu şehitler derecesine ulaştıran dövülme olayı nedeniyle vefatı yaklaşınca can çekişme halinde hem eliyle işaret ediyor hem de, "Henüz değil," diyordu. Oğlu, "Babacığım bu ne haldir?" deyince dedi ki: "Henüz tehlikeyi atlatamadık, cevaba ne gerek var? Duayla medet eyle, destek ol, yastığın başında hazır bulunup da, **'Biri solda, diğeri sağda oturan'**dan [KÂF 50:17] biri İblis'tir ki karşımda durup bedbahtlık toprağını başıma dökmekte ve, 'Ey Ahmed! Canını elimden kurtarıyorsun' demekte, bense, 'Henüz değil, bir nefeslik ömür kaldığı sürece burası emniyet yeri değil, tehlike yeridir,' demekteyim."

Vefat edip cenazesi kaldırılınca, kuşlar gelerek kendilerini onun cenazesine çarptılar. Hatta o gün kırkikibin Mecusi, Yahudi ve Hıristayan Müslüman olmuş, zünnarlarını kesmiş ve naralar atarak, "Lâilâhe illâllah" demişlerdi. Neden şuydu: Hak Teâlâ o gün dört topluluğu ağlamaklı kılmıştı. Biri kuşlar (murğlar), Mecusiler, diğeri Yahudiler, öbürü Hıristiyanlar, dördüncüsü de Müslümanlar.

Büyüklerden birine: Onun nazarı (ve nüfuzu) hayatında mı, yoksa ölümünde mi daha fazlaydı diye sorduklarında demiş ki: Onun kabul olunmuş iki duası vardı. Biri: "Ya Rab! İman vermediklerine iman ver" diye; diğeri: "Ya İlahi! İman verdiklerinden imanı geri alma" diye yaptığı dua. Bu iki duadan biri yaşarken, diğeri ölüm halinde kabul olunmuştu. O yüzden iman verilenlerin imanı geri alınmamış, o gayri Müslimlere de iman nasip olmuştu.

Muhammed bin Hüzeyme anlatıyor: "Vefatından sonra rüyada Ahmed'i salına salına yürür bir halde gördüm ve, "Bu ne biçim yürüyüştür?" dedim. "(Bu hizmetkârlara has olan) selamet yurduna doğru bir yürüyüştür," dedi.

Hak Teâlâ sana nasıl muamele etti sorusuna verdiği cevap: "Beni affedip başıma taç, ayaklarıma pabuç giydirdi ve, 'Ya Ahmed! Bu Kur'ân'a mahluktur demediğinin karşılığıdır,' dedi. Sonra buyurdu ki: ["(Süfyân-ı Sevrî'den) sana ulaşan dualarla beni çağır!" (*Kuşeyrî Risalesi*, 437)]

DÂVÛD-İ TÂÎ

(ö. 165/781)

İlim ve basiret meşalesi, hilkat kandili, tarikatta amel eden, hakikati bilen, Allah adamı Dâvûd-i Tâî (r.a.) bu taifenin ulularından olup sûfiler fırkasının efendisidir. Verâ'da kemal mertebesinde bulunuyordu. Çeşitli ilimlerden aldığı nasip tamdı. Özellikle fıkıhta öne çıkmış ve parmakla gösterilen bir dereceye yükselmişti. Yirmi yıl süreyle Ebû Hanîfe'nin öğrencisi olmuştu. Fudayl ve İbrahim bin Edhem'i görmüştü. Tarikatta piri Habîb Râî'ydı. İşin başında içinde galip olan hüzündü. Sürekli olarak halktan ürküp köşe bucak kaçardı. Tevbesinin nedeni aşağıdaki beyiti ağıtçı bir kadından dinlemiş olmasıydı: "Şimdi çürüme, senin hangi yanağından başladı? Önce hangi gözün aktı? Toprağa düşüp çürümeyen yüz ve saç hangisidir ki, yere akmayan göz hangisi ki?" Bunun manasından içine muazzam bir dert düştü, elinden iradesi gitti, kararı kalmadı, şaşkınlaştı. Bu halde İmam Ebû Hanîfe'nin dersine geldi. İmam onu her zamanki gibi görmeyince, "Sana ne oldu?" diye sordu. O da olayı anlatıp, "Gönlüm dünyadan soğudu, bende bir şey belirdi. Ama beliren o şeye giden yolu bilmiyorum, hiçbir kitapta onun manasını bulamıyorum, hiçbir fetvaya dahil olmuyor," dedi. Dâvûd halktan yüz çevirip itikâf için eve kapandı. Aradan bir süre geçtikten sonra Ebû Hanîfe yanına gelip, "Eve çekilip gizlenmen iş değildir, yapılacak iş, imamlar arasında oturup bilmediklerini onlardan öğrenmen, bu konuda sabır göstermen, hiçbir şey söylememen ve söze konu olan meseleleri onlardan daha iyi bilmendir," dedi.[1]

Dâvûd, Ebû Hanîfe'nin öğüdünün yerinde olduğuna inandığından bir yıl derse devam etti. Hiçbir şey konuşmadan imamlar arasında oturdu, sabretti, hiçbir soruya cevap vermedi, ders dinlemekle yetindi. Bu yıl dolunca, "Bu bir yıl içinde gösterdiğim sabır daha önce gerçekleştirdiğim otuz yıllık amele değdi," demiştir. Sonra Habîb Râî'ye rastladı. Ona yolun kapısı o vasıtayla açılmıştı. Derken bu yola mertçe

---

1 Hal tercümesi için bkz. Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:103; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, II:259; Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, VII:335; *Kuşeyrî Risalesi*, 123; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 207; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, III:131; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 94; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad*, VIII:347; *Tehzibu't-Tehzib*, III:203; *el-Cevâhiru'l-Mudîe*, II:536; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:65,

girdi. Kitaplarını götürüp suya attıktan sonra inzivaya çekildi. Halktan tamamıyla ümit ve ilgiyi kesti.

Naklederler ki, miras yoluyla eline bir miktar altın geçmiş ve bununla yirmi yıl geçinmişti. Hatta şeyhler, "Bu yol saklama yolu değil, başkalarına harcama yoludur," demişlerdi. O zaman Dâvûd, "Ben bu kadarını gönlüm dünya kaygısından bomboş olsun da ölene kadar ahiret için hazırlık yapayım diye saklıyorum," demişti. Hiç durmadan dinlenmeden amel ederdi. O derecede ki, ekmeği suya koyup içer ve, "Bu ekmeği çiğneyerek yiyene kadar Kur'ân'dan elli ayet okunabilir, neden zamanı boşa harcayayım," derdi. Ebû Ayyâş anlatıyor: "Dâvûd'un hücresine vardım, elinde bir kuru ekmek olduğu halde ağlarken buldum ve, 'Ya Dâvûd! Sana ne oldu?' dedim. 'Şu ekmeği yemek istiyorum, ama helal olup olmadığını bilmiyorum,' dedi."

Başka biri anlatıyor: "Dâvûd'un yanına gittiğimde güneşe konulmuş bir testi gördüm ve, 'Niçin bunu gölgeye koymuyorsun?' dedim. 'Testiyi buraya koyduğumda gölgeydi. Şimdi nefsin keyfi için yerini değiştirmede Allah'tan utanıyorum!' cevabını verdi."

Naklederler ki, büyük bir yeri vardı ve bu yerde (birçok ev ve oda) vardı. Odalardan biri harap olunca gider öbür odada otururdu. "Evi niçin tamir ve imar etmiyorsun?" dediklerinde, "Dünyayı imar etmemek için ulu ve yüce Allah'la ahdim var," demişti. Bir oda dışında bütün odalar viran olup gitti, vefat ettiği gece bu oda da çökmüştü. Başka biri yanına varıp, "Evin tavanı yarılmış, çökmek üzere," deyince Dâvûd, "Olsun, biz de göçmek üzereyiz. Yirmi yıldır şu tavanı görmüş değilim!" dedi.

Naklederler ki, niçin halkla oturmuyorsun diyenlere, "Kimle oturacağım? Benden akıllı ve zeki biriyle oturduğum zaman din konusunda ondan istifade etmiyorum ki! Benden büyük biriyle oturduğumda, kusurlarımı sayıp bana göstermiyor ki! Tersine kusurlarımı bana erdem olarak gösteriyor! Bu durumda halkla oturup da ne yapacağım?" Niçin evlenmiyorsun diyenlere, "Bir mümineyi kandıramam ki," demişti. Ne demek istiyorsun dediklerinde şöyle dedi: "Onunla evlenince dinsel ve dünyevi bütün işlerini görmeyi üstlenmiş, bunun altından kalkamayınca da onu kandırmış olurum," dedi. Peki, sakalını niye taramıyorsun denilince, "Ne zaman boş kaldım ki tarayayım," demişti.

Naklederler ki, mehtaplı bir gecede dama çıkıp semaya bakıp melekûtta tefekküre daldı. O kadar ağladı ki, kendinden geçip komşusunun damına düştü. Komşusu damda hırsız olduğunu sandığından kılıcını alıp dama çıktı. Dâvûd'u görünce elinden tutup seni buraya kim attı diye sordu. "Bilmiyorum, kendimden geçmişim, ha-

berim yok."

Naklederler ki, onu namaza koşarken görüp, niçin koşuyorsun diyenlere, "Askerler şehirde olup, beni beklemektedirler," dedi. Hangi askerler diye sorduklarında, "Mezarlıktaki ölüler," diye cevap verdi. Namazı bitirip selam verince eve varana kadar sanki birinden kaçıyormuş gibi yürürdü.

Halktan gelen sıkıntı nedeniyle namaza gitmeyi son derece güç bulurdu. Nihayet Hak Teâlâ bu zorluğu üzerinden kaldırdı. Nitekim naklederler ki, bir gün annesi onu güneşte oturmuş ve tere batmış bir halde görünce, "Canım oğlum! Hava son derece sıcak, sen ise aralıksız olarak oruç tutuyorsun, gölgede otursan ne olur?" dedi. "Anneciğim! Nefsimin hoşlanması için adım atmada Allah'tan utanıyorum. Ben kendimde de bu kuvveti görmüyorum," dedi. Annesi, "Bu ne söz?" diye sordu. Şöyle dedi: "Bağdat'ta o halleri ve uygunsuzlukları görünce Allahü Teâlâ'ya niyaz ettim ki, bendeki yürüme gücünü geri alsın da cemaate gitmem gerekmesin, böylece onları görmemiş olayım. Onaltı yıldan beri bende cemaate devam etme kuvveti ve yükümlülüğü yoktur, ama bunu sana söylemedim."

Sürekli olarak hüzünlü olduğu nakledilir. Gece olunca, "Âh! Senin derdin, öbür dertlerimin hepsine galip geldi ve beni uykusuz bıraktı!" derdi. "Üzerine art arda musibetler gelen bir kimsede hüzün hiç eksik olur mu?" derdi.

Bir zamanlar dervişin biri şunu anlatmıştı: Dâvûd'un yanına gittiğimde, kendisini güler halde gördüm ve şaştım. Dedim ki: "Ya Dâvûd! Gönlündeki bu neşe nereden?" Dedi ki: "Seher vakti üns şarabı dedikleri bir şarap sundular. O yüzden bugün bayram ediyor ve neşeleniyorum."

Naklederler ki, ekmek yerken yanından bir Hıristiyan geçti. Yesin diye ona da bir parça ekmek verdi. O gece Hıristiyan hanımıyla cinsel ilişkide bulundu ve kadın hamile kaldı. Ma'rûf-ı Kerhî işte bu birleşmeden vücuda gelmişti.

Ebû Rabî Vâstî, Dâvûd'a, "Bana öğüt ver," deyince dedi ki: "Dünyadan uzak durman orucun; ölüm bayramın olsun. Tıpkı yırtıcı arslandan kaçar gibi halktan kaç!"

Öğüt isteyen birisine, "Dilini tut," dedi. Adam, "Biraz daha," dedi. "Halktan uzaklaşıp yalnız ol," dedi. Adam, "Biraz daha," dedi. "İmkânın varsa gönlünün halkla ilgisini kes," dedi. Adam, "Biraz daha," dedi. "Nasıl dünya ehli dünyalarını selamete çıkarma karşılığında bu âlemden razı oluyorsa [veya dinlerinin bozulması pahasına dünyadan razı oluyorsa (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:192)], dinini selamete çıkarma karşılığında senin de bu âlemden razı olman (ve dünyanın harap olmasını göze alman) gerekir," dedi.

Öğüt isteyen başka birine dedi ki: "Dünya için orada ne kadar kalacak ne kadar

işine yarayacaksa o kadar çalış; ahiret için de orada ne kadar kalacak ne kadar işine yarayacaksa o kadar çalış!"

Nasihat isteyen başka birine, "Ölüler seni beklemekte," dedi.

Tevbe edip tâatta bulunan, sonra da (başkalarının dedikodusunu yapma ve haklarını yeme gibi nedenlerle) bunları kaldırıp atan başkasının yararına avlanan kimse gibidir.

Eğer selamet istersen, haydi dünya, selamünaleyküm deyip dünyaya veda et. Eğer keramet istersen ahirete, artık sen nazarımda ölü gibisin deyip cenaze namazını kılmak üzere Allahü ekber diyerek onu terk et, yani Hakka erebilmek için ikisinden de geç.

Naklederler ki, Fudayl bütün ömründe Dâvûd'u ancak iki defa görmüştü ve hep bununla övünürdü. Birinci görüşmesinde tavanın altında meydana gelmiş çatlağı gören Fudayl, "Buradan kalk, zira tavan çatlamış, çökmeye yüz tutmuş," deyince Dâvûd demiş ki: "Ben epeydir bu sofadayım, bırak çatlaklığını, tavanı bile görmüş değilim. Bilmez misin ki, eskiler yersiz söz gibi yersiz bakışlardan da hoşlanmazlardı?" Fudayl ikinci sefer görüştüğünde Dâvûd'a, "Bana nasihat et," deyince, "Halktan firar et," demişti.

Ma'rûf-ı Kerhî anlatıyor: "Dâvûd kadar dünyayı hor gören kimse görmedim. Onun nazarında, tüm dünyanın ve dünyadakilerin zerre kadar değeri yoktu. Dünya ehlinden birini görünce ondan kendisine bulaşan (manevi) karanlıktan şikâyet ederdi. Dünyevi yol ve davranıştan son derece uzak kalırdı. O derece ki, "Ne zaman gömleğimi yıkasam gönlümü değişmiş bulurum," derdi.

Cüneyd diyor ki, kendisinden kan alan bir hacamatçıya bir altın verince, israf yapıyorsun dediler. Dedi ki: "Mürüvveti olmayanın ibadeti ve dini olmaz!"

Naklederler ki, yanındaki birisi kendisini seyretmeye dalınca dedi ki: "Bilmez misin ki, çok konuşmak kadar çok bakmak da hoş bir şey değil!"

Naklederler ki, İmam Ebû Yûsuf'la İmam Muhammed bir meselede anlaşmazlığa düştüklerinde o hakem olurdu, yanına geldiklerinde yüzünü Muhammed'e, sırtını Ebû Yûsuf'a çevirir, Muhammed'le içli dışlı olduğu halde Ebû Yûsuf'la konuşmazdı. Muhammed'in sözünü doğru bulunca, "Doğrusu Muhammed'in söylediği sözdür," derdi. Ebû Yûsuf'un sözünü doğru bulunca da, adını söylemeyip, "Doğrusu bu sözdür," derdi. İkisi de ilimde uludur, niçin birine izzet ve ikram gösterdiğin halde diğerinden yüz çeviriyorsun diye sorulduğunda şöyle dedi: "Muhammed bin Hasan pek çok maddi nimeti terk edip ilim muhitine bağlanmıştır, onun nazarında ilim dini aziz, dünyayı aşağılık görme vesilesidir. Ebû Yûsuf ise yoksulluk ve zillet muhi-

tinden gelip izzet ve konum sahibi olmak için ilmi vesile kılmıştır. Oysa Muhammed, üstadımız Ebû Hanîfe'nin (r.a.) dayak yemesine rağmen kabul etmediği kadılık makamını kesinlikle kabul etmemişti. Ebû Yûsuf ise bunu kabul etti. İmdi üstadının yolundan gitmeyen bir kimseyle benim konuşmam mümkün değildir!"

Naklederler ki, Hârun Reşîd, "Beni Dâvûd'un yanına götür, kendisini ziyaret edeyim," diye Ebû Yûsuf'tan rica etmişti. Bu niyetle kalkıp Dâvûd'un evine geldiler, ama içeri girmek için izin alamadılar. Kendilerine şefaatçı olmak isteyen Dâvûd'un annesi, "Yol ver, içeri girsinler," dediyse de bunu da kabul etmedi ve, "Dünya ehli ve zalim kişilerle benim ne işim var?" dedi. Annesi, "Sana emzirdiğim süt hakkı için ona izin ver," dedi. Dâvûd, "Bu zalimi göremem," dedi. Sonra, "İlahi! Annenin hakkını gözet, zira onun rızası benim rızamdır buyurmuşsun. Yoksa benim bu heriflerle işim ne?" diye niyaz edip içeri girmelerine izin verdi. İçeri girip oturdular. Dâvûd vaaz vermeye başladı. Hârun ise ağlıyordu. Hârun geri döneceği zaman önüne altın bir yüzük koyup, "Al, helal yoldan elde edilmiştir," dedi. Dâvûd, "Onu hemen al, zira benim buna ihtiyacım yoktur, helal yoldan miras olarak elime geçen bir evi satmıştım, bunu harcıyorum. Hak Teâlâ'dan diledim ki, bu para bitince canımı alsın. Böylece kimseye muhtaç olmayayım. Ümit ederim ki duamı kabul buyuracaktır!" dedi. Sonra ikisi de kalkıp geri döndü.

Ebû Yûsuf, Dâvûd'un vekilharcına, "Dâvûd'un kaç parası kaldı?" diye sordu. Vekilharç "on dirhem gümüş," dedi. Her gün bir zırnık harcıyordu. Hesabını yaptılar. Son gün Ebû Yûsuf sırtını mihraba vermiş oturuyorken, "Bugün Dâvûd vefat etmiştir," dedi. Soruşturdular, gerçekten de vefat ettiğini öğrendiler. Ebû Yûsuf'a, bunu nasıl bildin diye sordular. Şöyle dedi: "Parasını hesap ettim, bugün hiç parasının kalmaması gerekiyor. Ayrıca duasının da makbul olduğunu biliyordum!"

Ölüm zamanındaki halini annesinden sordular. Dedi ki: "Bütün gece namaz kıldı, gecenin sonuna doğru başını secdeye koyup bir daha kaldırmadı, bu sıra benim gönlüm meşguldü. Yavrucuğum namaz vaktidir dedim, dikkat edince vefat ettiğini gördüm!"

Büyüklerden biri anlatıyor: "Dâvûd hastalık halindeyken, söz edilen o dehlizde yatıyordu, hava gayet sıcaktı, yastık yaptığı bir kerpicin üzerine başını koymuş hem can çekişiyor hem de Kur'ân okuyordu. Seni açık havaya çıkarmamı arzu eder misin diye sorduğumda, 'Nefs için böyle bir şeyi arzu etmekten utanırım. Zira şimdiye kadar nefs, bana hiçbir isteğini kabul ettirememiştir, bu haldeyken kesinlikle kabul ettiremez,' dedi. Sonra aynı gece vefat etti."

"Ölünce beni duvarın arka tarafına gömün, ki önümden kimse geçmesin!" diye

vasiyet etmişti. Öyle yaptılar, hâlâ da öyledir. (Duvarın dibinde dikkat çekmeyen bir yerde halvettedir.)

Vefat ettiği gece semadan bir ses gelmişti: "Ey yeryüzü halkı! Dâvûd-i Tâî, Allahü Teâlâ kendisinden razı olduğu halde Hakka ermiştir!"

Birisi onu, "Şu anda zindandan kurtuldum," diye diye havada uçar bir halde rüyada görmüştü. Bu kişi rüyasını Dâvûd'a anlatmak için geldiğinde onu ölmüş olarak bulmuştu.

Ölümünden sonra gökten avaz geldi: "Dâvûd muradına erdi!"

HÂRİS BİN MUHÂSİBÎ

(ö. 243/857)

Evliyanın beyi, takva sahiplerinin direği, itibarlı, muhteşem, iftihar edilen muhterem, hatmedilen menkıbeler sahibi, âlim, Şeyh Hâris bin Muhâsibî (r.a.) zahiri ve bâtıni ilimlere vâkıf şeyhlerden olup, çağındaki evliyanın başvuru kaynağıydı. Çeşitli ilimlere dair pek çok eseri vardır. Gayet ulu ve yüce bir himmete, mükemmel bir cömertliğe ve mürüvvete sahipti. Firasette ve zekâda bir eşi daha yoktu. Devrinde şeyhler şeyhiydi. Tevhit ve tecritte özel bir yolu vardı. Mücâhede ve müşahededе ulaşılabilecek en yüksek mertebeye ermişti. Tarikat müctehidi olup nazarında rıza, makamlar çeşidinden değil, haller cümlesindendi.[1]

Basralı olup Bağdat'ta vefat etmişti. Şeyh Ebû Abdullah bin Hafîf, demiştir ki: "Pirlerimizden şu beş kişiyi kendinize örnek alıp hallerine uyunuz, geriye kalanları halleriyle baş başa bırakınız. Bunlardan ilki Muhâsibî, ikincisi şeyh Cüneyd, üçüncüsü Rüveym, dördüncüsü İbn Atâ, beşincisi de Amr bin Osman Mekkî'dir (r.a.). Çünkü bunlar şeriat ilmi ile tarikat, yani hakikat ilmini bir araya getirmişlerdir. Bu beşin dışında kalanlar da inanılmaya layıktırlar, ama bu beşi hem inanılmaya hem de bağlanılmaya layıktırlar. Tarikat ululari (r.a.) demişlerdir ki, bunların altıncısı Abdullah bin Hafîf'tir – ki o da inanılmaya ve örnek alınmaya layıktır." Kendilerini övmek, onların işi olmadığından İbn Hafîf kendisinden söz etmemiştir.

Naklederler ki, Hâris'e babasından otuzbin altın miras kalmıştı. "Bunu götürüp hazineye teslim ediniz, sultanın olsun," dedi. Nedenini sorduklarında, "Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), *"Kaderi kabul etmeyenler bu ümmetin Mecusileridir,"* buyurmuştur. Babam da Kaderiye mezhebindeydi. Ayrıca Peygamber de (s.a.v.), *"Müslüman, Mecusiye mirasçı olamaz,"* demiştir. Babam Mecusiydi, ben ise Müslümanım."

Hak Teâlâ'nın inayeti onu o kadar çok korurdu ki, helallığı şüpheli olan bir ye-

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:73; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 39; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:84, İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, II:57; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:460; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 102; *Kuşeyrî Risalesi,* 121; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* II:367; *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* X:297; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* VIII:121; Sübkî *Tabakatu's-Şafiiyye,* II:37; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 206; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:218; Fuat Sezgin, *GAS,* I:639.

meğe elini götürdüğü zaman hemen parmağındaki bir damar atmaya başlardı. Parmağına söz dinletemeyince o lokmanın yolsuzlukla kazanıldığına inanırdı.

Cüneyd anlatıyor: Bir gün Hâris yanıma geldi, açlık belirtisi görünce, "Amca yemek getireyim," dedim. "İyi olur," dedi. Eve girip bir şeyler aradım. O gece düğün evinden bize gönderilen yemekleri alıp önüne koydum. Parmağı kendisine itaat etmiyordu. Lokmayı alıp ağzına koydu, ama ne kadar çaba gösterdiyse de lokmayı yutamadı, ağzında yuvarlayıp durdu. Derken sabah oldu, ayağa kalktı, lokmayı yere attı, sonra dışarı çıkıp gitti. Daha sonra kendisine, "O hal neydi öyle?" diye sorduğumda, "Açtım. Gönlün olsun diye sana geldim. Ancak Aziz ve Celil olan Allah'la aramızda öyle bir işaret vardır ki, ne zaman şüphe götüren bir yemeği yemeğe kalksam boğazımdan aşağı inmez, parmağım bana itaat etmez. Ne kadar çabaladıysam da lokmayı yutamadım. Peki, söyle bakalım, sen o yemeği nereden getirmiştin?" dedi. "Bir akrabamızın evinden," dedim. Sonra da, "Bugün de evimize buyurmaz mısın?" dedim. "Olur," dedi ve geldi. Bir parça kuru ekmek getirip önüne koydum. Birlikte yedik. "Hâh," dedi. "İşte şöyle. Dervişlerin önüne bir şey getirdiğin zaman böylesini getir!"

"Otuz yıldır kulağım sırrımdan başka bir şey dinlememiştir. Otuz yıl sonra üzerimi bambaşka bir hal sardı. Bu süre boyunca sırrım Allah'tan başka hiçbir şey dinlememiştir." (Önce kulağım sırrımı, sonra sırrım Mevlâyı dinledi.)

"Namaz kılıp da buna sevinen bir kimseyi gördüğümde, acaba namazı bâtıl mıdır, değil midir diye önceleri tereddüt ederdim. Şimdiki düşünceme göre bâtıl olur diyorum."

Nefs muhasebesinde fevkalade mübalağa ederdi. Bu yüzden ona Muhâsibî [muhasebe ehli] ismi verilmişti. Bu konuda diyor ki: "Muhasebe ehlinin belli birtakım nitelikleri vardır. Onlar bunu tecrübe edip uygulamaya koyduklarında Hakkın muvaffak kılmasıyla şerefli makamlara ulaşmışlardır. Onlara göre her şey güçlü bir azimle ve nefsani arzuları kahrederek elde edilir. Zira azmi güçlü olan için nefsin hevesine karşı durmak basitleşir. İmdi kuvvetli bir kararlılığa sahip aşağıdaki huyları aralıksız olarak uygula ki, faydalı sonuçlar verdikleri tecrübeyle sabittir: Birincisi: İster doğru ister asılsız, ister kasten ister yanlışlıkla olsun, Allah adına and içme. İkincisi: Yalandan sakın. Üçüncüsü: Mümkün olduğunca ahdinden dönme ve vaatte bulunma. Dördüncüsü: Zulüm bile yapmış olsa hiç kimseye lanet okuma. Beşincisi: Ne sözle ne de hal ve hareketle kimseye beddua etme! (Yaptığın iyilik için) mükâfat bekleme. Ulu ve yüce Allah rızası için sabırlı ol. Altıncısı: Kâfirdir, müşriktir veya münafıktır diye hiç kimse aleyhinde şahitlik yapma. Halka karşı daha mer-

hametli olmak ve Hak Teâlâ'nın hışmından daha uzak kalmak için en uygun hareket tarzı budur. Yedincisi: Ne içten ne de dıştan günaha asla kast ve niyet et. Hepsini organlarına yasakla. Sekizincisi: Kimseyi incitme. İster az ister çok olsun, ister muhtaç ol ister doymuş ol, kendi yükünü asla kimseye yükleme. Dokuzuncusu: Halktan tamamıyla ilgiyi kesip onlardan hiçbir şey bekleme, sahip oldukları hiçbir şeye göz dikme, her şeylerinden ümidini kes. Onuncusu: Dünya ve ahiret itibariyle ulu ve yüce Allah katında rütbe yüksekliği ve izzet mükemmelliği, Onun dilediğine bağlıdır. Bu nedenle kendini karşılaştığın hiçbir insanoğlundan daha iyi görme."

"Murakabe kalbin kendini yüce Allah'ın yakınında bilmesidir."

"Rıza doğal mecralarda akan (maddi ve manevi) hükümlerin altında kalbin huzur ve dinginlik içinde bulunmasıdır."

"Sabır bela okuna hedef olmaktır."

"Tefekkür, nedenleri Hak Teâlâ'dan bilmektir."

"Teslimiyet, başa bela gelince ne içte ne dışta bir değişiklik olmaksızın sebat etmektir."

"Hayâ Allah'ın razı olmadığı bütün kötü huyları terk etmektir."

"Mahabbet bütün mevcudiyetinle bir şeye (ve bir Zata) meyletmen, sonra Onun uğruna bedeni, ruhu ve malı feda etmen, gizli ve açık her koşulda Ona uyman, daha sonra da hep kendini kusurlu olarak bilmendir."

"Allah'tan korkmak her hareketten dolayı mutlaka ahirette sorumlu olacağın inancında olmaktır."

"Halkla üns halinde olmanın belirtisi halktan sıkılmaktır. (Halktan sıkılmanın belirtisi) halkın içinde bulundukları şeylerden kaçmak, Hak Teâlâ'nın zikrinin hazzıyla baş başa kalmaktır. İmdi Allah'ın zikriyle ünsiyet bir kalbe girip yerleştiği ölçüde, o kalpten halkla ünsiyet hali dışarı fırlar."

[Sadık o kimsedir ki, eğer halkın nezdinde hiç itibarı kalmasa kesinlikle kaygılanmaz, tam tersine kalbin yararını bunda bilir. (İyi) amellerinden zerre miktarının görülmesini istemez. Kötü amellerinin bilinmesinden rahatsız olmaz. Zira bu yüzden hoşnutsuz olması, halkın nezdinde daha çok itibar sahibi olduğunu gösterir. Bu ise sadıkların huyundan değildir. (*Kuşeyrî Risalesi*, 359)]

"Her konuda azim gevşekliğinden sakın; çünkü düşman, azim gevşekliği vaktinde sana karşı zafer kazanır. Ne zaman kendinde azim gevşekliği görürsen hiç durup dinlenme, ulu ve yüce Allah'a sığın."

"Ya (hep) Allah için ol ya da hiç olma!" Bu güzel bir sözdür.

"Nefsini riyazetle düzelten kimseler, makamlara giden yolun kendilerine göste-

rilmesine layıktır."

"Cennetlik olanların hazzını bulmak isteyenlere söyleyiniz, salih ve kanaatkâr dervişlerin sohbetinde bulunsunlar."

"Allahü Teâlâ bâtınını murakabe ve ihlasla düzeltenin zahirini mücâhede ve sünnete tabi ederek bezer."

[Bir kimse ki gönül hareketleriyle gaybın mahalline vakıf olur, o kimse organların hareketiyle amel eden kimseden daha iyidir. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 59; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 206)]

"Arifler aralıksız olarak rıza hendeğine iner, sefa deryasına dalar ve vefa cevherlerini çıkarırlar. Böylece şüphesiz bir biçimde sırda Hakka ererler."

"Üç şey vardır ki, eğer insanlar onu bulsalar semeresini devşirirler. Ama biz bunu bulamıyoruz: Koruma, vefa ve şefkatle olan iyi dostluk!" [Üç şey üç şeyle birlikte bulunursa faydalı olur, oysa biz bunu kaybetmişizdir; Korumak şartıyla güzel yüz, dindarlık şartıyla güzel ses (ve söz), emin ve vefakâr olma şartıyla güzel dostluk. (*Kuşeyrî Risalesi*, 519)].

Naklederler ki, bir eser yazarken dervişin biri gelip acaba marifet, Hakkın kul üzerindeki hakkı mıdır, yoksa kulun Hak üzerindeki hakkı mıdır diye sordu. İşte bu söz üzerine eser yazmayı bırakmıştı. Bunun manası şudur: Eğer marifet kulun tanıyıp kendi çabasıyla ortaya koyduğu şeydir denirse, bu durumda kulun Hak üzerindeki hakkı olur. Bu ise caiz değildir. Eğer marifet Hakkın kul üzerindeki hakkıdır, denecek olursa, Hakkın hakkını eda etmek (yani Onun aslına vâkıf olmak) mümkün olmaz. Muhâsibî işte bu noktada hayrete düştü ve eser yazmaktan vazgeçti. Bu sözün diğer açıklaması da şudur: Marifet Hakkın (kul üzerindeki) hakkıdır, ama bu hak (yalnızca ilahi) lütufla yerine getirilir. Bu durumda marifete dair kitap yazmanın ne faydası olur? Hakkın kendisi kulun hakkını ona lütfetmiştir. Çünkü mesele, "Beni Rabbim terbiye etti" (hem de güzel bir şekilde) türündendir. Eğer bir kimsenin üzerindeki hakkı yerine getirmeyi Hak üzerine alacak olursa o hak yerine getirilir. **'Şüphesiz ki, sen sevdiklerini hidayete erdiremezsin, lakin Allah dilediğine hidayet eder'** [KASAS 28:56] ayetinde de bu anlatılmıştır. [Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:64]

Bu sözün başka bir manası da şudur: Marifet, Hakkın kul üzerindeki hakkıdır. Şöyle ki, Hak kuluna marifet ihsan edince o hakkın hakkını ödemek kula vacip olur. Kulun kendi ibadetiyle yerine getireceği her hak, aynı zamanda Hakkın hakkı olacak ve Onun tevfikiyle yerine getirilecektir. İmdi kulun öyle bir hakkı vardır ki, onu Hakkın hakkıyla Hak eda eder. O yüzden Muhâsibî kitap yazmayı terk etmişti. En doğrusunu Allah bilir.

İbn Mesrûk (r.a.) anlatıyor: "Can çekişirken Muhâsibî muhtaç bir haldeydi. Babasından miras kalan muazzam servete hiç el sürmedi, oysa o sırada eli dardı. Böylece yürüdü gitti." Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

Sözleri

- [Muhasebe ve karşılaştırma dört yerdedir: İman ile küfür, doğru ile yalan, tevhit ile şirk, ihlas ile ikiyüzlülük arasında. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 58)]
- İlmin sonucu Allah korkusu, zühdün sonucu rahatlık, marifetin sonucu Allah'a dönüştür.
- Bu ümmetin en hayırlıları ne din işleri için dünya işlerini ne de dünya için ahiret işlerini terk etmeyendir.
- Kulun farzı yitirip dindarlık peşinde koşması uygunsuz bir iştir.
- Hâkimin en çok meşgul olduğu şey, zamanın kendisine gerekli kıldığı ve o zaman içinde yapılması en uygun olan şeydir.
- Kulluk sıfatı kendin için mülk görmemen, kendine fayda sağlama ve zararı savma gücüne sahip olmadığını bilmendir.
- Recâ, Allahü Teâlâ'nın lütfuna ve rahmetine bel bağlayıp ölüm başa gelince içten bir iyi niyete sahip olmandır.
- Güzel ahlak ezaya katlanmak, kızmamak, güler yüz, tatlı sözdür.
- Doğasında bid'atçılık bulunan bir kimse vasıtasıyla Hak nasıl yayılabilir?
- Hakkın nidasını işitmezsen davetine nasıl icabet edeceksin?
- En akıllı kişi, onun marifetinin aslına yol yoktur deyip acizliğini itiraf edip kabul eden kimsedir.
- [Halk kendini övse bile, zulmeden pişman olur. Halk kendisini yerse bile, zulme uğrayan selamete erer. Kanaatkâr aç bile olsa zengindir, tamahkâr servet sahibi olsa bile yoksuldur. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 59, 60)]

EBÛ SÜLEYMAN DARÂNÎ

(ö. 215/830)

Zahir ve bâtın mücerredi, yitik ve hazır misafiri, verâ' ve marifette âmil, yüz çeşit sıfatta kâmil, bilginlik deryası Ebû Süleyman Darânî (r.a.) vaktin biriciği ve asrın latifiydi. Gayet latif olduğundan "Reyhanu'l-kulûb" [Gönüllerin Güzel Kokulu Çiçeği] derlerdi. Çetin riyazetler ve haddinden fazla açlık itibariyle iyi bir şanı vardı. Öyle ki, bu yüzden ona "Bündâru'l-câiîn" [Açların Reisi] derlerdi. Bu ümmetten hiç kimse onun kadar açlığa dayanmış değildir. Marifet, kalplerin kusurlu halleri, nefsin ayıplardan doğan afetler gibi konularda büyük bir ehliyeti vardı. Özlüsözleri ve hoş işaretleri vardır. Dârâ (veya Dâreyya) Şam yöresinde bir köy olup Ebû Süleyman oradandı.[1]

Müridi Ahmed Havârî anlatıyor: Bir gece tek başıma namaz kılarken muazzam bir rahatlık hissettim. Ertesi gün bunu Ebû Süleyman'a anlattım. Dedi ki: "Zayıf bir adamsın. Zira hâlâ önünde halvet (ve halk) var, o yüzden de yalnızken başka, halklayken başka türlü oluyorsun. Aslında iki âlemin insanı Haktan alıkoyacak hiçbir önemi yoktur!"

Ebû Süleyman diyor ki: "Bir gece mescitteydim, soğuk canıma tak etmiş, bende rahatlık diye bir şey kalmamıştı. Dua edeceğim zaman elimin birini koynuma soktum (öbürünü semaya doğru açtım). Bu el yoluyla bana muazzam bir rahatlık ulaştı. Uyuduğumda hâtiften ses geldi: 'Ey Ebû Süleyman! Şu semaya açılan ele nasibini verdim, öbürü de semaya kaldırılsaydı onun da kısmetini verirdik!' İşte bunun üzerine, ister soğuk, ister sıcak olsun, bir daha elimi havaya kaldırmadan asla dua etmeyeceğim diye and içtim. Tenzih ve takdis ederim O Allah'ı ki, bir nasip ve murat talebinde bulunmadan da kendi lütfunu bize ihsan etmiştir!"

Darânî diyor ki: "Bir zamanlar uyumuş ve virdimi kaçırmıştım, rüyada gördü-

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, IX:254; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 91; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 116; *Kuşeyrî Risalesi*, 129; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad*, VIII:241; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, IV:223; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 211; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, II:251; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, III:131; *Şezerâtu'z-Zeheb*, III:87; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:87; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X:255.

ğüm ahu gözlü bir huri bana, 'Yatıp böyle güzelce uyuyorsun ha? Oysa beni beşyüz yıldan beri haremde senin için yetiştirmişler ve süslemişlerdir,' dedi. (Beni elde etmek için amel etsen ya!)"

"Yine bir gece bir köşeden bakıp gülümseyen ceylan gözlü bir huri gördüm. Tasviri imkânsız derecede pırıl pırıldı. İfade edilmeyecek kadar fevkalade alımlıydı. 'Bu cazibeyi ve alımlılığı nereden aldın?' dedim. Dedi ki: 'Hani hatırlıyor musun? Bir gece gözünden birkaç damla yaş akıtmıştın. Onu getirip yüzüme çaldılar. Bütün bunlar işte onun eseri. Ahu gözlü hurilerin yanağındaki gül renk, sizlerin akıttığı gözyaşlarındandır. Gözyaşı ne kadar çok olursa huriler o kadar güzel olur.'"

"Adetim şuydu: Yemek zamanı, tuzluğu getirip önüme korlardı, ben de ekmeği tuza batırıp yerdim. Bir gece tuzlukta kalmış bir susam tanesini farkına varmadan yedim. Bunun üzerine bir yıl vaktimi ve manevi halimi kaybettim. (Ey nefsim!) Bir yere ki bir tek susam bile sığmaz, bilmem ki kalbindeki yüzbinlerce arzuyla orada ne yapacaksın diye sordum."

"Dilediğim her şeyi vermesini arzu ederdim. Bir gece bir şey diledim: 'Ne kadar istiyorsun' diye sorunca sevgisinin hazzı gönlümden gitti."

["Bir kere halifeyi eleştirmek istemiştim, ama sözümü kabul etmeyeceğini de biliyordum? Öte yandan orada birçok insan vardı. Bunların eleştiri sırasında beni görmelerinden (ve takdir etmelerinden, sonuç olarak da) bu eleştirideki sağlamlığın kalbime şirin gelmesinden, bu yüzden de içten ve ihlas olmayan bir duruma düşmekten korktum." (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:252)]

Mekke'de yalnızca zemzem içen ve başka hiçbir şey ağzına almayan bir mürit gördüm ve, "Şayet zemzem suyu da kurursa ne yaparsın?" dedim. Ayağa kalktı ve, "Allah sana hayırlar versin, zira bunca yıldır zemzeme tapıyormuşum," deyip oradan ayrıldı.

Ahmed Havârî diyor ki: Ebû Süleyman ihrama girince lebbeyk demezdi ve, "Hak Teâlâ Musa'ya (a.s.) şöyle vahyetmişti: Ümmetindeki zalimlere söyle, beni anmasınlar. Çünkü bir zalim beni anarsa ben onu lanetle anarım!" derdi. Sonra şunu eklerdi: "İşittim ki, her kim hac harçlığını helallığı şüpheli olan bir maldan sağlar, sonra Hicaz'a varıp lebbeyk derse, ona derler ki, 'Hayır, elindekini iade edene kadar senin lebbeykini de sa'deykini de kabul etmiyorum! Sana ne cevap veriyorum ne de saadet!' "

Naklederler ki, Fudayl'ın oğlu azap ayetini dinlemeye takat getiremezdi. Fudayl'a, "Oğlun Allah'tan korkmanın ne derecesine ve ne suretle erdi?" dediklerinde, "Az günahla," dedi. Bunu Ebû Süleyman'a anlattıklarında, "Bir kimsenin Allah'tan

korkması günahın azlığından değil, çokluğundandır," dedi.

Naklederler ki, Sâlih bin Abdülkerim, "Müminin kalbindeki korku ve recâ çifte nurdur," demişti. "Hangisi daha parlaktır?" diye sorulunca, "Recâ," diye cevap vermişti. Bu sözü Ebû Süleyman'a ulaşınca şöyle dedi: "Fesuphanallah! Bu ne biçim sözdür? Görüyoruz ki, korkudan takva, oruç, namaz ve benzeri ameller doğuyor, bunlar recâdan doğmuyor. Şu halde recâ nuru nasıl daha parlak olur?"

"Ateşi ceza olan ulu ve yüce Allah'tan korka korka cezası ateş olan Allah'tan korkar oldum!" (Önceleri Allah'ın ateşi cezaydı, şimdi cezası ateş oldu.)

"Dünya ve ahirette her şeyin aslı Allah korkusudur. Recâ korkuya galip olunca kalp bozulur, kalpte Allah korkusu sürekli olunca gönülde huşû doğar. Eğer korku sürekli değil de ara sıra kalbe gelirse, gönülde asla huşû oluşmaz."

"Bir kalpten Allah korkusu çıktı mı o kalp mutlaka harap olur."

Bir gün Ahmed Havârî'ye dedi ki: "Başkalarının recâ esası üzere amel ettiklerini görünce sen korku esası üzere amel edebilirsen öyle et."

Lokman (a.s.) oğluna şöyle demişti: "Allah'ın rahmetinden ümit kesmemek şartıyla, Ondan alabildiğine kork. Allah'ın mekrinden emin olmamak kaydıyla, Ondan alabildiğine ümitli ol!"

"Kalbine şevk salınca hemen peşinden korkuyu da sal ki, bu korku, o şevki yol üzerinden kaldırsın. Yani gönlüne özlem düştüğü anda sen şevkten çok korkuya muhtaçsın."

"En erdemli amel nefsin rızasına (hevesine) zıt hareket etmektir."

"Her şeyin bir işareti vardır, Allah tarafından terk edilmişliğin işareti ağlamayı terk etmektir."

"Her şeyin bir pası vardır, kalbin pası karın tokluğudur."

"Karın tokluğunun işareti (ve sonucu) olması bakımından ihtilam [düş azması] bir cezadır."

"Karnını tıka basa doyuran birisinde altı şey meydana gelir. Yaptığı ibadetten haz almaz. Hikmeti akılda tutması zorlaşır. Dünyadaki herkesin tok olduğunu sanacağından halka karşı şefkatli olma özelliğinden mahrum kalır. İbadet yapmak kendisine ağır gelir. Arzuları çoğalır. Bütün müminler camilere gelirken o mezbeleliklere ve helalara gider."

"Açlık ulu ve yüce Allah nezdinde saklı bir hazinedir. Bunu sevdiğinden başkasına vermez."

"İnsanoğlunun karnı doyunca bütün organları şehvet ve arzulara karşı açlık du-

yar. Acıkınca bütün organları arzulara kanar, yani karnı tok olmadığı sürece hiçbir şeye karşı arzu duymaz."

"Az yemek ahiretin (ve ahirete ilişkin işlerin), çok yemek dünyanın (ve dünyaya ilişkin işlerin) anahtarıdır."

"Dünya ve ahiretle ilgili bir hacetin olursa o hacet görülene kadar hiçbir şey yeme. Çünkü tokluk aklı değiştirir, bunun sonucunda hacet dilemek de değişir. (Yani tokluk düşünceyi yok eder, düşünce sona erince de hacet bitmez.) İmdi, sana öğüdüm açlıktır. Zira açlık nefsi alçaltır, kalbi yumuşatır, üzerine semavi ilmi akıtır."

"Geceleyin helal yemekten bir lokma az yemeyi, sabaha kadar namaz kılmaktan daha çok severim. Çünkü güneş battığında gece gelir, ama mümin için kalbin gecesi mide dolduğunda gelir."

"Kalbine gelen bir nur sayesinde ahiret işleriyle meşgul olan kimse dışında arzulardan uzak kalmaya kimse sabredemez."

"Kul (yeme, içme ve evlenme gibi) çok sevdiği arzulardan uzak kalmaya sabredemeyince (Allah'ın inayeti olmasa, bela ve musibet gibi) hiç sevmediği şeylere nasıl sabredecek?"

"(Ona erenler bir daha hiç geri dönmemişlerdir.) Geri dönenler ancak yoldan dönmüşlerdir. Şayet erselerdi kesinlikle geri dönmezlerdi."

"Tüm ömründe bir kere ihlası ele geçirene ne mutlu!"

"Kul halis olunca pek çok vesvese ve ikiyüzlülükten kurtulur."

"Halis amel azdır."

["Sadık o kimsedir ki, kalbinin tasdik etmediği bir şeyi dili söylemez." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 77) Sadık kalbinde olanı anlatmak istese bunu diliyle anlatamaz. (*Kuşeyrî Risalesi*, 356)]

"Sıdk, sadıkların diliyle birlikte gitmiştir, yalancıların dilinde ancak adı kalmıştır."

"Her şeyin bir süsü vardır, doğruluğun süsü huşûdur."

"Sıdkı kendine binek, hakkı kılıç yapıp Allah'ı nihai amaç bil."

"Rızaya göre kanaat neyse zühte göre verâ' da odur, yani kanaat rızanın, verâ' da zühdün başlangıcıdır."

"Allah'ın öyle kulları vardır ki, onunla sabır esası üzere muamele yapmaktan hayâ ettiklerinden rıza esası üzere muamele ederlerdi. Yani sabretmek bizatihi benim sabrım vardır manasına gelir, ama rızada hiçbir şey yoktur. Nasılsa öyle olur. Sabır

seninle, rıza onunla bağlantılıdır."

"Razı olmak ve rıza, Allahü Teâlâ'dan cenneti istememen ve cehennemden Ona sığınmamandır."

"Ben züht ve verâ'nın tarifi ve amacı nedir bilmem. Ancak Onun bir yolunu bilirim."

"Rıza dışında her makamdan bir hal bana ulaşmıştır. Rızanınsa bana kokusundan başka bir şeyi ulaşmamıştır. Bununla beraber bütün âlem halkını cehenneme götürseler, herkes istemeyerek gitse ben rızamla giderim. Zira her ne kadar cehenneme gitmede benim rızam yoksa da Onun rızası vardır." (Onun benim için razı olduğu şeye nasıl razı olmam.)

"Biz rızada öyle bir yere varmışızdır ki, yedi kat cehennemi sağ gözümüze koysalar, niçin sol gözümüze koymadılar diye aklımızdan bir fikir geçmez."

"Alçakgönüllülük, ameline bakıp (asla kendini beğenmemen ve) hiç şımarmamandır."

"Kul kendini gördüğü sürece asla alçakgönüllülük göstermiş olmaz. Dünyanın hiç olduğuna inanmadıkça kesinlikle zahit olmaz. Züht, seni Hak Teâlâ'dan alıkoyan şeyleri terk etmendir."

"Bir kimse sana değeri üç akçe olan bir abâ giydirir de gönlünde değeri beş akçe olan bir abâya rağbet olmazsa, zühdün belirtisi işte budur."

"Hiç kimsenin zahitliğinin aleyhinde şahitlik yapma, zira züht, gönülde olması itibariyle sende yitmiştir, verâ'da hazırdır."

"Dildeki verâ' kalpteki altın ve gümüşten daha zor ve katıdır."

"En sağlamlaştırılmış kale dili korumaktır, ibadetin karar kıldığı yer açlıktır, her türlü günahın başı dünya sevgisidir."

"Tasavvuf, sûfinin üzerinde Allahü Teâlâ'dan başka kimsenin bilmediği bazı fiillerin işlemesi ve Allah'tan başka kimsenin bilmediği şekilde sûfinin Allah'la olmasıdır."

"Ahirete ilişkin tefekkür, hikmetin semeresi ve kalplerin hayatıdır."

"İlim gayretten, korku tefekkürden artar."

Birisi yanında bir günahtan söz edince içini çekerek ağladı ve, "Vallahi tâatta o kadar çok afet görüyoruz ki, aslında başkaca günaha hacet yoktur," dedi.

"Gözünüzü ağlamaya, gönlünüzü düşünmeye alıştırınız."

"Kulun tek ağladığı şu ana kadar yitirdiği zamanlar olsa, yalnızca bu bile ölünceye kadar onun için tam bir derttir."

"Her kim Allah'ı tanırsa gönlünü boşaltıp Onun zikrine tahsis eder. Onun hizmetiyle meşgul olur, kendi hatalarına ağlar."

"Cennette bomboş araziler vardır, kul zikirle meşgul olduğunda melekler onun namına buralara ağaç dikerler, kul zikrini arttırdıkça onlar da dikme işini arttırırlar."

"Vaiz isteyen gece ile gündüzün değişmesine baksın (ve ibret alsın)."

"Gündüz iyilik yapan gece, gece iyilik yapan gündüz mükâfatını bulur."

"Her kim içten bir biçimde kendini arzulardan uzak tutarsa Hak Teâlâ kalbindeki bu arzuları sona erdirir. Bilmelidir ki, Allah terk ettiği (nefsani ve süfli) arzulardan dolayı ona azap etmeyecek kadar kerem sahibidir."

"Evlenen, (geçimini sağlamak için) sefere çıkan, hadis tahsil eden dünyaya dalmış olur. Ancak salih kadın dünyadan değil, ahiretten sayılır. Yani iyi kadın, seni dünyayla uğraştırmayacağından ahiret işiyle meşgul olabilirsin, ama seni Haktan alıkoyan her mal, kadın ve evlat senin için bir uğursuzluktur."

"Dünyada peşin olarak sevabını (ve faydasını) görmediğin bir işin, bil ki, ahirette de karşılığını görmeyeceksin, yani o tâatın kabul edilmesinden doğan rahatlığın burada sana ulaşması gerekir."

"Arzusunu tatminden âciz kalan bir fakirden çıkan soğuk bir nefes, zenginin binlerce yıllık ibadet ve tâatından daha makbuldür."

"Cömertliğin en makbulü ihtiyaca uygun düşenidir."

"Zahitlerin son mertebesi mütevekkillerin ilk mertebesidir."

"Eğer gafiller kaçırdıkları fırsatın farkına varsalardı, karşılaştıkları manzaranın dehşetiyle anında ölürlerdi."

"Hak Teâlâ namazdayken hiç fethetmediğini ve açmadığını uykudayken arife gösterir."

"Arifin baştaki gözü kapatılıp kalpteki gözü açılınca Ondan başkasını görmez."

"Kulun Hak Teâlâ'ya yaklaşmasını sağlayan en iyi şey, Allah kalbine baktığı zaman kulu iki âlemde Ondan başkasını istemez bir halde görmesidir."

"Şayet bir yerde marifetin bir sureti bulunsaydı, ona bakan bir kimse mutlaka güzelliğinin cazibesine kapılarak derhal can verir ve onun ışığı yanında öteki tüm aydınlıklar simsiyah bir hale gelirdi."

"Marifet sözden çok susmaya yakındır."

"Müminin gönlü zikirle aydınlanmıştır. Onun gıdası zikir, rahatı üns, ticareti (manevi) muamele, dükkânı cami, kazancı ibadet, sermayesi Kur'ân, çiftliği dünya,

harman yeri kıyamet ve Hak Teâlâ'nın verdiği sevap emeğinin semeresidir."

"Şu bizim yaşadığımız zamanda en iyi şey sabırdır ve sabır iki kısımdır: Hakkın emri olup ifası nefsin hoşuna gitmeyen şeylerde gösterilen sabır. Hakkın yasakladığı ve hevesin seni davet ettiği hoşa giden şeylere karşı gösterilen sabır."

"İçinde hiç şer bulunmayan şey nimete şükür ve belaya sabırdır."

"Canının değeri olduğuna inanan, hizmetteki hazzı hiç bilemez."

"Bütün insanlar toplanıp benim kendimi aşağılık kıldığım kadar aşağılık kılmak için çabalasalar başaramazlar. Ayrıca benim kendimi aziz kıldığım kadar aziz kılmak için uğraşsalar, bunu da başaramazlar." Yani benim zilletim günahta, izzetim tâattadır demek ister.

"Her şeyin bir bedeli vardır. Cennetin bedeli dünyayı içindekilerle beraber terk etmektir."

"Bir kalpte dünya sevgisi karar kılarsa ahiret sevgisi pılıyı pırtıyı toplayıp o kalpten göçer."

"Bilge dünyayı terk edince hikmet nuruyla aydınlanır."

"Ulu ve yüce Allah katında dünyanın, bir sineğin kanadı kadar bile önemi yoktur. Dünyanın ne kıymeti vardır ki, bir kimse ona karşı zahit olmasın."

"Canını telef ederek Aziz ve Celil Allah'a ermeye çare arayanın canını Allahü Teâlâ korur ve onu cennetliklerden kılar."

"Allahü Teâlâ buyuruyor ki: Ey benim kulum! Eğer benden hayâ edersen ayıplarını örterek halktan gizlerim, hatalarını levh-i mahfûzdan silerim, kıyamet günü sana soracağım hesap üzerinde fazla durmam."

Bir müridine demiş ki: "Bir dostundan hıyanet gördüğünde onu azarlama; ola ki, azarlarken hıyanetten daha çok zoruna giden bir söz işitirsin." Mürit, "Denedim, doğru çıktı," diyor.

Ahmed Havârî anlatıyor: Bir gün şeyh kara bir elbise giymiş, şöyle diyordu: "Keşke kalpler arasında kalbim elbiseler arasında elbisem gibi olsa!"

Şeyh Cüneyd (r.a.) diyor ki: Gayet ihtiyatlı olduğundan derdi ki: "Şu zümrenin nüktelerinden gönlüme bir şey gelir, günler geçer de Kitap ve sünnetten iki adil şahit bulmadıkça onu kabul etmem."

Derdi ki: "İlahi! Hizmetkârına bile layık olmayan birisi sana nasıl layık olabilir? Veya utanmadan azabından kurtulmayı uman birisi rahmetini nasıl ümit eder?"

Süleyman, Muaz bin Cebel'in sohbetinde bulunmuş ve ilmi ondan almıştı.

Naklederler ki, ölümü yaklaştığında müritleri, "Affı çok bir Hazret'e gidiyorum

diye bize müjde ver," deyince, "Aslında öyle bir Allah'ın huzuruna gidiliyor ki, küçük günahlar için hesap soruyor, büyükleri için azap ediyor. Niçin bu şekilde demiyorsunuz?" dedi ve can verdi.

Ölümünden sonra rüyada görüp ulu ve yüce Allah sana nasıl muamele yaptı, diye sordular. Dedi ki: "Merhamet edip hakkımda inayet gösterdi. Ancak bu zümrenin (meşhur zat işte budur, şeklindeki) işaretinin bana çok zararı dokundu." Yani dindarlar arasında parmakla gösterilen ve işaret edilen bir durumda olmam bana zarar verdi demek istemişti, vesselam.

Sözleri

- [Dünya kendisiyle güreş tutanın sırtını yere getirir. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 77)]
- [Karnı aç olanın kalbi saf ve yumuşak, tok olanın kalbi kör ve azgın olur. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, 252)]
- [Arayıp da ele geçiremediğin dünyalığı, hiç aklına gelmemiş ve aramamışsın farzet. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 80)]
- Çoluk çocuk insanın yakînini zayıflatır. Zira yalnız olan kişi acıkınca ferahlar, ama çoluk çocuk varsa onların rızkını aramaya koyulur. Aramaya koyulunca da yakîni zaafa uğrar.
- Kişi ile Allah arasındaki en etkili şey nefs muhasebesidir.
- **'Allah ancak halis dindarlığı kabul eder'** [ZÜMER 39:3] ifadesi, 'lütufla tehdit' biçiminde hoş bir taşlamadır.
- Nefslere alınyazısının tecellilerine razı olmayı belletmeniz marifet dereceleri için ne hoş vesiledir.
- Vesilesi doğruluk olanın Allah'tan aldığı mükâfat rızadır.
- Fakir, kalp temizliğinin yanı sıra elbise temizliğine de önem vermelidir ki içi dışına uygun olsun.
- Kullar itaat etmeden Allah onları cennete, isyan etmeden (ta ezelde) cehenneme göndermiştir. Hikmetinden sual olmaz, yaptığından sorumlu tutulamaz.
- Yâ Rab! "Getir içini" dersen, "Nerede tevhidin?" derim. "Bu günahlar ne böyle?" dersen, "Nerede keremin?" derim; beni cehenneme atarsan oradakilere, "Onu sevdim de bana bunu etti," diye şikâyet ederim.
- Usûlü yitiren vusûlden mahrum olur. Ahlakı güzel olmayan hakikati bulamaz. Vuslatı sahih olanın belirtisi tabiattan çıkmak, şeriat karşısında edepli olmak ve

nereye giderse gitsin dinsel hükümlere uymaktır.

- Akıllı bir kimse ameline bakıp kendini nasıl beğenir ki? Aslında amel Allah'ın bir lütfu olup, şükür de Onun ihsanıdır!
- İbadetten en çok zevk aldığım zaman (açlıktan) karnımın sırtıma yapıştığı zamandır.
- Bugünü dün gibi olan noksandadır.
- Âbitler dil kurallarına özenerek konuştukları zaman kalplerindeki huşû gider.
- Evlenip de eski halini koruyan hiçbir müridimi görmedim.
- Bizce ibadet, başkaları rızkını sağlarken tâatla uğraşman değildir. Önce gıdanı sağla, sonra ibadet et.
- Öyle biriyle arkadaş ol ki, sana ya dünya ya da ahiret açısından faydası dokunsun, bunun dışındakilerle meşgul olmak büyük bir ahmaklıktır.

İBN SEMMÂK

Kur'ân hafızı, ihvân vaizi, temkinli zahit, dindar âbit, feleklerin kutbu Muhammed Semmâk (r.a.) her zaman imam, her zaman makbuldü. Özlüsözleri, gönüllere şifa veren açıklamaları vardı. Vaazda bir harikaydı. Ma'rûf-ı Kerhî'nin keşfi onun sözleriyle açılmıştı.[1] Hârun Reşîd ona son derece alçakgönüllü davranırdı. Nitekim ona, "Ey Müminlerin Emîri! Şeref itibariyle alçakgönüllülüğün sendeki şereflerin pek çoğundan daha çok şereflidir," demişti.

"En şerefli alçakgönüllülük kendini kimseden üstün görmemendir."

"Bundan önce hastaları tedavi edip onlara şifa bahşedenler vardı. Şimdiyse herkes devasız bir derde yakalanmış. Bu durumda tutulacak yol şudur: Ulu ve yüce Allah'ı dost edin, kitabını da kendine sırdaş yap."

"Tamah boyundaki tasma, ayaktaki bukağıdır, kurtulman için çıkarıp at."

"Şimdi amel edenlere amel etmenin zor gelmesi gibi, eskiden de vaaz edenlere vaaz etmek zor gelirdi. O yüzden bugün amel edenlerin sayısı ne kadar azsa, o günlerde de vaaz edenlerin sayısı o kadar azdı."

Ahmed Havârî anlatıyor: İbn Semmâk hastalanmıştı. İdrarını bir şişeye koyup bir Hıristiyan tabibine götürdüm, yolda karşıma çıkan güzel yüzlü, hoş kokulu ve temiz elbise giymiş nurlu bir pir, "Nereye gidiyorsun?" dedi. Halimi anlatınca, "Fesuphanallah! Hiç Allah dostu, Allah düşmanından yardım ister mi? Hemen dönüp İbn Semmâk'a var, neresi ağrıyorsa oraya elini koyup, 'Eûzübillâhimineşşeytanirracîm: **'Biz Ku'ran'ı hak olarak indirdik. Zaten o da hakkı getirmiştir'** [İSRÂ 17:105] ayetini okusun," dedi. Geri dönüp durumu anlattım, şeyh de tarif edildiği gibi yaptı ve derhal şifa buldu. Sonra şeyh bana, "Onu tanıdın mı?" diye sordu. "Hayır," dedim, "O Hızır'dı (a.s.)," dedi.

Vefat ederken şöyle yakardığı nakledilir: "İlahi! Bilirsin ki asi olduğum zamanlarda sana itaat edenleri severdim. Bunu ona kefaret kıl!"

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* VIII:203; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve;* III:174; *Şezerâtu'z-Zeheb,* I:303; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* V:365; *Tabakâtü'l-Mu'tezile,* 2; *el-Vâfî,* III:158; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:101; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:162; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân,* IV:301.

Bekâr olduğu nakledilir. Niçin bir kadınla evlenmiyorsun diyenlere, "Çünkü ben iki şeytana güç yetiremem," demişti. Bu ne demektir diye sorulunca da şu cevabı vermişti: "Zaten benim bir şeytanım var, bir de onun şeytanı oldu mu iki eder. İki şeytanın elinden kurtulmaya nasıl takat getirebilirim?"

Onu ölümünden sonra rüyada görüp, ulu ve yüce Allah sana nasıl muamele etti diyenlere cevaben dedi ki: "Hep güzel kabul etti, hil'at giydirdi, ikramda bulundu. Ama kendilerini zahmete ve meşakkate sokup aile yükünü çeken zümre kadar şerefli hiçbir zümre yoktur."

Sözleri

- Musibet birdir, ama kişi sızlandı mı iki olur."
- Şu mezarların sakin sakin duruşu sizi aldatmasın! İçinde bulunanların niceleri ıstırap içinde kıvranıyor! Mezarların birbirine eşit olduklarını da sanmayın! Aralarında ne kadar muazzam fark var!
- Kelam âlimleri konuştuklarında kimsenin gözünden yaş gelmiyor, sen konuşmaya başlayınca her tarafta ağlama sesleri duyuluyor, neden nedir?
- [Öz yavrusunun ölümüne ağlayan biri, ağlasın diye parayla tutulan ağıtçı gibi olur mu hiç? (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Dürriyye*, I:162)]

MUHAMMED BİN ESLEM TÛSÎ

Din ve devlet kutbu, ehl-i sünnet ve ehl-i cemaat meşalesi, pak bedeniyle zemin, nurlu ruhuyla sema olan, kutsallık sarayında karargâh kuran Muhammed bin Eslem Tûsî (r.a.) âlemde tek ve mutlak örnekti. Ona "Resul'ün dili" derler ve "Horasan serdârı" diye hitap ederlerdi.[1]

Sünnete tabi olmada hiç kimse onun düzeyine çıkamamıştır. Hayatındaki bütün hal ve hareketleri sünnet esasına uygun bulunmuştu. Nişabur'a Ali bin Musâ Rıza'yla birlikte gelmişlerdi. Devesinin yularını İshak bin Raveheyh çekiyordu. Nişabur'a varınca şehrin ortasına geldi. Sırtında bir yün abâ, başında keçeden bir külah, omzunda bir torba kitap vardı. Onu bu halde gören halk ağladı ve, "Biz seni bu sıfat üzere görmeye kadir olamayız," dediler. Meclisine sınırlı sayıda insan gelmişti. Bununla beraber mübarek nefesindeki feyz ve bereketler sayesinde ellibin kişi doğru yola gelip tevbe etti ve bozgunculuktan el çekti. Sonra, "Kur'ân mahluktur" demeyi reddettiği için onu iki yıl hapse attılar. Her cuma (cuma namazını camide kılmak için) gusül yapıp seccadesini omzuna atar, asasını eline alır, zindanın kapısına gelir, dışarı çıkmasına engel olununca geri döner ve, "İlahi! Ben üzerime düşeni yaptım, gerisini sen bilirsin," derdi. Zindandan kurtulduğunda Nişabur valisi Abdullah bin Tahir bu şehre yeni gelmişti, şehrin ileri gelenleri valiyi karşılamış ve bütün şehir halkı üç gün boyunca selam merasimi için huzura çıkmıştı. Üç gün sonra, "Şehirde selam merasimine gelmeyen tanınmış bir kimse kaldı mı?" diye sordu. "İki kişi gelmedi, Ahmed bin Harb ile Muhammed bin Eslem Tûsî," dediler. "Niçin gelmedi bunlar?" diye sordu. "Bunlar iki Rabbânî âlim olup sultanların selam merasimine gitmezler," diye cevap verdiler. O zaman Abdullah bin Tahir, "Şayet onlar benim selamıma gelmezlerse ben onların selamına varırım," dedi. Sonra önce Ahmed'e gitmeye karar verdi. Durumu Şeyh Ahmed'e haber verdiler. O da, "Onunla görüşmekten başka çare kalmadı," dedi ve ulû'l-emrin hükmü gereği [NİSA 4:59] kendisine izin verdi. Abdullah kapıya vardı. Ahmed'e haber verildi. Ahmed başını önüne eğmişti. Aradan bir süre geçtikten sonra başını kaldırıp Abdullah'a baktı ve, "Yakışıklı ve güzel yüzlü biri olduğunu işitmiştim, şimdi gördüğüm manzara işittiğimden fazladır; söylediklerinden daha yakışıklısın, şimdi yapacağın iş günaha girerek ve Allahü Teâlâ'nın emrine karşı gelerek bu güzel yüzü çirkinleştirmemektir," dedi. Sonra Ab-

---

[1] Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:162; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, IV:125.

dullah, Muhammed bin Eslem'in huzuruna varmaya karar verdi, ama Muhammed buna izin vermedi. Abdullah onun kapısında at üstünde duruyor, nasıl olsa namaz vakti dışarı çıkar, o zaman görüşürüm diyordu içinden. O gün cumaydı, namaz vakti olunca Muhammed dışarı çıktı. Abdullah, Muhammed'i görünce attan inip onun ayaklarını öptü, başını onun ayağının bastığı toprağa koydu ve, "İlahi! Kötü birisi olduğumdan o benden nefret etmektedir. İyi birisi olduğundan ben onu sevmekteyim. Ben onun kuluyum! Lütfunla bu kötüyü o iyiye bağışla!" diye yakardı. Sonra Muhammed Nişabur'dan Tus'a geldi. Arap olmasına rağmen burada bir mescitte gayet bereket içinde yaşadı. (Bu mescide hasta gelen şifa bulup giderdi. Mescit gayet feyzliydi.)

Naklederler ki, kapısının önünde akarsu vardı. Akarsuyu kullanmayı çok istediği halde, "Bu su bütün halkındır," diyerek oradan bir testi su almamıştı. Su alma isteği sınırı aşınca kuyudan suyu çekip arka döker, sonra arktan bir testi su alırdı. Daha sonra Tûs'dan Nişabur'a gitti.

Tarikat büyüklerinden birinin şunları söylediği nakledilir: Rum'da bulunduğum sıra birden havadan yere düşen İblis'i gördüm. Ey melun, bu ne haldir? Sana ne oldu, dedim." Dedi ki: "Şu anda Muhammed bin Eslem Şadrevan'da abdest alıyor. Onun korkusundan ben buraya düştüm, az kalsın bacağım kırılacaktı!"

Naklederler ki, sürekli borç alıp fakirlere verirdi. Bir keresinde bir Yahudi, "Senden ne kadar alacağım varsa iade et," deyince, "Hiçbir şeyim yok ki," demekten başka vereceği bir cevap bulamamıştı. Orada açılan ve yontulan kalemin yongaları vardı. Yahudiye bunları gösteren Muhammed, "Şunları al," dedi. Yahudi yongaları alınca yongalar altına dönüşüverdi. Bunu gören Yahudi, "Ona mensup bir azizin elinde yonganın altın olduğu din bâtıl olamaz," deyip hemen Müslüman oldu.

Naklederler ki, Ebû Ali Fârmedî Nişabur'da bir mecliste vaaz ediyordu. İmamu'l-Harameyn de orada hazırdı. Ebû Ali'ye, "*'Âlimler peygamberlerin mirasçılarıdır,'* hadisiyle hangi zümre kastolunmuştur?" diye sordu. "O zümrenin mensupları ne soran gibidir ne de sorulan gibi. Ancak mirasçı odur ki, (mescidin) kapısında yatmaktadır," deyip Muhammed bin Eslem'in mezarına işaret etti.

Naklederler ki, Nişabur'da hastalanmıştı, komşusu onu rüyasında, "Elhamdülillâh ki şu meşakkattan kurtulduk," derken görmüştü. Uyanınca durumu haber vermek için şeyhe gelmiş, ama vefat ettiğini görmüştü.

Mezara götürürlerken giydiği eski hırkasını cenazesinin üstüne örtmüşler, üzerinde oturduğu keçeyi de cenazenin altına sermişlerdi. Bu manzarayı gören dam üstündeki iki kocakarı şöyle demişlerdi: "Muhammed bin Eslem gerçekten erdir, nesi varsa yanında götürmektedir. Dünya onu hiçbir şekilde kandıramamıştır!"

AHMED BİN HARB

Temkin makamında metîn olarak duran, ehl-i sünnete emin ve emân olan, zahitler zahidi, âbitler kıblesi, doğunun ve batının örnek adamı, Horasan piri Ahmed bin Harb'in (r.a.) pek çok erdemi olup verâ'da eşi, ibadette dengi yoktu. Gönülden inanılan birisiydi. Öyle ki, Yahya bin Muâz Râzî bile, "Ben ölünce başım Onun ayaklarına gelecek şekilde beni toprağa verin," diye vasiyet etmişti. Takvada yüksek bir düzeydeydi. Şöyle ki, annesi bir tavuk kızartıp önüne getirmiş ve, "Ben bunu kendi evimde beslediğimden helallığında hiç şüphe yoktur. Bundan yiyebilirsin," demiş. O ise şunu söylemişti: "Bu tavuk bir gün komşunun damına gidip bir şeyler yemişti. O komşu da (malı şüpheli olan) orduda bir askerdi. Boğazıma yaraşmaz!"

Derler ki, biri Ahmed Harb, diğeri Ahmed Bâzargân olmak üzere Horasan'da iki Ahmed vardı. Ahmed Harb o kadar çok zikir yapardı ki, Allahü Teâlâ'nın zikri onu sarmıştı. Zikir sırasında dudaklarını kımıldatırken, (sakal bıyık birbirine karıştığından, meşhûr sûfi) el-Müzeyyin, "Dudağındaki kılları düzeltmeme yetecek kadar bir süre durmaz mısın?" diye teklif edince, "Sen kendi işine bak," diye cevap verdi. Hatta derler ki, bu kıllar dudağını birkaç yerinden kesmişti.

Bir zamanlar bir dostu kendisine bir mektup yazmış, uzun süre cevap vermek istediği halde buna fırsat bulamamıştı. Nihayet bir gün kâmet sırasında müridine, "O dostumuzun mektubuna cevap ver ve cevap verecek kadar boş vaktimiz olmadığından bir daha bize mektup yazmamasını hatırlatıp, 'Allah'la meşgul ol, vesselam,' diye yaz!" demişti.

Ahmed Bâzârgân'a gelince onu da büyük bir dünya sevgisi ve hırsı sarmıştı. Bir gün cariyesine, "Bana yemek getir," dedi ve hemen hesap işlerine daldı, derken uyuya kaldı. Uyanınca yine, "Ey cariye! Sana yemek getir dememiş miydim?" dedi. Cariye yemeği getirmişti, ama o hesap işlerine öyle dalmıştı ki, getirilen yemeği yiyemeyip uyuya kaldı ve bu hal üç kere yinelendi. Cariye efendisinin uyuduğunu görünce bu yemekten bir parmak alıp onun dudağına ve ağzına sürdü. Uykudan uyanan efendi ağzındaki yemek artığını görünce, "Leğeni getir," dedi. Yemeği tıka basa yediğinden kusacağını sanmıştı.

Naklederler ki, Ahmed bin Harb çocuklarından birini tevekküle teşvik edip, "Yavrum! Sana bir şey gerektiği zaman şu köşedeki deliğe git ve 'Rabbim! Bana falan

şeyi ver,' de" diye tembih etmişti. Ev halkına da, "Bu ne isterse görmeden derhal şu deliğe koyuverin," demişti. Bir süre böyle geçti. Çocuk her istediğini buradan alıyordu. Derken bir gün ev halkı evde yoktu, çocuk âdeti üzere deliğin yanına varıp yemek istedi. Allahü Teâlâ gaybten ona yemek gönderdi. Ev halkı eve geldikleri zaman onu yemek yerken gördüler ve, "Bu yemek nereden geldi?" diye sordular. Çocuk, "Her gün nereden geliyordu ise yine oradan," diye cevap verdi. Bunun üzerine Ahmed artık çocuk için bu yol açılmıştır kanaatine vardı.

Naklederler ki, bir gece evinden çıkıp ibadet için zaviyesine gitti. Dehşetli bir yağmur bastırdı. Acaba yağan yağmur odaya damlar da kitapları ıslatır mı diye aklına bir fikir düştü. Derhal bir ses işitti: "Ey Ahmed! Hemen kalk ve eve dön! Zira sende bulunup da işe yarayan gönlünü evde koyup buraya gönülsüz geldin!" Bunun üzerine Ahmed aklına getirdiği bu düşünceden dolayı tevbe etti.

Büyüklerden birinin şöyle dediği nakledilir: "Ahmed'in vaaz ettiği meclise uğramıştım. Anlattığı bir meseleyi dinleyince gönlüm güneş gibi açıldı. Tam kırk yıl bunun zevkini duydum, bu haz şimdi de kalbimden yok olmuş değil!"

Ahmed, Yahya bin Yahya'nın (bin Muâz'ın) müridiydi. Yahya'nın bir bağı vardı. Bir gün bağda biraz üzüm yedi. Ahmed, "Bunu niçin yiyorsun?" dedi. Yahya, "Çünkü bu bağ benim mülkümdür," dedi. Ahmed, "Ama halka haber vermeden ve izin almadan bu bağı bir gün vakıf suyuyla sulamışlardır," deyince Yahya tevbe edip bir daha bu bağdan üzüm yemedi.

Naklederler ki, Nişabur'un ileri gelenleri ve beyleri bir gün toplanıp Ahmed'i ziyarete gelmişlerdi. Ahmed'in çok kalender bir oğlu vardı. Oğlan elinde rebap olduğu halde sarhoş bir şekilde kapıdan içeri girip oradakilerin üst tarafına geçti. Beylere hiç aldırmadı. Bunu gören beylerin hatırları kırılmıştı. Ahmed dedi ki: "Oğlanı mazur görün, zira suç onda değil, bizde. Bir gece bize komşudan aş gönderilmişti. Onu yedikten sonra tesadüfen anasıyla yattık. İşte o yatmadan bu oğlan vücuda geldi. Sonra o lokmanın nereden geldiğini araştırınca sultanın evinden getirildiğini öğrendim."

Naklederler ki, Ahmed'in Behrâm adlı Mecusi bir komşusu vardı. Ticaret için gönderdiği bir malını haramiler vurmuşlardı. Şeyh Ahmed bunu duyunca dostlarına, "Komşumuzun başına böyle bir hal gelmiş, biz varalım derdini paylaşıp kendisini teselli edelim, Mecusi de olsa komşudur," dedi. Kalkıp Behrâm'ın hanesine gittiler. Behrâm kendilerini karşıladı, şeyhin yenini tutup öptü, izzet ve ikramda bulundu. O yıl kıtlık olduğundan bunların evine bir şeyler yemek için geldiklerini sanmıştı. O yüzden de önlerine bir sofra çıkarma çabasına düştü. Bunu gören şeyh,

"Hatırını hoş tut, malınızı vurguncuların yağmaladığını duyduğumuz için seni teselli edip geçmiş olsun demeye geldik," dedi. Behrâm, "Evet, olay böyledir. Ama yine de bu olay nedeniyle üç yönden şükretmemiz gerekiyor: Birincisi, başkaları benim malımı alıp götürdü, ben kimsenin malını almadım. İkincisi, malımın yarısını vurdularsa da öbür yarısı yanımızda kaldı. Üçüncüsü, dinimiz yanımızdadır. Onu vurmadılar. Dünya malı ise gelir gider," dedi. Bu söz Ahmed'in gayet hoşuna gittiğinden, müritlerine, "Bunu yazınız, zira bu sözden marifet kokusu geliyor. (Bu, Allah'ı tanıyan birinin sözü)," dedi. Sonra şeyh, "Ey Behrâm! Niçin ateşe tapıyorsun?" dedi. Behrâm, "Yarın beni yakmasın ve bana vefasızlık yapmasın diye; ben ulu ve yüce Allah'a ulaştırması için ona bunca yemek (odun) ve saygı gösteriyorum," dedi. "Büyük bir hata yapıyorsun! Çünkü ateş hem zayıf, hem cahil, hem de vefasızdır. Onun üzerine kurduğun her hesap mutlaka bâtıldır. Zayıftır zira bir çocuk, üzerine bir parça su dökse ölüverir. Bu kadar zayıf olan bir şey sana nasıl güç verir. Üzerine dökülen bir parça suyu kendinden uzaklaştırmaya kadir değilken seni Hakka nasıl ulaştırabilir? Cahildir, çünkü misk ile pislik arasındaki farkı bilmediğinden ikisini de derhal yakar, birinin daha iyi olduğunu anlamaz. Vefasız olduğunun örneği şudur: Bak sen 70 yıldır ona tapıyorsun, bense ona hiç tapmadım. Gel ikimiz de elimizi ateşe sokalım, ellerimizi yakacak mı, yoksa sana vefa gösterecek mi?"

Bu sözün etkisinde kalan Behrâm, Ahmed'e, "Sana dört mesele soracağım, cevabını doğru verirsen iman getiririm," dedi. Şeyh, "Sor bakalım," deyince Behrâm sorularını sıraladı: "Allahü Teâlâ şu mahlukatı niçin yarattı? Yaratmaya yarattı diyelim, onlara niçin rızk veriyor? Rızk vermeye veriyor diyelim, sonra bunları niçin öldürüyor? Öldürmeye öldürüyor diyelim, peki sonra bunları niçin diriltiyor?" Şeyh cevaplarını şöyle sıraladı: "Yaratıcılığını bilsinler diye yaratıyor; Rızk verenin O olduğunu anlasınlar diye rızk verip besliyor; Kahredici olduğunu idrak etsinler diye öldürüyor; Kadir olduğunu bilmeleri için de tekrar diriltiyor." Bu sözleri dinleyen Behrâm kelime-i şahadet getirip Müslüman oldu. O kelime-i şahadet getirip Müslüman olurken şeyh bir nara atıp yere düştü ve aklı başından gitti. Aradan bir süre geçtikten sonra dostları kendine gelen şeyhe, "Ne hal oldu?" diye sorduklarında şeyh, "Behrâm kelime-i şahadet getirdiği an kalbime şöyle bir nida geldi: 'Ey Ahmed! Behrâm yetmiş yıl sonra iman getirdi. Sense yetmiş yıllık ömrünü Müslüman olarak geçirdikten sonra bakalım işin sonunda ne getireceksin? Küfür mü? İman mı?' dedi."

Naklederler ki, Ahmed ömür boyu hiç uyumamıştı. Bir gece, bir an dinlensen ne olur diyenlere dedi ki: "Birisi düşünün ki, onun için yukarıda cenneti donatıyorlar, altında cehennemi tutuşturuyorlar ve o bunlardan hangisine gideceğini bilmemekte!

Böylesi birinin gözüne uyku girer mi hiç?"

"Keşke bana kim düşmanlık yapıyor, kim dedikodumu yapıyor ve hakkımda kötü söylüyor, bilsem de ona altın ve gümüş göndersem. Benim işimde çalıştığına (ve kazandığı sevapları benim defterime geçirdiğine) göre benim paramdan harcasın!"

"Dünyanın sizi kandırıp öncekileri düşürdüğü belaya sizi de düşürmemesi için Aziz ve Celil Allah'tan gücünüz yettiği kadar korkun. Bilginizle amel edin ve dikkatli olun, vesselam!"

HÂTEM-İ ÂSAMM

(ö. 237/851)

Asrının zahidi, biricik âbit, dünyadan yüz çeviren, ahirete yönelen, kerem sahibi Hâtem-i Âsamm (r.a.) ulu şeyhlerden olup horasan beldesinde dünyaya gelmiş, Şakîk'e mürit olmuş ve Ahmed bin Hadraveyh'le görüşmüştü. Züht, riyazet, verâ', edep ve sıdkta emsalsiz bir hassasiyeti vardı. Denebilir ki, buluğ çağına geldikten sonra murakabesiz ve muhasebesiz olarak aldığı bir tek nefesi bile olmamış, doğruluk ve içtenlik esasına uymayan bir tek adım dahi atmamıştır.[1] Hatta bu yüzden şeyh Cüneyd (r.a.), "Çağımızın sıddıki Hâtem'dir," demişti. Nefsi sıkı tutma, nefsin başvurduğu hilelerin inceliklerini bilme ve benliklerini tanımada özlüsözleri ve saygın eserleri vardır. Nükte ve hikmette eşi benzeri yoktu. Nitekim dostlarına, "Eğer size, Hâtem'den ne öğreniyorsunuz deseler ne cevap verirsiniz?" diye sormuş. "İlim öğreniyoruz," deriz. "İlmi kendisi bilmiyor derlerse ne dersiniz?" "Hikmet öğreniyoruz," deriz. "Eğer hikmeti kendisi bilmiyor ki size öğretsin derlerse ne dersiniz?" "Ne diyeceğimizi siz buyurun." "İki şey öğreniyoruz, deyin. Birisi elde olanla yetinmek. İkincisi başkalarının elindekine göz dikmemek!"

Bir gün dostlarına hitaben, "Bir ömürdür ki meşakkatinizi çekiyorum. Bari içinizden bir tanesi bu emeğe layık olsa," demiş, içlerinden biri de, "Falan zat birçok gazâ yapmıştır," diye karşılık vermişti. Hâtem, "Cihat yapıp gazi olmuş olabilir, ama bana verdiğim emeğe layık biri gerek," dedi. Başka biri, "Falan kişi birçok insana bakıyor," dedi. Şeyh, "O kişi cömert olabilir. Ancak bana layık biri gerek," dedi. Bir başkası, "Falan zat hacca gitmiştir," dedi. Şeyh, "O kişi hacı olabilir, fakat bana layık biri gerek," dedi. "Sana gereken layık ve yaraşır kişi nasıldır? Siz açıklama buyurun," dediklerinde dedi ki: "Yalnızca Allahü Teâlâ'dan korkup, Ondan başkasına bel bağlamayan!"

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* VIII:73; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 91; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* IV:161; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:87; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:80; Fuat Sezgin, *GAS,* I:639; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* VIII:241; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân,* II:26; *Kuşeyrî Risalesi,* 131; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:220; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 214; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 108.

Yüksek kerem sahibiydi. Bir mesele sormak için yanına gelen kadın kazara yellenmiş ve son derece mahcup olmuştu. Hâtem ona, "Yüksek sesle konuş, zira kulağım duymuyor," dedi. Amacı kadının mahcup olmamasını sağlamaktı. Bu meseleye öyle cevap verdi ki, kadın kesinkes yellenmesini işitmediği kanaatine vardı; kadın hayatta olduğu sürece sağırlığa vurdu. Bu yüzden adı Âsamm'a [Sağır] çıktı.

Naklederler ki, bir gün Belh'te vaaz ederken, "İlahi! Bu mescitte en günahkâr kimse onu affet," diye dua etti. Mezar soyucunun biri oradaydı. Gece olunca adam mezar soymaya gitti. Mezarın üstünü açınca, "Utanmıyor musun ki, bugün Hâtem-i Âsamm'ın meclisinde bağışlandın, bu gece yine günah işinin başına geçiyorsun?" diye bir avaz işitti. Bunun üzerine adam tevbekâr oldu.

Muhammed Râzî anlatıyor: Bunca yıl Hâtem'in hizmetinde bulundum, bir kere dışında hiç kızdığını görmedim. O da şöyle oldu: Bir kere pazardan geçerken bir bakkal öğrencisini yakalamış ve, "Malımı alıp yedin, ver parasını," diyordu. Hâtem bunu görünce, "Ey aziz! Yardımcı ol, süre ver," dedi. "Olmaz," diye tutturdu. Bunun üzerine öfkelenen Hâtem, omzundaki fotasını alıp yere vurdu, o anda pazarın ortası altınla doldu. Hâtem adama, "Gel, ne kadar alacağın varsa al; ama hakkından fazlasını alma, yoksa elin kurur," dedi. Bakkal gelip hakkını aldı, ama hırsından hakkından fazlasına elini uzatınca derhal eli kurudu ve çolak oldu.

Naklederler ki, biri Hâtem'i davet etmiş, ama o buna icabet etmemişti. Adam ısrar edince Hâtem, "Üç şartla gelirim. Bir: Nereye dilersem oraya otururum. İki: Ne istersem onu yerim. Üç: Ne dersem onu yapacaksın." Adam, "Uuygundur," deyince Hâtem kalkıp davet edilen eve vardı ve ayakkabıların konulduğu yere oturdu. Senin yerin burası olur mu hiç denilince, "Bunu baştan şart koştum," dedi. Sonra sofrayı getirip kurduklarında Hâtem yenindeki somunu çıkarıp yemeye başladı. Ya şeyh! Bundan ye dediklerinde, "Ne istersem onu yerim diye şart koşmuştum," dedi. Sonra sofra kaldırılınca mihmandara, "Demir tavayı ateşle kızdırıp getir," dedi. Mihmandar söyleneni yaptı. Hâtem tavaya ayağını basıp, "Somun yedim," dedi ve ayağını kaldırdı. Sonra, "Yarın kıyamet günü yaptığınız ve yediğiniz her şeyin hesabını Hak Teâlâ'nın sizden soracağına inanıyor musunuz?" diye sordu. "Evet," dediler. "Varsayın ki, şurası arasattır. Her biriniz teker teker gelip şu tavaya ayağınızı koyunuz ve bu evde yediklerinizin hesabını, ayağınız tavada olduğu halde veriniz," dedi. "Bizim buna gücümüz yetmez ki," dediler. "Hâ işte böyle. Yarın kıyamet günü nasıl cevap vereceksiniz? Arasatın kızgın zemininde durup nasıl hesap vereceksiniz? Oysa Hak Teâlâ, **'Her nimetin hesabını kesinkes vereceksiniz'** [TEKÂSÜR 102:8] buyurmaktadır." Bunun üzerine oradakiler ağlamaya başladılar, pek çok ağladılar. Davette matem olmuştu.

Naklederler ki, Hâtem'in yanına gelen biri, "Servetim çok, dostlarımla birlikte nasiplerinizi bundan almanızı istiyorum," dedi. Hâtem, "Olmaz," dedi. Korkarım ki sen öldüğün zaman benim, "Ey semadaki Rezzâk! Yeryüzündeki Rezzâk öldü! Yetiş!" demem gerekir.

Hâtem ile birisi arasında şu konuşma geçti. Adam sordu: "Nereden yiyorsun?" Hâtem cevap verdi: "Hak Teâlâ'nın harmanından! Bu harman ne artar ne de eksilir!" Adam, "Yazık ki, halkın malını haksız olarak yiyorsun! (Buna da züht diyorsun!)" dedi. Hâtem, "Senin malından hiç yedim mi?" diye sordu. "Hayır." Hâtem konuşmaya devam etti: "Keşke Müslümanlardan olsaydın?" "Buna delil mi istiyorsun?" "Hak Teâlâ kıyamet günü kuldan delil isteyecek, Müslüman olduğunu ispat et diyecek." "Bu yalnızca bir sözdür, o kadar!" "Söz deyip geçme. Allah gökten yere kelam, yani söz göndermiştir ve anan babana bir çift sözle helal olmuştur." "Sizin rızkınız hep semadan mı geliyor?" "Herkesin rızkı semadan geliyor. **'Rızkınız semadadır.'** [ZÂRİYÂT 51:22]" "Galiba rızkın, evindeki tavanda bulunan delikten aşağı iniyor! O halde git, sırt üstü yat, ağzına insin!" "Bu denenmiştir. Beşikte iki yıl sırt üstü yattım, rızkım hep ağzıma aktı!" "Hiç ekmeden biçen birini gördün mü?" "Bak, başındaki saçları ekmedin, ama biçiyorsun, yani faydasını görüyorsun." "Öyleyse havaya git, rızkın sana ulaşsın!" "Eğer kuş olsam da havaya gitsem rızkım beni orada da bulur. Kuşlara baksana!" "Peki, deryanın dibine git, rızkını orada ara!" "Dikkat et, balığın rızkı suyun dibinde verilmektedir. Eğer balık olsam rızkım orada da beni bulur." Bunun üzerine adam önce sustu, sonra tevbe etti, daha sonra da, "Acaba şeyh bize bir öğüt lütfetmez mi?" dedi. Hâtem de şunları söyledi: "Halktan hiçbir şeye tamah etme ki onlar da senden bir şeye tamah etmesin. Onlara bel bağlama ki onlar da sana bel bağlamasın. Gizlice kendinle Allahü Teâlâ arasında kalacak şekilde iyilik yap ki, ulu ve yüce Allah da seni açıkta itibarlı kılsın. Nerede olursan ol Hakka hizmet et ki, halk da sana hizmet etsin!"

"Nereden yiyip içiyorsun?" diye soran birine şu ayeti okumuştu: **'Yerlerin ve göklerin hazineleri Allah'ındır, ama münafıklar bunu anlamazlar.'** [EL-MÜNÂFİKÛN 63:7]

Naklederler ki, Hâtem, Ahmed bin Hanbel'e, "Rızk arıyor musun?" diye sormuştu. O da, "Evet," deyince eklemiş, "Vaktinden önce mi, sonra mı, yoksa tam vaktinde mi?" Bu soru üzerine Ahmed başlamış düşünmeye. Vaktinden önce desem, "Niçin henüz vakti gelmemiş bir rızk için zamanını harcıyorsun?" diyecek. Vaktinden sonra desem, "Elinden kaçan ve bir daha ele geçmeyecek olan bir şeyi ne diye arıyorsun?" diyecek. Eğer tam vaktinde desem, "Niçin hemen hazır olacak bir şeyi arıyor ve zaten elinde olanı kazanmak için uğraşmıyorsun?" diyecek demiş ve bu meselede âciz kalmıştı.

Büyüklerden biri demiş ki, bu meselenin cevabını vermek gerekir: Rızkı aramak bizim için ne farz, ne vacip, ne de sünnettir. Aslında rızkın kendisi bizi ararken (Hz. Peygamber'in deyişiyle *'üzerimize doğru gelirken'*) ne diye biz onu arayalım. Bu durumda Hâtem'e verilecek cevap şudur: Üzerimize düşen, emrine uygun olarak Ona ibadet etmektir; Onun üzerine düşen, vaadine uygun olarak bize rızk vermektir.

Hâmid Leffâf'tan nakledildiğine göre Hâtem şöyle demişti: "Her Allah'ın sabahı İblis bana vesvese verip diyor ki: "Bugün ne yiyeceksin?" Cevap veriyorum: "Ölümü!" "Ne giyeceksin?" "Kefeni!" "Nerede yatacaksın!" "Mezarda." Bunun üzerine İblis, "Sen hiç hoş adam değilsin," diyor. Sonra da beni bırakıp karşımdan defoluyor."

Naklederler ki, Hâtem'in karısı aşağıdaki sözleri söyleyebilecek kadar yüksek bir mertebedeydi. Hâtem, "Ben gazâ için dört aylığına Rûm diyarına gidiyorum. Sana ne kadar nafaka hazırlayayım?" Karısı, "Hayatımı sürdürecek kadar," dedi. Hâtem, "Senin hayatını sürdürmek benim elimde değil ki," dedi. Karısı, "Peki, benim rızkım senin elinde mi ki?"

Hâtem cihada gidince kocakarının biri Hâtem'in karısına, "Hâtem sana ne kadar rızk bıraktı?" diye sorunca dedi ki: "Hâtem de benim gibi rızk yiyendir. 'Rızk veren' buradadır, bir yere gitmez."

Hâtem'in şunu anlattığı nakledilir: "Gazâya gittiğimde Türkün biri beni yakalayıp öldürmek üzere yere savurdu. Gönlüm bu işle hiç meşgul olmadı, aklıma kesinlikle korku gelmedi. Nasıl hükmedilmiştir ve kader nasıl tecelli edecektir diye bekliyordum. Türk kılıcını çıkarmaya uğraşırken, aniden bir ok kendisine saplanınca cansız yere düştü. Bu durumda dedim ki: Sen mi beni katlettin, yoksa ben mi seni? Söylesene!"

Naklederler ki, sefere çıkmak isteyen birisi gelip Hâtem'den öğüt istedi. Hâtem şöyle dedi: "Dost istersen yüce Allah yeter, yoldaş istersen kirâmen kâtipleri yeter, ibret istersen dünya yeter, vaaz istersen ölüm yeter, şayet söz ettiğim şeyler yetmezse o zaman da sana cehennem yeter!"

Bir gün Hâtem'in Hâmid Leffâf'a nasıl olduğunu sormuş. "Selamet ve afiyetteyim." demiş Leffâf. Hâtem bu cevaba karşılık, "Selamet ancak sırat köprüsünü geçtikten sonra olur. Afiyet ise cennette bulunmandır," demiş.

Hâtem'e sordular: "Kendin için ne arzu ediyorsun?" Cevap verdi: "Afiyet (ve mutluluk)." Yine sordular: "Her gün afiyette değil misin ki?" Dedi ki: "Afiyette olduğum gün, Ona asi olmadığım gündür."

Hâtem'e şöyle denildiği nakledilir: "Falan kişi muazzam bir servet toplamış!" "Bu servetle birlikte hayat da toplamış mıdır? Ömrünü uzatabilmiş midir?" "Hayır." "Ser-

vet ölünün ne işine yarar?"

Birisi (bir emîr) Hâtem'e gelip demiş ki: "Bir ihtiyacın var mı?" "Evet." "Dile." "Hacetim ne senin beni görmen ne de benim seni!"

Biri Hâtem'e sormuş: "Namazı nasıl kılıyorsun?" "Vakti gelince hem dış abdestimi hem de iç abdestimi alırım. Dışımı su, içimi tevbeyle arındırırım. Sonra camiye giderek orada Mescidü'l-Haram'ı görür, Makâm-ı İbrahim'i iki kaşımın arasına getiririm. Cenneti sağ, cehennemi sol tarafta bilirim. Sırat köprüsünün ayaklarımın altında olduğuna inanırım, ölüm meleğini arkamda varsayar, gönlümü Allah'a ısmarladıktan sonra saygıyla tekbir getirir, hürmetle ayakta durur, heybetle Kur'ân okur, yakararak secdeye kapanır, alçakgönüllülükle rükûa varır, yumuşaklıkla teşehhüde oturur ve şükrederek selam veririm. Benim namazım işte böyle!"

Naklederler ki, bir gün âlimlerin bulunduğu bir meclisten geçerken, "Eğer sizde üç şey varsa ne âlâ, yoksa haliniz harap, çaresiz cehennemde yanarsınız," dedi. Bu üç şey nedir diye sorulunca anlattı: Birincisi: Elinizden kaçan geçmişin hasreti içinde olmayınız. Çünkü artık ne düne ait ibadet ve tâata bir ek yapabilirsiniz, ne de günahlar için bir bahane ve mazeret bulabilirsiniz. Şayet bugünü dün için mazeret arayarak geçirirsek, bugünün hakkını ne zaman ödeyeceğiz? Bugün dünü düşünmek, bugünü de boşa harcamak olmaz mı? İkincisi: Bugünü ganimet bilip çalışmak ve işleri düzene koymak, imkân nispetinde tâatta bulunup haksızlık yapılan hasımları hoşnut etmek. Üçüncüsü: Acaba yarın kurtulacak mıyım, yoksa yok mu olacağım diye korkmak ve kaygılanmak," dedi.

Hak Teâlâ üç şeyi üç şeye bağlamıştı: Kalp huzuruyla ibadeti rızk kaygısı çekmemeye; amelde ihlaslı olmayı halktan ümit kesmeye; kul kurtuluş ümidiyle itaatkâr olsun diye de azaptan kurtulmayı tâata bağlamıştır.

Şu üç halden birindeyken ölümün seni yakalamasından sakın: Kibir, hırs, böbürlenme. Zira ulu ve yüce Allah dünyadaki en miskin bir kimseden gelen zilletin tadını tattırmadan mağrur kişiyi; aç ve susuz bırakmadan, yemeye kalktığı bir şeyin boğazından geçmesine engel olmadan muhteris kimseyi; idrar ve necâsetin içine yuvarlamadan şımarık birisini bu dünyadan ayırmaz.

"Eğer zamanımızdaki şu zahitlerin, âlimlerin ve hafızların kibrini tartsalar, emîrlerin ve hükümdarların gururundan çok daha ağır gelir!"

"Görkemli konaklara, verimli bağ ve bahçelere sakın aldanma! Cennetten daha güzel bir yer yoktur, Âdem'in başına ne geldiyse orada geldi. Keramet ve ibadet (daha doğrusu ilim) çokluğuna da aldanma! Zira sahip olduğun bunca keramete, ulu ve yüce Allah'ın kendisine İsm-i Azam'ı öğretmiş olmasına rağmen Balgam bin Bagu-

ra'nın başına gelen geldi ve Allah onun hakkında, **"Onun hali köpeğin haline benzer"** [A'RÂF 7:176] buyurdu. Sen sen ol, amel ve tâat çokluğuna da kanma! Çünkü onca tâata rağmen İblis'in başına gelen geldi. Âbitlerin ve âlimlerin sohbetinde bulunuyorum diye de aldanma. Zira Mustafa'dan (s.a.v.) daha büyük kimse yoktur. Sa'lâbe'nin (Ebû Leheb) onun yanında bulunması, akrabalarının onu görüp hizmetinde bulunmaları, kendilerine bir fayda sağlamadı."

["Bu yola giden bir kimsenin üç çeşit ölümü tatması gerekir: Beyaz ölüm açlıktır. Siyah ölüm halktan gelen ezaya katlanmaktır. Yeşil ölüm yama üstü yama dikmektir." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 93)]

"Bir kimse her gün Kur'ân'ın yedide bir kadarını ve salih kişilerin menkıbelerinden okuyup önüne koymazsa dinini selamete erdiremez."

"Beş türlü kalp vardır; kalp vardır ölüdür, kalp vardır hastadır, kalp vardır gafildir, kalp vardır mühürlüdür, kalp vardır sapasağlamdır. Gâvurların kalbi ölü, günahkârlarınki hasta, nasipsizlerinki gafil. Kalbimizde perde vardır deyip kötü iş yapan Yahudininki mühürlü ve şanı yüce Hükümdar'dan korkup çok tâatta bulunan, daima faaliyet gösteren ve uyanık olanınki sapasağlamdır."

"Şu üç zamanda nefsine dikkat etmeyi görev bil: Bir iş yaptığında, ulu ve yüce Allah'ın sana baktığını aklından çıkarma; bir şey söylediğinde, ulu ve yüce Allah'ın dediklerini duyduğunu hiç unutma; sustuğunda, Hak Teâlâ'nın nasıl sustuğunu bildiğini daima hatırla!"

"Şehvet, yani arzu üç tanedir: Yeme, konuşma ve bakma arzusu. Rızk için ulu ve yüce Allah'a güvenerek boğazını, doğru konuşarak dilini, ibretle bakarak gözünü koru."

"Nefsinden şu dört şeyi iste: İkiyüzlülük olmaksızın iyi bir iş yapmayı, tamahsız olarak almayı, başa kakmadan vermeyi ve cimrilik yapmadan elde tutmayı."

"Münafık dünyada aldığını hırsla alır, vermeyip elde tuttuğunu (rızk konusunda) şüpheye düşerek vermez, harcadığını (ikiyüzlülükle) günaha harcar. Mümin ise aldığını korkarak isteksizce alır, elde tuttuğunu zor tutar, yani malı elde tutmak ona zor gelir, harcadığını da yalnızca Hak rızası için sevap olan işlere harcar."

"Cihat üç çeşittir: Mukavemeti kırılana kadar şeytana karşı içte sürdürdüğün cihat. Allah'ın emrettiği gibi farzları yerine getirene kadar dışta nefse karşı sürdürdüğün cihat. Nitekim farz namazı cemaatle açıkça kıl, zekâtı da açıktan ver denilmiştir. Ya gazi ya da şehit olana kadar (İslamın izzeti için), düşmana karşı savaş meydanında sürdürdüğün cihat."

"İnsan nefsi dışında her şeye karşı sabırlı ve hazımlı olmalı."

"Zühdün başı Allahü Teâlâ'ya güven, ortası sabır, sonu ihlastır."

"Her şeyin bir süsü vardır, ibadetin süsü Allah korkusudur. Allah korkusunun işareti tamahkâr olmamaktır. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: **'Korkmayın, üzülmeyin.'** [FUSSILET 41:30]"

"Ulu ve yüce Allah'ın dostu olmayı istersen Onun her yaptığına razı ol, seni göklerde bile övseler ahdine vefa et!"

"Şu beş yer dışında acele şeytandadır: Misafirin önüne yemek çıkarmak, ölüyü hazırlayıp toprağa vermek, buluğ çağına gelen kızları evlendirmek, borcu ödemek, işlenen günaha derhal tevbe etmek (vakti gelen namazı anında kılmak)."

Naklederler ki, bir şey (hediye) gönderildiğinde kabul etmez, niçin kabul etmiyorsun diyenlere de, "Onu kabulde kendim için zillet, reddetmekte izzet buluyorum," derdi. Fakat bir keresinde kabul etmişti. Bundaki hikmet nedir diyenlere şöyle demişti: "Onun izzetini kendi izzetime, kendi zilletimi onun zilletine tercih ettim!"

Naklederler ki, Hâtem Bağdat'a gelince, "Horasan Zahidi geldi," diye durumdan halifeyi haberdar etmişlerdi. Halife, Hâtem'i arattı, Hâtem kapıdan içeri girince halifeye, "Ey Zahit," diye hitap etti. Halife, "Bütün dünya emrimin altındayken ben nasıl zahit olabilirim? Zahit ve züğürt sensin," deyince Hâtem ona şu cevabı verdi: "Hiç de dediğin gibi değil. Çünkü Hak Teâlâ, **'De ki, dünya malı az ve önemsiz bir şeydir'** [NİSÂ 4:77] buyurmaktadır. Aza kanaat ettiğinden esas zahit sensin. Ben ise senin hâkimiyetin altındaki o dünyaya baş eğmeye tenezzül bile etmiyorum. Nasıl zahit olabilirim?"

Sözleri

- [Rızk konusunda güven içinde olan zenginliğe sevinmez, fakirliğe üzülmez. İster geçim sıkıntısı çeksin, ister eli geniş olsun aldırmaz. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 94)]
- Halka karşı içten olmak, iyilik yapanları bu işi sürekli yapmaya teşvik edip günah işleyenlere acımaktır.
- Şaşarım o kimseye ki, tâatta bulunur ve: "Ben yalnızca Allah rızası için iş görüyorum," der de daima Allah'a karşı sinirli olur ve hükmünü reddeder! Sen Allah'tan razı değilken, O senden razı olsun mu istiyorsun? Sen Ondan razı değilken, O senden nasıl razı olur?

- Mevlânın hizmetine dört elle sarıl ki, dünya boyun eğerek, ahiret de âşık olarak sana gelsin!
- Allah'a asi olmak istediğinde seni görmeyeceği bir yerde isyan et!
- [Haramlara karşı gayet hassas olmadığı halde Allah'ı sevdiğini iddia eden de, malını hayra harcamadığı halde cenneti arzuladığını iddia eden de, fukarayı sevmediği halde Hz. Peygamber'i (s.a.v.) sevdiğini iddia eden de sahtekârdır. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 97)]
- [Zahit, canından önce kesesini eritir, zahitlik taslayan, bunun tersini yapar. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, 220)]
- [Medine'ye geldiğinde buranın halkına, "Resulullah'ın sarayı nerede? Gidip iki rekât namaz kılacağım," dedi. "Onun sarayı değil, yalnızca bir kulübesi vardı," dediler. "Peki, sahabenin köşkleri nerede?" diye sorunca, "Onların da evleri derme çatmaydı," diye cevap aldı. "O halde burası Firavun'un ve komutanlarının şehri olmuş, şu konaklar ne böyle?" dedi. İlk defa taş ve tuğlayla konaklar yapan Firavundu. Hak Teâlâ, *'Resulullah sizin için güzel bir örnektir'* buyurmamış mıdır? Siz Allah'ın Resul'ünü ve ashâbını mı, yoksa Firavun ve avenesini mi örnek alıyorsunuz? (Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, VIIII:82)]

ŞEHL BİN ABDULLAH TÜSTERÎ

(ö. 273/886 ya da 283/896)

Hakikat sahrasının seyyahı, hakikat (ve marifet) ummanının gavvası [dalgıç], ulular şerefi, akıllardan geçenleri bilen, rehberlik isteyen yolun mehdisi Sehl bin Abdullah Tüsterî (r.a.); tasavvuf ehlinin muhteşemlerinden ve bu taifenin büyüklerindendi. Bu şivede müctehiddi. Devrinde tarikat sultanı ve hakikat burhanıydı. Kendisinden doğan pek çok harikulade hal vardır. Aç ve uykusuz kalmada büyük bir şanı vardı. Âlim şeyhlerden olup asrının imamıydı. Herkesçe saygın sayılırdı. Riyazet ve kerametteeşi, muamele ve işaretlerde dengi, hakikat ve nüktelerde benzeri yoktu.

Zahir âlimleri, şeriat ile hakikati o barıştırmıştır der. Şaşılacak şeydir ki, gerçekte bu ikisi bir ve aynı şeydir. Zira hakikat şeriatın yağı, şeriat da hakikatin kaymağıdır.[1]

Piri Zünnûn-ı Mısrî'ydi. Hacca gittiği yıl onunla görüşmüştü. Bebekken başına gelen harikulade hallere dair olmak üzere kendisinin şunları söylediği nakledilir: "Hak Teâlâ'nın, **'Ben Rabbiniz değil miyim?'** [A'RÂF 7:172] hitabını hatırlarım. Anamın karnında bulunduğum zamanı hatırlıyorum."

"Henüz üç yaşındayken, geceleri kalkıp gece namazı kılan (ve ağlayan) dayım Muhammed bin Sevvâr'ı seyrederdim. Dayım, "Ey Sehl! Git yerine yat, zira gönlümü meşgul ediyorsun," derdi, ama yine de ben bazen açıktan, bazen de gizliden onu seyrederdim. Derken bir gün dayıma, "Çok zor bir haldeyim; sırrımı arşın önünde secde eder bir halde görmekteyim," dedim. O da: "Küçük! Bu hali gizli tut, kimseye açma, yatağına girip bir yandan öbür yana döndüğünde dilini oynatmadan (üç kere), 'Allah benimledir, Allah nâzırımdır, Allah şahidimdir,' ifadesini kalbinden geçir" dedi. Söylediğini yaptıktan sonra sonucu kendisine haber verdim. Bu sefer, "Aynı şeyi her gece yedi defa tekrarla," dedi. İsteneni yapıp sonucu bildirdim. Sonra, "Her

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:189; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 206; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* IV:64; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:90; *Kuşeyrî Risalesi,* 128; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 242; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:37; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân,* II:429; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:182; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 119; Fuat Sezgin, *GAS,* I:647.

gece onbeş kere söyle," dedi. Onu da yapınca kalbimde bir zevk doğdu. Aradan bir yıl geçtikten sonra dayım, "Sana öğrettiğim şeyi koruyup mezara girene kadar buna devam et ki dünya ve ahirette bunun sana faydası dokunsun," dedi. Aradan yıllar geçtiği halde ben buna aralıksız devam ediyordum. Sonuçta bunun hazzı yine sırrımda meydana çıktı. Sonra dayım, "Ey Sehl! Aziz ve Celil Allah birisiyle bulunur ve onu görürse o kimse Allah'a nasıl isyan edebilir? Sakın günah işleme," dedi. Tekrar halvete çekilmiştim. Daha sonra beni mektebe gönderdiler. Fakat ben himmetimin ve dikkatimin dağılmasından korktuğum için, "Öğretmene şart koşun, her gün bir saat yanına varayım, bir şeyler öğreneyim, sonra tekrar kendi işime döneyim," dedim. Bu şartla mektebe gidip Kur'ân'ı ezberledim. Daha yedi yaşındayken hiç ara vermeden sürekli olarak oruç tutuyor ve arpa ekmeği yiyordum. Oniki yaşındayken kimsenin çözemediği güç bir meseleyle karşılaştım. Bu meseleyi sorup öğrenmek amacıyla Basra'ya gitmek için ailemden izin rica ettim. Gidip Basra âlimlerine meseleyi sordum. Hiç kimseden beni tatmin eden cevap alamadım. Abadan'a gidip Habîb bin Hamza dedikleri birisine meseleyi [kalp secdesinin ne olduğunu (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:238)] sordum, cevabını verdi. Orada bir süre bu zatın yanında kaldım. Bu süre içinde kendisinden çok faydalar sağladım. Sonra dönüp Tüster'e geldim. Aldığım gıdayı o derece azaltmıştım ki, benim için bir dirhem karşılığında satın aldıkları arpayı öğütür, ekmek yaparlardı. Her gece seher vakti, tuzsuz ve katıksız olarak bir ûkiyye [1283 gr] ekmekle orucumu açardım. Bu bir dirhem bana tam bir yıl yeterdi. Sonra her üç günde bir, sonra her beş günde bir, sonra her haftada bir, sonra da her yirmibeş günde bir orucumu açardım. (Her yetmiş günde bir diye de rivayet edilir.) Gün olurdu kırk günde ancak bir tek badem çekirdeği yerdim. Yıllarca açlık ve tokluk temrinleri yaptım. Başlangıçta acıkınca zayıfladığım, doyunca kuvvetlendiğim halde sonraları karnım doyunca zayıflıyor ve acıkınca güçleniyordum. O zaman, "Ya Rab! Sehl'in iki gözünü dik de açlıktaki tokluğu da toktaki açlığı da yalnızca senden görsün," diye niyaz ettim."

Sehl daha çok şaban ayında oruç tutardı. Çünkü bu ayda oruç tutmayı öğütleyen hadisler daha çoktur. Ramazan gelince bir kere bir şey yer, gece ve gündüz hep ayakta olurdu.

"İster avâmdan, ister havâstan olsun, ister itaatkâr, ister günahkâr olsun, her an tevbe etmek kul üzerine farzdır," derdi.

Tüster'de zahit ve âlim diye tanıtılan birisi vardı. Yalnızca "Günahkârın günahtan, itaatkârın tâattan tevbe etmesi gerekir," dediği için Sehl'e karşı ayaklanmış, hallerini halka çirkin göstermiş, davranışlarını dine muhalif olarak nitelendirmiş, hem

halkın hem de büyüklerin yanında onu kâfir saymıştı. Tefrikaya düşmelerinden çekindiği için muhalifleriyle tartışmalara girmedi. Eteğinden din ateşi tutuştu, mal, mülk, eşya, yatak, tutak, kapkacak, altın, gümüş namına nesi varsa bir listeye yazdı. Halkı toplayıp listeyi küçük parçalara ayırdı ve başlarına saçtı. Her birine bir kâğıt parçası düştü. Herkese ellerindeki kâğıtta ne yazılıysa onu verdi. "Şükürler olsun o Allah'a ki, dünyayı benden kabul buyurdu," dedi. Sehl her şeyini söz edildiği tarzda dağıttıktan sonra hacca gitmeye karar verdi ve nefsine hitaben, "Ey nefsim! İflas ettim! Artık benden fazla bir şey isteme, zira bulamazsın," dedi. Nefsi ondan bir şey istemeyeceğine dair söz verdi. Kûfe'ye gelince nefsi, "Buraya kadar senden bir şey istemedim, şimdi bir parça ekmek ve balık istiyorum, eğer verirsen Mekke'ye gidene kadar bir daha seni rahatsız etmem," dedi. Sehl Kûfe'ye gelince beygir koşulan bir değirmen gördü. Değirmen sahibine, "Bu beygire kaç akçe kira veriyorsun?" dedi. "İki akçe," cevabını alınca, "O halde beygiri açıp beni koşun, akşama kadar bir akçe verin, yeter," diye teklif etti. Teklifi kabul edilince atı açıp yerine şeyhi koştular, akşama kadar çalışmasına karşılık da bir akçe verdiler. O da bu parayla ekmek ve balık alıp önüne koydu ve, "Ey nefs! Benden bir şey istediğin zaman buna önce kendin karar ver. Çünkü sabahtan akşama kadar hayvan gibi çalıştırmadan hiçbir arzunu yerine getirmeyeceğim!" dedi.

Sonra Kâbe'ye gelip burada yaşadı. Şeyhlerle, ayrıca Zünnûn'la burada görüştü. Daha sonra Tüster'e döndü.

Arkasını duvara verip yaslandığı ve ayaklarını uzattığı hiç görülmemişti. Hiçbir soruya cevap vermemiş, kürsüye çıkmamış, dört ay ayağının parmağı sarılı kalmıştı. Dervişin biri, "Parmağına ne oldu?" diye sormuş. O da, "Hiçbir şey olmadı," diye cevap vermişti. Günün birinde bu derviş Mısır'a gidince Zünnûn'un yanına varmış, onun parmağının da sarılı olduğunu görünce sormuş, "Ayağınıza ne oldu?" "Yara var, ağrıyor," cevabını aldı. "Kaç aydan beri?" "Dört aydan beri." Mürit diyor ki, hesap ettim, Zünnûn'un ayağındaki parmağın ağrımaya başladığı tarihten itibaren Sehl'in parmağını sardığı kanaatine vardım. Demek ki müridin her konuda şeyhine uyması şarttır. Durumu Zünnûn'a anlatınca şöyle dedi: "Derdimize vâkıf olup bize uyan biri var mıymış?"

Naklederler ki, Sehl bir gün Tüster'de bağdaş kurup oturmuş, sırtını da duvara yaslamış ve, "Aklınıza geleni sorun, cevap vereyim," demiş. Bunu görenler, "Daha önce böyle şeyler yapmazdın, şimde ne oldu?" dediklerinde, "Üstat hayatta olduğu sürece öğrencinin edebi gözetmesi gerekir," demişti. Bugünün tarihini kaydettiler. Zünnûn'un göçtüğü güne karşılık geldiğini gördüler.

Naklederler ki, Amr (Ya'kub) bin Leys hasta olunca bütün tabipler toplanıp onu tedavi etmek için uğraştılar ve sonuçta âciz kalıp, "Artık iş duaya kalmıştır," dediler. Sehl Allah nezdinde duası makbul bir kişidir, diyerek onu arayıp buldular. "Ulûlemre itaat ediniz," emrine uyup, Amr'ın davetine icabet etti, yanına varıp oturdu ve, "Tevbe eden kişi hakkında yapılan dua kabule mazhar olur. Ayrıca zindana attığın bunca mahzun var," dedi. Amr hepsini salıverdi ve tevbe etti. O zaman Sehl, "Ya Rab! Bu kişiye günahtaki zilleti gösterdiğin gibi tâattaki izzeti de göster, içine inâbe tevbesini giydirdiğin gibi, dışına da sıhhat ve afiyet elbisesini giydir," dedi. O bu münâcâtı bitirir bitirmez Amr bin Leys derhal kalkıp oturdu ve sıhhate kavuştu, birçok mal sunduysa da Sehl kabul etmeyip oradan ayrıldı. Müridin biri, "Bir miktar kabul etseydin de borçlarımızı ödeseydik daha iyi olmaz mıydı?" diye söylendi. Sehl, "Sana altın mı gerek? Bak işte!" dedi. Mürit bakınca sahranın baştan başa altın olduğunu gördü, çakıllar yakuta dönüşmüştü. Sehl dedi ki: "Ulu ve yüce Allah katında böyle bir hali bulunan bir kimse niçin mahluktan bir şey alsın?"

Naklederler ki, Sehl semâı dinleyince kendisinde bir vecd doğardı. Yirmibeş gün bu vecdin etkisinde kalır ve yemek yemezdi. Bu hal kışa rastladığında gömleği ıslanacak kadar terlerdi. Bu halin ne olduğunu soran âlimlere dedi ki: "Bunu bana sormayınız çünkü bu vakitteyken ne benim ne de sözümün size faydası dokunur."

Naklederler ki, su üzerinde yürüdüğü halde ayakları bile ıslanmazdı. Su üzerinde de yürüdüğün söylenmektedir diyenlere, "Gidin, bunu şu caminin müezzininden sorun. Çünkü o doğru sözlü birisidir," dedi. Olayı anlatan zat diyor ki: "Gidip meseleyi müezzinden sordum. Müezzin, "Onu bilmem, ama Selh şu günlerde gusletmek için havuza girdi. Orada düştü, eğer ben olmasaydım boğulup ölecekti." (Su üzerinde yürüyen zat, küçük bir havuzda boğulur mu hiç?)" dedi. Şeyh Ebû Ali Dekkâk (r.a.), "Sehl'in kerametleri çoktu, ama o bunları hep anlatıldığı gibi gizli tutmak isterdi," demiştir.

Naklederler ki, bir gün mescitte otururken sıcaktan ve sıkıntıdan bunalan bir güvercin içeriye düştü. Bunun üzerine Sehl, (memleketin güvercini olan) "Şâh Kirmânî ölmüştür," dedi. Araştırdılar, Sehl'in dediği gibi çıktı.

Büyüklerden biri anlatıyor: Bir cuma günü öğle namazından önce yanına varmıştım. Evde kocaman bir yılan görünce korktum. Sehl'e, "Korkuyorum," dedim. "İçeri gir, yeryüzündekilerden korkan bir kimse henüz imanın hakikatine ulaşmamıştır," dedi. Sonra bana, "Cuma namazına ne dersin? Kılalım mı?" dedi. "Güzel olur, ama cuma kılınan camiyle aramızdaki mesafe bir günlüktür," dedim. Elimden tuttu, biraz sonra baktım kendimi cuma camiinde gördüm. Namazı kılıp dışarı çık-

tım. Oradaki kalabalığa bakıyordum. Şöyle dedi: "Lâ ilâhe illâllah diyen çoktür, ama bunda ihlaslı olan azdır!"

Naklederler ki, arslanlar ve vahşi hayvanlar yanına gelirlerdi. Sehl bunları besler, gözetler ve bakardı. Hatta bugün bile Sehl'in Tüster'deki evine Beytü's-Sibâ [Vahşi Hayvanlar İni] adı verilmektedir.

O kadar uğraştı, didindi ve çile çekti ki, bir yerde gücü tükendi. Kendisinde mesane yanması ve idrar tutamama hastalığı belirmişti. Bir saatte birkaç defa helaya gidiyor ve sürekli olarak lazımlığı yanında bulunduruyordu. Ama namaz vakti geldi mi bir yere gidip abdestini alıp namazını kılardı, kürsüye çıkınca mesanedeki yanma tamamiyla geçer ve ayaklarındaki bütün ağrılar kesilirdi. Kürsüden inince hastalık olduğu gibi geri gelirdi. Ama yine de şeriat hükümlerinden bir tanesi bile elinden kurtulmadı.

Bir müride şöyle dediği nakledilir: "Gün boyu Suphanallah! Allah! Allah! demek için olanca gücünle çabala." Adam âdet haline getirene kadar bunu söyledi durdu. Sonra şeyh, "Buna geceleri de aralıksız olarak devam et," dedi. Müri,t verilen talimata göre hareket etti. Öyle ki, rüyalarında bile kendisini Allah derken görürdü. Nihayet ona, "Bunu kalbinde yap," denildi. Mürit buna (kalple zikre) devam ede ede daimi olarak zikirde istiğrak haline erdi. Derken evinde olduğu bir sırada yukardan düşen bir ağaç başını yardı. Başından yere damlayan her damlanın Allah ismini nakşettiği görüldü.

Sehl bir zamanlar müridin birine bir iş buyurmuş. Mürit de, "Söz olur, halkın dilinden korktuğumdan yapmam," demişti. Bunun üzerine Sehl sohbetinde bulunanlara dönüp dedi ki: "Bir kimse şu iki niteliği kazanmadığı sürece bu işin hakikatine eremez. Hâlik'ten başkasını görmeyecek şekilde halk gözünden düşmeli. Nefs gözünden düşmeli ve halkın kendisinde gördüğü hiçbir sıfattan çekinmemelidir, yani her şeyi Hak olarak görmeli."

Naklederler ki, Sehl bir müridin yanında, "Basra'da velilik derecesine sahip bir ekmekçi var," diye söz etmişti. Mürit kalkıp Basra'ya gitmiş, ekmekçiyi görmüştü. Ekmekçi, fırıncılarda âdet olduğu üzere saçını sakalını ateşten korumak için yüzüne peçe bağlamıştı. Bunu gören müridin aklından, "Eğer bu zat velilik mertebesinde olsaydı ateşten bu kadar sakınmazdı," diye bir düşünce geçti. Sonra selam verip bir soru sordu. Ancak ekmekçi, "Başlangıçta beni küçümseyip hor gördüğünden sözümün sana faydası olmaz artık," demişti.

Şeyh diyor ki: Bir zamanlar çölde giderken başına bir sarık dolamış, elinde bir asa bulunan bir pirin tek başına geldiğini gördüm ve galiba kafileyi kaçırmış diye

düşündüm. Elimi cebime sokup çıkardığım parayı kendisine uzatarak, "Menziline ulaşıncaya kadar bununla idare et," dedim. Hayretinden parmağını ısıran ihtiyar eli-ni havaya doğru kaldırıp bir avuç altın aldı ve, "Sen cepten alıyorsun, ben gaybten," deyip sırra kadem bastı. Bu halin verdiği hayretle yürüyüp Arafat'a vardım. Tavaf noktasına ulaşınca Kâbe'nin bir zatın etrafında tavaf ettiğini gördüm. Oraya gittim, o zatı gördüm. Dedi ki: "Ey Sehl! Kâbe'nin cemâlini görmek için yollara düşenin mutlaka Kâbe'yi tavaf etmesi gerekir. Ama her kim Hakkın cemâlini görmek üzere kendi benliğine ayak basıp bir adım yükselirse Kâbe'nin onu tavaf etmesi gerekir."

Sehl diyor ki: "Abdal'dan bir er bana geldi, kendisiyle sohbet ettim. Hakikate dair bana sorduğu meseleleri cevaplandırdım. Sabaha kadar böyle devam etti. Adam sabah namazını kıldıktan sonra suya dalıp öğlene kadar suyun dibinde oturdu. Kardeşim İbrahim ezan okuyunca dışarı çıktı. Bir tek kılının ucu bile ıslanmamıştı. Öğle namazını eda ettikten sonra tekrar vardı, suya girip dibine oturdu. Namaz vakitleri dışında bu sudan dışarı çıkmıyordu, kesinlikle hiçbir şey yememek ve kimseyle oturmamak üzere bir süre benimle bulundu, sonra geçip gitti."

"Rüyamda kıyameti gördüm, halk arasatta ayakta dikiliyordu. Birden arasatın ortasına gelerek birilerini alıp cennete götüren beyaz bir kuş gördüm. İçimden, bu ne kuşudur acaba ki, Hak Teâlâ kullarına ondan minnetle söz etmiş dedim. Aniden havada bir kâğıt belirdi, elime alıp açtım. 'Verâ' kuşu dedikleri işte budur' diye yazıyordu."

Rüyada beni cennete götürdüklerini gördüm. Orada gördüğüm üçyüz kişiye selamünaleyküm deyip sordum: "Sizi dünyada en çok korkutan şey neydi?" "Son korkusuydu. Hak Teâlâ Âdem'e ruhu üflemeyi irade ettiğinde ona ruhu Muhammed namına üfledi, ona Ebû Muhammed künyesini verdi. Tüm cennette, üzerinde Muhammed adı yazılı olmayan bir tek yaprak, onun ismi çizilmemiş bir tek ağaç yoktur. Başlangıçta her şey onun namına vücuda getirilmiştir, nebiler onunla son bulmuştur. Bu yüzden ona Hâtemü'l-enbiya [Nebilerin Sonuncusu] adının verilmesi zorunlu olmuştur."

["İblis'i bir topluluğun arasında gördüm ve onu himmetle bağladım. O topluluk dağılınca, 'Tevhide dair konuşmadıkça seni serbest bırakmam,' dedim. Bunun üzerine ortaya çıkıp tevhide dair öyle bir fasıl açtı ki, eğer asrın arifleri orada hazır olsalardı, mutlaka hepsi parmak ısırırlardı. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:242)]

Bir gece gayet fazla acıkmış birisini gördüm ve önüne bir lokma ekmek koydum. Meğer ekmeğin helallığı şüpheli olduğundan terk etmiş ve yememiş. O gece aç olduğundan kendinde tâatta bulunma gücünü bulamamış, oysa iki üç yıldır aralıksız

tâatta bulunuyormuş. O gece aç kalmasından ve helallığı şüpheli olan bir yemekten el çekmesinden doğan sevabı bir tarafa, bütün mahlukatın amellerinden doğan sevabı bir tarafa koymuşlar ve bunu verelim, onu ver, demişler, ama ucuz gidecek diye satmamış. Demiş ki: "Midenin şarapla dolu olmasını, helal gıdayla dolu olmasına tercih ederim." Niçin diye sorulmuş. O da, "Çünkü mide içkiyle dolunca akıl dinlenir, arzu ateşi söner, halk elimden ve dilimden emin olur, ama helal bile olsa mide gıdayla dolunca fazla arzular vücuda getirir, şehveti güçlendirir, nefs arzularını tatmin için başkaldırır," cevabını vermişti.

Sözleri

- Helal lokma yemeden halvet, ulu ve yüce Allah'a hakkını vermeden de helal lokma sıhhatli olmaz.
- [Günde bir kere yemek yeme sıddıkların yeme tarzıdır. (*Kuşeyrî Risalesi*, 281)]
- Kişi aç kalmadıkça asla yaptığı amel halis, ibadet sahih olmaz. İbadetin ihlaslı (ve amelin sıhhatli) olması için şu dört noktayı göz önünde tutman gerekir: açlık, fakr, zillet, kanaat.
- Açlığın çilesini çekenin çevresinde ulu ve yüce Allah'ın fermanıyla şeytan dolaşamaz. Karnınız doyunca acıkmanın yolunu arayınız. Çünkü bu durumda tokluk size imtihan olmak üzere verilmiş demektir. Eğer söz edildiği gibi hareket etmezseniz sınırı aşar, azgınlaşırsınız.
- Tüm afet ve felaketlerin başı tokluktur.
- Haram yiyen bir insanın yedi organı ister istemez günaha düşer. Her kim helal yerse yedi organı tâatta bulunur. Aralıksız olarak hayır işlemesi sağlanır.
- Saf helal, kazanılırken Allahü Teâlâ'nın unutulmadığı gıdadır.
- Naklederler ki, fazla acıkan bir mürit Sehl'e sordu: "Ey üstat! Gıda nedir?" Sehl cevap verdi: "Ölümsüz diriyi zikretmek!"
- İnsanlar üç kısımdır. Bir kısmı ulu ve yüce Allah için nefsiyle mücadele eder. Bir kısmı ulu ve yüce Allah için halkla mücadele eder. Bir kısmı da, niçin rızamızı alıp takdirini ona göre yapmadın ve neden iradeni kullanırken bize danışmıyorsun diye nefsi için Allah'la mücadele eder.
- Takvasının sıhhatli olmasını isteyen bir kimsenin bütün günahlardan el çekmesi şarttır.
- Hz. Peygamber'i örnek almadan yaptığınız her işin, nefsiniz için tamamıyla azap olacağını hiç unutmayınız.
- Bir kul üzerinde, yokluk halinde muhabbetin, fenâ halinde vücudun izini göre-

mezse kulluğu sıhhatli olmaz. (Kulun üzerinde yoklukta sevgi, fenâda varlık bulunmalı.)

- Âlimler, zahitler ve âbitler henüz kalpleri kılıfta olduğu halde dünyadan çıkıp gitmişlerdir. Sıddık ve şehitlerin kalplerinden başkası açılmamıştır.
- Verâ' esasına göre hareket etmedikçe kişinin imanı kâmil olmaz. Verâ', ihlasla; ihlas da müşahedeyle olmalı. İhlas, ulu ve yüce Allah dışında her şeyden uzaklaşmaktır.
- Allah'tan korkanlar içinde en iyi zümre ihlaslılar zümresidir, ihlaslılar içindeki en iyi zümre de ihlası ölüme kadar devam eden zümredir.
- İhlaslıdan başkası ikiyüzlülüğe vâkıf olamaz.
- Bu makamda bulunanlara binek olarak belayı verirler, sızlanırlarsa hicrana düşer, ferahlık duyarlarsa ulaşırlar.
- İsteyerek ulu ve yüce Allah'a tapmayan, zorunlu olarak mahlukatına tapar!
- Hak Teâlâ'dan başkasıyla huzur bulabilen bir kalbin yakînin kokusunu koklaması haram kılınmıştır. İçinde Allahü Teâlâ'nın razı olmadığı bir şey barındıran bir kalbe herhangi bir nurun girmesi yasaklanmıştır.
- Kitap ve sünnetin (hak oluşuna) şahit olmadığı bir vecd bâtıldır.
- En erdemli amel kulun, artık ben arındım şeklindeki tasavvurdan arınmasıdır.
- Bir nefesten öbür nefese ulu ve yüce Allah'ı anmayan ömrünü boşa harcamıştır.
- Himmet ziyadelik ister, tamamlanınca (mürit) ya emeline erer ya da durur.
- Şayet bela olmasaydı Hakka yol bulunmazdı.
- Kırk gün ihlaslı olarak züht hayatı yaşayan bir kimsede keramet doğar, eğer doğmazsa bunun nedeni zühdü aksatmış olmasıdır. "Söz ettiğin gibi davranan birinden kerametler nasıl doğar?" diye soranlara, "Dilediğini dilediği biçimde (gaybten) alır," dedi.
- Kalplerin en katısı ilimle katılaşan kalptir. İlimle katılaşan bir kalbin belirtisi, bu kalbin önlem ve çarelere bel bağlaması ve kendisini bir türlü Mevlâya teslim edememesidir. Hak Teâlâ bir kimsenin önlemini o kimseye havale ederse onu hem bu dünyada hem de o dünyada cehenneme atmış olur.
- Âlimler üç kısımdır: Zahir ilmini bilen ve bu konudaki bilgisini zahir ehline anlatan âlim; bâtıni ilmi bilen ve bu konudaki bilgiyi bâtın ehline anlatan âlim; Allahü Teâla'yla arasında kalan bilgiye vâkıf olup bunu hiç kimseye anlatamayan âlim.
- Allahü Teâlâ'yı bedenine, canına, malına, dünya ve ahiretine tercih eden bir kim-

seden daha iyi birisinin üzerine güneş ne doğmuş ne de batmıştır.

- Cehaletten daha büyük bir musibet yoktur.
- Şu mecnunları hor görmeyiniz, zira onlara 'nebilerin halifeleri,' adı verilmiştir.
- İlminiz nedir sorusuna cevaben dedi ki: "Bu ilim çalışılarak elde edilemez, ancak külfetle de elden çıkmaz. Bu bir kere olduğunda o şeylerin tümünü senden alır."*
- [Yolumuzun usulü şu altı şeydir: Ulu ve yüce Allah'ın kitabına sıkı şekilde sarılma, Resulullah'ın (s.a.v.) gidişatını örnek alma, helal yeme, seni inciten halkı bile incitmeme, günahlardan uzak durma, hak sahiplerinin haklarını ödemede acele davranma (tevbe etme). (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 210)]
- Şu üç şey mezhebimizin esaslarını oluşturur: Ahlaki davranışları (ve sözleri) itibariyle Allah Resul'ünü örnek almak, helal yemek ve içten davranmak.
- Yola yeni giren bir kimse için gerekli olan ilk şey tevbedir ve bu da pişmanlıktan, arzuları kalpten söküp atmaktan ve kötü davranışları iyi davranışlara dönüştürmekten ibarettir. Kul susmayı kendisinden ayrılmaz bir özellik haline getirmedikçe ona tevbe elvermez. Halvete girmedikçe de susma onun ayrılmaz bir özelliği olmaz. Helal yemedikçe halvet onun yanında doğmaz. Hak Teâlâ'nın hakkını yerine getirmedikçe helal yemek elvermez. Organları korumadan da Allahü Teâlâ'nın hakkını yerine getirmek mümkün olmaz. Allahü Teâlâ'dan yardım istemedikçe burada saydıklarımızdan hiçbiri gerçekleşmez.
- Kullukta ilk makam iradeden vazgeçip kuvvet ve kudret kendine nispet etmekten bezmektir.
- Makamların en muazzamı kötü bir huyu iyi bir huya dönüştürmektir.
- İnsanoğlunu iki şey mahvetmiştir: İzzet arzusu ve fakirlik korkusu!
- Kalbi olabildiğince huşû içinde olanın çevresinde şeytan dolaşamaz.
- Şu beş şey nefsin cevherindendir: Zenginken fakir, açken tok, üzgünken neşeli, birine düşmanken dost, gece namaz kılıp gündüz oruç tutmuşken güçlü görünmek.
- Allah ile kul arasında dava perdesinden daha kalın bir perde yoktur. Ulu ve yüce Allah'a, ona muhtaç olmaktan daha kestirme giden hiçbir yol yoktur.
- İddiası olanın Allah korkusu olmaz. Allah korkusu olmayan emin olmaz. Emin olmayan Padişah'ın hazinelerine vâkıf olamaz.

---

* Bâtın ilmi kazanmak ve uğraşmakla öğrenilemez. Zahir ilmi çabayla salıverilemez. İlki meydana geldi mi ikincisi yok olur.

- Başkasına dalkavukluk yapandan doğruluk kokusu gelmez. Kendine dalkavukluk yapmaksa riyadan ibarettir.
- Hak Teâlâ bid'atçıya dalkavukluk yapandan sünnete saygılı olma özelliğini alır.
- Günahkârdan alınan her helal alanlara haram olur. (Günah ehline her helal haramdır.)
- Sünnetin dünyadaki meseli ahiretteki cennettir. Sünnet cennetine giren heves ve bid'atdan (cehennemin) emin olur.
- Kazanmayı eleştiren sünneti, tevekkülü eleştiren imanı eleştirmiş olur. Sünnet caddesinde bulunmadıkça tevekkül ehlinin; yardımlaşma niyetiyle olmadıkça tevekkül ehli olmayanların kazanma faaliyeti sıhhatli olmaz. Burada yardımlaşma sözüyle halkın kalbi benimle meşgul olmasın diye yapılan yardım kastedilmektedir.
- Sabırla oturabilirsen otur, ama sakın üzerinde sabrın oturduğu bir zümreden olma!
- Bütün afetlerin kökü, eşyaya karşı fazla sabırlı olmamaktır. Şükrün nihai noktası arifin, 'İnsan onun şükrünü yerine getirmekten âcizdir,' diyebilmesidir. Şükür sınırına yine şükürle erişilebilir.
- Ulu ve yüce Allah'ın her gece, her gündüz ve her an lütufları vardır. Bu lütufların en büyüğü, kendi zikrini sana ilham etmesidir.
- Hakkı unutmaktan daha beter hiçbir günah yoktur!
- Haram karşısında gözünü uyutan ömründe hiç göz ağrısı görmez. Bu rivayette, "Göz ağrısı ona bir an bile yol bulmaz," şeklindedir.
- Hak Teâlâ arştan yerin dibine kadar olan alanda müminin kalbinden daha aziz hiçbir mekân yaratmamıştır. Bu yüzden halka marifetten daha aziz olan hiçbir şeyi lütfetmemiştir. Böylece lütufların en azizini mekânların en azizine koymuştur. Şayet âlemde müminin kalbinden daha aziz bir mekân bulunsaydı marifetini oraya koyardı.
- Arifin tadı asla bozulmaz ve her an misk gibi daha bir hoş kokar.
- Allah'tan başka yardımcı, Allah Resul'ünden başka delil, takvadan başka azık, sabırdan başka amel asla yoktur.
- Allahü Teâlâ her gün insana şu şekilde hitap eder: Kulum! Hiç insaflı davranmıyorsun! Ben seni anıyorum, ama sen beni unutuyorsun; seni kendime davet ediyorum, ama sen başkalarının dergâhına gidiyorsun; ben belaları senden uzaklaştırıyorum, ama sen günah üzerinde ısrar edip duruyorsun! Ey Âdemoğlu! Yarın kıyamette huzuruma çıkınca mazeret olarak ne diyeceksin?

- Hak Teâlâ halkı yaratıp onlara şöyle hitap etmiştir: Ey insanlar! Sırrınızı bana söyleyiniz, eğer sırrınızı bana söylemezseniz bari bana bakınız. Bakmazsanız (hiç değilse sözüme kulak veriniz. Sözüme kulak vermezseniz, bari dergâhımdan kaçmayınız. Dergâhımdan kaçarsanız hiç değilse benden) hacet dileyiniz. (Ne iyi Rab! Ne hoş Mevlâ!)
- Nefs ölmeden kalp asla dirilmez.
- Nefsine hâkim olan hem aziz olur hem de başkalarına hâkim olur. Nitekim demişlerdir ki: Bedenin padişahı ol ki, kendine karşı çıktığın için hiçbir hasım senin karşına çıkamasın!
- Nefsi kendisine hâkim olan alçak olur. Sıddıkların işlediği ilk cinayet nefse karşı hoşgörülü (ve ihmalkâr) davranmalarıdır.
- Nefse karşı hareket etmek, ulu ve yüce Allah'a yapılan ibadetlerin en üstünüdür.
- Her kim kendi nefsini Rabbinin (kulu olarak) tanımazsa Rab onu kendi nefsinin (kulu olarak) tanır. (Her kim ki nefsin bildi Hudâvendin bildi.)
- Ulu ve yüce Allah hakkında marifet sahibi olan hüzün ve neşe deryasına batar.
- Marifetin nihai noktası hayret ve dehşettir.
- Marifetin ilk makamı kulun sırrına bir yakîn verilmesi ve bütün organlarının bu yakîn içinde huzur ve dinginlik bulmasıdır. Yani kötü hatıralar ve düşünceler yakîndeki zaaftan kaynaklanır.
- **'Allah hakkında marifet sahibi olanlar (Hakkı temaşa makamında bulunan) A'râf ehlidir, herkesi nişan ve simalarıyla tanırlar.'** [A'RÂF 7:46-48]
- Sadık olan kimseye Allahü Teâlâ bir melek gönderir, namaz vakti gelince bu melek o kimseye namaz kılmayı hatırlatır, uyumuşsa uyandırır.
- Ham sofuların tevbesindeki kabul ümidi, kâfirlerin ve günahkârların tevbesinden daha azdır.
- Halkın, 'Lâ ilâhe illâllah,' ifadesine kalben inanıp dille söylemeleri ve buna fiilen vefa göstermeleri gerekir.
- Tevbe (Hakkın davetini kabul edip Ona) icâbetle başlar, sonra pişmanlık, sonra tevbe, sonra istiğfar gelir. İcâbet fiille, pişmanlık kalple, tevbe niyetle, istiğfar ise ihmalledir.
- Sûfi o kimsedir ki, bulanıklıktan kurtulup durulur, fikirlerle dolar, beşeri varlığından koparak Aziz ve Celil Allah'a yakın olma makamında bulunur, nazarında altın ile toprak eşit olur.
- Tasavvuf az yemek, Aziz ve Celil Allah'la huzur ve dinginlik bulup halktan firar

etmektir.

- [Tevekkül Peygamber'in halidir. (Çalışıp kazanmak ise sünnetidir.) Tevekkülde Peygamber'in hali üzerine olan sünnetini terk etmez. (*Kuşeyrî Risalesi*, 305)]
- Tevekkülde ilk makam, ilahi kudret önünde hiçbir iradeye ve harekete sahip olmayan bir cenazeyi dilediği gibi evirip çeviren yıkayıcının önündeki ölü gibi olmandır.
- Ruh feda edilmeden tevekkül sıhhatli olarak ortaya çıkmaz, önlem terk edilmeden de ruh feda edilmez.
- Tevekkülün işareti üçtür: Kimseden bir şey istememek, verileni kabul etmemek ve kabul edileni de hemen elden çıkarmak.
- Tevekkül ehline üç şey verilir: Yakîni bir hakikat, gaybî bir mükâşefe ve Hak Teâlâ'nın yakınlığını müşahede.
- Tevekkül Hak Teâlâ'yı suçlamamandır. Yani ne söylemişse başına o gelecektir (diye inanmandır).
- Tevekkül alakasız olarak ulu ve yüce Allah'la beraber bulunan bir kalbin hayatıdır.
- Bütün hallerin bir yüzü, bir de kafası vardır. Yalnızca tevekkül hiç kafası olmayan bir yüzdür. Bunun anlamı şudur: Züht ve takva dünyadan kaçınmaktır. Mücâhede nefse ve onun hevesine muhalefette, ilim ve marifet eşyayı görmede ve bilmede olur. Korku ve recâ kibriyânın lütfundandır. Tefviz zahmette olur. Rıza kazâyla olur; şükür nimet üzerine olur. Tevekkül ise Allah üzerine olur. Bu yüzden tevekkülün hiç kafa olmayıp hep yüz olması kaçınılmaz olmuştur. Biri, "Mahabbet de tevekkül gibi Allah üzerine olur," derse deriz ki: Mahabbet Allah üzerine değil, Allah'ladır.
- Sevgi, itaatla kucaklaşıp muhalefetten uzak kalmaktır.
- Ulu ve yüce Allah'ı seven (Onun hayatını) yaşar!
- Hayâ korkudan daha yüksektir. Çünkü hayâ has dostlara, korku âlimlere mahsustur.
- Kulluk ulu ve yüce Allah'ın fiiline razı olmaktır.
- Murakabe, dünya elden çıkacak diye değil, ahiret elden gidecek diye korkmaktır. Recâ dişidir, korku erkektir. İman bu ikisinin çocuğudur.
- Kibir bulunan bir kalpte korku ve recâ karar kılmaz.
- Korku yasaklanandan uzak durmak; recâ emredileni yerine getirmeye koşmaktır.
- Recâ ile amel ancak korkan bir kimseye elverir.

- En yüce ve en sıhhatli makam kulun, acaba ulu ve yüce Allah'ın ilmindeki (benimle ilgili) takdiri ne yöndedir diye düşünüp korkmasıdır.
- Allah'tan korkma davasında bulunan bir müride Sehl sordu: "Senin sırrında, hicran korkusundan başka bir korku var mıdır?" Mürit, "Evet, var." Sehl, "O halde sen Allahü Teâlâ'yı tanımış ve Ondan korkmuş değilsin!"
- Sabır yüce Allah bir çıkış kapısı açar diye beklemektir.
- Perde kaldırılsa yakînim artmaz!
- Fütüvvet sünnete tabi olmaktır.
- Züht üç şeyde olur: Biri elbisede olur, giyilen elbise sonunda mezbeleliğe atılır. Kardeşler ve dostlarda olur, bunun sonu ayrılıktır. Dünyada olur, bunun sonucu fenâdır.
- Verâ' dünyayı terk etmektir ve dünya nefstir. Her kim nefsini dost edinirse ulu ve yüce Allah'ı kendine düşman edinmiş olur.
- Nefsten ulu ve yüce Allah'a doğru sefer yapmak çetindir.
- Nefs şu üç sıfattan kurtulmaz: Ya kâfir, ya münafık ya da ikiyüzlü olur.
- Nefsin bir sürü şerleri vardır ve bunlardan biri Firavun'da ortaya çıkmış olup bu da firavunluğu açığa vurmaktan başka bir şey değildir. O da ilahilik davasında bulunmaktır.
- Öyle biriyle dosluk et ki, sana gereken her şey onun yanında bulunsun.
- Hak Teâlâ iyilere hayırlarla yakınlık ve yakînle kuvvet bahşetmiştir.
- Aklınızın artması için (marifet) yağı kullanınız. Zira aklı eksik olan bir kalp Allahü Teâlâ'yı asla anlamaz.
- Tecelli üç hal üzeredir: Zatın tecellisi mükâşefedir. Sıfatların tecellisi nur mahallidir. Zatın hükmünün tecellisi ahiret ve orada bulunan şeylerdir.
- Ünsten sorduklarında, "Üns organların akılla, aklın ilimle, ilmin kulla ve kulun Allah'a ünsiyet etmesidir (ve uyum içinde bulunmasıdır)," demişti.
- Hallerin bidâyeti ve nihayetiyle ilgili olarak sorulan bir soruya şu cevabı vermişti: "Verâ' zühdün başlangıcı, züht tevekkülün başlangıcı olup tevekkül de arifin derecesinin başlangıcıdır. Marifet kanaatin başlangıcıdır. Kanaat da şehveti terk etmektir. Şehveti ve nefsani arzuları terk rızanın başlangıcıdır. Rıza da uymanın başlangıcıdır."
- Nefs için en zor olan şey nedir sorusuna, "İhlastır. Zira nefsin ihlasta hiç nasibi ve hazzı yoktur," diye cevap vermişti.
- İhlas (Hakkın davetine) icâbettir. İcâbeti olmayanın ihlası da yoktur.

- İhlastan sorulunca, "İhlas, dini nasıl ulu ve yüce Allah'tan aldıysan yine onu Ondan başkasına vermemendir" diye cevap vermişti.
- Bize sadıkları anlat diyenlere, "Siz ilkin sadıkların esrarını getiriniz ki, ben de size onların vasfını haber vereyim!" demişti.
- Ona sordular: Müşahede nedir? Cevap verdi: "Kulluk!" Buna neyle ulaşılır? "Geceleri namaz kılarak, gündüzleri günah işlemeyerek." Peki, asilerin ve günahkârların üns hali olur mu? "Hayır, onların da, günah düşüncesine sahip olanların da üns hali olmaz." Gece namazını kılma mertebesine neyle ulaşılır? "Gündüz hainlik etmeyerek (ve günah işlemeyerek)." Ben kapı gibiyim, beni hareket ettirmedikleri sürece kendi kendime hareket etmem diyen biri hakkında ne dersiniz? "Bunu bir sıddık söyler, bir de zındık! Başkası söylemez." Yirmidört saatte bir öğün yemeğe ne dersin? "Bu sıddıkların yeme tarzıdır," derim. İki defa yemeye ne buyurursun? "Bu müminlerin yeme biçimidir," derim. Üç defa yemeye ne dersin? "Böyle yiyene söyleyin de bari bir ahır yaptırsın ve hayvan gibi yesin!"
- Güzel huydan sorulunca şöyle dedi: "Güzel huylunun en aşağı hali başkalarının yükünü çekmek, kötülüğe karşılık vermemek, yapılan kötülüğü affedip onu yapanı bağışlamaktır."
- Kulların Allah'a yönelmeleri zühttür.
- Ne ile lütfunun eserini kulda vücuda getirir sorusuna cevaben dedi ki: "Allah'ın dilemesi dışında, kulun belaya, hastalığa ve açlığa sabretmesiyle!"
- Uzun günler hiçbir şey yemeyen bir kimseden söz edilerek, onun açlık ateşi nereye gidiyor diye sorulunca, "O ateşi nur söndürür," diye cevap vermişti.
- Açlık için üç yer vardır: Tabiat açlığının yeri akıl, ölüm açlığının yeri fesâd, şehvet açlığının yeri israftır. (İlki fikir, ikincisi fitne, üçüncüsü israfa yol açar.)
- Tevbe nedir diye sorana, "Günahı unutmandır," demişti. Soru sahibi, "Asıl tevbe, günahı unutmamandır," deyince, ["Hiç de bildiğin gibi değil, çünkü vefa günlerinde cefayı anmak cefa olur," demişti. (*Kuşeyrî Risalesi*, 231)]
- Bana öğüt ver diyen zata dedi ki: "Kurtuluşun şu dört şeydedir: Az yemek, uykusuz kalmak, halvet ve susma!"
- Sana arkadaş olmamı ister misin diyen birine dedi ki: "İkimizden biri ölünce o zaman kime arkadaş olacaksan, şimdi de ona arkadaş ol!"
- Şayet vahşi hayvanlardan korkuyorsan, bana yoldaş olma!
- Arslan seni ziyarete geliyormuş diyorlar diyen birine, "Evet, köpek köpeğin yanına gider!" dedi.
- Derviş ne zaman rahata kavuşur diyenlere, "Kendisi için içinde bulunduğu

zamandan başka bir zaman görmediğinde," demişti.

- Şu insan topluluğu içinde hangi zümreyle sohbet edelim diye soranlara dedi ki: "Ariflerle. Çünkü onlar hiçbir şeyi (ve yaptıkları iyiliği) çok saymazlar, senden doğan her (kötü) fiile bir yorum getirirler, mutlaka seni her koşulda maruz görürler."
- Münâcâtında şöyle derdi: "İlahi! Ben bir hiçken sen beni zikrettin. Eğer ben seni zikredersem hiç kimse benim gibi (bahtiyar) olmaz. Bana bu saadet yetmez mi? Ve yine de benden daha değersiz kimse yok!"

Sehl (r.a.) hakiki bir vaizdi. Halk onun sayesinde doğru yola gelmişti. Vefatı yaklaştığı günlerde dörtyüz er müridi başının ucundaydı. Şeyhe yerine kim geçecek ve kürsüne kim çıkıp adına konuşacak diye sordular. O zamanlar Şâd-dil denen bir Mecusi vardı. Şeyh gözünü açıp, "Yerime Şâd-dil oturacaktır," dedi. Orada bulunan halk, "Galiba şeyhin aklı karışmış ve bilinci dağılmış. Bir kimsenin dörtyüz seçkin, âlim ve dindar müridi bulunsun ve bu kimse yerine bir kâfiri atasın, hiç olacak şey mi?" dedi. Şeyh, "Gürültüyü bırakınız da Şâd-dil'i yanıma getiriniz (zira vaktim azizdir)" dedi. Onlar da gidip Şâd-dil'i getirdiler. Şeyh onu görünce, "Vefatımdan üç gün geçince ikindi namazından sonra kürsüye çıkıp benim yerime otur ve halka vaaz, nasihat eyle," dedi. Şeyh bu sözleri söyledikten sonra göçtü. Üçüncü gün ikindi namazından sonra halk toplandı. Şâd-dil gelip kürsüye çıktı. Halk bu ne haldir deyip merakla gözlerini ona çevirmişti. Kürsüde bir Mecusi, başında Mecusilik şiarı olan bir külah ve belde zünnar! Şâd-dil halka hitaben, "Sizin ulunuz beni size elçi kılıp, 'Şâd-dil! Mecusilik zünnarını kesip atma zamanı gelmedi mi?' demiştir. Bakın şu anda ben zünnarı kesip atıyorum," dedi. Sonra bıçağı koydu, zünnarı kesip attı. Mecusilik belirtisi olan külahı da başından çıkarıp attı ve kelime-i şahadet getirdi. Sonra sözüne devam edip dedi ki: "Şeyh şöyle dedi: 'Cemaate de ki: Sizin piriniz ve üstadınız şu kişidir. Bu kişi nasihatta bulunmuştur ve üstadın nasihatını kabul etmek de esasen şarttır.' Şâd-dil işte o nasihata uyup zahirdeki zünnarı kesmiştir. Eğer yarın kıyamet günü bizi görmek isterseniz, size öğüdüm civânmertlik edip tüm bâtın zünnarlarını kesiniz." Şâd-dil bu sözleri söyler söylemez o cemaat arasında bir kıyamet koptu ve çok acayip haller oldu.

Naklederler ki, şeyhin cenazesinin kaldırıldığı gün izdiham olmuştu. Yetmiş yaşında bir Yahudi vardı. Vaveylayı ve hayhuyu işitince ne var ne yok diye dışarı çıktı. Cenazeyle karşılaşınca, "Ey ahali! Benim gördüğümü siz de görüyor musunuz?" diye bağırdı. Semadan inen melekler uğur getirsin diye kendilerini onun naaşına sürüyorlardı. Bunu gören Yahudi derhal kelime-i şahadet getirip Müslüman olmuştu.

Ebû Talha Mâlik anlatıyor: "Sehl, anasından doğduğu gün oruçluydu, göçüp gittiği gün de oruçluydu ve orucunu Hakkın huzurunda açtı."

Naklederler ki, bir gün dostlarıyla otururlarken adamın biri yanlarından geçti. Sehl, "Bu adamda bir sır var," dedi. Oradakiler geçen adama baktılar, ama adam gitmişti. Sehl vefat edince bir mürit gelip mezarının başında oturmuştu. Bu sırada o adam buradan geçiyordu. Mürit o adama, "Şu toprakta yatan efendi sende bir sır olduğunu söylemiştir. Sana bu sırrı vermiş olan Allah hakkı için bize bu sırdan bir parça bir şey göster," dedi. Adam Sehl'in mezarına işaret edip, "Ey Sehl! Sen söyle," dedi. Bunun üzerine Sehl mezardan sesini yükseltip, "Lâ ilâhe illâllahü vahdehü lâ şerîke leh, (ya filan, cehennemlik olmaktan, cennetlik olmak çok daha iyidir, İslam ol)" dedi. (Adam kelime-i şahadet getirip Müslüman oldu) ve sordu: "Lâ ilâhe illâllah diyenler için mezar karanlığı olmaz diyorlar doğru mu?" Sehl cevap verdi: "Evet, doğrudur. (Rabbim! Günahkârları da mezar karanlığından ve ondaki azaptan muhafaza buyur! Ya Gaffâr.)"

MA'RÛF-I KERHÎ

(ö. 201/816)

Vuslat melteminin dostu, Celâl harîminin mahremi, tarikatta baş örnek, hakikat yolunda rehber, şeyhliğin esrarına aşina, vaktin kutbu Ma'rûf-ı Kerhî (r.a.) tarikat öncüsü, çeşitli taifelerin kılavuzu, çeşit çeşit latifelerle mümtaz, çağındaki âşıkların efendisi, zamanındaki ariflerin özetiydi. Daha açıkçası eğer (o), "Arif olmasaydı Ma'rûf olmazdı." Keramet ve riyazetleri çok olup fütüvvet ve takvada bir harikaydı. Muazzam bir lütfa ve kurba mazhar olmuştu. Üns ve şevk makamında nihai mertebeye ermişti.[1] Anne ve babası Hıristiyandı. Muallimin yanına gönderdiklerinde üstadı ona, "Üçün üçüncüsü de bakalım" dedi. O, "Hayır, olamaz, tam tersine. O bir olan Allah'tır" dedi. Üstadı onu ne kadar dövdüyse de fayda etmedi. Bir kere şiddetli bir şekilde sopaladı. Bunun üzerine Ma'rûf oradan kaçtı. Onu bir daha bulamadılar. Annesi ve babası, "Keşke geri dönse de dilediği din üzere bulunsa, biz buna razı oluruz" diyorlardı. O ise gidip Ali bin Musâ Rıza'nın elinde Müslüman olmuştu. Aradan bir süre geçtikten sonra gelip babasının evinin kapısını çaldı. İçerden ses geldi: "Kim o?" "Ma'rûf!" "Hangi din üzeresin?" "Allah Resul'ü Muhammed dini üzereyim." Bunun üzerine anne ve babası da Müslüman oldular.

Daha sonra Dâvûd-i Tâî'yle görüştü, çok riyazet ve çile çekti. İbadetleri tam ve mükemmel bir şekilde yerine getiriyordu. Doğruluk yolunda o kadar yürüdü ki, nihayet parmakla gösterilen bir mertebeye erişti. Muhammed bin Mansur Tâî (r.a.) anlatıyor: "Bağdat'ta Ma'rûf'un yanındaydım. Yüzünde bir sıyrık izi gördüm ve, "Dün yanındaydım, bu sıyrık yoktu, ne oldu?" diye sordum. "Sana faydası dokunan şeyi sor" dedi. "Mabutun hakkı için bunu bana söyle!" dedim. "Akşam namazı kılınca Mekke'ye gidip Kâbe'yi tavaf etmek istedim. Su içmek için zemzem kuyusu tarafı-

---

1 Hal tercümesi için bkz. Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 73; Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* VIII:360; *Kuşeyrî Risalesi,* 116; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 91; *Şezerâtu'z-Zeheb,* I:316; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V:231; *Bidâyetu'n-Nihâye,* I:198; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:86; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 212; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:268; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* XIII:199; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* II:318; İbnu'l-Cevzî, *Menakıbu Ma'rûf-ı Kerhî,* Şehid Ali Paşa Kitaplığı, no. 1324. Mustafa Kara, "Marûf-ı Kerhî," *Hareket Dergisi,* sayı 16-17, Haziran-Temmuz, 1980; Fuat Sezgin, *GAS,* I:637.

na gittim. Ayağım kayınca orada kapıya çarptım, bu sıyrık işte ondandır" dedi.

Naklederler ki, bir kere Dicle ırmağına gidip abdest aldığı bir sırada bir kocakarı zaviyeye girip oradaki Mushaf'ını ve seccadesini alıp gitmişti. Peşinden giden Ma'rûf, ona yetişince yüzüne bakmış olmamak için başını önüne eğip onunla konuşmaya başladı ve, "Hiç Kur'ân okumasını bilen çocuğun var mı?" diye sordu. Kocakarı, "Hayır," deyince Ma'rûf, "Öyleyse Mushaf'ı bana ver, seccade senin olsun!" Onun halim selim tavrı karşısında hayrette kalan kadın ikisini de götürüp yerine koyunca Ma'rûf, "Seccade senin, helal olsun, al götür," dedi. Bu manzara karşısında hayâ edip mahcup olan kadın oradan apar topar gitti.

Naklederler ki, Ma'rûf bir gün bir toplulukla gidiyorken gençlerden oluşan bir cemaat (kayık içinde) içki içip eğleniyordu. Dicle'nin sahiline varınca yanındaki ahbapları, "Ya şeyh! Dua buyur da Hak Teâlâ bunların tümünü suya batırsın, böylece uğursuzluklar ortadan kalksın," dediklerinde Ma'rûf, "Ellerinizi semaya kaldırınız," dedi. Sonra, "İlahi! Şu gençlere şu âlemde nasıl hoş bir hayat verdinse öbür dünyada da öyle hoş bir hayat bahşet," diye dua etti. Bu söze şaşıran arkadaşları, "Ey şeyh! Biz bu duanın sırrını anlayamıyoruz," dediler. Şeyh de, "Sırrı görünene kadar bekleyiniz." Bu topluluk şeyhi görünce rebaplarını kırıp şarabı döktüler, hepsini bir ağlama tuttu. Şeyhin ellerine ve ayaklarına kapanıp tevbe ettiler. O zaman şeyh dedi ki: "Gördünüz mü, kimseyi batırmadan ve kimsenin canını yakmadan hepsinin muradı nasıl gerçekleşti?"

Serî-i Sakatî anlatıyor: Bayram günü hurma çekirdeği toplar halde gördüğüm Ma'rûf'a, "Bunu ne yapacaksın?" dedim. "Şu çocuğu ağlarken gördüm ve, 'Küçük niçin ağlıyorsun?' dedim. 'Ben yetimim, ne annem var ne de babam; arkadaşlarımın cici elbiseleri var, benim yok; onların oyuncakları var, benim yok. Şimdi şu çiğitleri toplayıp satacağım, ağlamasın, oynayıp eğlensin diye ona top alacağım,' dedi. Serî diyor ki, "Bu işi bana bırak, sen rahat ol," dedim. Küçüğü alıp götürdüm, cici bir elbise giydirdim, bir de top satın alıp gönlünü sevindirdim. Bunun üzerine derhal gönlümde bir nur doğup halim bambaşka bir şekil aldı.

Naklederler ki, bir gün Ma'rûf'a bir misafir geldi. Hangâhın kıblesini kestiremediğinden ters yöne yönelip namazını kıldı. Daha sonra ters yönde namaz kıldığını anlayınca mahcup oldu ve, "Peki, doğru olan yönü niçin bana haber vermediniz?" diye sordu. Şeyh, "Biz dervişiz, dervişin tasarrufla ve işe müdaheleyle ilgisi ne?" deyip bu misafire hadsiz hesapsız iltifatlarda bulundu.

Naklederler ki, Ma'rûf'un bir dayısı vardı, şehrin valisiydi. Bir gün virane bir yerden geçerken gördü ki, Ma'rûf oturmuş, yanındaki köpekle birlikte aynı kaptan

yemek yiyor. Bir lokmayı kendi ağzına, öbürünü köpeğin ağzına koyuyor. Bunun üzerine yeğenine, "Utanmıyor musun ki, oturmuş bir köpekle ekmek yiyorsun," dedi. Ma'rûf, "Utandığımdan ekmeği ona veriyorum," deyip başını kaldırdı. Havadan bir kuş çağırdı, kuş aşağıya inip Ma'rûf'un eline kondu ve kanadıyla (Ma'rûf'tan utandığından) gözünü ve yüzünü örttü. Ma'rûf, "Bak, her kim Aziz ve Celil olan Allah'tan hayâ ederse her şey ondan hayâ eder," dedi. Bunu gören dayı mahcup olup gitti.

Naklederler ki, bir gün abdestini bozmuş ve derhal teyemmüm etmişti. "İşte Dicle şuracıkta, neden teyemmüm ediyorsun?" diye soranlara, "Olur da, (ölürüm de) oraya ulaşamam," dedi.

Naklederler ki, bir kere kendisine şevk hali galebe çaldığından kalkıp oradaki bir sütunu öyle kucaklayıp sıktı ki, az kalsın sütun ikiye bölünecekti!

Çok Özlüsözü Vardır

- Civanmertlik işareti üçtür: Muhalefetsiz bir vefa, cömertlik görmeden övmek, (minnetsiz iyilik) ve istenmeden vermek!
- Ulu ve yüce Allah'ın birisine gazaplandığının işareti, onu nefsinin faydasız işleriyle meşgul etmesidir.
- Aziz ve Celil Allah'ın evliyasının işaretleri şudur: Onların hep akıllarında Allah fikri vardır, kararları Allah'ladır, (firarları Allah'adır) meşguliyetleri Allah'tadır.
- Hak Teâlâ bir kuluna hayır murat ederse, iyi iş yapma kapısını açıp ağız dalaşı yapma kapısını kapatır. Kişinin işe yaramaz şeyler hakkında konuşması, ilahi inayetten uzak kalmış olmasının belirtisidir. Allah bir kimseye şer murat edince de onu bunun tersi olan bir muameleye tabi tutar.
- Vefanın hakikati, sırrın ve bilincin gaflet uykusundan uyanıp kendine gelmesi ve düşüncenin afet olan gereksizlikten kurtulmasıdır.
- Allahü Teâlâ bir kuluna hayır murat edince ona amel kapısını açıp gevşeklik ve tembellik kapısını kapatır.
- Amelsiz olarak cenneti talep etmek günahtır; cennete, sünnete saygı göstermeksizin şefaat beklemek bir çeşit aldanıştır. İtaat edilmeyen bir zattan rahmet ummak cehalet ve ahmaklıktır.
- Tasavvuf hakikatleri almak, ince şeyleri dile getirmek, halkın elinde ve avucundaki şeylere bel bağlamamaktır.
- Her kim lider olmaya âşık olursa asla kurtulmaz.

- Ulu ve yüce Allah'a giden benim bildiğim yol şudur: Kimseden bir şey isteme, kimsenin senden isteyeceği bir şeye sahip olma! İster erkek ister dişi olsun gözünü her şeyden sakın.
- Dilini kötülemeden koruduğun gibi övmekten de koru!
- [Neyle tâatta bulunmaya gücümüz yeter diye soranlara de ki: "Dünyayı gönlünüzden ihraç etmekle. Zira dünyadan gönlünüzde az bir şey kalsa, yaptığınız her secde Ona yapılmış olur, bu yüzden sahih olmaz." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 89)]
- Mahabbetten sorulunca dedi ki: "Mahabbet halkın öğretmesiyle olan bir şey değildir. Hakkın lütfudur.
- Naklederler ki, bir gün nefis yemekler yiyordu. Neden leziz yemekler yiyorsun diyenlere, "Ben konuğum, ne verirlerse onu yerim," demişti. Bununla beraber gün boyunca nefsine hitaben, "Ey nefs! Ey zavallı! Sen benim yakamı bırakırsan, senin de yakanı bırakırlar, [ihlaslı olursan kurtulursun (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 89)] derdi.
- Bir gün kendisinden öğüt isteyen İbrahim'e şöyle dedi: "Allah'a tevekkül et ki, seninle olsun, dostun olsun, başvuracağın merciin olsun, her şeyden şikâyetin Ona olsun. Zira cümle âlem sana ne fayda sağlamaya ne de senden zararı savmaya kadir olur." (Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, VIII:360)]
- [Öyle bir makamdan iltimas iste ki, bütün dermanlar orada bulunsun. Bir üzüntü ya da bela ya da yoksulluk namına başına her ne gelirse, yakînen bil ki, bunlardan kurtulup rahata ermek bunları gizli tutmaktadır.]
- Nasihat isteyen birisine, "Allahü Teâlâ'nın seni miskinler zümresinde olmadığın bir halde görmesinden sakın," demişti.
- Serî anlatıyor: Ma'rûf bana dedi ki: "Aziz ve Celil Allah'tan bir ihtiyacın olunca yemin edip, "Ma'rûf-ı Kerhî'nin hakkı için hacetimi reva eyle!" de. Zira bu dua derhal kabul edilir.
- Naklederler ki, (Ma'rûf, Ali bin Musâ'nın kapısında kapıcılık yapıyordu.) Bir gün Şiîlerin meydana getirdikleri izdihamda Ma'rûf-ı Kerhî'nin kaburgaları kırıldı ve yatağa düştü. Serî ona sordu: "Bana vasiyetini yap!" "Öldüğümde, (sahip olduğum) şu gömleği sadaka olarak ver, çünkü dünyaya çıplak geldiğim gibi oradan çıplak gitmek istiyorum!"
- Şüphesiz tecritte eşi benzeri yoktu. Tecritteki kuvveti nedeniyledir ki, vefatından sonra ona (Ma'rûf'un mezarı) "tecrübe edilmiş panzehirdir" denilmiştir. Çünkü hangi hacet için onun mezarına gidilirse gidilsin, Hak Teâlâ onu yerine getirir.

❧ Gayet güzel bir ahlakı ve alçakgönüllülüğü olduğundan, vefat ettikten sonra bütün din mensupları onun kendilerinden olduğunu iddia ettiler. Yahudiler de, Hıristiyanlar da, müminler de o bizdendir davasında bulundular. Bu durum karşısında hizmetkârları gelip dedi ki: "Şeyh şöyle vasiyet etmiştir: Benim cenazemi zeminden kim kaldırırsa ben o zümredenim," dedi. Yahudiler ve Hıristiyanlar naaşını yerden kaldıramadılar. Bunun üzerine ehl-i İslam gelip kaldırdı, namazını kıldırdı ve oracıkta toprağa verdi.

❧ Naklederler ki, bir gün oruçluydu. Gün ikindi vaktine ulaşmıştı. Pazardan geçerken bir sâka, "Bu sudan içene ulu ve yüce Allah rahmet eylesin," diye bağırıyordu. Ma'rûf suyu alıp içti. Oruçlu değil miydin diyenlere, "Evet öyleydim, ancak sucunun duasına rağbet ettim," dedi. Vefat edince rüyada görüp sordular: Aziz ve Celil Allah sana ne yaptı? Cevap verdi: "O sakanın işi nedeniyle beni yargılayıp bağışladı!"

❧ Muhammed bin Hüseyn (r.a.) anlatıyor: Ma'rûf'u rüyada görüp sordum: "Aziz ve Celil Allah sana nasıl muamele etti?" "Beni affetti!" Devamla sordum: "Züht ve takvan nedeniyle mi?" "Hayır. İbn Semmâk'ın Kûfe'de işittiğim aşağıdaki sözlerini kabul ettiğimden: 'Kim bütün mevcudiyetiyle Allahü Teâlâ'ya yönelirse ulu ve yüce Allah da rahmetiyle ona yönelir, ayrıca bütün halkı da ona yöneltir.' İbn Semmâk'ın bu sözü kalbimi etkilediğinden Allah'a yöneldim ve Ali bin Musâ Rıza'ya hizmet dışındaki işlerin hepsinden el etek çektim. İbn Semmâk'ın sözünü Ali Rıza'ya anlattığımda, 'Eğer kabul edip gereğine göre hareket edersen bu söz sana yeter,' dedi."

❧ Serî anlatıyor: Ma'rûf'u rüyada arşın altında dehşet ve hayret içinde kalmış bir halde gördüm. Hak Teâlâ'dan meleklere, "Bu kimdir, biliyor musunuz?" diye bir nida geliyordu. Melekler: "Ya Rab! Bunu sen daha iyi bilirsin," dediğinde, ferman geldi: "Bu, Ma'rûf'tur, mahabbetimden sarhoş olup kendinden geçmiştir. Bizi temaşa etmeden aklı başına gelmez, bize kavuşmadan kendine gelmez."

❧ [Ma'rûf ne cennette duyduğu özlemden ne de cehennemden korktuğundan Allah'a ibadet etti. O yalnızca Ona duyduğu özlemden dolayı ibadet ettiği için O da onu en yüksek makama yüceltti ve aradaki perdeleri de kaldırdı. Mukaddes ve tecrübe edilmiş panzehir işte budur. (İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, II:324)]

SERÎ-İ SAKATÎ

(ö. 527/870)

Mücâhedeyle nefsini öldüren, müşahedeyle kalbini dirilten, melekût hazretinin sâliki, ceberût izzetinin şahidi, noktaların bulunmadığı dairenin merkezi, asrın şeyhi Serî-i Sakatî (r.a.) tasavvuf ehlinin imamı olup çeşitli ilimlerde kemal derecesinde bulunuyordu. Hüzün ve dert deryası, yumuşaklık ve sebat dağı, mürüvvet ve şefkat hazinesiydi. Rumuz ve işaretlerde acayip bir hali vardı. Bağdat'ta hakikatlerden ve (tasavvufî) tevhitten ilk önce söz eden zat oydu. Irak şeyhlerinin çoğu onun müridiydi. Cüneyd'in dayısı ve Ma'rûf'un müridi olup, Habîb Râî'yi (Allah'ın rahmeti hepsinin üzerine olsun) görmüştü. Başlangıçta Bağdat'ta otururdu, bir dükkânı vardı, (hurda satardı), dükkânının kapısına perde çekip namaz kılardı. Her gün nice (bin) rekât namaz kılardı.[1]

Biri Lîkâm Dağı'ndan onu ziyarete geldi, kapısının üzerindeki perdeyi kaldırıp selam verdi ve Serî'ye, "Lîkâm Dağı'ndaki falan pirin sana selamı var," dedi. Serî dedi ki: "O pir dağda mı yaşıyor? Uygun bir işi yok mu? Er, pazar ortasında işi gücüyle meşgul olmalı, ama bir an bile Hak Teâlâ'dan yitmemelidir!"

Naklederler ki, alışverişte yüzde beşten fazla kâr yapmazdı. Bir kere altmış dinarlık badem almış. Fakat az sonra badem fiyatları yükselmişti. Simsar gelip bademi satmasını söyledi. Serî, "Olur," deyince simsar, "Kaça?" diye sordu. Serî, "Altmış üç dinara," dedi. Simsar, "Ama bugün bademler doksan dinardan satılıyor," deyince Serî, "Benim kararım her on dinarda, yarım dinardan fazla kâr etmemektir. Verdiğim kararı bozmamaya azimliyim," dedi. Simsar da, "Ben de senin malını değerinden az fiyatla satamam," deyince bademleri ne simsar sattı ne de Serî!

İlk zamanlarda hurdacılık yapıyor ve eski şeyler alıp satıyordu. Bir kere Bağdat çarşısında yangın çıkmıştı. Çarşı yanıp kül oldu diye haber verdiklerinde, "Ben za-

---

1 Hal tercümesi için bkz. Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 48; Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:116; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, II:357; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* IX:187; Şa'rânî, I:86; *Kuşeyrî Risalesi*, 117; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 208; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:231; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:127; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* II:371; *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* XI:13; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 92.

ten o işle ilgimi kesmiştim," dedi. Sonra baktılar, dükkânının yanmadığını gördüler. Bu hali görünce sahip olduğu her şeyi dervişlere verip tasavvuf yolunu tuttu.

"Başlangıç halin nasıldı?" diye soranlara şunu anlatırdı: Bir gün Habîb Râî dükkânımın önünden geçerken, "Dervişlere ver," diye kendisine bir şeyler vermiştim. Bana, "Allah sana hayırlar ihsan buyursun," dedi. O bana bu duayı yaptıktan sonra dünyadan soğudum. Günler böyle geçerken bir başka gün Ma'rûf-ı Kerhî yanında bir çocukla bana gelip, "Bu küçüğü giydir," dedi. Ben de çocuğa elbise giydirdim. Bunun üzerine Ma'rûf, "Hak Teâlâ kalbini dünyadan nefret ettirsin ve seni bu meşguliyetten kurtarıp rahata erdirsin," dedi. Ma'rûf'un duasının hürmetine ve bereketine birdenbire dünyadan el etek çektim.

Riyazette onun kadar hiç kimse mübalağa yapmamıştı. Hatta bu yüzden Cüneyd, "İbadette Serî'den daha kâmil kimse görmedim, doksansekiz yaşında olduğu halde ölüm hastalığı dışında yanını yere koyup yatmamıştı," demişti.

"Kırk yıldır canım havucu hurma pekmezine batırıp yemeyi istiyor, ama nefsime bunu vermedim."

"Günahın uğursuzluğu yüzünden, 'Acaba yüzüm karardı mı?' korkusuyla bir günde birçok kere aynaya bakar dururum!"

"İsterim ki halkın gönlünde bulunan derdin tümü benim gönlümde olsun da onlar dert ve kasavetten azat olsun!"

"Bir kardeşim geldiğinde (kendimi güzel ve büyük göstermek için) sakalımı elle sıvazlasam adımın münafıklar defterine geçmesinden endişe ederim."

Bişr-i Hafî anlatıyor: "Serî dışında kimseden bir şey istemezdim. Zira onun zühdünü biliyordum, elinden çıkan şeye sevinmekteydi."

Cüneyd anlatıyor: Bir gün Serî'nin yanına gittiğimde onu ağlar bir halde buldum ve, "Hayrola, ne oldu?" dedim. Dedi ki: "Bu gece testiyi asayım da su soğusun diye aklımdan geçmişti, yatıp uyuduğumda rüyada bir huri gördüm ve, 'Kiminsin?' dedim. 'Suyu soğutmak için testiyi asmayanın,' dedi. Bu huri testiyi yere çaldı, Bak işte parçaları." Cüneyd diyor ki, "Çömleğin kırık parçalarını görmüştüm, uzun süre bu kırık parçalar orada saçılmış olarak kalmıştı."

Yine Cüneyd anlatıyor: Bir gece uyumuştum, uyanınca Şûnîziye mescidine gitmem için sırrım beni sıkıştırdı, kalkıp gittim, mescitte korkunç birisini gördüm ve korktum. Bana, "Ey Cüneyd! Benden korktun mu yoksa?" dedi. "Evet," dedim. "Şayet Allah'ı tanıyorsan, niçin Ondan başkasından korkuyorsun?" "Sen kimsin?" "İblis'im!" "Allah'tan korkmayandan korkarım. Ben de seni görmek istiyordum." "Benden endişe ettiğin an, hiç farkında olmadan ulu ve yüce Allah'tan gafil oldun. Beni

görmekten muradın nedir?" "Acaba fukaraya hiç el atabiliyor musun diye sormak istiyordum sana." "Hayır, onlara el atamıyorum!" "Niçin?" "Çünkü dünyayı ileri sürerek onları ele geçirmeye kalkınca ahirete kaçıyorlar, ahireti öne sürüp kendilerini yakalamak istediğimde de Mevlâya kaçıyorlar ve benim için oraya gitmeye imkân yoktur." "Onlara el atamayınca acaba onları (kötü bir halde) hiç görebiliyor musun?" "Görüyorum, semâ ve vecd haline düştükleri zaman nereden etkilendiklerini görüyorum. (Kimi Hak için semâ yapmakta, onlara bir şey yapamıyorum; kimi halk için semâ yapmakta, bunların bu halini fırsat biliyorum.)" Bunu söyler söylemez İblis kaybolup gitti. Mescide gelince Serî'yi başını dizine koymuş bir halde gördüm. Başını kaldırdı ve, "O Allah düşmanı yalan söylüyor, çünkü fukara o kadar azizdir ki, kendilerine Cebrail gösterilmektedir. Şu halde onlara düşman nasıl gösterilebilir?" dedi.

Cüneyd diyor ki: Serî'yle bir eşcinseller cemaatinin yanından geçerken kalbime, "Acaba bunların hali nasıl olacak?" diye bir fikir geldi içime. Serî bana dönüp, "Bütün bu âlemde kendisinden daha üstün olduğum bir yaratık vardır diye bir fikir asla kalbime gelmemiştir," dedi. "Ya şeyh! Şu eşcinsellerden mi üstün değilsin?" dedim. "Evet, kesinlikle dürum budur," dedi.

Cüneyd anlatıyor: Serî'nin yanına vardım, onu değişmiş bir halde gördüm ve, "Ne oldu?" diye sordum. Şöyle dedi: "Bir cin yanıma gelip hayâ nedir diye sordu. Cevap verince gördüğün gibi cin eridi, su oldu!"

Naklederler ki, Serî'nın bir kız kardeşi vardı. "Senin evini ben süpüreyim," diye ondan izin istedi, ama Serî buna razı olmadı ve, "Benim hayatım buna değmez," dedi. Gel zaman git zaman kız kardeşi bir kocakarının Serî'nin evini süpürdüğünü görünce, "Ey kardeş! Sana hizmet etmek için bana destur vermedin, ama şimdi evine bir namahrem getirdin," dedi. Serî dedi ki: "Ey hemşirem! Gönlünü bununla meşgul etme! Çünkü gördüğün kocakarı aşkımıza yandığı halde bizden mahrum kalan dünyadır. Şimdi Hak Teâlâ'dan, hayatımızdan bir nasip almak için izin istemiştir. Evimizin süpürgecisi olma görevi ona verilmiştir."

Büyüklerden biri diyor ki: Birçok şeyh gördüm. İçlerinde halka karşı Serî'den daha şefkatli birini görmedim.

Naklederler ki, kendisine selam verenlere yüzünü ekşiterek karşılık verirdi. Bunun sırrı nedir diye sorduklarında şöyle dedi: Peygamber (s.a.v.) buyurmuştur ki: *'Bir kimse bir Müslümana selam verirse yüz rahmet iner. Bunun doksanı güleç yüzlü olanadır'* doksan rahmet muhatabımın olsun diye kaşlarımı çatıp önüme bakıyorum." Biri derse ki, Serî'nin bu hareketi diğerkâmlıktır ve diğerkâmlık, onun yaptığından

fazla bir şeydir. (Gerçi o yüz rahmetin doksanını muhataba veriyor, ama bununla, daha yüksek bir derece olan isâr [diğerkâmlık] mertebesini kazanıyor.) İmdi o hareketiyle kendisinden daha iyisini ve çoğunu öbürü için nasıl istemiş olur? Deriz ki, "Biz zahire hükmederiz." Zahirde yüz ekşitmeye hükmedebiliriz, ama diğerkâmlık duygusuna hükmedemeyiz ve o gerçekten diğerkâm mıdır, değil midir? Veya bunda içten midir, değil midir bilemeyiz. Bu yüzden de o ister istemez zahir itibariyle elinden geleni yapmıştır.

Naklederler ki, bir kere Yakub'u (a.s.) rüyasında görüp, "Ey Allah'ın peygamberi! Yusuf için âleme saldığın şu vaveyla nedir? Senin Hazret hakkındaki mahabbetin kâmildiyse şu Yusuf meselesini ve tutkusunu savıp gitseydin ya," dedi. Bunun üzerine sırrına, "Ey Serî! Kalbini koru!" diye bir nida erişti. Sonra ona Yusuf'u gösterdiklerinde bir nara atıp aklı başından gitti. Onüç gün aklı başında olmadığı halde düşüp kalmıştı. Kendine gelince dediler ki: "Dergâhımızda âşıkları kınayan bir kimsenin cezası işte budur!"

Naklederler ki, birisi Serî'nin (r.a.) yanına geldi, Serî önüne yemek getirdi ve sordu: "Kaç gündür ekmek yemedin?" Adam, "Beş gündür," dedi. Serî dedi ki: "Senin açlığın cimrilik açlığıdır, fakr açlığı değil!"

Naklederler ki, bir kere Serî evliyadan birini görmek istedi. Tesadüfen mahallesinde birini görüp, "Selamünaleyküm, sen kimsin?" dedi. Adam, "Hû! [O!]" dedi. "Ne yapıyorsun?" "O! [Hû!]" "Ne yiyorsun?" "O! [Hû!]" "Telaffuz ettiğin bu Olardan amacın Allah mıdır?" Adam bu sözü işitince bir nara atıp can verdi.

Cüneyd anlatıyor: Bir gün Serî bana, "Mahabbet nedir?" diye sordu. "Bir zümreye göre (Allah'ın iradesine) uymaktır, başka bir zümreye göre diğerkâmlıktır ve başka tarifler de vardır," dedim. Bunun üzerine Serî elinin derisini tuttu ve çekti, ama kemiğe yapıştığından deri yukarı kalkmadı. Serî, "Kudretine ant olsun ki, şu deri Onun sevgisinden kurumuştur desem doğru söylemiş olurum," deyip kendinden geçti, yüzü ay gibi olmuştu.

Serî'nin şöyle dediği nakledilir: [Kul mahabbette öyle bir mertebeye ulaşır ki; eğer ona ok saplasan veya kılıç vursan haberi olmaz. (Cüneyd diyor ki): Bu söze dair kalbimde bir tereddüt vardı, acaba gerçekten böyle bir durum var mı diyordum, nihayet açık oldu ki, gerçekten de durum böyleymiş. (*Kuşeyrî Risalesi*, 188)]

Serî diyor ki: "Halk ilim öğrenmek için sana geliyor," diye haber aldığım zaman dua edip diyorum ki: "Ya Rab! Sen onlara ilim ihsan buyur, bu ilim onları meşgul etsin, böylece benimle işleri olmasın, zira yanıma gelmelerini arzu etmiyorum!"

Naklederler ki, otuz yıl mücâhedeyle meşgul olan birisi vardı. "Bunu neyle bul-

dun?" diye sordular. "Serî'nin duası sayesinde!" dedi. "Nasıl oldu?" dediler. Adam anlattı: "Bir gün Serî'nin evine gidip kapısını dövdüm, içerde halvet halindeydi. 'Kim o?' diye seslendi. 'Bir aşina,' dedim. 'Eğer aşina olsaydın onunla meşgul olur, bize meyletmezdin,' diye ekledi. Sonra, 'Rabbim! Bu insanı, başkalarıyla meşgul olmaya ihtiyaç duymayacak bir biçimde kendisiyle meşgul et,' diye niyaz etti. Bu duayı yaptığı anda göğsüme bir şeyin indiğini hissettim ve iş bu dereceye vardı!"

Naklederler ki, Serî bir gün meclis kurup vaaz ederken, Ahmed Yezid ismindeki halifenin bir nedimi, fevkalade muazzam bir gösterişle, maiyetinde hizmetkâr ve kulları olduğu halde oradan geçiyorken, "Gelin şu zatın meclisine varalım, nice kere gidilmemesi gereken yerlere gidiyoruz, bir de buraya gidelim. Zira gönlüm bu meclise tutuldu," dedi. Sonra meclise geldi. O sırada Serî'nin dilinden şu sözler çıkıyordu: "Şu onsekiz bin âlem içinde insandan daha zayıf kimse yok! Buna rağmen Allah'ın yarattığı çeşit çeşit mahluklar arasında Onun emrine insan gibi asi olan başka hiçbir yaratık yoktur! Eğer insan iyi olursa o kadar iyi bir varlık olur ki, melekler onun haline imrenir! Eğer kötü olursa o kadar kötü bir varlık olur ki, şeytan bile ondan ve ona yoldaş olmaktan nefret eder. Tuhaftır ki, bu kadar âciz olan insanoğlu o kadar muazzam olan Allah'a asi olabilmektedir!" Bu söz Serî'nin rebabından fırlayıp Ahmed'in canına saplanan bir ok oldu. Ağlaya ağlaya kendinden geçti. Sonra ağlar bir halde kalkıp evine döndü. O gece hiçbir şey yemedi ve konuşmadı. Ertesi gün yaya olarak tekrar vaaz meclisine geldi, mahzundu, yüzü sapsarı kesilmişti, meclis sona erince yine evine döndü. Üçüncü gün yine yaya ve yalnız olarak meclise geldi. Meclis sona erince Serî'nin önüne varıp, "Ey üstat! Söylediğin sözler canıma işledi ve beni dünyadan soğuttu, istiyorum ki, halktan ayrılıp inzivaya çekileyim ve dünyadan el etek çekeyim! Bana sâliklerin yolunu beyan et" dedi. Serî, "Tarikat yolunu mu istiyorsun, şeriat yolunu mu? Avâmın yolunu mu dilersin, havâsın mı?" Ahmed, "İkisini de açıkla." Serî, "Halkın yolu şudur: Sürekli olarak beş vakit namazı imamın ardında kılma esasına uyar, malın varsa zekâtını verirsin. Hususun yolu da şudur: Bütün dünyayı ayağının altına alıp çiğnersin, dünyanın süsü ve debdebesiyle meşgul olmazsın, dünyayı sana verecek olsalar, kabul etmezsin. İşte iki yol budur!" Sonra Ahmed oradan çıkıp sahranın yolunu tuttu. Aradan bir süre geçtikten sonra saçları yolunmuş ve yüzü tahriş edilmiş bir kocakarı gelip, "Ey Müslümanların İmamı! Yeni yetişmiş terütaze yiğit bir oğlum var. Gülerek ve salınarak meclisine geliyor, ama ağlayarak ve eriyerek geri dönüyordu. Kaç günden beri de kayıp, nerede olduğunu bilmiyorum. Onun hicranıyla gönlüm yanıp tutuştu. Benim bu işime çare bul," dedikten sonra sızlandı durdu. Kadına acıyan Serî, "Canını sıkma! Zira sonucu

ancak hayır olur, geldiğinde ben sana haber veririm. O dünyadan el etek çekmiş, dünyayı dünya ehline bırakmış ve gerçek manasıyla tevbe etmiştir," dedi. Aradan bir süre geçtikten sonra bir gece Ahmed geldi. Serî, hizmetkârına, "Git ve kocakarıya haber ver," dedi. Sonra Serî gördü ki, Ahmed'in beti benzi sararmış, zayıflamış, servi gibi boyu iki büklüm olmuştu. "Ey şefkatli üstat! Sen beni nasıl karanlıklardan kurtarıp rahata kavuşturduysan, Allah da sana iki âlemde rahat ve hayır ihsan eylesin," dedi. Onlar böyle konuşurlarken Ahmed'in annesi, çoluğu ve çocuğu geldi. Ahmed'in küçücük çocuğunu da yanlarında getirmişlerdi. Anne Ahmed'i hiç görmediği bir halde eski püskü elbiselerle ve çehresi solmuş bir halde görünce dayanamayıp kendisini onun yanına attı. Ailesi bir tarafa çekilip içini çekiyor ve bebek de ağlıyordu. Bir vaveyla kopmuştu. Serî de gözyaşlarını tutamadı. Anne, bebeği babasının ayaklarına attı. Ahmed'i eve döndürmek için ne kadar uğraştılarsa fayda etmedi. Ahmed, "Ey Müslümanların rehberi! Niçin onlara haber verdin? Bu iş bana zarar verecek!" dedi. Serî, "Annen bir hayli ağlayınca ricasını kabul etmek zorunda kaldım," dedi. Ahmed geri dönmek isteyince karısı, "Beni hayattayken dul, çocuklarımızı yetim koydun, eğer çocuk seni ister ve 'baba! baba!' diye tuttururso ben ne yaparım!" dedi. Bunun üzerine Ahmed ister istemez çocuğu kendine alıp, "Çocuğu şöyle yapacağım," dedi ve çocuğun üzerinden cici elbiseleri çıkarıp üzerine bir çul parçası attı ve eline bir zembil verip, "Haydi git!" (dilen) dedi. Anne bu hali görünce, "Ben buna dayanamam," deyip yavrusunun üzerine abandı. Ahmed, "İstersen senin ayağını da açayım, nikâh bağını sona erdireyim," dedi. Sonra dönüp sahranın yolunu tuttu. Aradan yıllar geçti. Bir gece yatsı namazı vakti birisi hangâha çıkageldi ve, "Beni Ahmed gönderdi! Vaktim daraldı yetişin!" diyor dedi. Bu haberi alan şeyh kalkıp gitti, gördü ki, Ahmed mezar gibi çukur bir yerde toprakta yatmakta, canı boğazına geldiği halde dili kımıldamakta, kulak verdi: **'Çalışanlar, böylesini elde etmek için çalışsınlar'** [SÂFFÂT 37:61] dediğini duydu. Serî, Ahmed'in başını kaldırıp toprak ve tozunu sildi, kucağına koydu. Gözünü açan Ahmed şeyhi görünce, "Ey üstat! Halimin sıkıştığı zaman gelip çattı," dedi ve nefesi kesildi. Cenazeyle ilgili işleri yapmak üzere Serî ağlayarak şehre geldi. Halkın şehir dışına çıktığını görünce, "Nereye gidiyorsunuz?" diye sordu. "Haberin yok mu? Akşam semadan, 'Her kim Allah'ın has bir velisinin cenaze namazını kılmak istiyorsa söyleyin Şûnîzîye Mezarlığına gitsin,' diye bir nida geldi," dediler. Serî'nin öyle bir nefesi ve nazarı vardı ki, müritleri böyle yetiştiriyor ve böyle ayağa kaldırıyordu. Bu müritlerden yalnızca Cüneyd ayağa kalkmış olsa, bu bile onun için mükemmel bir haldir.

"Ey gençler! Bizden ibret alıp gençken amel ediniz; ihtiyarlamadan, zayıflamadan

ve benim gibi (amel ve ibadette) kusurlu durumuna düşmeden önce çalışınız." Serî bu sözü söylediğinde hiçbir genç onun kadar ibadet etmeye takat getiremiyordu.

"Bir kere şükredip elhamdülillâh dediğim için otuz yıldır istiğfar ediyorum," deyince sordular: Bu nasıl olur? Anlattı: "Bir kere benim dükkânım dışında Bağdat çarşısı yanmıştı. Bu haber bana ulaşınca Elhamdülillâh demiştim. Kendimi kardeşlerime tercih edip dünya için hamd ettiğimden istiğfar ediyorum!"

"Virdimden bir harf elden gitse bir daha asla onu kazâ edemem."

"Zengin komşulardan, piyasada çalışan hafızlardan, âlimlerden ve emîrlerden uzak durunuz."

"Dininin selamette, gönlünün ve bedeninin rahatta, gamının da az olmasını isteyen halktan ayrılıp inzivaya çekilsin. Çünkü şu zaman inziva zamanıdır."

"Şu beş şey dışında dünya tümüyle gereksizdir: Zorunlu miktarı yemek, harareti giderecek kadar su içmek, mahrem yerini örtecek kadar giyinmek, başını sokacak kadar bir barınağa sahip olmak, amel edilecek kadar bilgiye sahip olmak."

"Şehvet ve nefsani arzu nedeniyle işlenen her günahın affedilmesi ümit olunabilir. Nedeni kibir ve gurur olan bir günahın bağışlanması ise asla ümit edilemez. İblis'in günahı kibirden, Âdem'in hatası şehvetten kaynaklanmıştı, bu da ona delildir."

"Bir kimse sık ve çok ağaçlı bir bahçeye girdiğinde, bu ağaçların her birine konmuş kuşlar açık bir dille ona, esselâmü aleyküm yâ veliyyallâh! dese ve kişi bunun mekr ve istidrâc olmasından korkmasa, öylesi birinden sizin korkmanız gerekir."

Sözleri

- İstidrâcın belirtisi nefsin kusurları karşısındaki körlüktür.
- Edep kalbin (ve aklın) tercümanıdır.
- En güçlü kişi nefsine galip gelen zattır. Nefsini edeplendirip terbiye etmekten âciz olan başkalarını edeplendirip terbiye etmekten bin kere âciz olur.
- Sözü işine uygun olmayan bir sürü kimse vardır. Ama işi sözüne uyan ne kadar azdır?
- Bir kimse sahip olduğu nimetin kadrini bilmezse o nimet hiç farkında olmadan sona erer.
- Üstüne itaat edene astı itaat eder.
- Dil kalbin tercümanı, yüz gönlün aynasıdır. Bu nedenledir ki, kalbinde gizlediklerin yüzünden belli olur.
- Üç türlü kalp vardır: Kalp vardır, dağ gibi sabittir, hiçbir şey onu yerinden kı-

mıldatamaz. Kalp vardır, ağaç gibidir, kökü sağlamdır, ama zaman zaman rüzgâr onu sallar. Kalp vardır, tüy gibidir; rüzgâr esince her tarafa gider.

- İyi olanların kalpleri sona, [Allah'a] yakın olanlarınki geçmişe, yani ezele takılıdır. (İyi olanlar acaba son ne olacak diye, arifler acaba ezelde bize ne takdir edildi diye düşünürler.) Bu sözün manası şudur: İyinin iyilikleri [Allah'a] yakın olanların kötülükleridir, yani iyi insanların sevap olan amelleri, daha iyi olanlara göre günah sayılır. Sevap günaha dönüşüyor, çünkü iyi insanlar ona meyletmektedir. Neye meyledersen senin sonun o şey üzerine olur. İyiler, **'Şüphe yok ki, iyiler nimete konmuştur'** [MUTAFFİFÎN 83:22] ayetiyle anlatılan şeye ve ahiret nimetine tenezzül ettiklerinden kalpleri mutlaka sona takılıdır. Bir adı da Sâbikûn olan, Allah'a yakın büyük meleklerin gözü ezeldedir, o yüzden kesinlikle aşağılara konmazlar. Hiçbir zaman ezele erişilmez. Bu yüzden hiç aşağılara inmedikleri için onları zincirle çekip cennete götürmek gerekir.
- Hayâ ve üns kalbin kapısına iner, eğer bir kalpte züht ve takva varsa oraya konarlar, yoksa geri dönüp giderler.
- Beş şey vardır ki, onlarla beraber başka bir şey kalpte karar kılmaz: Yalnızca ulu ve yüce Allah'tan korkma (başka konuları kalpten siler süpürür) yalnızca Allah'tan umutlu olma, yalnızca Allah için sevme, yalnızca Allah'tan hayâ etme, yalnızca Allah'la üns halinde olma.
- [Sünnet dahilinde işlenen az iş, bid'atla olan çok amelden hayırlıdır. Takvayla olan amel hiç azımsanabilir mi? (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 52)]
- [Musibetleri hafife alan bunun sevabını alır. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 52)]
- [Üç türlü iş vardır: Sence doğruluğu apaçık olan iş, onu yap. Yanlışlığı ortada olan iş, ondan kaçın. Sana şüpheli gelen iş, orada dur ve onu Allah'a havale et. Delilin Allah olsun, kendini daima Allah'a muhtaç bil ki, Ondan başkasına ihtiyacın olmasın. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 52)]
- [Allah'tan korkandan her şey korkar. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 53)]
- [Hayırlı bir rızkta şu beş şey bulunmaz: Kazanılırken günah işlenmez, dilenilerek zillet ve miskinliği düşülmez, sanatta hile yapılmaz, günah olan aletlerin bedeli alınmaz, haksızlık yapanlarla muamelede bulunulmaz. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 54)]
- [Bir kimse önce zahitlikle işe başlar, sonra hadis öğrenirse sürçer; ama önce hadis öğrenir, sonra zühte bağlanırsa sağlam basar. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 755)]
- [Cennete giden kısa bir yol biliyorum: Kimseden bir şey isteme, kimseden bir

şey alma, kimseye verecek bir şeye sahip olma. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 49)]

- Birisinin anlayışındaki miktar, kalbi nezdinde Allah'ın (taşıdığı önem) miktarıdır. (Birisinin Allah katındaki değeri, Allah'ın onun kalbi katındaki değeri kadardır.)
- Halkın en anlayışlı olanı, Kur'ân'ın esrarını anlayan ve bu esrar üzerinde düşünüp taşınandır.
- İnsanların en sabırlısı, hak üzerine sabredebilendir.
- Yarın kıyamet günü bütün ümmetleri peygamberlerle çağıracaklar, ancak dostları Allah'a çağıracak ve okuyacaklardır.
- Arif odur ki, hastaların yediği gibi yer, yılan tarafından sokulanların uyuduğu gibi uyur, batmış kimselerin yaşadığı gibi yaşar.
- Semavi kitaplardan birinde yazar: Ulu ve yüce Allah, "Ey kulum! Zikrim sana galip olunca ben sana âşık olurum," buyurmuştur. Buradaki aşk mahabbet manasınadır.
- Arifte güneşin özelliği vardır, bütün âlemi ışıklandırır; yeryüzünün şekli vardır, bütün varlıkların yükünü çeker; suyun tabiatı vardır, bütün gönüller onunla hayat bulur; ateşin rengi vardır, âlem onunla aydınlanır.
- [Tasavvuf şu üç mananın ismidir: Sûfinin marifetindeki nur takvasındaki nuru söndürmez. Kur'ân'ın (veya sünnetin) zahirine aykırı düşen bir bâtıni ilimden kesinlikle söz edilmez, sahip olduğu kerametler halkı haramlardan alıkor. (*Kuşeyrî Risalesi*, 118)]
- Zahitlik belirtileri: Nefsin talepten kurtulup rahata ermesi, açlığı giderecek miktarda bir gıdayla yetinmesi, mahrem yerleri örtecek kadar bir elbiseye razı olması, gereksiz şeylerden nefsin nefret etmesi ve hilenin kalpten atılmasıdır.
- İbadetin sermayesi dünyada zahit olmak, fütüvvetin sermayesi ahirete rağbet etmektir.
- [Zahidin hayatı hoş olmaz, zira o nefsiyle meşguldür; arifin hayatı hoş olur, zira nefsiyle değil (Allah'la meşguldür). (*Kuşeyrî Risalesi*, 255)]
- [Züht namına ne varsa hepsini elde ettim, bu konuda muradıma kavuştum. Yalnızca halka karşı züht (inziva) bir istisnadır. Zira ben buna ne alışabildim ne de takat yetirebildim. (*Kuşeyrî Risalesi*, 257)]
- Kendisinde olmayan şeyleri varmış gibi gösterip halkın gözüne giren Allah'ın gözünden düşer.
- Halkla çok içli dışlı olmak, fazla dürüst olmamaktandır.

- Güzel ahlak, kin gütmeden ve karşılık beklemeden herkesin eziyetine katlanmak ve hiç kimseyi incitmemektir.
- [Zan ve vehme dayanarak hiçbir kardeşinle bağı kesme, azar işitmeden sohbetinden el çekme. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 53)]
- En güçlü olan gazabına hâkim olandır.
- Günahı terk etmenin üç yolu vardır: Cehennem korkusu, cennet arzusu, ulu ve yüce Allah'tan hayâ etme duygusu.
- [Kul dinini hevesine tercih etmedikçe kâmil olamaz. (Hevesi dinine tercih etmedikçe asla mahvolmaz.) (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 55)]
- Bir gün sabırdan söz ederken bir akrep gelip birkaç darbe indirdiği halde hiç kıpırdamadı. Niçin akrebi itmiyorsun diyenlere, "Çünkü sabırdan söz ederken sabretmemekten utanıyorum," dedi.
- Münâcâtında şöyle demişti: "İlahi! Azametin sana niyaz etmekten beni alıkoymuştur, ama hakkındaki marifetim seninle üns halinde olmamı sağlamıştır!"
- [Allahım, bana neyle azap edersen et, yeter ki aramıza perde çekme zilletiyle azap etme. (Selimî, 51)]
- "Şayet beni dille zikret demeseydin seni zikretmezdim, ya Rab!" ile şunu demek istiyor: Sen benim dilime sığmazsın, gereksiz ve boş şeylere bulaşan bir dili seni zikretmek için nasıl kullanabilirim?
- Cüneyd, Serî'nin şöyle dediğini anlatır: "Bağdat'ta ölmeyi (ve gönülmeyi) istemiyorum. Zira toprağın beni kabul etmeyip rezil rüsva etmesinden korkuyorum! Hakkımda iyi niyet besleyen halk böylece kötü bir durumla karşılaşmış olurlar."
- Cüneyd anlatıyor: "Serî hastalanınca ziyaretine gittim, elime bir yelpaze alıp kendisini serinlendiriyordum. Serî, "Ey Cüneyd! Bırak onu! Çünkü ateş rüzgârdan daha hızlıdır! İçi yananın dışına yelpaze ne yapsın!"
- Cüneyd sordu: "Halin nasıl?" " **'Hiçbir şeye gücü yetmeyen mülkiyet altındaki bir kul'** [NAHL 16:75] nasıl olur?" "Vasiyet etmez misin?" "Halkla sohbet, seni Hakla sohbetten asla alıkoymasın!" [Kötülerle sohbetten sakındığın gibi hayırlıların sohbetiyle Haktan kopmaktan da sakın. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:233)] Cüneyd: "Şayet bu sözü daha önce söyleseydin senin sohbetinde bile bulunmazdım." Sonra Serî Hakkın huzuruna erdi.

* * *

- [Şu üç şeyin bulunduğu kimsenin imanı kâmil olur: Kızınca öfkesi onu Hakkın dışına çıkarmaz; memnun olunca rızası onu bâtıla sürüklemez; gücü yettiğinde

haddini aşmaz. (İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, II:381)]

❧ [Dini kazanca alet etmek zibidiliktir. (İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, II:380)]

❧ [Birbirini seven iki zattan her biri öbürüne, "Ey ben," "Ey ben olan sen," diye hitap etmedikçe aralarındaki mahabbet kemale ermez. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, II:232)]

FETH MEVSİLÎ

Asl ve talinin âlimi, fasl ve vaslın hâkimi, erler tarafından övülen, Celâl tarafından cezbedilen, hakiki veli, Musullu Feth (r.a.) ulu şeyhlerden himmet sahibi bir kişi olup, üzerinde galip olan hüzün ve Allah korkusuydu.[1]

Halktan kopup bir köşeye çekilmişti, kendini halktan gizlerdi. Hatta bu niyetle sanki tüccardan biriymiş gibi yanına bir deste anahtar takar ve kim olduğunu kimse bilmesin diye bunları her gittiği yerde seccadenin önüne kordu. Bir veli ona, "Bu anahtarlarla heybetli görünme kapısına kilit vurmuş oluyorsun," demişti. Ululardan birine, "Feth'in hiç ilmi var mı?" diye sorduklarında, "Dünyadan tamamıyla el etek çekmiş olması ilim olarak ona yeter," dedi.

Ebû Abdullah bin Cellâ anlatıyor: Serî'nin evindeydim, gecenin bir kısmı geçince kalktı, elbiselerini giyinip ridâsını üzerine attıktan sonra dışarı çıktı. "Gecenin bu saatinde nereye gidiyorsun?" dedim. "Feth Mevsilî'yi ziyarete gidiyorum," dedi. Ama dışarı çıkar çıkmaz zaptiye çavuşu kendisini yakalayıp zindana attı. Gündüz olunca gece tutuklanan mahpuslara kırbaç vurulması emredildi. Cellat Serî'yi kırbaçlamak üzere elini kaldırınca eli kurudu, kıpırdatmaya kadir olamadı. Cellad'a, "Niçin vurmuyorsun?" dediklerinde, "Bir kişi karşımda durup, 'Sakın vurma ha!' diyor. Bu yüzden elime hâkim değilim," dedi. Baktıkları zaman bu kişinin Feth Mevsilî olduğunu gördüler. Serî'yi onun yanına götürüp salıverdiler.

Naklederler ki, bir gün Feth'e sıdk nedir diye sorduklarında, içinde demir bulunan bir ocağa elini sokup kızgın bir demir parçasını çıkarıp elinde tuttu ve, "Sıdk işte budur," dedi.

Feth diyor ki: Müminlerin Emîri Ali Aleyhisselam'ı rüyamda görüp, "Bana nasihat et," dedim. "Alçakgönüllülükten daha iyi bir şey görmedim, yalnızca Haktan sevap umarak zenginin yoksula gösterdiği alçakgönüllülükten daha güzel bir şey bilmiyorum," dedi. "Biraz daha öğüt vermez misin?" dedim. Dedi ki: "Ondan daha güzel olanı, Hak Teâlâ'ya gayet fazla güvendiğinden fakirin zengine karşı kibirli ve gururlu davranmasıdır!"

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, VIII:292; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, IV:183; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:151.

Feth'in şunu anlattığı nakledilir: Vaktiyle dostlarla bir mescitteyken elinde eski bir gömlek bulunan bir genç yanımıza gelip selam verdi ve, "Gariplerin Allah'tan başka kimseleri yok, imdi yarın falan mahalleye gel, evimi ara ve bul, ben orada uyumuş (ve ölmüş) olacağım. Beni yıka, şu gömleği kefen yap ve toprağa defnet," dedi. Ertesi gün kalkıp gittim, benden istenen şeyleri yerine getirdim. Cenazeyi toprğa verdikten sonra geri dönmek istediğimde eteğime yapışan genç, "Ey Feth! Eğer benim Aziz ve Celil Allah'ın katında bir yerim olursa çektiğin şu zahmetin karşılığını veririm," dedi. Sonra da, "Kişi nasıl yaşamışsa öyle ölür," dedi. Bunu söyleyip sessizliğe gömüldü.

Naklederler ki, Feth'in beş oğlu vardı, her gece bir çul altında yatarlardı. Bunu görüp ağlar ve derdi ki: "Benim beş oğlum her gece çul altında yatar, acaba ben bu mertebeye neyle eriştim? Ne mutlu bana!"

Naklederler ki, bir gün gözlerinden oluk gibi yaşlar akıyordu. Ey Feth! Neden hiç durmadan ağlıyorsun diyenlere, "Günahlarımı hatırlayınca gözlerimden yaş akmakta, ağlamam ihlassız ve ikiyüzlülükle olmasın diye de kan ağlamaktayım!" cevabını verdi.

Naklederler ki, Feth'e elli akçe getirdiklerinde, "Haber gelmiştir ki, her kim dilenmeksizin kendisine verilen bir şeyi reddederse onu Hak Teâlâ'ya karşı reddetmiş olur!" dedi. Bu yüzden bir akçeyi alıp geri kalanlarını iade etti.

"Her biri abdâldan olan otuz pirin sohbetinde bulundum. Hepsi de, 'Halkla sohbetten (oğlanlarla düşüp kalkmaktan; *Kuşeyrî Risalesi*, 602) sakının,' diye öğüt vermişler ve az yemeyi emretmişlerdi."

Naklederler ki, bir gün Feth yere düşünce tırnağı çıktı. O ise gülüyordu. Aa! Neden gülüyorsun diyenlere, "Gülmem şükür yerine geçer; ağlamam şikâyet sayılır, sevap almama engel olur," dedi.

"Ey ahali! Yeme ve içmeden uzak tutulan hasta ölür, değil mi?" "Elbette." "İşte bunun gibi ilimden, hikmetten ve şeyhlerin sözlerinden uzak tutarsanız kalp de ölür!"

"Bir zamanlar rahibin birine, 'Allahü Teâlâ'ya giden yol nasıldır, nerededir?' diye sormuştum. Rahip, 'Onun emrini nerede yerine getirirsen (ve Onun yoluna nerede yönelirsen) oradadır,' dedi."

"Marifet ehli olan o zümredir ki: Konuştuklarında Haktan söz ederler, bir iş yaptıklarında Allah için yaparlar, bir şey istediklerinde Allah'tan isterler!"

['Burada kalp zikrine' devam eden bir kimsede sevgiliyle neşelenme hali çıkar. Kim ulu ve yüce Allah'a özlem duyarsa başka her şeyden yüz çevirir. (Kim Onu he-

vesine tercih ederse bunun semeresi Onun tarafından sevilmek olur. Kim Onun hakkını gözetip gıyabında Ondan korkarsa Onun yüce Zatını temaşa eder.) (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:151)]

Naklederler ki, vefat ettikten sonra Feth'i rüyada görüp, "Aziz ve Celil Allah sana ne yaptı?" diye sormuşlar, o da şu cevabı vermiş: "Allahü Teâlâ (beni affedip) buyurdu ki: 'Ey Feth! Pek çok ağladığın için senin günahlarını yazan meleğe kırk yıl defterin günah hanesine bir şey yazmamasını emretmiştim.' [Kirâmen kâtipleri bana kırk yılın amel defterini takdim ettiler. Üzerinde günah namına bir şey yazılı değildi. (İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, IV:189)] Vesselam."

AHMED HAVÂRÎ

(ö. 230/844)

Ulu şeyh, hatırlı imam, zamanın süsü, âlemin temel taşı, gizlilik kulübesinin altındaki veli, çağın kutbu Ahmed Havârî (r.a.) vaktinin biriciği olup bütün ilimlerin tüm dallarına vâkıf bir âlimdi. Tarikatta yüksek bir beyana sahip olup hakikatlerde ve ince konularda saygın, rivayetlerde ve hadis alanında örnekti. Zamanın insanları karşılaştıkları meseleleri çözmesi için ona başvururlardı. Şam'ın ulularından olup bütün dillerle övülmüş, herkes ondan övgüyle söz etmiştir.[1] Hatta Cüneyd (r.a.), "Ahmed Havârî Şam'ın gülüdür," demiştir. Ebû Süleyman Dârânî'nin müritlerinden olup Süfyân bin Uyeyne'nin sohbetinde bulunmuştu, söylediği sözlerin gönüllerde bıraktığı etki büyüktü. Başlangıçta ilim öğrenmekle meşguldü. İlimde kemal derecesine vardıktan sonra kitapları götürüp deryaya attı ve onlara hitaben, "Güzel delildiniz. Ama amaca ulaştıktan sonra delil ve kılavuzla uğraşmak saçma bir şey olur, yolda olduğu sürece müride delil gerekir. Huzura erişince yolun ve eşeğin ne kıymeti kalır?" dedi. Sonra kitapları deryanın sularına bırakıverdi. Bu yüzden (âlimlerden gelen) büyük eziyetlere maruz kaldı. Şeyhler bu olayın sekr halindeyken olduğunu ifade etmişlerdir.

Naklederler ki, şeyh Süleyman Dârânî (r.a.) ile müridi Ahmed Havârî (r.a.) arasında bir ahid vardı. Buna göre Ahmed hiçbir konuda ona muhalefet etmeyecekti. Bir gün Dârânî konuşurken, Havârî ona, "Fırın kızmıştır, neyin pişirilmesini emredersiniz?" dedi. Ama Ebû Süleyman Dârânî ona cevap vermedi. Havârî bu sorusunu üç defa tekrarlayınca Ebû Süleyman, "Git, içine otur," dedi. Bir süre sonra söylediği sözü hatırlayınca Dârânî, "Hemen gidip Ahmed'i arayınız," dedi. Ahmed'i aradılar, ama bulamadılar. Dârânî, "Fırına bakınız, zira o hiçbir konuda bana muhalefet etmeyececeğine söz vermişti," dedi. Fırına baktıklarında içerde oturduğunu gördüler, bir kılı bile yanmamıştı.

Şöyle dediği nakledilir: Bir kere rüyamda nur gibi pırıl pırıl parlayan ay yüzlü bir huri gördüm ve, "Ey huri! Ne kadar güzel yüzün var," dedim. "Evet," dedi. "Ey

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, X:5, Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 98; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* IV:237; *Kuşeyrî Risalesi,* 134; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, 96; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:11; *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* X:318; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 117; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:199; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 217.

Ahmed! Ağladığın gece döktüğün gözyaşlarını kaldırıp yüzüme sürünce çehrem işte böyle ışıl ışıl oldu!"

"Bir kul kalben pişman ve lisanen istiğfar edip bütün hakları sahiplerine iade edip haksızlıklari helal ettirmedikçe ve olanca gücüyle kendini ibadete vermedikçe tevbekâr olmaz. Söz ettiğim gibi olunca tevbe ve ibadet çabasından züht, zühtten sıdk, sıdktan tevekkül, tevekkülden istikamet, istikametten marifet (marifetten zikir, zikirden zevk) doğar. Bu halden sonra Allah'la üns, ünsten sonra hayâ, hayâdan sonra mekr ve istidrâctan korkma hali doğar. Kısacası bu ahvâl benden yok olup gider de Hakla mülakattan alıkonulurum endişesi içinde olduğundan kulun kalbinden bu haller hiç eksik olmaz."

Sözleri

- Korkulması gerekeni tanıyana, yasaklanan şeyden uzak durmak kolay gelir.
- Allah hakkında en çok düşünceye sahip olan Onun hakkında en fazla marifet sahibi olandır. Allah hakkında fazla marifet sahibi olan amacına çabuk ulaşır.
- Allah'tan korkanların gıdası Allah'tan umutlu olmaktır.
- En erdemli ağlama, kulun Allah'ın iradesine uymadan geçirdiği ve elden kaçırdığı anlara ağlamasıdır.
- Arzulayarak ve severek dünyaya bakanın gönlünden Allahü Teâlâ fakr (yakîn) ve züht nurunu çıkarır.
- Dünya bir mezbeleliğe ve köpeklerin toplandıkları yere benzer. Miktarı belli malum bir rızk için orada kalakalan köpekten daha aşağıdır. Çünkü köpek mezbelelikten ihtiyacı kadar gıda aldıktan sonra doyar ve oradan savuşup gider.
- Nefsini tanımayan, dini itibariyle aldanış halinde olur.
- Allahü Teâlâ hiçbir kulunu kasvet ve gafletten daha ağır bir şeye düşkün kılmaz.
- Peygamberler (a.s.) yalnızca Hak Teâlâ'nın zikrinden ayrı kalmaya neden olduğu için ölümden hoşlanmamışlardır.
- Allah'ı sevmenin işareti Ona itaatı sevmektir.
- Ulu ve yüce Allah üzerine Allah'tan başka hiçbir delil yoktur, ilim öğrenmek yalnızca Ona hizmetin edeplerini bellemek içindir.
- Hayırla tanınmak ve iyilikle anılmak isteyen, bu taifeye göre Hak Teâlâ'ya ibadette şirk koşmuş olur. Çünkü sevgi esasına göre Aziz ve Celil Allah'a ibadet eden, hizmetini, hizmetinde olduğundan başka kimsenin bilmesini arzu etmez, vesselam.

* * *

- [Sünnete uymadan amel edenin ameli bâtıl olur. (Sülemî, *Tabakatu's-Şûfiye,* 101)]
- Dünyayı tanıyan ondan soğur, ahireti tanıyan ona ısınır, Allah'ı tanıyan rızasını tercih eder.
- Allah'ı sevmenin belirtisi zikrini sevmektir. Allah kulu sevince kul da Allah'ı sever. Daha önce Allah kulu sevmeden kul Allah'ı sevmeye güç yetiremez. Allah da kulunu, "Kul rızamı kazanmak için çabalıyor," diye bildiğinden sever.
- Gazâ ve cihat ne hoş bir dinlenme yeridir! Böylece ibadetten usanan kul günaha girmeden dinlenir.
- Allah sevdiği bir zümreye uyurken de uyanıkken de feyz ihsan eder. Zira bunlar uyurken de uyanıkken de Onun rızasını talep etmişlerdir.
- Dünya sevgisi ve çok günah yüzünden hastalanan kalbi, dünyadan soğuyarak ve günahları terk ederek tedavi ediniz.
- Dünya senden yüz çevirdiğinde nefsin dünyayı terk et derse bil ki, bu onun bir hilesidir, dünya sana yöneldiğinde aynı şeyi söylerse işte makbul olan budur.
- [Kalbinde bir kasvet gördüğünde zikir ehliyle sohbet et, zahitlerin yanında bulun, yemeyi azalt, muradından uzaklaş ve nefsini sıkıntılara alıştır. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 102)]
- [Zayıf ve nahif bir rahibe sormuş, "Hasta mısın?" "Evet." "Ne zamandan beri?" "Kendimi bildiğimden beri." "O halde seni tedavi edelim!" "Tedavi çare değil, dağlamaya karar verdim." "Dağlama dediğin nedir?" "Nefse muhalefet etmek." (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:199)]
- [Bir konuda tereddütte kalıp doğrusunu kestiremediğinde, nefsin arzusuna aykırı olan hangisi ise onu tercih et. Çünkü işin doğrusu nefsani arzulara muhalefet etmektir. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:200)]
- [Ağzına yersiz bir lokma koyduğunda, oradan yersiz bir söz çıkar. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 200)]

AHMED BİN HADRAVEYH

(ö. 240/854)*

Tasavvuf yolunun civânmerdi, dergâhın âşık divanesi, tarikata mutasarrıf, hakikate mütevekkil, fetva sahibi, şeyh Ahmed bin Hadraveyh Belhî (r.a.) Horasan şeyhlerinin saygın olanlarından olup tarikatta kâmil, fütüvvette meşhur, vilayette sultan, tüm kurbet ehlince makbul olanlardandı. Riyazette şöhret sahibiydi. Özlüsözleri her yerde zikredilir. Eserleri vardı. Her biri su üzerinde yürüyen ve havada uçan binlerce müridi vardı. İlk zamanlarda Hâtem-i Âsamın'ın müridiydi. Ebû Tûrâb'ın sohbetinde bulunmuş, Ebû Hafs'la görüşmüştü.[1]

[Ebû Hafs'a, "Bu taifede gördüğün en ulu sûfi kimdir?" diye sorduklarında, "Ahmed bin Hadraveyh'ten daha büyük himmeti ve daha dürüst bir hali olan hiç kimse görmedim," demiştir. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 103)]

Ebû Hafs demiştir ki: "Eğer Ahmed olmasaydı fütüvvet ve mürüvvet olmazdı."

Ahmed (melâmet yolunu tutmuş ve) askerlerin giydikleri biçimde elbise giymişti. Tarikatta bir harika olan Fatma, ailesi olup Belh emîrinin kızlarından biriydi. Tevbekâr olmuş ve Ahmed'e bir elçi gönderip, "Beni babamdan iste (de evlenelim)," diye teklifte bulunmuş, Ahmed bu teklifi kabul etmeyince de, "Ben senin Hakkın yolunda durup yol kesmeyecek kadar mert birisi olduğuna inanıyordum. Ey Ahmed! Rehber ol, rehbur [yol kesen] olma," diye bir kere daha elçi gönderdi. Bu sefer Ahmed elçi gönderip kızı babasından istedi. Babası teberrüken ve teklifi şeref bilerek kızı ona verdi. Artık dünya meşgalelerini terk eden Fatma inzivaya çekilip Ahmed'le huzur ve dinginlik içinde yaşadı. Derken Ahmed Bâyezîd'ı ziyarete karar verince Fatma da onunla birlikte gitti. Bâyezîd'ın yanına vardıklarında Fatma yüzünü örten peçeyi kaldırdı ve Bâyezîd'la cüretlice konuşmaya başladı. Bunu gören Ahmed hayret etti, gönlünü kıskançlık hisleri sardı ve, "Ey Fatma! Bâyezîd'a yaptığın bu küstahlık ne böyle?" dedi. Fatma, "Çünkü sen benim tabiatıma ve bedenime, Bâyezîd ise yoluma ve ruhuma mahremdir. Senden hevesime erişiyor, ondan ise Allah'a

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:42; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* IV:163; *Kuşeyrî Risalesi,* 133; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:95; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 119; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:11; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* IV:137; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Dûriyye,* I:198; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 219; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 103; Fuat Sezgin, *GAS,* I:639.

ulaşıyorum. Bunun delili de şudur: O benimle bulunmaya muhtaç olmadığı halde sen bana muhtaçsın."

Bâyezîd sürekli olarak Fatma'yla cüretli bir ilişki içindeydi. Hatta Bâyezîd bir gün baktı ve Fatma'nın eline kına yaktığını görünce, "Ey Fatma! Niçin eline kına yaktın?" diye sordu. Fatma, "Ey Bâyezîd! Şu ana kadar sen elimi ve ondaki kınayı görmediğinden, hiç çekinmeden seninle içli dışlı olmuştum. Şimdi sen bunları gördüğünden artık sohbetinde bulunmak bana haram olmuştur," dedi. Şayet burada birinin hayaline itiraz yollu bir düşünce gelirse bunun cevabı daha önce naklettiğim şu sözdür: Bâyezîd ulu ve yüce Allah'tan, "Karşıma çıkan kadınlarla duvarı nazarımda bir kıl," diye niyaz ettim demiştir. Bir kimse böyle olunca kadını nereden görecek?

Daha sonra Ahmed, Fatma'yla beraber Bistâm'dan ayrılıp Nişabur'a gitti. Nişabur halkının Ahmed'le arası hoştu. Yahya bin Muâz Râzî Nişabur'a gelmiş, ama Belh'e gitmek üzereydi. Onu davet etmek isteyen Ahmed, "Yahya'nın davetinde nelerin yapılması gerekir?" diye Fatma'ya danıştı. Fatma da, "Birçok sığır ve koyun kesmeli, şu kadar eşyaya ihtiyaç ihtiyaç var, bir hayli şamdan, buhur ve misk sağlamalı, bütün bunlara ek olarak yirmi tane de eşek kesmeli," deyince Ahmed, "Eşek kesmek de ne oluyor?" dedi. Fatma, "Kerem sahibi biri kerem sahibi birinin evine davet edilip misafir edilince mahallenin köpekleri de bundan nasiplerini almalıdır," dedi. Fatma mürüvvette (ve fütüvvette) işte böyleydi. Bâyezîd onun hakkında, "Kadın kıyafeti içinde saklanmış bir er görmek isteyen Fatma'ya baksın," demiştir.

Ahmed'in şöyle dediği nakledilir: Uzun süre nefsimi kahretmiştim. Bir gün bir cemaat gazâya gidiyordu. Gazâ için bende de muazzam bir arzu doğdu. Nefs gazânın sevabına dair olan hadisleri önüme serdi. Şaşırıp içimden, nefs seve seve tâatta bulunmaz, galiba bu bir oyundur dedim ve galiba nefsin oynamak istediği oyun şudur: Aralıksız olarak oruç tuttuğumdan açlıktan takatı kesildi. O yüzden orucu açmam için sefere çıkmak istiyor diye düşündüm. Nefse, "Seferde orucumu açmam," dedim. Nefs, "Peki, kabul," dedi. Bunun üzerine, galiba ben onu gece namazıyla yükümlü tuttuğum için sefere çıkarak dinlenmek ve rahata kavuşmak istiyor diye düşündüm ve, "Seni sabaha kadar uyutmam," dedim. "Bu da tamam," deyince şaşırıp düşüncelere daldım ve galiba yalnızlıktan bıktığından halka karışmayı istediği için nefs böyle söylemektedir diye yorumladım ve, "Konakladığımız her yerde seni bir kenara çekip halkla oturmayacağım," dedim. Nefs, "Buna da peki," dedi. Artık âciz kalmıştım. Bunun üzerine boynumu büküp Hak Teâlâ'ya yöneldim ve, "Ya Rab! Ben nefsin oyununa vâkıf kıl ve ondan koru, sana sığındım," deyince Allah'ın dile

getirdiği nefs dedi ki: "Arzularıma aykırı davranarak beni bir günde yüz defa öldürüyordun, bundan hiç kimsenin haberi de yoktu, hiç değilse burada gazâ yaparak bir kere öldürülür ve kurtulurum. Bütün âlem halkı da, 'Aferin Ahmed bin Hadraveyh'e (ve nefsine) ki onu öldürdüler, o da böylece şehitlik derecesine erdi,' derler." Bunun üzerine, "Tesbih ve takdis ederim O Allah'ı ki, öyle bir nefs yaratmıştır ki, hayatında münafık, ölümünden sonra da münafık! Ne bu âlemde ne de o âlemde İslam dairesine girmek istiyor! Ben tâatta bulunmayı talep ediyor sanmıştım. Zünnar bağladığının farkına varmamıştım," dedim ve ona daha çok muhalefet ettim.

Diyor ki: Bir kere tevekkül esası üzere haccın yolunu tutup çöle açılmıştım. Bir süre gittikten sonra ayağıma devedikeni battı, ama çıkarmadım ve içimden, "Çıkarırsam tevekkül bâtıl olur, böyle gideceğim," dedim. Ayağım şiştiği halde deşmedim ve topallaya topallaya Mekke'ye varıp haccı eda ettim ve aynı şekilde geri döndüm. Bütün yol boyunca ayağım ağrıdığından fevkalade ıstırap çektim. Bunu gören halktan biri gelip dikeni ayağımdan çıkardı, yaralı ayağımla Bistâm şehrinin yolunu tutup Bâyezîd'ın yanına vardım. Beni görünce gülümsedi ve, "Ayağına koydukları o köstegi ne yaptın?" diye sordu. "Onun iradesi uğruna kendi irademden vazgeçtim," deyince, "Ey müşrik! Hâlâ mı benim iradem diyorsun?" diye çıkıştı. Yani senin varlığın var mı ki iraden olsun? Eğer iraden olsa şirk olmaz mı demek istedi.

"Dervişlik izzetini gizli tut," demiş, sonra da şunu anlatmıştı: Dervişin biri ramazan ayında bir zengini evine götürmüştü. Evde kuru ekmekten başka bir şey yoktu. Zengin oradan ayrıldıktan sonra dervişe bir kese altın gönderdi. Derviş bu altını geri gönderdi ve (bu yüzden kendini bedbaht sayıp) dedi ki: "Senin gibi birine sırrını açıklayana layık olan bu muameleye maruz kalmaktır. Oysa ben iki âlemi verseler bu fakrı vermem!"

Naklederler ki, evine giren bir hırsız evin her tarafını arayıp taradığı halde götürecek hiçbir şey bulamadı ve eli boş olarak döneceği zaman Ahmed, "Ey genç! Şu kovayı alıp su doldur, abdest al ve namaz kılmakla meşgul ol, belki o zamana kadar evime bir şey gelir de sana veririm. Böylece evimden eli boş olarak dönmemiş olursun," dedi. Genç onun istediği gibi hareket etti. Sabah olunca ağanın biri yüzelli altın alıp şeyhin huzuruna getirdi. Şeyh gence, "Al bunu, bir gece namaz kılmanın karşılığı budur," dedi. Bunun üzerine gençte bir hal baş gösterdi. Vücudundaki bütün organlar ve zerreler tir tir titriyor, hıçkıra hıçkıra ağlıyor ve, "Yolumu kaybetmişim. Aziz ve Celil Allah için bir gece iş yaptım, bana böyle ikramda bulundu," diyordu. Tevbe edip Allahü Teâlâ'ya döndü, altınları kabul etmedi ve şeyhin müritlerinden oldu.

Büyüklerden birinin şunu anlattığı nakledilir: Ahmed bin Hadraveyh'i, havada meleklerin çektiği ve altın zincirlerle örülmüş bir arabaya binmiş olarak gördüm ve, "Ey şeyh! Bu mertebeye ulaşmış biriyken nereye gidiyorsun?" dedim. "Bir dostu ziyarete," dedi. "Senin gibi bir makama sahip olan birinin başka bir kimseyi ziyaret etmesi gerekir mi?" dedim. Dedi ki: "Ben ona gitmeyip o bana gelmiş olsaydı, ziyaretçilerin (yüksek) derecesi benim değil, onun olurdu!"

Naklederler ki, bir gün Ahmed üzerinde sûfilerin kılık kıyafetlerine hiç benzemeyen eski bir elbiseyle hangâha gelip "hakikat görevleri" (ve işleriyle) meşgul oldu. Hangâhın sakinleri onu içlerinden inkâr edip şeyhlerine de onun hangâhın ehli olmadığını söylediler. Derken bir gün Ahmed kuyunun başına vardı, kovası kuyuya düştü. Hizmetkâr da onun canını sıkacak şeyler söyledi. Ahmed şeyhe geldi ve kovanın kuyudan çıkması için Fâtiha okumasını rica etti. Ama şeyh, "Bu ne biçim rica?" diye durakladı. O zaman Ahmed, "Eğer sen okumazsan, izin ver ben okuyayım," deyince şeyh izin verdi. Ahmed Fâtihayı okuyunca kova kuyunun üzerine çıktı. Bunu gören şeyh külahını çıkarıp önüne koydu ve, "Ey genç! Sen kimsin ki, senin bir tanen karşısında benim tahılım saman oldu?" dedi. Ahmed, "Dostlarına söyle, misafire kötü gözle bakmasınlar (senin için en büyük bela budur), zaten ben de gidiyorum," dedi.

Naklederler ki, adamın biri yanına gelip, "Bitkin ve yoksul birisiyim, bu sıkıntıdan kurtulabilmem için bana bir yol göster," dedi. Şeyh, "Git, bütün mesleklerin adlarını yazıp bir torbaya koy ve bana getir," dedi. Adam bütün mesleklerin isimlerini yazıp şeyhin huzuruna getirdi. Şeyh elini torbaya sokup bir kâğıt çıkardı, üzerinde "Vurgunculuk" yazıyordu. Şeyh, "Senin vurgunculuk yapman gerek," dedi. Adam, hayrette kaldı ve, "Madem asrın piri vurguncu olmamı emir buyuruyor, ister istemez bunu yapmalıyım," deyip yol kesen haramilerin yanına vardı ve, "Ben bu işe heves ediyorum, ne yapmam gerek?" dedi. Haramiler, "Bu işin tek şartı vardır. O da emrettiğimiz her şeyi tereddütsüz uygulamaktan ibarettir," dediler. Adam, "Koştuğunuz şartı kabul ediyorum," deyip kendilerine katıldı. Birkaç gün aralarında kaldı. Derken bir gün gelen bir kervanın yolunu kestiler, kervandakilerden birinin gayet çok serveti vardı. Onu getirip mesleğe yeni girmiş bu adama, "Bunun boynunu vur," dediler. Ama adam durakladı ve içinden, şu haramilerin reisi haksız yere bunca kan dökmüştür. Tüccarı öldüreceğime onu katlederim, daha iyi olur diye düşündü. Şakî ona, "Eğer iş yapmak için geldinse yapman gereken iş işte budur, yoksa git, başka bir işin peşine takıl," dedi. Bunun üzerine adam, "Madem emre uymak gerekiyor, hiç değilse şu eşkıyanın emrine değil, Hakkın emrine itaat ederim," deyip kılıcını

çekti ve harami reisinin başını vücudundan ayırdı. Bunu gören öbür vurguncular koşarak kaçtılar. Böylece kervandaki mallar kurtuldu. Selamete eren tacir de adama zengin olacağı kadar altın ve gümüş verdi.

Naklederler ki, dervişin biri gelip Ahmed'e misafir olmuş, Ahmed de onun için yetmiş mum birden yakmıştı. Derviş, "Şu iş hiç hoşuma gitmiyor, zira tasavvufun resmiyet ve külfetle ilgisi yoktur," dedi. Ahmed, "O halde var, bunlardan hangisi Hak rızası için yakılmamışsa onu söndür," dedi. Bunun üzerine derviş o gece sabaha kadar su ve toprak taşıyıp bunların üzerine döktü, ama bir tanesini bile söndüremedi. Ahmed ertesi gün dervişe, "Bu şaşkınlık da ne ki? Kalk da daha acayip şeyleri gör," dedi. Kalkıp büyük kilisede oturan Hıristiyanlara kadar gittiler. Ahmed'i gördüklerinde Hıristiyanların reisi, "İçeriye buyurun," dedi. İçeri girdiler. Reis bir sofra kurdurduktan sonra Ahmed'e, "Buyur, ye," dedi. Ahmed, "(Hakka dost) olanlar düşmanlarıyla yemek yemez," dedi. Reis, "O halde bize İslami sun," dedi ve Müslüman oldu, ona bağlı olan keşişlerden yetmiş tanesi de İslama girdi. Ahmed o gece Hak Teâlâ'yı rüyasında gördü, Allah kendisine şöyle hitap etti: "Ey Ahmed! Sen bizim için yetmiş mum yaktığından biz de senin için yetmiş kalbi iman nuruyla tutuşturduk!"

Ahmed'in şöyle dediği nakledilir: "Bütün halkı bir ahırda saman yiyen öküzler ve eşekler suretinde gördüm!" Biri, "Peki, efendi, sen neredeydin?" diye sorunca dedi ki: "Ben de onlarla beraberdim. Ama aradaki fark şuydu ki, onlar yiyor, gülüşüyor, tepişiyor ve bunun farkında olmuyorlardı. Bense yiyor, ancak ağlıyor, başımı dizime koyup düşünüyor ve işin farkında oluyordum."

"Fukaraya hizmet edene üç şey ikram edilir: Alçakgönüllülük, güzel edep ve cömertlik."

"Hak Teâlâ'nın kendisiyle olmasını isteyenler, doğruluktan kesinlikle ayrılmasınlar. Zira Kur'ân'da, **'Hiç şüphe yok ki, Allah doğru olanlarla beraberdir'** [TEVBE 9:119] buyrulmuştur."

"Sabırlı, 'Sabır göstermede sabırlı' olana derler, yoksa sızlanarak sabredene demezler."

"Sabır şiddetli yoksulluk çekenlerin azığı, rıza ise ariflerin derecesidir."

"Hakiki marifet Onu kalple sevmek, dille zikretmek ve Ondan başka her şeyden himmeti kesmektir."

"Aziz ve Celil Allah'a en yakın olan en hoşgörülü olandır."

"Hakkın (özel) lütufları konusunda hesaba çektiği bir kimse, nimetleri konusunda hesaba çektiği bir kimse gibi olmaz."

"Bir kimsede mahabbetullah bulunmasının belirtisi nedir?" diye soranlara şu cevabı verdi: "Böyle birinin kalbi Hak Teâlâ'nın zikriyle dolu olduğundan, iki âlemdeki hiçbir şey onun gönlünde Ondan büyük ve önemli olmaz. Dünya ve ahiret izzetini yalnızca Onun hizmetinde gördüğünden Ona hizmetten başka bir şey arzu etmez. Hısım ve akrabası arasında dahi olsa kendini garip görür. Çünkü Ona hizmet yolunda, içinde bulunduğu hal üzere ona hiç kimse uymaz, bu yüzden de tek başına kalır."

"Kalpler hiç durmadan dolaşır durur. Ya arşın etrafında ya da kenefin çevresinde!"

"Kalpler birtakım kaplardan ibarettir. Hakla doldukları zaman nurun fazla olan kısmı organlara yansır, bâtılla dolduğu zaman da ondaki karanlık deryası organlara yansır."

"Gaflet uykusundan daha ağır hiçbir uyku ve şehvetten daha güçlü bir şekilde insana sahip olan hiçbir kölelik şekli yoktur. Şayet gafletin ağırlığı olmasaydı, şehvet asla zafere ulaşamazdı."

"Tam hürriyet kulluktur, hakiki kullukta da tam hürriyet vardır."

"Sizlerin dünya ve ahirette ve iki zıt arasında yaşamanız gerek."

"Yol açıktır, Hak bellidir, davetçi daveti duyurmuştur ve bu yeter. Bundan sonraki şaşkınlık yalnızca körlüktendir."

Amellerin en erdemlisi hangisidir sorusuna, "Allah'tan başka bir şeye iltifat etmekten sırrı korumak," diye cevap vermişti.

Bir gün yanında **'Allah'a firar ediniz'** [ZÂRİYÂT 51:50] mealindeki ayet okunduğunda, "Bu, her şeyde kaçıp sığınılacak en hayırlı yerin ulu ve yüce Allah olduğunu öğretmektedir," dedi.

Bana nasihat et diyen birine, "Nefsini (yani kalbini) diriltmen için onu öldür," dedi.

Vefatı yaklaştığı sırada üzerinde yediyüz altın borç vardı. Bunun tamamını yoksullarla yolda kalmışlara harcamıştı. Can çekişirken borçluların hepsi birden gelip yastığının çevresini sardı. Bunu gören Ahmed bu hal içinde, "Allah'ım! Beni alıp götürüyorsun, ama onların rehini canımdır, ben onların nezdinde rehindim, şimdi onların güvendikleri kefili aldığına göre bu borcu öyle birine havale et ki, onların haklarını ödesin, canımı o zaman al," diye niyaz etti. O bu sözleri bitirir bitirmez biri gelip kapıyı çaldı ve, "Şeyhten alacaklı olanlar nerede? Dışarı çıksınlar!" diye bağırdı. Hepsi dışarı çıkıp altınlarını noksansız olarak aldılar. Borç ödendiği an Ahmed'in ruhu bedeninden ayrıldı. Allah rahmet eylesin.

* * *

[İbn Hâmid anlatıyor: Can çekişen Ahmed'in yanında oturuyordum, doksan beş yaşını doldurmuştu, kendisine bir mesele sorulunca gözleri yaşardı ve dedi ki: "Evladım! Doksanbeş yıldır çaldığım bir kapı şu anda açılmak üzeredir, kapının açılması beni bahtiyar mı, yoksa bedbaht mı kılacak, bilmiyorum. Soruya cevap verecek zamanım nereden olsun?" (Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, X:42)]

EBÛ TÜRAB NAHŞEBÎ

(ö. 245)

Bela safının cengâveri, vefa meydanının eri, sıdk ve sefa sahasında arif, takva sarayında biricik, Hak ve nebiyi tahkîk eden asrın kutbu Ebû Tûrâb Nahşebî (r.a.) tarikatın baş ayyârlarından, bela yolunun yalnızlarından, fakr sahasının seyyahlarından, bu taifenin beylerinden ve Horasan şeyhlerinin ulularındandı. Mücâhede ve takva sahasına sapasağlam bir şekilde ayağını basmıştı. İşaretlerde ve kelimelerde yüce nefesleri vardı. Kırk defa (Arafat'ta) vakfeye durmuş, bir kere haremde seher vakti uyuya kalması dışında o kadar yıl hiç yastığa baş koymamıştı.[1]

Bir bölük huri gelip kendilerini ona sunmak istemişler, ama o, "Ben Gafûr'la öyle bir ilişki kurmuşum ki, huriyle ilgilenemem," dedi. Huriler, "Ey ulu kişi! Gerçi durum aslında dediğin gibidir. Ancak bize yüz vermediğini duyan dostlarımız bize karşı şamata yaparlar," deyip tekliflerinde direndiler. Nihayet Rıdvan gelip onlara, "Mümkün değil! Bu aziz sizlerle ilgilenemez, şimdi dönüp gidin, yarın cennete gelip orada karar kılıp memleket tahtına oturunca geliniz. Hizmette yaptığınız kusurları o zaman telafi ediniz," dedi. Ebû Tûrâb, "Ey Rıdvan! Eğer ben cennette konaklarsam söyle o zaman hizmet etsinler, (ama oraya inmem ki)," dedi.

İbn Cellâ anlatıyor: Altıyüz şeyhin hizmetinde bulundum. İçlerinde dört tanesinden daha ulusu yoktu. Bunların ilki Ebû Tûrâb'tı.

İbn Cellâ diyor ki: Ebû Tûrâb Mekke'ye geldiğinde yüzü taze ve hoştu, üzerinde sefer işareti yoktu. "Nerede yemek yedin?" deyince, "Bir kere Basra'da, bir kere Bağdat'ta ve bir kere de burada," dedi.[2]

Naklederler ki, müritlerinde hoş olmayan bir hal gördüğünde derhal tevbe edip mücâhedesini arttırır ve, "Bu biçareler benim uğursuzluğumdan bu belaya düşmüşlerdir," derdi.

---

1 Hal tercümesi için bkz. Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 146; Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:45; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* IV:172; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:96; *Kuşeyrî Risalesi,* 136; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 104; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:108; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* XII:315; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:202; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 221.

2 Tayy-i Mekân: Mekânı atlarcasına geçme.

Sohbetinde bulunanlara, “Kim hırka giyerse dilencilik yapmıştır, kim hangâha gelip oturursa dilenmiştir, kim Mushaf'tan Kur'ân okursa dilenmiştir,” derdi.

Bir gün sohbetinde bulunanlardan, üç gün bir şey yememiş biri, karpuzun kabuğuna elini uzatınca, “Sen tasavvufa yaraşmazsın, haydi git, senin çarşıda bulunman (ve orada geçimini sağlaman) gerekir,” dedi.

“Benimle Hak Teâlâ arasında bir ahid vardır. Buna göre elimi harama uzattığımda beni engelleyecektir,” derdi.

Şöyle diyor: Hiçbir arzu gönlümde etkili olmamıştır. Ancak bunun bir istisnası var. Bir kere sahrada yol alırken, ekmek ve yumurta yemek arzusu gönlümden geçti. Tesadüfen yolumu yitirdim ve bir kabilenin içine düştüm. Bir araya toplanıp bir şeyle meşgul oluyorlardı. Meğer biri gelip eşyalarını alıp götürmüş. Beni gördüklerinde yakama yapışıp, “Bizim eşyamızı sen alıp götürdün,” deyip beni yakaladılar, ikiyüz kırbaç vurdular, onlar bana dayak atarken bir pir oradan geçiyordu. Birini dövdüklerini görünce yaklaştı ve beni tanıdı. Baktı, hırkam yırtılmış ve feryat ediyorum. Bunu görünce, “Ne yapıyorsunuz? Bu zat tasavvuf yolunu tutan şeyhlerin şeyhidir. Tasavvuf yolunu tutan şeyhlerin en ulusu olan bu zata reva gördüğünüz saygısızlık ve edepsizlik ne böyle?” dedi. Bunun üzerine bu kişiler yaptıklarına üzüldüler, pişman oldular ve özür dilediler. Şeyh, “Ey kardeşler! İslama vefa hakkı için ant olsun ki, şu andakinden daha hoş bir zaman içinde yaşamadım. Yıllar var ki, şu nefsimin nasibini almasını ve layık olduğu muameleye tabi tutulmasını arzulayıp duruyordum. Bu arzuma şimdi erdim,” dedi. Sonra yaşlı bir sûfi elimden tutup beni hangâha götürdü. Yemek getirmek için benden destur isteyip gitti. Sıcak ekmek ve kaygana getirdi. Elimi yemeğe uzatmaya kalkınca şöyle bir ses duydum: “Ey Ebû Tûrâb! Bunca kırbaçtan sonra ye bakalım! Kalbinden geçen bir arzunun karşılığı ikiyüz kırbaçtan aşağı olmayacaktır!”

Naklederler ki, Ebû Tûrâb'ın bir hayli çocuğu vardı. O sıralarda insan yiyen bir kurt ortaya çıkmış ve birkaç çocuğunu parçalamıştı. Bir gün şeyh seccadenin üzerinde otururken kurt ona yönelmişti. Durum kendisine haber verildiği halde hiç kımıldamadı, kurt onu görünce geri dönüp savuştu.

Naklederler ki, bir kere müritleriyle yolda gidiyordu. Susayan ve abdest almak isteyen yoldaşları, şeyhe başvurup hallerini sundular. Şeyh bir hat çekince hemen su kaynamaya başladı. Bu sudan içip abdest aldılar.

Ebû Abbâs anlatıyor: Ebû Tûrâb'la birlikte çöldeydim, arkadaşlarımdan biri susadım deyince şeyh ayağını yere vurdu, hemen bir çeşme belirdi. Adam, “Ama ben kadehle içmeyi arzu ediyorum,” deyince bu sefer de elini zemine vurdu. Daha güzeli

tasavvur edilemeyecek beyaz billûrdan yapılmış bir kadeh ortaya çıktı. Bundan su içti, dostlarına da içirdi. Mekke'ye varıncaya kadar bu kadeh yanımızda bulundu.

Ebû Tûrâb, Ebû Abbâs'a, "Hak Teâlâ'nın evliyasına bahşettiği şu kerametler için arkadaşların ne diyorlar?" diye sordu. O da, "Pek azı dışında buna iman getiren hiç kimse görmedim," diye cevap verdi. Şeyh de, "Her kim buna iman getirmezse kâfirdir," dedi.

Bir kere müritler çölde yol alırlarken, "Gıda olmadan olmaz," dediler. O da, "O olmadan olmaz. Zat (O olmadan hiçbir şey olmayan varlık) olmadan olmaz," dedi.

Ebû Tûrâb anlatıyor: Gayet karanlık bir gecede tek başıma sahrada yürürken birden karşıma minare kadar siyah birisi dikildi. Korktum ve, "İn misin, cin misin?" dedim. O da bana, "Sen Müslüman mısın, kâfir misin?" diye sordu. "Müslümanım," dedim. "Ama Müslüman ulu ve yüce Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmaz," dedi. O zaman aklım başıma geldi. Anladım ki, gaybten gönderilmiş, hemen teslimiyet gösterince gönlümden korku gitti.

Çölde azıksız ve bineksiz yolculuk yapan bir köle görmüş ve, "Eğer senin ona yakînin bulunmasaydı mahvolurdun," demiş, sonra da, "Ey köle! Böyle bir yere azıksız olarak nasıl gidebiliyorsun?" diye sormuştum. O da, "Ey pir! Kaldır başını da bak ki, Allah'tan başka hiçbir şey görebiliyor musun?" diye karşılık verince, "Şimdi (bu inançla) istediğin yere git," dedim.

"Yirmi yıldır ne kimseden bir şey aldım ne de kimseye bir şey verdim," deyince sordular: "Bu nasıl olur?" Cevap verdi: "Eğer bir şey aldımsa Ondan aldım, almadımsa yine Ondan almadım. Veren de vermeyen de O!"

"Bir gün bana sunulan yemeği yemekten kaçınmıştım. Bu kaçınmadaki bereketsizlik yüzünden ondört gün aç kaldım." (Bunun bir ceza olduğunu anladım.)

"Bir mürit için nefsin hevesine uyup sefer yapmasından daha zararlı hiçbir şey bilmiyorum, bir müridin karşılaştığı fesatın biricik nedeni bâtıl seferlerdeki fesattır."

"Hak Teâlâ büyük günahlardan uzak kalmamızı emretmiştir. Büyük günah kötü dava, bâtıl işaret, rastgele manasız ifadeler kullanıp hakikati olmayan hoş laflar etmekten ibarettir. Şeyh daha sonra şu ayeti okudu: **'Sizlerle mücadele etmelerini sağlamak maksadıyla şeytan kendi dostlarına vahiy getirir.'** [EN'ÂM 6:121]"

"Gönlünde dünyanın zerre kadar değeri bulunan, ulu ve yüce Allah'ın rızasına hiçbir zaman eremez."

"Kul amelde içten olursa yapmadan önce o amelden zevk alır, içtenliğinde içten olursa o ameli uyguladığı sırada da haz alır."

"Sizler size ait olmayan üç şeyi seviyorsunuz: Nefsi seviyorsunuz, oysa nefs ulu

ve yüce Allah'a aittir. Ruhu seviyorsunuz, oysa ruh Hak Teâlâ'ya aittir. Malı seviyorsunuz, oysa mal (mirasçılara ve dolayısıyla) Allah'a aittir. İki şeyi arıyorsunuz, ama bulamıyorsunuz: Ferahlık ve rahatlık. Bu ikisi cennette bulunacak."

"Hakka vuslat nedeni onyedi derecedir. En aşağısı (Allah'ın davetine) icâbet, en yükseği hakiki manada Allah'a tevekkül etmektir."

"Tevekkül kendini kulluk deryasına atıp Rabba gönül bağlaman (ve kifayetle emin olmandır). Verirse şükreder, vermezse sabredersin!"

"Hiçbir şey arifi bulandırmaz, bütün bulanıklıklar onunla durulur. (Onu hiçbir şey karartmaz, bütün karanlıklar onunla aydınlanır, onu hiçbir şey kederlendirmez, her şey onunla sefa bulur.)"

"Kanaat Hak Teâlâ'dan gıda (ve güç) almaktır."

"Kalpteki hatırları iyi etmeden daha faydalı hiçbir ibadet yoktur."

["En şerefli kalp Allah'tan anlama nuruyla hayat bulan kalptir." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 149)]

"Düşünceni koru, zira her şeyin başlangıcı odur. Düşüncesi sıhhatli olanın, ondan sonra gelen fiilleri ve halleri sıhhatli olur."

"Hak Teâlâ âlimleri her zaman o yüzyıldakilerin amellerine uygun düşecek tarzda konuşturur."

"Hakiki zenginlik benzerine muhtaç olmaman, hakiki fakr da benzerine muhtaç olmandır."

"Senin hiç bize ihtiyacın var mı?" diye soranlara şu cevabı verdiği nakledilir: "Size ve sizin gibilerine nasıl ihtiyacım olur ki? Aziz ve Celil Allah'a bile ihtiyacım yoktur" [veya size ve sizin gibilerine muhtaç olduğum gün Allah'a muhtaç olmamış olurum. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 150)] Şunu demek istiyor: Rıza makamındayım, rıza halindeki birinin iradeyle işi ne?

"Bulduğu şey fakirin gıdası, mahrem yerini örten şey elbisesi, barındığı yer meskenidir."

Naklederler ki, Basra sahrasında vefat etmişti. Aradan uzun bir zaman geçtikten sonra bir cemaat ona ulaşabildi. Gördüler ki, hiçbir şeye yaslanmadan ayakta durmakta, yüzü kıbleye çevrili, bedeni kurumuş, önünde bir matara durmakta, elinde bir asa tutmakta, hiçbir yırtıcı hayvan çevresinde dolaşmamış bir halde bulunmakta! Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

* * *

["Allah'la meşgul olanı meşgul eden derhal gazaba uğrar." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 149)]

["Sadıkların Allah'tan başkasına şikâyetlerini söylemelerine engel olan ulu ve yüce Allah korkusudur." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 150)]

["Dünya gölgen gibidir, ardından koşarsan uzaklaşır, terk edersen ardına takılır." (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:203; Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, X:49) "Kalpler Allah'tan yüz döndürmeye alıştı mı evliyanın aleyhinde bulunma hastalığına tutulur." (İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, IV:173; Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, X:49)]

["Şu dört şeyi sonraya bırak: Uyumayı mezara, rahatı sırat köprüsüne, övünmeyi amellerin tartılma zamanına ve arzuları cennete ertele." (Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, X:50)]

["Bir üstatta mutlaka şu dört şeyin bulunması gerekir: Hakkın fiilini halkın fiilinden ayırmak, amel sahiplerinin makamlarını bilmek, tabiatlara ve nefslere vâkıf olmak, muhalefeti ihtilaftan seçmek." (Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, X:47)]

["Halkla ilişkin ateşle olan ilişkin gibi olsun, faydasından yararlan, zararından sakın." (Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, X:47)]

YAHYA BİN MUÂZ

(ö. 258/871)

Rıza gülistanının çeşmesi, recâ bahçesinin noktası (ve kıblesi), hakikatlerden söz edip halka vaaz eden Yahya bin Muâz (r.a.) zamanın latifi olup acayip bir huyu vardı. Bastı kabzıyla karışıktı, ama recâsı galipti. Allah'tan korkanların hareket tarzını benimsemişti. Tarikat ve mahabbet diliyle konuşurdu. Dergâhta küstahtı, fevkalade bir vaizdi. Bu yüzden Vaiz Yahya derlerdi. İlim ve amelde sağlam bir esasa dayanmıştı. Latifeler ve hakikatler kendisine özgüydü. Mücâhede ve müşahede sıfatıydı. Kaleme aldığı eserler vardı. Sözü ölçülü, nefesi cazipti. Bu nedenle şeyhler (yani Husrî) demişlerdir ki: Aziz ve Celil Allah'ın iki Yahya'sı vardır. Biri enbiyadan, öbürü evliyadandır. Bunlardan birincisi, yani Yahya bin Zekeriya (a.s.), Allah korkusu yolunu öyle bir şekilde kat etmişti ki, onun korku halini gören tüm sıddıklar iflâh bulmaktan ümit kesmişlerdi. Bunlardan ikincisi, yani Yahya bin Muâz,[1] Allah'tan ümitli olma yolunu o biçimde tutmuştu ki, recâ yolunda olduklarını iddia edenlerin tümü yerlerde süründü. (Bu sözleri söyleyen Husrî'ye) dediler ki: "Yahya bin Zekeriya'nın hali belli, bu Yahya'nınki nasıldı?" Dedi ki: "Bana ulaşan bilgilere göre tâattan asla bıkmazdı, kendisinden büyük günah çıkmamıştı. Muamele ve riyazette Allah'tan o kadar korkardı (ve o kadar ciddi davranırdı) ki, kimse buna takat getiremezdi."

Sohbetinde bulunanlardan biri, "Ey şeyh! Makamın recâ ehlinin makamıdır, ama muamelen korku ehlinin muamelesidir," dediğinde dedi ki: "Evladım! Bil ki, kulluğu terk etmek dalalettir. Korku ve recâ imanın iki ayağıdır. İmanın erkânından bir rükünde temrin yapanın dalalete düşmesi imkânsızdır. İmdi Allah'tan korkan hicran korkusundan Ona ibadet eder. Allah'tan ümitli olan ise Ona vuslatı ummaktadır. İbadet olmadıkça ne korlu sıhhatli olur ne de recâ, ibadet olunca da korkusuz ve recâsız olmaz."

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, X:51; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 107; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, IV:90; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V:165; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:94; *Şezerâtu'z-Zeheb*, II:138; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad*, XIV:208; *Kuşeyrî Risalesi*, 132; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 108; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 222; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:172; Fuat Sezgin, *GAS*, I:644.

Onun dışında râşid halifelerden sonra bu taifeden hiç kimse kürsüye çıkmamıştı. Nitekim naklederler ki, bir gün dört bin kişinin hazır bulunduğu bir mecliste kürsüye çıkmış etrafı şöyle bir süzdükten sonra minberden aşağı inmiş ve, "Kendisi için minbere çıktığımız Zat hazır değildir," demişti.

Naklederler ki, bir kardeşi vardı, Mekke'ye gidip Harem'de mücavir olarak yaşıyordu. Yahya'ya, "Üç arzum vardı, ikisini buldum, biri kaldı. Ulu ve yüce Allah'ın onu da ihsan etmesi için dua et. Ömrümü mübarek ve kutsal bir beldede bitirmeyi arzuluyorum. Bu niyetle beldelerin en mukaddesi olan Harem'e geldim. İkincisi bir hizmetkârım olsun da bana hizmet etsin, düzenli bir şekilde abdest suyumu hazırlasın diye arzu ediyordum. Hak Teâlâ bana uygun bir cariye ihsan etti. Üçüncüsü ölmeden önce seni görmeyi arzu ediyorum. İnşallah ulu ve yüce Allah bunu da nasip eder diye yazdı." Buna cevaben Yahya şunları yazdı: "En mübarek bir beldede bulunmayı arzu ediyorum diyorsun, önemli olan hangi beldede olursan ol insanların en iyisi sen ol. Çünkü belde insanla izzet kazanır, insan beldeyle izzet kazanmaz. (Zira mekânın şerefi mekânda oturanladır, mekânda oturanın şerefi mekânla değildir.) Bir hizmetkâr arzu ediyordum, onu da buldum demene gelince, şayet sende fütüvvet ve civanmertlik bulunsaydı, Hakkın hizmetkârını kendi hizmetkârın haline getirmez ve onu Hakka hizmetten alıkoymazdın. Asıl senin 'hizmet eden' olman gerekirken 'hizmet olunan' olmayı mı arzu ediyorsun? Hizmet edilen olmak Allah'ın, hizmet eden olmak kulun sıfatıdır, kula yaraşan kul olmaktır. Kul Hakkın makamını arzu etti mi bu kulluk değil, firavunluktur. Seni görmeyi arzuluyorum demene gelince, şayet ulu ve yüce Allah'tan haberdar bulunsaydın ben aklına gelmezdim. Allah'la öyle ol ki kardeşlerin aklına gelmesin. Zira burada evlat kurban etmek gerek, kardeş dediğin ne ki! Şayet Onu buldunsa ben senin ne işine yararım? Yok bulmadınsa benden sana ne fayda!"

Naklederler ki, bir kere Yahya bir dostuna şu mealde bir mektup yazdı: "Dünya uyku, ahiret uyanıklık gibidir. Bir kimse rüyada kendini ağlarken görürse rüyasının tabiri şudur: Uyandığı zaman gülüp neşelenecektir. (Zira rüyalar tersine ve zıddına yorumlanır.) Şu halde ahiret uyanıklığında gülüp neşelenmen için dünya uykusunda ağla!"

Naklederler ki, Yahya'nın bir kız kardeşi vardı. Bir gün annesine, "Bana falan şey gerek," dedi. Annesi, "Allah'tan iste," deyince şöyle cevap verdi: "Anneciğim, nefsime gereken bir şeyi yüce Allah'tan istemekten utanıyorum. Ne vereceksen sen ver, zaten senin bana verdiklerin de Onun sana verdikleri değil mi?"

Naklederler ki, bir gün Yahya bir kardeşiyle bir kasabadan geçiyordu. Kardeşi,

"Ne kadar hoş bir kasaba!" dedi. Yahya cevap verdi: "Bundan daha hoş olan bu kasabayla hiç ilgilenmeyen zatın kalbidir. Bu zat, mülkü bir yana koyup Melik'le yetinmiştir."

Naklederler ki, onu bir davete götürmüşlerdi, ama az yemiş ve daha fazla bir şey de yememişti. Hane sahibi ısrar edince dedi ki: "Senin üzerine düşen yemeği takdim etmek, bizim üzerimize düşen de bedenlerimizi tehzip etmektir. Biz bir an bile riyazet kamçısını elimizden bırakmayız, zira nefsimizin hevesi pusuya oturup bizim için tuzak kurmuştur. Eğer bir an nefsin dizginini salıversek, bizi götürüp felaket girdabına fırlatır!"

Bir gece bir mum yakıp mecliste önüne koymuşlardı. Bir rüzgâr çıktı ve mumu söndürdü. Yahya da ağlamaya başladı. Niçin ağlıyorsun? Mumu hemen tekrar yakarız, diyenlere dedi ki: "Onun için ağlamıyorum. Ağlıyorum, çünkü göğüslerde iman mumları ve kandilleri yakmışlardır. Korkuyorum ki, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan [Ganiyyun Anı'l-Âlemîn: Allah] yönünden böyle bir rüzgâr çıkar da bunların tümünü söndürüverir!"

Bir gün onun yanında, "Ölüm meleği varken bu dünya bir zerreye değmez," dediklerinde, "Asıl ölüm meleği olmasa bu dünya bir zerreye değmezdi. Zira ölüm dostu dosta ulaştıran bir köprüdür," dedi.

Bir gün Kur'ân okurken, **"Sihirbazlar secdeye kapanıp âlemlerin Rabbine iman ettik dediler"** [A'RÂF 7:120-121; ŞUARÂ 26:46-47] mealindeki ayete gelince, "Bir anlık iman ikiyüz yıllık küfrü silip süpürmekten âciz kalmıyor, yetmiş yıllık iman yetmiş yıllık günahları silip süpürmekten nasıl âciz kalır?" dedi.

Eğer kıyamet günü Hak Teâlâ, "Benden ne istiyorsun" derse derim ki: Şunu istiyorum, ya Rabbi! Beni cehennemin dibine gönder ve emret, orada benim için ateşten kocaman bir çadır kurup bunun içine yine ateşten bir taht koysunlar. Biz cehennemin dibinde memleket (ve hükümranlık) tahtına oturunca emir buyur da, sırrıma emanet olarak konulmuş ateşten öyle bir nefes verip sıcak bir ah çekelim ki, bunların reisi olan Mâlik'i de cehennem zebanilerini de yokluğun gizliliğine götürsün! Şayet bu söze bir dayanak isterseniz, *"Cennete gitmek üzere yola çıkan mümin, cehennem üzerinden geçerken cehennem, 'Ey mümin! Çabuk geç, zira nurun ateşimi ve alevlerimi söndürecek!"* mealindeki hadis tam bir delildir.

"Eğer cehennemi bana bağışlasalar hiçbir âşığı yakmam. Çünkü zaten aşk âşığı yüz defa yakmıştır." Yahya bunu deyince biri sordu: "Şayet bir âşığın bir sürü suçu olsa da mı?" Yahyâ cevap verdi: "Evet öyle! Zira o suç isteyerek olmamıştır, çünkü âşıkların işi isteğe bağlı olmayıp zorunludur."

Sözleri

- Ulu ve yüce Allah'ın hizmetinde bulunmaktan haz alanın hizmetinde bulunmaktan her şey zevk alır. Bir kimsenin gözü Aziz ve Celil Allah'la aydın olursa ona bakan her şeyin gözü aydın olur!
- Ulu ve yüce Allah'ta hayrete düşen, Ondan üzerine gelen acayip şeylerde hayrete düşen gibi değildir.
- Ulu ve yüce Allah gayet kerim olduğundan arifleri cennetteki yemeğe davet etmez, çünkü onların Aziz ve Celil olan Allah'tan başkasına boyun eğip tenezzül etmeyecek bir himmetleri vardır.
- Sen ulu ve yüce Allah'ı ne kadar seversen insanlar da seni o kadar sever. Aziz ve Celil Hak'tan korktuğun ölçüde halka karşı heybetli olursun, Hak Teâlâ'yla meşgul olduğun ölçüde halk senin işinle meşgul olur.
- Bir kimse tâat halindeyken ulu ve yüce Allah'tan hayâ ederse O da, kerem hayâsıyla hayâ edip işlediği günahtan dolayı kula azap etmez. Kul itaat halindeyken Allah'tan hayâ ederse, isyan halindeyken de Allah ondan hayâ eder. Ancak kulun hayâsı nedamet hayâsı, Allah'ın hayâsı kerem hayâsıdır.
- Kulun Allah hakkındaki iyi niyeti, Onun keremi hakkındaki bilgisi ölçüsünde olur.
- Nefsin azaba yakalanmasından korkup nefsi için günahı terk eden birisi asla yasak kılınan bir işi yaparken Allahü Teâlâ beni görüyor deyip Ondan utandığı için günahı terk eden bir kimse gibi değildir. Çünkü ikincisi kendine bakarak değil, onu dikkate alarak günahtan yüz çevirmektedir.
- Aziz ve Celil Allah hakkındaki iyi niyet, ona yaraşan amel ve murakabeyle birlikte bulununca zanların ve kanaatlerin en iyisidir. Ama gaflet ve günahla birlikte bulunursa akıldan atılması arzu edilir.
- İyi niyetten iyi amel, kötü niyetten kötü amel doğar.
- O kişi ayıplanır ki, tembellik yapıp vaktini ihmalkârlıkla geçirir, zarara yol açan işlerde kullanarak organlara felaketi musallat kılar, günah işleme düşüncesinden vazgeçmeden önce ölür.
- İbret ton tondur. İbret alanlar gram gram!
- Muayeneyle (ve gözle görme haliyle) ibret almayan nasihata doymaz, muayeneyle ibret alan nasihata doyar.
- Şu üç sınıf halkın sohbetinden kaçının: Gafil âlim, dalkavuk kurrâ, cahil mutasavvıf!

- Yalnızlık sıddıkların arzusudur, onlar halkla dostluk etmekten sıkılırlar.
- Şu üç huy evliyanın sıfatlarındandır: Her konuda ulu ve yüce Allah'a tam olarak güvenmek, Ona dayanıp her şeyden kopmak ve her şeyden kopup Ona dönmek!
- Şayet ölümü bir tabak üzerine koyup çarşıda satsalardı, ahiret ehline, ondan başka hiçbir şeyi arzulamamak ve satın almamak yaraşırdı.
- Dünya ehline köleler ve cariyeler hizmet eder, ahiret ehline eşraf, asiller (ulular ve zahitler) hizmet eder.
- Bir kimse şu üç huyu kendisinde toplamadıkça bilge olmaz. Zenginlere haset gözüyle değil nasihat gözüyle bakmak, kadınlara şehvet gözüyle değil şefkat gözüyle bakmak, fakirlere kibir gözüyle değil alçakgönüllülük gözüyle bakmak.
- Ulu ve yüce Allah'a hiyanet edenin perdesini ulu ve yüce Allah açıktan yırtar.
- Kul nefsi itibariyle Hak Teâlâ'ya karşı insaflı olursa Hak Teâlâ onu affeder.
- Halktan az, Hak Teâlâ'dan çok söz ediniz.
- Arif Allah karşısında edepli olmaktan el çekti mi mahvolanlarla birlikte mahvolup gider.
- Allah'la zengin ve güçlü olan daima zengin, kendi kazancıyla zengin olan da daima fakirdir. Yahya birinci zümreyle cezbe ehlini, ikinci zümreyle mücâhede ehlini kastetmiştir. Nitekim bir sözünde şöyle demiştir: Hak Teâlâ'nın ferahlıkta lütuf nitemi, darlıkta arındırma nimeti vardır. Şayet rahat verirse lütfundan; sıkıntı verirse seni tezkiye etmek istemesindendir. Eğer sen kulsan ferahlıkta bulun.
- Cehennemde yanıp tutuşan tevhit ehlinin ahından hayret ediyorum! Tevhitlerindeki içtelikten ateş onları nasıl yakabiliyor!
- Tenzih ederim O Allah'ı ki, kul günah işler, ama O bundan hayâ eder!
- Veli münafıklık ve ikiyüzlülük yapmaz. Böylesi birinin dostu gayet az olur. (Allah onu dost edinir mi?)
- Kötü dost odur ki, kendisinden bir şey istemeye ve ona, "Beni duadan unutma," demeye ya da onunla yaşarken yüzüne gülmeye ya da senden çıkan bir hata nedeniyle de özür dilemeye ihtiyaç duyarsın.
- Müminin senden aldığı nasip (en az) şu üç şey olmalıdır: Eğer ona faydalı olamıyorsan, bari zararlı olma, şayet onu sevindiremiyorsan hiç değilse üzme, eğer övmüyorsan bari yerme.
- Ateşin tohumunu ekip cennete tamah etmekten büyük bir ahmaklık yoktur!
- Tevbeden sonra işlenen bir günah, tevbeden önce işlenen bin günahtan daha çirkindir.

- Müminin günahı korku ile ümit arasında bulunur, iki arslan arasındaki tilkiye benzer.
- Günahı terk etmek, deva olarak size yeter.
- Şaşarım o kimseye ki, hastalanmak korkusuyla yemekten perhiz eder de ceza görmek korkusuyla günahtan perhiz etmez!
- Hak Teâlâ'nın keremi cehennemi yaratmış olmasından çok cenneti yaratmış olmasında daha açıktır. Zira her ne kadar cenneti vaat etmişse de, şayet cehennem korkusu olmasaydı bir tek kişi bile tâat ehlinden olmazdı (ve bu nedenle de cennete gidemezdi).
- [Dünya meşguliyetler ve korkular diyarıdır, kul ya cennete ya da cehenneme varıp orada karar kılana kadar sürekli olarak meşgaleler ile korkular arasında bulunur. (Sülemî, *Tạbakatu's-Sûfiye,* 110)]
- Dünya baştan sona kadar bir anlık gama değmez, imdi dünyadan alınan azıcık bir pay için tüm ömrü gam içinde geçirmek nasıl doğru olur?
- Dünya şeytanın dükkânıdır, sakın onun dükkânından bir şey aşırmayasın, zira koşup onu senden geri alır.
- Dünya şeytanın şarabıdır. Ondan içip sarhoş olanın, kıyamet günü Allah'ın bekçileri arasında hasret ve nedamet içinde ayılması dışında hiç aklı başına gelmez.
- [Dünya bir geline benzer; ona talip olan saçlarını tarar ve süsler. Ona karşı zahit olan ise yüzünü karalamakta, saçlarını yolmakta ve elbisesini yırtmaktadır. (Arif ise Allah'la meşgul olduğu için bu gelinle hiç ilgilenmez.) (*Kuşeyrî Risalesi*, 257)]
- Dünyada endişe ve gam, ahirette azap ve ceza vardır. İmdi ne zaman ondan (kurtulup) rahata erilecek? Aziz ve Celil olan Allah buyurur ki: Benden şikâyet ediyorsunuz, ama size gizli değildir ki, iki âlem de benimdir ve ben de sizinim!
- Dünyayı kazanmada nefsler için zillet, cenneti kazanmada izzet vardır. Şaşılır o kimsenin haline ki, baki ve daimi olmayan bir şeyi eline geçirmek için zillet ve miskinliği tercih eder!
- Dünyanın uğursuzluğu o derecedir ki, onu arzu etmen bile seni ulu ve yüce Allah'tan alıkoymaktadır. Onu elde edince ne olacağını var buna kıyas et!
- Üç kişi akıllıdır: Dünya kendisini terk etmeden önce dünyayı terk eden; mezara girmeden önce mezarını hatırlayıp yatacağı yeri imar eden; huzuruna varmadan önce ulu ve yüce Rabbinin rızasını kazanan.
- Kul için ne öncekilerin ne de sonrakilerin eşini gördükleri ve benzerini işittikleri iki şiddetli musibet vardır: Mala sahip olan bir kul ölüm zamanı bunlarla yüzyüze gelir. Bu musibetler hangileridir diye soranlara dedi ki: "Ölüm vakti kulun

topladığı malların tümünü elinden alırlar, bu bir. Öldükten sonra da tek tek hepsinin hesabını sorarlar, bu iki!"

- Altın ve gümüş akreptir, bunlarla ilgili tılsımı öğrenmeden sakın onlara el uzatma, yoksa onun zehiri seni mahveder. Onun tılsımı nedir diyenlere dedi ki: "Helal yoldan kazanıp hakça harcamaktır."
- Akıllı kimsenin dünyaya yönelmesi, cahil kişinin ondan yüz çevirmesinden daha iyidir.
- Ey ilim sahipleri! Köşkleriniz kayserin saraylarına, konaklarınız kisranın konaklarına, binalarınız Şeddâd'ın binalarına benzemekte, kibriniz Âd kavminin kibrini andırmaktadır. Bütün bunlar hiç kimsede olmayan tarzda sizde var!
- Bu dünya peşinde koşan daima günah zilletinde, o dünyayı arayan hep tâat izzetinde, Hakkı arayan da sürekli olarak ferahlık ve rahatlıktadır.
- Tevekkülü eleştiren imanı eleştirmiş olur.
- Servetine dayanıp sana karşı gururlanan kimseye kibirli davranman alçakgönüllülüktür.
- Kişinin ayağının sürçmesi kendisi hakkında hataya düşmüş olmasındandır.
- Müritlere şu üç şey mutlaka gereklidir: Başını sokacak bir ev, hayatını sürdürecek miktarda gıda, bir meslek sahibi olabilecek kadar iş. Evi halvettir, zorunlu miktardaki gıdası tevekküldür, sanatı ibadettir.
- Oburluğa düşkün olan müritten melekler kaçar; hırsla fazla yemeye düşkün olan derhal şehvet ateşiyle yanıp tutuşur. İnsanoğlunun bedeninde bin organ vardır. Bunların hepsi de şerden olup tümü şeytanın elindedir. Mürit aç kalır ve nefsini riyazete çekerse sözü edilen organlar kurur ve açlığın ateşinde yanar.
- Açlık nurdur, tokluk ateş, iştah ve arzu da odun. Şehvet odunundan çıkan yangın sahibini yakmadan sönmez.
- Tıka basa karnını doyuran hiçbir kul yoktur ki, Hak Teâlâ bir daha asla bulamayacağı bir şeyi ondan almasın.
- Açlık sıddıkların bedenlerinin gıda (ve güç) aldıkları, Allahü Teâlâ'nın yeryüzündeki yemeğidir.
- Müritlerin açlığı riyazet, tevbekârlarınki tecrübe, zahitlerinki siyaset, ariflerinki hediyedir.
- Zenginlerin türlü türlü yemeklerini tıka basa yiye yiye midesini fesada uğratan bir zahitten Allah'a sığınırım!
- Sûfiler üç zümredir: Zahitler, müştaklar, vâsıllar (arifler). Zahitler sabırla, müş-

taklar şükürle, arifler velilikle uğraşırlar (tedavi görürler).

- Bir kimsenin amele işaret ettiğini görürsen bil ki onun yolu verâ'dır. Zikre sarıldığını görürsen bil ki onun yolu abdalların yoludur. İlahi lütuflara işaret ettiğini görürsen bil ki, onun yolu ariflerin yoludur.
- Şükrettiğin sürece şükreden değilsin. Zira şükrün nihai noktası hayrette kalmaktır.
- Ahireti irade eden bir müridin gönlü şu dört yerin dışında dinginlik ve huzur bulmaz: "Ya mescitte, ya evinde bir köşede, ya mezarlıkta ya da hiç kimsenin göremeyeceği bir yerde! Sonra ulu ve yüce Allah'ın zikrine doymayan kimse dışında kimseyle oturup kalkmaz!"
- Mürit için en zor olan nedir sorusuna, "Zıddı olanlarla oturup kalkmaktır," cevabını verdi.
- Halvetle ünsiyet ile halvette Hakla ünsiyet arasındaki farka dikkat et. Eğer halvetle üns halindeysen halvetten çıkınca üns gider. Şayet Hakla ünsiyet halindeysen ister çöl, ister dağ, ister yayla olsun, bütün âlem sana göre bir olur.
- Yalnızlık, sıddıkların oturup kalktıkları dostlarıdır.
- Bela gelince sabrın hakikatleri baş gösterir, kaderin tecellisi temaşa edildiğinde rızanın hakikatleri yüz gösterir.
- Bugünü hoş olan yarın hoşlanmadığı şeyle karşılaşır; bugünü hoş olmayan yarın hoşlandığı şeye ulaşır.
- Din tamahkârlıkta kaybolur, verâ'da baki kalır.
- Güzel huyla birlikte bulunan günah zarar vermez.
- Hardal tanesi kadar sevgiyi ve sevgiyle yapılan ibadeti, sevgisiz yetmiş yıllık ibadete tercih ederim.
- Ameller şu üç şeye muhtaçtır: İlim, niyet, ihlas!
- Dürüst bir tevekkülle (mâsivâya) kulluktan azat olunabilir, ihlasla cezadan kurtulunabilir. Kazâya rıza göstererek hayatınızı hoş hale getirebilirsiniz.
- İman üç şeydir: Korku, recâ, mahabbet. Korkuda üstü örtük olarak günahı terk vardır. Böylece cehennemden kurtulursun. Recâda üstü örtük olarak tâata dalmak vardır. Bu yolla cennete girersin. Mahabbette üstü örtük olarak sıkıntılara katlanmak vardır. Hakkın rızası bu yolla olur.
- Arif Allahü Teâlâ'nın zikrinden daha çok sevdiği bir şeyi olmayan kimsedir.
- Marifet, nezdinde yerine getirilmedik hakkı olduğu sürece kalbine girmek için yol bulamaz.

- Allah korkusu kalpteki bir ağaç olup semeresi dua ve niyazdır. Bu korku kalpte yerleşince bütün organlar itaat edip dinin davetine icabet eder ve günahlardan uzaklaşırlar.
- Talihlerin en yüksek makamı korku, vâsıllarınki hayâdır.
- Her şeyin bir süsü vardır, ibadetin süsü Allah korkusudur. Bu korkunun işareti de ihtiraslı olmamaktır.
- Fakrın belirtisi fakr (elden gider) korkusudur.
- En yüksek takva alçakgönüllülüktür.
- Allah için ihlas, ameli kusurlardan arındırmaktır.
- Şevkin işareti organları günahtan korumandır.
- Hak Teâlâ'ya iştiyâk duymanın işareti rahatlıkla hayatı sevmektir. Yani kul hayatta bulunup kendisini yakıp yandıran bir sıkıntısı bulunmadığında şevki bol olur demek istiyor.
- Taat Allah'ın hazinesi, dua bu hazinenin anahtarıdır.
- Tevhit nur, şirk ateştir. Tevhit nuru tevhit ehlinin tüm günahlarını yakar. Nitekim şirkin ateşi de müşriklerin bütün günahlarını yakıp kül eder.
- Tevhit daha önce gerçekleşen küfür ve inkârları yok etmekten âciz olmadığı gibi, işlenmiş günahları ve isyanları yok etmekten de âciz değildir.
- Verâ' söz cambazlığı yapmaksızın şeriat ilmi sınırında durmaktır.
- Verâ' iki türlüdür. Zahirdeki verâ' ancak Allah için hareket etmek; bâtındaki verâ' Allah'tan başka bir şeyi kalbe sokmamaktır.
- Züht üç harftir: *Z-H-D*. *Z*, ziyneti terk; *H*, hevesi terk; *D*, dünyayı terk etmektir.
- Zühtten mal ve mülke ilişkin, mahabbetten de nefs ve ruha ilişkin cömertlik doğar. (Zahit malını, âşık canını feda eder.)
- Züht dünyadan vazgeçmedır.
- Züht dünyayı hırsla talep etmekten çok onu hırsla terk etmektir. Zahit dünyayı talepten çok onu terk etme ihtirasını taşır.
- Zahidin dışı saf, içi karışıktır. Arifin içi saf ve dışı karışıktır.
- Elden kaçırma ölümden çetindir. Zira ölüm halktan, elden kaçırma Hak Teâlâ'dan ayrılmaktır.
- Düşünüp taşınmadan önce konuşan pişman olur, konuşmadan önce düşünüp taşınan selamet bulur.
- İçten bir tevbenin işareti üçtür: Oruç tutmak için az yemek, namaz kılmak için az uyumak, Hak Teâlâ'yı zikretmek için az konuşmak.

- Tevbe günahların hepsini boğar. Tevbe bunu yaparsa acaba Onun rızası ne yapar? Rızası bütün arzuları boğar. Rızası bunu yaparsa sevgisi ne yapmaz ki? Sevgisi akılları dehşete düşürür. Sevgisi bunu yaparsa dostluğu ne yapmaz ki? Dostluğu ondan başka her şeyi unutturur. Dostluğu bunu yaparsa lütfu ne yapmaz ki?
- Allahü Teâlâ'nın bizden razı olup olmadığını neyle bilebiliriz sorusuna cevaben, "Senin Ondan razı olman, Onun senden razı olduğunun nişanıdır," demişti.
- Ondan razı olmadığı halde ariflik davasında bulunan birisi hakkında ne dersin diye soranlara: "Evet, Onun nimetlerinden gafil olan, ister nimet, ister mihnet, ister günah olsun kaderin her tecellisini hışımla karşılar!"
- Ne zaman tevekkül makamına erer, züht abâsını giyip zahitlerle oturur ve kalkabilirim diyen birine, "Hak Teâlâ sana üç gün gıda vermemiş olmasına rağmen kendinde bir zayıflık duymama noktasına varıncaya kadar nefse sırren çile çektirdiğin zaman! Şayet bu dereceye ulaşmış değilsen zahitlerin oturdukları mefruşatta oturman cehalettir, yoksa aralarında rezil olmandan emin olmam," demişti.
- Yarın en emin kim olur sorusuna, "Bugün en fazla korkan," diye cevap vermişti.
- Kişi ne zaman tevekkül mertebesine ulaşır diyenlere, "Ulu ve yüce Allah'ın kendisine vekalet etmesine razı olduğu zaman," demişti.
- Zenginlik nedir? "Allah'la emniyet bulmak."
- Arif kimdir? "Varlığı yok olan."
- Dervişlik nedir. Fakirlik neye denir? "Rabbinle tüm kâinattan kopmandır."
- Bir kere yanında fakirlikten ve zenginlikten söz edilince şöyle demişti: "Yarın ne fakr ne de zenginlik tartılacak, yalnızca sabır ve şükür tartılacak. Şu halde fakra sabır, zenginliğe şükretmek gerekir."
- İnsanların en sebatkârı kimdir? "En fazla yakîni olandır."
- Mahabbetin belirtisi nedir? "İyilik görmekle fazlalaşması, eziyet görmekle noksanlaşmamasıdır."
- Biri kendisinden öğüt isteyince, "Fesuphanallah! Verdiğim öğüdü nefsim kabul etmeyince başkası nasıl kabul eder?" dedi.
- Dedikodunu yapan bir cemaat görüyoruz diyenlere dedi ki: "Şayet Hak Teâlâ beni affetmeyi dilerse bunun bana bir zararı olmaz. Şayet affetmezse demek ki söylediklerine layıkım!"
- Sen neden hep recâdan söz açıp daima Onun lütuf ve keremini anlatıyorsun diyenlere, "Benim gibi bir civanmert ve fütüvvet ehli ancak lütuf ve keremden söz eder," demişti.

Münâcâtı

- Yâ Rab! Kazandığım sevaplardan çok işlediğim günahlara bakıp sana bel bağlıyorum. Zira sevap kazandığım zaman kendimi tâatta ve ihlasa güvenir buluyorum. Afetlerle tanınmış bir kimseyken tâatım nasıl ihlaslı olabilir. Ama günahtayken kendimi affına güvenir buluyorum. Sıfatın cömertlikken nasıl olur da beni affetmezsin?
- İlahi! Musa Kelîm ve Hârûn Azîz'i zalim ve azgın kâfir Firavun'un yanına gönderirken bile, **'Ona gidip yavaş ve yumuşak bir ifade ile deyin ki ...'** [TÂHÂ 20:44] buyurdun. Mevlâm! Tanrılık davasında bulunan birisine karşı lütfun bu olunca, canu gönülden sana hizmet edip kulluk yapan kimseye lütfun acaba ne olur? İlahi **'En ulu Tanrınız benim'** [NÂZİÂT 79:24] diyen bir kimseye bu kadar lütufkâr, halim selim bir şekilde davranırsan, **'Yüce Rabbin ismini tesbih ve takdis ederim'** [A'LÂ 87:1] diyen birisine karşı kimbilir nasıl davranırsın?
- İlahi! Bütün malım mülküm bir çuldan ibaret! Bununla beraber biri bunu benden isterse ihtiyacıma rağmen bunu ondan esirgemem. Senin ise bunca rahmetin var ve bir zerreye bile ihtiyacın yok. Rahmete muhtaç bunca insan varken rahmetini onlardan nasıl esirgersin?
- İlahi! Bize bir iyilikle gelene, ondan daha hayırlısını ihsan ederiz. **'Biz sevap getireni on katıyla mükâfatlandırırız'** [EN'ÂM 6:128] buyurmuşsun. Verdiğin şeylerin en iyisi imandır. Geriye cemâlini temaşadan daha iyi ne kalmaktadır?
- İlahi! Nasıl sen kimseye benzemiyorsan, işlerin de kimsenin işine benzemiyor. Bir kimse sevdiği kimsenin rahatını ister, sense sevdiğin kimsenin başına bela yağdırıyorsun!
- Mevlâm! Bana dünyada vermek istediklerini kâfirlere ver, ahirette vermek istediklerini de müminlere. Zira bana dünyada zikrin, ahirette yüzün yeter!
- İlahi! Günah işledim diye sana dua etmekten nasıl vazgeçebilirim ki, günah işledim diye senin bana ihsanda bulunmaktan vazgeçtiğini görmemekteyim! Her ne kadar günah işliyorsam da, sen yine lütfunu aynı şekilde gönderiyorsun. İmdi ben de her ne kadar günah işliyorsam da yine aynı şekilde sana dua etmekten geri durmayacağım.
- İlahi! Şayet ben günahtan vazgeçmeye kadir değilsem sen günahımı affetmeye kadirsin!
- Benden meydana gelen bir günahın iki yüzü vardır: Bir yüzü lütfuna bakmakta, diğeri zaafıma. Lütfuna bakan günahımı bağışla, zaafıma bakan günahımı yarlığa!

- İlahi! Bendeki kötü fiile bakıp senden korkuyorum, sendeki lütufkârlığa bakıp ümitleniyorum. İmdi bendeki kötü fiil yüzünden sendeki lütfu benden esirgeme!
- Rabbim! Bana lütufta bulun, zira ben de seninim! (İyiliğim lütfunladır. Çünkü ben seninim.)
- İlahi! Senden nasıl korkarım ki, sen Kerîm'sin! Nasıl korkmam ki sen Aziz'sin!
- [İlahi! Sana hangi yüzle dua ederim ki, ben günahkâr bir kulum! Nasıl dua etmem ki, sen Kerem sahibi bir Allah'sın! Nasıl ferahlanırım ki, sana asi oldum. Nasıl ferahlanmam ki, seni tanımış bulunuyorum. (İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* IV:91)]
- İlahi! Ne hoş bir Rabsın ki, kul günah işliyor. Sen kerem hayâsıyla hayâ ediyorsun!
- İlahi! Benim seni sevmemi arzu ediyorsun, oysa senin bana ihtiyacın yok. İmdi ben senin beni sevmeni nasıl arzu etmem ki, her şeyimle sana muhtacım!
- İlahi! Ben bir garibim, senin zikrin de garip; zikrinle ülfet etmişim, zira garip gariple ülfet eder.
- Mevlâm! Gönlümdeki lütufların en zevklisi sen Rabbimden ümitli olmam; şu günahkârın dilindeki en hoş söz senin kelamın, bu zavallı suçlu kulun üzerinden geçen en sevimli zaman senin yüzündür.
- İlahi! Cennete gitmek için sevabım yok. Cehenneme de takat getiremem. Şimdi iş lütfuna kaldı.
- Yarın kıyamet gününde ne getirdin derlerse derim ki: "Rabbim! Dünya zindanından ancak birbirine karışmış saç sakal, eski bir elbise, dünya kadar üzüntü ve yığın yığın mahcubiyet getirebildim. Beni rahmet suyuyla yıka, bir hil'at giydir ve bir şey de sorma!
- [Allah'ım! Bizi, bedenle dua edip kalple kaçanlardan kılma! Ey katımızda en değerli olan! Bizi katında en değersiz kılma! (İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* IV:90)]
- İlahi! Hücetim hacetim, hazırlığım yoksulluğum, sana vesilem üzerimdeki nimetin, katındaki şefaatçım yanımdaki lütfundur (IV:9). Allah'ın en çok sevdiği şey af olmasaydı, varlıklar içinde en çok sevdiğini günaha düşkün kılmazdı." (IV:92) [İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* IV:90]
- İlahi! Günahımı affetmeni nasıl ummam ki, beni ona sürükleyen senden umutlu olmam oldu!
- Nefsimi nasıl severim ki, sana asi oldu; nasıl sevmem ki, seni tanıdı!
- Adaletini ileri sürecek olsa sevabımız, lütfunu ortaya getirecek olsa günahımız

kalmaz!

- Affedersen merhametli davrananların en hayırlısı sensin, azap edersen zalim değilsin! Rabbim!
- İlahi! Kadir olduğun için veya muhtaç olduğum için rahmetine eriştir beni!
- Ey yoldayken beni nimetiyle besleyen ve katına vardığımda ihsanına işaret eden! Seni tanımam sana delilimdir, seni sevmem nezdindeki şefaatçımdır.
- Ey hazinesinde bulunanların en hayırlısı olan imanı istemeden veren! İstediğimiz affını bizden esirgeme!
- İlahi! İblis sana da bize de düşmandır. Senin bizi affetmen onu dehşetli şekilde kızdırıp çatlatır. Affet bizi ey en merhametli Zat!
- Ey dua etmeyene gazap eden! Dua edeni eli boş çevirme!
- [İlahi, Sana delalette ve rubûbiyetine işaret ettim. Bunu unutma! Günahla kelepçelenmiş ellerimi sana kaldırıyor, ümitle sürmeli gözlerimi sana çeviriyorum. Latif bir Melik olduğun için beni kabul et, zavallı bir kul olduğum için bana merhamet et! (İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, IV:90-97)]
- Naklederler ki, Yahya bir şehirde yüzbin akçe borç alıp bunu hacılara, gazilere, fakirlere, âlimlere ve sûfiler harcamıştı. Vadesi dolunca alacaklılar gelip paralarının ödenmesini istediler. Bu yüzden Yahya'nın kalbi meşguldü. Cuma gecesi Peygamber'i (s.a.v.) rüyasında gördü. Hz. Peygamber buyurdu ki: "Ey Yahya! Canını sıkma, çünkü canını sıkmana ben üzülüyorum, kalkıp Horasan'a git. Zira o yüzbin akçeye bedel bir kadın, orada sana verilmek üzere üçyüzbin akçe bırakmıştır. Yahya, "Ya Resulullah! Bu Horasan'ın hangi şehridir, o insan kimdir?" dedi. "Şehirden şehire uğrayarak git, geçtiğin yerlerde vaaz et, çünkü sözün gönüllere şifadır. Ben nasıl gelip rüyada sana göründümse, aynı şekilde gidip rüyada o insana da görüneceğim." Sonra Yahya Nişabur'a vardı, burada onun için Tâk'ın yanında ve halkın önünde bir kürsü kurdular. Şöyle dedi, "Ey Nişaburlular! Peygamber'in (s.a.v.) işaretiyle Nişabur'a geldim. Zira Hz. Peygamber, 'Senin borcunu birine havale ettim,' buyurdu. Benim yüzbin akçe borcum var. Biliyorsunuz ki, benim sözüm her zaman güzel ve çekicidir, şimdi bu borç perde oluyor. (Borcu düşündüğüm için güzel konuşamıyorum.) Biri, "Ben senin ellibin akçe borcunu ödeyeyim," dedi. Diğeri, "Kırkbin akçe borcunu ben ödeyeyim," dediyse de Yahya bu teklifleri kabul etmeyip, "Efendimiz (s.a.v.) birisine işaret buyurdu," dedi. Sonra vaaz etmeye başladı. İlk gün vaaz meclisinde yedi cenaze kaldırdılar. Sonra Nişabur'da borcu ödeyecek olan bulunmadığından buradan ayrılıp Belh'e gitmeye karar verdi. Buraya ulaşınca vaaz etmekten bir süre onu

alıkoydular. Zenginliğin fakirlikten üstün olduğuna dair vaazlar verince kendisine yüzbin akçe verdiler. O bölgede bir şeyh vardı. Meğer Yahya'nın sözlerini hiç hoş bulmamış ve, "Hak Teâlâ ona bunun bereketini göstermesin," demiş. Yahya Belh'ten ayrılınca yolunu kesip malını yağmaladılar. Bu o pirin bedduasının eseriydi denildi. Sonra Hire'ye ve başka bir rivayete göre Merv'e gitmeye karar verdi. Hire'ye gelince rüyasını anlattı. Burada emîrin kızı meclisteydi. Biri aracılığıyla ona, "Ey İmam! İçin rahat olsun, borç meselesini gönlünden çıkar, çünkü falan gece Efendimiz (s.a.v.) rüyada sana söylediğini bana da söyledi, 'Ya Resulullah, ben onun yanına gideyim mi?' diye sorduğumda, 'Hayır, o buraya gelecek,' buyurdu. O günden beri seni bekliyorum. Babam beni kocaya verince başka kadınlara verdikleri kurşun ve bakır kadar bana altın ve gümüş yaptı. Bunun tutarı üçyüzbin akçe etmektedir. Hepsini sana feda edeceğim, ama bir dileğim var, dört gün daha meclis kurup vaaz et," dedi. Yahya da dört gün meclis kurup nasihat etti. İlk gün on, ikinci gün yirmi, üçüncü gün kırk, dördüncü gün yetmiş cenaze kaldırdılar, vaazın etkisiyle bu kadar kişi kendinden geçip can vermişti. Beşinci gün yedi deve yükü altınla birlikte Hire'den ayrıldı. Belhûm'a (veya Belh'e) ulaşınca kendisiyle birlikte o malı götüren oğlu bu malı alacaklılara ve yoksullara verip bizi eli boş bırakır düşüncesiyle, seher vakti münâcât edip başını secdeye koyan babasının kafasına birden kocaman bir kaya bıraktı. Yahya, "Malı alacaklılara veriniz," dedikten sonra son nefesini verdi. Tarikat ehli naaşını omuzları üzerinde Nişabur'a getirip Ma'mer Mezarlığında toprağa verdiler, vesselam.

ŞÂH ŞUCÂ' KİRMÂNÎ

(ö. 276/884)

Basiret gözü keskin, suret ve sîrette şahin, marifet sıddıkı, sıfatsız ihlaslı, ruhani kandilin nuru olan Şâh Şucâ' Kirmânî (r.a.) asrının ulusu, zamanın muhteşemi olup tarikat ayyârlarından ve hakikat yolunu tutanlardandı. Firaseti öyle keskindi ki, asla hata olmazdı. Şehzadelerden olup eserleri vardı. Kaleme aldığı kitaplardan birinin adı *Mir'âtü'l-Hükemâ*'dır.

Ebû Tûrâb ve Yahya bin Muâz gibi birçok şeyhle görüşmüş, (abâ değil) kâba [bir tür kaftan] giymişti. Nişabur'a gelince azametli bir şeyh olan Ebû Hafs onu görünce (firasetiyle tanıyıp) ayağa kalktı, kendisini karşıladı ve, "Abâda aradığımı kâbada buldum," dedi.[1]

Naklederler ki, kırk yıl uyumamıştı, uyumamak için gözlerine tuz kordu, iki gözü iki kan çanağı olmuştu. Kırk yıldan sonra bir gece uyudu ve rüyasında ulu ve yüce Allah'ı görüp, "Ya Rab! Seni uyanık halde ararken rüyada buldum," dedi. Allah, "Ey Şâh! Sen beni o uyanıklık sayesinde buldun. Eğer o uyanık hallerin ve uykusuzluk olmasaydı, bu rüyayı görmezdin," buyurdu. Bundan sonra her gittiği yere bir yastık götürüp başının altına koyarak uyuduğunu ve, "Ola ki bir daha öyle bir rüya görürüm," deyip durduğunu görürlerdi. Gördüğü rüyaya âşık olmuştu, "Bu uykudan bir zerreyi bir âlem dolusu uyanıklığa değişmem," diyordu. Uyku halini uyumama halinden üstün tutuyordu.

Naklederler ki, Şâh dünyaya gelince yeşil bir hatla göğsünün üzerine Allah diye yazılmıştı. Kendisine gençlik galip gelince temaşayla meşgul oldu. Rebap çalmayı belledi, hoş bir sesi vardı. Rebap çalıp ağlıyordu. Bir gece çalarak ve şarkı söyleyerek dışarı çıktı. Bir mahalleye indi. Bir gelin kocasının yanından kalkmış onu seyretmeye gitmişti. Adam uyanmış, karısını görememiş ve bunun üzerine, "Ey zalim! Tevbekâr olmanın zamanı daha gelmedi mi?" demişti. Bu sözün etkisinde kalan Şâh Şucâ',

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, X:227; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, IV:67; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 192; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:105; *Kuşeyrî Risalesi*, 148; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 137; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 240; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, II:360.

"Geldi, geldi ..." demiş. Elbisesini yırtmış, sazını kırmış, gusül yapmış, dönüp evine gelmiş ve oturmuştu. Göğsünün üzerinde yazılı olan Allah adı adın aslına dönüşüp içine yerleşmişti. Kırk gün evinden çıkmadı ve hiçbir şey yemedi. Sonra çıkıp gitti. Bunun için babası, "Bize kırk yılda verdiklerini ona kırk günde verdiler," demişti.

Naklederler ki, Şâh'ın bir kızı vardı. Kirmân Şahı dünür olmuştu, üç gün süre istedi. Bu üç günde gidip mescitleri ve zaviyeleri dolaştı. Nihayet (fevkalade güzel bir biçimde) namaz kılan bir derviş gördü. Namazını tamamlayana kadar sabretti ve, "Ailen var mı?" dedi. Derviş, "Hayır," dedi. Şâh, "Kur'ân ehli bir eş ister misin?" dedi. Derviş, "Üç akçeden fazla parası olmayan biriyim, bana böyle bir aileyi kim verir?" dedi. Şâh, "Sahip olduğun bu üç akçeye ben sana kızımı veririm, bir akçeyle ekmek, biriyle helva, biriyle de güzel koku alır ve nikâhı kıyarsın," dedi. Derviş bu şekilde hareket etti. Şâh da o gece kızı onun evine gönderdi. Dervişin evine gelen kız, su testisinin üzerine konulmuş kuru bir ekmek görünce, "Bu nedir?" diye sordu. Derviş, "Dünden kaldı, bu gece (iftar etmek) için bıraktım," dedi. Bunun üzerine kız oradan ayrılıp gitmeye kalkınca Derviş, "Zaten Şâh'ın kızının yanımda kalamayacağını biliyordum," dedi. Kız, "Ey genç! Hiç de sandığın gibi değil, seni yoksul bulduğum için gidiyor değilim, daha doğrusu iman ve yakînindeki zaafından dolayı gidiyorum, zira dünkü bir ekmeği saklamışsın, rızk verene güvenin yok. Ancak ben asıl babama şaşıyorum, yirmi yıl beni evinde koruduktan sonra, 'Seni iffetli ve takva sahibi birine vereceğim,' deyip beni tuttu ulu ve yüce Allah'a güvenmeyen birine verdi," dedi. Derviş, "Bu günahın bir yolu var, bağışla beni," dedi. Kız, "Bunun yolu şudur: Bu evde ya ben bulunurum ya da kuru ekmek! İkimizden birini tercih et," dedi.

Naklederler ki, Ebû Hafs, Şâh'a gönderdiği bir mektupta, "Nefsime, amelime ve kusuruma bakıp ümitsizliğe düştüm, vesselam," diye yazmış, Şâh da gönderdiği mektupta şunları yazmıştı: "Mektubunu kendi gönlüme ayna yaptım, şayet halis bir biçimde nefsimden ümit kesecek olursam saf bir şekilde Allah'a ümit bağlamış olurum. Eğer hakkındaki ümidim saf olursa ulu ve yüce Allah'tan saf bir şekilde korkmuş olurum. İşte o zaman kendi nefsimden tamamıyla ümit keserim, nefsimden ümit kesersem o zaman Aziz ve Celil Allah'ı zikredebilirim. Ben Allah'ı zikredersem Allah da beni zikreder. Allah beni zikredince yaratılanlardan kurtulur, aralıksız olarak (Allah tarafından) sevilenlerle olurum."

Naklederler ki, Şâh ile Yahya bin Muâz arasında bir dostluk vardı. Ama bir şehirde bulundukları halde Şâh, Yahya'nın meclisinde bulunmazdı. Niçin gelmiyorsun diyenlere Şâh, "Doğrusu budur da ondan," derdi. Israr edilince meclise gelip Yahı-

ya'nın farkına varamayacağı bir şekilde bir köşeye çekilip otururdu. Yahya konuşmaya başlayınca dili tutuldu ve, "Burada vaaz etmeye benden daha layık biri var," dedi. O zaman Yahya cemaate dönüp, "Meclise gelmem doğru olmaz demedim mi?" dedi.

"Erdemlerini görmedikleri sürece erdem sahipleri herkesten üstündür. Erdemlerini görünce artık başkalarından üstün olmazlar. Velilik sahipleri veliliği görmedikleri sürece velidirler, velililiği görünce artık veli değillerdir."

"Fakr, kulun nezdindeki Hakkın sırrıdır, kul fakrı gizli tutarsa emin olur, açıklarsa fakr ismi ondan kalkıp gider."

"Fakr işareti üçtür. İlki şu: Nazarında dünyanın hiçbir değeri bulunmamalı, öyle ki önündeki altın ve gümüşle toprağı bir görmelisin, eline geçen altın ve toprağı, eline bulaşan toprağı silkeler gibi silkelemelisin. İkincisi şu: Gönlünde halkı görme arzusu yok olmalı. Öyle ki, onların övmesiyle yermesi, nezdinde bir olmalı. Ne övmeden artmalısın ne de yermeden eksilmelisin, onlara karşı tutumun hep aynı düzeyde olmalı, üçüncüsü de şu: Arzuları tatmin düşüncesi gönlünden gitmeli. Arzularını tatmin etmeye düşkün olanlar, doya doya yiyip içerek arzularını tatmin etmekten nasıl zevk alıyorlarsa, sen de açlıktan, susuzluktan ve nefsani arzuları terk etmekten öte öyle zevk almalısın. İmdi, böyle olduğunda müritlerin yoluna dört elle sarılmış olursun. Şayet böyle değilsen bu yolda işin ne?"

"Korku daimi hüzündür, Allah'tan korkmanın belirtisi daimi korkmadır."

"Vacip olan korkma, Allahü Teâlâ'nın hukukuna uymada kusurluyum diyebilmendir."

"Güzel huylu olmanın belirtisi insanlara eziyet etmemek, onlardan gelen eziyetlere katlanmaktır."

"Takvanın belirtisi verâ', verâ'ın belirtisi helallığı şüpheli olan şeylerden geri durmaktır."

"Âşıklar aşkla idam edilmişlerdir. Zira vuslata erdiklerinde hayali olarak Tanrılık dâvasında bulunmuşlardır."

"Recânın belirtisi zahirin (ve tâatın) güzel olmasıdır."

"Sabrın belirtisi üçtür: Şikâyeti terk, içten bir rıza, kaderin tecellisini gönül hoşluğuyla kabullenme."

"Her kim gözünü haramdan sakındırır, nefsini arzulardan alıkor, sürekli murakabeyle içini mamur eder, sünnete tabi olarak dışını süsler ve helal yemeyi alışkanlık edinirse firaseti hiç şaşmaz."

Bir gün dostlarına, "Yalan söylemekten, hıyanette bulunmaktan ve dedikodu

yapmaktan uzak durunuz da başka ne isterseniz yapın," demişti.

"Tevbe etmiş olmak için dünyayı, murada ermek için de nefsin hevesini terk et."

Gece nasılsın diye soranlara cevaben dedi ki: "Şiş üzerine konulup ateşte kızartılan bir tavuğa nasılsın diye sormaya ne hacet!"

Naklederler ki, Hâce Ali Sirgânî [Kirmânî veya Sircânî], Şâh'ın mezarının başında yemek verirdi. Bir gün yemeği getirip koydu ve, "Ya Allah! Misafir gönder," dedi. Birden bir köpek çıkageldi. Hâce Ali köpeği kovmak için hoşt diye bağırınca Şâh'ın mezarının başından, "Misafir istiyorsun, ama gönderdiğimizde kovuyorsun," diye hâtiften bir ses geldi. Derhal kalkıp dışarıya koşan Hâce Ali bütün mahalleleri dolaştıysa da köpeği bulamadı. Kıra çıktı, köpeği orada bir köşeye çekilmiş uyurken gördü. Elindekileri avucundakileri köpeğin önüne koydu. Ama köpek buna hiç iltifat etmediğinden Hâce Ali mahcup oldu. İstiğfar makamına durup mendiliyle yüzünü örttü ve, "Tevbe ettim," dedi. Köpek dedi ki: "Ey Hâce Ali! Güzel bir şey yaptığını mı sanıyorsun? Misafir istiyorsun, gelince de sürüyorsun! Sana göz gerek! Eğer arada Şâh olmasaydı, başına geleni görürdün, vesselam!"

["Mümkün olan en nezih şekilde amel yapınız, ama yaptığınız amelleri gayet çirkin görünüz." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 193)]

YUSUF BİN HÜSEYN

(ö. 304/916)

Yüksek huzurda daimi olarak elpençe divân duran, **'Kınayıcının kınamasından korkmazlar'** [MÂİDE 5:54] veliliğinin deliliği olan, gizlilikteki güneş, karanlıktaki âb-ı hayat, iki âlemin şahini, vaktin kutbu Yusuf bin Hüseyn (r.a.) şeyhler cümlesinden olup önde gelen evliyadandı. Zahir ve bâtın ilimlerinin envâına vâkıftı. Marifetlerin ve esrarın açıklamasında güzel bir ifadesi vardı. Ulu şeyhlerin sohbetine yetişmiş, Ebû Tûrâb'ın sohbetinde bulunmuştu. Ebû Said Harrâz'ın arkadaşlarındandı. Zünnûn-ı Mısrî'nin müridiydi. Uzun bir ömür sürmüş, aralıksız olarak tamamıyla ciddi işlerle meşgul olmuştu. Melâmet yoluna ayağını sapasağlam basmış, yüce bir himmet sahibiydi.[1]

Başlangıçta ahvâli şöyleydi: Bir gün bir Arap kabilesinin yanına vardı. Arap Beyinin gayet güzel bir kızı vardı. Bu kız kendini Yusuf'un üzerine atmak için fırsat kolladı ve attı. Yusuf titredi, silkelendi ve kaçıp kurtuldu; uzaktaki başka bir kabileye vardı. O gece uyumadı, bütün geceyi başını dizine koymuş bir halde geçirdi. Bir ara uykuya daldı ve rüyasında bir benzerini daha görmediği bir yer gördü. Burada yeşil elbiseli kişiler toplanmışlardı. Biri gidip padişah gibi tahta oturdu. Yusuf bunların kim olduklarını öğrenmek istedi. Kendini onlara yakın bir yere attı. Topluluk yol verip saygı gösterdi. Yusuf, "Siz kimsiniz?" diye sordu. "Melekleriz, şu taht üzerinde gördüğün zat da Yusuf Peygamber'dir (a.s.), Yusuf bin Hüseyn'in ziyaretine geldi," dediler. "Ben kim oluyorum ki, Allah'ın Peygamber'i hal hatırımı sormak için yanıma geliyor?" diyen Yusuf'u bir ağlama tuttu. Bu haldeyken Yusuf (a.s.) tahttan inip onu kucakladı, götürüp tahta oturttu. "Ey Allah'ın nebisi! Ben kim oluyorum ki, bu kadar lütufkâr davranıyorsun bana?" dedi Yusuf. "O güzel kızın kendini senin kucağına atıp, senin de kendini Hak Teâlâ'ya havale edip Ona sığındığın an Allahü Teâlâ seni bana ve meleklere arz ve takdim edip, 'Dikkat et, ey Yusuf Peygamber! Sen kas-

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:238; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 185; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* IV:102; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:105; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* XIV:314; *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* XI:126; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:425; *Kuşeyrî Risalesi,* 148; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 238; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 238; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:57; Fuat Sezgin, *GAS,* I:650.

teden Yusuf'sun. (**Ama biz seni ondan defeyledik.** [YÛSUF 12:24]) O ise kastetmeyen Yusuf'tur. Sen Zeliha'ya kastetmiştin (Rabbinin kanıtını görmemiş ve bu seni alıkoymamış olsaydı Zeliha'ya kapılmış gitmiştin.) O ise Arap Şahının kızına kastetmedi. Tam tersine ondan kaçtı,' buyurdu ve beni bu meleklerle birlikte senin ziyaretine gönderdi. Müjdeler olsun ki, sen Hakkın güzide bir kulusun," dedi ve ekledi: "Her çağın nişanesi (ve kutbu) var, bu çağın nişanesi Zünnûn'dur, İsm'-i Azam'ı o bilmektedir. Onun yanına git."

Yusuf uyanınca bütün varlığı derde düşmüştü, kendisine şevk galebe çaldı, Mısır'ın yolunu tuttu, Hak Teâlâ'nın İsm'i Azamı arzusuyla yanıp tutuşuyordu. Zünnûn'un meclisine varınca selam verip oturdu. Zünnûn aleykümselam diye karşılık verdi. Burada meclisin bir köşesinde bir yıl kaldığı halde Zünnûn'a bir şey sormaya cesaret edemedi. Bir yıl sonra Zünnûn, "Bu genç neredendir?" diye sordu. Yusuf, "Rey'den" diye cevap verdi. Aradan bir yıl daha geçtiği halde ikisi arasında bundan başka bir konuşma geçmedi. Yusuf da köşesinde oturuyordu. Bir yıl geçtikten sonra Zünnûn, "Bu genç ne iş için gelmiş?" dedi. Yusuf, "Sizi ziyarete," dedi. Sonra Zünnûn, "Hiç hacetin var mı?" diye sordu. Yusuf, "Bana İsm-i Azam'ı öğretmen için geldim," dedi. Sonra bir yıl geçtiği halde aralarında bundan başka hiçbir konuşma geçmedi. Bundan sonra Zünnûn üzeri örtülü bir ağaç çanağı ona vererek, "Bunu alıp Nil'in öte tarafına geç, falan yerde bir şeyh var, bu çanağı ona ver ve her ne söylerse aklında tut," dedi. Biraz yürüdükten sonra ırmağı geçeceği sırada, acaba bu çanağın içinde kımıldayan şey nedir diye içine bir vesvese geldiğinden çanağı açtı, bir sıçan fırlayıp kaçtı. Yusuf hayretler içinde kalmıştı. Şimdi ben nereye gitmeliyim? O şeyhin yanına mı, yoksa Zünnûn'a mı diye düşünmeye başladı. Nihayet boş kaseyle şeyhin yanına vardı. Şeyh onu görünce gülümseyerek, "Sen Zünnûn'dan İsm'i Azam'ı öğretmesini mi rica etmiştin?" dedi. Yusuf, "Evet, öyle," dedi. Şeyh, "Zünnûn senin sabırsızlığını görünce sana bir fare teslim etti. Fesuphanallah! Senin bir sıçanı koruyacak gücün yok! İsm'i Azam'ı nasıl koruyacaksın?" deyince Yusuf gayet mahcup oldu. Dönüp Zünnûn'un zaviyesine geldi. Zünnûn, "Dün gece İsm-i Azam'ı sana öğretmek için yedi kere Hak Teâlâ'dan izin istedim, ama destur vermedi, yani henüz vakti değil. Sonra Hak Teâlâ, 'Bir fare verip onu dene,' buyurdu. Deneyince de durum bu oldu. Şimdi sen kendi şehrine dön, vakti gelene kadar bekle," dedi. Yusuf, "Bana öğüt ver," dedi. Zünnûn, "Biri küçük, diğeri büyük, öbürü de ikisinin ortası olmak üzere sana üç öğüdüm var. Büyüğü şu: Her ne okudun ve öğrendinse unut, her ne yazdınsa sil ki perde kalksın," dedi. Yusuf, "Bunu yapamam," dedi. Zünnûn, "Ortancası şu: Beni unut ve adımı da kimseye söyleme. Çünkü, 'pirim şöyle demiş-

tir, şeyhim böyle buyurmuştur,' demek tamamıyla kendini övmekten ibarettir," dedi. Yusuf, "Bunu da yapamam," dedi. Zünnûn, "Küçüğü de şu: Halka vaaz edip onları Hakka davet et," dedi. Yusuf, "İnşâallah bunu yaparım," dedi. Zünnûn, "Ama kendini arada görmemek şartıyla vaaz edeceksin," dedi. Yusuf, "Öyle yapayım," deyip Rey'e döndü.

Şehrin asilzadelerinden olduğu için bütün şehir halkı kendisini karşıladı. Zahir ehli Rey'de meclis kurup hakikatler hakkındaki sözleri açıklamaya başlayan Yusuf'a düşman kesilip ona karşı ayaklandı. Çünkü o zaman ilmin ancak sureti kalmıştı. Öte yandan Yusuf melâmî tabiatlıydı. İş o dereceye vardı ki, kimse onun vaaz meclisine gelmiyordu. Bir gün vaaz etmek üzere meclise gelince hiç kimseyi göremedi. Geri dönmek istediği sırada, bir kocakarının, "Vaaz ederken arada halkı görmeyeceğim, yalnızca Allah için konuşacağım diye Zünnûn'a söz vermemiş miydin?" diye bağırdığını işitince hayrete düştü. Bundan sonra mecliste dinleyici olsa da olmasa da konuşuyor ve vaaz ediyordu. Elli yılı böyle geçirdi.

İbrahim Havvâs, Yusuf'un müridiydi. Hali kuvvetlenmişti. Onun sohbeti bereketiyle çölü azıksız ve bineksiz katetme aşamasına ulaşmıştı. İbrahim diyor ki: Bir gece, "Git ve Yusuf bin Hüseyn'e, sen (ilahi huzurdan) sürülen ve kovulan kişilerdensin de," diye bir nida işittim. Ancak sırtıma bir dağı yüklenmek bunu ona söylemekten daha kolaydı. Ertesi gece yine aynı sesi işittim. Aynı sesi üst üste üç defa işittim. Üçüncü seferinde bu ses, "Ona kovulanlardan olduğunu söyle, eğer söylemezsen öyle bir darbe yersin ki, yerinden kalkamazsın," diyordu, kalktım ve fevkalade bir üzüntü içinde olduğum halde zaviyeye vardım, onu mihrapta otururken gördüm. Beni görünce, "Hiçbir beyit hatırlıyor musun?" diye sordu. "Evet," dedim. Bildiğim Arapça bir beyiti (nağme ve makamla) terennüm edince vakti hoş oldu, cezbeye tutuldu, ayağa kalktı, uzun süre dikildi, kanlı yaş gözlerinden su gibi akıyordu. Bir süre sonra yüzünü bana döndürüp, "Sabahtan şu ana kadar yanımda Kur'ân okuyorlar, gözümden bir damla yaş akmadı. Okuduğun iki mısra sayesinde bende böyle hal doğdu, tufan koptu, gözlerimden sel gibi yaş boşaldı. Bana, 'O, zındıktır,' diyen halk doğru söylüyor. Yüce Huzur'dan, 'O kovulmuştur,' diye gelen hitap da doğrudur. Kur'ân okununca hiç etkilenmeyip yerinde kalan, iki mısra dinleyince bu hale gelen bir kimse elbette (Hakkın huzurundan) kovulmuştur," dedi. İbrahim diyor ki: Onun hali karşısında şaşmış kalmıştım, inancım sarsıldı, bir korkuya kapıldım. Kalkıp çölün yolunu tuttum. Tesadüfen Hızır'la karşılaştım. Buyurdu ki: "Yusuf bin Hüseyn, Hakkın darbesini yemiştir, ama yine de onun yeri cennetin en yukarısıdır. Hak yolda o kadar çok yürüyüp ileri mertebelere varmak gerekir ki, alnına redde-

dilmişlik elini koyup, seni istenmeyen kişi ilan etmeleri halinde bile hâlâ yerin cennetin en yukarısı olsun. Zira bu yolda padişahlıktan düşen vezirlikten düşmez."

Naklederler ki, Abdülvâhid bin Zeyd (?) şettâr (rind) ve çok serkeş birisiydi. Anne ve babası aralıksız olarak bu yaramaz çocuklarının peşinde koşar dururlardı. Zira onu seviyorlardı. Bir gün Yusuf bin Hüseyn'in meclisine uğradı. Şeyhin, "Lütfunun eseridir ki, Hak Teâlâ (günahkâr kulları ve asi) insanları, sanki onlara muhtaçmış gibi kendine davet etmiştir," sözlerini söylediğini işitince bir nara atıp yere yığılıverdi; kalkıp mezarlığa gitti ve üç gün orada kaldı. İlk gece Yusuf bin Hüseyn rüyasında, "Tevbekâr gence yetiş!" diye bir hitap işitti. Yusuf sağda solda dolaştı ve nihayet o mezarlıkta ona ulaştı. Başını kucağına alınca genç gözünü açıp dedi ki: "Buraya gönderileli üç gün oldu, şimdi mi geliyorsun?"

Naklederler ki, Nişabur'da bir tüccarın bin altına satın aldığı gayet güzel bir Türk cariyesi vardı. Başka bir şehirde bir alacağı vardı, acele oraya gidip malını almak istiyordu. Nişabur'da bu cariyeyi emanet edebileceği güvendiği bir kimsesi olmadığından Ebû Osman Hirî'nin yanına varıp halini sundu. Ebû Osman, "Bu cariyenin yanımda kalmasını kabul edemem," dedi. Tüccar pek çok şefaat dileyip yalvardı ve, "Cariyenin hareminde kalması için izin ver, ben olabildiğince tez gelirim," diye ricada bulundu. Kısacası Ebû Osman tüccarın teklifini kabul etti ve tüccar da oradan ayrıldı. Ebû Osman cariyeyi görür görmez âşık oldu, takatı kalmadı, ne yapacağını şaşırdı, kalkıp şeyhi Ebû Hafs Haddâd'a gitti. Ebû Hafs ona, "Senin Rey'e, Yusuf bin Hüseyn'in yanına gitmen gerekiyor," deyince hemen Irak'a gitmeye karar verdi. Rey'e varınca ilk işi Yusuf bin Hüseyn'in makamını sormak oldu. Kendisine, "O her şeyi mübah sayan zındığı ne yapacaksın? Sen salih birisine benziyorsun, onun sohbetine varman sana zarar verir," deyip bu anlama gelen o kadar çok sözler söylediler ki, Ebû Osman, Yusuf'un memleketine kadar geldiğine pişman olup geri döndü. Nişabur'a döndüğünde Ebû Hafs, "Yusuf bin Hüseyn'i gördün mü?" diye sorunca, "Hayır," dedi. "Niçin?" diye sorduğunda durumu anlatıp, "Onun şöyle şöyle birisi olduğunu duyduğumdan yanına varmaktan vazgeçip geri döndüm," dedi. Ebû Hafs, "Hemen geri dön ve onu gör," dedi. Ebû Osman tekrar Rey şehrine döndü ve Yusuf'un hanesini sordu. Birinci sefer kendisine söylenenlerin yüz katı fazla Yusuf'un aleyhinde bir şeyler söylediler. Ama o, "Benim için onun yanına gitmem önemlidir, kendisiyle önemli bir işim var," deyince evini tarif ettiler. Evin kapısına varınca gördü ki, ihtiyar birisi oturmuş, önünde güzel ve parlak bir oğlan, bir sürahi, bir de kadeh! Ama ihtiyarın yüzünden nur akıyor! Yanına vardı ve selam verip oturdu. Şeyh Yusuf konuşmaya ve vaaz etmeye başladı, o kadar güzel ve etkili ko-

nuştu ki, Ebû Osman hayretler içinde kaldı. Sonra, "Efendim Allah aşkına söyle, bu güzel sözler ve şu nurlu manzara ne? Şu şarap ve oğlan ne? Bu ne hal böyle?" diye sordu. Yusuf, "Henüz tüyü bitmemiş şu oğlan benim çocuğum, kendisine Kur'ân okutuyorum, şu kırmızı sürahi de düşmüş, kaldırıp temizledim ve dileyen gelip su içsin diye de suyla doldurdum, zira testim yoktu," dedi. Ebû Osman, "Allah aşkına söyle, niçin böyle hareket ediyor ve halkın hakkında o malum sözleri söylemelerine yol açıyorsun?" diye sordu. Yusuf, "Hiç kimse bana güvenip Türk cariyeyi evime bırakmasın diye böyle hareket ediyorum," dedi. Bu sözleri işiten Ebû Osman şeyhin ayaklarına kapandı ve anladı ki, salih kişi olmakla fazlasıyla meşhur olan herkesin halinde melâmetten bir damar vardır.

Naklederler ki, Yusuf bin Hüseyn'in gözünde uykusuzluk nedeniyle kendini açıkça belli eden bir kırmızılık ve gayet fazla bitkinlik vardı. İbrahim Havvâs'a, onun ibadeti nasıldır diye sorulunca, "Yatsı namazını bitirince rükû ve secde etmeden ta sabaha kadar ayak üstü durmaktır," diye cevap verdi. Sonra Yusuf'a, "Sabahlara kadar dikilmek ne biçim ibadettir?" diye sorulmuş, o da demiş ki, "Farz namazı kolaylıkla eda ediyorum. Ama gece namazına kalkınca o şekilde dikilip kalıyorum. Onun azametinden tekbir getirme imkânını bulamıyorum. Allahü ekber demeye kalkınca birden bana bir şey gelip sabah vaktine kadar beni o biçimde tutmaktadır. Sabah olunca farz namazını kılmaktayım!"

Naklederler ki, bir zamanlar Cüneyd'e, "Allahü Teâlâ sana nefsinin tadını tattırmasın, eğer sana bu tadı tattırırsa bundan sonra gözün hiçbir şey görmez," diye yazmıştı.

"Her ümmet içinde seçkin kullar vardır. Ulu ve yüce Allah o ümmetteki emaneti olan bu insanları halktan gizlemiştir. Şayet onlar bu ümmet içinde de varlarsa sûfilerdir."

"Sûfilerin afeti oğlanlarla oturup kalkmak, zıddı olanlarla sıkı fıkı olmak ve kadınlarla arkadaşlık yapmaktır (ve onlara hediyeler takdim etmektir)."

["Neyi yaptığımı görürseniz onu siz de yapınız. Ama oğlanlarla sohbet dışında, çünkü bunlar başa beladır." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 189)]

["Oğlanlarla sohbet etmemek üzere Rabbime yüzden fazla söz verdim. Ama al yanak, servi boy ve ceylan göz olunca Hak Teâlâ ahdi genişletip bunlar karşısında günahtan beni sorumlu tutmadı." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 191)]

"Sûfiler taifesi, ulu ve yüce Allah'ın kendilerini gördüğünü bildiklerinden, Hakkın nazarından utanıp (Ondan ve) emrinden başkasına önem vermekten hayâ edip çekinirler."

"Hakiki manada Aziz ve Celil Allah'ı zikreden Onun zikri sırasında başka şeylerin zikrini unutur. Hakkı aklında tuttuğu için eşyayı hatırlamayıp unutan bir kimsenin lehine bütün eşya korunur. Çünkü onun için Allahü Teâlâ her şeye bedel olmuştur."

"Halkın işareti 'buluşları' kadar; buluşları 'bilişleri' kadar; bilişleri 'sevişleri' kadardır. Allahü Teâlâ nezdinde kulun Allah'ı sevmesinden daha hoş bir hal yoktur."

Mahabbetten sorduklarından, "Allah'ı seven bir kimsenin zilleti ve miskinliği gayet çok, halka karşı beslediği şefkat ve içtenlik duyguları pek fazla olur," demişti.

"İçten ve dürüst kimsenin iki işareti var: Yalnızlığı sever, amelini gizli tutar."

"Havâsın tevhidi, vecd hali içinde kalben ve sırren Onun huzurunda duruyormuş gibi bir halde olmaktır. Bu haldeyken Allah'ın idaresiyle ilgili tasarrufları ve kudretinin hükümleri tevhit denizinde kul üzerinde gerçekleşerek onu kendisinden fani kılar (hissini yok eder) ve bundan onun haberi olmaz. Şu anda onun hükmü üzerinde, önceden gerçekleştiği zaman nasıldıysa öyle olur. Yani olmadan önce ne ise öyle olur, açıkçası 'hiç' olur."

"Tecrit (ve tevhit) ummanına düşenin zamanla ancak susuzluğu artar ve asla kanmaz. Zira hakikate susadığından Haktan gayrı bir şeyle sakinleşmez."

"Dünyada ihlastan daha aziz bir şey yoktur; kalbimden ikiyüzlülüğü atmak için ne kadar çabalarsam çabalayayım yine de başka bir renkle kalbimde geçerli oluyor."

"Bütün insanların günahıyla Allah'ın huzuruna çıkmayı, bir zerre yapaylıkla onun huzuruna çıkmaya tercih ederim."

"Zühdün belirtisi, yanında var olan yok olana kadar yok olanı aramamandır."

"Kulluğun nihai noktası, her konuda ve her şeyde Onun kulu olmandır."

"Onu fikirle tanıyan, gönüllü ibadet eder."

"En aşağılık kişiler (sevgilisini seven âşıklar ile) tamahkâr kimselerdir. Nitekim insanların en şereflileri de dürüst fakirler (ve kanaatkârlardır)."

Vefatı yaklaştığında şöyle dua etti: "Ya Rab! Biliyorsun ki, halka sözle, nefse fiilen nasihat ettim. Halkına verdiğim nasihata bedel olmak üzere nefsimin hıyanetini bağışla!"

Vefatından sonra rüyada görüp, (Aziz ve Celil) Allah sana nasıl muamele etti diyenlere, "Affetti," diye karşılık verdi. Hangi nedenle diye sorduklarında da, "Hiçbir zaman şakayı ciddi olana karıştırmadığımdan," dedi. Vesselam.

EBÛ HAFS HADDÂD

(ö. 260/874)

Erlerin örneği, kemalin merkezi, içten âbit, âşık zahit, dörtlerin sultanı, âlemin kutbu Ebû Hafs Haddâd (r.a.) mutlak olarak şeyhlerin padişahı ve hakkıyla Hakkın halifesi olup bu taifenin muhteşemlerindendi. Onun kadar ulu başka bir kimse yoktu. Riyazet, keramet, mürüvvet ve fütüvvet itibariyle asrında emsalsizdi. Keşf ve beyanda biricik olup, ulu ve yüce Allah vasıtasız olarak kendisine talim ve telkinde bulunmuştu. Ebû Osman Hirî'nin piriydi. Şâh Şucâ' onu (ve öbür şeyhleri) ziyaret edip sohbetlerinde bulunmak üzere Kirman'dan gelmişti. O sırada Ebû Hafs da şeyhleri ziyaret amacıyla Bağdat'taydı. Ahmed bin Hadreveyh'le çok sohbet etmişti.[1]

Başlangıç hali şöyleydi: Bir cariyeye öyle âşık olmuştu ki, kararı kalmamıştı. "Nişabur'da büyücü bir Yahudi vardır, başındaki sevdaya o çare bulur," dediler. Bunun üzerine Ebû Hafs kalkıp ona gitti ve halini anlattı. Yahudi, "Kırk gün süreyle namaz kılmaman, hiçbir tâatta bulunmaman, iyi iş yapmaman ve Allah adını ağzına almaman gerekir ki, sana bir çare bulup sihirle muradına erdireyim," dedi. Ebû Hafs kırk gün böyle hareket ettikten sonra Yahudi tılsım yaptı, ama muradına kavuşamadı. Yahudi, "Mutlaka senden (iyi) bir şey vücuda gelmiştir, yoksa muradının yerine geldiğinden asla şüphem yoktur," dedi. Ebû Hafs, "Yolda yürürken gördüğüm bir taşı kimsenin ayağına takılıp tökezletmesin diye ayağımla kenara ittim. Bunun dışında hiçbir şey yapmadım," dedi. Yahudi, "Kırk gündür emrini terk ettiğin Allah bu kadar yaramazlığına rağmen kereminin eseri olmak üzere bak seni terk etmemektedir. O Allah'a hiç darılma!" dedi. Bu sözden Ebû Hafs'ın yüreğine bir ateş düştü ve bu ateş o kadar kuvvetlendi ki, nihayet Ebû Hafs Yahudinin elinde tevbe etti. O sıralarda demircilik yapardı. Başından geçen vakayı gizli tutardı. Her gün bir altın kazanır, bunu da yoksullara verir, bazen de geceleyin kimsenin fark edemeyceği bir biçimde yetimlerin ve dul kadınların kapısına bırakır, yatsı namazında dilenir ve oru-

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* 229; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatus-Safve,* IV:118; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 115; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:150, Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:96; *Kuşeyrî Risalesi,* 134; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 111; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 224; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:257.

cunu bununla açardı. Öyle zaman olurdu ki, çeşmede yıkanan sebzelerin artıklarını toplar, temizler ve bundan kendine aş yapardı. Bir süre zamanını bu biçimde geçirmişti.

Bir gün bir âmâ çarşıdan geçerken, Bismillâhirrahmanirrahim, **'Allah'tan beklemedikleri şey karşılarına çıktı,'** [ZÜMER 39:47] mealindeki ayeti okuyordu. Kalbi buna takıldı, yüreğine bir vârid indi, kendinden geçti. Maşa yerine elini ocağa sokup, körükle kızdırılan kıpkırmızı demiri çıkarıp örse koydu. Çekiç sallayıp demir döven çıraklar Ebû Hafs'ın kızgın demiri elinde tutup çevirdiğini görünce, "Usta! Bu ne hal?" dediler. Ebû Hafs çıraklara bağırdı ve, "Dövün," dedi. Çıraklar, "Usta! Demir temizlenmiş, neresini dövelim," dediler. Bunun üzerine Ebû Hafs kendine geldi. Elindeki kızgın demiri gördü ve çırakların da, "Temizlenmiş, neresini dövelim?" dediğini işitince bir nara atarak demiri elinden fırlattı, dükkânını yağmaya verdi ve, "Bunca yıldır bu işten kurtulmak için kendimizi zorladık durduk, ama olmadı, bu mesleği bırakmayı başaramadık, derken şu hal bize hücum edip bizi bizden aldı. Gerçi biz bu işten el çektik, ama iş benden el çekmedikçe, bunun bir faydası olmadı, iş beni terk etmeden benim işi bırakmam bir şeye yaramadı," dedi. Sonra riyazete yönelip kendini inziva ve murakabeye verdi, halka karışmaz oldu.

Hatta naklederler ki, bulunduğu yere yakın bir yerde hadis okunur ve dinlenirdi. Kendisine, niçin gelip hadis dinlemiyorsun diyenlere, "Otuz yıl var ki, dinlediğim bir hadisin hakkını vermek ve gereğine göre hareket etmek istiyorum, ama bunu başaramıyorum. Diğer hadisleri dinleyip de ne yapacağım?" dedi. O hadis hangisidir diye sorduklarında, " *'Kişinin işine yaramayan şeyleri terk etmesi iyi bir Müslüman oluşundandır'* mealindeki hadis," dedi.

Naklederler ki, ahbaplarını alıp kıra çıkmış, burada onlara vaaz ediyordu. Yanındakiler konuşmasının etkisinde kalıp hislenmişlerdi. Bu sırada dağdan bir geyik inip başını Ebû Hafs'ın kucağına koymuştu. Ebû Hafs geyiğin yüzüne bir sille indirip bağırdı: "Haydi git buradan!" Geyik de oradan gitti. Şeyh kendine gelince dostları sordular, "Bu ne haldir?" "Vaktimiz hoş olup dinsel heyecan bizi kuşatınca, keşke bir koyun olsa da kızartsak ve böylece ahbaplar bu gece dağılmasalar diye aklımdan bir fikir geçmişti. Aklımdan bu geçince geyik çıkageldi!" "Ya şeyh! Allah karşısında böyle bir hali bulunan bir kimsenin geyiğe sille atıp bağırmasında ne mana var?" "Bilmiyor musunuz ki, kucaklamaktan amaç kapı dışarı etmektir. Eğer Hak Teâlâ Firavun'un iyiliğini istemiş olsaydı arzusu üzerine Nil'i (hiç ters) akıtır mıydı?"

Naklederler ki, Ebû Hafs ne zaman öfkelenecek olsa öfkesi dinene kadar güzel

ahlaktan söz eder, sonra sözü değiştirip esas konuya geçerdi.

Naklederler ki, bir gün giderken şaşırıp kalan ve ağlayıp sızlayan birini gördü ve, "Sana ne oldu?" diye sordu. Adam, "Bir eşeğim vardı, kayboldu. Başka hiçbir şeyim de yok," dedi. Şeyh durdu ve, "İzzetine ant olsun ki, eşeği ona iade etmedikçe bir adım atmam," deyince derhal eşek göze göründü.

Ebû Osman Hirî anlatıyor: "Bir gün Ebû Hafs'ın yanına gittim. Önüne konulmuş birkaç muz görünce birini kaldırıp ağzıma attım, ama boğazıma durdu. Ebû Hafs, "Ey hain! Ne hakla muzumu yiyorsun?" dedi. "Ben senin gönlünü bilirim, sana güvenim var, sahip olduğun her şeyi başkalarına ikram ettiğini de bilirim," dedim. Dedi ki: "Cahil adam! Ben kendi kalbime güvenmiyorum, sen nasıl güvenebilirsin? Hakkın kutsallığına ant olsun ki, bir ömürdür Onun hevesine göre yaşıyorum, benden meydana gelecek olan şeyin ne olacağını bilmiyorum. Bir kimse kendi içini bilmezse başkası onun içini nasıl bilebilir?"

Yine Ebû Osman Hirî anlatıyor: Ebû Hafs'la birlikte Ebû Bekr Hanefiye'nin evindeydim. Arkadaşlardan bir cemaat orada toplanmıştı. Bir dervişi andılar. Ben, "Keşke burada o da bulunsaydı!" dedim. Şeyh, "Şayet burada kâğıt olsaydı gelmesi için ona pusula yazardım," dedi. "İşte burada kâğıt var," dedim. "Ama hane sahibi çarşıya gitti, şayet orada öldü ve kâğıt da mirasçılarına geçtiyse öyle bir kâğıda yazı yazmak uygun düşmez," dedi.

Ebû Osman anlatıyor: Ebû Hafs'a, "İçimdeki bir his apaçık bir şekilde, 'İlim meclisi kur ve konuş,' diyor," dedim. "Sana bunu söyleten his nedir?" dedi. "Halka karşı duyduğum şefkat hissi," dedim. "Halka karşı duyduğun şefkat hissi hangi dereceye varmıştır?" dedi. "O dereceye ulaşmıştır ki, şayet Hak Teâlâ bütün günahkârlara bedel olmak üzere beni cehenneme atıp azap edecek olsa razıyım," dedim. "Eğer durum gerçekten böyleyse bismillâh deyip meclis kur. Ama mecliste konuşurken şunlara dikkat et: Önce kendi kalbine ve şahsına nasihat et. Sonra halkın etrafında toplanmaları seni aldatmasın ve şımartmasın, çünkü onlar senin dış yüzünü, Hak Teâlâ iç yüzünü murakabe etmektedir," diye öğütledi. Sonra ben bir kürsünün üzerine çıktım. Ebû Hafs da bir köşeye çekilip saklandı. Meclis sona erince bir dilenci kalkıp bir gömlek istedi. Derhal gömleğimi ona verdim. Ebû Hafs, "Seni yalancı seni! İn şu kürsüden!" dedi. "Söylediğim yalan ne ola ki?" diye sordum. "Halka karşı beslediğim şefkat kendime karşı beslediğim şefkattan çoktur diye dava etmiyor muydun? Şimdi sadakayı ilk önce verme erdemi ve sevabı benim olsun diye neden herkesten önce sadaka vermeye davranıyorsun? En iyi halin kendine ait olmasını isteyip neden bencillik yapıyorsun? Şayet davanda içten olsaydın, sadakayı ilk önce

verme sevabı başkalarının olsun diye biraz ağırdan alırdın. İşte bu yüzden sahtekârsın ve sahtekârların yeri kürsü değildir!" diye yanıtladı.

Naklederler ki, bir gün çarşıda giderken karşısına bir Yahudi çıktı! Şeyh anında kendinden geçip yere düştü. Kendine gelince durumunu sordular. Dedi ki: "Adalet elbisesi giymiş bir insan gördüm, bense lütuf elbisesi içindeyim. Lütuf elbisesini benden çıkarıp ona giydirirler, adalet elbisesini de ondan çıkarıp bana giydirirler diye korktum. Allah ona lütfuyla, bana adaletiyle muamele ederse halim harap olmaz mı?"

"Görüyorum ki, otuz yıldır Allah bana hışımlı olarak bakmakta! (Amellerim de buna işaret etmektedir.) Suphanallah! O halde ne dehşetli bir korku ve yanlış içindeyim!"

"Otuz yıl Hak Teâlâ benim aynamdı, şimdi ben Hak aynası oldum."

Naklederler ki, Ebû Hafs hac seferine çıkmıştı, kendisi ümmiydi. Bağdat'a gelince müritler aralarında, Horasan'daki şeyhlerin şeyhi olan bir kişinin muhataplarına amacını bir tercüman aracılığıyla anlatması çok ayıp diye konuştular; sonra onu karşılamak için Cüneyd müritleri gönderdi. Müritlerin neler düşündüklerini anlayan şeyh derhal Arapça konuşmaya başladı. O kadar güzel konuştu ki, Bağdatlılar belagatine şaşırdı. Büyüklerden oluşan bir cemaat yanına gelip fütüvvetten sordular. Ama Ebû Hafs, "Güzel ifade size mahsustur, önce siz söyleyin," deyince Cüneyd, "Bana göre fütüvvet, kendinde fütüvveti görmemen ve yaptığın şeyi, 'Bunu ben yaptım,' diyerek kendine nispet etmemendir," dedi. Ebû Hafs, "Güzel, ama bana göre fütüvvet insaf etmek, ancak insaf beklememektir," deyince Cüneyd, "Arkadaşlar, haydi kalkınız! Zira Ebû Hafs, Âdem ve soyunda ek meydana getirdi, yani eğer civanmertlik onun dediği şeyse Âdemoğullarının etrafında fütüvvete ilişkin bir hat çekti. Kimse bu hattın dışına çıkamaz. Zira o fütüvvette hepsini geçip kimsenin daha güzelini söyleyemeyeceği bir söz söyledi," dedi.

[Ebû Hafs Bağdat'tan ayrılacağı zaman kendisini uğurlamaya gelen şeyhlerin ve fütüvvet ehlinin, "Bize fütüvvetin ne olduğunu anlat," demeleri üzerine, "Fütüvvet anlatmakla değil, fiil ve uygulamayla olur," deyince herkes hayrete düşmüştü. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 118)]

Ebû Hafs sohbetinde bulunanlar üzerinde muazzam bir heybet hissi bırakırdı. Kendisine karşı gayet edepli davranılırdı. Hiçbir mürit önünde oturup yüzüne göz atmaz ve emri olmadan oturma cesaretini kendinde bulamazdı. Ebû Hafs sultanvari otururdu. Cüneyd ona, "Sohbetinde bulunanlara sultanların (meclislerindeki) edebini öğretmişsin," dedi. Ebû Hafs, "Sen mektubun başlığına fazla değer vermiyor-

sun, ama başlık mektubun içeriğinin sıhhatine delil olabilir, zarf mazrufun doğruluğunu gösterebilir," dedi. Sonra Ebû Hafs, "Bir kazan baharatlı aş ve helva yapmaları için emir ver," dedi. Cüneyd bu yemekleri yapması için bir müride işaret etti. Yemek getirilince Ebû Hafs, "Bunu bir hamalın başına koyun, yorulana kadar götürsün, yorulduğu yerdeki evin kapısında seslensin, içerden kim çıkarsa bunu ona versin," dedi. Hamal bu şekilde hareket edip yorulduğu noktaya kadar yürüdü, burada taşıdığı yemeği evin kapısının önüne koyup seslendi. Ev sahibi, "Eğer baharatlı aş ve helva getirdiysen içeri buyur," dedi. Hamal; "Şaşılacak şey," dedi ve ev sahibine, "Bu ne haldir, benim baharatlı aş ve helva getirdiğimi nereden bildin?" diye sordu. Ev sahibi anlattı: "Dün münâcât sırasında aklımdan bu yemekler geçmişti, bir süredir çocuklarım bunu benden isteyip durmaktadırlar, bu isteğin yere düşmeyeceğini ve boşa gitmeyeceğini bilmekteyim! Denemeye ne hacet!"

Naklederler ki, Ebû Hafs'ın sohbetinde bulunan gayet edepli bir mürit vardı, edebi çok hoşuna gittiğinden Cüneyd birkaç defa ona bakarak şeyhe, "Kaç yıldır sizin sohbetinizde bulunmaktadır?" diye sordu. Ebû Hafs, "On yıl oldu," dedi. Cüneyd, "Mükemmel bir edebi ve fevkalade bir nezaketi var, bir gence yaraşır hoş halleri var!" Ebû Hafs, "Evet, öyledir. Bu genç bizim uğrumuzda onyedibin altını elden çıkardı. Onyedibin altın daha borç alarak bu yolda feda etti, ama hâlâ bizden bir şey sorma cesaretini kendinde bulamamaktadır." Sonra Ebû Hafs sahralara düştü. Bu konuda kendisi şunları söylüyor: Sahrada Ebû Tûrâb'a rastladım. Onaltı günden beri ağzıma hiçbir şey almamıştım, su içmek için çeşmenin kenarına varıp derin düşüncelere dalmıştım. Ebû Tûrâb, "Seni burada oturtan şey nedir?" dedi. Ben de, "İlim ile yakîn arasında bulunuyor ve bunlardan hangisi öbürüne galip gelecek diye bekliyorum. Hangisi galip gelirse ona dost olacağım, yani ilim galebe çalarsa su içeceğim, yakîn galebe çalarsa içmeden savuşup gideceğim," cevabını verdim. Ebû Tûrâb, "Halin büyük olacak! Ulu bir maneviyat adamı olacaksın!" dedi.

Sonra Mekke'ye geldi. Burada fakr, yoksulluk ve zaaf içinde bir miskinler topluluğu görüp onlara ikramda bulunmak istedi. Ateş kesildi, vecde geldi ve kendisinde fevkalade bir hal belirdi. Elini uzatıp yerden bir taş aldı ve, "İzzetine ant olsun ki, eğer bana bir şeyler vermezsen meclisin (ve evin olan şu Kâbe'nin) bütün kandillerini taşa tutup kırarım," dedi. Bu sözleri söyleyip hemen tavafa başladı. Derhal biri çıkageldi ve elindeki altın keseyi dervişlere harcanmak üzere getirip teslim etti.

Hac görevini yerine getirip Bağdat'a gelince Cüneyd'in müritleri kendisini karşıladı. Cüneyd, "Ey şeyh! Bize ne yol hediyesi getirdin?" dedi. Ebû Hafs anlattı: "Galiba müritlerimizden biri gereği gibi yaşamıyor, benim fütuhum ve yol hediyem nere-

de?" diyor. Ona hediyem şu sözümdür: "Şayet (benim gibi) bir kardeşin size karşı saygısızlık yaptığını görseniz, onu kendinizden özür dilemeye teşvik ediniz, ama onun sizden dilediği özürden çok, siz kendisinden özür dileyiniz. Eğer bu özür dilemeyle kırgınlık ortadan kalkmaz ve Hakkın tarafınızda bulunduğuna da ikna olursanız, en güzel bir tarzda onun özür dilemesini sağlayınız, ayrıca siz de ondan özür dileyiniz ve bunu kırk kere tekrarlayınız. Bundan sonra yine kırgınlık ortadan kalkmaz, Hak tarafınızda olur ve bu kırk özür o bir suç karşılığı olarak görülmezse oturup kendinize şöyle hitap ediniz: 'Ey öküz nefs! Ne vurdumduymaz, ne yobaz, ne inatçı, ne edepsiz, ne bencilsin! Sende mertlikten hiç eser yok! Bir kardeşin işlediği bir suçtan dolayı senden kırk kere özür diledi. Sen bunlardan bir tanesini bile kabul etmeyip bencilliğinde direttin durdun. Artık ben elimi senden çektim, sen bilirsin, nasıl istersen öyle ol!' " Cüneyd bu sözleri işitince şaşırdı ve sen kendinde ne zaman bu gücü bulabileceksin demek istedi.

Naklederler ki, Şiblî, Ebû Hafs'ı kırk gün misafir etmiş ve her gün önüne çeşit çeşit yemekler, türlü türlü tatlılar getirmişti. Nihayet veda için yanına gittiğinde, "Ey Şiblî! Şayet zaman gelir de yolun Nişabur'a düşerse misafir ağırlamak ve civanmertlik nasıl olur sana öğretirim," dedi. Şiblî, "Ey Ebû Hafs! Ben ne yaptım ki?" Ebû Hafs, "Başka ne yapacaksın? Külfete girip mükellef yemekler hazırladın, oysa civanmertlikte külfet yoktur (ülfet için külfeti terk etmek şarttır). Misafire karşı öyle davranılmalıdır ki, geldiği için üzerine bir ağırlık çökmemeli, gidince de hafiflik hissetmemelisin. Külfete girdin mi misafirin gelişi sana ağır, gidişi kolay gelir ve her kim misafirine karşı böyle davranırsa civanmert olamaz."

Bir zaman sonra Şiblî Nişabur'a gelip yanındaki kırk kişiyle Ebû Hafs'ın evine indi. Ebû Hafs o gece tam kırkbir şamdan yaktı. Şiblî sordu: "Külfete girmemelidir dememiş miydin?" Ebû Hafs, "Külfet olacak ne yaptım ki?" Şiblî, "Kırk bir şamdan yaktın!" Ebû Hafs, "O halde kalk ve söndür!" Bunun üzerine Şiblî kalkıp mumları söndürmek için uğraştı, ama ne kadar çabaladıysa da biri dışında diğerlerini söndüremedi. Sonra, "Ya şeyh! Bu hal nedir?" diye sordu. Ebû Hafs şöyle yanıtladı: "Sizler Hakkın gönderdiği kırk kişisiniz. Zira misafir Hak tarafından gönderildiğinden Tanrı konuğudur. O yüzden her biriniz için Allahü Teâlâ rızası adına bir mum yaktım, birini de kendim için yaktım. Allahü Teâlâ'nın rızası için yaktığım kırk mumu söndüremedin, ama kendim için yaktığım mumu söndürebildin. Sen Bağdat'ta her ne yaptınsa benim için yaptın, benim burada yaptığım Allah içindir. Bu yüzden zorunlu olarak o külfet ve resmiyet oldu, bu olmadı!"

Ebû Ali Sakafî, Ebû Hafs'ın şunu söylediğini nakleder: "Bir kimse sürekli olarak

hal ve hareketlerini Kur'ân ve hadis terazisiyle tartıp (buna aykırı olan) kendi düşüncelerini suçlamazsa onu erler cümlesinden saymazlar."

[Veli için susma mı, söz mü daha iyidir diye soranlara şu cevabı verdi: "Eğer söz söyleyen kimse konuşmadaki felaketi bilse, Nuh kadar ömrü bile olsa gücü yettiği kadar susmak için çabalar; susan, eğer susmadaki rahatı bilse, konuşmadan geçirmek için Nuh'un iki katı kadar bir ömür vermesi için Allahü Teâlâ'ya niyaz eder. Susan susmadaki afeti bilse, Nuh'un ömrünün iki katı kadar bir süreyle konuşmak için Allah'a dua eder." (*Kuşeyrî Risalesi*, 262)]

Dünyadan neden nefret ediyorsun diyenlere, "Çünkü dünya, kulun her an bir günahtan başka bir günaha sürüklendiği bir yerdir," dedi. Sonra eğer dünya kötüyse tevbe iyidir. Tevbe de orada meydana gelmiyor mu denilince dedi ki: "Öyledir, ama dünyada günah işlediğimi yakînen bilmekte, ancak yaptığım tevbenin kabulünü yakînen bilmeyip şüphe ve endişe içindeyim."

Kulluk nedir sorusuna şu cevabı vermişti: "Lehinde olan şeyleri bırakıp emrolunduğun şeye sıkı bir şekilde sarılman. (Hak yok, görev var.)"

Fakr nedir sorusuna, "Allahü Teâlâ'nın huzuruna gönül kırıklığı halini sunup zavallı biri olarak çıkmaktır," cevabını verdi.

Sevginin belirtisi nedir dediklerinde de, "Öldüğün gün dostların sevinmeleridir," dedi. Yani tecrit davasına aykırı düşecek herhangi bir şey bırakmaksızın dünyadan el etek çekmiş birisi gibi bu âlemden çekip gitmektir demek istiyor.

Veli kimdir? "Kendisine keramet gücü verilip kerametin kendisi verilmeyendir."

Akıllı kimdir? "Nefsinden ihlası talep eden zattır."

Cimri kimdir? "İhtiyaç vakti diğerkâmlık yapmayandır."

İsâr ve diğerkâmlık nedir? "Dünya ve ahiret işlerinde kardeşlerinin çıkarlarını kendi çıkarından önde tutmaktır."

Kerem nedir? "Dünyayı ona muhtaç olanlara atıp, muhtaç olduğun Allahü Teâlâ'ya yönelmendir."

"Kulu Allah'a yaklaştıran en iyi vesile, kulun her koşulda daimi olarak Ona ihtiyaç duyması, bütün fiillerde sünnete dört elle sarılması ve gıdayı helal yoldan sağlamasıdır."

"Her zaman nefsini suçlamayıp her koşulda ona muhalefet etmeyen (ve onu hoşlanmadığı şeylere zorlamayan) aldanmıştır. Nefsine rıza gözüyle bakan (ve ondan vücuda gelen bir şeyden hoşlanan) mahvolmuştur."

"Allah korkusu, kalpteki bir meşaleden ibaret olup, hayır ve şer namına kalpte bulunan şey ancak onunla görülebilir."

"Almaktan çok vermekten hoşlanmadıkça bir kimsenin fakrı sıhhatli olmaz."

"Firaset davasında bulunma mertebesine kimse varamaz. Onun için yapılması gereken şey diğerlerinin firasetinden (sakınmak ve) korkmaktır."

"Hem veren hem de alan insandır. Veren, ama almayan yarım insandır. Ne veren ne de alan insan değil sinektir, böylesinden hiç hayır yoktur. Bir soru üzerine Ebû Osman Hirî bu sözün manasını şöyle açıklamıştı: "Her kim ulu ve yüce Allah'tan alıp yine Ona verirse o tam bir insandır. Zira o bu halde arada kendini görmemektedir. Her kim verir de almazsa yarım insandır, çünkü yaptığı bu işte (nefsini ve) almama erdemini kendisinde görmektedir. Ne veren ne de almayan insan değil hiçtir. Zira veren ve alan Allah değil, benim kanaatini taşımaktadır."

"Ümit ederim ki, her koşulda, üzerinde Allah'ın lütfunu gören bir kimse mahvolmaz."

["Sakın ulu ve yüce Rabbine olan ibadetin ibadet edilen hale gelmene neden olmasın." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 121)]

"Amel sahibi için en erdemli şey Allahü Teâlâ karşısındaki murakabe halidir."

"Allahü Teâlâ'ya dayanıp kendini zengin bilmek ne hoş! Bir namerde dayanıp kendini zengin bilmek kötü!"

"Zevk ve şevk şarabından bir kadeh içen öylesine kendinden geçer ki, Allah'a kavuşma ve Onu temaşa etme vaktinden önce bir daha kendine gelemez."

["Hal ilimden ayrılmaz, lafla birlikte bulunmaz." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 119)]

"Halk (Hakka) ermekten, yakınlığını kazanmaktan ve yüksek makamlardan haber veriyorlar. Benim bütün arzum ise bütün ömür boyunca bir an bile olsa Hakka giden yolda bana rehberlik yapacak olan birini bulmaktır."

"İbadet zahirde sevinme, hakikatte aldanmadır. Zira ibadet ezeldeki kadere bağlıdır. Bu konuda esas olan, aldanış halinde olanlar dışında hiç kimsenin kendi fiiline bakıp sevinmemesidir."

"Zehirin ölümün habercisi olması gibi günah da küfrün habercisidir."

"Öldükten sonra dirilip hesaba çekileceğini bildiği halde günahlardan uzaklaşmayan ve dine aykırı işlerden vazgeçmeyen kimse kesinlikle şunu haber vermekte: Öldükten sonra dirilmeye ve hesaba çekilmeye benim imanım yok!"

"Gönlünde alçakgönüllülüğün bulunmasını isteyen bir kimse salihlerin sohbetinde bulunmalı ve onlara hizmetten ayrılmamalıdır."

"Bedenlerin parlaklığı hizmetle, ruhların parlaklığı istikametledir."

"Kurtuluş saf takvadadır."

"Tasavvuf tümüyle edepten ibarettir. (Her vaktin ve her makamın bir edebi vardır. Vakitlerin edebine bağlı kalanlar erlerin vardığı noktaya varır. Edebi yitiren yaklaştığını sandığı bir sırada uzak düşer, makbul olduğuna ikna olduğu bir sırada geri çevrilir.)"

"Kulun tevbede hiçbir etkisi yoktur. Zira tevbe kuladır, kuldan değildir. (Allah kula dönerse ancak o zaman kul Allah'a dönebilir.)"

"Ona yaraşan ameli alıp götürürler, bunu da sana unutturururlar."

"Ulu ve yüce Allah'ı yaratılmışla gören basiretsiz; celâl sahibi Allah'tan yaratılmışa bakan basiretlidir."

Kendisinden nasihat isteyen birine dedi ki: "Kardeşim! Bütün kapılar bana açılsın dersen bir kapıdan hiç ayrılma. Tüm beyler bana baş eğsin istersen bir uluya sıkıca bağlan." (İbrahim bin Muhammed) Muhammed anlatıyor: Yirmi iki yıl Ebû Hafs'ın hizmetinde bulundum. Bu sürede Allahü Teâlâ'yı gaflet ve keyf hali içinde zikrettiğini hiç görmedim, daha doğrusu Allahü Teâlâ'yı ancak huzur, hürmet yoluyla zikrederdi. Zikredince de hali o kadar değişirdi ki, yanındakilerin hepsi bunu fark ederlerdi."

Can çekişirken, "İşlenen kusur ve kabahatlardan ötürü her koşulda gönlü kırık olmak gerekmektedir," demişti.

Allah'a hangi yüzle vardın sorusuna, "Fakir, fakr ve acizlik hali dışında zengine hangi yüzle varır," diye cevap vermişti.

Ebû Abdurrahman Sülemî, "Öldüğüm zaman başımı Ebû Hafs'ın ayağının ucuna gelecek şekilde beni toprağa koyun," diye vasiyet etmişti. Vesselam.

HAMDÛN KASSÂR

(ö. 271/884)

Kıyametin biriciği, melâmetin nişanesi, zevk erbabının piri, şevk sahiplerinin şeyhi, erdemlilerin ölçüsü Hamdûn Kassâr (r.a.) verâ' ve takva özelliklerine sahip ulu şeyhlerden olup fıkıh ve hadis ilminde yüksek bir derecedeydi. Nefsin kusurlarını görmede acayip bir nazarı vardı. Mücâhede ve muamelesi son sınırındaydı. Sözleri hem özlü hem de kalplerde etkiliydi. Sevrî'nin mezhebini kabul etmişti. Ebû Tûrâb'ın müridi, Abdullah bin Münâzil'in şeyhi olup, halkın melâmetîne düşkün olmuş ve Nişabur'da Melâmetîler mezhebi ondan yayılmıştı. Tarikatta mezhep sahibi bir müctehiddi. Bu taifeden bir cemaat ona bağlanmıştı. Bunlara Kassâriyân [Melâmetîler] derler.[1]

Takvada o derecedeydi ki, bir gece can çekişen bir dostunun başucundayken dostu ruhunu teslim eder etmez orada yanan mumu söndürmüş ve, "Şu andan itibaren mum mirasçılara geçtiğinden yakmak caiz değildir," demişti.

Şöyle diyor: Bir gün Nişabur'da bir mahalleden geçerken, fütüvvetle tanınmış Nuh isminde bir ayyâr yanıma geldi. Kendisine, "Ya Nuh! Civanmertlik nedir?" dedim. "Benim civanmertliğimi mi, yoksa seninkini mi soruyorsun?" "İkisini de." "Benim civanmertliğim şudur: Kaftanı çıkarıp hırkayı giymeli, sûfi olabilmek için hırka giyenlerin hareket ettikleri gibi hareket etmeli ve halktan utandığımdan bu kıyafet içinde günah işlemekten sakınmalıyım. Senin civanmertliğin de şu: Halkın sana, senin de halka aldanmaman için hırkayı çıkarmalısın. İmdi benim civanmertliğim açıktan açığa şeriatı korumak, seninki gizliden gizliye hakikati korumaktır ve bu muazzam bir esastır."

Naklederler ki, Hamdûn'un hali yükselip sözleri etrafa yayılınca Nişabur'un imamları ve ileri gelenleri kendisine gelip, "Vaaz etmen gerek. Zira sözlerin ölü kalpler için faydalıdır," dediler. Ama o, "Vaaz etmem caiz değildir," dedi. Niçin diye sorduklarında meseleyi açıkladı: "Benim kalbim henüz dünyaya ve makama bağlı.

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:231; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 123; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* IV:122; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:98; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:22; *Kuşeyrî Risalesi,* 138; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 226; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 113.

Bu yüzden sözüm faydalı olmaz ve kalpleri etkilemez. Kalpleri etkilemeyen bir sözü söylemek ilimle alay etmek ve şeriatı hafife almak olur. Ancak susması din için sakıncalı olan kimselerin konuşmaları doğru olur. Çünkü bunlar konuşunca sakınca ortadan kalkar."

"Bir sözü başka biri söyleyecek ve bu da amaca yetecekse, ilim diye aynı şeyden söz etmek hiç kimseye yaraşmaz. Şu sözü söylemek üzerime farz olmuştur veya bunu söylemeye yetkim vardır kanaatine varmayan bir kimsenin ilimden söz açıp vaaz etmesi caiz olmaz." Yetkinin belirtisi nedir diye sorulunca dedi ki: "Söylenmiş bir sözü tekrar etmeye asla hacet kalmamalı, bundan sonra acaba ne söyleyeceğim deyip bunun çaresini aramanın derdinde olmamalı, söz gaybten olmalı, gaybten kendisine geleni geldiği gibi söylemeli ve kendini arada görmemeli."

Selefin sözü niçin kalpler için daha faydalıdır sorusuna şu cevabı vermişti: "Çünkü onlar İslamın izzeti, nefsin kurtuluşu ve Hakkın rızası için konuşmuşlardır. Bizse nefsin izzeti, dünyayı kazanma amacı ve halkın kabulü için konuşuyoruz."

"Hak Teâlâ'nın hakkındaki ilmi, halkın hakkındaki bilgisinden daha önemli olmalı, yani yalnızken sahip olduğun hal ve hareket, halk arasındayken sahip olduğun hal ve hareketten daha iyi olmalı."

"Bu hali gerçekleştiren o halden söz etmez."

"Sende olduğunda gizli kalmasını gerekli gördüğün bir şeyi başkalarında görünce açığa vurma."

"Gizli kalmasını arzuladığın bir şeyi hiç kimseye açıklama."

"Kendisinde bir haslet ve bir erdem gördüğün kimseden aman ayrılma! Zira onun feyz ve bereketinden bir şey sana da ulaşıverir."

"Size şu iki şeyi öğütlüyorum: Âlimlerin sohbetinde bulunun ve cahillerden sakının! (Onlara katlanın.)"

"Sûfilerle sohbet ediniz. Çünkü çirkin bir şey için onlar katında türlü türlü mazeretler vardır. Güzel bir şeyin yanlarında fazla bir değeri olmadığından bir iyi davranıştan dolayı sana büyük değer verip hataya düşmene neden olmazlar."

"Selefin haline tavrına bakan kendi kusurunu bilir ve erlerin derecesinin gerisinde olduğunu kavrar."

"Kifâyet miktarı gıda, sana zahmetsiz ve meşakkatsiz olarak ulaşır. Çekilen zahmet ve meşakkat, kifayet miktarından fazlasını talep uğrunadır."

"Nimete şükür, kendini nimette asalak olarak görmendir."

"Nefsinin kusurlarını görme konusunda kör olmamaya gücü yeten, bu konuda kör olmasın."

"Nefsim Firavun'un nefsinden daha iyidir, kanaatinde olan kibrini açığa vurur."

"Düşe kalka giden bir sarhoş gördüğünde dikkatli ol ve onu kınama ki, aynı belaya sen de düşkün olmayasın!"

"Melâmet selameti terk etmektir."

Melâmetten sorduklarında dedi ki: "Halk için bu yol hem zor hem de kapalıdır. Ama yine de bu konuda bir parça bir şey söyleyelim. Mürcie kadar Allah'tan ümitli olmak, Mûtezile kadar korkmak Melâmetîlerin sıfatıdır. Yani Melâmetîler Allah'ın keremine bel bağlamada o kadar çok ileri giderler ki, Mürcie mezhebi mensupları dahi onlara melâmet ederler. Öte yandan Allah'ın gazabından korkmada o kadar çok ileri giderler ki, Mûtezile mezhebi mensupları bile bu yüzden onları kınar durur. Böylece de Melâmetîler her koşulda melâmet okunun hedefi olurlar."

"Cömertlikten başka güzel huy, cimrilikten başka çirkin bir huy bilmiyorum."

"Bir mülkü olduğuna inanan cimridir."

"Fakir için güzellik alçakgönüllülüktedir. Fakir fakrına dayanıp kibirlendi mi kibirlenmede zenginleri geride bırakmış olur."

"Alçakgönüllülük ne dünyada ne de ahirette hiç kimseyi kendine muhtaç görmemendir."

"Hakkın fakire verdiği makam alçakgönüllülüktür. Fakir alçakgönüllülüğü terk etti mi tüm hayırları terk etmiş olur."

"Zekânın sonucu şımarıklıktır. Bu yüzden şeyhler ve ulular, fazla zeki olan kişileri bu yoldan uzak tutmuşlardır."

"Bütün dertlerin kökü çok yemektir, dinin afeti oburluktur."

"Bir kimsenin dünya meşgaleleri onu ahiretten alıkorsa ya dünyada ya da ahirette mutlaka değersiz düşer."

Abdullah bin Münâzil öğüt isteyince Hamdûn, "Olabildiğince dünya için kızma," demişti.

"Kulluk nedir?" "Kulun Hakka tapması ve başkalarının kendisine tapmalarını arzu etmemesidir." "Züht nedir?" "Bana göre züht elde bulunandan çok yüce Mevlânın teminatı altında olana bakıp kalbin huzur ve dinginlik içinde bulunmasıdır." "Tevekkül nedir?" ["İkibin akçe borcun bulunsa, elinde ve avucunda da hiçbir şey bulunmasa, senin adına bu borcu Allahü Teâlâ'nın ödemesinden ümit kesmemendir." (*Kuşeyrî Risalesi*, 305)]

"Tevekkül nedir?" "Allahü Teâlâ'ya sıkıca sarılıp Ona güvenmendir."

"Eğer yapabilirsen bir işi Allahü Teâlâ'ya havale etmen, önlem alıp o işe çare bul-

mak için meşgul olmandan daha iyidir. Tefviz ehli olman önlem ehli olmandan daha doğrudur."

"Musibet karşısında ancak Hak Teâlâ'yı suçlayan bir kimse yakınır."

"İblis ve dostları şu üç şeye memnun oldukları kadar hiçbir şeye memnun olmazlar; Birincisi, müminin mümini öldürmesi; ikincisi, bir kimsenin kâfir olarak ölmesi; üçüncüsü, bir kalpte fakirlik korkusunun bulunması."

Abdullah bin Münâzil anlatıyor: Ölüm döşeğine düşen Hamdûn'a, "Çocuklara vasiyette bulun," dediklerinde, "Onlar hakkında fakirlikten çok zenginlikten korkuyorum," demişti.

Can çekişirken Abdullah'a, "Beni kadınlar arasında bırakma! (Zira kopardıkları feryat figanla halimi karıştırırlar)," demişti.

MANSUR BİN AMMAR

(ö. 292/905)

Mana yolunun öncüsü, takva altınının sarrafı, hidayet mührünün ve yüzüğünün kaşı, velilik âleminin emini, esrar hazinesinin sahibi Mansur bin Ammar (r.a.) bilge şeyhlerden ve bu zümrenin ileri gelenlerinden olup vaaz vadisinde söylediği özlü-sözleri vardı. Öyle ki, hiç kimse ondan daha güzel söz söylememiştir. Mükemmel bir beyan tarzı vardı. İlim dallarında kâmil bir mertebede olup, muamele ve marifetteki hali tamdı. Bazı mutasavvıflar onun hali hakkında mübalağa etmişlerdir. Iraklıların sohbetinde yetişmişti, ama Horasanlılarca da makbuldü. Merv'dendi. Bazıları Bûsenc'ten olduğunu söylemişlerdir. Basra'da yaşardı.[1]

Tevbesinin nedeni şuydu: Üzerinde Bismillâhirrahmanirrahim yazan bir kâğıt bulmuş, kaldırmış, koyacak bir yer bulamadığından ağzına atıp yutmuştu. Rüyasında bir sesin kendisine, "O kâğıda gösterdiğin hürmetten dolayı sana hikmetin kapısını açtık," dediğini görmüştü. Sonra bir süre çile çekip vaaz meclisi kurmuştu.

Naklederler ki, bir genç fesat ve zevkü sefa meclisi düzenlemekle meşguldü. Kölesine dört akçe verip meclise mezelik almasını emretti. Köle yolda giderken Mansur bin Ammar'ın meclisine uğradı. Biraz durup ne söylediğini anlayayım diye düşündü. Mansur bir fakir için bir şey istiyor ve, "Dört dua etmem karşılığında bana dört akçe verecek biri var mı içinizde?" diyordu. Köle, "Bundan daha iyi hiçbir şey yoktur," deyip elindeki dört akçeyi ona takdim etti. Mansur, "İstediğin dua nedir?" diye sordu. Köle, "İlk olarak azat olmam için; ikinci olarak Hak Teâlâ'nın efendime tevbe nasip etmesi için; üçüncü olarak elimden çıkan dört akçenin bedeli iade edilmesi için; dördüncü olarak da Allah'ın sana, meclisinde bulunanlara, bana ve ağama rahmet buyurması için dua buyur," dedi. Mansur bu yolda niyaz etti. Köle eve geri dönünce ağası, "Nerede kaldın ve ne getirdin?" diye sordu. O da, "Mansur bin Ammar'ın meclisindeydim, o dört akçeyle dört dua satın aldım," dedi. Ağa, "Ne duası?"

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, VI:325; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:97; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 130; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad*, XIII:71; *Kuşeyrî Risalesi*, 137; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 114; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:270; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 227; Fuat Sezgin, *GAS*, I:637.

diye sorunca köle durumu hikâye etti. O zaman ağa, "Sana hürriyetini bağışladım, bir daha hiç içki içmemek için Allah'a tevbe ettim, o dört akçeye bedel olmak üzere sana dörtyüz akçe bağışladım. Geriye kalan dördüncü dileğin de benimle ilgisi yok, ben elimden geleni yaptım," dedi. Ağa o gece rüyasında hâtiften gelen bir sesin şunları söylediğini gördü: "Sen âciz bir kulken elinden geleni yaptın, biz de bize havale ettiğin şeyi yaparak sana da, kölene de, Mansur'a da, mecliste bulunanlara da rahmet ettik."

Naklederler ki, bir gün mecliste vaaz ederken biri üzerinde şu mısraların yazılı olduğu bir kâğıdı ona uzattı:

Dindar olmadığın halde dindarlığı emrediyor(sun)!
Tabip halkı tedavi ediyor, oysa kendisi hasta!

Mansur ona şu cevabı verdi: "Be adam! Sen benim sözümle amel et. Zira sözüm ve ilmim sana faydalı olur. Ameldeki kusurumun ise sana zararı olmaz."

Kendisi anlatıyor: Bir gece dışarı çıktım, bir evin kapısına vardım. İçerde biri şöyle münâcâtta bulunuyordu: "Ya Rab! İşlediğim bu günahlar emrine muhalefet etmek için değildir. Daha doğrusu bu günahlar yolumu kesen nefsimden çıkmış, İblis de onun imdadına koşunca günaha girmem kaçınılmaz oldu. Şimdi eğer sen benim elimden tutmazsan kim tutar? Bizi sen affetmezsen kim affeder?" Bu niyazı işitince, "Eûzübillâhi mineşşeytanirriacîm," deyip, " **'Cehennemin yakıtı insanlarla taşlardır, görevlileri sert ve şiddetli meleklerdir'** [TAHRÎM 66:6] mealindeki ayeti okumaya başladım. Sonra bir ses duydum. Sabahleyin o evin önünden geçerken orada bir kaynaşma ve vaveyla olduğunu görünce, "Bu hal nedir?" dedim. Oradaki bir ihtiyar, "Akşam oğlum Allahü Teâlâ'nın korkusundan öldü, birinin mahallede okuduğu bir ayet üzerine oğlan bir nara atıp can verdi," dedi. Mansur dedi ki: "O ayeti ben okudum, onu da ben öldürdüm!"

Naklederler ki, Hârun Reşîd, Mansur'a, "Sana bir soru soracağım, cevap vermen için de üç gün süre vereceğim," dedi. Mansur, "Sor," deyince Hârun, "İnsanların en âlimi ve cahili kimdir?" dedi. Mansur dışarı çıktı, sonra yoldan geri dönüp geldi ve dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Cevabı dinle! İnsanların en âlimi, Allah'tan korkarak Ona itaat eden, en cahili de kendinden emin olarak Ona asi olandır."

"Tenzih ederim O Allah'ı ki, ariflerin kalbini zikrinin mahalli, zahitlerin kalbini tevekkül mevzii, tevekkül ehlinin kalbini rıza kaynağı, fukaranın kalbini kanaat yeri, dünya ehlinin kalbini tamah vatanı kılmıştır!"

"İnsanlar iki kısımdır. Bir kısmı ulu ve yüce Allah'a muhtaç olup şeriatın zahiri-

nin hükmüyle en yüksek derecededirler. Diğer kısmının gözü ihtiyacı görmez, Allahü Teâlâ'dan başkasına büyük ihtiyaç gözüyle bakmaz, çünkü yaratma, rızk, ecel, hayat, saadet ve bedbahtlık için Hak Teâlâ ezelde ne takdir etmiş ve herkesin kısmetine ne ayırmışsa ondan başkasının olmayacağını bilir. İmdi bu kısım tam manasıyla Hakka muhtaç, ayrıca Haktan başkasından tam olarak doymuş durumdadır."

"Hikmet ariflerin kalplerinde tasdik diliyle, zahitlerin kalbinde tafdil diliyle, âbitlerin kalbinde tevfik diliyle, müritlerin kalbinde tefekkür diliyle, âlimlerin kalbinde tezekkür diliyle konuşur."

"Ne mutlu o kimseye ki, sabahleyin kalkınca mesleği ibadet, fakr arzusu, inziva isteği, ahiret himmeti, ölüm düşüncesi, tevbe azmi, tevbenin kabulü ve rahmete kavuşma ümidi olur."

["İnsanlar iki türlüdür: Ya nefsi hakkında ya da Hak hakkında ariftir. Nefsi hakkında marifet sahibi olanın meşgalesi mücâhede ve riyazet olur. Hak hakkında marifet sahibi olanın meşgalesi de onun hizmeti, ibadeti ve rızası olur." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 136)]

"Kulların kalpleri tamamıyla ruhaniyet sıfatı üzeredir, ama bir kalbe dünya (şüphe ve pislik) girince o kalplerde mevcut olan ruh perde ardında kalır."

"Kulun en güzel elbisesi alçakgönüllülük ve gönül kırıklığıdır. **'Arifin en güzel elbisesi takvadır.'** [A'RÂF 7:26]"

"Halkın zikriyle meşgul olan Hakkın zikrinden geri kalır."

"Nefse muhalefette nefs için selamet, uymada beden için felaket vardır."

"Dünya musibetleri karşısında yakınan bir kimsenin bu musibeti dinsel musibete dönüşüverir."

"Dünya tamahını bırak, gamdan kurtulup rahata erersin; dilini koru, özür dilemekten kurtulup dinlenirsin."

"Bir günah işlediğin zaman duyduğun 'sevinç,' günahın kendisinden daha beterdir."

"Vardığın her yerde bir taş alıp bir demire çak (çakmak taşını çeliğe vur), olur ki bir yanık (kıvılcım ve âşık) ortaya çıkar; eğer yanarsa 'mazur gör, zira kafilenin güzergâhına düşmüşsün,' de."

Vefat edince Ebû Hasan Şa'rânî onu rüyada görmüş ve, "Ulu ve yüce Allah sana nasıl muamele yaptı?" diye sormuş. O da şunu anlatmıştı: Allah, "Mansur bin Ammar sen misin?" Mansur, "Evet." Allah, "Halka zahitliği öğütleyip ona göre hareket etmeyen sen değil misin?" Mansur, "Ya Rab! Evet, durum buyurduğun gibidir, ama ilk önce senin kutsal övgünü dile getirmeden, sonra Peygamber'e (s.a.v.) salavat

göndermeden, daha sonra da senin halkına içten bir biçimde nasihatta bulunmadan hiçbir vaaz meclisini açıp kapamış değilim." Allah, "Doğru söyledin," buyurdu. Sonra meleklere, "Onu bir kürsüye oturtup semaya götürün, ta ki yeryüzünde Âdemoğulları arasında şanımın yüceliğini ifade ettiği gibi melekler arasında da ifade etsin!" diye buyurdu. Vesselam.

AHMED BİN ASIM ANTÂKÎ

(ö. 239/853)

Başköşeyi işgal eden imam, kadri yüce, ulu rehber, ciddiyet ve çabalama meydanının cengâveri, ahit sahibi olanların mücâhidi, kutsallık âleminin mukaddesi Ahmed bin Antâkî (r.a.) eski şeyhlerden ve ulu velilerdendi. Çeşit çeşit zahiri ve bâtıni ilimlere aşinaydı. Mükemmel bir mücâhedeye sahip olup uzun bir ömür sürmüş ve tâbiînden hadis aktaranlara [*etbâu't-tâbiîn*] yetişmişti. Muhâsibî'nin müridi olup Bişr-i Hafî, Serî-i Sakatî ve Fudayl bin İyâz'a yetişmişti. Firaseti keskin olduğundan Ebû Süleyman Dârânî ona "Kalplerin Casusu" adını vermişti. Sözleri özlü, işaretleri hoş ve inceydi.[1] Nitekim kendisine, "Allah'a iştiyâk duyuyor musun?" diye sorunca, "Hayır," dedi. "Niçin?" diye sordular. "Şunun için: İştiyâk gayb hakkında olur. Gayb hazır olunca iştiyâk nerede kalır?" dedi.

"Marifet nedir?" "Marifetin üç basamağı vardır: Birinci basamak, tek olan Kahredici'nin tekliğini benimsemektir. İkinci basamak, kalbin Allah dışında her şeyle ilgisini kesmesidir. Üçüncü basamak, bunu ifade etmek hiç kimse için mümkün değildir. **'Allah bir kimseye nur vermezse artık o kimsenin kesinlikle nuru bulunmaz.'** [NÛR 24:40]"

"Mahabbetin işareti nedir?" "Mahabbet sahibinin sözü az, tefekkürü daimi, yalnızlığı fazla, susması aralıksız olur. Kendisine bakılınca görmez, çağrılınca duymaz, musibete uğrayınca üzülmez, nimet baş gösterince sevinmez, kimseden korkmaz, kimseden umutlu olmaz."

"Korku ve recâ nedir? Bunların belirtileri nedir?" "Allah korkusunun alameti (günahtan) kaçmak ve Allah'tan ümitli olmanın belirtisi (sevabı) talep etmektir. Recâsı olup da kaçışı olmayan yalancıdır."

"İnsanlar içinde en fazla kurtuluş ümidini taşıyan kimse olarak; 'Olmaya ki kurtulamam,' diye nefsi hakkında en fazla korkanı gördüm. Ayrıca insanlar içinde en

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* IX:280; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* IV:277; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 137; *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* I:318; *Kuşeyrî Risalesi,* 137; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 134; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:97; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 228; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Dûriyye,* I:197; Fuat Sezgin, *GAS,* I:630.

çok mahvolmaktan korkan kimse olarak, nefsine en çok güveneni buldum. Yûnus'a (a.s.) baksanıza! Hak Teâlâ'nın kendisini azarlamayacağını sandığı için ceza nasıl yüz gösterdi!"

"Yakînin en az miktarı bir kalbe yerleşti mi onu nurla doldurup içindeki şüphe pisliğinden arındırır. Bunun sonucunda kalpte Allahü Teâlâ'ya şükretme ve Ondan korkma duygusu baş gösterir. Yakîn, Allahü Teâlâ'nın azameti hakkındaki marifet olup Allah'ın azameti kadar olabilir ve azamet, Allah'ın azameti hakkındaki marifettir. [Önemsiz bir yakîn bile her çeşit şüpheyi kalpten kovar, önemsiz bir şüphe bile her çeşit yakîni kalpten dışarı atar." (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, 198]

"Ciddi (ve dürüst) insanlarla oturduğunuzda dürüst olarak oturunuz. Zira onlar kalplerin casuslarıdır. Hiç farkında olmaksızın kalplerinize girer ve çıkarlar."

"Kuldaki recânın belirtisi nedir?" "Şudur: Lütuf kendisini kuşatınca Hak Teâlâ'nın dünyadaki nimetinin tam, ahiretteki affının eksiksiz olması ümidiyle kendisine şükrün ilham edilmiş olmasıdır."

"Zühdün belirtisi dörttür: Hakka güvenmek, halktan bezmek, ulu ve yüce Allah için ihlaslı olmak, dini aziz kılmak için zulme katlanmak."

"Kulun Allah'tan korkmaz ve utanmaz olması, nefsi hakkındaki bilgisizliğindendir."

"Allah hakkında en çok marifet sahibi olan Ondan en fazla korkandır."

"Kalbin düzgün olsun, istersen dilini koruyarak ona yardımcı ol."

"En faydalı fakr tahammül ve rıza gösterdiğin fakrdır."

"En faydalı akıl ulu ve yüce Allah'ın nimetini sana tanıtan, buna şükretmek için sana yardımcı olan ve hevese karşı duran akıldır."

"En faydalı ihlas ikiyüzlülüğü, yapaylığı ve süslenmeyi senden uzaklaştıran ihlastır."

"En muazzam alçakgönüllülük sendeki kibri kovup hışmı öldüren alçakgönüllülüktür."

"En zarar verici günah bilmeden yaptığın tâattır. Çünkü bunun sana verdiği zarar, bilmeden yaptığın günahtan daha fazladır."

"Günahın azını küçümseyip basit gören, büyüğüne yakalanıverir."

"Havâs fikir ummanına dalan dalgıçlardır, avâm ise gaflet sahrasında yolu kaybeden şaşkınlardır."

"Tüm amellerin öncüsü ilim, bütün ilimlerin öncüsü inayettir."

["Yakîn Hak Teâlâ'nın kulun kalbinde vücuda getirdiği bir nur olup, kul bu nur-

la ahiretteki nurların cümlesini görür." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 139)]

"İhlas, bir iş yapınca bununla anılmayı arzu etmemen, bu yüzden saygı görmeyi istememen, Hak Teâlâ dışında amelinin sevabını kimseden beklememendir. Amelde ihlas işte budur."

"Yeryüzünde senden başka, gökte Ondan başka kimse yokmuş gibi amel et."

"Geriye kalan şu birkaç günü büyük bir ganimet say, önünde kalan şu kadarcık ömrünü doğru dürüst geçir ki önceden yaptıkların affa uğrasın."

"Kalbin devası şu beş şeydir: İyilerle oturup kalkmak, Kur'ân okumak, mideyi boş tutmak, gece namazı kılmak, seher vakti sızlanmak."

"Adalet iki kısımdır. Halkla arandaki zahir adalet, Hak Teâlâ'yla arandaki bâtın adalet. Adalet yolu istikamet yoludur. Lütuf yolu erdem yoludur (zulüm nedamet yoludur.)"

"Beden fiilleri itibariyle iyi insanların yanındayız, himmet itibariyle karşısındayız."

"Ulu ve yüce Allah, **'Mallarınız ve evlatlarınız fitneden başka bir şey değil'** [TEGÂBÜN 64:151] buyurmuşken, biz hiç durmadan fitneyi arttırıyoruz."

Naklederler ki, bir gece ahbaplarından otuz tanesi bir araya gelip sofra kurmuşlardı, ama ekmek azdı. Şeyh ekmekleri bölüştürdü ve mumu da söndürdü. (Ağızlar oynamaya başladı) ve mumu tekrar yaktıklarında ekmek dilimlerinin yerli yerinde durdukları görüldü, diğerkâmlık olsun diye yememişti (ekmekleri birbirinin önüne itmişlerdi). Müritleri işte böyle terbiye etmişti.

ABDULLAH BİN HUBEYK

Din deryasının gavvası, yakîn ummanının incisi, kudretin kutbu, sünnetin temel direği, imam-ı cezbe ve sübeyk Abdullah bin Hubeyk (r.a.) zahit, âbit, mutasavvıf, takva sahibi ve mütevekkiller cümlesindendi. Helal yemede gayet fazla mübalağa ederdi. Yusuf bin Esbât'ın sohbetinde bulunmuştu. Aslen Kûfeli olup Antakya'da yaşardı. Fıkıhta, muamelede ve hakikatte Süfyân bin Saîd Sevrî'nin mezhebindeydi. Onun sohbetinde bulunanlarla görüşmüştü, yüksek (değerde özlü) sözleri vardı.[1]

Feth Mevsilî (veya Şahraf) anlatıyor: Onu ilk defa gördüğümde bana dedi ki: "Ey Horasanlı! (Dikkat edilmesi gereken) fazla değil yalnızca şu dört organ: Göz, dil, kalp, heves. Gözünle uygun olmayan bir yere bakma. Dilinle yüce Allah'ın kalbinde tersini var bildiği bir şeyi söyleme. Müslümanlara karşı kibirlenmekten ve hainlik yapmaktan kalbini koru. Hevesini aklında sakla ve onu hiç söyleme. (Hevesine dikkat et ve kötü olan bir şeyi arzulama.) Şayet bu dört nitelik sende olmazsa başına kül (ve ateş) dökmelidir. Çünkü senin bedbahtlığın bundadır."

Sözleri

- Allahü Teâlâ kalpleri zikrin meskeni olsun diye yaratmıştır. Ancak nefsle arkadaşlık kuran kalpler, arzuların meskeni haline gelmişlerdir. İmdi ya zorlayıcı bir korku ya da rahatsız edici bir şevk olmadan nefsani arzuları kalpten hiçbir şey silmez.
- Hayatında *hay* [Sülemî'de *gâni*] olmak isteyen bir kimse kalbinde tamaha yer vermesin, ta ki her şeyden azat olsun.
- Yalnızca yarın sana zarar dokunacak olan şeyi kendine dert edin, yalnızca yarın seni neşelendirecek olan şeye sevin!
- [Kulların Haktan sıkılmaları, gönüllerin onlardan sıkılmasına neden olmuştur. Şayet (Hakka sarılıp) Rableriyle ünsiyet etselerdi elbetteki onlarla herkes ünsiyet ederdi. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 145)]

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:280; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 137; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 115; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* IV:252; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 229; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:178.

- En faydalı korku seni günahtan vazgeçiren korkudur.
- En faydalı ümit (umulanı elde etmek için) sana amelin yolunu kolaylaştıran ümittir.
- Uzun boylu bâtıl söz ve boş laf dinlemek kalpteki tâat zevkini söndürür.
- En faydalı korku ömrün gaflet içinde geçtiği için elden kaçan kısmına ilişkin seni devamlı olarak hüzünlendiren ve hayatın geriye kalan kısmı üzerinde düşünmeni gerekli kılan korkudur.
- Recâ üç kısımdır: Öyle adam vardır ki, iyi amel işler ve kabul edilmesini ümit eder. Bir başkası kötü iş yapar, sonra tevbe eder ve Hak Teâlâ'nın kendisini affetmesini ümit eder. Başka biri sahte recâdır. Şöyle ki, bir insan aralıksız olarak günah işler ve Hak Teâlâ'nın kendisini affetmesini ümit eder. Ameli kötü olan bir kimsenin korku hali recâ haline galip olmalıdır.
- Amelde ihlas, amelin kendisinden daha güçtür. Oysa amel dahi erlerin ifasından âciz kaldıkları bir şeydir. Şu halde ihlasa nasıl ulaşılabilir?
- Haller cümlesinden olan hiçbir hal doğruluktan doymuş olamaz, ama doğruluk hallerin hepsinden doymuş olabilir. Eğer bir kul kendisiyle Allah arasındaki şeylerde hakiki manada tam olarak sıdk üzerinde bulunsa, Allah onu gaybın hazinelerine vâkıf kılar, yer ve göklerin emini o olur.
- Şayet Mevlân için amel etmede herkesten önce gitmeye kadirsen öyle hareket et. Gücün yettiği ölçüde hiçbir şeyi Mevlâna tercih etme, zira senin için O her şeyden iyidir.

CÜNEYD-İ BAĞDÂDÎ

(ö. 298/910)

Mutlak şeyh, hakiki kutub, esrar kaynağı, nurlar otağı, üstat olarak başı çeken, tarikat şeyhi Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) âlemdeki şeyhlerin şeyhi ve âlemdeki imamların imamı olup çeşitli ilim sahalarında kemal derecesindeydi. Usûlde ve fürûda fetva verme ehliyetine sahipti. Muameleler, riyazetler, kerametler, ince ifadeler ve yüksek işaretler gibi konularda herkesten üstündü. Başlangıçtan sonuna kadar geçen süredeki hali hep saygın ve makbuldü. Her fırka tarafından sevilirdi. İmam olduğunda herkes anlaşmıştı. Tarikattaki sözleri delildi, herkesçe övülmüştü. Hiç kimse zahir ve bâtın itibariyle sünnete aykırı bir hal ve hareketini saptayamamış ve körler dışında kendisine itiraz edebilen çıkmamıştır. Tasavvuf ehli tarafından örnek alınmıştı, kendisinden Seyyidu't-Tâife ve Lisânu'l-Kavm [Sûfilerin Beyi ve Bu Zümrenin Dili] diye söz edilir. Adını A'bedu'l-Meşâyıh [Şeyhlerin En Âbidi] diye yazar ve Tâvusu'l-Ulema ve Sultanu'l-Muhakkikîn [Âlimlerin Tâvusu ve Hakikat Ehlinin Sultanı] derlerdi.[1]

Şeriat ve tarikatta nihai noktaya ulaşmış olup züht ve aşkta eşsiz ve tarikatta müctehiddi. Gerek çağdaşı olan, gerekse ondan sonra gelen Bağdat şeyhlerinden çoğunluğu onun mezhebini tutmuşlardır. Cüneyd'in tuttuğu yol sahv yoludur. Bu yol Bâyezîd'ın taraftarlarının yoluna [sekr yolu] muhalif bir yoldur. Tarikatta en tanınmış tarik ve en meşhur mezhep Cüneyd'in tariki ve mezhebidir. Çağında şeyhlerin başvurdukları merci oydu. İşaretlere, hakikatlere ve manalara dair değerli eserleri vardır. İşaret ilmi ilk önce ondan yayılmıştı. Böyle bir hale sahip olmasına rağmen düşmanları ve hasetçileri kâfir ve zındık olduğuna dair şahitlik yapmışlardı. Muhâsibî'nin sohbetine yetişmişti. Serî-i Sakatî'nin müridi ve kız kardeşinin çocuğuydu.

Bir gün Serî'den, "Şeyhinin derecesinden daha yüksek bir dereceye sahip olan

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:225; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 155; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* II:416; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:98; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I:373; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* VII:241; *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* XI:113; *Kuşeyrî Risalesi,* 139; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 131; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 229; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:219; Süleyman Ateş, *Cüneyd-i Bağdadî ve Mektupları,* İstanbul, 1970; Fuat Sezgin, *GAS,* I:647.

mürit hiç var mı?" diye sordular. "Var," dedi. "Bunun söz götürmez delili de apaçıktır. Cüneyd'in derecesi benim derecemden üstündür."

Cüneyd serâpâ dert ve şevkten ibaretti. Tevhidî keşf ve marifette tuttuğu üslûp itibariyle şanı yüceydi. Mücâhede, müşahede ve fakrda bir harikaydı. Hatta Sehl Tüsterî bilinen azametine rağmen hakkında demişti ki: "Sehl bir harika olup nihai noktaların ötesine geçmişti. Ancak gönlü yoktu, melek sıfatlıydı. (Meleklerde olduğu gibi kalbi bulunmadığından kuşku nedir bilmezdi.) Melik sıfatlı değildi. Nitekim Âdem (a.s.) hep ibadet ve dert içindeydi." Dertli olmak ise başka bir iştir demek istemişti. Onlar söylediklerinin manasını bilirler. Bizim işimiz dediklerini nakletmekten ibarettir. Onlardan birini diğerinden üstün tutmak bizim haddimiz değildir.

Başlangıç hali şöyleydi: Ta küçüklüğünden itibaren dertli, heveskâr, edepli, firasetli, düşünceli ve acayip bir şekilde keskin anlayışlıydı. Bir gün mektepten eve dönünce babasını ağlar bir halde görüp, "Ne oldu?" diye sordu. "Bugün zekât malından dayına, yani Serî'ye götürdüm, ama kabul etmedi. Ağlıyorum, çünkü uğruna bir ömür harcadığım şu üç beş kuruş Hak dostlarından hiçbir dosta layık değil!" Cüneyd, "Parayı ver ben götüreyim, o benden alır," deyip parayı aldı, yola koyuldu. Dayısının kapısını dövdü, içerden biri, "Kim o?" diye seslendi. "Ben Cüneyd," diye cevap verince kapıyı açmadılar. Cüneyd, "Şu altın kırıntılarını al," dedi. Serî, "Almam mümkün değil!" "Sana bu erdemi ve babama o adaleti veren Allah Hakkı için bunu al." "Ey Cüneyd! Bendeki erdem ne? Babandaki adalet ne?" "Allah'ın sana verdiği erdem ve lütuf fakirlik, babama verdiği adalet de onu dünyayla meşgul etmiş olmasıdır. Sen bunu kabul de etsen red de etsen, o istese de istemese de zekât malı mutlaka hak sahibine ulaşacaktır." Cüneyd'in bu sözü Serî'nin hoşuna gitti ve, "Çocuk! Bu zekâtı kabul etmeden önce seni kabul ettim," deyip kapıyı açtı, altını aldı ve o andan itibaren Cüneyd'e gönlünde ayrı bir yer verdi.

Cüneyd daha yedi yaşındayken Serî onu alıp hacca götürdü. Mescid-i Haram'da dörtyüz pir arasında şükür meselesi etrafında konuşuluyor, şükrün ne olduğunu şerh ve açıklama için herkes bir şey söylüyor ve sonuç olarak dörtyüz ayrı görüş ortaya atılıyordu. Serî, Cüneyd'e, "Bu konuda sen de bir şey söyle," dedi. Cüneyd, "Şükür, ulu ve yüce Allah'ın sana verdiği nimete dayanarak ona asi olmaman ve nimetini günah için sermaye yapmamandır," dedi. Cüneyd bunu söyler söylemez dörtyüz pirin her biri, "Ey sıddıkların göz nuru! Aferin, amacı gayet güzel ifade ettin," dediler ve bu meselenin bundan daha güzel tarif edilemeyeceğinde karar kıldılar. Nihayet Serî, "Ey oğlan! Korkarım ki, senin Haktan nasibin dilden ibaret olacak," dedi. [Cüneyd diyor ki: "Serî'nin bana söylediği bu söze baktım (ve ağladım) durdum."

Sonra şeyh, "Bu (hikmet) sana nereden geliyor?" dedi. Ben de, "Meclislerinde bulunmaktan," karşılığını verdim. [*Kuşeyrî Risalesi*, 317; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, II:417]

Sonra Bağdat'a döndü. Cam alıp satardı. Her gün dükkâna gelip kepenkleri çeker ve dörtyüz rekât namaz kılardı. Bir süre böyle geçti, sonra dükkânı tamamen bıraktı. Serî'nin evinin avlusundaki bir hücreye çekilip oturdu, kalp murakabesiyle meşgul oldu. Aklından Haktan başka bir şeyin geçmemesi için ayn-ı murakabede seccadeyi serdi. Kırk yıl da böyle oturdu. Otuz yıl yatsı namazını kılar, sabahlara kadar ayakta dikilip Allah! Allah! der, yatsı abdestiyle sabah namazını kılardı. Cüneyd diyor ki: Kırk yıl böyle geçtikten sonra bende, işim tamam, amaca erdim diye bir kanaat doğdu. Derhal hâtiften bir sesin, "Ya Cüneyd! Belindeki zünnarın ucunu gözünün önüne sereceğimiz zaman gelmiştir," dediğini işittim. O zaman, "Ya Rab! Cüneyd ne günah işledi ki, böyledir?" dedim. Şöyle bir nida işittim: "Sen varsın ya, günah olarak bu (senlik-benlik) yeter; vücudunu istemenden daha büyük günah olmaz ki!" Bu nidayı işiten Cüneyd bir ah çekip başını secdeye koydu ve, "Bir kimse vuslata ehil olmazsa tüm sevapları günah, iyilikleri vebal olur!" diye niyaz etti.

Sonra Cüneyd o hücrede oturup inzivaya çekilmişti. Sabahlara kadar Allah! Allah! diyordu. Düşmanları kendisine dil uzatıyorlar, halini halifeye hikâye ediyorlardı. Ama halife, "Ortada delil olmadan ona bunu yasaklayamayız," diyordu. Halifenin üçbin kızıl altına satın aldığı ve güzellikte bir eşi daha olmayan bir cariyesi vardı. Halife bu kıza âşıktı. Halifenin emri üzerine bu kızı fevkalade güzel elbiseler ve gayet değerli mücevheratla süsleyip Cüneyd'in yanına gönderdiler ve, "Cüneyd'in yanına gidip yüzünü aç, kendini, elbiselerini ve süslerini ona sun ve, 'Kimsem yok, servetim çok, gönlümü dünya işlerinden çektim, sana geldim, dilersen sohbetine gelip ibadet ve tâatta bulunayım. Zira gönlümün hiç kimseyle kararı yok,' deyip kendini ona takdim et, örtülerini de aç; bu konuda son derece ciddi, gayet inandırıcı ol," dediler. Cariye bir hizmetçiyle şeyhin yanına gelip kendisine tarif edilen şeylerin kat kat fazlasını yaptı. Cüneyd'in gözü elinde olmaksızın cariyeye ilişti. Sustu ve hiç karşılık vermedi. Bunun üzerine cariye o tavrını tekrarladı. Cüneyd başını öne eğmişti, birden başını kaldırıp bir ah çekti ve cariyeye üfledi. Cariye derhal olduğu yere düşüp can verdi. Hizmetkâr hemen gidip durumu halifeye söyledi. Halifenin canına ateş düşmüş, yaptığına pişman olmuştu. "Erlere yapılmaması gerekeni yapan, görülmemesi gerekeni görür," deyip kalktı ve Cüneyd'in yanına vardı. "Böylesi birinin huzuruna gitmek gerek," diyordu. Sonra Cüneyd'e sordu: "Ey şeyh! Böylesine güzel bir sureti ve nazenin bir cariyeyi yakmaya gönlün nasıl razı oldu?" "Ey Müminlerin Emîri! Senin müminlere olan şefkatin, kırk yıl çile çekerek, uykusuz kala-

rak ve canımı dişime takarak kazandığım şeyi berbat etmekten mi ibaret? Arada (Allah var), ben kim oluyorum? Öyle yapma ki, böyle yapmasınlar." Bundan sonra Cüneyd'in işi büyüdü, ünü âlemi tuttu, her neyle imtihan etseler bin katını söyleyip altından kalkardı. Vaaz etmeye başladı. "Bir zamanlar bu konuda abdâldan otuz kişi, 'Senin halkı Hakka davet etmen uygundur,' diye işaret etmeden vaaz edip halka hitap etmedim," demişti.

"İkiyüz pirin hizmetinde bulundum, bunların içinde yedi tanesinden fazlası örnek alınmaya yaraşır bir halde değildi."

"Biz bu tasavvufu dedikoduyla elde etmedik, savaşarak ve mücadele ederek kazanmadık, ancak aç ve uykusuz kalarak, dünyadan el etek çekerek, sevilen ve göze hoş görünen şeylerden koparak bulduk. [Çünkü tasavvuf, Allahü Teâlâ'yla olan muamelenin saflığından ibaret olup bunun da aslını dünyadan el etek çekmek oluşturur. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 158)]

"Bu yolda, sağ elinde ulu ve yüce Allah'ın kitabını, sol elinde Mustafa'nın (s.a.v.) sünnetini tutan kimseler yürür. Şüphe çukuruna ve bid'at karanlığına düşmemek için bu iki meşalenin ışığında yürümek gerekir."

"Usûlde, fürûda ve çilekeşlikte şeyhimiz Müminlerin Emîri Ali Murtazâ Aleyhisselam'dır. Yaptığı savaşlarla ilgili olmak üzere Murtazâ'dan öyle şeyler nakl ve hikâye edilmektedir ki, bunları dinlemeye hiç kimsenin takatı yetmez. Çünkü o Allahü Teâlâ'nın kendisine çok miktarda ilim ve hikmet ikram ettiği bir emîrdi."

"Eğer Murtazâ keramet ve ilahi inayetle aşağıdaki sözü söylemeseydi, acaba tarikat sahipleri ne yaparlardı?" Bu söz, ulu ve yüce Allah'ı neyle tanıdın sorusuna Murtazâ'nın verdiği şu cevaptı: Allah'ı, bana marifet lütfedip kendini şu şekilde tarif etmesiyle tanıdım: "O benzeri olmayan bir Allah'tır, hiçbir şekilde bulunamaz, hiçbir mahlukla kıyaslanamaz. Uzaklığında yakın, yakınlığında uzaktır, her şeyden yücedir. Onun altında (arş gibi) bir şey var denemez. Ne bir şeydendir ne de bir şey gibidir, ne bir şeydedir ne de bir şeyledir. Takdis ederim O Allah'ı ki, böyledir ve Ondan başka böyle olan hiçbir şey yoktur!"

"Hz. Ali'nin bu sözünün açıklanması ciltler doldurur. Anlayan anlar!" Onbin müridi Cüneyd'le birlikte dürüstlük yoluna çektiler. (Hak yoluna yönelttiler.) Marifet itibariyle (ağırladılar) hepsini kahr deryasına daldırıp suya verdiler, tümünü suyun dibinde bıraktılar. Cüneyd'i suyun üzerine çıkardılar, böylece onun âlemin güneşi olmasını irade ettiler.

"Bin yıl yaşasam amelimden zerre kadar eksiltmem, meğerki amelle arama (şeriata ilişkin bir mazeret ve) engel girsin."

"Öncekilerin de sonrakilerin de işledikleri günahların sorumlusu benim, hepsinin hesabını ben vereceğim.. Zira Ebû Kâsım Cüneyd, iğneden ipliğe her şeyin hesabını vermenin üstesinden gelmelidir."

Cüneyd'in bu sözü küllden gelmenin âlemetidir. Zira bir kimse küllü müşahede eder, mahlukatı kendi vücudunun organları değerinde görür ve, "Müminler tek bir ruh gibidir," makamına ererse sözü bu olur. Hz. Peygamber'in, *"Hiçbir nebi benim kadar çok eza ve cefa görmemiştir"* (hadisini burada hatırlamak gerekir). "Ömrümün bir kısmını öyle geçirdim ki, yer ve gök ehli halime bakıp ağladı. Sonra öyle oldu ki, ben onların kusuruna ağladım. Şimdi o hale geldim ki, ne onlardan haberim var ne de kendimden!"

"On yıl kalbimin üzerinde oturup gönlümün bekçiliğini ve koruyuculuğunu yaptım. Bir on yıl da kalbim beni korudu. Şimdi yirmi yıl oldu ki, ne benim kalbimden ne de kalbimin benden haberi var!"

Allahü Teâlâ otuz yıl Cüneyd'in diliyle halkla konuşmuştur. Bu süre içinde Cüneyd ortada yoktu ve halk da bu durumdan haberdar değildi.

"Yirmi yıl bu ilmin yüzeyinden ve kenarından söz ettim, derinliklerine dalmadım, zor anlaşılan tarafları hakkında hiçbir şey söylemedim. Çünkü bu konuda söz söylemekten dil menedilmiş, onu idrakten kalp mahrum bırakılmıştır."

["Korku beni kabz, recâ ise bast haline getirmektedir. Korkuyla kabz haline geldiğim zaman fani oluyorum. Recâyla bast haline geldiğimde beni bana iade ediyorlar." (*Kuşeyrî Risalesi*, 187)]

"Şayet yarın kıyamet günü Allahü Teâlâ bana, 'Bana bak,' diyecek olursa dönüp bakmam ve derim ki: Göz sevgide yabancı ve eldir. (Seni gözümden de esirgiyor ve kıskanıyorum, bu nedenle) kıskançlık bakmama engel olmaktadır. Çünkü dünyada göz vasıta olmadan görüyordum (Onu)."

"Sözün kalpte olduğunu bildiğim zamandan beri otuz yıllık namazımı kazâ ettim. İlk tekbiri kaçırmayalı yirmi yıl oldu. (Bu süre içinde Allahü ekberin manasını belleğime nakşettim.) Şöyle ki, eğer bir namazda dünya düşüncesi aklımdan geçse kazâ eder, ahiret ve cennet düşüncesi geçse ona da yanılma secdesi yapardım."

Bir gün sohbetinde bulunanlara dedi ki: "Farzların dışındaki namazların sizlerle oturup sohbet etmekten daha erdemli olduğunu bilseydim, asla oturup sizlerle sohbet etmezdim!"

Naklederler ki, Cüneyd aralıksız oruç tutar, ama eş dost geldiğinde orucunu açar, oturup onlarla yemek yer ve, "Kardeşlerle birlikte hareket etmek, oruç tutmaktan daha az erdemli değildir," derdi.

Naklederler ki, Cüneyd ile Ebû Bekir Kettânî arasında bin meselede mektuplar alınıp verilmişti. Kettânî vefat ettiğinde, "Bu mektupları kimsenin eline vermeyin ve benimle birlikte toprağa koyun," diye vasiyet etmişti. Cüneyd de, "Ben de aynı şeyi arzu ediyorum, bu meseleleri içeren mektuplar kimsenin eline geçmesin," demişti.

Naklederler ki, Cüneyd âlim tarzında giyinirdi, sohbetinde bulunanlar, "Ey pir-i tarikat! Ne olur, müritlerin hatırı için hırka giy!" dediklerinde şöyle karşılık verdi: "Hırkanın ve yamalı elbise giymenin bir işe yaradığına inansam demirden ve ateşten elbise yaptırıp giyinirdim. Ancak her an içime, 'İtibar hırkaya değil ancak yanık kalbedir,' diye nida olunmaktadır!"

Cüneyd'in ünü her tarafa yayılınca Serî ona, "Artık meclis kurup vaaz etmen gerek," dedi. Kalbi tereddüt içinde olan Cüneyd bu teklife rağbet etmiyor ve, "Şeyh varken benim vaaz etmem edebe uymaz," diyordu. Nihayet rüyada gördüğü Mustafa (s.a.v.) ona vaaz etmesini söyleyince sabahleyin kalkıp durumu haber vermek için Serî'nin evine gitti, Serî'nin kapıda beklediğini gördü. Serî ona, "Vaaz et, sözünü başkalarından duymayı mı gözlüyordun? Artık vaaz etmen şart. Zira âlemin kurtuluşu için sözünü neden kılmışlardır. Müritlerin teklifi üzerine vaaz etmedin. Bağdat şeyhleri şefaatçi oldu, yine vaaz etmedin, ben söyledim, yine konuşmadın, şimdi vaaz etmeyi sana Peygamber (s.a.v.) emretmiştir. O yüzden nasihat etmen zorunludur," dedi. Cüneyd bu teklifi kabul edip önceden yaptığından af diledi. Serî'ye sordu, "Rüyada Peygamber'i (s.a.v.) gördüğümü ne biliyorsun?" "Ulu ve yüce Allah'ı rüyada gördüm, 'Kürsüye çıkıp vaaz etmesini Cüneyd'e söylemesi için ona Resul'ü gönderdim,' diye buyurdu," dedi. Cüneyd de"Vaaz ederim, ama meclisimde kırk kişiden fazla kişinin bulunmaması şartıyla," dedi.

Bir gün kırk kişinin hazır bulunduğu bir mecliste vaaz etti. Onsekizi can verdi, yirmiikisi kendinden geçti. Bunları kaldırıp omuzlarına koyarak evlerine götürdüler. Bir gün Ulucamii'de vaaz ediyordu. Bir Hıristiyan çocuğu çıkageldi, ama tam bir İslam kıyafeti içinde olduğundan hiç kimse onun Hıristiyan olduğunu bilmedi. Genç, "Ey şeyh! *'Müminin firasetinden korunun, zira O Allah'ın nuruyla görür,'* cümlesi Peygamber sözüdür." (Bunu açıklar mısın? Cüneyd bir süre düşüncelere daldıktan sonra başını kaldırdı ve:) "Müslüman olmanın vakti geldiğinden, zünnarını kesip İslam olman manasına gelmektedir," deyince genç derhal Müslüman oldu. Halk arasında bir vaveyla koptu. Cüneyd bir süre mecliste vaaz ettikten sonra bu işi terk edip evine inzivaya çekildi, gözden kayboldu. Tekrar vaaz etmesi için ne kadar ricada bulundularsa da kabul etmedi. "Kendimi mahvetmemek daha çok hoşuma gidiyor," diyordu. Bir süre geçtikten sonra kimse bir şey söylemeden kendi kendine

kürsüye çıkıp vaaz etmeye başlayınca sordular: Bundaki hikmet ne? "Bir hadis buldum. Hz. Peygamber (s.a.v.) ahir zamanda bir zümrenin başı, zümrenin en beteri olacak ve onlara öğüt verecek, buyuruyor. Ben kendimi halkın en beteri olarak biliyorum. Peygamber'in (s.a.v.) hadisine muhalefet etmiş olmamak için onun sözüne uyup vaaz ediyorum!"

Bu dereceye neyle erdin diyenlere, "Onun eşiğinde kırk yıl mücâhede ayağı üzerinde durarak," diye karşılık verdi. Bununla da Serî'nin dergâhını kastetti.

Şöyle dediği nakledilir: "Bir gün gönlüm kayboldu. İlahi! Kalbimi bana iade et!" diye niyaz edince: 'Ya Cüneyd! Bizimle olman için kalbi yanımızda alıkoyduk. Bizden başkasıyla olman için mi bunun iadesini istiyorsun?' hitabını duydum."

[Hüseyn bin Mansur Hallac galebe halindeyken (şeyhi) Amr bin Osman Mekkî'yle bağını keserek ondan uzaklaşınca Cüneyd'e (r.a.) geldi. Cüneyd ona, "Niçin geldin" dedi. "Şeyhle sohbet etmek için," dedi. Cüneyd, "Biz (meczub, haline mağlup, sermest ve) mecnûn olanlarla sohbet etmeyiz, çünkü sohbet için (cinnet değil) sıhhat lazım, şayet sohbetimde bulunma imkanına kavuşursan bana da Sehl Tüsterî ile Amr bin Osman Mekkî'ye davrandığın gibi davranırsın," (sohbetimizin hakkına riayet etmezsin, izin almadan beni terk eder gidersin) dedi. Hallac, "Ey şeyh, sahv ve sekr kulun iki sıfatıdır. Vasıfları fani olana kadar kul Rabbından sürekli olarak mahcubtur," (sahv ve sekr onda mevcut olur) dedi. Bunun üzerine Cüneyd (r.a.) dedi ki, "Ey Hallac! Sahv ve sekr konusunda hata ettin! Çünkü sahv, Hakla beraber olan kulun halinin sıhhatinden ibarettir ve bunda da ihtilaf yoktur. Sekr ise şevkin son haddine ulaşmasından ve mahabbetin azami derecede olmasından ibarettir. Sahv ve sekrden hiçbiri kulun sıfatı ve halkın iktisabı dairesine girmez. Ey Hallac, ben senin sözünde birçok fuzuli şey, manasız ifade ve tabir görüyorum." (Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 300)]

Cüneyd'in şöyle dediği nakledilir: Çölde devedikeni ağacının altında oturan bir genç görmüş ve, "Seni burada oturtan şey nedir?" demiştim. Genç, "Bir (manevi) halim vardı, burada yitirdim, onu tekrar ele geçirene kadar buradan ayrılmayacağım," dedi. Cüneyd diyor ki, oradan ayrılıp hacca gittim. Geri dönünce genci aynı yerde aynı şekilde otururken gördüm ve, "Neden buradan ayrılmıyorsun?" dedim. Genç, "Aradığımı burada buldum. Bu yüzden buraya sıkı bir şekilde bağlandım," dedi. Cüneyd diyor ki: "Bu gencin iki halinden hangisinin daha şerefli olduğunu bir türlü kestiremiyorum: Kaybolan hali araması mı, yoksa bulduğu hale dört elle sarılması mı?"

Şiblî'nin şöyle dediği nakledilir: "Eğer Hak Teâlâ kıyamet günü beni cennet ile cehennemi tercih arasında bırakırsa cehennemi tercih ederim. Çünkü cennet benim

muradımdır, cehennemse dostun muradıdır. Kendi muradını dostun muradına tercih etmemek muhabbet işaretidir." Şiblî'nin bu sözü Cüneyd'e haber verilince dedi ki: "Şiblî çocukluk ediyor! Eğer aynı durumda beni bıraksalar, tercih yapmam ve derim ki: Kulun irade ve tercihle ne işi var? Nereye gönderirse oraya giderim, nerede tutarsa orada olurum! Benim tercihim Onun tercihidir!"

[Naklederler ki, Cüneyd ruhlar aleminden gelen meltem içinde Sina Dağında vecde geliyor, müritleri de çevresinde raksediyorlardı. Bu haldeyken bir keşiş çıkageldi ve, "Size bu hali veren Allah hakkı için sesime cevap verin," diye bağırdı. Ancak bunlar manevi zevklere gark olduklarından ona kulak vermediler. Semâ son bulunca müritler şeyhe, "Bir rahip çağırıp şöyle şöyle sözler söyledi, ama semâyla meşgul olduğumuzdan hiçbirimiz ona cevap vermedik. Papaz da dönüp geri gitti," dediler. Şeyh bunu işitince müritlerini yanına alarak rahibin manastırına vardı. Bunların geldiğini gören rahip zaviyeden aşağı indi, kendilerini karşıladı ve, "Büyüğünüz kimdir?" diye sordu. Şeyhi gösterdiler. Şeyh, "İstediğin cevap neydi?" dedi. Rahip, "Yaptığınız semâ ve raks ne mezhep ve tariktir? Havâs yolu mudur, yoksa avâm yolu mu? Söyleyin biz de bilelim," dedi. Cüneyd, "Bu şive Tanrı'nındır, hâslar şivesidir, züht yolunu tutan zümreye mahsustur, iradesiz gerçekleşir," diye cevap verdi. Rahip bunu duyunca şeyhin elini tutup, "Lâ ilâhe illâllah Muhammedün Resûlullah," dedi ve anlattı: "Ya Cüneyd! İncil'de şöyle okudum: Ahir zamanda bir Peygamber dünyaya gelir, adı Muhammed Mustafa'dır, onun ümmetinin havâsı semâ ve rakseder, ama dünyadan da el etek çeker, bir hırka, bir lokmayla yetinirler, fazlasına iltifat etmezler, bunlar Allah âşıklarıdır. Aşkla dolup iradesiz raksederler. O zümrenin sizler olduğu kanaatindeyim," dedi. (*Evliya Tezkireleri*'nin Osmanlıca tercümeleri)]

Naklederler ki, biri Cüneyd'in yanına gelip, "Bir söz söylemem için bir an hazır ol (huzur halinde ve dikkatli ol)," dedi. Cüneyd şöyle dedi: "Ey Aziz! Sen benden, uzun süreden beri benim de aradığım ve istediğim bir şey talep ediyorsun! Bir nefes Hak Teâlâ'yla hazır olmayı istiyorum, ama bulamıyorum. Şu anda ben seninle nasıl hazır olabilirim?"

Rüveym'in şunu söylediği nakledilir: Hicaz çölünde giderken elinde bir asa ve eteğini beline bağlamış bir kocakarı gördüm. Bana, "Bağdat'a varınca Cüneyd'e, hiç utanmıyor musun ki, halka Ondan söz ediyorsun de," dedi. Bağdat'a gelip elçilik görevimi yerine getirince Cüneyd, "Allah korusun! Biz Ondan nasıl söz edebiliriz? Zira Ondan bahsolunamaz ki! (Biz Ondan halka değil, halktan Ona söz ediyoruz. Ondan kimse söz edemez!) " dedi.

Naklederler ki, büyüklerden biri şöyle bir rüya görmüştü: Cüneyd yanında olduğu halde Resul (s.a.v.) otururken, biri gelip Peygamber'den (s.a.v.) fetva istedi. Hz. Peygamber, "Cüneyd'den iste! Cevabı o versin," buyurdu. Adam, "Ey Allah Resul'ü! Senin huzurunda kim fetva verebilir?" deyince Hz. Peygamber, "Peygamberler kendi ümmetlerinin tümüyle ne kadar övünüyorlarsa ben de Cüneyd'le o kadar övünüyorum!"

Cafer bin Nusayr anlatıyor: Cüneyd bana bir akçe verip, "Bununla incir, susam ve zeytinyağı al," dedi. Dediklerini satın alıp getirdim. Akşam namazı orucunu açınca ağzına bir incir koydu, sonra çıkarıp attı, ağladı ve bana, "Bunları kaldırıp götür," dedi. Ne oldu diye sorduğumda, "İnciri ağzıma alınca hâtiften bir ses geldi: 'Utanmıyor musun ki, bizim için kendine haram kıldığın bir şeye tekrar dönüyorsun?' " dedi. Sonra şu mısraları okudu: "Hevân [zillet] kelimesindeki nûn hevâ [heves] kelimesinden çalınmıştır. O yüzden hevân'ın alıp yere çarptığı herkes hevâ'nın yere vurduğu kimselerdir."

Naklederler ki, bir kere hastalanmış ve, "Ya Allah! Bana şifa ver," demiş, ama tam o sırada hâtiften şöyle bir ses duymuştu: "Ey Cüneyd! Kul ile Mevlâsı arasında ne gezersin? Aradan çık ve sana ne emredilmişse onunla meşgul ol! Düşkün kıldıkları şeye de sabret! İradeyle işin ne?"

Naklederler ki, bir gün hasta bir dervişi ziyarete gitmişti. Derviş sızlanıp duruyordu. Cüneyd, "Kimden sızlanıyorsun?" diye sorunca derviş sustu. Cüneyd bu sefer, "Şimdi kimle sabrediyorsun (kendinle mi, Rabbinle mi?)" diye sordu. Derviş feryat edip dedi ki: "Ne sızlanmaya takat var ne de sabretmeye kuvvet var!"

Naklederler ki, bir kere Cüneyd'in ayağı ağrıdığından Fâtiha okuyup ağrıyan yere üflemiş, ama bu sırada hâtiften bir ses duymuştu: "Hak kelamını nefsin için harcamaktan hayâ etmiyor musun?"

Naklederler ki, bir kere Cüneyd'in gözü ağrımış, tedavi için gelen tabip, "Sana göz gerekiyorsa sakın gözüne su değdirme," demişti. Tabip gidince Cüneyd abdest alıp namaz kıldı, yattı, uyudu. Uyanınca gözünün iyileştiğini gördü. Hâtiften, "Rızamızı kazanma uğruna gözünü kaybetmeyi göze aldın. Eğer sen bu azimle bütün cehennemliklerin affını dileseydin, dileğin kabul edilir," diye bir ses duydu. Tabip tekrar gelince gözün iyileştiğini görüp, "Ne yaptın?" diye sordu. Cüneyd, "Hiç, abdest aldım ve namaz kıldım, o kadar," dedi. Tabip Hıristiyandı, derhal iman getirip, "Bu, mahlukun değil, Hâlik'in ilacıdır, gözünde dert olan sen değil benim. Tabip de ben değil sensin," dedi.

Naklederler ki, büyüklerden biri Cüneyd'in yanına geldiğinde İblis'in onun ya-

nından kaçtığını görmüştü. Yanına varınca Cüneyd'in kızmış ve öfkesinin belirtilerinin de yüzünden belli olduğunu, birinin onu incittiğini gördü ve, "Ey şeyh! İşitmiştim ki, İblis en fazla insanoğlu hışımlı ve hırslı olduğu zaman ona el atar. Şu anda gazaplanmış olmana rağmen İblis'in senden kaçtığını görüyorum," dedi. Cüneyd ona şu cevabı verdi: "İşitmedin ve duymadın mı ki, biz kendiliğimizden kızmayız? Belki Hak uğruna Hakla kızarız. Bu yüzden de İblis, kızdığımız zaman bizden kaçtığı kadar hiçbir zaman kaçmaz. Başkaları nefeslerinin keyfi için öfkelenirler, bunun için de şeytan onlara bu sırada el atar. Şayet Hak Teâlâ kulların, 'Eûzübillâhimineşşeytanirracîm (şeytanın şerrinden kaçıp Allah'a sığınırım) desinler,' diye emretmemiş olsaydı, ben asla eûzü çekmez, onun şerrinden Allah'a sığınmazdım. İblis'in kaçması için Hak Teâlâ buyurmuş: 'Eûzü çekip melun şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım deyiniz,' diye. Emretmeseydi ben asla eûzü çekmezdim."

Şöyle dediği nakledilir: İblis'i görmeyi arzu ediyordum. Bir gün mescitte dururken uzaktan bir ihtiyarın geldiğini gördüm ve onu görür görmez içimde bir sıkıntı belirdi. "Sen kimsin?" diye sordum. "Görmek istediğin kişi!" "Ey melun! Âdem'e secde etmene engel olan neydi?" "Ey Cüneyd! Sen ne sanıyorsun? Ben Ondan başkasına hiç secde eder miyim? (Sen hiç Ondan başkasına secde ettin mi?)" Cüneyd, "İblis'in bu sözü beni hayretlere düşürdü," diyor. O sırada ona şunu söylemem için ruhuma nida geldi. "Yalan söylüyorsun! Şayet Onun kulu olsaydın emrine boyun eğip iradesinin dışına çıkmaz ve yasakladığı şeye yaklaşmazdın!" İblis bunu işitince esefinden bir "Hey!" çekti ve, "Billâh yaktın beni!" deyip kayıplara karıştı.

Naklederler ki, bir gün Şiblî, "Lâhavle velâkuvvete illâ billâh," deyince Cüneyd, "Bu, canı sıkılanların söylediği bir sözdür, can sıkıntısı da kazâya rıza göstermemekten doğar," dedi.

Cüneyd'in yanına gelen biri, "Sohbetinde bulunmaya ve arkadaş olmaya layık bir müridini bana tavsiye et," dedi. Cüneyd ona dedi ki: "Eğer külfetimi çeksin diye birini arıyorsan, böylesi çok nadir bulunur; külfetini çekeyim diye birini arıyorsan bu cins kardeşler yanımda pek çoktur."

Naklederler ki, bir gece bir müridiyle yolda giderken bir köpek hışımla saldırıp havlayınca Cüneyd, "Lebbeyk! Lebbeyk!" diye karşılık verdi. Mürit, "Bu ne haldir?" deyince Cüneyd dedi ki: "Köpeğin hiddetli bir şekilde ürümesini ve havlamasını, Hak Teâlâ'nın kahrından gördüm, onun sesini Hak Teâlâ'nın kudretinden duydum. Arada köpeği de görmedim. O yüzden lebbeyk diye cevap vermem şart oldu."

Bir gün hıçkıra hıçkıra ağladığını görenler, "Bu ağlamanın nedeni nedir?" diye sorduklarında dedi ki: "Eğer bela bir ejderha olsa kendini ona lokma yapan ilk kim-

se ben olurdum. Bununla beraber tüm ömrümü bela aramakla geçirdim. Ama bana hâlâ, 'Belamıza değecek kadar kulluğun yok,' diyorlar."

Cüneyd'e, "Can verirken Ebû Saîd'de pek çok vecd hali görülmüştü," dediklerinde şöyle dedi: "Şayet ruhundaki iştiyâktan dolayı uçsaydı bunda bile şaşılacak bir şey olmazdı." "Ebû Saîd'in bulunduğu makam ne makamıydı?" "Mahabbetin son sınırı! Bu makam gayet aziz ve pek değerlidir. Burada bütün akıllar batmış ve tüm nefsler unutulmuş bir haldedir. Marifetteki en yüce makam budur. Aslında bu sırada ilim ve marifetin herhangi bir makamı bulunmaz? Çünkü bu sayede kul öyle yüce bir yere erer ki, ulu Allah'ın kendisini sevdiğini idrak eder. O zaman kul, zorunlu olarak Allah'a hitaben, 'Ya Rab! Senin üzerindeki hakkıma ant olsun ki...! Nezdindeki makamıma ve itibarıma yemin ederim ki...! Senin bana olan sevgine ant içerim ki...!' der." Cüneyd daha sonra buna şu sözleri de ekledi: "Bunlar öyle bir zümredir ki, ulu ve yüce Allah'a karşı naz ederler, Onunla üns ve içtenlik halinde bulunurlar. Aziz ve Celil Allah'la aralarındaki haşmet ve resmiyet ortadan kalkmıştır. Bunun sonucu olarak halk nazarında iğrenç sayılabilecek sözler söylerler."

Cüneyd anlatıyor: Bir gece rüyamda ulu ve yüce Allah'ın huzurunda durmakda olduğumu gördüm. Hak Teâlâ bana, "Şu sözleri nereden söylüyorsun, ey Cüneyd?" dedi. "Ne söylersem söyleyeyim hak söylüyorum, (önemli olan da bu)" dedim. Buyurdu ki: "Bunu da doğru söyledin!"

Naklederler ki, İbn Süreyc [metinde: İbn Şureyh] bir kere Cüneyd'in sohbet meclisinden geçerken kendisine, "Cüneyd'in söz ettiği şeylerin ilimde yeri var mı?" (Okumaya ve öğrenmeye mi dayanıyor?) diye sordular. Dedi ki: "Bunu bilmem, ama bildiğim şey şudur: Sözlerinde öyle bir saldırış ve hücüm var ki, sanki bu sözleri onun dili üzerinden gönderen Haktır!"

Şöyle naklederler ki, Cüneyd tevhitten söz açtığı her defasında ayrı bir ifade ve üslûpla konuşur ve kimsenin idraki buna ulaşmazdı.

Bir gün Şiblî, Cüneyd'in sohbet meclisinde Allah dedi. Bunun üzerine Cüneyd Ona şunları söyledi: "Şayet Allah yitmişse yitenden söz etmek dedikodudur. Yok eğer hazırsa, hazır olanı müşahede ve temaşa ederken adını zikretmek saygısızlıktır!"

Bir gün vaaz ederken biri ayağa kalkıp, "Benim bu sözlere aklım ermiyor," dedi. Cüneyd, "Yetmiş yıllık ibadetini ayağının altına al, (zira bu hakikatle arana perde oluyor)" dedi. Adam, "Aldım gitti, ama yine de aklım ermiyor," dedi. Cüneyd dedi ki: "Bu sefer başını ayağının altına al, eğer yine ermezse o zaman bunun günahını benden bil!"

Bir gün Cüneyd'in vaaz meclisinde bulunan birisi Onu uzun uzadıya övdü durdu. Bu sözleri dikkatle dinleyen Cüneyd dedi ki: "Söylediklerinin hiçbiri bende yok, sen Allah'tan söz edip Onu övüyordun!"

Naklederler ki, meclisinde bulunanlardan biri kalkıp, "Gönül ne zaman hoş (ve huzurlu) olur?" dedi. Cüneyd cevap verdi: "O, Gönül olduğunda!"

Beşyüz sarı altın getirip önüne koyan kişiye Cüneyd sordu: "Bundan başka bir şeyin var mı?" "Çook!" "Sana daha fazlası gerekiyor mu?" "Elbette." "O halde bunları kaldırıp götür. Zira sen buna benden çok muhtaçsın. Çünkü benim hiçbir şeyim yok, ama bana bu da gerekmiyor!"

Naklederler ki, namazdan sonra camiden çıkan Cüneyd kalabalık bir topluluk gördü ve yüzünü müritlerine döndürüp dedi ki: "Bütün bunlar yerleri cennet olan ayak takımıdır! Hakkın huzurunda bulunanlar (ve Onun mutlak cemâlini temaşa edenler) ayrı bir zümredir!"

Naklederler ki, adamın biri kalkıp Cüneyd'in meclisinde dilendi. Bu durumu gören Cüneyd'in aklından, "Adamın vücudu sıhhatli, çalışıp kazanabilir, hal böyleyken niçin dileniyor ve bu zillete katlanıyor?" diye bir fikir geçti. O gece rüyasında üzeri örtülü bir tepsinin önüne konulup kendisine, "Haydi ye!" denildiğini gördü. Tepsinin kapağını kaldırınca sözü edilen dilencinin ölmüş ve bu tepsinin içine konulmuş olduğunu gördü ve, "Ben ölü eti yemem!" dedi. Kendisine, "Peki, dün gece mescitte niye yedin?" denildi. Cüneyd kalple dedikodusunun yapıldığını ve aklından geçen şeylerden sorumlu tutulduğunu anlamıştı. Diyor ki: Bu rüyanın heybet ve dehşetiyle uyanmış, abdest alıp iki rekât namaz kıldıktan sonra o dervişi aramaya koyulmuştum. Nihayet kendisini Dicle ırmağının kenarında gördüm? Suya atılan sebze artıklarını toplayıp yiyordu. Yanına vardığımı fark edince başını kaldırdı ve bana, "Hakkımızdaki düşüncenden ötürü tevbe etmedin mi?" diye sordu. "Ettim, ettim," dedim. Şöyle dedi: "O halde şimdi var git. **'Kullarından tevbeyi kabul eden Odur.'** [ŞUARÂ 42:25] Şu hâtır tevbesini de koru!"

Şöyle dediği nakledilir: İhlâsın ne olduğunu vaktiyle Mekke'de berberlik de yapan bir hacamatçıdan öğrenmiştim. Hacamatçı bir efendinin saçlarını düzeltirken yanına varıp, "Allah için benim saçlarımı da düzeltebilir misin?" deyince, "Elbette," dedi ve gözleri yaşla doldu. Efendinin tıraşını tamamlamaktan vazgeçip, "Haydi kalk, Allah'ın adı anılınca her şey geriye kalır," dedi. Onun kalktığı yere beni oturttu, başıma bir buse kondurup saçlarımı tıraş etti. Sonradan üzerinde altın kırıntıları olan bir kâğıdı bana verip, "Bunu ihtiyaçlarına harca," dedi. Kendi kendime, elime bir fütuh ve zuhurat geçerse onun yerine gidip mürüvvetimi göstereceğim diye niyet

ettim. Aradan çok geçmeden elime Basra'dan gönderilen bir kese altın ulaştı. Bunu o zatın yanına götürünce sordu: "Bu ne?" "Elime ilk geçecek olan fütuhu sana vereceğim diye niyet etmiştim, elime ulaşan ilk zuhurat bu!" "Be adam! Hiç mi Allah'tan utanmıyorsun? Önce, Allah için saçımı tıraş et dedin, sonra bana (emeğimin karşılığı olarak Hak rızasını değil de) başka bir şeyi veriyorsun? Allah için bir iş yapıp da karşılığında ücret alan kimi gördün?"

Şunu anlatmıştı: Gece namaz kılıyordum. Ne kadar çabaladıysam da bir secdede nefs bana uymadı, tefekküre de hiç kadir olamadım. Canım adamakıllı sıkıldığından evden dışarı çıkmaya kalktım. Kapıyı açınca bir gençle karşılaştım. Üzerinde bir abâ bulunan bu delikanlı bu çula sarılıp eşiğe uzanmıştı. Beni görünce dedi ki: "Şu ana kadar seni bekledim durdum!" "Şu halde beni yerinde duramaz eden sen miydin?" "Evet, öyle. Nefsle ilgili bir meselem var, ona cevap ver! Nefsin derdi hiç onun devası olur mu?" "Hevesine muhalefet etti mi nefsin illeti onun şifası haline gelir." Bunu söylediğimde, başını yakasına sokup, "Ey nefs! Kaç kere bu cevabın aynını benden duydun, ama dinlemedin! Şimdi Cüneyd'den duydun, bari onu dinle," deyip kalktı ve oradan ayrıldı. Nerden gelip nereye gittiğini bilemedim. (*Kuşeyrî Risalesi*, 291)

Cüneyd diyor ki: Yûnus o kadar çok ağladı ki, gözü görmez oldu; o kadar namaz kıldı ki, ayakta durmaktan beli iki büklüm oldu. Bu halde şöyle niyaz ediyordu: "Ya Rab! İzzetine ant olsun ki, huzurunla aramda ateşten bir derya bulunup da sana gelen yol bunun üzerinden geçse, yüce huzuruna duyduğum iştiyâk nedeniyle, hiç dinlemem o yoldan geçip sana gelirim!"

[Ali bin Sehl'in (r.a.) ... Cüneyd'e gayet hoş bir mektup yazmıştı. ... "Uyku gaflettir, karar yüz çevirmektir. Muhib ve âşık olan zatın gece gündüz uyumaması ve karar kılmaması gerekir. Çünkü uyursa bu halde maksattan âciz kalır. ... Kendi halinden de gafil olur. Allahü Teâlâ'dan geri kalır. Nitekim Allahü Teâlâ Dâvud'a (a.s.) şöyle vahyetmişti: "Beni sevdiğini iddia ettiği halde, gece her tarafı karanlık kapladığı zaman beni ve sevgimi bırakıp uyuyan yalan söylemiş olur (vuslat gecesinde âşık maşukunu bırakıp uyumaz)."

Cüneyd (r.a.) bu mektuba cevaben diyor ki: "Bizim (yakaza ve bidâr dediğimiz) uyumama halimiz Hakkın yolundaki muamelemiz ve amelimizdir. Uyumamız ise Hakkın üzerimizdeki fiilidir. (İlki irademizle, ikincisi Hakkın iradesiyledir.) İmdi bizim irademize ve tercihimize bağlı olmadan Haktan bize gelen bir şey, irade ve ihtiyarımızla bizden Hakka yönelen bir şeyden daha mükemmeldir. Uyku, muhib ve âşık olanlar üzerine Hak Teâlâ'dan gelen bir lütuftur."

Fakat şaşılacak şeydir ki, Cüneyd (r.a.) sahv sahibi olduğu halde burada sekr

halini daha kuvvetli görmektedir. Burada onun amacı, *"Âlimin uykusu ibadettir,"* hadisine veya, *"Gözlerim uyur, ama gönlüm uyumaz,"* hadisine işaret etmek olabilir. (Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 500)]

Naklederler ki, Bağdat'ta bir hırsızı asmışlardı. Cüneyd gidip ayağını öptü. Böyle hareket etmesinin nedeni sorulunca dedi ki: "Bin kere rahmet olsun ona! Zira mesleği uğruna canını feda etmiştir. Bu işi öylesine kemale erdirmiş ki, o yolda baş verdi. Başını darağacının başına çıkardı!"

Naklederler ki, bir gece Cüneyd'in evine giren bir hırsız bir gömlekten başka bir şey bulamadı. Gömleği alıp gitti. Ertesi gün pazara uğrayan Cüneyd kendi gömleğini bir tellalın elinde gördü. Tellal gömleği satıyor, ama müşteri de gömleğin çalıntı olmayıp gerçekten satıcıya ait olduğuna kanaat getirmesi için bir tanıdık ve şahit istiyordu. Cüneyd adamın yanına varıp, "Bu gömleğin ona ait olduğuna ben şahitlik ediyorum," deyince adam gömleği satın aldı.

Naklederler ki, bir kocakarı Cüneyd'e gelip, "Oğlum kayboldu, eve dönmesi için dua et," dedi. Cüneyd, "Sabret" deyince kadın eve gidip birkaç gün sabrettikten sonra tekrar geldi. Şeyh yine, "Sabret," dedi ve bu hal birkaç kere yinelendi. Bir gün kocakarı gelip, "Artık hiç sabrım kalmadı, çaresiz kaldım, Allahü Teâlâ'ya dua et," dedi. Cüneyd, "Eğer doğru söylüyorsan git, zira yavrun evine dönmüştür," dedi. Kadın evine gidince çocuğu orada buldu. Sonradan Cüneyd'e "Çocuğun eve döndüğünü nereden bildin?" dediklerinde, "çünkü Allahü Teâlâ, **'Çaresizlerin çağrısına Ondan başka cevap veren yoktur'** [NEML 27:62] buyurmuştur," dedi.

Naklederler ki, birisi Cüneyd'in yanına gelip açlıktan ve çıplaklıktan dert yandı. Cüneyd ona dedi ki: "İçin rahat olsun, hiç tasalanmadan git. Çünkü O açlığı ve çıplaklığı, iğrenç sözler söyleyip yakınan ve âlemi şikâyetle dolduran bir kimseye vermez. Yalnızca sıddıklara ve kendi dostlarına lütfeder, bu yüzden hiç şikâyetçi olma!"

Naklederler ki, Cüneyd müritleriyle oturup sohbet ederken varlıklı birisi geldi, bir dervişi davet ederek aldı götürdü. Bir süre sonra derviş içinde türlü türlü yemekler bulunan bir zembil başında olduğu halde geldi. Cüneyd bu durumu görünce gayretine dokundu ve, "Bu zembili götürüp o zenginin yüzüne çarpsın," diye emretti ve, "Dervişin hamal olması mı gerekir?" dedikten sonra ekledi: "Eğer dervişlerin nimetleri yoksa himmetleri var! Dünyaları yoksa ahiretleri var."

Naklederler ki, sadaka ve zekâtını dervişlerden başkasına vermeyen bir zengin vardı. Dedi ki: "Sûfiler, Allahü Teâlâ'dan başka hiçbir şey düşünmeyen bir zümredir. Bir ihtiyaçları çıkınca düşünceleri dağılacağından Hak Teâlâ'dan geri kalırlar. Ben bir tek kalbin Hazreti Hudâ'ya (c.c.) yönelmesini sağlamayı, düşüncesi dünya

olan bin kalbe tercih ederim." Bu söz Cüneyd'e nakledilince, "Bu, Hak dostlarından bir kişinin sözüdür," dedi. Sonra tesadüfen bu kişi iflas etti. Bunun nedeni de dervişlere sattığı şeylerin bedelini almamasıydı. Cüneyd ona bir miktar mal verdikten sonra, "Senin gibi birisine ticaret zarar vermez," dedi.

Naklederler ki, çok zengin bir mürit bütün servetini şeyhin uğruna harcamış, bir ev dışında elinde avucunda hiçbir şey kalmamıştı. Mürit Cüneyd'e, "Ya şeyh! Bu evi ne yapayım?" diye sordu. Cüneyd, "İşinin sonuçlanması için onu da satıp parasını getir," dedi. Mürit gidip evi sattı, altınları alıp şeyhe geldi. Şeyh, "Bu altınları götürüp Dicle ırmağına at," dedi. Mürit altınları götürüp Dicle'ye attıktan sonra dönüp şeyhin huzuruna geldi. Ama şeyh onu yanından kovdu, kendisine yabancı gibi davrandı ve, "Bunu benden uzaklaştırın," dedi. Adam kaç kere şeyhe geldiyse de her defasında sürüldü. Şeyh bu hareketiyle, ben senin uğruna bunca altını elden çıkardım deyip sakın kendini beğenme ve bencillik etme demek istedi. Ama böyle yapa yapa müridin hali düzelip işi yoluna girince kendisini kabul etti.

Naklederler ki, Cüneyd'in meclisinde bir gençte bir hal ortaya çıktı. Tevbe edip elinde avucundakini yağmaya verdi, hak sahiplerinin haklarını ödedi. Şeyhin huzuruna götürmek üzere yanında bin altın alıkoydu. Kendisine, "O Hazret dünyayı kabul eden bir Hazret değildir. O Hazret'i böyle şeylere bulaştırmak mümkün değildir," denilince adam altınları alıp Dicle'nin kenarına oturdu ve elinde hiç altın kalmayana kadar teker teker hepsini ırmağın sularına attı, sonra kalkıp hangâha vardı. Cüneyd onu görünce, "Bir kere atılması gereken bir adımı sen bin kere atar mısın? Git buradan! Zira bize yaramazsın! Bunların hepsini toptan ve birden suya atayım diye hiç kalbinden geçmedi mi? Eğer bu yolda da hesabı böyle yapacaksan buradan defolup git! Zira bu anlayışınla hiçbir yere varamazsın. Hemen geri dönüp çarşı ve pazardaki işinle meşgul ol. Çünkü hesap yapmak ve fayda gözetmek ancak çarşı ve pazarda uygun olur!" dedi.

Naklederler ki, müridin biri artık kemal mertebesine erdim, yalnız kalmam benim için daha iyidir şeklinde bir hayale kapılmış, bir köşeye çekilip bir süre burada tek başına oturmuştu. Zamanla öyle oldu ki, her gece bir arslan (veya deve) getiriliyor, onu buna bindirip, "Haydi, seni cennete götürüyoruz," diyorlardı. O da arslanın sırtına atlayıp gayet hoş ve güzel bir yere gidiyordu. Burada genç ve güzel kişiler, nefis yemekler ve gürül gürül akan sular vardı. Seher vaktine kadar burada kaldıktan sonra uyuya kalır, uyandığında da kendini zaviyesinde bulurdu. Sonuçta onda bir benlik belirdi, kendini büyük görme sevdasına kapıldı, böyle bir davayla ortaya çıktı ve, "Beni her gece cennete götürüyorlar," demeye başladı. Onun bu yolda-

ki sözleri Cüneyd'e anlatılınca kalkıp zaviyesine vardı, onu korkunç bir kibir ve gurur içinde gördü. Halini sordu. O da başına gelenlerin hepsini bir bir anlattı. Cüneyd ona, "Bu gece seni oraya götürdükleri zaman üç kere lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhilaliyyilazım de," diye öğüt verdi. Gece olunca onu yine alıp götürdüler. Öte yandan bu zat Cüneyd'i kalben red ve inkâr ediyordu. Her zamanki yere varınca Cüneyd'i tecrübe etmiş olmak için lâ havle duasını okudu. Derhal etrafındaki topluluk bir gürültü koparıp oradan gittiler. Dikkat edince kendisinin de mezbelelikte olduğunu ve önüne ölmüş hayvan kemiklerinin konulduğunu gördü. Hatasını anlayıp tevbe etti. Şeyh Cüneyd'in sohbetine aralıksız devam etti ve mürit için yalnızlığın zehir olduğunu anladı.

Naklederler ki, Cüneyd vaaz ederken bir müridin naralar attığını görünce bunu yasakladı ve, "Eğer bir daha nara atarsan seni terk eder, yanıma yaklaştırmam," dedi. Sonra şeyh konuşmasına devam etti. Bu zat Cüneyd'i dinlerken nara atmamak için kendini zapt etmeye çalışıyordu. Ama hali öyle bir noktaya ulaştı ki, daha fazla takat getiremeyerek çatladı ve mahvolup gitti. Yanına vardıklarında müridin abâsı içinde yanıp kül olduğunu gördüler.

Naklederler ki, meğer bir müritte edebe aykırı bir hal baş göstermişti. Mürit utancından oradan ayrılıp Şûnîziye Mezarlığındaki mescide varıp oturdu. Bir gün Cüneyd'in yolu buraya düştü. Kaşını çatıp müride bakınca mürit derhal şeyhin heybetinden yere düştü, yere düşerken yarılan kafasından akan kanlardan her damlanın Allah kelimesini nakşettiği görülüyordu. Cüneyd, "Cilve yapıyorsun!" dedi. Bununla şunu anlatmak istedi: "(Şimdi senden akan kanlar Allah kelimesini yazdığına göre henüz) zikir makamına erdin. Çünkü bütün küçükler (ve aşağı derecedeki veliler) zikirde seninle eşittirler. Oysa er olanın zikre değil, Mezkûr'a [zikrolunan] ulaşması gerek," dedi. Bu söz müridin canına kâr etti ve derhal vefat etti. Bundan bir süre sonra onu rüyada görüp, "Kendini nasıl buldun?" diye sordular. Dedi ki: "Uzun yıllardan beri gidiyorum, şimdi küfrümün başına ulaştım, kâfirliğimi görmekteyim, dine gelince, heyhat! O hep oyundur!"

Naklederler ki, Cüneyd'in Basra'da bir müridi vardı. Meğer bir gün halvette bir günah (iş yapmayı) düşündü. Aynaya bakınca yüzünün siyahlaştığını gördü ve şaşkına döndü. Beyazlaştırmak için hangi çareye başvurduysa fayda etmedi. Utancından üç gün, üç gece yüzünü kimseye göstermedi. Bu sürede o siyahlık kendiliğinden yavaş yavaş azaldı. Bir gün aniden biri gelip kapıyı çaldı. Mürit cevap verdi: "Kim o?" "Sana Cüneyd'den mektup getiren biri!" Mürit mektubu alıp okudu. Şöyle yazıyordu: "İzzet sahibi Allah'ın huzurunda niçin edepli hareket etmiyorsun? (Tesli-

miyet göstersen olmaz mı?) Üç gündür yüzündeki karayı ak hale getirmek için çamaşırcılık yapmam gerekiyor!"

Naklederler ki, Cüneyd'in bir müridi vardı. Bir gün onu kendisine leke olacak bir durumda yakalamışlardı. Bundan utanan mürit oradan ayrıldı ve bir daha hangâha gelmedi. Aradan bir süre geçtikten sonra sohbet arkadaşlarıyla çarşıdan geçen Cüneyd'in gözüne ilişince mürit durumu fark edip koşarak kaçtı. Cüneyd yanındaki sohbet arkadaşlarına dönüp, "Siz geri dönün, benim bir kuşum tuzaktan kaçmış!" deyip onu takip etmeye başladı. Geri dönüp bakan mürit şeyhin kendisini takip ettiğini görünce daha da hızlandı, gide gide bir çıkmaz sokağa girdi. Şeyhten utandığı için yüzünü duvara çarptı. Birden şeyhin kendisine ulaştığını görünce, "Neden geliyorsun?" dedi. Cüneyd, "Mürit başını duvara vurduğu zaman şeyh işe yarar!" deyip müridi aldı ve hangâha götürdü. Şeyhin ayaklarına kapanan mürit yaptığına tevbe etti, af diledi. Bu manzarayı gören halkın yürekleri yumuşadı, pek çok tevbe ettiler.

Naklederler ki, Cüneyd bir müridiyle çölde giderken müridin yakasının bir kısmı yırtıldı. Güneş bağrını kızarttı ve yaktı. Yanan yerden kan akınca müridin ağzından elinde olmaksızın "Bugün hava sıcak!" sözleri çıkıverdi. Bunun üzerine şeyh ona şöyle heybetli bir şekilde baktıktan sonra, "Sen sohbete ehil değilsin!" deyip terk etti.

Naklederler ki, Cüneyd'in bütün müritlerinden daha fazla değer verdiği bir müridi vardı. Diğer müritler onun halini kıskanıyorlardı. Firasetiyle bunu anlayan şeyh, "Onun edebi ve anlayışı hepsinden fazla olduğundan nazarımızı ona çevirmişizdir. Bu durumun size de malum olması için imtihan yapacağım," deyip kendisine yirmi kuş getirmelerini emretti. Sonra, "Her biriniz bir kuş alarak kimsenin görmediği bir yere gidiniz, kuşları orada boğazlayıp getiriniz," dedi. Müritlerin her biri bir kuş alıp gitti, kesip geri geldi. Yalnızca o müridi kuşu kesmeden sağ olarak geri getirdi. Şeyh sordu: "Niçin kuşu kesmedin?" Mürit, "Çünkü şeyh kimsenin görmediği bir yerde kesmemizi emretmişti ve ben her nereye gittimse Allahü Teâlâ'yı (orada hazır ve nâzır) gördüm!" Şeyh, "Bunun nasıl bir kavrayışa sahip olduğunu ve bu bakımdan diğerleriyle arasındaki farkı gördünüz mü?" dedi. Bunun üzerine müritler yaptıklarına pişman olup af dilediler.

Naklederler ki, sohbetine katılanlar arasında Cüneyd'in sekiz müridi vardı. Her ne düşünce ve ihtiyacı çıksa bunlar karşılardı. Bir gün bunların akıllarından, "Cihada gitmemiz gerek," diye bir fikir geçmişti. Ertesi gün Cüneyd hizmetkâra, "Cihada hazır ol," diye emretti. Sonra sekiz müridini yanına alarak cihat yapmak üzere Rum diyarına gitti. Taraflar saf bağlayınca kâfirlerden bir savaşçı çıkıp bu sekiz müridin

hepsini şehit etti. Cüneyd şöyle bir baktıktan sonra, "Havada hazır vayizette dokuz sedye gördüm. Bu sekiz müritten her birinin ruhunu bir sedyeye koydular, bir sedye boş kalmıştı. Kendi kendime, galiba boş kalan sedye de benim diye düşündüm ve savaş meydanına atıldım. Arkadaşlarımı öldüren o savaşçı öne atıldı ve, "Ey Cüneyd! Boş kalan o dokuzuncu sedye benim, sen Bağdat'a geri dönüp sûfiler taifesinin piri ol, bana da iman ve İslamı sun," dedi. Sonra Müslüman oldu. Müslümanları katlettiği kılıcın aynısıyla sekiz kâfir katlettikten sonra şehit düştü. Cüneyd diyor ki: Onun ruhunu o sedyeye koydular ve gözden kayboldular.

Naklederler ki, Cüneyd'e, "Falan kişi otuz yıldan beri başını dizine eğmiş ve ne bir şey yemiş ne de içmiş, üzerine bir dağ düşmüş, ama onun bundan haberi yok. Böyle biri hakkında ne dersin? Bu zat Cem'ül-Cem makamında mıdır, değil midir?" diye sorulmuş, o da, "Olur, inşallah," demiş.

Naklederler ki, Nasırî denilen bir seyyid hacca gitmeye karar vermiş. Hicaz'a giderken Bağdat'a uğramış, Cüneyd'i ziyaret edip hal hatır sormuştu. Cüneyd sormuş, "Ya seyyid, nerelisin?" "Geylân'danım." "Kimin soyundansın?" "Müminlerin Emîri Hz. Ali'nin." "Baban iki kılıç sallardı. Birini düşmanlarına, diğerini nefsine karşı. Şimdi söyle ey seyyid! Onun oğlu olarak sen bu iki kılıçtan hangisini kullanıyorsun?" Seyyid bu sözü işitince hıçkıra hıçkıra ağlayıp şeyhin önünde yuvarlandı ve, "Ey şeyh! Benim haccım burasıdır. Bana Allah'a giden yolu göster!" deyince Cüneyd "Senin şu göğsün Allah'ın özel haremidir. Gücün yettiği ölçüde hiçbir namahremin bu harime girmesine izin verme!" dedi.

Cüneyd'in Özlüsözleri

- Fütüvvet Suriye'de, belagat Irak'ta, dürüstlük Horasan'dadır.
- Bu yolda yol kesenler pek çoktur. Ama bu yolda kurulan başlıca tuzaklar üçtür: Mekr ve istidrâc, kahr ve lütuf tuzakları. Sonuncusuna nihayet yoktur. Şimdi tuzakları birbirlerinden ayıran bir mürit gerek!
- Rahmani nefes sırdan estiğinde göğsün ve kalbin nefesini öldürür, geçtiği her şeyi yakar, her şeye arş da dahildir.
- Kudreti muayene eden zoraki nefes alıp verir, azameti muayene edenin nefes alıp vermesi yasaklanır, heybeti muayene edildiği ve görüldüğü makamda nefes alıp veren kâfir olur.
- Kişiden, zorunlu olarak çıkan bir nefes, Allahü Teâlâ ile kul arasındaki bütün perdeleri ve günahları yakar.
- Ta'zim sahibi nefes alıp verebilir ve bu teneffüs onun için günah da olmaz, zira o

bunsuz yapamaz. Heybet sahibi cem (veya hamd) sahibi olduğundan teneffüs onun için günahtır. Zaten o makamda nefes alıp vermesi de mümkün değildir.

- Bütün ömrü boyunca bir an huzurlu olana ne mutlu!
- Düşünme küfür, hatırlama iman, işaret mağfirettir. Burada düşünmeden amaç (müridin mâsivâ olan gaybı düşünmesi, yani) isteğe bağlı düşünmedir. (Hatırlamaktan amaç tarikat hükümleri ve virdleri, işaretten amaç da söz aracılığı olmadan murattan haber vermektir.)
- Kullar iki kısımdır: Hakkın kulları, hakikatin kulları. Hakka kul olanlar, "Ya Rab! Hışmından hoşnutluğuna sığınırız," makamında, hakikate kul olanlar, "Mevlâm! Senden sana sığınırız," makamında bulunurlar.
- Ulu ve yüce Allah kullardan iki şeyi bilmelerini ister: Bunlardan biri kullukla ilgili bilgiler, diğeri rubûbiyetle ilgili bilgilerdir. Bunun dışında kalan her şey nefsin hazzından ibarettir.
- [Oturumların en şereflisi ve en yücesi tevhit meydanında tefekkürle oturmaktır. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:215)]
- [Peygamber'in (s.a.v.) (sünnetine uyan ve yolundan ayrılmayıp izini adım adım takip edenlerin tuttukları) yolu dışında, Hakka giden yolların hepsi halk için kapalıdır. (Bu şartlara sahip olanlar için bütün yolları açıktır.) (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 159)]
- [Kur'ân ezberleyip hadis bellemeyenleri bu yolda örnek almayınız, çünkü bizim bu ilmimiz kitap ve sünnetle kayıtlıdır. (*Kuşeyrî Risalesi*, 140)]
- Hak Teâlâ ile kul arasında dört derya vardır. Bir kul bu deryaları katetmeden Hakka eremez: Biri dünyadır. Bunun gemisi zühttür. Dünya deryasından zühtle geçilir. Biri insanlardır, bunun gemisi onlardan ayrılıp inziva köşesine çekilmektir. Biri İblis'tir, onun gemisi kendisinden nefret etmektir. Biri nefstir, onun gemisi de hevesine muhalefet etmektir.
- Nefsin tahriki ile şeytanın vesvesesi arasındaki fark şudur: Nefs bir şeyi istedi mi onda ısrar eder, bu engellenince de bir süre sonra yine aynı isteğine döner ve muradına kavuşana kadar buna devam eder. Ama şeytan seni bir şeye davet eder de, sen bunun zıddı olan bir şeyi yaptın mı, artık o seni buna davet etmekten vazgeçer. (Başka bir şeye tahrik eder. Zira İblis'in amacı sana belli bir günahı değil, herhangi bir günahı yaptırmaktır.)
- Şu nefs(-i emmare) kötülüğü emretmekte, insanı mahvolmaya davet etmekte, düşmanlara yardımcı olup keyfine göre hareket etmekte; bu yüzden de her çeşit kötülükle suçlanmıştır!

- İblis (Allah'a başkaldırmadan önce) tâatında müşahede bulmadı, ama hataya düştüğünde Âdem'in müşahedesi yok değildi.
- Taat, ezelde takdir edilen şeyin illeti değildir. Ancak tâatta bulunan alınyazısı olan ameline dayanarak, "Kaderin iyidir," diye ona müjde verilmektedir.
- Adam suretle değil sîretle [hal, tavır] iyi adamdır.
- Hak dostlarının gönlü Aziz ve Celil Allah'ın sırrının mahallidir. O sırrını içinde dünya sevgisi bulunan bir kalbe koymaz.
- Aslolan nefsin arzusunu yerine getirmemektir.
- Aziz ve Celil Allah'tan gafil olmak, ateşte yanmaktan daha zordur.
- [Üzerinde zerre kadar kulluk borcu kalan birisi hürriyetin hakikatine eremez. Tam kul tam hürdür. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 158)]
- Nefs asla Hak Teâlâ'yla ülfet etmez.
- Nefsini tanıyana kulluk yapmak kolay gelir.
- (Dinsel hükümleri) gözetmesi güzel olanın veliliği sürekli olur.
- Muamelesi işarete zıt olan yalancı ve sahtekârdır.
- Müşahedesiz olarak Allah diyen yalan söylemiştir.
- Allah'ı tanımayan asla sevinemez!
- Dinim selamette, bedenim rahatta, gönlüm afiyette olsun diyen birisinin kendini halktan tecrit etmesi gerekir. Çünkü bu zaman ıssız ve kimsesiz yerlerde yaşama çağıdır. Aklı başında olan yalnızlığı tercih eder.
- İlm-i yakîn, yakîni Allah korkusu, Allah korkusu faaliyet, faaliyeti verâ', verâ'ı ihlas ve ihlası müşahede mertebesine ulaşmayan birisi mahvolmuşlardan biridir.
- Öyleleri vardı ki, sahip oldukları yakîn sayesinde su yüzünde yürürlerdi, ama (su bulamadıkları ve kerametle de bunu sağlama yoluna gitmedikleri için) susuzluktan ölenlerin yakîni onlardan daha üstündür!
- Kalpler korunmadan hukuka uyarak vuslat meydana gelemez.
- Bütün dünya bir insanın elinde toplansa bunun ona zararı dokunmaz, (yeter ki, kalbinde hırs bulunmasın), ama eğer kafasında bir hurma tanesi için hırs bulunsa bu ona zarar verir.
- Evdeki kap kacağın topraktan ve çömlekten olmasını sağlayabilirsen bunu tercih et!
- Kul odur ki, hiç kimseden şikâyetçi olmaz, hizmette (ve huzurda) kusuru terk eder, kusuru (takdirde değil) önlemde arar.
- Dost ve ahbaplar hazır bulunduklarında nafile ibadetler düşer.

- Gerçek mürit, âlemde kimsenin ilmine ihtiyaç duymaz.
- Hiç şüphe yok ki, sonuç itibariyle Hak Teâlâ'nın kullarına yapacağı muamele, başlangıç itibariyle kullarının kendisine yaptıkları muameleyle orantılı olur.
- Şüphe yok ki, Hak Teâlâ kulu kendisine yakın gördüğü ölçüde ona yakın olur.
- Eğer sende tahkîk (ve manevi hakikat) vardır diye bilseler, sana yolu kolaylaştırırlar. Eğer başına musibetlerin geldiği ilk anda mertçe davranırsan pek çok latif ve acayip şey sana açık olur. Zira, "Sabır ilk sarsıntı vaktinde olur," buyrulmuştur.
- Bütün delillerin kapısı (ve değerli bilgilerin anahtarı) çaba harcamaktan ibarettir. Ancak çaba harcayarak Allahü Teâlâ'yı arayan lütuf yoluyla onu arayan gibi olamaz.
- Bütün âlimlerin ilmi ancak şu iki cümleye ulaşmıştır: Milleti iyileştirme, hizmeti ayırma! (Sıhhatli bir din, saf bir huzur!)
- Nefsiyle yaşayan bir kimsenin canı gidince ölür. Allah'la yaşayan bir kimse ölünce doğal hayattan asli hayata geçmiş olur. Hakiki hayat da budur.
- Hakkın ibretiyle meşgul olup (rü'yeti ibret olmayan) bir göz kör olsun daha iyidir. Onun zikrinde batmamış bir dil tutulsun daha iyidir; söylenen sözleri ve sesleri Haktan duymak için fırsat kollamayan bir kulak sağır olsun daha iyidir. Ulu ve yüce Allah'a hizmet için harekete geçmeyen bir beden ölsün daha iyidir.
- Elini kendi işine atanın ayağı kayar, elini mala atan yoksulluğa düşer, dört elle Allah'a sarılan büyür ve yükselir.
- Allahü Teâlâ bir müride iyilik yapmayı dilediği zaman onu bağnaz dindarlardan uzaklaştırıp sûfiler zümresine yaklaştırır.
- Müritlere yaraşan namaz sureleri, Fâtiha ve Kulhüvallahü dışında hiçbir şey öğrenmemektir. Bir mürit evlenir ve ilimle meşgul olursa artık ondan hayır gelmez.
- Bir kimse Hazreti Allah'la arasına yemekle dolu bir torba, yani şişirilmiş bir mide kor, sonra da münâcâtın zevkini bulayım derse hiç olmayan bir şey istemiş olur.
- Müritlerin gönlünde dünya, baldıran otundan daha acıdır, kalplerine marifet ulaştı mı, gönüllerindeki baldıran otu baldan daha tatlı hale gelir.
- Ey dervişler! Sizler Allah sayesinde tanınmakta ve ikramlara sahip olmaktasınız. Şu halde yalnızken Onunla nasıl olduğunuza dikkat ediniz.
- Gökyüzü nasıl yıldızlarla pırıl pırılsa yeryüzü de âbitlerle pırıl pırıldır!
- En faziletli amel vakitlerin ilmini öğrenmektir. Bu da nefs, kalp ve dinin muhafızı olmana dair olan bilgidir.

- Hâtırlar [içe doğan his ve bilgiler] dört çeşittir: Haktan olan hâtır kulu Hakka davet eder. Melekten olan hâtır kulu tâata davet eder. Nefsten olan hâtır nefsin gösterişine ve dünya nimetlerinden haz almaya davet eder. Şeytandan gelen hâtır kine, kıskançlığa ve düşmanlığa davet eder.
- Bela ariflerin meşalesidir; müritleri uyarır, gafilleri mahveder.
- Himmet Allah'ın, irade meleğin, hâtır marifetin, bedeni bezemek şeytanın, arzu nefsin, eğlence de küfrün işaretidir.
- Günahkâr bile olsa Allahü Teâlâ himmet sahibine asla azap etmez.
- Himmeti olan görür, iradesi olan kördür.
- Hiçbir insan başka insanı geçmez, hiçbir amel diğer amellerden önce olmaz. Ancak "geçmek" demek himmet sahibi birinin öbür himmet sahiplerini geçmesi; "önde olmak" demek de himmetlerin öbür amellerden önde olması demektir.
- Dörtbin tarikat piri şu konuda görüş birliğine varmıştır: Riyazet, her ne zaman kalbini yoklasan, onu dört elle Hakka sarılmış bir halde görmenden ibarettir.
- Rıza göstererek Hakka eren birisi, mâsivâyla ulu ve yüce Allah'tan aldığım hazzı elden kaçırırım diye korkar.
- Makamlar şahitlere (ve tecellilere) göredir. Halleri görene Refîk, sıfatları görene emîr derler. Çünkü Refîk'in çektiği meşakkat ve çile henüz benliği yok etmemiştir. Oysa bir günde bin kere ölmesi gerekir. Benliğinden fani olup Hak Teâlâ'yı müşahede etme durumu meydana geldi mi emîr olur.
- (Huldî anlatıyor: Cüneyd'i rüyada görüp, "Nebilerin sözleri müşahededen işaretler değil midir?" diye sordum, gülümseyip dedi ki: "Peygamberlerin sözleri huzurdan verilen haberlerdir, sıddıkların sözleri müşahededen işaretlerdir.")
- Hal ehli olanların hallerinden ilk önce görünen şey fiillerinin halis ve saf bir hale gelmesidir. Çünkü sırrı halis olmayanın fiili asla saf olmaz.
- Sûfi yer gibidir, her çeşit pislik üzerine atılır; ama bütün iyi şeyler de ondan çıkar.
- Tasavvuf toplulukla zikir, semâyla vecd ve tabi olarak amel etmekten ibarettir.
- Tasavvuf bir arınmadır. Allah'tan başkasından arınan kimseye sûfi derler [ıstıfâ-Mustafâ: seçme-seçilen].
- Sûfi o kimsedir ki, gönlü, İbrahim'in gönlü gibi dünya sevgisinden kurtulup selamete ermiş, Allah'ın emrini onun gibi yerine getirmiş, İsmail gibi teslimiyet göstermiş, Dâvud gibi hüzünlenmiş, İsa gibi fakr hayatı yaşamış, Eyyûb gibi sabretmiş, niyaz zamanı Musa gibi iştiyâk duymuş ve Muhammed (a.s.v) gibi bir ih-

lasa ve içtenliğe sahip olmuştur.

- [Cüneyd tasavvufu, "Kulun içinde ikamete memur edildiği bir sıfattır," diye tarif edince sordular: "Bu sıfat Hakka mı, halka mı aittir?" "Hakikatte Hakka, şeklen halka aittir." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 158)]
- Tasavvuf, Aziz ve Celil Allah'ın sendeki "Sen"i öldürüp kendisiyle yaşatmasıdır.
- Tasavvuf mâsivâyla bağı kesip ulu ve yüce Allah'la olmandır.
- Tasavvuf ilk önce zikirdir, sonra vecddir. Daha sonra ne odur ne de bu! Olmadan önceki gibi olmaktır.
- Tasavvufun zatından ve mahiyetinden soranlara şu cevabı vermişti: "Size öğüdüm tasavvufun zahirini esas alıp hakikatini soruşturmamanızdır. Zira bu Ona sitemde bulunmak (ve haksızlık yapmak) olur."
- Sûfiler Allah'la kaim bir zümredir. Bu yüzden Ondan başkasını bilmezler. Nitekim naklederler ki, bir genç Cüneyd'in sohbetinde bulunan müritlerin arasına düşmüştü. Başını hiç kaldırmadı, sonra da çekip gitti. Cüneyd peşinden bir mürit gönderip, "Ona sor ki, sefa sıfatına sahip olan bir sûfi, sıfatı olmayan bir şeyi nasıl bulabilir?" Mürit gidip dervişe bu soruyu sorunca genç, "Sıfatsız ol ki sıfatsızı bulasın," diye cevap verdi. Cüneyd bunu duyunca bu sözdeki azametin etkisiyle yere yığılıverdi ve birkaç gün öyle kaldı. Sonra dedi ki: "Yazık! O büyük bir kuş ve değerli bir avdı, ama ben kadrini bilemedim!"
- Arifin yetmiş makamı vardır. Bu makamlardan biri de şu âlemle ilgili hiçbir murada kavuşmamaktır.
- Hiçbir hal arifin öbür haline engel olmaz, hiçbir makam diğer makamdan vazgeçirmez. (Zira o herhangi bir halin ve makamın tekelinde değildir.)
- Allahü Teâlâ arife öyle bir makam verir ki, kendisi susar, ama sırrı(ndan Hak) konuşur.
- Arif odur ki, derecelerde dolaşır ve hiçbir şey ona perde olmaz ve onu durduramaz.
- [Marifet iki kısımdır: Taarruf şeklindeki marifet; tarif şeklindeki marifet. Taarrufa dayanan marifet, Hakkın insanları kendisine doğrudan aşina kılmasıdır. Tarife dayanan marifet onları (eşya aracılığıyla dolaylı olarak kendisine) aşina kılmasıdır. (*Taarruf*, 64)]
- Marifet Hak Teâlâ'yla meşgul olmaktır.
- Marifet Allahü Teâlâ'nın mekri, yani oyunudur. Arif olduğunu sanan oyuna gelmiştir.

- [Marifet Onun ilminin bulunduğu yerde senin bilgisizliğinin olmasıdır. Cüneyd'e, "Bunu biraz açar mısın?" dediklerinde, "Daha açıkçası Arif de, Ma'rûf da odur," dedi. (*Taarruf*, 66)]
- İlim kuşatan bir şeydir, ayrıca marifet de kuşatan bir şeydir. Şu halde (kuşatılmaktan arınmış olan) Allah nerede, kul nerede? Cüneyd şunu demek istiyor: İlim Allah'a, marifet kula ait olup ikisi de kuşatma özelliğine sahiptir. Birinin kuşatma özelliği diğerinin tersi yöndedir. Bu kuşatan o kuşatana inince şirk ortadan kalkar, ikilik sona erer. "Allah ve kul" dediğin sürece ortada şirk vardır. Bu yüzden açık bir ifadeyle, Arif ve Ma'rûf birdir. [Tanıyan ve tanınan aynıdır.] Nitekim "Hakikatte O vardır," demişlerdir. İmdi Allah ve kul nerede kaldı? Yani Allah heptir (mâsivâ hiçtir).
- Önce ilim gelir, sonra o işe dair marifet vardır, sonra inkârın reddi, sonra olumsuzlama, sonra gark olma, sonra da mahvolma. Ama perde kalkınca hepsinin de perde sahibi olduğu anlaşılır!
- İlim kadrini (ve haddini) bilmenden ibarettir.
- İspat mekrdir, ayrıca ispat (varlığa dair olan) ilim demektir, hareketler gadrdır. Dahilde bulunan her şey mekr ve gadrdır.
- Allah'ın tekliğine dair olan ilim Onun varlığından farklıdır, ayrıca Onun varlığı Ona dair olan ilimden farklıdır. [Tevhidin ilmi vücuduna, vücudu da ilmine zıttır, biri olunca diğeri bulunmaz. (*Kuşeyrî Risalesi*, 477)]
- Yirmi yıldır tevhit ilmi örtüsü dürülmüştür, şimdi halk bu örtünün kenarlarında konuşmaktadır.
- Allah'ı tevhit Kıdemi yeniden ve Ezeli olanı yeni ortaya çıkandan ayırt etmektir, yani gerçi sel deryaya varmıştır, ama deryanın kendisi olmamıştır diyebilmektir.
- Tevhidin nihai mertebesi tevhidi inkâr etmektir. Yani bildiğin tevhitlerin tümünü red ve inkâr edeceksin. Zira bu (bildiğin şey hakiki) tevhit değildir.
- Mahabbet Allah'ın emanetidir.
- Karşılık beklemeye dayanan bir sevgi, o karşılığın ortadan kalkmasıyla mutlaka son bulur.
- İki kişiden her biri diğerine, "Ey ben (olan sen!)" diye hitap etmedikçe, aralarındaki mahabbet sıhhatli olmaz.
- Mahabbet sıhhatli olursa dostlukta edebe uyma (ve resmiyet) şart olmaktan çıkar.
- Hak Teâlâ ilgi sahibine (maddeyle bağlantılı olanlara) mahabbeti haram kılmıştır.
- Mahabbet (bir nimete, amaca ve çıkara) kavuşma olmaksızın aşırı derecede eği-

limlidir (sevgideki aşırılıktır).

- Allah sevgisine ancak Allah'la ulaşılabilir, Onun yolunda seve seve canını kurban etmeden bu hedefe ulaşamazsın!
- Verilen müjdelere güvenmek cömertlikte aksaklıktır (ve ilahi cömertliği kavramadaki kusurdan kaynaklanır.)
- Üns ehli olanlar yalnızken ve niyaz sırasında bazı sözler söylüyorlar ki, bunlar avâma göre küfür sayılmaktadır. O yüzden şayet avâm bu sözleri duysa sahiplerine gâvur der. Bunun üzerine üns ehli, kendi hallerinde daha (güçlenir ve) fazlasını bulurlar, bu yüzden onlardan duydukları her şeye katlanırlar. Zaten kendilerine yaraşan da budur!
- Müşahede batmak, vecd mahvolmaktır.
- Vecd her şeye hayat verir, müşahede her şeyi öldürür.
- Müşahede, arada kendin olmaman şartıyla rubûbiyetin sürdürülüp kulluğun yok edilmesidir.
- Bir şeyin zatını bulmamakla beraber onu muayene etmek müşahededir.
- Vecd (vecde gelenin yok ve) vecdin helak olmasıdır.
- Vecd, sevinç içinde zuhur eden zatta sıfatların kesilmesidir, yani sendeki benliğin sıfatları kesilir, gaybın içindeki zat kendini dışavurup yüz gösterir.
- Vecdle olan yakınlık cem ve bunun beşeriyette kaybolması tefrikadır.
- Murakabe fırsatın elden kaçmasından korkmaktır.
- Murakabe ile hayâ arasındaki fark nedir sorusuna Cüneyd şu cevabı vermişti: "Murakabe gaybte olanı dört gözle beklemek; hayâ, müşahedede hazır olan (Allah)'tan sıkılmaktır.
- Elden kaçan zaman bir daha kesinlikle elde edilemediğinden, zamandan daha aziz hiçbir şey yoktur.
- Dürüst ve sadık bir kişi bir milyon yıl Allah'a yönelse ve sonra bir an Haktan yüz çevirse, bu bir an içinde kaybettiği, o binlerce yılda elde ettiğinden daha fazla olur. Cüneyd demek ister ki: Sözü edilen bir milyon yılda kazanılan o bir anda kazanılabilir. Bunun başka bir açıklaması da şudur: O bir anda ilahi huzurda bulunma saadetini kaybetmenin, ulu ve yüce Allah'tan yüz çevirmenin verdiği zarar öyle bir felakettir ki, binlerce yıllık tâat ve huzurla o edepdışı hal tamir edilemez.
- Evliya için (birbirini takip eden) anlarda nefesleri kontrol altında tutmaktan daha zor hiçbir şey yoktur.

- Kulluk iki hasletten ibarettir: Aziz ve Celil Allah'a hem gizli hem açıktan içten bir biçimde ihtiyaç duyma, yüce Allah'ın Resul'ünü güzel bir tarzda örnek alma.
- Kulluk şu iki şeyin terk edilmesidir: Birincisi, haz almak; ikincisi, hareket ve faaliyete güvenmek. Bu iki huy sende yok olduğunda o zaman kulluğun hakkını yerine getirmiş olursun.
- Şükür kendini nimete ehil görmemektir.
- Şükürde bir illet vardır. O da şudur: Şükreden, Allah'la beraber nefsinin hazzı üzerinde durup nimetin çoğalmasını istememektedir.
- Zühdün tarifi: Ne elde bir şey bulundur ne de elde bulunmayan şeyle meşgul ol! [Elde olmayan bir şeyin gönülde de bulunmamasıdır. (*Kuşeyrî Risalesi*, 254)]
- Hakiki doğruluk, yalandan başka hiçbir şeyin seni kurtaramayacağı çok önemli bir konuda doğruyu söylemendir.
- Doğruluğu arayıp da bulamayan kimse yoktur. Hepsini bulamazsa da bir kısmını mutlaka bulur.
- Dürüst kişi günde kırk kalıba girer, ikiyüzlü kırk yıl bir hal üzere kalır.
- İçten fakirlerin işareti dilenmemek ve (rızk için kimseyle) çekişmemek, biri kendileriyle çekişince de susmaktır.
- Kalpteki tasdik artar, eksilmez; dildeki ikrar artmaz, noksanlık kabul eder; organlardaki amel fazlalığı da noksanlığı da kabul eder.
- Sabır, sızlanmadan nefsi Allah'la birlikte bulundurmaktır.
- Sabrın nihai noktası tevekküldür. O yüzden Allahü Teâlâ, **"Sabredenler Rablerine tevekkül ederler"** [NAHL 16:42] buyurmuştur.
- Sabır yüzü ekşitmeden acıları yudumlamaktır.
- Tevekkül yemeksiz yemektir. Yani yemeği arada görmemektir.
- Tevekkül Allah'ın bulunup da senin bulunmadığın zaman nasıl Allah'a aittiysen şimdi de öyle olmandır.
- Bundan önce tevekkülün hakikati vardı, şimdi ona ait bilgi kaldı.
- Tevekkül ne kazanmaktır ne de işi bırakmaktır. Ama Hak Teâlâ'nın vaadine bakan kalbin dinginlik içinde bulunmasıdır.
- Yakîn hiçbir halde değişmeyen ve kalpten yok olmayan bir ilmin kalpte karar kılmasıdır.
- Yakîn rızka niyet etmemen, rızk kaygısı çekmemen, bunun sana sağlanacağı kanaatini taşıman ve yapılması boynuna borç olan işle meşgul olmandır. Zira nasıl olsa yakîn rızkı sana gönderecektir.

- Fütüvvet fakirlerle didişmemek ve zenginlerle çekişmemektir.
- Civanmertlik halkın yükünü çekip, elde avuçta bulunanı (onlar için) severek harcamaktır.
- Alçakgönüllülük iki âlem halkına karşı büyüklük taslamaman ve Hak Teâlâ'yla dolmuş olmandır.
- Şu dört şey (güzel) huydur: Cömertlik, cana yakınlık, içtenlik, şefkat!
- Güzel huylu günahkârlarla sohbeti bağnaz dindarlarla sohbete tercih ederim.
- Hayâ bir yanda verilen nimetleri, öte yanda yapılan kusurları görmektir. Bu iki hal arasından bir hal doğar ki, hayâ budur.
- İnâyet su ve balçıktan öncedir, yani Âdem yaratılmadan önce Allah'ın insanı kayırmış olmasıdır.
- Hal insanın kalbine iniveren, ama sürekli olmayan bir şeydir.
- Rıza (beşeri) iradenin ve tercihin ortadan kalkmasıdır.
- Rıza belayı nimet saymaktır.
- Fakr bela deryasıdır.
- Fakr kalbin suretlerden (güçlüklerden veya nazlanma hallerinden) özgürleşmesidir.
- Allah korkusu mideye haram sokmamak ve belki yaparım, ilerde yapabilirim esasına göre hareket etmekten vazgeçmektir.
- Oruç tarikatın yarısıdır.
- Tevbenin üç manası ve aşaması vardır: İlk olarak pişmanlık duymak; ikinci olarak yapılan kötü işi tekrar etmemeye kararlı olmak; üçüncü olarak yapılan haksızlıkları helal ettirip düşmanlıktan arınmaktır.
- Hakiki zikir zikredenin zikirde, zikrin de Mezkûr'un müşahede edilmesi halinde fani olmasıdır.
- Mekr şudur: Bir kimse su yüzünde yürür, havada uçar, vehmi de onu tasdik eder ve işaretlerini tashih eder. (Bendeki bu haller büyük velilerde görülen kerametlerdir kuruntusuna kapılıp şımarır.) Bilinçli bir kimse için bütün bunlar vehimden ibarettir.
- Ne haldir ki, sakin sakin duran bir kimse semâı dinleyince kendisinde bir sallanma belirmekte sorusuna Cüneyd şu cevabı verdi: "Hak Teâlâ misak aldığı meclis-te Âdem'in soyuna, **'Ben Rabbiniz değil miyim?'** [A'RÂF 7:172] diye hitap edince bütün ruhlar bu hitabın hazzına gark olmuşlardır. Bu nedenle bu âlemde semâı işitince harekete geçip sallanmaktadırlar.

- Tasavvuf kalbi, halka müracaattan (ve uymadan) arındırmak, tabiattan gelen huylardan ayırmak, beşeri sıfatları söndürmek, nefsani davalardan uzaklaşmak, ruhani sıfatlar üzerine konmak, hakikatin bilgileri(ne sarılıp onun) ile yücelmek, ebediyetlere kadar en uygun tarzda hareket etmek, bütün ümmete karşı içten davranmak, hakiki olarak (Allah'ın ahdine ve misakına) vefa gösterme görevini yerine getirmek, şeriatta Peygamber'e (s.a.v.) tabi olmaktır.
- Bir kere tasavvuftan sorulunca, "Size, tasavvuf sözünden uzak durmanızı öğütlerim. Görünen şekliyle kabul edip tasavvufun zatından soru sormayın, aslını araştırmayın," demiş, sonra Ruveym bu konuda ısrar edince sözünü şu şekilde noktalamıştı: "Sûfiler Allah'la kaim olan öyle bir kavimdir ki, Hak Teâlâ'dan başkası onları bilmez."
- Tüm çirkin şeyler içinde sûfiye en yakışmayan şey nedir sorusuna, "Cimrilik," diye cevap vermişti.
- Tevhitten sorulunca dedi ki: "Bir manadır ki, onda rusûm yok, ilimler kaybolur, Hak Teâlâ her zaman ezelde olduğu gibi kalır. Fenâ meydana gelir, eksiklik Onun çevresine varmaya yol bulamaz.
- Başka bir defasında tevhitten sorulunca şöyle dedi: "Zillet, acizlik, zaaf ve zavallılık tümüyle kulluğun, izzet ve kudret de tümüyle rubûbiyetin sıfatıdır. Söz edilen sıfatlardan ayrılmayı başarıp kaybolan tevhide inanandır."
- Cüneyd'e sordular, tevhit nedir? "Yakîndir." Nasıl? "Şöyle: Bileceksin ki halkın tüm hareket ve hareketsizlik halleri ulu ve yüce Allah'ın fiilidir, bu konuda hiç kimse Onun ortağı değildir. Bunu böyle bildiğinde tevhidin şartını yerine getirmiş olursun." Fenâ ve bekadan sorulduğunda, "Beka Hakka, fenâ mâsivâya aittir," dedi. Tecrit nedir dediklerinde, "Bir kimsenin zahiri irâzdan [Haktan yüz çevirmek], bâtını (Hakka) itirazdan uzak olursa buna tecrit denir," demişti. Mahabbet nedir? "Sevendeki sıfatların yerini sevilendeki sıfatların almasıdır. Nitekim Hak Teâlâ Peygamber'in (s.a.v.) diliyle, *'Ben bir kulumu sevdim mi onun gören gözü, işiten kulağı … olurum'* buyurmuştur." Üns nedir? "Haşmetin ortadan kalkmasıdır." Tefekkür nedir? "Bunun birkaç şekli vardır: Biri Allah'ın ayetlerinde düşünmektir. Bunun belirtisi bu halden marifetin doğmasıdır. Diğeri Allah'ın lütuf ve nimetleri üzerinde düşünmektir. Bunun belirtisi bundan mahabbetin vücuda gelmesidir. Üçüncüsü Allah'ın verdiği müjde, yaptığı tehdit ve azar üzerinde düşünmektir. Bundan da heybet doğar. Dördüncüsü nefsin sıfatları ve Aziz ve Celil Allah'ın nefse olan ihsanı üzerinde düşünmektir. Bundan da Allahü Teâlâ'dan hayâ etme doğar." Biri çıkar da Allah'ın verdiği müjdelerden nasıl olur da

heybet doğar derse deriz ki: "Çünkü kul, Aziz ve Celil Allah'ın keremine güvenip ulu ve yüce Allah'tan kaçmakta ve günahla meşgul olmaktadır."

- Kulun kulluğu gerçekleştirmesinden sorulunca şöyle demişti. "Kul bütün eşyayı ulu ve yüce Allah'ın mülkü olarak görür, her şeyin Allah'tan tecelli olduğuna müşahede eder, bütün varlıkların Allah'la kaim olduğunu, Allahü Teâlâ'nın, **'Takdis ederim O yüce varlığı ki, her şeyin melekûtu Onun elindedir ve siz de Ona döndürüleceksiniz'** [YÂSÎN 36:83] ayetinde buyurduğu gibi her şeyin mercii O olduğunu görürse, bütün bunlar onu hakiki kul yapıp kulluğun saflığına eriştirir."
- Murakabenin hakikati nedir? "Murakabe öyle bir haldir ki, bu halde bulunan murakabe ehli, gece baskınından korkup uyuyamayan kimselerin ruh halinde, olmasından korktukları şeyi dört gözle beklerler. Nitekim Allahü Teâlâ, **'[O dehşetli günü] murakabe et'** [DUHÂN 44:10], yani dört gözle bekle buyurmuştur."
- Sadık ve sıddık kimdir? Sıdk neye denir? "Sıdk sadıkın sıfatıdır. Sadıkı gördüğün zaman onu işittiğin gibi bulursun. Hakkında aldığın haber ile gözünle görmen arasında benzerlik vardır. Daha açıkçası, onun haberi bir kere bile sana ulaşmış olsa bütün ömür boyu onu aynı şekilde bulursun. Sıddık sürekli olarak işi, sözü ve davranışları bakımından dürüstlükten ayrılmayan zattır."
- İhlas nedir (ve hükmü nedir)? "Farzda farz, nafilede nafiledir. Yani namaz gibi farz olan amellerde ihlasa uymak farzdır. Sünnette ihlaslı olmak, farz olan namazın farzıdır, zira ihlaslı olmak namazın ruhudur, namaz da sünnetin. (Sünnetin ruhu namaz, namazın ruhu ihlastır.)"
- İhlas nedir? "Fiilinden fani olup, fiilini de fiili görmeyi de önünden kaldırman."
- İhlas halkı da nefsi de Hakla olan muamelenin dışında tutmandır. Çünkü nefs rubûbiyet davasında bulunmaktadır.
- Allah korkusu nedir? "Her an ceza görme bekleyişi içinde olmaktır."
- Onun belası ne işe yarar? "Onun belası kişiyi arındıran bir potadır. Bir kere bu potada eriyip arınan bir kimse bir daha hiç bela yüzü görmez."
- Halka şefkat göstermek nasıl olur? "Halka karşı şefkatli olmak, onların isteklerini gönüllü olarak yerine getirmek, kendilerine takat yetiremeyecekleri yükü yüklemeyip anlamadıkları bir dille hitap etmemektir."
- İnziva ne zaman sahih olur? "Nefsinden ayrılıp inzivaya çekildiğin ve dün senin için yazılmış olan (kaderin) bugün senin dersin olduğu zaman!"
- İnsanların en azizi kimdir? "(Halinden) razı olan derviş!"
- Kimle sohbet edelim? "Sana karşı yaptığı iyiliği unutup üzerine düşeni yerine getirenle!"

- Ağlamaktan daha erdemli bir şey yoktur. Ağla, durmadan ağla!
- Kul kimdir? "Diğer kimselerin kulluğundan azat olan!"
- Müridin yönetilmesi ilim ve amele dayanan bir siyasetle olur. Murat Hakkın gözetiminde bulunur. Zira mürit yürür, murat uçar; yürüyen uçana nasıl yetişir?
- Allahü Teâlâ'ya giden yol nasıldır? "Dünyayı terk et (saadeti) bulursun, hevesine uyma Hakka erersin!"
- Alçakgönüllülük nedir? "Dikbaşlı değil, yumuşak huylu olmaktır."
- Avâm için perde üçtür: Nefs, halk, dünya. Havâs için de üçtür: tâatı görmek, sevabı görmek, kerameti (lütfu) görmek.
- Âlimin hatası helalden harama, zahidin hatası bekadan fenâya, arifin hatası Kerîm'den (kereme ve) keramete meyletmektir.
- Mümin ile münafıkın kalbi arasındaki fark nedir? "Müminin kalbi bir anda yetmiş kere değişir, münafıkın kalbi yetmiş yıl tek bir hal üzere kalır."
- "Yâ Rab! Yarın kıyamet günü beni âmâ olarak dirilt" diye niyaz edince sordular: Bu nasıl duadır? "Seni görünce (artık bu gözün) başka birini görmemesi gerekir" dedi.
- Vefatı yaklaşınca, "Sofrayı getirip ortaya kurunuz ki, yoldaşlar savaş yerinde yemek yerken can vereceğim!" dedi. Hali iyice daralınca, "Bana abdest aldırın," dedi. Ama abdest aldırılırken sakalını yıkamayı unuttular. Sakalının yıkanmasını emretti. Sonra secdeye kapanıp ağlamaya başladı. Ey Tarikat Efendisi! Gideceğin yere, önceden bunca ibadet ve tâat göndermişken şimdi secde etmenin zamanı mı diyenlere, "Cüneyd şu andaki kadar hiç muhtaç hale düşmemiştir!" diye karşılık verdi. Derhal Kur'ân okunmaya başlandı. O da okuyordu. Müridin biri, sen de mi Kur'ân okuyorsun deyince dedi ki: "Şu anda bana Kur'ân okumaya benden daha uygun olan kim vardır? Baksana şu anda ömür sayfam dürülmekteyken yetmiş yıllık ibadet ve tâatımı havada asılı bir tüy gibi görmekteyim. Bir rüzgâr çıkmış, onu sallamakta! Bu rüzgârın hicran mı, yoksa vuslat mı getireceğini de bilmiyorum! Bir tarafta sırat köprüsü var, öbür tarafta ölüm meleği! Adalet sıfatını sahip olan kadı (zerre kadar Haktan) meyletmiyor! Önümüzde iki yol var. Beni bunlardan hangisine götüreceklerini de bilmiyorum!" Sonra Bakara suresinden yetmiş ayet okudu, ama durumu da kötüleşmişti. Bu sırada, "Allah de" diye telkin edenlere, "Onu unutmadım ki!" dedi. Sonra tesbih getirmeye ve her tesbih için bir parmağını kapatmaya başladı. Parmakların dördünü de yumdu. Şahadet parmağını da salıverip tam bir azametle, "Bismillâhirrahmanirrahim," dedi ve gözünü kapayarak ruhunu teslim etti. Ölü yıkayıcı gelip naaşını yıkama-

ya başladı, su gözlerine de girsin istedi. Ama hâtiften, "Elini dostumuzdan çek! Adımızla kapanan bir göz bizimle buluşmadan açılmaz," diye bir ses geldi. Sonra kilitlenmiş parmaklarını açmaya çalıştı, ama yine, "Adımızla kapanan bir parmak fermanımız olmadan açılmaz," diye bir ses duydu. Cenazesini kaldırdıklarında beyaz bir güvercin gelip bir köşesine kondu. Kovmak için ne kadar uğraştılarsa da gitmedi. Nihayet güvercin seslendi: "Kendisini de, beni de üzmeyiniz. Zira benim pençemi onun naaşına aşk sırımıyla bağlamışlardır. Onun naaşını bugün kerubilerin nasibi olduğu için buraya koydum. Sizin bu kavganız ve gürültünüz olmasaydı, onun naaşı beyaz bir şahin gibi kanat açıp semada uçar giderdi!"

- Biri onu rüyada görüp sordu: "Münkir ve Nekir'e nasıl cevap verdin?" Allah'a yakın bu iki melek izzet sahibinin dergâhından heybetli bir şekilde geldiklerinde, "Rabbin kim?" diye sordular. Kendilerine şöyle bir bakıp güldükten sonra, "Elest meclisinde ben senin Rabbin değil miyim diye sorulunca evet diye cevap vermiştim, şimdi siz gelip Rabbin kimdir diye soruyorsunuz. Sultana cevap vermiş bir kimse onun uşağına cevap vermekten hiç çekinir mi? Bugün de yine onun diliyle size, **'Beni yaratan doğru yola iletir'** [ŞUARÂ 26:78] diyeyim," dedim. Bunun üzerine saygıyla yanımdan kalkıp giden melekler aralarında, "Adam hâlâ sevgi sarhoşluğu içinde!" diye konuşuyorlardı.
- Bir veli de Cüneyd'i düşünde görüp sordu: "Ya Cüneyd! Tanrı sana nasıl muamele etti?" "Rabbim beni ağırlayıp bana rahmet eyledi ve, 'Ya Cüneyd! Cennete girer misin?' diye sordu. Hayır dedim. 'Ya ne istersin?' dedi. Seni zorlukla buldum, bırak da karşında hayran hayran seni temaşa edeyim dedim."
- Onu rüyada gören birisi, "Halini nasıl buldun?" diye sorunca dedi ki: "İş bildiğimizden başka türlüymüş! Yüz küsur bin nübüvvet noktası (ve peygamber) sessiz sedasız başlarını önlerine eğmişler, çıt yok! Ben de susuyorum, bakalım iş nereye varacak!"
- Cerirî, Cüneyd'i rüyada görüp, "Ulu ve yüce Allah sana karşı nasıl davrandı?" diye sorunca dedi ki: "Rahmet etti. Gece yarısı kalkıp kıldığım o iki üç rekât namaz dışında o işaret ve ibarelerin hepsi havaya gitti!"
- Naklederler ki, bir gün Şiblî Cüneyd'in mezarı başında dururken biri gelip kendisine bir mesele sorunca dedi ki: "O beni görürken böyle meselelere cevap vermekten nasıl utanıyorduysam, aramızda toprak varken de aynen öyle utanıyorum. Zira uluların hayat ve ölüm halleri birdir."
- [Ey Cüneyd! Ben seninim, sen de benim! Şimdiye kadar sen benim sözümü tutuyordun, bundan böyle ben senin sözünü tutacağım!]

AMR BİN OSMAN MEKKÎ

(ö. 291/903)

Tarikatta şeyhlerinin şeyhi, hakikatte asılların aslı, âlim, mürşit, Harem'in meşalesi, melek gibi insan Amr bin Osman Mekkî (r.a.) tarikat ulularından, bu zümrenin ileri gelenlerinden olup herkes kendisine itaat etmişti. Sözleri herkesçe makbuldü, özel bir riyazet ve verâ' anlayışına sahipti, hakikat ve latifeler kendisinin sıfatıydı. Makbul bir hali ve vakti vardı. Kendini hiç sekre kaptırmamış, hep sahv esasına göre hareket etmişti. Bu yola dair hoş eserleri ve özlüsözleri vardır. Ebû Said Harrâz'ı gördükten sonra gitmiş, Cüneyd'e mürit olmuştu. Harem'in piriydi, uzun yıllar burada itikâfa çekilmişti.

Naklederler ki, Amr, Hüseyn bin Mansur Hallac'ın bir şeyler yazdığını görmüş ve, "Ne yazıyorsun?" diye sormuş. Hallac'tan, "Kur'ân'la çekişmek için ona nazire yazıyorum," cevabını alınca beddua etmiş ve yanından kovmuştu. Pirler derler ki, Hallac'ın başına gelen belaların nedeni onun bu bedduasıydı.[1]

Naklederler ki, bir gün *Gençnâme* [*Sırlar Risalesi*] tercümesini bir kâğıt üzerine yazıp seccadenin altına koymuş, temizlenmek için oradan ayrılmış, abdesthanede durumu hatırlayınca hizmetkârına o risaleyi kaldırıp saklamasını söylemiş. Hizmetkâr gidip bakmış, bir şey bulamayınca gelmiş ve durumu şeyhe anlatmış. Şeyh de, "(Bunu Hallac) götürüp gitti," demiş ve eklemişti: Bu *Gençnâme*'yi alıp götürenin ellerinin kesilmesi, ayaklarının vücudundan ayrılması, idam sehpasında sallandırılması, ateşte yakılıp külünün yele verilmesi yakındır, onun Gencin [Hazine] başına ulaşması gerekiyordu. Görsün *Gençnâme* çalmak nasılmış?" Sözü edilen *Gençnâme*'nin içeriği şudur:

"Âdem'in (a.s.) ruhu bedenine girince bütün meleklere ona secde etmeleri emrolunduğundan hepsi alınlarını toprağa koymuşlardı. Ancak İblis, 'Ben secde etmem, (ondaki) sırrı görmek için canımı feda edeceğim, bu uğurda beni lanetleyip azgın,

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, X:291; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 200; *Kuşeyrî Risalesi*, 146; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 136; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:134; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad*, XII:233; *Şezerâtu'z-Zeheb*, II:225; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 241; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, II:440; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:259; Fuat Sezgin, *GAS*, I:650.

ikiyüzlü ve fesatçı diye çağırsalar yeridir,' deyip secde etmedi. En sonunda Âdem'in sırrını gördü ve öğrendi. (Derler ki, İblis meleklerden birine lanet olunacağını okur durur ve, "Bakalım hangisine lanet olunacak?" deyip beklerdi. Meğer lanet olunacak olan kendisiymiş! İblis bakalım can Âdem'in başından mı, ağzından mı, kulağından mı girecek diye gözledi.) İşte bundan dolayı İblis'ten başka hiç kimsenin insanlığın sırrına vâkıf olmadığı kesindir. Tersi de doğrudur. İblis'in sırrını da insandan başkası bilmez. Şu halde sırrı göreyim diye secde etmeyen İblis insanlığın sırrına vâkıf olmuştur. (Secde etmemişti, zira bu sırada sırrı görmekle meşguldü. İblis reddedilmiş biriydi. Zira gözünün önünde genci gömüp demişlerdi ki: Biz hazineyi toprağa (Âdem'in mayasına) koyduk. Hazinede şart olan da şudur: Onu birisi görecek olsa gammazlık yapmasın (ve gidip hazinenin yerini ona buna söylemesin) diye başını uçururlar. Bu sözleri duyan İblis dizini dövmeye başladı, benim bunca ibadet ve tâatım nerede kaldı dedi) ve: " **'Ne olur beni öldürme! Bu hususta bana mühlet ver.'** [A'RÂF 7:14] Çünkü hazinesi olan birisiyim, zira hazineyi gözümün önünde gömdüler. Bu nedenle bu göz selamet bulmaz," dedi. Allah, **'Sen mühlet verilenlerdensin'** [A'RÂF 7:15] buyurmuştur. Sana emanet verdim, ama aynı zamanda seni suçladım. Gerçi seni mahvetmiyorum, ama töhmet altında tutuyorum. Sahtekâr olduğun için kimse seni dürüst olarak tanımayacak, yalan söyler, doğru söylemez biri olacaksın ve, **'O cindendi. Rabbinin emrine karşı gelip günahkâr oldu'** [KEHF 18:50] diyecekler. Lanetlenmiş, kovulmuş, hor görülüp terk olunmuş biri olduğundan hiç şüphe olmayan şeytan nereden doğru söyleyecek?" Amr bin Osman Mekkî'nin *Gençnâme*'si işte buydu. Zira *Kitabu'l-Mahabbet* isimli eserinde Amr bin Osman diyor ki: "Hak Teâlâ (bedenlerden yedi bin yıl önce kalpleri yaratıp kurb makamında korumuş), kalplerden yedi bin yıl önce ruhları yaratıp bunları üns gülistanında korumuş, ruhlardan yedi bin yıl önce sırları yaratıp ermişlik derecesinde korumuştur. Her gün üçyüzaltmış defa lütuf nazarıyla bakıp "mahabbet" sözünü ruhlara duyurmuş, üçyüzaltmış kere "üns" latifesini kalplere göstermiş, üçyüzaltmış kere sır üzerine cemâli keşfedip ona tecelli etmiştir. Bu yüzden her biri maddi âleme bakıp kendini en mükerrem ve en şerefli biri olarak görmüş, sonuçta aralarında bir kibirlenme ve böbürlenme hali belirmiştir. Ama Hak Teâlâ onlara merhamet edip sırrı ruha zindan yapmış, ruhu kalbe hapsetmiş, kalbi de beden kafesine koymuş, sonra onlarda aklı oluşturup bünyelerine fikir yerleştirmiş ve peygamberler gönderip emirler vermiştir. İşte o zaman bunun ehli olanlardan her biri kendi (asli) makamını (ve Hak Teâlâ'yı) aramaya koyulmuşlardır. Bu yüzden yüce Allah, "Beden namazdayken kalp aralıksız olarak mahabbette olsun, vuslatta karar kılsın," diye onlara namaz kılmala-

rını emretmiştir..(Zira müminin miracı namazdır.)

Naklederler ki, Amr Irak'ta bulunan Cüneyd, Cerirî ve Şiblî'ye: "Siz ey Irak'ın pirleri ve azizleri! Şunu biliniz: Bir kimseye Hicaz zemini ve Kâbe cemâli gerekiyorsa ona, **'Nefsinizi meşakkate sokmadan (ve nefsinizi feda etmeden) oraya varamazsınız'** [NAHL 16:7] derler. Kurbiyet makamına ermek isteyenlere, 'Kalbinizi meşakkate sokmadan (ve feda etmeden) oraya varamazsınız' derler. Vuslat ve izzet dergâhına ermek isteyenlere, 'Ruhunuzu meşakkate sokmadan (ve feda etmeden) oraya varamazsınız,' derler," diye Harem'den bir mektup yazmış ve sonuna da şunları kaydetmişti: "Bu mektup Amr bin Osman ile Hicaz pirlerince kaleme alınmıştır. Bunların hepsi de kendileriyledir, kendilerindedir ve kendi üzerlerinedir. [*Maannefs, finnefs* ve *alennefs*.] Ey Irak pirleri! Eğer sizler yüce himmet sahibi kimselerseniz, gelin, üzerinde ateşten iki bin dağ ve batırıcı ve mahvedici coşkunlukta iki bin derya bulunan şu yola girin, yok eğer bu mertebede değilseniz davada bulunmaktan da vazgeçin. Zira davayla hiçbir şey vermezler!"

Bu mektup Cüneyd'in eline ulaşınca Bağdat şeyhlerini toplayıp onlara okudu. Sonra Cüneyd, "Gelin! Bu dağlar sözüyle neyi kastettiğini anlatın," dedi. Onlar da, "Bu dağlardan murat 'yokluktur,' kişi bin kere yok olup, bin kere de (yeniden) 'var' olmadıkça Dergâh-ı İzzet'e ermez," dediler. Sonra Cüneyd, "Ben ateşten olan şu bin dağdan henüz birden fazlasını katetmiş değilim," dedi. Cerirî, "Ya Cüneyd! Ne devletlisin ki, hiç değilse bunlardan birini katetmişsin! Bense henüz üç adımlık mesafeyi katetmiş değilim," deyince Şiblî ah vah diye ağladı ve, "Ey Cerirî! Ne mutlu sana ki hiç değilse üç adımlık mesafeyi katetmişsin, ben henüz o kadar uzağım ki, o dağın eteklerini bile görmüş değilim," dedi.

[Derler ki, Amr bin Osman İsfahan'a gelince bir oğlan sürekli olarak onun sohbetine devam ediyor, babası oğlunun Amr'ın sohbetine katılmasına mani oluyordu. Nihayet oğlan hasta oldu ve bir süre böyle geçti. Bir gün şeyh kalktı, dervişlerden bir cemaatle oğlanı ziyaret etti. Güzel sesli birinin bir ilahi okuması için oğlan şeyhe işaret etti. Amr oku deyince ilahici şu şiiri okudu:

"Bana ne oluyor ki, hasta oldum da içinizden hiç kimse beni ziyarete gelmedi. Halbuki bir köleniz hasta olsa ben onu ziyaret ederdim." [*"Ey kulum! Ben hastalandım, ama beni ziyarete gelmedin"* mealindeki kutsal hadise gönderme yapılmaktadır.]

Hasta bunu dinleyince kalkıp oturdu, ateşi ve hastalığın şiddeti azaldı... Tasavvuf yolunun büyüklerinden oldu. (Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 241; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 204)]

'Allah bir kimsenin kalbini İslama açmışsa, o kimse Rabbinden bir nur üzerine olmaz mı

hiç?' [ZÜMER 39:22] mealindeki ayetin manasını sorduklarında dedi ki: "Bunun manası şudur: Kulun nazarı, vahdaniyet ilminin azametine ve rubûbiyetin haşmetine düşünce, nazarına düşen ve gözüne çarpan başka hiçbir şeyi görmez olur."

Sözler

- Allah'ın azametinden veya sıfatlarından herhangi bir şey hakkında düşüncelere dalmaktan sakınmanızı öğütlerim. Çünkü yüce Allah hakkında tefekküre dalmak hem günah hem de küfürdür.
- Allahü Teâlâ'nın misak zamanı elest meclisinde kullarına hitap etmesi cem, dünyada var oldukları zaman bundan aynı şekilde söz etmesi tefrikadır.
- Dostlardaki vecdin keyfiyeti sözle anlatılamaz, zira o müminin nezdindeki Hakkın sırrıdır.
- Müşahedenin öncesi ilme'l-yakîn ve hakikatleri hakkındaki marifettir.
- Müşahedenin başlangıcı yakînde görülen artışlardır. Yakînin başlangıcı da hakikatin sonudur.
- Mahabbet rızaya, rıza da mahabbete dahildir. Rızasız mahabbet, mahabbetsiz rıza olmaz. Çünkü insan ancak sevdiğine razı olur, razı olduğunu sever.
- Tasavvuf her zaman içinde bulunulan anda en uygun şeyle meşgul olmaktır.
- Sabır Allah'a dayanıp sebat etmek ve belayı gönül hoşluğu ve rahatlığıyla karşılamaktır.

EBÛ SAİD HARRÂZ

(ö. 277/890)

Kuds âleminde pişmiş, üns makamında yanmış, tarikat konağının rehberi, hakikat deryasına gark olan, ağırlanma âleminde saygı gören, asrın kutbu Ebû Said Harrâz (r.a.) eski ve ulu şeyhlerden olup, büyük bir vukuf kudretine sahipti. Verâ' ve riyazette gayet ileriydi. Kendisine özgü kerametleri vardı. Hakikatlerde ve ince konularda mükemmeldi. Her fende başı çekmişti. Mürit yetiştirmede bir harikaydı. Kendisine Tasavvufun Dili derlerdi. Bu ümmet içinde hakikatten söz eden dil onda olduğu kadar başka hiç kimsede bulunmadığından ona bu unvanı vermişlerdi. Bu ilme dair dörtyüz kitap yazmıştı. Tecritte ve dünyadan el etek çekmede eşsizdi.[1]

Aslen Bağdat'tan olup Zünnûn'la görüşmüş, Bişr-i Hafî ile Serî-i Sakatî'nin sohbetlerinde bulunmuştu. Tarikatta müctehid olup fenâ ve bekadan ilk o söz etmişti. Bu iki ifade onun tarikatını ve tasavvuf anlayışını içerir. İlimlerin ince meseleleriyle ilgili olmak üzere zahir âlimlerinden bazıları onu reddetmişler ve küfre nispet etmişlerdi. Eserlerinde gördükleri bazı ifadelerin manasını müftüler anlayamamışlardı. *Kitabu's-Sırr* adını verdiği eserindeki bu çeşit sözlerden biri şuydu: "Allah'a dönen, Ona dört elle sarılan, Allah'ın civarında ikamet eden, kendini ve Allah'tan başka her şeyi unutan bir kula, sen nerdensin, muradın nedir diye sorulsa, şüphesiz Allah diye cevap verir ve bundan daha güzel vereceği hiçbir cevap da yoktur." Sûfiler zümresini betimlerken de şöyle demişti: "Sûfilerden birine sormuşlar: Dileğin nedir? Cevap vermiş: Allah! Şayet böyle birinin vücudundaki bütün organlar dile gelseydi hep birlikte Allah derdi. Çünkü organları ve eklemleri Allah'tan gelen nurla dolup taşmıştır. Zira o Onda cezbelenmiştir. Öyle olunca da Hakka yakınlıkta öyle bir noktaya ulaşmıştı ki, hiç kimse onun yanında Allah diyemez. Zira orada her ne olursa hakikatten hakikat üzerine, Allah'tan Allah üzerine olur. Bu nedenle sırra, Allah'tan hiçbir şey gelmemiş olunca bir kimse nasıl Allah diyebilir? Tüm düşünenle-

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, X:246; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, II:435; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 228; *Kuşeyrî Risalesi*, 150; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 125; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad*, IV:276; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:117; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI:58; *Şezerâtu'z-Zeheb*, II:192; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 246; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:190; Fuat Sezgin, *GAS*, I:646.

rin düşüncesi ve fikir ehlinin aklı bu noktaya ulaşıp hayrette kalır. Bu söz burada tamamlanmıştır."

Harrâz diyor ki: "Yıllarca sûfilerle sohbet ettim. Onlarla aramda asla bir anlaşmazlık çıkmamıştır. Bunun nedeni onlarlayken aynı zamanda kendimle (daha doğrusu nefsimin aleyhinde) (*Kuşeyrî Risalesi*, 150) olmamdır."

"Allah'a yakın ve uzak olma konusunda seçimi insanlara bıraksalar ben uzak kalmayı tercih ederdim. Çünkü yakın olmaya bende takat yok! Nitekim Lokman (a.s.), 'Beni hikmet ile nübüvvet arasında bıraktılar, ama nübüvvetin yükünü taşıma gücünü kendimde bulamadığımdan ben hikmeti tercih ettim,' demiştir."

Bir gece semadan inen iki meleğin bana doğruluk nedir diye sorduğuna şahit olmuştum. **'Ahde vefa etmektir'** [NAHL 16:91; İSRÂ 17:34] deyince, doğru söyledin deyip yine semaya çıktılar.

Bir gece Resulullah'ı (s.a.v.) rüyada gördüm. Buyurdu ki: "Beni seviyor musun?" Dedim ki: "Lütfen beni mazur gör. Zira Allah sevgisi senin sevginden beni alıkoymuştur." Buyurdu ki: "Her kim Allah'ı severse aslında beni sevmiş olur." İblis'i rüyada gördüm. Dövmek için sopayı kaptım. Ama hâtiften bir ses geldi: "O sopadan korkmaz, kalpte bulunan marifet nurundan korkar!" İblis'e, "Beri gel," dedim. "Gelip de ne yapayım? Zira siz, halkı kandırmak için kullandığım şeyi içinizden çıkarıp atmışsınız," dedi. "Bu şey nedir?" dedim. "Dünya," dedi. Yanımdan geçip giderken dönüp baktı ve, "Ama sizde bana ait bir latife (ince bir mesele) var, bu sayede muradıma kavuşuyorum," dedi. "Nedir bu latife?" dedim. "Oğlanlarla düşüp kalkmak." [Ebû Said diyor ki: Oğlanlarla sohbetten kendisini kurtaran pek az sûfi vardır. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 222)]

Şam'dayken Resulullah'ın (s.a.v.) Ebû Bekir'le Ömer'e (r.a.) dayanarak geldiğini gördüm. Bense bu sırada kendi kendime bir beyit terennüm ediyor ve bir çubukla göğsüme vuruyordum. Resulullah (s.a.v.) bunu, yani semâı kastederek buyurdu ki: "Bunun şerri hayrından daha fazladır!"

Naklederler ki, Ebû Said Harrâz'ın iki oğlundan biri kendisinden önce vefat etmişti. Bunu rüyada görüp sordu: "Yavrucuğum! Ulu ve yüce Allah sana nasıl muamele yaptı?" "Beni civarına alarak ağırladı!" "Yavrucuğum! Bana öğüt ver!" "Babacığım! Allahü Teâlâ'ya karşı kötü kalpli olarak davranma." "Allahü Teâlâ'dan (maddi) yardım dilerim!" "Babacığım! Hak Teâlâ'yla arana bir gömlek bile koyma!"

Harrâz bundan sonra otuz yıl yaşadığı halde asla başka bir gömlek giymedi ve, "Bir zamanlar nefsim, Allahü Teâlâ'dan bir şey iste," diye beni teşvik etmişti. Ama, "Allah'tan başka bir şey mi istiyorsun?" diye hâtiften bir ses geldi, sonra zorunlu ola-

rak dedim ki: "Rızkımı teminat altına aldıktan sonra gıda maddelerini toplayıp biriktirirsem Allah'a karşı ayıp etmiş olurum (*Kuşeyrî Risalesi*, 585), bu nedenle de utanırım!"

Vaktiyle çölde yolculuk yaparken açlık canıma tak etmiş, Allahü Teâlâ'dan yiyecek istemem için nefsim beni sıkıştırmıştı. Ama ben yemek istemek tevekkül ehlinin işi değildir demiş ve başka hiçbir şey söylememiştim. Nefs bundan ümidini kesince bana başka bir tuzak kurup, 'Allah'tan yemek istemiyorsun, bari sabır iste,' demiş, bunun üzerine sabır istemeye karar vermiştim, ama Hakkın ismeti ve himayesi imdadıma yetişti. Bir ses duydum, bir zat şöyle diyordu: 'Şu dostumuz, bizim kendisine yakın olduğumuzu söylüyor. Bize taraf gelen kimseyi kaybetmeyeceğimiz değişmez bir gerçekken, kendi acizliğini ve zaafını ileri sürerek bizden gıda ve sabır istemekte ve sanmaktadır ki, ne o bizi görmüş ne biz onu.'"

Bununla şunu söylemek istiyor: "Ey Harrâz! Yemek istemekle bizimle arana bir perde koymuş oldun, zira yemek bizden ayrı bir şeydir. Sabır istemekle de aynı şekilde bizden perdelenmiş oldun. Çünkü sabır da bizden başka bir şeydir! (Bizden bizi iste, rızkı ve sabrı değil!)"

Vaktiyle bir sahrada azıksız olarak yolculuk yaparken gıdasızlıktan bitmiştim. Derken gözüme bir konak yeri ilişince sevinmiş ve nefs de, "Artık dinginlik buldum," demişti. Bunun üzerine and içip, "O menzilde konaklamayacağım," dedim ve bir çukur kazarak içine girdim. Bu sırada, "Ey ahali! Evliyaullahtan biri falan menzilde kendisini kumlar arasında bir çukura hapsetmiştir, imdadına yetişin!" diye bir ses duydum. Bunun üzerine bir cemaat gelip beni aldı ve konak yerine götürdü.

Bir dönem üç günde bir yemek yerdim. Bir kere sahrada yolculuk yaparken üç gün geçtiği halde gıda olacak bir şey elime geçmedi. Dördüncü gün bende bir zayıflık belirdi. Âdeti üzere beşeri tabiat yemek istedi. Bir yere gidip oturdum. "Zayıflığı savmak için dayanma gücü mü dilersin, yoksa nefsini yatıştırmak için yemek mi? Bunlardan birini seç," diye bir ses geldi. "Dayanma gücü tercih ediyorum, ya İlahi!" deyince kendimde öyle bir kuvvet buldum ki, hiçbir şey yemeden ve içmeden oniki menzil daha gittim!"

Bir gün derya kenarında bir genç görmüştüm, üzerinde yamalı bir hırka vardı, bir de asılı bir divit. İçimden, yüzü apaçık, ama hareketleri öyle değil dedim. Kendisine bakınca ermişlerden birisi, divitine bakınca ilme talip olanlardan birisi diyordum. (Yanımdaki Verrâk'a), gel, yanına varıp hangisinden olduğunu kendisine soralım dedim. Yanına varınca, "Delikanlı! Allah'a giden yol nasıldır?" dedim. "Allah'a giden yol ikidir: Biri genel, diğeri özel. Senin havâsın yolundan hiç haberin yok!

Çünkü avâmın yolunu tutmuşsun. Zira kendi muameleni Hakka ermek için neden olarak ileri sürüyor ve divitin perde değerinde bir alet olduğunu sanıyorsun. Oysa Allah, **'Çoğunlukla zandan uzak durun'** [HUCURÂT 49:12] buyurmaktadır." (*Kuşeyrî Risalesi*, 555) (Tasavvufta ilim hicap sayılır.)

"Bir kere sahrada yol alıyordum, yolda on tane yırtıcı çoban köpeği üzerime saldırdı. Bense o anda murakabe haline yönelmiştim. Bunların içinden beyaz bir köpek, diğerlerine hücum edip hepsini benden uzaklaştırdı ve o köpekler benden iyice ırak olana kadar da yanımdan ayrılmadı."

[Naklederler ki, bir gün verâ' ve takva konusunda vaaz ediyordu. Abbâs bin Mühtedî oradan geçiyordu. "Ey Harrâz! Utanmıyor musun ki, Ebû Devânik'in damı altında oturuyor, Zübeyde havuzundan su içiyor, sonra da oturup verâ' hakkında vaaz ediyorsun?" dedi. Harrâz bu sözün doğruluğunu derhal teslim edip, "Gerçekten de durum dediğin gibidir," dedi. (*Kuşeyrî Risalesi*, 252)]

Sözleri

- Kalpler kendilerine lütufta bulunanları sevme tabiatı üzerine yaratılmıştır. Şaşarım o kimseye ki, bütün âlemde Aziz ve Celil Allah'tan başka lütufta bulunan olmadığını bilir de bütün mevcudiyetiyle Ona yönelmez!
- Fukaranın birbirine düşman olması Hakkın gayretindendir. Zira birbirlerinden huzur ve dinginlik bulmalarını Allah kıskanır.
- Hak Teâlâ evliyasından amel ister, ama bunu tercih ettiklerinde onlarla arasına başka bir şeyin girmesini caiz görmez, kendisi dışında başka hiçbir işle rahat ve huzur bulmalarına dayanmaz (araya amelin girmesine katlanamaz).
- [Hak Teâlâ kullarından birini dost edinmek istediğinde ona zikir kapısını açar, zikirden zevk aldıklarında bu sefer onlara fütüvvet (ve yakınlık) kapısını açar, (sonra üns meclisine yükseltir, sonra tevhit kürsüsüne oturtur, sonra aradaki perdeleri kaldırır). Sonra onu teklik sarayına alır, Celâl ve Azamet mahallini ona temaşa ettirir. Kulun gözü Celâl ve Azamete ilişti mi kendi hüviyeti olmaksızın baki olur, (böylece fani bir kul haline gelir.) Onun hüviyeti Allah'ın himayesinde bulunur. (Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:79)]
- Marifet ehlinin ilk makamı, ihtiyaç hali içinde hayrette kalmaktır. Sonra ermişlikle birlikte neşe, sonra uyanık ve dikkatli olmakla birlikte fenâ, sonra bekleyişle birlikte beka gelir ve hiçbir mahluk bundan daha yukarıya çıkamaz.
- Birisi, Peygamber (s.a.v.) de mi çıkmazdı diyecek olsa derim ki: Çıktı, ama kendi

yeteneği nispetinde. Nitekim Hak Teâlâ herkese tecelli eder. Ebû Bekir'e (r.a.) bir kere kendi kabiliyeti nispetinde tecelli etmiştir. Allah her kişiye yeteneğine göre tecelli eder.

- Her kim çabalayarak Hakka ereceğini sanarsa, boşu boşuna kendini sonu gelmeyen zahmetlere sokar. [Her kim çabalamadan Ona ulaşacağını sanarsa bu sefer de kendini boş bir hayale kaptırmıştır. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:19)]
- Halk, ulu ve yüce Allah'ın mülkünde ve mutlak hâkimiyeti altındadır. Her ne zaman Hak ile kulu arasında müşahede doğsa, kulun sırrında ve aklında Allah'tan başka hiçbir şey kalmaz.
- Kıymetli zamanını en kıymetli şeylerden başkasına harcama, en kıymetli şey geçmiş ile gelecek arasında bulunan haldeki meşguliyettir. Yani vakti ve hali iyi koru.
- Firaset nuruyla bakan, Hakkın nuruyla bakmıştır. Firaset sahibinin ilim maddesi ve kaynağı, yanılma ve gaflet olmaksızın Haktandır. Daha açıkçası firaset, kulun diliyle söylenen Hakkın hükmüdür.
- Hakkın kulları içinde öyle bir zümre vardır ki, onları yüce Allah'ın korkusu susturmuştur. Yoksa Onun hakkında gayet açık ve düzgün konuşmayı da bilirler.
- Kalbinde (ilahi) marifet karar kılan bir kimseye, iki âlemde ancak Onu görmek, Ondan duymak ve Onunla meşgul olmak yaraşır.
- Fenâ, kulun kulluğunu görmekten fani olması, beka kulun ilahi Huzur'da baki olmasıdır.
- Fenâ Hakla yok olmak, beka Hakla hazır olmaktır.
- Allah'a gerçekten yakın olmak kalbi her şeyden arındırıp Hak Teâlâ'yla huzur bulmasını sağlamaktır.
- [Zahire (şeriat ilmine) muhalif düşen her bâtıni ilim bâtıldır. (Zira Allah ilmi tanınmanın yolu kılmıştır.) (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:191)]
- Zikir üç şekildir: Dille yapılan ve kalbin gafil olduğu zikir. Buna âdeten zikir denir. Dilin kalp huzuruyla yaptığı zikir. Buna sevap isteme zikri denir. Üçüncüsü Kalbi allak bullak, dili dilsiz kılan zikir. Bu zikrin kadir kıymetini Allahü Teâlâ'dan başka kimse bilmez!
- Tevhidin başlangıcı, gönlündeki her şeyden fani olan kişinin bütün mevcudiyetiyle ulu ve yüce Allah'a dönmesidir.
- Arif (Allah'a) ermediği sürece her şeyden medet umar, erince de Allah sayesinde her şeyden doyar ve artık her şey kendisine muhtaç olur.

- Allah'a yakınlığın hakikati kalpte hiçbir şeyi hapsedememek, bedene hiçbir şeyi hapsedilmiş bulmamaktır.
- İlim seni amele götürür, yakîn ise seni taşır.
- Tasavvuf zamana hâkim olmaktır.
- Tasavvuf nedir? "Tasavvuf kendi benliğinden arınıp (ilahi) nurlarla dolmak, zikirden (doğan) hazzı özümlemektir."
- [Tasavvuf ehli kimdir? "Sen ne yapıyorsun? Bunlar öyle bir zümredir ki, tatmin olana kadar ihsana kavuşmuşlar, benliklerini kaybedene kadar (mâsivâya iltifattan) menedilmişlerdir. Sonra (başkalarına deyiniz ki) üzerime ağlayınız diye sırlarına nida olunmuştur." (*Kuşeyrî Risalesi*, 452)]
- Arif ağlar mı? "Yolda olduğu sürece ağlar. Ama yakınlığın hakikatlerine ulaşıp ermişliğin zevkini tattı mı ağlama sona erer."
- Zahit kendisiyle meşgul olduğundan yaşayışı hoş değildir. (Arif, Rabbiyle meşgul olduğundan yaşayışı hoştur.)
- **'Yüksek ahlak'** [KALEM (NÛN) 68:4] sahibinin himmeti ancak ve ancak Allah olur.
- Tevekkül kalbin Allah'a güvenmesidir.
- Tevekkül dinmeyen bir ıstırap ve ıstrabı olmayan bir dinginliktir. Yani tevekkül sahibinin yakınlığı bulmaması halinde hiç dinmiyormuş gibi hareketli, yakınlığı bulması halinde dinginlik halinde bulunması gerekir.
- Allah'la arasındaki ilişkilere takva ve murakabeyi hâkim kılmayan keşf ve müşahede mertebesine eremez.
- [Kulluğun saflığına aldanmayınız, (zira burada rubûbiyeti unutmak vardır. Bundan kurtulmanın yolu kullukta ikamet ederken rubûbiyetin tecellilerini müşahede edip) nefsten kopmak ve Rable dinginlik bulmaktır. (Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:79)]
- Soru: Zenginlerin fakirlere vermeleri gereken hak neden yerine ulaşmıyor? Cevap: "Bunun üç nedeni vardır. İlki onların sahip oldukları mal helal değil. İkincisi: Allah onları buna yeterli kılmıyor. Üçüncüsü: Fakirler belayı tercih etmişler." Vesselam.

EBÛ HÜSEYN NÛRÎ

(ö. 295/907)

Vahdetin meczubu, izzete vurulan nurlar kıblesi, sırlar noktası, hicran derdinin kurbanı, âlemin latifi Ebû Hüseyn Nûrî (r.a.) çağının biriciği, zamanının rehberi, tasavvuf ehlinin zarif siması ve mahabbet ehlinin şerefli bir kişiliğiydi. Acayip bir riyazeti, makbul bir muamelesi, değerli nükteleri, hoş rümuzları, isabetli fikirleri, şaşmaz bir feraseti, mükemmel bir aşkı ve nihayetsiz bir şevki vardı. Onun herkese takdim edilmesinde karar kılan şeyhler ona Kalplerin Komutanı ve Sûfilerin Ayı adını vermişlerdi. Serî-i Sakatî'nin müridi ve Cüneyd'in akranı olup Ahmed bin Ebû Havârî'nin sohbetinde de bulunmuştu. Tarikatta müctehid ve mezhep sahibiydi. Âlim ve şeyhlerin ileri gelenlerindendi. Tarikatta kesin burhanları ve parlak delilleri vardı.[1]

Mezhebinin temeli tasavvufu fakrdan, sûfiliği dervişlikten üstün tutmaktı. Muamelesi Cüneyd'inkine uygundu. Tarikatındaki hoş şeylerden biri diğerkâmsız sohbeti ve fedakârlığa dayanmayan dostluğu haram bilmesiydi. Arkadaşlıkta arkadaş arkadaşın hakkını kendi hakkına tercih etmeli diye emredip, dervişlerle sohbet farzdır, inziva makbul bir şey değildir, ayrıca arkadaş arkadaşını kendine tercih etmelidir demesidir.

Kendisine Nûrî [ışıklı] denmesinin nedeni, karanlık gecede konuşurken ağzından evi aydınlatırcasına nur saçılmasıdır. Diğer bir nedeni de firaset nuruyla bakıp bâtındaki sırları haber vermesiydi. Başka bir neden de şuydu: Sahrada bir zaviyesi vardı. Her gece burada ibadet eder, halk da burada (kendisini) seyre dalardı. Geceleri parlayan ve zaviyesinden çıkıp yukarıya doğru yükselen bir nur görürlerdi. (Ak sakallı, ak benizli ve nur yüzlüydü.)

Ebû Muhammed Megâzilî, "Nûrî'den daha âbit birini görmedim," demiş, [Cüneyd'den de mi diye soranlara, "Evet," diye cevap vermişti. (*Kuşeyrî Risalesi*, 142)]

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, X:249; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 164; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, II:439; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:26; *Kuşeyrî Risalesi*, 152; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 138; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI:106; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad*, V:130; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:194; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 132; Fuat Sezgin, *GAS*, I:650.

Başlangıç hali şöyleydi: Her gün sabahleyin, "Dükkâna gidiyorum," diye evden çıkar, yanına aldığı azığı yolda sadaka olarak verir, mescide girip öğlene kadar orada namaz kılar, sonra dükkâna gelirdi. Evdekiler yemeğini dükkânda yiyor sanır, dükkândakiler de yemeğini evde yemiş sanırdı. Yirmi yıl böyle hareket etmiş, hiç kimse haline vâkıf olamamıştır.

Şöyle dediği nakledilir: Yıllarca mücâhede etmiş, kendimi zindana hapsetmiş, halka sırtımı dönmüş ve çile çekmiştim. Ama yine de yolum açılmadı. İçimden "Şu nefsten kurtulmak için ya yükselecek ya da batacak bir iş yapmak gerek," dedim ve kendime şöyle hitap ettim: "Ey bedenim! Maddi varlığım! Yıllarca hevesine ve keyfine göre yedin içtin, konuştun, gördün, dinledin, dolaştın, aldın, tuttun, uyudun, dilediğince yaşadın, arzularını tatmin ettin, bütün bunlar sana yeter artık! Şimdi eve dön ki, seni orada bukağıya vurup Hakkın hukuku olan şeyleri boynuna asayım. Eğer bu hal üzere kalırsan devlet sahibi olursun, yoksa hiç değilse Hakkın yolunda batmış olursun!"

Kırk yıl böyle hareket ettim. "Bu taifenin kalpleri gayet naziktir. Onlar gördükleri ve duydukları her şeyin sırrını bilirler," diye işitmiştim. Oysa ben kendimde bu hali görmemiştim. İçimden, nebilerin ve velilerin sözü haktır, herhalde ben mücâhedeyi ikiyüzlü olarak yaptım, kusur bendedir. Bu sözün tersi olan bir halin meydana gelmesinin yolu tıkalıdır dedim ve şimdi ne var ne yok, bunu görmek için kendi etrafımda dönmeli ve benliğimin üzerine çıkmalıyım diye düşündüm. Şöyle dönüp benliğime baktım. Gördüm ki afet, nefsin kalbimle bir olmasından ibaretmiş. Nefs kalple bir ve eşit olunca kalpte pırıldayan her şeyden hazzını alır ve bu da beladan başka bir şey değildir. Durumu böyle görünce şunu anladım ki, dergâhtan kalbe her ne ulaşırsa nefs ondan kendi nasibini almaktadır. Bu nedenle buna iyi dikkat etmek gerekmektedir. Bundan sonra nefsin rahat bulduğu hiçbir şeyin çevresinde dolaşmadım ve başka bir şeye çabaladım. Örneğin nefsin namaz veya oruçla başı hoşsa, halkla veya tek başına olmaya hevesleniyorsa bunun tam tersini yaptım. Böylece nefsi her şeyin dışına attım, hazlarını kestim. İşte o zaman bende esrar baş gösterdi. Sonra (içimde baş gösteren şeye:) "Sen kimsin?" dedim. "Ben hazsızlık ocağının incisiyim," dedi ve ekledi: "Şimdi git müritlerine de ki: Benim işim hazsızlık yapmaktır, benim kapım muradsız olma kapısıdır!" Sonra Dicle ırmağına varıp iki kayık arasında durdum, "(Bir keramet olmak üzere) oltama bir balık düşmeden buradan ayrılmam," dedim. Nihayet balık ağa düştü. Ağı çekince, "Elhamdülillâh ki, işim düzeldi," dedim. Gidip meseleyi Cüneyd'e anlattım: "Bana şöyle böyle bazı fetihler ve tecelliler zahir oldu," dedim. Dedi ki: "Ey Ebû Hüseyn! Ağına düşen balık eğer yılan

olsaydı, senin için asıl keramet, bu olurdu. Ancak arada sen olunca bu keramet değil ancak mekrdir. Çünkü keramet ortada benliğinin bulunmadığı şeydir." (*Kuşeyrî Risalesi*, 545)

Suphanallah! Şu hür erler ne de mertmişler!

Naklederler ki, Gulâm Halil sûfiler cemaatine karşı düşmanlığını ilan edip halifenin nezdinde, "Bir cemaat baş gösterdi, şarkı söylüyor, raksediyor, küfür olan şeyler konuşuyor, (haram olan şeyleri) seyretmekle meşgul oluyor, gizlice mahzenlere gidiyor, buralarda (sakıncalı) sözler söylüyor. Bunlar zındıklardan bir topluluktur. Eğer Müminlerin Emîri başlarının kesilmeleri için emir verirse zındıklar mezhebinin kökü kazınmış olur, zira hepsinin başı bu güruhtur. Şayet Müminlerin Emîri'nin eliyle böyle hayırlı bir iş yapılırsa gayet çok sevap alacağını temin ederim" gibi sözler söyleyince halife bunların derhal huzuruna getirilmelerini emretti. Bunlar Ebû Hamza, Rakkâm, Şiblî, Nûrî ve Cüneyd idiler (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun).

Bunların idam edilmeleri için halifeden ferman çıktı. Cellat önce Rakkâm'ı katletmeye kalkınca Nûrî hemen yerinden fırladı, kendisini içten bir biçimde ileriye attı, neşeyle ve gülümseyerek gidip Rakkâm'ın yerine idam sehpasına çıktı ve, "Önce beni katlet," dedi. Cellat, "Henüz seni idam etmeye sıra gelmedi, kılıç öyle acele bir şekilde yanına koşulacak bir şey değil," dedi. Nûrî, "Benim tarikatım diğerkâmlık ve fedakârlık temeli üzerine kurulmuştur. En aziz şey candır. Şu birkaç nefesi ve soluk alacak zamanı bu kardeşlerime harcamak istiyorum, böylece ömrümü de feda etmiş olacağım. Çünkü ben dünyada bir nefes alacak kadar zamanı, ahiretteki binlerce yıllık hayata tercih ediyorum. Zira burası hizmet, orası kurbet mahallidir," dedi. Oradakiler Nûrî'nin bu sözlerini işitince durumu halifenin huzuruna sundular. Halife Nûrî'nin içtenliğine ve sadakatine şaşırdı ve, "Emrin uygulanmasını durdurunuz," dedi. Bunların durumunu incelemesi için kadıya başvurmalarını emretti.

Kadı, "Delilsiz olarak bunlara engel olmak mümkün değildir," dedi. Cüneyd'in ilimlerde kâmil olduğunu biliyordu, Nûrî'nin sözünü de işitmişti. Bu nedenle şu divane huyluya, yani Şiblî'ye fıkıhtan cevap veremeyeceği bazı şeyler sorayım diye düşündü ve dedi ki: "Yirmi altına ne kadar zekât düşer?" "Yirmi buçuk altın." "Bunu kim böyle yapmıştır?" "Sıddîk-i Ekber (r.a.) böyle yapmıştır. Zira o kırk bin altın vermiş ve geriye de hiçbir şey bırakmamıştı." "Peki, şu yarım altın da ne oluyor?" "Bu da yirmi altını elde tutmuş olmasının cezası, bu parayı biriktirmiş olmasının tazminatı. İşte bunun için yarım altın daha vermesi gerekir!"

Sonra kadı Nûrî'ye fıkıhtan bir mesele sordu, o da derhal cevabını verdi. Kadı mahcup olmuştu. Nûrî sözüne şöyle devam etti: "Ey kadı! Bütün bunları sordun,

ama şunu hâlâ sormadın. Acaba ulu ve yüce Allah'ın öyle erleri var mıdır ki, bunların kıyamları hep Onunla, hareket ve hareketsizlikleri aralıksız olarak Onunla, bütün hayatları Onunla, müşahededeki bekaları da daima Onunla olsun? Öyle ki Hakkı temaşa etmeleri hali bir an kesintiye uğrasa canları bedenlerinden çıksın. Onunla uyusun, Onunla yesin içsin, Onunla tutsun, Onunla yürüsün, Onunla görsün, Onunla işitsin ve Onunla olsun! İşte ilim bu sorulara verilen cevaptır, senin sorularına verilen cevap ilim değil!" Bu sözleri dinleyen kadı hayrete düştü ve halifeye bir elçi gönderip, "Şayet bunlar da dinsiz ve zındık iseler, ben yeryüzünde tevhide inanan tek bir insanın bile olmadığına hükmediyorum," dedi.

Halife bunları yanına çağırıp, "Dileyin dileğinizi," dedi. Dediler ki: "Bizim dileğimiz senin bizi unutmandır, çünkü sen ne hüsnü kabul göstermekle bize şeref verirsin, ne de katından kovmakla bizi değersiz kılabilirsin. Zira bize göre senin bizi kabul etmen reddetmen gibi, reddetmen de kabul etmen gibidir." Bu sözleri dinleyen halife pek çok ağladı ve kendilerini izzet ve ikramla uğurladı.

Naklederler ki, Nûrî bir gün sakalıyla oynayan bir mürit görüp, "Hakkın sakalından elini çek!" dedi. Bu sözü halifeye ulaştırdılar, fıkıh âlimleri, "O bu sözüyle kâfir olmuştur," diye karar kıldılar. Nûrî'yi alıp halifenin huzuruna götürdüler. Halife sordu, "Gerçekten böyle mi dedin?" "Evet." "Niçin?" "Kul kimindir? İnsan kimin kölesidir?" "Hakkın kuludur." "Peki, buna göre kuldaki sakal kimin olur?" "Kul kiminse onun olur." Sonra halife, "Elhamdülillâh ki, Allahü Teâlâ onu katletmekten beni korudu!" dedi.

Şöyle demişti: "Kırk yıl var ki, kalbimle aramı ayırmışlar, o yüzden bu kırk yıl süresince benim hiçbir arzum olmamıştır, hiçbir şeyden hoşlanmamışımdır, hiçbir şey gönlüme cazip gelmemiştir. Hak Teâlâ hakkında marifet sahibi olalıdan beri durum hep böyle olagelmiştir." Kendisi hakkında diyor ki: "Gayb âleminde Nûrî'yi pırıl pırıl gördüm, aralıksız Onu seyrediyordum. Ben tümüyle o nurun aynısı olup çıkana kadar bu hal böyle devam etti!"

Bir zamanlar Hak Teâlâ'dan, "Bana daimi bir hal ver," diye niyaz etmiştim. Hâtiften bir ses geldi: "Ey Ebû Hüseyn! Daim üzere olmaya, Daim (olan Allah)'tan başkası sabredemez!"

Naklederler ki, bir gün Cüneyd Nûrî'nin yanına geldi. Cüneyd'in önünde yere düşen Nûrî yakınmaya başladı: "Harp çetindir, takat da kalmadı, otuz yıl var ki, O görününce ben kayboluyorum, ben görününce bu sefer de O kayboluyor, Onun görünmesi benim gaybetimdedir. Ben yokken bana gelmektedir. Bu durumda ne kadar yakınırsam aldığım cevap şu oluyor: 'Hayır! Ya ben olurum ya sen!'"

Bu sözleri dinleyen Cüneyd müritlerine dönüp, "Bakınız şu zata ki, acizlik ve zaaf içinde kalmış, imtihana çekilmiş, Hak Teâlâ karşısında hayretlere düşmüştür," dedi. Sonra şunu söyledi: "Öyle olmalıdır ki, seninle yaşar ve seninle açık olursa sen olmamalısın, gerçekte hep O olmalı!"

Naklederler ki, Cüneyd'in yanına gelen bir cemaat, "Nûrî günlerden beri bir kerpicin üzerinde fırıl fırıl dönüp, Allah! Allah! diyor. Hiçbir şey yemiyor, içmiyor ve asla uyumuyor. Ama namazlarını vaktinde eda ediyor ve namazın edeplerini tam olarak yerine getiriyor," dediler. Cüneyd'in müritleri, "O halde Nûrî sahv halindedir, kendinden geçip fani olmuş değil. Zira namaz vakitlerini koruyup namazını edep erkânıyla yerine getirmeyi bilmektedir. Bu durumda bu işi iradesiyle kendini zorlayarak yapmaktadır. Bu fenâ değildir. Zira fani olanın hiçbir şeyden haberi olmaz," diye aralarında konuşunca Cüneyd, "Durum hiç de dediğiniz gibi değildir. Zira vecd halinde bulunanlar saklı olurlar. Bu yüzden hizmet vakti hizmette bulunmaktan mahrum kalmamak için Allahü Teâlâ onları korur," dedi. Sonra kalkıp Nûrî'nin yanına gitti ve, "Ey Nûrî! Onunla (iken) coşup taşmanın faydası olduğu kanaatindeysen söyle, ben de coşup taşayım; yok eğer rıza halinde bulunmanın daha iyi olduğu kanaatindeysen teslimiyet göster ki gönlün rahat olsun," dedi. Bunun üzerine Nûrî derhal coşup taşmaktan vazgeçip dedi ki: "Sen bizim en iyi hocamızsın!"

Naklederler ki, Şiblî mecliste vaaz ederken Nûrî gelip şöyle bir kenarda durdu ve, "Selamünaleyküm, ey Şiblî," dedi. "Ve aleykümselam, ey gönüller sultanı!" "Allah ilmiyle amel etmeyen bir âlimden razı olmaz, şayet bildiklerini uyguluyorsan yerini koru, yoksa in aşağı!" Bunun üzerine Şiblî dikkat edince kendini dürüst bulmadı, kürsüden inip evinde inzivaya çekildi, dört ay dışarı çıkmadı. Sonra halk toplanıp kendisini dışarı çıkardı ve kürsüye oturttu. Durumdan haberdar olan Nûrî geldi ve şöyle dedi: "Ey Şiblî! Sen halktan gizlendiğin için onların seni arayıp kürsüye çıkarmaları şart oldu. Onlara nasihat ettiğim için ise beni taşla kovaladılar ve çöplüklere attılar!" "Ey gönüller sultanı! Senin nasihatın neydi? Benim gizlenmem neydi?" "Benim nasihatımı (içten ve dürüst davranışım) halk Hakla baş başa kalsın diye onları salıvermemdir. Senin gizlenmiş olman Hak ile halk arasında perde olmandır. Sen kim oluyorsun ki, Allah ile kulları arasında vasıta olabiliyorsun? Bundan dolayı ben seni ancak gereksiz şeyler yapan gereksiz birisi olarak görüyorum!"

Naklederler ki, bir genç yalınayak İsfahan'dan çıkıp Nûrî'yi ziyaret etmeye karar verdi. Yanına yaklaşınca Nûrî, "Bir fersahlık yolu süpürgeyle süpürünüz," diye müritlerine emretti. Sonra, "Bu dertle tutuşan bir yiğit geliyor," dedi. Genç gelince Nûrî sordu: "Nereden geliyorsun?" "İsfahan'dan." Meğer İsfahan hükümdarı gidip de Nû-

rî'yle görüşmesin diye bu gence bir köşk, bin altın değerinde eşya, bir Türk cariye ve bin altın vermeyi teklif etmişmiş. Nûrî, "Şayet İsfahan hükümdarı sana bir köşk, güzel bir cariye ve bin altın değerinde eşya verip, gel gitme deseydi bu arzunu ona değişir miydin?" diye sorduğunda, genç derhal feryat koparıp, "Bana vurma!" diye bağırdı. Nûrî dedi ki, "Hak Teâlâ onsekizbin âlemi bir tepsi üzerine koyup bir müridin önüne getirse ve mürit de buna şöyle bir baksa Allah'tan (ve ilahi aşktan) söz etmek o müride yaraşmaz!"

Naklederler ki, Nûrî biriyle oturmuş hüngür hüngür ağlıyordu. Yanındaki insan gidince Nûrî yüzünü müritlerine döndürüp sordu: "Bu kişinin kim olduğunu biliyor musunuz?" "Hayır." "İblis'ti. (Allah'a asi olmadan önce) yerine getirdiği hizmetleri hikâye edip başından geçen macerayı anlattı ve hicran derdinden sızlandı durdu. Gördüğünüz gibi, o ağlayınca dayanamayıp ben de ağladım."

Cafer Huldî anlatıyor: Nûrî halvette münâcâtta bulunuyordu. Acaba ne diyor diye merak edip kulak verdim. Şöyle niyaz ediyordu: "Ey Rab! Cehennem ehline azap ediyorsun. Oysa hepsi de ezeli iraden, ilmin ve kudretinle yarattığın mahluklarındır. Her ne pahasına olursa olsun, cehennemi mutlaka insanlarla dolduracaksan onu benimle doldurup onları cennete göndermeye kadirsin! Böyle yap!" Cafer diyor ki, bu sözler karşısında hayrete düştüm, sonra uyuyakaldım. Biri gelip rüyamda dedi ki: Ulu ve yüce Allah buyruğudur. Nûrî'ye var ve de ki: Biz seni o hürmet ve şefkate bağışladık!"

Nûrî'nin şöyle dediği nakledilir: Bir gece tavaf yerini boş bulup tavafa başladım. Hacer-i Esved'in yanına vardığımda, her defasında dua edip, "Ya Allah! Hiçbir zaman değişmeden bende kalan bir hal ve bir sıfat nasip et bana!" dedim. Kâbe'nin ortasından gelen bir ses işittim. Deniyordu ki: "Ey Nûrî! Bizimle eşit olmak mı istiyorsun? Sıfatı hiç değişmeyen ancak biziz. 'Kulluktan rubûbiyet belirsin,' diye kulları daimi bir değişiklik içinde bulunduruyoruz. Bir sıfat üzere kalan biziz. Beşeri sıfat değişir durur!"

Şiblî anlatıyor: Nûrî'nin yanındaydım, murakabeye oturmuştu. Vücudundaki tek bir kılı bile kımıldamıyordu. Kendisine sordum: "Böylesine güzel bir murakabe halini kimden öğrendin?" "Benden daha çok dikkatli ve sakin bir şekilde fare deliğinde saklanıp dört gözle av bekleyen bir kediden!"

Naklederler ki, bir gece Kadisiye ahalisi, "Hey! Allahü Teâlâ'nın dostlarından bir kişi Aslanlar Vadisinde yakalanmıştır. İmdadına yetişin!" diye bir ses işitmişti. Halk hep birlikte sokağa dökülmüş ve vahşi hayvanların bulunduğu vadinin yolunu tutmuştu. Nûrî'yi bir çukurda otururken gördüler, kurtarıp Kadisiye'ye götürdüler ve

içinde bulunduğu hali sordular. Dedi ki: "Hayli zamandan beri hiçbir şey yememiş, içmemiştim. Şu sahradaydım. Ekmekle hurmayı görünce hurmanın tazesini arzuladım. Bunun üzerine kendi kendime, demek hâlâ bende (nefsani) arzu denen şey var dedim! Arslanlar beni parçalasın da (nefs) daha fazla hurma arzu etmesin diye şu vadiye daldım!"

Bir kere şunu anlatmıştı: Bir gün gusül yapmak için elbiselerimi çıkarıp suya girmiştim. Hırsızın biri elbiselerimi alıp götürdü. Daha sonra sudan çıkmadan hırsız elbiseleri geri getirdi, eli kurumuş, çolak olmuştu. "Ya İlahi! O elbiseleri iade ettiğine göre sen de ona elini iade et," diye niyaz ettim. Derhal iyi oldu.

Allahü Teâlâ sana nasıl muamele yapıyor diye soranlara şunu söyledi: "Hamama gidince elbiselerimi koruyor. Bir kere hamama gidince biri elbiselerimi alıp götürdü. Hemen, '(Hakiki) hamam sahibi! Elbiseyi iade et!' diye bağırınca o adam hemen elbiseyi geri getirip özür diledi."

Naklederler ki, Bağdat'ta bakırcılar çarşısında yangın çıkmış, birçok kişi yanmıştı. Bu sırada köle olan iki Rum çocuğu bir dükkânın üzerine çıkıp imdat istiyorlardı. Ateş gayet güzel olan bu iki oğlanın etrafını sarınca bunların efendileri, "Her kim bunları dışarı çıkarırsa ona bin mağrib altını vereceğim," dedi. Ama kimse onların yanına yanaşmaya cesaret edemedi. Birden Nûrî çıkageldi. İki Rum yavrusunun feryat ettiklerini görünce, Bismillâhirrahmanirrahim deyip ayağını ateşe attı ve ikisini de sağ salim dışarı çıkardı. Kölelerin sahibi bin mağrib altını getirip önüne koyunca Nûrî dedi ki: "Bunları alıp götür ve Allahü Teâlâ'ya şükret, zira bize verilen bu mertebe kimseden bir şey almadığımız için verilmiştir. Biz dünyayı verip karşılığında ahireti almışızdır!"

[Naklederler ki, Zeytûne namında kadın hizmetçisi şunları anlatmıştı: Bir gün Nûrî'nin önüne ekmek ve süt götürdüm. Eliyle ateşi karıştırdığını ve parmaklarının simsiyah kesildiğini gördüm. Kömür gibi ellerini yıkamadan ekmek yemeye başladığını görünce kendi kendime, ne münasebetsiz birisi (Hey Allah'ım! Şu velilerin ne kadar pis adamlar!) dedim. Tam böyle düşünürken bir kadın gelip yakama sarıldı ve, "Elbise bohçamı alıp götüren işte budur," dedi. Valinin yanına götürdüler. Arkamdan gelen Nûrî valiye, "Buna eziyet etmeyin, işte bohça geliyor," dedi. Baktılar, bir cariyenin kaybolan bohçayı getirdiğini gördüler. Böylece ben kurtuldum. Şeyh dönüp bana dedi ki: "Bir daha, bu ne münasebetsiz adam diyecek misin?" "Asla! Tevbeler olsun!" (*Kuşeyrî Risalesi*, 563)]

Naklederler ki, Nûrî bir yerden geçerken baktı ki, biri yuvarlanmış, eşeği de düşüp ölmüş, adam da hıçkıra hıçkıra ağlıyor. Nûrî ayağıyla eşeği dürttü ve, "Çüş!

Haydi kalk, yatıp uyunacak yer mi burası?" dedi. Eşek derhal ayağa kalktı. Adam da yükünü yükleyip yoluna revan oldu.

Naklederler ki, Nûrî bir kere hastalanmış, kendisini ziyarete gelen Cüneyd çiçek ve meyve getirmişti. Bundan bir süre sonra Cüneyd hastalanıp yatağa düşünce Nûrî yoldaşlarını alıp kendisini ziyarete gelmiş sonra dostlarına dönüp, "Herkes Cüneyd'in şu hastalığından bir parçasını kendi üzerine alsın ki, o sıhhat bulsun," dedi. Yoldaşları da, "Başüstüne, aldık gitti," deyince Cüneyd derhal ayağa kalktı. Nûrî ona dedi ki: "Bundan sonra ziyaret sırası sana gelince işte böyle ziyarete gel, çiçek ve meyve getirerek değil!" (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 167)

Nûrî anlatıyor: Kırbaçla dövdükleri halde sabreden âciz ve zayıf bir ihtiyar gördüm. Bu zatı daha sonra götürüp hapse atmışlardı. Yanına varıp sordum: "Bu kadar güçsüz biriyken seni kırbaçlıyorlar! Bu dayağa nasıl sabredebiliyorsun?" "Yavrum! Belaya bedenle değil, himmetle katlanılabilir!" "Peki, sana göre sabır nedir?" "Belaya girdiğinde tıpkı beladan çıktığındaki gibi olmak!"

Naklederler ki, marifete giden yol nasıldır sorusuna Nûrî şu cevabı vermişti: "Nâr ve Nur'dan yedi derya var. Her deryayı geçince öyle bir lokma yuvarlarsın ki, öncekilerin ve sonrakilerin hepsini bu bir lokmayla aşağı indirmiş olursun! Her şeyi yutarsın!"

[Naklederler ki, Ebû Hamza kurba [Allah'a yakın olma haline] işaret ederdi. Nûrî onun müritlerinden birine dedi ki: "Ebû Hamza'ya selamımı iletip kendisine şu sözümü naklet: Bizim içinde bulunduğumuz halde kurbun kurbu, en uzak kalma halidir." (*Kuşeyrî Risalesi*, 216)]

Kulluk nedir? "Rubûbiyeti müşahede etmektir." İnsan halka vaaz etme ehliyet ve liyakatını ne zaman kazanır? "Ulu ve yüce Allah'tan anladığı (idrak ve ilmini ilhamla Haktan aldığı) zaman, şayet fehmini Aziz ve Celil Allah'tan almazsa başına öyle bir bela gelir ki, kullarını da şehirlerini de kapsar!" İşaret nedir? "İşaret ifadeden bağımsızdır. Hakka işaretin bulunması, sırların sıdktan istiğrak haline geçmesidir." Vecd nedir? "Vallahi vecdin hakikatinin özelliğini dille anlatmak imkânsızdır. Onun cevherini anlatmak gerektiğinde edibin belagati tutulur, zira vecd en muazzam işlerdendir. Hiçbir hastalık vecdin tedavisinden daha fazla ıstırap vermez. Vecd sırda meydana gelen bir kıvılcımdır, şevkten ortaya çıkar ve bu sırada ya zevkten ya da hüzünden organlar sallanır (beden coşar!)" Allah'a delil nedir? "Allah'tır." Peki, akıl neci oluyor? "Akıl âcizin biri olup kendisi gibi âciz olandan başkasına işaret edemez."

"İslamın yolu halka kapalıdır, başını Resul'ün (s.a.v.) çizgisine koymadan bu yol kimseye açılmaz."

"Sûfiler öyle bir zümredir ki, ruhları beşeri bulanıklıktan azat olmuş, nefsin afetinden arınmış, hevesden uzaklaşıp halis hale gelmiş, böylece Hakla dinginliğe ve rahata erip, Ondan başka her şeyden nefret edip ilk safta ve en yüksek derecede yerlerini almışlardır. Bu nedenle onlar ne maliktirler ne de memluk. (Fakir oldukları için malik, nefsin ve hırsın kölesi olmadıkları için de memluk değillerdir.)"

"Sûfinin bendinde hiçbir şey yoktur, sûfi de hiçbir şeyin bendinde değildir. Ne o bunu bağlar ne de bu onu."

"Tasavvuf ne ilimlerden ibarettir ne de resim ve suretlerden. O ancak ahlaktır. Yani eğer tasavvuf resim ve şekil olsaydı mücâhedeyle ele geçerdi, bilgi olsaydı öğrenmeyle meydana gelirdi. Daha açıkçası tasavvuf yalnızca ahlaktır. 'Allah'ın ahlakıyla ahlaklanınız' ifadesi de bunu gösterir. Allah'ın ahlakıyla (ahlaklanıp insanlar arasına karışmak ve) dışarı çıkmak ne resimle ne de ilimle mümkündür."

"Tasavvuf hürriyet, civanmertlik, külfeti terk ve cömertliktir."

"Terk, Hakkın nasibi için nefsin bütün nasiplerini terk etmektir."

"Tasavvuf dünyaya düşman, Mevlâya dost olmaktır."

Naklederler ki, bir gün bir âmâ Allah! Allah! diyordu. Yanına varan Nûrî, "Sen Onu ne bilirsin? Şayet bilmiş olsaydın hayatta kalmazdın," deyip kendinden geçti, şevkinden sahralara düştü, yeni kesilmiş kamışlığa girip burada dolaşmaya başladı. Yerdeki kesik kamışlar ayağına, yanına ve yöresine bata bata yürüyordu, kan revan olmuştu. Vücudundan akan kan damlalarının Allah, Allah kelimelerini nakşettiği görülüyordu. Ebû Nasr Serrâc'ın (r.a.) anlattığına göre Nûrî'yi buradan alıp evine götürdüklerinde "Lâ ilâhe illâllah" demesi telkin edildi. "Zaten Ona gidiyoruz ya," deyip canını teslim etti.

Cüneyd (r.a.), "Nûrî öldüğünden beri sıdkın hakikati hakkında hiç kimse konuşmamıştır. Çünkü çağın sıddıkı oydu," demiştir.

Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

EBÛ OSMAN HÎRÎ

(ö. 298/910)

Tarikat esrarının hazırı, hakikat nurlarının nâzırı, kulluk eşiğinde edep bulan, rubûbiyet cezbesiyle ciğeri yanan, müritliği de şeyhliği de önde götüren asrın kutbu Ebû Osman Hîrî (r.a.) bu zümrenin ulularından ve tasavvuf ehlinin ileri gelenlerinden olup, kadri yüksek ve himmeti yüce bir kişiydi. Sohbete katılanlarca makbul birisiydi. Kendisine özgü türlü türlü keramet ve riyazetleri vardı. Vaazları yüksek düzeyde, işaretleri yüce mertebedeydi. Şeriat ve tarikat ilimlerinin her dalında kâmildi. Sözü ölçülü ve etkiliydi. Onun ululuğuna hiç kimsenin sözü ve itirazı yoktu. Nitekim çağındaki tarikat ehli, "Üç zat vardır ki, bunların dördüncüsü yoktur: Nişabur'da Ebû Osman, Bağdat'ta Cüneyd, Şam'da Ebû Abdullah bin Cellâ," demişlerdir. Abdullah Muhammed Râzî, "Cüneyd, Rüveym, Yusuf bin Hüseyn, Muhammed bin Fadl, Ebû Ali Cüzcânî vesaire gibi (Allah hepsine rahmet eylesin) pek çok şeyhle buluştum. Bu zümre içinde Allah hakkında Ebû Osman Hîrî'dan daha çok marifet sahibi hiç kimse göremedim," demiştir.[1]

Horasan'da tasavvuf ondan yayılmıştır. Cüneyd, Rüveym, Yusuf bin Hüseyn ve Muhammed bin Fadl gibi sûfilerin sohbetinde bulunmuştu. Üç büyük piri vardı. İlki Yahya bin Muâz, ikincisi Şâh Şucâ' Kirmânî, üçüncüsü Ebû Hafs Haddâd'dı. Hiçbir şeyh pirlerin kalbinden onun aldığı nasip kadar nasip almamıştır. Tasavvuf ehlinin sözlerini açıklasın diye Nişabur'da ona bir kürsü kurmuşlardı.

[Güvenilir kişiler onun şunu anlattığını nakletmişlerdir: "Çocukluğumda kalbim devamlı surette hakikati aramakta ve zahir ehlinden nefret etmekteydi. İnanıyordum ki, muhakkak surette halkın anladıklarının ve amel ettiklerinin ötesinde şeriatın bir sırrı mevcuttur." (Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 234)]

Naklederler ki, bir gün dört kulla birlikte mektebe gidiyordu. Bunlardan biri

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, X:244; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 170; İbnu'l-Cevzî, *Sıfâtu's-Safve*, IV:103; *Kuşeyrî Risalesi*, 141; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:101; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 138; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, II:369; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad*, IX:99; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI:415; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 234; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:233; Fuat Sezgin, *GAS*, I:665.

Habeşli, biri Rum, biri Keşmirli, diğeri de Türktü. Ebû Osman'ın elinde altın bir divit, başında zarif bir keten sarık vardı, ipekli bir elbise giymişti. Yolları köhne bir kervansaraya uğradı, sırtı yağır olmuş bir eşek gördü. Bir tarla kargası gelmiş yarasını gagalıyordu. Eşekte bu kargayı kendisinden uzaklaştıracak bir kuvvet kalmamıştı. Merhamete gelen Ebû Osman yanındaki kölelerden birine, "Sen niçin benimle birliktesin?" diye sordu. Köle, "Aklına her ne fikir gelir ve neyi yapmaya karar verirsen o konuda sana yardımcı olmak için," dedi. Ebû Osman derhal ipek cübbesini çıkarıp eşeğe örttü, keten sarığıyla yarasını sardı. Ardından eşek hal diliyle Hazreti İzzet'e niyaz etti. Bunun üzerine Ebû Osman daha eve varmadan içine erlerin vakıası düştü. Perişan bir halde Yahya bin Muâz'ın meclisine vardı. Yahya'nın sözleri nedeniyle işi yoluna girmişti. Anne ve babasıyla olan ilgisini kesip Yahya'nın huzurunda ve nezaretinde riyazet yaptı, çile çekti. Derken Şâh Şucâ'nın yanından gelen bir cemaat ona Şâh'ın halini hikâye etti. Bu Şâh'ı görmek için onda büyük bir arzu doğurdu. Kirman'a gidip hizmetinde bulunmak için Şâh'tan destur istedi. Ama Şâh ona izin vermedi ve, "Sen recâyı kendine huy edinmiş, ümidi tabiatın haline getirmişsin. Yahya'nın makamı recâdır. Recâyla beslenen bir kimsenin dinginliği doğru dürüst oluşmaz. Çünkü recâyı taklit ve takip etmek tembellik sonucunu doğurur. Yahya'nın recâsı hakikidir, seninki ise taklittir," dedi. Ama ben durmadan yalvarıp yakardım, yirmi gün eşiğinden hiç ayrılmadım. Nihayet izin çıktı.

Ebû Osman bir süre Şâh'ın sohbetine devam etti. Ondan pek çok fayda edindi, feyz aldı. Günlerden bir gün Şâh, Nişabur'a gidip Ebû Hafs'ı ziyaret etmeye karar vermiş, Ebû Osman da onunla beraber yola çıkmıştı. Şâh bir kâba giyinmişti. Ebû Hafs onu karşılayıp hakkında övücü sözler söyledi. (Abâda aradığımı kâbada buldum dedi.) Ebû Osman, Ebû Hafs'ın sohbetinde bulunmayı canu gönülden arzuluyordu, ama Şâh'ın haşmet ve haybeti bunu yapmasını engelliyordu. Çünkü gayet kıskanç birisi olan Şâh (nahoş) bir şey söyleyebilirdi. Bunun için Şâh'ın azarını işitmeden ve onu kırmadan Ebû Hafs'ın yanında kalmasını nasip etmesi için durmadan Allah'a yalvardı. Çünkü Ebû Hafs'ın halini gayet muazzam bulmuştu. Ama Ebû Osman yine de yola çıkmaya karar verdi. Bir gün Ebû Hafs içten ve neşeli bir şekilde, "Bu genci burada bırak, zira hoşumuza gitti," deyince Şâh dönüp Ebû Osman'ın yüzüne baktı ve, "Şeyhin teklifini kabul et," dedi. Sonra Şâh gitti. Ebû Osman burada kaldı ve göreceği (acayip ve tuhaf) şeyleri gördü. En sonunda Ebû Hafs onun hakkında, "Yahya'nın vaazı ona zarar vermiş, bir daha nasıl düzelir?" dedi. Yani önce ateş olmalı, sonra onu arttıracak ve yok edecek biri bulunmalı.

Ebû Osman'ın şöyle dediği nakledilir: Henüz gençken Ebû Hafs beni yanından

kovmuş ve, "Bir daha yanıma gelmeni istemiyorum," demişti. Ama ben hiç ses çıkarmadım; gönlüm sırtımı ona dönmeye izin vermediğinden, yüzüm yüzüne gelecek şekilde ağlayarak geri geri gittim ve nihayet gözünden kayboldum. Gittim, tam karşısında kendime bir yer yapıp açtığım delikten onu seyretmeye ve şeyh emretmeden buradan (yani eşikte kazmayı düşündüğüm çukurdan) çıkmamaya karar verdim. Şeyh beni bu halde görünce beni çağırıp yakınları arasına aldı ve kızını da verdi.

"Kırk yıldan beri Allah beni hangi hal içinde bulundurursa bulundursun hiç hoşnutsuzluk duymadım," demiştir. Bu sözünün doğru olduğunun delili şudur: Bir gün bir tasavvuf inkârcısı onu (yemeğe) davet etti. Ebû Osman daveti kabul edip bu adamın kapısına kadar gitti, sonra adam şeyhe, "Ey obur! Yenecek bir şey yok, dön geri!" dedi. Bunun üzerine Ebû Osman geri döndü. Biraz gittikten sonra adam tekrar, "Ya şeyh! Geri gel!" diye bağırınca tekrar geri döndü. Adam yine, "Bir şeyler yiyebilmek uğruna ne kadar iyi bir şekilde ciddi davranıyorsun! Defol buradan! Hiçbir şey yok!" dedi. Şeyh yine geri döndü. Adam yine çağırdı. Şeyh de geldi. Adam, "Köpek var, yersen ye, yoksa geri git," dedi. Şeyh de dönüp gitti. Adam böyle böyle Ebû Osman'ı otuz kere çağırıp kovdu. Şeyh de hiç kırılmadan ve kendisinde incinme işaretleri görülmeden geldi gitti. En sonunda adam şeyhin ayaklarına kapanıp ağladı ve tevbe etti. Ona mürit oldu ve, "Sen ne adamsın ki, otuz defa hakaretle kovduğum halde zerre kadar kırgınlık belirtisi göstermedin," dedi. Ebû Osman cevaben dedi ki: "Bu gayet basit bir iştir. Köpeklerin hali de aynen böyledir. Sürünce gider, çağırınca gelirler ve onlarda hiçbir değişme ve bozulma belirtisi de görülmez. Köpeklerin benimle eşit oldukları bu iş fazla önemli değildir. Erlerin işi çok başkadır."

Naklederler ki, bir gün yolda yürürken biri damdan başına bir mangal kül döktü. Öfkeye kapılan yanındaki müritler bu kişiye eziyet etmeye kalkıştıklarında Ebû Osman dedi ki: "Ateşe layık olan birisiyle külle barış yaparlarsa buna binlerce defa şükretmek gerekir!"

Ebû Amr anlatıyor: İlk önce Ebû Osman'ın meclisinde tevbe etmiş, bir süre bu hal üzerinde bulunduktan sonra tekrar günaha düşerek onun hizmetinden ve huzurundan yüz çevirmiştim. Nerede görsem Ondan kaçıyordum. Bir gün aniden kendisiyle karşılaştığımda, "Yavrucuğum! Günahsız ve temiz olmadığın sürece düşmanlarla oturup kalkma, zira düşman sendeki kusuru görür. Bunun için kusurlu olduğunda düşman sevinir, günahsız olduğunda üzülür, şayet günah işlemen gerekiyorsa yanımıza gel ki, belana canla başla katlanalım, böylece düşmanın şamatasına yol açmış olmayasın," dedi. Şeyh bu sözü söyleyince günaha doydum, kötülüğü kanıksadım ve içten bir şekilde tevbe ettim.

Naklederler ki, kafayı çekmiş bir berduş elinde saz bulunduğu halde yolda giderken birden Ebû Osman'ı görünce saçını külahının, sazını abâsının altına sakladı, zira şeyhin Şeriatın emirlerine uygun emirlerden ve yasakladıklarını yaptırmamadan söz edeceğini sanmıştı. Ama Ebû Osman şefkatli bir ifadeyle yanına varıp, "Hiç çekinme, zira kardeşler hep birdir, birbirlerine karşı hiç değişmezler," dedi. Genç onu görünce tevbe edip hangâha gitti. Gusül yapmasını emreden şeyh ona bir de hırka giydirdikten sonra başını semaya kaldırdı ve, "İlahi! Ben bana düşeni yaptım, geri kalanı senin yapman gerek," diye niyaz etti. O saatte erlerin vakıası (insanı insan yapan manevi hal) gencin içine iniverdi. Hatta Ebû Osman'ın kendisi bile bu vakıaya hayret etmekten kendini alamamıştı. İkindi namazında Ebû Osman Mağribî çıkageldi. Ebû Osman Hîrî ona dedi ki: "Ey şeyh! Kıskançlıktan yanıp tutuşuyorum. Bir ömür boyu elde etmeye tamah ettiğimiz şeyi getirip, henüz midesinden şarap kokuları gelen şu gencin kucağına bedava olarak koyuverdiler! Bilesin ki hale hâkim olan halk değil Haktır. İş Onun elindedir!"

Birinin ona, "Dille zikrediyorum, ama kalp ona dost olmuyor. Buna ne dersin?" diye sorduğu nakledilir. "Hiç değilse bir organın itaatkâr olduğuna şükret. Senden bir parçaya imkân verilmiştir. İnşaallah kalp de ona uyar!"

Nakledildiğine göre, müridin biri ona, "Varsayalım ki birisi içeri girdiğinde topluluğun kendisine hürmeten ayağa kalkmasından hoşlansa, kalkmamasından hoşnutsuzluk duysa, hakkında ne dersin?" diye sormuş. Ama şeyh hiçbir şey söylememişti. Günler sonra bir topluluk içinde şöyle konuştu: "Benden şöyle şöyle bir mesele sormuşlardı. Böyle birisi hakkında ben ne diyebilirim ki? Eğer aynı hal üzere kalırsa hemen söyleyelim: İster Hıristiyan olarak ölsün, ister Yahudi olarak! Hiç kıymeti yok! (Zira onda Firavun ve Nemrut sıfatı var.)"

Naklederler ki, Ebû Osman'ın bir müridi vardı. Hizmetinde olduğu on yıl boyunca edep ve hürmette hiç kusur etmemişti. Şeyhle Hicaz seferine çıktı, riyazet ve çile çekti. Bu süre içinde hep, "Bana esrardan bir sır söyle," der dururdu. Şeyh on yıl sonra ona, "Helaya gittiğin zaman tumanın uçkurunu bağla ve fotanın eteklerini sıkı çek (sen iyi temizlen, böyle şeylere karışma), çünkü bu uzun bir hikâyedir. Bunu anlayan anlar," dedi. Bu söz Ebû Said Ebû'l-Hayr'ın "Marifet nedir?" şeklindeki bir soruya verdiği şu cevabı andırmaktadır: Küçük çocuklara, "İlk önce burnunu temizle, sümüğünü sil, sonra bizden söz et," derler ya, işte marifet de öyle!

"Allahü Teâlâ'yla sohbet güzel edep, devamlı (murakabe ve) heybetle; Peygamber'le (s.a.v.) sohbet sünnetine tabi olmak ve zahir ilmine sıkı bir şekilde sarılmakla; evliyayla sohbet hürmet ve hizmetle; dostlarla sohbet günahta olmamaları şartıyla

kendilerine daima güler yüz göstermekle, (aileyle sohbet güzel huyla); cahillerle sohbet kendilerine dua edip Allah'ın rahmetine kavuşmalarını dilemekle olmalıdır."

"Bir mürit şu zümrenin ilminden bir parça bir şey duysa da onunla amel etse, bunun nuru ömrünün sonuna kadar kalbinde parlar durur. Bunun faydası ona ulaşır, onun sözünü dinleyen bir kimse bundan faydalanır. Bir kimse bu taifenin ilminden bir şey duyar da onunla amel etmezse, bu belleğinde tuttuğu bir hikâye değerinde kalır, birkaç gün geçtikten sonra unutur gider."

Sözleri

- Başlangıçta iradesi dürüst olmayanın, zamanla ancak bedbahtlığı artar.
- Sünneti kendine hâkim kılan hikmet; hevesi kendine amir kılan bid'at söyler.
- Nefse ait herhangi bir şeyi güzel gören bir kimse nefsinin kusurunu hiç göremez. Nefsinin kusurunu, her konuda kendini suçlayanlardan başkası göremez.
- Kalbinde şu dört şey birbirine eşit hale gelmedikçe mürit kemale eremez. (Kendisine bir şeyin) verilmesi ile verilmemesi, izzet ile zillet!
- Şu üç şey yeryüzünde en aziz olan şeylerdir: Bildiğini uygulayan âlim, tamahkâr olmayan mürit, keyfiyetsiz olarak Hakkı vasfeden arif.
- Bizim bu yolda esas aldığımız şey susup Allahü Teâlâ'nın ilmiyle yetinmektir.
- Zahirde sünnete muhalefet etmek, bâtındaki ikiyüzlülüğün belirtisidir.
- Allahü Teâlâ'nın marifetle aziz kıldığı bir kimseye yaraşan, kendini günahla aşağılık kılmamaktır.
- Kalbin salâhı şu dört şeyledir: Allah'a karşı ihtiyaç, Ondan başkasına karşı istiğna halinde olmak, alçakgönüllülük ve murakabe. Bir kimsenin her konuda düşüncesi Allah olmazsa her konuda Allah'tan aldığı nasip eksilir.
- Ahiret ve onun bekasını düşünen bir kimsede ahirete rağbet hissi doğar. (Dünya ve sona ermesi üzerinde düşünmenin semeresi dünyadan soğumaktır.)
- Rahat, izzet ve lider olma konularına karşı soğuk davrananın kalbi huzurlu olur, Allah'ın kullarına merhamet eder.
- Züht, dünyadan el etek çekmek ve kimin eline geçerse geçsin kaygılanmamaktır.
- Mahzun, hüzünden korkma kaygısı olmayan kimsedir.
- Günaha neden olmaması şartıyla, hüznün her çeşidi mümin için erdemdir.
- Korku Onun adaletinden, ümit ise lütfundandır.
- Dürüst korku, zahiren ve bâtınen günahlardan titizlikle sakınmaktır.
- Özel korku halde, genel korku gelecekte bulunur.

- Korku seni Allah'a ulaştırır, şımarıklık seni Ondan uzak düşürür.
- Sabırlı kimse sıkıntılara katlanmayı huy edinen kimsedir.
- Yenilen, içilen ve giyilen şeylerle ilgili şükür geneldir; velilerin kalplerine gelen şeylere şükretmeleri özeldir.
- Alçakgönüllülük şu üç şeyden kaynaklanır: cehaleti akılda tutmak, işlenen günahı unutmamak ve Allahü Teâlâ'ya olan ihtiyacı hiç akıldan çıkarmamak.
- Tevekkül, Allahü Teâlâ'ya güven tam olduğundan Onunla yetinmektir.
- Bir kimse Allah'tan hayâ etmekten söz eder de bu konuda Allah'tan utanmazsa istidrâc sahibidir.
- Yakîn (rızka ilişkin) yarını pek az düşünmek (ve gelecek için fazla önlemli olmamak)tır.
- Şevk mahabbetin semeresidir. Allah'ı seven Allah'a da, Onunla görüşmeye de arzulu olur.
- Kulun kalbine Hak Teâlâ'dan ne kadar sevinç ulaşırsa kulda Ona karşı o kadar iştiyâk oluşur, kul Ondan uzak kalmaktan ve Onun nezdinden kovulmaktan ne kadar korkarsa Ona o kadar yakın olur.
- Mahabbet Allah korkusuyla sıhhat bulur, edebe sıkı sarılmakla da pekişir.
- Mahabbete 'mahabbet' denmesinin nedeni, sevgiliden başka kalpteki her şeyi mahvetmesindendir.
- Gafletin verdiği sıkıntıyı tatmayan ünsün verdiği zevki bulamaz.
- Mutlak tevekkül hakkında bilgi sahibi olmadığın şeyi, onun âlimine havale etmendir. Mutlak tevekkül rızanın başlangıcı olup, rıza da Allah'ın en büyük kapısıdır.
- Haramdaki züht farz, mübahtaki zühd erdem ve helaldeki züht yakınlık vesilesidir.
- Bahtiyarlığın işareti, itaatkâr olduğun halde kapısından kovulmayayım diye korkmandır. Bedbahtlığın işareti, günahkâr olduğun halde beni kabul eder diye ümit beslemendir.
- Akıllı kişi olmasından endişe ettiği korkunç şeylere önceden hazırlık yapan kişidir.
- Arzu ve isteklerine tabi olduğun sürece zindandasın. İşi Allah'a havale ettin mi rahata erip selameti bulursun.
- Taatı kaçırmamak için tâat üzerine sabretmen de tâattır. Günahta ısrar etmekten kurtulmak için 'Günahtan uzak durmada' gösterdiğin sabır da ayrıca tâattır.

- Zenginlerle sohbet ederken aziz, fakirlerle sohbet ederken aşağılık ol. Zira zenginlere karşı izzetli davranman alçakgönüllülük, fakirlere karşı zilletli davranman şereftir.
- Dünyayla neşelenmen Allah'la neşelenmeni kalbinden alıp götürür. Allah'tan başkasından korkman, Allah korkusunu kalbinden siler süpürür. Allah'tan başkasından umutlu olman, Allah'a olan umudunu kalbinden uzaklaştırır.
- (İlahi tevfike mazhar olan) kişi Allah'tan başkasından ne korkar, ne bir şey umar, ne de nefsinin arzusunu Onun rızasına tercih eder.
- Allah'tan korkman seni Allah'a ulaştırır, nefsin şımarıklığı ve kibir seni ulu ve yüce Allah'tan koparır. Halkı hor görmen hiç ilacı bulunmayan korkunç bir hastalıktır.
- Arzularına muhalefet edilmediği sürece insanlar ahlakları üzerine bulunurlar, heveslerine muhalefet edildiğinde iyi ahlaklı mert kişilerin hepsi kötü ahlaklı namert kişiler haline gelirler. (Hakiki iyiler ile kötüler birbirlerinden ayrılırlar.)
- Düşmanlığın kökü şu üç şeydir: Mala tamah, halkın itibarına tamah, halkın makbulü olmaya tamah!
- Dünyadan her kopuşu mürit için ganimettir.
- Edep fukaranın dayanağı, zenginlerin süsüdür.
- Hak Teâlâ ibadette kusur eden kullarını affetmeyi keriminin gereği olarak üzerine vacip kılıp, **'Rabbiniz rahmeti zatına yazmıştır'** [EN'ÂM 6:54] buyurmuştur.
- İhlasta nefsin hiçbir şekilde payı yoktur, böylesi ihlas avâmın ihlasıdır. Havâsın ihlası ise üzerlerine uygulanır, yaptıkları tâatlar onlarla (ve iradeyle) değildir, onlar bunun çok uzağında ve dışında kalırlar, tâatları gözlerine hiç görünmez, bunu hiçbir şey saymazlar.
- İhlas, Hak Teâlâ'ya karşı beslenen niyetteki dürüstlüktür.
- İhlas daima Hâlik'e bakıldığı için halkı görmeyi unutmaktır.
- Naklederler ki, hacca gitmek üzere yola çıkan bir Ferganalının yolu Nişabur'a düşmüş; Ebû Osman'ın huzuruna varıp selam vermiş, ama şeyh hiçbir şey söylememişti. Ferganalı, bir Müslüman selam verip hal hatır sorduğu halde cevap vermiyor, nasıl birisi diye düşünmüştü. Bu sırada Ebû Osman, "Hiç böyle hac yapılır mı? Geride hasta anne bırakılıyor ve onun rızası alınmadan yola çıkılıyor. Böyle iş mi olur?" diye konuştu. Bunun üzerine Ferganalı, "Hacca gitmekten vazgeçip geri döndüm, valide sağ olduğu sürece hacca gitmeyip bekledim. Vefatından sonra hacca gitmek üzere yola düştüm. Şeyh Ebû Osman'ın huzuruna vardım. Beni mükemmel bir izzet ve ikramla karşılayıp oturttu. Bütün mevcudiyeti-

mi onun hizmetine vakfetmiştim. Eşeklere bakma işini bana vermesi için çok uğraştım. Vefat edinceye kadar bu işle meşgul oldum," diyor.

❧ Vefatı yaklaşıp can çekişmeye başladığında oğlu üstünü başını yırtıp vaveyla koparınca Ebû Osman, "Yavrum! Sünnete aykırı davranıyorsun, sünnete muhalefet etmek münafıklığın işaretini açığa vurmaktan başka bir şey değildir. Nitekim her kap içinde ne varsa onu sızdırır demişlerdir," deyip tam bir huzur içinde canını teslim etti.

EBÛ MUHAMMED RÜVEYM

(ö. 303/915)

Marifet perdesinin arınmışı, dilek kubbesinin velisi, halis kaynak, eşsiz kul, bulutsuz semanın güneşi, asrın imamı Ebû Muhammed Rüveym (r.a.) ulu şeyhlerden olup herkesçe övülmüştür. Büyüklüğü ve imamlığı konusunda herkes hemfikirdir. Cüneyd'in sırdaşlarından olup fakîhler fakîhi Dâvud'un mezhebindeydi. Tefsir ilminden aldığı nasip tamdı. Çeşitli ilim dallarındaki hazzı mükemmeldi. Sûfiler arasında parmakla gösterilirdi. Hem himmet hem de firaset sahibiydi. Tecrit sahasına gayet sağlam bir şekilde adım atmış, pek çok riyazet çekmiş, tevekkül esası üzere seferler yapmış, tasavvuf yoluna dair bir hayli eserler vücuda getirmişti.[1] (Sema hakkındaki eserinin ismi *Galatu'l-Vacidîn*'dir.)

Şöyle dediği nakledilir: Yirmi yıldan beri kalbimden hiç yemek yeme fikri geçmemiştir ki, her zaman yemeği derhal yanımda hazır bir halde bulmayayım.

Öğle sıcağının bastırdığı sıralarda Bağdat'ın bir sokağından geçerken susuzluk bana galebe çalmıştı. Evin birinden su rica ettim. Elinde su dolu bir testi olan bir küçük dışarı çıkıp beni görünce, "A! Sûfi gündüzleyin su içer miymiş?" dedi. Bundan sonra bir daha gündüzleri hiç orucumu açmadım.

[Nakledildiğine göre: "Halin nasıldır?" diye soran birisine şu cevabı vermişti: "Dini heves, himmeti dünya olup halka karışmaktan sakınan salih birisi olmadığı gibi, halktan seçilmiş bir arif de olmayan, ne arı ne de duru olan birisinin hali nasıl olur ki?" (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 184)]

Allahü Teâlâ'nın kul üzerine ilk olarak farz kıldığı şey nedir sorusunu şöyle cevaplamıştı: "Marifet. Zira, **'Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsin (ve beni tanısın) diye yarattım'** [ZÂRİYÂT 51:56]" buyrulmuştur.

"Allahü Teâlâ bazı şeyleri, diğer bazı şeylerde gizlemiştir: "Rızasını tâatta, gazabını günahta, mekrini yumuşaklığında, hilesini lütfunda ve cezasını keramet ve ikramında saklamıştır."

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:269; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* II:442; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 180; *Kuşeyrî Risalesi,* 143; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 130; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:103; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* VIII:430; *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* XI:125, 237; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* II:34.

"Hazırlar (ve ilahi tecellileri seyredenler) üç kısımdır. "Bir hazır vardır, vaid şahidi (ve celâlin) seyircisidir. Bu mutlaka heybet içinde bulunur. Bir hazır vardır, vaat şahididir (cemâli temaşa eder.) Bu mutlaka rağbet halinde bulunur. Bir hazır vardır, Hak şahididir (ulûhiyetin tecellilerini temaşa eder). Bu da daimi olarak neşeli olur."

"Şayet Hak Teâlâ sana hem söz hem de iş nasip eder de sonra sözü geri alıp işi sende bırakırsa hiç aldırma, zira bu bir nimettir. Tersine işi geri alır da lafı bırakırsa dikkatli ol, zira bu bir musibettir. İkisini geri alırsa bu da felaket olur."

["Her tabakadan insanlarla oturup kalkman, sûfilerle oturup kalkmandan selamete daha yakındır. Zira bu zümre dışında öbür zümrelerin hepsine şeriatın zahirinden hesap sorarlar. (Sûfiler hakikatler üzerine oturmuşken, diğerlerinin tümü rüsûm üzerine oturmuşlardır. Herkes şeriatın zahirine göre nefs muhasebesi yaparken) bunlar hakiki verâ' ve daimi doğruluk esasına göre nefs muhasebesi yapar. Bu yüzden her kim bunlarla oturup kalkar da bunların yaptıkları şeylere muhalefet ederse Hak Teâlâ onun kalbindeki iman nurunu çekip alır." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 182)]

"Hükümleri din kardeşlerine uygularken hoşgörülü, kendine uygularken sıkı davranmak bilgenin hükmüdür. Çünkü hükümleri onlara uygularken hoşgörülü hareket etmek iman ve ilme tabi olmanın, kendine karşı sıkı hareket etmek verâ'ın hükmüdür."

Misafirin seferdeki edepleri nasıldır sorusuna cevaben, "Misafirin endişesi adımının önüne geçmemeli, gönlünün dilediği ve durduğu yer ona konak yeri olmalıdır," demişti.

"(İlahi huzurdaki) halıda rahat olma, keyiflenmekten de sakın; sıratı geçene kadar kırbaç vuranın darbesine sabret."

"Tasavvuf üç haslet üzerine bina edilmiştir: Fakr ve ihtiyaca sıkı bir şekilde sarılmak, fedakârlığı ve feragatı gerçekleştirmek, (Allah'ın iradesine teslim olup) itirazı ve iradeyi terk etmek."

"Tasavvuf güzel fiiller üzerinde durmaktır."

"Hakiki tevhit, onun dostluğunda kendi hevesinden, ona karşı vefakâr olmada kendi cefandan fani olmandır. İşte bu yolda kül külle fanî olur."

"Tevhit beşeri eserlerin silinip ilahiliğin tecrit edilmesidir."

"Arifin bir aynası var, ona bakınca Mevlâsı (irfan aynasında) ona tecelli eder."

"Hakikatlerin tamlığı (zâhiri) ilme paralel olmalarıdır."

"(Allah'a) yakınlık taarruz ve itirazın yok olmasıdır."

"Üns, kendi şahsın da dahil olmak üzere Allah'tan başka her şeyden sıkılma halinin sende ortaya çıkmasıdır.

"Üns hitaptaki tattan kalbin neşelenmesidir.

"Üns Allah'tan başka her şeyden uzaklaşıp yalnız kalmaktır.

"Himmet ancak mahabbetle birlikte ikamet eder, irade (ve müritlik) ancak arzu uzaklaştığı zaman (kalpte) ikamet eder. Arzu ise adımını kabara kabara atan bir kimsede bulunur."

"Mahabbet vuslata karşı vefakâr olmak, vuslatı aramak için hizmette bulunmaktır. Yakîn müşahededen ibarettir."

Fakirin vasfı sorulunca şöyle demişti: "Fakir, sırrını koruyan, nefsini gözetleyen ve yüce Allah'ın farzlarını yerine getiren kimsedir."

"Sabır şikâyeti terk etmen; şükür gücünü sonuna kadar harcayıp yapabildiğin her şeyi yapmandır; (rıza beladan haz alman; tevekkül aracıları görme halini düşürmendir)."

"Alçakgönüllülük Allâmülguyûb'un [görünmeyen şeyleri bilen, Allah] dostluğunda kalplerin aşağılık oluşudur."

"Arzu gizli bir şey olduğundan amel vakti dışında ortaya çıkmaz."

"Lâhza rahatlık; hâtır emare; işaret de beşarettir [müjde]."

"İşaretlerde teneffüs haramdır; hâtır, mükâşefe ve muayene hallerinde ise helaldir."

"Züht, dünyayı hor görüp izlerini kalpten silmektir."

"Korkan, Allah'tan başkasından kormayandır."

"Rıza, şayet cehennemi sağ eline koysalar, biraz da sol elde kalsın dememektir."

"Rıza (dinsel ve doğal olayları ve) hükümleri gönül hoşluğuyla karşılamaktır."

"Amelde ihlas, amele bedel olmak üzere iki âlemde herhangi bir karşılığa göz dikmemendir."

Rüveym kendisinden öğüt isteyen Ebû Abdullah bin Hafîf'e şöyle dedi: "Bu yolda yapılması gereken asgari şey ruhu feda etmektir, şayet bunu göze alamıyorsan, bu yola girip de sûfilerin ipe sapa gelmeyen sözleriyle hiç meşgul olma!"

Naklederler ki, Rüveym ömrünün sonunda kendini servet sahiplerinin arasında gizlemişti. Kadılığıyla halifenin güvenini kazanmıştı. Amacı bu durumu kendine maske yapıp perde ardında kalmaktı. Hatta Cüneyd (r.a.) bile bu durumdan söz ederek, "Biz arifler meşgul olan avareleriz, ama Rüveym avare olan meşguldür," demişti.

Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

İBN ATÂ

(ö. 309/921 ya da 311/923)

Ruhani âlemin kutbu, Rabbânî hikmetin ocağı, kutsallık Kâbe'sinde ikamet eden, vefa deryasının cevheri, şeyhlerin imamı İbn Atâ (r.a.) tahkîk ehlinin sultanı ve tevhit ehlinin burhanı olup çeşitli ilim dallarında bir harikaydı. Usûl ve fürûda fetva veren bir müftüydü. Tenzilin esrarı, manaları ve tevili, beyan ilmi ve onun nüktelerinde hiç kimse onun kadar keşif sahibi değildi. Muazzam bir kemale sahipti. Bütün akranı kendisine saygı duyarlardı. Ebû Said Harrâz onun şanında mübalağa eder ve tasavvufta ehliyetli olmayı ondan başkası için kabul etmezdi. Cüneyd'in önde gelen müritlerindendi.[1]

Naklederler ki, zaviyesine giren bir cemaat, burasını boydan boya ıslak görünce, "Bu ne haldir?" diye sordular. "Bende bir hal baş gösterdi, mahcubiyetimden gözümden yaş akıta akıta savmaanın çevresinde dolaştım durdum," dedi. "Bu hal neydi?" diye sorduklarında şu cevabı verdi: "Küçüklüğümde birisinin güvercinini almıştım, onu hatırlayıp sevabını sahibine bağışlamak üzere bin altın kırıntısı sadaka verdim. Ama kalbim hâlâ tatmin olmuş değildi. Acaba sonuç nereye varacak diye ağlıyorum."

Her gün ne kadar Kur'ân okuduğunu soranlara şu cevabı verdi: "Eskiden günde iki defa hatim indiriyordum, şimdi ise ondört yıldan beri Kur'ân okuduğum halde bugün ancak Enfâl suresine gelebildim. Yani bundan önce gafletle okuyordum, (şimdi ise düşüne taşına ve usulüyle okuyorum.)"

Naklederler ki, her biri güzel ve yakışıklı on çocuğu vardı. Bir kere babalarıyla sefere çıkmışlardı. Birden karşılarına çıkan haramiler çocukları bir bir tutup boyunlarını vurdular. Babalarından hiç ses çıkmıyordu. Her çocuk katledildikçe başını semaya doğru çevirip gülüyordu. Nihayet dokuzuncu çocuğun boynunu da vurup sıra onuncusuna gelince, "Gel bakalım seni de katledeceğiz," diye çocuğu çağırdıklarında oğlan yüzünü babasına döndürüp, "Sen ne kadar şefkatsiz bir babaymışsın!

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:302; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* II:444; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:111; *Kuşeyrî Risalesi,* 153; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 191; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:257; *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* XI:144; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* V:26; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 253; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* II:13.

Dokuz yavrunu boğazladıkları halde hiç ses çıkarmıyor ve gülüp duruyorsun," dedi. İbn Atâ, "Babasının ciğerparesi! Bunu yapan zata hiçbir şey söylenmez ki! Esasen o bunu biliyor ve görüyor, dilese hepsini korumaya da kadirdir," dedi. Eşkıyabaşı bu sözü işitince kendisine bir hal oldu ve, "Ey pir! Şayet bu sözü baştan söyleseydin çocuklardan hiçbiri katledilmiş olmazdı," dedi (ve oğlanı salıverdi). İbn Atâ ona, "Takdir böyleymiş, söyleseydim bile bir şey değişmezdi," diye cevap verdi.

Naklederler ki, bir gün İbn Atâ, "Zenginler fakirlerden daha üstündür. Çünkü kıyamet günü zenginleri hesaba çekerler. Hesaba çekmek paylama mahallinde vasıtasız olarak kelamı (ve ilahi hitabı) işittirmek manasına gelir, paylama da dosttan dosta olur," dedi. Cüneyd, "Eğer zenginleri hesaba çekerlerse fakirlerden de mazeret isterler ve (zenginler hesaba çekildiklerinde, fakirler kendilerinden özür dilenince ilahi hitabı işitirler), mazeretteki hitap hesaba çekmedeki paylamadan daha iyidir," diye karşılık verdi. Şeyh Ali bin Osman Cüllâhî bu noktada şunları söylemektedir: "Hakiki mahabbetin olduğu bir yerde özür dilemek yabancılık, azarlamak dosta iyi davranmaktır (veya muhalefettir). Yani azar mahabbeti onarmaktır. Bunun içindir ki, azarlama mahabbetin onarılmasıdır denilmiştir. Dostluğun sağlam olması istenince azarlamayla tamir ederler. Özür ise kusurun olduğu yerdedir." (Attâr diyor ki:) "Ben de burada birkaç söz söylemek isterim: Zenginlikteki sır kul tarafından meydana gelir, zira Hak Teâlâ kulu zengin kılmıştır. Kul nefsin sırrı nedeniyle yersiz şeylerle meşgul olduğundan azara yakalanmıştır. Fakrda ise sır Hak tarafından ortaya çıkar. Çünkü fakirlik nedeniyle bu sıkıntıları çeksin diye kulu fakir kılan Odur. Şu halde onun özür dilemesi gerekmektedir ve Haktan gelen özür her şeye bedeldir. Bundan dolayı bir kimse ne kadar çok fakir ise o kadar çok Allah'la zengindir. **'Ey insanlar! Sizler Allah'a muhtaç olan fakirlersiniz,'** [FÂTIR 35:15] **'Allah katında en makbul olanınız en dindar olanınızdır'** [HUCURÂT 49:13] mealindeki ayetler de bunu gösterir. Bir kimse Allah'tan ne kadar fazla (doymuş ve) zenginse o kadar Haktan uzaktır. Bu nedenle zengine alçakgönüllülük gösteren fakirin dininin üçte biri gider. İmdi zenginliğine mağrur olan zenginin halinin nasıl olacağı malumdur. Şüphe yok ki, zenginler hakikatte ölüdürler. Ölülerle oturmaktan sakınınız ikazında buna işaret edilmiştir. Zenginler ancak fakirlerden beşyüz yıl sonra (cennete gidip) Allah'ın huzuruna çıkarlar. Beşyüz yıl beklemeyi gerektiren bir azar, sahibini beşyüz yıl önce vuslata gark eden bir mazeretten nasıl daha iyi olabilir? Ayrıca Hz. Peygamber'i (s.a.v.) kendi hanesine fakrdan başka bir şeyi layık görmemesine karşılık yabancılara bol bol ihsanda bulunmayı reva görmesine ne demeli? Bu durumda zenginler fakirlerden daha erdemlidir denebilir mi hiç? Şu halde söz Cüneyd'in sözüdür."

Bazı kelam âlimleri İbn Atâ'ya, "Siz sûfiler olağan konuşma dilini terk ederek dinleyicilerin kulağına garip gelen kelimeler türetmişsiniz. Bunun ancak iki nedeni olabilir: Ya gerçekleri tersyüz ediyorsunuz, oysa Allahü Teâlâ'ya olanı olduğundan başka türlü göstermek mümkün değildir ya da mezhebinizde bir sakatlık baş gösterdiğinde söylenen sözleri bu yolla halktan gizliyorsunuz!" dediler. İbn Atâ şöyle cevap verdi: "Bunun nedeni şudur: Bu bizim için izzettir, zira bize göre en aziz şey bu iştir. O yüzden bu zümreden başkasının bunu bilmesini arzu etmiyoruz, bu iş [tasavvuf] için avamın kullandığı bilindik kelimeleri kullanmak istemediğimizden özel deyimler vücuda getirdik."

İbn Atâ'nın Özlüsözleri

- En iyi iş yapılmış, en iyi ilim söylenmiştir. Bu nedenle, şimdiye kadar yapılmamış bir işi yapma, söylenmedik sözü söyleme!
- [Kişiyi önce ilim, sonra hikmet, daha sonra da tevhit meydanında ararlar. Şayet bu üç meydanda bulunmazsa dindarlığından ümit kes. (*Kuşeyrî Risalesi*, 153)]
- Davaların en büyüğü bir kimsenin Allah'la (olduğunu) dava edip Allah'a işaret etmesi veya Allah'tan söz edip ferahlık sahasına ayak bastığını iddia etmesidir. Şüphesiz bütün bunlar sahtekârların sıfatlarıdır.
- Sıfatlara iltifat edip onlara tenezzül etmek kula yaraşmaz.
- Her ilmin bir beyanı, her beyanın bir dili, her dilin bir ifadesi, her ifadenin bir yolu, her yolun özel bir cemaati vardır. O yüzden ancak bütün bu halleri birbirlerinden ayırt edebilen (ehliyetle) konuşma mertebesine ulaşır.
- [Kendini sünnetin edebiyle süsleyeni, Hak Teâlâ marifet nuruyla süsleyip nurlandırır. Emirleri, fiilleri ve huyları itibariyle Allah sevgilisine (s.a.v.) tabi olup söz, iş, inanç ve niyet olarak onun edepleriyle edeplenmekten daha şerefli hiçbir makam yoktur. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 268; *Kuşeyrî Risalesi*, 153)]
- Emirlerde ve ahlakta uyma üzere olmaktan daha yüksek bir makam yoktur.
- [En büyük gaflet kulun, ulu ve yüce Allah'tan ve Onun muamelesindeki edeplerinden ve emirlerinden gafil kalmasıdır. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 271)]
- Ezilen ve zorbalık altında bulunan bir kul, bir de takdir edilen bir ilim vardır. Ancak bu ikisi arasındaki kul yine de mazur değildir.
- Nefeslerini nefsin hevesi için harcamada zarar yok, var olan şeylerden her neyi dilersen onun için harca.
- En erdemli tâat bütün zaman boyunca Hakkı murakabe edip Ona kulak vermektir.

- Bir kimsenin yirmi yıl münafıklık yolundan ayrılmayıp bu süre içinde bir kardeşinin çıkarı için bir kerecik bir adım geri atması, altmış yıl ihlaslı bir şekilde kendi kurtuluşu için ibadet etmesinden daha erdemlidir.
- Her kim Allah'tan başka bir şeyle dinginlik ve huzur bulursa onun belası işte o şeydedir.
- En sıhhatli düşünce tevfike uygun düşen düşüncedir. En kötü tâat şımarıklığa ve kendini beğenmişliğe dayanan tâattır. En iyi günah tevbe ve pişmanlığa yol açan günahtır.
- Nedenlerle tatmin olup rahat etmek aldanmışlıktır. Haller üzerinde durmak halleri verip alan Muhavvil'den, yani Allah'tan kopmaktır.
- Hakkın baktığı yer bâtın, halkın baktığı yer zahirdir. Şu halde halkın baktığı yerden çok Hakkın baktığı yeri temiz tutmak daha uygun olur.
- Bir kimsenin ilk girdiği yer himmet olursa Allah'a, irade olursa ahirete, arzu olursa dünyaya ulaşır.
- Kulu ahiretten alıkoyan neyse dünya odur. Buna göre kiminin dünyası saray ve mesken, kimininki ticaret, kimininki izzet ve galebe, kimininki ilim ve onunla iftihar etme, kimininki meclis kurup konuşma, kimininki de nefs ve arzudur. Halktan herkesin himmeti kendi değerine göredir, her ne (değer ve eğilimde) iseler onunla bağlıdırlar.
- Kalplerin de, ruhların da, nefslerin de bir arzusu vardır. Bunların hepsini bir araya topladılar; gördüler ki ruhların arzusu (Allah'a) yakın olmak, kalplerinki (Onu) müşahede etmek, nefsinki de rahatlıktan zevk almaktır.
- Nefsin tabiatı edepsizlik üzerinedir. Oysa kul sıkı bir şekilde edebe sarılmaya memur kılınmıştır. Nefs yaradılışı gereği muhalefet meydanında at oynatır; kul çabasıyla onun fena arzularına ulaşmasını engeller. Nefsini doludizgin salıveren fesatta onun ortağı olur.
- Allahü Teâlâ'nın en çok gazaplandığı şey nedir sorusuna şu cevabı vermişti: "Kulun (arada) nefsini ve hallerini görüp fiiline karşılık istemesidir."
- Münafıkın gıdası yemek içmek, müminin gıdası zikir ve hamd etmektir.
- Allah ile kul arasındaki insaf üç mertebedir: Yardım istemek, çabalamak, edebi gözetmek. Yardım istemek kuldan, kuvvet vermek Allahü Teâlâ'dandır. Çaba kuldan, başarılı kılmak ulu ve yüce Allah'tandır. Edebi gözetmek kuldan, keramet vermek Aziz ve Celil Allah'tandır.
- [Salihlerin edepleriyle edeplenen keramet örtüsünde, sıddıkların edebiyle edeplenen üns ve ferahlık örtüsünde bulunma ehliyetini kazanır. (Sülemî, *Tabakatu's-*

Sûfiye, 270)]

- Edeplerden mahrum bırakılan bütün hayırlardan mahrum bırakılmış olur.
- Yakınlık halinde edepte kusur etmek, uzaklık halinde edepte kusur etmekten daha zordur. Çünkü cahilleri büyük günahlar içinde kendi halleriyle baş başa bırakırlar, ama sıddıkları göz kırpmaları ve bakış tarzları nedeniyle bile eleştirirler.
- Kalplerin düşünülmesi velileri, işaretlerin hatırlanması arifleri, hakikatlerdeki işaret tevhit ehlini helak eder.
- Tevhit ehli dört tabakadır: Birinci tabaka içinde bulunulan vakte ve hale, ikincisi sona, üçüncüsü hakikatlere, dördüncüsü ezelde takdir olunana bakar.
- Nebilerin en eşağı mertebesi şehitlerin en yüksek mertebesidir. Şehitlerin en aşağı mertebesi salihlerin en yüksek mertebesidir. Salihlerin en aşağı mertebesi müminlerin en yüksek mertebesidir.
- Allahü Teâlâ'nın öyle kulları vardır ki, dürüst bir şekilde Allah'a ermişlerdir. Bunların gözleri ebede kadar Onunla aydınlanmıştır. Hayatları ancak Onunladır. Kalpleri Ona bitişik olduğu için yakînin verdiği sefayla daimi olarak Ona bakar. Onların hayatı Onun hayatıyla kaynaştığından şüphesiz bunlar ebede kadar asla ölmezler.
- Sırda rubûbiyet tecelli eder de bunun sahibi nefes alırsa, artık bu onun üzerine haram olur, gider, bir daha hiç geri gelmez.
- Gayret, yani kıskançlık evliya üzerine farzdır.
- Dostlukta ve mahabbette gayret ne kadar iyidir!
- Eğer gayret sahibinin (kıskanç kişinin) hali sıhhatli olsa, onu katletmek (idamı hak eden) başka birini öldürmekten daha hayırlı olurdu, yani sıhhatli hal, gayret sahibini öyle bir noktaya ulaştırır ki, kim onu katletse sevap alır. Böylece kıskançlık ateşinden kurtulmuş olur.
- Himmet hiçbir geçici şeyin bâtıl hale getiremediği bir şeydir.
- Himmet dünyada olmayan şeydir.
- Sevenin hayatı kalple, özleyenin hayatı gözyaşıyla, arifin hayatı zikirle, tevhit ehlinin hayatı dille, ta'zim sahibinin hayatı nefesle, himmet sahibinin hayatı nefesten kesilmekledir ve bu sonuncusu yanmak ve batmaktan ibaret olan bir hayattır. Tevhit ehlinin hayatı ve yaşayışı nasıl dille olur denirse deriz ki: Onun bâtınını tevhidin himmeti kapladığından yalnızca dilini kımıldatması dışında hiçbir şeyden haberi olmaz. Nitekim o büyük (Veli Bâyezîd-i Bistâmî), "Otuz yıl var ki biz de Bâyezîd'ı arıyoruz," demiştir. Ta'zim sahibinin hayatının nefesle olması,

dili işten kesildiği için yalnızca nefesinin kalmış olmasındandır. Himmet sahibi nefesten kesilmiştir. Zira nefes kesen o heybet içinde eğer bir soluk alsa mahvolup gider. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.v.), *"Benim Allah'la öyle bir vaktim var ki, bu vaktin içine ne resul olan bir nebi sığar ne de derecesi en yüksek olan bir melek,"* demesi de buna işaret eder. [Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, II:173]

- İlim dört çeşittir: Marifete dair olan ilim, ibadete dair olan ilim, kulluğa dair olan ilim, hizmete dair olan ilim.
- Hakikat kulun ismidir. Her hakkın bir hakikati, her hakikatin bir hakkı ve her hakkın da bir hakkı var. Yani bildiğin her hakikat kulun ismidir ve o nişansız ve nihayetsizdir. Nihayetsiz olunca da her hakkın bir hakikati, her hakikatin bir hakkı bulunur.
- Tevhidin hakikati tevhidin belirtisidir. [Bu söz, "Hakikat kulun ismidir" diye başlayan yukarıdaki sözü açıklar.]
- Tevhidin sıdkı Birle kaim olmasıdır.
- Seven memleket davasında bulunduğunda sevgi mertebesinden düşer.
- Vecd, irade ve arzudan nişan kalmayıp her şey hüzün haline gelene kadar sıfatların kesilmesidir.
- Vecdi hatırlayabildiğin sürece vecd senden uzaklaşır.
- Sevginin durulduğunun nişanı, kalpler ile gaybleri bilen arasındaki perdenin kalkmasıdır.
- En büyük ilim (olan marifetullahın [Allah'ı anlama] sonucu) heybet ve hayâdır. Bir kimseden bu ikisi uzaklaştı mı artık onda hiçbir şey kalmaz.
- Amelle birlikte tevbesini sıhhatli hale getirenin tevbesi makbuldür.
- Akıl, kulluğu yerine getirmeye yarayan bir alettir, yoksa rubûbiyete (yukarıdan bakıp ona) vâkıf olmak için değildir.
- Allah'a Allah için tevekkül edenin işini, Allah dünyada da ahirette de yoluna koyar. Böylece tevekkül eden, diğer herhangi bir nispet ve nedenle değil, yalnızca kendi tevekkülüyle Allah'a güvenmiş olur.
- Tevekkül yüce Allah'a güzel bir biçimde sığınıp içten bir şekilde Ona muhtaç olmaktır.
- Tevekkül şiddetle ihtiyaç duyduğun halde rahatsızlanıp nedenlere meyletmemen, nedenler üzerinde durmakla birlikte Hakla dinginlik bulma halinin hakikatinden ayrılmamandır.
- Marifetin üç temel direği vardır: Heybet, hayâ, üns.

- Rıza Allahü Teâlâ'nın kadim iradesiyle kul için ezelde tercih ettiği şeye kalbin bakmasıdır. Bu ise kızmayı terk etmekten ibarettir.
- Rıza kalple şu iki şeyi seyretmendir: Biri halihazırda bana ulaşan her şey ezelde benim için tercih olunmuştur deyip, olanları bu gözle görmendir. Diğeri bana, benim için en iyi ve en faydalı olan tercih edilmiştir deyip, olaylara bu gözle bakmandır.
- İhlas (nefsani) afetlerden arınan şeydir.
- Alçakgönüllülük (kim söylerse söylesin) Hakkı kabul etmektir.
- Takvanın bir zahiri vardır bir de bâtını. Zahiri hak ve hukuk gözetmektir. Bâtını da ihlas ve niyettir.
- Bu işin başı ve sonu nedir diye sorulunca, "Başı marifet, sonu tevhittir," diye cevap verdi.
- İki şeyde karar kılınır: Kulluğun edeplerinde, rubûbiyetin hakkına hürmette.
- Edep nedir sorusuna, "Güzeldir denilen şeyleri kollamaktır," diye cevap verdi. Bu nasıl olur denilince dedi ki: "Gerek açık, gerek gizli yüce Allah'la olan muamelenin edebe dayanmasıdır. Böyle olduğunda (Arapçayı hiç bilmeyen bir) Acem de olsan edipsin!"
- En üstün amel hangisidir? "Her zaman devamlı olarak Hakkı murakabe etmektir." Şevk nedir? "Kalbin yanması, ciğerlerin parçalanması ve onda ateşin tutuşmasıdır." Şevk mi, mahabbet mi daha üstündür? "Mahabbet. Zira şevk ondan doğar."
- Şöyle dediği nakledilir: Âdem Rabbine asi oldu sedası yayılınca altın ve gümüş dışında Âdem'in haline her şey ağladı. Bu ikisine, "Âdem'in haline siz niçin ağlamıyorsunuz?" diye Allahü Teâlâ'dan vahiy geldi. Bunlar da, "Sana başkaldıran bir kimseye biz ağlamayız," dediler. Bunun üzerine Hak Teâlâ buyurdu ki: "İzzet ve celâlime ant olsun ki, her şeyin kıymetini sizinle ortaya koyup Âdemoğlunu size hizmetçi kılacağım!"
- İnzivaya çekilmek istiyorum diyen birine sordu: "Halktan ayrılıp da kimle birlikte olacaksın?" Peki, o halde ne yapayım? "Zahirde halkla, bâtında Hakla ol."
- Sohbetinde bulunanlara, "İnsanın derecesi neyle yükselir?" diye sordu. "Kimi çok fazla namaz kılmakla, kimi devamlı olarak oruç tutmakla, kimi de mücâhede ve muhasebe yapıp bol bol mal harcamakla," diye cevap verince şöyle konuştu: "Hayır, hayır! Yüksek derecelere ulaşanlar yalnızca hoş huylarıyla bu mertebelere ermişlerdir. Baksana Mustafa (s.a.v.) bununla övülerek hakkında, **"Şüphe yok ki, sen yüksek bir ahlak üzeresin"** [KALEM (NÛN) 68:4] buyrulmuştur."

- Naklederler ki, bir kere sohbetinde bulunanların yanında, "Edep ehlinin yanında edebi terk etmek edeptir," deyip ayağını uzatmıştı. Nitekim Resulullah da (s.a.v.) Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'le (r.a.) gayet içten olduğundan yanlarında ayağını uzatmış, ama Osman (r.a.) içeri girince ayağını toplamıştı.
- Naklederler ki, İbn Atâ'yı zındık olmakla suçlamışlardı. [Halifenin veziri Ali bin İsâ yanına çağırıp acı sözler söyleyince İbn Atâ, "Be adam, sakin ol!" demiş. (Serrâc, *el-Luma*, 281, 500)] Bunun üzerine gazaba gelen vezir ayağındaki postalını çıkarıp ölene kadar başına vurulmasını emretti. Bu darbeler arasında can veren İbn Atâ, "Yüce Allah senin ellerini ve ayaklarını kırsın," diye beddua etmişti. Bundan bir süre sonra halifenin hışmına uğrayan vezirin ellerinin ve ayaklarının kesilmesi için ferman çıkmıştı. Bu nedenle şeyhlerden bazıları İbn Atâ'nın böyle yapmasını tasvip etmeyerek, "Dua edilmesi gereken birisine niçin beddua etti? Ona dua etmesi gerekirdi" derken, bazıları da onu mazur görüp, "Mümkündür ki, vezir zalim olduğundan Müslümanlar adına ona beddua etmiştir," demişlerdir. Diğer bazıları da, "İbn Atâ firaset ehliydi. Onun başına neyin geleceğini biliyordu, kadere uydu, bu nedenle bu sözleri ona Allah söyletti, kendisi arada yoktu," demişlerdir. Bana öyle geliyor ki, İbn Atâ onun kötülüğünü değil iyiliğini istediği için bu şekilde konuşmuştur. Gerçekten de vezir dünyadayken hor görülüp, serveti, makamı ve konumu elinden alınmış, çektikleri yaptıklarına kefaret olduğundan şehit derecesini kazanmıştı. Bu güzel bir yorumdur. Bu dünyada çekilen ceza, o dünyada çekilecek olan cezanın yanında basit kaldığından İbn Atâ onun iyiliğini istemiştir, vesselam.

EBÛ ABDULLAH İBN CELLÂ

(ö. 306/918)

Diyanet deryasının sefînesi [gemisi], metanet ehlinin sekîneti [gönül rahatlığı], makamların rehberi (makamlar kubbesinin dolunayı), kerametler aynası ve rıza semasının güneşi Ebû Abdullah İbn Cellâ (r.a.) Şam'daki büyük şeyhlerden olup bu taifenin makbulü ve övdüğü birisidir. Kendine özgü yüksek değerde sözleri ve güzel işaretleri vardı. Hakikatlere, marifetlere ve inceliklere dair olan latifeleri ve nükteleri eşsizdir. Ebû Tûrâb ve Zünnûn'u görmüş, Cüneyd ve Nûrî'yle sohbet etmişti.[1]

Ebû Amr Dımeşkî şunu anlatırken onu dinlemiştim diyor: Başlangıçta peder ve valideme, "Beni Allah'a hibe ediniz, Onun işine vakfediniz," dedim. Onlar da, "Ettik," dediler. Bir süre kendilerinden uzak kaldım. Dönünce evin önüne gelerek kapıyı çaldım. Babam içerden, "Kim o?" diye seslendi, "Evladın," dedim. "Bizim bir evladımız vardı, onu da Allah'a hibe ettik, biz bağışladığımız şeyi geri almayız," dedi ve bana kapıyı açmadı.

Diyor ki: Bir gün güzel bir Hıristiyan oğlan gördüm. Onu müşahedede hayrete düştüm ve karşısına geçtim, seyrettim. Oradan geçmekte olan şeyh Cüneyd'e, "Üstat! Böyle bir yüz hiç cehennemde yanar mı?" dedim. Şöyle dedi: "Bu nefs pazarıdır, seni yakalamak için şeytanın kurduğu bir tuzaktır. Bu nazar ibretli bakış değildir. İbretle bakacak olsan, onsekizbin âlemin her zerresinde hayret edilecek bir harika mevcuttur. Ancak ona bakarak yaptığın saygısızlık nedeniyle çok geçmeden cezalandırılacaksın!" Cüneyd oradan ayrılınca ezberimde bulunan Kur'ân'ı unuttum, yıllarca Hak Teâlâ'dan yardım istedim, inledim ve tevbe ettim. Nihayet Hak Teâlâ fazl ve keremiyle Kur'ân'ı tekrar lütfetti. Şimdi yıllar var ki, var olan herhangi bir şeye iltifat etme cüretini kendimde bulamıyorum, vaktimi eşyaya bakarak kaybetmeyeyim diye.

Naklederler ki, bir kere ona, fakr nedir diye sorulmuş, o da susmuş, sonra dışarı çıkmış, tekrar içeri girmiş. Niçin böyle hareket ettin diyenlere şu cevabı vermişti:

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:314; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* II:443; *Kuşeyrî Risalesi,* 143; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 162; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* II:14; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 346; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:87; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* V:213; *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* XI:129; *el-Muntazam,* VI:148.

"Üzerimde dört gümüş para vardı. Bunlar bendeyken fakr konusunda konuşmaktan utandığımdan gittim, onları sadaka olarak verdim." Kendisi anlatıyor: "Yoksul bir şekilde yorgun argın olarak Medine'ye vardım, Mustafa (s.a.v.) türbesinin yanına ulaşınca, 'Ya Resulullah! Sana misafir geldim,' dedim ve sonra uykuya daldım. Peygamber'in (s.a.v.) bana bir çörek verdiğini (rüyada) gördüm, yarısını yedim, uyanınca öbür yarısının da elimde olduğunu gördüm."

Sözleri

- Sordular: "Kişi ne zaman Fakr ismini almaya layık olur?" Cevap verdi: "Ondan geriye hiçbir şey kalmadığında!" "Bunun böyle olduğu ne zaman ve nasıl sabit olur?" "Soldaki melek yirmi yıl süreyle aleyhinde yazacak bir şey bulamadığında!"
- Övülmek ve yerilmek nazarında eşit olan kimse zahittir. Farzları ilk vakitlerinde eda eden âbittir, bütün fiilleri Allah'tan gören tevhide inanandır.
- Zahit o kimsedir ki, gözde küçülsün de gönül kolaylıkla vazgeçsin diye dünyaya sona eriyor gözüyle bakar.
- Bir kimse fakirken kendisine takva yoldaş olmazsa katıksız haram yer.
- Sûfi, nedenlerden soyutlanmış olan fakir kişidir.
- Eğer alçakgönüllülüğün şerefi olmasaydı, yeryüzünde böbürlene böbürlene yürümek fakirin hakkı olurdu.
- Takva marifetin şükrü, alçakgönüllülük izzetin şükrü, sabır musibetin şükrüdür.
- Korkan, gamlardan emin kılınan zattır.
- Her kim nefsiyle bir mertebeye ulaşırsa oradan çabucak düşer. Her kimi bir mertebeye ulaştırırlarsa o makamda devamlı kalabilir.
- Bâtılla ortaklığı bulunan her hak Hakkın kısmetinden çıkıp bâtılın kısmetine dahil olur. Çünkü Hak Gayûr'dur, (bâtılın kendisine ortak olmasını kıskanır.)
- Rızkına özen göstermen seni Haktan uzaklaştırır ve halka muhtaç eder.
- Naklederler ki, ölümü yaklaşınca gülümsemişti. Öldüğünde yine öyle gülümsüyordu. Tabip, "Galiba ölmedi," dedi. Yokladılar, öldüğünü anladılar.

İBRAHİM RAKKÎ

(ö. 326/938)

Takva sahiplerinin kıblesi, kalbi temiz olanların tabi oldukları, tuzaktaki baş kuş, akşamleyin Subh-ı Sadık, Hakta baki olan fani İbrahim Rakkî (r.a.); âlimlerin ve şeyhlerin büyüklerinden, sûfiler taifesinin önde gelenlerinden muhterem ve keramet sahibi bir kişi olup yüksek düzeyde sözleri vardır. Şam'ın büyüklerindendi. Cüneyd'in akranı olup İbn Cellâ'yı görmüş ve uzun bir hayat yaşamıştır.[1]

Naklederler ki, dervişin biri bir vadide giderken bir arslanın hücumuna uğradı. Arslan dervişe bakınca hırladı, yüzünü toprağa koydu ve oradan savuşup gitti. Derviş elbisesine dikkat etti. Elbisesine şeyh Rakkî'nin elbisesinden bir yama dikili olduğunu gördü. Anladı ki, arslanın saygısı bunaymış!

Sözleri

- Marifet, vehmedilen her şeyin dışında olarak Hakkı ispat etmektir.
- Kudret açıktır, gözler (güçlü ve) açıktır. Ancak basiret zayıftır.
- Hakkı sevmenin nişanı tâatını tercih etmek ve Resul'üne tabi olmaktır.
- İnsanların en zayıfı (nefsani) arzularından el çekmede âciz kalan, en kuvvetlisi bu arzuları terke kadir olandır.
- Her insanın kıymeti himmeti kadardır. Şayet bir insanın himmeti dünya olursa hiçbir kıymeti yoktur, himmeti Allah'ın rızası olursa ne kıymetinin son sınırına erişilebilir ne de buna vâkıf olunabilir.
- (Rıza makamında bulunan) Râzî talepte bulunmaz, zira duada mübalağa rızanın şartından değildir.
- Tevekkül (rızk konusunda) Allahü Teâlâ'nın verdiği teminatla huzur ve dinginlik bulmaktır.

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:354; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 319; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* IV:197; *Kuşeyrî Risalesi,* 157; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 214; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:192; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:102; Cezerî, *Gayetu'n-Nihaye,* I:14.

- Kifayet (edecek kadar rızk) zahmet çekmeden sana gelir, çektiğin bütün zahmetler ve meşgaleler ise fazlasını talep uğrunadır.
- Fakirlerin kifayeti tevekkülden ibarettir. Zenginlerin kifayeti mülklere ve vasıtalara güvenmektir.
- Dervişler hakikatten ilme döndüklerinde edebi gözetirler.
- Yakînen bil ki, gönlünde bir kıymeti olduğu sürece maddi âlemden yüz çevirmenin Aziz ve Celil Allah'ın nezdinde hiçbir kıymetin yoktur!
- Hak Teâlâ'dan başka bir şeyle izzetlenen bir kimse doğrusu izzetinde zillet bulur.
- Şu dünyada sana iki şey yeter: Fakirle sohbet, veliye (hürmet ve) hizmet!

YÛSUF BİN ESBÂT

(ö. 192/808)

Mert erlerin mücâhidi, dert meydanının savaşçısı, takvayı huy edinen, manayı besleyen, ihtiyatlı, ihlaslı Yûsuf bin Esbât (r.a.) bu kavmin zahit ve âbitlerinden olup tâbiînde zühtçe ondan iyi kimse yoktu. Murakabesi ve muhasebesi mükemmeldi, halini gizli tutar, riyazet yapardı. Dünyadan tamamıyla kopmuştu. Şifa bahşeden (birçok) sözü vardır. Büyük şeyhlerle görüşmüştü.[1]

Naklederler ki, kendisine yedi bin altın miras kalmış, ama bundan hiçbir şey yememişti. Hurma yapraklarını (lif haline getirerek) dokur, bundan aldığı ücretle rızkını sağlardı. "Kırk yıl geçti, bu süre içinde eski bir hırka dışında yeni bir gömleğe sahip olmamışımdır," demişti.

Naklederler ki, Huzeyfetu'l-Mar'aşî'ye, "Dinini iki tahıl tanesine sattığını işittim. Şöyle ki, pazardan bir şey satın alıyormuşsun, o bir dânik istemiş, sen üç tesû vermişsin, seni tanıyınca salâh ehlinden olduğunu dikkate alarak hoşgörülü davranmış ve malını ucuza vermiş," diye yazmıştı. Bu hikâye burada anlatılanın tersi olarak da yazılmıştır. Ama biz güvenilir bir kitapta bunu böyle bulduk.

Yine Huzeyfe'ye şöyle yazmıştı: "Her kimin nazarında erdemleri günahlarından daha makbulse o aldanmıştır." "Her kim Kur'ân okur da dünyayı (ahirete) tercih ederse onunla alay etmiştir." "Bizden meydana gelen (erdemli) amellerin (genellikle) günahlarımızdan daha zararlı olmasından korkarım!" "Her kimin gönlünde altın ve gümüşün önemi ahiretten daha büyükse, o kimse acaba dini ve dünyası konusunda Allah'tan ne ümit eder?"

"Bir gece Aziz ve Celil Allah'a sıdk ve içtenlikle ibadet etmem, benim için Allah yolunda kılıç sallamamdan daha sevimlidir."

Yine Huzeyfe'ye yazmıştı: "Allah'tan korkup takva üzere olmanı, sana öğretilen bilgilerle amel etmeni –Allahü Teâlâ dışında– kimsenin fark edemeyeceği bir şekilde murakabe halinde olmanı, savmak için hiç kimsenin çaresini bulamadığı ve gelip çattığı zaman pişmanlığın fayda vermediği şeye (ölüme) hazırlıklı olmanı sana öğütlerim, vesselam!"

---

1 Hal tercümesi için bkz. Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:182; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 92.

Sözleri

- Naklederler ki, Şiblî, Yusuf bin Esbât'a, "Alçakgönüllülüğün en son noktası nedir?" diye sormuş, o da, "Evden dışarı çıktığın zaman karşılaştığın her insanın senden daha üstün olduğunu bilmendir," diye cevap vermişti.
- Az verâ'a çok amele verilen sevabı verirler, az alçakgönüllülüğe çok mücâhedeye verilen mükâfatı verirler.
- Şunlar alçakgönüllü olmanın işaretleridir: Kim söylerse söylesin hak olan sözü kabul etmek, aşağıda olan kimselere yumuşak davranmak, rütbe itibariyle yukarıda olan kimselere saygılı davranmak, görülen hata ve sürçmelere katlanmak, öfkeyi yutmak, her yerde Allah'a dönmek, zenginlere karşı gururlu olmak ve başa gelen her şeye şükretmek.
- Tevbede on makam vardır: Cahillerden uzak durmak, boş laf etmeyi terk etmek, inkârcılardan yüz çevirmek, sevimli şeylere doğru yürümek, hayrata koşmak, doğru dürüst tevbe etmek, tevbeden hiç ayrılmamak, yaptığın haksızlıkları hak sahiplerine iade etmek, ganimet talep etmek ve kalbi saf hale getirmek.
- Zühdün belirtisi ondur: Mevcut olanı terk, mevcut olmayan şeye duyulan arzuyu terk, Mabut'a hizmet, Mevlâyı tercih, manevi sefa, Aziz (Allah) ile izzetlenmek, şefkatliye hürmet, mübahta züht, (manevi mükâfatı ve) kârı talep, az rahatlık ve dinlenme.
- Zühdün belirtilerinden biri, Allahü Teâlâ'nın desteği olmadan kulun zühdü yerine getirmeye gücü olamayacağını bilmesidir.
- Verâ'ın belirtisi ondur: Şüphecilerden geri durmak, şüphenin dışına çıkmak, alınan gıdaları teftiş etmek, karıştırmadan sakınmak, bola ve noksana dikkat etmek, Rahman'ın rızasına devam etmek, sır sefasıyla emanete sarılmak, afet bulunan yerlerden yüz çevirmek, belalı yollardan uzaklaşmak, övünme sevdasına sırt dönmek.
- Sabrın belirtisi ondur: Kendini zapt etmek, (kalbe giden yolları ve) dersi tahkim etmek, üns talep etmeye devam etmek, sızlanma halini kovmak, verâ'ı susturmak, (yani sendeki verâ'a itibar etmemen), tâatları koruma, vacipleri son sınırına kadar yerine getirme, muamelelerde doğruluk, mücâhede gayesiyle geceleri ihya, verilen zararları telafi etmek.
- (Allah'ın zikir için mesken olsun diye yarattığı kalpler arzuların yeri haline gelmiştir. İmdi): "Kişiyi elinde olmaksızın sarsan bir korku ve onu rahatsız eden bir şevk olmadan arzular kalpten söküp atılamaz."

- Murakabenin belirtileri şunlardır: Hak Teâlâ neyi tercih etmişse onu tercih etmek, Allahü Teâlâ'ya iyi bir şekilde niyet etmek, bol ve noksanın Allah'tan olduğunu bilmek, kalben Allah'la huzur ve dinginlik bulmak, Allah'la olarak bütün halktan ilişkiyi kesmek.
- Sıdkın belirtileri şunlardır: Kalp ile dilin birbirini tutması, fiilin kavle uyması, insanların övmesini talep etmekten vazgeçmek, lider olmaya tutkun olmamak, ahireti dünyaya tercih etmek, nefsi kahretmek.
- Tevekkülün belirtileri şunlardır: Allahü Teâlâ'nın verdiği teminatla (rızk konusunda) huzur bulmak, yüksek ve aşağı, her neyse sana ulaşan şeyle yetinmek, olacak şeylere teslimiyet göstermek, kalbi kâf ile nûn arasında tutmak, yani henüz kâf ile nûn arasında bulunan kâf nûn'a bitişmediği (ve Allah "Ol!" [*kün*] diye emretmediği) için vücuda gelmemiş şeyler mutlaka olacaktır diye inanmak, ayağı kulluğa koymak, rubûbiyetin dışına çıkmak, yani firavunluk davasını ve benlik iddiasını bırakmak, iradeyi terk etmek, ilgileri kesmek, halktan bir şey ummamak, hakikatlere dahil olmak, kimsenin anlayamadığı gizli sırları ele geçirmek.
- Amelden başka hiçbir şeyin kendisini kurtaramayacağını kendi gözüyle gören bir kimsenin ameli gibi amel et!
- Hak Teâlâ'nın ezelde kendisi için yazdığı ve hükmettiği şeyden başka hiçbir şeyin başına gelmeyeceğini gözüyle gören bir kimsenin tevekkülü gibi tevekkül et!
- Üns belirtileri şunlardır: Daima halvette oturmak, halkla haşir neşir olmaktan sürekli olarak rahatsız olmak, zikirden zevk almak, mücâhedede rahat bulmak, tâat ipine dört elle sarılmak.
- Hayânın belirtileri: Gönülde bir sıkıntı hali, Rabbü'l-âlemin'le mülakatın azameti, sözü söylemeden önce ölçmek, özür dilemek zorunda bırakacağı belli hareketlerden uzak kalmak, utanmaya yol açacak şeylere kalkışmamak; dili, gözü, kulağı, mideyi ve tenasül organını korumak, dünyanın gösterişini terk etmek, mezarlığı ve ölüleri anmak.
- Şevkin işaretleri: Dünyada rahatken ölümü sevmek, sıhhatliyken hayattan nefret etmek, Allahü Teâlâ'nın zikrine rağbet ederek onunla üns ve huzur bulmak, Hakkın nimetlerinin bollaştığı bir zamanda rahatsız olmak, tefekkür sırasında özellikle nazar Hak üzerindeyken neşelenmek.
- Cem ve tefrika nedir sorusuna, "Gönlü marifette toplamak cem, çeşitli hallerde dağıtmak tefrikadır," diye cevap vermişti.
- Namazı cemaatle kılmak üzerine farz değil, ama helal olanı talep etmek üzerine farzdır, vesselam."

***

- [Bahta sevinme, bahtsızlığa üzülme! (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:182)]
- Kaderin hükmü altında sabret, zira genellikle insan bir şerden kaçarken daha beterine tutulur.
- İnsanların güler yüzünden sakının, zira bu bir musibettir.
- Dünya bir leştir, ona talip olan köpeklerle haşir neşir olmaya sabretmelidir.
- Dünyaya karşı gösterilen zühtten çok, lider olmaya karşı gösterilen züht makbuldür.
- Şımarık ve mağrur birini gördüğünde nasihat etme, zira onda vaazı kabul edecek bir yer yoktur.
- Zalim birine, "Allah seni başımızdan eksik etmesin," diye dua eden, Allah'a asi olmayı arzulamıştır.
- [En büyük ilim Allah korkusudur. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:182)]

EBÛ YA'KUB İSHAK NEHRECORÎ

(ö. 330/942)

Erdem damgasıyla şereflenmiş, vesile harîmine yaklaştırılmış, cemaatle nurlanmış, vuslatla korkulu olmuş, meşhur (ve meşhûd) makamların şahidi Ebû Ya'kub İshak Nehrecorî (r.a.) ulu şeyhlerden olup çok lütufkârdı. Özel bir hizmet ve edep sahibiydi, arkadaşları arasında makbuldü. Bağrı gayet yanık, mücâhedesi sıkı, murakabesi mükemmeldi. Hoş sözler söylemişti. Derler ki, pirler içinde hiçbir pir ondan daha nurlu değildi. Amr bin Osman Mekkî (ve Cüneyd'in) sohbetinde bulunmuş, Harem'de mücavir hayatı yaşamış ve orada vefat etmişti.[1]

Naklederler ki, bir an ibadet ve mücâhededen geri durmazdı. Bir an bile gönlü ferah değildi. Niyaz halindeyken hep inlerdi. En sonunda, Hak Teâlâ'dan, "Ey Ya'kub! Sen kulsun, kulda rahat ne gezer?" diye sırrına nida geldi.

Naklederler ki, biri ona, "Gönlümde bir kasvet vardı. Falan zatla meşveret ettim, oruç tutmamı emretti. Öyle yaptım, ama kasvet kaybolmadı. Derdimi filan insana açtım, sefere çıkmamı emir buyurdu, ama bu hal seferle de yok olmadı," dedi. Nehrecorî şöyle dedi: "Onlar hata etmişlerdir, senin takip etmen gereken yol şudur: İnsanlar uyudukları zaman Mültezem'e (Kâbe) var (veya namaza dur), yalvar yakar, inile ve, 'İlahi, işimde hayrete düştüm, elimden tut!' de." Adam diyor ki: "Bu şekilde hareket edince kalp katılığı yok oldu!"

Naklederler ki, biri ona şöyle dedi: "Namaz kılıyorum, ama bunun hazzını gönlümde bulamıyorum." O da şöyle dedi: "Elbette, gönül onu yalnızca namazda talep ederse haz bulmaz." Nitekim meşhur meseldir: Eşeğe yokuşun başında arpa verirsen yokuşu aşamaz!

Şunu anlatmıştı: Tavaf sırasında tek gözlü birisini gördüm, "İlahi! Senden sana sığınırım," diye dua ediyordu. Bu ne biçim duadır diyenlere dedi ki: "Bir gün gözüme hoş gelen birine şöyle bir göz ucuyla bakmıştım, havadan inen bir yumruk daha önce görmekte olan şu gözümde patladı ve gözüm aktı. Bu sırada bir sesin şöyle de-

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:356; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 378; *Kuşeyrî Risalesi*, 163; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 180; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:111; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:325; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, II:22.

diğini işittim: 'İbret gözüyle baktın, biz de sana gayret (kıskançlık) okunu attık. Şayet şehvet gözüyle bakmış olsaydın, hiç şüphe etme ki hicran okunu atardık! Yani bir bakışa bir sille, eğer sen arttırırsan biz de arttırırız, eğer bakarsan şaplağı yersin!' "

Sözleri

- Dünya bir derya, ahiret sahil, gemi takva, bütün insanlar da yolcu!
- Doyması yemekle olan hep açtır, zenginliği malla olan daima fakirdir, ihtiyacını halka sunan mahrum kalır, işinde Allahü Teâlâ'dan yardım istemeyen sürekli olarak başarısızlığa mahkûmdur.
- Şükrettiğin sürece nimet sona ermez, nankörlük yaptığında nimete beka yoktur.
- Kul, yakîndeki hakikat sayesinde kemale erince, onun nezdinde bela nimet, rahat musibet haline gelir.
- Siyasetin (ve kendini ustaca kullanmanın) esası az yemek, az uyumak, az konuşmak ve (nefsani) arzuları terk etmektir.
- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendinden fani olup Hakla baki olması gibi, kul da kendinden fani olarak Hakla baki olursa, her durumda onun ismini ancak 'kul' diye söylerler. Nitekim **'Kuluna neyi vahyedecekse onu vahyetti'** [NECM 53:10] ayeti buna delildir.
- Bir kimse kullukta rızâ ilmini uygulamaz, fenâ ve beka halinde kendi kulluğuyla birlikte bulunmazsa yalancı ve iddiacıdır.
- Neşe şu üç haslettedir: Birincisi Allah'a ibadet ve tâatta bulunmaktan doğan neşe, ikincisi halktan uzak, Hakla yakın olmaktan doğan neşe, üçüncüsü halkın zikrini unutup Aziz ve Celil Allah'ı zikretmekten doğan neşe! Allah nedeniyle vücuda gelen neşenin nişanı şu üç şeydir: Birincisi kulun daima tâatta olması, ikincisi dünyadan ve dünyayı sevenlerden uzak durması, üçüncüsü halkı gözetmemesi, Hak Teâlâ için yaptığı bir şeyle yalnızca Onun rızasını gözetmesidir.
- Amellerin en erdemlisi ilimle birlikte olanıdır.
- Allahü Teâlâ hakkında en fazla marifete sahip olan Ona en çok hayret eden kimsedir.
- Arif şu üç şeyden gönlünü (ve ilgiyi) kesmedikçe Hakka eremez: "İlim, amel, halvet!" Yani bu şeyde (iken) bu üç şeyden ilgisini kesmiş olacak.
- Arif Allah'tan başkası için gam yer mi sorusuna, "Arif Allah'tan başka hiçbir şey görmez ki, gamını yesin," diye cevap vermişti.
- Arif hangi gözle bakar sorusunu, "Fenâ ve zevâl gözüyle," diye cevaplandırmıştı.

- Ruhların müşahedesi tahkîk, kalplerin müşahedesi hakikattir [doğrusu: tariftir].
- Cem, cümle eşyanın kendiyle kaim olduğu Hakkın aynıdır. Tefrika Hakkın bâtıldan saf olmasıdır. Yani Haktan başka her şey Hakka nispetle bâtıldır ve Hakkı bâtıl kılan (ve bulandıran) her sıfat tefrikadır.
- Cem, Âdem'e (a.s.) öğretilen adlardır. Tefrika o ilimden olmak üzere onun kapısında yayılan ve dağılan şeydir.
- Tevekkül sahiplerinin rızkı Allah'a aittir. Allah'ın ilmiyle kendilerine ulaşır, meşgul olmadan ve zahmet çekmeden onlara gelir. Diğerleri ise bütün gün boyunca rızk aramak için uğraşır ve zahmet çekerler.
- Hakiki mütevekkil, zahmet ve külfetinden halkın azat oldukları kimsedir, başına gelen şeyler nedeniyle kimseden şikâyetçi olmadığı gibi, mahrum kaldığı şeyler nedeniyle de kimseyi kötülemez. Çünkü o bir şey verip vermemeyi Hak Teâlâ'dan başkasına yakıştırmaz.
- Tevekkülün hakikati İbrahim Halil'de (a.s.) mevcuttu. Cebrail (a.s.) ona, "Hiç ihtiyacın var mı?" dediğinde, "Sana yok!" demişti. Zira "Hak Teâlâ'layken nefsten o kadar gayb olmuştu ki, Ondan başka hiçbir şey görmemişti."
- Tevekkül ehlinin tevekkülün hakikatlerine ilişkin öyle anları vardır ki, bu anlarda ateşin içine girseler bundan haberdar olmazlar. Eğer bu durumdayken ateşe atsalar ateş onlara hiç zarar vermez. Eğer üzerlerine sivri oklar atılsa yaralanır, ama elemini hissetmezler. Öyle vakit olur ki, bir sinek soksa korkar ve basit bir hareket nedeniyle yer değiştirirler.
- "Allah'a giden yol nedir?" diye sorduklarında dedi ki: "Cahillerden uzak kalmak, âlimlerin sohbetinde bulunmak, ilmi uygulamak, zikre devam etmek!" Tasavvuftan sorduklarında önce, **"Onlar geçip gitmiş olan bir ümmetti, kazandıkları kendilerine"** [BAKARA 2:134, 141] dedi. Daha sonra ekledi: "Huzurdaki emanetlere dair olan kalplerin yanık ahı! Orada hepsi zerreler suretinde bulundukları halde hepsine hitap edilmiştir. Nitekim Aziz ve Celil Allah buyurmuştu: **'Ben Rabbiniz değil miyim? Onlar da evet, Rabbimizsin'** [A'RÂF 7:172] demişlerdi." (Tasavvuf, elest meclisine duyulan özlemdir.)

SEMNÛN MUHÎB

(ö. 320/932)

Korkusuz olarak tamamıyla sevgi, akılsız olarak tümüyle fikir, cemâl meşalesinin pervanesi, kavuşma sabahının aşüftesi, ıstıraplı dinginlik ehli, Hakkın makbulü Semnûn Muhîb (r.a.) hali itibariyle tek olup zamanındaki halkın makbulü ve şeyhlerin en latif olanıydı. Garip işaretlere ve acayip remizlere sahipti. Mahabbette bir harika ve bir alametti. Bütün ulular onun büyüklüğünü kabul etmişlerdi. Fütüvvet ve mahabbetteki hali nedeniyle ona Muhîb [Âşık] Semnûn derlerdi, ama o kendisini Kezzâb [Yalancı] Semnûn diye çağırırdı.[1]

Serî'yle sohbet etmişti, Cüneyd'in akranındandı. Mahabbette kendine özgü bir mezhebi vardı. Mahabbeti marifete takdim ederdi. Oysa birçok şeyh marifeti mahabbete takdim etmişti. "Mahabbet Allah'a giden yolun aslı ve esasıdır, mahabbete nispetle bütün makamlar ve haller oyuncak (ve birer menzil) olmaktan ibarettir. Talibin tanıdığı her mahallin sona erebilir. Oysa (sâlikin) zatı (veya yol) mevcut oldukça mahabbet mahallinin sona ermesi caiz değildir."

Naklederler ki, Hicaz'dayken Feyd halkı bize nasihat et demiş. Bunun üzerine kürsüye çıkıp konuşmuş, (ama nasihatına layık ve ehil) bir dinleyici bulamayınca yüzünü (mescitteki) kandillere çevirerek, "Mahabbetten söz ederken size hitap ediyorum," der demez oradaki kandiller birbirine girerek paramparça olmuşlardı!

Naklederler ki, bir gün mahabbetten söz ediyordu. Havadaki bir kuş alçala alçala geldi başına kondu, sonra eline, biraz sonra da önüne kondu, sonra gagasıyla toprağa vurmaya başladı. O kadar ki, gagasından kan akmaya başladı, sonra (mahabbete dair söylenen sözlerin etkisiyle) yere düştü ve öldü!

Naklederler ki, ömrünün sonunda sünnete tabi olmuş olmak için bir kadın (ile evlenmek) istemişti. (Bu arzu üzerine) bir kız vücuda geldi. Üç yıl dolunca Semnûn'da ona karşı bir ilgi doğdu. Aynı gece rüyada kıyametin koptuğunu, her biri bir

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:309; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 195; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* II:426; *Kuşeyrî Risalesi,* 146; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 152; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:89; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:236; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* IX:234; *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* XI:115; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 239; Fuat Sezgin, *GAS,* I:667.

kavme ait olmak üzere sancakların dikildiğini, nuru Arafat'ı tutan bir sancağın daha dikildiğini gördü ve, "Bu sancak hangi kavmindir?" diye sordu. "Haklarında, **'O onları sever, onlar da Onu sever'** [MÂİDE 5:54] buyrulmuş olan kavmin," diye cevap verdiler. Bunun üzerine Semnûn kendisini o kavmin arasına attı, ama biri geldi ve kendisini onların arasından uzaklaştırdı. Bunun üzerine Semnûn, "Niçin beni dışarı atıyorsun?" diye feryadı bastı. "Çünkü," dedi. "Bu muhîb olanların sancağıdır ve sen onlardan değilsin!" "Nihayet beni de muhîb diye çağırmıyorlar mı? Hak Teâlâ benim kalbimi bilmiyor mu?" Bunun üzerine hâtiften, "Ey Semnûn! Sen muhîblerdendin, ama gönlün o küçüğe meyledince ismini âşıklar defterinden sildik," diye bir ses geldi. Bunun üzerine Semnûn uykuda sızlanmaya ve inlemeye başladı ve, "Ya İlahi! Eğer bu tıfıl yolumu kesecekse onu yol üzerinden kaldır," diye dua etti. Uykudan uyanınca, "Kız damdan düştü ve öldü," diye bir feryadın koptuğunu işitti.

Naklederler ki, bir kere münâcâtında, "İlahi! Beni neyle imtihan edersen et (içten ve sözüne) sadık biri olarak bulacaksın! O hal içinde teslimiyet göstereceğim ve sızlanmayacağım," demişti. Bunun üzerine onu hemen bir dert kapladı, az kalsın canı çıkacaktı, ama yine de hiç sızlanmıyordu. Sabah olunca komşular, "Ey şeyh! Akşam sana ne oldu da kopardığın feryat yüzünden gözümüze uyku girmedi," dediler. Oysa o hiç sızlanmamış, ah vah etmemişti. Ancak içinde bulunduğu halin manası canlanmış, surette ortaya çıkmış ve dinleyicilerin kulağına ulaşmıştı. Böylece Hak Teâlâ, "Susma bâtındaki susmadır; eğer hakikatte susma halinde olsaydın komşuların bundan haberdar olmazlardı," diye kendisine işaret etmiş, yani (bâtınen yapmaya) kadir olmadığın bir şeyi söyleme demek istemişti.

Bir kere, "Benim için senden başkasında nasip yoktur, gönlüm senden başkasına eğilimli değil. Şu halde beni dilediğin gibi imtihan et," manasına gelen bir beyit söylüyordu. Bunun üzerine derhal idrar edemez oldu. Mektep mektep dolaşarak oradaki çocuklara, "(Rıza davasında) yalancı olan amcanıza dua ediniz, ta ki Hak Teâlâ kendisine şifa versin," demeye başlamıştı.

Ebû Muhammed Megâzilî anlatıyor: "Semnûn'la Bağdat'taydım. (Bulunduğumuz yerdeki) fakirlere dörtbin altın dağıttılar ve bize hiçbir şey vermediler. Bundan sonra Semnûn bana (eğer şu dağıtılan para kadar sevap kazanmak istersen), 'Gel, bir yere gidelim ve onlara verilen her bir altın için bir rekât namaz kılalım,' dedi. Bunun üzerine Medâin'e gittik ve orada dörtbin rekât namaz kıldık."

Naklederler ki, Gulâm Halil kendisini halifenin nezdinde mutasavvıf olarak tanıtmış ve dünya karşılığında dinini satmıştı. Halifenin huzurunda hep şeyhlerin kusurlarından söz ediyordu. Amacı şeyhleri terk edilmiş bir hale düşürmek ve kimse-

nin onları yüceltmemesini sağlamaktı. Böylece kendi makam ve bahtını korumak ve rezil rüsva olmamak istiyordu. Semnûn'un itibarı yüksek ve şanı yaygın olduğundan Gulâm Halil ona çok sıkıntı çektirmiş ve acaba onu nasıl rezil edebilirim diye düşünüp durmuştu. Bu sırada zengin bir kadın ona gidip evlenme teklif etti. Fakat o bu teklifi kabul etmedi. Sonra kadın belki Semnûn nezdinde benim için şefaat eder de beni almasını sağlar diye Cüneyd'in yanına gitti. Ama Cüneyd kadına bunu yasakladı ve yanından kovdu. Daha sonra bu kadın Gulâm Halil'e giderek (benimle zina etti diye) Semnûn'u töhmet altında bıraktı. Gulâm Halil buna memnun oldu ve halifenin Semnûn'a karşı tutumunu değiştirmesini sağladı. Sonuçta halife Semnûn'un katledilmesi için ferman çıkarttı. Bu emri tebliğ etmek için celladı huzura çağırınca halife konuşmak istedi, ama buna kadir olamadı ve dili tutuldu. Gece olunca halife rüyada kendisine, "Mülkün sona ermesi Semnûn'un ölümüne bağlıdır," dediklerini gördü. Sabah olunca Semnûn'u çağırttı, gönlünü aldı, mükemmel bir ikram ve ağırlamayla geri yolladı. Bundan sonra Gulâm Halil'e fazlasıyla düşman kesildi, nihayet Gulâm ömrünün sonunda cüzzam hastalığına yakalandı.

Naklederler ki, adamın biri büyüklerden birinin huzurunda, "Gulâm Halil cüzzama tutuldu. (Kâmil ve vâsıl olmayan) olgunlaşmamış mutasavvıflardan birinin himmeti onu tutmuş olmalı, ama iyi etmemiş. Gerçi o şeyhlerin aleyhinde bulunur ve zaman zaman hareketlerinin şerri onlara bulaşırdı. Ama Mevlâsı ona şifa versin," dedi. Bu söz Gulâm Halil'e anlatılınca yaptıklarının cümlesine tevbe etti ve mal namına neye sahipse hepsini mutasavvıfların yanına gönderdi, ama onlar bunların hiçbirini kabul etmediler.

Sûfilerin nasıl bir zümre olduklarına dikkat ediniz ki, kendilerini inkâr edenlere bile sonunda tevbe nasip olmaktadır. Onlara ikrar veren bir kimsenin hali nasıl olur? Bundan dolayı, "(Sûfilerle muamelesi olan) hiç kimse onlardan zarar görmez," demişlerdir.

Mahabbetten sorulunca, "Tıpkı Hak Teâlâ'nın **'Allah'ı çok zikrediniz'** [AHZÂB 33:41] ayetinde buyurduğu gibi sürekli zikirle birlikte olan saf dostluktur," diye cevap verdi.

"Muhîb olanlar dünya ve ahiret şerefiyle geçip gitmişlerdir. Zira Nebi (s.a.v.), *'Kişi sevdiğiyle beraberdir,'* buyurmuştur. Bundan dolayı onlar dünya ve ahirette Allah'la beraberdirler."

"Bir şey ancak o şeyden daha yumuşak ve daha latif olan başka bir şeyle anlatılabilir. Mahabbetten daha yumuşak ve daha latif hiçbir şey yoktur. O halde mahabbet neyle anlatılabilir? O halde mahabbet (söz ve dille) ifade edilemez."

Niçin mahabbet belayla birlikte bulundurulmaktadır diyenlere, "Ta ki her serseri mahabbet davasında bulunmasın, belayı görünce hezimete uğrasın," dedi.

Fakr nedir sorusuna şu cevabı verdi: "Cahil parayla ne kadar huzur bulursa (sadık ve içten) fakir de yoksullukla o kadar huzur bulur. Cahil fakrdan ne kadar sıkılırsa fakir de paradan o kadar sıkılır."

"Tasavvuf hiçbir şeye sahip olmaman ve hiçbir şeyin de sana sahip olmamasıdır."

EBÛ MUHAMMED MURTA'İŞ

(ö. 328/940)

Ruhuyla mana öncüsü, bedeniyle takva takipçisi, vicdan ve terbiye yaygısında yol açan Ebû Muhammed Murta'iş (r.a.) şeyhlerden olup herkesçe yüce sayılırdı. Riyazet ve fütüvvette eşsiz, büyüklerce makbuldü. Tecrit üzere seferler yapmış ve güzel hizmetleriyle tanınmıştı. Taifelerin meşhuruydu. Özel mahiyette riyazet ve mücâhedeleri vardı. Nişabur'daki Hire'den olup Ebû Hafs'ı görmüş, Ebû Osman ve Cüneyd'in sohbetinde bulunmuştu. Şûnîziye'de yaşadı, Bağdat'ta vefat etti.[1]

Şöyle dediği nakledilir: "Onüç kere tevekkül hali üzere hac yaptım. Bakınca gördüm ki, hepsi de nefsin hevesine göre yapılmış!" Bunun böyle olduğunu nereden bildin diye soranlara şu cevabı verdi: "Şundan bildim: Bir kere annem bana, 'Su testisini getir,' dedi ve bu nefsime ağır geldi. O zaman anladım ki, nefsin hırsına uyarak hac yapmışım!"

Bir fakir anlatıyor: Bağdat'taydım, aklımda hep hac yapma arzusu vardı. Murta'iş gelir; bir su tulumu, bir ip, bir çift de ayakkabı satın alıp çölün yolunu tutmam için bana onbeş altın getirir diye kalbimden geçti. Tam o sırada biri kapıyı çaldı, açtım, Murta'iş'i karşımda gördüm. Elindeki keseyi uzatarak, "Al bunu!" dedi. "Hayır, almam." "Al diyorum sana, beni daha fazla üzme. Kaç altın istemiştin?" "Onbeş altın." "Al, işte tam onbeş altın!"

Naklederler ki, bir gün Bağdat'ın bir mahallesinden geçiyordu; susamıştı, bir evden su istedi. Güzel bir kız elindeki testiden kendisine su verdi, ama gönlü de onun güzelliğinin avı oldu. Bağdat'ın servet sahiplerinden olan hane sahibi gelene kadar orada oturdu. Ev sahibi gelince, "Bey, gayet susamıştım, gönlüm su istiyordu, evinden bana içmek için su verdiler, ama gönlümü de çaldılar" dedi. Adam, "O, benim kızımdır, sana nikâhladım, karın olsun," dedi ve onu eve alarak nikâh kıydı. Sonra kendisini hamama gönderdi, yamalı eski elbiselerini çıkardı, temiz elbiseler giydirdi.

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:355; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* II:462; *Kuşeyrî Risalesi,* 160; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:105; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:317; *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* II:38; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* VII:221; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 252; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 349.

Akşam olunca eve geldi. Kızla gerdeğe girdi. Sonra Murt'iş kalktı, namaz kılmakla meşgul oldu. Derken birden namaz arasında feryadı basarak, "Yamalı elbiselerimi getirin!" dedi. "Ne oldu?" diye soranlara dedi ki: "Sırrıma şöyle nida ettiler: 'Bize muhalif olan bir bakış nedeniyle üzerindeki salâh ve takva elbisesini soyup aldık, şayet (emrimize ve hükmümüze aykırı olacak şekilde) bir kere daha bakacak olursan bâtınındaki marifet elbisesini de çıkarırız.' " Murta'iş daha sonra yamalı hırkasını giydi, kadını da boşadı.

Naklederler ki, kendisine, falan kişi su üzerinde yürümektedir diyenlere şu cevabı verdi: "Aziz ve Celil Allah'ın hevesine muhalefet etmek için kendisine tevfik verdiği kimse su ve havada yürüyen kimseden daha büyüktür!"

Naklederler ki, bir kere ramazan'ın sonunda Bağdat Camiinde itikâfa girmiş, iki gün sonra itikâftan çıkmış, bunun nedeni sorulunca da, "Orada bulunan (zahit ve) kurrâdan oluşmuş bir cemaati (ve ham sofuları) görmeye takat getiremedim, takatlarını büyük görmeleri (ve Allah'a değil, ibadetlerine güvenmeleri) bana çok ağır geldi," dedi.

Sözleri

- Kim amelinin kendisini cehennemden kurtaracağı veya cennete götüreceğini sanarsa kesin bir biçimde kendini tehlikeye atmıştır. Allah fazl ve lütfuna güveneni cennete koyar. Nitekim yüce Allah, **'De ki, Allah'ın lütfu ve rahmetiyle! İşte bununla ferahlasınlar'** [YÛNUS 10:58] buyurmuştur.
- Nedenlerle (huzur ve) dinginlik bulmak, gönlün müsebbibu'l-Esbâb'a [Allah] güvenmesine engel olur.
- Kul Allahü Teâlâ'nın sevgisine neyle erişir diye soranlara, "Yüce Allah'ın nefret ettiği şeyden nefret etmekle; bu şey (nefs ve) dünyadır," diye cevap vermişti.
- Tevhidin aslı üç şeydir: Allah'ı Rab olarak tanımak, vahdaniyetini ikrar etmek, hiçbir şeyin Ona eşit olamayacağını kabul etmek.
- Arif, Ma'rûf'un avıdır, ikramda bulunarak kutsallık makamında oturtmak için onu avlamıştır.
- Bütün muameleler şu iki şeyle sıhhatli hale getirilir: Sabır ve ihlas. Muameleler üzere sabır, muamelelerde ihlas.
- İhlas sahibi gönlünü Hakka verince teselli bulur, halka verince efkârlı olur.
- Tasavvuf güzel ahlaktır.
- Tasavvuf, sahibini dedikodudan ve tartışmadan uzak tutan ve onu lütfu bol Al-

lah'a kadar götüren bir haldir. Oraya erince onu dışarı çıkarırlar, ta ki Allah baki, o fani olsun!

- Şu (tasavvuf) ciddi bir mezheptir, hiçbir şekilde ona şaka karıştırmayınız.
- En aziz sohbet, fukaranın fukarayla olan sohbetidir. İmdi bir fakiri başka bir fakirden ayrı görünce yakînen bil ki, o illetten özgürleşmiş değildir.
- Kendisinden nasihat isteyenlere dedi ki: "Sizin için benden daha hayırlı olana gidiniz ve beni de hakkımda sizden daha hayırlı olanla baş başa bırakınız, vesselam."

EBÛ ABDULLAH MUHAMMED FAZL

(ö. 310/922)

Keramet ve hakikatlerde temkin sahibi, işaretler ve inceliklerle belirgin, her taifenin makbulü, özel latifeler sahibi, aşk ve akıl gülistanının arslanı Ebû Abdullah Muhammed Fazl (r.a.) ulu şeyhlerden olup herkesçe yüce sayılırdı. Riyazet ve fütüvvette eşsizdi. Ahmed bin Hadraveyh'in müridi olup Tirmizî'yi de görmüştü. Ebû Osman Hîrî'nin kendisine büyük bir meyli vardı. Hatta bir kere ona yazdığı bir mektupta, "Bedbahtlığın belirtisi nedir?" diye sormuş ve şu cevabı almıştı: "Üç şey. Birincisi Allahü Teâlâ bir kimseye ilim verir, ama amelden mahrum bırakır. İkincisi amel de verir, ama ihlastan mahrum eder. Üçüncüsü salihlerle sohbeti nasip eder, ama onlara hürmet etmekten mahrum eder."[1]

Ebû Osman Hîrî onun hakkında, "Muhammed bin Fazl, insanların simsârıdır, (Allah ile kulu arasında aracılık yapar)," demiştir.

Bütün celâlet ve azametine rağmen Ebû Osman, "Kendimde güç bulsam, yüzüyle sırrını saflaştırmak için Muhammed bin Fazl'ın huzuruna varırdım," derdi.

Belhlilerden çok eziyet çekmişti, en sonunda da Belh'ten kovmuşlardı. Şöyle dua etmişti: "Ya Rab! Onlardan sıdkı geri al!" (Bir daha Belh'ten sıddık çıkmamıştı.)

Naklederler ki, gönül selameti neyle olur sorusuna şu cevabı vermişti: "Hakka'l-yakîn makamında kaim olmakla. Bu bir hayat olup ilme'l-yakîni ondan sonra verirler, ta ki ilme'l-yakîn ile ayne'l-yakîn irdelensin ve böylece selamete erilsin. Önce ayne'l-yakîn olmadıkça ilme'l-yakîn olmaz. Zira eğer bir kimse Kâbe'yi görmemişse asla Kâbe hakkında ilme'l-yakîn sahibi olamaz. Şu halde malum olmuştur ki, ilme'l-yakîn ancak ayne'l-yakînden sonra doğar. Zira ayne'l-yakînden önce kişinin sahip olduğu malum ilim onun himmet ve çabasından ibarettir. Ondan dolayı doğru ya da yanlış da olabilir. İlme'l-yakîn belirince ilme'l-yakîn ile hakka'l-yakîndeki hakikatler ve esrar irdelenebilir. Bunun örneği şudur: Bir kimse bir kuyuya düşüp orada büyüse, sonra aniden dışarıya çıkarılsa, güneşin ışıklarından hayrette kalır. (Bu ışıkların

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:232; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 212; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* IV:165; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:88; *Kuşeyrî Risalesi,* 144; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:282; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 352; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* II:52; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 168.

ve güneşin ne olduğunu hemen kestiremez.) Bir süre bu hal üzere sebat eder, nihayet güneşi görme alışkanlığını kazanır, böylece güneş hakkında ilim doğar ve bu ilme dayanarak güneşin esrarı iredelenebilir ve temaşa edilebilir.

Sözleri

- Şaşarım o kimseye ki, hevesiyle Onun evine (Kâbe'ye) gider ve ziyaret eder de Ona ulaşmak için hevesine ayak basmaz!
- Sûfi bütün belalardan sefa bulan ve tüm insanlardan gayb olan zattır.
- Nefsin arzularından kurtulup rahata ermek ihlas dairesinde mümkündür.
- Şayet mürit aklının köşesiyle dünyaya şöyle bir bakarsa sen onun yüzüne bakma, zira o tasavvuf yolundan dönmüştür.
- İslam insandan dört nedenle ayrılır: Bildiğiyle amel etmezse; bilgisizlikle amel ederse; bilmediğini öğrenmezse; halkın öğrenmesini engellerse.
- İlim üç harftir: Ayın, lâm, mim. Ayın ilimdir, lâm ameldir, mim ilim ve amelde Hakkın ihlasına mazhar olmaktır.
- Marifet ehlinin en büyük olanı, şeriat hükümlerini yerine getirirken en çok çabalayan, cennete saygı göstermede ve tabi olmada en fazla gayret edendir.
- Mahabbet diğerkâmlık ve fedakârlıktan ibarettir. Bu da şu dört şeydir: Birincisi zikir daima gönülde, gönül ise neşededir. İkincisi Hakkı zikir nedeniyle muazzam bir üns ve huzura sahip olmak. Üçüncüsü meşguliyetlerden ilgiyi kesmek ve yol kesen her şeyden el etek çekmek. Dördüncüsü Onu kendine ve Ondan başka her şeye tercih etmek. Aynen, **'De ki, babalarınız, çocuklarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretleriniz, kazanmış olduğunuz mallarınız, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticaretiniz ve hoşunuza giden meskenleriniz, eğer Allah'tan, Resul'ünden ve onun yolunda cihat etmekten sizce daha sevimliyse, o vakit Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyiniz. Şüphe yok ki, Allah fâsık olan bir kavmi hidayete erdirmez'** [TEVBE 9:24] ayetinde belirtildiği gibi. Hakkı sevenlerin vasfı, mahabbetlerinin diğerkâmlık ve fedakârlık esasına dayanmasıdır. Bundan sonra onların muameleleri şu dört menzilden geçer: Birincisi mahabbet, ikincisi heybet, üçüncüsü hayâ, dördüncüsü hürmet.
- Zahitlerin diğerkâmlığı ihtiyaç bulunmadığı zaman, fütüvvet ehlinin diğerkâmlığı ihtiyaç zamanında olur.
- Züht dünyayı terk etmektir. Bundan sonra eğer gücün yeterse (dünyayı) başkalarına feda edersin, yetmezse kendin yersin!

EBÛ HASAN BÛŞENCÎ

(ö. 348/959)

Çalışkan, sadık, yük çeken ihlaslı, tek renkli tevhide inanan şeyh Ebû Hasan Bûşencî (r.a.) Horasan'daki fütüvvet ehlinden olup çağındakilerin en muhteremi ve tasavvuf yoluna dair en çok bilgi sahibi olanıydı. Tecritte çok sağlamdı. Ebû Osman, İbn Atâ, Cerirî ve Ebû Amr gibi sûfilerle görüşmüş, yıllarca Bûşenc'ten uzaklarda, Irak'ta yaşamış, memleketine dönünce zındık olmakla suçlanmış, ayrılarak bu sefer Nişabur'a gelmiş ve ömrünün kalan kısmını burada geçirmişti ve malum şekilde meşhur olmuştu.[1]

Derler ki, çiftçinin biri eşeğini kaybetmiş, "Nişabur'da zahit bir Türk var mıdır?" diye sormuş, "Ebû Bûşencî var," diye cevap alınca yanına varmış ve eteğine sarılarak, "Eşeğimi sen çaldın," demiş. Bûşencî, "Ey genç! Yanılıyorsun, zira ben seni şimdi yeni görüyorum," demişse de çiftçi, "Sen çaldın," diye tutturmuş, bu hal karşısında o da çaresiz kalmış, nihayet ellerini havaya kaldırarak, "İlahi, beni bundan satın al," diye dua eder etmez biri çıkagelmiş ve, "Onun yakasını bırak, çünkü eşeğini buldum," diye bağırmıştı. Bundan sonra çiftçi, "Ey şeyh! Eşeği senin çalmadığını biliyordum. Ancak ben bu dergâhta hiç senin gibi nur yüzlü birini görmemiştim. Bu yüzden nefesin aracılığıyla amacıma ermek istedim," dedi.

Naklederler ki, bir gün sûfiler tarzında yürüyorken bir Türk çıkageldi ve ensesine bir tokat atıp savuştu gitti. Halk ona, "Sen ne yaptın? O zamanın ulularından Ebû Hasan denilen zattır," deyince pişman oldu, geri döndü ve şeyhten özür diledi. Şeyh ona dedi ki: "Ey dost! Gönlün rahat olsun, çünkü biz bu hareketi senden görmedik, bu hareket öyle bir makamdan gelmiştir ki, hiç hata yapmaz. (Bu ilahi bir şamardır!)"

Naklederler ki, abdesthanede olduğu sırada, "Bu gömleğin falan dervişe verilmesi gerekir," diye aklına geldi ve hemen hizmetçiye seslenip, "Bu gömleği üzerimden

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:379; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 458; *Kuşeyrî Risalesi,* 169; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:120; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 264; *el-Muntazam,* VI:291; İbn Sübkî, *Tabakatu's-Şafiiyye,* II:244; *en-Nücumu'z-Zâhire,* III:320; *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* II:12.

çıkarıp falan dervişe ver," dedi. Hizmetçi, "Ey şeyh! Dışarı çıkana kadar sabredemez miydin?" dedi. "Korkuyorum ki, şeytan yol keser de gönlümü bu düşünceden soğutur," dedi.

"Nasılsın?" diye sorulduğunda şöyle dediği nakledilir: "Allah'ın nimetlerini yiye yiye dişlerim yıprandı, dilim ise (Ondan) şikâyet ede ede yoruldu! (Ne kötü insanım!)"

Mürüvvet nedir sorusuna, "Kirâmen kâtipleriyle bulunduğun halde üzerine haram kılınan şeyleri işlememendir (melekler sana bakarken günah işlemen adamlık değildir)" demişti.

Tasavvuf nedir diye sordular. "Bugün tasavvufun ismi var, hakikati yoktur. Daha önce hakikati vardı, ismi yoktu," dedi.

Yine tasavvuftan sorulunca, "Tamahkâr olmamak, ama daima faaliyette bulunmaktır," dedi.

Fütüvvetten sorulunca da, "(Allah'ın ve insanların hukukunu) en güzel bir şekilde gözetmek, daima murakabe halinde olmak ve içe aykırı düşen bir dış tavır ortaya koymamaktır," demişti.

"İhlas, kirâmen kâtiplerinin yazamadığı, şeytanın bozamadığı ve insanoğlunun bilemediği bir şeydir. (Kul ile Mevlâsı arasındaki bir sırdır.)"

"İmanın evveli ahirine bağlıdır."

İman ve tevekkül nedir sorusuna şu cevabı verdi: "Yemeği kendi önünden yemen, lokmayı gönül rahatlığıyla çiğnemen ve sana ait olan rızkın mutlaka seni bulacağını bilmendir."

"Kim nefsini aşağılık kılarsa Allahü Teâlâ onu aziz kılarak kadrini yüceltir, kim nefsini aziz görürse Allah onu (halk nazarında) aşağılık kılar."

Kendisinden dua isteyen birisine, "Hak Teâlâ seni senin fitnenden muhafaza buyursun," dediği nakledilir.

Naklederler ki, vefatından sonra dervişin biri mezarının başına vardı ve (orada dua ederek) Hak Teâlâ'dan dünyalık istedi. Gece olunca rüyada Bûşencî'yi gördü, kendisine dedi ki: "Ey Derviş! Mezarımızın başına gelince dünyayı isteme. Şayet dünyayı isteyeceksen dünya beyi olanların mezarlarının başına git. Buraya gelince himmetini yüce tutarak iki âlemden ilgiyi kes.

MUHAMMED BİN ALİ TİRMİZÎ

(ö. 285/898)

Sünnetin selimi, ümmetin büyüğü, evliyanın müctehidi, kalbi temizlerin müferridi, ilahi harimin muhteremi, çağın şeyhi Muhammed bin Ali Tirmizî (r.a.) şeyhlerin muhteşem ve velilik sahiplerinin muhteremlerinden olup herkesin diliyle öğülmüştür. Manaları şerh konusunda bir harika; hadis, rivayet ve haber konusunda mevsûkdu. Marifetlerin ve hakikatlerin beyanı babında acayip bir haldeydi. Kavli kâmil, yumuşaklığı güçlü, şefkati bol ve huyu muazzamdı. Birçok riyazete ve keramete sahipti. İlmin her dalında Kâmil, şeriat ve tasavvufta içtihat ehliydi. Tirmizîler cemaati ona tabi olmuşlardı.[1]

Mezhebi ilim üzerine kurulmuştu, çünkü o bir âlim-i Rabbânîydi. Kimsenin taklitçisi değildi. Zira keşif ve esrar sahibiydi. Gayet mükemmel bir hikmete sahip olduğundan Hakîm-i Evliya [Velilerin Bilgesi] derlerdi. Ebû Tûrâb, Ahmed Hadraveyh ve İbn Cellâ'nın sohbetinde bulunmuş ve Yahya bin Muâz'la konuşmuştu. Nitekim bu konuda, "Bir gün bir tartışmada konuşmuştum. Bu konuşmada Emîr Yahya (şaşkın) oldu," demişti. (*Hatmü'l-Evliyâ*, 388)

Meşhur ve (dillerde) dolanan birçok eseri vardır. Çağında, Tirmiz'de onun sözünü anlayabilecek kimse bulunmadığından şehir halkı ona sırt çevirmişlerdi. Başlangıçta ilme talip olan iki kişiyle ilim öğrenmek için sözleşmişlerdi, karar gerçekleşme yoluna girince annesi üzüldü ve, "Canım evladım! Ben zayıf ve kimsesizim. İşlerimi sen görüyorsun, şimdi yalnız ve âciz olan ben biçareyi kime bırakıyorsun?" dedi. Bu sözden oğlanın gönlüne bir dert düştü. Seferden vazgeçti, o iki arkadaşı ilim öğrenmek için onsuz yola düştüler. Birkaç gün geçtikten sonra gitti mezarlığa oturdu ve, "Ben burada cahil ve ihmal edilmiş bir halde kaldım, arkadaşlarım ise ilimde kemal

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, X:233; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, IV:167; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:91; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, II:45; *Kuşeyrî Risalesi*, 149; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 169; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 353; İbn Sübkî, *Tabakatu's-Şafiyye*, II:240; Geniş bilgi için bkz. *Kitabu Hatmi'l-Evliya*, ed. Osman İsmail Yahya, Beyrut, 1965. Bu eser içindeki "Bûdûvvû Şen'i Ebi Abdillah" risalesi, 14, 32; Fuat Sezgin, *GAS*, I:653.

derecesine ulaşmış halde döneceklerdir," diyerek hüngür hüngür ağladı. Bu sırada ansızın nur yüzlü bir ihtiyar çıkageldi ve, "Çocuk! Neden ağlıyorsun?" dedi. O da halini anlattı. İhtiyar, "Kısa sürede o iki arkadaşını ilimde geçmen için her gün sana ders vermemi arzu eder misin?" diye sordu. "Evet, arzu ederim." İhtiyar her gün ona ders veriyordu. Üç yıl böyle geçti. Ancak bundan sonra o ihtiyarın Hızır (a.s.) olduğu malum oldu ve şöyle dedi: "İşte şu (manevi) devleti validemin rızası sayesinde buldum."

Ebû Bekir Verrâk anlatıyor: "Her pazar gecesi Hızır Aleyhisselam onun yanına gelir, vakıaları (ve manevi halleri) birbirlerinden sorarlardı."

Yine Verrâk anlatıyor: Bir gün Muhammed bin Ali Hakîm bana, "Bugün seni bir yere götüreceğim," dedi. "Şeyh bilir," dedim ve onunla gittim, çok geçmeden gayet vahşi bir çöl gördüm. Bu çölün ortasındaki yeşil bir ağacın altına altın bir taht konulmuş, burada bir de çeşme var, tahtın üzerinde süslü elbiseler giyinmiş biri var. Şeyh bu zatın yanına varınca ayağa kalktı ve şeyhi tahta oturttu. Bir süre geçtikten sonra bir cemaat sökün etti, gelenlerin sayısı kırka ulaştı. İşaret etmeleri üzerine semadan bir sofra çıktı, yemeklerini yediler. Sonra şeyh o zata soru sordu, o cevap verdi. Verilen cevapların bir kelimesini bile anlayamamıştım. Bir süre geçtikten sonra şeyh destur istedi, geri döndü ve bana, "Haydi, cennetlik (ve bahtiyar birisi) oldun, gidelim," dedi. Aradan bir zaman geçtikten sonra Tirmiz'e geldik. "Ey şeyh! Orası neresidir? O zat kimdir?" dedim. "Orası İsrailoğulları çölü, o zat Kutbü'l-Müdâr, (yanındakiler de kırk erenler)" dedi. "Kısa bir sürede ta oraya kadar nasıl gidip geri geldik?" dedim. "Ey Verrâk! Götüren O olunca, senin için önemli olan ulaşmanın keyfiyeti değil, ulaşmaktır," dedi.

Şunu anlattığını naklederler: Nefsimin tâat üzere olmasını sağlamak için onunla bir hayli uğraştım. Ama başa çıkamadım. Nihayet kendimden ümit keserek, "Galiba Allahü Teâlâ bu nefsi dünya ve cehennem için yaratmış. Cehennemi nasıl doyuracağım ve dolduracağım?" deyip Ceyhun ırmağının kenarına gittim, birisine, "Elimi ve ayağımı bağla," dedim. (Adam istediğimi yaptı ve oradan) geçip gitti. Sonra yanım üzerine yuvarlanarak kendimi nehre attım, amacım suda boğulmaktı, su çarptı ve elimi açtı, bir dalga geldi, beni kenara fırlattı, kendimden ümit keserek, "Suphanallah! Allah öyle bir nefs yaratmış ki, ne cennete ne de cehenneme layık!" dedim. Kendimden ümit kestiğim o anda, bu anın bereketine ve hürmetine benim için sır keşfolundu, bana gereken şeyin ne olduğunu gördüm. Yaşadığım sürece hep o anın bereketiyle yaşamak için o saatte kendimden gayb olurum.

Ebû Bekir Verrâk anlatıyor: Bir gün şeyh yazdığı eserlerin birkaç fasikülünü ba-

na vererek, "Götür bunları Ceyhun ırmağına at," dedi. Fasiküllere baktım, hep latif ve ince meselelerle dolu. Atmaya gönlüm razı olmadı, getirip eve koydum, şeyhe de, "Tamam, attım," dedim. "Attığında ne gördün?" dedi. "Hiç," dedim. "O halde atmamışsın, git ve at," dedi. Bunun üzerine bir olan zor halim iki oldu. Biri; acaba bunları niçin suya atıyor? Diğeri; suya atıldıklarında acaba nasıl bir harika görünecek meseleleriydi. Tekrar gittim ve fasikülleri Ceyhun'a attım. Gördüm ki, Ceyhun'un suları ikiye ayrıldı, içinden kapağı açık bir sandık çıktı. O fasiküller bu sandığın içine düştü. Sonra kapak kapandı ve Ceyhun eski şekilde akmaya başladı. Bu manzara karşısında şaşıp kaldım. Şeyhin huzuruna geldiğimde (olanları kendisine naklettim), "İşte şimdi attın!" dedi. "Ey şeyh! Allah'ın izzeti ve hakkı için bunun sırrını bana anlat," dedim. Dedi ki: "Bu taifenin ilmine [tasavvufa] dair bir şey yazmıştım. Onun hakikatini keşif ve idrak etmek akıl için çok zordu. Bunu kardeşim Hızır benden istedi ve sandığı onun emriyle bir balık oraya getirdi. Hak Teâlâ suya bu sandığı ona ulaştırmasını emretti."

Naklederler ki, başka bir seferinde yazdıklarının hepsini götürüp suya atmış, Hızır bunların cümlesini alıp geri getirmiş ve, "Kendini bununla meşgul edersin!" (ve böylece avunursun) demişti.

Diyor ki: "Onun eseridir desinler diye asla bir risale yazmadım. Ancak vakit (ve manevi halim) şiddetlenip beni sıkıştırınca kitap yazmayla teselli bulurdum."

Naklederler ki, hayatında binbir kere Aziz ve Celil Allah'ı rüyasında görmüştü.

Naklederler ki, onun zamanında büyük bir zahit vardı. Durmadan Hakîm'e karşı itirazlar ileri sürerdi. Hakîm'in şu dünyada sahip olduğu yalnızca bir tane kulübeydi. Hicaz'a yaptığı seferden döndüğünde, kapısı olmayan bu kulübenin içine bir köpeğin gelip yavruladığını gördü. Şeyh iti buradan çıkarmak istedi. "Ola ki kendiliğinden yavrularını alıp çıkarır," diye seksen defa kulübeye gelip gitti. Aynı gece sözü edilen zahit rüyasında Peygamber'i (s.a.v.) gördü. Hz. Peygamber zahide, "Ey falan, evine giren bir köpeği çıkarmak için seksen kere köpekten ricada bulunan birisiyle kendini eşit mi tutuyorsun? Şayet ebedi olarak saadet bulmak istiyorsan, var, onun vereceği hizmet kuşağını beline bağla," diye buyurdu. Bu zahit Hakîm'in bu yoldan kendisine barış teklif etmiş olmasından utandı. Bundan sonra geriye kalan ömrünü şeyhe hizmet ederek tüketti.

Naklederler ki, "Şeyh kızınca siz onun kızdığını anlayabiliyor musunuz?" diye sormuşlar, müritler de şöyle demişlerdi: "Anlıyoruz; bizden bezdiği gün bize karşı daha iyi davranır, ekmek yedirir, su verir, ağlayıp sızlanır ve, 'İlahi! Ben ne yaparak seni gazaplandırdım ki, bunları üzerime gönderiyorsun (ve bana saldırtıyorsun)?'

Rabbim! Tevbe ettim, sen onları tekrar salâh haline iade buyur" der. Şeyh böyle dediğinde (onun hışma geldiğini) bilir ve içine düştüğü beladan çıkarmak için tevbe ederdik.

Naklederler ki, şeyh bir süre Hızır'ı görememişti. Derken günlerden bir gün cariye bebeğin elbiselerini yıkamış, leğen de pislik ve idrarla dolmuştu. Şeyh temiz elbiselerini giymiş ve sarığını sarmış camiye gidiyordu. Meğer cariye bir talebi nedeniyle öfkelenmişmiş, pislik dolu leğeni alıp yukarıdan şeyhin başına döktü. Şeyh hiçbir şey söylemedi ve öfkesini yuttu. Derhal Hızır belirdi ve, "Bak, bu hakarete katlandığın için bizi gördün!" dedi.

Naklederler ki, şeyh o derece edepliydi ki, ailesinin yanında bile asla sümkürmemişti. Bunu işiten birisi onu ziyarete gitti, camide olduğunu görünce namazını bitirsin diye bir süre bekledi. Şeyh camiden çıktı, adam da peşinden yürüdü ve içinden, "Söylenenlerin doğruluğunu keşke bilsem," dedi. Şeyh (onun içinden geçenleri) firasetle bildi ve yüzünü ona doğru çevirerek sümkürdü. Adam hayret etti ve içinden, acaba söylenenler mi yalandır, yoksa bu hareket, büyüklerin sırrını araştırmamam gerektiğini ihtar eden şeyhin bana vurduğu bir kamçı mıdır dedi. Bunu da bilen şeyh ona döndü ve dedi ki: "Evlat! Sana söylenenler doğrudur. Ancak bütün sırların sana emanet edilmesini istersen Hakkın sırrını halktan koru, çünkü hükümdarların sırrını açığa vuranlar sır emanet edilmeye layık olamazlar!"

Naklederler ki, gençliğinde güzel bir kadın onu (sevişmek için) kendisine davet etti, ama o bu davete icabet etmedi. Derken kadın bir gün onun bağda olduğunu haber aldı, yola düşüp oraya gitti. Şeyh durumu fark edince oradan kaçtı, peşine düşüp koşan kadın, "Sen benim kanıma girmek için çabalıyorsun," diye feryadı bastı. Fakat şeyh hiç ondan tarafa bakmadı, yüksek bir duvarın yanına gitti, kendini oradan (öbür tarafa) attı. Zamanla Hakîm Tirmizî ihtiyarlayınca bir gün sözlerini ve hallerini şöyle bir zihninden geçirdi. O hal aklına geldi, "O kadının teklifini kabul edip ihtiyacını tatmin etseydim ne olurdu? Zaten o zaman gençtim, daha sonra da tevbe edebilirdim," diye kalbinden geçti. Zihninde böyle bir hatırın olduğunu görünce müteessir oldu ve, "Ey günahla dolu olan habis nefs! Kırk yıl önce gençken hatırında böyle bir şey yoktu. Şimdi bunca mücâhededen sonra günah işlemedim diye pişman olman hatırına nereden geldi?" dedi ve gayet büyük bir üzüntüye kapıldı, bir köşeye çekilip matem tuttu. Üç gün sonra rüyasında gördüğü Peygamber (s.a.v.) ona dedi ki: "Ey Muhammed (bin Ali)! Hiç üzülme, çünkü bu durum halinde bir gerilemenin olduğunu göstermez. Aklından böyle bir düşüncenin geçmiş olmasının nedeni vefatımızın üzerinden bir kırk yılın daha geçmiş olması, dünyadan

ayrılmamızın üzerinden daha çok zaman geçmiş olması ve böylece bizim daha da uzaklarda kalmamızdır. Yoksa senin bunda ne bir kabahatin var ne de halinde bir gerileme var. Başına gelen şey sıfatında bir eksikliğin meydana gelmesinden değil, bizim dünyadan ayrılış süremizin uzamış olmasındandır."

Şöyle demişti: Bir kere hasta olmuş ve fazlaca zikr yapamaz olmuştum. Kendi kendime, yazık, bunca iyi işler yapmamı sağlayan sıhhatim geçti gitti demiştim. Bunun üzerine şöyle bir ses işittim: "Ey Muhammed (bin Ali)! Ne biçim söz söyledin? Senin yaptığın iş, bizim yaptığımız iş gibi değildir. Senin yaptığın iş ancak yanılma ve gaflet, bizim yaptığımız iş ancak doğruluktur. (Sana hastalık verdiysek hata mı ettik?)" Bu söz üzerine pişman oldum ve tevbe ettim.

Diyor ki: Bir kimse birçok riyazet çektikten, zahir edeplerin çoğunu yerine getirdikten, ahlakını düzeltme işi olduktan, Allahü Teâlâ'nın ihsanlarının nurları gönlünde baş gösterdikten, bu nedenle gönlü genişledikten, göğsü açıldıktan, nefsi tevhidin enginliğine gittikten ve o yüzden de sevindikten sonra mutlaka o noktada inzivayı terk eder; konuşmaya başlar, bu yolda kendisine yüz gösteren fütuhatı açıklar. Nihayet konuşması ve gaybtan gelen fütuhattan söz etmesi nedeniyle halk kendisine ağırlama ve ikramda bulunur, onu büyük sayarak hürmet eder. Derken nefs bu duruma konar, tıpkı bir arslan gibi içerden dışarıya doğru sıçrar, o kişinin ensesine oturur, başlangıçtaki mücadelesi sırasında bulduğu (manevi zevkler ve) lezzetler yayılır ve dağılır. Bu durumdaki nefs aynen bir sıçramayla ağdan kurtulan balığa benzer. Ağdan kurtulan balığın deryaya nasıl daldığını düşünün. O hiç bir kere daha ağa sokulabilir mi? Tevhidin enginliğine varan bir nefs başlangıçta olduğundan bin kere daha habis ve hilekârdır! Çünkü ilk önce bağlı bir haldeyken bu sefer azat ve serbest bir haldedir. Başlangıçta kendisi beşeriyetin dar sahasında (kötü işler için) bir alet haline getirilmişken, bu noktada tevhidin enginliğinde kendisi (başkalarını kötü işlere) alet etmektedir. İmdi nefsten asla emin olma ve kulağın daima kirişte olsun, ta ki nefse karşı zafer kazanasın. Söylediğim afetlerden sakın, zira şeytan iç (âlemde) bağdaş kurup oturmuştur!"

Aynı şekilde yine Muhammed bin Ali Hakîm rivayet etmiştir: (Yeryüzüne inen) Âdem ile Havva birbiriyle buluşup tevbeleri kabul edildikten sonra Âdem (a.s.) bir gün işe gitti. O sırada İblis, Hannâs adındaki çocuğunu Havva'nın önüne getirip, "Benim önemli bir işim çıktı, geri dönünceye kadar çocuğuma bakar mısın?" dedi. Havva, bu teklifi kabul edince İblis oradan ayrıldı. Âdem geri gelince, "Bu kimdir?" diye sordu. Havva, "İblis'in çocuğu, bana ısmarladı," diye cevap verdi. Bunun üzerine Âdem, "Bunu niçin kabul ettin?" diye Havva'yı kınadı. Kızdı, o çocuğu öldürdü,

parçaladı ve her bir parçasını bir ağacın dalına astı. İblis dönünce, "Çocuğum nerede?" diye sordu. Havva da olanları anlatarak, "Paramparça edildi ve her parçası bir dala asıldı," dedi. Bunun üzerine İblis çocuğuna seslenince parçalar birbirine bitişti, tekrar hayat bularak İblis'in yanına geldi. Başka bir seferinde daha İblis, Havva'ya, "Önemli bir işim daha çıktı, çocuğa bakmayı kabul et," dedi. Ama bu sefer Havva kabul etmedi. Ancak İblis teklifini kabul ettirene kadar yalvardı yakardı, sonra oradan ayrıldı. Âdem gelince onu gördü ve, "Bu nedir?" diye sordu. Havva olanları anlatınca Âdem bu yüzden onu incitti ve, "Bunda bir sır vardır, bilemiyorum, benim sözümü tutmuyor, ama o Allah düşmanı şeytanın sözünü tutuyor ve dediklerine kanıyorsun," dedi. Sonra çocuğu öldürdü, ateşte yaktı ve külünün yarısını suya attı, öbür yarısını rüzgâra verdi ve gitti. O gittikten sonra İblis geldi ve çocuğu talep etti. Havva durumu anlattı. İblis çocuğa seslenince yine onun parçaları birbirine eklendi, hayata kavuştu ve o melunun, yani İblis'in önüne gelip oturdu. Bir zaman sonra İblis yine Havva'ya, "Ona bakmayı kabul et," diye rica ettiyse de Havva kabul etmeyerek, "Âdem beni mahveder," dedi. Bunun üzerine İblis yemin etti, and içti, Havva da kabul etti. Âdem geldi, onu gördü, öfkelendi. Böyle böyle İblis çocuğunu birkaç defa daha Havva'ya emanet bıraktı. Âdem bu yüzden Havva'ya kızıyor ve İblis'in çocuğunu öldürüyordu. En sonunda Âdem, "Ne olacağını Allah bilir. Sen onun sözünü dinliyor da benim dediğimi dinlemiyorsun (diye onu tehdit etti)." Sonra kızdı, İblis'in (sonuncu seferinde bir koyun şekline sokarak getirdiği) çocuğu Hannâs'ı katletti; kazana koyup pişirdi, yarısını kendisi yedi, öbür yarısını Havva'ya verdi. İblis geri gelip çocuğu isteyince Havva ona durumu anlatarak, "Pişirdik, yarısını ben yedim, öbür yarısını Âdem," deyince İblis, "Hah, zaten benim amacım da buydu, böylece Âdem'in içine girmek için kendime yol buldum, onun göğsü bana ikametgâh olunca amacım gerçek oldu," demişti. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: **'Cin ve insan çeşidinden olan mahlukların kalplerine vesvese veren Hannâs'ın şerrinden....'** [NÂS 114:5]

Sözleri

❧ (Beşeri) sıfatlardan bir sıfat kalan kişi, 'Üzerinde bir dirhem bile borç kalmış olsa azat olamayan ve o bir dirhemin kulu olan azadı şarta bağlı köle gibidir. Ama azat olanın üzerinde hiçbir şey kalmamıştır. Bu çeşit kimseye örnek meczuptur. Zira Allahü Teâlâ onu kendine cezbettiğinde nefs köleliğinden (ve bedeni kulluktan) azat kılmıştır. (Dinin ve şeriatın hükümlerinden sorumlu tutmamıştır.) İmdi hakiki manada hür odur. Nitekim Allahü Teâlâ, **'Allah dilediğini kendisi için seçecek, pişmanlık ehlini kendine hidayet edecektir'** [ŞÛRÂ 42:13] buyurmuştur.

İmdi seçilenler cezbeye tutulan kimselerdir; hidayet ehli ise ona giden yolu pişmanlıkla arayan ve bulan taifedir.

⁂ Meczup için bazı menziller vardır. Şöyle ki: Onlardan bazılarına nübüvvetin üçte birini, bazısına yarısını, bazısına bundan daha fazlasını verirler. Bu fazlalık giderek artar ve nihayet öyle bir meczuba varılır ki, onun nübüvvetten aldığı nasip, öteki meczupların hepsinin aldığı nasipten daha çoktur. Bütün evliyanın sonuncusu ve başı işte odur. Tıpkı Muhammed Mustafa'nın da (s.a.v.) bütün nebilerin sonuncusu olup nübüvvetin onunla son bulması gibi (velilik de bununla mühürlenmiştir.)

⁂ (Evliyanın sonuncusu) denilen o meczup Mehdi olabilir. Eğer biri çıkar da, "Evliyanın nübüvvetten nasıl nasibi olur?" derse deriz ki: Peygamber (s.a.v.) buyurmuştur ki: *'Ölçülülük, iyi bir hidayet ve güzel bir alamet, nübüvvetin yirmialtı parçasından biridir.'* İmdi meczupta ölçülük ve iyi bir hidayet bulunabilir. Nitekim Peygamber (s.a.v.), *'Dine uygun olup gerçekleşen rüya nübüvvetten bir parçadır,'* buyurmuştur. Başka bir yerde, *'Her kim haram bir kuruşu hasmına iade ederse nübüvvetten bir derece bulur,'* buyurmuştur. İmdi bütün bunlar bir meczupta bulunabilir. Ama evliyanın en sıhhatli işareti esas ve kök ilimlerden söz söylemeleridir.

⁂ Esas ve kök ilimler hangileridir sorusuna Hakîm Tirmizî şu cevabı vermişti: "İlm-i ibtidâ , ilm-i beka, ilm-i ahd ve misak, ilm-i hurûf. Hikmetin esasları bunlardır. Hikmet-i ulema da [doğrusu: Hikmet-i ulyâ] bundan ibarettir. Bu ilim ancak büyük velilerden çıkar ve bunu onlardan ancak velilikten nasip alanlar kabul edebilir. (Hakîm Tirmizî, *Hatmü'l-Evliyâ*, 359-362, 12. blm.)

⁂ [Ona sordular: "Veliler kötü sondan korkarlar mı?" Cevap verdi: "Evet, ancak bu tehlikeler karşısında duyulan (kendinden geçme ve iç sıkıntısı) gibi bir korkudur. Hak Teâlâ onların yaşamlarını karanlık hale getirmeyi hiçbir zaman arzu etmez." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 22)]

⁂ Onun zikriyle öylesine meşgul olmalıdır ki, ondan istekte bulunmaya imkân kalmamalı. Bu Balgam bin Bagura'nın yolunda olanların anlamayacakları kadar muazzam bir makamdır. (*Hatmü'l-Velâye*, 369-370) Balgam-yolunda olanlar hangi zümredir sorusuna, "İlahi ayetlere ve harikalara ehil olmayanlardır," diye cevap verdi.

⁂ Takva ve fütüvvetten sorduklarında dedi ki: "Takva, kıyamet günü hiç kimsenin yakana yapışmamasıdır, fütüvvet ise hiç kimsenin yakasına yapışmamandır."

⁂ Aziz kendisini günahın aşağılık kılmadığı kimsedir. Hür kendisini tamahın köleleştirmediği kimsedir. Hoca şeytanın esir almadığı kimsedir. Zeki Allahü Te-

âlâ'dan sakınan ve nefsini kendisi hesaba çeken kimsedir. (Hakka giden) yola düşen (ve hakikati bilen) bir kimsenin günahkârlara hiç itirazı kalmaz.

- Her kim bir şeyden korksa ondan kaçar, her kim Allah'tan korksa Ona (doğru) kaçar.
- Müslümanlığın kökü şu iki şeydir: Minneti görmek ve hicran korkusu.
- Yitirdiğin hiçbir şeye kaybolan niyete üzüldüğün kadar üzülme, zira hiçbir hayırlı iş niyetsiz sahih olmaz.
- Bir kimsenin himmeti din olursa, himmeti hürmetine bütün dünyevi işleri dinsel hale gelir. Bir kimsenin himmeti dünya olursa bütün dinsel işleri dünyevi hale gelir.
- Her kim verâ'sız nafakayla yetinirse fıska düşer.
- Kulluğun sıfatlarını bilmeyen rubûbiyetin sıfatlarını hiç bilmez.
- Nefsin baki olduğu halde Hakkı tanımak (ve Ona dair marifet sahibi olmak) istiyorsun ha? Nefs henüz kendini bile tanımıyor ve tanıyamamış, Hakkı nereden tanıyacak?
- Bir insandaki huyların en beteri kibri sevmesi ve işlerde irade sahibi olması (ve iradeyi kullanmasıdır). Çünkü kibir kendisinde kusur olmayan kişiye layıktır. İrade, ilminde hiç cehalet olmayan bir kişiden olursa sıhhatli olur.
- Yüz aç arslanın içine daldıkları bir koyun sürüsünü bozmaları, şeytanın bir an içinde yaptığı bozma kadar değildir. Yüz şeytanın yaptığı bozma, insan nefsinin kendisini bir an bozması kadar değildir.
- Kendisine zarar veren şeye sevinmesi, ayıp olarak kişiye yeter.
- [Hak Teâlâ kullarının rızkını teminat altına almıştır. Kulların da tevekkülü teminat altına almaları gerekir. (Allah rızka kefil olmuş, tevekkülü farz kılmıştır.) (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 219)]
- O Zata karşı murakabe halinde olmak gerekir ki, nazarı senden hiç yitmez; o Zata teşekkür etmek gerekir ki, (sana olan nimetleri kesintisizdir); o Zata boyun eğmek gerekir ki, asla Onun mülk ve saltanatının dışına çıkamayız.
- Fütüvvet (evdeki) misafir ile ikamet edenin nazarında eşit olmasıdır.
- Gerçek anlamda Hak Teâlâ'yı sevmek Onun zikriyle daimi bir biçimde ünsiyet etmektir.
- Kalp sonsuzdur demeleri doğru değildir. Zira her kalp için belli bir kemal noktası vardır ki, oraya ulaşınca durur. Fakat bu da yol sonsuzdur demektir. Bize göre bu sözle kalbin sureti kastolunmuştur. Zira mana itibariyle kalp sonsuzdur.

Nitekim bu konudan *Şerhu'l-Kalb* isimli eserimizde söz ettik.

- Peygamber'in (s.a.v.) zamanı dışında İsm-i Azam asla tecelli etmemiştir.

* * *

- [Kendileriyle konuşulup ilham gelenler (ilham ve feyze mazhar olanlar) kendi derecelerinde gerçekleştiler mi nefsin ortaya çıkmasından endişelenmezler. Nasıl nübüvvet şeytanın telkiniyle hükümsüz kılınmaktan korunmuşsa, görüşüp konuşma yeri (ilham ve feyz mertebesi) de tıpkı onun gibi nefsin telkininden ve fitnesinden korunmuştur. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 218-220)]
- Kalplerin kıvamı korkuda kemalle, nefslerin kıvamı takvada kemalledir.
- İnsan nedir ki? Açık bir zaaf, uzun bir dava!
- Müminin neşesi yüzünde, hüznü kalbindedir; münafıkın hüznü yüzünde, neşesi kalbindedir.
- Dünya hükümdarlar için gelin, zahitler için aynadır. Hükümdarlar onunla güzellenir. Zahitler afetlerine bakarak onu terk ederler.
- Orada kurtulmak amel çokluğuyla değil, ancak amellerin ihlaslı ve güzel bir hale getirilmesiyledir.
- Alçakgönüllülük ve teslimiyet hizmet ehlinin şartlarındandır.
- Dünyada iyilikten daha ağır bir yük yoktur. Çünkü sana iyilik yapan seni bağlamış, kötülük yapansa seni serbest bırakmış olur.
- [Çocukların maslahatı mekteplerde, eşkıyanınki hapishanelerde, kadınlarınki evlerde, gençlerinki ilimde ve yaşlılarınki camilerdedir. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 218-220)]
- [Marifetin nuru kalptedir, ışıltısı ise göğüsteki gönül gözündedir. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, II:46)]
- Fütüvvet Rabbin için nefsine hasım olmandır.
- Bir Müslümanı küçümsediğimde mutlaka marifetimde ve imanımda bir eksiklik bulmuşumdur.
- Veli daima halini gizler, ama her şey onun veliliğini ifade eder; iddiacı kendisinin veli olduğunu ifade eder, ama her şey onu yalanlar. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, II:46)

EBÛ BEKİR VERRÂK

(ö. 320/932)

İlim ve hikmet hazinesi, yumuşaklık ve masumiyette biricik, âbitlerin şerefi, zahitlerin mercii, ufuklarda mücerret, şeyh-i vakt Ebû Bekir Verrâk (r.a.) âbit ve zahitlerin büyüklerinden olup verâ' ve takvası tam, tecrit ve tefritte mükemmel, muamelelerde ve edepte emsalsizdi. Bu yüzden şeyhler ona Müeddib-i Evliya [Velilerin Eğitmeni] derlerdi. Nefsi ölü, nefesi mübarekti. Ahmed bin Hadraveyh'in dostlarından olup Muhammed Hâkim'in sohbetine katılmıştı. Belh'te bulunurdu. Riyazet ve edebe dair eserleri vardır. Müritlerin sefere çıkmasını yasaklayarak, "Her türlü bereketin ve feyzin anahtarı irade getirilen yerde irade (ve müritlik) sıhhat bulana kadar sabretmektir. İrade sıhhat bulunca bereketi ilk önce sana görünür," derdi.[1]

Naklederler ki, ömür boyu Hızır'la görüşmeyi arzular, her gün mezarlığa gider gelir, gidip gelirken bir cüz Kur'ân okurdu. Bir gün yine bu niyetle evinden çıkarken nur yüzlü bir ihtiyar çıkageldi, selam verdi. Verrâk selamı aldı. Pir, "Benimle sohbet etmek ister misin?" dedi. Verrâk, "İsterim," deyince pir mezarlığa gitmek üzere onunla beraber yola revan oldu. Yolda onunla konuşup sohbet ettiler. Aynı şekilde evin kapısına gelinceye kadar yine konuştular. İhtiyar ondan ayrılmak istediğinde dedi ki: "Ömür boyu görmek istediğin Hızır benim! Bugün benimle sohbet ettin, ama bir cüz Kur'ân okumaktan da mahrum kaldın. Bir yer ki, Hızır'la sohbet etmenin sonucu budur, diğerleriyle sohbet etmenin sonucu ne olur? Bilesin ki, inziva, tecrit ve yalnızlık bütün işlerden üstün ve şereflidir!"

Naklederler ki, bir oğlu vardı, onu mektebe gönderdi. Bir gün oğlanı titrer ve beti benzi soluk halde görünce, "Sana ne hal oldu?" dedi. Çocuk, "Hocam bana bir ayet öğretti. O ayette Hak Teâlâ buyuruyor ki: **'Eğer nankörlük ederseniz, çocukları ak sakallı ihtiyarlara çevirecek o günden kendinizi nasıl sakınırsınız?'** [MÜZZEMMİL 73:17] Bu ayetin dehşetinden böyle oldum," dedi. Sonra çocuk hastalandı ve hemen o saatte

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, X:235; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, IV:165; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 221; *Kuşeyrî Risalesi*, 149; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 174; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, II:43; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:91; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 353; Fuat Sezgin, *GAS*, I:646.

vefat etti. Babası mezarının başına gitti, ağlaya ağlaya kendisine şöyle hitap etti: "Ey Ebû Bekir! Çocuğun bir ayet işitmekle böyle oldu ve can verdi. Bunca yıldır Kur'ân hatmediyorsun da o seni etkilemiyor? (Kalbin taş mıdır?)"

Naklederler ki, biri onu ziyarete geldi, yanından ayrılırken ondan öğüt istedi. "Dünya ve ahiret hayrını (ve saadetini) mal azlığında buldum, iki âlemin şerrini de mal çokluğunda ve halka karışmakta," dedi.

Kendisi anlatıyor: Mekke yolunda gördüğüm bir kadın bana, "Delikanlı sen kimsin?" diye sordu. "Garip bir adamım!" dedim. "Rabbinle ünsiyet etmenin (ve huzur bulmanın) yolunu tuttuğun halde gurbetin verdiği sıkıntıdan (ve yalnızlıktan) şikâyet mi ediyorsun?" diye çıkıştı. Bu sözü işitince onun peşinden yürüyecek kadar bende takat kalmadı, ben geri kaldım o yürüdü gitti. (Sonra mana âleminden) bana bir kapı açtılar ve, "Dile bizden dilediğini," dediler. Dedim ki: "Rabbim! Malumdur ki, nebilerin ve mahlukatın serveri ve (mana) ordusunun akıncısı olanların oluşturduğu (o güçlü) taifenin başına her çeşit bela ve dert gelmiştir. Oysa sen Rabsın ki, hiç kimseye senden hayırdan başka bir şey ulaşmaz. Ne isteyeyim! İçinde bulunduğum şu çaresizlik makamından beni kurtar, zira belaya katlanmaya takatım kalmadı!"

Sözleri

- İnsanlar üç sınıftır: Biri emîrler, diğeri âlimler, üçüncüsü fukara. Emîrler bozulunca halkın geçim durumu bozulur. Âlimler bozulunca halkın dini eksilmeye yüz tutar. Fukara bozulunca halk arasındaki züht ve himmet bozulur. Emîrlerin bozulması cevr ve zulüm; âlimlerin bozulması dünyaya eğilim, hevese uyma; fukaranın bozulması tâati terk ve rızaya muhalefet şeklinde kendini gösterir.
- [İnsanlar üç sınıftır: Amirler, âlimler, zahitler: Amirler bozulunca geçimini sağlama, âlimler bozulunca tâat, zahitler bozulunca ahlak bozulur. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 222)]
- Nefsin galip gelişinin kökü arzularla beraber olmak (ve cismani isteklere sahip olmaktır). Heves galip gelince kalbi karartır, kalp kararınca (can sıkılır, can sıkılınca) huy kötüleşir, huy kötüleşince öyle bir kimse insanlardan nefret eder. O insanlardan nefret edince insanlar da ondan nefret eder. (İnsanlara düşman kesilip) onlardan nefret edince kendilerine eza ve cefa eder [Cefa edince de şeytan olur. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 226)]
- Âdem zamanından günümüze kadar çıkan bütün fitnelerin biricik nedeni halka karışmaktır. O günden bugüne kadar bu karışmayı savmayan hiç kimse selamete

eremememiştir.

- Kendisinden nasihat isteyen birine, "Bağrına taş bas, iki ayağını kır, bıçağı eline al, dilini kes!" dedi. Adam, "Buna kimin gücü yeter?" deyince anlattı: "Sırrının dili konuşan ve himmetinin kulağı (ilahi hitabı) Allah'tan işiten bir kimsenin zahir dili dilsiz ve suret kulağı sağır olmalıdır. Bu da ancak dili kesmek ve (halvete çekilerek) ayakları kırmakla ele geçer."
- Âlimler nebilerin halefidir. Nübüvvetten sonra şeriata ilişkin konuları sağlamlaştırmaktan ibaret olan hikmetten başka bir şey kalmamıştır. Hikmetin ilk nişanı da susmak ve gerektiği kadar konuşmaktır.
- Arifin sözü pek faydalı, susması gayet hoştur!
- Allahü Teâlâ kuldan sekiz şey ister: Kalpten istediği iki şey: Emre hürmet, Hakkın halkına şefkat. Dilden istediği iki şey: Tevhidi ikrar ve halka yumuşak muamele etmek. Bedenden istediği iki şey: Allahü Teâlâ'ya tâatta bulunmak ve müminlere yardım etmek. Huydan istediği iki şey: Allah'ın hükmünde sabır göstermek, Hakkın halkına karşı halim selim davranmak.
- Bir kimse nefsine âşık olursa mutlaka kibir, haset, aşağılıklık ve miskinlik ona âşık olur!
- Şayet tamaha baban kimdir diye sorsalar, "Takdir olunanda (rızk ve öteki ahvâlde) tereddüt göstermek;" gayen (ve elde ettiğin şey) nedir diye sorsalar, "Mahrumiyet," diye cevap verir.
- Büyüklerden biri anlatmıştır. Şeytan der ki: Ben bir mümini ilk önce "kâfir ol" diye davet edecek kadar budala değilim. Ben onu ilk defa helal arzulara karşı hırslı bir hale getiririm. Buna hırslı olunca ondaki heves kuvvet bulur ve galip hale gelir. (Hevesine esir düşünce), o zaman işim daha kolay olsun diye onu günah işlemeye kışkırtırım, daha sonra da "kâfir ol" diye vesvese veririm.
- Daima seninle birlikte bulunması gereken beş şey vardır. Eğer bu beş şeyle ilişki kurmayı bilirsen kurtuluşa erer, yoksa mahvolursun. Bunlar sırayla: Allahü Teâlâ, nefs, şeytan, dünya ve halktır. İmdi Allah'a karşı uyma halinde olmak ve O ne yaparsa onu beğenip razı olmak gerekir. Nefse karşı muhalif, şeytana karşı düşman, dünyaya karşı sakıngan ve halka karşı şefkatli olmak gerekir. Böyle hareket ettin mi kurtulursun.
- Halktan ayrılıp onlardan sıkılmadıkça Hakla ünsiyet etmeye tamah etme; gönlünü (dünya işleriyle) meşgul ettiğin sürece düşünmeye ve ibret almaya tamah etme; göğsünü lider olmak istemekten ve makam hevesinden temizlemediğin sürece ilham ve hikmete tamah etme.

- Akıllılarla tabi olma esası üzere, zahitlerle güzel geçinerek ve cahillerle güzel sabrederek arkadaşlık yap.
- Beşeri tabiatın aslı su ile topraktır. Bir kimsenin üzerinde daha çok su unsuru galipse onu yumuşaklıkla terbiye etmek gerekir. Zira eğer şiddete başvurulursa bozulur, amaca varılmamış olur. Bir kimsenin üzerinde daha çok toprak unsuru galipse onu tokatlamak ve sert konuşmak gerekir ki, terbiye olsun.
- Hak Teâlâ suyu yaratmak istediği zaman bütün renkleri birleştirerek rengini, tüm tatları bir araya toplayarak tadını meydana getirdi. Bütün renkleri karıştırarak renk verdiği için suyun renginin ne olduğunu kimse bilmez, bütün tatları karıştırarak tat verdiği için suyun tadını kimse tanımaz. Böylece onu içen (canlılar) zevk alır ve hayat bulur. Ama bu zevkin keyfiyetinden haberleri olmaz. **'Her şeye suyla hayat verdik'** [ENBİYÂ 21:30] ayeti bunun delilidir. (Arif de öyledir.)
- Fakir dünyada da ahirette de ferahtır. Çünkü dünyada sultanın ondan alacağı bir haraç, ahirette Cebbâr-ı Âlem'in ondan soracağı bir hesap yoktur.
- Sabahleyin kalkar insanlara bakarım; kimin helal, kimin haram yediğini bilirim deyince sordular: "Bunu nasıl biliyorsun?" Cevap verdi: "Her kim sabahleyin kalkar kalkmaz dilini boş lafla, dedikodu ve sövüp saymakla meşgul ederse bilirim ki o haram yemiştir. Her kim sabahleyin kalktığında dilini yüce Allah'ın zikri, kelime-i tevhit ve istiğfar'a meşgul ederse, anlarım ki helal yemiştir."
- Seninle Allah arasında kalan konularda doğruluktan, seninle nefs arasında bulunan konularda da sabır göstermekten ayrılma.
- Yakîn bir nur olup kul ahvâli itibariyle onunla aydınlanır. Böylece bu nur o kulu takva sahipleri mertebesine erdirir.
- Zühtten sorduklarında; "Züht üç harftir: Z, H, D. Z, ziyneti terk; H, hevesi terk ve D, dünyayı terk et" demiştir.
- Yakîn kalbi mütevâzı kılar ve kemal bulur. (Yakîn kişiyi imanın kemaline erdirir.)
- Yakînin üç şekli vardır: Haberle doğan yakîn, delille doğan yakîn, müşahedeyle doğan yakîn.
- Bir kimsenin Allah hakkındaki marifeti sıhhatli olursa heybet ve korku üzerinde zahir olur.
- Nimete şükür, lütfu müşahede etmek ve hürmeti korumaktır.
- Tevekkül geçmişe üzülmeyerek ve geleceğe göz dikmeyerek bekleme bulanıklığından vakti arındırmaktır. Yani (geçmişe üzülerek ve gelecekle ilgili hayal kurarak) nakit olan vakti kaybetmemelidir.

- İşleri sema açısından gören sabreder, arz açısından gören şaşakalır.
- Haramdan sakınır gibi kötü ahlaktan sakınınız.
- Naklederler ki, vefat edince beti benzi sararmış, gamlı bir halde ve hıçkıra hıçkıra ağlarken gördüler ve, "Hayrola!" dediler. "Hayır nasıl olsun ki, gömülü olduğum şu mezarlığa defnedilen cenazelerden onda biri bile İslam üzere ölmemiş!"
- Onu rüyada gören birisi, "Aziz ve Celil Allah sana nasıl muamele yaptı?" diye sorunca şöyle dedi: "Beni huzuruna alarak elime bir (sevap-günah) defteri verdi. Bunu okurken (bilmediğim) bir günaha gelince amel defteri baştan başa simsiyah kesildiğinden kalan kısmını okuyamadım, hayrete düştüm. Bu sırada 'Bu günahını dünyadayken keremimizin eseri olarak bir örtüyle gizlemiştik, bu âlemde o örtüyü yırtmak bize yakışmaz, affettim gitti!' diye bir nida geldi."

* * *

- ["Allah'a ve insanlara yaklaştıran bir şey öğret bana," diyen birine, "Allah'tan talepte bulun, Ona yakın olursun, insanlardan talepte bulunma, onlara yakın olursun," demişti. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 224)]
- "Falan kişiden korkuyorum," diyen birine, "Şüphen olmasın ki, (zararından) korktuğun kişinin kalbi (fayda) umduğun zatın elindedir," demişti.
- Fesatçılardaki alçakgönüllülük, itaatkârların saldırgan tavrından daha iyidir.
- Ahlak bozulunca fesatçılar salihlere, zalimler adillere ve kâfirle Müslümanlara galip gelir.
- Müminin belirtisi dörttür: Sözü zikir, susması fikir, nazarı ibret, ameli hayırdır.
- İhtilaf düşmanlığı tahrik eder, düşmanlık da belayı çeker.
- Zahitlerin yollarından haz almak istersen baş olma hırsına ve halk içinde sivrilme hevesine karşı zahit ol.
- Zühdü ve fıkhı bir yana bırakıp da, ilim adına kelamla yetinen zındık, fıkıhla kelamı bir kenara atıp da zühtle yetinen bid'atçı, züht ile kelamı bırakarak fıkıhla yetinen de fesatçı olur. Bu ilimlerin her birinden nasip alan kurtulur.
- [Nice kereler olur ki, iki rekât namaz kılar (ona layık olmadı diye) aynen hırsızlıktan dönen kişi gibi namazdan dönerim. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 226)]

ABDULLAH İBN MÜNÂZİL

(ö. 329/941)

Melâmet okunun hedefi, keramet incisinin sedefi, erlerin mücerredi, kemalle şereflenmiş, erdemler hazinesi Abdullah bin Münâzil (r.a.) zamanının teki ve Melâmetîlerin piri, verâ' ve tevekkül sahibiydi. Dünyadan da, halktan da yüz çevirmişti. Hamdûn Kassâr'ın müridi olup zahiri ve bâtıni ilimlere vâkıftı. Çok hadis dinlemiş ve yazmıştı. Çağında ondan daha fazla mücerret ve saf kimse yoktu.[1]

Şöyle naklederler: Ebû Ali Sakafî konuşurken İbn Münâzil ona, "Ölüme hazır ol, çünkü bundan kurtulmanın çaresi yoktur," dedi. Ebû Ali, "Sen hazır ol," dedi. Bunun üzerine İbn Münâzil eline bir yastık aldı, başını onun üzerine koydu ve, "Ben öldüm," dedi ve derhal öldü. Ebû Ali'nin sözü kesildi. Zira onun ilgileri (maddeyle bağlantıları) vardı. İbn Münâzil ise kendisini ibadete vermiş [müferrit] ve mücerretti. (Biri zengin, diğeri züğürttü.)

Bir kere, "Ebû Ali'nin üzerine düşen halk için değil, nefsi için konuşmaktır. Bunu yapmadığı için sözündeki feyz ve bereket ona ulaşmıyor," demişti. [*Risale* şerhi: Ebû Ali ilgi ve meşgale sahibiydi. İbn Münâzil mücerret olup meşgalesi yoktu.] Bu konuda şöyle derdi: "Kendi sözümüzden (ve ilmimizden) faydalanamayışımız bizdeki afettendir. (Kendin faydalanamazken) başkaları senin (ilminden ve) sözünden nasıl faydalansın ki?"

"Dilinle halini anlat, sözünle başkalarının hallerini hikâye etme!" (Çünkü bu tarik zevktir.)

Naklederler ki, bir gün bir mesele sordular, o da cevabını verdi. "Tekrar anlatır mısın?" dediklerinde, "Hayır, çünkü şimdi ben onu niçin önce anlattım diye pişmanım," dedi.

"Farzlardan birini yitiren, mutlaka sünneti yitirme belasına yakalanır. Sünneti yitirmeye düşkün olan birinin bid'ata düşmesi yakındır."

"Senin için vakitlerin en erdemlisi, nefsinin vesvese ve düşüncelerinden, halkın

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 366; *Kuşeyrî Risalesi,* 161; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 254; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:330; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:107; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* II:54.

da senin kötü niyetinden kurtulduğu andır."

"Muhtaç olmadığı bir şeyi nefsine gerekli gösteren, mutlaka muhtaç olduğu hallerinden o şey kadarını yitirir."

"İnsan bedbahtlığına âşıktır!"

Sohbetinde bulunanlara, "Siz bir kendinize, bir de size âşık olanlara âşıksınız," dedi.

"Şaşarım o kimseye ki, hayâdan söz eder, ama kendisi yüce Allah'tan hayâ etmez! Yani Aziz ve Celil Allah'ı konuşur olarak görünce nasıl olur da utanmayıp söze başlar?"

"Mahabbet ve fakr verilip de korku verilmemiş olan kandırılmıştır."

"Hizmete devam etmek değil, hizmet edeptir. Çünkü hizmette edep hizmetten daha azizdir."

"Biz (az) edebe çok ilimden daha fazla muhtacız."

"Hak nezdinde nefsinin kadir kıymetini büyük olarak gören bir kimsenin, kendini Onun gözünde değersiz hale getirmesi gerekir. Görmüyor musun ki Allah Halil İbrahim'e (a.s.) 'Halil' [Dost] diye hitap edince, **'Rabbim, beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzaklaştır'** [İBRAHİM 14:35] (Sen bana dost diye hitap ediyorsun, ama nefsim puta tapacak kadar adidir) demişti."

"Dünyada gaybî hükümler görülmez, ama davadaki rezaletler görülür."

"Dava ile teslimiyet hiçbir şekilde bir arada bulunmaz."

["İlimlerden bir şeyle mahcup olan asla kusurunu göremez. (İlmine muhtaç olduğun kişinin ayıbına ve kusuruna bakma. Zira ona böyle bir nazarla bakman, seni ilminden feyz almaktan mahrum eder.) (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 369)]

"Zorunluluğa dayanmayan hiçbir fakrda erdem yoktur."

"Fakrın hakikati, dünya ve ahiretten ilgiyi kesip dünya ve ahiretin Mâlik'iyle dolmandır."

"Halde, makamından ve vaktinden gaybken, insan önüne ve ardına (geleceğe ve geçmişe) nasıl bakabilir?"

"Zahiren kulluk davasında bulunuyorsun, ama bâtında rubûbiyetin sıfatlarıyla başkaldırıyorsun!"

"Kulluk zorunludur, tercihe bağlı değildir."

"Kulluğu tadan kimse için artık hayat yoktur!"

"Kulluk zorunluluk derecesinde olmak üzere her şeyden yüz çevirip Allahü Teâlâ'ya dönmektir."

"Kul kendini hizmetçi bildiği sürece Onun kuludur, kendine hizmetçi aradı mı kulluk derecesinden düşer ve edep elden gider."

"(Kazanma ve) kulluk yapmadaki zilleti, dilenmedeki züllü ve reddedilmedeki hakareti tatmayan kimsede hayır yoktur."

"Hak Teâlâ, **'Sabırlılar, doğrular, takva sahipleri, hayırlı işler yapanlar ve seher vakti istiğfar edenler'** [ÂL-İ İMRÂN 3:18] diye ibadet çeşitlerini zikrederek bütün makamları istiğfarla mühürlemiştir; kul, bütün fiil ve hallerindeki kusurlarını görsün de tümünden istiğfar etsin diye."

"Bir kimse nefsinin gölgesini nefsinden kaldırırsa halk onun gölgesinde yaşar."

"Çalışıp kazanmayla birlikte olan mutlak tevekkül, tek başına halvetten daha iyidir."

"Bu işe, yani tasavvuf yoluna zaafla dahil olan onda kuvvetlenir ve rezil olmaz. Kuvvetle giren zaafa düşer ve rezil olur."

"Eğer kul için bütün ömrü boyunca bir an riyasız ve şirksiz (nifaksız) kalmak elverse, o bir anın bereketi ta ömrünün sonuna kadar onunla beraber kalır."

"Arif (Ondan gelen) hiçbir şeyi acayip karşılamaz." (Her şeyi doğal bulur.)

Naklederler ki, biri ona, "Allah muradını versin," diye dua etti. Şöyle dedi: "Murat ve ümit marifetten sonradır. Marifet neredeee!"

Vefatı Nişabur'da oldu, mezarı Anbâr şehitliğindedir. Ahmed Esved anlatıyor: Gördüğüm rüyada hâtiften gelen bir ses bana: "İbn Münâzil'e söyle hazır olsun, gelecek yıl vefat edecek," dedi. Sabahleyin durumu kendisine anlatınca, "Bu uzun bir süredir, ta gelecek yıla kadar nasıl beklenebilir?" dedi.

ALİ BİN İSFAHÂNÎ

Efendi derviş, gayb olan hazır, gaybları bilen, ayıpları gören, mana ve incelikler hazinesi, şeyh Ali bin Sehl İsfahânî (r.a.) gayet büyük ve saygın birisi olup şeyhlerin ulularındandı. Cüneyd'in onunla latif mektuplaşması vardır. Ebû Tûrâb'ın sohbetinde bulunmuştu. Hakikatlere dair olan sözlerinin değeri son derece yüksektir. Muamele ve riyazetleri mükemmeldi. Tasavvuf yolu hakkında doyurucu bir beyan kudretine sahipti. Amr bin Osman Mekkî kendisini ziyaret için İsfahan'a geldiğinde ona olan otuzbin altın borcunun hepsini ödemişti.[1] (Mezarı hâlâ İsfahan Tokcu Mezarlığındadır.)

Sözleri

❧ Taatlara koşmak tevfikin, muhalefet etme halinden geri durmak saygı göstermenin (ve dikkatli olmanın), esrarı koruma uyanıklığın ve ortaya davalar atmak beşeri benliğin işaretlerindendir. Bidâyette iradesini sıhhatli hale getirmeyen nihayette afiyet ve selamet bulamaz.

❧ Bulduğun (ve yaşadığın) şeyi anlat diyenlere şu cevabı verdi: "Kim en yakın Odur diye hayal ediyorsa bilsin ki, hakikatte en uzak Odur. Tıpkı tavana düşen güneş (ışıkları) ve zerreleri gibi. Çocuklar bu zerreleri tutmak isterler, avuçlarını açıp kapatırlar, zerreleri avuçlarına aldıklarını sanırlar, ellerini açtıkları zaman hiçbir şey göremezler!"

❧ Hakla olan huzur, Hakla olan yakînden daha üstündür. Çünkü huzur kalpte olup üzerinde gafletin bulunması caiz değildir. Yakîn ise bir gelip bir giden bir hâtırdır. İmdi huzur sahipleri pîşgâhta [başköşede], yakîn sahipleri gergâhtadır [eşiktedir].

❧ Gafiller Allahü Teâlâ'nın yumuşaklığında, zikredenler Allah'ın rahmetinde, arifler Allah'ın lütfunda [sadıklar Allah'ın kurbunda, muhipler Allah'la üns ve Ona

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:404; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 233; *Kuşeyrî Risalesi,* 151; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 158; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* IV:85; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:94; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* II:40; *Tarihu İsfahan,* II:14; *el-Muntazam,* IV:155.

iştiyâk halinde (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 234)] yaşıyorlar.

- [Allahı tanıyan bir kimse üzerine, Ondan başkasıyla huzur ve dinginlik bulmak haramdır. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 234)]
- Esrarın bâtını kötüyken amelin güzelliğine kanmaktan sakınmanızı öğütlerim. Yani İblis böyleydi.
- Zenginlik istedim ilimde buldum, şeref istedim fakrda buldum. Afiyet istedim zühtte buldum, (ahirette) hesap az olsun istedim, suskunlukta buldum. Rahatı aradım, ümit kesmede buldum.
- Tâ Âdem (a.s.) zamanından kıyamete kadar insanlar, "Kalp! Kalp!" diye söz etmiş ve edeceklerdir. Ben ise kalp nedir, kalp nasıldır meselesini bana vasfedecek bir insan görmeyi arzulayıp durmaktayım.
- Tevhidin hakikatinden sorduklarında, "Zanlar itibariyle yakın, ama hakikatler itibariyle uzaktır (araz ve hayal olan ışığı yakın, kendisi uzak olan güneş gibi)," dedi.
- Şöyle dediği nakledilir: "Siz sanıyor musunuz ki, benim ölümüm sizin ölümünüz gibi olacak? Sizin gibi hasta olacağım da halk ziyarete gelecekler? Hayır! Beni davet edecekler, ben de icabet edeceğim, işte o kadar!" Bir gün yolda giderken, "Buyur! Emre amadeyim!" dedi ve başını yere koydu. Şeyh Ebû Hasan Müzeyyin anlatıyor: O haldeyken hemen yanına vararak, "Lâ ilâhe illâllah! de" dedim. Gülümsedi ve, "Kelime-i tevhid getir diyorsun bana değil mi? İzzetine ant olsun ki, benimle onun arasında yalnızca izzet perdesi var!" dedi ve ruhunu teslim etti. Bundan sonra Ebû Hasan sakalını tutar ve, "Benim gibi bir hacamatçı Allah'ın evliyasına nasıl kelime-i şahadet telkin eder? Vah vah, ne kadar mahcubum!" der ve ağlardı.

HAYRU'N-NESSÂC

(ö. 322/934)

Hidayet müftüsü, velilik mehdisi, ilim ve şeriat bekçisi, usûl ve fürûya aşina, muhtaca kerem eden, vaktinin şeyhi Hayru'n-Nessâc (r.a.) Bağdat'taki birçok şeyhin üstadı ve çağının piriydi. Vaaz ve muamelede tatminkâr bir ifadesi ve düzgün bir üslûbu vardı. Gayet ahlaklı, yumuşak huyluydu (ve âbitti). Verâ' ve mücâhedesi tamdı, nefesi etkiliydi.[1]

Şiblî ve İbrahim Havvâs, onun meclisinde tevbe etmişlerdi. Cüneyd'e olan hürmetinden dolayı, Şiblî'yi onun huzuruna göndermişti. Serî Sakatî'nin müridiydi. Cüneyd'in ona olan hürmeti büyüktü. Ebû Hamza Bağdadî onun şanında pek çok mübalağa ederdi.

(Asıl ismi Muhammed bin İsmail Sâmerrî'ydi.) Kendisine Hayru'n Nessâc denilmesinin nedeni hakkında demişlerdir ki: Doğum yeri Samarra'dan hac yapma niyetiyle ayrılmış ve yolu Kûfe'ye düşmüştü. Kûfe'nin giriş kapısına vardığında üzerinde yamalı eski bir hırka vardı, kendisi de siyahtı. Öyle ki, her kim onu görse budalanın teki derdi. Biri onu gördü ve bunu birkaç gün işimde çalıştırayım diye düşündü. Yanına vardı ve konuşmaya başladılar: "Sen köle misin?" "Evet." "Efendinden mi firar ettin?" "Evet." "Efendine teslim etmek üzere seni koruyacağım!" "Zaten ben de bunu istiyorum." Sonra adam onu alarak evine götürdü ve, "Senin adın Hayr'dır," dedi. Şeyh de, mümin başkasını yalanlamaz diye güzel bir inanca sahip olduğundan ona muhalefet etmemiş, beraberinde giderek kendisine hizmet etmişti. Sonra adam Hayr'a dokumacılık öğretti ve yıllarca işinde çalıştırdı. Ne zaman "Ey Hayr!" dense "Buyur" diye karşılık verirdi. Nihayet edebindeki sadakatını ve firasetini gören ve durmadan ibadet ettiğini gören adam yaptığına pişman oldu ve, "Ben hata etmişim, sen (benim kulum olamazsın, çünkü) köle değilsin, dilediğin yere git," dedi. Bunun

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:307; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 322; *Kuşeyrî Risalesi,* 158; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 185; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 247; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* II:451; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:102; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:222; *Vefeyâtu'l-Ayân,* I:219; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* VIII:354; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:294; *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* XI:181.

üzerine oradan ayrıldı ve Mekke'ye geldi. O dereceye ulaştı ki, şeyh Cüneyd onun hakkında, "En hayırlımız Hayr'dır," demişti. "Müslüman bir kardeşin bana koyduğu bir ismi değiştirmem doğru olmaz," derdi.

Naklederler ki, zaman zaman dokumacılık yapar, bazen de Dicle'nin sahiline giderdi. Balıklar ona yaklaşmaya çalışırlar ve bir şeyler getirirlerdi. Derken bir gün bir yumak dokuduğu kocakarı, "Bunun parasını getirdiğim zaman seni bulamazsam kime vereyim?" diye sorunca, "Dicle'ye atıver," demişti. Sonra kocakarı parayı getirdi, ama onu bulamadığı için Dicle ırmağına attı. Hayr, Dicle'nin yanına varınca balıklar paraları önüne getiriverdiler. Onun bu hali şeyhlerin kulağına gelince hoşlarına gitmedi ve, "Onu bir oyuncakla meşgul etmişler, bu ise hicap işaretidir," demişlerdi. Ondan başkası için bu hal bir hicap olabilir. Ama onun için asla. Nitekim (harikulade haller karşısında) Süleyman'ın (a.s.) hali de öyleydi.

Hayr anlatıyor: Evdeyken, "Cüneyd kapıda," diye aklımdan (bir fikir) geçti. Bu fikri aklımdan kovdum. Fakat üç kere yinelendikten sonra çıktım baktım, Cüneyd'i kapıda gördüm. Bana, "Niçin ilk aklına gelişte dışarı çıkmadın?" dedi.

Şöyle diyor: Camideydim. Orada bir fakir gördüm, geldi bana sarıldı ve, "Ey şeyh, beni bağışla, başıma büyük bir bela geldi," dedi. "Neymiş?" diye sordum. "Benden belayı aldılar ve afiyette daim kıldılar," dedi. Haline baktım; fütuh (ve sadaka) yoluyla eline bir altının geçtiğini gördüm!

Sözler

- Allah korkusu Allah'ın bir kamçısıdır, edepsizliği huy haline getirenleri onunla düzeltir.
- Gayesine ulaşan amelin belirtisi, o amelde acizlik ve kusurdan başka bir şey görmemektir.
- Naklederler ki, yüzyirmi yıl ömür sürmüştü. Ölümü yaklaşınca akşam namazında Azrail'in gölgesi üzerine düştü. Başını yastıktan kaldırdı ve, "Allah sana afiyet versin, biraz bekle, sen bir emir kulusun, ben de bir emir kuluyum. Sana, 'Onun canını al,' dediler; bana da, 'Namaz vakti gelince namazı eda et,' diye emretmişlerdir. Sana verilen emir kaybolmaz, ama bana verilen emir kaybolur (izin ver de akşam namazını eda edeyim)" dedi. Sonra abdest alıp namaz kıldı ve daha sonra da vefat etti. Aynı gece onu rüyada görüp sordular: "Allahü Teâlâ sana nasıl muamele etti?" "Bunu bana sormayın. Ancak şu pis dünyadan kurtuldum."

* * *

- Dünyanın değerini bilen ahiretten hakkını alır, ahiretin hakkını bilmeyeni dünya tamahı öldürür.
- Erlerin huyu sabır, kerem sahiplerinin huyu rızadır.
- İmanda bulunan hakikatlerin nuruyla, takva sahiplerinin göğüsleri şerh ve hidayet ehlinin basiretleri keşfedilmiştir.
- Kendi şükrünü düşünen Onun nimetini küçük görür.
- Eğer sadık ve gayretliyse bir adım önce atana bir daha yetişilmez.
- İhlas amelin kabulüne esas olan şeydir.
- Allahü Teâlâ'nın kendi eliyle yarattığı Hz. Âdem'inkinden daha şerefli bir soy yoktur. Bu soy bile onu masum kılmadı. Allah'ın tüm isimleri kendisine bellettiği zatın ilminden daha üstün bir ilim yoktur. Üzerinde kazâ ve kaderin hükmü gerçekleşince bu ilmin bile ona faydası dokunmadı. İblis'ten daha mükemmel ve daha çok ibadet eden yoktur. Bu onu kendisi için yazılmış sondan kurtarmadı.
- [Her mahlukun tevhidi eksiktir. Zira (bu tevhit) Ondan başkasıyla kaim olan Ondan başkasına muhtaçtır. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 323-324)]

EBÛ HAYR AKTA'

(ö. 342/953)

Erler safının öncüsü, kemal yolunun rehberi, bela çölünün elçisi, rıza mertebesinin yiğit kişisi, fakrdaki tal'atın matlaı, hakkıyla şeyh Ebû Hayr Akta' (r.a.) ulu şeyhlerden, akranın eşrafından olup herkesçe övülmüştü. Birçok ayeti, kerameti ve riyazeti vardır. Bunları bir bir anmak uzun sürer. Büyük firasete sahipti. Mağribli olup İbn Cellâ'yla sohbet etmiştir. Yabani hayvanlar ve yırtıcı mahluklarla, arslan ve ejderlerle dostluk ederdi. Huzuruna birçok hayvan gelir giderdi. (Niçin bu böyle diyenlere, "Köpekler köpekle dosluk etmez mi?" derdi.)[1]

Şöyle dediği nakledilir: Lübnan Dağındaydım, bir gün sultan (savaştan) geldi. Kimi gördüyse avucuna bir altın koydu. Birini de bana verdi. Altını elimin içinde değil, dış tarafında tutarak arkadaşımın eteğine fırlattım, sonra şehre geldim. Tesadüfen abdestsiz olarak (üzerinde Kur'ân yazılı olan) bir kâğıt kaldırdım. Bir gün pazarda arkadaşlarımla derbeder bir halde dolaşıyorken hırsızlık yapan bir cemaat kaçıp kalabalığın arasına girdi ve bütün halk birbirine girdi. Sûfilerin arasına karıştılar. O zaman, "Onların reisi benim, onları salıveriniz, zira eşkıya benim," dedim ve müritlere de, "Hiç sesinizi çıkarmayınız," diye tembih ettim. Nihayet beni alıp götürdüler ve elimi kestiler. "Sen kimsin?" diye sorduklarında, "Ben falanım," dedim. Bunun üzerine emîr, "Eyvah canımızı yaktın!" dedi. "Korkulacak bir şey yok," dedim. Çünkü elim hainlik yaptı ve kesilmeye layık oldu. "Ne yaptı?" "Elim bir şeye değmişti, oysa elim ondan çok daha temizdi ve o şey asker parasıydı. Elim bir şeye daha değmişti, ama o şey elimden çok daha temizdi ve bu şey Mushaf'tı, onu abdestsiz olarak kaldırmıştım!"

Ebû Hayr kesik elle [akta'] evine dönünce aile efradı feryadi bastı. O zaman şeyh dedi ki, "Ne yapıyorsunuz? Ortada geçmiş olsun demeyi gerektiren değil, tebrik edilecek bir hal var! Şayet kolumuzu kesmemiş olsalardı, kalbimizi kesecekler ve biğânelik hançerini gönlümüze saplayacaklardı. Elimizin ne önemi var?"

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:377; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 370; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, II:17; *Kuşeyrî Risalesi,* 162; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 255; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:109; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* VI:282.

Bazıları şöyle nakleder: Eli cüzzam hastalığına tutulmuştu. Tabipler, "Bu elin mutlaka kesilmesi gerekir," dediler. Ama o buna razı olmadı. Bunun üzerine müritler tabiplere, "Namaza durana kadar sabrediniz, çünkü o namazdayken bunun eleminden haberdar olmaz," dediler. Böyle hareket edildi. Namazını tamamlayınca kolunu kesilmiş olarak buldu.

Diyor ki: Biri yanına azık, su ve sefer malzemeleri almadan çölde yola çıkmıştı. Bu zat canına hiç önem vermiyor diye düşünmüştüm. Bunun üzerine adam başını kaldırdı ve, "Dedikodu haramdır," dedi. Aklım başımdan gitti. Kendime gelince içimden tevbe ettim. Adam tekrar başını kaldırdı ve, **'Kullarından tevbeyi kabul eden Odur'** [ŞÛRÂ 42:25] dedi.

Sözleri

- Kalp ancak niyeti Allahü Teâlâ için sıhhatli hale getirmekle, beden ancak evliyaya hizmet etmekle saflık bulur.
- Esasta kalpler yaratılış itibariyle birbirinden farklıdır. Kimi kalpler imanın zarfıdır. Bunun belirtisi bütün Müslümanlara şefkat etmek, onların kaygılarıyla kaygılanmak, onlar için uğraşıp didinmek ve çıkarlarına olacak tarzda kendilerine yardımcı olmaktır. Kimi kalpler nifak yeridir. Bunun işareti kin, nefret, hilekârlık ve hasettir.
- Dava öyle bir benliktir ki, dağ bile onu taşıyamaz.
- Şerefli bir hale erişen bir kimse ancak uyma haline sıkıca sarılarak, edeple bütünleşerek, farzları eda ederek, salihlerle sohbet ederek ve bigânelerden uzak durarak bu hale ulaşmıştır.

EBÛ HAMZA HORASÂNÎ

(ö. 290/903)

Akranı arasında şerif, ihvanı arasında latif, tasavvuf yolunda temkin sahibi, hakiki mütevekkil, Müslümanların Kâbe'si Ebû Hamza Horasânî (r.a.) ulu şeyhlerden ve tasavvuf yolunun büyüklerinden, kadri yüksek ve himmeti yüce bir kişiydi. Firasette bir eşi daha yoktu. Tevekkül ve tecritte ulaşılmaz mertebelere varmıştı. Riyazet ve kerametleri çok, menkıbeleri sayısızdı. Hoşça halvetlere sahipti. Ebû Türâb ve Cüneyd'le görüşmüştü.[1]

Naklederler ki, bir kere hiç kimseden bir şey istemeden ve kimseye iltifat etmeden tevekkülle çölde sefer yapmayı adak adamış, bu adakla su tulumu ve ip almadan yola çıkmış, mütevekkilane bir şekilde tek başına yola koyulmuştu. Cebinde hemşiresinin verdiği bir miktar gümüş para vardı. Aniden nefsinden tevekkül esası üzerine olmasını talep ederek, "Utanmıyor musun? Semayı direksiz olarak koruyan Zat senin mideni gümüş para olmadan doyurmaya kadir değil midir?" dedi. Hemen o parayı çıkarıp attı ve yoluna devam etti. Derken bir kuyuya düştü. Bir süre geçti. Nefsi, "İmdât!" diye bağırması için onu tahrik etti. Ama Ebû Hamza sustu ve oturdu. Oradan geçen biri kuyuyu açık olarak görünce (kimse düşmesin diye) kuru ağaç dallarıyla kuyunun ağzını kapatmaya başladı. Nefsi inleyerek Ebû Hamza'ya, "Hak Teâlâ, **'Kendinizi elinizle tehlikeye atmayınız'** [BAKARA 2:195] buyuruyor," diye hatırlattı. Ebû Hamza, "Tevekkül, nefsin acizliği ve yaltaklanmasıyla bâtıl olmayacak kadar güçlü bir şeydir," diyerek nefsini yatıştırdı. Bu sırada yukardaki adam kuyunun ağzını sağlamca tuttu. Ebû Hamza, "Yukarıdan gözetlemekte olan Zat burasını da gözetlemektedir," dedi ve yüzünü tevekkül kıblesine çevirerek başını aşağıya eğdi. Çaresizlik son sınırına ulaşmıştı, ama tevekkül yerinde sapasağlam olarak duruyordu. Derken bir arslan çıkageldi. Kuyunun ağzını açtı. Ayaklarını kuyunun kenarına vurarak aşağıya doğru sarkıttı. Ebû Hamza, "Ben bu yırtıcıya yoldaş olmam," dedi. İlham geldi ki: "Bu senin dediğin neredeyse (ve ilahi sünnete) muhaliftir, nedensiz ol-

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 326; *Kuşeyrî Risalesi,* 158; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 123; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Dürriyye,* I:205; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:103; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 358.

maz. Ona sarıl." Bunun üzerine elleriyle ayaklarına sarıldı ve yukarı çıktı. Öyle bir arslan gördü ki, hayatında böyle zorlu bir arslan hiç görmemişti. "Ey Ebû Hamza! Bu manzarayı nasıl buldun? Seni teleften telef (vasıtası olan bir şey) ile kurtardık. Sen bize tevekkül edince canını helak olmasına neden olan bir varlıkla seni kurtardık," diye bir ses duyuldu. Sonra arslan yüzünü yerde sürüyerek oradan savuşup gitti.

Naklederler ki, Cüneyd bir gün yolda giderken, çıplak bir şekilde halkın içinde dolaşan İblis'i gördü ve, "Ey melun! Şu insanlardan utanmıyor musun?" dedi. "Hangi insanlardan? Bunlar da insan mıdır? Şûnîziye'dekiler insandır, çünkü onlar ciğerlerimi yakmışlardır," dedi. Cüneyd diyor ki: Bunun üzerine kalktım, Şûnîziye'deki camiye gittim. Ebû Hamza'yı başını önüne eğmiş bir halde gördüm. Başını kaldırdı ve dedi ki: "O melun yalan söylemiştir. Zira Allah'ın evliyası, İblis'in kendilerini öğrenemeyeceği kadar azizdirler."

Naklederler ki, o bir çul parçasıyla ihrama girer ve ancak yılda bir kere ihramdan çıkardı.

Nişabur'da vefat etmiş, Ebû Hafs Haddâd'ın yakınına defnolunmuştu.

Sözleri

- Üns, gönlün halkla iyi geçinmekten sıkılmasıdır.
- Garip, dost ve akrabasından sıkılan ve onlara yabancılaşan kimsedir.
- Nefsinden sıkılan bir kimsenin gönlü yüce Mevlâsına uyarak ünsiyet ve huzur bulur.
- Gönlünde ölüm sevgisi yer tutan bir kimseye baki olan her şey sevdirilir. Fani olan her şeyden nefret ettirilir.
- Tevekkül şudur: (mütevekkil) kişi sabahleyin kalkar, gece olacağı aklına gelmez, akşam olunca da gündüz aklına gelmez.
- Nasihat isteyen birisine, "Önündeki sefer için çok azık hazırla," dedi.

* * *

- [Arif ikram olunan şeyin son bulmasından, Allah'tan korkan tehdit konusu olan şeyin başa gelmesinden korkar. Arif geçimini günü gününe savar, gıdasını günlük olarak alır. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 327)]
- [Sûfi her çeşit pislikten arındırılan ve kendisinde hiçbir şekilde muhalefet kiri kalmayan kimsedir. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 327)]
- [Adaletin kahrından kork, fazlın merhametini ümit et. Seni cennette iskân etse

bile mekrinden emin olma. Baban Âdem'in başına ne geldiyse cennette geldi. Bir kavmin yolu cennette kesilerek, **'Geriye bıraktığınız eski günlerinizde yaptıklarınıza karşılık olmak üzere afiyetle yeyiniz ve içiniz'** [EL-HÂKKA 69:24] denilir. Böylece O onları yeme içme işiyle meşgul ederken kendisinden alıkoymuş olur. Ne bunun üstünde bir mekr vardır ne de bundan büyük bir hasret! (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 327)]

❧ [Allahü Teâlâ birisine şefkatla bakma özelliğini bahşederse, şüphesiz bu bakış onu mesut kişilerin menzillerine ulaştırır. Onun içini ve dışını doğrulukla süsler. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 327)]

AHMED BİN MESRÛK

(ö. 299/911)

Âlemin temel direği, iyilerin kutbu, zamanın teki, çağın biriciği, maşûkun âşığı ve vaktin şeyhi Ahmed bin (Muhammed bin) Mesrûk (r.a.) Horasan şeyhlerinin ulularından olup Tûs'tandı, ama Bağdat'ta oturuyordu. Herkesin ortak görüşüyle evliyaullah cümlesindendi. Kutbü'l Müdâr'la (r.a.) sohbet etmişti. Kendisi de kutuplardandı.[1]

"Kutup kimdir?" diye sorulunca, "Zahir değil, ama işaretin hükmü öyle gösteriyor ki Cüneyd'dir," dedi. Ehli temkin olan kırk şeyhe hizmet etmiş ve kendilerinden faydalanmıştı. Zahir ve bâtın ilimlerde kemal mertebedeydi. Mücâhede ve takvanın son sınırına varmıştı. Serî ve Muhâsibî'nin sohbetinde bulunmuştu.

Diyor ki: Yanıma bir şeyh geldi, güzel bir ifadeyle konuşuyordu, hoş bir hâtırı vardı. Söz arasında bize, "Aklınızdan geçen (ve içinize doğan) her şeyi bana anlatınız," demişti. "Bu adam Yahudidir," diye aklıma bir fikir geldi ve bu hâtır benden gitmedi. Durumu Cerîrî'yle görüştüm. İçime doğan bu his ona uygun gelmedi. "Bu hâtırımı mutlaka şeyhe söylemeliyim," dedim ve sonra anlattım: "Sen size gelen her hâtırı bana anlatınız," demiştin. "Şimdi senin Yahudi olduğun benim aklıma geldi." Bunun üzerine bir süre başını önüne eğdi, sonra, "Doğru söylüyorsun," dedi ve kelime-i şahadet getirdi. Sonra dedi ki: "Bütün din ve mezhepleri inceledim. Eğer bir kimsede (hak adına) bir şey varsa bu taifededir dedim. Tecrübe etmek için yanınıza geldim ve sizi hak üzere buldum."

Sözleri

❀ Allahü Teâlâ'dan başkasıyla neşelenenin neşesi (aslında) tümüyle üzüntüdür. Rabbinin hizmetinde üns ve huzur bulmayanın ünsü ve huzuru (temelde) tama-

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:213; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 237; *Kuşeyrî Risalesi,* 152; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 141; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:169; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* IV:128; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 358; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:93; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* V:100; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:227; *Mir'âtü'l-Cenân,* II:231; *el-Muntazam,* VI:98.

men sıkıntıdan ibarettir.

- Her kim kalbindeki hatıralar itibariyle Allahü Teâlâ'yı murakabe eder (bunun hesabını ona verir) ise Allahü Teâlâ organlarındaki hareketleri itibariyle onu masum kılar.
- Takvayı gerçekleştiren birisine dünyadan yüz çevirmek basit gelir.
- Takva, dünyanın hazlarına göz dikmemek ve kalple de bunlar üzerinde düşünmemektir.
- Müminlerin hukukuna saygı Allah'ın hukukuna saygıdandır. Kul saygı (ve hukuka uyma) ile hakiki takvanın bulunduğu yere ulaşır.
- Bâtıla (fazla) bakmak (Hakkın) marifetini kalpten götürür.
- Rabbın terbiye ettiğini kimse mağlup edemez.
- "Hakka itaat edenler dünyayla değil, Hakla ünsiyet etsinler" diye dünya üzerine, "Sıkıntılıdır," damgası basılmıştır.
- Korku recâdan çok olmalıdır. Hak Teâlâ cenneti de cehennemi de yaratmıştır. **'Hiç kimse cehennemden geçmeden cennete varamaz.'** [MERYEM 19:71]
- Arifin en çok kortuğu şey Hakka kurb olma (veya Hakkı kaybetme) korkusudur.
- Marifet ağacı fikir suyu, gaflet ağacı cehalet suyu, tevbe ağacı nedamet suyu ve mahabbet ağacı uyma (murakabe ve diğerkâmlık) suyuyla sulanır.
- İrade derecesini sağlamlaştırmadan önce marifete tamah edersen cehalet sahrasında; tevbe makamını sıhhatli hale getirmeden irade talep edersen gaflet meydanındasın demektir.
- Zahit ulu ve yüce Allah'la birlikte olduğu için kendisine hiçbir şeyin sahip olmadığı ve hükmetmediği kimsedir.
- Ananın karnından dışarı çıktığın andan beri ömrünü tahrip etmedesin.
- [Tevekkül Allah'a güvenmektir. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 239)]
- [Mümin zikrullahla, münafık yemekle kuvvet bulur. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 240)]

EBÛ ABDULLAH TURÛĞBÂZÎ

(ö. 350/961)

Veliliğin kalbi temizi, hidayetin şahini, tecrit sahrasının yolcusu, tefrit yolunun öncüsü ve nefsaniyet kökünün sökücüsü Ebû Abdullah Turûğbâzî (r.a.) çağının biriciği ve vaktinin nişanesi olup Tûs'lu şeyhlerin ulularından ve (Ebû Osman Hîrî'nin) ashâbının büyüklerindendi. Verâ', takva ve tecritte kemal sahibiydi. Acayip riyazetleri ve kerametleri vardı. Ebû Osman Hîrî'nin sohbetine katılmış ve birçok şeyhle görüşmüştü.[1]

Başlangıçtaki hali şöyleydi. Tûs'ta kıtlık vardı, öyle ki halk birbirini yiyordu, eve geldi. Ambarda iki ölçek buğdayın olduğunu gördü, içine bir ateş düştü ve kendine hitaben, "Müslümanlara şefkat bu mudur? Onlar açlıktan kırılırken sen ambarında buğday saklıyorsun!" dedi ve aklı karıştı, sahranın yolunu tuttu, kendini riyazete ve mücâhedeye verdi.

Naklederler ki, bir gün yoldaşlarıyla seferdeyken oturmuş ekmek yiyordu. Hüseyn bin Mansur da o sırada Keşmir'den yola çıkmıştı. Şeyh yoldaşlarına, "Şu sıfatta bir delikanlı geliyor, onu karşılayınız, zira onun işi ve hali uludur," dedi. Yoldaşlar gittiler ve onun elinde iki köpek olduğu halde geldiğini gördüler. Bu şekilde şeyhe kadar geldi. Şeyh onu görünce kalktı, "Gelsin, otursun ve köpeklerini kendisiyle birlikte sofraya oturtsun," diye yerini ona verdi. Yoldaşlar şeyhin böyle birisinin karşılanmasını emir buyurduğunu ve kendi yerini de ona verdiğini görünce hiçbir şey söylemediler. Şeyh Mansur'a, "Buyur ye, köpeklerine de ver," diye gözüyle işaret etti. Yoldaşlar bunu tasvip etmediler. Mansur yemeği yedikten sonra kalkıp gitti. Şeyh de kalkıp veda ederek onu uğurladı. Geri döndüklerinde müritler, "Ya şeyh! Bu hal neydi ki köpeği kendi yerine oturttun ve bizi böyle birisini karşılamak için gönderdin, geldi, sofrayı baştan başa pisledi?" diye sordular. Şeyh dedi ki: "Evet öyle, ama onun köpeği kendisinin kuludur. Peşinden koşuyor, dışarıda kalmıştır. Bizim (nefs) köpeğimiz ise içimizde kalmıştır ve biz onun peşinde koşup durmadayız. Köpeği kendine tabi olan birisi ile köpeğine tabi olan birisi arasında çok fark vardır!

---

1 Hal tercümesi için bkz. Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 494; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Dürriyye*, II:52; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:124; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 307.

Onun köpeği zahirde olduğundan görülebilir, sizinki ise içinizde gizlidir. Bu ondan bin beterdir!" Sonra ekledi: "Köpeği olsa da olmasa da âlemin padişahı o olacak, devlet kuşu onun başına konacak!"

Sözleri

- Müridin vasfı nedir sorusuna, "Mürit meşakkat içindedir. Ancak çektiği meşakkat, zorluk ve zahmet değil, neşe ve sevinçtir" diye cevap verdi. Sûfi kimdir, zahit kimdir sorusunu, "Sûfi Rabbiyle, zahit nefsiyle bulunandır," diye cevaplandırdı.
- Allah her kuluna kendi marifetinden biraz bahşetmiş ve bahşettiği marifet miktarı ona bela yüklemiştir; marifeti belasını çekmede ona yardımcı olsun diye. (İmdi en fazla bela çeken onu en çok tanıyandır.)
- [İsimler açık, manalar gizlidir. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 495)]
- Küçüklüğünde Allahü Teâlâ'nın emrini yitireni büyüdüğü zaman Allah aşağılık kılar.
- Bir kimse tüm ömrü boyunca fütüvvet ehlinden birine bir gün hizmet etse bu hizmetin bereketi ve feyzi ona erişir. Tüm ömrünü onlara hizmet uğruna tüketenin hali nasıl olur? Varın kıyas edin!
- Ayrılığın verdiği sıkıntı nedeniyle (ve sonucu hicran olduğu için) kardeşlerin (ve dostların) bir araya toplanmalarında hiç dostluk ve huzur yoktur!
- Allah'a (giden yolda) Allah'tan başka vesilesi olmayana ne mutlu! Zira ona Ondan başka bir vesile yoktur!
- Dünya için dünyayı terk etmek dünya hırsının belirtisidir. Allah'ın geniş rahmeti Onun üzerine olsun!

* * *

- [Kibir zenginlerin damgası, alçakgönüllülük ve kendini hor görme fakirlerin ahlakıdır. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 495)]
- [Hizmette fark gözetmekten sakın, zira fark gözetme ehliyetine sahip olanlar göçüp gitmişlerdir. Emelim kaybolmasın, muradım gerçek olsun istersen (fark gözetmeden) herkese hizmet et. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 495)]

EBÛ ABDULLAH MAĞRİBÎ

(ö. 279/982)

Ümmetin şeyhi, devletin kutbu, yoldaşların süsü, erbabın temel direği, Yesrib ufkunun sabahı, çağın şeyhi Ebû Abdullah (Muhammed bin İsmâil) Mağribî (r.a.) şeyhlerin üstadı olup eski büyüklerdendi. Evliyanın dayanağı ve içi temizlerin güveni onadır. Güzel bir veliliği vardı. Terbiyede ve müride sahip olmada bir alametti. Gönüllere derin bir saygı salmış, hadsiz hesapsız hürmet görmüştü. Zahir ve bâtındaki tecrit ve tevekkül itibariyle kimse onun topuğuna yetişmemişti. Biri İbrahim Şeybânî, diğeri İbrahim Havvâs (r.a.) olmak üzere meşhur iki İbrahim ona irade getirmişler, onun birçok kemalini şerh etmiş ve açıklamışlardı. Yüksek değerde (hâkimane özlü) sözleri vardı. Yüzyirmi yıl yaşamıştı, işleri acayipti. İnsan elinin değdiği hiçbir şeyi yemez, yalnızca ot köklerini yemekle yetinirdi. Müritleri nerede ot kökü bulsalar önüne getirirler, o da bunları ihtiyacı kadar kullanırdı, bunu âdet edinmişti. Dostlarıyla birlikte aralıksız sefer yapar, daima ihramlı bulunurdu, ihramdan çıkınca tekrar ihrama girerdi. Elbisesi asla kirlenmez, saçı uzamazdı.[1]

Diyor ki: Annemden bir ev miras kalmıştı, bunu elli altına sattım, parayı bir çıkına sarıp sahranın yolunu tuttum. Peşimden bir bedevi yetişti: "Neyin var?" "Elli altınım." "Ver onları bana!" Altınları verdim; açıp baktı ve bana iade etti. Sonra bir deve getirtti ve, "Buyur, bin," dedi. "Sana ne oldu (ki, böyle değiştin?)" dedim. "Doğruluğun nedeniyle gönlüm merhametle doldu," dedi. Bu haydut benimle beraber hacca geldi, bir süre sohbetimde bulundu ve evliyaullahtan oldu."

Yine o anlatıyor: Bir kere çölde giderken terütaze bir oğlan gördüm, azığı ve bineği yoktu. Ey serazat [rahat] kişi! Böyle azıksız ve bineksiz nereye dedim. Dedi ki: "Şöyle bir sağına soluna bak, hiç yüce Allah'tan başka bir şey görebiliyor musun?"

Naklederler ki, dört oğlu vardı, her biri bir sanat öğrenmişti. Bu onların haline yaraşan bir şey midir diyenlere dedi ki: "Vefatımdan sonra falanın oğluyum bahane-

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:335; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* VI:336; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 242; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:266; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:93; *Kuşeyrî Risalesi,* 150; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 142; *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* II:117; *el-Muntazam,* VI:113; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 359.

siyle dostların ciğerini yemesinler ve ihtiyaç zamanında geçimlerini sağlasınlar diye onlara kazancın yolunu öğrettim."

Sözleri

- Amellerin en erdemlisi murakabeyle vakitleri mamur etmektir.
- Henüz kişisel muradı olduğu halde kulluktan dem vuran kimse yalancıdır. Çünkü ancak kişisel muratlarından fani olan ve Efendisinin muradında baki olanın kulluk (davası) sahihtir. Böyle birisinin ismi ise kendisine hangi ad konulmuşsa odur, vasfı da kendisini süsledikleri şeydir. Kendisine bir isimle hitap edilince kullukla cevap verir. Çünkü onun ne ismi ne resmi (ne de cevabı) vardır. (O ancak Efendisinin kulluğuna, çağıranın çağrısına icabet eder.)
- İnsanların en aşağılığı zengin birine dalkavukluk yapan ve alçakgönüllülük gösteren fakirdir. En azizi herkese alçakgönüllü davranan (fakire karşı kendini hor gören, ona karşı hürmeti koruyan) zengindir.
- Rıza halindeki fakirler ulu ve yüce Allah'ın yeryüzündeki emin kişileri [*ümenâ*] ve kullarına karşı delilidir. Onların yüzü suyu hürmetine halktan bela savılır.
- Dünyadan sıyrılan bir fakir erdemli amellerden hiçbir şey yapmasa da, ondaki bir zerre (yanlarında dünya bulunan) şu gayretkeş ve müctehid âbitlerden daha üstündür."
- Şu dünyadan daha insaflı ve adil hiçbir şey görmedim: Eğer ona hizmet edersen sana hizmet eder, sen onu terk edersen o da seni terk eder.
- Zeki olan ancak bu zümredir, zekâlarıyla idrak ettikleri şey nedeniyle tamamen yanmışlardır.

Sina Dağında vefat etmiş ve orada toprağa verilmişti. Rahmetullahi aleyh.

EBÛ ALİ CÜZCÂNÎ

Evliyanın umdesi, kalbi temiz olanların kaymağı, makbul himmet ve özel keramet sahibi, gizli şeyh Ebû Ali (Hasan bin Ali) Cüzcânî (r.a.) ulu şeyhlerden ve tasavvuf yolundaki fütüvvet ehlindendi, mücâhedesi mükemmeldi. Muamelâta dair saygın ve meşhur eserleri vardı. Dilden dile dolaşan makbul sözleri vardı. Hakîm Tirmizî'nin müridiydi.[1]

Halk gaflette karar kılmıştır, zan ve ithama güvenmektedir. Buna rağmen muamelelerimiz hakikate, sözlerimiz ise mükâşefenin sırlarına dayanmaktadır kanaatini taşımaktadırlar.

Şu üç şey tevhidin ukdesidir: Korku, recâ, mahabbet.

Vaidi görüp günahı terk etmekle korku, vaadi görüp iyi amel işlemekle recâ, lütfu görüp çok anmakla mahabbet artar.

Günahın fazla olması nedeniyle çok korkmak vaidi görmekten, çok recâ vaadi görüp hayırlı işler yapmaktan ve çok mahabbet lütfu görerek fazla zikir yapmaktan doğar. İmdi Allah'tan korkan kaçmaktan, recâ sahibi talepten ve mahabbet sahibi sevgiliyi anmaktan zaman bulup da dinlenemez. Şu halde korku nurlandıran bir ateş, recâ nurlandıran bir nur, mahabbet nurlarının nurudur.

Kolayca tâatta bulunması, sünnete uygun olarak hareket etmesi, salâh ehlini sevmesi, eş dostla güzel geçinmesi, Allah için insanlara iyilik yapması, Müslümanların işini görmesi ve zamanlarını değerlendirmesi kul için saadet belirtilerindendir.

Bedbaht unutulmuş günahlarını açığa vuran kimsedir.

Veli, kendi halinden fani ve Hakkın müşahedesine baki olan zattır. Onun işlerini görmeyi Hak Teâlâ kendi üzerine almıştır; elinde ihtiyârı, ondan başkasıyla kararı yoktur.

Arif gönlünü tamamıyla Mevlâsına, bedenini halka (hizmete) veren kişidir.

Hakka iyi niyet göstermek marifetin gayet çok oluşundan, nefse kötü niyette bulunmak marifetin esasındandır.

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:350; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:90; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 246; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 333; 359; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Dürriyye*, II:29; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 178.

Mevlâsının dergâhına sıkı bir şekilde sarılan kimse, sıkı sarılma sonunda kapının açılmasından başka neyle karşılaşır ki? Hakla olmada sabır gösteren kimse, gösterdiği sabır sonucunda Hakka kavuşmaktan başka neyle karşılaşır ki?

İstikamet sahibi ol, keramet sahibi olma; zira nefsin keramet, Rabbin istikamet istemektedir.

Rıza kulluğun sarayı, sabır bu sarayın kapısı, tefviz odası olup ölüm kapıda, feragat sarayda ve rahat da odadadır. (Sabır ölüm, rıza feragat ve tefviz rahatlıktır.)

Buhl [*bhl*: cimrilik] üç harftir. B, bela; H, hüsran ve L, kınama [*levm*] demek olup Bahîl (cimri) nefsi itibariyle belada, çabası itibariyle hüsranda ve cimriliği itibariyle kınanmış [*melûm*] haldedir, vesselam.

* * *

[Allah'a giden yol nasıldır? "Ona giden yollar çoktur, ama bunların en sahihi, en mamuru ve şüpheden en uzak olanı kavlen, fiilen, bilerek, akden ve niyeten sünnete uymaktır. Çünkü yüce Allah, **'Eğer Ona uyarsanız hidayete erersiniz'** [NÛR 24:54] buyurmuştur."

Sünnete tabi olmanın yolu nedir ve nasıldır? "Bid'atlardan uzaklaşmak, ilk kuşaktan İslam âlimlerinin üzerinde birleştikleri konulara tabi olmak, kelamcılardan ve meclislerinden uzak durmak, teslim ve tabi olma yoluna dört elle sarılmaktır. **'Sonra hanif olarak İbrahim'in dinine tabi olasın diye sana vahyettik'** [NAHL 16:23] diyen Aziz ve Celil Allah Peygamber'ine (s.a.v.) bunu emretmiştir." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 247)]

EBÛ BEKİR KETTÂNÎ

(ö. 322/934)

İstikamet makamının sahibi, himmeti yüce imam, tevfik âleminin meşalesi, tahkîk Kâbe'sinin temel direği ve ruhani kıble Ebû Bekir (Muhammed bin Ali) Kettânî (r.a.) Mekke'nin şeyhi, çağın piri ve verâ', züht, takva ve marifette biricikti. Hicaz şeyhlerinin ulularından olup tasavvuf yoluna dair eserleri bulunan temkin ehli ve velilikte makam sahibi birisiydi. Firasette amel sahibi olup mücâhede ve riyazette gayet büyüktü, çeşitli ilimlerde, özellikle hakikatler ve marifet ilminde kâmildi. Cüneyd, Ebû Said Harrâz ve Nûrî'nin sohbetlerinde bulunmuştu. Ona Harem'in Meşalesi derlerdi. Vefatına kadar Mekke'de mücavir hayatı yaşamıştı. Akşamdan sabaha kadar namaz kılar, Kur'ân'ı hatmederdi. Tavafta oniki bin kere Kur'ân hatmetmiş, otuz yıl Harem'de oluğun altında oturmuştu. Bu süre içinde günde bir kere abdest alırdı. Ömür boyu hiç uyumamıştı.[1]

Diyor ki: Başlangıçta hacca gitmek için validemden destur almıştım. Çölde giderken bende guslü gerektiren bir hal belirdi, galiba şartına uygun olarak yola çıkmadım diye düşündüm ve geri döndüm. Eve varınca annemi kapının arkasında oturmuş beklerken buldum ve, "Anneciğim bana izin vermemiş miydin?" "Evet, ama sensiz olarak evi görme gücünü kendimde bulamıyorum! Yola çıktığından beri şurada oturuyorum, geri gelene kadar da buradan kalkmamaya niyet etmiştim!" Annesi vefat edince (hacca gitmek üzere) tekrar sahralara düştü. Kendisi anlatıyor: "Çölde bir derviş gördüm, ölmüştü, ama gülümsüyordu. Hem ölmüş hem de gülüyor musun dedim." Dedi ki: "Allah sevgisi işte böyle olur!"

Ebû Hasan Müzeyyin anlatıyor: (Hacca gitmek için) azıksız ve bineksiz olarak çöllere düşmüştüm. (Zemzem kuyusundaki) havuzun yanına varınca orada oturdum ve içimden azıksız ve bineksiz (mütevekilane bir şekilde) çölü katettim derken biri bana, 'Kendi kendine boş laflar etme,' diye haykırdı. Baktım, Kettânî'yi gördüm. Tevbe ettim. Aziz ve Celil Allah'a döndüm.

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:357; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* II:445; *Kuşeyrî Risalesi,* 162; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 226; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:110; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* II:50.

Kettânî anlatıyor: Müminlerin Emîri Ali Aleyhisselam'a karşı bende biraz soğukluk vardı. Bunun biricik nedeni de şuydu: "Resullullah (s.a.v.), Ali'den başka yiğit yoktur buyurmuşlardı! Gerçi Muaviye bâtıl, o Hak üzereydi. İşi ona bırakıp (halifelik hakkından feragat) etseydi, bunca kan dökülmezdi ve esasen fütüvvetin ve yiğitliğin gereği de budur," diyordum. Safa ile Merve arasında bir evim vardı. Bir gece Mustafa'yı (s.a.v.) rüyamda görmüştüm. Ashâbıyla birlikte gelmişlerdi. Beni yanına çağırdı. Ebû Bekir'e (r.a.) işaret ederek, "Bu kimdir?" dedi. "Ebû Bekir," dedim. Sonra Ömer'e işaret ederek, "Bu kimdir?" diye sordu. "Ömer," dedim, sonra Osman'ı işaret ederek sordu. "Bu kim?" "Osman," dedim. Sonra Ali'yi gösterdi, "Bu kimdir?" deyince ona karşı kalbimdeki soğukluk ve kırgınlık nedeniyle utandım. Hz. Peygamber (s.a.v.) beni Ali'yle (r.a.) kardeş yaptı. Biz de bunun üzerine kucaklaştık. Sonra onlar gittiler ve ben Müminlerin Emîri Ali Aleyhisselam'la baş başa kaldım. Ebû Kubeys tepesine çıkalım diye teklif etmesi üzerine çıkıp oradan Kâbe'yi seyretmeye başladık. Uyandığım zaman kendimi Ebû Kubeys tepesinde buldum. O soğukluk ve kırgınlıktan bir zerre kalmamıştı.

Şöyle diyor: Biri benim sohbetime geliyor, ama onun sohbetimde bulunması bana gayet ağır geliyordu. (*Hediyeleşiniz, sevişirsiniz* hadisine uyarak) ona hediye verdimse de bu ağırlık yok olmadı. Nihayet bu zatı evime götürdüm ve, "Ayağını yanağıma bas," dedim, ama o basmadı, ısrar ederek ayağını bastırttım. O ağırlık yok olup gönlüme sevgi yerleşene kadar ayağını üzerimden kaldırtmadım.

Naklederler ki, biri şunu anlatmıştı: Bir kere helal yoldan yirmi dirhem elime gümüş para geçmişti. Onun huzuruna vardım ve bu parayı seccadesinin bir kenarına koyuverdim ve, "İhtiyaçlarına kullanabilirsin," dedim. Bana şöyle bir göz ucuyla baktı ve, "Ben şu vakti (ve içinde bulunduğum şu hali) yetmiş bin altına satın almışımdır. Sen bununla beni kandırmak istiyorsun değil mi?" dedi ve kalktı. Seccadesini silkeledi ve oradan gitti. Ben gümüş paraları yerden toplarken, onun izzeti gibi izzet, benim zilletim gibi bir zillet asla görmemiştim. O ne kadar aziz, ben ne kadar aşağılıktım!

Naklederler ki, müritlerinden biri can çekişiyorken gözünü açtı ve Kâbe'ye baktı. Bunun üzerine oradan geçen bir eşekten gözüne tekme yeyince gözü aktı. Derhal şeyhe, "Bu zat hakiki mükâşefeler olup gaybî hal inerken Kâbe'ye bakmaktadır, bu yüzden terbiye edilmiştir," diye nida edildi. Zira Rabbü'l-Beyt'in huzurunda Beyt'e bakmak [ev sahibini bırakıp eve bakmak] caiz değildir.

Naklederler ki, bir gün üzerinde ridâ bulunan nurlu bir ihtiyar Benû Şeybe kapısından heybetli bir şekilde içeri girdi, başını önüne eğmiş bir halde duran Kettâ-

nî'nin önüne varıp selam verdikten sonra, "Ey şeyh! Makam-ı İbrahim'e niçin varmıyorsun? Gitsen de orada bulunan ve silsilesi kısa senetlerle hadis rivayet eden büyük hadis hocasından dinlesen olmaz mı?" dedi. Bunun üzerine Kettânî başını kaldırdı ve, "Ey şeyh! O kimden hadis rivayet ediyor?" diye sordu. İhtiyar, "An Ma'mer, an Zührî, an Ebû Hureyre an Nebi (s.a.v.) senediyle Abdullah'tan," dedi. Kettânî, "Ey ihtiyar! Sen silsilesi uzun bir senetten söz ettin, onların isnatla haber verdikleri şeyi ben şurada isnatsız olarak dinliyorum," dedi. İhtiyar sordu: "Kimden dinliyorsun?" Kettânî, "Kalbim sözü yüce Allah'tan dinlemektedir," dedi. İhtiyar, "Peki, bu sözün delili nedir?" diye sordu. Kettânî, "Delil şudur ki, sen Hızır'sın," dedi. O zaman Hızır dedi ki: "Ebû Bekir Kettânî'yi görene kadar ulu ve yüce Allah'ın tanımadığım bir velisi yoktur sanırdım. Kettânî ise beni tanıdı, ama ben onu tanıyamadım. Anladım ki, Hak Teâlâ'nın beni tanıyan, ama benim tanımadığım dostları mevcuttur."

Naklederler ki, bir gün Kettânî namaz kılarken bir soyguncu geldi, şeyhin omzundaki abâyı aldı ve satmak üzere pazara götürdü, ama derhal eli kurudu. Ona, "Senin maslahatına olan şey bunu alıp şeyhin huzuruna varman ve şefaatını dilemendir. Ta ki dua etsin de Hak Teâlâ elini iade etsin," dediler. Bunun üzerine soyguncu geri geldi, şeyh hâlâ aynı şekilde namazdaydı. Abâyı şeyhin omuzlarına koydu ve şeyh namazını bitirene kadar orada oturdu. Şeyh namazını bitirince ayaklarına kapanarak yalvardı, yakardı ve halini anlattı. O zaman şeyh, "Aziz ve Celil Allah'a yemin ederim ki, abânın ne götürülmesinden ne de geri getirilmesinden haberim vardır," dedikten sonra, "İlahi! O onu götürmüş ve geri getirmiş! Sen de ondan aldığını geri ver!" diye niyaz edince eli hemen iyileşti.

Kettânî anlatıyor: Bir kere rüyamda gayet güzel bir genç görmüş ve sormuştum: "Sen kimsin?" "Takvayım." "Nerede yaşarsın?" "Dertlilerin gönlünde." Sonra baktım gayet çirkin siyah bir kocakarı gördüm ve ona da sordum: "Sen kimsin?" "Ben kahkaha, zevk ve keyfim." "Nerede yaşarsın?" "Gafillerin gönlünde." Uyanınca bir daha asla kahkaha atmamaya niyet ettim, meğerki galebe yoluyla istemeksizin ola.

Kettânî diyor ki: Bir gece rüyamda elli bir kere gördüğüm Hz. Peygamber'e (s.a.v.), "Allahü Teâlâ'nın kalbimi öldürmemesi için nasıl dua edeyim?" diye sordum. Buyurdular ki: "Her gün kırk kere temiz niyetle: Ey diri ve zatıyla kaim olan Allah, ebedi olarak kalbimi marifetinin nuruyla diri tutmanı senden niyaz ediyorum de."

Kettânî anlatıyor: Bir gün yanıma bir fakir geldi, ağlaya ağlaya şöyle diyordu: On günden beri karnım aç. Dostlarımdan birine, "Karnım aç," diye yakınmıştım, sonra pazara gitmiştim. Yolda bulduğum (Allah'ın gönderdiği) bir dirhem üzerinde şöyle yazıyordu: "Hak Teâlâ aç olduğunu bilmiyor mu ki, ona buna şikâyet ediyorsun?"

Sözleri

- Nasihat isteyen birine dedi ki: Hak Teâlâ yarın nasıl senin olacaksa sen de bugün onun ol!
- [Ya göründüğün gibi ol ya da olduğun gibi görün. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 374)]
- Mahluk bir şeyle üns ve huzur bulmak, verilen bir cezadır; dünya ehline yakın olmak kazanılan bir günahtır, onlara meyletmek de aşağılıklıktır.
- Zahit, hiçbir şeye sahip olmayan ve sahip olmadığına memnun olan, ama çalışıp çabalamaktan bir an bile geri durmayan, sabırla zillete katlanıp buna razı olan ve ölene kadar bu şekilde hareket eden kişidir.
- Tasavvuf tamamıyla ahlaktan ibaret olup, ahlakça çok olan tasavvufça da çoktur.
- Firaset yakîni keşfetmek ve gaybı görmekten ibaret olup bu da imanın ve müşahedenin eseridir.
- Mahabbet, tercihi sevgili için yapmaktır.
- Tasavvuf saflık (iç temizliği) ve müşahededir.
- Sûfi o kimsedir ki, tâatını istiğfar edilmesi gereken bir cinayet sayar.
- İstiğfar tevbeden ibarettir ve tevbe şu altı noktayı içerir: Birincisi, işlenen şeyden dolayı pişmanlık duymak; ikincisi, artık bir daha günah işleme haline dönmemeye karar vermek; üçüncüsü, Allah ile kul arasındaki her farzı yerine getirmek; dördüncüsü, yenilen kul haklarını sahiplerine ödemek; beşincisi, haram yeme nedeniyle vücutta oluşan bütün etleri eritmek ve son olarak, isyanın zevkini tatmış bedene itaatın zevkini tattırmak.
- Vecdin başı tatlı, ortası acı, sonu ise derttir.
- Tevekkül temelde (şer'i) ilme tabi olmaktır, hakikatte yakînin kemale ermesidir.
- İbadet yetmiş iki türlüdür, bunun yetmiş biri yüce Allah'tan hayâ etmektir.
- Allah'a dair bilgi sahibi olmak, Allah'a ibadetten daha mükemmeldir.
- Nefis yemek yakîn (sahiplerinin) ağzında, Hak Teâlâ'nın zikrinden tevhit halinde (doğan) bir lokma olup Hakkın ikramıyla ve iyi niyetle beraber rıza sofrasından alınır.
- Hak Teâlâ mağfiret kapısını açmadıkça, kesinlikle kullarına dua için ağız açtırmaz ve özür dileme işiyle onları uğraştırmaz.
- Allah'a muhtaç olma hali sıhhatli olunca onunla gani olma hali de sıhhatli olur. Çünkü bunlar ancak birbirleriyle tamlık kazanan iki haldir.
- Gaflet uykusundan uyanma vaktindeki bir kaygılanma, hazlardan kesilme ve

hicrana düşme korkusuyla titreme insan ve cinin ibadetinden daha üstündür.

- Ameller kulluk elbiseleridir. Kısmetler dağıtılırken Allahü Teâlâ'nın rahmetinden uzaklaştırdıkları bugün ameli terk etmektedir, yaklaştırdıkları amele dört elle sarılmakta ve korkuyu meslek edinmektedir.
- Dünya bela, cennet takva üzere bölüştürülmüştür.
- Müridin hükmü ve vasfı üçtür: Uyuması galebe, yemesi ihtiyaç ve konuşması zorunluluk nedeniyledir.
- Arzu şeytanın yularıdır, yularını şeytana kaptıran şeytanın yoldaşı olur.
- Bedeninle dünyada, gönlünle ahirette ol!
- Allahü Teâlâ'dan başarı isteyeceğin zaman amelle işe başla!
- Görüyoruz ki, yüce Allah'ın dini şu üç esas üzerine kurulmuştur: Hak, adalet ve sıdk. Hak organlarda, adalet gönüllerde ve sıdk akıldadır. Yani hak ancak zahirde görülebilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), *'Biz zahire göre hükmederiz,'* buyurmuştur. İdris ve İblis bâtın âlemindeydiler. Zahir olmadıkları sürece İblis'in bâtıl, İdris'in hak üzere olduğu malum olmadı. Adalet kalptedir. Herkese layık olanı adaletle bölüştürmek ancak kalp için mümkündür. Sıdkın akılla ilgisi vardır, yarın sorgulayınca akıl sahiplerini sorgulayıp onları hesaba çekerler. (Hüküm hakka, adalet vicdana ve doğruluk akla dayanır.)
- Haktan karşılıksız bir lütfun vücudu Hakkın Hakla görünmesidir. Çünkü her şey üzerine delil olan Haktır. Oysa Hak üzerine Haktan başka hiçbir delil yoktur.
- Aziz ve Celil Allah'ın meltem yeli denilen bir rüzgârı vardır. Arşın altında yığılan bu rüzgâr seherlerde eserek, inleyiş ve mağfiret dileyiş hallerini Cebbâr Hükümdar'a taşır.
- Af isteyecek yerde şükretmek de, şükredilecek yerde af istemek de günahtır.
- Naklederler ki, ölümü yaklaştığı zaman Kettânî'ye, "Yaşarken ne amel işledin ki, bu makama ulaştın?" diye sordular: "Şayet ecelim yaklaşmamış olsaydı söylemezdim," dedi ve ekledi: "Kırk yıl kalbin bekçisi oldum. Allah'tan başka her şeyi kalpten uzaklaştırdım. Nihayet kalp Hak Teâlâ'dan başkasını bilmez bir hale geldi!"

EBÛ ABDULLAH MUHAMMED BİN HAFÎF

(ö. 371/981)

Tekliğe [ahâdiyet] yaklaştırılan, samediyette kutsallaştırılan, dergâha çekilen, Allah'ça seçilen, latif hakikatin peşinde, vaktin kutbu Ebû Abdullah Muhammed bin Hafîf (r.a.) çağındaki şeyhlerin şeyhi olup âlemde bir taneydi. Zahiri ve bâtıni ilimlerde peşinden gidilen bir insan olup o yüzyılda tasavvuf yolunu tutanlar hep ona başvururlardı. Büyük bir ifade gücüne ve tertemiz bir hâtıra sahipti. Tasavvuf yolunda kendine özgü bir mezhebi vardı. Mutasavvıflardan bir cemaat ona yakın dururdu. En derin hakikatlere dair kırk günde bir eser kaleme alırdı. Zahiri ilimler üzerine birçok nefs eseri vardı, hepsi de meşhur ve makbuldü. Yaptığı mücâhedeler beşer takatına sığmayacak derecedeydi. Hakikatler ve sırlar hakkında sahip olduğu (etkili) nazar, çağında kimsede yoktu. Ondan sonra Fâris'te sıhhatli bir şekilde ona mensup olan bir halef kalmamıştı. Hükümdarların evlatlarındandı, tecrit üzere seferler yapmıştı. Rüveym, Cüveyrî, (Hallacı) Mansur ve Cüneyd'i görmüştü. Başlangıçta din derdi gönlünün eteğini tutmuştu. Şöyle ki, bir rekât namazda İhlas suresini onbin defa okur ve çoğu kere sabahtan akşama kadar bin rekât namaz kılardı. Yirmi yıl abâ giyinmişti, her yıl kırk çile çıkarırdı. Vefat ettiği yıl kırk defa çileye girmiş ve bunların sonuncusunda vefat etmişti. Abâsını sırtından çıkarmamıştı.[1]

Onun zamanında hakikatin peşinde bir şeyh vardı, ama tasavvuf âlimlerinden değildi. Fâris'te yaşardı. İsmi Muhammed Zekîrî (Zükeyrî) olan bu zat hiç hırka giymemişti. Ebû Abdullah Hafîf'e, "Hırkanın şartı nedir, onu giymek kime yaraşır?" diye sorduklarında dedi ki: "Hırkanın şartı Muhammed Zekîrî'nin beyaz gömlekte yerine getirdiği hareket tarzıdır ve hırka edinmek ona yaraşır. Biz abâ giyen kimseler olarak onun hakkını yerine getirebildik mi, getiremedik mi bilemiyoruz."

Ona şunun için Hafîf demişlerdi: Her gece gıdası iftar vakti, fazla değil, yalnızca yedi tane üzümden ibaretti. Bedenen, ruhen hafif ve hassastı. Bir gece hizmetçisi ona

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, X:385; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 462; *Kuşeyrî Risalesi*, 170; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 261; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:120; *Şezerâtu'z-Zeheb*, IIII:76; İbn Sübkî, *Tabakatu's-Şafiiyye*, II:150; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 262, 372; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, II:649; *el-Muntazam*, VIII:112; Ebû'l-Hasan ed-Deylemî, *Sîret*; Fuat Sezgin, *GAS*, I:663.

sekiz tane kuru üzüm vermiş, şeyh de farkına varmadan bunların hepsini yemişti. Her zamanki gibi tâatından (ruhani bir) zevk alamayınca hizmetçisini çağırıp ondan durumu soruşturdu. Hizmetçi, "Bu akşam sekiz kuru üzüm getirmiştim," deyince şeyh ona, "Artık sen benim dostum değilsin, daha açıkçası bana hasım olmuşsun, eğer dostum olsaydın sekiz değil, yedi kuru üzüm getirirdin," dedi. Bundan sonra şeyh ona hizmetten el çektirdi ve bu iş için başka bir hizmetçi tayin etti.

İbn Hafîf diyor ki: "Kırk yıldan beri havâs ve avâm arasında kabul gören itibarlı birisiyim, beni hadsiz hesapsız nimetlere gark etmişlerdir. Ama ben öyle yaşadım ki, bu süre boyunca zekât vermek bana farz olmamıştır."

Yine o anlatıyor: "Sülûkumun başlangıcında hacca gitmek istedim. Bağdat'a varınca başımda o kadar gurur vardı ki, Cüneyd'i ziyaret etmeye gerek duymadım. Çölün yollarına düştüğümde bir ip, bir de su tulumum vardı, susamıştım, bir kuyu gördüm, bir ceylan oradan su içiyordu. Kuyunun başına varınca su kuyunun dibine çekildi. (Sabredemedim ve) "Mevlâm! İbn Hafîf'in şu ceylan kadar da mı değeri yoktur?" dedim. Şöyle bir ses duydum: "O ceylanın ipi ve su tulumu yoktu, onun güveni bizeydi." Buna sevindim, ipi ve tulumu kaldırıp attım, yoluma revan oldum. Derken, "Ey İbn Hafîf! Biz nasıl sabredeceksin diye seni tecrübe ettik. Şimdi geri dön ve suyunu iç," diye bir ses duydum. Geri döndüm, baktım su kuyunun ağzına kadar yükselmiş. Abdest aldım, suyumu içtim ve yoluma koyuldum. Ta Medine'ye varana kadar hiç suya ihtiyaç duymadım. Dönerken Bağdat'a varınca cuma günü camiye gittim. Cüneyd'in gözü bana ilişti ve, "Eğer sabretseydin su ayaklarının altından fışkıracaktı (ve arkandan akacaktı)," dedi.

İbn Hafîf diyor ki: "Gençliğimde dervişin biri yanıma gelmiş, üzerimde açlık eseri görünce evine davet etmişti. Önüme pişirilmiş, ama kokmuş bir et getirdi, onu yemekten tiksinmiş ve zoruma gitmişti. O bir lokma alarak ağzıma koydu, ama ben bu lokmayı yiyemedim. Benim buna tenezzül etmediğimi derviş görüp mahcup oldu, ben de mahcup olmuştum. Kalktım, cemaatle sefere çıktım. Kadisiye'ye varınca yolumuzu kaybettik, yanımızda da azık namına hiçbir şey kalmamıştı. Birkaç gün sabrettikten sonra açlıkla, helak olma haliyle yüzyüze geldik. Nihayet hal öyle oldu ki, yüksek fiyatla bir köpek alarak kızarttık. Bundan bana da bir lokma verdiler. Yemek istediğim zaman o dervişle yemeğinin hali aklıma geldi. Kendi kendime, bu, o gün o dervişin mahcup olmasına neden oluşumun cezasıdır diyip derhal tevbe ettim, geri döndüm ve o dervişten özür diledim."

Bir gece Mısır'da bir genç ile bir ihtiyar murakabeye oturmuşlar diye duymuş, bunun üzerine oraya gitmiş, üç defa kendilerine selam vermiş (hal hatır sormuş),

ama cevap alamamış ve, "Allah aşkına, selamımı alınız," demiştim. Bunun üzerine genç başını kaldırdı ve, "Ey İbn Hafîf! Dünya az bir şeydir ve bu azdan da geriye az bir şey kalmıştır. Bu azdan çok nasip (ve azık) almaya bak! Ey İbn Hafîf! Selam vermek için boş zaman nasıl buldun?" dedi ve tekrar başını önüne eğdi. O sırada aç ve susuzdum, ama açlığımı da susuzluğumu da unutmuştum. Bütün varlığımı onlara kaptırmıştım. Bekledim ve öğle namazını onlarla beraber eda ettim. İkindi namazını da kıldım. Bana hitaben, "Ey İbn Hafîf! Biz felaketzedeyiz, bizde nasihat edecek dil olmaz. Felaketzedelere nasihat edecek (teselli verecek) bir kimse gerek," dedi. Hiçbir şey yemeden ve uyumadan orada üç gün bulundum. Kendi kendime, bana nasihat etmelerini sağlamak için nasıl bir yemin versem diye düşünüyordum. Genç yine başını kaldırarak dedi ki: "Öyle bir kimsenin sohbetine talip ol ki, onu görmek sana Hak Teâlâ'yı hatırlatsın, heybeti gönlüne düşsün, sana söz diliyle değil, fiil (ve hal) diliyle öğüt versin!"

Bir kere Rum diyarındaydım. Bir gün sahraya çıktım, hayalet gibi (arık) bir rahip getirip yaktılar, külünü körlerin gözlerine koydular, yüce Allah'ın kudretiyle hepsi de görür hale geldi, külü yiyen hastalar da şifa buldular. "Bâtıl üzere olmalarına rağmen bu ne hal böyle?" diye şaşırmıştım. Rüyamda gördüğüm Mustafa'ya (s.a.v.), "Ya Resulullah! Bu ne hal?" dedim. Buyurdu ki: "Bu, bâtıl üzere olmasına rağmen sıdkın ve riyazetin eseridir. Bir de hak üzere bulunsaydı nasıl olurdu?"

Şöyle dediği nakledilir: Bir gece rüyamda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) geldiğini gördüm, ayağının ucuyla beni uyandırdı, kendisine bakınca buyurdu ki: "Her kim (Allah'a giden) yolu tanır ve bu yola sülûk eder de ondan sonra sülukundan vazgeçerse, Hak Teâlâ onu âlemde hiç kimseye azap etmediği bir şekilde cezalandırır."

Naklederler ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) ayaktaki iki parmağın ucunda durarak namaz kılmıştı. İbn Hafîf hayatında hiçbir sünneti kaçırmamıştı. Bu şekilde iki rekât namaz kılmak istedi. Bir rekât kılınca ikincisini eda edemedi. Rüyada mihraptan geldiğini gördüğü Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine dedi ki: "Bu namaz bana hastır, sen bunu kılma!"

Naklederler ki, İbn Hafîf bir gece yarısı hizmetçiye, "Bana bir kadın ara," dedi. Hizmetçi, "Bu gece yarısı nereye gideyim? Bir kız kardeşim var, şeyh izin verirse onu getiririm," dedi. Şeyh, "Getir," dedi. Bunun üzerine hizmetçi gitti, kız kardeşini getirdi. Şeyh derhal onunla nikâh kıydı. Yedi ay dolunca bir bebek dünyaya geldi ve öldü. O zaman şeyh İbn Hafîf hizmetçiye, "Kız kardeşine boşanmak isteyip istemediğini sor, eğer boşanmak istiyorsa öyle olsun," dedi. Hizmetçi, "Ey şeyh, bundaki sır nedir?" diye sorunca anlattı: "Nikâh kıydığım gece rüyamda Hz. Peygamber'i

(s.a.v.) ve çaresizlik içinde kalarak kan ter içinde boğulan birçok kimse gördüm. Aniden bir bebek çıkageldi ve elinden tutarak babasını sırat köprüsünden rüzgâr gibi geçirdi. İstedim ki benim de öyle bir bebeğim olsun. O bebek dünyaya gelip gidince amaç gerçekleşti."

Naklederler ki, bundan sonra dörtyüz kere nikâh kıymıştı. Bunun nedeni de şuydu: Kendisi şehzadeydi, tevbe edip işi kemale erince kadınlar (uğur getirsin diye) ona yakın olmak istiyorlardı. O da onlarla ikişer ikişer, üçer üçer nikâh kıyıyordu. Bunların içinde vezirin kızı olan biri kırk yıl onun nikâhında kalmıştı. [ed-Deylemî, *Sîret*, 233]

[Naklederler ki, "Şeyhin sizinle halvetteki hayatı nasıldır?" diye kadınlarına sordular. "Onun sohbetinden bizim hiç haberimiz yok, haberi olan biri varsa o da vezirin kızı olabilir," dediler. Bu sefer aynı soruyu ona sordular ve o da anlattı: "Şeyh bu gece evine gelecek diye haber alınca nefis yemekler hazırladım, özenerek kendimi de süsledim. Şeyh gelip de bu manzarayı görünce bir süre bana, bir süre de yemeklere baktı. Gece olunca elimi tuttu, elbisenin altına soktu, karnına götürdü. Göğsünden göbeğine kadar olan yerde onbeş düğüm ve kıvrım gördüm. 'Ey vezirin kızı, şu düğümlerin ne olduğunu sorsana,' dedi. Ben de sordum, o anlattı: 'Bütün bunlar önüme getirilen böyle yemeklere ve şöyle yüze karşı gösterdiğim sabır zorluğu ve ateşi nedeniyle üst üste atılmış düğümler ve kıvrımlardır.' Bunu söyledikten sonra kalkıp gitti. Ben onun yanında bundan fazla küstahlık ve cüret göstermiş değilim. Zira onun riyazeti gayet çoktu." (ed-Deylemî, *Sîret*, 224)]

Naklederler ki, şeyhin iki müridi vardı. Birine Ahmed-i Kih [Küçük Ahmed], öbürüne Ahmed-i Mih [Büyük Ahmed] derlerdi. Şeyh daha çok Ahmed-i Kih'e meylederdi. Sohbetine katılanlar bu hali kıskanmışlardı, yani Ahmed-i Mih de iş görmüş ve riyazet yapmıştır demek istemişlerdi. Durum şeyhe malum oldu. Ahmed-i Kih'in daha iyi olduğunu onlara göstermek istedi. Hangâhın kapısı önünde uyuyan bir deve vardı. Şeyh, "Ya Ahmed-i Mih," diye seslenince Ahmed-i Mih, "Buyur!" dedi. Şeyh, "Şu deveyi, hangâhın damına çıkar." "Ya şeyh! Deve dama nasıl çıkarılabilir?" Şeyh, "O halde bırak kalsın," dedikten sonra tekrar seslendi: "Ya Ahmed-i Kih!" "Buyur!" "Şu deveyi dama çıkar!" Bunun üzerine Ahmed-i Kih derhal gayret kuşağını beline sararak paçaları sıvadı, dışarı koştu, ellerini devenin altına sokarak uğraşıp zorladı, ama deveyi yerinden kıpırdatamadı. Bunu gören şeyh, "Ya Ahmed-i Kih, iş tamam, hal malum olmuştur," dedi ve sonra sohbetine katılanlara dönerek şöyle dedi: "Ahmed-i Kih ondan daha iyi hareket etti, verilen emre sarıldı, itiraz ileri sürmeden ve bu iş yapılabilir mi yapılamaz mı demeden fermanımıza baktı. Ahmed-i Mih

ise uzun uzadıya deliller getirmekle meşgul oldu ve tartışmaya tutuştu. Zahir halden bâtın irdelenebilir!"

Naklederler ki, bir gün şeyhe bir misafir geldi, sırtındaki hırka da başındaki serpuş da siyahtı. Misafirin karalar giymesini şeyh içinden kıskanmıştı. Yolcu iki rekât namaz kılıp selam verdikten sonra şeyh, "Dostum, niçin siyah elbise giydin?" diye sordu. "İlahım öldürülmüştür de ondan," dedi. **"Hevâ ve hevesini ilah edinen kişiyi gördün mü?"** [FURKÂN 25:43; CÂSİYE 45:23] ayetine işaret ederek, "Nefsim ve hevesim ölmüştür." (Bu nedenle yas tutuyorum) demek istedi. Şeyh, "Bu herifi kapıdan dışarıya atınız," dedi. Adam hakaretlerle dışarıya atıldı. Sonra şeyh, "Onu içeri alınız," buyurdu. Adam içeri alındı. Bu hareket tam kırk defa tekrar edildikten sonra (adamın nefsine uyarak yakışıksız bir şey yapmadığını gören) şeyh kalkıp misafirin başına bir buse kondurup özür diledi ve dedi ki: "Siyah giymek sana yaraşır. Zira kırk defa hor görülüp hakaret gördüğün halde hiç değişmedin!"

[Naklederler ki, bir kere iki sûfi uzak bir yerden onu ziyarete gelmişlerdi. Şeyhi hangâhta bulamayınca, "Nerede?" diye sordular. "Adudu'd-Devle'nin sarayına gitti," cevabını alınca, "Sultanların sarayında şeyhin ne işi var? Yazık ki, şeyh hakkındaki kanatımız çok fazlaydı," dedikten sonra, şehri şöyle bir dolaşalım diyip pazara vardılar. Yırtık elbiselerini diktirmek için bir terzi dükkânına girdiler. O sırada terzi makasını yitirdi. Onlara, "Bunu siz aldınız," dedi. Sonra zabıtaya teslim ederek Adudu'd-Devle'nin sarayına gönderdi. Adudu'd-Devle, "Bunların elini kesiniz," diye emredince orada hazır olan şeyh İbn Hafîf, "Sabrediniz, zira bu işi bunlar yapmamışlardır," dedi. Onları kurtardı, sonra sûfilere, "Ey civanmertler! Sizin o kanaatiniz doğrudur. Ama benim sultanın sarayına gelmem böyle işler içindir," dedi. Sonra bu iki sûfi onun müridi oldu. Böylece bilmiş ol ki, her kim erenlerin eteğinden tutarsa onun emeğini boşa harcatmaz ve elini boş çevirmezler." (ed-Deylemî, *Sîret*, 261)]

Naklederler ki, bir kere ishale yakalanan biri şeyhe misafir olmuştu. O gece şeyh durmadan adamın lazımlığını kendi eliyle getirdi, götürdü ve hiç uyumadı. Sabaha karşı bir ara gözlerini kapadı. Ama misafir, "Neredesin? Allah'ın laneti üzerine olsun!" diye çağırdı. Şeyh derhal korkuyla ve titreyerek yerinden sıçradı ve lazımlığı abdesthaneye götürdü. Sabah olunca müritler, "Bu ne biçim misafirmiş ki, şöyle şöyle sözler söyledi, bizim tahammülümüz ve takatımız kalmadı, sen ise hâlâ bu derece sabır gösteriyorsun," dediler. Şeyh dedi ki: "Ben onun sözünü, Allah'ın rahmeti üzerine olsun," der gibi işittim!

Sözleri

- Allah melekleri, insan ve cini yaratınca ismeti [günahsız olma hali], hileyi ve kifayeti de [Allah yeter esasını] yarattı, sonra meleklere, "Bunlardan birini seçiniz," denildi. Onlar da ismeti seçtiler. Sonra cinlere, "Siz de seçiminizi yapın," denildi. Onlar da ismeti seçtiler, ama kendilerine, "Melekler sizden çabuk davrandı," denildi. Bunun üzerine onlar da kifayeti seçtiler, sonra insanlara, "Siz de tercihinizi yapın," denildi. İsmeti istediler, ama kendilerine, "Melekler sizden erken davrandı," denildi. Sonra kifayeti istediler, ama bu sefer de, "Bu konuda cinler sizi geçti," denildi. Onlar da hilekârlığı seçtiler. Bu nedenle insanoğlu elden geldiğince hile yapmaya çabalamaktadır!
- Ebû Ahmed Sağır, "Beni (şeytani) vesvese rahatsız ediyor," deyince şeyh buyurdu ki: "Öyle sûfiler gördüm ki, şeytanla alay ederlerdi. Şimdi şeytan sûfiyle alay etmektedir!"
- Sûfi, sefa üstüne sûf [yün dokuma] giyen, hevese cefayı tattıran ve dünyayı arkasına atan kimsedir.
- Dünyaya tenezzül etmemek, dünyadan çıkış sırasındaki rahatlığın ta kendisidir.
- Tasavvuf, kader hükmünü yerine getirirken sabretmek, celâl sahibi Melik'in elinden tutup dağları ve sahraları katetmektir.
- Rıza iki kısımdır: Onunla rıza, Ondan rıza. Onunla olan rıza önlemde olur. (Onun tedbirli olduğuna razı olmak manasına gelir.) Ondan rıza, kazâsına (kaderine ve hükmüne) rıza olmaktır.
- İman gaybten kalbe keşfedilen şeyi kalbin tasdik etmesidir. [Hakkın gaybten bildirdiğini kalbin tasdik etmesidir. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 465)]
- Hakiki irade (ve müritlik) çabanın sürdürülüp rahatın terk edilmesidir.
- [Vuslat her şeyden sevgiliye bir kavuşma çıkartıp Hak Teâlâ dışında her şeyden gayb olmaktır. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 466)]
- Ferahlık niyaz sırasında (heybet ve) ihtişamın ortadan kalkmasıdır.
- Takva seni Allahü Teâlâ'dan uzaklaştıran her şeyden uzaklaşmandır.
- Riyazet nefsi hizmetle kırıp hizmette gevşeklik göstermesine engel olmaktır.
- Kanaat elde bulunmayana talip olmamak ve elde bulunana da ihtiyaç duymamaktır.
- Züht, mülkten çıkarak rahat bulmaktır.
- Hüzün bedeni keyiften yoksun bırakmaktır.
- Recâ Onun vuslatı mevcut olduğu için neşelenmektir.

- Recâ, sevgilinin umulan keremini görerek kalplerin ferahlık duymasıdır, hakiki recâ fazlın varlığı ve vaadinin sıhhati nedeniyle neşelenmektir.
- Fakr mülkün olmaması ve nefsin sıfatlarından çıkılmasıdır.
- [Yakîn esrarın hakikati ve gaybın hikmetidir. Yakîn görünmezin hükümleriyle sırların gerçekleşmesidir. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 465)]
- Kulluk ne zaman dürüst olur sorusuna, "Kul kendi işlerini tamamıyla yüce Allah'a havale edip belalar içinde sabredince" cevabını vermişti.
- Bir derviş üç gün aç kalıyor, bundan sonra dışarı çıkıp kifayet miktarı dileniyor, böylesine ne derler sorusuna şu cevabı verdi: "Sahtekâr!"
- Yeyiniz, içiniz ve susunuz. Zira (hakiki) bir derviş kapıdan içeri girse herkesi rezil eder!
- [Onun için ruhsata göre amel ederek ve yorumları kabullenerek müridin nefsine hoşgörü göstermesinden daha zararlı bir şey yoktur. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 465)]
- Naklederler ki, vefatı yaklaştığı zaman hizmetçiye, "Ben asi bir kuldum, boynuma bir zincir vur, ayağıma da bir bukağı bağla, böylece yüzümü kıbleye çevir, ola ki kabul buyurur," dedi. Ölümünden sonra hizmetçi bu vasiyeti yerine getirmeye başlayınca hâtiften bir ses geldi: "Gafil adam! Bizim aziz kaldığımız bir kişiyi sen aşağılık mı kılmak istiyorsun? Sakın böyle bir şey yapma." Vesselam.

EBÛ MUHAMMED CERÎRÎ

(ö. 311/923)

Velilik kubbesinin velisi, hidayet Kâbe'sinin kalbi temizi, temkin sahibi, âşık, sadık, dindar, (zahirde gözü olmayıp Hakkı bâtın gözüyle gördüğü için) müşahedeci göz, vaktin şeyhi Ebû Muhammed (Ahmed bin Muhammed) Cerîrî (veya Cureyrî) (r.a.) vaktin biriciği ve çağın güzidesi olup akranı arasında tasavvuf yolunun inceliklerine vâkıf birisiydi. Herkesce makbul tutulurdu, edepte mükemmeldi, türlü türlü ilimlerde geniş hazzı vardı. Fıkıhta müftü ve asrın imamıydı. Usûl ilminde gayet derindi. Tasavvuf yolundaki mertebesi o dereceye ulaşmıştı ki, Cüneyd müritlerine, "Benim veliahtım odur," demişti. Abdullah Tüsterî'nin sohbetinde bulunmuştu. Edebi şu sözüyle anlattığı gibiydi: "Yirmi yıl var ki, halvette bile ayağını uzatmış değilim! Allah'a karşı güzel edepli olmak daha uygundur!"[1]

Naklederler ki, bir yıl Mekke'de yaşamış, ama hiç uyumamış, konuşmamış, sırtını yere koymamış ve ayağını da uzatmamıştı. Ebû Bekir Kettânî, "Böyle bir hareket tarzına (ve itikâf şekline) neyin sayesinde kadir oldun?" diye sorunca dedi ki: "Bâtınımdaki sadakat ve içtenliğimi bildiğinden zahirime kuvvet verdi!"

Cüneyd vefat edince kendisini onun yerine geçirdiler. Kendisi anlatıyor: "Bir gün beyaz bir şahin gördüm, kırk yıl avcılık yaptım, ama onu ele geçiremedim." Sordular: "Nasıl oldu?" Anlattı: "Bir kere ikindi namazında, yalınayak ve saçları uzamış bir derviş hangâha geldi, abdest alıp iki rekât namaz kıldı ve başını yakasına soktu. O gece halife arkadaşlarımızı davet etmişti. Yanına vararak, "Dervişlere uyarak davete katılmak ister misin?" dedim. Derviş başını kaldırdı ve, "Halifeye gitmeyi arzulamıyorum, ama bir bulamaç aşı isterim, eğer emrederseniz ne âlâ, yoksa sen bilirsin," dedi ve başını tekrar yakasına soktu. Ben, dervişlere uymayıp kişisel bir arzu ileri sürdüğüne göre yeni Müslüman olmalı diye düşündüm, artık iltifat etmedim. Gidip semâ yaptım, döndüğümde derviş başı hâlâ önündeydi. Uyuduğumda rüyada yanın-

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:374; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 259; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* II:447; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 251; *Kuşeyrî Risalesi,* 152; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 118; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:9; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:94; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* VI:430.

da iki ihtiyar ve peşinde birçok kişi olduğu halde Resulullah'ın (s.a.v.) geldiğini gördüm: "Şu iki ihtiyar kim?" diye sorunca, "Biri İbrahim Halil, öbürü Musa Kelîm ve yüzbinlerce nebi!" cevabını aldım. Hemen ileri atılarak selam verdim. Ama o bana hiç yüz vermedi. "Ben ne yaptım ki mübarek yüzünü benden çeviriyorsun, ya Resulullah?" dedim. "Dostlarımdan biri bulamaç aşı istedi, sen ise cimrilik yaparak vermedin," dedi. Derhal ağlayarak uykudan uyandım. Hangâhtan kulağıma bir ses geldi. Ola ki derviş gider diye düşündüm. Sonra yanına vardım ve, "Ey Aziz! O arzunu tatmin edebilmem için lütfen biraz bekle," deyince tekrar başını önüne eğerek gülümsedi ve, "Bir kimse bir arzusunun tatmin edilmesini senden isteyecek, ama sen yüzyirmibin nebi şefaat etmedikçe onun arzusunu tatmin etmeyeceksin," dedi ve çıkıp gitti. Çok aradıysam da bir daha onu göremedim. (Ondan gelen bu avı ele geçiremedim.)

Naklederler ki, Bağdat'ın Ulucamii'nde bir derviş vardı, yaz kış üzerinde yalnızca bir gömlek bulunurdu. "Bu ne hal, böyle?" diye nedenini soranlara dedi ki: "Güzel elbise giymeye düşkün biriydim. Bir gece rüyamda cennete gittiğimi gördüm. Kurulu bir sofranın çevresinde toplanmış bir fukara cemaatini gördüm, yanlarına oturmak istedim. Ama bir melek kolumdan tuttu ve, 'Sen bunlardan değilsin, bunlar yalnızca bir tek gömleğe sahip olan bir cemaattir,' dedi (ve beni oradan uzaklaştırdı.) Uyanınca, 'Bir daha bir gömlekten başka bir şey giymeyeceğim,' diye adak adadım."

Naklederler ki, Cerîrî'nin bir meclisi vardı. (Bu meclisteki) bir genç ayağa kalktı ve, "Kalbimi yitirdim, dua et de iade etsinler" dedi. Cerîrî, "Hepimiz bu musibete tutulmuşuzdur," dedi.

Sözleri

- İlk yüzyılda din esasına göre muamele yaparlardı. Onlar geçip gidince din de silinip gitti, ikinci yüzyılda vefa esasına göre muamele yaptılar. Onlar göçüp gidince vefa da ortadan kalktı. Üçüncü yüzyılda mürüvvet esasına göre hareket ettiler. Onlar göçüp gidince mürüvvet de kalmadı. Başka bir yüzyılda hayâ esasına göre muamele yaptılar. Onlar gidince hayâ da kalmadı. Şimdi yılgınlık (ve rağbet) esasına göre muamele yapmaktalar (tehditle ve teşvikle amel ve hareket etmektedirler).
- Kim kulağını nefsin vesvesesine verir (nefs onu kaplar), arzuların eline esir düşer, heves zindanında mahsur kalırsa Allahü Teâlâ (manevi feyz ve) faydaları onun kalbine haram kılar. Hakkın kelamından haz almayan Ona icabet de et-

mez. Kadrinin aşağı olmasına rıza göstereni Hak Teâlâ haddinden fazla yükseltir.

- Gönül işinin esası nedir sorusuna şu cevabı verdi: "Bu esas, Allahü Teâlâ'yı görmeyi ve eserini müşahede etmeyi sağlayan bir yakınlık halidir.
- Tevekkül nedir sorusunu, "Zorunluluğu görmektir," diye cevaplandırmıştı.
- Sabır odur ki, (kişi) iki halde de nefs huzur içinde olduğu için nimet ve mihnet halleri arasında fark görmez. Sabır nefsin belada dinginlik ve huzur içinde bulunmasıdır.
- İhlas yakînin, riya tereddütün semeresidir.
- Şükürdeki kemal şükürden âciz kalma halini görmektir.
- İnzivadan sorulduğunda, "Meşakkatlerden uzaklaşıp sırrı korumaktır, sana merhamet etmese de," demişti.
- Âvâmın savaşı tehlikeler, abdâlın savaşı fikir, zahitlerin savaşı arzular, tevbekârların savaşı hatalar, müritlerin savaşı zevku sefayladır.
- İmanın devamı, dinlerin kıvamı ve bedenlerin salâhı şu üç şeydedir: Yetinmek, takva sahibi olmak, perhiz yapmak. İmdi Allahü Teâlâ'yla yetinenin içi düzelir, takva sahibinin gidişatı dosdoğru olur. Gıdasına dikkat ederek perhiz yapanın tabiatı alıştırma yapar. O halde yetinmenin semeresi marifet saflığı, takvanın sonu güzel huy (veya hil'at), perhizin sonucu beden sıhhati ve tabiatın ılımlı olmasıdır. Usûlün sıhhati fürûya kulak vermekle (usûlü görmek, fürûyu uygulamakla), fürûyu düzeltmek onu usûle sunmakla olur. İmdi yüce Allah'ın hürmet gösterdiği fürûya, vesile ve vasıtalara hürmet göstermeden usûlü müşahede etme makamına ermenin yolu yoktur.
- Allahü Teâlâ'nın kendi nurlarıyla dirilttiği kul ebede kadar asla ölmez; bir kulunu yalnız başına bırakıp perişan ederek öldürürse, o kula ta ebede kadar hiç hayat vermez.
- Arifler daha başlangıçta Allahü Teâlâ'ya başvurur, avâm ise (diğer şeylerden) ümit kestikten sonra Allah'a başvurur.
- Mustafa (s.a.v.), Hakka bakınca Hakkı gördü, zaman ve mekân aracılığı olmaksızın hakla Hakta baki oldu. Çünkü onun için ne huzur, ne zaman ne de mekân bulunmayanın huzuru doğmuştur. Ulu ve yüce Allah'ın sıfatlarıyla kendi sıfatlarından sıyrılmıştı, vesselam.

* * *

- Allahü Teâlâ'ya en çok işaret eden şu üç şeydir: Zahirdeki mülkü, mülkündeki tasarrufu ve her şeyi tam olarak içeren kelamı.

- Avâmın himmetinin ulaştığı en son nokta dilek, orta hallilerinki dua ve ariflerinki zikirdir.
- Senin zikrin Onun zikrine bitişene kadar sana bağlıdır. Onun zikriyle bitişince yukarıya çıkarılır ve illetlerden kurtulur. Sonradan olan Kadim'le bulunduğu sürece yok olur, kök baki kalır. Dallar ortadan kalkarak hiç yokmuş gibi olur.
- Recâ zahitlerin, korku tembellerin yoludur.
- [Amelim beni en yüce veya en basit emelime ulaştırır diye vehmeden kimse yolunu kaybetmiştir. Zira Nebi (s.a.v.), *"Ameli kimseyi kurtaramaz,"* buyurmuştur. İmdi korkulardan kurtaramayan bir şey umulana nasıl ulaştırır, yalnızca Allah'ın lütfuna bel bağlayanın vuslata ermesi ümit olunur. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 263)]

HÜSEYN BİN MANSUR

(ö. 309/921)

Allah yolunda Allah'ın maktulü (Hakkın şehidi), tahkîk ormanının arslanı, saflar yaran, cesur, sıddık ve dalgalı deryaya batmış olan Hüseyn bin Mansur Hallac'ın (r.a.) işi acayip bir iştir, kendisine özgü garip vakalar vardır. O hem gayet hararet ve iştiyâk içindeydi hem de şiddetli ayrılık alevleri içinde mest, kararsız ve hali perişandı. İçten ve bağrı yanık bir âşıktı. Büyük bir cehdi, acayip bir riyazet ve kerameti vardı. Himmeti yüce, kadri büyüktü. Hakikatlere, esrara, marifetlere ve manaya dair zor sözlerle yazılmış birçok eseri vardı. Kimsenin sahip olmadığı bir sohbete ve belagate, başkalarında olmayan bir vakte, nazara ve firasete sahipti.[1]

Ebû Abdullah İbn Hafîf, Şiblî ve Ebû Kâsım Kuşeyrî (r.a.) dışında şeyhlerin çoğu onun işini red ve inkâr etmiş ve, "Onun tasavvufta bir kıdemi ve derecesi yoktur," demişlerdir. Allah'ın (onu reddetmelerini) diledikleri dışında son dönem bilginlerin cümlesi Hallac'ı kabul etmişlerdir. Ebû Saîd Ebû'l-Hayr, şeyh Ebû Kâsım Cürcânî, şeyh Ebû Ali Fârmedî ve İmam Ebû Yusuf Hemedânî gibi insanlar ise hali ve işi konusunda bir sırra sahiptir (ona hürmet ederler).

Bazıları onun işinde duraksamışlar, lehte ve aleyhte bir şey söylememeyi tercih etmişlerdir. Nitekim üstat Ebû Kâsım Kuşeyrî onun hakkında, "Şayet Hallac makbul birisiyse halkın reddetmesi yetmez, yok eğer reddedilmiş biriyse halkın kabul etmesiyle makbul olmaz," demiştir. Ayrıca bazıları onu sihre nispet etmişlerdi, bazı zahir ehli ise küfre nispet etmişlerdi. Bazıları, "O hulûl ehlindendi," demişler, bazılarıysa "İttihat (veya ilhad [tanrıtanımazlık]) inancına bağlı" olduğunu söylemişdi. Ama tevhit kokusunu koklayanın hayalinden, onun hakkında asla hulûl ve ittihat namına bir şey geçmez. Onun hulûlcu ve ittihatcı olduğunu söyleyen kimsenin sırrı tevhitten habersizdir. Bunun açıklaması uzun sürer ve bunun yeri bu kitap değildir. Ancak Bağdat'ta bir zındıklar cemaati vardı. Bunlar hulûl hayali ve ittihat hatası konusunda kendilerine Hallacî (Hallaccı) derler, ona mensup olduklarını iddia ederler, ama onun sözünü anlamazlar. Yalnızca taklit yoluyla malum öldürme ve yakma olayıyla övünürlerdi. Nitekim Hallac'a olanın aynısı Belh'te iki kişinin başına gelmişti (onlar da öldürülmüş ve yakılmışlardı). Ama bu vakıada (ve ene'l-Hak

---

1 Hal tercümesi için bkz. Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*.

davasında onu) taklit etmek şart değildir; şaşarım o kimseye ki, ortada olmayan bir ağaçtan, **'Şüphe yok ki, ben Allah'ıın'** [KASAS 28:30] sesinin geldiğine inanır da, orada bulunmayan Hallac'tan ene'l-Hak ifadesinin geldiğine niçin inanmaz. *'Hak, Ömer'in dili üzere konuşur'* (hadisiyle de) işaret edildiği gibi, Hak Teâlâ Hz. Ömer'in diliyle konuştuğu gibi Hallac'ın diliyle de konuşmuştur. Burada ne hulûlün ne de ittihadın işi vardır!

Bazıları demişlerdir ki, (sûfi olan) Hüseyn bin Mansur Hallac başkadır, dinsiz Hüsyen bin Mansur (el-Hallac) başkadır. Sonuncusu Muhammed bin Zekeriya'nın üstadı olup Ebû Said Karmatî'nin (ö. 301) arkadaşıydı. Sihirbaz olan bu Hüseyn'dir. Sözünü ettiğimiz Hüseyn bin Mansur Hallac ise Fâris beldesinin Beyzâ yöresinde olup Vâsıt'ta yetişmişti.

Şeyh Ebû Abdullah bin Hafîf, "Hüseyn bin Mansur Rabbânî bir âlimdir," demiştir.

Şiblî diyor ki: "Hallac'la benim huyumuz aynıdır, şu var ki, beni deliliğe nispet ettiler ve bu yüzden kurtuldum. Hüseyn'i ise aklı mahvetti."

Şayet Hallac ayıplansaydı, bu iki büyük zat onun hakkında böyle konuşmazdı ve bizim için iki şahit tamamdır.

Daima riyazet ve ibadetle meşgul olup marifeti ve tevhidi beyan halindeydi. Bu söz [ene'l-Hak] kendisinden çıktığı zaman salâh, şeriat ve sünnet ehli olanların kıyafeti içindeydi. Ama yine de bazı şeyhler kendisini terk etmişlerdi, din ve mezhep yönünden (sapık görülerek) terk edilmiş değildi. Şeyhlerin onun esrikliğinden hoşnut olmamaları bu sonucu doğurmuştu. (İnançları itibariyle değil, davranışları itibariyle Hallac'ı terk etmişlerdi.) Şöyle ki: Hallac önce Tüster'e geldi. Sehl bin Abdullah'ın hizmetine girdi. İki yıl onun huzurunda bulundu. Sonra Bağdat'a gitti. İlk seferinde onsekiz yaşında bulunuyordu. Sonra Basra'ya vardı. Burada Amr bin Osman Mekkî'yle karşılaştı. Onsekiz ay onun sohbetinde bulundu. Ebû Ya'kub Akta' [doğrusu İbn Ya'kub Akta'] ona kızını verdi. Sonra Amr bin Osman ondan incindi. Bunun üzerine oradan Bağdat'a, Cüneyd'in yanına geldi. Cüneyd ona susma ve halvet emretti. Bir süre onun sohbetinde bulunmaya sabretti, sonra Hicaz'a giderek bir yıl orada mücavir hayatı yaşadı. Tekrar Bağdat'a geldi, bir sûfi cemaatiyle Cüneyd'in yanına vardı, ona bazı meseleler sordu. Cüneyd sorularına cevap vermedi ve, "Bir ağaç parçasının ucunu kırmızıya [kana] boyaman galiba yakındır!" dedi. Hallac ona, "(Darağacına asılarak) bir ağaç parçasının ucunu kırmızıya boyadığım gün sen suret (ve zahir) ehlinin kisvesini giyineceksin," dedi. Nitekim naklederler ki, Hallac'ın katledilmesi gerektiğine dair imamların fetva verdikleri gün Cüneyd tasavvuf ehlinin

kisvesi içindeydi, fetvaya imza koymadı. Ancak halife, "Cüneyd'in hattı da gerek," diye emretti. Bunun üzerine malum tarzda sarığını sardı, cübbesini giydi, medreseye gitti ve, "Biz zahire göre hükmederiz, yani katl zahir hale göredir, fetva zahir üzeredir. Ancak bâtını Hudâ bilir," diye sorulan meselenin fetvasını yazdı. [Cüneyd, Hicri 297'de Hallac'tan 12 yıl önce vefat etmiştir.] Sonra Hüseyn sorduğu meselelerin cevabını Cüneyd'den alamayınca bozuldu, ondan destur olmadan Tüster'e gitti. Bir yıl orada kaldı, burada büyük bir kabul ve ilgi gördü. O zamane halkına göre sözlerini hiç ölçüp tartmazdı, bu yüzden kendisine haset ettiler.

Amr bin Osman Mekkî ona dair Hûzistan'a mektuplar yazdı. Onun durumunu bura halkının nazarında çirkin gösterdi. Bunun üzerine onun da canı sıkıldı, tasavvuf kisvesini [abâ ve hırka] üzerinden çıkarıp attı. Kâba giydi, dünya ehli sohbetiyle meşgul oldu, ama bu yüzden onda farklı bir hal görülmedi. Beş yıl ortadan kayboldu. Bu süre içinde bazen Horasan ve Maveraünnehir'de, bazen de Sistân'da bulundu. Sonra tekrar Ahvâz'a geldi. Ahvâzlılarla konuştu, buranın avâmı ve havâsı nezdinde kabul gördü. Halka (ilahi) esrardan söz ediyordu. Hatta bu yüzden kendisine Hallac-ı Esrâr diyorlardı. Daha sonra hırka giyerek Harem'e gitti, bu seferde hırka giymiş birçok kimse onunla bulundu. Mekke'ye varınca Ebû Ya'kub Nehrecorî onu sihre nispet etti. Bu yüzden oradan ayrılarak Basra'ya geldi. Tekrar Ahvâz'a gitti. "Halkı Hakka davet için şirk beldelerine gidiyorum," diyerek Hindistan'ın yolunu tuttu, sonra Maveraünnehir'e geldi. Çin'i Maçin'i dolaştı. Halkı Hakka davet etti, onlar için eserler yazdı. Döndüğünde dünyanın dört bucağından ona mektuplar yazılmaktaydı. Hintliler ona Ebû Mugis diye mektup yazarlardı. Çinliler Ebû Muin, Horasanlılar Ebû Mihr, Fârisliler Ebû Abdullah Zâhid, Hûzistanlılar Hallâc-ı Esrâr diye hitap ediyorlardı. Bağdat'ta Mustalem [kendinden tamamıyla geçmiş]; Basra'da Muhbar [veya Muhbir] diye çağırılıyordu. Kısacası hakkında çok söz söylenmişti.

Bundan sonra Mekke'ye gitmek üzere yola çıktı, iki yıl Mekke'de mücavir kaldı. Döndüğünde ahvâli değişti, bu hal başka bir renge girdi. Çünkü halkı vâkıf olamadıkları bir şeye davet ediyordu. Bu yüzden elli şehirden ihraç edildiği nakledilir. Üzerinden (bir hayli) zaman geçtiği halde ondan daha acayip biri vücuda gelmemiştir.

Ona şunun için Hallac (pamuk atan) demişlerdi: Bir gün bir pamukçunun ambarına uğramış, işareti üzerine derhal pamukların çekirdekleri dışarı çıkmış ve halk da bu işe şaşmış kalmıştı.

Naklederler ki, bir gün bir gecede dörtyüz rekât namaz kılardı, bunu kendi üzerine farz kılmıştı. Bu dereceye sahipken niçin bu kadar meşakkat çekiyorsun diyenlere dedi ki: "Dost olanların işini ne rahat ne meşakkat etkiler. Dostlarının sıfatları

fani olduğundan rahat veya zahmet onları etkilemez."

Elli yaşındayken şöyle demişti: "Şimdiye kadar hiç mezhep tutmadım. Her mezhebin en zor hükmü neyse nefsim üzerine onu seçtim. Bugün elli yıl var ki, namaz kılmaktayım, kıldığım her bir namaz için gusül yapmaktayım."

Naklederler ki, başlangıçta riyazet yapmaktaydı. Bir abâsı vardı, yirmi yıldır üzerinden çıkarmamıştı. Bir gün haksız olarak abâyı üzerinden çıkardılar. Ona çok miktarda bit düştüğünü gördüler. Bunlardan birini tarttılar, yarım dânik geldi!

Naklederler ki, boynunda dolaşan bir akrep gördüler, onu öldürmek istediler, ama o, "Elinizi ondan çekin! Zira o oniki yıldan beri boynumuzda dolaşan bir ahbabımızdır," dedi.

Derler ki, Semerkandlı Reşid-i Hurd Kâbe'ye gitmek üzere yola çıkmıştı, yolda bir meclis kurup vaaz ediyordu. (Bu mecliste şunu anlattı:) Rivayet ederler ki, Hallac dörtyüz sûfiyle çöle açılmıştı. Birkaç gün geçti, ama (gıda namına) bir şey bulamadılar ve Hüseyn'e, "Bize kızartılmış kelle gerek!" dediler. Hallac onlara, "Oturunuz!" dedi. Sonra elini arkaya attı, her birine bir kızartılmış kelle ve iki çörek verdi. Böylece onlara dörtyüz kızartılmış kelle, sekizyüz çörek vermiş oldu. Sonra, "Bize taze hurma gerek," dediler. Hallac kalktı ve, "Beni (bir ağaç gibi) sallayınız," dedi. Dediğini yapınca ondan taze ve yaş hurma yağmaya başladı, doyana kadar yediler. Sonra yolda sırtını hangi dikene yaslasa o diken taze hurma verirdi.

Naklederler ki, bir taife çöldeyken ona, biz incir isteriz demişti. Bunun üzerine elini havaya uzattı ve önlerine bir tabak taze incir koydu. Bir seferinde helva istediler, bir tabak şeker gibi sıcacık helvayı getirip önlerine koyunca, "Bu Bağdat'taki (meşhur) Bâbu't-Tâk'ın helvasıdır," dediler. Şöyle dedi: "Bizim için çöl ne, Bağdat ne!"

Naklederler ki, bir kere çölde yanında dörtbin kişi vardı. Mekke'ye kadar giderek sıcak güneşin altında Kâbe'nin karşısında bir yıl çıplak olarak durdu, organlarının yağı buradaki taş üzerine aktı, derisi değişti, ama oradan kıpırdamadı. Her gün önüne bir somun ve bir testi su getirip koyuyorlardı. Somunun kıyısından köşesinden kopardığı ekmek parçalarıyla iftar edip kalan kısmını testinin üzerine koydu. Derler ki, peştemalında bir akrep yuva yapmıştı. Sonra Arafat'ta, "Ey hayrette kalanların delili!" dedi. Herkesin dua ettiğini görünce o da gitti. Başını bir kum tepesinin üzerine koydu, oradan baktı, herkes geri döndüğünde bir ah çekti ve dedi ki: "Ey İlahi! Ey Padişah! Ey Aziz Rab! Bütün tesbih edenlerin tesbihinden, bütün (lâ ilâhe illâllah deyip) tehlil edenlerin tehlilinden ve bütün fikir sahiplerinin tefekküründen seni tenzih ve takdis ediyorum! İlahi! Sen bilirsin ki ben şükürden âcizim. Benim

yerime kendine kendin şükret. Çünkü şükür ancak budur, başkası değil!"

Naklederler ki, bir gün çölde İbrahim Havvâs'a, "Ne iştesin, hangi amelle meşgulsün?" diye sordu. "Tevekkül makamında ayağımı sıhhatli ve sabit hale getiriyorum," dedi. "Bütün bir ömrü mideyi mamur hale getirmek için harcadın, tevhitte ne zaman fani olacaksın?" dedi. Demek ister ki: Tevekkülün aslı yememektir, sen ise bütün ömrün boyunca karın ve mide tevekkülüyle meşgulsün, tevhitte fenâ ne zaman oluşacak?

Arifin vakti var mıdır diye sorduklarında dedi ki: "Hayır! Çünkü vakit (ve manevi hal) sahibinin sıfatıdır. Kendi sıfatıyla (iken) üns ve rahat bulan arif olamaz!" Bunun manası: Benim Allah'la beraber olduğum öyle bir an vardır ki, ne Allah'a yakın bir melek ne de gönderilen bir nebi o vaktin içine sığar (*O anda Ondan gayrısı aklıma, fikrime, hayalime ve kalbime girmez,* hadisine işaret etmektedir).

Allah'a giden yol nasıldır diye sordular, cevap verdi: "İki adım! Sonra vuslat! Bir adımda dünyadan, öbür adımda ahiretten ayrılarak yükselir, işte böylece Mevlâya kavuşursun!"

Fakrdan sorduklarında dedi ki: "Fakir Allah'tan başka her şeyden doymuş olan ve Allah'a (Allah ile) nâzır olan kimsedir."

"Marifet, eşyayı görmekten fani olup her şeyin manada helak olmasından ibarettir."

["Kul marifet makamına erdi mi Allah ona (hâtırıyla) vahiy gönderir, hâtır-ı Hak [Allah'tan gelen ilham] dışında içine hiçbir şey girmesin diye sırrını koruma altına alır." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 308)]

" **'Yüksek ahlak'** [KALEM (NÛN) 68:4], Hak Teâlâ'yı tanıdıktan (ve temaşa ettikten) sonra halktan gelen eza ve cefanın insanı etkilememesidir."

"Tevekkül, bir şehirde yemek yemeye senden daha layık olan birisinin bulunduğunu bildiğin zaman yemek yememendir."

"İhlas, bulanıklık şâibesinden ameli arındırıp duru hale getirmektir."

"Konuşan diller, susan kalplerin helakı (demektir)."

"Sözler ve sohbetler illetlere, fiiller şirke bağlıdır. Hak Teâlâ ise cümlesinden özgürleşmiş ve doymuştur. Yüce Allah, **'Onların çoğu ancak şirk koştukları halde Allah'a iman etmektedirler'** [YÛSUF 12:106] buyurmuştur."

"Basiret sahiplerinin basiretleri, ariflerin marifetleri, Rabbânî âlimlerin nuru, ezeli ve edebi olarak kurtuluşa eren öncülerin tuttukları yol ve ortada olan her şey sonradan olmadır. Ama bunu neyle bilecekler? Bunlar kimler içindir? **'Kendisinde bir kalp bulunan veya müşahede halindeyken kulak kesilen bir kimse için.'** [KÂF 50:27]"

"Rıza âleminde yakîn dedikleri bir ejderha vardır ki, bir zerre koca bir çölde nasıl küçük kalırsa onsekizbin âlemdeki halkın amelleri onun ağzında öyle kalır."

"Daima surette (yeni) bir vilayet talebinde bulunan bir padişah gibi bütün ömür boyu biz de onun belasını talep etme halindeyiz."

"Hâtır-ı Hak kendisine hiçbir şeyin karşı koyamadığı şeydir."

"Mürit tevbesinin, murat ise ismetin gölgesindedir."

"Müridin çabası keşfini, muradın keşfi çabasını geçmiştir."

"Kişinin vakti bağrındaki deryanın sedefidir, yarın kıyamet günü bu sedefleri mahşerin zeminine çarparlar!"

"Dünyadan geçmek nefs zühdü, ahiretten geçmek kalp zühdü, kendinden geçmek ruh zühtüdür."

Sabır nedir sorusuna, "Odur ki, kişinin elini ve ayağını keser ve darağacına asarlar," diye cevap verdi. Şaşılacak şeydir ki, bütün bunlar onun başına gelmişti.

Bir gün Şiblî'ye, "Ey Şiblî! Elini kaldır, zira biz muazzam bir işe niyet etmiş bulunuyoruz, bu iş bizi şaşkına döndürdü. Bu iş bizi idama sürükleyecek!" dedi.

Halk onun işi konusunda hayrete düşünce onu inkâr ve ikrar eden, aleyhinde ve lehinde bulunan sayısız insan ortaya çıktı. Onda acayip şeyler gördüler, ona dil uzattılar, sözünü halifeye ulaştırdılar. "Ene'l-Hak" [Ben Hakkım] diyor diye cümlesi katli üzere karar kıldılar ve ona "Huve'l-Hak" [Hak Odur] de dediler. O da, "Heme-ûst [Her şey O'dur]. Siz gayb olmuştur mu diyorsunuz? Hayır, belki gayb (bâtıl ve yok olan) Hüseyn'dir, hiç umman gayb olur ve azalır mı?" dedi.

Cüneyd'e sordular: "Hüseyn bin Mansur'un söylediği bu sözün hiç yorumu var mıdır?" "Bırakınız katletsinler, zira gün yorum günü değildir," dedi. Sonra âlimlerden bir cemaat ona karşı çıktı, sözünü halife Mu'tasım'ın [doğrusu: Muktedir Billah] yanına götürerek fesat çıkardılar. O sırada vezir olan Ali bin İsâ'yı ona karşı kışkırtarak aleyhine çevirdiler. Halife, Hüseyn'in bir yıl zindana atılmasını emretti. Fakat yine de halk gidip ona bazı meseleler soruyordu, daha sonra halkın onu ziyaret etmesi de yasaklandı. Bir kere İbn Atâ, bir kere de Ebû Abdullah bin Hafîf (r.a.) dışında beş ay süreyle kimse onu ziyaret etmedi. Başka bir defasında İbn Atâ gönderdiği birisi aracılığıyla, "Kurtulman için söylediğin bu sözden dolayı özür dile," diye haber yollamıştı. Hüseyn, "Bu sözü söyleyen kimse, söyle özür dilesin!" diye karşılık vermişti. Bu sözü işitince İbn Atâ ağlamış ve, "Biz Hüseyn bin Mansur'un onda biri değiliz!" demişti.

Naklederler ki, onu hapse koydukları ilk gece geldiler, baktılar, ama kendisini zindanda bulamadılar, zindanın her köşesini araştırdılar, kimseyi göremediler. İkin-

ci gece ise ne onu ne de zindanı görebildiler, üçüncü gece onu da, zindanı da yerinde gördüler ve sordular: İlk gece neredeydin? "İlk gece (ilahi) huzurdaydım. Bu yüzden burada bulunamadım!" İkinci gece sen ve zindan neredeydiniz? "İkinci gece Hazret buradaydı, bu nedenle ben ve zindan, ikimiz birden yitmiştik! Üçüncü gece şeriatı korumak için beni geri gönderdiler. Buyurun işinizi görün! (Bana şeriatın hükmünü uygulayınız!)"

Naklederler ki, zindandayken bir gün bir gecede bin rekât namaz kılardı. Dediler ki: Ben Hakkım dediğine göre bu namazı kim için kılıyorsun? Cevap verdi: "Biz kadrimizi biliriz!"

Naklederler ki, hapishanede üç yüz kişiydiler. Gece olunca, "Ey mahpuslar! Gelin sizi kurtarayım," dedi. "Peki, sen kendini niye kurtarmıyorsun," dediklerinde, "Biz Allah'ın kaydı içindeyiz, himaye ve selamet halindeyiz! Eğer dilersek, bir işaretle bütün kelepçeleri açarız!" dedi. Sonra parmağıyla işaret edince bütün kelepçeler yere döküldü. Bunun üzerine, "İyi ama hapishanenin kapısı kilitli, şimdi biz nereye gidelim?" dediler. Bunun üzerine bir daha işaret etti, bazı gedikler belirdi. "Şimdi başınızı alıp gidin," dedi. "Ya sen gelmeyecek misin?" dediklerinde dedi ki: "Bizim Onunla öyle bir sırrımız vardır ki, sır sahibinden başkasına söylenmez!"

Ertesi gün ona sordular: Zindandakiler nereye gittiler? "Onları azat ettim." Peki, sen niye gitmedin? "Hakkın bana bir azarı olacak, bu nedenle gitmedim!" Bu haber halifeye ulaşınca, "Fitne çıkarmak istiyor, onu katlediniz veya bu sözden dönene kadar sopalayınız," dedi. Üçyüz kırbaç vurdular. Her sopa vuruluşunda, "Ey İbn Mansur! Korkma! **'Şüphe etme ki, en üstün sensin'** [TÂHÂ 20:687]" diye gayet açık bir ses geliyordu.

Şeyh Abdülcelil Saffâr diyor ki: Hüseyn bin Mansur'dan çok kırbaçları vuran o kişiye inanmıştım (ve din sağlamlığına hayran olmuştum). Zira şeriat uğruna nasıl bir kuvvete (ve manevi kudrete) sahipti ki, o açık sesi işittiği halde eli hiç titremiyor ve şiddetli biçimde darbeler indiriyordu!

Bir defasında katletmek için alıp götürdüler, çevresinde yüzbin kişi toplandı. Gözünü hepsinin üzerinde dolaştırarak, "Hak! Hak! Ene'l-Hak!" diyordu. Derler ki o arada dervişin biri ona, "Aşk nedir?" diye sordu. "Aşkın ne olduğunu bugün, yarın ve öbür gün göreceksin," dedi. O gün katlettiler, ertesi günü ateşe atıp yaktılar. Üçüncü günde külünü rüzgâra verdiler. Aşk işte budur.

O haldeyken kendisinden bir nasihat isteyen hizmetçiye, "Nefsi yapması gereken bir şeyle meşgul et, yoksa yapılmaması gereken bir şeyle o seni meşgul eder," dedi.

Çocuğu, "Bana bir öğüt ver," dediğinde dedi ki: "Dünyada bulunan herkes (çeşit

çeşit) ameller işlerken, sen öyle bir şeyin uğruna çabala ki, insan ve cinin ameli onun bir zerresinin ancak binde biri olsun ve bu da hakikat ilminden başkası değildir." Yolda giderken salına salına yürüyor, şamata yapıyor ve üzerinde onüç bukağı ve kelepçe olduğu halde köçekler gibi gidiyordu. "Bu böbürlenme neden?" diye soranlara, "Çünkü," dedi, "Kurban mahalline gidiyorum." Ve bir nara atarak şu şiiri okudu: "Dostum hiçbir şekilde zulmetti denemez. Misafirin misafiri ağırlaması gibi bana bir kadeh sundu. [*Ahbaru'l-Hallac*, 5:23] Kadeh dönmeye başlayınca (canıma kıymak için) bir yaygı, bir de kılıç istedi. Temmuz sıcağında ejderhayla birlikte yıllanmış şarap içen böyle olur."

(Bağdat'taki) Bâbu't-Tâk'taki kemerin altına götürülünce (ilkin darağacına dayalı merdiveni öptü, sonra) ayağını merdivene bastı. Bu ne hal böyle diyenlere, "Darağacı erenlerin miracı!" dedi. Belinde bir peştemal, omuzlarında bir taylasan [başa ve boyna sarılan şal] vardı. Ellerini semaya doğru kaldırdı, yüzünü kıbleye çevirdi, niyaz etti ve ne istiyorsa onu diledi. Sonra yürüdü, darağacının tepesine çıktı; oradaki müritler cemaati, "Mürit olan bizlerle, seni inkâr eden (ve biraz sonra) taşa tutacak olan kişiler hakkında ne dersin?" diye sorunca dedi ki: "Size bir, onlara iki sevap var! Zira sizin yaptığınız şey hakkımda iyi niyet beslemekten fazla bir şey değildir. Onlar ise tevhidden kuvvet alarak şeriata bağlılıkla harekete geçiyorlar ve şeriatta aslolan tevhittir, iyi niyet sonra gelir!"

Naklederler ki, gençliğinde (başını kaldırıp damdaki) bir kadına bakmıştı. Bunu ima ederek hizmetçiye, "O gün o biçimde baş yukarı (kadına doğru) bakan, bugün bu biçimde (darağacından) baş aşağı bakar," dedi.

Şiblî (darağacında bulunan) Hallac'ın karşısında durdu ve seslendi: '**Biz seni halkı himayeden menetmemiş miydik?**' [HİCR 15:70]" dedi. (Hz. Lût'a kavmi işkence edip acı çektirirken böyle demişlerdi. Ey Hallac! Senin halin onunkine ne kadar da çok benziyor!)

Sonra Şiblî sordu: "Tasavvuf nedir, ya Hallac?" "En aşağı mertebesi şu gördüğün manzara! (İdam!)" "En yüksek derecesi hangisidir?" "Senin onu anlaman imkânsız!" Herkes ona taş attı, Şiblî de (şeriatın fetvasına) uymuş olmak için bir gül atınca Hüseyn bin Mansur bir "ah" çekti. Sana atılan bunca taşlardan hiçbirine ah etmedin. Atılan bir güle ah etmendeki sır nedir dediler. "Çünkü onlar bilmiyorlar, bu yüzden de mazurdular. Onun yaptığı gücüme gitti. Zira o bildiği halde yaptı!"dedi. Sonra elini vücudundan ayırdılar, güldü. Bu gülme neye böyle dediler. "İnsanın elini vücudundan ayırmak kolay bir iştir, er odur ki, (nefsani) sıfat elini kesip atar, zira (beşeri) sıfatları terk edenin başına konan himmet tacı ta arşa dayanır." Sonra ayağını

kestiler, bu sefer gülümsedi ve, "Bu ayakla arz üzerinde sefer yapıyorum, başka bir ayağım (himmet ayağı) daha var ki, şimdi onunla iki âlemde sefer yapacağım, eğer gücünüz yetiyorsa o ayağımı kesin," dedi. Sonra al kan olmuş kesik ellerini yüzüne sürerek yüzünü ve kollarını kana boyadı. Niçin böyle yaptın diyenlere: "Çünkü," dedi, "çok kan kaybettim, yüzüm sararacak. Beti benzi sarardı sanacaksınız, yüzümü kana buladım ki, size karşı kıpkırmızı yüzlü olayım. Zira erkeklerin gülgünesi [kadınların kullandıkları gül renkli düzgün] onların kanlarıdır." Diyelim ki, yüzünü bunun için al kan ettin. Peki, kollarını niye kana buladın dediklerinde, "Çünkü," dedi, "abdest alıyorum!" Ne abdesti? "Aşkta kılınan iki rekât namazın abdesti ancak ve ancak kanla alınırsa sahih olur!" Sonra gözlerini oydular, bunun üzerine halk arasında bir kıyamettir koptu; bazısı ağlıyor, bazısı taş atıyordu. Sonra dilini kesmek istediler. "Bir iki kelime söyleyebilmem için biraz sabredin," dedi ve yüzünü semaya çevirerek niyaz etti: "İlahi! Senin (şeriatın ve rızan) için bana bu ezayı ve cefayı yapanları (sevaptan ve kereminden) mahrum etme! Bu yüzden devletlerini nasipsiz, (amellerini sevapsız) bırakma! Elhamdülillâh ki, ellerimi ve ayaklarımı senin yolunda kestiler! Şayet bir de başımı bedenimden ayırırlarsa, celâlini müşahede de (uğruna) beni darağacının tepesine çıkarmış olacaklar! (O zaman da serdâr olacağım!)" Sonra kulaklarını ve burnunu da keserek üzerine taş yağdırdılar. Elinde bir tahta parçası bulunan ihtiyar bir kadın oradan geçiyordu, "Şu zavallı ve bencil Hallac'a iyice vurunuz, esrardan söz etmekle işi ne?" dedi.

Hüseyn'in en son söylediği söz: "Vâhidin kendini Vâcide hasretmesi ona yeter!" [Bulana Bir yeter] ifadesiydi. Sonra, **'Kıyamet gününe inanmayanlar onun çabuk gelmesini istiyorlar. Müminler ise o günden korkuyor ve günün hak olduğunu biliyorlar. Dikkat edin, kıyamet konusunda inatla ağız dalaşı yapanlar açık bir sapıklığın içindedirler'** [ŞÛRÂ 42:18] mealindeki ayeti okudu, son sözü bu oldu. Sonra dilini de kestiler. Başını kestiklerinde akşamdı. Başını bedeninden kopardıklarında gülümseyerek can verdi. Halk galeyana geldi. Hüseyn kazâ topunu rıza meydanının son noktasına götürürken bütün organlarından tek tek ene'l-Hak diye ses geliyordu. Ertesi gün, "Bu fitne (bundan sonra) yaşarkenkinden daha büyük olacak," demişlerdi. Daha sonra onu yaktılar, külünden ene'l-Hak diye ses geliyordu, katledildiği sırada yeryüzüne dökülen kan damlalarının Allah kelimesini nakşettiği görülüyordu.

Hüseyn bin Mansur hizmetçiye, "Benim külümü Dicle ırmağına attıklarında su kuvvetle coşacak, öyle ki suda garkolma korkusu Bağdat'ı saracak, o saatte hırkamı Dicle kenarına götür ki su sakinleşsin!" demişti. Üçüncü gün Hüseyn'in külünü Dicle'ye verdiler, yine sudan aynı şekilde ene'l-Hak sesleri geliyor, ırmağın suları coşup

taşarak akıyordu. Bunun üzerine hizmetçi şeyhin hırkasını Dicle'nin sahiline götürdü, su sakinleşerek eski haline döndü, küller de sustu. Daha sonra külleri toplayıp defnettiler. Ona olan bu fütuhat tasavvuf yolunun yolcularından hiç kimseye olmamıştı.

Bir büyük demiştir ki: "Ey mana ehli olanlar! Dikkat ediniz ki, Hüseyn bin Mansur Hallac'ı ne yaptılar? (Ölümünden sonra onu iki âlemde nasıl yücelttiler?) Oysa davacılar ona ne yapmak istemişlerdi?"

Abbase-i Tûsî, "Yarın kıyamet günü olunca Hüseyn bin Mansur'u (arslanlar gibi) sağlam zincirlere vurarak getirecekler, zira eğer zincire vurulmadan serbest olarak getirilecek olsa kıyametteki ahalinin cümlesini birbirine katıp karıştırır!" demişti.

Büyüklerden biri anlatıyor: "O gece gittim, sabaha kadar o darağacının altında namaz kıldım (amacım onun bu muameleye uğrayışının hikmetini öğrenmekti). Sabah olunca hâtiften bir ses geldi: "Onu esrarımızdan bir sırra vâkıf kıldık, ama o bunu açığa vurdu. Padişahların sırrını açıklayanların cezası işte budur!"

Naklederler ki, Şiblî şunu anlatmıştı: O gece mezarının başına gittim. Sabaha kadar namaz kıldım. Seher vakti olunca münâcâtta bulundum: "İlahi! Bu senin mümin, arif ve tevhide inanan bir kulundu, neden başına bu musibeti getirdin?" Bu sırada bana uyku galebe çaldı. Rüyamda kıyametin koptuğunu gördüm, orada Hakkın şu hitabını işittim: "Sırrımızı bizden olmayanlar arasında yaydığından bu belayı onun başına getirdik!"

Şiblî'nin şöyle dediği nakledilir: Onu rüyada gördüm. Allahü Teâlâ bu kavme ne muamele yaptı diye sordum, cevap verdi: "İki kısmı (lehinde ve aleyhinde olanları) da affetti. Bana şefkat ve merhamet edenler beni anladılar ve Hak için bana şefkat ettiler. Bana düşman kesilenler beni anlamadılar ve Hak (rızası) için bana düşman oldular. Mazur olduklarından iki kısma da rahmet eyledi."

Büyüklerden biri onu rüyasında gördü ki, elinde bir kadeh, ama bedende baş yok, bu halde ayakta duruyor, sordu: "Bu ne hal?" Hallac cevap verdi: "O, kadehi 'kesik-baş' olanlara sunuyor!"

Naklederler ki, onu darağacında astıklarında İblis yanına geldi ve, "Bir ene [ben] sen dedin, bir ene de ben (sen 'Ene'l-Hak,' dedin; ben 'Ene hayrun minhü' [Ben ondan hayırlıyım]). Nasıl oluyor da bu yüzden senin üzerine rahmet yağdırıyor, benim üzerime ise lanet?" diye sordu. Hüseyn cevap verdi: "Neden şu: Sen 'ene' dedin, kendini ortaya koydun. Ben 'ene' dedim, kendimi ortadan kovdum. Benliği ortaya getirmenin iyi olmadığını, benliği ortadan kaldırmanın ise gayet iyi olduğunu bilesin diye bana rahmet, sana lanet etti!"

TEZKİRETÜ'L-EVLİYA
ZEYL

İBRAHİM HAVVÂS

(ö. 291/904)

Tecrit sahrasının yolcusu, tevhit dairesinin merkezi, ilim ve amel sahasının muhteşemi, ezeli hükmün muhteremi, ihlas ve tevekkülün sıddıkı, vaktin kutbu İbrahim Havvâs (r.a.) çağında tek olup evliyanın seçkini ve vaktinin ulusuydu. Tasavvuf yolunda muazzam mertebesi, hakikatte acayip bir nefesi vardı. Bütün dillerde öğülmüştü. Ona Mütevekkillerin Reisi derlerdi. Tevekküldeki rütbesi o dereceye ulaşmıştı ki, bir elmanın kokusuyla sahrayı katederdi. Birçok şeyhe ulaşmış olup, Cüneyd ve Nûrî'nin akranıydı. Muamelelere ve hakikatlere dair eserler yazmıştı. Şunun için ona Havvâs demişlerdi ki: Zembil örerdi, tevekkül esası üzere (azıksız ve arkadaşsız olarak) çöl aşardı.[1]

Yaptığın seferlerde karşılaştığın acayipliklerden bize söz et dediler. Dedi ki: "En acayibi şuydu: Bir zamanlar Hızır sohbetimde bulunmak istedi, ama ben o zaman gönlümde Haktan başkasının hazzı ve kadri olmasını arzu etmediğimden teklifini geri çevirmiştim."

Tevekkülde tekti, bu yolda gayet sık dokur, ince elerdi. Buna rağmen yanından iğneyi, ipliği, matarayı ve makası hiç eksik etmezdi. Niçin bunları yanında bulunduruyorsun diyenlere, "Çünkü bu kadarı tevekküle zarar vermez," derdi.

Şöyle dediği nakledilir: Sahralardayken bir cariye gördüm, vecd halleri geçiriyordu, üzerinde bir perişanlık vardı, başı da açıktı. "Ey cariye!" dedim. "Başın açık geziyorsun ha!" "Ey Havvâs, gözlerine sahip ol!" "Ben âşığım, âşık gözünü kapatmaz, ancak istemeksizin gözüme çarptın." "Ben de sarhoşum, serbest olan başını örtmez!" "Hangi meyhanede sarhoş oldun?" "Ey Havvâs! Beni ne kadar uzak görüyorsun! Âlemde Allah'tan (ve meyhanesinden) başkası var mı?" "Ey cariye! Bana arkadaş olmak istemez misin?" "Ey Havvâs! Ham hayale kapılma, zira ben er arayan kadınlardan değilim!"

Naklederler ki, imanın hakikati nedir diye soran zata, "Şimdi cevap veremeyece-

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:328; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 284; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Dürriyye*, I:184; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:97; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 257; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, IV:98, Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 186.

ğim, zira ne desek laftan ibaret kalacak. Bu soruya muameleyle (fiili olarak) cevap vermem gerekir. Şimdi ben Mekke'ye gitmeye karar verdim. Sen de benimle beraber bu yolculuğa çık, yolda bana arkadaş ol ki sorduğun sorunun cevabını (fiilen) alasın," dedi. Adam diyor ki: Dediği gibi hareket ettim, yola düştük. Çöldeyken her gün iki tas yemek, iki kase su ortaya çıkıyordu. Bunlardan birini bana veriyor, diğerini kendisi alıyordu. Derken bir gün çölün ortasında bir ihtiyar yanımıza ulaştı. Havvâs'ı görünce atından indi, birbirlerine bir şeyler sordular, bir süre konuştular. Sonra ihtiyar atına binip oradan uzaklaştı. İbrahim'e sordum: "Ey şeyh! Bu ihtiyar kimdir?" "Sorduğun sorunun cevabı!" "Nasıl yani?" "Bu söz ettiğin Hızır Aleyhisselam'dı, bana arkadaş olmayı teklif etti, ama ben kabul etmedim. Çünkü onunla arkadaş olmam halinde tevekkülümün kaybolacağından ve Haktan başkasına güvenme halinin ortaya çıkacağından korktum. (Hakiki iman işte budur!)"

Şöyle dediği nakledilir: Bir zamanlar Hızır Aleyhisselam'ı sahrada kuş gibi uçarken görmüştüm. Onu bu şekilde görünce tevekkülüm bâtıl olmasın diye hemen başımı önüme eğdim. Bunun üzerine derhal yanıma gelerek, "Eğer bana bakmış olsaydın yanına inmezdim," dedi, ama yine de ben tevekkülüme halel gelmesin diye onunla ilgilenmedim.

Şunu anlatmıştı: Bir zamanlar seferdeyken susamış ve susuzluktan yere yığılıvermiştim. Birinin yüzüme su serptiğini görünce gözümü açtım. Bir kırata binmiş güzel yüzlü birisini gördüm. Bana su verdi ve, "Bin terkime," dedi. O sırada Hicaz'daydım. Gün biraz ilerleyince bana, "Ne görüyorsun?" dedi. "Medine'yi," dedim. "İn aşağı ve Peygamber'e (s.a.v.) benden selam söyle," dedi.

Yine kendisi anlatıyor: Bir gün sahrada, civarında su bulunan bir ağacın yanına varmıştım, yüzünü bana doğru çevirmiş kocaman bir arslan gördüm. Artık Hakkın hükmüne teslim olmuştum. Bana yaklaşırken topallıyordu, geldi önüme yatıp uyudu ve inlemeye başladı. Dikkat edince ayağının şiştiğini ve içinde irin biriktiğini gördüm. İçindeki cerahat aksın diye bir ağaç alıp ayağını yardım, sonra da yarayı bir çaputla sardım. Arslan kalkıp gitti. Bir süre geçtikten sonra yanında yavrusuyla birlikte geri geldi. Kuyruklarını sallaya sallaya çevremde dolaşıyorlardı. Getirdikleri bir somunu da önüme koymuşlardı.

Naklederler ki, bir zamanlar bir müridiyle sahrada yolculuk yapıyordu. Bir ara bir arslanın uluması duyuldu, bunun üzerine yüzünde renk kalmayan mürit gördüğü bir ağaca çıktı, ama yine de tirtir titriyordu. Havvâs ise sakin sakin seccadesini serip namaza durdu. Arslan iyice yaklaştı, Havvâs'ın özel bir işareti bulunduğunu hissedince gözünü dikip sabaha kadar onu seyretti. Havvâs ise işiyle meşguldü. Son-

ra arslan geldiği gibi dönüp oradan gitti. Bu sırada bir sineğin ısırdığı Havvâs feryadı basmıştı. O zaman mürit sordu: "Üstat, acayip şey! Dün geceki arslandan korkmadın, ama bugün bir sinek soktu diye kıyamet koparıyorsun!" "Evet öyle, zira dün gece beni benden almışlardı (Hakla bulunuyordum), bugün ise beni kendime geri verdiler!"

Hâmîd Esved anlatıyor: Havvâs'la seferdeyken yılanla dolu bir yere vardık. Su tulumunu yere koyup oturdu. Gece olunca yılanlar ortaya çıktılar, şeyhe hitap edip, "Ya pir!" diye seslendim. Bana, "Allah'ı zikret," dedi. Öyle yapınca yılanların hepsi de dönüp gitti. Bu hal üzere o geceyi orada geçirdik. Ortalık aydınlanınca dikkat ettim, kıvrılmış bir yılanın şeyhin kilimi üzerinde bulunduğunu gördüm, yılan oradan savuşup gitti. Şeyhe, "Ya pir! Bunun böyle olduğunu biliyor muydun?" dedim. "Sorma," dedi, "çoktandır dünkü geceden daha hoş bir gece geçirmemiştim!"

Biri anlatıyor: Havvâs'ın eteğinde dolaşan bir akrep gördüm ve onu öldürmeye çalıştım. Şeyh, "Çek elini! Her şeyin bize ihtiyacı var, ama bizim hiçbir şeye ihtiyacımız yoktur," dedi.

Şöyle dediği nakledilir: Bir zamanlar çölde yolumu kaybetmiştim, çok dolaştım, ama yolu çıkaramadım. Bu şekilde birkaç gün yürüdüm. Nihayet bir horoz sesi işittim ve sevindim, yüzümü o yöne döndürünce koşan birisini gördüm. Bana öyle bir kafa vurdu ki, sersemledim ve, "Ya Rab! Sana tevekkül eden bir kimseye karşı böyle mi davranılır?" dedim. "Bize tevekkül ettiğin sürece azizdin, şu anda horozun sesine tevekkül etmiş (ve güvenmiş) bulunuyorsun, bunun için şimdi kafayı yedin," diye bir ses duydum, sersemlemiş bir halde, "Ey Havvâs! Buna üzüldün değil mi? Bak şuraya," diye bir ses daha işittim. Baktım kafa vuran kişinin başını önüme atılmış gördüm! (Adam cezasını bulmuş!)

Diyor ki: Bir zamanlar Şam yolunda temiz bir elbise giymiş güzel yüzlü ve yakışıklı bir genç gördüm. Bana hitaben, "Bana arkadaş olur musun?" dedi. "Ben acıkırım (ve uzun süre bir şey yemem)" dedim. "Ben de seninle beraber aç kalırım," dedi. Dört gün birlikte bulunduk. Sonra bir fütuh göründü, kısmetimiz açıldı. "Buyur," dedim. "Arada vasıta olan ve bana dolaylı olarak ulaşan bir şeyi yememeye gönülden inanıyorum," dedi. "Yavrum gayet sık dokuyup ince eliyorsun," dedim. "Ya İbrahim! Divanelik etme, sarraf gayet basiretlidir. Sende tevekkülden eser yok," dedi ve ekledi: "tevekkülün en aşağı mertebesi çaresiz bir durumda kaldığında Allah'tan başkasından çare beklememektir!"

Şöyle dediği nakledilir: Bir zamanlar çölü azıksız ve bineksiz aşacağım diye and etmiştim. Çöle düşünce arkamdan gelen bir genç, "Selam sana ey şeyh!" diye bağır-

dı. Durdum, cevap verdim, dikkat edince bunun bir Hıristiyan olduğunu fark ettim. "Sana arkadaş olmam için bana destur var mı?" diye sordu. "Benim gittiğim yer için sana yol yoktur, öyle olunca da bu arkadaşlıkta ne fayda var?" dedim. "Az çok bir faydası olur, hiç değilse uğur getirsin diye arkadaşlık etmiş olurum," dedi. Bir hafta bu şekilde yolculuk yaptık, sekizinci gün olunca bana, "Ey Haniflerin zahidi! Açım, Rabbinden bir şey iste," dedi. Bunun üzerine, "Ya İlahi! Muhammed (s.a.v.) hakkı için beni şu yabancının yanında mahcup etme, gaybten bir şey göster," der demez üzerinde bol bol ekmek kızartılmış balık, taze hurma ve yanında bir testi su bulunan bir sofranın ortaya çıktığını gördüm. Birlikte yiyip içtik ve ihtiyacımızı giderdik. Bir hafta daha yol aldıktan sonra sekizinci gün ona, "Ey rahip! Acıktım, şimdi sen de gücünü göster," dedim. Genç asasına dayandı, dudaklarını kımıldatmaya başladı. O saatte üzerinde helva, balık, taze hurma ve iki testi su bulunan mükellef iki sofra göründü. Hayret içinde kalmıştım. "Ey zahit! Buyur ye," dedi, ama ben utancımdan yiyemiyordum. "Ye, ye. Sana müjdem var," dedi. "Bu müjdeyi vermedikçe yemem," dedim. "Birinci müjdem, ben zünnarımı koparıyorum," dedi. Sonra zünnarı koparıp attı ve kelime-i şahadet getirip Müslüman oldu. İkincisi şu: "İlahi, yanında kadri kıymeti bulunan ve hak din üzere olan şu ihtiyarın hakkı için bana yemek gönder, ta ki mahcup olmayayım diye dua ettim. Bu nedenle şu yemek de senin bereketine ve yüzü suyun hürmetine gelmiştir." Yemeği yedikten sonra Mekke'ye kadar beraber yolculuk yaptık, eceli yetene kadar o da burada mücavir hayatı yaşadı.

Bir mürit naklediyor: Sahralarda Havvâs'la birlikte yolculuk yapıyordum. Yedi gün aynı şekilde (hiçbir şey yememeksizin) yürüdük. Sekizinci gün olunca zaafa düştüm. O zaman şeyh, "Daha çok hangisini arzuluyorsun, suyu mu, yemeği mi?" diye sordu. "Suyu," dedim. "İşte su arkanda, iç," dedi. Ardıma bakınca taze süt gibi saf ve berrak bir su gördüm. İçtim ve temizlendim, o ise beni seyrediyor, ama oraya yaklaşamıyordu. İşimi bitirince sudan bir parça azık almak istedim. Ama beni uyardı, "Çek elini, bu su azık alınabilecek cinsten değildir," dedi.

Kendisi anlatıyor: Bir zamanlar çölde yolumu yitirmiştim. Birisi karşımda boy gösterip selam verdi ve, "Yolunu mu şaşırdın?" dedi. "Evet," dedim. "Düş ardıma, sana yolunu göstereyim," dedikten sonra önüm sıra birkaç adım gittikten sonra gözden kayboldu. Dikkat edince sahrada olduğumu gördüm. Bundan sonra hiçbir yolculukta ne bir kere yolumu kaybettim ne acıktım ne de susadım!

Diyor ki, vaktiyle seferdeyken karanlık basmış ve bir viraneye sığınmıştım, kocaman bir arslan görünce gayet korktum. İşittiğim bir ses, "Korkma! Beraberindeki yetmişbin melek seni korumakta," dedi.

Yine kendisi anlatıyor: Bir zamanlar Mekke'de gayet yabancı birisini görmüş ve, "Sen kimsin?" diye sormuştum. "Ben bir cinim," demişti. "Nereye gidiyorsun?" dedim. "Kâbe'ye," dedi. "Azıksız ve bineksiz mi?" dedim. "Sizde olduğu gibi bizde de tevekkül üzere yolculuk yapanlar vardır," dedi. "Tevekkül nedir?" dedim. "(Vasıtasız olarak) Hak Teâlâ'dan almaktır," dedi.

Dervişin biri anlatıyor: Havvâs'a arkadaşlık teklif ettim. "İçimizden birinin emîr, öbürünün emir alan olması gerek, şimdi sen bunlardan hangisi olmayı tercih ediyorsun? Emîr ve reis sen mi olacaksın, yoksa ben mi?" dedi. "O halde sen emîr ol," dedim. "Şu halde sakın emrimin dışına çıkma," dedi. "Uygundur," dedim. Bir menzil gittikten sonra, "Otur," dedi, ben de oturdum. Hava gayet soğuktu, su çekti, odun taşıdı, ısınalım diye ateş yaktı. Ne zaman yolculuk sırasında böylesi hizmetleri yerine getirmeye kalksam bana, "Sözleşmedeki şarta ve emre uy," derdi. Gece olunca müthiş bir yağmur yağdı. Şeyh hırkasını çıkarıp sabaha kadar başımın ucunda durdu, (beni yağmurdan korumak niyetiyle) hırkayı iki eli arasına gerip üzerime tuttu. Ben ise utancımdan yerin dibine geçiyordum, ama mukaveledeki şarta uymuş olmak için de hiçbir şey söyleyemiyordum. Nihayet sabah olunca, "Bugün de emîr benim," dedim. "Uygundur," dedi. Yeni bir menzile ulaştığımızda yine hemen hizmet etmeye başladı. "Emîrin emrinin dışına çıkma," dedim. "Emîre hizmet emretmek emrin dışına çıkmak olur (hizmet emîre değil, bana aittir)," dedi ve Mekke'ye kadar benimle bu tarzda arkadaşlık yaptı. Buraya gelince utancımdan kendisini terk edip kaçtım. Derken Minâ'da tekrar onunla karşılaştım. Bana dedi ki: "Yavrucuğum! Dostlarla arkadaşlık yaptığın zaman seninle yaptığım arkadaşlık gibi arkadaşlık yap!"

Diyor ki: Bir kere Şam civarındayken bir nar ağacı gördüm. Nar yemeyi arzuluyor, ama sabrediyor ve yemiyordum. Zira narlar ekşiydi, oysa ben tatlısını istiyordum. Bir vadiye varınca eli ve ayağı olmayan birini gördüm, zayıflamış, yaralarına kurt düşmüş, üzerine eşekarıları üşüşmüş, onu yiyorlardı. Biçare bir halde görünce zavallıya acıdım, yanına yaklaştım ve, "İstersen bu beladan kurtulman için sana dua edeyim," dedim. "İstemem," dedi. "Niçin?" dedim. "Çünkü afiyette olmam benim tercihim, belada olmam da onun tercihidir, ben ise asla kendi tercihimi onun (hakkımdaki) tercihinin önüne koymam," dedi. "Bari izin ver de şu eşekarılarını uzaklaştırayım," dedim. "Ey Havvâs! Sen tatlı nar yeme arzusunu kendinden uzaklaştır, bana niçin üzülüyorsun? Benim bedenimin sıhhatini ne yapacaksın? Sen kendi gönlünün selametini iste," dedi. "Benim Havvâs olduğumu nereden bildin?" dedim. "Onu bilene hiçbir şey gizli kalmaz," dedi. "Şu eşekarılarıyla halin nasıl?" dedim. "Eşekarı-

ları sokup kurtlar beni yedikçe halim daha da hoş oluyor," dedi.

Diyor ki: Vaktiyle çöllerde dolaşırken birini görmüş ve, "Nereden geliyorsun?" diye sormuştum. "Balâsagun'dan," dedi. "Buraya niçin geldin?" dedim. "Ağzıma bir lokma koyarken elim bulaşık oldu, elimi zemzemle yıkamak için (tayy-i mekân ederek) buraya geldim," dedi. "Ne yapmak kararındasın?" dedim. "Gece geri dönüp annemin yataklarını katlamak kararındayım," dedi.

Diyor ki: Bir zamanlar, rahibin biri ruhbâniyetin gereği olarak yetmiş yıl bir manastıra inzivaya çekilmiş diye işitmiş ve ne kadar acayip, ruhbâniyetin gereği kırk yıl (bir köşeye çekilip inziva hayatı yaşamak) diye düşünüp yanına gitmeye karar vermiştim. Yaklaşınca eşiğe kadar gelerek dedi ki: "Ya İbrahim! Buraya niçin geldin? Ben burada oturup ruhbânlık yapmıyorum ki. Benim halka saldıran (nefs adında) bir köpeğim var, şimdi burada oturmuş, ona buna saldırır diye halkı şerrinden korumak için köpek bekçiliği yapıyorum, yoksa ben senin sandığın gibi değilim." Bu sözleri işitince, "Sapıklığın ta ortasında bulunan bir kuluna doğru yolu göstermeye kadir olan Allah'ım!" deyince dedi ki: "Ey İbrahim! (Bana doğruyu göstersinler diye neden) bunca kimseleri arıyorsun! Git nefsini ara! Bulunca da onun bekçisi ol. Heves denen şu şey her gün üçyüz altmış çeşit ilahilik elbisesine bürünmekte ve kulu sapıklığa davet edip durmaktadır!"

Naklederler ki, Mümşâd bir gece uyanıp kalkmış, vaktin erken olduğunu görünce geri yatmış, fakat uykusu kaçtığından kalkıp abdest almış, iki rekât namaz kılmış ve tekrar uykuya yatmış, ama yine uyuyamamış ve, "Bana ne oluyor, ya Rab!" demişti. Gönlüne, "Kalk ve dışarı çık," diye bir nida gelmişti. Dışarda gayet çok kar vardı. Karlar arasında gide gide şehrin dışına çıktı. Burada tevbe etmek isteyenlerin gittikleri bir tepe vardı. Bu tepenin doruğuna çıkınca orada oturan İbrahim'i gördü. Kısa bir gömlek giymişti, etrafına düşen karlar eriyordu, ama zemin kuruydu. Bana, "Ey Mümşâd! Elini bana ver," dedi. Elimi verdim, elindeki hararet nedeniyle elim terledi. Arapça bir beyit okudu.

Havvâs'ın müridi olan Ebû Hasan Alevi anlatıyor: Havvâs, "Bir yere gideceğim, bana arkadaş olur musun?" diye sordu. "Biraz zaman ver de eve gidip ayakkabıları giyineyim," dedim. Eve gelince kaygana yapıldığını gördüm. Yolda giderken önümüze bir nehir çıktı, şeyh ayağını su üzerine koyup yürüdü, ben de aynı şekilde kendisini izledim, ama suya battım. Şeyh geri dönüp bana baktı ve, "Yoksa ayağına kaygana mı takıldı?" dedi. Şu iki olaydan hangisinin daha acayip olduğunu bilemiyorum: Su üzerinde yürümesi mi, yoksa sırrıma aşina olması mı?

Şöyle dediği nakledilir: Vaktiyle çöllerde dolaştığım sıralarda gayet acıkmıştım.

Yanıma gelen bir bedevi, "Ey obur! Senin yaptığın bu nedir?" dedi. "Nasıl olur, günler var ki ağzıma hiçbir şey almadım," dedim. "Bilmez misin ki, dava davacıların (ve sahtekârların) perdesini yırtar," dedi. Senin tevekkülle ne işin var? (Sen nerede, tevekkül nerede? Tevekkül ehli aç kalma iddiasında bulunmaz.)

Kendisi anlatıyor: Bir kere aç bir halde Rey şehrine yaklaşmıştım. Buraya ulaşırsam şehrin tanınmışları bana yemek getirirler diye gönlümden geçti. Sonra yola koyuldum. Kötü bir iş gördüm, zabıtalık yaparak kötülüğü engellemek istedim. Bu yüzden bir sürü dayak yedim. Aç karnıma bu kadar dayak reva mı dedim. Sırrıma nida olundu ki: "Hani şehre varınca beni ağırlarlar ve yemem için yemekler getirirler diye temenni etmiştin ya, şimdi ye bakalım (dayağı)!" "İlahi, ben sana tevekkül ettim," dedim. Şöyle bir avaz geldi: "Yeryüzünü mütevekkillerden temizleyen Allah'ı tesbih ve tenzih ederim! Hem Rey'deki anılmış kişilerin yemeklerine konma temennisi, hem de tevekkül; yağma mı var?"

Naklederler ki, vaktiyle Havvâs kendi işi hakkında hayrete düşüp (elinde olmaksızın) sahralara açılmış, kenarında hurmalık bulunan bir nehre varıp orada yaşamış, hurma yapraklarından zembil yapıp bu nehre atmaya başlamış, dört gün aynı işi yapmış. Sonra da, acaba ne göreceğim, Hakkın bundaki tabiri ve telmihi nedir, bunu anlamam için şimdi bu zembillerin peşi sıra gitmeliyim diye düşünmüş. Yola koyulmuş, derken nehrin kenarında oturup ağlayan bir kocakarı görmüş ve sormuş, "Ne var, ne oldu?" "Beş yetim yavrum var, hiçbir şeyim de yok, birkaç gündür şu nehrin kenarında duruyorum. Su her gün bir zembil getiriyordu, onu alıp satıyor ve parasını öksüzlere harcıyordum. Ama bugün zembil gelmedi. Ona ağlıyorum, acaba bugün ne yiyeceğiz?" Havvâs, "Bana evini göster," dedikten sonra ekledi: "Şimdi gönlün rahat olsun, ben hayatta oldukça elimden geldiği kadar geçimini yoluna koyacağım!"

Diyor ki: Vaktiyle geçimimi helal yoldan sağlıyordum. Ağımı deryaya atıp bir balık tuttum. "Onları beni zikretmekten alıkoyuyorsun, geçimini sağlayacak başka bir şey bulamadın mı? Bunlar bizi zikrediyor, sen ise gelip onları öldürüyorsun," diye hâtiften bir ses işitince ağımı atıp elimi de işten çektim.

Sözleri

- Dünyada bana Allah'tan ebedi bir ömür gerek, ta ki bütün halk cennet nimetleriyle meşgul olup Allah'ı unuttuklarında ben dünyevi belalar içinde şeriatın edep ve hükümlerini gözeterek Hakkı anayım.
- Onunla (Onun) yolunu tutmak dışında nazarımda zor olan hiçbir şey yoktur.

- Elin boş ve gönlün dinginlik içinde olduktan sonra dilediğin yere git (hiç korkma!)
- Kim Hakkı ahdine vefakâr olarak bilirse, bu bilginin gereği olarak Allahü Teâlâ'yla huzur ve dinginlik halinde olması ve Ona güvenmesi gerekir.
- Çok rivayetle âlimlik olmaz. Âlim ancak odur ki, ilmi az bile olsa ilmine tabi olup ona göre hareket eder, sünnetlere de uyar.
- İlmin tümü şu iki cümlede toplanmıştır. Biri şu: Allahü Teâlâ bir şeyin kaygısını senin gönlünden kaldırıp atmışsa o konuda zorlanıp durma (rızk tasası çekme). Diğeri de şu: Yapman gereken ve üzerine farz olan şeyi aman kaçırma!
- Her kim Hakka işaret eder de Ondan gayrısıyla dinginlik bulursa Allahü Teâlâ onu bir derde düşkün kılar ve eğer bela içindeyken Allah'la olursa içinde bulunduğu belaları Allah ondan uzaklaştırır. Eğer başkasıyla dinginlik bulma hali sürekli olursa Hak Teâlâ halkın ona karşı duydukları acıma hissini silip kendisine tamah elbisesini giydirir. Böylece durmadan halktan bir şeyler ister, ama halkın ona karşı merhameti ve şefkati olmaz. Nihayet işi öyle bir noktaya ulaşır ki, artık hayat çekilmez olur, yaşamaktan haz almaz. Ölümü zor, şaşkınlık, eziyet ve bela haline gelirken ahireti de pişmanlık ve acınmaktan ibaret olur."
- Dünyası ağlayanın ahireti güler!
- (Süfli) arzuları terk edip de bunun karşılığını kalbinde bulamayan bu terk konusunda ciddi değildir.
- Ne zaman kendin hakkındaki tevekkül sıhhatli olursa başkaları hakkındaki tevekkül de sıhhatli olur.
- Sabır nedir? "Ölüleri diriltenin önünde sebat etmektir! Sabır kitap ve sünnetin hükümleri üzerinde sebat etmektir."
- (Dinsel hükümlere) saygı murakabeyi, murakabe de gizli ve açık ihlası doğurur.
- Mahabbet iradenin mahv, bütün beşeri sıfat ve ihtiyaçların yanmasıdır.
- Şu beş şey kalbin devasıdır: Üzerinde düşünüp taşınarak Kur'ân okumak, mideyi boş bırakmak, geceleri ihya etmek, seher vakitlerinde niyaz etmek ve iyilerle oturup kalkmak.
- Bunu (ve manevi hazzı) seherlerdeki yakarışlarda arayınız, eğer orada bulamazsanız başka yerlerde hiç aramayınız, zira bulamazsınız.
- Naklederler ki, "Beni görüp de kendisini göremediğim zatın özlemiyle yanıp kavruluyorum," der ve göğsünü döverdi! Ona şu sorunun sorulduğu nakledilir: "Sen nereden yiyor; geçimini nasıl sağlıyorsun?" Dedi ki: "Anasının karnındaki bebek, deryadaki balık ve sahradaki yabani hayvanlar nereden yiyorlarsa ora-

dan. Allahü Teâlâ buyurur: **'Allah onu hiç ummadığı bir yerden rızklandırır.'** [TALÂK 65:3]"

❧ Mütevekkilde tamah bulunur mu sorusuna şu cevabı vermişti: "(Beşeri) tabiatların olduğu bir yerde elbette tamah aklından geçer, ama bunun zararı yoktur. Çünkü halkın elinde avucundakinde gözü olmayan mütevekkil tamahı ortadan kaldırma gücüne sahiptir.

❧ Derler ki, ahir ömründe ishal olmuştu. Rey Camiinde bir günde altmış defa gusleder, her gusülde ancak iki rekât namaz kılar, ama her defasında guslü bozulurdu. O haldeyken birisi kendisine, "Hiç arzun var mı?" diye sordu. "Bir parça kızartılmış ciğer (aşktan yanmış yürek!)," dedi. En sonunda gusül yaparken suyun ortasında can vermişti. Oradan alıp naaşını eve götürdüler. Büyüklerden biri geldi, yastığının altında bir parça ekmek görünce, "Eğer şu ekmek parçasını görmemiş olsaydım, onun cenaze namazını kılmazdım. Çünkü bu onun tevekkül üzere ölmüş ve sahanın ilerisine geçmediğinin nişanesidir. Oysa bir kimsenin (hakiki mana bir) sâlik olması için hiçbir sıfatta durmaması gerekir, ne tevekkülde ne de başka bir sıfatta (ve makamda). Zira durmanın burada yeri yoktur."

❧ Şeyhlerden biri onu rüyasında gördü ve sordu: "Hak Teâlâ sana nasıl muamele etti?" "Gerçi ibadetim çoktu, tevekkül yolunu da tutmuştum. Ancak dünyadan gideceğim sıralarda abdest alıp temizlenmiş ve öylece ayrılmıştım. Yaptığım her ibadete karşılık sevap verdi. Ama temizlik nedeniyle beni cennetteki bütün mertebelerin ötesinde bulunan bir menzile kondurdular. Sonra şöyle nida ettiler: 'Sana yapılan ikramdaki bu fevkaladelik, huzurumuza temiz olarak geldiğindendir. Bu dergâhta temizler için muazzam bir makam ve mertebe vardır!'"

Rahmetullahi aleyh.

MÜMŞÂD DÎNEVERÎ

(ö. 299/911)

Erlerce makbul, Celâle tutkun, zamanının devletlisi, biricik yüce himmet sahibi, kin ve nefretten sıyrılan Mümşâd (r.a.) çağının piri ve zamanın bir tanesiydi. Her eşit kemalle bezenmiş, her türlü erdemle seçkinleşmiş olup riyazette, hizmette, müşahedede ve hürmette bir alametti.[1]

Devamlı olarak hangâhın kapısını kapalı tutar, bir yolcu hangâhın yanına geldiğinde, kapının arkasına kadar gelerek, "Sen misafir misin, ikamet eden misin? Kalıcı mısın, gidici misin? Eğer devamlı olarak yaşamak üzere buraya geldiysen içeriye buyur, yok eğer geçici bir misafirsen sana burada yer yok, çünkü birkaç gün kalıp sana alıştıktan sonra kalkıp gideceksin ve biz senden ayrı kalmaya takat getiremeyceğiz," derdi.

Vaktiyle yanına gelen birisi, "İşim için bana dua et," dedi. Mümşâd, "Git, Allah'ın mahallesine yerleş, ta ki Mümşâd'ın duasına muhtaç olmayasın," dedi. Adam, "Senin olmadığın yerde," dedi. Bunun üzerine adam gitti, halkın arasından ayrılıp inzivaya çekildi. Böylece devlete nail, saadete yoldaş olmuş, Hakla dinginlik ve huzur bulmuş ve yüksek mertebelere ulaşmıştı. Hatta bir defa Dinever şehrini büyük bir selin bastığını gören halk tümüyle Mümşâd'ın ibadethanesine koşuşturmuştu. Bu sırada o civanmerdin postunu selin üzerine serip su üzerinde geldiğini görmüşlerdi. Mümşâd onu görünce, "Bu ne haldir böyle?" demiş. Civanmert karşılığını vermiş: "Hem bana bu hali verdin hem de bu ne hal diye soruyorsun. Mümşâd'ın duası nedeniyle Hak Teâlâ bana bunu verip ondan başkasından beni doymuş kıldı ve gördüğün şu mertebeye ulaştırdı."

Şöyle dediği nakledilir: Dervişlerin hal ve hareketlerinin, tamamıyla hakikat olduğunu bildiğim zamandan beridir ki, hiçbir zaman hiçbir dervişle şakalaşmadım. Zira bir zamanlar dervişin biri yanıma gelip, "Bana bulamaç aşı yaptırmanı istiyorum," demişti. Bunun üzerine, "Hem müritlik (ve dervişlik) hem de bulamaç aşı

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:353; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 316; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* IV:78; *Kuşeyrî Risalesi,* 157; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:102; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:269.

olur mu hiç?" demiştim (ve kendisine latife yapmıştım). Bu cevabı alan derviş, benim sözümü aynen tekrarlaya tekrarlaya sahranın yolunu tutmuş ve orada vefat etmişti.

Şöyle dediği nakledilir: Vaktiyle borçlu düşmüştüm, gönlüm hep bu borçla meşguldü. Rüyada birinin, "Ey cimri! Yaptığın bu miktardaki borç size aittir, bize güven, gönlün rahat olsun ve hiç korkma! Sana düşen (borcunu) bize havale etmek, bize düşen de onu ödemektir," diye söylediğini gördüm. Bundan sonra hiçbir kasap ve bakkalla hesaplaşmadım!

"Çeşit çeşit putlar vardır; halktan kiminin putu nefsi, kimininki evladı, kimininki malı, kimininki karısı, kimininki itibarı, kimininki de namazı, orucu, zekâtı ve (tasavvufî) halidir. Şu halde put çoktur. Halktan her biri yakasını bu putlardan birine kaptırmıştır. Bu putlardan yakasını kurtaran ancak o kimsedir ki, nefsi için bir hal ve mahal görmez, ona hiç güvenmez, fiillerini teşekküre değer bulmaz, belki o halde bulunur ki, kendisinden ister hayır, ister şer gelsin, bundan dolayı nefsinden razı olmaz ve daima nefsini çekiştirir."

"Şeyhlere hürmet etmek, dostların hizmetinde bulunmak, (maddi) nedenlerden soyutlanmak ve şeriatın edeplerini nefs üzerinde korumak, müridin yerine getirmesi gereken edeplerdir."

"Ne zaman bir pirin huzuruna varsam, mutlaka kendime ait olan şeylerin tümünü bir yana atıp, acaba ne ortaya çıkacak diye ondan gelecek olan (feyz ve) bereketleri dört gözle beklerdim." [Zira kendinde bir varlık görerek şeyhin yanına giden, kendi benliği nedeniyle onun yüzünden, sohbetinden, edebinden ve sözünden doğan feyzlerden mahrum kalır. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 317)]

"Kendi hazzı için şeyhin huzurunda bulunan onun sohbetinde bulunmaktan doğan kerametlerden (ve manevi ihsanlardan) mahrum kalır."

Diğer Sözleri

- İyilerin sohbetinde bulunmaktan gönlün iyi olması hali çıkar; kötülerin sohbetinde bulunmaktan da gönlün bozulması hali doğar.
- [Nedenler ilgili (ve engelleyici) bağlardır. Nedenlerdeki engelleri ezeli takdire havale etmekte rahatlık vardır, insanların en iyi halde olanı, halkı görmekten nefsini susturanı, ıssız yerlerde sırrını gözetleyeni ve bütün işlerinde yüce Allah'a güvenenidir. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 318)]
- Dünya ehlinin dört elle sarıldıkları dünyanın boş işlerinden sıyrılmakta gönül huzuru vardır.

- Öncekilerin ve sonrakilerin hikmetini kendinde toplayıp önde gelen evliyanın hallerine (sahip olduğunu) iddia etsen, sırrın Allahü Teâlâ'yla dinginlik bulup (rızk konusunda) Onun sana verdiği teminata güvenmezsen ariflerin derecesine ulaşamazsın.
- Marifet tümüyle yüce Allah'a içten bir şekilde muhtaç olma halinden ibarettir.
- Marifet üç şekilde meydana gelir: Nasıl idare ediliyor diye olaylar üzerinde düşünmek; diğeri, nasıl takdir olunmuştur diye takdir edilen konular üzerinde tefekkür etmek, sonuncusu da, nasıl yaratılmışlardır diye mahlukat üzerinde derin düşüncelere dalmak. Eğer biri çıkar da bu üç cümleyi baştan alıp açıklamak isterse bir kitap meydana çıkar, fakat bu açıklamanın yeri bu kitap değildir.
- Cem, Allah'ın halkı tevhitte cem etmiş, tefrika ise onları şeriatta ayırt etmiş olmasıdır.
- Hakka giden yol uzundur, Hak üzerinde sabretmek çetindir.
- Bilgeler hikmeti susarak ve tefekkür ederek bulmuşlardır.
- Nebilerin ruhları keşif ve müşahede, sıddıkların ruhları ise kurbet ve ittilâ [vakıf olma] halindedir.
- Tasavvuf şu üç şeydir: Esrarın sefası, Cebbâr'ın rızasına göre hareket etmek, halkla ilişkide kendi tercihini terk etmek.
- Tasavvuf zengin görünmek, halkın bilmediği (manevi halleri) gizli tutmayı benimsemek ve henüz olmamış (ve işe yaramayan) şeylerden el çekmektir.
- Tevekkül huyun, kalbin ve nefsin meylettiği her şeye tamahın veda etmesidir.
- Ona sordular: Aç kalan bir derviş ne yapar? "Namaz kılar." Peki, eğer takatı yoksa? "Uyur."
- Hak Teâlâ dervişe şu üç şeyden birini mutlaka verir: Ya gıda, ya takat ya da ecel!
- Ölümü yaklaşınca sordular: Hastalıktan ne çekiyorsun? "Benden ne çektiğini gidin de hastalığa sorun!"
- Lâ ilâhe illâllah de denilince yüzünü duvara çevirip dedi ki: "Bütün mevcudiyetim sende fani olmuştur, seni seven bir kimsenin alacağı karşılık bu mudur? Ona böyle mi hitap edilmeli?"
- Allahü Teâlâ sana nasıl muamele yaptı diye soran birine, "Otuz yıldır bana cenneti sunmakta, ama ben dönüp oraya bakmıyorum bile!" dedi.
- Gönlünü nasıl buluyorsun diyen birine, "Gönlümü kaybedeli otuz yıl oldu, onu tekrar ele geçirmek istedim, ama bulamadım. Bu süre içinde gönlümü bulamayınca bütün sıddıkların gönüllerini kaybettikleri şu hal içinde ben onu nasıl bulacağım?" dedi ve canını teslim etti. Rahmetullahi aleyh.

ŞEYH EBÛ BEKİR ŞİBLÎ

(ö. 334/945)

Devlet deryasına batan, izzet gülüne yaprak olan, iddiacı (ve sahtekâr) olanların belini kıran, takva sahiplerine taç olan, his ve akıl âleminin meşalesi, asrının şeyhi Ebû Bekir Şiblî (r.a.) büyük ve ulu şeyhlerden olup tasavvuf yolunda saygın ve muhteşem bir kişiydi. Bu taifenin beyi, sûfilerin imamı ve çağının bir biriciğiydi. Hal ve ilim itibariyle bir eşi daha yoktu. Hadsiz hesapsız nüktesi, işareti, remizi, özlüsözü, rivayeti ve kerameti vardı. Çağındaki şeyhlerin cümlesiyle görüşmüş olup bu yolla ilgili ilimler sahasında bir taneydi. Pek çok hadis dinlemiş ve yazmıştı. Mâlikî mezhebi üzerine fıkıh öğrenmiş olup, mezhep itibariyle de Mâlikîydi. Halka karşı Hakkın deliliydi. Yaptığı ameller bütün çeşitleriyle anlatılamaz, çektikleri ifadelere sığmaz. Baştan sona kadar yiğitti. Asla bezginlik ve zaaf haline düşmemiştir. Şevkindeki şiddetli alev hiç dinmek ve durmak bilmezdi. Tam kırk küfe dolusu hadis kitabı okumuştu.[1]

Diyor ki: "Otuz yıl fıkıh ve hadis okudum. Nihayet güneşim göğsümden doğdu. Sonra o üstatların dergâhına gittim. Geliniz, biraz da Allah'ın fıkhından ve ilminden söz ediniz dedim, ama kimse ne diyeceğini bilemedi. Zira şeyin nişanı bir şeyden olur ve gaybın hiç nişanı olmaz. Acayip bir söz (ve hal) belledim, sizler kapkaranlık bir gecedesiniz, biz ise apaydın bir gündüzde, şükrettik ve vilayeti de bir vurguncuya teslim ettik ve sonuçta o da bize yapacağını yaptı!"

Çağındaki cahillerden çok zahmet çekmişti, onu red veya kabul konusunda halk sonu gelmeyen kavgalara girmişti. Tıpkı Hüseyn bin Mansur Hallac'a yaptıkları gibi onu da mahvetmek için daima ona kasteder dururlardı. Neden de söylediği bazı sözlerin Hallac'ınkilerine uyması (ve onun tarafını tutması) idi. Başından geçen (ve tasavvufa bağlanmasına yol açan) olay şöyle olmuştu: Devâmend emîriyken Rey

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:366; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 336; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* II:456; *Kuşeyrî Risalesi,* 158; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 259; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 228; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:103; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* II:29; *Vefeyâtu'l-Ayân,* I:225; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:338; *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* XI:215; Fuat Sezgin, *GAS,* I:660.

emîri aracılığıyla Bağdat'tan kendisine bir mektup ulaştı. Bir cemaatle kalkıp (Rey emîriyle birlikte) Bağdat'taki halifenin huzuruna vardılar, kendilerine hil'atler ihsan edildi. Döndüklerinde meğer emîrin aksıracağı tutmuş, giydirilen hil'atin yenine ağzını ve burnunu silmiş. Bu durum halifeye aktarılmış ve, "O işte böyle yaptı," denilmişti. Halife, "Derhal emîrin hil'atini çıkarın, ensesine vurun ve emîrlik görevinden de azledin," diye emretti. Bunun üzerine Şiblî uyandı ve bir mahlukun hil'atini ve kaftanını mendil yerine kullanan bir kimse eğer hor görülüp vilayeti idare yetkisi geri alınmaya layık olursa, âlemlerin padişahının hil'atini mendil olarak kullanan bir kimse acaba hangi muameleye layık olur diye düşündü. Derhal halifenin huzuruna vardı (ve istifasını sundu). Halife, "Ne oldu?" diye sordu. Şiblî anlattı: "Ey halife! Sen ki bir mahluk olduğun halde kadir kıymetinin ne kadar olduğu malum olan bir hil'atine yapılan saygısızlığı hoş karşılamıyorsun, âlemlerin padişahı olan Hâlik, ihsan ettiği marifet ve mahabbet hil'atini bir mahlukun hizmetinde mendil olarak kullanmamı hiç hoş karşılar mı?" Şiblî daha sonra oradan ayrılıp Hayru'n-Nessâc'ın yanına vardı, olanları ona hikâye etti. Hayr onun bu durumunu Cüneyd'e bildirdi.

Şiblî daha sonra Cüneyd'in huzuruna vardı ve: "Senin yanında meşhur bir cevher olduğunu söylüyorlar. (Sahip olduğun) cevheri bana ya hediye et ya da sat," dedi. Cüneyd, "Satacak olsam bedelini ödeyemezsin, hediye edecek olsam onu kolayca ele geçirmiş olacağından kadrini bilmeyeceksin. Bu nedenle benim yaptığım gibi ilkin farktan adım yap, fark makamını elde et. Sonra kendini bu deryaya at, ta ki sabır ve beklemeyle cevherin eline geçmiş olsun," dedi. Sonra Şiblî, "Şimdi ne yapacağım?" diye sordu. Cüneyd, "Git, bir yıl kibrit sat," deyince Şiblî de öyle yaptı. Bir yıl dolunca (Cüneyd ona), "Bu işte şöhret ve ticaret bir kapıdır. Şimdi git, bir yıl da kapı kapı dolaşarak dilen ve başka bir şeyle meşgul olma," dedi. Şiblî bu şekilde hareket edip yıl başına kadar Bağdat'ta dolaşmadık ve çalmadık kapı bırakmadı, artık kimse ona bir şey vermiyordu. Tekrar gelip durumu Cüneyd'e anlattı. O da, "Şimdi kendi değerini bil, artık senin halk nazarındaki kıymetin hiçtir. O halde onlara gönül bağlama ve onları hiç hesaba katma," dedi. Sonra sözüne devamla: "Vaktiyle bir süre hâciblik, bir süre de emîrlik yaptığın vilayete gidip ora ahalisinden helallık dile," dedi. Şiblî bir bir evlere gidip hepsini dolaştı. Nihayet haksızlık yaptığı bir yere varıp durdu, sahibini (evinde) bulamadı. Şiblî, "Yaptığım o (haksızlığı affettirme) niyetiyle altı bin akçe verdiğim halde gönlüm hâlâ emin olmuş değildir," demişti. Dört yıl bu halde bulunduktan sonra tekrar yanına gelen Şiblî'ye Cüneyd, "Hâlâ sende makamdan (ve itibar sevdasından) bir kalıntı var, bu yüzden git bir yıl daha dilencilik yap," dedi. Şiblî diyor ki: Her gün dilencilik yapıyor, elde ettiklerimi Cüneyd'e

götürüyordum. O da bunların hepsini dervişlere dağıttırıyordu, ben ise gece aç kalıyordum. Bir yıl dolunca bana, "Şimdi sohbete katılman için sana yol veriyorum, ancak bir şartla: Sohbette bulunanların hizmetkârı sen olacaksın!" dedi. Bunun üzerine bir yıl arkadaşlara hademelik yaptım. Nihayet bana, "Ey Şiblî! Şimdi nezdinde nefsinin hali nasıldır?" diye sordu. "Ben kendimi Allah'ın mahlukatının en değersizi olarak görüyorum," dedim. Cüneyd, "İşte şimdi imanın sıhhat bulmuştur," dedi.

Nihayet Şiblî o hale varmıştı ki, ceplerini şekerle doldurur, nerede çocuk görse oraya varıp çocuklara, "Allah deyin, ağzınıza şeker koyacağım," derdi. Sonra ceplerine altın ve gümüş para doldurur ve, "Her kim bir kere Allah derse ağzını altınla dolduracağım," derdi. Daha sonra içinde hayret ve kıskançlık duyguları kaynamaya başladı, bu defa kılıcını çekip, "Her kim Allah'ın adını ağzına alırsa bu kılıçla başını uçururum," dedi. Daha önce bu iş için şeker ve altın ikram ederken şimdi baş mı uçuruyorsun diyenlere, "Evet öyle, daha önce sanıyordum ki, onlar Onu hakiki bir şekilde ve bilerek anmaktadır. Şimdi anlaşıldı ki gaflette oldukları halde ve âdet yerini bulsun diye Onu anıyorlar ve ben Onun kirli diller tarafından zikredilmesini caiz görmüyorum," dedi. Sonra gidiyor ve gördüğü yerler üzerine Allah'ın ismini nakşediyordu. Nihayet, "Daha ne zamana kadar ismin etrafında dolaşacaksın? Eğer talip bir ersen ayağını isme bas," diye bir ses duydu. Bu söz canını etkiledi. Öyle ki kendisinde rahat ve karar namına bir şey kalmadı. Aşkı o kadar kuvvetlenmiş ve meftunluğu o derece galip bir hale gelmişti ki, kendine hâkim olamadı, gitti ve kendini Dicle'nin sularına attı. Ama ırmakta meydana gelen bir dalga onu kenara fırlattı. (Sonra kendini götürüp alev alev yanan bir ateşin ortasına fırlattı, ama ateş onu kendi dışına attı.)

Bundan sonra kendisini yırtıcı vahşi hayvanların önüne attı, ama bunların hepsi de ürküp kaçtı. Sonra kendini bir dağın başından aşağıya yuvarladı. Ancak rüzgâr onu tutup yere kondurdu. Şiblî'deki bir kararsızlık hali bin olmuştu. Feryadı basıp, "Yazık, çok yazık o kimseye ki onu ne su, ne ateş, ne yırtıcı hayvanlar, ne de dağlar kabul etmiştir!" diye haykırdı. Bunun üzerine hâtiften, "Hakkın makbulü olanı Ondan başkası kabul etmez," diye bir ses geldi. Bu sesi duyunca deli divane oldu, ayağına zincir, ellerine kelepçe vurup tımarhaneye tıktılar, yanına gelen bir cemaatin, "Bu delidir," demeleri üzerine dedi ki: "Sizin nezdinizde ben deliyim, siz de aklı başında kimselersiniz, değil mi? Hak Teâlâ benim deliliğimi, sizlerin de aklı başında olma halinizi arttırsın! Ta ki bu divanelik nedeniyle Allah kendisine yakın olma halimi kat kat arttırsın, o aklı başında olma haliniz nedeniyle sizin de Ondan uzak olma halinizi kat kat arttırsın!" Sonra halife Şiblî'ye bakacak adamlar gönderdi.

Adamlar gelip zorla ağzına ilaç akıttılar. Şiblî, devamlı olarak, "Siz hiç kendinizi üzmeyiniz, boşuna zahmet çekmeyiniz, zira bu ilaçla tedavi edilen cinsten bir dert değildir," dedi.

Zincire vurulu olduğu bir sırada bir gün kendisini ziyaret için yanına gelen ziyaretçilere, "Siz kimsiniz?" diye sordu. Adamlar, "Dostlarınız," diye karşılık verdiler. Bunun üzerine Şiblî yerden kaptığı taşları onların üzerine fırlatmaya başladı. Hepsi de köşe bucak kaçtılar. Şiblî ise şöyle diyordu: "Sizi sahtekârlar sizi! Dost olan birkaç taş yüzünden dostundan kaçar mı hiç? Anlaşıldı ki siz benim değil, nefsinizin dostlarısınız!"

Naklederler ki, vaktiyle onu avucuna bir kor koyup koşar bir halde görmüşler ve nereye böyle diye sormuşlar. Demiş ki: "Kâbe'yi ateşe vermek için koşuyorum, ta ki halk Kâbe'nin Rabbiyle baş başa kalsın."

Bir gün elinde iki ucunda ateş bulunan bir değnek tutuyordu. Sordular: "Bunu ne yapacaksın?" Cevap verdi: "Bunun bir ucundaki ateşle cehennemi, diğer ucundaki ateşle de cenneti ateşe vereceğim, ta ki halktaki Allah korkusu ortaya çıksın (cehenneme girmek ve cennete girememekten mi, yoksa Allah'ın kendisinden mi korktukları anlaşılsın!)"

Naklederler ki, bir defa birkaç gün bir ağacın dibinde "hû, hû" diye raksetmişti. Bu ne hal böyle diyenlere dedi ki: "Bakın şu ağacın üzerine konmuş bir kumru 'kû, kû!' diye ötmekte ve ben ona uyup 'hû, hû!' demekteyim." Derler ki, kumru susmadan Şiblî susmamıştı.

Naklederler ki, bir kere bir taş atıp ayağını yarmışlardı. Ondan akan her kan damlası yeryüzüne Allah ismini nakşediyordu!

Naklederler ki, bir kere bayrama üç gün kala Şiblî, kırmızıya boyanmış bir paçavrayı başına dolamış, ağzına bir parça ekmek almış, beline bir kendir sarmış, "Bayramlık elbisesi olmayan böyle yapsın," diye diye dolaşıyordu.

Diyor ki: Kadınlar rahimleri dokuz ayda açılıp doğum yapmazlarsa bir yılda doğururlar, dükkân sahiplerinin kapıları her gün açılır ve her biri bir işle meşgul olur. Sûfilere seccade, hırka, temizlenme ve küçük abdest sonrası tam arınma halinde (rızk) kapısı açılır. Şiblî'nin eli ise bütün bu gibi şeylerden bomboş!

Bir kere bir bayram günü kara bir elbise giymiş ah vah edip duruyordu. Bugün bayram günü, niçin (yas amacıyla) kara elbiseler giyiyorsun diyenlere, "Halkı Haktan gafil gördüğüm için," dedi. Başlangıçta onun da siyah bir kaftanı vardı. Nihayet bu sözdeki (tasavvuftaki) güzelliğin ışıltısı (ve ilahi Cemâl'in tecellisi) üzerine düşünce siyah kâbayı çıkarıp hırka ve yamalı bir elbise giydi.

Bu dereceye neyle ulaştın diyenlere dedi ki: "(İçim kara olduğu için yas tutmak amacıyla üzerime kara elbise giymekle) ortadan kaybolup, aradan çıkana kadar siyah üzerine siyah giymekle!"

Naklederler ki, başlangıçta öyle sıkı bir mücâhede yapıyor ve çetin çilelere katlanıyordu ki, "Gözüme uyku girmesin," diye yıllarca geceleri gözüne tuz sürerdi. Derler ki: Gözüne yedi batman tuz koymuş ve şöyle demişti: "Hak Teâlâ bana bakıp buyurdu ki: Uyuyan herkes gafildir ve gafille aramda perde vardır!"

Bir gün Cüneyd onun yanına gelmiş ve onu kaşlarındaki eti (ve kılları) bir cımbızla yolarken görmüş ve, "Niçin bu şekilde hareket ediyorsun?" diye sormuş. O da demiş ki: "Hakikat zahir olmuştur. (Bu tecelliye) takat yetiremiyorum, (canımı acıtırsam) ola ki bir an beni kendime iade ederler!"

Naklederler ki, bir zamanlar Şiblî ağlıyor, sızlanıyor ve ah ah deyip duruyordu. Onu gören Cüneyd, "Şiblî, Hazreti İlahi tarafından kendisine verilen emanete hıyanet etmeyi istediğinden, onu ah vah deyip nara atma musibetine düşkün kılmışlardır," dedi. Cüneyd bu sözleri söyleyince dinleyicilerin akıllarına birtakım şeyler (ve olumsuz düşünceler) geldi. Ama o iman nuruyla bundan haberdar oldu ve, "Zinhar! Şiblî hakkındaki hatırları (iyi olarak) koruyunuz, (o) halk arasında aynullahtır [Allah'ın gözüdür]," dedi. Öyle oldu ki, bir gün müritler Şiblî'yi överek, "Şu anda onda olan sıdk ve şevk kimsede yoktur, sâlikler içinde ondan daha yüce himmeti ve ak yüzü olan bir kimse yoktur," dediler. Şiblî tam bu sırada ansızın içeri girdi ve söylenenleri duydu. Bunun üzerine Cüneyd söz alıp, "Siz onu bilmezsiniz, o reddedilmiş, perişan ve karanlık birisidir. Onu buradan dışarı atınız," deyince yoldaşlar onu dışarı attılar. Şiblî gidip eşik üzerine oturdu, arkadaşları sıra sıra dizildiler ve, "Ya şeyh! Şiblî hakkında söylediğimiz her sözün doğru olduğunu biliyorsun, neden bunu böyle emrettin?" dediler. Cüneyd dedi ki: "O, söylediğiniz övücü sözlerin bin kat üstündedir. Ama siz onun arkasına (tuzak olacak şekilde) keskin bir kılıç koydunuz, ona zarar gelmesin diye biz de o kılıcın önüne siper koyduk! Kılıçla açtığınız yaraların izini sildik!"

Naklederler ki, Şiblî'nin evinin altında bir bodrum vardı. Ormana gidip bir kucak çıta getirir ve gönlüne gaflet düştüğü zaman bu çıtalarla kendisini döverdi. Kâh olurdu ki, bütün çıtalar kırıldığından bu sefer el ve ayaklarını duvara çarpardı.

Naklederler ki, bir kere halvet halindeyken biri gelip kapıyı çaldı. Şiblî, "Ey adam, içeri gir! Ama bütün varlığınla Ebû Bekir Sıddîk olup da buna rağmen içeri girmesen, bunu daha fazla arzu ederim!" dedi.

Sözleri

- Bir ömür istiyorum ki, Rabbimle halvet olayım ve bu halvette Şiblî de arada bulunmasın!
- Yetmiş yıldır bir nefes Allah'ı bilmenin kaydındayım. (Allah'ı bir an bilsem!)
- Benim dayanağım acizliktir.
- Asamı çeken niyazdır. (Beni duam koruyor!)
- Keşke külhancı olsaydım da kimse beni tanımasaydı!
- Yahudileri nasıl biliyor ve görüyorsam kendimi de öyle biliyor ve görüyorum!
- Eğer maden işinde birinin ayağı burkulsa bu Şiblî'nin suçudur.
- Ben dört belaya düşkün olmuşum, bunlar dört düşmandır: Nefs, dünya, şeytan, heves.
- "Her biri diğerinden dayanılmaz olan üç musibete yakalandım," deyince sordular: Bunlar nelerdir? "Hak gönlümden gitti." Bundan daha dayanılmaz olanı nedir? "Hakkın yerine bâtılın gelip konmuş olmasıdır." Üçüncüsü hangisidir? "Bu derdin ağırlığını duymayıp ilaç ve dermanına tevessül etmem ve kurtulmanın çaresini aramamam!"
- Münâcâtında şöyle dediği nakledilir: "Dünyayı da ahireti de emrime amade kıl, ta ki dünyayı bir lokma yapıp bir köpeğin ağzına atayım, ahireti de bir lokma haline getirip bir Yahudinin ağzına koyayım. Zira ikisi de emel için hicaptır!"
- Diyor ki: Kıyamet günü cehennem korkunç sesler çıkararak: "Ey Şibli!" diye bağıracak, bu sırada ben sırat üzerinde yürür halde olacağım, sonra yükselip kuş gibi uçacağım. Cehennem, "Bana vereceğin gıda nerede? Senden nasip almam gerek," diye haykıracak; geri dönüp diyeceğim ki: "İşte buradayım, ne istersen al!" "Elini istiyorum." "Al." "Ayağını istiyorum." "Onu da al." "İki gözbebeğini istiyorum!" "Onları da al." "Kalbini de istiyorum." "Peki, onu da al." Ben son sözü söyleyince araya izzet sahibi Allah'ın gayreti ve kıskançlığı girip, "Ey Şibli! Sen kendi kesenden cömertlik yap. Kalp bize mahsustur, senin kalple ne işin var? (Gönlünü bize vermeliydin?)" diyecek. Çünkü, "Gönül bin tane dünya ve ahiretten daha iyidir. Zira dünya mihnet, ahiret nimet, gönül ise marifet yeridir."
- Şöyle dediği nakledilir: Eğer ölüm meleği can almaya gelirse canımı ona asla vermeyceğim ve diyeceğim ki: "Ya Rab! Eğer canımı bana biri aracılığıyla vermişsen bana onu gönder, ruhumu ona teslim edeyim, ama şayet bana ruhumu vasıtasız olarak verdiysen yine öyle vasıtasız olarak al!
- Eğer sultana hizmet etmeseydim şeyhlere hizmet edemezdim. Şeyhlerin hizme-

tinde bulunmasaydım Allah'ın hizmetinde ve huzurunda bulunamazdım.

☙ Naklederler ki, kendisini öyle bir hararet bastı (öylesine aşka ve vecde gelip coştu) ki, üzerindeki gömleği çıkarıp ateşe attı ve yaktı. Yaptığın iş şeriat ilmine sığmaz, zira mal ziyanı manasına gelir diyenlere: "Hayır," dedi. "Buna Kur'ân'ın kendisi fetva vermiştir: **'Siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennem odunlarıdır.'** [ENBİYÂ 21:98] Allah buyurur ki: Gönül neye bakarsa o şey seninle birlikte cehennem ateşine vurulur. Gönlümün şu gömlekte gözü vardı. Bendeki gayret ve kıskançlık duyguları coştu. Kalbimi, Ondan başka bir şeyle meşgul etmeyi acınacak bir hal olarak gördüm!"

☙ [Naklederler ki, bir gün manen neşelenmiş, kalkıp pazara gitmiş, birbuçuk akçeye bir hırka, yarım akçeye de bir külah aldıktan sonra pazarda bar bar bağırmış: "Bir sûfiyi iki akçeye kim satın alır?" (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*) ["İki akçe yalnızca elbisen yapar, kendi değerin ne oluyor?" dediklerinde, "Ben bir hiçim," dedi.] Hali kuvvetlenince bir meclis kurup o sırrı (yani saklı tutulan tasavvufî hakikatleri) herkese açık açık anlattı. Bunun üzerine Cüneyd onu kınayıp, "Biz bu sözü (ve tasavvufî meseleleri) kilitli kapıların ardında ve bodrumlarda konuşurduk. Sen geldin, pazar başlarında bundan söz ediyorsun, ha!" dedi. Şiblî, "Ben konuşuyor, ben dinliyorum, şu iki âlemde benden başka kim var? Daha açıkçası sözün kendisi dahi Haktan Hakka gitmektedir ve arada Şiblî yoktur," dedi. O zaman Cüneyd, "Eğer durum dediğin gibiyse böyle davranmaya yetkin var," dedi.

☙ Şöyle derdi: "Gönlünde dünya ve ahiret düşüncesi olanın bizim meclisimizde bulunması haramdır."

☙ Bir gün Şiblî uzun uzadıya Allah, Allah dedi durdu. Bağrı yanık bir genç, "Niçin lâ ilâhe illâllah [Tanrı yoktur, ancak Allah vardır] demiyorsun?" diye sordu. Bunun üzerine Şiblî derinden bir ah çekti ve, "Korkuyorum ki, *lâ* der ve Allah'a gelmeden ruhum alınır ve ben vahşete (ebedi bedbahtlığa) yuvarlanırım," dedi. Bu söz o genci etkiledi, öyle titredi ki ruhu bedeninden çıktı. Gencin velileri ve mirasçıları gelip Şiblî'yi hilafet merkezi Bağdat'a götürdüler. Şiblî vecd ve galebe halleri içinde sarhoş biri gibi yürüyordu. Sonra mirasçılar onun aleyhine kan davası açtılar. Halife, "Ya Şiblî! Bu iddiaya sen ne dersin?" dedi. Şiblî, "Ya Müminlerin Emîri! O öyle bir ruhtur ki, mukaddes olan Hakkın celâline kavuşmayı beklerken aşk ateşinin bir kıvılcımıyla yanmış, her şeyden ilgileri kesmiş, nefsin sıfatlarından ve afetlerinden fani olmuş, takatı son kerteye varmış, dayanma gücü kaybolmuş, yüksek huzurdan iki tahsildâr göğsüne ve bâtınına gelir olmuş, bu

sözün müşahedesindeki güzellikten sıçrayan bir şimşek onun canına çarpmış ve sonuçta onun ruhu bir kuş gibi beden kafesinden çıkıp uçmuştur. Şiblî'nin bunda ne suçu, ne günahı var?" Bunun üzerine halife dedi ki: "Şiblî'yi en kısa zamanda evine gönderiniz, zira onun sözünden gönlümde öyle bir hal ve sıfat zahir oldu ki, şu divanda düşmekten korkuyorum!"

- Naklederler ki, önünde tevbe edene, "Şimdi git, tecrit üzere hac yap ve geri gel, ta ki bizim sohbetimizde bulunmaya kadir olasın," diye buyurdu. Sonra o kişiyi kendi dostlarıyla azıksız ve bineksiz olarak çöle gönderdi. En sonunda ona, "Halkı helak ediyorsun," dediklerinde, "Hayır," dedi. "Hiç de öyle değil, mesele şudur: Onların yanıma gelmelerinden amaçları ben değilim. Eğer onların muradı ben olsaydım putatapar olurlardı. Bu takdirde de içinde bulundukları fısk hali bana gelmelerinden daha iyi olurdu. Zira fesatçı olup tevhide inanan kimse zahit rahipten daha iyidir. Ancak onların bana gelmedeki amaçları Haktır. Bu durumda eğer yolda helak olurlarsa murada erişirler, geri dönüp gelirlerse sefer meşakkati onları öyle düzeltmiş olacaktır ki, ben on yıl uğraşsam o kadar düzeltemem."
- Şöyle dediği nakledilir: "Pazardan geçerken görürüm ki, ahalinin alınlarına cennetlik ya da cehennemlik oldukları yazılmıştır." Bir kere pazarda feryat koparmış ve, "Ah iflastan! Ah iflastan!" diyordu. İflas nedir diyenlere dedi ki: "Halkla düşüp kalkmak, onlarla konuşmak ve haşir neşir olmak müflis olmanın nişanıdır."
- Bir gün bir yerden geçerken, dünyanın ekmeğinden ve tuzundan nasip almış bir cemaat dünyadaki imaret ve temaşayla meşguldü. Şiblî bir çığlık atıp dedi ki: "Hakkın zikrinden gafil kalmış kalpler vardır. Şüphe yok ki, bu yüzden onları dünyanın mundar ve pis şeylerine düşkün kılmışlardır!"
- Naklederler ki, bir cenaze götürülüyor ve onun ardından giden biri, "Âh, evlattan ayrılış ne zor!" diyordu. Şiblî'yse, "Ah, Ahâd'dan ayrı kalmak ne güç!" diyordu.
- Bir gün İblis yanıma gelip dedi ki: Vakitlerindeki sefa sakın seni mağrur kılmasın, zira altında görünmeyen bazı derin afetler vardır!
- Naklederler ki, bir zamanlar bir kucak yaş odunu ateşe vurmuşlardı. Odunların bir tarafı ateş içinde yanıyor, dışarda kalan uçlarından ise damla damla su dökülüyordu. Şiblî sohbetine katılanlara dönüp, "Sahtekârlar! Eğer 'gönlümüzde ateş var' sözüne sadıksanız, neden şu odunlar gibi gözlerinizde yaş görünmemektedir?" dedi.
- Naklederler ki, vaktiyle Cüneyd'in yanına gitmişti. Vecdin galebe hallerinde

şevkten mest olmuştu, elini vurup Cüneyd'in elbisesini yırttı. Niçin böyle hareket ettin diyenlere, "Hoşuma gitti, hoşuma gitmesin diye yırttım."

※ Bir gün o mestlik içinde içeriye girdi. Cüneyd'in karısı başını tarıyordu. Şiblî'yi görünce başını örtmeye ve oradan gitmeye davrandı. Cüneyd karısına, "Başını örtme, buradan da gitme, çünkü bu taifenin mest olanları cehennemden bile haberdar değillerdir," dedi. Sonra Şiblî konuşmaya ve ağlamaya başladı. Cüneyd hanımına, "Şimdi kalk git, zira onu ona verdiler, çünkü gözüne yaş geldi," dedi.

※ Naklederler ki, başka bir sefer yine Cüneyd'in yanına gitmiş, onu üzgün bulunca, "Ne oldu?" diye sormuştu. Cüneyd, "Arayan bulur," dedi. Şiblî karşılık verdi: "Hayır, tam tersine, bulan arar."

※ Naklederler ki, bir gün Cüneyd sohbetinde bulunanlarla birlikte otururken Peygamber Aleyhisselam'ın kapıyı açıp içeri girdiğini, Şiblî'yi alnından öptükten sonra dönüp gittiğini gördüler. Cüneyd, "Ey Şiblî! Sen ne amel yaptın ki, bu şerefe mazhar oldun?" diye sordu. Şiblî, "Hiçbir şey yaptığımı bilmiyorum, yalnızca şunu biliyorum ki, her gece iki rekât sünnet namaz kılıyor ve Fâtihadan sonra, **'Size içinizden bir Resul gelmiştir'** [TEVBE 9:128] ayetini okuyordum," diye cevap verdi. Cüneyd, "Bunu işte o sayede buldun," diye karşılık verdi.

※ Naklederler ki, bir gün temizlendikten sonra camiye gitmeye niyetlendi, sırrına nida geldi: "Öyle bir temizliğin var mı ki, onunla evimize girmeye cüret ediyorsun?" Şiblî bunu işitince geri döndü, ama yine nida geldi: "Dergâhımızdan geri dönüyorsun, nereye gideceksin?" Şiblî bu sefer naralar atmaya başladı. Ancak yine nida geldi: "Bize hakaret etmek mi istiyorsun?" Bunun üzerine Şiblî olduğu yerde durdu ve sustu. Fakat yine nida geldi: "Yani sabırlı olduğunu mu iddia ediyorsun?" İşte o zaman Şiblî, "Ey darda kalanların imdadına yetişen, senden sana sığınıyorum! (Senin sayende senden korunmak isterim)" dedi. Sonra bir zaman geldi, acizlik içinde kalan bir derviş Şiblî'nin yanına geldi ve, "Ey şeyh! Ant olsun ki, ipin ucunu elimden kaçırdım, zor duruma düştüm, söyle, şimdi ne yapayım? Ümit kesip yoldan geri mi döneyim?" dedi. Şiblî, "Ey derviş! Küfür kapısının halkasına sarılıyorsun, duymuyor musun ne buyurmuş: **'Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin'** [ZÜMER 39:53]" dedi. Derviş, "Peki, kendimden emin mi olayım? (Allah'ın gazabından ve azabından emin mi olayım?)" dedi. Şiblî, "O yüce makam sahibini denemek mi istiyorsun? İşitmiyor musun ne buyuruyor: **'Allah'ın mekrinden ancak hüsranda kalanlar emin olurlar.'** [A'RÂF 7:99]" Derviş, "Allah'a ant olsun ki, umutsuzluğa düşmeyeceğim, emin de olmayacağım, ama nasıl hareket edeyim?" Şiblî dedi ki: "Başını benim kapımın eşiği üzerine koyar, canın çı-

kana kadar ağlarsın, işte o zaman işini elinde tutan yüce makam sahibinden nida gelir: Kapıdaki kimdir diye."

❧ Naklederler ki, cumadan cumaya haftada bir kere Husrî'nin kendisini ziyaret etmesine izin vermişti. Bir cuma Husrî'ye dedi ki: Bu cumadan öbür cuma bana gelene kadar aklından Allah'tan başka şey geçerse sohbetimde bulunman sana haram olur!

❧ Naklederler ki, vaktiyle Bağdat'taydı. Diyor ki: Hacca giden dervişlere ayakkabı satın almak için bin dirhem gerekmişti. Bir Hıristiyan kalkıp, "Bu parayı ben veririm, şu şartla ki, beni de kendinle beraber götürürsen," dedi. Şiblî, "Ey civanmert! Sen hac ehliyetine sahip değilsin ki," dedi. Genç dedi ki, "Sizin kervanınızda hiç yük eşeği yok mu? Bu yolculukta beni bir eşek yerinde tutamaz mısınız." Yolculuk başlamış, dervişler hazırlanıp yola düşmüşler, Hıristiyan da hazırlanıp hep birlikte sefere çıkmışlar. Şiblî, "Ey genç! Halin nasıl?" diye sordu. Hıristiyan, "Ey şeyh! Sevinçten gözüme uyku girmiyor, sizlerle yolculuk yaptığım için işte bu kadar mutluyum," dedi. Kafile yol alıyordu. Bir konaklama yerine geldiklerinde Hıristiyan hemen eline süpürgeyi alıp onların oturacakları yerleri süpürüyor ve dikenlerini temizliyordu. Böyle böyle ihram yerine geldiler. Genç onlara bakıp onların yaptıkları gibi yaptı. Kâbe'ye vardıklarında Şiblî gence, "Üzerinde zünnar olduğu halde Kâbe'nin içine girmene izin vermem," dedi. Bunun üzerine genç başını eşiğin üzerine koyup, "İlahi! Şiblî beni senin evine bırakmayacağını söylüyor!" dedi. O zaman hâtiften gelen bir avaz, "Ey Şiblî! Onu Bağdat'tan buraya biz getirmişizdir, onun ruhuna aşk ateşini biz koymuşuzdur, lütuf zinciriyle evimize kadar onu biz çekmişizdir. Ey dost (olan genç), sen içeri gir," dedi. Bunun üzerine genç, Kâbe'ye girip ziyareti yaptı. Diğerleri içeri girip dışarı çıktıkları halde o genç dışarı çıkmıyordu. Şiblî seslendi: "Ey genç! Dışarı!" Genç cevap verdi: "Ey şeyh! O beni dışarıya bırakmıyor! Kâbe'nin kapısını bulmak için ne kadar çabalasam da bulamıyorum! Bakalım iş nereye varacak?"

❧ Naklederler ki, bir gün sohbetinde bulunanlarla çölde giderken bir insan başı gördü. Üzerinde, "Bu baş dünyasını da, ahiretini de kaybetmiştir," diye yazıyordu. Şiblî'nin aklı fikri karıştı. "Allah'ın izzetine ant olsun ki, bu baş ya bir velinin ya da bir nebinindir," diyordu. Bunu nereden çıkardın diyenlere, "Bir kimse bu yolda dünya ve ahireti gözden çıkarmazsa Ona ulaşamaz," diye cevap verdi.

❧ Naklederler ki, bir zamanlar Basra'daydı. Basralılar ona ilgi gösteriyor, yakınlığını kazanmaya çalışıyor ve hadsiz hesapsız ihsanda bulunuyorlardı. Ayrıldığı zaman bütün ahali onu uğurlamak için şehrin dışına çıkmıştı. O ise kimseden özür

dilememişti (kimseye teşekkür etmemişti). Müritler, "Şu beyler o kadar ikramda bulundukları halde kendilerine hiç teşekkür etmedin," deyince anlattı: "Evet, öyle. Bunların yaptıkları ikram ya Hak için ya benim içindir. Eğer onlar bunu Hak rızası için yaptılarsa bunun karşılığını onlara vermeye Allah yeter. Eğer benim için yapmışlarsa, ben bir kulum; bir kimse bir kula ikramda bulunursa onu mükâfatlandırmak efendisine düşer!"

- Şöyle dediği nakledilir: Yalnızca helalden yemeye ve bunun dışında hiçbir şey yememeye niyet etmiştim. Bir gün sahrada giderken bir incir ağacı gördüm. Bir incir koparmak için elimi uzattığımda incir dile gelip bana dedi ki: "Ey Şiblî! Vaktini koru, haline dikkat et, zira ben Yahudilerin mülküyüm!"
- Naklederler ki, şehirde âmâ birisi vardı. Şiblî'nin yalnızca ismini işitmiş, hiç görmediği halde ona âşık olmuştu. Bir gün tesadüfen Şiblî'nin yolu bu adama düştü. Açtı, eline bir somun aldı, ancak âmâ onun elinden bu somunu aldı, üstelik acı da konuştu. Birisi âmâya, "Kendisine böyle davrandığın zat Şiblî'ydi," deyince âmânın içine bir ateş düştü. Hemen ardından gidip eline ayağına kapandı ve, "Yaptığım münasebetsizliğin cezası olmak üzere bir ziyafet vermek istiyorum," dedi. Şiblî: "Peki, öyle olsun," deyince adam ziyafet verdi. Bu iş için yüz altın kadar harcadı. Bugün Şiblî misafirimizdir diye birçok büyüğü de çağırdı. Sofraya oturunca adamın biri Şiblî'ye sordu: "Cennetlik veya cehennemlik olmanın işareti nedir?" Şiblî cevap verdi: "Cehennemlik olmanın işareti Hak Teâlâ için bir fakire bir somun vermemek ve nefsin arzusu için düzenlenen bir ziyafet için yüz altın harcamaktır. Tıpkı şu âmânın yaptığı gibi, cennetlik olmanın işaretiyse bunun tersidir."
- Naklederler ki, bir kere bir mecliste konuşurken dervişin biri, bir çığlık attı, gitti kendini Dicle'nin sularına fırlattı. Şibli dedi ki: "Eğer bu zat içtense Allah ona kurtuluş ihsan eder, tıpkı Musa'ya (a.s.) ihsan ettiği gibi. Eğer sahtekârsa onu batırır, tıpkı Firavun'u batırdığı gibi!"
- Yine bir kere bir mecliste konuşurken kocakarının biri nara attı, ama bu Şiblî'nin hiç hoşuna gitmedi ve, "Ey perdenin arkasında (oturup beni dinleyen) öl," dedi. Kadın, "Zaten buraya ölmek için geldim," dedi ve bir adım attıktan sonra da ruhunu teslim etti. Mecliste bulunanlardan bir feryat koptu. Bunun üzerine Şiblî gidip evine kapandı ve bir yıl dışarı çıkmadı ve: "Bir acuze göğsümüze ayak basmıştır (ve bizi tepeleyip geçmiştir)," der dururdu.
- Şöyle dediği nakledilir: Bir gün kırık bir köprüden geçerken ayağım kaymıştı, su da çoktu. Beni kenara götürmek için namahrem (ve hiç bilinmeyen) bir elin

uzandığını gördüm. Dikkat edince onun Huzur'dan kovulan (şeytan) olduğunu anladım ve, "Ey melun! Senin âdetin tekme atmaktır, el tutmak değil! Böyle davranman nereden gerekiyor?" dedim. Dedi ki: "Ben tekme yemeye layık olanlara tekme atarım. Âdem'le yaptığım kavgadan bir yara almışım, yaram iki olmasın diye başka biriyle kavgaya girmem!"

❧ Naklederler ki, bir gün Bâbu't-Tâk'taydı. "Bekledim, bekledim Bâbu't-Tâk'ta," diye şarkı söyleyen bir şarkıcı kadının sesini işitince aklı başından gitti, elbiselerini yırtıp attı (ve raksetti). Onu tutup halifenin huzuruna götürdüler. Halife sordu: "Ey divane! Niye semâ yaptın?" Şiblî dedi ki: "Evet siz o sesi Bâbu't-Tâk [Tâk Kapısı] diye işitmişsiniz. Ama biz onu Bâbu't-Bâk [Baki Olan Allah'ın Kapısı] diye işittik. Bizimle sizin aranıza tı harfi giriyor. (Müsaade edin de aramızda bu kadar fark olsun.)"

❧ Bir kere hastalanmıştı. Tabip, "Perhiz yap," dedi. O sordu: "Neden perhiz yapacağım? Bana verilmesi takdir edilen rızktan mı, yoksa verilmemesi takdir edilen rızktan mı? Eğer rızkımdan perhiz yapmam gerekiyorsa bunu yapamam, yok eğer rızkım olmayan gıdadan perhiz yapmam gerekiyorsa bunu bana zaten vermezler ki!"

❧ Naklederler ki, Cüneyd ve Şiblî aynı zamanda hasta olmuşlardı. Hıristiyan tabip ilkin Şiblî'ye gitti ve, "Rahatsızlığın nedir?" diye sordu. Şiblî, "Hiç," diye cevap verdi. Tabip, "Başka bir rahatsızlığın var mı?" diye sordu. Şiblî, "Hayır, bir rahatsızlığım yok," dedi. Sonra tabip Cüneyd'in yanına varıp, "Rahatsızlığın nedir?" diye sordu. Cüneyd baştan başlayıp rahatsızlıklarını tek tek anlattı. Hıristiyan tabip tedaviyi ve ilaçların kullanılışını tarif edip gitti. Bir zaman sonra Şiblî ile Cüneyd bir araya gelince Şiblî sordu: "Niçin rahatsızlığını bir Hıristiyanın önüne serdin?" Cüneyd, "Çünkü tabip bilsin ki, dost olana böyle yapıyorlar (ve acı çektiriyor), acaba düşman olan Hıristiyana ne yaparlar?" diye cevap verdi. Sonra Cüneyd, "Peki, niçin sen rahatsızlığını açıklamadın?" dedi. Şiblî cevap verdi: "Dostu düşmana şikâyet etmekten utandım!"

❧ Naklederler ki, vaktiyle tımarhanedeyken zincire vurulmuş ay yüzlü bir genç gördü. Bu genç Şiblî'ye dedi ki: "Seni nur yüzlü biri olarak görüyorum. Allah hakkı için seher vakti (niyaz ettiğin zaman benim şu dileğimi ve) sözümü ona ilet: Beni evimden barkımdan edip âlemde avare dolaşan bir serseri hale getirdin, hem kendimden hem de yakınlarımdan ayırdın, gurbet ellere düşürdün, aç ve susuz bıraktın, aklımı alıp beni bukağılara ve zincirlere vurdurdun ve halka karşı rezil ettin. Oysa benim seni sevmekten başka bir günahım yok! Eğer vakti

geldiyse benden elini çek!" Şiblî oradan ayrılıp kapıya varınca genç seslendi: "Ey şeyh! Dediklerimi sakın ona iletme, daha beter yapar!"

- Naklederler ki, bir gün Bağdat'ta yürürken bir bira satıcısına, "Ancak bir tane (kadeh) baki kaldı!" diye bağırıyordu. Bunu duyan Şiblî bir nara atıp dedi ki: "Zaten baki olan ancak bir tane değil mi?" Vesselam.
- Naklederler ki, fakirin biri, "Bana iki ekmek veriyorlar, işim düzeliyor!" diye bağırıyordu. Şiblî ona dedi ki: "Ne mutlu sana ki iki ekmekle işin yoluna giriyor! Her gece iki âlemi yanıma koyuyorlar da benim işim yine de yoluna girmiyor!"
- Naklederler ki, bir gün hazin hazin ağlayan birini görmüş ve, "Niçin ağlıyorsun böyle?" diye sormuş. Adam, "Bir dostum vardı, öldü," deyince Şiblî demiş ki: "Be hey cahil adam! Niçin ölen birini dost ediniyorsun? (Ölümsüz Bir'i dost edinsene!)"
- Naklederler ki, bir zamanlar Şiblî'nin önüne bir cenaze getirip koymuşlar. O da (namaz kıldırırken) beş tekbir getirmiş, bunun üzerine, "Galiba başka bir mezhebe göre hareket ettin," dediklerinde, "Hayır, ölüye dört tekbir getirdim, beşincisi de âleme ve âlemdekilere! (Zira onlar da ölü hükmünde!)" dedi.
- Naklederler ki, bir kere bir süre kaybolmuş ve bulunamamıştı. En sonunda onu bir eşcinselin yanında –evinde– bulmuşlar ve sormuşlar: "Senin yerin burası mıdır?" Demiş ki: "Evet benim yerim burasıdır, zira eşcinseller dünya (hükümleri) itibariyle ne erkek ne de kadın sayılırlar. Ben de din itibariyle ne erkek ne de kadın sayılırım! O halde yerim burasıdır!"
- Naklederler ki, bir gün yolda giderken buldukları bir ceviz için kavga yapan iki çocuk gördü. Şiblî, bu cevizi onlardan alıp, "Biraz sabredin, ta ki ben bu cevizi ikinize bölüştüreyim," dedi. Sonra cevizi kırdı, ama boş çıktı. Tam o sırada, "Eğer bölüştüren ve kısmet dağıtan biriysen şimdi bunu bölüştürsene!" diye bir avaz geldi. Şiblî mahcup oldu ve, "Bütün bu kavga içi boş bir ceviz içinmiş, şu bölüştürme davası ise bir hiç içinmiş!" dedi.
- Şöyle dediği nakledilir: Basra'da hurma satın almış ve, "Bir akçe karşılığında bu hurmayı benimle beraber hangâha kim götürür?" demiş, ama bunu kimse kabul etmeyince hurmayı sırtıma almış, hangâha getirip koymuştum. Hangâhtan dışarıya çıkınca biri onu alıp götürdü. "Acayip şey!" dedim. "Bunu benimle birlikte hangâhın kapısına kadar getirsinler diye bir akçe verdim, ama getirmediler. Ancak şimdi para almadan onu benimle birlikte sırat köprüsünün kenarına kadar götürmek için biri gelmiş!"
- Naklederler ki, bir gün gayet güzel bir cariye görmüş ve efendisine, "Bu cariyeyi

bana iki akçeye satar mısın?" diye teklif etmiş, ama sahibi, "Aptal! Dünyada bir cariyeyi iki akçeye kim satar?" dedi. "Aptal sensin, zira cennette bir cariyeyi iki hurmaya satıyorlar! Onu almaya baksana!"

- Şöyle dediği nakledilir: "Ters yolda giden âlemdeki fırkaların cümlesi içinde Rafızi ve Haricilerden daha alçak birisi dünyaya gelmemiştir. Zira öbürleri hak konusunda ihtilaf edip haktan söz etmişlerdir. Oysa bu iki güruh halkı boşu boşuna meşgul (ve berbat) etmekte!"
- Vaktiyle Şiblî (Hz. Fâtıma soyundan gelen) bir Aleviyle konuşurken dedi ki: Ben nasıl seninle bir olabilirim? Baban bir fakire üç somun verdiği için ta kıyamete kadar onu **'Seve seve (yoksullara) yemek verirler'** [İNSAN 76:8] diye anmaktalar. Oysa biz binlerce altın ve gümüş veriyoruz, ama kimse bunu hatırlayıp sözünü etmiyor!
- Bir gün Şiblî camideyken hafız, **'Ey Muhammed! Eğer biz istersek sana verdiğimiz her devleti geri alırız'** [İSRÂ 17:86] mealindeki ayeti okuyordu. Kendisini öyle yere vurdu ki, kan revan oldu. "Rabbim! Dostlara böyle mi hitap edilir?" diyordu.
- "Bir ömürdür ki Hasbünallah [bana Allah yeter] demek istiyorum, ama bunu dememin yalan olacağını bildiğim için söylemiyorum," dediği nakledilir.
- Büyüklerden birinin şöyle dediği nakledilir: Şiblî'yi denemek istedim. Haram yoldan elde edilen bir kat elbiseyi, önümüzdeki cuma günü giyinip camiye gelsin diye onu evine gönderdim. Şiblî eve dönünce, "Evdeki bu karanlık ne böyle?" diye sordu. Durumu kendisine anlattıklarında, "O elbiseyi dışarı atınız, zira böylesi bize yaraşmaz," dedi.
- Naklederler ki, ona bir kız geldi. Evinde hiçbir şey yoktu. Misafiri ağırlamak için birinden bir şey istesen olmaz mı diyenlere dedi ki: "Bilmiyor musunuz ki, cimrilerden bir şey istenir (cömert olana Allah istemeden verir) ve gayb olanlara haber gönderilir (Allah ise hazır ve nâzırdır). Şu misafir anasının rahminde karanlık bir yerdeyken Hak Teâlâ'nın lütfu onun midesinin gıdasını düzenli bir şekilde sağlamıştı. Şimdi dünya sahasına gelmiştir, rızkına kim engel olacak?" Şiblî daha sonra karanlık basınca, kadınların gönlünün zayıf olduğunu bildiğinden gece yarısı bir köşeye çekilip yüzünü toprağa koydu ve, "İlahi! Bana misafir gönderdiğine göre, cimrilerin ellerinin aracılığı olmadan onun işini yoluna koy," diye niyaz etti. Henüz müracaatını tamamlamadan evin tavanından el değmemiş, sapasağlam kızıl altınlar yağmaya başladı. Hâtiften, "Al, hesap sorulmayacak; ye, azarlanmayacaksın," diye bir ses geldi. Şiblî başını secdeden kaldırdı, eve sebze almak için altını pazara götürdü. Halk kendisine, "Ey çağın Sıddîkı! Şu güzelim

altınlar nereden?" diye sorunca dedi ki: "Bunlar en büyük hükümdarın darphanesinde basılmış olup döküm işlerinde faaliyet gösterenlerin eli ona değmemiştir!"

- Naklederler ki, gözlerine çok fazla tuz koyardı. Bu gözler bir daha sana gerekmeyecek mi diyenlere dedi ki: "Gönlümüze düşen esasen gözümüze gizlidir!"
- Biri sordu: "Nasıl oluyor da seni huzursuz olarak görüyorum? O seninle, sen de onunla değil misin?" Cevap verdi: "Eğer (var) olsaydım, Onunla olurdum, ancak Onun olduğu yerde ben yokum!"
- Diyor ki: "Bunca zamandır ki, Hakkın muhabbetinde neşelenmekte ve onu müşahede ederek ünsiyet etmekteyim sanıyordum, şimdi anladım ki (hem)cinsten başkasıyla üns olmaz!"
- En acayip şey nedir sorusuna cevaben, "Rabbini tanıdıktan sonra Ona asi olan kalp," dedi.
- Mürit ne zaman tam ve kâmil olur sorusuna cevaben, "Hazardaki ve seferdeki hali bir olup nazarında şahitle gayb, görünenle görünmeyen aynı renge girdiğinde."
- Ebû Tûrâb acıkmıştı. Yağmur yağdı ve bütün sahra yemekle doldu, dediklerinde şöyle karşılık verdi: "Bu bir yumuşak muameledir. Eğer tahkîk mertebesine ulaşmış olsaydı, *'Ben Rabbimin yanında bulunuyorum, O bana yedirip içirmektedir,'* (hadisinde) buyrulduğu gibi olurdu."
- Abdullah Zâhid anlatıyor: Vaktiyle Şiblî'nin yanına gelmiş ve ona marifet hakkında soru sorayım demiştim. Yanına varıp oturduğumda bana, "Horasan'da Hudâ'dan ne haber? Orada Allah'ı bilen kim var? (Böylesi orada olmaz)" dedi. "Irak'ta elli yıl aradım, Hudâ'dan haber veren bir kimseyi bulamadım," dedim. "Peki, bu konuda Ebû Ali Sekafî nasıldır?" dedi. "O vefat etti," dedim. "Zaten o fakîhdi, tevhidi bilmezdi," dedi.
- Ebû Abbâs Damgânî anlatıyor: Şiblî bana şunu öğütlemişti: Sakın tek başına kalma, halinden ayrılma, ismini, o kavmin divanından sil ve ölene kadar yüzünü duvara döndür.
- Cüneyd, Şiblî'ye sordu: "Allah'ı nasıl zikrediyorsun ki, Onun zikrinin hakikatine sahip değilsin?" Şiblî cevap verdi: "Belki bir kere O beni zikreder diye durmadan Onu mecazi olarak zikrediyorum." Cüneyd bu sözle kendinden geçti. Şiblî, "Bırakınız. Zira bu dergâhta kâh kırbaç kâh hil'at bulunur!" dedi.
- Şiblî'ye sordular: "Dünyada meşguliyet, ahirette dehşet var! İmdi ne zaman rahat edeceğiz!" Cevap verdi: "Orada dehşetten kurtulmak için burada meşguliyetten

elini çek!"

- Kendisini ibadete vermiş olan Hakkın dili üzere mücerret tevhidi bize anlat dediler. Dedi ki: "Yazıklar olsun size! Zira her kim ibareyle tevhitten söz ederse dinsiz olur. Ona işaret eden Senevîdir. Onun karşısında susan cahildir, Ona kavuştum sananın eline bir şey geçmez, yakınlıktan dem vuran aslında uzaktır, kendinden vecd gösteren Onu kaybetmiştir. Vehminizle ayırt ettiğiniz ve aklınızla idrak ettiğiniz her şey tamamıyla size iade edilen ve reddedilen sizin gibi sonradan olma ve yaratılma birtakım manalardır."
- Tasavvuf nedir sorusuna cevaben, "Olmadığın zamandaki gibi olmandır," dedi. Daha sonra da, "Tasavvuf şirktir, çünkü tasavvuf kalbi ayrılıktan (ve Ondan başka olan şeylerden) korumaktır, oysa ayrı yoktur," dedi.
- Fenâ dünyevi, zuhur ilahidir.
- Tasavvuf duyu organlarını zapt etmek ve nefesleri kontrol etmekten ibarettir.
- Cümle halkı kendi ailesi olarak görmedikçe (ve yetmiş iki millete bir gözle bakmadıkça) bir sûfi (hakiki) sûfi olmaz.
- Sûfi halktan kopuk Hakka bitişik olan zattır. Nitekim Musa'yı (a.s.) bütün insanlardan ayırdığında, **'Seni kendime dost olarak seçtim'** [TÂHÂ 20:41]; kendine bitiştirdiğinde de, **'Beni göremezsin'** [A'RÂF 7:143] buyurdu. Burası hayret makamıdır.
- Sûfiler Hak Teâlâ'nın lütuf kucağındaki bebeklerdir.
- Tasavvuf varlığı [*kevn*] görmekten masum olmaktır.
- Tasavvuf yakan bir kıvılcımdır.
- Tasavvuf gamsız olarak Allahü Teâlâ'nın huzurunda oturmaktır.
- Hak Teâlâ'dan Dâvud'a (a.s.) vahiy geldi: "Zikir zikredenlerin, cennet itaatkârların, ziyaret misafirlerindir, ben de özellikle sevenlere aitim."
- Sevgi lezzetteki dehşet, nimetteki hayrettir.
- Mahabbet, benim gibi biri onu seviyor diye sevgili için gözyaşı akıtmaktır.
- Mahabbet davasında bulunup da sevgilisinden başka bir şeyle meşgul olan birisi hakikatte yüce Allah'la alay etmektedir.
- Heybet kalplerin erimesi, mahabbet ruhların erimesi, şevk ise nefslerin erimesidir.
- Tevhidin şekline sahip bir kimse asla (hakiki) tevhidin kokusunu alamaz.
- Tevhit tevhide inanan için tekliğin cemâlinden bir perdedir.
- Bir gün adamın birine sordu: "Sendeki tevhidin niçin sıhhatli olmadığını biliyor musun?" Adam hayır deyince, "Çünkü onu kendinle arıyorsun," dedi.

- Üç çeşit marifet vardır: Allah'ı tanımak, nefsi tanımak, vatanı tanımak. Hakkı marifet (tanımak) için farzları yerine getirmeye, nefsi tanımak için riyazete, vatanı tanımak için onun kazâsına ve hükümlerine rıza göstermeye ihtiyaç vardır.
- Hak belaya azap etmeyi murat ettiğinde onu arifin kalbine atar!
- Arif kimdir diye soranlara, "Bir sineği taşıma takatına dahi sahip olmayan kimse," diye cevap verdi. Aynı soruya başka bir seferinde, "Arif o kimsedir ki, yedi kat gökleri ve arzı bir tek kirpiğinin üzerinde taşıma takatına sahiptir," diye cevap vermişti. Dediler ki: Ya şeyh! Bir zamanlar öyle diyordun, şimdi de böyle diyorsun, hangisi doğru? Dedi ki: "O zaman biz biz idik, şimdi biz Oyuz!"
- Mahabbette şikâyet, kulda dava, (Allah'tan) korkanda karar olmaz ve kimse Allah'tan kaçamaz!
- Marifetten sorulunca, "Evveli Allah olur, ahirinin nihayeti bulunmaz," diye cevap verdi.
- "Hiç kimse Allah hakkında marifet sahibi değildir," deyince sordular: "Bu nasıl olur?" Dedi ki: "Eğer Onu tanımış olsalardı, Ondan gayrısıyla meşgul olmazlardı."
- Arif dünyada bir gömleğe, ahirette bir peştemala sahip olduğu halde ikisinden yalıtılmış kimsedir. Zira varlıklardan ne kadar sıyrılırsa o kadar tek başına Hakla bulunur.
- Arif Haktan başkasıyla görür ve konuşur değildir, kendi nefsi için Ondan başka muhafız görmez, Ondan başkasının sözünü de işitmez.
- Arifin vakti bahar mevsimi gibidir: Gök gürler, yağmur yağar, şimşek çakar ve rüzgâr eser, ama yine de çiçekler açar ve kuşlar ötüşür. İşte Arifin hali böyledir! Gözüyle ağlar, dudağıyla gülümser; gönlüyle yanar, başıyla oynayıp dostunun adını söyler ve onun kapısında dolaşır, durur.
- Davet üç çeşittir: İlmin daveti, marifetin daveti, muayenenin (ve temaşanın) daveti.
- İlmin daveti birdir, sen de bizatihi ilmi bilmezsin.
- İlmin dili ibare, marifet dili işarettir.
- İlme'l-yakîn Peygamber'in (s.a.v.) diliyle bize ulaşan şeydir. Ayne'l-yakîn Hidayet nurundan olmak üzere, kalplerin esrarıyla vasıtasız olarak Allah'ın bize ulaştırdığı şeydir. Hakka'l-yakîn ise asla anlatılamaz.
- Himmet Allah'a talip olmaktır, Ondan başkasına talip olmak himmet değildir.
- Himmet sahibi hiçbir şeyle meşgul olmaz, irade sahibi ise meşgul olur.

- Fakir, Allah dışında hiçbir şeyle doymayan kimsedir.
- Fakrdan sorulunca dedi ki: "Dervişler dörtyüz derece üzere bulunurlar: En aşağıda bulunan bir derviş bütün dünyaya sahip olsa da bunu harcasa, sonra da keşke bir günlük gıdamı alıkoysaydım diye gönlünden geçirse onun fakrı hakikat derecesinde olmaz."
- Topluluk tek olma sıfatıyla Bir'le kül olmaktır.
- Ona ibadet etmek şeriat, Onu talep etmek tarikat, Onu görmek hakikattir.
- En üstün düzeydeki zikir, zikredenin zikredileni müşahedede (kendini ve zikri) unutmasıdır.
- Vasıtasız olarak Allah'la oturmak güçtür.
- Sabreden kişi (sultanın sarayındaki) eşikte kalanlardan, rıza gösteren kişi huzura varanlardan, mutlak tevekkül ehli olan kişi ise (sultanın) aile efradındandır.
- Şu (tasavvuf) olayı, hangi tarafa başını vursa dışarı çıkamayan kafesteki kuş meseli gibidir.
- Züht gaflettir, zira dünya değersizdir ve değersiz olan bir şeyde züht gaflettir.
- Zühtten sorulunca, "Züht, dünyayı unutman ve ahireti de aklına getirmemendir," demişti.
- Zühtten soran birisine dedi ki: "Züht hiçtir, senin olacak olan zorunlu olarak sana ulaşacaktır, sen ondan kaçsan bile; senin olmayacak olan asla sana ulaşmayacaktır, bütün ciddiyet ve çabayla onun peşinde koşsan bile. İmdi sen neye züht getiriyorsun? Senin olacak olanda mı, yoksa olmayacak olanda mı?"
- Yine aynı şekilde zühtten sorduklarında, "Gönlü (dünyadan çevirip) eşyanın Hâlik'ine döndürmektir," diye cevap vermişti.
- İstikamet nedir dediklerinde, "Daha dünyadayken kıyameti görmektir," demişti.
- İstikamet, O ne buyurmuşsa onu yerine getirmektir.
- Sadıkın belirtisi haram olanı kulaklardan ve ağızlardan dışarı atmasıdır.
- Üns nedir diyenlere, "Senin kendinden sıkılmandır," demişti.
- Zikrle ünsiyet eden, zikredilenle ünsiyet eden gibi olur mu hiç?
- Arif kendisine ulaşan ve zahir olan şeyi tahkîk edebilir mi, hakikatine vâkıf olur mu diyenlere dedi ki: "Sabit olmayan bir şeyi nasıl tahkîk eder? Zahir olmayan bir şeyle nasıl huzur ve dinginlik bulur? Gizli kapalı olmayan bir şeyden nasıl ümit keser? Zira bu zahir olan bâtıni bir konudur."
- Halkın Hakka olan işaretlerini, tümüyle onlara iade ederler. Haktan Hakla işaret edene kadar böyle devam eder. Bu işarete de onlar için yol yoktur!

- Kulun gözünde kul zahir olduğu sürece bu kulluk makamıdır. Ona Hakkın sıfatları zahir olunca bu da müşahede olur.
- Lâhza mahrumluk, katre [damla] yardımsızlık, işaret hicran ve keramet ihanettir. Allah'ın nezdinde Allah'tan olana Allah engeldir. (Allah'ın zatından olanı idrak etmeye Allah engel olur.) Ve bütün bunlar mekrdir. **'Hüsranda kalanlardan başka Allah'ın mekrinden kim emin olur?'** [A'RÂF 7:99]" [Yani Allah'ı düşünüyorum ve müşahede ediyorum diye iddia eden aslında bundan mahrum bırakılan kimsedir. Onun yanında önem ve değeri olduğuna inanan esasen Onun katında defolunan kimsedir. Ona işaret eden Onun tarafından terk olunan kimsedir. Keramet sahibi olduğunu sanan gerçekte gadra uğramıştır. Allah'ın katında Allah'tan (olan ve Ona has olan zati şeyleri anlamaya ve kavramaya) Allah'ın kendisi engeldir. Söz edilen konular Allah'ın bir hilesi olduğundan bu gibi şeylerden hiç emin olmamak gerekir.]
- Her nimetin altında üç mekr vardır; her tâatın altında bulunan mekr sayısı ise altıdır.
- Kulluk senin iradenin Onun iradesinde ortadan kalkması, senin tercihinin Onun tercihinde hükümsüz kalması ve Onun rızasında senin arzularının terk edilmiş olmasıdır.
- Hakka karşı dilini salıvermen edepsizliktir!
- Halkla ünsiyet etmek müflisliktir, Allah'ı zikretmeden dilin hareket etmesi vesvesedir.
- Yakınlık işareti Haktan başka olan her şeyden ilgiyi kesmektir.
- Civanmertlik kendin için neyi istersen halk için de aynı şeyi, hatta daha iyisini arzu etmendir.
- Hizmet gönül hürriyetidir.
- Recâ makamlarının en yücesi hayâdır.
- Beşeri gayret (ve kıskançlık) insanlar içindir. İlahi gayret ise Allah'la ilgili olmaksızın geçirilen ve boşa harcanan zaman için olur.
- Vuslattaki korku mekrdeki korkudan daha güçtür.
- Hikmet ve ibretten bir kapının gönlüme açılmadığı bir günde, korkunun üzerime galip olduğu kadar hiçbir gün korku bana galip olmamıştır.
- Şükür, nimeti görmeyip nimeti vereni görmektir.
- Kulun Mevlâsına uygun olarak aldığı bir nefes, ta Âdem'den kıyamete kadar geçen zamanda bütün âbitlerin yaptıkları ibadetten daha üstün ve daha iyidir.

- Binlerce yıl geçmiş, binlercesi de geçecektir; senin için faydalı olan içinde bulunduğun zamandır. İçinde bulunduğun zamanda çalış ki, (karaltılar ve hayaletler) seni kandırmasın. Şiblî demek ister ki, ruhlar için zaman yoktur, geçmiş ve gelecek birdir. (Zaman beden içindir.)
- Her kim gecenin bir saatini gaflet içinde uyuyarak geçirirse, ahiret yolunda bin yıl geri kalır.
- Marifet ehlinin bir an Allah'tan gafil olmaları şirktir.
- [Halkla Haktan perdelenen, Hak Teâlâ'yla halktan perdelenen gibi olamaz. Kutsallık nurlarının (Hakkın huzuruna) cezbettiği bir kimse, rahmet nurlarının mağfirete cezbettiği bir kimse gibi değildir. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 344)]
- Hakkın Hakla kaim olması nedeniyle Haktan Hakla fani olan rubûbiyetten bile fani olur, kulluk nerede kaldı?
- Her kim Hakla telef olursa Hak ona halef olur.
- Bir cemaat ortaya çıktı, âdet olsun diye (tasavvufî sohbetlere) geliyor ve merasimlere katılıyor, katıldıkları sohbetler ve dinledikleri sözler bunların ancak belalarını arttırır.
- Has'an Damgânî anlatıyor: "Şiblî dedi ki: 'Yavrum, sana Allah'ı tavsiye ederim, hep Allah'la ol, mâsivâullahtan el çek!' **'Allah de. Sonra bırak onları daldıkları (dünya işlerinde) oyalansınlar.'** [EN'ÂM 6:91]"
- En çok nasıl rahat ederiz (Sen en çok ne zaman huzurlusun) sorusuna cevaben, "Onu Ondan başkasının zikretmediğini gördüğümde" dedi ve her şey ben olduğumda demek istedi.
- Eğer Allah'ın kadrini bilmiş olsaydım Ondan başkasından hiç korkmazdım.
- Rüyada iki kişinin bana, 'Ey Şiblî, kim ki böyle böyle hareket ederse (yatıp uyursa) o gaflet ehlindendir,' dediklerini görmüştüm.
- Ömür boyu bekler dururum, gönlüm farkına varmadan ondan gizli olarak bir nefes alsın diye, ama buna kadir olamıyorum.
- Eğer (şu dünyadaki) her şeyi bir lokma yapıp zayıf bir arslanın ağzına koysalar, henüz aç diye yine ona merhamet ederim.
- Bütün dünya benim olsa onu Yahudiye verir, bunu benden kabul ettiği için de çok çok minnettar ve müteşekkir olurdum.
- Varlığın [*kevn*] gönlümden geçebilecek kadar kıymeti yoktur. Yaratıcıyı bilen bir kimsenin gönlünden varlık nasıl geçer!
- [Naklederler ki, bir gün vecd hallerinin galebesi altında mustarip ve şaşırmış bir

haldeyken Cüneyd, "Şayet işini Allah'a havale edersen rahat edersin," dedi. "Hayır. Tersine Allah işimi kendisine havale edecek olursa ancak o zaman rahat ederim" dedi. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, II:32)] Bu söz üzerine Cüneyd, "Şiblî'nin kılıcından kan damlıyor," dedi.

Naklederler ki, "Ya Rab diyen birine, ne zamana kadar ya Rab diyeceksin. Oysa O sana kulum diye hitap etmektedir, hitabını dinlesene" dedi. Adam, "O hitabı işitiyorum, bu yüzden böyle diyorum." Şiblî, "Şimdi özür dileyip, İlahi, eğer semayı tasma yapıp boynuma taksan, arzı bukağı yapıp ayağımı bağlasam ve cümle âlemi kanıma susamış bir hale soksan, ben yine senin kapından dönüp gitmem desene," dedi.

Naklederler ki, ölümü yaklaşınca gözü karardı, kül istedi, bunu başına döktü, onda o kadar kararsızlık baş gösterdi ki, anlatılamaz. Bu ıstırap ne böyle diyenlere dedi ki: "İblis'e bakıp imrendim, kıskançlık ateşi canımı yaktı. Zira ben burada (lanete layık bir halde) oturmuşum, o ise kendisine ait olan (lanetim dediği) bir şeyi başka birine vermektedir: **'Şüphe yok ki, lanetim kıyamet gününe kadar senin üzerindedir.'** [SÂ'D 38:78] Bu lanetin İblis'e izafe ve nispet edilmesini görmeye kadir olamıyorum, istiyorum ki bunun izafeti ve nispeti bana olsun, zira her ne kadar bu bir lanet ise de yine de ondan değil midir ve nihayet (Lanetim denilerek) bu ona izafe edilmemiş midir? O melun bunun kadir kıymetini nereden bilecek? Bunu neden ümmetin azizlerine ihsan etmedi? Böyle yapsaydı, onlar bu sayede ta arşın zirvesine ayak basmış olurlardı! Altının kıymetini sarraf bilmez mi? Eğer padişah camı veya billûru eline koysa bu cevhere dönüşür, tersine sebze satan birisinin parmağına taktığı cevher yüzük de cama dönüşür." Şiblî bu sözleri söyledikten sonra biraz dinlendi, sonra tekrar kıvranmaya başladı. Ne oldu diyenlere dedi ki: "İki rüzgâr esti: Biri lütuf, diğeri kahır rüzgârı. Lütuf yeli her neye dokunsa onu amacına eriştirmektedir. Kahır yeli her neye dokunsa onu perde arkasında kalmaya mahkûm etmektedir. Acaba bu yel kimi bulacak? Eğer beni lütuf yeli bulacaksa, onu ümit ederek bütün bu talihsizliklere ve zorluklara katlanabilirim, yok eğer beni kahır yeli yakalayacaksa, o takdirde maruz kalacağım zorlukların yanında şu zorluklar hiç kalacak." Şiblî sonra, "Vaktiyle haksız olarak zimmetime bin akçe geçmişti. (Onu helal ettiririm ümidiyle) yerine binlerce akçe sadaka verdim, ama hâlâ gönlüm karâr ve huzur bulmuş değil. İşte gönlüme bundan daha ağır gelen hiçbir şey yok!" dedi. Daha sonra, "Bana abdest aldırınız," dedi. Kendisine abdest aldırdılar, ama sakalını hilâllemeyi unuttular, onlara bunu hatırlattı.

Ebû Muhammed Herevî diyor ki: O gece Şiblî'nin yanındaydım. Gece boyunca şu beyitleri okudu:

Bir ev ki içinde oturan sensin,
Orası lambaya muhtaç değil.
Me'mûl olan yüzün delilimiz,
Herkes delillerini getirdikleri gün.

Sonra halk cenaze namazı için toplandı, sonra durumun ne olduğunu kendisi de fark ettiğinden, "Ne acayip iş! Diri üzerine namaz kılmak için ölü bir cemaat toplanmış," dedi. Dediler ki: lâ ilâhe illâllah, de. Dedi ki: "Eğer lâ ilâhe [tanrı yoktur] ise neyi olumsuzlayacağım?" Dediler ki: Çaresiz bu kelimeyi söylemelisin. Dedi ki: "Mahabbet sultanı Ben rüşvet kabul etmem," diyor. Meğer o sıralarda biri, telkin niyetiyle yüksek sesle kelime-i şahadet getirmiş. Şiblî, "Diriyi uyandırmak için ölü biri gelmiş," dedi. Nihayet saati gelince nasılsın diye sordular. "Sevgilime kavuştum," dedi ve can verdi. Bir zamanlar sonra onu rüyada görüp sordular: Münkir ve Nekir sana ne yaptı? Cevap verdi: "Geldiler ve Rabbin kimdir?" diye sordular. "Rabbim Odur ki, sizi ve bütün melekleri pederim Âdem'e secde etmeniz için karşısında elpençe durdurdu. İşte o zaman ben pederimin belinden sizi seyrediyordum!" dedim. O zaman sorgu melekleri, "Bu zat yalnızca kendisine sorulan sorunun değil, belki bütün Âdemoğullarının cevabını ve hesabını veriyor, iyisi mi gelin biz geri dönüp gidelim," dediler.

❧ Ebû Hasan Husrî'nin (r.a.) şöyle dediği nakledilir: Şiblî'yi rüyada gördüm ve, "Başına ne geldi?" dedim. "Huzura götürüp, bir şey ister misin diye sordular. Dedim ki: Rabbim! Eğer beni Adn cennetine koysan [doğrusu: cehennemin dibine atsan] adaletin, vuslat ehlinden kılsan fazlındır!"

❧ Diğer seferinde rüyada gördüler ve Allah sana nasıl muamele yaptı diye sordular. Dedi ki: "Bir tanesi dışında ileri sürdüğüm davalar için benden delil istemediler. Bir gün cennetten mahrum kalıp cehenneme yuvarlanmaktan daha büyük zarar ve pişmanlık yoktur demiştim. Bunun üzerine Hak Teâlâ buyurdu ki: 'Yüzümden alıkonulmaktan ve perdelenmekten daha büyük zarar ve hasret var mı?' "

❧ Bir defasında rüyada görüp sordular: Ahiret pazarını nasıl buldun? "Bir pazar ki, bu pazarda revnak ve parlaklık yok, yalnızca kavrulmuş ciğerler, kırık gönüller! Geriye kalan şeylerde bu yanıklara merhem olacak ve kırıkları saracak hiçbir şey yok! Zaten hiç iltifat ettikleri de yok!"

Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

EBÛ NASR SERRÂC

(ö. 378/988)

Arif, âlim, Allah'tan korkan, hâkim, büyükler zümresinin emini, fakirler zincirinin altın halkası, emşâcın (ve nutfelerin) zübdesi, vaktin şeyhi Ebû Nasr Serrâc (r.a.) hakkıyla imam olup anılan ve temkin ehli olan zattı. Kendisine Tâvusu'l-Fukarâ derlerdi. Sıfat ve erdemleri kalemle veya ifadeyle açıklanmayacak kadar çok, ifadeye ve dile sığmayacak kadar fazlaydı. İlim dallarında kâmil, riyazette ve muamelelerde büyük bir şana sahipti. Şeyhlerin sözlerini şerh etmede, hal ve sözde harikaydı.[1]

Luma isimli kitabı o yazmıştır, dileyen bu esere bakıp oradan ona dair bilgi edinebilir ve ben de bu konuda birkaç kelime söyleyeyim: Başta Serî ve Sehl olmak üzere birçok büyük şeyhi görmüştü. Tûs'luydu. Ramazan ayında Bağdat'ta bulunurdu. Şûnîziyye mescidinde kendisine bir halvethane vermişlerdi. Dervişlere imamlık yapma yetkisi ona teslim edilmişti. Bayramda sohbetine katılanların hepsine imamlık yapmış ve teravih namazı sırasında beş kere hatim indirmişti. Hizmetkâr her gece halvethanesine bir somun götürürdü. Bayram gününe kadar böyle devam etti. Serrâc oradan ayrılınca hizmetkâr baktı, somunları tam olarak buldu.

Naklederler ki, bir kış gecesi bir cemaat oturmuş marifetten söz ediyor ve ocaktaki ateş de yanıyorken şeyhe bir hal geldi, yüzünü ocaktaki ateşe koyup Allah'a secde etti. Bu hali gören müritlerin cümlesi korkup kaçtılar, ertesi gün gelirlerken şeyh yanmış olmalı diye düşündüler. Yüzü ay gibi parlayan şeyhin mihrapta oturduğunu görünce, "Ya şeyh! Bu ne haldir? Biz yüzün baştan başa yandı diye biliyorduk," dediler. "Evet, öyleydi. Ama bu dergâha yüzsuyu döken bir kimsenin yüzünü ateş yakamaz," dedi ve ekledi: "Aşk, âşıkların göğüslerinde ve gönüllerinde tutuşan bir ateş olup Allah'tan başka olan şeylerin tümünü yakıp kül eder!"

İbn Sâlim'in şunu söylediğini işitmiştim: "Niyet Allah'la, Allah'tan ve Allah içindir. Namazda vaki olan afet niyetten vaki olur. (Niyetin çeşitleri) çoktur, ama bunlar Allah için Allah'la olan niyetle karşılaştırılamazlar."

["İnsanlar edep bakımından üç kısımdır: Dünya ehli olanların katında edep, fe-

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 465; Serrâc, *el-Luma*'ya önsöz, Mısır, 1960; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 324, Fuat Sezgin, *GAS,* X:522.

sahat, belagat, bilgileri, merasimleri, hükümdarların isimlerini ve Arap şiirlerini ezberlemekten ibarettir. Dindarlar nezdinde edep, organları terbiye, dinsel sınırı gözetme, arzuları terk edip nefse alıştırma yaptırmaktan ibarettir. Husus ehli olanlar nezdinde edep kalbi temizlemek, sırrı gözetlemek, ahde vefa etmek, vakti korumak, dağınık hatıralara fazla iltifat etmemek, talep mahallinde, huzur vaktinde ve kurb makamında iyi davranmaktan ibarettir." (Serrâc, *el-Luma*, 197)]

"Benim toprağımın (ve mezarımın) önünden geçirilen cenaze affa nail olur," dediği nakledildiğinden o andan itibaren Tûs'ta kaldırılan bir cenazeyi bu işaretin gereği olarak ilk önce onun toprağının önünden geçirir, sonra (esas defnedileceği yere) götürürler.

Allah aziz sırrını takdis etsin, Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

EBÛ ABBÂS KASSÂB

Dergâhın cüretkârı, Allah'ın makbulü, marifette kâmil, memlekette âmil ve vâli, yoldaşların kutbu, vaktin şeyhi Ebû Abbâs Kassâb (r.a.) şeyhlerin muhteremi olan âlim bir şeyhdi. Çağın sıddıkı olup fütüvvet ve mürüvvette padişah, nefsin kusurlarındaki afetleri görmede bir harikaydı. Riyazette, kerametle, firasette ve marifette şanı yüceydi. Ona Âmil-i memleket [Beldenin Valisi] derlerdi. Asrının piri ve sultanıydı. Mîhene şeyhine (Ebû Said'e), "işaret de ifade de sana vergidir," demişti.[1]

Şeyh Ebû Said'e şöyle dediği nakledilir: "Şayet sana Allahü Teâlâ'yı tanıyor musun diye sorarlarsa sakın, tanıyorum deme, şirk olur. Tanımıyorum deme, küfür olur. Ancak şöyle de: Allah bize lütfen zatını tarif etmiştir."

"İstesen de istemesen de Allah'la iyi geçinmek zorundasın, yoksa sıkıntı çekersin," demişti.

"Eğer sana hayır murat ederse ilmi organlarında korur; organlarını tek tek senden alır, kendisiyle kaim kılar, senin yokluğunu sana gösterir, böylece senin yokluğun Onun varlığında açık olur, Onun sıfatlarıyla halka bakarsın, kudret meydanında halkı top gibi görürsün. Bundan böyle topu döndürmek (ve hareket ettirmek) top sahibine aittir."

"Herkes Ondan hürriyet isterken ben kölelik istemekteyim. Zira Onun bendesi yine Onun bendinde selamet bulur, ama azat olan helaka maruz kalır."

"Benimle sizin aranızdaki fark birden fazla değildir ve o da şundan ibarettir: Siz bize hitap ediyorsunuz, bizse Ona hitap ediyoruz, siz bizi dinliyorsunuz, bizse Onu dinliyoruz, siz bizi görüyorsunuz, biz ise Onu görüyoruz. Bununla beraber biz de sizler gibi insanız."

"Pirler (ve mürşitler) senin aynandır; sen nasılsan onları öyle görürsün!"

"Bir mürit bir dervişin bir tek hizmetini görürse bu fazladan kıldığı yüz rekât namazdan daha iyidir ve yine eğer bir lokma daha az yerse bu gece boyunca namaz kılmaktan daha iyidir."

"Sevdiğimiz çok şey vardır ki, orada bir zerre olmuyoruz (bu gibi şeylerde hiç faydalanamıyoruz)."

---

1 Hal tercümesi için bkz. Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 266; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 327; Herevî, *Tabakatu's-Sûfiyye*, 372.

"Sûfiler geliyorlar, herkese bir şey ve bir yer gerekiyor, bana ise hiçbir şey ve hiçbir rütbe gerekmiyor değil; gereken benim ben olmamamdır."

"Benim itaatkâr ve isyankâr olmam şu iki şeye bağlı: Yediğim zaman bütün günahların mayası olarak kendimde bunu buluyorum; (yemekten) el çektiğimde, tüm tâatların kökünü kendimden buluyorum."

Bir zamanlar zahir ilmini anarak demişti ki: O bir cevherdir ki, yüzyirmidört bin peygamberin daveti içine konulmuştur. Eğer o cevherden bir zerre tevhit perdesinden başgösterse onun varlığından şunların hepsi (ve kâinatın tümü) fani olup gider."

"Ne marifettir, ne basiret, ne nur, ne zulmet, ne de fenâ; O varlığın varlığıdır."

"Mustafa (s.a.v.) ölmemiştir, gözümüzün Mustafa'dan aldığı nasip (ve onu görme yeteneği) ölmüştür."

"Âlemin Padişahı'nın öyle kulları vardır ki, dünyayı da dünya ziynetini de halka bırakıvermişler, ahiret yurdunu ve cenneti tâat sahiplerine terk etmişler, kendileri yalnızca Allah'la karar kılmışlardır. Bunlar derler ki: Ruhumuzun üzerine rubûbiyet dergâhından kulluk hattı çekilmiş olması bize yetmez mi? Bundan başka ne isteriz?"

"Ne mutlu o kula ki, (Allah katında) anılmıştır!"

"Civanmertler halk için zahmet değil, rahat (olma vesilesidir). Zira onların sohbeti halktan (uzaklaşıp) Hakla olmaktadır. Onlar Haktan halka bakarlar."

"Salih kişilerin sohbetinde ve mübarek beldelerde bulunmak, kulu Allah'a yaklaştırmaz; kulu ilahiliğe Allah yaklaştırır."

"Öyle birisiyle sohbet et ki, sohbetiyle zahir ve bâtın aydınlansın."

"Hak Teâlâ yüzbinlerce Âdemoğlundan ancak birini kendisi için seçip yüceltir."

"Dünya mundardır, ama ondan da mundar olan Hak Teâlâ'nın dünya aşkına düşkün kıldığı kalptir."

"Halk Hâlik'e yakın olduğu ölçüde halkın yakınlığı acizlik ve zaaf olur."

"Herkes zamanın esiridir ve zaman Odur. Herkes hâtırın esiridir ve hâtır Odur."

"Yüzyirmidörtbin Peygamber'in (s.a.v.) daveti hep haktır. Ancak (bu davet) halkın sıfatıdır. Hakikat zahir olunca ne hak kalır ne de bâtıl!"

"Ben ve sen baki (ve var) olduğumuz sürece ortada işaret de ifade de bulunur. Ben ve sen ortadan kalkınca ne işaret kalır ne de ifade!"

"Eğer Ondan haberdar olsaydın haberdar olduğunu söylemezdin."

"Gece gündüz yirmidört saattir. Bu süre içine Onun sana gelmediği (ve yönelmediği) hiçbir saat yoktur."

"Eğer O emrini senin üzerinde korursa işin iş! Eğer korumazsa Âdem'in ve tüm soyunun seninle birlikte ağlamaları gerek!"

"Allah'tan başka Allah'ı talep eden biri bulunsaydı, Allah'ın iki olması gerekirdi."

"Allah'ı Allah arar, Allah'ı Allah bulur, Allah'ı Allah bilir!"

"Allah arza yakın olduğundan, zerre kadar arşa daha yakın bulunsaydı Allah olmaya layık olmazdı."

"Bahtiyar (ve cennetlik) olanlarla birlikte Resul'le, bedbaht (ve cehennemlik) olanlarla birlikte de Allah'la sohbet ederim."

"Sizden edep istemiyorum, bir annenin süt bebeğinden edep istemesi beyhûdedir. Sizden kendi nasibiyle sizi ihya eden edep istemektedir."

"İblis Allah'ın maktulüdür, Allah'ın maktulünü taşlamak civanmertlik değildir!"

"Eğer kıyamet günü hesap sorma yetkisini bir saat bana verse, görür ne yaparım? Herkesi yanıma alır ve İblis'e de makam veririm! Ama o bu yetkiyi bana vermez ki?"

"Hiç kimse beni görmemiştir, kim beni görürse benden kendi sıfatını seyreder!"

"Kendi varlığı ve benim yokluğumla bana yaptırdığı tek bir secde, yarattığı ve yaratmakta olduğu her şeyden benim için daha değerlidir."

"Ben Âdem'in övüncü, Mustafa'nın göz aydınlığıyım. Bu benim soyumdur deyip Âdem benimle iftihar etmektedir. Bu benim ümmetimdendir diyen Hz. Peygamber'e de göz aydınlığı olmaktayım."

"Benim sergim onunkinden büyüktür, (şefaat yetkisi almak için Hakkın huzuruna vardığımda) ta Âdem'den Muhammed'e kadar herkes sergimin (ve şemsiyemin) altında toplanmadıkça geri dönmem!"

Şeyh Bâyezîd'ın, "Benim bayrağım Muhammed'in bayrağından [livâu'l-hamd] daha büyüktür" sözünün manası neyse yukarıdaki sözün manası da odur ve bunun açıklaması yukarıda verilmiştir.

Züht nedir sorusuna cevaben, "Elimde bir maşrapayla gayb deryasının sahilinde durmuştum. Bu maşrapayı daldırdım ve ta arştan arza kadar ne var ne yok hepsini çekip çıkardım; öyle ki, ikinci maşrapa için bir şey kalmadı. Zühdün en aşağı derecesi işte budur," dedi. Demek ister ki, sureti bulunan (maddi ve cismani) her şey ilk adımda önümden kalkmıştır. Hak Teâlâ bir zümreyi cennete, diğer zümreyi de cehenneme göndermekde, sonra da cennet ve cehennemi yularından tutup gayb deryasına fırlatmaktadır.

"Allah'ın olduğu yerde ruh da vardır, işte o kadar!"

"Cennetlikler cennete, cehennemlikler cehenneme gittikleri zaman civanmertle-

rin yeri neresi mi olacak? Bunların ne dünyada ne de ahirette yerleri olacak!"

Naklederler ki, birisi rüyasında kıyamet gününün koptuğunu görmüş, şeyhi aramaya başlamış, arasatı baştan sona dolaştığı halde bulamamıştı. Sabah olunca gelip şeyhe rüyasını anlatmış. Şeyh şöyle demiş: "Bu çeşit rüyaları boş yere söylemezler. Esasen biz mevcut olmadığımızdan elbette bizi bulamazlar, yarın (kıyamet günü) biz bulunabilir olmaktan Allah'a sığınırız!"

Naklederler ki, yanına gelen birisi, "Ya şeyh! Hacca gitmek istiyorum (uygun mu?)" demiş. Şeyh, "Annen ve baban var mı?" diye sormuş. Adam. "Evet," demiş. Şeyh, "O halde onların rızalarını kazanmaya bak," demiş. Bunun üzerine adam gitmiş, ama başka bir sefer yine dönüp gelmiş ve, "Hacca gitme fikrim gayet kuvvetlendi," demiş. Şeyh demiş ki: "Baba dostum! Bu yola (ve tasavvuf mesleğine) sıdkla ayak basmamışsın. Eğer içtenlikle ayak basmış olsaydın (sefere çıkıp Irak'a kadar gitmiş olsaydın bile bir) mektupla geri dönerdin!"

Naklederler ki, bir gün halvetteyken müezzin namaz yaklaştı deyince, "Güç olduğuna göre yüce makamdan ve dergâhtan gelmiş olmalı," dedi ve kalkıp namaz kılmaya karar verdi.

[Naklederler ki, birisi şeyhin yanına geldi. Ondan keramet göstermesini istedi. demiş. Şeyh: "Görmüyor musun ne oldu? Şu olan keramet değil de nedir? Babasından yalnızca kasaplık öğrenen kasap oğluna [kendisini kastediyor] öyle bir şey gösterdiler ki ... Sonra da âlemin halkı ona yöneldi, harabilikten kurtulalım, karanlıktan uzaklaşalım ve tevbe edelim diye. Bunlar onun uğrunda nimetler feda ederler, âlemin dört bir yanından yanmışlar gelip ondan Hakkı isterler. Bundan daha büyük bir keramet olur mu?" dedi. (Câmî, *Nefahâtü'l-Üns*, 328)]

Allah'ın rahmeti üzerine olsun, doğru olanı en iyi bilen Odur.

EBÛ ALÎ DEKKÂK

(ö. 405/1014)

İlim ve beyanda üstat, keşif ve ayanda temel, aşk ve dostlukta yok olup giden, şevk ve mahabbetten yanıp tutuşan, dert ve iştiyâkta içten olan asrın şeyhi Ebû Ali Dekkâk (r.a. ve ka.s), vaktin imamı, zamanın şeyhi, tarikatın sultanı, hakikatin padişahı olup Hakkın diliydi. Hadis, tefsir, beyan, takrir, vaaz ve nasihat sahalarındaki şanı büyüktü. Hakaikte, makamda ve halde seçkin birisiydi. Nasrabâdî'nin müridi olup ulu şeyhlerden birçoğunu görmüş ve hizmetlerinde bulunmuştu. Büyükler, "Her çağın bir ağıtçısı vardır ve o çağın ağıtçısı da Ebû Ali Dekkâk'tı" demişlerdi.[1]

Onda olan aşk, yanış ve zevk derdi kimseye ucunu bile göstermemişti, ömür boyu hiç sırtını yere koymamıştı. Başlangıçta Merv'de bulunurdu, (bu yola girmesine neden olan) vakıa oradayken başına gelmişti. Şöyle ki: Büyüklerden biri diyor ki: Merv'de İblis'i başına toprak saçarken gördüm ve, "Ey melun! Ne oldu?" dedim. Dedi ki: "Yediyüzbin yıldır beklediğim ve uğruna yanıp kavrulduğum bir hil'ati un satan bir oğlanın üzerine geçirdiler!"

Azâmetindeki kemale rağmen Ebû Ali Fârmedî der ki: Yarın kıyamet günü, "Ebû Ali Dekkâk'ın adaşıyım," demekten başka bir delilim olmayacak! Üstat Ebû Ali Dekkâk diyor ki: "Ekilmeden biten bir ağaç gerçi yaprak açar, ama meyve vermez. Şayet verecek olsa da meyvesi tatsız olur, insan da böyledir. Üstadı olmayan bir kimseden hiçbir şey doğmaz." Sözüne şöyle devam etti: "Ben bu yolu Nasrabâdî'den öğrendim. O Şiblî'den, o Cüneyd'den, o Serî'den, o Dâvûd'dan, o Ma'rûf'tan ve o da tâbiînden bellemiştir."

"Gusül yapmadan üstat Nasrabâdî'nin yanına asla gitmemişimdir!"

İlk defa Merv'de Onun için meclis kurulmasının nedeni şuydu: Heybetli bir pir olan Ebû Ali Şebuy (Muhammed bin Amr Mervezî), "Bize şu sözden, bir nefes ver," demiş. Dekkâk da, "Bizde bu yoktur," demiş. O da, "O halde bizim kendi niyazımızı (ve manevi halimizi) sana vermemiz gerek, niyazımız üzere sana söz söyleme kapısının açılması mümkündür," dedi. Bunun üzerine üstat konuşmaya başladı ve bir daha ara vermedi.

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, II:62; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 267; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 331; Sübkî, *Tabakatu's-Şafiiyye* , III:145.

Naklederler ki, yıllarca kaybolduktan sonra ortaya çıkıp Hicaz yolculuğuna ve diğer seferlere çıktı, birçok çile çekti, bir gün üryan olarak Rey'e varıp Abdullah Ömer'in (r.a.) hangâhına indi, biri onu tanıyarak, "Bu üstattır," dedi. Sonra ders anlatıp tartışsın diye halk etrafına yığıldı, büyükler de çevresini sardı. Bunun üzerine, "Aslında bu mümkün değildir, ama yine de inşaallah birkaç söz söylenecektir," dedi. Sonra kürsü kuruldu. O mecliste olanlar hâlâ hikâye edilir. Dekkâk o gün kürsüye çıkınca sol tarafa işaret edip, "Allahü ekber," demiş, sonra kıble tarafına dönerek, **'Allah'ın rızası en büyüktür'** [TEVBE 9:72] demiş, daha sonra sola işaret edip, **'Daha hayırlı ve mutlak baki olan Allah'tır'** [TÂHÂ 20:73] demişti. Bunun üzerine halk galeyana gelmiş, bir vaveyla kopmuştu. O derecede ki, meclisten birçok cenaze kaldırılmıştı. Üstat bu meşgaleler arasında kürsüden aşağı inmişti. Bundan sonra onu aradılar, ama bulamadılar. Önce Merv şehrine gitmiş, sonra da Nişabur'un yoluna düşmüştü.

Bir derviş anlatıyor: Tevekkül ehline dair soru sormak niyetiyle bir gün onun meclisine varmıştım. Gönlüm, başına sardığı Taberistan işi sarığa meyletmişti. "Ey üstat! Tevekkül nedir?" dedim. O da, "Tevekkül halkın sarığına tamah etmemendir," dedi ve sarığı çıkarıp bana fırlattı.

Diyor ki: Vaktiyle hastalanmıştım, içime Nişabur arzusu düştü. Gördüğüm bir rüyada biri bana şöyle dedi: Bu şehirden ayrılamazsın, zira cinlerden bir cemaat sözlerinden hoşlandığı için her gün meclisinde hazır bulunmaktadır. Sen bu şehirde onlar için alıkonuldun!

[Naklederler ki, halk arasında, onların gönüllerini meşgul eden bir şey meydana geldiği zaman derdi ki: Bu Hakkın (kıskançlığından ve) gayretindendir, olan şey olmasın (huzur ve sefa hali sürüp gitmesin) istiyor. (*Kuşeyrî Risalesi*, 421)]

Naklederler ki, bir gün kürsüye çıkmış, insanoğlunu alabildiğine kötülüyor ve, "Ne faydası var? Hasetçi, kibirli, kendini beğenmiş!" gibi sözlerle âdemoğlunu karalıyordu! Biri, "Sahip olduğu bütün bu kötü niteliklere rağmen yine de insanoğlu sevilen bir varlıktır," dedi. Üstat, "Allah'tan kork, zira O buyurur ki: **'O onları sever, (bunun için mecburen) onlar da Onu severler'** [MÂİDE 5:54]" dedi. [Sevgi Allah'tan kula, kuldan Allah'a olur, kuldan kula olmaz.]

Naklederler ki, bir gün kürsüye çıkmış, "Allah, Allah, Allah," diyordu. Biri kalkıp: "Hoca, Hudâ nedir?" dedi. Üstat, "Bilmiyorum," diye cevap verdi. Adam: "Niçin bilmediğin şeyden söz edersin," dedi. Üstat, "Bunu söylemeyeyim de ne yapayım, başka çaresi yok ki," dedi.

Naklederler ki, meclisinde bulunan bir derviş kalkmış ve, "Ben bir dervişim, üç gündür ki bir şey yemedim," demişti. Şeyhlerden bir cemaat orada hazır bulunuyor-

du. Üstat o dervişe bağırdı ve, "Yalan söylüyorsun, zira dervişlik ve fakirlik padişahın bir sırrıdır ve padişah kendi sırrını başkalarına söyleyen birisine emanet etmez."

Naklederler ki, bir bozacı vardı. Hangâhın kapısı önünde durup sofra vakti içeri girer, bozadan bir parça çıkarır sofraya oturur, sûfilere boza verir, onları kandırınca geriye kalanı alıp götürürdü. Bir gün üstadın ağzından, "Bu civanmert saf bir vakte sahiptir," cümlesi çıkıvermişti. Gece olunca üstat onu rüyasında görmüştü. Üstat diyor ki: "Yüksek bir yer gördüm, din ve dünya büyükleri hep burada toplanmışlardı. Benimle onlar arasında bir yükseklik vardı, ben bu yüksekliği aşamıyordum, önüme bir engel çıkıyor, kaç defa oraya tırmanmaya çalıştımsa aşmayı başaramıyordum. Derken aniden bozacı çıkageldi ve, 'Ebû Alî! Ver elini bana, zira bu yolda arslanlar tilkilerin ardı sıra giderler,' dedi." Sonra ertesi gün üstat yine kürsüdeydi. Bozacı kapıdan içeri girdi. Üstat, "Ona yol veriniz, zira akşam elimizden tutmamış olsaydı, yolda kalmışlardan olacaktık," dedi. Bunun üzerine bozacı, "Üstat! Biz her gece oraya gideriz, sen bir gece geldin ve bizi (halka) gammazladın ha?" dedi.

Naklederler ki, bir gün biri gelip, "Ey üstat! Sana uzaktan geldim," dedi. Üstat, "Bu mesele mesafe katetmekle olmaz, kendi nefsinden bir adım daha fazla (dışarı) at ki, tüm amaçların gerçek olsun," dedi.

Naklederler ki, biri gelip şeytanın vesvesesinden şikâyet etti. Üstat dedi ki: "Taallûk ağacını ve dünyevi ilgileri kökünden sök ki, üzerine serçe konmasın, zira bu ağaçta şeytanın yuvası bulundukça, İblis'in kuşları gelip oraya konarlar."

Naklederler ki, Hoş-gû namında bir tacir (müridi) vardı. Bir gün hastalanmış, üstat da onun ziyaretine gitmiş ve, "Ey falan! Ne oldu?" diye sormuştu. Tacir, "Abdest alıp gece namazı kılmak için gece yarısı kalkınca belime bir ağrı girdi ve şiddetli bir acı belirdi, aralıksız olarak ateş içinde kaldım," dedi. Üstat dedi ki: "Senin gereksiz işlerle ne işin var ki kalkmış gece namazı kılıyorsun? Öyle yaparsan işte böyle acılara düşkün olman kaçınılmaz olur. Sana gereken (nafile namazı değil) mundar dünyayı kendinden uzaklaştırmandır. Başı ağrıyanın ayağına yağ (ve ilaç) sürülecek olursa o kimse asla iyileşmez. Pis elle yıkanan bir elbise hiç temizlenebilir mi?"

Naklederler ki, bir gün bir müridin evindeydi. Mürit onun gelişini uzun süreden beri bekliyormuş. Şeyh içeri girince, "Ey şeyh! İzninizle bir şey söylemek istiyorum," demiş. Üstat, "Söyle bakalım," demiş. Adam, "Ne zaman gideceksin?" deyince üstat dedi ki: "Ey biçare! Henüz vuslatı bulmamışsın, nasıl sesini yükseltip hicrandan söz ediyorsun?"

Naklederler ki, sûfinin biri üstadın yanında otururken aksırdı. Üstat da, "Yerha-

muke Rabbüke [çok yaşa: Allah seni rahmetine kavuştursun])," dedi. Bunun üzerine sûfi derhal gitmek üzere derlenip toparlandı. Ne oldu diyenlere, "Başka ne olacak, şeyhin dili üzerimize rahmet okumak için açılınca amaç gerçek oldu," dedi ve oradan ayrıldı.

Naklederler ki, üzerinde süslü bir hırka olduğu halde oturuyormuş. Zamanının akıllı delilerden şeyh Ebû Hasan Bürnevdî hangâhın kapısını açıp içeri girdi. Üzerinde eski püskü bir abâ vardı. Üstat yalnızca şaka olsun diye kendi hırkasına bakıp, "Ebû Hasan! Üzerindeki abâyı kaça satın aldın?" diye sordu. Şeyh Ebû Hasan bir nara atıp, "Üstat, böbürlenme! Zira tüm dünyayı satarak bu abâyı aldım ve sekiz cenneti verseler satmam," dedi. Bunun üzerine üstat başını önüne eğip hüngür hüngür ağladı. Rivayet ederler ki, bir daha kesinlikle hiç kimseye şaka yapmadı.

Üstadın şöyle dediği nakledilir: Bir gün hangâha gelen bir derviş, "Ölmem için bana bir köşe hazırlayın, uygun bir yer gösterin," dedi. Kendisi için hazırlanan yere geldi, gözü bir köşeye takıldı. Allah, Allah diyordu. Ben ise gizlice kulağımı ona vermiştim. "Ey Ebû Alî! Beni kendi halime terk et," dedi. (Oradan) gittim, (sonra yine) geldim. O hâlâ aynı sözü söylüyordu, nihayet ruhunu teslim etti. Ölü yıkayıcı ve kefen getirsin diye birini gönderdim. Sonra baktım, cenazeyi yerinde göremedim. Hayretler içinde kalmış, "Bu zatı bana Allah gösterdi, sağlığında kendisini gördüm, ölünce kayboldu, acaba nereye gitti?" demiştim. Hâtiften ses geldi: "Azrail'in dahi arayıp bulamadığı bir kimseyi ne arayıp duruyorsun? Onu huriler ve (cennetteki) saraylar da arıyorlar, ama bulamıyorlar!" Bunun üzerine dedim ki: "Rabbim, o nereye gitti?" Hitap geldi: **"Yüce Allah'ın huzurundaki hak meclisine!"** [KAMER 54:55]

Üstat anlatıyor: Vaktiyle harap bir mescitte kan ağlayan bir pir görmüştüm. Öyle ki, mescidin zemini kıpkırmızı olmuştu. "Ey pir! Kendine yumuşak muamele yap. Baksana başına ne hal geldi," deyince, "Ey civanmert! Onunla görüşme arzusu canıma yetti," deyip ekledi: "Bir efendi bir kuluna öfkelendi. Affedilmesi için şefaatçılar araya girdiler (ve affedildi), kul ise hâlâ aynı şekilde ağlıyordu. Şefaatçı dedi ki: 'O seni affettiğine göre şimdi bu ağlamak niye?' Efendi cevap verdi: 'O benim rızamı arıyor, ama onun için bu mümkün değil. (Oysa onun amacı af değil, rızadır.)' İşte bunun için ağlıyor!"

Naklederler ki, bir gün bir genç hangâhın kapısından içeri girip oturdu ve, "İnsanın günah düşüncesini aklından geçirmesi temizliğine zarar verir mi?" diye sordu. Üstat ağladı ve, "Bu civanmerde cevap veriniz," dedi. Zeynüddin (Kuşeyri) diyor ki: "Zahirdeki temizliğe halel gelmez, ama bâtındaki temizliği bozar," diye benim aklımdan bir fikir geçti, ama üstattan utandığım için söyleyemedim.

Şöyle dediği nakledilir: Bir kere göz ağrısına tutulmuş ve bir hayli rahatsız olmuştum, gözüme uyku girmiyordu, derken bir ara biraz uyukladım. **'Kuluna Allah kâfî değil mi?'** [ZÜMER 39:36] diye bir ses işittim ve uyandım. Derdim yok oldu ve bir daha gözüm hiç ağrımadı.

Bir gün üstat Ebû Said Hargûşî ile üstat Ebû Alî'yi hamamdan getirmişlerdi. İkisi de hastaydı. Üstat Ebû Alî ona, "Ne olur, ikimiz de aynı şekilde namaz vaktine kadar selamette (ve sıhhatte) olarak otursak! Durmadan temizlik yapmamız gerekiyor. Şaştım kaldım," dedi. İkisi de aynı hastalıktan rahatsızdı. Ebû Said ağzını onun kulağına koyup dedi ki: "Doğru, ama öyle görülüyor ki, amacı bizimle uğraşmaktır! Ancak Ondan gelen hoştur!"

Şöyle dediği nakledilir: Vaktiyle sahrada yolumu şaşırmış, elli gece bu halde kalmıştım. Yolumu bulunca bir askere rastladım, bana bir içim su verdi. Bu bir içim suyun verdiği zarar otuz yıldan beri gönlümden gitmemiştir. (Zira askerin elindeki şeylerin helallığı ve meşruluğu şüphelidir.)

Naklederler ki, çok dayanıklı olan bazı müritlerine kışın soğuk suda gusletmelerini emrederdi. Fazla nazik olanlarına ise yumuşak muamele eder ve, "Herkese takat ve kudretine göre iş," derdi.

"Bir kimse bakkallık yapacaksa ona bir ton sabun gerek, yok eğer çamaşırınızı yıkayacaksa bir kilo sabun yeter," derdi. Üstat demek istiyor ki, amel için gerekli olan miktardaki ilim yeter, yok eğer ilmi satmak için öğreneceksen senin işin hiç yoluna girmez. Zira ilimden amaç amel ve alçakgönüllülüktür. Nitekim naklederler ki, bir gün Merv'de birisi onu yemeğe davet etmişti, yolda giderken bir evden, "Ya Rab! Bizi bu şekilde aç biilaç bıraktın, bunca bebeleri bana havale ettin, senin bana yaptığın bu ne iştir?" diye sızlanan bir kocakarı sesi işitti. Şeyh yoluna devam etti. Davet yerine ulaşınca bir sofra donatılmasını emretti. Davet sahibi, "Bugün şeyh ziyafet yemeğinden kendi hanesine de götürecek," diye sevindi. Oysa onun ne evi ne de ailesi vardı. Sofra hazırlanınca şeyh kalktı, tepsiyi başına koyup o kocakarının evine götürüp kendilerine verdi. Gönül kırıklığı ve niyaz (alçakgönüllülük ve ihtiyaç) neymiş! (Şeyhin haline) bak da gör!"

Bir gün demiş ki: Eğer Allah beni cehenneme gönderse ve kâfirler de: Ey şeyh! Şimdi bizimle senin aranda ne fark var diye bana serzenişte bulunsalar civanmertlik gerek! Nihayet benim de hesabım görülecektir! Çünkü Allah'ın sünneti böyledir derim (ve yine de dostumu düşmana karşı savunurum)!

"Sabah ışıklarını saçınca aramızı ayırt etti. Zamanın bulandırmadığı hangi nimet var ki?" Tuhaftır ki, bu türden sözle beraber yine o, "Bilsem ki, kıyamet günü ben-

den bir adım ileride biri olacak, yaptığım her şeyden yüz çevirirdim," demişti. Bunun açıklaması şöyle olabilir: Sözün söylendiği anda onu Ona vermişlerdi. Öyle ki saf kullukta tamamıyla mahvolmuştu. Bu anda ise onu aradan kaldırmışlar ve rubûbiyette mahvolduğu için onun dili üzere söz söylemişlerdir. (Birinci sözü kendi söylemiş, ikincisini Allah söyletmişti.)

Nitekim naklederler ki, bir bayram günü namazgâhta kalabalık bir halk topluluğu hazırdı. Bundan hoşlanan üstat, "İzzetine ant olsun ki, eğer şunlardan biri benden önce seni görecek diyebilsem hiç durmaz canım çıkar," demişti. Amacı şu olabilir: Orada zaman olmayınca ne önce ne de sonra görme olur. Bu sözün açıklaması uzundur. Esasen Allah katında sabah ve akşam yoktur.

Onun Yüksek Değerdeki Özlüsözleri

- Dikkat et, Onun için herhangi bir mahluka düşman olma! Böyle yapacak olursan, sen senin olduğunu iddia etmiş olursun. Oysa sen kendinin değilsin, senin bir Rabbin (sahibin) var. İşini Ona bırak, kendi mülkünde düşmanlığı kendisi yapsın!
- Sanki ölmüşsün de üzerinden üç gün geçmiş gibi ol!
- Kendini maşûkunun kapısına süpürge yapmayan âşık değildir!
- Halktan başkasıyla ünsiyet eden halinde zaafa yakalanır; konuştuğu zaman Ondan başkasından söz eden sözünde yalancıdır.
- Pirine muhalefete niyet eden (onunla aynı) yol üzerinde kalamaz. Aynı yerde yaşasalar bile onunla olan ilgiyi kesmiş olur. Her kim bir pirle sohbet eder de sonra ona kalben itiraz ederse sohbetindeki ahdi bozmuştur, bu yüzden de üzerine tevbe vacip olur. Oysa üstadın hukukuna (saygısızlık edenler) için tevbe yoktur denilmiştir.
- Edebi terk kovulma meyvesi veren bir ağaçtır. Her kim padişahların (önündeki) sergide edepsizlik ederse kapıya; kapıda edepsizlik ederse (ahıra) hayvan bakmaya gönderilir.
- Her kim onunla sohbet ederken edepsizlik ederse cehaleti onu ölüme yollayıverir.
- Bidâyette Allah'la kaim olmayan nihayet (huzurunda) onunla oturamaz. Mücâhede yolunun sonunda dikilmek, müşahede yolunda oturmaya imkân verir.
- Hizmet olursa dergâhta (ve eşikte) olur. Sergide (ve huzurda) ise heybet vasfıyla müşahede bulunur. Bundan sonra yakınlığın istilasından bir soluş ve sönüş olur,

ondan sonra tamamıyla kendinden gayb olup fani olma hali vücuda gelir. Bu yüzden mücâhedenin nihayetinde şeyhlerin ahvâli dinginliğe döner ve zahirdeki virdleri bir karar üzere kalmaz.

- Bidâyette Hemm'den, nihayette Himmet'ten mücerret olan mürit işe yaramaz olur. Hemm (dert) müridin zahirini ibadetle meşgul eder; himmet (arzu) bâtınını murakabeyle cem eder.
- Talep (ve arayış) ile sevinmek, vicdan (ve buluş) ile sevinmekten daha mükemmeldir. Zira vicdanla olan sevinme sona erme tehlikesine maruzdur. Oysa talepte vuslat ümidi vardır.
- Şu iş (velilik) illete de gayrete de bağlı değildir, ancak maya ve yaradılıştan ibarettir. Nitekim Hak Teâlâ, **'O onları sever, onlar da Onu severler'** [MÂİDE 5:54] buyurmuş, tâat ve ibadetten söz etmeyip illetten soyutlanmış olarak mahabbetten söz etmiştir.
- Bizim bugünkü musibetimiz cehennemliklerin yarınki musibetlerinden daha fazladır. Zira onlar yarın sevabı elden kaçırmış olacaklar. Bizse bugün şu anda peşin olarak Hakkın huzurunu müşahede etme (fırsatını) elden kaçırıyoruz, şimdi sen iki musibet arasındaki farka dikkat et!
- Haramı terk eden cehennemden kurtulur, (haramlığı) şüpheli olan şeyleri terk eden cennete gider, (helalin) fazlasını terk eden Allah'a erer.
- Bu yola yiğitlikle ulaşılamaz, bir kere bu yola giren buradan erlikle de kurtulamaz!
- Zaman zaman insanlarda baş gösteren huzur (manevi ziynet), nedensiz olarak Hakka vakıf olma sonucunda ruhta hâsıl olan tecellidir.
- Kul yalnızca bir nefes dışında ömür boyu Hakka itaat etse, onu kutsallık harimine götürüp bu bir nefesten doğan hasretleri (hüsran ve zararı) gözünün önüne serdiklerinde o cennet onun için cehennem olur ve eğer bir nefes dışında tüm ömür boyu tâatı hiç tatmamış olsa, sonra onu cehenneme atıp o bir nefesi (ve ondan doğan kazancı) gözünün önüne serseler üzerini öyle bir ateş kaplar ki, bunun yanında cehennem cennet olur.
- Huzurda bulunan bir kimse (muhatabını bırakıp) kendi sırrını tercih etse bunun hesabını ondan sorarlar, ama gaybken tercih etse sormazlar.
- Eğer cezalandırırsa kudretini, affederse rahmetini göstermiş olur, fazlası hiç kimseye ulaşmaz (ya o ya bu meydana gelir).
- Kardeşlerinin Yusuf'u birkaç paraya satmalarında gariplik yoktur. Garip, dünyayı almak için ahireti satan bedbahttır.

- **'Allah yolunda öldürülenleri ölü sanmayınız'** [ÂL-İ İMRÂN 3:169] ayetini okuyan bir kimsenin canını satınada cimrice davranmaması gerekir.
- **'Yalnız sana ibadet ederiz'** [FÂTİHA 1:5] ayeti, şeriatı senin adına korumak içindir. 'Yalnızca senden yardım isteriz' ifadesi ise hakikati emretmektedir.
- **'Allahü Teâlâ canlarınızı cennet karşılığı sizden satın aldığına göre'** [TEVBE 9:111] bir de başka bir şey karşılığında satmayınız; yoksa satış sahih olmaz, olsa bile faydası olmaz.
- Üç rütbe vardır: Sorgu, dua, sena. Sorgu dünyayı, dua ahireti ve sena Mevlâyı isteyenin mertebesidir.
- Cömertlikteki mertebeler üçtür: Sahavet [cömertlik], cûd [eli açıklık], isâr [fedakârlık]. Hakkı nefsine tercih eden sahavet, kalbine tercih eden cûd ve ruhuna tercih eden isâr sahibidir.
- Hak karşısında susan dilsiz şeytandır.
- Sultanlardan sakınmanızı öğütlerim, zira onların görüşleri çocukların görüşleri gibi, saldırışlarıysa arslanların saldırışları gibidir.
- Sultanlarla ilişkide kural şudur: Onlardan uzak kalmaya sabır ve onlarla olmaya takat yetmez.
- **'Bize takat getiremediğimiz yükü yükleme, ya Rab'** [BAKARA 2:286] ibaresinin manası hicrandan (ona) sığınmaktır.
- Fakirlere karşı zenginlerin gösterdiği alçakgönüllülük dindarlık, zenginlere karşı fakirlerin gösterdikleri alçakgönüllülük ise hainliktir.
- Şayet melekler ilme talip olanın üzerine kanatlarını gererlerse, Malûm'a (Hakka) talip olana karşı acaba nasıl davranırlar?
- İlmi talep farzsa, Malûm'u (yani Allah'ı) talep farzın da farzıdır.
- Mürit odur ki ömründe uyumaz, mert odur ki bir saat uyumaz ve Peygamber (s.a.v.) böyleydi. Miraçtan döndüğünde bir daha hiç uyumamıştı. Zira tümüyle Ona gönül vermişti.
- İbrahim (a.s.), İsmail'e, "Yavrum, rüyada gördüm ki, seni kurban etmem gerek!" deyince İsmail dedi ki: "Babacığım, uyumamış olsaydın rüyayı görmezdin! (Sevgilisini bırakıp uyuyanın cezası işte budur!)"
- Dünyadaki yüz (ve rüyetullah [Allah'ın görülmesi]) sırla, ahiretteki gözle olur.
- İrade ve himmet, bidâyet erbabı ve nihayet sahipleri nezdinde Allah'ın emanetidir. Bidâyet erbabı tâat iradesiyle mücâhede edebilir. Nihayet ehli himmetle mükâşefe ve müşahedeye ulaşabilirler.

- Mal arayan için kimya neyse (sâlik için) himmet de odur. Himmet rahatı olmayan bir karardır, (sahibi) dünya ve ahirette asla dinginliğe kavuşmaz.
- Zenginlerin mücâhedesi malla, fakirlerin mücâhedesi canladır.
- Ejderhayla arkadaşlık, hep cimri olan bir dervişle arkadaşlıktan daha kolaydır.
- "En önemli şey fakr sergisinde oturmak ve makam, mal ve diğer şeyler arasında fark gözetilmeyecek biçimde ufukları külliyen terk etmektir," deyince, "Bu sıfat üzere bulunan bir kimsenin nişanı var mıdır?" diye sordular. Cevaben, "Bu durumdaki bir kimse halkın giydiği gibi giyinir, onlar ne yerse onu yer, ama sırren onlardan ayrı bulunur," dedi.
- Senin vaktin içinde bulunduğun şeydir. Eğer vaktin dünya ise dünyalısın, ahiretse ahiretlisin, neşeyse neşelisin, hüzünse hüzünlüsün.
- Nasıl seni ana karnındaki pislikler arasından çıkarmış, pak ve halis sütle beslemiş ve temiz bir gıdayla yetiştirmişse, öylece seni alıp dünyadaki günahlar arasından götürür, rahmet, mağfiret ve izzet şarabını tattırır, temizler ve tüm afetlerden arınmış halde cennete gönderir.
- Hak Teâlâ asileri sever, (bunun için) Peygamberlerin Efendisine (s.a.v.), **'Şefaat makamını bulman için (kalk ve) gece namazı kıl'** [İSRÂ 17:79] diye hitap eder. (Bu hitap) şu niyetledir ki, bebeğe süt versin diye anneler dadıları uyandırırlar!
- Fütüvvet nedir sorusuna cevaben dedi ki: "Başkaları için faaliyet göstermektir. Bunun örneği de peygamberlerdir (a.s.). Yarın kıyamet günü herkes (yalnızca kendini düşünüp), 'Nefsî, nefsî' diyecek, ama O (başkalarını düşünüp), 'Ümmetî, ümmetî' diyecektir."
- Cem olumsuzlamasız bir ispat, tefrika ispatsız bir olumsuzlamadır. Tefrika sana nispet olunan, cem senden zorla alınan şeydir.
- Fakr Hakkın ihsanıdır, ondan şikâyet ederek hakkını yerine getirmeyenin hakkında ceza görme nedeni olur.
- Cehennem korkusundan veya cennet ümidiyle tevbe ediyorsan, o halde himmetsizsin. "Allah seni sevsin," diye tevbe etmelisin. Zira, **'Allah tevbekâr olanları sever.'** [BAKARA 2:222]
- Tevekkül nebilerin, teslim İbrahim'in, mutlak tevekkül peygamberlerimizin (a.s.) sıfatıdır. Tevekkül sahibi (ilahi) vaatle, teslim sahibi ilimle, mutlak tevekkül sahibi hükümle dinginlik ve rahat bulur. Tevekkül bidâyet, teslim vasat, mutlak tevekkül de nihayettir.
- Allah hakkında marifet sahibi ol ki hep neşeli olasın!
- Âlim ancak okuduğundan, arif ise yalnızca bulduğundan haber verebilir.

- Rubûbiyet Haktan yok olmadığı gibi, kulun sıfatı olan kulluk da kuldan yok olmamalıdır.
- Kulun ilk makamı Allah hakkında ilim sahibi olmaktır. Nihai makamı Hakkın marifetidir ve bunun semeresi müşahededir. Türlü türlü cezalarla tehdit edilip korkutulmadan kul günahtan vazgeçmez; yalnızca hürler Onun kereminden bir şey keşfettiklerinde yasak olmak üzere bu onlara bu yeter.
- Aklın delili, hikmetin işareti, marifetin şahadeti vardır.
- Tevhit eşyaya yokluk gözüyle [ayn-ı adem] bakmaktır.
- Şu dört şey olmadan ibadetteki sefa haline ulaşılamaz: İlk olarak Allah'ı; ikinci olarak nefsi; üçüncü olarak ölümü; dördüncü olarak da ölümün ötesini bilmek (ve bunlara dair marifet sahibi olmak). Allah'ı tanıyan Onun hakkını içtenlikle, sadakat, sefa ve kullukla yerine getirir. Kim şeriat ve hakikat itibariyle nefsi tanırsa, ona muhalefet eder ve ona muhalefet etmek sürekli ibadet yerine geçer. Ölümü tanıyan, ona yaraşan ameli işleyip gelişine hazırlık yapar. Ölümden sonrasını tanıyan, vaat ve vaid nedeniyle korkma ve recâ halinde kalır. **'Hüsranda kalanlar müstesna Allah'ın mekrinden kimse emin olmaz.'** [A'RÂF 7:99]
- Nakit (ve nakil) fiildedir, sıfata varıncaya kadar; fikir sıfatta olur, vasfoluna varıncaya kadar. (Allah'ın fiillerinde nakil, sıfatlarında fikir geçerli, zatında hiçbiri geçerli değildir.) İbare işaretle nakittir. Fikir, ibare ve işaretin ulaşamadığı şeydir.
- Tevhit sahibi olduğu sürece kulun hali iyidir. Zira en büyük şefaatçı tevhittir. Tevhide sahip olmayana kimse şefaat etmez. Tevhide inanmayanın bağışlanması imkânsızdır.
- Dayanıklı olmak için arif ol! [Mürit taşıyan, murat taşınandır. (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Dürriyye*, II:62)]
- Bir taifeyi kabz haline attığından inkâr ettiler; bir cemaati bast halinde tuttuğu için vahdaniyeti ikrar ettiler.
- Feragat sınırı olmayan bir mülktür.
- Kimsesiz olan garip değildir. Garip ahireti satan bedbahttır.
- Kabz fenânın, bast bekanın ilk halleridir. Her kimi kabza atarsa onu baki kılar.
- Su ve topraktan (yaratılan âdemoğlundan) hatadan başka ne çıkar ki? Allah'tan karşılıksız lütuftan başka ne ortaya çıkar?
- Arif, bir arslanın sırtına bindiği için herkesin kendisinden korktuğu, ama kendisinin herkesten çok korktuğu birisine benzer.

- Naklederler ki, bir kere istidrâctan söz ediyordu. Bir dilenci gelip, "Kimin istidrâcı olur?" diye sordu. Üstat, "Falan kimsenin Medine'ye yağlı ekmek götürdüğünü işitmedin mi?" diye cevap verdi.
- En sonunda kendisinde o kadar dert çıkmıştı ki, her akşam hâlâ türbesinin karşısında olup Beytü'l-Fütûh denilen evinin damına çıkardı. Damda yüzünü güneşe dönüp, "Ey (şu âlemin ve) memleketi baştan başa dolaşan! Bugün nasıldın? Nasıl geçtin? Hiçbir yerde bu maceranın dertlilerinden ve bu vakanın talihsizlerinden haber aldın mı?" derdi. Güneş batıncaya kadar hep bu çeşit sözler söyler, sonra da damdan aşağı inerdi.
- En sonunda sözleri öyle oldu ki, hiç kimse bir şey anlamaz ve (dinlemeye) takat getiremezdi. O yüzden zorunlu olarak meclise az adam gelirdi, bunların sayıları da onyedi onsekizi geçmezdi. Hatta Pîr-i Herevî (Hâce Abdullah Ansarîs), "Ebû Ali Dekkâk'ın sözleri (insanların) düzeyinden fazla yüksek olunca meclisi halktan özgürleşmiş oldu," demiştir.
- Naklederler ki, ilk zamanlarda vecd hallerinin galebesi altında bulunuyordu. Böylesi hal ve hadiseleri genel olarak kabul etmek hiç kimse için mümkün değildir. Öyle olurdu ki, hep, "Ya Rab! Bana bir saman tanesi bağışla ve beni karınca işine ve mesleğine sok!" derdi.
- Münâcâtta şöyle derdi: "Ya Rabbi! Kürsüde senden söz edip bu çeşit bir sürü laf ederek günahına girdiğim için beni rezil etme! Eğer rezil edeceksen bari meclistekilerin huzurunda rüsva etme! Beni bu şekilde sûfilerin murakkası (ve abâsı) içinde bırak, elime bir asa, bir ibrik ver, zira ben sûfilere has olan yaşam tarzını seviyorum. Bundan sonra asaya, abâya ve ibriğe sahip olduğum halde beni cehennem vadilerinden bir vadiye sal ki, ebediyetlere kadar senin hicranından gözlerim kan çanağına dönsün. O vadide senin için ağıtlar yakayım, kendi bedbahtlığıma ağlayayım, gerilerde kalmışlığımın yasını tutayım, böylece yakınında bulunamazsam bile bari ağıtınla avunayım!
- Rabbim, biz amel defterimizi karaladık. Sen ise zamanla saçımızı ağarttın. Ey karanın ve akın yaratıcısı! Lütfet de bizim siyahlaştırdığımızı kendi beyazlaştırdığın işin gerekçesi kıl (ve sil, biz siyahlaştırmasaydık sen neyi beyazlaştıracaktın?)
- Ya İlahi! Seni tahkîkle bilen, her ne kadar seni hiç bulamayacağını biliyorsa da yine de hep seni arar!
- Tutalım ki beni firdevs-i alâya koydun ve yüksek dereceler ikram ettin, bunun daha iyisini elde etme imkânına sahip olur ve bulamazsam bunu ne yapacağım?
- Vefatından sonra üstadı rüyada görüp, Hak Teâlâ sana nasıl muamele yaptı diye

sordular. Dedi ki: "Beni huzurunda durdurup burada ikrar ve itiraf ettiğim günahların cümlesini bağışladı. Yalnızca itiraf etmekten utandığım bir tane günah dışında. Bu günahı söylemek istediğimde kan ter içinde kaldım. Öyle ki yüzümdeki etlerin hepsi şıpır şıpır döküldü!" Neydi o günah? "Küçüklüğümde, hoşuma gittiği için bir oğlana bakmıştım!"

- Bir seferinde onu muazzam bir şekilde kararsız, rahatsız ve ağlarken görüp sordular: Ne oldu üstat? Yoksa dünyaya dönmek mi istiyorsun? "Evet öyle, ama dünya için veya orada meclis kurup konuşmak için değil. Belki iyice giyinip kuşandıktan sonra asamı ele alıp, bütün kapı kapı dolaşıp, asamla kapıları dövüp, 'Etmeyin, eylemeyin, kimden mahrum kaldığınızı bilmiyorsunuz!' diye halka vaaz etmek için!"
- Onu rüyasında gören birisi, Allah sana nasıl muamele etti diye sorar ve şu cevabı alır: "İyi ve kötü olarak her ne yapmışsam hepsini zerresine varıncaya kadar toplayıp önüme koydu, gördüm ki, dağı aştı!"
- Birisi onu beşyüz yıllık genişlikte olan sırat köprüsünden geçerken gördü ve, "Sırat kıldan ince, kılıçtan keskincedir diye haber verilmiyor mu; bu ne hal böyle?" diye sordu. Cevap verdi, "Evet," dedi. "Bu söz doğrudur. Ancak bu gidene göredir. Bir kimse orada ne kadar geniş giderse burada o kadar dar (bir köprüden) gider, orada ne kadar dar gider (ve dinin inceliklerini gözetir) ise burada mutlaka o kadar geniş (bir köprüden) gider!"
- Naklederler ki, üstadın Ebû Bekir Sayrefî adında bir şakirti vardı. Üstadın mezarının başucunda otururdu. Diyor ki: Bir rüya gördüm, mezar açılmış ve içinden üstat çıkmıştı, havada uçmak istiyordu! Sordum: "Nereye gidiyorsun?" Cevap verdi: "Melekûtun zirvesine benim için bir kürsü kurdular, (dünyada) olduğu gibi konuşmak üzere oraya gidiyorum!"
- Naklederler ki, cuma günleri ikindiden sonra gider, üstadın mezarı başında otururdu. Buna bir yıl süreyle devam etmişti. (Üstadın ruhuna hitaben) meclisine geldim demek isterdi. Söz konusu Ebû Bekir'in şöyle dediği hikâye edilir: Üstadın akranından kadı Ebû Ömer vefat ettiği sıralarda bir rüya gördüm. Aynı şekilde (rüyada) üstadın meclisine gidiyordum. Nereye gidiyorsun diyenlere, "Semada melekûtun zirvesinde bulunan üstadın meclisine," deyince dediler ki: Bugün meclis yok, zira kadı Ebû Ömer vefat etmiştir!
- Şeyh Ebû Kâsım Kuşeyrî hikâye eder: Yanına bir genç geldi, durmadan ağlıyordu. "Ne oldu?" diye sordum. Dedi ki, "Akşam rüyamda kıyâmetin koptuğunu ve beni de cehenneme gönderdiklerini gördüm. Beni cehenneme göndermeyin, zira

Ebû Ali Dekkâk'ın meclisine yetişmişimdir," dedim. "Ya, demek onun meclisinde bulundun ha!" dediler. "Elbette," dedim. "Onu alıp cennete götürün," dediler. Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

ŞEYH EBÛ HASAN HARAKÂNÎ

(ö. 425/1034)

Hüzün deryası, dağdan daha sapasağlam, ilahi güneş, sonsuz sema, rabbâni harika ve asrın kutbu Ebû Hasan Harakânî (r.a.) saltanat sahibi şeyhlerin sultanı, âlemdeki abdâl ve evladın kutbu, tarikat ve hakikat ehlinin padişahı, sıfat şahikasının yerleşiği ve marifet sahasının biriciği olup daimi bir biçimde gönlüyle huzur ve müşahede, bedeniyle hudû [huzû: alçakgönüllülük], riyazet ve mücâhede halindeydi. Hakikatlerdeki esrara sahip olup himmeti yüce, mertebesi uluydu. Huzur hakkında muazzam bir marifeti, vur kaç şeklinde mücadele etmede tarif edilemeyecek bir cüreti vardı.

Naklederler ki, şeyh Bâyezîd (ö. 234) yılda bir kere Dihistan'da şehitlerin mezarlarının bulunduğu kum tepeyi ziyarete gelirdi. Harakân'dan geçerken durur ve (havayı koklayıp) bir nefes alırdı. Müritler kendisine, "Ya şeyh! Biz hiçbir şeyin kokusunu alamıyoruz, (sen neye böyle havayı kokluyorsun?)" dediklerinde dedi ki: "Evet, öyle. Ama ben şu vurguncuların kasabasından bir erin kokusunu koklamaktayım. Bu erin adı Alî, künyesi Ebû Hasan olup benden üç derece öndedir. Aile yükü çekiyor, çiftçilik yapıyor ve ağaç dikiyor!" [el-Hânî, 106]

Naklederler ki, şeyh başlangıçta oniki yıl süreyle yatsı namazını Harakân'da cemaatle kılar, Bâyezîd'ın mezarına doğru yönelir: Bistâm'a gelip durur ve, "Ya Rabbi! Bâyezîd'a ihsan ettiğin hil'atten bize bir koku ihsan et," der, sonra geri döner, yatsı namazı için aldığı abdestle Harakân'daki sabah namazı cemaatine yetişirdi.

Naklederler ki, vaktiyle bir soyguncu başını alıp (soygundan sonra bu yola canını feda edip) gitmişti. Bir daha onun ne izini görebilmişler ne de sürebilmişlerdi. Şeyh derdi ki: Ben bu davanın peşine düşme bakımından bir soyguncudan daha aşağı kalamam! Sonra da başını Bâyezîd'ın (mezarının) toprağına koydu, kendisini ona feda etti, ama bu toprak üzerine sırtını koyup (arkası üzere) yatmazdı. Nihayet bundan oniki yıl sonra topraktan, "Ey Ebû Hasan! Oturma zamanı geldi," diye bir seda gelince şeyh, "Ey Bâyezîd! Tüm himmetini tut, zira ben bir ümmiyim, şeriattan bir şey bilmiyorum, Kur'ân da öğrenmedim," diye karşılık verdi. Tekrar avaz geldi: "Ey Ebû'l-Hasan! Bana verilen, senin yüzü suyun hürmetine verilmiştir!" "Bu nasıl olur ki, sen benden yüzotuz yıl önce yaşadın!" "Evet, öyle, ama ben Harakân'dan ge-

çerken Harakân'dan (doğup) semaya yükselen bir nur görürdüm. Otuz yıl Allah'tan hacet diledim durdum, nihayet, "Ey Bâyezîd! O nuru hürmetle şefaatçı getir ki, hacetini görelim," diye sırrıma nida olundu. "Ya Rab! O nur kimindir ve o kişi neredédir?" dedim. Hâtiften yine ses geldi: "O bizim has kulumuzun nurudur, ona Ebû'l-Hasan derler. Bu nuru şefaatçı kıl ki, hacetin görülsün!"

Şeyh diyor ki, "Harakân'a varınca yirmi dört günde Kur'ân'ı bellemiştim." Başka bir rivayet de, "Bâyezîd bana Fâtihadan başla dedi ve ben de Harakân'a gelince Kur'ân'ı hatmettim" şeklindedir.

Naklederler ki, küçücük bir bağı vardı. Burasını bir kere belledi, gümüş çıktı, bir kere daha belledi, altın çıktı, bir defa daha belleyince de inci ve mücevherat çıktı. Bunun üzerine dedi ki: "Ya Rab! Beni bununla avutma. Ben dünyayla senden yüz çevirmem!"

Bazen öyle olurdu ki, öküzleri sabana koşar, namaz vakti gelince namaza durur, şeyh namazdan dönene kadar öküzler eskisi gibi saban sürmeye devam ederlerdi.

Ömer Ebû'l Abbâs şeyhe, "Gel, ikimiz elele verip şu ağacı kökünden söküp atalım," dedi. Bu ağaç öğle sıcağında bin koyunun gölge ihtiyacını karşılıyordu. Şeyh bu teklife karşı şöyle dedi: "Gel, ikimiz elele verip kerem sahibi Hakkın lütuf elini tutalım ve şu iki âlemin üzerine çıkalım, böylece cennete de cehenneme de iltifat etmiş olmayalım!"

Bir gün Şeyhu'l-Meşayih (İbn Hafîf Şirâzî) onun yanına geldi. Şeyhin önüne su dolu bir tas konulmuştu. Şeyhu'l-Meşayih elini suya sokup canlı bir balık çıkardı. Şeyh Ebû'l-Hasan, "Sudan balık çıkarmak kolaydır, sudan ateş çıkarmak gerekir," dedi. Şeyhu'l-Meşayih, "Öyleyse gel şu kızgın fırına girip oturalım, kim sağ olarak çıkacak," dedi. Bunun üzerine şeyh, "Ey Abâ Abdullah! Gel de kendi yokluğumuzla (o fırına) girelim, bakalım onun varlığıyla kim çıkacak?" deyince Şeyhu'l-Meşayih hiçbir şey söyleyemedi.

Şeyhu'l-Meşayih'in şöyle dediği nakledilir: "Otuz yıldır şeyh Ebû Hasan'ın korkusundan gözüme uyku girmemiştir, nereye adım atsam onun oraya benden önce ayak bastığını görürdüm. Hatta iki yıldır Bistâm'daki Bâyezîd'ın mezarına ondan önce varmak istiyorum, ama bunu başaramıyorum. Zira üç fersah olan Harakân'dan gelip benden önce oraya varmaktadır."

Meğer söz sırasında şeyh, "Bu yola talip olan herkesin kıblesi (kendini göstererek) budur," demiş ve serçe parmağıyla işaret edip dört parmağını kapatmış. Her nasılsa bu söz Şeyhu'l-Meşayih'e anlatılmış, o da gayretinden ve kıskançlığından, "Başka bir kıble ortaya çıktığına göre malum kıblenin yolunu kapatmamız gerek,"

demiş, böylece de haccın yolu kapanmış oldu. Bu yüzden o yıl hacca gidenlerden kimi helak oldu, kimi soyuldu, kimi de varacağı yere varamadı. Ertesi yıl dervişin biri şeyhe, "Halkı Allah'ın evinden alıkoymakta ne mana vardır?" diye sordu. Sonra Şeyhu'l-Meşayih'in bir işareti üzerine yol tekrar açıldı, sonra yine aynı derviş, "Bunca halk mahvolduktan sonra bunu neyleyelim?" diye söylendi. Şeyhu'l-Meşayih, "Evet! Fillerin çatıştıkları bir yerde arada kalan birkaç sinek ezilir, ama bunun ne önemi vardır?" demişti.

Naklederler ki, vaktiyle sefere çıkmış olan bir cemaat ona, "Ey şeyh! Yol korkulu, karşılaştığımız bir belayı savuşturmak için bize bir dua öğret," demişlerdi. Şeyh de, "Bela yüz gösterdiğinde Ebû Hasan'ı (beni) anınız (ve ondan medet umunuz!)" dedi, ama bu söz o cemaatin hoşuna gitmedi, yola düşüp giderken vurguncular yollarını kesip kendilerine kastetti. Onlardan birisi derhal şeyhi hatırlayıp onların gözlerinde kayboldu, ayyârlar ve haramiler, "Burada birisi vardı, nereye gitti? Ne onu ne de eşeğini ve yükünü göremiyoruz!" diye bağırıp çağırmaya başladılar. Bu yüzden ona da kumaşlarına da hiçbir zarar gelmemişti. Diğerleriyse çıplak ve malları soyulmuş bir halde ortada kaldılar. Öbür adamı selamete ermiş bir halde görünce şaşkınlık içinde kaldılar. O da bunun nedenini anlattı. Şeyhin yanına döndüklerinde, "Allah hakkı için bunun nedeninin ne olduğunu açıkla! Biz hep Allah'ı andık (ve Onu imdada çağırdık), ama işimiz yoluna girmedi, o tek başına seni andı (ve imdada çağırdı) onların gözlerinden kayboldu," dediler. Şeyh dedi ki: "Siz Allah'ı mecazi olarak (imdada) çağırdınız, Ebû'l-Hasan ise hakikat olarak çağırdı. Siz Ebû'l-Hasan'ı zikrediniz, Ebû'l-Hasan da sizin için Allah'ı zikreder, böylece işiniz görülür. Şayet mecazi olarak ve âdet yerini bulsun diye Allah'ı zikrederseniz, bunun faydası olmaz!"

Naklederler ki, müridin biri, "Âlemin Kutbu'nu görmem için bana destur ver," diye şeyhten rica edip Lübnan Dağı'na gitti. Lübnan'a varınca bir cemaat gördü, yüzleri kıbleye dönük olarak oturmuşlar, önlerinde bir cenaze, ama namaz kılmıyorlar. Mürit sordu: "Niçin cenaze namazı kılmıyorsunuz?" Cevap verdiler: "Âlemin Kutbu'nun gelmesi gerek, Kutub bir günde beş kere buraya gelip imamlık yapar. Bunun üzerine mürit sevinir. Bir zaman geçtikten sonra herkeste bir kıpırdanma görülür. Mürit diyor ki: Şeyhi önde durup namaz kıldırırken görünce dehşete düşüp kendimden geçtim. Kendime gelince gördüm ki, ölü toprağa verilmiş şeyh de gitmiş. "Tekrar ne zaman gelir?" dedim. "Önümüzdeki namaz vakti," dediler. Bunun üzerine sızlanarak, "Ben onun müridiyim, ona karşı böyle böyle demiştim, bir süreden beri yollarda sürünüp duruyorum, aman nezdinde şefaatçı olunuz da beni Ha-

rakân'a götürsün," diye yalvardım. Namaz vakti olunca şeyhin oraya tekrar geldiğini gördüm, ileri geçti. Selam verince elimi ona attım, üzerimi bir dehşet kapladı, kendime gelince Rey'deki çarşı başına geldiğimi gördüm. Harakân'a yöneldim. Şeyh beni görünce dedi ki: "Gördüğün şeyi göstermemen şart. Zira ben Allah'tan bu âlemde de o âlemde de beni halktan gizlemesini ve yaşayan bir insan (arif ve büyük) dışında hiç kimsenin beni görmemesini istedim, öyle de oldu. O istisna da Bâyezîd'dır."

Naklederler ki, bir imam Irak'ta hadis dinliyor (ve öğreniyordu). Şeyh, "Burada isnâdı daha âli olan biri yok mu?" diye sordu. İmam, "Öyle biri yok," dedi. Şeyh, "Ben ümmi birisiyim, Hak Teâlâ bana her ne vermişse minnet etmemiştir, ama kendi ilmini bana verdi ve bunu minnet etti," dedi. İmam, "Ey şeyh! Sen kimden duyuyor ve hadis belliyorsun?" diye sordu. Şeyh, "Resul'den (s.a.v.)," dedi. Ama bu söz adamın hoşuna gitmedi, onu kabul etmedi. Gece rüyasında gördüğü o büyük Zat (s.a.v.) kendisine, "Civanmertler doğru söylerler," dedi. Ertesi gün adam gelip hadis okuma işine başladı. Öyle bir yere geldi ki şeyh, "Bu Peygamber'in hadisi değildir," dedi. İmam, "Nereden ve neyle biliyorsun?" diye sordu. Şeyh, "Sen hadis okumaya başladığın an benim iki gözüm Peygamber'in (s.a.v.) iki kaşı üzerindeydi. Kaşlarını çatınca bu hadisin Ona ait olmadığı bana malum oldu," diye karşılık verdi.

Abdullah Ansarî anlatıyor: Ayağıma bukağı vurup Belh'e götürüyorlardı. Bütün yol boyunca behemehal başıma gelen bu durum bir yerde ayağımla edebe uymayan bir şey yaptığım için gelmiştir diye düşünüp durdum. Şehrin merkezine ulaşınca, "Evini taşa tutmak için halk dama taş yığdı," dediler. O saatte bana keşfen bildim ki; bir gün şeyhin seccadesini seriyordum, ayağımın ucu üzerine geldi. (Bunu hatırlayıp içimden tevbe edince) derhal gördüm ki, (evimi taşlamak için havaya kalkan) eller olduğu gibi kaldı, taş atmaya kadir olamadılar."

Naklederler ki, şeyh Ebû Said şeyhin yanına geldiği zaman evde hanımının pişirdiği arpadan yapılmış sayılı birkaç yufka vardı. Şeyh kadına, "Şu yufkaların üzerine bir hamur örtüsü at, bu örtünün altından elini sok, dilediğin kadar ekmek çıkar, ama sakın örtüyü kaldırma," diye tembih etti ve kadın da öyle yaptı. Naklederler ki, kalabalık bir halk topluluğu geldiği halde hizmetkâr durmadan örtünün altından yufka çıkarıyor, ama yine de tükenmiyordu. Nihayet bir seferinde örtüyü kaldırınca yufka kalmadı. Şeyh, "Hata ettin, eğer örtüyü kaldırmamış olsaydın kıyamete kadar bunun altından ekmek çıkarıp duracaklardı," dedi. Yemek yeme işi bitince şeyh Ebû Said, "Acaba bir şeyler söylenmesi (ve ilahiler okunması) için destur var mıdır?" diye sordu. Şeyh de, "Bende semâ yapma arzusu yok, ama size uyarak

dinlerim," dedi ve elini yastığa dayadı. Bir beyit okundu, şeyh tüm ömür boyu semâları hep bu şekilde dinlerdi. Şeyhin iki müridi vardı, birine Ebû Bekir Harakî derlerdi. İkisi de bu mecliste o kadar çok semânın etkisinde kaldılar ki, ikisinin de alın damarları çatladı ve al (kan) aktı. Ebû Said başını kaldırıp, "Ey şeyh! Ayağa kalkmanın ve semâ yapmanın zamanı geldi," dedi. Şeyh de semâya kalkıp üç defa abâsını salladı ve yedi defa da ayağını yere vurdu. Bunun üzerine hangâhın bütün duvarları ona uyup cümbüşe başladı. O zaman Ebû Said, "Sakin ol, zira binanın duvarları harap olacak," dedikten sonra, "Allah'ın izzetine ant olsun ki, arz ve sema sana uyup semâ etmedeler," diye ekledi. Şöyle rivayet ederler ki: (Bu durumun dehşet ve azametinden) o havalide süt bebekleri kırk gün (ağızlarına meme) almamışlardı!

Nakledildiğine göre Ebû Said, "Şiblî ve (raksta ona uyan) müritleri tûbâ ağacının gölgesinde bir araya gelmişlerdi. Vecde gelip döndüğü sırada ben Şiblî'nin hırkâsının ucunu görmüştüm," demişti. Sonra şeyh ona, "Ey Ebû Said! Semâ, yukarıda ta arşa kadar, aşağıda ta yerin dibine kadar olan saha kendisine fetholunan kimse için her türlü tartışmanın ötesinde ve layık olur," dedikten sonra sohbette bulunanlara hitaben, "Eğer size niçin raksediyorsunuz diye sorsalar, öyle kimselere uyarak kalkıp raksediyoruz ki, onlar işte böyledir deyiniz. Bu babta en aşağı mertebe budur," dedi.

Naklederler ki, şeyh Ebû Said'le şeyh Ebû Hasan, "Birindeki bast öbürüne, öbüründeki kabz berikine geçsin," istediler. Birbirlerini kucaklayınca iki nitelik yer değiştirdi. Şeyh Ebû Said o gece sabaha kadar başını dizine koymuş bir halde konuşuyor ve ağlıyordu. Şeyh Ebû Hasan bütün gece boyunca naralar atıp raksetmişti. Sabah olunca Ebû Hasan gelip, "Ey şeyh! Hüznü bana iade et, zira ben o hüzünden daha çok hoşlanıyorum," dedi. Sonra bu iki nitelik tekrar yer değiştirdi. Şeyh daha sonra Ebû Said'e, "Yarın kıyamet kopunca ortalarda görünme, zira sen hep (cemâl) ve lütufsun, bu yüzden katlanamazsın, (celâl ve kahr olduğum için) önce ben gidip kıyametteki dehşeti dindireyim, daha sonra sen gelirsin," dedi, sonra sözüne devamla, "Allah bir kâfire öyle bir kuvvet vermiştir ki, Musa'nın ordusunun başına indirmesi için dört fersahlık bir dağı kesip götürmüştü. Eğer bir mümine kıyametin dehşetini dindirme kuvvetini verirse, bunda şaşılacak ne var?" dedi. Bundan sonra şeyh Ebû Said geri dönüp giderken eşikteki bir taşa sakalını sürdü. Şeyh Ebû Hasan ona hürmeten bu taşın eşikten sökülüp mihraba yerleştirilmesini emretti. Öyle yapıldı. Gece oldu, sabah olunca o taşın eski yerine geldiğini gördü. Bir kere daha götürüp mihraba yerleştirdiler. Ama taşın ertesi sabah yine eski yerine geldiği görüldü. Üçüncü defa da aynı şey olunca Ebû Hasan, "Şimdi taşı eşikte bırakınız, zira şeyh

Ebû Said bol bol lütufta bulunmaktadır," dedi. Sonra oradan geçen yolun kapatılıp başkà bir yerden açılmasını emretti. Daha sonra şeyh Ebû Hasan vedalaşmak için Ebû Said'e gittiğinde, "Ben seni kendime veliaht olarak seçtim. Otuz yıl var ki, gönlümdeki şeylerden, kendisine birkaç söz söyleyebileceğim birisini Haktan isteyip durdum. Şimdiye kadar Ondan dinlediğim gibi, gönlümdekileri anlatmaya kimseyi mahrem olarak bulmadım, nihayet bana seni gönderdi," dedi. Ebû Said ister istemez burada fazla bir şey söyleyememişti. Sonradan neden orada bir şey söylemedin diyenlere, "Çünkü bizi dinlemek için göndermişlerdi. Bir derya için bir sözcü yeter," dedi. "Ben pişmiş bir tuğlaydım, Harakân'a varınca cevher oldum," demişti.

Naklederler ki, şeyh Ebû Said, şeyh Ebû Hasan'ın oğlunun da hazır bulunduğu bir sırada kürsüde şunu söylemişti: "Nübüvvet çağından günümüze gelinceye kadar nefslerinden kurtulup tertemiz bir şekilde onun dışına çıkan kimseler bir akde ermişler, (sayıları sınırlı) isterseniz cümlesini sayarım, şurada nefsinden arınan biri varsa o da şu efendinin babasıdır," deyip Ebû Hasan'ın oğluna işaret etti.

Üstat Ebû Kâsım Kuşeyrî anlatıyor: Harakân vilayetine geldiğimde o pirin haşmetinden fesahatım son bulmuş ve ifade gücüm kalmamıştı. Hatta veliliğimden azlolundum sanmıştım.

Naklederler ki, Ebû Ali İbn Sinâ şeyhin şöhretini duyunca Harakân'a gider, şeyhin evine varınca şeyh oduna gitmiş olur. "Şeyh nerede?" diye sorar. Karısı, "O sahtekâr ve zındığı ne yapacaksın?" diye karşılık verir. Bunun gibi şeyhi üzen pek çok laf eden karısı şeyhi inkâr eden cadaloz ve yaman bir kadındı!

İbn Sinâ şeyhi görmek için sahraya gider, şeyhin geldiğini, yükünü de bir arslanın ağzında getirdiğini görünce, "Ey şeyh! Bu ne hal?" diye sorar. Şeyh, "İşte böyle, biz o kurdun –karısını kastediyor– yükünü çekmesek, arslan bizim bu yükümüzü bu şekilde çekmez," diye cevap verdi. Sonra birlikte eve geldiler. İbn Sinâ oturdu, söze başladı ve çok konuştu. Şeyh duvarı tamir için çamur karmıştı, canı sıkıldığından kalktı ve, "Beni mazur gör, şu duvarı onarmam gerek," deyip duvarın üstüne çıktı. Ancak aniden elindeki çekiç yere düştü. İbn Sinâ çekici eline vermek için eğildi, ama o çekicin bulunduğu yere varmadan çekiç kendiliğinden kalkıp şeyhin eline vardı. Burada İbn Sinâ tamamıyla kendinden geçti ve şeyhin bu konudaki sözleri hakkında kendisinde büyük bir tasdik doğdu. Bundan sonra malum olduğu üzere felsefenin yolunu tuttu.

Bağdat'ta vezir olan Adudu'd-Devle'nin karnında bir hastalık çıktı, bütün tabipler toplandıkları halde bu derdin devasını bulmada âciz kaldılar. Nihayet şeyhin nalınlarını getirip karnına koymadan Hak Teâlâ ona şifa vermedi.

Naklederler ki, birisi geldi ve hırka giymek istiyorum dedi. Şeyh, "Bizim bir meselemiz var, eğer buna cevap verebilirsen hırkaya layıksın," dedi ve sorusunu sordu: "Eğer bir erkek çarşaf giyerse kadın olur mu?" Hayır. "Aynı şekilde şayet sen de bu yolun eri değilsen bu murakkayı giymekle er olamazsın!"

Naklederler ki, şeyhin yanına gelen birisi, "Destur ver de halkı Hakka davet edeyim," dedi. Şeyh, "Halkı kendine davet etme halin son bulmadıkça asla!" dedi. Adam, "Ey şeyh! Halkı kendine ve nefsine davet mümkün mü?" diye sordu. Şeyh dedi ki: "Evet, evet. Başka birisi davet eder de bu davet senin hoşuna gitmezse bu başkalarını kendine davet etmiş olmanın nişanı olur!"

Vaktiyle sultan Mahmud, İyâz'a, "Kendi hil'atimi sana giydirip yalın kılıcı kölelerimin yaptıkları tarzda başının üstünde tutacağım (seni padişah, kendimi köle kıyafetine sokacağım)" diye vaat etmişti. Mahmud şeyhi ziyarete geldiğinde, bir elçi aracılığıyla, "Sultan senin için Gazne'den buraya geldi, sen de onun için hangâhtan çıkıp çadırına gel," diye şeyhe haber salmış, ayrıca elçiye, "Eğer gelmezse kendisine Hak Teâlâ'nın **"Allah'a itaat ediniz, resule ve sizden olan ulûlemre de itaat ediniz"** [NİSÂ 4:59] sözünü okuyunuz," demişti. Elçi haberi ulaştırınca şeyh, "Beni mazur görün," dedi. O zaman ayeti okudular. Şeyh, "Gidin ve Mahmud'a deyin ki: 'Allah'a itaat ediniz'e öylesine batmışım ki, 'Resul'e itaat ediniz'de bulunmaktan dahi hicap ediyorum. Ulûlemr ibaresine nereden ulaşırım?" dedi. Elçi geri dönüp Mahmud'a şeyhin sözlerini nakletti. Bu sözler Mahmud'un yüreğine dokundu ve, "Haydi kalkınız, zira o bizim sandığımız kimselerden değildir," dedi. Sonra kendi elbisesini İyâz'a verip giydirdi ve on tane cariyeyi de erkek kölelerin kıyafetine soktu, kendisi de silahtar olarak İyâz'ın önüne düştü, niyeti şeyhi imtihan etmekti. Şeyhin zaviyesinin yolunu tuttu, savmaanın kapısından içeri girince selam verdi. Şeyh aleykümselam dedi, ama ayağa kalkmadı, sonra yüzünü Mahmud'a çevirdi, İyâz'a hiç bakmadı. Mahmud, "Sultan için ayağa kalkmadınız? Bütün bunlar tuzak mı olduyor?" dedi. Şeyh, "Evet, tuzaktır, ama bu tuzakla avlanacak kuş sen değilsin," dedi. Sonra Mahmud'un elinden tutup, "Madem seni öne geçirmişler, şöyle öne gel," bakalım dedi. Mahmud, "Bana söz söyle, öğüt ver," dedi. Şeyh, "Şu namahremleri dışarı gönder," dedi. Bunun üzerine Mahmud işaret etti, namahremlerin hepsi dışarı çıktı. Mahmud, "Bana Bâyezîd'dan bir hikâye söyle," dedi. Şeyh, "Bâyezîd demiştir ki, her kim beni görürse alnına bedbahtlık yazısı yazılmaktan emin olur," dedi. Mahmud, "İyi, ama onun rütbesi peygamberlerinkinden daha mı büyüktür? Ebû Cehil, Ebû Leheb ve başka bir sürü inkârcı onu gördükleri halde yine de cehennemlik olan talihsizlerden oldular," dedi. Şeyh, Mahmud'a, "Edebe dikkat et, kendi vilayetinden tasarrufta bulun,

zira hakikatte Mustafa'yı (s.a.v.) onun dört dostundan ve ashâbından başkası görmemiştir. Bunun delili nedir, bilir misin? **'Görüyorsun ki, onlar sana bakıyorlar, ama (seni olduğun gibi) görmüyorlar'** [A'RÂF 7:198] ayeti." Bu söz Mahmud'un hoşuna gitti ve, "Bana öğüt ver," dedi. [el-Hânî, 106] Şeyh, "Şu dört şeye dikkat et: Günahlardan sakın, namazı cemaatle kıl, cömert ol, Allah'ın yarattıklarına şefkat göster," dedi. Mahmud, "Bana dua et," dedi. Şeyh, " **'Allahım, iman sahibi erkek ve kadınları affet'** [İBRAHİM 14:41] derken sana da dua etmiş oluyorum," dedi. Mahmud, "Özel olarak dua et," dedi. Şeyh, "Ey Mahmud; sonun mahmud (makbul) olsun," dedi. Sonra Mahmud şeyhin önüne bir kese altın koydu, şeyh de onun önüne arpadan yapılmış bir yufka koydu ve, "Buyur, ye," dedi. Mahmud ekmeği çiğniyor, ama ekmek boğazından geçmiyordu. Şeyh, "Galiba boğazına durdu," dedi. Mahmud, "Evet öyle," dedi. Şeyh, "İster misin ki, bu altın kese de bizim boğazımıza dursun? Kaldır şunu, zira biz onu üç defa boşamışızdır," dedi. Mahmud, "Mutlaka bir şey yapmalısın, (bu parayı bir yere harcamalısın)" dedi. Şeyh, "Kesinlikle olmaz," dedi. Mahmud, "Şu halde bana senden bir hatıra ver," dedi. Şeyh de kendisinden bir yadigâr olmak üzere hâki gömleğini ona verdi. Mahmud geri dönerken, "Ey şeyh! Zaviyen de hoşmuş," dedi. Şeyh, "Bunca şeylerin var! Sana bu da mı gerek?" dedi. Sonra Mahmud oradan ayrılacağı zaman şeyh ayağa kaltı. Mahmud, "İlk defa geldiğimde iltifat etmemiştin, şimdiyse ayağa kalkıyorsun. O hal neydi, bu ikram nedir?" diye sordu. Şeyh, "Önce sultanlık gururu ve imtihan için geldin, şimdi gönül kırıklığı ve dervişlik haliyle gidiyorsun ve dervişlik devletinin güneşi üzerinde ışıldamaya başladı. Daha önce sultan olduğun için kalkmadım, şimdi derviş olduğun için kalkıyorum," dedi. Sonra sultan gazâya gitmek üzere oradan ayrıldı, Sevmenât'a geldi. İçine mağlup olma korkusu düşmüştü. Birden atından inip bir köşeye çekildi, yüzünü toprağa koydu ve şeyhin gömleğini eline alıp, "Ya İlahi! Şu hırkanın sahibinin yüzü suyu hürmetine şu kâfirlere karşı bize zafer verirsen ganimet olarak ele geçireceğim her şeyi dervişlere vereceğim," diye dua eder etmez kâfirlerin tarafında bir toz ve duman koptu. Karanlıkta kılıçlarını birbirine saplayıp birbirlerini katlettiler ve dağılıp gittiler. Böylece İslam askeri zafer kazandı. O gece Mahmud bir rüya gördü. Şeyh diyordu ki: "Hırkamızın yüzü suyu hürmetine Hakkın dergâhında muzaffer oldun, eğer o anda isteseydin kâfirlerin tümüne İslamı nasip ederdin."

Bir gece şeyhin, "Bu gece falan sahrada vurgun vuruyorlar, şu kadar kişiyi de yaraladılar," dediği rivayet edilir. Durumu soruşturduklarında verilen haberin aynen olduğu anlaşıldı. Şaşılacak şeydir ki aynı gece şeyhin oğlunun kafasını kesip eşiğinin önüne attılar ve şeyhin bundan hiç haberi olmadı. Şeyhi inkâr eden karısı, "Ne de-

meli o kimseye ki, şu kadar fersah uzaklıkta geçen bir olayı haber veriyor, ama oğlunun kafasını vurup kapısına attıkları halde bundan haberi olmuyor?" diye mırıldandı. Şeyh dedi ki: "Evet, dediğin doğrudur, ama biz onu gördüğümüz an aradaki perde kaldırılmıştı, oğlanı katlettikleri an ise perde çekmişlerdi." Sonra anası oğlanın kafasını gördü. Örgülü saçını kesip başın üzerine koydu, ağıt söylemeye başladı. Şeyh de sakalından bir parça kesip başın üzerine koyduktan sonra dedi ki: "Bunun tohumunu ikimiz birlikte ektik. Olan da ikimize oldu, sen saçını kestin, ben de sakalımı!"

Naklederler ki, vaktiyle şeyh kırk dervişle zaviyede oturuyordu, bir haftadır hiç yemek yememişlerdi. Bu arada biri gelip bir yük un, bir de koyun getirdi ve, "Bunları sûfilere getirdim," dedi. Şeyh bunu duyunca, "İçinizden kim (gerçek sûfi olmuş ve) tasavvufa olan nispetini sıhhatli hale getirmişse (bunu) alsın, ben sûfilikten söz etme cesaretini kendimde göremiyorum," dedi. Bunun üzerine hepsi de nefeslerini içeri çektiler, gelene ilgi göstermediler. Nihayet adam unu da, koyunu da alıp geri götürdü.

Şeyhin şöyle dediği nakledilir: İki kardeş vardı, bir de anaları. Her gece (nöbetleşerek) kardeşlerden biri annenin, diğeri Allah'ın hizmetiyle meşgul olurdu. Allah'ın hizmetiyle meşgul olan kardeş, Rabbine hizmet ettiği için memnundu, kardeşine, "Bu gece de Allah'a hizmet etme hakkından benim için feragat et," dedi. O da: "Peki, öyle olsun," dedi. O gece Allah'a hizmet yolunda başını secdeye koydu, bir rüya gördü, bir ses: "Kardeşini affettik, seni de onun hatırı için bağışladık," dedi. O, "Ama ben Allah hizmetindeyim, o ise anne hizmetinde; beni onun ameli sayesinde mi bağışlıyorsunuz?" dedi. Ses, "Evet, öyle. Zira senin yaptığın işe bizim hiç ihtiyacımız yok, oysa kardeşinin yaptığı hizmete annenin mutlak ihtiyacı vardır," dedi.

Naklederler ki, şeyh kırk yıl başını yastığa koymamıştı. Bu süre boyunca yatsı abdestiyle sabah namazını kılardı. Bir gün aniden yastık istedi, sohbete katılanlar sevinmişler ve, "Ya şeyh! Ne oldu?" demişler. Şeyh demiş ki: "Ebû'l-Hasan Hak Teâlâ'nın (ibadetimize) muhtaç olmadığını bu gece görmüştür!"

Mustafa (s.a.v.), *"Her kim iki rekât namaz kılar ve namaz boyunca da dünya düşüncesi hiç aklından geçmezse bütün günahları dökülür ve anasından doğduğu gün gibi günahsız kalır,"* demişti. İmam Ahmed bu hadisin hükmünü gerçekleştirmek için dünya düşüncesini aklından bir kere geçirmeden o namazı eda edip selam verince oğluna, "Dünya düşüncesinin aklımdan geçmediği o namazı kıldım," diye müjde verirdi. Meğer bu hikâyeyi şeyhe nakletmişler. Şeyh de demiş ki: "Şu kulübede oturmuş bu Ebû'l-Hasan var ya, otuzyıldır Hak dışında aklından bir tek düşünce geçmemiştir!"

Naklederler ki, bir gün sırtında hırka bulunan biri havadan çıkageldi. Şeyhin önüne kondu, bir yandan kanatlarını yere vururken öte yandan, "Zamanın Cüneyd'i benim, zamanın Şiblî'si benim, zamanın Bâyezîd'ı benim," diyordu. Şeyh bunun üzerine kalkıp ayağını yere vurdu ve, "Zamanın Mustafa'sı benim. Zamanın Hudâ'sı benim," dedi. Bunun anlamı Hüseyn bin Mansur Hallac'ın ene'l-Hak sözünde açıkladığımız gibi mahv halinde bulunmaktan ibarettir. Nitekim sünnete muhalif olacak şekilde evliya üzerinde hiçbir ayıp geçerli olmaz demişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), *"Ben Rahman'ın nefesini Yemen tarafında buluyorum"* buyurmuştu (ve Allah'ın kokusunu Veysel Karanî'den almıştı).

Naklederler ki, bir gün ferah bir haldeyken şeyh bazı sözler söyledi. Bunun üzerine, "Ey Ebû'l-Hasan! Halktan (doğrusu ölümden olmalı) korkmuyor musun?" diye sırrına nida geldi. "İlahi, bir kardeşim var, devamlı olarak ölümden (ve halktan) korkar durur, ama ben korkmuyorum," dedi. Yine nida gelir: "İlk gece Münkir ve Nekir'den korkar mısın?" "Ağzında yalnızca dört dişi kalmış (ihtiyar) bir deve çan sesinden (ve seferden) korkmaz!" Yine ses gelir: "Kıyametten ve oradaki meşakkatlerden korkuyor musun?" "Şöyle düşünüyorum: Yarın kıyamet günü beni topraktan çıkardığın ve halkı arasatta huzurunda topladığın an, ben orda kendi Ebû'l-Hasan'lık gömleğimi baştan çıkarıp atacağım, vahdaniyet ummanına dalacağım, ta ki her şey bir olsun, Ebû'l-Hasan diye biri kalmasın, korkma müvekkili ve recâ müjdecisi (cehennem korkusu, cennet ümidi) üzerimde etkili olmasın! Beni ilahi yüzü görmekten alıkoymasın!"

Naklederler ki, bir gece namaz kılıyorken, "işte Ebû'l-Hasan! İster misin sende var olduğunu bildiğimiz (nefsani ve süfli) şeyleri halka anlatayım da seni taşlasınlar!" diye bir ses duyunca şeyh hemen, "İster misin ki, sende var olarak bildiğim rahmeti ve gördüğüm keremi halka anlatayım da hiç kimse sana secde etmesin," diye karşılık verdi. Bunun üzerine avaz geldi: "Hayır! Ne sen onu yap ne de ben bunu!"

Bir kere şöyle (naz ve) niyaz ediyordu: "İlahi! Canımı almaya Azrail'i bana gönderme, zira ben canımı ona vermem, bunu ondan almadım ki ona iade edeyim. Ben ruhumu senden almışım ve senden başkasına da teslim etmem!"

Sözleri

- Bir daha göze hiç görünmemek üzere başımı kendi yokluğumun içine soktum, senin varlığınla zahir olup seni bir zerreyle bilene kadar kesinlikle başımı kaldırmam!

- Sırrıma, "İman nedir?" diye nida olundu. "Ya İlahi! Bana verdiğin iman tamdır!" dedim.
- "Sen bizsin, biz de seniz," diye nida geldi. Oysa biz, "Sen ilahsın, bizse âciz kul," diyoruz, değil mi?
- Hazret'ten bir hitap ve bir nida geldi: Korkma, biz halktan seni istemiş değiliz.
- Aziz ve Celil olan Allah halktan kulluğun işaretini, benden ise (efendiliğin ve) ilahiliğin nişanını talep etmiştir.
- Arşın çevresine vardığımda saf saf dizilmiş meleklerin, "Bizler kerubileriz, Allah'a yakın olanlarız, masumlarız," diye övünerek beni karşıladıklarını gördüm ve ben de, "Biz de Allahiyânız [Allah adamı]," dedim (ve onlara karşı övündüm). Bunun üzerine hepsi de mahcup oldular, onlara verdiğim cevaptan dolayı şeyhler sevindiler.
- Hak Teâlâ fikir kapısını bana açtı (ve dedi ki): "Sıfatı bulunmayan ve vasfolunmayan bir şey karşılığında seni şeytandan satın aldım. İmdi ona nasıl sahip olduğuna dikkat et."
- Üç şey dışında her şeyi nihai noktasına kadar biliyorum: Nefsin oyunlarının nihai noktasını, Mustafa'nın (s.a.v.) sahip olduğu derecelerin nihai noktasını ve marifetin nihai noktasını bilmiyorum.
- Beni toprağa koyduklarında şiddetli bir rüzgâr eserek yedi semayı ve arzı benimle doldurur. Ben ise göze görünmem!
- Şeyh, "Allah bize öyle bir ayak vermiştir ki, bir adımda arştan arzın dibine kadar gider ve arzın dibinden de arşa döneriz, sonra da hiçbir yere gitmediğimizi biliriz," dedi. Allah'tan nida geldi: "Öyle adımı olan bir kimse nerelere varmış olur? (Hesab et!)" Ben de dedim ki: "Uzun sefer de biziz, kısa sefer de; nice zamandan beri kendi peşimden (gidiyor ve çevremde) dolaşıyorum!"
- Allah'tan dört bin kelam işittim. On bin bile olsaydı yine ortaya çıkan şeyin sonu bulunmazdı!
- Öyle bir kudretim var ki, eğer siyah bir abânın Rûm dibası olmasını istesem öyle olur. Şükürler olsun aşkın ve mukaddes Allah'a ki, hakiki hal hem de öyledir. Yani gönlümü dünya ve ahiretten alıyor, Allah'a götürüyorum (bu gücümü ancak bu işte kullanıyorum).
- Bir kimse ki, kendisiyle Allah arasında yerden göğe, gökten arşa; arştan Kâbe-i Kavseyn'e, Kâbe-i Kavseyn'den nur makamına kadar giden (uzun bir mesafe ve) yol vardır. Eğer o kimse kendisi için bir sinek kadar kıymet görürse iyi birisi değildir.

- Hakkın nimetlerinin iyi bir borçlusuyum (varlığımı Ona borçluyum), yani tüm mevcudiyetim hakikatte Hakta mahvolmuştur, geriye kalan yalnızca hayaldir.
- Gönlümde olanın yalnızca bir damlası dışarı çıksaydı, âlem Nûh (a.s.) zamanındaki gibi (tufan) olurdu.
- Ben sizden ayrıldıktan sonra bile şayet Kaf Dağının ardında bulunan çocuklarımdan birine Azrail gelse de canını almaya kalksa, ama ona karşı şiddetli davransa, mezardan elimi çıkarıp Allah'ın lütfunu onun dudakları ve dişleri üzerine dökerim.
- Bana ilahi bir şey (lütf) ettiler. Bunun üzerine yüzümü Allah'a çevirip dedim ki: "İlahi! Şayet Âdem zamanından kıyamete kadar hiç kimsenin ağzına konulmamış sana ait bir şeyi bana verirsen ne âlâ, yoksa ben kesinlikle başkalarının artığını yiyemem!"
- Âdem (a.s.) zamanından şu ana, şu andan kıyamete kadar şeyhlere yaptığı iyiliği yalnızca sizin şeyhinize, müritlere yaptığı iyiliği de yalnızca sizlere yapmıştır! Her gece akşam namazında Allah'ın huzurunda nefs muhasebesi yapmazsam o gece rahat edemem!
- Kendimi, tek başıma bir mahluk olarak görmedikçe amelimi ihlaslı olarak görmedim.
- Şayet ulu ve yüce Allah zamanımızda güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar olan alandaki halkı (ve tüm varlıkları) kıyamet günü bana bağışlasa şu baştaki gözle dönüp bakmam bile. Buysa Allah'ın dergâhında büyük bir himmet sahibi oluşumdandır.
- Allah'ın arşı sırtımıza konulmuştur. Ey civanmertler! Yük ağırdır, çabalayın ve yiğitçe davranın!
- Ne dersiniz şu kimseye ki, ne bir viraneye ne de bir mamureye ayak basmış! Hak Teâlâ onu özel bir makamda korumaktadır. Kıyamet günü onu diriltecek ve virane, mamure yerlerin tüm halkını da onun nuruyla diriltecek! Bu dünyada dua etmediği, o âlemde de şefaat yapmadığı halde Allah bütün halkı ona bağışlayacak!
- Cennette tûbâ ağacının altında Allah'tan habersiz olmaktansa, dünya denilen şu yerde bir diken ağacının altında onunla beraber olmayı çok daha fazla arzularım!
- Şuracıkta oturmuşum, zaman zaman kendimde öyle bir ilahi kuvvet hissediyorum ki, elimi uzatıp semayı yerinden koparıp avucuma alayım, ayağımı yere vurup toprağı yerin dibine geçireyim diyorum. Bazen de dönüp kendime bakıyor, yüzümü Allah'a çeviriyor ve: "Bende mevcut olan şu beden ve tabiatla beraber

bu kadar saltanat ne işe yarar?" diyorum.

- Tadıyorum, ama kendim ortada yok, işitiyorum, ama kendim ortada yok, konuşuyorum, ama kendim ortada yok!
- Şu manzarayı görmeden elimi işten çekmedim: "Elimi semaya kaldırdım, elimde hava altın dolu bir kavanoz haline dönüştü! Oysa ben elimi bunun için semaya kaldırmış değildim. Çünkü bu hal keramet olur ve her kim kerameti elde ederse bu kapı onun üzerine kapatılır ve bir daha da açılmaz!"
- Aşağı inince iki âlemde görünmez oluyorum; yukarı çıkınca her şey ben oluyorum! Sen sen ol gönlü ölü ve ham sofu olma!
- Aktaş'a bir mesele açtım, keramete dair dört bin meselemi cevaplandırdı.
- Biliniz ki, çekinmeden ekmek istediğim kimse meleklerden daha üstündür!
- Bir gün yirmidört saattir. Bir saatte bin defa öldüm. Geriye kalan yirmiüç saatin görünen sıfatı yoktur (onu anlatamam!)
- Menzile ereriz ümidiyle halk gündüzleri oruç tutmada, geceleri namaz kılmada. Benim menzilim ise benim kendimdir!
- Dört aylıkken ana karnında kıpırdanmaya başladığım andan şu ana kadar olan her şeyi hatırlıyorum, öbür âlemi göreceğim andan itibaren kıyamete kadar olmuş ve olacak şeyleri sana gösterebilirim!
- Halk, "Falan zat imamdır," diyorlar. Oysa arştan yerin dibine, doğudan batıya kadar olan alandaki tüm yaratıklardan haberdar olmayan bir kimse imam olamaz!
- İnsanlar âlemine bakan bir gözüm, melekler âlemine bakan başka bir gözüm var. Cinler, kımıldayanlar, uçanlar ve tüm canlılar âlemi de böyle. Âlemin kenar bölgelerindeki yaratıkları çevremizdekilerden daha iyi betimleyebilirim!
- Tâ Türkistan'dan Şam'ın kapısına kadar olan alandaki kimselerden birinin parmağına batan diken benim parmağıma batmıştır. Türk(istan)'dan Suriye'ye kadar olan yerlerde birisinin ayağı taşa çarpsa onun acısını ben duyarım. Bir kalpte üzüntü olsa o kalp benim kalbimdir.
- Kendime değil Allah'a hayret ediyorum! Farkında olmaksızın iç dünyamda bunca pazarlar meydana getirmiş, daha sonra da beni ondan haberdar etmiştir. Yüce Allah'ın ilahiliğinde işte bu kadar âciz kalmışımdır!
- İç dünyamda bir umman var. Esen rüzgârın bu ummandan kaldırdığı bulut ve yağmur arştan yeryüzüne kadar olan yerlere yağmur yağdırmakta!
- Allah önüme öyle bir sefer çıkardı ki, bu seferde çölleri ve dağları aştım. Dereleri

tepeleri, ırmakları, inişleri yokuşları, korkuları, ümitleri, deryaları, gemileri geçtim, tepeden tırnağa kadar her şeyi bıraktım. Bundan sonra anladım ki, ben henüz Müslüman değilim. Dedim ki: "Ya Rab! Halk nazarında Müslümanım, senin nazarında zünnar sahibi biriyim. Zünnarımı keş ki, senin katında da Müslüman olayım!"

- Öyle yaşamalısınız ki, sanki canınız çıkmış da dişleriniz ile dudaklarınız arasında duruyor olsun; kırk yıl var ki canım, dudak ile diş arasında böyle durmakta!
- Konuş diyenlere dedi ki: "Bulunduğum şu makamda nasıl konuşabilirim? Benimle onun arasında olanı söylesem, pamuğa düşen ateş gibi bir durum meydana gelir. Kendimdeyken dilimle onun sözünü etmeye acırım. Onunla birlikteyken de senden söz etmeye utanırım!"
- Allah'ın bana ihsan ettiği şu makama yeryüzündeki halk için de, göklerdeki melekler için de yol yoktur. Eğer bu makamda Muhammed Mustafa'nın şeriatından başka bir şey görecek olsam derhal gerisin geri dönerim. Çünkü ben başkomutanı Muhammed olmayan bir kervanda bulunmam!
- Elinde bir tomar kâğıt bulunan bir pir kâğıtları göstererek, "Ben buradan söz ediyorum, sen nereden söz ediyorsun," deyince dedi ki: "Benim zamanım öyle bir zamandır ki, söze ve kelimelere sığmaz!"
- Halkın bir evveli, bir de ahiri vardır. Evvelce yapmadığı şeyi ahirinde mükâfat olarak verirler. Allahü Teâlâ bana öyle bir zaman lütfetmiştir ki, evvel de ahir de (dünya ve ahiret) benim o zamanımı arzulamaktadır!
- Cennet cehennem yoktur demiyorum. Diyorum ki, cennetin ve cehennemin nezdimde bir yeri yoktur! Zira ikisi de mahluktur ve benim bulunduğum yerde mahlukun bir yeri yoktur!
- Ben öyle bir kulum ki, nezdimde yedi sema ve zemin düşüncemden ibarettir. Her ne söylersem onun övgüsüdür. Benim de ne altım üstüm, ne önüm arkam, ne sağım solum vardır!
- Bir gayb ağacı var, ben onun dalı üzerinde oturmuşum. Bütün halk da onun gölgesi altında oturmuş!
- Ömrüm benim için bir tek secdedir.
- Perdeyi yırtarlar diye havâsa (Ondan) bir şey söyleyemiyorum; Ona bir yol bulamaz ve idrak edemezler diye avâma söz edemiyorum; şımarırım diye kendime de söz açamıyorum. Ona Ondan söz söyleyecek dilim de yok!
- Bulunduğun yerden beri gel diyen birisine, "Gelemem, **'Her birimizin mutlaka belli bir makamı var'** [SÂFFÂT 37:164]" dedi. O kişi, "O halde arşa, arşa" deyince de,

"Arşta ne yapacağım, benim arşım burasıdır," diye cevap verdi.

- Bende öyle bir zaman ve hal baş gösterdi ki, bütün mahlukat ağladı bana!
- Hak Teâlâ'nın Muhammed'e ne yaptığını anlatmam için Allah'la arasında perde bulunmayan birinin olması gerek, ta ki kalbinden ve dilinden olup yere yığılıversin!
- Hak Teâlâ bana lütufla muamele edince melekleri bir kıskançlık tuttu. Onların üzerini örtüp beni mahlukat karşısında yok etti, kendisinden kendiyle kıldı. Eğer onun hikmeti böyle geçerli olmasaydı kirâmen kâtipleri beni göremezlerdi.
- Yirmi yıl var ki, kefenimizi semadan getirip başımıza geçirmişler. Bizse başımızı kefenden dışarı çıkarmış halde konuşmaktayız!
- Ana rahminde yandım, dünyaya gelince eridim, buluğ çağına erince ihtiyarladım.
- Bir zamanlar su damlasına benzeyen bir şey ağzıma damladı ve hemen üzeri örtüldü. Şayet üzeri örtülmeseydi ben halk arasında kalamazdım!
- Onun tüm yaratıkları bir gemi gibidir, bu geminin kaptanı da benim. Bu gemiyi yönetmek beni içinde bulunduğum halden alıkoymaz.
- Allahü Teâlâ bana öyle bir fikir vermiştir ki, yarattığı her şeyi onda gördüm ve onda kalakaldım. Gece ve gündüzdeki meşguliyetlerimi (o fikir) görünmez hale getirdi. O fikir basiret oldu, küstahlık ve muhabbet oldu, heybet ve vakâr oldu. O fikir nedeniyle Onun vahdaniyetinin içine düştüm. Bir yere ulaştım ki fikir hikmet, dosdoğru yol ve halka karşı şefkat haline geldi. Onun yaratıklarına karşı, kendimden daha müşfik birini görmedim. O zaman dedim ki: "Keşke bütün halkın yerine ben ölsem de halk ölüm yüzü görmese! Keşke bütün halkın hesabı benden sorulsa da kıyamet günü onların hesap vermeleri gerekmese! Keşke tüm halkın azabını bana çektirse de onların cehennemin yüzünü görmeleri gerekmese!"
- Hak Teâlâ dostlarına öyle bir makam verir ki, oraya ulaşmak mahlukun haddine düşmez ve Ebû Hasan Harakânî bu sözünde sadıktır. Şayet ben Onun (hakkımdaki) lütfundan söz etsem, tıpkı Mustafa'ya (s.a.v.) yaptıkları gibi beni de deli diye çağırırlardı. Şayet bunu arşa anlatsam arş sallanır, güneşe söylesem kendi yolunda dönmekten vazgeçer.
- Hak Teâlâ, "Seni bedbaht olanlara göstermem; beni seven ve benim tarafımdan da sevilen kimseye gösteririm" diye buyurdu. Şimdi, "Acaba karşıma kimi çıkaracak?" diye bakıyorum. Bugün şu hareme (ve zaviyeme) getirdiği her insanı yarın orada mutlaka benimle birlikte bulunduracaktır. Sonra: "İlahi! Beni yanına

al," dediğimde, Haktan nida geldi: "Benim senin üzerinde hükmüm şudur ki: 'Ben her kimi seversem o gelir seni görür, şayet gelemezse senin adını ona işittiririz, böylece seni dost edinir. Çünkü ben seni, kendi kutsallığımdan yarattığımdan pak olanlar seni sevmemezlik edemez!' "

- Bedenimle birlikte Onun huzuruna varınca kalbimi çağırdım, o da geldi. Daha sonra iman, yakîn, akıl ve nefs de geldi; kalbi, bu dördünün ortasına getirip koydum; yakîn ihlası, ihlas da ameli yanına aldı ve böylece Hakka erdim. Sonra öyle bir makam ortaya çıktı ki, daha hoş olanı görmemiştim. Burada her şeyi Hak olarak gördüm; o zaman (Hak Teâlâ) oraya götürdüğüm o dört şeyi bana muhtaç kıldı.
- Haktan başka her şeye sırt çevirip kendime seslendim. Haktan cevap gelince Hakkın huzuruna kabul edildiğimi anladım ve, "Lebbeyk Allahümme lebbeyk!" diye bağırdım. İhrama girip hac ettim, vahdaniyette tavaf yaptım. Beni Beytu'l-Mamur ziyaret, Kâbe tesbih etti, melekler de övdü. Ortasında Hakkın sarayı ve hanesi bulunan bir nur gördüm. Hakkın sarayına varınca bende ben diye hiçbir şey kalmadı!
- İki yıl aklım bir fikirde (ve zor bir meselede) takılıp kalmıştı. O fikir benden yok olmadan gözüme bir damla uyku girmedi. Bu yol kolay mıdır sanıyorsunuz?
- Şayet beni (bende) bulursanız su üzerinde yürüyen veya havada uçanlara vermeyiniz. İlk tekbiri Horasan'da alıp selamı Kâbe'de verenlere de vermeyiniz, çünkü bütün bunların miktarı belli. Oysa Hak için zikir yapan müminin sınırı belli değil!
- Dörtyüz kişinin gariplerden olduğu bana bildirilince, "Bunlar kimlerdir?" diye sordum. (Bunları aramak amacıyla) gide gide bir deryanın ortasında bir nura ulaştım. Gördüm ki, garipler Allah'tan başka kimseleri olmayanlarmış!
- Başlangıçta **'Bize bir emanet arz olunmuş'** [AHZÂB 33:2] diye bilirdim. Biraz daha yaklaşınca arş Allah'ın emrinden daha hafif geldi. Daha fazla yaklaşınca bize kendi ilahiliğini arz ve vazettiğini anladım. Şükürler olsun ki yük gayet ağırdır!
- Ben size kendi muamelemi tasvir etmiyorum. Size tasvir ettiğim Allah'ın kutsallığı, rahmeti ve mahabbetidir ki (bu deryada) dalga üzerine dalga gelmekte, gemiler birbirini parçalamaktadır!
- Elli yıl Haktan söz ediyorum da bu sayede kalbim ve dilim hiç yükselmedi.
- Allahü Teâlâ'nın bir avuç toprak ve sudan ibaret olan bir mahluka, bana yaptığı kadar iyilik yapacağını kesinlikle bilmezdim. Mustafa'dan sonra bu lütuf bana geldi. Yakînen biliyorum ki ona iman etmek şarttır ve bu benim için gözle görü-

len bir gerçektir. Başka bir şeye hacet yoktur!

- Benden işittikleriniz benim muamelemden veya onun ihsanındandır. Halka onun tevhidinden söz etmem hiç uygun olmaz. Söz etsem yerinizde kalakalırsınız ve samana bir ateş parçası düşmüş gibi bir durum meydana gelir.
- Ben oradan gelmişim, yine oraya döneceğimi de delil ve haberle bilmekteyim. (Ya Muhammed!) Seni sormuyorum! deyince Haktan nida geldi: "Biz Mustafa'dan sonra kimseye Cebrail göndermedik ki!" Dedim ki: "Cebrail'den başka biri daha var: Kalplerin vahyi daima benimledir!"
- Yetmişüç yıl Hakla yaşadım, bu süre boyunca şeriata muhalif bir şekilde secde etmedim, bir kere bile nefsin arzusu istikametinde nefes almadım. Öyle bir sefer yaptım ki, arştan arza kadar her ne varsa benim için bir adım (mesafe) yaptılar.
- Haktan nida geldi ki: "Ey kulum! Şayet üzgün olarak bana gelirsen seni sevindiririm. Niyaz ve ihtiyaçla gelirsen seni zengin ederim; kendinden el çekerek gelirsen suyu ve havayı emrine veririm!"
- Âlimler, "Allah'ı akıl deliliyle tanımak gerek," diyor. Oysa akıl bizatihi Allah hakkında kördür. Kendi kendine Allahü Teâlâ'ya giden yolu bilemezken Onu nasıl bilebilecek? Akıl ehli olan birçokları mahlukat arasında dolaşıp durdular. Bense müşahedeyi elime alıp mahlukattan ilgiyi kestim. O zaman Allah'a giden yolu gördüm. Bulunduğum şu makama hiçbir mahluk gelemez.
- Gözümü meşgul etmek için yeryüzünün bütün hazinelerini önüne serdiler. "Buna, böyle şeylere kananlar aldansın," dedim. O zaman Haktan, "Ey Ebû Hasan! Dünyanın senden alacağı bir nasip yoktur ve iki âlemde de senin için ben varım!" diye nida geldi.
- Rabbim hayatımı gözümde günah kılmıştır!
- Dünyadan el etek çekince bir daha yanına hiç uğramadım. Bir kere Allah deyince bir daha hiçbir mahluka dönüp bakmadım!
- İhtiyarladım, göçüp gitme zamanı geldi, kulun yapması gereken işleri Allah'ın yardımıyla yerine getirdim. Lütuf olarak kullara verilen her şeyi, şükürler olsun ki bana vermiştir. Bu sözü, bazen muameleye, bazen de lütfa dayanarak söylüyorum. Halk için oraya yol yoktur. Ölüm (yolcunun) yol aletidir. Müminin ölümü hoş kılınsın diye Ebû Hasan elli yıldır ölümü yol aleti olarak kullanmaktadır.
- Bir kere, "Hızır'la (a.s.) sohbet etmeyi arzu eder misiniz?" diye sorunca bir sûfi, "Evet, arzu ederim," dedi. Ebû Hasan, "Kaç yaşındasın?" diye sordu. Sûfi, "Altmış yaşındayım," dedi. Ebû Hasan dedi ki: "Yaşamaya yeniden başla. Seni O yarattığı halde Hızır'la sohbet etmek istiyorsun ha! Ben onun sohbetinde bulundu-

ğum sürece hiçbir mahlukun sohbetinde bulunmayı temenni etmiyorum!"

- Halk beni ne övebilir ne de yerebilir. Çünkü ben dillerin hakkımda söylediklerinin tersiyim.
- Cenneti fani kılarsam cennetlikleri nereye götüreceksin? Cehennemi fani kılarsam cehennemlikleri nereye götüreceksin (ya Rab!)
- Allahü Teâlâ kıyamet günü bana, "Kullarıma şefaat et," der. Ben de derim ki: "Rahmet sendendir, kul da senindir, kul hakkındaki şefkatin de benim şefkatimden fazladır!"
- Zaman her şeye yetişir, hiçbir şey zamana yetişmez. Halk zamanın esiridir. Ebû Hasan zamanın (Rabbi ve) sahibidir. Zamandan her söz edişimde mahlukat karşımda hezimete uğrar. Civanmertlerin canı, Mustafa'nın (s.a.v.) zamanından kıyamete kadar Hakkın varlığını ikrar eder.
- Onun varlığına baktım, bana benim yokluğumu gösterdi. Kendi yokluğuma baktım, bana kendi varlığını gösterdi. Bu halde üzüntü içinde kaldım. Derken hâlâ var olan kalbe Haktan, "Varlığımı ikrar et," diye nida geldi. O zaman dedim ki: "Senden başka senin varlığını kim ikrar edebilir? **'Allah ikrar etti, kendisinden başka ilah olmadığını'** [ÂL-İ İMRÂN 3:19] dememiş misin?"
- Hak Teâlâ'nın bana açtığı bu yoldaki gidişatta o kadar çok değişiklik olurdu ki, her yıl küfürden nübüvvete geçiyorum sanırdım. Fark işte bu kadardı!
- Yirmidört saat olan bir gün benim için bir tek nefestir. Bu nefes de Haktan ve Hakladır. Benim halkla bir davam yoktur. Himmetim bulunduğu yere ayak basacak olsam, hâciblik yapan meleklerin yol bulamadığı bir makama ulaşmış olurum!
- Dün gece bir civanmert ah deyince yer ve gök yandı. Şeyh diyor ki: Oraya getirdiği herkesi nurlu olarak gördüm, bazısı daha az, bazısı daha çok nurluydu. Dedim ki: "Ya İlahi! Bunlarda yarattıklarını bunlara göster!" Dedi ki: "Ey Ebû Hasan! Dünyanın hükmü devam edecek. Eğer bunları göstersem dünya harap olur!"
- Kendime doydum, o zaman kendimi suya attım, boğulmadım; ateşe verdim yanmadım. Halkın yediklerini dört ay iki gün yemekten el çektim, ölmedim. Âcizlik eşiğine baş koydum. Bunun üzerine kapı açıldı ve dille anlatılmayacak bir makama erdim.
- Daha iyi göreyim diye ayağa kalktım. Yer ve gök halkını gördüm. Ona ait olan (nimet ve lütufları) gördüğüm için bana halkın muamelesi hiç gibi geldi. Bunun üzerine Haktan şöyle bir nida geldi: "Şu halk senin nazarında nasılsa, sen ve bü-

tün mahlukat da benim nazarımda aynen öyle!"

- Ben ne âbidim ne zahit! Ne âlimim ne sûfi! İlahi, sen bir teksin ve ben senin O tekliğinde bir tekim.
- Allah karşısında yer, gök ve dağın durduğu gibi durmayan kişi kimdir? Kendini iyi gören, iyi değildir. Çünkü iyi olmak (Bir) Allah'ın sıfatıdır.
- Şayet keramet sahibi olma mertebesine ulaşayım dersen bir gün ye, üç gün yeme; üçüncü gün ye, beş gün yeme; beşinci gün ye, ondört gün yeme; ondördüncü gün ye, bir ay yeme; ayın başında ye, kırk gün yeme, kırkıncı gün ye, dört ay yeme, dört ayın başında ye, bir yıl yeme, o zaman ağzında (ekmek gibi) bir şey tutan yılan gibi bir şey görünür. O bunu senin ağzına koyar. Bundan sonra artık hiçbir şey yemesen de olur. Karnım kupkuru dururken o yılan ortaya çıkmıştı. Ben, "Ya İlahi! Aracılı olarak bir şey yemem," demiştim. Bunun üzerine miskten daha hoş kokan ve baldan daha tatlı bir şey midemde belirdi. Boğaz kaygısı benden yok olup gitti. Haktan, "Biz sana boş mideden yemek ve susuz ciğerden su sunduk," diye bir nida geldi. Eğer (alışıldık tarzda) yemek onun hükmü olmasaydı halkın görmeyecekleri yerden, yani gaybten yer ve beslenirdim!
- Ondan başkasını gördüğüm sürece kendi işimi ihlas üzere görmedim. Her şeyi o olarak görünce ihlas ortaya çıktı. Onun samedaniyetine ve ihtiyaçsız olduğuna bakınca bütün halkın işini bir sineğin kanadı kadar bile görmedim. Onun rahmetine bakınca bütün halkın bir tek darı tanesi kadar bile değeri olmadığını gördüm. Artık orada bu ikisinden (halktan ve amellerinden) ne doğar?
- Allah'ın işine şaştım kaldım! Bunca yıldır hem aklımı başımdan almıştır hem de beni halka akıllı olarak göstermektedir.
- İlahi! Ne olurdu, cennet ve cehennem mevcut olmasaydı da kimin (yalnızca Allah için) Allah'a taptığı belli olsaydı!
- Allah benim pazarımı üzerimde var kıldı. Bu pazarda bazı şeyler söylenecek, bazı şeyler dinlenecek, bazı şeyler bilinecek. Bu pazara düşünce öbür pazarlar önümden kaldırıldı.
- Allah kulluğu üzerimde zahir kıldı. Evvelimi ve ahirimi kıyamet olarak gördüm. Başlangıçta bana ne verdiyse sonunda da onun aynısını verdi. Beni tepeden tırnağa kadar sırat köprüsü yaptı.
- Kendinden geçtin mi sırat köprüsünü arkada bırakmış olursun. "Allah'tan herkese kurtuluş geldi. Bize ise daimi üzüntü. Bu ağır yükü taşıyabilmem için Allah kuvvet versin!
- Şu Allah'ın işine şaştım kaldım! İlk önce içimde benden habersiz bunca pazarlar

vücuda getirdi. Sonra da bu şekilde hayret içinde kalmam için beni ondan haberdar etti. Ey hayrette kalanların delili, hayretimi daha da arttır!

❧ Başımın ucu arşta, ayaklarım yerin dibinde, iki elimden biri batıda, diğeri doğuda!

❧ Allah'a giden yollar sayılamayacak kadar çok! Ne kadar kul varsa Allah'a giden yol o kadardır, yürüdüğüm her yolda bir kavim gördüm. "Allah'ım, beni öyle bir yola yönelt ki, o yolda yalnızca bir ben olayım, bir de sen," deyince önüme hüzün yolunu çıkardı ve, "Hüzün ağır bir yüktür, halk onu çekmeye takat getiremez," dedi.

❧ Allah katında adam olan halk katında çocuktur. Halk katında adam olan Allah katında adam değildir. Bu sözüme dikkat ediniz. Çünkü ben dille tasvir olunmayacak bir zaman ve hal içindeyim. Her kim şu sözleri duyar da bununla benim Allah'ı övdüğümü bilirse Onu aziz olarak diriltirler. Bununla kendimi övdüğümü sananı da aşağılık olarak diriltirler. Çünkü benim şu sözlerim kutsallık deryasından olup halkın onda bir nasibi yoktur.

❧ Afiyeti aradım, yalnızlıkta buldum, selameti de susmada!

❧ Kalbimde Haktan gelen bir ses duydum: "Ey Ebû Hasan! Fermanım için kalk, ayakta dur ki, Ben ölümsüz bir diri olduğumdan, sana ölümsüz bir hayat verebilirim. Ben her neyi yasaklarsam ondan da uzak dur ki, Ben mülküne son olmayan bir padişah olduğumdan sana sonu olmayan bir mülk verebilirim!"

❧ Her kim beni dost bilirse Hakkı sevmiş olur. Her kim Hakkı severse civanmertlerin sohbetine aralıksız olarak devam eder. Her kim civanmertlerin sohbetine devam ederse Hakkın sohbetine devam etmiş olur.

❧ Dilim tevhidi terennüm için açılmıştır. Semaları ve yerleri etrafımı tavaf ederken gördüm, halk ise bundan habersizdir.

❧ Allah'tan kalbime nida geldi ki: "Halk cenneti istiyor, ama iman nimetinin şükrünü yerine getirmiş değiller, yine de benden başka bir şey talep ediyorlar!"

❧ Mizah yapmayınız, zira eğer mizahın (insan gibi) bir şekli ve yapısı bulunsaydı, bulunduğum yere gelmeye cüret edemezdi.

❧ Sabahleyin kalkan âlim ilminin artmasını, zahit zühdünün fazlalaşmasını ister. Ebû Hasan ise bir kardeşinin kalbini neşelendirmenin derdindedir.

❧ Kıyamet günü durup Onu önüme alarak cennete öyle gireceğim. Beni böyle tanımayana söyleyin, buraya gelip bana selam vermesin.

❧ Bana gelen bir şey beni otuz gün ölü bıraktı. Oysa halkın dünya ve ahirette diri olmalarının nedeni o şeydir. Ondan sonra da bana ölümsüz bir hayat bahşetti.

- Şayet bir eşeğe binip Nişabur'a gitsem ve orada bir kelime söylesem bir daha kıyamete kadar hiçbir âlim kürsüye çıkamaz.
- Allah'ın halkıyla hep barış yaptım, hiç savaşmadım. Nefsle de hiç barışmamak üzere savaştım!
- Şayet halkın, "Bâyezîd'ın mertebesine ulaştı ve saygısızlık etti," demesinden çekinmeseydim, Bâyezîd Allah'a karşı ne söylemiş ve düşünmüşse hepsini size anlatırdım. Şaşılacak şeydir ki, "Bâyezîd'ın düşünceyle ulaştığı yere Ebû Hasan ayakla varmıştır," dediği ondan nakledilmiştir.
- Bu dünyayı ehline, o âlemi cennettekilere terk edip öyle bir makama erdim ki, hiçbir mahluk için oraya yol yoktur.
- Yılanın gömlekten çıkması gibi, nefsaniyetimden ve benliğimden (soyunup) çıktım.
- Bâyezîd, "Ne ikamet edenim ne misafirim," demişti. Bense Onun vahdaniyetinde ikamet ettiğim halde sefer yapıyorum.
- Kıyamet günü ben, "Âlim, zahit veya âbittim," demeyeceğim. Diyeceğim ki, "Sen birsin, bense Senin bu birliğindenim!"
- Ulaştığım şu makamda Onunla aramdaki şeylere dair hiçbir şey söyleyemem. Zira bunu halka anlatacak olsam takat getiremezler. Eğer kendisine ait olan şu şeyi bana anlatsa ormana ateş düşmüş gibi olur. Kendimle olduğum halde ondan söz edersem yazık olur!
- Allahü Teâlâ beni benden vücuda getirdiğinden beri cennet beni arzu etmekte, cehennem benden korkmaktadır. Şayet cennetle cehennem bulunduğum şu yerden geçecek olurlarsa ikisi de bende fani olur gider. Çünkü ben ancak Rabbimden korkar, Onu arzu ederim. Ondan başkası da ne oluyor ki kendisinden korkulsun ve arzu edilsin!
- Daima farz olan tekbiri getirmek istedim. Süslü cenneti, kızgın cehennemi, Rıdvan'ı ve Mâlik'i önüme getirdiler, ihram tekbiri getirdim hep. Gözüm recâda olduğundan ne cenneti gördüm ne de cehennemi! Rıdvan'a, "Gel, şu cana gir de nasibini bul," dedim. Girdi ve üçyüzaltmışbeş damarımda ondan korkan bir şey görmedi.
- Herkes Hakkın kapısına üşüştü. Bir şey buldular, bir şey istediler. Bazıları istediler, ama bulamadılar. Civanmertlere ise arzedildi, ama kabul etmediler. Ayrıca Ebû Hasan da kabul etmedi. O zaman Ebû Hasan'a, "Hudâ dışında her şeyi sana veriyoruz," diye bir nida geldi. Dedim ki: "Ya İlahi! Şu alışverişi ortadan kaldır. Çünkü böyle şeyler yabancılar arasında olur, yabancılığı istememek de kıskanç-

lıktandır."

- Bir zamanlar, acaba (Allah'ı temaşa etmeye) benden daha çok arzulu birisi var mıdır diye düşünmüştüm. Bunun üzerine Hak Teâlâ onu arzu edenleri göreyim diye içimdeki gözü açtı. Bu sefer de kendi arzumdan utandım. İstedim ki, civanmertlerin aşkını şu halka göstereyim. Böylece bir kimse maşûkunu görünce, ona seni seviyorum demekten hayâ ediyorum demedikçe bir aşkın aşk olmayacağını halk bilsin!
- Halk, Hak karşısındaki kendi muamelelerinden söz etmektedir. Oysa Ebû Hasan, Hakkın kendisine karşı olan muamelesinden söz etmektedir.
- Otuz yıldır yüzümü şu halka çevirip konuşuyorum ve halk kendileriyle konuştuğumu sanıyor. Oysa ben Hakla konuşuyorum. Bir sözle bile halka hıyanet etmedim. Zahirde de bâtında da Haklaydım. Şayet Muhammed (s.a.v.) şu kapıdan içeri girecek olsa, benim şu konuşmayı kesip susmam gerekmez!
- Annem ve babam Âdem'in evladındandır. Oysa bulunduğum şu yerde ne Âdem var ne de çocukları! Civanmertlik ve dürüstlük ancak Allah'a doğrudur, işte o kadar!
- Sırtüstü yatmış uyumuştum. Arşın köşesinden ağzıma damla damla bir şey damlamış ve içimde bir zevk doğmuştu!
- Rüyada kendimi, Bâyezîd'ı ve Veysel Karanî'yi aynı kefende gördüm.
- Âlemde bizi yalnızca bir canlı gördü ve o da Bâyezîd'dı.
- Bir gün: **'Rabbinin tutuşu pek zorludur'** [BÜRÛC 85:12] ayetini okuyordu, şöyle dedi: "Benim tutuşum Onun tutuşundan daha zorludur. Çünkü O âlemi ve âlemdekileri tutmakta, bense Onun ululuk eteğini tutmaktayım."
- Aşktan kalbime bir nişan düştü. Bütün âlemde buna mahrem bir kimse bulamadım ki anlatayım.
- Yarın Hak Teâlâ bana der ki: "Dile dilediğini!" Derim ki: "Ya Rab! En iyisini sen bilirsin!" Der ki: "Himmetini sana verdim, ondan başkasını dile." Derim ki: "Ya İlahi! Benim zamanımda bulunan, benden sonra kıyamete kadar ziyaretime gelen, ismimi duyan ve duymayan bir cemaati (bana bağışlamanı) isterim." Bunun üzerine Haktan nida gelir: "Dünya yurdundayken biz ne dediysek onu yaptın, biz de senin dileğini yerine getiririz!"
- Hak Teâlâ herkesi önüne katar. (Resul) (s.a.v.) der ki: "İstersen ben de senin önünde yer alayım." Derim ki: "Ya Resulullah! Ben dünya yurdunda sana tabiydim. Burada da sana uyarım." Bunun üzerine nurdan bir sergi serdirilir. Ebû Hasan ve onun yamalı elbiseli yoldaşları bu sergi üzerinde toplanır. Bununla

Mustafa'nın gözü aydınlanır, kıyametteki bütün ahali şaşkınlık içinde kalır, azap melekleri oradan geçip, "Bunlar öyle bir kavimdir ki, onlardan bizim için hiçbir renk yoktur," diye dönerler.

- Mustafa yarın öyle insanlar takdim edecektir ki, ne öncekilerde ne de sonrakilerde onlar gibisi yoktur. Hak Teâlâ onlara karşı Ebû Hasan'ı çıkaracak ve, "Ey Muhammed! Onlar senin sıfatlarındandır. Ebû Hasan ise benim sıfatımdır," diyecek.
- Hak Teâlâ bana vahyedip dedi ki: "Senin şu nehrinden su içen herkesi sana bağışladım!"
- Kıyamet günü ziyaretçilerime şefaatçı olan birisi olmayacağım, zira ziyaretçilerimin kendileri başkalarına şefaatçı olacaklar.
- Gerek sözümüzü dinlemiş gerekse dinlemekte olanların en aşağı derecede olanı yarın hesaba çekilmez.
- Bize şöyle vahyedildi: "Gizli olan dışında her şeyi sana bağışladım."
- Kâh ben onun Ebû Hasan'ıyım, kâh O benim Ebû Hasan'ımdır. Bunun açıklaması şudur: Ebû Hasan fenâ halinde olunca onun Ebû Hasan'ı olurdu. Beka halinde olunca her şeyi kendisi olarak görür ve her ne görse o Ebû Hasan olurdu. Bunun diğer manası şudur: Hakikatte **'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?'** [A'RÂF 7:172] diyen Odur. İmdi (Allah Ebû Hasan namına ezelde) "Ben sizin Rabbinizim," diye cevap verdiğinde Ebû Hasan oydu ve Ebû Hasan mevcut değildi. Öyleyse Ebû Hasan oymuş! **'Attığın zaman sen atmadın, lakin Allah attı'** [ENFÂL 8:17] mealindeki ayette anlatılan anlam da budur.
- Allah'a ermek için sonsuzluk merdivenini dayadım. Daha ayağımı merdivenin ilk basamağına basar basmaz Allah'a ulaştım. Bunun manası şudur: Bir adımda Hakka eren Ona yakındır [*denî*]. Sonsuza merdiven dayayansa ona yaklaşmaya çalışmaktadır [*mütedennî*]. Bu Allah'ın nurundaki bir seferdir ve Allah'ın nuru sonsuzdur. [NECM 53:8]
- İnsanlar Allah ve ekmek diyor, bazısı (önce) ekmek ve (sonra) Allah diyor. Bense, "Ekmek değil Allah," "Su değil Allah," "Hiçbir şey değil, yalnızca Allah," diyorum.
- Yarın Allah'ı görecek miyiz, görmeyecek miyiz konusunda insanlar ihtilaf ediyorlar. Ebû Hasan ise peşin alışveriş yapmaktadır. Çünkü akşam yiyeceği ekmeği olmayan, başından çıkardığı sarığı ve eteği altına serip üstüne oturan bir dilencinin veresiye alışveriş etmesi zaten imkânsızdır.
- Haktan başka ne varsa hepsinden el etek çektikten sonra kendimi çağırdım? Dedi ki, "Vilayetine girmem, zira çok düzenbazsın!"

- Beni mahabbet sofrasında tutarsan sevginle sarhoş olurum; heybet sofrasında tutarsan haşmetinle deli divane olurum; küstahlık nuru başgösterince de ikisi ben olurum, benim benliğim sen olursun!
- Yüzümü Allah'a döndürüp, "Beni sana yalnızca bir tek kişi davet etmiştir ve bu Mustafa'dır (s.a.v.). Onu istisna ettik mi tüm yer ve gök halkını sana ben davet etmiş bulunmaktayım!" dedim. İşte bu şeriatın ispatıyla hakikatin beyan edilmesidir.
- Yüzümü Allah'a çevirip, "İlahi! (Sen varken kullarına) cenneti işaret etmen sence hoş bir şey midir?" dedim. Allahü Teâlâ bana gaybın kapısını açıp, "Dostum olduğunu iddia eden dışında bütün halkın günahını affettim," dedi. Ben de yüzümü Ona döndürüp dedim ki: "Eğer o taraftan af gözükmüyorsa bu taraftan da pişmanlık gözükmüyor! Söylediğimize pişman olmamak için sen de çabala biz de çabalayalım! (Böylece zıtlaşma ortadan kalksın.)"
- Yüzümü Allah'a döndürüp, "Kıyamet günü herkesin davası halledilecek, benimle senin arandaki dava ise halledilemeyecek!" dedim.
- Canıma bakınca canım derde düşüyor, kalbime bakınca kalbim dertleniyor, fiilime bakınca kıyametim derde düşüyor. Vakte bakınca sana dert oluyorum! İlahi, senin nimetin fanidir, benim nimetim bakidir ve senin nimetin benim, benim nimetim ise sensin!
- İlahi! Bana söylediklerini halka anlatıyorum, bana ihsan ettiklerini senin halkına veriyorum!
- İlahi! Senin sözünü benden kabul etmiyorlar!
- Yanında kimsenin bulunmadığı sıralarda, "Sen bana öyle bir şey söyledin ki bu âleme sığmaz! Ben sana öyle bir cevap verdim ki iki âleme sığmaz!" derdi. Yanında kimsenin bulunmadığı sıralarda sık sık bu çeşit (sorular sorup kendi kendine) cevap verirdi.
- İlahi! O büyük günde peygamberler nur minberlere oturur ve halk da onları temaşa eder. Velilerin nurdan kürsülere oturur ve halk da onları seyreder. Halk seni temaşa etsin diye Ebû Hasan senin vahdaniyetin üzerine oturacaktır!
- İlahi! Üç konuda aramızda halkı aracı kılma. Ben ruhumu senden aldım, ölüm meleğine vermem. Gece gündüz sen benimleyken aramızda kirâmen kâtiplerinin işi ne? Münkir ve Nekir'in sorgusunu da istemem, senin yakîn nurunu onlara veririm ve iman getirmedikleri sürece elimi geri çekmem!
- Bir kul arınmışlığıyla tüm makamları aşsa bile Ondan aldığını Ona vermedikçe kesinlikle Hakkın varlığı kendisine zahir olmaz.

- İlahi! Hak ve halk, ben ve sen diye söz edeceğim bir makamda bırakma beni! Beni öyle bir makamda bulundur ki, ortada ben olmayayım ve her şey sen olasın!
- İlahi! Halkı incittiğim zaman beni görür görmez yollarını değiştiriyorlar. Seni bu kadar çok incittiğimiz halde sen yine de bizimlesin!
- Bu arınmışların yoludur İlahi! Tüm mahlukatta seninle görünmem veya alçala alçala hiç görünmemem için elimi sana veriyorum! Ona sadık kalmaya devam ettiğim halde onu bulamadım. Zira bütün zahitlerin kerametini istemiştim. Gece gündüz, "Sakın üzerinden böyle bir şey geçmesin," diye uyarılıyordum. Hızır geldi, o da sakınma halindeydi.
- İkiyken dengi vardı, bir olunca dengi bulunmadı.
- İlahi! Benim olan her şeyi yoluna koydum, ayrıca senin olan her şeyi de! Benliğim ortadan kalksın ve her şey sen olasın diye!
- İlahi! Her koşulda senin ve Resul'ün bendesi, halkının hizmetçisiyim!
- Seksen tekbir getirdim. Biri (ölü olarak kabul ettiğim) dünya üzerine, ikincisi halk üzerine, üçüncüsü nefs üzerine, dördüncüsü ahiret üzerine, beşincisi ibadet ve tâat üzerine! Halka söylenebilecek olan tekbirler bunlardır, diğerlerini söylememe imkânı yok!
- Kırk adım ilerledim. Bir adımda arştan yerin dibine kadar olan mesafeyi geçtim, öbürünü vasfedemem. Şayet bunu Allah'la arasında perde bulunmayan birine anlatırsam kalbinden ve canından olur.
- İlahi! Eğer seninle benim aramda bir perde olsaydı durum böyle olmazdı. Allah'la yaşayan biri olmalıdır ki, ben senin sıfatını onunla konuşabileyim. Oysa şu halk diri değil, ölü!
- Eğer şu peygamberler, cennet ve cehennem bulunmasaydı, ben sana karşı yine şimdiki gibi olurdum; sevgin, emrin ve zatından ötürü!
- Beni anarsan canım sana feda olsun! Kalbim seni anarsa nefsim kalbime feda olsun!
- İlahi! Bedenim derde düşerse ona sen şifa olursun. Derdim sen olunca kim şifa verir?
- İlahi! Sen beni kendin için yarattın! Anadan senin için doğdum, şu halde beni hiçbir mahlukun avı kılma!
- Kullarından bazısı namazı ve orucu, bazısı haccı ve gazâyı, bazısı ilmi ve seccadeyi seviyor. Yalnızca senin için yaşayıp seni sevdiğim için bana kapıyı aç!
- İlahi! Eğer beden ve gönül nurdan olsaydı yine sana layık olmazdı. Şunun gibi

perişan bir gönül ve beden nasıl sana layık olabilir?

- İlahi! Dostlarından ismini sana layık bir şekilde zikreden biri var mı? Varsa, gözlerimi oyup ayağının altına koyayım. Zamanımızda böyleleri var mı? Varsa, canımı onlara feda edeyim! Acaba benden sonra böyleleri olacak mı?
- İlahi! Şu halk başlarını yakalarından nasıl çıkarmışlarsa, beni de başım yakamdan çıkmış halde onlara gösterdin. Şayet (hakikatte) başımı hangi yakadan çıkardığımı onlara gösterseydin acaba ne yaparlardı?
- Yâ Rab! Ben dünyada istediğim kadar senden söz edeceğim, yarın (öbür dünyada) ne istersen bana onu yap!
- Allah'ım! Ölüm meleğini gönder de benim canımı alsın, ben de onun canını! Böylece ikimizi birlikte mezarlığa götürsünler.
- İlahi! Öyle bir fırka vardır ki, kıyamet günü şehit olarak diriltileceklerdir. Çünkü senin yolunda öldürülmüşlerdir. Bense senin şevk kılıcınla öldürülmüş bir şehit olarak diriltileceğim. Rabbim, var oldukça var olacak bir derdim var. Dert aradım bulamadım, derman aradım bulamadım, ama acizliğimi buldum.
- Her işte önce arama, sonra bulma gelir. Yalnızca şu tasavvuf konusunda durum böyle değildir. Çünkü burada önce bulmak, sonra aramak gelir.
- Müritlere derdi ki: "Yürüye yürüye ayağınız şişti. Oysa erler ayakları şişmeden (ve sefer yapmadan) ermişlerdir. Er olmayanlar (seferde) ayaklarını şişirirler, (ama yine de eremezler.) Oysa erler ikametgâhtadırlar."
- Bâyezîd müritlerine dedi ki: "Hak, 'Beni isteyeni ikramlara boğarım. Sen Bâyezîd'ı isteyeni, hiçbir yerde görünmeyecek şekilde yok ederim,' buyurmuştur. Şimdi siz ne diyorsunuz?" (Müritleri) dediler ki: "Yok etse bile canı isteriz!"
- Şayet mahluk bir kul Hakkın huzurunda "Bir" ile iki olacak şekilde dursa, henüz onun sülûku erler makamında bir şey değildir.
- Bir ile iki olmak ne demektir diye soranlara dedi ki: "Halk önünden çekilince o kendine varır. Yer, ama tadını bilmez, üzerinden soğuk sıcak geçer ancak haberi olmaz, kendinden geçince Haktan başka bir şey kalmaz."
- Kimi yetmiş yılda bir, kimi elli yılda bir, kimi kırk yılda bir, kimi yirmi yılda bir defa, kimi her yıl, kimi her ay bir kere ve kimi de her namaz vakti kendine geliyor. Öylesi de var ki, üzerine hükümler uyguluyor ve kendisinin bu âlemden de, o âlemden de haberi bulunmuyor (öylesine geçmiş kendinden ve çevresinden!)
- Kolay, kolay demeyin, zira ben öyle bir erim ki, yetmiş yıllık muamelem şöyledir: İlk tekbiri Horasan'da alıyor, selamı Kâbe'de veriyorum, yukarıda arştan, aşağıda yerin dibine kadar olan yerleri de görüyorum, herkesi (âdet gördükleri

için) namaz kılmayan kadınlar gibi görüyorum. Bununla beraber (hakiki bir) er değilim.

- İyilik yapmaya çalışan bir kimse Allah'tan öyle bir makama kavuşmalıdır ki, kıyamet günü cehennemin kenarında durup Allah'ın buraya gönderdiği kimselerin elinden tutarak cennete götürebilsin!
- Yaratıkların bazısı Kâbe'yi, bazısı semadaki Beytü'l-Ma'mur'u, bazısı arşın çevresini tavaf ediyorlar. Civanmertlerin tavafı ise onun vahdetindedir.
- Herkes namaz kılar, oruç tutar. Er odur ki, melekler altmış yıl onun aleyhinde yazacak bir şey bulamasın ve o bu haldeyken Haktan öyle utansın ki, uyuma dışında göz açıp kapama süresi kadar dahi Hakkı unutmasın! Müşahedede olunca bu ümmetin müşahedesi gibi olmalıdır. Zira bu kulun bir saat tefekkürü İsrailoğullarının bir yıllık secdesine eşittir. İsrailoğullarında bir, hatta iki yıl secdede kalan birisi olduğu rivayet edilir.
- Kalbini ortasından ateş yükselen bir deryanın dalgası gibi görmen gerek. Beden bu ateşin içinde yanmalıdır. O yanıklar arasında vefa ağacı biter, beka meyvesi doğar ve büyür. Bu meyveyi yiyince suyu kalbine nüfuz eder, o zaman Onun vahdetinde fani olursun.
- Allah'ın yeryüzünde öyle bir kulu var ki, kendi vahdetinden onun kalbinde bir nur açılmıştır. Arştan yerin dibine kadar olan şeyler o nurdan geçecek olsa, ateşe düşen serçe kanadı gibi yanar, kül olur.
- Âlimin biri anlatıyor: Ebû Hasan'a bir mesele sordum. Dedi ki, "Bir günde yetmiş, bir gecede de yetmiş kere ölüp kırk yıl bu şekilde yaşayarak ulaşılan bir makama erdiğin zaman ancak bu meselenin cevabını anlayabilirsin, şimdi değil."
- Şu evliyanın içinde bulunan şeyden yalnızca birkaç zerre kişinin iki dudak ve dişi arasına gelse, sema ve zeminin bütün halkı dehşete düşer!
- Allah'ın yeryüzünde öyle bir kulu var ki, karanlık bir gecede yorganı başına çekip uyuduğu zaman bile gökte dolaşan yıldızları, ayrıca ayı, semaya götürülen bütün halkın sevap ve günahlarını, gökten yeryüzüne inen halkın rızkını, semadan arza inen, arzdan semaya çıkan melekleri ve gökte seyreden güneşi görür.
- Bütün varlığını Allah'ın kapladığı bir kimse tepeden tırnağa kadar her şeyiyle Allah'ı ikrar eder.
- Allah adamları daima olmuştur ve olacaktır.
- Elestü bi-Rabbiküm hitabını bazıları, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye; bazıları, "Ben sizin dostunuz değil miyim?" diye; bazıları da, "Her şey ben değil miyim?" diye işitmişlerdir.

- Allahü Teâlâ evliyasına lütufta bulunmuştur ve Allah'ın lütfu onun mekri gibidir.
- Allah'tan Allah'a bakan halkı göremez.
- Ruh bir kanadı doğuda, öbür kanadı batıda, ayağı yeryüzünde ve başı da işaretle bile anlatılmayacak bir makamda bulunan bir kuş gibidir.
- Dost dostla bir araya gelince her şeyi dost olarak görür, kendini göremez.
- Kalbine af dilemeyi gerektiren bir düşünce gelen kimse dostluğa layık değildir.
- Hak Teâlâ civanmertlerin sırrını ne bu dünyada ne de öteki dünyada açığa vurur ve bu sırrı kendileri de açığa vurmazlar.
- Azıcık hürmet, çok miktardaki ilim ibadet ve zühtten iyidir.
- Allahü Teâlâ Musa'ya (a.s.), "Beni göremezsiniz," deyince bu soruyu ve cevabını duyan bütün civanmertlerin dilleri tutuldu.
- "Ola ki kalbimize bir şey doğar da enbiya ve evliyanın tattığı cinsten bir şey tadarız," diyen civanmertlerin gözü Allah'ın gaybındadır. Civanmertlerin kalbinde öyle bir yük vardır ki, eğer bu yükü bir mahluka koysalar yok olur. Bu yükü taşıyabilmeleri için kendi evliyasını kendisi koruyor. Yoksa damarları ve kemikleri hurdahaş olur.
- Fütuhunun (ve rızkının) meseli, yuvası altından olan kuşun meseli olan adam ne adamdır! Hak Teâlâ'nın mahluka has yola yönelttiği adam ne adamdır?
- Allahü Teâlâ'nın yeryüzünde öyle bir kulu vardır ki, Allah'ı zikredince bütün arslanlar altına işer, balıklar deryada yüzemez olur, semadaki melekler dehşete düşer. Gök de yeryüzü de melekler de onunla aydınlanır!
- Kezâ Allahü Teâlâ'nın yeryüzünde öyle kulları vardır ki, Allah'ı andıkları zaman deryadaki balıklar yüzemez olur. Dünya öyle sallanır ki, halk zelzele oluyor sanır ve yine öyle bir kulu vardır ki, onun nuru tüm mahlukat üzerine düşer. Allah'ı anınca arştan arza kadar her şey titrer!
- Dostlarının gönlünde topladığı mahabbet suyundan bir damla dışarı aksa, âlem diğer sulara hiç yer kalmayacak şekilde baştan başa bununla dolar, ayrıca dostlarının gönlünde çıkardığı (sevgi) ateşinden bir kıvılcım dışarı fırlasa arştan yerin dibine kadar her şey kül olur.
- Melekler üç anda evliyanın heybetini hissederler: Biri can çekişme anında ölüm meleği, ikincisi yazı yazacakları anda kirâmen kâtipleri, üçüncüsü sorgulayacakları anda Münkir ve Nekir!
- Yücelttiği kimseye karanlıktan eser olmayan (bir aydınlık ve kirden nişan bulunmayan) bir arınmışlık verir. Öyle bir kudret verir ki, "Ol" [*kün*] dediği şey derhal

kâf ile *nûn* arasında oluverir.

❧ Bir fırka Allah'ı evveli ve ahiri yok diye tanımışlardır. Allah bizi onlardan kılsın; kullardan başka bir fırka daha vardır ki, kendilerini yaratan Allahü Teâlâ olduğu halde başlangıçlarının Allah olduğunu bilmemişlerdir ki, sonlarının o olacağını bilsinler. Bunların işi kıyamete, yani Allah'a kalmıştır.

❧ Semadan nida geldi: Ey kulum! Senin aradığın (yol) baştan yok, sonradan nasıl bulunabilir? Bu Allah'tan Allah'a olan bir yoldur, kul onu bulamaz ki!

❧ Adamın birine, "Seni öldürdükleri yerde kendi kanını gördün mü?" diye sordu ve sonra yine kendisi dedi ki: "Desene beni katlettikleri yerde kendisine civanmertlerin kanı mübah olan hiçbir mahluk yoktu!"

❧ Ömrüme bakınca yetmişüç yıllık ibadetlerimin tümünü bir saatlik kadar kısa, günahlara bakınca da Nûh'un ömründen daha uzun gördüm.

❧ Rızkımın ona ait olduğunu yakînen bilmedikçe, işten el çekmedim, halkın acizliğini görmedikçe onlara sırt çevirmedim.

❧ Bir civanmert çölün kenarına varıp şöyle bir baktı, sonra geri dönüp, "Ben buraya sığmam," dedi. O ben olduğum için demek istedi.

❧ Öyle olmalı ki, üzerinize vekil edilen melekleri memnun oldukları halde geri göndermelisiniz. Bu olmuyorsa şu olmalı: Akşamleyin amel defterlerini meleklerin elinden almalı, silinmesi gereken yerleri silmeli, yazılması gereken şeyleri yazmalı. Böyle de olmuyorsa şöyle olmalı: Akşamleyin melekleri geri döndürdüklerinde, "İyiliği de yoktu, kötülüğü de," demeli. O zaman Allahü Teâlâ meleklere, "Size onların iyiliğini ben anlatayım," der.

❧ Allah adamlarının ne kederi olur ne de neşesi, eğer olursa bu da Ondandır.

❧ Halkla değil, Hakla sohbet ediniz. Çünkü görülmeye de, sevilmeye de, naz edilmeye de, hitap edilmeye de, dinlemeye de değer olan Allah'tır.

❧ Kimi var üç günde, kimi var bir günde, kimi var bir gecede, kimi var göz açıp kapayana kadar Mekke'ye gidip gelir. Göz açıp kapama kadar gidip gelen kudrettir.

❧ Hak Teâlâ kulunu halk içinde tuttuğu sürece o kulun fikri halktan ayrılmaz, gönlünü halktan ayırınca da artık onun fikrine Allah'ın mahluku gelmez, fikri Allah'la olur. Daha açıkçası kalbinde fikir kalmaz.

❧ Allahü Teâlâ bir mümine kırk meleğin heybetini verir ve verdiği heybetin en azı budur. Bu heybeti halktan gizli tutar, ta ki halk onunla yaşayabilsin!

❧ Şuracıkta oturan bir kimsenin levh-i mahfûzu görmesi caizdir ve ben bunu kabul ederim, ama bana onun nişanını vermelidir.

- Allahü Teâlâ'yı akılla tanırsan sende bir ilim, imanla tanırsan bir rahat ve marifetle tanırsan bir dert bulunur.
- Ali Dehkân demişti ki: Kişi bir tek yanlış düşünceye sahip olursa Hak Teâlâ'nın yolundan iki yıl uzak düşer.
- Hocaya gittik diyen öğrencilere şaşarım. Biliyor musunuz ki ben hiç kimseyi üstat edinmedim. Çünkü mübarek ve aşkın olan Allah benim üstadımdır. Bütün pirlere de hürmetim vardır.
- Bir âlim, "Aklın, imanın ve marifetin yeri neresidir?" diye sorunca, "Sen bunların rengini bana gösterirsen ben de yerini gösteririm," dedi. Bunun üzerine âlimi bir ağlama tuttu, bir köşeye çekilip oturdu.
- Kâmil insan kimdir sorusuna cevaben dedi ki: "Mustafa (s.a.v.) istisna edilirse, er odur ki onu burada kimse bulamaz. Oysa mahluk olduğun sürece seni herkes bulur. Yani halk âleminden değil, emir âleminden ol!"
- Erler bulundukları makamdan konuşmazlar, dinleyici anlasın diye daha aşağıya inerek konuşurlar.
- Hiçbir şey bilmediğini anlayıncaya kadar herkes bildiğiyle övünür. Hiçbir şey bilmediğini anlayınca bilgisinden utanır. İşte o zaman marifeti kemale erer.
- Allah'ı sanki biliyormuş veya bilmiyormuşsun gibi vehme kapılarak hayali bir bilgiyle bilmemek gerekir. Allah'ı öyle bilmeli ki, hakkında ne bilirsen bil yine de, keşke daha iyi bilseydim diye söylemeli.
- En iyi kul hayatında ve ölümünde efendisinden ayrılmayan kuldur.
- Allahü Teâlâ kendine giden yolu gösterince kulun seferi ve ikameti Onun vahdetinde olur; bu sefer ve ikamet de sırda yapılır.
- Hak hastası olan bir kalp hoş bir kalptir. Zira Haktan başka şifası yoktur."
- Hak Teâlâ'yla yaşayan bir kimse görülecek şeylerin hepsini görmüş, duyulacak şeylerin hepsini işitmiş, yapılacak işlerin hepsini yapmış ve bilinecek şeylerin tümünü bilmiş olur.
- Şayet civanmertleri inkâr varsa, yer ve gök dahi yardımcı olsa tâatın hiçbir değeri olmaz.
- "Bu çarşıda bir pazar vardır, civanmertler pazarı derler. Ayrıca Hak pazarı adını da verirler. Hakkın yolu oradan geçer, siz onu gördünüz mü?" "Hayır görmedik." "O pazarda bazı güzel suretler var, sâlik oraya varınca burada kalakalır. Bu suretler de kerametlerden, ibadet çokluğundan, dünya ve ahiretten başka bir şey değildir; kulun yapması gereken en iyi iş şudur: Halkı bir yana bırakır, Allah'la baş başa kalır, alnını secdeye kor, lütuf deryasını geçip Hakkın vahdetine erer,

kendinden kurtulur, her şey ona yaptırılır, oysa o ortada yok!"

- Şu zahiri ilmin bir zahiri var, bir de bâtını. Bâtıni olanın da bâtını vardır. Zahir ve zahirin zahiri olan ilim âlimlerin anlattıkları şeydir. Bâtıni ilimi civanmertler yine civanmert olanlara anlatırlar. Bâtının da bâtını olan ilim civanmertler ile Allahü Teâlâ arasında bir sırdır ki, halk için ona yol yoktur.
- Dünya peşinde koştuğun sürece dünya senin padişahındır, ondan yüz çevirince sen ona sultan olursun.
- Derviş o kimsedir ki, ne dünyası vardır ne de ahireti. Ayrıca bunlara rağbeti de yoktur. Zira dünya ve ahiret gönülde yer verilmeyecek kadar değersiz şeylerdir.
- O nasıl vaktinden önce senden namaz kılmanı istemiyorsa sen de vaktinden önce Ondan rızk isteme.
- Civanmertlik üç çeşmeli bir deryadır: Biri cömertlik, ikincisi şefkat, üçüncüsü de halktan doymuş olup Hakka muhtaç olmak.
- Kuldan çıkıp Hakka varan nefes kulu rahatlatır, Haktan kula gelen nazar ise kulu rahatsız eder.
- Halden haber yoktur, olursa o hal değil ilim olur, ya Hakka yol vardır ya da hiç kimse için Hakka yol yoktur. Bütün mahlukat Ebû Hasan'ın kapısına sığınıyor, oysa Ebû Hasan'ın kendisinde bir ayak koyacak kadar kendisi için yer yoktur.
- Her kavimden birini seçer ve o kavmi ona bağışlar. Bir kavmi de halktan ayırıp kendine dost edinmiştir.
- Bir köşede oturup yüzünüzü bana doğru çevirin! Hep bana yönelin!
- Yüce mertebelere ulaşan kişiler çok amel yaptıkları için değil, arındıkları için yükseliyorlar.
- Şayet kendi iyiliğinin bir zerresini sana açsa, âlemde dinlemen veya hitap etmen gereken kimse kalmaz.
- Âlimler, "Biz Peygamber'in mirasçılarıyız," diyor, oysa Resul'ün mirasçıları biziz. Çünkü Resul'de mevcut olan şeylerin bazısı bizde de var. Resul fakrı seçmişti. Biz de fakrı tercih ettik. O cömertti, güzel bir ahlakı vardı, hainlik bilmezdi, basiretliydi, halkın rehberiydi, tamahkâr değildi, hayrı ve şerri Allah'tan görürdü. Tabiatında kandırma diye bir şey bulunmazdı. Vakte esir değildi, halkın korktuğu şeyden korkmaz, halkın güvendiği şeye güvenmezdi ve hiç de gururlanmazdı. İşte bütün bunlar civanmertlerin sıfatıdır. Resul (s.a.v.) ucu bucağı olmayan bir ummandı. Eğer ondan bir damla ortaya çıksa bütün âlem ve mahlukat içinde boğulurdu. İçinde bulunduğumuz kafilenin başı Hak, sonu Mustafa'dır, arkasında da sahabe var. Bu kervanda bulunan ve ruhları birbirleriyle kaynaşan kimse-

lere ne mutlu! Ama Ebû Hasan ruhunu hiçbir mahluk bağlamamıştır.

- Dava ediyorlar, mana istiyorlar. Bu ne biçim mana istemektir? Mana ortaya çıkınca ortada söz (dava) kalmaz. Çünkü manadan hiçbir şey sözle anlatılamaz.
- Allahü Teâlâ bütün velilerini susamış [*teşne*] olarak getirmiş, susamış olarak götürmüştür.
- Bu, o derya değildir ki gemi (batmaya) engel olsun, yüzbinlercesi daha deryaya ulaşmadan bu deryanın kuraklığında boğulmuştur. Şu halde burada engel olan nedir? Yalnızca Allah!
- Cennete giden Resul (s.a.v.) burada çok sayıdaki halkı görünce, "İlahi! Bunlar buraya neyle geldiler?" der. Cevaben der ki: "Rahmet sayesinde, çünkü Allah'ın rahmetine dahil olan herkes buraya girer. Civanmertler Allah'a dahil olduklarından Allah onları öyle bir yola yöneltir ki, o yolda halk yoktur. Fütüvvet ehli cennete giden yolda değil, Allah'a giden yoldadır."
- Allah'a giden yolda kul için bin menzil vardır. İlk menzili kerametlerdir. Şayet kulun himmeti küçükse diğer makamlardan hiçbirine ulaşamaz, burada kalakalır.
- Yol ikidir. Biri hidayet, öbürü dalalet yoludur. Kuldan Allah'a giden yol dalalet yoludur, Allah'tan kula gelen yol hidayet yoludur. İmdi her kim, "Ona erdim" derse o ermemiştir; her kim, "Beni ona erdirdiler" derse o ermiştir.
- Onu bulan kalamaz, bulmayan ölemez. (Onu bulan durmadı, bulmayan göçüp gitmedi.)
- Gayb âlemindeki aşktan bir zerre kopup bütün muhiplerin göğüslerini kokladı. Hiç kimseyi kendine mahrem bulmadığından gayb âlemine geri döndü!
- Her yüz yılda bir ana rahminden Allah'ın tekliğine layık birisi dünyaya gelmektedir.
- Onun öyle erleri var ki, doğu ve batı, yer ve gök onların göğsünde kaybolup gider.
- İçinde Allah'tan başkasına yer olan bir kalp, baştan başa ibadet ve tâat olsa da ölüdür.
- Kalbin nasıldır diye soranlara, "Kırk yıl var ki, kalple arama ayrılık sokmuşlardır," diye cevap verdi.
- Ana yavrusuna defalarca anan sana kurban olsun der, ama ölmez. Ancak o sözünde de içtendir.
- Allah karşısında üç şeyi korumak zordur: Haklayken sırrı, halklayken dili, amel

yaparken temizliği.

- Nefs dışında kul ile Allah arasına ne perde olabilir? Bundan dolayı herkes Allah'a dert yanmıştır. Peygamberler de bunun için yakınmışlardır!
- İki kişinin dinde çıkardıkları fitneyi şeytan bile çıkaramaz: Dünya hırsına sahip âlim ve ilimden yoksun sofu!
- Bir sûfiye dedi ki: "Eğer genç bir erkeği bir kadınla bir eve koysan (kadın) selamet bulur, bir sofuyla mescide koysan selamette olmaz (böyle sûfilik olur mu?)"
- Dikkatli ol! İblis'in şerrinden emin olamazsın, çünkü o yediyüz düzeyde marifetten söz eder.
- Allah'ın zikri, takva, cömertlik ve iyilerle sohbet en muazzam işlerdendir.
- Devlet adamlarını görmeksizin bin fersah yol katettiğin gün iyi kâr etmiş sayılırsın!
- Bir mümini ziyaret ettiğinde doğan sevabı kabul edilmiş yüz hacla değiştirmemen gerekir. Zira mümini ziyaret için verilen sevap, fakirlere verilen yüzbin altından daha fazladır. Şu halde mümini ziyarete gittiğinizde Allahü Teâlâ'nın rahmetine eriştiğinize inanınız.
- Beş kıble vardır: Biri müminlerin kıblesi olan Kâbe, diğeri peygamberlerin ve önceki ümmetlerin kıblesi olan Beytü'l-Makdis, üçüncüsü meleklerin toplanma yeri olan semadaki Beytü'l-Ma'mur, dördüncüsü dua kıblesi arş, beşincisi civanmertlerin kıblesi olan Allah. **'Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü orasıdır.'** [BAKARA 2:115]
- Bu yol tümüyle bela ve tehlikeden ibarettir. On yerde zehir, onbirinci yerde şekerdir.
- O seni aramadıkça sen onu arama. Zira arayarak bulduğun şey sana benzer ve senin gibi olur.
- İlimden en fazla nasip alan onunla amel edendir. En erdemli amel ise üzerine farz olandır.
- Şayet kul kendi izzetini Allahü Teâlâ'ya sunarsa, Allah da kendi izzetini onun üzerine koyup kula iade eder; kul Allah'ın izzetiyle aziz olsun diye.
- Akıl sahipleri Allah'ı kalp nuru, dostlar yakîn nuru, civanmertler ise muayene nuruyla görürler.
- Allah'ı nerede gördün sorusuna, "Kendimi görmediğim yerde," diye cevap vermişti.

- Öyleleri vardı ki, bulmanın belirtisine işaret ederlerdi. Bulmanın imkânsız olduğunu bilmezlerdi. Öyle kimseler vardı ki müşahedenin nişanını verirlerdi, müşahedenin perde olduğunu bilmezlerdi.
- Bir kimsenin kalbine hak ve bâtıl endişesi gelirse onu ermişlerden saymayız.
- Amel yapman gerekmiyor demiyorum. Ama yaptığın ameli acaba sen mi yapıyorsun, yoksa sana yaptırılıyor mu, bunu bilmen gerekir. Aslında kul Allah'ın sermayesiyle ticaret yapmaktadır. Sermayeyi Allah'a verip gittiğinde, evvel de Allah, ahir de Allah, ortası da Allah'tır. Ticaretin Onun sayesinde kâr eder, senin sayende değil. Pazarda kendisi için pay görene oraya yol yoktur.
- Tüm mücâhedeler üçün dışında değildir: Ya bedenle ibadet ya dille zikir ya da kalple fikir. Bunun örneği deryaya dökülen sudur. Deryaya dökülen su orada nasıl görünebilir? İşte bu şey de tamamıyla öyle!
- Derya görününce ona ait muamelelerin hepsi, bu arada civanmertler batarlar. Zaten civanmertlik kendi fiilini görmemektir.
- Senin fiilin mum, o derya ise güneş gibidir. Güneş doğunca muma ne hacet!
- Ey civanmertler! Uyanık olun! Onu hırka ve seccadeyle göremezsiniz. Bu iddiayla ortaya çıkanı ezerler. Nasıl istiyorsan öyle ol. Civanmertlik nefse ve cana sahip olmamaktır. Kıyamet günü halkın hasmı halkken bizim hasmımız Allah'tır. Hısım O olunca da dava asla halledilmez. O bizi sıkı yakalamıştır, bizse Onu daha sıkı!
- Allah karşısında himmetiniz büyük olsun. Himmet size ilahilik dışında her şeyi verir. Şayet, "İlahiliği de veririm," derse; "Alışveriş halkın sıfatıdır," dersin. Mekânsız olarak Allah, arzusuz olarak Allah, her şeysiz olarak Allah de. Sarhoşluk içene yaraşır.
- Ne zamana kadar, "Rey sahibi, hadis sahibi," deyip duracaksın? Kendin olmaksızın bir kerecik Allah de veya Ona yaraşır biçimde Allah de.
- Bazı kimseler ibadetle, bazıları günahla geliyor, yol bu değildir, zira bu hiçbir şeye sığmaz, sen ikisini de unut. Geriye ne kalır? Allah! Her kim konuşurken ve düşünürken Allah'ı kendisiyle beraber görmezse bu iki konuda da afete düşer.
- Bütün halk oraya yaraşan bir şeyi buradan götürmenin kaygısı içinde. Oysa buradan oraya hiçbir şey götürülemez. Buradan oraya, orada garip olan bir şey götürürler ve bu da yokluktur.
- İmam bütün yollarda yürümüş olan kişidir.
- Tâatları nedeniyle yer ve ehline nasıl bir üstünlük verilmiştir ki, bu yüzden sana da bir üstünlük verilsin? Şu halde neden amelini daha da arttırıyorsun? Şeriatın,

seni görevlendirdiği kadar bir muameleye sahip olman yeter, onun sana ne emrettiğini bilmeni sağlayacak kadar ilim yeter. Şunu yiyeyim, bunu yiyeyim dememen için yediğin şeyin rızkın olduğunu bilmeyi sağlayacak kadar yakîn yeter!

- Allahü Teâlâ kuluna o kadar iyilik yapar ki, onun makamı cennet olur. Eğer bu kulun hatırına, keşke arkadaşlarımdan biri burada olsa da eriştiğim şu makamı görse diye bir düşünce gelse, artık o iyi insan olma mertebesine bile varamaz.
- Semaları sayar sonra Allah'ı bilirsen, bil ki yol sana uzaktır. Benim için yol kısalsın istiyorsan yakîn nuruyla yürü.
- Dur ve Allah de ki onda fani olasın!
- Su dışında her şeye yazı yazılır. Eğer deryanın üzerinden geçersen kendi kanınla su üzerine yazı yaz ki, senden sonra gelenler buradan âşıklar, mestler ve bağrı yanıklar geçmiştir diyebilsinler.
- Salihleri andığında beyaz bir bulut belirir ve aşk yağmuru yağar. Salihleri anmak avâm için rahmet, havâs için gaflettir.
- Üç zat dışında mümin herkese yabancıdır: Biri Allah, ikincisi Muhammed (s.a.v.), üçüncüsü temiz olan başka bir mümin.
- Beş çeşit sefer var: İlki ayakla, ikincisi kalple, üçüncüsü himmetle, dördüncüsü temaşayla, beşincisi nefste fani olmayla.
- Erlerin son mertebelerini görmek için arşa baktım, orada bazı nihai mertebeler gördüm ki, Allah adamları orada istiğna halindeydi. Erlerin istiğnası mertlerin nihai mertebeleridir. Onların gözleri Allah'ın kutsallığına çarpınca kendi ihtiyaçsızlıklarını görürler.
- Allah'a tabi olanın peşinden giden insanlara Allah'a ait bir şey geldi. Zekât, oruç, Kur'ân, tesbih ve dua kabilinden olmak üzere her ne ki onlarda vardı, kendilerinden yok oldu; yani bundan böyle yaptıkları ibadeti kendileri yapmıyor, onlara yaptırılıyor. Binlerce kişi şeriata göre hareket eder, ta ki bir kişi ortaya çıksın da şeriat ona göre hareket etsin diye.
- Sûfinin doksan dokuz âlemi var. Bunlardan biri arştan yerin dibine, doğudan batıya kadar olan sahayı gölgelendirir. Doksan sekizi ne görülebilir ne de hakkında konuşulabilir. Sûfilik güneşe gereksinimi olmayan bir gündüz, aya ve yıldıza gereksinimi olmayan aysız ve yıldızsız bir gecedir.
- Hak bir kimseyi irade ederse ona yolunu gösterir. İşte bundan sonra onun yolu kısalır.
- Civanmertler için yenecek ve içilecek şey Allah sevgisidir.
- Gayb olan herkes ondan söz eder, huzurda olan ondan hiç söz edemez.

- Allahü Teâlâ evliyasının kalbine nurdan bir bina inşa eder, sonra onun üstüne bir başka bina, sonra aynı şekilde onun üzerine bir başka bina inşa eder. O tümüyle Hak olma makamına kadar bu böyle sürer gider.
- Allah kendi varlığından şu erenlerde bir şey göstermiştir. Biri çıkıp bu hulûldür derse derim ki: Buna Allah'ın nuru derler. Allah mahlukatı karanlıkta yarattı, sonra nurundan üzerlerine çardak yaptı.
- Allah kendine giden yolu kula açar, kul sefer yapmak istediği zaman Onun vahdaniyetinde yürür, ikamet edince de yine Onun vahdaniyetinde ikamet eder. İmdi ateşte yanmış veya deryada boğulmuş olan Onunla beraberdir.
- Derviş kalbinde düşünce bulunmayan kimsedir. Konuşur, ama sözü yoktur; görür, işitir, ama gördüğü ve işittiği bir şey yoktur. Yer, ama yemeğinin tadı yoktur, ne hareketi ve dinginliği ne de üzüntüsü ve sevinci vardır.
- Şu halk akşam sabah gelip arıyoruz diyor. Oysa esas arayan onu arar. (Asıl arayan onun tarafından aranandır.)
- Dilini mühürle de Allah'tan başkası hakkında konuşma, kalbini mühürle de Allah'tan gayrını düşünme, ihlassız olarak bir iş yapmaman ve helal olmayan bir şey yememen için de muameleye, dudaklara ve dişlere aynı şekilde mühür vur.
- Âlimler men[1] dedikleri zaman sen yarım men ol, yarım men dediklerinde sen çeyrek men ol!
- Olmadığınız sürece her şey siz olursunuz. Allah, "Şu halkı hep ben yarattım. Sûfiyi yaratmış değilim," buyurmaktadır. Yani yok olan [*ma'dûm*] yaratılmamıştır. Bu sözün başka bir anlamı şudur: Sûfi halk âleminden değil, emir âlemindendir.
- Sûfi ölü bir beden, yok olan bir kalp, yanık bir candır.
- Allah'la bir tek nefes almak, bütün yer ve gökteki her şeyden daha iyidir.
- Hak için yaptığın her şey ihlas, halk için yaptığın her şey riyadır.
- Amel arslan gibidir, kolunu bükünce tilki oluverir.
- Şeyhler derler ki, mürit (şeriatın hükümlerinin ve) ilmin dışına çıktı mı (o artık ölmüştür. Cenaze namazını kılmak için) durumuna dört tekbir getir ve artık onu elden bırak!
- Ölümsüz bir hayata kavuşman için günde bin kere ölüp dirilmelisin.
- Sen kendi yokluğunu Ona sunarsan, o da kendi varlığını sana ihsan eder.
- Yürümekten ayağın, oturmaktan bedenin ve düşünmekten yüreğin su toplayıp

---

1 Farsçada "ben," Arapçada ise bir ölçü birimi olan "batman" anlamına gelir.

şişmelidir. Yeryüzünde sefer yapanın ayağı, gökyüzünde sefer yapanın yüreği su toplayıp şişer. Ben semada sefer yaptığımdan yüreğim su toplayıp şişti.

- Yalnız başına oturan Rabbiyle bulunur. Rabbini sevmiş olması da bunun işaretidir.
- Üstat Ebû Dekkâk, "Ta Âdem zamanından kıyamete kadar bu yoldan hiç kimse geçmediğinden yolu devedikenleri kaplamıştır," demişti. Bu sözle evliya ve enbiya küçük görülüyor gibi gelmişti bana. Çünkü kuldan Allah'a giden yolu devedikenleri tutmuşsa, acaba Allah'tan kula gelen yol nasıl olur?
- Seni sana zahir kılarsa şahadet, marifet, keramet ve cömertliğini, kısacası tüm mahlukatı senin üzerinde zahir kılmış olur. Bütün varlıklarda kendini sana zahir kılarsa bu da vasfa gelmez.
- Hak Teâlâ'nın lütfu dostları, rahmeti ise günahkârlar içindir.
- Rabbinle tanış, çünkü bir şehirde bir tanıdığı bulunan bir garip daha cesur ve daha rahat olur.
- Dünyasını ve ömrünü Allah yolunda harcamayana de ki: Kıyamette sırat köprüsünü yüksüz geçeceğini iddia etme!
- Bir zamanlar birisine sormuştu: "Nereye gidiyorsun?" Adam cevap vermiş: "Hicaz'a!" "Peki, orada ne yapacaksın?" "Allah'ı (ve rızasını) talep edeceğim!" "İyi, ama Horasan'ın Allah'ı nerede ki Hicaz'a gitmek gerekiyor? Peygamber (s.a.v.), Çin'de bile olsa ilim talep ediniz buyurmuştur. Allah'ı talep ediniz dememiş ki?"
- Kulun bir an Allah'tan memnun olması yıllarca namaz kılmasından ve oruç tutmasından daha değerlidir. Allah'ın şu mahlukatının hepsi de, bakalım hangisine düşecektir diye onun için kurduğu birer tuzaktır.
- Bir mümini incitmeden sabahtan akşama varan bir kimse o gün akşama kadar Peygamber'le (s.a.v.) yaşamış olur. Eğer mümini incitirse Allah onun o günkü ibadetini kabul etmez.
- İmandan sonra Allah kuluna temiz yürek ve doğru dilden daha büyük hiçbir şey ihsan etmemiştir.
- Şu âlemde Allah'tan, Peygamber'den ve pirlerden utanan bir kimseden, yüce Allah da o âlemde utanır.
- Üç zümre için Allah'a yol vardır: Mücerret ilimle, hırka ve seccadeyle, kazma ve kürekle (uğraşanlardır bunlar.) Yoksa nefsin boş durması kişi için felakettir.
- Abâsı olan çoktur, kalp doğruluğu gerekir, elbisenin ne faydası olur? Çul giymek ve arpa yemekle adam olunabilseydi eşeklerin de adam olmaları gerekirdi.

- Benim müridim olmamıştır, çünkü iddiam olmamıştır. Ben, "Allah!" ve "Yeter!" derim, işte o kadar.
- Tüm ömründe eğer onu bir kere incitmişsen tüm ömür boyu ağlaman gerek, şayet affederse bu sefer de öyle bir Allah'ı nasıl incittim deyip hayıflanacaksın.
- Bir kimsenin sohbete ve hürmete layık olabilmesi için gözünün kör, dilinin dilsiz, kulağının sağır olması gerekir.
- Şu üç konuda halk itaat halinde olmalı: Sürekli olarak kalp, nefs ve dille itaat. Bu üçünü Allah'la meşgul etmek gerekir ki, şuradan dışarı çıkıp sorgusuz sualsiz cennete gidilebilsin.
- Hayret, yem için yuvasından ayrılmış, ama yem bulamayıp yuvaya dönünce yolunu şaşırmış bir kuş gibidir! (Sâlikin hayreti buna benzer.)
- Bir kimse nefsin bir tek arzusunu tatmin ederse Hak yolunda önüne binlerce üzüntü çıkar!
- Hak Teâlâ eşyayı halk arasında bölüştürmüştür. Civanmertlerin hissesi için hüznü ayırmış ve onlar da bunu kabullenmiştir!
- Hakkın yolu kimsenin bilemeyeceği kadar hoştur. Bunu bildiklerinde tuzsuz yemek gibi oluverir.
- Şeyh Bâyezîd'ın şöyle dediği hikâye edilir: "Yaptığın iyi bir işin ardından kötü bir iş yapma. Çünkü gözün ona ilişince iyiliği değil, kötülüğü görürsün!" Şeyh de buyurdu ki: "Sana öğüdüm iyiliği de kötülüğü de unut!"
- İş kendilerinden el çekmedikçe, civanmertler işten el çekmez.
- Allahü Teâlâ bir şey takdir eder de sen ona razı olursan bu senin yapacağın, ama Onun beğenmeyeceği milyonlarca hayırlı işten daha iyidir.
- İhsan deryasından üzerine bir damla damlasa, bütün âlemde hiçbir şey söylemek, işitmek ve kimseyi görmek istemezsin.
- Biriyle düşman olmaktan daha zor hiçbir şey yoktur dünyada.
- Gerçi namaz ve oruç önemlidir, ama gönülden kibri, haseti ve hırsı çıkarmak daha önemlidir.
- Marifet vardır, şeriatla uyuşmuştur; marifet vardır, şeriattan çok uzaktır; marifet vardır, şeriatla eşittir; kişinin her üçünün de cevherini görmesi gerekir ki, herkese (marifet konusunda) bulundukları düzeye göre hitap edebilsin.
- Allah'ı bir kere zikretmek yüzüne bin kere kılıç yemekten daha güçtür.
- Müşahede Ondan başkasını görmemendir.
- Müşahedesiz kelam olmaz.

- Erlerin didinmeleri kırk yıldır. Dilin doğruluğu için on yıl, elin doğruluğu için on yıl, gözün doğruluğu için on yıl, kalbin doğruluğu için on yıl didinmek gerekir. İmdi her kim kırk yıl bu şekilde yol yürürse ve davası da hak olursa, ümit olunur ki boğazından çıkan seste heves bulunmaz.
- Çok ağlayınız, az gülünüz; çok susunuz, az konuşunuz; çok veriniz, az yeyiniz; çokça başınızı yastıktan uzak tutun ve bir daha yastığa baş koymayın.
- Allah kelamındaki zevki tatmadan bu dünyadan giden, hiçbir şeyden nasip almamıştır.
- Hakkın halkın yüzüne gülmesi yoksa da Mustafa'nın yüzüne gülmesi var. Akıllılar Allah'la korkusuz olarak bulunurlar, zira O korkusuzdur ve korkusuz olan korkusuzları sever.
- Bu yol korkusuzlar, divaneler ve sarhoşlar yoludur ve Allah'la olan mestlik, delilik ve korkusuzluk kârlıdır.
- Allah'ın zikri canın içinden, Muhammed'e salavat kulağın dibinden!
- Üzerinde şu üç hali görmeden dünyadan gitmelisin: Onun sevgisi nedeniyle gözünden yaş akıttığını görmelisin, Onun heybetinden altına işediğini görmelisin, uyanıkken kemiklerinin eriyip inceldiğini görmelisin.
- Onu öyle anmalısın ki, bir daha anmaya gerek kalmasın, yani aklına getirmeye ihtiyaç kalmaması için Onu hiç unutma!
- Sen gaybsın, O mevcuttur. Diğer (ihtimal) de şu: Sen mevcut değilsin, O heptir.
- Allah'ı dinleyici olarak görmedikçe konuşmayınız. Allah'ı konuşan olarak görmedikçe söylenen sözü dinlemeyiniz.
- "Her kim bir kere (candan) Allah derse dili yanar ve bir daha Allah diyemez" diyeni görürsen bil ki, bu Allah'ın kul üzerindeki bir (lütfu ve) övgüsüdür.
- Civanmertlerin derdi iki âleme sığmayan bir üzüntüdür. Bu üzüntü, zikretmek istediklerinde Ona yaraşır biçimde Onu anamama üzüntüsüdür.
- Kalbin Allah'la beraber olduktan sonra bütün dünya senin olsa da, atlas elbise giysen de zararı yoktur. Kalbin Allah'la olmayınca çul da giysen hiçbir faydası yoktur.
- Kendini Allah'la görmen vefa, Allah'ı kendinle görmen fenâdır.
- Karşısındaki şu halktan çocuk olarak gördüklerin Allah nazarında adamdır. Halk karşısında adam olan Allah nazarında ölüdür.
- Öylesi vardır ki, (avını) tutsun diye (dışarıya) salıverilir, görsün diye de (içeri girmesine) izin verilir. Öylesi vardır ki, isterse (ilahi huzura) girer, isterse çıkar;

öylesi de vardır ki bir kere içeri girdi mi bir daha dışarı çıkmasına izin verilmez.

- Hak Teâlâ halkı fiiline aşina kıldı. Eğer Zatına aşina kılmış olsaydı lâ ilâhe illâllah der ve mevcudiyetleri kalmazdı, yani (tevhit deryasında) batarlardı.
- Biri başı açık ve yalınayak çölün ortasında durmuş, üzerinde elbise de yok, güneş beynini kaynatmakta, ayaklarının altından ateş fışkırdığından ayakları yerde karar kılmamakta, ileri gitmeye yüz bulamamakta, geri dönülecek yolu bilmemekte, şaşkın bir halde çöl ortasında kalakalmakta. Böylesi hakkında da ne dersin! "Garip odur ki, yedi kat gök ve yerde bir saçın teli kadar da olsa hiçbir şeyi bulunmaz. Ben garibim demem. Ben o kimseyim ki, zamaneyle ülfet etmem, zamane de benimle ülfet etmez!"
- Allah'a susamış bir kimseye Allah'ın yarattığı bütün mahlukatı versen yine kanmaz!
- Kulün Allah'la olmaktan gayesi üç derecedir: Biri müşahede hali üzere durup Allah der. Diğeri arada kendisi olmaksızın Allah der. Üçüncüsü Ondan Ona Allah der.
- Allah dört şeyle kula hitap eder: Beden, kalp, mal ve dil. Bedeni hizmete ve dili zikre versen bile, kalbini Ona verip malla cömertlik yapmadıkça bu yolda mesafe alamazsın. Ben bu dört şeyi Ona verip Ondan şu dört şeyi istedim: Heybet, mahabbet, onunla yaşamak ve vahdete yol bulmak. Sonra dedim ki: Beni cennete ümitlendirme, cehennemle de tehdit etme; şu iki yerden de benim için (amaç) sensin!
- İnsanlar üç zümredir: Biri incitmediğin halde incitir, diğeri incitirsen incitir. Üçüncüsü incitsen de incitmez.
- Halktaki şu gaflet Hakkın rahmetidir. Ondan birkaç zerre bile haberleri olsa yanıp kül olurlar.
- Allahü Teâlâ hiç çekinmeden bütün peygamberlerin kanını döktü. Hak bu kılıcı bütün nebilere indirdi, bu kırbacı da bütün dostlara vurdu ve kendini de hiç kimseye göstermedi. O ayyârdır, gözünü aç sen de ayyâr ol. Ve Ondan başkasına el uzatma!
- Allahü Teâlâ herkese kendinden bir şey açmıştır; ama zatını, yani kendini hiç kimseye açmamıştır. Civanmertler! Gidin ve Allah'la mert olun, yoksa size zatından bir şey açmaz.
- Yeryüzünde gezen nice kimse vardır ki, ölüdür; yeraltında yatan nice kimse vardır ki, diridir!
- Âlimler diyor ki: Peygamber'in (s.a.v.) dokuz karısı vardı, bir yıllık yiyecek bu-

lundururdu, çocukları da olmuştu. Biz deriz ki: Evet, öyleydi, ama o altmışüç yıl bu dünyada gönlünün bunlardan haberi olmadığı halde yaşamıştı. Bütün bunlar onda mevcutken onun ancak Allah'tan haberi vardı.

- Nereye bakarsan bak, Allah var. İster üst, ister alt, ister sağ, ister sol tarafa bak, ister öne bak, ister arkana bak fark etmez!
- Yedi kat gökte ve yerde olan her şey sende var, ama bunu görebilecek adam gerek!
- Onun şevkiyle bir kimsenin kalbi yanar da kül olursa, mahabbet rüzgârı çıkıp bu külü kaldırır, yer ve gök bununla dolar. Görmek istediğini orada görebilir, işitmek istediğini orada işitebilir, tatmak istediğini orada tadabilirsin. Mücerretlik ve civanmertlik burada gerek!
- Onun olmayan bir makam veya insan bulunsaydı, biz bu şikâyeti yine de o makama ve insana sunmazdık.
- İlk adım Allah demektir. İşte o kadar! İkincisi üns, üçüncüsü de yanmak!
- Her zaman geliyorsun, bazen sırtında günah yükü var, bazen de tâat! Ne zamana kadar günah, ne zamana kadar tâat? Elle günahı sıvazlayıp başını rahmet deryasına daldır, tâatın sırtını da elle sıvazlayıp başını istiğna (ve samedaniyet) deryasına daldır ve başını kendi yokluğuna daldırıp onun varlığından çıkar.
- Geceleri uyumamam, gündüzleri yememem ve eğlenmemem gerek! Yoksa menzile ne zaman varabilirim?
- Cebrail semada, "Sizin gibi gelmemiştir ve gelmez de" diye nida etse, bu sözün doğru olduğuna inanın; ama Allah'ın mekrinden, nefsinizin afetinden ve şeytanın işinden emin olmayın.
- Şeytan kandırınca Allah kandırmaz, şeytan kandıramayınca Allah kerametle kandırır. Şayet kerametle kandıramazsa lütfuyla kandırır. İmdi civanmert bunlara kanmayan kişidir.
- Gaybte bir derya var, bütün mahlukatın imanı bu deryanın üstündeki bir saman gibidir. Rüzgâr esip derya dalgalanınca bu saman bazen bu kenardan o kenara, bazen o kenardan bu kenara gider gelir, bazen de üstünde yüzer!
- Civanmertlik sözsüz bir dil, görmesiz bir göz, işsiz bir beden, fikirsiz bir delil, deryadan ve deryanın sırlarından bir çeşmedir.
- Âlim ilmini, zahit zühdünü ve âbit ibadetini alıp Onun huzuruna vardıklarında sen de arınmışlığı alarak, ama arınmamış olarak huzuruna var, zira O arınmıştır (ancak arınmışı kabul eder).
- Allah'la yaşayan bir kimse nefsine, kalbine ve ruhuna güç yetiremez. Onun vakti

kendisinin hizmetçisidir. Gözü ve kulağı Haktır. Gözü ile kulağı arasında bulunan her şey yanmıştır. Haktan başka hiçbir şey kalmamıştır. **'Allah de, sonra bırak onları daldıkları şeyle oyalansınlar.'** [EN'ÂM 6:91]

- Biri sana, "Fani Baki'yi görebilir mi?" derse, de ki: Bugün şu fani âlemde fani kul Baki'yi tanır, yarın bu tanıma nur olur. Böylece beka âleminde beka nuruyla Baki'yi görür.
- Nasıl ki senin aile üyelerinden sana mahrem olan dışında hiçbiri seni görmüyorsa, aynen onun gibi kendisine mahrem olanlar dışında evliyadan hiçbiri onu göremez. Mürit pire ne kadar çok hürmet ederse pir ona o kadar fazla kendini görme imkânı verir.
- Herkes balığı deryada tutar, şu civanmertlerse karada. Herkes karada ekim dikim yapar bu taife ise deryada!
- Eğer bir kimse kalben civanmertleri reddediyorsa, yer ve gök dolusu tâatı olsa bile bunun bir kıymeti olmaz.
- O âlemde bir ere ulaşabilmen için bu âlemde bin kişinin seni terk etmesi gerekir. Bin kadeh zehir içmelisin ki bir damla şerbet tadabilesin!
- Yazık! Bin kere yazık! Binlerce başbuğ, ayyâr, reis, serdâr, bey ve yakışıklı genç gaflet kefeniyle hasret toprağına gömülmüşler ve bunlardan bir tanesi bile dinin başbuğu olmaya layık değil!
- Hayat ölümün içindedir, fenâ ve beka ölümün içindedir. Hak tecelli edince de Haktan başka bir şey kalmaz.
- Halklayken acı ve ekşi nedir bilirsin, yaratılmışlık senden ayrılınca Allah'la yaşarsın.
- Hayat kâf ile nûn arasında olmalıdır ki, hiç ölmesin.
- Namaz kılıp oruç tutan kimse halka, düşünen kimse Hakka yakındır.
- Şeriattan marifete kadar yedibin, marifetten hakikate kadar yediyüzbin, hakikatten sarayın açılmasına kadar bir milyon derece var. Her bir derece için Nûh'un ömrü gibi bir ömür, Muhammed'in (s.a.v.) sefası gibi bir sefa (safiyet) gerekir.
- Kalbin üç manası var: Birincisi fanidir, ikincisi nimettir, üçüncüsü bakidir. Fani olan fakirlerin barınağı, nimet olan zenginlerin sığınağı, baki olan Allah'ın karargâhıdır.
- Benim ne bedenim, ne kalbim, ne de dilim var! Her üçünün de yurdu olan bir Allah'ım var!
- Benim ne dünyam var ne de ahiretim! İkisinin de barınağı olan bir Rabbim var!

- Ne kadar mutludur o hasta ki, bütün yer ve gök ehli onu tedavi için toplanır da yine şifa bulamaz!
- Çalışan çok, kazanan yok; kazanan çok, teslim eden yok; öyle biri olmalıdır ki, çalışsın, kazansın ve (tam olarak) teslim etsin!
- Aşk halkın geçemeyeceği deryadan bir nasiptir, canın geçemeyeceği bir ateştir. Öyle bir getiriliş ve götürülüştür ki, kulun bundan haberi yoktur. Bu deryaya konulan bir şeyden geriye yalnızca iki şey kalır: Istırap ve niyaz!
- Ham sofular (ve mollalar) gülerek: "Allah'ın delille bilinmesi uygun olur," diyorlar. Hiç de öyle değil, Allah'ın Allah'la bilinmesi uygun olur, mahluk (olan akıl) ile nasıl bilinir?
- Âşık olan Allah'ı bulmuş, Allah'ı bulan kendini unutmuştur.
- Halkın ikamet etmediği bir makamda ikamet eden Allah'la ikamet etmiştir ve Allah'la ikamet eden ariftir.
- Levh-i mahfûzda yer alan her şey levh-i mahfûzun ve halkın nasibidir. Civanmertlerin nasibi levh-i mahfûzda bulunan şeyler değildir. Allahü Teâlâ levh-i mahfûza her şeyi anlatmıştır. Civanmertlere söylediği bir şey levh-i mahfûzda yoktur ve bunu dağ bile taşıyamaz.
- Bu yol dille ifade ve ikrar edilen, gözle görülen, marifetle tanınan, yedi organla varılan bir yol değildir. Bu yolda her şey onundur ve ruh da onun emrindedir. Burada yalnızca ilahilik vardır, işte o kadar!
- Kur'ân tefsiriyle uğraşan insanlar gördüm, civanmertler ise bizzat kendilerini tefsirle uğraşıyorlardı.
- Âlim kendini bilen âlimdir, ilmiyle âlim olan âlim değildir.
- Allahü Teâlâ kısmetini halkın önüne koydu. Herkes kendi nasibini aldı, civanmertlerin nasibi hüzün oldu.
- Hüzün ağacı dikiniz, olur ki bittikten sonra altında oturup ağlar ve nihayet böylece, "Niçin ağlıyorsun?" diye sana soru sorulma devletine nail olursun!
- Hüzün neyle elde edilir sorusuna şu cevabı verdi: "Onun yolunda pak olarak yürümek için çabalarsın, kendine baktıkça pak olmadığını ve olamayacağını anlarsın. O zaman ola ki onun hüznü iner. Yüzyirmidörtbin peygamber bu amaçla dünyaya geldi, gitti ve Onu Ona yaraşır şekilde bilmek istedi. Tüm pirler de böyle hareket etti, ama başaramadılar."
- Civanmertlerin derdi öyle bir hüzündür ki, iki âleme sığmaz!
- Nûh'un ömrü kadar ömrüm olsa ben şu bedenle doğruluk göremeyeceğim. Bu

konuda şunu biliyorum: Allah şu bedeni ateşe atsa yine de benim ahımı bu bedenden almış olmaz.

❧ İsm-i Azam nedir diye sorduklarında, "Aslında bütün isimler büyüktür, en büyüğü de kulun onda yok olmasıdır, kul yok olunca halktan ayrılıp heybette tek olur," dedi.

❧ Mekr nedir sorusuna cevaben dedi ki: "Aslında bu onun lütfudur, ama ona mekr adı verilmiştir. Çünkü evliyaya yapılan muamele mekr olmaz."

❧ Mahabbetten sorulunca da dedi ki: Nihayeti şudur: Onun bütün kullarına yaptığı iyilikleri eğer ona (sevdiği kadına) yapsa bununla tatmin olmaz. Deryaların adedi kadar boğazına şarap akıtsa kanmaz ve der ki: "Daha var mı?"

❧ İhlas nedir sorusuna cevaben dedi ki, "Allah görüyor diye yaptıklarının hepsi ihlas, halk görüyor diye yaptıklarının hepsi riyadır. Halkın arada işi ne? İhlas Allah'ın makamıdır."

❧ Civanmert civanmert olduğunu nasıl bilir sorusunu şöyle cevapladı: "Şununla: Eğer Allah kardeşine bin, kendisine bir keramet verse, bu da kardeşimin olsun diye o bir kerameti ve lütfu götürüp onun başına kor."

❧ Ölümden korkuyor musun sorusuna şu cevabı verdi: "Ölü ölümden korkmaz, cehennemle ilgili olmak üzere onun halkı korkuttuğu bütün tehditler, benim tattıklarımın yanında bir zerre bile değil. Halka vaat ettiği her rahat (ve cinnet nimeti) seyrettiklerime göre bir zerre dahi değil!"

❧ Allahü Teâlâ, "Şu civanmertlerin sohbetine karşılık ne istersin" diye sorsa yine bunları isterim derim.

❧ Nakledildiğine göre bir âlime, "Sen mi Allah'ı seviyorsun, Allah mı seni seviyor?" diye sormuş. Âlim, "Ben Allah'ı seviyorum," demiş. O da, "O halde git, Onun çevresinde bulun, çünkü bir kimse birini severse onun peşinden gider," demişti.

❧ Bir gün bir öğrenciye, "Nasıl olsaydı daha iyi olurdu?" diye sordu. Öğrenci, "Bilmiyorum," deyince dedi ki: "Dünya Bâyezîd gibi erlerle dolu olsaydı en iyisi öyle olurdu."

❧ En iyi şey içinde hiç kötülük olmayan kalptir.

❧ Bir gün birine, "İpin çözülünce ne yaparsın?" diye sordular. O da, "Bilmiyorum," deyince (şeyh) dedi ki: "Bağlaması için ipi Onun eline ver!"

❧ **'Kuluna vahyettiğini vahyetti'** [NECM 53:10] ne demektir diye sorduklarında dedi ki: "Söylediğini anladım, Allah buyurur ki: Ya Muhammed! En büyük ben olduğum için sana beni tanı dedim. En büyük sen olduğun için de halkı bana davet et," dedim. Onun adını neyle anmalı sorusuna şu cevabı verdi: "Bazısı emirle, bazı-

ları nefesle, bazıları sevgiyle ve bazıları da padişah olan korkuyla!"

※ Cüneyd ayık geldi, ayık gitti. Şiblî sarhoş geldi, sarhoş gitti diyenlere, "Cüneyd ve Şiblî'ye siz dünyaya nasıl geldiniz, nasıl gittiniz diye sorulsa, onların ne gelmekten haberi olurdu ne de gitmekten!" dedi ve bunu der demez derhal şeyhin sırrına nida edildi: "Doğru söyledin! Zira bu soru ikisine de soruldu, senin dediğinin aynısını söylediler. Çünkü onlar yalnızca Allah'ı biliyor, diğer şeylerden habersizler."

※ Şiblî, "İlahi! Bütün halka görme gücü ver ki seni görsünler," demişti diye nakledilir. Şeyhe (bunu sorarak), dava mı daha beterdir, günah mı dediklerinde, "Gerçekte dava da günahtır," diye cevap verdi. Kulluk nedir dediler. Dedi ki: "Keyfince ömür sürmemen!" Uyanık olmak için ne yapalım diyenlere dedi ki: "Benim bulunduğum makam serapa ulûhiyettir. Orada kulluktan hiç eser yoktur!" Fakrın belirtisi nedir diyenlere, "Kalbin siyah olmasıdır," dedi. Bu sözün manası nedir denilince de, "Demek isterim ki siyah renkten sonra başka bir renk yoktur," dedi. Tevekkülün belirtisi nedir denilince de şöyle dedi: "Arslanın, ejderhanın, ateşin, deryanın, yastığın senin için bir olmasıdır. Çünkü tevhit âleminde hepsi de birdir. Gücün yettiği kadar tevhit için çalış, zira yola düştüğünde korku biter ve çok kârlı çıkarsın."

※ Senin işin nedir diyenlere, "Bütün gün oturmuş, yol açın (Padişah geliyor!)" diyorum dedi. Bu nasıl oluyor dediklerinde şöyle dedi: "Allah'tan gayrı kalbe gelen her düşünceyi kalpten kovuyorum. Zira öyle bir makamdayım ki, bir sineğin sırrı bile bana kapalı değil. Onu şu memlekette niçin yaratmış, ondan muradı nedir, bilirim. Yani artık Ebû Hasan kalmamıştır, haberdar olan Haktır, ben ortada yokum. Elime her ne alırsam mutlaka, Ya Rab! Bunu bedenimin tabiatı kılma," derim.

※ Elli yıl ihlaslı olarak Allah'la öyle sohbet ettim ki hiçbir mahluk için buna ulaşamaz. Yatsı namazı kılar ve şu nefsi ayakta tutardım, aynı şekilde (nefsi) gündüz akşama kadar tâatında bulundururdum, bu süre içinde oturduğumda bağdaş kurarak değil, iki dizimin üstüne gelerek otururdum. (Ona) layık olma vakti gelinceye kadar iş böyle devam etti. Derken zahirim burada uyuyakaldı. Ebû Hasan cenneti temaşa etti, cehennemi gezdi. Bana iki yer de aynı geldi. Cehennemi gördüğümde Haklaydım. "Burası bütün halkın korkuya kapıldıkları bir yerdir," diye Haktan bir nida geldi. Bunun üzerine derhal yerimden sıçrayıp cehennemin dibine vardım ve, "Benim yerim burasıdır," deyince cehennem içindekilerle birlikte hezimete uğradı. Gördüğümü anlatmam mümkün değil, şu kadarını söyle-

yeyim: "Mustafa (s.a.v.) ümmet için fitne oldun diye bana çıkıştı."

- Allah'ın şu yolunda önce niyaz, sonra halvet, sonra hüzün, sonra da uyanıklık bulunur.
- (Ebû Hasan) öğle ile ikindi namazı arasında elli rekât nafile namazı kılardı ki, yer ve gök ehlinin bunda hiçbir payı yoktu. Uyanıklık hali ortaya çıkınca bunların tümünü kazâ etmeye ihtiyaç doğardı.
- Kırk yıl var ki, misafir için olanı dışında ne yemek pişirmişizdir ne de herhangi bir şey yapmışızdır, misafir için pişen yemekten asalak olarak faydalanırdık. Eğer bütün âlemi bir lokma yapıp bir misafirin ağzına koysalar yine de onun hakkını yerine getirmiş olmazlar. Allah için birini ziyaret amacıyla ta doğudan batıya kadar gitseler fazla bir şey yapmış olmazlar.
- Kırk yıl var ki canım bir içim soğuk su veya bir yudum ekşi ayran istiyor da hâlâ bunu ona vermiş değilim.
- Kırk yıl canı patlıcan istediği halde bunu yemediğini söylerler. Bir gün annesi memesini patlıcana sürüp yarısını yemesini şeyhten rica etmiş (o da bunu yemiş). Aynı gece Şeyhin oğlunun başını kesip eşiğine koymuşlar. Şeyh ertesi gün bu manzarayı görünce, "Evet, bizim (patlıcan pişirmek için) kaynattığımız o sıcak kazandan en az bunun (gibi bir sıkıntının) çıkması gerek," dedi ve ekledi: "Size, benim onunla olan işim kolay değil diyorum. Siz hâlâ patlıcan ye diye bana ısrar ediyorsunuz!"
- Yetmiş yıl var ki, Hakla yaşamışımdır, bu süre içinde bir nokta kadar nefsimin muradı üzere yürümüş değilim.
- Şeyhe, "Senin mescidinle diğer mescitler arasında ne fark vardır?" diye sorulduğunda dedi ki: "Eğer meseleye şeriat açısından bakacak olursanız hepsi de doğrudur. Marifet açısından bakacak olursanız meselenin açıklanması gerekir. Şöyle ki: Gördüm ki, diğer mescitlerden (ve zaviyelerden) bir nur çıkıp semaya yükseliyor. Bu mescidin üzerinde ise nurdan bir kubbe indirildi ve semâ dizginiyle gitti. Bu mescidi inşa ettikleri gün içeri girip oturdum. Cebrail gelip üzerine, ta arşa dayanan yeşil bir bayrak dikti. Bu bayrak kıyamete kadar böyle dikilmiş kalacak!"
- Bir gün Allah bana şöyle nida etti: "Mescidine (ve zaviyene) gelen bir kulun eti de, derisi de ateşe haram kılınmıştır! Cehennem onu yakmaz, sen hayattayken veya öldükten sonra mescidine varıp iki rekât namaz kılan kıyamet günü âbitlerle diriltilecektir."
- Mümin için her yer cami, her gün cuma, her ay ramazandır.

- Şayet bütün dünyayı altın yapıp mümine verseler, mümin bunu Onun rızası için harcar. Elinde harcanmadık bir dinar kalsa bir kuyu kazıp bir daha çıkarmamak üzere onu buraya kor. Ölümünden sonra mirasına konanlar onu buradan çıkarıp, un ve birkaç kerpiç yaparak birbirinin başına ve yüzüne vururlar.
- Şu dünyadan dörtyüz dirhem borçlu olarak ayrılmayı, bundan hiçbir şey ödemediğim için hak sahiplerinin kıyamet günü gelip yakama sarılmalarını, birinin talep ettiği bir ihtiyacını karşılayamamış olmaya tercih ederim.
- Zaman zaman fazla sıkıntıdan ağlıyorum. Dert ve gama düşmemin nedeni de kavmin yemiş olduğum bir lokma ekmeğidir, eğer istersen onu da sana bırakayım.
- Yarın kıyamet günü bana, ne getirdin dediklerinde derim ki: "Dünyadayken bana öyle bir köpek verdin ki, bana ve kullarına saldırmaması için ne yapacağım hussunda âciz kalıp şaşırdım. Bana pislikle dolu bir tabiat verdin, ben de bütün ömrümü onu temizlemekle geçirdim!"
- Korkarım ki, yarın kıyamet günü beni görürler, yakalarlar ve bütün Horasanlılardan dolayı bana azap ederler (onları günaha sen soktun diye).
- Geliyor, şu mezarlığın kenarına çömeliyor ve diyordum ki: "Ta ki bu garip şu mahpuslarla bir an otursun!"
- Hz. Ali (r.a.), "İlahi! Ölümüme bir gün bile kalsa bana tevbe ihsan et," demişti.
- Halk dua edip, "Allah'ım, üç yerde imdadımıza yetiş: Biri can çekişirken, ikincisi mezarda, üçüncüsü kıyamette," diyor. Ben de diyorum ki, "İlahi, her zaman imdadıma yetiş!"
- Şöyle dediği nakledilir: "Bir gece Hak Teâlâ'yı rüyada görüp, altmış yıldır dostluğunda ömür tüketiyor ve şevkinle tutuşuyorum," dedim. Buyurdu ki: "Sen altmış yıldır talepte bulunmuşsun, bizse ezelin ezelinde senin dostluğunun kaydında olmuşuz!"
- Bir keresinde dünyada gördüğüm Allah bana dedi ki: "Ey Ebû Hasan! İster misin ki senin olayım?" "Hayır." "İster misin ki benim olasın?" "Hayır." "Ey Ebû Hasan! Öncekiler de sonrakiler de kendilerinin olmam için yanıp tutuştular. Sen bana niçin böyle söz söylüyorsun?" "Rabbim, bana verdiğin şu tercih hakkı konusunda senin mekrinden nasıl emin olabilirim ki, sen hiç kimsenin tercihine göre iş yapmazsın?"
- Bir gece gördüm ki, beni semaya götürdüler. Meleklerden hıçkıra hıçkıra ağlayan bir cemaat gördüm ve, "Siz kimsiniz?" dedim. "Biz Hazret'in âşıklarıyız," dediler. "Biz bu duruma yeryüzünde sıtma, titreme ve solgunluk deriz. Siz âşık de-

ğilsiniz," dedim. Oradan ayrılınca Allah'a yakın melekler önüme çıkıp, "Onlara iyi bir ders verdin, çünkü onlar gerçekte Allah âşıkları değiller. Âşığın baştan ayak, ayaktan baş, önden arka, arkadan ön, sağdan sol, soldan sağ yapması gerekir. Kendinde zerre kadar benlik bulan o Hazret'ten zerre kadar haberdar değildir," dediler. Sonra oradan cehennemin dibine indim ve dedim ki: "Sen (yakmak için) üfle, ben de (söndürmek için) üfleyeceğim. Bakalım hangimiz galip geleceğiz!"

❧ Allahü Teâlâ'dan beni bana olduğum gibi göstermesini istedim. Beni bana berbat bir çul içinde gösterdi. Kendime baktım baktım, sonra da, "Ben bu muyum?" dedim. Bunun üzerine nida geldi: "Evet." "Peki, (bendeki) o irâde, ahlak, özlem, yakarış ve sızlanma nedir?" Yine nida geldi: "Onlar hep biziz, sense işte busun!"

❧ Onun varlığıyla bakınca benim yokluğumun ucu onun varlığından çıktı, kendi yokluğumla bakınca onun varlığı benim yokluğumdan uç verdi. Kalakaldım, sonra dizlerimin üzerine gelip oturdum, bir süre böyle kaldım ve, "Bu benim kârım değil," dedim.

❧ Naklederler ki, şeyhin vefatı yaklaşınca, "Keşke kan dolu kalbimi yarıp halka gösterseler de şu Allah karşısında putataparlık yapmanın doğru olmadığını anlasalar," demiş ve sonra da eklemişti: "Mezarımı otuz arşın derinlikte kazın, çünkü şu toprak Bistâm toprağından yüksektir. Yatacağım toprağın, Bâyezîd'ınkinden yüksek olması ne caizdir ne de edebe uygundur." Bunu söyledikten sonra vefat etti. Sonra toprağa verdikleri gece muazzam bir kar yağdı. Ertesi gün başının ucuna büyük bir beyaz taşın dikildiğini ve oradan arslan izinden başka bir şey bulunmadığını görünce bu taşın arslan tarafından getirildiğini anladılar. Bazıları arslanın mezarı tavaf ettiğini gördüklerini söylediler.

❧ Şeyhin şöyle dediği dilden dile dolaşır: "Bizim toprağımızdaki taşa el sürüp hacet dileyenin haceti yerine getirilir." Onun bu sözünün doğruluğu da tecrübeyle sabittir.

❧ Daha sonra şeyhi rüyada görüp, Allah sana nasıl muamele yaptı diye sordular. Şöyle dedi: "Hemen elime amel defterini tutuşturdu. Dedim ki: Ne diye beni bu defterle meşgul ediyorsun? Ne yapacağımı, yapmadan önce biliyordun. Ne yaptığımı ben kendim de biliyorum. Amel defterini kirâmen kâtiplerine ver; onlar yazsınlar, onlar okusunlar; bırak beni de bir nefes seninle olayım!"

❧ Muhammed bin Hüseyn'in şunu söylediği nakledilir: Hastaydım ve gönlüm nefsten mustaripti. Nihayet şeyh gelip, "İşin sonundan hiç korkma! Can elden gidecek diye korkuyorsun, değil mi?" dedi. "Evet," dedim. "Eğer ben senden önce

ölürsem aradan otuz yıl bile geçse ölüm vakti senin yanında hazır bulunurum," dedi. Sonra ona emr-i Hak gerçekleşti, ben iyileştim. Daha sonra Muhammed bin Hüseyn'in oğlu şunları söylemişti. "Can çekişen babam ayağa kalkarak, 'Ve aleykümselam! Buyur, içeri gir!' dedi. Babacığım kimi görüyorsun? dedim. Dedi ki: 'Şeyh Ebû Hasan Harakânî'yi, korkmayayım diye bunca zamandan sonra, vaat ettiği gibi şuracıkta hazır bekliyor, hem de yanında civanmertlerden bir cemaat var!' Bunu dedi ve can verdi. Allah rahmet eyleye."

ŞEYH İBRAHİM ŞEYBÂNI

Tasavvuf ehlinin sultanı, külfetsiz burhan, zamanın imamı, biricik ulu, ruhani melekûtun dostu, vaktin kutbu şeyh İbrahim Şeybânî (r.a.r.v) hakkıyla bir pir, mutlak bir şeyh olup parmakla gösterilirdi. Sıfatları güzeldi, her taifenin makbulüydü. Mücâhede ve riyazetteki şanı büyük, verâ' ve takvada bir alametti. Nitekim Abdullah bin Münâzil, "İbrahim, Hakkın fukara, ehl-i âdâp ve muamelât üzerine delili olup iddiacıların belini kıran birisidir," demiştir. Kadri yüksek, himmeti yüce, ciddiyeti tam, murakabesi daim ve bütün vakitleri saklıydı. Nitekim, "Kırk yıl Abdullah Mağribî'nin hizmetinde bulundum, bu kırk yıl boyunca mahlukatın yediklerinden hiç yemedim, yine bu süre içinde tüyüm bitmedi, tırnaklarım uzamadı, hırkam eskimedi. Yine bu kırk yıl içinde Beytü'l-Ma'mur'un çatısı altındaki uyumam dışında hiçbir çatı altında uyumadım," demişti.[1]

"Seksen yıl var ki, iştahla hiçbir şey yememişimdir."

Kendisi anlatıyor: Şam'da bana bir tas mercimek çorbası getirdiler, onu yedim ve pazara gittim. Bir yere bakarken şarap küpleri gördüm, "Ne bakıyorsun, bunlar şarap küpleridir," dediler. Kendi kendime, şimdi sevap işlemem (ve şeriatın yasakladıklarını yaptırmamam) gerekti dedim, durdum ve küpten içkiyi döktüm. Orada sakin sakin bekleyen kişi beni resmi görevli biri sanmıştı. Beni tanıyınca yakalayıp Tolon'un yanına götürdü. Bana yirmi sopa vurduktan sonra zindana attılar. Uzun zaman burada kaldım. Abdullah Mağribî'nin yolu buraya düşünce benim lehimde şefaatçı oldu. Beni salıverdiklerinde gözü bana ilişti. "Başına ne geldi?" diye sordu. "Doyasıya bir mercimek çorbasına karşılık yirmi sopa yedim," dedim. "Ucuz kurtuldun haydi," dedi.

Altmış yıldır canım bir lokma kızartılmış et yemeyi arzu ediyor, ama bu eti ona vermedim. Bir gün büyük bir zaaf galebe çaldı, bıçak kemiğe dayandı, et kokusu belirdi..Nefsim, "Kalk, Allah için bu etten, eğer vakti gelmişse bir lokma iste," diye feryat edip sızlandı durdu. Kalktım, et kokusunun geldiği tarafa doğru gittim; koku

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, X:361; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 402; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, II:3; *Kuşeyrî Risalesi*, 165; *Şezerâtu'z-Zeheb*, II:344; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:113; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 262.

zindandan geliyormuş. Oraya varınca birini dağladıklarını gördüm. Nefsime, "İşte kızartılmış et, alsana!" dedim. Bunun üzerine nefsim korktu, sakinleşti, selamette kalmaya kanaat etti.

Şöyle dediği nakledilir: Ne vakit Mekke'ye gidecek olsam ilk önce (Medine'ye uğrayıp) Peygamber'in (s.a.v.) kabrini ziyaret eder, sonra Mekke'ye dönerdim. Medine'deyken tekrar kabri ziyaret eder ve, "Ey Allah'ın Resulü, selam sana," derdim. Kabirden, "Ey Şeybân'ın oğlu, aleykümselam!" diye ses gelirdi.

Diyor ki: Bir kere hamama gitmiştim, (temiz değildir diye kurnadaki) suyu boşalttım. Ay yüzlü bir genç hamamın bir köşesinden bana, "Daha ne zamana kadar suyu zahire göre ölçüp biçeceksin? Suyun yolunu bâtına doğru salıver gitsin," diye seslendi. "Sen bu cazip güzelliğinle melek mi, peri mi, yoksa insan mısın?" dedim. "Hiçbiri değilim, yalnızca Bismillâh'taki 'be'nin altında bulunan noktayım," dedi. "Bu memleket hep senin mi?" dedim. Dedi ki: "Ey İbrahim! Sanmaktan vazgeç ki (hakiki) memleketi göresin!"

Sözleri

- [Fenâ ve beka ilmi vahdaniyetteki ihlas ve kulluktaki sıhhat üzerine devreder durur. Bunun dışında kalan şey seni hataya düşürür ve zındıklığa sürükler. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 404)]
- Varlıktan [*kevn*] azat olmak isteyen ihlasla Rabbine ibadet etsin, ihlasla ibadet eden Allah'ın dışında kalan her şeye karşı hür olur.
- İhlasa dair konuşup da nefsinden ihlaslı olmasını istemeyen kimseyi, Allahü Teâlâ akranının yanında (hayâ) perdesini yırtma derdine uğratır.
- Şeyhlere hizmeti (ve hürmeti) terk eden, asılsız davalar (peşinden koşma) belasına tutulur ve bu yüzden rezil olur.
- Boş iş yapmak ve avare avare gezmek isteyen ruhsatlara sarılsın!
- Sefil Allah'a asi olan kişidir.
- Sefil Allah'tan korkmayan kişidir.
- Sefil yaptığı iyiliği başa kakan kişidir.
- Şeref alçakgönüllülükte, izzet takvada, hürriyet kanaattadır.
- Bir kalbe korku yerleşirse orada arzuların bulunduğu yerleri yakar ve dünyaya rağbet etme halini oradan kovar. (Zira insanları perişan eden dünya tutkusudur.)
- Tevekkül kul ile Allah arasında kalması gereken bir sır olduğundan, Allah'tan

başkasının ona vâkıf olmaması gerekir.

- Allahü Teâlâ müminlere, ahirette vereceklerine bedel olmak üzere dünyada iki şey vermiştir: Cennete bedel camilerde bulunmak, Hakkın yüzüne bedel kardeşlerin cemâlini seyretmek!
- Bize niçin dua etmiyorsun diyenlere, "Kötü edep vakte muhalefet etmekten doğar!" demişti. (İlahi iradeye dayanan olayların oluşuna beşeri iradeyle müdahele etmek edepsizliktir.)
- Kendisinden nasihat isteyen birine, "Allah'ı aklında tut ve unutma, eğer bunu yapamazsan ölümü aklından çıkarma!" demişti.

  Allah'ın rahmeti üzerine olsun.
- [Yavrum! Zahirdeki edepler için ilim öğren, bâtındaki edepler için verâ'ı uygula, sakın hiçbir şey seni Allah'tan alıkoymasın. Zira bir kere Allah'tan yüz çeviren bir daha kolay kolay Ona yönelemez. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 404)]
- [Oğlu sorar: "Babacığım verâ'ı neyle elde ederim?" "Helal yemek ve fukaraya hizmetle." "Fukara kimdir?" "Herkes fukaradır. Hizmet etme imkânı bulduğun kimseler arasında fark gözetme ve bu konuda onları kendinden üstün bil!" (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 405)]

EBÛ BEKİR SAYDÂLÂNÎ (TAMESTÂNÎ)

(ö. 340/951)

İbadet feleki, saadet güneşi, rıza çeşmesi, vefa merkezi, Rabbânî şeyh Ebû Bekir Saydâlânî (r.a.) şeyhler cümlesinden, onların da alâsından olup o tarzda bir cemâl sahibiydi ki, çağında dengi yoktu. Hal, muamele, verâ', takva ve müşahede itibariyle biricikti. Fâris'ten olup Nişabur'da vefat etmişti. Şiblî ona gayet fazla hürmette bulunurdu.[1]

Sözleri

- Tüm dünyada bir hikmet vardır, herkes bu hikmetten keşfi kadar nasip alır.
- Aziz ve Celil olan Allah'la sohbet ediniz. Eğer buna kadir olamazsanız, Allah'la sohbet edenle sohbet ediniz, ta ki onun sohbeti bereketine Allah'a eresiniz ve iki âlemde kurtulasınız.
- İlimle haşir neşir olan mutlaka emri ve yasağı görür.
- İlmin seni bilgisizliğinden koparmıştır, çalış ki seni Allahü Teâlâ'dan koparmasın.
- Vasl fasılsızdır, fasıl gelince vasl kalmaz.
- Bir kimse kendisiyle Hak arasında doğruluğu hâkim kılarsa, bu doğruluk kendini halka kaptırmasına engel olur.
- Halkın adedi kadar (Allah'a giden) yol vardır.
- Yol Onundur, Ona yol yoktur.
- Hakla çok, halkla az bulununuz.
- İnsanların en iyisi o kimsedir ki, hayrı kendisinden değil, başkalarında görür; kendi tuttuğu yoldan başka Allah'a giden pek çok yol olduğunu bilir. Böylece tuttuğu yolda nefsinin kusurunu görür.
- Kişinin hareketi ve hareketsizliği ya Allahü Teâlâ için olmalı ya da bir zorunluluk

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 471; *Kuşeyrî Risalesi,* 155; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 258; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:121; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* I:261; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 123.

saikiyle olmalıdır. Bunun amacı hiçtir.

- Akıllı kişi ihtiyacı kadar konuşur, fazlasını bırakır.
- Bir kimsenin ikamet yeri susma olmazsa sussa (ve sakin olsa) bile gereksiz olur.
- Hemcinsi (yoldaşı) olmayandan nefret etmek ve cinsi talep etmek müridin işaretlerindendir.
- Ancak nefsin ölümünde hayat vardır, kalbin yaşaması nefsin ölmesine bağlıdır.
- Nefsle nefsten çıkılamaz, nefsten ancak Allah'la çıkılabilir. Bu ise iradeyi Allah için sıhhatli hale getirmekle olur.
- En büyük nimet nefsinden sıyrılıp çıkmandır, zira seninle Allah arasındaki en kalın perde nefstir.
- Hakikat nefsin ölümünden ibarettir.
- Ölüm ahiret kapılarından bir kapıdır, bu kapıdan geçmeyen asla Allah'a ulaşamaz.
- Ben ne yapayım, cümle âlem bana düşmanken!
- Umulur ki, belki sözlerine sakın kanma!
- Bana nasihat et diyen birine, "Himmet, himmet! Çünkü bu her şeyden önce gelir, her şey bunun çevresinde dolaşır ve ona döner," demişti.
- Şeyh vefat edince sohbetine devam edenler dediler ki: "Şeyhin mezarı başına düzgün bir mezar taşı koymuş ve üzerine de ismini yazmıştık. Fakat biri gelip bunu harap ve yok etmişti. Bu durum birkaç defa tekrarlanmıştı, şeyhin mezar taşı götürülüyor, ama öbürlerinkine hiç dokunulmuyordu. Bunun sırrını Ebû Ali Dekkâk'tan sorduk. Şöyle açıkladı: Bir pir dünyada gizli kalmayı tercih etmişti, sen onu açık kılmak istiyorsun, oysa Hak Teâlâ onu gizlemektedir."
- Doğruyu en iyi bilen Allah'tır.
- [Yol açıktır, kitap ve sünnet önümüzdedir. Peygamber'in, sahabesinin üstün oluşlarının nedeni zahirde onunla sohbet, bâtında ise Hakka hicret etmiş olmalarındandır. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 473)]
- [Tasavvuf (hareket ve) ıstıraptır, hareketsizlik olunca artık tasavvuf yoktur. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 474)]
- [Hak halka ancak isim ve resim ibraz etmiştir, ona dair ancak tevfik sahibi olmayanlar konuşur. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 474)]
- [Gafillerdeki gaflet dünyayı mamur hale getirmek için olduğu gibi, uyanıklardaki uyanıklık da ahireti imar etmek içindir. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 471)]

ŞEYH EBÛ HAMZA BAĞDADÎ

(ö. 289/901)

Tecrit yolunda giden, tevhit vadisinde yürüyen, kutsallık hariminde oturan, üns definesine bekçilik eden; hürriyet dairesinin merkezi, âlemin direği, (dörtlerden) Ebû Hamza Bağdadî (r.a.) büyükler zümresinden ve iyilerin en yüce düzeyde olanlarından olup, söz söylemede mükemmel bir hazzı (ve yeteneği) vardı. Tefsir, hadis ve rivayet ilimleri konusunda kemal mertebedeydi. Şeyhi Hâris bin Muhâsibî olup Serî'nin sohbetinde bulunmuştu. Nûrî ve Hayru'n-Nessâc'ın çağdaşıydı. Birçok şeyhle görüşmüştü. Halifenin katlettirmek üzere yakalattığı toplulukta o da vardı. Ama sonra Nûrî öne atılıp kendini feda edince Hak Teâlâ hepsini kurtarmıştı. Bağdat'taki Rusâfiye Camiinde vaaz ederdi. İmam Ahmed zor bir meseleyle karşılaştığında ona başvurur ve, "Falan meselede ne dersin, (ey sûfi?)" derdi. Yetenekli ve şifa veren bir dili ve saf bir beyanı vardı.[1]

Bir gün Hâris bin Muhâsibî'nin yanına geldi. Onu hoş elbiseler giymiş ve otururken buldu. Muhâsibî'nin öten siyah bir kuşu (horozu) vardı, o anda ötmekteydi. Ebû Hamza bir nara atıp, "Lebbeyk Efendim!" dedi. Bunun üzerine Muhâsibî kalkıp bıçağı aldı ve, "Bu yüzden boynunu vuracağım," dedi ve onu katletmeye kalktı. Ama müritler şeyhin ayaklarına kapanıp onu bundan ayırdılar. Şeyh Muhâsibî, "İslam ol, ey melun!" diye Ebû Hamza'ya bağırdı. O vakit müritler, "Ey şeyh! Hepimiz onu evliyanın ve tevhide inananların önde gelenlerinden biliyoruz, şeyhin onun hakkındaki bu tereddüdü nereden geliyor?" dediler. Muhâsibî, "Onun hakkında tereddüt ettiğim falan yok, kendisinde iyilikten başka bir şey de görmüyorum, bâtınını ancak tevhit deryasına batmış bir halde görüyorum. Ama neden hulûlcuların fiillerine benzeyen sözler söylemesi gerekiyor? Bu, bunun davranışlarında onların sözlerinden nişan bulunduğunu göstermez mi? Bir kuş ki, aklı yoktur, doğa yasalarına uyup ötmektedir. Niçin onu Haktan dinlemektedir. (Horozun sesini Hakkın hitabı olarak işitmektedir.) Oysa ulu ve yüce Allah'ın cüzü yoktur. Dostları Onun kelamından başkasıyla huzur bulmazlar. Onun adı olmadan vakit ve halleri hoş olmaz, onun

---

1 Hal tercümesi için bkz. Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 195; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 123; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:99; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 258.

için hulûl ve nüzûl gibi şeyler geçerli değildir. Kadim olan (Allah) için ittihat ve uyuşma caiz olmaz," dedi. Bunun üzerine Ebû Hamza, "Bütün bunlar arasında rahat ve süslü püslü elbiselerle oturmuşsun ve bir horoz da yerleşerek saflığa gark olmuş, ama niçin irade ehlinin ahvâli sana gizli kalmıştır?" dedi. Muhâsibî, "Tevbe et, sözünü geri al, yoksa kanını dökerim," dedi. Ebû Hamza, "Ey şeyh! Gerçi ben sıhhatli bir esas üzere bulunuyorum, ama madem fiilim sapık bir taifenin fiiline benzemiştir, tevbe ettim," dedi.

Ebû Hamza'nın bu çeşit sözleri (ve halleri) çoktur. Hatta bu konuda o kadar ileri gitmiştir ki, bir keresinde (vecd halinde) şöyle demiştir: "İzzet sahibi Rabbi apaçık gördüm. Onunla yüz yüze geldim. Bana, 'Ey Ebû Hamza, vesveseye uyma, halktan gelen eza ve cefayı unut,' dedi." Bu sözü ondan işitenler kendisine çok işkence etmişlerdi. Bu yüzden çok sıkıntılar çekmişti.

Biri çıkar da, "Allah uyanıkken his (gözü) ile açık bir biçimde nasıl görülebilir?" derse, cevaben deriz ki: "Keyfiyetsiz olarak görülebilir. Onun Basar [Görür] sıfatı bir kimsenin basar vasfı haline dönüşürse uyanıkken Onu görebilir; tıpkı Onu rüyada görmenin caiz olması gibi."

"Sorulsa ki, Musa (a.s.) göremedi, bu nasıl olur? Cevaben deriz ki, kelam (ve ilahi hitabı işitme) Musa'ya (a.s.) has olduğu gibi rüyet de (ve ilahi cemâli temaşa) Muhammed'e (s.a.v.) hastır. Musa'yla (a.s.) birlikte bulunan o taife Hakkın kelamını işitmişlerdi, ama onu bizzat işitmiş değillerdi. Belki Musa'nın (a.s.) ruhunun nuruyla (vasıtayla) işitmişlerdi. Onsuz hiçbir şey işitmiş değillerdi. Aynı şekilde eğer Muhammed (s.a.v.) ümmetinden birine bir rüyet vaki olursa bu ondan değildir (zira hiç kimse vasıtasız Allah'ı temaşa edemez). Bu Muhammed'in (s.a.v.) ruhunun nuruyla meydana gelir. Yoksa yüz veliyi bir araya getirseniz asla bir nebinin makamına ulaşamaz, onun ayağının tozu olamaz. Ancak eğer Muhammed (s.a.v.) bir veliyi seçse de, bu veli Onun nuruyla (ilahi cemâlden) bir şey temaşa etse, bu hal o kimsenin nebiden fazla olduğuna delil değildir. Nebinin yediği yemekten bir lokma ümmetine verme yetkisi vardır. Nitekim Musa (a.s.) kendi kavmine Hakkın kelamını ve hitabını işittirmişti ve yine Muhammed (s.a.v.), 'Selam üzerimize ve Allah'ın iyi kulları üzerine' (*selâmünaleynâ ve alâ ibadillâhi's-sâlîhîn*) demişti. Selam Muhammed'e has olunca ümmetten birinin o sayede bundan nasip almasında şaşılacak ne vardır? İşte bu sır nedeniyledir ki Musa (a.s.), 'İlahi! Beni Muhammed ümmetinden kıl,' diye niyaz etmişti."

Yukarıdaki soruya verilecek olan başka bir cevap da şudur: Musa (a.s.) istediği rüyeti kendi hakkında istemişti. Bu da öyle (muazzam bir rüyetdi) ki, onyedibin âle-

me sığmazdı. Oysa Ebû Hamza'nın rüyeti, mürit Ebû Tûrâb Nahşebî'nin Hakkı görmesi kadar bir rüyetti. Bununla beraber Ebû Tûrâb, Bâyezîd'ın rüyetine takat getiremiyordu. Hak Bâyezîd'a tecelli ettiği miktarda tecelli ettiğinde mürit (Ebû Tûrâb buna) takat getiremeyip çökmüştü ve yine Allah'ın bir kere Sıddîk'a, bir kere de dünya halkına tecelli etmesi örneğinde de hal böyledir. O halde rüyette farklı mertebeler vardır. Musa'nın (a.s.) rüyetini çekmeye ve taşımaya âlem takat getiremediğinden, Musa Onu görememişti. Şayet rüyetin farklı mertebeleri bulunmasaydı, cennettekiler yarın cennette Bilâl'in ayakkabılarının bağının nuruna secde etmezlerdi.

Ebû Hamza'nın tecrit yoluna dair söylediği birçok söz vardır. Zira zamanın en çok mücerret olanı oydu.

"Fakrı sevmek çetindir, buna sıddıktan başkası sabredemez."

"Bir kimse Hakkın yolunu bilirse kolaylıkla bu yolu tutabilir. Yolu bilmek Hak Teâlâ'nın vasıtasız olarak bunu ona öğretmesiyle olur. Yolu çıkarımla bilen kâh isabet kâh hata eder."

["Bir kimseye üç şey diğer üç şeyle birlikte nasip olursa tüm afetlerden kurtulur: Kanaatkâr bir kalple beraber boş bir karın, fiilen mevcut bir zühtle birlikte daimi fakr, devamlı bir zikirle beraber mükemmel bir sabır." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 297)]

"Nefsin kendinden (ve şerrinden) selamete erdiğinde kendi hakkını; halk selamete erdiğinde onların haklarını ödemiş olursun."

"Sadık ve içten bir sûfinin belirtisi azizken aşağılık, zenginken fakir, meşhurken meçhul olmasıdır. Sahtekâr bir sofunun belirtisi bunun tersidir."

"Ne vakit yoksul bir halde bulunsam, bu yoksulluk hali sana kimden geldi derim kendime. Sonra düşünür, bu yoksulluk halinin hiç kimseye benden daha çok yaraşmadığını görürdüm. O vakit onu hoşça kabullenip onunla ülfet ederim."

Diyor ki: Bir gün Lükâm Dağında üç kişiye rastladım. İkisi abâ, birisi de altın işlemeli bir gömlek giymişti. Beni görünce, "Garip misin?" diye sordular. "Barınağı Allah olan için asla gariplik olamaz," dedim. Bu sözümü işitince benimle dostluk kurdular. Sonra içlerinden birisi, "Buna peksimet verin," dedi. "Şeker ve helvasız peksimet yemem," deyince hemen istediğim şeker ve helvayla birlikte peksimet verdiler. Sonra gömlek sahibine, "Şu altın sırmalı gömlek ne böyle?" diye sordum. Dedi ki: "İşimi bitiren bitlerden Allahü Teâlâ'ya şikâyet ettiğimden bana (ceza olarak) bu gömleği giydirdi!"

Naklederler ki, hoş bir konuşma tarzı vardı. Bir gün hâtiften, "Çok güzel sözler söyledin, şimdi susarsan daha da güzel olur," diye bir ses geldi. Rivayet ederler ki,

bu hitabı aldıktan sonra ölene kadar bir daha konuşmadı. Bundan sonra bir haftadan fazla bir süre geçmeden emr-i Hak gerçekleşti. Diğer bazıları da şöyle hikâye ederler ki, cuma günü mecliste konuşuyordu, kendisinde bir hal baş gösterdi, kürsüden düşüp ruhunu teslim etti. Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

["Sehâ, varlıklının yoksula vermesi değil, yoksulun varlıklıya vermesidir." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 298)]

["Adlindeki satvetten korkup lütfundaki dikkati umdum." (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:262)]

["Bazılarının yolu cennette bulundukları zaman kesilir. Nitekim Âdem'in başına gelen budur. Böyleleri hakkında, **'Boş günlerinizde yapmış olduklarınıza karşılık olmak üzere şimdi burada afiyetle yeyiniz, içiniz'** [EL-HÂKKA 69:24] buyurmuş, böylece yeme ve içmeyle onları kendisinden alıkoymuştur. Bundan büyük oyun ve bundan önemli hüsrân var mı?" (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:262)]

ŞEYH EBÛ AMR BİN NÜCEYD

(ö. 366/976)

Ciddiyet ve çabada âmil, adak ve ahitte kâmil, teklikte tek, vahdaniyette mert, kayıt âleminde azat olan şeyh Ebû Amr bin Nüceyd (r.a.) çağındaki büyük şeyhlerden ve tasavvuf ehlinin ulularındandı. Verâ', marifet, riyazet ve kerametteki şanı yüceydi. Nişabur'da bulunurdu. Cüneyd'i görmüştü. Ebû Osman'ın en son vefat etmiş şâkirtlerindendi.[1] Onun ince bir düşünce tarzı vardı. Nitekim naklederler ki, Ebû Kâsım Nasrabâdî onunla birlikte semâ meclisindeyken Ebû Amr, "Bu semâı neye göre dinliyorsun?" diye sordu. Ebû Kâsım, "Oturup dedikodu yapmaktan ve bunu dinlemektense semâ dinlemek daha iyidir," diye cevap verdi. Bunun üzerine Ebû Amr dedi ki: "Semâ sırasında yapmama gücüne sahip olduğun bir hareket senden gelse yüz yıl dedikodu yapmak ondan iyidir."

Naklederler ki, Allah'tan rızasından başka bir şey istemeyeceğim diye and içmiş ve ahde kırk yıl sadık kalmıştı. Ebû Abdurrahman Sülemî'yle evli bir kızı vardı. Bir kere bu kız ishal olmuş, bütün tabipler tedavi etmekten âciz kalmışlardı. Bir gece Sülemî hanımına, "Sendeki bu derdin devası babandadır," dedi. Kadın, "Nasıl?" diye sordu. Sülemî, "Bir günah işleyecek olsa Allahü Teâlâ bunu kolaylaştırır," dedi. Kadın, "Çok şaşılacak bir şey," dedi. Sülemî, "Baban kırk yıldır Hak Teâlâ'dan rızasından başka bir şey istemeyeceğine dair and içmiştir. Şayet ahdini bozup dua edecek olsa Hak Teâlâ sana şifa verir," dedi. Kadın gece yarısı bir hevdece oturup babasının yanına gitti. Babası, "Yavrum, yirmi yıldır bu evden gittin ve bir daha gelmedin, şimdi gece yarısı niçin geldin?" diye sordu. Kız, "Senin gibi bir babam, vaktin imamı olan Sülemî gibi bir kocam var. Ayrıca Sülemî'den virdler ve Allah'ın dinindeki hüznün erdemini de senden dinleyeyim diye yaşamayı da arzu ediyorum. Bu arada ben de Allah'ı zikretmek istiyorum. Hak Teâlâ'nın hastalığıma şifa vermesi için ahdini bozup dua et diye sana geldim," dedi. Ebû Amr, "Ahdi bozmak caiz değildir, sen eğer bugün ölmezsen nasıl olsa yarın öleceksin, ölecek olanın ölmesi iyidir. Babasının ciğer pâresi buradan savuş ve beni günaha sokma, şayet ben senin için ahdimi

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, II:21; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 454; *Kuşeyrî Risalesi*, 169; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 269; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:120.

bozarsam sen iyi bir evlat olamazsın," dedi. Kız, "O halde izninizle vedalaşalım, zira bana öyle geliyor ki ecelim yakındır, bu illetten kurtulamayacağım," dedi. Ebû Amr, "Gelir cenaze namazını kılarım," dedi. Bunun üzerine kız, babasına veda edip oradan ayrıldı. Evine ulaşıncaya kadar illeti sıhhate dönüştü. Hatta babasının vefatından sonra kırk yıl daha yaşadı.

Yüksek Değerdeki Tasavvufî Özlüsözleri

- Tüm fiillerini riya ve bütün hallerini dava saymadıkça bir kimsenin kulluktaki hazzı saf olamaz.
- İlmin sonucu olmayan bir hal ne kadar büyük ve önemli olursa olsun sahibine yarardan çok zarar verir.
- Herhangi bir vakitte bir farzı kaçırana o farzdan doğan hazzı haram kılarlar.
- Kul için afet, içinde bulunduğu duruma rağmen nefsinden razı olmasındadır.
- Bir kimsenin gözünde nefsinin değeri olursa, Ona onun günahı basit gelir.
- Bir kimsenin görüntüsü seni düzeltmezse yakînen bil ki, o düzgün biri değildir, edep görmemiştir.
- Nihayette ortaya çıkan davaların pek çoğu bidâyetteki bozukluktandır, bidâyeti sıhhatli olanın nihayeti de sıhhatli olur.
- Halkın nezdindeki itibar ve konumunu bir tarafa atıverenin, dünyadan ve dünya ehlinden yüz çevirmesi gayet kolaylaşmış olur.
- Doğru olanla (aracılığıyla) kimse eğrilmez, eğri olanla (aracılığıyla) da kimse doğrulmaz.
- Fikri sıhhatli olanın sözü sadık, ameli katkısız olur.
- Allah hakkındaki marifetinin miktarını bilmek isteyen, Ona hizmet vaktinde heybetinin nezdindeki miktarına baksın.
- Allah'tan başkasıyla üns (hakikatte) sıkıntıdır.
- Tevekkülün en aşağı derecesi Allah hakkında iyi niyet sahibi olmaktır.
- Tasavvuf, emir ve yasak altında sabretmektir.
- En doğrusunu Allah bilir, Allah'ın rahmeti üzerine olsun.
- [Nefsi değerli olanın nezdinde, din önemsiz olur. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 455)]
- [Mütevekkil, Allah'ın hakkındaki hükmüne razı olan kişidir. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 455)]
- [İyiliği ilerletmek iyilikten hayırlıdır. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 455)]

- [Emri umursamamak amiri iyi bilmemektendir. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 456)]
- [Halkla tatmin olmak acizliktir. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 457)]
- [Kendisine fayda ve zarar vermeyecek birine, iyiliklerinden söz edip güzellikleri-ni açıklayan, aslında cehaletini ortaya sermiş olur. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 457)]
- [Melâmetînin davası olmaz, zira nefsi için bir şey görmez ki, onu dava konusu yapsın. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 456)]

ŞEYH EBÛ HASAN BİN SÂİ'

(ö. 330/941)

Hatıralara ve esrara nâzır, büyüklerin ve iyilerin yöneldiği nokta, aşk deryasının gemisi, sıdk dağının vakarı, âlemi bir yana atan şeyh Ebû Hasan bin Sâi' (r.a.) tasavvuf ehlinin büyüklerindendi, asrının bir tanesi olup Mısır'da otururdu.[1]

Ebû Osman Mağribî, "Ebû Ya'kub Nehrecorî'den daha nurlu ve Ebû Hasan bin Sâi'den daha büyük himmete sahip kimse görmedim," demişti. Mümşâd Dîneverî anlatıyor: "Namaz kılarken Ebû Hasan'ın üzerine bir kartalın gölge yaptığını görmüştüm."

Şahitle gayba üzerine çıkarım yapmak sorulunca şöyle dedi: "Benzeri bulunan bir kişinin sıfatından benzeri bulunmayan üzerine çıkarım yapmak nasıl mümkün olur?"

Marifetten sorulunca şöyle dedi: "Marifet tüm hallerde minneti görmek, nimetlerin şükrünü her yönden eda etmekten âciz kalmak, her şeyde kuvvet ve kudretten yüz çevirmektir."

Müridin sıfatından sorulduğunda dedi ki: "Müridin sıfatı hakkında Hak Teâlâ buyurmuştur ki: **'Bütün genişliğiyle arz başlarına dar gelmiş ve canları sıkılmıştı'** [TEVBE 9:118], yani müritler üzerine gelmiş ve engin arz dar gelir, içleri bedenlerine sığmaz, iki âlemin dışında bir sığınak ararlar."

"Mahabbet ehli olanlar, sevgililerine duydukları özlem ateşi içinde, cennet ehlinin aldıkları hazlardan daha çok ve daha hoş hazlar alırlar."

"Nefsi mahveden onu sevmendir; kendini sevmek kendini mahvetmektir."

"Haller şimşekler gibidir, gelir geçer; sabitleşince nefsin hilesi ve huyun eğilimi olur." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 315)

Yukarıdaki ifade güzel bir sözdür. Zira nefs bir şeyi etkilerse ondaki arzu bulanıklığı bundaki duruluğu bozar.

"Temenni ve emel huyun fesatındandır."

Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* 353; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 312; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* 4, 78; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:102; *Kuşeyrî Risalesi,* 156; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 212; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* II:40.

ŞEYH EBÛ BEKİR VÂSITÎ

(ö. 320/932)

Velilik mesnedinde büyük, inayet amacında tek, hakikatler hazinesinin Hızır'ı, ince remizlerin deryası, kabzlık ve bastlık sıfatlarını aşan âlem kutbu Ebû Bekir Vâsıtî (r.a.) çağındaki şeyhlerin en kâmiliydi. Asrında ve zamanında şeyhler şeyhiydi. Arkadaşları arasında en yüksek oydu. Hiç kimsede ondakinden daha büyük himmet görülmemiş, hakikatler ve marifetler itibariyle kimse onun önüne geçememişti. Tevhitte, tecritte ve mutlak tevekkülde herkesten öndeydi. Cüneyd'in en eski şâkirtlerindendi, söylendiğine göre aslen Ferganalıydı, ama Vâsit'te otururdu. Her konuda saygın, bütün gönüllerde makbuldü. Nefsaniyet sahibi olan dışında kimse ona düşman değildi. İfadesi gayet derin bilgiler taşırdı. İşareti güç, manaları fevkalade güzel ve hoş, sözleri yüksekti. Bu yüzden onun çevresinde dolaşmak mecali ve takatı herkeste yoktu. İlmin çeşitli dallarında kemal sahibiydi. Onun katlandığı riyazete, mücâhedeye ve çektiği çileye kimse güç yetiremezdi. Her konuda Allah'a öyle yönelirdi ki, kimsede bunun bir benzeri bulunmazdı. Tevhidi kimse ondan daha tumturaklı ifadeyle açıklamamıştır.[1]

Derler ki onu tam yetmiş şehirden ihraç etmişlerdi; hangi şehre gitse oradan kapı dışarı ederlerdi. Bâverd'e gelince oraya yerleşti. Bâverd'in halkı etrafında toplanmıştı, ama sözlerini anlayamıyorlardı. O yüzden buradan ayrılıp Merv'e gitmesine yol açan bir olay meydana gelmişti. Merv halkının tabiatı onu kabul ettiğinden ömrünün geri kalan kısmını burada geçirdi.

Naklederler ki, bir gün şâkirtlerine kendisinden söz ederek, "Ebû Bekir Vâsıtî buluğ çağına erdiğinden beri hiçbir gündüz onun yemek yediğine ve hiçbir gece uyku uyuduğuna şahit olmamıştır," demişti.

Yine o anlatıyor: Önemli dinsel bir görev (ve ayin) için bir bağda bulunuyorduk, başımın üzerinde bir kuşcağız uçmaya başladi, bir dikkatsizlik eseri olarak boş yere bu kuşu yakalamış ve elime almıştım. Başka bir kuşcağız gelip başımın üstünde çığ-

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:349; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 302; *Kuşeyrî Risalesi,* 155; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* II:55; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 258; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 224; Fuat Sezgin, *GAS,* I:659.

lık atmaya başladı, bunu öncekinin anası veya eşi sanmıştım. Pişman oldum ve kuşu elimden salıverdim. Ama kuş tesadüfen ölmüştü. Buna gayet üzüldüğümden bir sıkıntı başgösterdi. Bir yıl süreyle bu sıkıntı içinde kaldım. Bir gece rüyamda Mustafa'yı (s.a.v.) gördüm ve, "Ya Resulullah! Bir yıldır öylesine zayıfladım ve o kadar çok sıkıntının etkisinde kaldım ki, ayakta kıldığım namazları artık oturarak kılıyorum!" dedim. Buyurdu ki: "Bunun nedeni, bir serçenin Huzur'da senden şikâyetçi olmasıdır." Bunun üzerine özür diledimse de fayda vermedi. Bundan bir süre sonra bir kedi evimizde yavrulamıştı. Bu sıkıntı içinde bir yere dayanıp düşüncelere dalmıştım. Bir yılanın gelip o kedinin yavrusunu ağzına aldığını gördüm. Değneğimi yılanın başına atınca yılan kedi yavrusunu ağzından attı, anası gelip yavrusunu aldı. Bense o saatte iyi olmuş, sıhhat bulmaya yüz tutmuş ve artık namazımı ayakta kılar bir duruma gelmiştim. O gece rüyamda gördüğüm Mustafa'ya (s.a.v.), "Ya Resulullah! Bugün tam olarak sağlığıma kavuştum," dedim. Şöyle buyurdu: "Bunun nedeni Huzur'da bir kedinin lehinde teşekkür etmiş olmasıdır."

Naklederler ki, bir gün şâkirtleriyle evde oturuyorken aniden evdeki pencereden içeriye güneş düşünce ışık hüzmesi içinde binlerce zerre birbirine girmiş halde göründü. Şeyh, "Şu zerrelerdeki hareketler zihinlerinizi karıştırıyor mu?" diye sordu. "Hayır," dediler. Şeyh sözüne şöyle devam etti: "Eğer iki âlem ve öteki tüm şeyler şu zerrelerde görüldüğü gibi hareket edip dursa, şayet tevhide inanan tevhide inanıyorsa onun içinde bir zerre kadar tefrika doğmaz! Gerçek tevhide inanan böyle olan kimsedir." (*Esraru't-Tevhid*, 27)

"Zikrini zikredenler zikrini unutanlardan daha fazla gaflet içindedir," demişti. Bunun nedeni şudur: Şükreden onun kendisini zikrederse yalnızca zikrini unutur, bunun zararı yoktur. Zikrini akılda tutmak, ama kendisini unutmakta zarar vardır. Zira bu takdirde Mezkûr (olan Allah'tan) başkası zikredilmiş olur. İmdi zikri hatırda tutmakla beraber mezkûrdan yüz çevirmek, zikirsiz olarak Ondan yüz çevirmekten gaflete daha yakındır; unutup mezkûrdan gayb olmada, unutan için "huzuru zikretmek" diye bir şey yoktur. Şu halde huzursuz zikir, zikirsiz gaybetten gaflete daha yakındır. Zira Hak taliplerinin layık oldukları helak zikirlerindedir. Nerede zikir çoksa orada anlam azdır. Tersine nerede anlam çoksa orada zikir azdır. Onlardaki zikrin hakikati aklın vehmiyledir. Akıl ise himmetten doğar. Himmet ile vehim arasında asla bir yakınlık yoktur.

"Zikrin kökü ya gaybette ya da huzurda olur. Gayb (ve zikreden) kendinden gayb ve Hakla hazır olunca bu fikir değil, müşahededir. (Zikreden), Haktan gayb kendisiyle hazır olursa bu zikir değil gaybettir ve gaybet gafletten doğar!"

Naklederler ki, bir gün tımarhaneye gidip orada hayhuy edip nara atan bir deli görmüştü. Deliye demiş ki: "(Keyfinden böyle naralar atarsan) en sonunda işte ayağına böyle ağır zincirler vururlar, zevku sefaya mahal var mı?" Deli demiş ki: "Ey gafil! Zincir benim ayağımdadır, gönlümde değil!"

Naklederler ki, bir gün Yahudi mezarlığından geçerken, "Bunlar tümüyle mazur olan bir kavimdir, hepsi için de mazeret vardır," diyordu. Bunu işiten halk onu yakalayıp yakapaça kadının dairesine getirdi. Kadı ona bağırıp, "Bu ne biçim laf! Yahudiler mazurdur nasıl diyebilirsin?" dedi. Vâsıtî cevap verdi: "Senin kazân açısından mazur değillerdir, ama Onun kazâsı açısından mazurdurlar!" (Serrâc, *el-Luma*, 473, 511)

[Naklederler ki, şeyhin bir müridi vardı. Bir defa cuma guslünü baştan savma yaptı. Sonra caminin yolunu tuttu, ama yolda düşüp yüzü yaralandığından geri dönmek zorunda kaldı. Gitti ve tekrar gusül yaptı, sonradan bu şeyhe anlatıldığında dedi ki: "Dua et ki sıkı yakaladılar, eğer bir salıverselerdi bir daha yüzüne bakmazlardı!"

Naklederler ki, vaktiyle şeyh Nişabur'a geldiğinde Ebû Osman'ın şâkirtlerine, "Üstadınız size ne emretmektedir?" diye sordu. "Daima tâatta bulunmayı ve tâattaki kusurları görmeyi emretmektedir," dediler. Şeyh dedi ki: "Size emrettiği şu şey katıksız Mecusiliktir, tâatın Hâlik'ine ve yaptırıcısına bakıp tâattan gayb olmaya rağbet etmeyi niçin emretmiyor?" (Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, 11:55; *Kuşeyrî Risalesi*, 182)]

Naklederler ki, bir kere şeyh Ebû Said Ebû'l-Hayr, Merv'i ziyaret etmeye karar vermişti. "Temizlik için heybeye bir miktar toprak (ve tezek) koyun," diye emretti. "Ya şeyh! Merv'de tezek ve toprak bulabiliriz, bundaki sır ve hikmet nedir?" diye soranlara şu cevabı verdi: "Kendi çağında tevhide inananların sırrı olan Ebû Bekir Vâsıtî, 'Merv'in toprağı diridir,' buyurmuş olduklarından ben diri olan bir toprakla temizlenmeyi ve onu kirletmeyi caiz görmem!"

Sözleri

- Hakkın yolunda halk, halkın yolunda Hak yoktur, yüzünü nefsine döndüren sırtını dine döndürmüş olur, yüzünü dine döndüren sırtını nefsine döndürmüş olur. Bir yerde senden senlik varsa bu senin nasibindir, Ona giden yola terstir. Bir yerde senliğin senin için nasipsizlik varsa dinin sahası orasıdır.
- İki türlü tevhit var: Şer'i tevhit, Hak tevhit. (Tevhidin şekli olan) şer'i tevhit nübüvvet deryasına kadar gider. Hak tevhit ise (bu deryayı) kuşatır. Şeriatın yolu

kulak ve göz gibi aletler üzeredir. Senin ispatının nispeti şirkedir (sen senliğini kabul ettiğin sürece bir çeşit şirkle ilgin vardır). Oysa vahdaniyet şirkten arınmıştır. Giden iman şirk yıldızına gider, iman pak'tır, ama onun gıdası zandır; şirk suret bağlamaz, şekil almaz, aynı biçimde marifet, ilim ve hal de. Şu halk oluş deryasına batmışlardır. Nedenler de onların elinden tutmaktadır. Nebiler aracılığıyla halkiyet ve beşeriyet deryasından dışarı çıkmada ve vahdaniyet ummanına batıp mahvolmaktadırlar. Kimse onlardan nişan vermemekte. Şer'i tevhit (veya biçimsel tevhit) mum gibidir. Hak tevhit (ve tevhidin özü) güneş gibidir. Güneş âlemi süsleyen cemâlinden peçeyi çıkardı mı, mumun ışığı yokluk âlemine gider, yoklukta bir varlık olur. Güneşin nuru karşısında mumun nurunun hiçbir hâkimiyeti ve etkisi yoktur. Şer'i (ve biçimsel) tevhit değişebildiği [*nesh*] halde hak (ve hakiki) tevhit değişmez. Dil gönülle değişir, ama kişi gönüle varınca gönül tutulur. Gönül de ruhla değişir. İşte o vakit (kişi) her ne söylerse Allah'tan olur. (Her ne kadar ben dese de Allah olur.) Bu söz ayn (ve zat makamında) değil, sıfat (makamındadır). Sıfat değişir, ama ayn değişmez. (O yüzden Haktan söyleme sıfat olur, ama ayn olmaz.) Güneş suya vurunca suyu ısıtır, (sıcaklığı) suyun sıfatı yapar, ama aynı (ve zatı) yapmaz. Suyun kendisi değil, yalnızca sıfatı değişir. Hak Teâlâ biganelerin sıfatı hakkında, **'Onlar diri olmayan ölülerdir'** [NAHL 16:21] buyurmuştur. Bunlar surette diri, sıfatta ölüdür. Dirilik insanın hayattan faydalanmasını sağlayan şeydir; oysa bunlar hayatlarının zararını çekmektedirler. Hak Teâlâ müminlerden haber verirken, **'Onlar Rablerinin nezdinde diridirler'** [ÂL-İ İMRÂN 3:169] buyurmuştur, kişinin bu yola baş koyup başsız olarak bu yolda yürümesi gerekir. Bu zümre 'var olan yoklardır,' oysa biganeler 'yok olan varlardır,' Nefsiyle diri olan (hakikatte) ölüdür. Hakla diri olan ölmez. Bedenin ölümü ölüm, yok oluşu da yok oluş değildir. Vücut bulunan bir yerde canan namahremdir. Öyle olunca kişi bedeniyle nereye varabilir ki?

❧ Tevhitteki marifet hiç kimsenin varlığını kabul etmez. Hiç kimsede vücut sahasına ayak basma cesareti yoktur. Nitekim şeyhler, "Tevhidi ispat onu bozmaktan başka bir şey değildir," demişlerdir. Bir pir, "En büyük günahım Onun hakkında marifet sahibi olmamdır," demiştir. (Kulun Allah hakkında arif olduğunu sanması kendine varlık vermesi demek olup, kendini görmesi günahların en büyüğüdür.) İmdi Onun varlığıyla kendi varlığının hutbesini okuyan kâfirliğini tescil etmiş olur, kendi varlığıyla Onun varlığının hutbesini okuyan, kendisinden müşrikliğine şahit getirmiş olur. Onun varlığıyla kendi varlığını arayan kâfirdir, kendi varlığıyla Onun varlığını arayan aşina ve arif değildir. Her kim kendini gör-

müşse Onu görmemiştir. Her kim Onu görmüşse kendini görmemiş, kendinden haberdar olmamış; can, neşeden kesilmiş ve izzet perdesinde kalmıştır. "İnsaniyet vilayetinde hilafet sahibi olsun," diye Hak Teâlâ onu Hazreti Kuds'tan [cennet bahçesi] halifelik göreviyle göndermiş, onu halka onsuz göstermiş! Böylesi birinde ne ibare vardır, ne işaret, ne dil, ne gönül, ne göz, ne harf, ne ses, ne kelime, ne suret, ne anlama, ne hayal, ne de şirk. Eğer ibare ve ifade ederse küfür olur, işaret ederse şirk olur, biliyorum derse cehalet olur, tanıyorum derse çokluk [*kesret*] olur, tanımıyorum derse perişan edilmiş ve kovulmuş olur. Varlık bir yokluk, yokluk da bir varlıktır. Hakikatte ne var ne de yoktur, hakikat üzere hem var hem de yoktur. İbare ve ifade tevhit yolunun mahremi değildir. Bilmek tevhit yolunda yabancıdır. Vehme kapılma ve zan gibi şeylerin tümünde sonradan olmanın tozu vardır. Tevhit ise kendi mukaddes âleminde tertemiz bir halde olup konuşmak, dinlemek, ibare, ifade, işaret, görmek, suret, hayal, öyle veya böyle olmak gibi şeylerden arınmıştır. Bütün bunlarda beşeriyet kiri vardır, oysa tevhitteki marifet kirli olmaktan arınmıştır. "Ortağı bulunmadığı halde O tektir" sözü bunu gerektirir. Musa'nın asası Firavun'un sihirbazlarına ne yapmışsa, ilahilik meşalesinden sıçrayan bir kıvılcım da beşeriyete onu yapar [A'RÂF 7:117; TÂHÂ 20:69; ŞUARÂ 26:45] ve Allah emrinde galiptir. İlahi nur her şeyi yanında tutar; "Siz varlık sahrasına gitmeyiniz ki, kıskançlık ateşi sizi tamamıyla yakmasın; biz sizi bir gün size ulaştırırız!" der.

☙ Şeyhlerin esrarı tevhit gülistanıdır, ama ayn-ı tevhit teğildir. Kibriyâsının zikrinin övüldüğü yerde varlık ve yokluk bir olur. İzzetin olduğu yerde halkın ihtiyaç ve gönül kırıklığı (veya istiğna) hali birdir. Kudretin olduğu yerde (her şey) açıktır. Tevhidin olduğu yerde zatını olumsuzla ve inkâr mümkün değildir, çünkü zatını inkâr kudreti inkâr demektir. Zatını ispat ise tevhidin fesatıdır. Şu halde gerek ispat gerekse olumsuzlama yönünden, hem olumlu hem de olumsuz olup cilve eden senin kudretindir, vahdaniyet azlolunmuştur.

☙ Bütün semaların lâ ilâhe illâllah ve suphanallah diyen dilleri vardır. Ancak (bunu duyabilen) kalp gerekir; kalp, Âdem ile soyundan başkasında bulunmayan bir manadır; kalp odur ki, arzu, nimet, zorunluluk ve tercih yolunu sana kapatıp senin rehberin olur. Zaten davet eden söz dili değil, kalp dili olmalıdır. Er "dilsiz konuşan" olmalıdır, "konuşan dilsiz" deli değil (meramını söz diliyle değil hal diliyle ifade etmelidir). Er gömleği içinde bulunan mabudu (ve ben'i) kahretmeli, kendini ezmek için çabalamalıdır, yoksa şeytana lanet yağdırmakla erlik olmaz. İblis aleyhilla'ne diyor ki: "Çehremizden bir ayna yapıp senin önüne koymuşlar-

dır. Buna karşılık senin çehrenden de bir ayna yapıp önümüze tutmuşlardır. Biz sana bakar, kendimize ağlarız, sen bize bakıp kendine gülersin!" (Ey sâlik!) yola girmeyi bari ondan öğren, zira (İblis) bâtıl yola baş koymuş, bu yüzden âlemin melâmetini kabul edip kendi yolunda yiğitçe yürütmüştür. Şimdi sen fetvayı kalbinden iste; eğer şu iki âlem sana lanet etse hezimete uğrayıp firar edeceksen (bu takdirde) bu yola girme. Eğer bu sözü (ve tasavvuf yolunu) iki âlemin melâmetine değer bulmuyorsan şu şerbeti içme. Eğer iki âleme bir saman yaprağı kadar değer verirsen ahdini yerine getirmiş olmazsın. Başında ve bedeninde bulunan her kıldan bile yüz çevirmediğin ve bu kıllar seni inkâr etmedikleri sürece onun huzuruna olan yakınlığın sıhhatli olmaz. Seni arayan şeyi, yani cenneti arama; senden kaçan şeyden, yani cehennemden kaçma, sen ondan ona yol ara, o senin olunca her şey önünde elpençe durur!

✻ Sendeki parçalardan her bir parçanın öbür parça uğruna mahvolması gerekir. Çünkü din yolunda ikilik şirktir. Öyle ki, gözün ne gördüğünü dil bilmeyecek, ayrıca sırrını söylemesi için göz de dili bilmeyecek. Sana nispeti olan her şey ilahilik şahitlerinde mahvolacak. Mahv ve fakrdan söz ederler; işte senin için en büyük karanlık burasıdır. Diğerini yok, kendini var kabul ederler. Kişinin hakikat sahrasına götürüldüğünün belirtisi odur ki, gözünün önünden perdeyi kaldırırlar. Böylece o her şeyin ötesinde bulunur, hiçbir şey onun ötesinde olmaz.

✻ Hakikat üzere konuşan o kimsedir ki, onun sözü Ona ulaşır, kendi sözü ise kalmaz, bu yüzden kendi sözünden azat olur. Hazrete yönelmiş olan bir söz dinleyiciyi kınamaz, yanında olana da karşısında olana da mihmandarlık eder. Konuşmacıya fazlasıyla yardım eder. Bir söz dinleyiciyi müflis yapmaz ve iki âlemi onun elinden ihraç etmezse o söz nefsin verdiği fetva üzere söylenmiştir. Bu şekilde konuşanın nefsi dil marifetiyle bu sözü ortaya atmıştır. Ta ki kendisi bir aldanış içinde, halk da onun aldanışının içinde olsun. Nitekim Hak Teâlâ, **'Birbiri üzerine yığılı karanlıklar ...'** [NÛR 24:40] buyurmuştur. Her kim söz söyleyene kulak vermezse göğsündeki hayat çeşmesi kurur ve asla o çeşmeden hikmet doğmaz. Her kim kendi hanesinden dışarı çıkar ve bir daha hanesine gelen yolu bulamazsa, tarikatte o kimsenin söz söylemesi doğru olmaz. Dervişe gereken gönül nuruyla yürümektir. Oysa zamanımızda asayla yürüyorlar, çünkü kördürler. Ne söylediğini ve nereden söylediğini bilen bir kimseye söz söylemek yaraşmaz. Nasıl kadınların âdetleri varsa, müritlerin de irade yolunda âdetleri vardır. Müritlerin yolundaki âdet konuşmaktan doğar. Öyleleri vardır ki, bu hali içinde kalır ve asla temiz olmaz. Öyleleri de vardır ki, âdet görmez, bütün günleri âdetsiz ve

temiz olarak geçer. Ama sözdeki erdem hiçbir şeyde yoktur. Zira söz zat sıfatlarından bir sıfattır. Bütün nebiler konuşurdu (sessiz ve dilsiz değillerdi). Ancak bizim sözümüz, "Benim gaybtan bir dilim vardır," iddiasında bulunanadır. Er olanın "konuşan-susan" ve "susan-söyleyen" olması gerekir. Zira o Hazret konuşmanın da susmanın da ötesindedir. Gönül çeşmesinin açılması için ilk önce dil çeşmesinin kapatılması gerekir. Allah'tan korkan binlerce güzel konuşanı cehennem zebanilerinin elinde görürsün, cehennemde Hakka aşina bir tek (sadık) nurlu gönül göremezsin. Pirlerin susmalarından sadık bir müride doğan fayda konuşma ve söz söylediğinde doğandan çoktur.

❧ Nasıl zehiri şerbetle karıştırarak veriyorlarsa şirki de hil'atle karıştırıp veriyorlar. Kimine bir keramet, kimine bir firaset, kimine bir hikmet, kimine de bir marifet verilmiştir. Hil'ate âşık olan esas amaçtan geri kalır, o makamlar şeriat âlemindedir. Şeriatın nuruyla yola girip mesafe alanlar için züht, verâ', tevekkül, teslim, mutlak tevekkül, ihlas ve yakîn gibi şeylerin hepsi şeriattır. Yolun menzili yürür gider, zira kalp bineğinde sefer ederler. Bütün bunlar sevgi sererler. Ruh dergâhı üzerindeki perdeleri, gözlere ruha daha yakın olmak için kaldırırlar. Ruh bineğinde sefer yapanlar için bu fiilleri ve sıfatları orada geçmek olmaz. Çünkü orada ne züht, ne verâ', ne tevekkül, ne teslim ne de buna benzer gidiş vardır. Gidişin ruh olması itibariyle ruhla olması gerekir. Ruh, nişan kabul etmediği gibi onun yolu da nişan ve alamet kabul etmez, sana yoldan haber veren, gerçekte nefsin sıfatından haber vermektedir. Çünkü bu mesele nişan kabul etmez. O talepten de, nazardan da paktır. Beline talep kemeri bağlamış olarak gördüğün bir kimse ne kadar çok talepte bulunursa o kadar çok uzağa düşer. Böylece onlara gösterilmektedir ki, bizim işimiz illetten paktır. Oysa nazar illettendir; talebinizi, keremin hükmüyle vücudun eteğine bağladım, delili de gözün eteğine bağladım; nazarla getirdiğiniz şey delildir, ama görmenin illeti yine de nazar değildir.

❧ Şu halk kulluk âlemine indirilmiştir, ama hiç kimse kulluğun dibine ulaşamamış ve şu kulluk deryasını geçememiştir. Bu sırrı idrak ettiğinde senden çıkan şu kulluk sıhhat bulur. Hakikat ehlinin yolu yokluktur; yokluk kıbleleri haline gelmedikçe yol bulamazlar. Şeriat ehlinin yolu ispattadır (ve varlıkta), her kim kendi mevcudiyetini olumsuzlarsa zındıklığa düşer. Şeriat dergâhı üzerinde ispatın, hakikat dergâhı üzerinde olumsuzlamanın bulunması gerekir. Suret gözünü suretten başkası; sıfat gözünü de sıfattan başkası görmez. Bu mesele gözün de sıfatın da ötesindedir. Göğsündeki deryadan bir timsah fırlamalı ve zatı da, sıfatı da, sureti de yemeli, varlık âlemindeki her sıfatı yutmalıdır. İşte o vakit kişi yola re-

van olur, artık "Evde ev sahibinden başka kimse yoktur." Devlet yoklukta, bedbahtlık varlıkta hazırlanmıştır; yokluğun yolu kahırda, varlığın yolu lütuftadır. Şu halk varlığa âşık olup yokluktan kaçıyorlar, zira ne yokluğu ne de varlığı biliyorlar. Halkın varlık diye bildiği şey hakikatte varlık değil yokluktur, yokluk diye bildikleri şey hakikatte varlık değil yokluktur, yokluk diye bildikleri şey de aslında yokluk değildir. Şu civanmertlerin yokluğu mahva işaret eder. Zira bu manadaki yokluk varlığın, mahvda ispatın ta kendisidir. Onun iki tarafı da ispatın aynından arınmıştır. Bir varlık ki, onun bir tarafı ayna ve hayat rakamına sahiptir, O, "Önce yoktu da sonra oldu."

- Mürit ilk adımda seçendir, erince seçimi kalmaz. İlmini cehaleti, varlığını yokluğu, iradesini iradesizliği olarak görür. Bundan fazla beyanda bulunması ise afettir. İşaret ve ibare bu meseleye (ve tasavvuf konusuna) mahrem değildir. Bu mesele ne işaret ne ibare, ne söz ne hal, ne olmak ne de olmamakladır. Şayet bunu mücâhedeyle bilmek istersen bilemezsin. Zira Hind deryasında, Rum diyarında mücâhede vardır. İslam deryasında ise müşahede gerekir, çünkü içinde müşahede bulunmayan bir mücâhede bir şeyi idrarla yıkamaya benzer. Rengi giden o şeyin temizlendiği sanılır, ama olduğu gibi pis kalır. Kişinin dışında bulunan bir şey onun içinde de vardır. Bu civanmertlerin ayak bastığı bir yerde tüm müritler müşriktir, müritlerin irade yolunun temeli şirk üzerindedir. İmanın bir zıddı vardır ve küfürdür. Tevhidin zıddı teşbih, yakînin zıddı ise şüphedir. Bütün bunlar dergâhlarda (ve eşiklerde) bulunan perdelerdir ki, müritlerin bunları geçmeleri gerekir, bu zünnarları kesmeleri gerekir.
- Nefsinin kalbine uyduğu işlere gönül verme, nefse muhalif olan işlere ise gönül ver. Seni kabul hazinesine göndermeleri için ayağını sağlam bas, şeklen tâatın olmasa bile (bu takdirde bu dereceye ulaşırsın). Zira, **'Allah böylelerinin günahlarını sevaba dönüştürür.'** [FURKÂN 25:70]
- İsim tasarrufuna giren ve varlık sahasında bulunan tüm şeyler kudretin avucunda bir tek zerreden daha ufaktır.
- Hak zahir olunca akıl azledilmiş olur; Hak kişiye ne kadar yakın olursa akıl o kadar kişiden kaçar, zira akıl (Hak karşısında) âcizdir. Âciz olan ancak âcizi idrak edebilir. Hazret'e yakın olanlar nezdinde rubûbiyeti tanımak, aklın bâtıl olmasıyladır. Zira akıl kulluğun yerine getirilmesi için bir alettir. Rubûbiyetin hakikatini bulmanın vasıtası değildir. Kulluğu yerine getirme işiyle meşgul edilen ve (buna rağmen) kendisinden, hakikatin idraki istenen bir kimseden kulluk kaybolur ve o kimse hakikat hakkındaki marifete de ulaşamaz, gerçeğin bilgisine

eremez.

- En erdemli ibadet vakitlerden gayb olmaktır.
- Biz ezelde ve ebedde ortaya çıkıp gelmişizdir. Bunda hiç şüphe yoktur. Ve ezel Rabbânî bir alamettir. Onun için bunu görmeye davet etmiştir.
- Muamele yoluna dair söz söylemek güzel bir şeydir. Ancak söz hakikatler konusunda şirk çölünden esen bir rüzgâr, beşeriyet âleminden zahir olan bir inkâr ve tanınma halidir.
- Şu dört şey marifete uygun ve arife layık değildi: Züht, sabır, tevekkül, rıza; zira bu dört şey bedenin sıfatı olup ruhun sıfatı ondan arınmıştır.
- Ezel ve ebedin çocuğu olman, ihlas, sefa, sıdk ve hayâ gibi şeylerin çocuğu olmandan çok daha iyidir.
- Hakkın yolundan yok olmak, tecrit ve tevhitle doğan nazardan daha iyidir. Buradaki menzil ya vukuf ya da huy yeridir.
- Bir'in birliğini ve tekliğini bulan Hakkın emeli ve aradığı olur. Onun celâlinin methinin sıfatını bulana ise Hak emel ve aradığı olur.
- Asla uymak, her cinayetin (ve işlenen her günahın) altını üstüne getirir ve ondan eser bırakmaz.
- Şanı yüce olan Allah'ın seni iflas aşağılıklığında, acizlik ve gönül kırıklığı halinde görmesi, gurur, izzet cilvesi ve muamele halinde görmesinden daha iyidir.
- Amacı Zattan başkası olan aldanmış ve tepetaklak olmuştur. Vahdetten söz etmenin hakkı, kasıtsız ve niyetsiz olarak ortaya çıkıp Allah yolunda yok olmaktır. Böyle birinin bekası kendi yokluğuyladır. O vakit Hakkın vahdeti noktasında niyetsiz olarak O kaim olur ve böylece varlıktan söz edilemez.
- Doğru söz söyleyenler esrar ve hakikatler hakkında doğru konuştukları gibi arifler de Hakkın hakikati hakkında yalan söylerler.
- En kötü huy, takdir edilene karşı durmaktır; yani ezelde takdir edilenin zıddını meydana getirmeyi ve kısmetin olmuş olanı zorbalık, arzu ve duayla değiştirmeyi istemendir.
- Sûfiler zümresi dört sıfat üzerine bulunur: "Tanır, arar ve bulur." "Arar, ama bulamaz." "Bulamaz, ama o olmadan da hiç huzur bulamaz." "Tanır, ama aramaz." çünkü o talebin kendisine ulaşılmayacağı kadar aziz, araştırmayı gerektirmeyecek derecede de apaçıktır.
- Sırrım ahde vefa gösterirse âlemde hangi olaylar meydana gelirse gelsin hiç korkmam. Her ne zaman tamah karanlığı sırda çıkarsa nefs, bedensel arzulardan

oluşan perdenin içine düşer.

- Marifet ikidir: Özel marifet, ispat marifeti. Özel marifet müşterektir. Burada, yani isimlere, sıfatlara, delillere, belirtilere, burhanlara, hicaplara (ve delillere) dair olan marifette şirk vardır. İspat tarzındaki marifete yol yoktur; o ezeli sıfattan türer, türeyince de senin marifetin yok ve hiç olur. Zira senin marifetin ve bilgin sonradan olmadır, ezeli olan sıfat bir kere tecelli ettiğinde tüm sonradan olmalar yok olur.
- Yüce Yaratıcı'nın lütfu senin çalışmana karşılık değildir ve o yüzden kazanılmış bir şey değildir. Zira kazanılan her şeyin bir karşılığı vardır. Oysa lütfun olduğu yerde karşılık olamaz.
- Tüm düşünceleri bir tek düşünce haline getir, Bir üzerinde dur, bütün bakışları bir tek bakış şekline sok, her şeye Bir'le bak, zira bütün bakanların o bakışı birden fazla değildir, **'Yaratılışınız ve dirilişiniz ancak bir tek nefs gibidir.'** [LOKMAN 31:28]
- Ruh kendi maddi âleminden dışarı çıkmış değildir, zira dışarı çıkmış olsaydı, kalp onun içine girmiş olur ve bu söz asla ölçüye sığmamış olurdu.
- Eşyayı ortaya çıkaran ve işleri idare eden Zatın varlığı, bu şeylerden ve işlerden daha zahirdir. Buna rağmen Ona şirk koşmak istiyorsun ha!
- Her varlığın perdesi kendisi ile Onun arasındaki varlığıdır.
- Esrar üzerine Hak zahir olunca korkma ve recâ yok olur.
- Avâm kulluk sıfatlarında bulunur, havâs ise rubûbiyet sıfatlarında ağırlanır; böylece sırlarında zaaf bulunması ve Hakkın masdar ve mazharlarından uzak kalmış olmaları nedeniyle avâmın katlanamadığı sıfatları havâs müşahede eder.
- Rubûbiyet bir kimsenin derinine inince onun bütün usülünü mahvedip harap bir halde bırakır.
- Allah'a baktığında cem halinde, kendi benliğine baktığında ise tefrika halinde bulunursun.
- O halkı kendi ilminde cem eder, hükmünde ve kısmetinde ayırır. Daha açıkçası hakikatte cem tefrika, tefrika da cemdir.
- Naatlar ve sıfatlar yanında ezel, ebed, bütün ömürler, zamanlar, vakitler ve yüzyıllar bir şimşek gibidir. Nebi (s.a.v.), *"Benim Allah'la öyle bir vaktim var ki, bu vakit içine ulu ve yüce Allah'la beraberken Ondan başka bir şey sığmaz,"* buyurmuşlardır.
- En şerefli nispet Hak Teâlâ'ya kullukla aradığın nispettir.
- Taatların en erdemlisi vakitleri korumaktır.

- Mahlukun kadri büyük, önemi ulu olabilir, ama Hak onu edeplendirince dağılır, gider.
- Kim "ben" derse (ilahi) kudretle çekilmiş olur.
- Cennet için Allah'a tapan aslında kendi nefsinin amelesidir. Allah'a Allah için tapan gerçekte Onun hakkında bilgisizdir, yani senin ibadetine Allah'ın ihtiyacı olmadığı halde Onun için amel ettiğini mi sanıyorsun? Aslında sen kendin için iş görüyorsun!
- Allah'tan en uzak olan Onu çokça anandır, yani Allah'ı tanıyanın dili tutulur. O, dili üzere zikretmedikçe zikredenin zikretmesi gerekmez. Hakiki zikir odur ki, zikredenin dili tutulur, dil üzerinde konuşan gayb olur, zikredenin zikri kendisi dışında meydana gelir.
- Hakkın haram kıldıklarına karşı saygılı olmak, bir daha ne iki âleme ne de iki âleme giden yollardan herhangi bir şeye bakmamaktır.
- Celâl ile cemâl sıfatları çarpıştılar, bunlardan ruh doğdu.
- Can kâfiri o kadar güzel ve hoştur ki, şayet açık olsaydı Hak sanıp bütün insanlar ona secde ederdi.
- Beden tümüyle karanlıktır ve onun mumu tamamıyla sırdır. Her kimin sırrı yoksa o daimi olarak karanlıktadır.
- Halkın halleri yapılan bir bölüştürmenin ve düzenlenen bir hikmetin sonucudur. Hile ve hareketle bunu etkilemeye mecal yoktur.
- Bezdim o Allah'tan ki, benim tâatımla benden hoşnut olur veya benim itaatsızlığımla bana öfkelenir. Bu durumda O benim kaydımdadır, o halde ben ne yapabilirim? Hayır, hayır, işin doğrusu şu ki, dostlar ezelde dost, düşmanlar ezelde düşmandır!
- Her kim kendini de, bütün eşyayı da Allah'tan görürse Allah sayesinde bütün eşyadan bağımsız olur.
- [Kalplerin hayatı ve bekası Allah'ladır, hatta Allah'tan gaybet Allah'ladır, yani sen Allah'la olduğunu bildiğin sürece Allah'la şirk hayaline sahipsin, fenânın fenâsı fenâdan doğar. (Kalbin hayatı Allah'ladır, açıkçası kalbin bekası Allah'la beraberliktir. Daha açıkçası Allah'tan Allah'la gaybettir.) (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 305)]
- Şirk, nefsin kusur ve sürçmelerini görüp nefsi kınamaktır.
- Bir kimsenin ruhunda yüz çevirmenin küçük bir izi, gönlünde şahitlerin önemi bulunduğu sürece o kimsenin mahabbeti sahih olmaz. Sıhhatli mahabbet bütün eşyayı unutacak derecede sevgiliyi temaşada istiğrak halinde olmak ve sevenin sevgilisinden sevgilisiyle fani olmasıdır.

- Mahabbet dışında bütün sıfatlarda rahmet vardır. Mahabbette hiç rahmet (ve merhamet) yoktur, (mahabbet sahasında) hem katlederler hem de katlettiklerinden diyet isterler.
- Kulluk sana ait olan hareket ve hareketsizlik, fiil ve terk haline güvenmenin ortadan kalkmasıdır. Bu iki sıfat kişiden düşünce hakiki kulluğa ulaşır.
- Tevbe günah işlemeden önce makbul olan şeyin kabul edilmesinden ibarettir.
- Korkma ve recâ kulu edepsizlikten alıkoyan kahredici iki şeydir.
- Bozulması imkansız tevbe odur ki, sahibi üzerinde gizli açık günahtan eser kalmaz. Bozulması imkansız tevbeli birisi gündüzü ve gecesi nasıl olursa olsun hiç korkmaz.
- Takva kendini takvadan korunmandır.
- Dünya ehline karşı kibirlenen zahitler sahtekârdır. Zira eğer dünyanın gönüllerinde bir cazibesi olmasaydı, dünyadan el etek çektikleri için dünya uşaklarına karşı kibirlenmezlerdi.
- Allahü Teâlâ katında tümü bir sineğin kanadı kadar değer ifade etmeyen şeylere karşı zahidim. Bu gibi şeylerden el etek çektim diye nasıl şımarabiliyorsun?
- Sûfi o kimsedir ki, itibardan (ve kıyastan) söz etmez ve sırrı fikirle nurlu olur.
- Allahü Teâlâ'yla meşgul olup Ona ihtiyaç duyma vasfına sahip olduğu sürece kulun marifeti sıhhat bulmaz, yani meşguliyet ve ihtiyacı ona perdedir.
- Allah hakkında marifet sahibi olan (her şeyden) kopar, daha doğrusu tutulur. Tümüyle âlemden sıkılmadığı sürece Allah'la üns makamına ulaşamaz.
- Taata karşılık bedel beklemek Allah'ın lütfunu unutmaktandır.
- Kısmetler dağıtılmış sıfatlar peyda olunmuştur. Kısmetler dağıtılıyorsa çalışıp çabalamayla nasıl elde edilebilir?
- Bir kimseden hem kulluk yapmak hem de Hak Teâlâ'nın hakikatini bilmek talep edilirse iki makamı da yitirir (ne âbit ne arif olabilir).
- Ariflerin kalplerinin madenini araştırdım, gördüm ki melekûttaki ruh semasında Allahü Teâlâ'nın katında uçmaktadırlar. Bekaları Onunla, geri dönmeleri de Ona oluyor.
- Ta arştaki perdeli makamlardan, yerin en son noktasına varıncaya kadar olan yerlerdeki her zerre kişinin tevhidinin aynası olmaz ve kişi her zerrede onu görmezse tevhidi sıhhat bulmaz.
- Gücün yettiğince iş gördür, rızanın sana iş gördürmesine fırsat verme. Yoksa Onu görme hazzından ve temaşa edilenin hakikatinden mahrum kalırsınız, yani

rızadan haz alınınca Hakkı müşahededen geri kalırsın.

- Dikkat et de Ona yaptığın ibadetten aldığın zevke ve tâattan doğan hazza aldanmış olmayasın, zira bu öldürücü bir zehirdir.
- Kerametlere sevinmek gururdan ve bilgisizliktendir. İttisalle zevk almak bir çeşit gaflettendir.
- Sakın Onun ihsanına tâatla karşılık veren taifeden olmayınız. Amelin değil, ezelin yavrusu olunuz, amele ve tâata değil, Ezel'e kul olunuz.
- Kalbin faaliyetiyle olan amel, organların faaliyetiyle uygulanan amelden daha şereflidir. Eğer Allah nezdinde fiilin bir kıymeti olsaydı Peygamber (s.a.v.) kırk yıl (amelden) özgürleşmiş olmazdı. Bu noktadan hareketle, "Amel etme," demiyorum. Ancak "Amelle olma" (fiiline güvenme) diyorum.
- Ezelde takdir olunan kısmetin bilincine varan, dua ve niyazı bırakır.
- Ben Hak Teâlâ'nın bende var olduğunu bildiği şeye inanıyorum. "Bana güvenilemez," diye bildiğimi O bilmektedir.
- Kul (namaz kılmak için) Allahü ekber der, yani Allah en büyük olduğundan şu fiili yapmakla Allah'a kavuşmak veya bu fiili terk etmekle Ondan ayrı düşmek olmaz. Zira vuslat veya hicran hareketlerle değildir. Ancak ezelde takdir olunan hükümlerdir.
- Bebek nasıl ana rahminden dışarı çıkıyorsa, aynen onun gibi yarın er olanın devleti ve onun erbabı olanların mahabbeti de böylece ondan baş gösterecektir.
- İnsanlar üç sınıftır: Birinci sınıfa Allah hidayet nurları ihsan etmiştir. Bu yüzden onlar küfür, şirk ve nifaktan masumdur. İkinci sınıfa Allah inayet nurları ihsan etmiştir. Bunlar büyük ve küçük günahlardan masumdur. Üçüncü sınıfa Allah kifayeti (ve kendisiyle yetinme halini) ihsan etmiştir. Bunlar kötü hatıralardan ve gaflet ehline has hareketlerden masumdur.
- Fakrı hor görmek, çabuk kızmak ve makam sevmek nefsi görmekten kaynaklanır. Bu da kulluk boyunduruğunu atıp ilahiliğe yeltenmek olur.
- Onu tanıyan yiter, Ona iştiyâk duyma deryasına gark olan erir. Allah rızası için amel eden sevap kazanır. Gazaba uğrayan azaba maruz kalır.
- Allah korkusunun en yüksek derecesi kulun, O bana hışımla nazar ve gazap etmekte ve benden yüz çevirmektedir deyip korkmasıdır.
- Hakiki manadaki Allah korkusu ölüm anında belli olur.
- (Davasında) sadık olanın alameti, aralıksız olarak cismen kardeşlerle, kalben yalnızca Allah'la bulunmaktır.

- **'Yüksek ahlak'** [KALEM (NÛN) 68:4] marifetin kuvveti nedeniyle kimseye hasım olmaman ve kimsenin de sana hasım olmamasıdır.
- **'En dehşetli korku'** [ENBİYÂ 21:103], "Ey cennetlikler! Ölüm yok, ebediyet var;" "Ey cehennemlikler! Ölüm yok, ebediyet var," diye nida geldiğinde hicran için olur. Bunlar cehenneme yollanırken, işte en dehşetli korku o günde olur. Sonra, **'Haydi, defolun cehenneme köpekler, muhatap alınmayacaksınız'** [MÜ'MİNÛN 23:108] denilecektir.
- Utangaç kişiden dökülen terler ondaki erdemin eseridir.
- Ezelden takdir olunanı tercih etmek, zamana karşı durmaktan ve halle çekişmekten daha iyidir.
- Bütün iyiliklerin tam olmasına ve mevcut olmaması halinde ise tüm iyiliklerin kötülüğe dönüşmesinin özünü oluşturan haslet, nefsin nasiplerinden seni alıkoyan ve nasibin olacak şeylerin kapısını sana açan istikamettir.
- Firaset kalplerde parıldayan bir ışıktan ve sırlarda yerleşmiş bir marifetten ibaret olup bu marifet o sırları, gaybden gaybe taşır; böylece sahibi, eşyayı, Allahü Teâlâ'nın gösterdiği gibi görür ve bunun sonucu olarak halkın zamirini keşfeder.
- Sûfiler zümresinin önceleri işaretleri vardı, sonraları hareketleri oldu. Şimdilerde ise elleri yalnızca böğürlerinde kaldı.
- (Sûfi geçinenler) edepsizliklerine ihlas, nefslerinin oburluklarına ferahlık, aşağı bir himmette sahip olmaya yiğitlik ismini veriyorlar. Hepsi de (ana) yoldan geri dönmüşler, kötü bir yol tutmuşlardır. Müşahedelerindeki hayat nahoş, ruh noksandır, konuştuklarında hışımla konuşur, söz söylediklerinde kibirle hitap ederler. Nefsleri içlerinde neyin bulunduğunu haber vermekte, yemedeki oburlukları sırlarında neyin mevcut olduğunu ilan etmektedir. **'Allah canlarını alsın, nasıl da Allah'a iftira ediyorlar!'** [TEVBE 9:30]
- Öyle bir zamanda yaşama belasına uğradık ki, ne İslam edebi, ne cahiliye ahlakı, ne de mürüvvet sahiplerinin hükümleri (ve yumuşaklığı) var!
- Bir çuvalı açmışlar, içine köpekleri doldurmuşlar, biraz da melek koymuşlar. Bu köpeklerle ne kadar uğraşır ve mücadele edersek edelim başedemiyoruz, bari tanıdıklar düşmeseler!
- Vâsıtî'ye imandan sorulunca, "Kişinin kırk yılı Mecusi olarak geçirmesi gerekir ki imana ulaşabilsin," demişti. Ey şeyh! Bunun manası ne ola ki, diyenlere, "Peygamberler kırk yılı doldurmadan kendilerine vahiy gelmemişti. Bu o süre içinde onların imanları olmadığı anlamına gelmez. Böyle bir sözden Allah'a sığınırız. Ancak bu nübüvvetten sonra doğan kemal başlangıçta onlarda yoktu anlamına

gelir. Fakat sen nefs-i emmare sahibisin ve hadis gereği nefs Mecusidir. İşte bu yüzden nefsinin Mecusiliğinden ve zındıklığından kurtulmadıkça hakiki imana ulaşamazsın demiştir.

- Muhammed'in (s.a.v.) makamını hiç geçen oldu mu sorusuna şu cevabı verdi: "Hiç kimse Muhammed'in makamına ulaşamamıştır. Onun makamını geçtim veya geçerim diyen zındık olur. Zira velilerin nihai dereceleri nebilerin ilk dereceleridir."
- Hangi yemek daha çok arzu olunur sorusuna şu cevabı vermişti: "Allah'a iyi niyet besleyerek yakîn eliyle marifet sofrasından aldığın yüce Hakkın zikrinden bir lokma!"
- Vefatı sırasında bize öğüt ver diyenlere, "Hak Teâlâ'nın iradesini nefsinizde koruyunuz," demişti. Vasiyette bulunmasını isteyen birine şöyle demişti: "Vaktin edebine ve nefeslerine dikkat et!" Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

ŞEYH EBÛ ALİ SAKAFÎ

(ö. 328)

Esrarın perverdesi, nurları huy edinen, takva müftüsü, mana mehdisi, saf veli, çağın şeyhi Ebû Ali Sakafî (r.a.) vaktin imamı ve zamanın azizi olup Ebû Hafs ve Hamdûn'un sohbetlerinde bulunmuştu. Nişabur'da tasavvuf ondan kaynaklanmıştır. Şer'i ilimlerde kemal sahibi olup her fende ileri bir derecedeydi, ama hepsinden de el çekmiş, tasavvuf ehlinin ilmiyle meşgul olmuş, sûfiler arasında konuşmalar yapmıştı. İyi bir ifadesi ve yüce bir ahlakı vardı.[1]

Nitekim naklederler ki, kuşbazlık yapan bir komşusu vardı. Her Allah'ın günü ondan çok zahmet çekerdi. Çünkü adam onun damına konan güvercinlerine taş atardı. Bir gün şeyh damda oturmuş Kur'ân okurken komşusu güvercine bir taş atmış. Atılan taş şeyhin alnına rastlayıp yarmış ve yüzünden aşağı kanlar akmaya başlamıştı. Şeyhin sohbetinde bulunanlar buna sevinmişler ve şeyh yarın şehrin hâkimine gider, onu şikâyet edip şerrini kovar. Zira şeyhin sözü emîrin nezdinde makbuldür, böylece hepimiz onun meşakkatinden kurtulmuş oluruz diye düşünmüşler. Ama şeyh hizmetkârını çağırıp, "Şu bostana git ve bir çubuk yapıp getir," dedi. Hizmetkâr çubuğu getirince, "Şimdi bu çubuğu kuşbaza götür ve güvercinleri taş atarak değil bu çubukla uçur de," dedi.

Şöyle dediği nakledilir: Bir gün üç erkekle bir kadın tarafından omuzlar üzerinde taşınan bir cenaze görmüştüm. Gittim, cenazenin kadının tuttuğu yanını omuzladım, mezarlığa kadar götürüp defnettim ve sordum: "Size yardımda bulunacak başka komşunuz yok muydu?" "Vardı, ama bunu hor görüyorlar!" "Peki, bu ne yapmıştı?" "Çünkü eşcinseldi!" dediler. Bunun üzerine müteveffaya acıdım. Gece rüya gördüm, biri yanıma geldi, yüzü ayın ondördü gibi pırıl pırıldı. Çok değerli elbiseler giymiş ve gülümsüyordu. Kendisine sordum: "Sen kimsin?" dedi ki: "Cenaze namazını kılıp defnettiğin eşcinselim, halk tarafından hor görüldüğüm için Hak Teâlâ bana merhamet buyurdu!"

---

1 Hal tercümesi için bkz. Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 361; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:107; Kuşeyrî, 161; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:315; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, II:53; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 249.

Sözleri

- Bir kimse bütün ilimleri kendinde toplasa ve toplumdaki tüm zümrelerin sohbetinde bulunsa, bir şeyhin veya bir imamın veya içten bir eğitmenin emriyle eğitilmesi hali dışında kesinlikle erler mertebesine ulaşamaz. Bir kimse kendisine kötü şeyleri yasaklayan amirden edep almaz. Amellerindeki kusurları kendisine gösterip nefsinin şirretliğini gözünün önüne seren birini rehber edinmezse hiçbir muamelede onu örnek almak caiz olmaz.
- [Doğrultulmamış birinden doğruluk tamah etme, edeplendirilmemiş birinden edep umma. (Doğru olmayanı doğrultmayı, edepli olmayanı edeplendirmeyi ümit etme.) (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 364)]
- Hürmet yolunu tutmadan büyüklerin sohbetinde bulunan, onlardaki faydalardan ve (nazarlarında olan feyz ve) bereketlerden mahrum kalır. Onlardaki nurlardan kendisinde hiçbir şey çıkmaz.
- Sağlam bir dal ancak sağlam bir kökten çıkar. İmdi fiillerin sıhhatli ve sünnet caddesi üzere olmasını isteyen ilk önce kalbindeki ihlası sıhhatli hale getirmelidir. Zira zahir amellerdeki sıhhat, bâtın amellerdeki sıhhatten doğar.
- Allah amellerden ancak isabetli olanı, isabetli olanlarından yalnızca içten olanı, içten olanlardan da ancak sünnete uygun düşeni kabul eder.
- Kişi şu dört hasletten gafil olmamalıdır: Doğru söz, doğru iş, içten dostluk, emanete sadakatla saygılı olmak.
- [İlim cehalet karanlığına karşı kalp için hayat, göz için nurdur. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 364)]
- Dünya bir kimseye yöneldiğinde meşgaleleri afettir, yüz çevirdiği zaman özlemleri başka bir afettir. Akıllı kişi yöneldiğinde tümüyle meşgale, yüz çevirdiğinde baştan sona kadar hasret olan bir şeye kendini vermez.
- Vay o kimseye ki, her şeyi hiçbir şeye karşılık olarak satar, hiçbir şeyi her şeye karşılık olmak üzere satın alır.
- Öyle bir zaman gelecek ki, hiçbir mümin bir münafıka dayanmadan hoş bir hayat yaşayamayacak. Bunun şerrinden Allah'a sığınırız.
- [Bir kimsenin hevesi kendisine galebe çalarsa aklı gizli etkisiz kalır. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 364)]
- [Elde tutman gereken en uygun şey nefsin, yenmen gereken en uygun şey hevesindir. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 365)]
- [Hayır, iyi kişiye de kötü kişiye de uzak olmayan bir hazinedir. (Sülemî, *Tabaka-*

tu's-Sûfiye, 365)]

- [Gaflet halkın geçim yollarını ve fiillerini genişletmiş, takva ve dikkat ise daraltmıştır. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 364)]
- [Tam ilim Onun aslına ulaşmaktan ümit kesmektir. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 365)]
- [Her şeyin bir sınırı ve kemali vardır, eşyanın sınırlarını dikkate alarak, ilişkilerini ona göre ayarlayan kurtulur ve başarıya ulaşır. Bu sınırların gerisinde kalan eşyanın hakkını kaybetmiş olur, bu sınırlara tecavüz eden kendini mahvetme haliyle karşı karşıya getirmiş olur. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 363)]

ŞEYH CAFER BİN MUHAMMED HULDÎ

(ö. 348)

Himmet sahibi, ümmetin sebatkârı, yumuşaklık dağı, ilim deryası, ezeli ve ebedi devlete kavuşan şeyh Cafer Huldî (r.a.) çağının âlimi olup tarikat ilminde biricikti. Cüneyd'in sohbetinde bulunanların eskilerinden ve önde gelenlerindendi, ilim türlerinde derya, hakikat çeşitlerinde seçkindi.[1]

Yüce değerde özlüsözleri vardır. (Ancak benlikten kaçınmış olmak için) bunları diğer kimselere nispet etmişti. [Bir zamanlar, "Yanımda tasavvuf ehlinin yüzotuz küsur divanı vardır," diye bir söz söylemişti. Sende (Ali bin) Muhammed Tirmizî'nin kitaplarından hiç var mı sorusuna, "Hayır, çünkü onu (herhangi) bir sûfi gibi görmem. O şeyhlerin süsüdür ve makbuldür," diye cevap vermişti. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 435)]

Altmış defa hac yaptığı rivayet edilir. Alevi Hamza derler bir müridi vardı. Bir gece Hamza şeyhin evine gitmeye karar verdi. Şeyh ona, "Bu gece burada kal," diye teklif etmişti. Meğer Hamza çocuklarının yemeleri için tandırda bir tavuk kızartmak istemişti. Eğer bu gece burada kalacak olsam yarınki sabah namazında ve kahvaltıda şeyhle birlikte bulunmam gerekecek, sonuçta gecikmiş olacağım, (beni yemeğe bekleyen) çoluk çocuk aç kalmış ve beni merak etmiş olacaklar diye düşündüğünden şeyhe, "İzin verirsen gideyim," diye rica etti. Ama şeyh yine, "Sen bu gece burada kal," diye teklifini yeniledi. Hamza, "Ama önemli bir işim var," deyince şeyh, "O halde sen bilirsin," dedi. Hamza evine gelince tavuğu tandıra koydu. Ertesi gün cariyeye, "Yemeği getir," dedi. Cariye yemeği tandırdan alıp getirirken ayağı bir taşa çarpınca çömlek yere düşüp kırılmış, yemek dökülmüş, tavuk da yol üzerine düşmüştü. Hamza cariyeye, "Git tavuğu getir, ta ki yıkayıp işimizi görelim," dedi. Bu sırada aniden bir köpek kapıdan içeri girip tavuğu kapmış ve götürmüştü. Hamza, şimdi bütün bunlar elden gittiğine göre kalkayım ve şeyhin sohbetini elden kaçırmayayım

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:381; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 435; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* II:24; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:118; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* II:468; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 260; *Kuşeyrî Risalesi,* 167; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:378; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* VII:226; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 268; Fuat Sezgin, *GAS,* I:161.

diye düşündü ve şeyhin yanına geldi. Şeyh onu görünce, "Şeyhlerin bir et parçası olan kalbini korumayanların etini köpeklere verirler!" dedi. Bunun üzerine Hamza pişman olmuş ve tevbe etmişti.

Naklederler ki, bir gün rüyada gördüğü Peygamber'e (s.a.v.), "Tasavvuf nedir?" diye sordu. Peygamber, "Davayı terk edip manayı gizlemektir," dedi.

Tasavvuf nedir sorusuna, "Bir haldir ki, içinde rubûbiyetin kendisi ortaya çıkar, kulluğun kendisi ise yok olur," diye cevap vermişti.

"Tasavvuf nefsi kaldırıp kulluğa atmak, beşeriyetten sıyrılmak ve bütünüyle Hak Teâlâ'ya bakmaktır."

Fukaranın telvininden[1] sorulunca, "Onlardaki telvin ziyadelik içindir. Zira telvini olmayanın ziyadeliği olmaz," diye cevap vermişti.

"Bir dervişin çok yediğini görürsen bil ki, onda mutlaka şu üç halden biri bulunur: Ya gereği gibi bir vakti değerlendiremeden geçirmiştir, ya bundan sonra ilerde doğru yolda bulunmayacaktır ya da halde rızası yoktur (ya geçmişi ya geleceği ya da şimdiki anı iyi değildir.)"

Tevekkülden sorulunca dedi ki: "Tevekkül, bir şeyin mevcut olması ve olmaması halinde kalbin eşit bir halde bulunmasıdır. Belki o şeyin mevcut olmamasıyla kalbin neşeli, mevcut olmasıyla ise neşesiz olmasıdır. Daha açıkçası iki halde de kalbin Hak Teâlâ karşısında istikamet üzere olmasıdır."

"Fütüvvet nefsi aşağılayıp Müslümanlara duyulan saygıyı yüceltmektir."

"Akıl, mahvolma mahallerinden seni uzaklaştıran şeydir."

"Yabancılardan olmaman için Hakkın has kulu ol." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 437)

"Hür kişilerin çabaları kendileri için değil, dostları içindir."

"Şerefli bir himmetin olsun, zira erlerin makamlarına mücâhedelerle değil ancak şerefli himmetle erişilebilir."

"Kul nefsin hazzıylayken muamelenin hazzını bulamaz. Bu yüzden hakikat ehli kendilerini ilgi ehlinden uzaklaştırmış ve Hakka giden yollarını kesmeden önce ilgileri söküp atmışlardır."

'Kim imanı reddederse ameli boşa gider' [MÂİDE 5:5] ayetinden sorulunca şöyle dedi: "Onu tanımaya çabalamayanın hizmetini kabul etmezler."

["Kendisine salâh ruhu verilen, halka hürmet esasına dört elle sarılır. Sıddîkiyet ruhu verilen, bütün hallerinde nefsinden doğruluk ister, marifet ruhu verilen olay-

[1] Temkinin zıddı olarak telvin (renklilik) değişimi ifade eder.

ların geliş ve gidiş yollarını bilir, müşahede ruhu verilene ledün ilmi ihsan edilir." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 439)]

Naklederler ki, tecrübe edilmiş bir duası vardı. Bir kere yüzüğündeki kaş Dicle'ye düşmüştü. Bu duayı okuyup hemen baktı, kaşın kitabın arasında olduğunu gördü. Şeyh Ebû Nasr Serrâc, "O dua şudur" demiştir: "Ey olacağından şüphe olmayan bir günde ahaliyi toplayacak olan! Yitiğimi bana iade et!"

Vefatı yaklaştığı sıralarda Bağdat'taydı. Şûnîzîye Mezarlığına, Serî-i Sakatî ve Cüneyd'in bulunduğu yere gömülmüştü.

Allah'ın rahmeti üzerine olsun!

ŞEYH ALİ RÛDBÂRÎ

(ö. 322/933)

Mücâhede meşakkatini çeken, müşahede hazinesini tercih eden, yumuşaklık deryası, dost sahibi şeyh Ebû Ali Rûdbârî (r.a.r.v.), tarikat ve fütüvvet ehlinin kâmillerinden, en zarif pirlerden, bunların da hakikat ilmi konusunda en âlim olanlarından olup muamele, riyazet, keramet ve firaset konusunda ulu bir kişiydi. Bütün Bağdatlılar onun huzurunda boyun eğerlerdi. Cüneyd onun erdemini dile getirirdi. Her konuda doğruluk üzereydi. Hakikatlere dair özlü bir ifadesi vardı. Mısır'da yaşamış, Cüneyd, Nûrî ve İbn Cellâ'nın sohbetine yetişmişti.[1]

Naklederler ki, bir süre yanında bulunan bir delikanlı kendisinden ayrılacağı vakit, "Şeyh bir şey söylemez mi, bir öğütleri olmaz mı?" deyince, "Ey civanmert! Bu zümrenin biraraya gelmeleri vaatle, dağılmaları öğütle değildir," demişti.

Şöyle demişti: Vaktiyle yanımıza gelen bir derviş vefat etmiş, biz de onu defnetmiştik. Mezara koyarken, "Hak Teâlâ gurbetliği nedeniyle ona merhamet etsin," diye yüzünü açık olarak toprağın üzerine koymak istemiştim. Derviş gözünü açıp, "Aziz kılındıktan sonra bizi aşağılık mı kılmak istiyorsun?" dedi. "Efendim, ölümden sonra hayatla mı karşılaşıyoruz?" dedim. Dedi ki: "Evet ben hayattayım, Allah'ı sevenler diridirler. Ey Rûdbârî, yarın sana yardımcı olacağım!"

Şöyle dediği nakledilir: Temizlenme konusunda hayli zamandır vesvese belasına tutulmuştum. Bir gün abdest almak için tam on bir kere derya sahiline indim, güneş batana kadar orada kaldım, sahih bir abdest alamadım. Bu arada gönlüm incinmiş, canım sıkılmış ve, "Ya Rab! Afiyet dilerim," demiştim. Derya yönünden hâtiften gelen bir ses, "Afiyet ilimdedir (ve şeriatın hükümlerine saygılı olmaktadır)," dedi.

Sûfi kimdir sorusuna, "Sûfi, sefa üzere abâ giyen, nefsine cefayı tattıran, dünyayı ardına atan ve Mustafa'nın yolunu tutan zattır," diye cevap vermişti.

"Beş gün aç kalan bir sûfi açlıktan yakındı mı, onu pazara gönderip çalışmasını ve kazanmasını emrediniz."

---

1 Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:356; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve,* II:454; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 354; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, II:7; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:106; *Kuşeyrî Risalesi,* 160; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 247; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 261; Fuat Sezgin, *GAS*, I:663.

"Tasavvuf dostun kapısı önünde diz çöküp eşiğine baş koymaktır, kovsa bile!"

"Tasavvuf hürlerin lütfudur."

"Er için korkma ve recâ kuşun iki kanadı gibidir, kuşta iki kanat olması şarttır. Bunlardan biri eksik olduğunda diğeri de eksik olur. İkisi de olmazsa kişi şirk sınırında bulunur."

"Hakiki korkma yalnızca Allah'tan korkup başkasından korkmamaktır."

"Sevgi, kendini tümüyle sevgiliye hibe ettiğin için sana senden hiçbir şeyin kalmamasıdır."

Tevhitten sorulunca, "Kalbin ara vermeden ve inkârdan ayrılıp ispatla istikamet üzere olmasıdır," diye cevap vermişti.

"En faydalı yakîn Hakkı gözünde büyüten, Ondan başkasını küçülten, kalbinde korkma ve recâyı var kılan yakîndir."

"Cem tevhidin sırrı, tefrika ise dilidir."

"Açıkladığı nimetler, gizlediği nihayetsiz (ikram ve) keremlerin delilidir."

"Şeyler varlıklarıyla varlıklarından fani olmuşken Ona nasıl şahadet edebilir? Veya eşya Ondan ve sıfatlarından tecelli etmişken Ondan nasıl gayb olabilir? Tenzih ederim O Zatı ki, bir şey ne Ona şahitlik eder ne de Ondan gayb olur! Ne Onun huzuruna varır ne de Ondan gayb olur!"

"Hak Teâlâ himmet ehlini sevdiği için himmet ehli de Onu sever."

"Biz bu işte, kılıcın keskin tarafı gibi bir yere ulaşmışızdır, eğer azıcık bir sapma olsa cehenneme yuvarlanırız!"

"Şayet onun yüzü bizden yok olsa kulluk bizden düşer, yani hayatta kalamayız."

"Zorunlu olan bir nefsin en aşağısının nihayeti yoktur."

"Hak Teâlâ mucizeleri ve burhanları açıklamayı peygamberler üzerine nasıl farz kılmışsa, 'Yabancıların gözü değmesin, kimse görmesin ve bilmesin,' diye aynı şekilde ahvâl ve makamları gizli tutmayı veliler üzerinde farz kılmıştır."

"Tevhit yolunda bir kimsenin tabiatı üzerine (tevhitten bir) bakış vaki olsa bu tevhit onu ateşten kurtarır."

"Kalp, nefs ve ruh için sağ ve sol olmayınca kalpten hikmet, nefsten hizmet, ruhtan mükâşefe çıkar. Bu üç şeyden sonra da Onun sanatlarını görme, sırlarını irdeleme ve Ona ait hakikatlerin muamelesi açık olur. Söylediklerimizin belirtisi nedir denilecek olsa deriz ki: Sağa sola bakmamak!"

Semâdan sorulunca, "Semâda başabaş kalsak, faydası zararına yetse razıyım," demişti.

Eğlence için müzik dinleyen ve, "Semâ bana helaldir, zira değişik hallerin etkilemediği bir dereceye ulaştım," diyen bir kimseden sorulunca, "Evet ulaşmıştır, ama cehennemin dibine," demişti.

Hasetten sorulunca, "Ben bu makamda bulunmuş değilim, o yüzden cevap veremem. Ancak hasetçi inkârcıdır, zira Allah'ın hükmüne razı olmamaktadır, demişlerdir," diye cevap vermişti.

"Afet üç hastalıktan doğar: Tabiat hastalığı, âdet ve alışkanlığa dört elle sarılma hastalığı, bozuk sohbet hastalığı." Sordular: "Ey şeyh! Tabiatın hastalığı nedir?" Cevap verdi: "Haram yemek." Yine, "Âdete sarılmak nedir?" dediklerinde, "Harama bakmak ve dedikodu dinlemek," dedi. "Sohbetteki fesat nedir?" dediklerinde, "Nefste ne baş gösterirse ona uyman," dedi.

"Kul şu dört nefesten özgürleşmiş değildir: Ya şükrü gerektiren nimet, ya zikri gerektiren minnet, ya sabır gerektiren mihnet ya da af dilemeyi gerektiren hata."

"Her şeyin bir vâızı var. Kalbin vâızı hayâdır ve Haktan hayâ müminin hazinesidir."

Semâda vecde gelmekten (ve bunun nedeninden) sorulunca, "Sevgilinin müşahedesini sırların keşfetmesidir," demişti.

"Yol sıfat ile vasfolunan arasındadır. Sıfatla bakan perdelenir. Vasfolunanla bakan zafere ulaşır."

"Kabz fenânın, bast bekanın ilk nedenlerindendir."

"Mürit kendisi için Allahü Teâlâ'nın irade ettiğinden başkasını irade etmeyen, murat ise iki âlemde Hak Teâlâ'dan başkasını irade etmeyen kimsedir."

"En daracık zindan sohbete ehliyetsiz olanla birlikte bulunmaktır."

[Kız kardeşi anlatıyor: Vefat vakti gelince başını dizime koyup gözünü açtı ve, "Semanın kapıları açılmış, cennet donatılmış ve, 'Ya Ebû Ali! Biz seni hatır ve hayalinden hiç geçmeyen bir mertebeye ulaştırdık,' diye bize cilve etmedeler, huriler açılıp saçılmışlar, özlem göstermedeler ve şu bizim gönlümüz ise diyor ki: 'Ant olsun ki senden başkasına bakmam!' Uzun bir ömrü bir işi beklemekle geçirdim, bir rüşvetle bundan vazgeçecek bir insan değiliz." (*Mantıku't Tayr*, 2:76; *Kuşeyrî Risalesi*, 482)]

ŞEYH EBÛ HASAN HUSRÎ

(ö. 371/981)

Rabbânî âlim, ruhani hükmün hâkimi, masumluk kafilesinin önderi, hikmet dairesinin merkezi, sır sahibinin mahremi şeyh Ebû Hasan Husrî (r.a.) Irak'ın şeyhi, çağının diliydi. Hali tam, ifadesi yüceydi.[1] Basralıydı, ama Bağdat'ta otururdu. Şiblî'nin sohbetinde bulunmuş olup büyük bir rüya tabircisiydi. Bağdat'ta müritleriyle semâ yapardı. Onu halifenin huzurunda çekiştirmişler ve, "Bunlar öyle bir taifedir ki, birbirine giriyor, şarkılar terennüm ediyor, raksediyor, âlem yapıyor ve semâ meclisleri düzenliyor," demişlerdi. Meğer halife yanındaki adamlarıyla sahrada at üzerinde gidiyorlarmış. Biri gelip halifeye, "Ellerini birbirine vuran ve ayağıyla yeri tepen adam işte budur," demiş. Bunun üzerine halife de atını mahmuzlayıp Husrî'nin yanına varmış ve sormuş: "Hangi mezheptensin?" "Hanefîydim, Şafii mezhebine döndüm, şimdi ise öyle bir şeyle meşgulüm ki, hiçbir mezhepten haberim yok." "Nedir o?" "Sûfilik." "Nedir sûfilik?" "O olmadan iki âlemde hiçbir şeyle huzur ve dinginlik bulmamaktır." "Daha başka?" "Sûfi işini Ona havale eder, zira sahibi Odur, kendisi ise Onun hükümlerini yerine getirmeyi üstlenir." **'Haktan sonra dalaletten başka ne vardır?'** [YÛNUS 10:31] "Sûfiler Hakkı bulduklarından başka bir şeye bakmazlar." Bunun üzerine halife dedi ki, "Bunlara dokunmayınız, zira bunlar büyük bir kavim olup Hak Teâlâ'ya hilafet etmektedirler."

Naklederler ki, Ahmed Nasr altmış kere (hac yapıp) mevkifte durmuştu. Çoğunlukla Horasan'dan ihrama girmişti. Bir kere Harem'de bir söz söylemişti. Bunun üzerine Harem'deki pirler, "Harem'de ikiyüzseksen pir varken sen burada nasıl konuşabilirsin?" deyip onu dışarı atmışlardı. Tam o saatte Husrî (Bağdat'taki) evinden dışarı çıkarak kapıcıya, "Her yıl buraya gelen şu Horasanlı genç var ya, eğer o buraya bir daha gelirse dikkatli ol, ona yol verme," demişti. Ahmed Bağdat'a gelince o küstahlığın hükmü üzere şeyhin evinin kapısına vardı. Kapıcı, "Falan zamanda şeyh dışarı çıkıp (senin için), onu bırakma, ona yol verme, demişti," dedi. Kapıcının

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 489; *Kuşeyrî Risalesi*, 174; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:123; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad,* XI:340; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, II:39; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 275; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 264.

söylediği zaman tam Ahmed'in Harem'den atıldığı vakte rastlıyordu. Bu sözü işiten Ahmed kendinden geçip yere yığılıverdi. Birkaç gün burada bu durumda kaldı. Nihayet bir gün şeyh dışarı çıkıp ona, "Ya Ahmed! Başından geçmiş olan o edebi gözetmeme nedeniyle sana gereken şudur: Kalk! Rum diyarına git, bir yıl orada domuz çobanlığı yap. Tarsus'ta Müslümanlara ait bir yer vardı, ama kâfirler orasını ele geçirip harap etmişlerdir. Sonra oraya git, gündüzleri domuz çobanlığı yap, geceleri burada kal. Sabaha kadar namaz kıl ve sakın bir an bile uyuma, ola ki azizlerin gönülleri seni kabul eder" dedi. Adam tecrübeli birisi olduğundan kalktı. Rum iline gitti, üzerine naz elbisesini geçirip can beline niyaz kemerini bağladı. Sonuç olarak emredildiği üzere bir yıl domuz güttükten sonra geri dönüp Bağdat'a geldi. Hangâhın kapısına varınca kapıcı, "Çabuk ol, çünkü şeyh bugün dışarı çıkıp durmadan seni sordu," dedi. Şeyh Husrî içerden onun sesini işitince derhal dışarı fırlayıp, "Ey Ahmed! Evladım! Gözümün nuru!" diyerek kendisini kucaklamıştı. Buna sevinen Ahmed neşesinden, "Lebbeyk!" diye haykırmış, bir kere daha hac yapmak için çöllere düşmüş, Harem'e ulaşınca Harem pirleri kendisini karşılamışlar ve her biri, "Ah yavrum ve göz nurum!" demişlerdi. Onun bütün suçu tek bir söz (ve şatah) söylemiş olmasıdır. Oysa bugün herkes dükkânların kapıları önünde saçmalayıp duruyor.

Şöyle dediği nakledilir: Bir seher vakti namazı eda edip münâcâtta bulunuyor ve, "İlahi, ben senden razıyım, sen de benden razı mısın?" diyordum. Nida geldi ki: "Ey yalancı! Eğer sen bizden razı olmuş olsaydın, bizim senden razı olmamızı istemezdin!"

[Diyor ki: "Halk, 'Husrî nafile namazlara önem vermiyor,' diyor, oysa benim gençlik çağımdan bu yana bazı virdlerim var ki, eğer bunlardan bir tanesini elden kaçıracak olsam derhal (ilahi) azara muhatap olurum." (*Kuşeyrî Risalesi*, 174)]

"Zillet sahiplerine baktım, benim zilletimi onlarınkinden fazla buldum, sonra izzet sahiplerinin izzetine baktım, benim izzetimi hepsininkinden daha çok buldum," dedikten sonra, **'Kim izzeti isterse, bilsin ki izzetin hepsi Allah'ındır'** [FÂTIR 35:10] mealindeki ayeti okumuştu.

"Bizim tevhitteki usulümüz beştir: Sonradan olmayı ortadan kaldırmak, kıdemi var olarak kabul etmek, vatanı terk etmek, dostlardan ayrılmak, sana öğretileni de, bilmediğini de unutmak, yani bildiğini ve bilmediğini unutmaktır."

"Bırakınız, kendi derdimle baş başa kalayım, siz sizde olanı ortaya koyunuz. Siz Allah'ın eliyle yarattığı, kendisine ruhundan üflediği, melekleri secde ettirdiği, sonra da emrettiği, ama bu emre muhalefet eden Âdemoğlu değil misiniz? Bir küpün baş tarafı çökelti olursa dibi nasıl olur?" Demek istiyor ki, Âdem'i kendi haline bıraktık-

larında hep muhalefet etmiş, Haktan azar ulaşınca da tümüyle mahabbet olmuştu.

["İsim ve resim namına ne varsa hepsinin kökünü inkâr kılıcıyla kesip gönül sahasını malul ve malum olan şeylerden temizlemedikçe gönlün dibinden hikmetler çıkmaz." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 490)]

"Her kim bir şeyde hakikat namına bir şey iddia ederse, ortaya çıkan kanıtlardaki şahitler onu yalanlar."

"Düşüne taşına müşahede halinde bir an oturmak, kabul edilmiş bin hacdan daha iyidir. Bu şekilde oturmak bin seferden daha iyidir.

"Birine züht nedir?" diye sordum. Dedi ki: "İçinde bulunduğun şeyi içinde bulunduğun şeye karşılık olmak üzere terk etmektir."

Melâmetten sorulunca bir nara atmış ve, "Şu zamanda bir peygamber gelse onlardan olurdu," demişti.

"Semâ (yapan) için devamlı susamışlık ve daimi şevk gerek. Çünkü ne kadar çok içilirse o kadar fazla susamışlık hali artar."

"Sûfi o kimsedir ki, afetlerden fani olunca bir daha ona dönmez. Hakka yönelince bir daha Haktan yüz çevirmez ve olaylar onda bir etki uyandırmaz."

"Sûfi yok olduktan sonra var, var olduktan sonra da yok olmaz."

"Sûfinin vecdi vücudu, sıfatları hicabıdır, yani 'Nefsini bilen Rabbini bilir.'"

"Tasavvuf kalbin muhalefet etme hallerinden arındırılmasıdır."

"Madde [*kevn*] oldukça tefrika olur, madde yitince Hak zahir olur. İşte cemin hakikati budur ve sâlik bu halde ne Haktan başkasını görür ne de Ondan başkasından söz eder."

Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

ŞEYH EBÛ İSHAK ŞEHRİYÂR KÂZERÛNÎ

(d. 352/963 - ö. 426/1034)

Ünlü takva sahibi, varabileceği en uzak yere varan, ihlasa aşina olan şeyh, özel haremin mahremi, iradesiz olarak iştiyâk içinde bulunan Ebû İshak Şehriyâr (r.a.) çağının biriciği olup etkili bir nefese, cana işleyen bir söze, gayet fazla doğruluğa sahipti ve içi çok yanıktı. Verâ'da kemal derecede olup tarikatta uzak görüşlüydü ve keskin bir firasete sahipti. Kazerûn'dandı, birçok şeyhin sohbetinde bulunmuştu. Şeyhin türbesine En Büyük Tiryâk [en etkili şifa ve deva] derlerdi! Zira onun huzurunda her ne talep edilse Hak Teâlâ lütfuyla o isteği yerine getirir.

Naklederler ki, şeyhin dünyaya geldiği gece doğduğu evde sütun gibi semaya yükselen bir nur görmüşlerdi; bu nur sütunun da içlerinden nur çıkan dalları vardı. Şeyhin annesi babası Müslümandı, ama ceddi Mecusiydi.

Naklederler ki, çocukken babası Kur'ân öğrensin diye muallime göndermek istemiş, ama dedesi engelleyerek, "Ona bir sanat öğretmek daha iyi olur," demişti. Çünkü gayet yoksullardı. Şeyh ise Kur'ân öğrenmek istiyordu. Anne, baba ve dedesiyle meseleyi konuştuktan sonra onları razı etti. Şeyh ilim öğrenmek için o kadar şiddetli bir arzu duyuyordu ki, çocukların hepsini geçmek için erkenden derste hazır bulunuyordu.[1]

Diyor ki, çocukluğunda ve delikanlılığında Hak Teâlâ'ya itaat edip yaşlılığında da aynı şekilde hareket edenin bâtını marifet nuruyla aydınlanır, kalbindeki kaynaklardan fışkıran hikmetler dilinden akar; çocukluğunda ve gençliğinde asi olup yaşlılığında tevbe edene de itaatkâr derler, ama hikmete yaraşan kemal onda hem geç hem de az olur.

Diyor ki: Başlangıçta ilim öğrenirken bir şeyhin yoluna girip o şeyhin hizmetinde bulunmayı ve yoluna bağlı kalmayı arzu etmiştim? İki rekât istihare namazı kılıp başımı secdeye koydum ve, "Rabbim! Bana şu üç şeyh hakkında dikkatli olmayı nasip et: Ebû Abdullah bin Hafîf, Hâris Muhâsibi, Ebû Amr bin Ali (r.a.). Acaba bun-

---

1 Hal tercümesi için bkz. Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 297; *İslam Ansiklopedisi*, VI:253. Menakıbnâmesi için bkz. *Kitabu Firdevsü'l-Mürşidiye fî âsâri's-Samediye*, İstanbul 1945. Adnan Erzi, "Bursa'daki İshakî Zaviyesinin Vakfiyesi," *Vakıflar Dergisi*, sayı II, 1974, 423.

lardan hangi şeyhe başvurayım?" deyip yattım. Rüyada gördüm ki, şeyh geldi ve yanında da, üzerinde bir yük kitap bulunan bir eşek vardı. Bana, "Şu kitaplar şeyh Ebû Abdullah'tandır. Eşek de dahil olmak üzere tamamı senin için gönderilmiştir," dedi. Uyandığım vakit, onun hizmetine havale olunduğumu anladım. Bundan sonra şeyh Hüseyin Akkâr (r.a.) geldi. Şeyh Ebû Abdullah'a ait kitapları yanıma getirdi. Bunu görünce yakînim arttı ve onun yoluna girip kendisine tabi olmayı tercih ettim.

Naklederler ki, babası ona, "Sen fakir birisisin, gelen her misafiri ağırlama gücüne sahip değilsin, sonra bu işte aczilik göstermiş olmayasın," demiş; ama şeyh hiçbir şey söylememişti. Derken ramazan ayında misafir bir cemaat geldi, evinde de hiçbir şey yoktu, akşam yaklaşmıştı, aniden birisi içeri girdi, bir yük ekmek, muz ve incir getirdi ve, "Bunu dervişlere ve misafirlere harca," dedi. Şeyhin babası bu manzarayı görünce bir daha onu kınamadı, gönlü rahatladı ve dedi ki: "Gücün yettiğince halka hizmet et, zira Hak Teâlâ seni yalnız bırakmayacaktır!"

Naklederler ki, bir cami inşa etmek istediği zaman Mustafa'nın (s.a.v.) gelip caminin temelini attığını rüyasında gördü. Ertesi gün caminin temelini üç sıra yükseltti. Rüyasında tekrar Mustafa'nın (s.a.v) sahabesiyle gelip caminin daha geniş olarak inşa edilmesini emrettiğini gördü. Bundan sonra şeyh camiyi eskisinden daha geniş olarak inşa etti.

Naklederler ki, şeyh hac için yola çıktığında Basra'ya da uğramıştı, şeyhlerden bir cemaatin de hazır bulunduğu bir sırada sofrayı ortaya getirmişlerdi. Şeyh sofradaki haşlanmış etten yemedi, onlar da şeyh hiç et yemiyor sanmışlardı. Bunun üzerine şeyh, "Madem bunlar öyle sandılar, artık et yemek mümkün değil," dedi. Sonra nefsine hitaben, "Halk arasında et yemediğini gösterdin, kimsenin bulunmadığı yerde yalnızken yiyecek misin?" dedi ve hayatta olduğu sürece et yemeyeceğine ahdetti. Hurmayı da (yemeyeceğim diye) adak adadı ve yemedi, şekeri de adayıp yemedi. Bir zaman şeyh rahatsız olmuş, tabip kendisine şeker yemeyi emretmişti. O kadar çok uğraşmalarına rağmen şeker yediremediler. O sıralarda Kazerûn hâkimi olan Mecusi Hurşîd'in çeşmesinden kesinlikle su içmezdi.

Şeyhin müritlerine şunu öğütlediği nakledilir: "Hiçbir şeyi asla tek başınıza yemeyiniz!"

Naklederler ki, müritlerden biri akrabalarını ziyaret için şeyhten izin istedi, ama şeyh izin vermedi. Sonra tesadüfen gitti. Tebâhe [bir et yemeği] pişirmişlerdi. O da onlara uyup birkaç lokma yedi, şeyhin huzuruna geldiğinde tesadüfen bir dervişle tartışmaya tutuştu, ama suç onun tarafında olduğundan üzerindeki elbiseleri çıkarıp tazminat olmak üzere dervişe verdi, kendisi üryan kaldı. Şeyh onu görünce dedi ki:

"Senin işini tebâh eden [bozan] tebâhedir."

Naklederler ki, şeyhin rızkını sağlamak için Kurûs'tan buğday getirmişler, bunu tohum yapmışlar, helal topraklara ekmişler, şeyhin ihtiyacı kadar yetiştirmişlerdi. Elbise konusunda da gayet ihtiyatlı hareket edilmiş, bunun da tohumu helalden elde olunmuş, her yıl ekilmiş ve şeyhin elbisesi bundan yapılmıştı. Kâh olurdu yün abâ giyerdi. Verâ' ve takvada gayet hassastı.

Naklederler ki, başlangıçta şeyhin müritleri şiddetli yoksulluk içinde bulduklarından ot yerlerdi. Öyle ki, otun yeşilliği derilerinin altından görünürdü. Eski elbise parçalarını toplarlar, namaz kılarken avret ve mahrem yerlerini bunlarla örterlerdi. Şeyhin vefatı 426 yılının Zilkade'sinin sekizinde, pazar günü olmuştu. Vefatında yetmişiki yaşındaydı. Yetmişüç diyenlerde vardır. Allah sırrını takdis etsin.

Naklederler ki, bir âlim şeyhin meclisinde bulunuyordu. Şeyh meclisten kalkınca âlim gelip şeyhin eline, ayaklarına kapandı. Şeyh, "Sana ne oldu?" dedi. Âlim anlattı: "Sen mecliste konuşurken benim ilmim onunkinden fazladır. Buna rağmen ben rızkımı çalışıp çabalayarak kazanıyorum, bir lokmayı zahmetle elde ediyorum. Bu şeyh ise şu durumuna rağmen bunca itibara ve nüfuza sahip. Elinden birçok mal geçmektedir, acaba bundaki hikmet nedir?" diye aklımdan geçirdim. Benim aklımdan bunlar geçerken sen hemen kandile gözatıp dedin ki: "Kandildeki su ile yağ birbirine karşı övünme yarışına girdiler. Su yağa sordu: 'Ben senden daha aziz ve daha erdemliyim, senin ve diğer tüm şeylerin hayatı benim sayemdedir. Niçin seni başımın ucuna oturtmuşlar?' Yağ suya cevap verdi: 'Çünkü ben çok eziyet çektim, beni kırdılar, haset ettiler, dövdüler, saçtılar, sen bu gibi şeyleri görmüş değilsin. Bütün bunlara ek olarak kendim yanıyor ve halkı aydınlatıyorum. Sen ise muradın üzere keyfince akıp gidiyorsun, üzerine bir şey atacak olsalar feryadı basıyor ve ortalığı vaveylaya veriyorsun. İşte bundan dola çıkıp tepene oturdum!' "

Şöyle demişti: "Giydiğim şeyi Allah için (ve mahrem yerleri örtecek kadar) giyiyorum."

Yine o anlatıyor: Bir gün kendi kendime şöyle düşünmüştüm: Niçin sadakaları alıp ya burada yaşayan ya da misafir olan dervişlere harcamayla uğraşıyorum? Benim alma ve vermeyle ne işim var? Bu işi yaparken bir kusur ve hata olabilir ve kıyamette bu yüzden maruz kalacağım azar ve hesapta âciz kalabilirim! Böyle düşündüm ve dervişlere, "Herkes kendi vatanına dönüp orada ibadetle meşgul olsun diyeyim," diye karar verdim. Yattım, uykuda Mustafa'yı (s.a.v.) gördüm. Bana dedi ki: "Ya İbrahim! Korkma! Al ve ver!"

Naklederler ki, iki kişi gelip şeyhin hizmetine girmişlerdi. Ama ikisinin de dün-

yada gözü vardı. Şeyh minberde vaaz ederken "İnsanın bir işi yalnızca Allah rızası için yapması ve arada hiç dünya tamahının olmaması gerekir. Her kim dünyevi bir tamah ve amaç için onun yanına gelirse bunun hiç sevabı olmaz," dedi. Sonra Kur'ân'dan bir cüz alıp, "Şu kitabın sahibi olan Allah'a ant olsun ki, Kur'ân'da yer alan emir ve yasakların hepsine uymuşumdur," diye buyurdu. Kadı Tâhir o mecliste bulunuyordu. Şeyh kadın istemiyor, bekâr yaşıyor. Nasıl olur da Kur'ân'daki emir ve yasakların hepsini yerine getiriyor diye aklından geçirdi. Şeyh yüzünü hemen ona döndürüp, "O bir tanesini de Hak Teâlâ benden affetmiştir," dedi.

Diyor ki: "Sahrada ibadet ettiğim zamanlarda secdeye varıp, Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ dediğim vakit yerdeki kum ve toprağın bana uyup tesbih ettiklerini işitirdim."

Naklederler ki, Yahudinin biri gelip şeyhe misafir olmuştu. Mescitteki sütunun arkasına oturup kendini gizliyordu. Şeyh her gün ona bir sofra gönderiyordu. Bir süre sonra gitmek için izin istedi. Şeyh, "Ey Yahudi! Niçin sefere çıkmak istiyorsun, yoksa yerinden memnun değil misin?" dedi. Yahudi mahcup oldu ve, "Ey şeyh! Benim Yahudi olduğumu bildiğine göre, niçin bu kadar çok ağırlama ve ikramda bulundun?" diye sordu. Şeyh cevap verdi: "Hiçbir baş yoktur ki, iki ekmeğe değmesin!"

Naklederler ki, Ebû Fadl Deylemî şeyhi ziyarete geldi. Şeyh buyurdu: "Şarap içmekten tevbe et!" "Ey şeyh! Ben vezir Fahrü'l-Mülk'ün nedimiyim, olur ki tevbeyi bozarım." "Sen tevbe et, eğer onların toplantılarında seni sıkıştırırlar ve sen de çaresiz kalırsan beni an!" Bunun üzerine Ebû Fadl tevbe edip gitti. Sonra mecliste vezirin yanında bulunan ayyaşlar içki içmesi için ısrar ettiklerinde, "Ey şeyh, nerdesin? Yetiş!" dedi. Derhal ortada koşan bir kedi belirdi, içki çanağını kırıp şarabı döktü, bunun üzerine meclisleri altüst oldu. Ebû Fadl bu kerametleri görünce hüngür hüngür ağladı. Vezir, "Ağlamanızın nedeni nedir?" diye sordu. O da halini vezire anlattı. Vezir, "Aynen bu şekilde tevbe üzere ol;" dedi ve bir daha onu hiç sıkıştırmadı.

Naklederler ki, bir baba ile oğul tevbe etmek için şeyhin yanına geldiler. Şeyh, "Önümüzde tevbe edip de sonra tevbesini bozan dünya ve ahirette azaba ve cezaya çarptırılır," buyurdu. Sonra ikisi de tevbe ettiler. Tesadüf bu ya, öyle oldu ki tevbelerini bozdular. Bir gün yaktıkları ateş kendilerini sardı ve ikisi de yandı.

Naklederler ki, bir gün bir kuş gelip şeyhin eline kondu. Şeyh, "Bu kuş bizden emin olduğu için gelip elimize konmuştur," buyurdu. Aynı şekilde bir gün bir ceylan geldi, halkın arasından geçip şeyhin huzuruna vardı. Şeyh mübarek eliyle ceylanın başını okşadı ve, "Amacı bizdik" dedi. Sonra hizmetçisine, "Ceylanı araziye götürüp salıver" diye emretti.

Naklederler ki, şeyhten hoş bir koku gelirdi. Bu koku ne misk ne de amber kokusuydu, nereden geçse kokusu baki kalır ve oralara sinerdi.

Bir gün şöyle dediği nakledilir: "Şaşarım o kimseye ki, tertemiz bir elbisesi vardır ve bunu (meşruluğu) şüpheli olan bir renge boyar," demiş ve bu renkle maviyi [hırkalar genelde mavi olur] kastetmişti. Şeyh bunu buyurduğunda mavi renkli bir taylasanı vardı. Sonra şöyle dedi: "Bu taylasanın mavi rengi helal mavidendir, zira benim için Kirman'dan getirilmiştir."

"Yeme, içme ve giyinme konusunda hesabını yapmayanın hali hayvanların hali gibi olur."

"Hak Teâlâ'nın zikrini kalbinde, dünyayı ise dilinde tut; zikri dilde, dünyayı kalpte tutar olma!"

"Müminin görmesi kalpteki nurladır. Zira ahiret de, kalpteki nur da gaybtir ve gayb gayble görülebilir."

"Arife verilen cezanın en aşağısı zikrin zevkini kendisinden çekip almalarıdır."

"Dünya ehli olanlar kulların zahirlerine bakar ve organlarındaki kusur nedeniyle onları reddederler. Oysa Allahü Teâlâ kulların bâtınına bakar ve kalplerindeki kusur sesebiyle onları reddeder. **'Sen onları görünce bedenleri hoşuna gider.'** [MÜNÂFİKÛN 63:4]

"Ey insanlar! Ne olur? Olan her şeyi bırakıp Rabbinize yöneliniz, zira dünya ve ahirette Ondan kaçıp gidebileceğiniz bir yeriniz yoktur."

"Bugün Kâzerhun'un çoğunluğu Mecusidir, Müslümanlar sayılabilecek kadar azdır. Ama kısa sürede çoğunluğu Müslüman, azı Mecusi olacak."

Naklederler ki, yirmidörtbin Yahudi ve Mecusi onun eliyle Müslüman olmuştur.

Naklederler ki, servet sahibi bir asker vardı. Kendisinden dünyalık bir şey kabul etmesi için defalarca şeyhten rica etmişti, ama şeyh bu teklifi kabul etmemişti. Nihayet birini şeyhe götürüp o vasıtayla, "Ey şeyh! Senin namına bunca köleler azat edip sevabını sana bağışladım," diye haber yolladı. Şeyh ona, "Bizim mezhebimizde köle azat etmek yoktur, belki azat olanı yumuşaklık ve yüze gülmeyle köle yapmak vardır. Biz kulu hür değil, hürü kul yaparız," dedi.

"Mert odur ki, hem alır hem verir; yarı mert odur ki, verir, ama almaz; namert odur ki, ne verir ne de alır."

"Rüyada gördüm ki, şu mescitten semaya bir merdiven dayamışlar, halk gelip bu merdivenle gökyüzüne çıktı." (Zaviyeme gelenler bana dayanıp semaya çıkıyorlar.)

"Hak Teâlâ bu yöreye bir keramet vermiştir. Zira her kim bu yöreyi ziyaret ederse Hak Teâlâ dinsel ve dünyevi amacını ona ikram eder, hacetini görür."

"Dünyada geçen şu birkaç gün içinde çıplaklık, açlık, zillet ve yoksulluk yakana yapışırsa sabret, zira bunlar geçer ve ahiret nimetine ulaşırsın."

"Şu üç güruh selamete ermez: Cimriler, yılgınlar ve tembeller."

"Gayret ediniz, önde gidenlerden olamazsanız hiç değilse onların dostu olunuz. *'Kişi dostuyla beraberdir.'* "

"Dünyadayken gaflet uykusundan uyanmaya çalış, zira ahiretteki pişmanlık fayda vermez."

"Tuttuğun yolda kardeşlerini kendinden önde tut ki, Allah da seni önde tutsun."

"Hiçbir günah birisinin Müslaman kardeşini hor görmesinden daha büyük değildir."

"Mümin dünya zevklerini bırakmadıkça yüce Allah'ı zikretmedeki zevki bulamaz."

"Allahü Teâlâ her kula bir ihsanda bulunmuştur. Bana da münâcâtındaki zevki ihsan etmiştir. Herkese bir şeyle ünsiyet etme halini bahşetmiştir, bana kendisiyle ünsiyet etme halini bahşetmiştir."

"Ya Rab! Herkes seni çağırıyor ve seni istiyor. Sen kiminsin ve kimlesin?" diye niyaz etti. Sonra şöyle dedi: " **'Allah takva üzere olan ve ihsanda bulunan kimselerledir.'** [NAHL 16:128] Hak Teâlâ o kimseyledir ki, tenhada ve kalabalıkta onun zikrinden gafil olmaz fermanını işitince hemen onu yerine getirmek için koşar, yasaklarını görünce hemen geri çekilir."

"Gece yarısı kalkıp abdest almaya ve dört rekât namaz kılmaya gayret et. Nefsine söz geçiremezsen iki rekât namaz kıl, eğer bunu da yapamazsan uyandığında; Lâ ilâhe illâllah Muhammedün Resûlullah, de."

Naklederler ki, bir gün ribâtın önünden zincire vurulmuş bir arslan geçiriyorlardı. Şeyh bunu görünce, "Ey arslan! Ne günah işledin ki, tuzağa düştün ve zincire vuruldun?" dedi. Sonra, "Ey kavm! Halinize güvenmeyiniz, zira şeytanın bilmediğimiz birçok tuzağı vardır. Birçok tarikat arslanı vardır ki, şeytanın tuzağına yakalanmışlardır," diye ekledi. Bunun üzerine sohbetinde bulunanlar ağlayınca dedi ki: "Ya Rab! Eğer kıyamet günü bana iyilik yapacaksan beni yüksek bir yere çıkar, bütün dostlarımı bana göster ki, sevinsinler. Senin lütuf ve rahmetin sayesinde hep birlikte elele tutuşup cennetin yolunu tutalım. Eğer hal başka türlü olacaksa beni kimsenin göremeyeceği bir yola yönelt ki, düşmanlarım şamata yapmasınlar!"

"Hevesin galip geldiği kişinin (er değil) kadın olması gerekir ki fitneye düşmesin. Benim nazarımda duvarla kadın bir olmasaydı kadın olmayı tercih ederdim."

"Ben deryaya öyle batmışım ki, zaman zaman kurtuluşu ümit eder, bazen de

mahvolma endişesine kapılıp korkarım."

"Hak Teâlâ buyurur ki: Ey kulum! Âlemden tümüyle yüz çevirip yüzünü benim huzuruma yönelt. Zira hiçbir halde benim elimden kaçıp kurtulamazsın! Daha nice benden yüz çevirip kaçacaksın?"

"Bedbaht, Hak Teâlâ'ya münâcât ve Onunla ünsiyet etmedeki hazzı tatmadan dünyada göçüp giden kişidir. Bunu tadan bir kimse hep 'Barış! Barış! (Veya teslim oldum, teslim oldum!)' diye çağırır durur."

"Kul nasıl olur da korkmaz ki, bir yanında şeytan, öbür yanında nefsi var ve kendisi de ikisi arasında âciz bir halde!"

"Dünya işleri düzene giren kimsenin ahiret işleri düzensiz olur ve bu yüzden iki hayatı da asla iyi olmaz."

"Dünyaya karşı cesur olanın malı elinden gider, salih kişilere karşı cesur olup onlara muhalefeti alışkanlık edinenin temeli çöker, imanı tehlikeye düşer."

"İnsanların size yaklaşmalarına ve ellerinizi öpmelerine sakın kanmayınız, siz bundaki afetleri bilemezsiniz!"

"Cömerdin kesesi de, elleri de açık olduğundan cennetin kapıları ona açıktır. Cimrinin kesesi de, ihsanda bulunma vasıtası olan elleri de kapalı olduğundan cennetin kapıları ona kapalıdır."

"Ya Rab! Üzerimizdeki nimetlerin hadsiz hesapsızdır! Dille seni zikr ve gönülle sana şükretmek için tevfik vermen de o nimetlerdendir. Sen Kadir ve Kerim olan Allah, bizse âciz ve miskin kullar, Sana hamd ve şükrolsun, tüm nimetler Senin lütfundandır."

"Müslüman kardeşine vurmak üzere elini uzatan benden değildir."

"Dört sınıfın karşısına eli boş çıkmayınız: Aile efradı, hastalar, sûfiler, sultanlar!"

"Görüyorsun ki, elin muhalefet etmeyle, dilin yalan ve dedikoduyla, diğer organların nefsin arzusuna uyma haliyle meşguldür. Bu durumda ilhamın gelmesi ve perdenin açılması sana nereden olacak?"

"Hak Teâlâ avâmı cezalandırır, havâsı azarlar; azarı devam ettiği sürece henüz mahabbet bakidir demektir."

Naklederler ki, beni sülûk yoluna yöneltsin diye hizmetine ve huzuruna biri gelince ona dedi ki: "Yavrucuğum! Tasavvuf işi gayet çetindir, aç ve açıkta kalman, zillet çekmen ve bütün bunlara rağmen (memnuniyet ifade eden gülümseyiş ve) taze bir çehreye sahip olman gerekir. Eğer bütün bunların sırrına sahipsen tarikata gir, yoksa kendi işinle meşgul ol!"

Şöyle demişti: "Bir pir demiş ki, ihlasta bir anlık saf beka vardır, ama azizdir."

"Korkunuz ve kimseye kötülük etmeyiniz. Şayet birisi başkasına kötülük yaparsa, yaptığı kötülüğe karşılık olmak üzere kötülük yapacak olan birini Allahü Teâlâ ona musallat eder. **'İyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük yaparsanız bu da kendinizin aleyhinedir.'** [İSRÂ 17:7]"

"Hak Teâlâ'nın gaybte bir şarabı vardır, seher vakitlerinde bunu evliyasına sunar, veliler bu şaraptan içtiklerinde yemeye ve içmeye doyarlar."

"Allah'a dost olan hiçbir şekilde dünyaya dost olamaz; dünya dostu olan asla Hakkın dostu olamaz."

Şeyhin duası şuydu: "Allah'ım! Şu toprakları zikrinle veli ve kalbi temiz kullarınla ebediyete kadar mamur kıl, rızkımızı helalden ve ummadığımız bir yoldan günlük olarak ver!"

"Allah'ım! Peygamber'in Muhammed Mustafa (s.a.v.) hürmetine bizleri, senin uğruna birbirini seven, sayan ve ziyaret eden kullarından kıl. Efendiler kullarının ihtiyaçlarına ve kabahatlarına nasıl bakıyorlarsa sen de bizim hacetlerimize ve günahlarımıza öyle bak."

"Allah'ım! Haramına karşı helalinle, başkalarına karşı lütfunla ve günaha karşı tâatınla bizleri destekle. Ey davete icabet edip isteneni veren! Bize nezdinden rahmet ihsan et, işimizi dosdoğru bir şekilde yoluna koy!"

"Allah'ım bizleri tabiplerin, emîrlerin ve zenginlerin kapılarını çalmaktan koru!"

"Allah'ım! Bizleri ne halkın övmelerine aldananlardan, ne hizmetini terk edenlerden, ne kapıdan kovulanlardan, ne nimetinle şımaranlardan, ne de dinle dünyayı yiyenlerden kıl! Ey merhametlilerin en çok merhamet edeni, bize merhamet et! Allah'ın selamı ve salâtı bol, daimi ve ebedi olarak yaratılmışların en hayırlısı olan Muhammed'in (s.a.v.) ve onun temiz hane halkının tümünün üzerine olsun, ey rahmet edenlerin en rahmetlisi!"

Şöyle demişti: "İlahi! Dostun İbrahim (a.s.), **'Rabbimiz! Neslimi, ekini bulunmayan bir vadiye, evin (Beytü'l-Harâm'in) yanına iskân ettim, namaz kılsınlar diye. Rabbimiz! İnsanların gönüllerini onları arzu eder kıl, meyvelerden rızklarını ver, umulur ki şükrederler'** [İBRAHİM 14:37] diye senin yüce makamından talepte bulundu. Duasını kabul ettin. Gerçi ben İbrahim-i Halil değilim (İbrahim bin Şehriyâr'ım), ama sen Rabb-i Celîlsin, o yüzden ben de dua edip senden şunu talep ediyorum: Allah'ım! Şu çorak vadiyi ve kurak kırı zikrinle, veli ve kalbi temiz kullarınla mamur edip şenlendir. Şu bölge Mekke değilse bile kır ve kurak bir vadidir. Burasını Mekke'nin hayırlılarından uzak tutma; bu bölgedeki ahaliyi dünya ve ahirette emin kılıp şeytanın hilesin-

den muhafaza buyur."

"Allah'ım! Duamı kabul et, hitabımı dinle, halkın gönüllerini bura halkını arzu eder kıl, himmetlerini burada durdur ki, burada hayırlar aralıksız ve yapılan tâatlar devamlı olsun!"

"Habîb, Halîl ve Kelîm (Muhammed, İbrahim ve Musa (a.s.) korkmuşlardı ve Ruh da (Cebrail a.s.) korkmakta! Ben nasıl olur da Hak Teâlâ'dan korkmam!"

"Dünya ehli olanlar dünya malını seviyorlar, bense Allah'ı zikretmeyi ve Kur'ân okumayı seviyorum."

"Şeytan, kan gibi insanın damarlarında akar gider" hadisinin manasını açıklamak demişti ki: "Çünkü şeytan da kan da pistir, pisin içinde pis olan akar. Hak Teâlâ'nın zikri de ruh ta temizdir, temizin içinde temiz olan dolaşır!"

"Bir insanın kerameti, Hak Teâlâ'nın o kimsenin elinden çıkardığı hayrat ve iyiliklerdir. Bir kimsenin elinden başkalarının elinden çıkmayan hayırlı ve iyi işler çıkarsa, onun kerameti işte budur."

Dost dostunu kirden ve pislikten uzaklaştırır. Nasıl oluyor da Hak Teâlâ mümin kulunu günaha bulaştırıyor? Bundaki sır nedir sorusuna cevaben dedi ki: "Bu da Hak Teâlâ'nın hikmeti cümlesindendir. Zira kul günah işler, sonra da tevbe ederse, bu sayede Hak Teâlâ'nın lütfu ve rahmeti açık olur, tâatın kadrini de bilir. Nitekim kul acıktığı ve susadığı vakit yenecek ve içeceklerin, hasta olunca da sıhhat ve afiyetin değerini daha iyi bilir."

"Nefsin nasibi ibare, ruhun nasibi işarettir. İbare Ondan bedene; işaretse yine Ondan ruhadır."

Rızk ta ezelde bölüştürüldüğüne göre onu Hak Teâlâ'dan isteme ve dilemenin nedeni nedir sorusuna cevaben dedi ki: "Müminin izzeti ve şerefi açığa çıksın diyedir. Nitekim Allah buyurur: Ey kulum! Sana istemeden verecek olsam şerefindeki kemalin zahir olmazdı. Bu yüzden sen isteyesin, ben de vereyim diye dua etmeni emrettim. [**'Dua ediniz, icabet edeyim.'** [MÜ'MİN 40:60]"

" **'Takva elbisesi'** [A'RÂF 7:26] hırkadır; zira hırka sahibini görmekten emniyet ve zevk doğar."

Naklederler ki, bir gün şeyh bir yerden geçiyor ve halk da onu ziyaret ediyordu. Bu arada çocuklar da kendisini ziyaret etmişlerdi. Ey şeyh, henüz aklı ermeyen şu küçükler seni nasıl tanıyor ve ziyaretine varıyorlar sorusuna cevaben dedi ki: "Gece bu yavrular (Allah'ım, bizi iyi et diye) rica ediyorlardı, ben de onların hayır ve salâhı için duada bulundum da ondan! (Gündüz ziyaretinin nedeni gece duasıdır.)"

"Mücâhedenin nihayeti sahip olunan her türlü çıkarı, hiç çıkarı olmayana (ve ih-

tiyaç duymayana, yani Hak Teâlâ'ya) bahşetmektir. Bunun da nihai noktası can feda etmektir."

"İman genel, İslam özeldir."

Şayet sultanın adamları ve çevresindekiler şeyhe bir şey getirecek olsalar ve bu helal yoldan elde edilmiştir deseler kabul buyurur musunuz sorusuna cevaben dedi ki: "Hayır, çünkü onlar kendi iyiliklerini terk etmişlerdir. Kendi iyiliklerini terk edenler başkalarının iyiliğini nasıl gözetebilirler?"

"Hak Teâlâ'dan ve Ona hizmetten başka yerde bir izzet arayan, dünyadan gitmeden önce aradığı izzet uğruna aşağılık olur."

Şeyh sık sık şu şiiri okurdu:

Garibin gariple arkadaş olması
Kar üzerine bina yapanın hali gibidir.
Kar erir, bina yıkılır da,
Garip dışarı çıkmaya niyet eder.

"Ey Kâzerûnî! Bir gönüle iki sevgi sığmaz, bir gönülde iki gönül bulunmaz. Ferman sahibinin sevgisi hoştur, eti de deriyi de at!"

"Gece yarısı yüzünü Hazret'e döndürünce şöyle demek gerek: Ya Rab! Senin benim gibi ağzı eğri bir kulun var! Vay başıma ki benim için senin gibisi yok!"

"Devamlı olarak şer'i ilimleri öğrenmekle meşgul olman gerekir. Çünkü tarikat ve hakikat ehli için her koşulda ilimler kaçınılmazdır. İlim öğrendikten sonra gösteriş için ve duysunlar diye amel etmekten sakın, bildiklerini saklama, aralıksız olarak Hak Teâlâ'nın rızasını iste. O ilimle amel etmek için çabala, yoksa ruhsuz ceset gibi olursun? Zinhar! Yüz kere zinhar! İlimle dünya malından hiçbir şey talep etme, ilim ile ameli geçimini sağladığın ve çıkar kazandığın bir meslek haline getirmekten sakın! Mustafa (s.a.v.) buyurmuştur ki: Ahiret ameliyle dünyayı elde etmek isteyenin haysiyeti elden gider, iyi bir isim sahibi olmaz, böylesinin adını cehennemliklerin arasına kaydederler. Dünya ameliyle ahireti elde etmek isteyenin, ahirette nasibi hiç az olmaz ve ilim öğrenmekten sonra yemek ve elbise konusunda helal olanı talep etmekten daha erdemli hiçbir şey yoktur. Çünkü haram yiyenin ameli makbul olmaz, duasına icabet edilmez. Daima miskinliği araman, süslenmeyi terk etmen gerekir. Çünkü senin için izzet tâatta ve Hak Teâlâ'ya kulluktadır, kanaati daima göz önünde tutman gerekir. Mustafa (s.a.v.) buyurmuştur ki: Ümmetimin en beteri o gruptur ki, bedenleri ekmek ve nimet içinde yetişmiştir ve organlarını beslemenin kaydında olmuşlardır."

"Daima salihlerin ve fakirlerin sohbetinde bulunmaya gayret et. Çünkü Mustafa (s.a.v.) buyurmuştur ki: Yüce Allah daima bu ümmeti koruyacaktır, yeter ki şu üç şeyi yapmasınlar: İyiler kötüleri ziyaret etmesinler. Mert olanlar namertlere, azizler rezillere hürmet göstermesinler. Tarikat ehline ve sünnete tabi bulunanlara yakın olanlar emîrlere ve zalimlere meyletmesinler. Eğer bunları yaparlarsa Hak Teâlâ zilleti, yoksulluğu ve rezilliği onlara gönderir, sürekli olarak işkence edecek bir zorbayı kendilerine musallat kılar."

"Zinhar namahrem kadınlara ve oğlanlara bakma, çünkü bu çeşit bir bakış, şeytanın oklarından bir oktur."

"Kesinlikle bid'at ehliyle sohbet etme. Hiçbir zaman iyiyi emretme esasını terk etme, arkadaşlara öğüt ver, akşam ve sabah Kur'ân okumayla meşgul olmaya çabala, Kur'ân okuyan ve dinleyen kimsenin üzerine rahmet yağar. Gece namazlarını düzenli olarak koru, bunun erdemi ve büyük bir etkisi vardır. Sana öğüdüm olsun, daima halktan ayrılıp inzivaya çekil, inzivadayken şeytanın seni haksızlığa ve rezalete sürüklememesi için gayret et. Eğer bunu yapamazsan erler gibi (gayret) kuşağını kuşanıp Allah'ın halkına hizmetle meşgul ol."

Naklederler ki, vefatı yaklaşınca şeyhin hizmetindeki müritler toplandılar. Şeyh buyurdu ki: "Çabucak dünyadan göç edeceğim. Şimdi size dört şey vasiyet ediyorum, bunları kabul edip yerine getiriniz. İlkin hanginiz hilafet yoluyla benim yerime geçerse ona karşı vakarlı ve temkinli davranıp emrini yerine getiriniz. Sabahları Kur'ân dersine devam ediniz. Eğer garip ve misafir biri gelirse elinizden geldiği kadar ona izzet gösterip ağırlayınız, ilgisiz davrandığınız için başka bir yere gidip oturmasına neden olmayınız. Birbirinize karşı kalbinizi dosdoğru tutunuz."

Naklederler ki, üzerinde tevbekârların, müritlerin ve dostların isimlerinin yazılı olduğu bir listesi vardı. "Bunu benimle birlikte mezarıma koyunuz," diye vasiyette bulunmuştu.

Naklederler ki, vefatından sonra şeyh rüyada görülmüş ve, "Hak Teâlâ sana nasıl muamele yaptı?" diye sorulmuş. "İlk ikramı, isimleri o listede yazılı olanların cümlesini bana bağışlamasıdır."

Şeyh hep derdi ki: "Rabbim! Bir ihtiyacı için nezdime gelen ve beni ziyaret etme imkânını bulan herkesin niyet ve muradını yerine getirip rahmetine mazhar kıl!"

EBÛ ABBÂS SEYYÂRÎ

(ö. 342/953)

İmametin kıblesi, kerametin Kâbe'si, tarikatın müctehidi, hakikatin biriciği, gizli güneş, âlim Şeyh Ebû Abbâs Seyyârî (r.a.) çağın imamlarından olup şer'i ilimlerde âlim, hakikatler ve marifetler konusunda arifti. Birçok şeyhle görüşmüş, edep almıştı. Sûfiler taifesinin en zarifiydi. Merv'de hakikatlere dair ilk defa konuşan oydu. Fakîh ve muhaddisti. Ebû Bekir Vâsıtî'nin müridiydi.[1]

Başlangıç hali şöyleydi: İlim ve liderlikle meşhur bir ailedendi. Merv'de hiçbir hane makam ve itibar bakımından onun ailesinden önde değildi. Babasından çok miktarda miras kalmıştı, hepsini Allah yolunda harcadı. Peygamber'in (s.a.v.) iki kılına sahip olmak için bu serveti vermişti. Hak Teâlâ bunun yüzü suyu hürmetine ona tevbe nasip etti. Ebû Bekir Vâsıtî'nin sohbetinde bulundu. Mutasavvıflardan Seyyâriye denilen bir sınıfın imamıydı. Riyazette öyle bir sınıra ulaşmıştı ki, kendisini ovalayan birine, "Öyle bir ayağı ovuyorsun ki, günaha hiç adım atmamıştır," dedi.

Naklederler ki, bir gün ceviz satın almak için bir dükkâna girdi, parayı verdi. Dükkân sahibi çırağa, "Cevizlerin en iyilerini seç," dedi. Şeyh sordu: "Her ceviz sattığın kimse için aynı ikazı yapıyor musun, yapmıyor musun?" Dükkân sahibi cevap verdi: "Hayır, zira bunu senin ilminin hatırı için yapıyorum." Şeyh, "İlmimin erdemini iki çeşit ceviz arasındaki farka değişmem," dedi ve ceviz almaktan vazgeçti.

Naklederler ki, onu zorba olmakla suçlamışlardı, bu yüzden bir sürü eziyet çekti. Nihayet Hak Teâlâ bunu ona kolaylaştırdı.

Sözleri

✻ [Levh-i mahfûzda alnına yazılmış olan bir günahı terk etmenin yolu nasıl bulunabilir? (Kul kendisini bağlayan bir kaderi nasıl geri çevirebilir?) (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 443)]

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ,* X:380; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 440; *Şezerâtu'z-Zeheb,* II:364; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I:119; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* II:19; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 261; *Kuşeyrî Risalesi,* 168; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 194; Herevî, *Tabakatu's-Sûfiyye*, 364.

- Diyor ki: Hâkimlerin birine sordular: "Rızkın nereden gelmektedir." Cevap verdi: "İlletsiz olarak dilediğinin geçimini daraltan ve ayni şekilde nedensiz olarak dilediğinin rızkını genişletenin nezdinden!"
- Tamah karanlığı müşahede nuruna engeldir.
- İzzet üzere sabrettiği tarzda zillet üzere de sabretmedikçe kulun imanı istikamet üzere olmaz.
- Her kim Hak Teâlâ'ya karşı kalbini sıdk üzere korursa Allahü Teâlâ onun dilinden hikmetler akıtır.
- Hâtır nebilerin, vesvese velilerin, fikir avâmın, azim fesatçılarındır [veya fütüvvet ehlinindir (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 445)].
- Hak Teâlâ bir kula iyilikle baktığında mevcut nahoş durumdan onu derhal gayb kılar, hışımla baktığında onda öyle sıkıntılı bir durum doğar ki, kim olursa olsun ondan kaçar.
- Haktan ancak Ondan perdelenmiş olan söz eder.
- Marifet nedir sorusuna cevaben, "Hakiki marifet marifetlerden çıkmaktır," diye cevap vermişti.
- [Tevhit odur ki, kalbinden Hakkın zevkinden başka bir şey geçmez. Marifetin hakikati, kalbin Ondan başkasını hatırlamamasıdır. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 444)] Yani tevhit o kadar galip gelmeli ki, akla ne gelirse gelsin tevhitle yok olmalı, tevhidin rengine boyanmalıdır. Nasıl başlangıçta her şey tevhitten çıkmış ve adedin (kesretin) rengine girmişse burada da tevhitle tekrar yok olmuş ve Ahâd'ın rengini almıştır. Zira (kutsal hadiste) *'Ben kulumun kulağı, gözü olurum'* buyrulmuştur.
- Akıllı (ve sahv sahibi) için müşahedede zevk olmaz. Hakkı müşahede fenâ halinden ibaret olduğu için onda haz yoktur.
- Sen Hak Teâlâ'dan ne dilersin sorusuna, "Her ne verirse onu, zira dilenciye her ne verilse yerindedir," diye cevap vermişti.
- Mürit kendini neyle eğitir sorusuna cevaben demişti ki: "Şeriatın emirlerine uymada ve yasaklardan uzak kalmada gösterdiği sabır ve salihlerle sohbet, arkadaşlara hizmet, fakirlerle oturup kalkmakla!"
- Vergi iki türlüdür: Keramet, istidrâc. Üzerinde varlığını sürdüren keramettir. Sende yok olan istidrâctır.
- [Kim Allah'ı tanırsa her şey ona boyun eğer, zira onda mülkünün eserini görmüşlerdir. (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 444)]

- Şayet Kur'ân'dan başka bir şey okumakla namaz kılmak caiz olsaydı şu beyitle caiz olurdu: "Zamandan hiç olmayacak bir şey temenni ediyorum: Ömür boyu bir tek hür kişi görmeyi!"
- Vefatı yaklaşınca Peygamber'in (s.a.v.) satın aldığım o iki kılını ağzıma koyunuz diye vasiyette bulunmuş, vefatından sonra vasiyeti yerine getirilmişti. Türbesi Merv'dedir. Halk hacet dilemek için oraya gider, önemli işleri orada meydana gelir ve bu tecrübeyle sabittir.

  Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

EBÛ OSMAN MAĞRİBÎ

(ö. 373/983)

Riyazet suyunu içen, inayet tarafından beslenen, yollardaki nurları gören, hakikatlerdeki sırları bilen, gerçekte nebinin mirasçısı, çağın şeyhi Ebû Osman Mağribî (r.a.) tarikat erbabının büyüklerinden ve riyazet sahipleri cümlesindendi. Zikir ve fikir makamında bir harikaydı. Her çeşit ilimde önemliydi, tasavvufa dair eserleri vardı. Büyük şeyhlerin birçoğunu görmüş, Nehrecorî ve Ebû Hasan Sâî'nin sohbetinde bulunmuştu. Bir süre Harem imamlığı da yapmıştı. Himmetin yüceliği itibariyle kimse onun gibisini gösterememişti. Firasetle verdiği sıhhatli hüküm, kuvvetli heybet ve siyaset itibariyle eşsizdi. Yüzotuz yıl ömür sürmüştü. Diyor ki: "Dikkat ettim ve gördüm ki, böyle bir ömrün sonunda, emel dışında, gençlik çağında bende bulunan şeylerden hiçbiri yerinde kalmamış!"[1]

Naklederler ki, ilk yirmi yılını çöllerde inzivaya çekilmekle geçirmişti, bu süre içinde hiç insan sesi işitmemişti. Meşakkat ve riyazetten vücudu erimiş, gözleri çuvaldızın deliğine dönmüş, insanoğluna has sureti kaybolmuştu. Yirmi yıl sonra Haktan, "Ey Ebû Osman! Halkla sohbet et, onların arasına karış" diye bir ferman duydu. İlk önce Hak ehli olan ve onun evinin etrafında mücavir bulunanlarla sohbete başlasam daha mübarek olur diye düşündü. Mekke'nin yolunu tuttu, gelişinden şeyhlerin kalpleri haberdar olduklarından onu karşılamaya çıktılar. Kendisini sureti değişmiş ve insanoğluna has hayatiyetin asgarisinden başka bir şeye sahip olmayan bir halde buldular ve, "Ey Ebû Osman! Yirmi yıl bu sıfatla mı yaşadın? Âdem ve âdemoğulları senin şu halin konusunda âciz kalmıştır. Anlat bize: Niçin gittin? Ne gördün? Ne buldun? Neden geri döndün?" dediler. Cevap verdi: "Sekrle gittim. Sekrin afetini gördüm, ümitsizlik buldum, acizlikle döndüm. Aslı katetmek için gitmiştim, ama elim ancak fere ulaşabildi. Sonra, 'Ey Ebû Osman! Ferin çevresinde dolaş, derhal mest ol, zira aslı katetmek senin işin değil, hakiki sahv ondadır,' diye

1 Hal tercümesi için bkz. Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:122; *Şezerâtu'z-Zeheb*, III:81; İbnu'l-Hatib, *Tarihu Bağdad*, IX:112; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, II:35; *Kuşeyrî Risalesi*, 172; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 263; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns*, 139; Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye*, 479; Fuat Sezgin, *GAS*, I:665.

nida geldi. Şimdi dönüp geri geldim." Bunun üzerine bütün şeyhler, "Ey Ebû Osman! Sekr ve sahv hakkında söz söyleyenlerin senden sonra buna dair konuşmaları haramdır, çünkü sen fevkalade insaflı bir şekilde konuştun," dediler.

Şöyle dediği nakledilir: "Mücâhedemin başlangıcında halim şöyleydi: Öyle vakit olurdu ki, beni semadan dünyaya atarlardı. Bense bundan çok yenilmesi zorunlu olan yemeği veya farz olmak için alınması gereken abdesti arzu ederdim. Zira (bu sırada) zikrim gayb olurdu ve bu gaybet de bana her meşakkattan daha güç ve daha zor gelirdi. Zikir halinde de bende bir şeyler baş gösterirdi ki, başkaları bu türlü şeyleri keramet sayarlardı. Ancak bu benim için büyük günahtan daha zordu. Yine de zikirden geri kalırım diye gözüme hiç uyku girmesin isterdim."

Şöyle dediği nakledilir: "Bir kere bir bayram gecesi Ebû'l-Fâris'leydim (Şah Şucâ Ebû Fevâris), o uyumuştu. Tereyağı olsa da, ulu ve yüce Allah'ın şu dostları için bir yemek yapsam diye aklıma geldi. Bu sırada uyuyan Ebû'l-Fâris'in, 'Şu tereyağını elinden at,' dediğini işittim ve gördüm. Aynı sözü pekiştire pekiştire üç kere tekrarladı. Kendisini uyandırdım ve, 'Ne oldu ki böyle konuştun?' dedim. Dedi ki: 'Rüyada gördüm ki, yüksek bir yerdeyiz, burada sanki Aziz ve Celil Allah'ı görmek istiyorduk, gönüller heybetle dolmuştu, sen de bu sırada aramızdaydın, ama elinde tereyağı vardı. Şu tereyağını elinden at dedim. Yani bu senin için perdedir demek istedim.' "

Şunu anlattığı nakledilir: "Zikirden gayet fazla zevk aldığımdan uyumayı hiç istemezdim. Bir ayak kadar olan kaygan bir taş üzerinde bir yer hazırlardım; bunun altında, düşecek olsam paramparça olacağım bir uçurum vardı. Sonra düşme korkusuyla gözüme uyku girmesin diye böyle bir taşın üzerinde otururdum. Öyle zaman olurdu ki, uyuyakalır ve bu kadar küçücük ve havada asılı bir taşın üzerinde dururken kendimi uyumuş olarak bulurdum. Oysa ki böyle bir taşın üzerinde uyumuş olarak durmak bir yana, uyanık durabilmek bile çok güçtür."

Naklederler ki, bir gün biri şunu anlatmıştı: Ebû Osman'ın yanındaydım, kendi kendime, acaba Ebû Osman bir şey arzu etmez mi dedim. (Başını kaldırdı ve), "(İstemeden verdiklerini) almam yetmiyor da, bir de arzu edeceğim ve dileneceğim ha!" dedi.

Ebû Amr Zeccâc'ın şöyle dediği nakledilir: Bir ömür şeyh Ebû Osman'ın hizmetinde bulundum. Onun hizmetinde öyleydim ki, bir an onsuz olmaya takat yetiremezdim. Bir gece rüyada biri bana, "Ey filanca! Daha ne kadar Ebû Osman'la bulunacak ve bizden geri kalacaksın? Nice bir Ebû Osman'la meşgul olup bize arka döneceksin?" dedi. Bir gün geldim, şeyhin müritlerine, "Akşam acayip bir rüya gör-

düm," dedim. Bunun üzerine müritlerden biri, "Biz de rüya gördük, ama önce sen gördüğünü anlat," dediler. Ben de rüyamı anlattım. Oradakilerin hepsi yemin edip, aynı rüyayı görüp gaybten ses işittiklerini söylediler. Bundan sonra hepsi, acaba şeyh evinden çıktığında bu rüyayı ona nasıl anlatalım diye düşünmeye başladılar. Derken evin kapısı açıldı, şeyh dışarı fırladı. Çok acele ettiğinden yalınayaktı ve ayakkabılarını giymeye fırsat bulamamıştı. Hemen gözünü müritlere çevirip şöyle dedi: "Söylenenleri işittiğinize göre şimdi Ebû Osman'dan yüz çevirip Hakka yöneliniz. Bana da fazla tefrika vermeyiniz (bırakınız, cem halinde olayım)."

İmam Ebû Bekir Fûrek'in şunu hikâye ettiği nakledilir: Ebû Osman'ın şunu söylediğini işitmiştim: "Ben Bağdat'a gelinceye kadar Hak Teâlâ hakkında cihet itikad ederdim. Burada cihetten arınmıştır deyip inancımı tashih ettim. Sonra Mekke'nin şeyhlerine, Ben Bağdat'ta yeniden Müslüman oldum diye bir mektup yazdım."

Bir gün Ebû Osman'ın hizmetçisine şunu sorduğu nakledilir: "Eğer sana Mabutun şimdi ne hal üzeredir diye soracak olsalar, ne dersin?" Hizmetçi, "Ezelde ne halde ise şimdi de o hal üzeredir derim," dedi. Şeyh, "Peki, ezelde neredeydi derlerse ne dersin?" diye sordu. Hizmetçisi, "Şimdi neredeyse o zaman da oradaydı derim," dedi.

Ebû Abdurrahman Sülemî'nin şöyle dediği nakledilir: Şeyh Ebû Osman'ın yanındayken biri kuyudan su çekiyor ve dönen çarktan ses geliyordu. Şeyh, "Ey Sülemî! Şu çarkın ne dediğini biliyor musun?" dedi. Ben, "Ne diyor ki?" dedim. Dedi ki: "Allah! Allah!"

Şöyle demişti: "Her kim semâ davasında bulunur da kuşların (ve vahşi hayvanların) ötüşünden, kapıların gıcırtısından ve rüzgârın hışırtısından semâ etmezse o semâ davasında sahtekârdır."

Şu söz onundur: "Kul zikir makamında derya gibi olunca Allah'ın hükmüyle ondan her tarafa nehirler akar; onda yüce Allah'ın hükmünden başka bir şey bulunmaz, Ona ait olanla bütün kâinatı görür. Öyle ki, sema, yeryüzü ve melekût da dahil olmak üzere kaînattaki hiçbir şey Ona gizli kalmaz. Hatta bütün kâinatta kımıldayan karıncaları da bilir ve görür. Zikirden o kadar çok haz doğar ki, yok olmak ister, ölümü arzular, zira o hazzı tatmaya takat yetirememektedir."

Üstat Ebû Kâsım Kuşeyrî'nin şöyle dediği nakledilir: Ebû Osman öyleydi ki, zikir zevkine takat yetiremezdi, kendisini halvethaneden dışarı atıp kaçardı. Bir kere, "Zikredenin Lâ Allah illâllah kelimesini kendi ilmiyle karıştırması gerekir. O vakit iyi ve kötü namına gönlünde ne varsa hepsini bu kelimenin kudret ve kuvvetiyle uzaklaştırır, bu keskin gayret kılıcıyla o hayalin başını koparır, mâsivâyı kesip atar,

aşkın ve mukaddes olan Hak bütün bunların ötesindedir," demiştir.

"Allahü Teâlâ'nın zikri ve marifetiyle ünsiyet eden bir kimsenin üns halini ölüm harap etmez, belki ölümle üns ve rahatı daha fazla artar. Çünkü artık zihni karıştıran nedenler ortadan kalkmış ve geriye saf mahabbet kalmıştır."

"Ulu ve yüce Allah için iki delil vardır: Nübüvvet ve hadis ilmi; nübüvvet ortadan kalkmış, nebilerin sonuncusu göçüp gitmiştir. Şimdi hadis kalmıştır ve onun yolu da mücâhede ve zikirdir. Bahası az olan ömür böyle bir vuslatın karşılığı olursa onu aziz bilmek gerekir, gayet ucuz, neredeyse bedava! İmdi ey biçare! Şu değeri az (gördüğü iş çok) olan şeyi, daimi hicranın karşılığı olmak üzere harcamana seni yönelten nedir? Şu civanmertlik neden en aşağı derecelere düştü? Halveti sohbete tercih edenin, yüce Allah'ın zikri dışında her şeyin zikrinden, Hak Teâlâ'nın rızasını dilemesi dışında bütün dileklerden ve bütün neden ve çarelere başvurarak nefsani arzusundan özgürleşmiş olması gereklidir. Eğer halvet bu sıfat üzere olmazsa onun hakkında helak ve bela olur."

"Fakirle düşüp kalkmaktan el çekip zenginlerle sohbeti tercih edeni (manen ve kalben) ölüme ve körlüğe düşkün kılarlar."

"İştah ve açgözlülükle elini zenginlerin yemeğine uzatan asla selamete ermez! Zorunluluk içinde kalan kimse dışında bu konuda hiç kimse için mazeret de yoktur."

"Halkın ahvâliyle meşgul olan kendi halini yitirir."

Falan zat (dervişlik uğruna) sefer yapıyor dediklerinde dedi ki: "Onun heves ve nefsani arzulardan sefer etmesi gerekir. Zira sefer gurbettir, gurbet de zillettir. Müminin kendini aşağılık kılması caiz değildir."

Halktan ve insanlardan sorulunca dedi ki: "Birtakım kalıplardır ki, üzerinde (ilahi) kudretin hükümleri gerçekleşir. İnsanların kalplerinde iki yüz yaratılmıştır. Biri melekût âlemine, diğeri şahadet âlemine bakan yüz. Kalplerin en üst tarafında, hatlar şeklinde mevcut olan marifetler, melekût âleminin karşısındaki yüz üzerindedir. Oradaki o mukaddes marifetlerin aksi o yüzden beriki yüze, berikinden de başka birine vurur, böylece onsekiz bin âlemden haber verir. Nurun ışığından ibaret olan o hakikatlerin aksi pırıltılarını şahadet âlemi denilen bu yüze vurunca onun adı marifet olur."

"Günahkâr sahtekârdan iyidir. Zira günahkâr tevbe eder, sahtekârsa sahtekârlığına tutsak düşmüştür."

Yoldan geri kalanların hangi nedenle yolları kesilmiştir sorusuna cevaben, "Nafileleri, sünnetleri ve farzları aksatmışlardır da ondan," demişti.

Sohbetten sorulunca dedi ki: "İyi bir sohbet odur ki, senin olan şeyi Müslüman

kardeşlerinin faydalanmasına sunar, onların olan şeye tamah etmez, onlardan gelen cefaya katlanır, onlara karşı insaflı davranır, onlardan insaflı davranmalarını beklemez, onlara itaat eder, onları kendine tabi bilmez, onlardan sana gelen her şeyi (ve iyiliği) büyük görür ve çok sayar, senden onlara ulaşan her şeyi (ve iyiliği) gayet az ve pek önemsiz sayarsın."

"Bu yolda insanların yapageldikleri şeylerin en erdemlisi, kendini murakabe ve muhasebe edip amelleri ilimle korumaktır."

"İtikâf organları emirlerin altında bulundurmaktır."

"Bir şey zıddını bilmeden bilinmez, o yüzden ihlaslının ihlası ancak riyayı tanıyıp ondan ayrıldıktan sonra sıhhatli olur."

"Korkma atına binen ümitsizliğe, recâ atına binen atalete düşer. O yüzden kâh onun, kâh bunun üzerinde, kâh da ikisi arasında bulunmalıdır."

"Kulluk amiri müşahede üzere emre tabi olmaktır."

"Şükür, kemal derecede nimete şükürden âciz olduğunu bilmendir."

"Tasavvuf ilgileri koparmak, halkı terk etmek ve hakikatlere ermektir."

"Şevkin işareti rahat haldeyken ölümü sevmektir."

"Gayret (ve kıskanma) müritlerin niteliklerindendir, hakikat ehli olanlarda bulunmaz."

"Arif ilmin nurlarından o kadar çok aydınlanır ki, gaybteki acayip şeyleri görür."

"Mücâhedeyle kalbi arındıran kişinin örneği şuna benzer: Bir insan başka birisine, 'Şu ağacı sök,' diye emreder. Bu kişi o ağacı sökmeyi ne kadar çok düşünürse düşünsün sökemez. Kuvvet buluncaya kadar sabredelim der. Bu takdirde bu işte ne kadar gecikir ve ihmalkâr davranırsa ağaç o kadar kuvvetlenir, kendisi o kadar zayıflar, onu sökmek o kadar çok zorlaşır!"

"Evliyaya imanı olan evliyadandır."

"Evliya meşhur olabilir, ama meftûn olmaz."

Naklederler ki, şeyh Ebû Osman hastalanınca tabip getirdiler. Şöyle dedi: "Tabipler karşısında benim halim, kardeşleri karşısındaki Yusuf'un hali gibidir. Yusuf kudret sahibi (Allah) tarafından yetiştiriliyor, ama kardeşleri de onun işini çözmek için önlem alıyorlardı. Yani halk da kudretin takdirindendir!"

Naklederler ki, vefat vaktinde semâ istemiş ve cenaze namazımı İmam Ebû Bekir Fûrek kıldırsın diye vasiyette bulunmuş, bu sözleri söyleyip vefat etmişti.

Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

EBÛ KÂSIM NASRÂBADÎ

(ö. 372/982)

Aşk ve marifet allâmesi, şevk ve kerem ummanı, yanık, pişmiş, sönmüş alev, hürriyet âleminin kulu, çağın kutbu Muhammed Nasrâbâdî (Abâzî) (r.a.) halinin yüce olması itibariyle gayet büyüktü, yüksek bir mertebeye sahip olup bütün arkadaşları nezdinde gayet şerefliydi. Âlemde tekti, her çeşit ilimde, özellikle âli rivayetler sahasında ve eser verdiği hadis ilmi konusunda asrında parmakla gösterilirdi. Tarikattan muazzam bir nazarı, gayet fazla bir yanışı ve özlemi vardı. Şiblî'den sonra bütün Horasanlıların üstadıydı, kendisi de Şiblî'nin müridi olup Rûzbârî ve Murtâiş'e yetişmiş, birçok ulu şeyhle görüşmüştü. O zaman son dönem bilginlerin içinde hiç kimse ibadetin tahkîkinde onun sahip olduğu mertebeye sahip değildi. Verâ', mücâhede, takva ve müşahede konusunda eşi benzeri yoktu. Mekke'de mücavirdi. Şevk, mahabbet ve hayret kendisine o derece galip gelmişti ki, bir gün beline bir zünnar bağlayıp Mecusilerin ateşgedelerini tavaf etmişti. Bu yüzden onu Mekke'den ihraç etmişlerdi. O hareketini hatırlatıp, bu da ne hal böyle diyenlere şu cevabı vermişti: "İşim konusunda şaştım kaldım, zira Kâbe'de aradım, ama bulamadım. Belki kokusunu alırım diye şimdi onu Deyr'de arıyorum. O kadar çaresiz kaldım ki ne yapacağımı bilmiyorum!"[1]

Naklederler ki, bir gün bir Yahudinin yanına varıp, "Ey efendi! Şu dükkândan bir bardak boza alıp içmem için bana yarım akçe ver," demişti. Ama Yahudi ona istediğini vermemişti. Fakat yarım akçe almak için tam kırk kere Yahudiye gelmiş, her defasında Yahudi onu kaba ve çirkin bir şekilde yanından kovmuş. Buna rağmen çehresinde hiçbir değişiklik ve bozulma belirtisi görülmemiş, tersine her defasında daha çok memnunluk ve daha fazla gülümseyiş dolu bir çehreyle gelmişti. Yahudi onun bu kaba, çirkin ve sert muameleye karşı gösterdiği bu sabra şaşmış kalmış ve, "Ey derviş! Sen kimsin ki, yarım akçe için bütün bu cefaya ve katı muameleye katlanıp zerre kadar bu yerden ayrılmıyorsun?" demişti. Nasrâbadî ona, "Dervişle-

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 484; *Kuşeyrî Risalesi,* 173; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 263; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I:122; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye*, I:5; *Şezerâtu'z-Zeheb,* III:458; *Kuşeyrî Risalesi,* 173; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 274; Fuat Sezgin, *GAS,* I:663.

rin, bir yerden başka bir yere gitmeyle ne işleri var? Kâh olur, başlarına öyle şeyler gelir ki, çektikleri yükü bir dağ bile çekmez," dedi. Yahudi bu manzarayı görünce derhal Müslüman oldu.

Naklederler ki, tavaf sırasında dünyevi işlerle meşgul olup aralarında konuşan bir cemaat görünce gidip odun ve ateş getirdi. Ne yapmak istiyorsun diye soranlara dedi ki: "Şu Kâbe'yi yakmak istiyorum, ta ki halk Kâbe'yle uğraşmasın ve Allah'a yönelsin! Ona yükselsin!"

Naklederler ki, bir gün şeyh Kâbe'nin karşısında otururken bir fırtına çıktı. Fırtınanın etkisiyle Kâbe'nin örtüsü bütünüyle raksetmeye başladı. Bundan şeyhte vecd hali ortaya çıktı, yerinden sıçradı ve dedi ki: "Ey servi boylu işveli gelin! Ortaya kurulup gelin gibi cilve yapıyorsun! Öte yandan binlerce halk devedikenlerinin altında aç ve susuz bir halde senin iştiyâkınla can vermişlerdir! Ne bu cilve böyle? Eğer (Allah) sana bir kere 'Evim!' [Beytî] demişse, bana yetmiş kere 'Kulum!' [Abdî] demiştir!"

Naklederler ki, şeyh tevekkül üzere kırk defa hac yapmıştı. Meğer bir seferinde Mekke'de aç ve susuz kalmış ve zayıf düşmüş bir köpek görmüş. Şeyhte ona verilecek bir şey de bulunmadığından, "Bir tek ekmeğe bedel olmak üzere benden kırk haccı kim satın alır," diye ilan etmiş. Biri çıkıp o kırk haccı bir tek ekmeğe karşılık olarak satın almış ve bu alışverişe şahit de tutmuş; şeyh de bu ekmeği kaldırıp köpeğe vermişti. Tecrübe görmüş bir vakıa sahibi bunu görünce köşesinden fırlayarak, "Hey avanak! Kırk haccı bir tek ekmeğe satmakla bir iş yaptım mı sanıyorsun? Babam (Âdem) cenneti iki buğday tanesine satmıştır. Bu bir ekmekte o tanelerden binden fazlası bulunur," deyip şeyhe (manevi) bir yumruk indirmişti ve bu sözü işiten şeyh mahcubiyetinden bir köşeye çekilip başını önüne eğmişti.

Naklederler ki, bir kere Cebel-i Rahme'de humma hastalığına tutulmuş, Hicaz'ın malum sıcakları da bütün şiddetiyle bastırmıştı. Acem diyarında şeyhe hizmet eden dostlarından biri başucuna geldi, şiddetli bir hummaya yakalanan şeyhin ateşler içinde kıvrandığını gördü ve, "Ey şeyh! Hiç ihtiyacın var mı?" diye sordu. "Soğuk bir su şerbeti gerek," diye cevap verdi. Adam bu sözü işitince şaşırdı. Hicaz'ın sıcağında bunu bulamayacağını sanmıştı. Düşüne düşüne oradan ayrıldı, elinde bir kap vardı. Yolda giderken havada bir bulut belirdi. Çiy düşmeye başladı. Adam bunun şeyhin kerameti olduğunu anladı. Bu çiy taneleri adamın önünde toplanmış, adam da kabını doldurup şeyhin yanına gelmişti. Şeyh, "Şu sıcakta bunu nereden getirdin?" diye sorunca adam olanı anlattı. Bunun üzerine şeyhin zihninde, acaba bu bir keramet midir diye bir tereddüt oldu ve kendine hitaben, "Ey nefs! Olduğun gibi kal, harare-

tin ateşine karşı soğuk su kullanmaman gerekir," dedi. Sonra adama dönüp, "Senin amacın olmuştur. Suyu alıp götür, zira ben bu sudan içmeyeceğim," dedi. Bunun üzerine adam o suyu alıp götürdü.

Şöyle dediği nakledilir: Çöldeyken o kadar çok zayıflamıştım ki, kendimden ümit kesmiştim. Bir gün aniden ay gözüme çarptı. Ayın üzerinde, **'Onlara karşı Allah sana yeter. O işitir ve bilir'** [BAKARA 2:137] ibaresi yazılıydı. Bundan dolayı kalbim gayet kuvvetlendi.

Şunu söylediği nakledilir: Vaktiyle halvetteyken, "Huzurumuzda şu acayip laflardan söz etme ve katımızda davada bulunma cesaretini sana kim verdi? Başına o kadar bela getiririz ki elâleme rezil olursun," diye sırrıma bir nida geldi. Ben de, "Ya Rab! Eğer bu davada bize kereminle hoşgörülü davranmayacaksan bari biz de böyle konuşmaktan ve bu çeşit davalarda bulunmaktan vazgeçmeyelim!" diye cevap verdim. Bunun üzerine, "Bu sözü senden duyduk ve beğendik," diye Hazret'ten nida geldi.

Şöyle demişti: "Bir kere Musa'yı (a.s.) ziyaret etmiştim, onun toprağını oluşturan bütün zerrelerin bir bir, **'Bana göster, bana göster, cemâlini'** [A'RÂF 7:143] dediğini duydum."

Yine o anlatıyor: Mekke'de bulunduğum sıralarda bir gün yolda giderken yere düşmüş ve can çekişen birisini görmüştüm. Belki içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtulur diye bir Fâtiha okuyup üflemek istedim. Aniden onun karnından benim kulağıma açık bir ses geldi: "Bırak Ebû Bekir'in (r.a.) düşmanı olan şu köpeği!"

Naklederler ki, bir gün mecliste (ilahi) söylerken bir genç meclisine gelip oturdu ve bir zaman kaldı. Şeyhin rebabından fırlayan bir tel (ok) o gence isabet etti. Genç bir yara alınca, "Tamam oldu," diye seslendi. Oradan kalktı ve eve gitmek üzere yola düştü. Annesinin yanına vardığında yüzü sararmıştı. Annesi onu görünce, "Yoksa hasta mı oldun?" diye sordu. Genç, "Sus, iş senin sandığından çok başkadır. Şu evde bir süre kalana kadar dur, sonra iki üç hamal getir, beni alıp mezarlığa götürsünler. Gömleğimi ölü yıkayıcıya, kaftanımı mezar kazıcısına ver, rebabımın mızrabını gözüme sok ve nasıl yaşadıysan öyle öldün de," dedi. Delikanlı bunları söyleyip eve girdi ve can verdi.

Naklederler ki, şeyhe, "Ali Kavvâl [ilahi okuyan] gece şarap içip sabahleyin senin meclisine gelmektedir," demişlerdi. Şeyh durumun söylenen gibi olduğunu biliyordu, ama yine de onların sözlerine kulak asmıyordu. Derken bir gün şeyh bir yere giderken tesadüfen Ali Kavvâl'ı içmekten sırılsıklam olmuş ve sızıp yere düşmüş bir halde gördü; şeyh görüp görmezlikten geldi. Fakat etrafındaki cemaatten biri ona,

"İşte Ali Kavvâl," dedi. Şeyh hemen ona, "Bunu sırtına al ve evine götür," dedi. O da öyle yaptı.

[Şöyle dediği nakledilir: "Sen iki nispet arasındasın. Bir nispetin Âdem'e (a.s.), diğer nispetin Hakkadır. Kendini Âdem'e (a.s.) nispet edince arzular sahasına ve afet bulunan yerlere düşersin, zira tabiata nispetin olması kıymetsiz bir şeydir. Kendini Hakka nispet edince keşf, burhan, velilik ve masumluk makamlarına konarsın. O nispet beşeriyetin afetiyle diğer nispet hakiki kullukla meydana gelir. Âdem'e olan nispet kıyamette kesilir, kulluğa olan nispet sürer gider, bunun değişmesi caiz değildir. Kul kendini Hakka nispet etti mi, **'Arzda fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?'** [BAKARA 2:30] Rablerin Rabbinin toprakla ne işi var diye ifade ettikleri konu onun mahalli olur. Kulu kendi zatına nispet etti mi, **'Kullarım, bugün sizin için ne korku var ne de hüzün var'** [ZUHRUF 43:68] hitabı onun mahalli olur." (Sülemî, *Tabakatu's-Sûfiye,* 486)]

"Hak Teâlâ'nın ağır yükünü Hak Teâlâ'nın beygirlerinden başkası çekemez. Nitekim Peygamber (s.a.v.), '*Allahü Teâlâ'nın, herkesin üzerine bindiği atları (ve çilekeş kulları) vardır,*' demiştir."

"Kim Hak Teâlâ'ya olan nispetini sıhhatli hale getirirse, huyun çekişmesi ve şeytanın vesvesesi onda hiç etkili olmaz."

"Hak Teâlâ'yı anma gücüne sahip olan zorunluluk halinde değildir. Zorunluluk halinde bulunan Allahü Teâlâ'yı zikretmek için hiçbir vasıta ve imkâna sahip olmayan kimsedir."

"Her kim bu yolda ilme işaret ederse müritleri bozar. Fakat kim yolun sırra ve yolun hayatiyetine işaret ederse onlara hayatı göstermiş olur."

"Bu yolda sapıtan ancak bidâyetteki bozukluk yüzünden sapıtmıştır. Zira bidâyetteki fesat nihayete bulaşır."

"Sana Hakkın tecellilerinden bir şey görününce ne cennete iltifat et ne de cehenneme! Bu halden geri döndüğünde, Hak Teâlâ'nın hürmet gösterdiğine hürmet gösterme görevini yerine getir."

"Verilene rağbet edenin hiçbir değeri yoktur, ama verene rağbet eden gayet azizdir."

"Kusurlardan af ve mağfiret dilemek amacıyla yapılan ibadet, ibadete karşılık ve mükâfat talep etmek amacıyla yapılan ibadetten daha makbuldür."

"Emre uymak iyidir, ama Hakka uymak daha iyidir. Bir kimse bir an Hakka uyarsa veya bir an Ona teslim olursa, bundan sonra bir daha üzerinde hiç muhalefet etme hali olmaz."

“Âdem’den (a.s.) onun öz sıfatıyla haber verildiğinde, **‘Âdem Rabbine asi olup azdı’** [TÂHÂ 20:121] denilmiştir, onun üzerindeki kendi lütfundan haber verdiğinde, **‘Sonra Rabbi onu dost seçti de tevbesini kabul etti’** [TÂHÂ 20:122] buyurmuştur.”

“Allahü Teâlâ kitabında Ashâb-ı Kehf’den civanmert ve fütüvvet ehli diye söz etmiştir, zira ulu ve yüce Allah’a vasıtasız olarak iman etmişlerdi.”

“Allah öyle Gayûr’dur ki [gayretli], Ona varmaya kendisininki dışında başka bir yol bırakmamıştır.”

“Eşya Ondan (gelen) delillerdir, Ona delil değildir. Onun üzerine Ondan başka hiçbir delil yoktur.”

“Marifet sünnete tabi olarak; Hak Teâlâ’ya yakın olma hali farzları eda ederek ve mahabbet nafilelere devam ederek kazanılabilir.”

“Nefsinin edebi olmayan kalbin edebine ulaşamaz, kalbinin edebi olmayan ruhun edebine nasıl ulaşabilir? Ruhunun edebi olmayan Hak Teâlâ’ya yakın olma yerine nasıl varabilir? Daha doğrusu onu ulu ve yüce Allah’ın divanına ulaştırmak nasıl mümkün olur? Buraya ancak hallerde emin olan kimseler ulaşabilir.”

[Kadınlarla düşüp kalkan ve biz onları görme konusunda masumuz diyen kimseler hakkında ne dersin sorusuna cevaben, “Şu can bedende bulunduğu sürece bunun üzerinde emir ve yasak bulunur. Ondan yükümlülük kalkmaz, helal ve haramın hesabı vardır. Şüpheli şeylere karşı ancak haramlara dalanlar cüretli olurlar.” (Sülemî, *Tabakatu’s-Sûfiye*, 487)]

“Tasavvufun aslı, Kitap ve sünnete dört elle sarılmak, heves ve bid’attan el çekmek, pirlere karşı daima saygılı olmak, halkı mazur görmek, virdlere devam etmek, ruhsat aramamak ve söz cambazlığı yapmamaktır.”

Pirlerde olan sende var mıdır sorusuna cevaben, “Nasrâbadî’de yoktur; onda, Ondan mahrum kalma ve Onu bulamama hasreti vardır,” demişti.

Senin kerametin nedir sorusuna, “Şudur: Beni ta Nasrâbât şehrinden Nişabur’a sürüp (perişan edip) Şiblî’nin üzerine fırlattılar. Sonuç olarak her yıl iki üç bin kişi, benim aracılığımla Allahü Teâlâ’ya kavuşmuşlardır, oysa arada ben yokum!”

Senin hürmetin (ve sahip olduğun makamın) nedir diyenlere, “Şudur: Ben minberden aşağı iner ve bu sözü söylemem, zira kendimi bu söze layık görmüyorum,” demişti.

Takva nedir sorusuna, “Allah dışında kulun her şeyden sakınmasıdır,” diye cevap vermişti.

‘Şükrederseniz ziyade kılarım’ [İBRAHİM 14:7] ayetinin manası sorulduğunda, “Hak Teâlâ’nın nimetine şükredenin nimeti, nimeti verene şükredenin ise mahabbet ve

marifeti artar," demişti.

Senin mahabbetten bir şeyin yok, değil mi sorusuna, "Doğru söylüyorsunuz (yoktur), ancak onun içinde yanıyorum," diye cevap vermişti.

"Mahabbet fakirliğin dışına çıkmayıp bulunduğun hal üzere kalmandır."

"Mahabbet vardır, kanın korunmasını gerektirir; mahabbet vardır, kan dökülmesini gerektirir."

"Mahabbet ehli Hak Teâlâ karşısında öyle bir makamdadır ki, bir adım ileri atsa batar, geri atsa perdelenir."

"Hakikatte kurb Allah'tır. Zira kifayet tümüyle Ondandır."

"Kulun rahatı azarla dolu bir zarftır."

"Her şeyin bir gıdası var, ruhun gıdası semâdır."

"Kalbin bulduğu her şeyin bereketi ve feyzi bedende görünür, ruhun bulduğu her şeyin bereketi kalpte görünür."

"Bedenin zindanındır, ondan çıkınca rahata erersin, artık dilediğin yere gidebilirsin!"

"Âlemi çok dolaştım, bu sözü (ve tasavvuf konusunu) hiçbir defterde görmedim, yalnızca nefsin zilletinde (defterinde) gördüm."

"Zikrin evveli ayırt etmeyle, sonrası ayırt etme halinin ortadan kalkmasıyladır."

"Bütün halkın makamı şevktir, hiç kimsenin iştiyâk makamı yoktur."

"Her kim onların (yani sûfilerin) halinde bulunursa öyle bir hale ulaşır ki, ne eser kalır ne de karar!"

"Rıza mahalline ulaşmak isteyen, ulu ve yüce Allah'ın rızası neyin içindeyse o şeyi elde etmeli ve ona sıkı sarılmalıdır."

"İşaret huyun benliğindendir, bu bencilliği sır saklayamadığı için işaretle ortaya çıkmaktadır."

"Mürüvvet fütüvvetin bir dalıdır, buysa iki âlemden ve bunlarda bulunan şeylerden vazgeçmektir."

"Tasavvuf Haktan bir nurdur ki, Haktan delil gösterir; ondan bir hâtırdır ki, ona işaret eder."

"Recâ tâata çeker, korkma günahtan vazgeçirir, murakabe Hak yola giden yolu gösterir."

"Zahitlerin kanını korurlar, ariflerin kanını dökerler."

Peygamber'den (s.a.v.), *"Bazı mezarlıklar vardır ki, kıyamet günü melekler tutup içinde yatanları sorgusuz sualsiz cennete götürüverirler"* diye rivayet edilmiştir. Resul

(s.a.v.), *"Cennetü'l Bâki de*[1] *o cümledendir,"* buyurmuştur. Daha önce hal tercümesi anlatılan Ebû Osman Mağribî meğer bu hadisin hükmüyle Cennetü'l-Bakî'de kendisi için bir mezar kazmış ve tabut hazırlatmıştı. Niyeti ömrü sona erince burada kalmaktı. Mezar bir süre öyle açık kalmıştı. Derken bir gün Ebû Kâsım Nasrâbadî buraya gelip o mezarı gördü ve, "Bu toprağı kim için kazdılar?" diye sordu. "Ebû Osman Mağribî kendisi için kazmıştır," diye cevap verdiler. Şeyh Ebû Kâsım tesadüfen aynı gece Cennetü'l-Bakî'de kendisini gömmeleri için bir mezar hazırlamıştı, kulağı hep buradaydı.

Şeyh Ebû Kâsım Nasrâbadî bir gün Ebû Osman'ı gördü ve dedi ki: "Meğer birisi aynı yerde kendisi için bir mezar kazmış. Bir gece rüyasında bazı cenazelerin havada götürülüp getirildiğini görünce, bu nedir diye sormuş ve şu cevabı almış: Bu mezarlığın ehli olmadıkları halde buraya getirilmiş cenazeleri alıp başka bir yere götürüyorlar. Bu mezarlığa layık olduğu halde başka bir yere gömülen cenazeleri de alıp buraya getiriyorlar. İşte getirilen ve götürülen cenazeler bunlardır." Sonra (Nasrâbâdî), "Ey Ebû Osman! Beni buraya gömsünler diye burada bir mezar hazırlamışsın, ama buraya beni gömecekler, senin toprağın Nişabur'da olacak," deyince bu söz Ebû Osman'a dokundu. Sonra öyle oldu ki, onu haneden (Kâbe'den) ihraç ettiler. Bağdat'a geldi, öyle bir neden oldu ki, Bağdat'tan Rey'e geldi. Yine başka bir nedenle Rey'den Nişabur'a geldi ve Nişabur'da vefat etti. Hire'nin baş tarafında toprağa verdiler.

Ebû Kâsım'dan nakledilen rüya başkasına da ait olabilir. Rivayet muhteliftir.

Naklederler ki, üstat zahit İshak ölüm hakkında çok konuşan birisi olup Horasan zahidiydi. Şeyh Ebû Kâsım Nasrâbadî'yle arasında bir tartışma vardı. Nasrâbadî, "Ey üstat! Daha nice bir ölümden söz edip duracaksın, buraya nereden düştün, neden şevk ve iştiyâktan söz etmiyorsun" diyordu. Ancak üstat İshak da aynı sözleri söylemeye devam ediyordu. Şeyh Ebû Kâsım vefatı yaklaştığında Medine'deydi. Baş ucunda bulunan bir Nişaburluya, "Nişubar'a döndüğünde üstat İshak'a git ve de ki: Nasrâbâdî diyor ki: Sen ölüm hakkında ne söylediysen hal aynen öyledir, ölüm gerçekten zor bir işmiş, daima ölümü düşünmeli ve hatırlamalıdır!"

Naklederler ki, Ebû Kâsım Harem'de vefat ettiğinde şeyh Ebû Osman Mağribî'nin burada kazdırdığı mezara defnettiler.

Naklederler ki, vefatından sonra şeyhlerden biri onu rüyasında görmüş ve, "Ey şeyh! Allahü Teâlâ sana nasıl muamele yaptı?" demiş. O da şöyle demişti: "Beni ceb-

---

[1] Medine'de sahabenin çoğunun gömüldüğü mezarlık.

bârların ve ulularıın azarlaması gibi azarladı. Ama 'Ey Nasrâbadî! Vuslattan sonra hicran mı (olacak?)' diye nida etti. Ben de, 'Hayır ey Zülcelâl [Celâl Sahibi Allah]! Beni çukura koyar koymaz derhal Ahâd'a kavuştum!' dedim."

Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

EBÛ ABBÂS NİHÂVENDÎ

Çağın muhteşemi, iyilerin muhteremi, mürüvvet Kâbe'si, fütüvvet kıblesi, düşüncenin temeli şeyh Ebû Abbâs Nihâvendî (r.a.) zamanın biriciği olup tasavvuf yolunu tutanların itibarlısıydı. Temkinde ileri derecede olup verâ' ve marifetteki şanı büyüktü.[1]

Şeyhin şöyle dediği nakledilir: "Bidâyette, bu işten zevk alıp bunu talep etme derdi gönlüme düştüğü vakit, bana murakabe işaret olunmuştu."

Şöyle dediği ondan nakledilir: "Bidâyette şu yolu tutma derdi içime düştüğünde, kalbimin köşesi bana gösterilene kadar oniki yıl devamlı başımı önüme eğmiştim."

Bir zamanlar dilinden şu sözler dökülmüştü: "Bütün âlem Hakkın bir an kendilerinin olmasını arzulamaktadırlar. Ben ise arzu ediyorum ki, beni bir an bana iade etsin, beni kendimle baş başa bıraksın! Ta ki ben neyim, nereden geldim (göreyim ve anlayayım) ve bu arzum henüz gerçekleşmemiştir."

Şu sözü de o söylemiştir: "Hak Teâlâ'yla çok, halkla az bulununuz."

"Fakrın nihayeti tasavvufun bidâyetidir."

"Tasavvuf hali gizli tutup makamı kardeşlere feda etmektir."

Naklederler ki, bir gün yanına gelip, "Ya şeyh! Bana dua buyur," diyen bir dervişe, "Yüce Allah hoş vakit ihsan etsin," demişti.

Derler ki, şeyh külah dikmesini bilirdi, zaman zaman bu işle meşgul olurdu. Diktiği hiçbir külahı bir iki akçeden fazlaya satmazdı. Külahını satan kimselere de külah başına bir akçe verirdi, külahı yanına ilk önce gelene verirdi. Bir akçeye de bir ekmek alır, zaviyesine gelir ve bunu oradaki dervişlerle birlikte yer, sonra külah işine devam eder ve yeni bir külah dikerdi.

Naklederler ki, zekât vermesi gereken servet sahibi bir müridi vardı. Bir gün şeyhin huzuruna gelip, "Ey şeyh! Zekâtı kime vereyim?" dedi. Şeyh, "Gönlün kimde karar kılıyorsa ona," dedi. Adam oradan ayrıldı, yol üstünde susamış, dilenen ve perişanlığı apaçık olan âmâ bir fakir gördü. Gönlü onda karar kıldı. Zira gözü yoktur, bu zekât en fazla onun hakkıdır, ona bir şey vereyim diye düşünmüştü. Açılmamış tam bir kese altını vardı, çıkarıp ona verdi. Âmâ keseye dokundu, elinde tarttı, ağır

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 369.

olduğunu hissetti, bunun altın olduğunu anladı ve sevindi. Adam da oradan savuşup gitti. Sabahleyin buradan geçerken, bu âmânın başka bir âmâya şunu anlattığına şahit oldu: "Dün buradan geçen bir bey bana ağzına kadar dolu olan bir kese altın verdi. Falan meyhaneye gittim, filan hanendeyle içip bir âlem yaptım!" Bunu işiten şeyhin müridinin canı sıkıldı. Şeyhin yanına gelip onun halini anlatmak istedi. O sırada şeyh bir külah satmıştı. Âdeti olduğu tarzda bir akçe uzatıp, "Bunu al ve karşına çıkan ilk kişiye ver," dedi. Mürit akçeyi alıp oradan ayrıldı. Yolda önüne ilk çıkan (Ali soyundan) bir Alevi oldu. Hemen şeyhin parasını ona verdi. Alevi parayı alıp gitti. Mürit onun peşinden gidip bu parayı nereye harcayacağını görmeliyim dedi içinden. Peşine takılıp gitti. Alevi bir harabeye vardı, içeri girip elbisesinin altında gizlediği ölü bir kekliği attıktan sonra dışarı çıktı. Mürit, "Ey civanmert! Allah için doğru söyle, bu ne haldir! Şuraya attığın ölü keklik nedir?" dedi. Alevi, "Başımıza geleni söylesem Hak Teâlâ'dan şikâyet etmiş olurum, bunu böyle bil! Ama madem büyük bir and verdin, zorunlu olarak söylemek gerekti. Aile sahibi yoksul birisiyim. Bugün yedi gün oldu ki ben, hanımım ve çocuklarım yiyeyecek bir şey bulmuş değiliz. Bana ve karıma sabretmek düşer, ama çocuklarım sabredemezler. Zaten bu onlar için mübahtır, onların yemeleri için (ölü kekliği) getireyim. Dilenme zilleti benim çok zoruma gidiyor. Zira nefsim için başkalarına avuç açmak ve onlardan bir şey dilenmek hiç istemiyorum. Ya Rabbi! Benim ve çoluk çocuğumun halini biliyorsun! Sıkıntının son noktasına vardığından ve halktan bir şey istemekten hoşlanmadığımdan da haberdarsın diyordum kendi kendime. İçimden bunları söylerken sen gelip şu parayı bana verdin. Helal yoldan (ve dilenmeksizin) bu para elime geçince gittim, o kuşu attım. Şimdi varıp bu akçeyi rızk sağlamak için harcayacağım." Mürit bu işe şaşırmış ve, "Acayip şey!" deyip derhal şeyhin huzuruna gelmiş, ama o bir şey söylemeden şeyh demiş ki: "Be adam, bu durum gayet açıktır. Senin muamelen devlet adamlarıyladır, zalimlerle alışveriş yapıyorsun. Öyle olunca da zorunlu olarak elinde toplanan mal haramdan oluyor, bu malın zekâtı da parayı şaraba harcayan böyle birisine gider. İşin kökü muameleye ve gelir gidere dikkat etmektir. Zira her ne verirsen yerini bulur. Nitekim ben bu akçeyi kendi elimin emeği olarak helal yoldan kazandım. Kaçınılmaz olarak hak sahibini bulur, o yüzden benim verdiğim bir Aleviye layık oldu."

Naklederler ki, Rum diyarındaki bir Hıristiyan, Müslümanlar arasında çok miktarda firaset sahibi var diye işitmiş. İmtihan niyetiyle kalkıp Darüsselam'a, yani Bağdat'a revan olmuş. Sırtına bir hırka geçirmiş, kendini sûfiler kılığına sokmuş, eline bir asa almış ve şeyh Ebû Abbâs Kassâb'ın hangâhına gelmiş, hangâha ayak basınca

sert birisi olan şeyhin gözüne çarpmış. Şeyh, "Bu bigâne kimdir, aşinaların işiyle ne ilgisi var?" demiş. Bunun üzerine Hıristiyan, firaset sahiplerinden biri malum oldu deyip, Ebû Abbâs Nihâvendî'nin hangâhına yönelmiş ve orada konaklamış. Görevliler şeyhi durumdan haberdar etmişler, ama şeyh ses çıkarmamış. Hıristiyan şeyhin huyu hoşuna gittiğinden orada dört ay kalmış, hangâhtakilerle abdest alıp namaz kılmış. Dört ay sonra gitmek üzere ayakkabılarını ayağına giydiği vakit şeyhi yavaşça kulağına, "Gelip dervişlerle ekmekle tuz yedin, su içtin, onlarla arkadaş oldun, sonra da geldiğin gibi gidiyorsun. Yani bigâne olarak geldin, bigâne olarak gidiyorsun. (Aşina olman gerekmez miydi?) Civanmertlik bu değildir," diye fısıldadı. Bunun üzerine Hıristiyan hemen Müslüman olup oraya yerleşti. İşe mertçe girdi, nihayet işi öyle bir noktaya ulaştı ki, şeyh vefat edince müritler anlaşarak onu şeyhin yerine geçirdiler!

Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

ŞEYH EBÛ SAİD EBÛ'L-HAYR

(ö. 440/951)

Mutlak fani, Hak üzere baki, ilahi sevgili, sonsuz âşık, memleketin nazenini, marifet bostanı, felek-i seyrin arşı, âlemin kutbu Ebû Said Ebû'l-Hayr (kaddesallahu sirrehü) çağında bütün ulular ve şeyhler üzerinde padişahtı, ondan nakledildiği kadar hiç kimseden keramet ve riyazet nakledilmemişti. Yükseklikte kemal derecede bulunuyordu. Nitekim derler ki, başlangıçta otuzbin Arapça beyit okumuş, tefsir, hadis, fıkıh ve tarikat gibi ilimlerden gayet fazla nasip almıştı. Nefsin kusurlarını görme, hevesine muhalefet etmede varılabilecek en uzak noktaya kadar gitmişti. Fakr, fenâ, zillet ve tahammül itibariyle şanı büyüktü. Lütuf ve uymada, özellikle fakrda bir alametti! Bundan dolayı Ebû Said'in sözünün ulaştığı bir yerde, tüm kalpler neşelenir denilmiştir. Zira Ebû Said'de Ebû Said'in varlığından hiçbir şey kalmamıştı. Kesinlikle "ben ve biz" dememişti, daima "onlar" diye söz ederdi. (Ancak biz burada) söz anlaşılsın diye "onlar" yerine "ben ve biz" diyoruz.[1]

Babası Ebû'l-Hayr attârlık yapan namlı birisiydi. Naklederler ki, babası Gazneli Sultan Mahmud'un dostuydu. O yüzden yaptırdığı sarayın bütün duvarlarına Mahmud ile askerleri ve fillerin resimlerini nakşettirmişti. O vakit henüz çocuk olan şeyh, "Ya baba! Bana da bir ev al," demişti. Sonra Ebû Said bu evin duvarlarına baştan sona kadar Allah kelimesini nakşetti. Babası, "Niçin bunu yazıyor ve nakşediyorsun?" deyince, "Çünkü sen kendi sultanının ismini nakşediyorsun, ben de kendi sultanımın ismini," deyince babası memnun oldu, kendi yaptığına da pişman oldu, o nakışları sildi ve şeyhin işine gönül verdi.

Şöyle dediği nakledilir: Kur'ân okuduğum sıralarda babam beni cuma namazına götürmüştü. Yolda ulu şeyhlerden Ebû Kâsım Gürcânî (Bişr Yasin) karşımıza çıktı. Babama, "Biz dünyadan gidemedik, zira velilik makamını boş olarak gördük, dervişler yitip gidecekler (kanaatini taşıdık). Şimdi şu çocuğu görünce emin oldum ki, âlem bu küçükten nasip alacak," dedi ve, "Namazdan çıkınca bu çocuğu yanıma ge-

---

[1] Hal tercümesi için bkz. Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 269; Câmî, *Nefahâtu'l-Üns,* 339; *İslam Ansiklopedesi,* IV:46; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* II:68; *Suhanan-ı manzum Ebû Said Ebû'l-Hayr,* ed. Said Nefisî, Tahran, 1350.

tir," diye ekledi. Namazdan sonra babam beni şeyhin yanına götürdü, oraya oturdum. Zaviyesinde bir hayli yüksekte bir raf vardı. Gürcânî babama, "Şu raftaki somunu alması için Ebû Said'i omzuna kaldır," dedi. Babam beni kaldırınca elimi rafa atıp o somunu alıp indirdim. Arpa unundan pişirilen somun sıcaktı, elimle hissettim. Şeyh ekmeği ikiye bölüp yarısını bana verip, "Ye," dedi. Diğer yarısını kendisi yedi, babama hiçbir şey vermedi. Ebû Kâsım bu somunu alınca gözleri sulanmıştı. Babam,. "Niçin ondan bana bir nasip ayırmadın? O mübarek ekmekten ben de alsaydım olmaz mıydı?" diye sordu. Ebû Kâsım, "Otuz yıl var ki bu somun o rafta durmaktadır. Bu somun kimin elinde sıcak hale gelirse şu mesele ondan zahir olacaktır diye bize vaat edilmişti. Şimdi sana müjdeler olsun ki, bu kişi senin oğlun olacak," diye cevap verdi ve, "Şu iki üç sözümüzü aklında tut: Himmetini bir an Hakla bulundurman, şu yeryüzünde bulunan her şeye sahip olmandan senin için daha iyidir," diye ekledi. Bir seferinde şeyh bana, "Yavrum! Allah'a hitap etmek ister misin?" demiş, ben de, "Evet isterim," demiştim. "O halde," dedi, "yalnızken hep şu rubaiyi mırıldan:

Ben sensiz bir an bile duramam!
İyiliklerini sayamam!
Vücudumdaki her kıl dil olsa,
Şükür borcumun binde birini ödeyemem!"

"Her gün bu rubaiyi mırıldanıp durdum, nihayet bunun bereketi sayesinde daha çocukken Hakkın yolu bana açıldı." (*Esraru't-Tevhid*, 32)

[Diyor ki: Bir gün medreseden gelirken bir âmâ beni yanına çağırıp, "Hangi kitabı okuyorsun?" diye sordu. "Falan kitabı," dedim. "Şeyhler, hakiki ilim keşf yoluyla sırlara (ve ruhlara) açılır demişlerdi. Ancak ben o zaman hakikat sözünün manası nedir, keşf nedir, bilmezdim. Derken bundan sonra Merv'de altı yıl Abdullah Husayrî'den (Hadarî) öğrenim gördüm. O vefat edince beş yıl da İmam Kaffâl'dan öğrenim gördüm. Öyle ki, bütün gece çalışır, gün boyunca tekrarlardım. Böyle sürüp giderken bir gün kızarmış gözlerimle derse geldim. Kaffâl, 'Bakınız şu gence, geceleri ne işle uğraşıyor,' dedi ve hakkımda kötü niyette bulundu. Ben de kulağımı tıkadım, tepetaklak olmuş bir durumda bir kuyuda zikir yapardım, gözlerimden de kan akardı. Derken üstat bir gün bana o âlemden ve manadan bir kelime söyledi. Merv'den Serahs'a gittim. Ebû Ali Zâhid'e bağlandım. Otuz gün oruç tutup ibadet yaptım." (*Esraru't-Tevhid*, 124)]

[Yine kendisi anlatıyor: Bir gün gidip şeyh Lokman Serahsî'yi gördüm, külden

bir tümsek üzerine oturmuş, eski abâsına yama dikiyordu. Üzerinde birkaç ibrişim bağlı olan bir çubuk vardı, bu bir rebaptı. Her tarafına pislikler atılmıştı. Zaten kendisi de akıllı delilerdendi. Gözü bana ilişince hemen bir pislik parçasını karıştırıp üzerime fırlattı. (Hakkında iyi niyet beslediğimden) kendimi sakındırmadım, bu davranışını hoş karşıladım ve, "Rebap çalar mısın?" dedim. "Yavrum, seni şu abânın üzerine diktim," dedi. "Hüküm senindir," dedim. Birkaç dikiş attı ve, "Seni işte buraya diktim," dedi. Sonra kalktı, elimden tutup götürdü. Yolda çağın biriciği olan Ebû Fadl Hasan karşımıza çıktı. Bana, "Ya Ebû Said! Tuttuğun bu yol senin yolun değildir, kendi esas yoluna gir," dedi. Sonra şeyh Lokman elimi Ebû Fadl'ın eline vererek, "Al bunu, zira sizdendir," dedi. Bundan sonra ona bağlandım. Pir Ebû Fadl bir gün bana, "Yavrum! Gönderilmiş olan yüzyirmi dörtbin peygamberin hepsinin amacı bir kelimedir, onlara şu söylenmiştir: Halka deyiniz ki: Allah birdir, Onu tanıyıp Onunla olunuz. Bu manayı bilenler durmadan bu kelimeyi söylediler, en sonunda kendileri bu kelime haline geldiler. Bu kelime onlardan (hal olarak) çıktığından onu (söz olarak) söylemeye ihtiyaç duymadılar. Bu kelimede battılar," dedi. Bu kelime beni avladı, o gece gözüme uyku girmedi. Ertesi gün derse gittim. Ebû Ali Zâhid, **'Allah de, geri kalanların hepsini elden çıkar'** [EN'ÂM 6:91] mealindeki ayetin tefsirinden söz ediyordu. O anda göğsümde bir pencere açıldı, beni benden aldılar. Ebû Ali bendeki bu değişikliği fark edince, "Dün gece neredeydin?" dedi. "Pir Ebû Fadl'ın yanında," dedim. "Şimdi hemen kalk, zira o manayı koyup bu derse gelmek senin için haram olmuştur," dedi. Sonra şaşkın ve sırılsıklam bir halde pirin yanına vardım. Tümüyle o kelimeden ibaret olmuştum. Pir beni görünce, "Sarhoş olmuşsun, sağını solundan ayırt edemiyorsun," dedi. "Ya şeyh! O halde ne buyurursunuz?" dedim. "Gel de bu kelimenin dostu ol, zira bu kelimenin seninle birçok işi var," dedi. Ben de bir süre bu kelimede bulundum. Sonra pir, "(Bu kelimedeki harflerin kapıları sana açılmış), şimdi askerler (ve ilahi lütuflar) göğsüne hücum edip seni götürecekler. Kalk ve halvet ara, yalnızlıktan ayrılma," dedi. Ben de Mihen'e geldim. Otuz yıl bir köşeye çekilip oturdum, kulağımı pamukla tıkayıp Allah! Allah! diyordum. Ne zaman uyku ve gaflet bastıracak olsa, elinde ateşten bir mızrak bulunan bir zenci mihrabın önünden görünüp heybetli bir şekilde **'Allah de!'** [EN'ÂM 6:91] diye haykırırdı. Sonuçta vücudumdaki bütün zerreler Allah, Allah diye haykırmaya başlamışlardı. (*Esraru't-Tevhid*, 27)

Naklederler ki, sözü edilen süre içinde Ebû Said yalnızca bir gömleğe sahipti. Ne vakit (vecd halinde bunu) yırtacak olsa üzerine bir yama dikerdi. Üzerindeki yırtık ve yamalı gömleğin ağırlığı yirmi batman olmuştu. Aralıksız olarak oruç tutar, her

akşam bir ekmekle orucunu açar, bu süre boyunca gece gündüz uyumaz, her namaz için gulseder, sahranın yolunu tutup orada ot yerdi. Babası onu arar, bulur, eve getirir, ama o yine kaçıp sahralara düşerdi.

Naklederler ki, şeyhin babası şunu anlatmıştı: "Ben evin kapısını zincirle sağlamca bağlar, Ebû Said'in yattığını anlamak için kulağımı ona verir, sonra artık uyumuştur kanaatine varınca ben de uyurdum. Bir gece yarısı uyandığımda Ebû Said'i yerinde göremedim. Kalktım, aradım, taradım, evde bulamadım, ama zincir olduğu gibi yerinde duruyordu. Birkaç gece uyurken kulağım hep kirişteydi. Tanyeri ağarırken içeri giriyor, yavaşça yatağa yatıyordu, ben de hissettirmeden onu gözetliyordum. O nereye gitse fark ettirmeden kendisini takip etmeye karar verdim. Nihayet bir ribâta vardı, oradaki bir mescide girip kapısını kapattı, arkasından sürgüledi. Dışardan bakınca mescidin bir köşesinde namaza durduğunu gördüm. Namazı bitirince mescidin bir köşesindeki bir kuyuya vardı, kuyunun ağzına bir ağaç koydu, bir iple ayaklarını o ağaca bağlayıp kendini baş aşağı kuyunun içine astı. Kur'ân okumaya başladı. Seher vaktine kadar hatmetti. Sonra dışarı çıkıp abdest almakla meşgul oldu. Ben eve dönüp âdetim üzere yattım, o da her gece yaptığı gibi gelip yatağına girdi. Sonra kalktım, kendimi ondan uzak tuttum, her zamanki gibi onu uyandırıp birlikte cemaatle namaz kılmaya gittik. Bundan sonra dikkat ettim, imkân nispetinde hep aynı şekilde hareket ettiğini gördüm, dervişlerin hizmetinde bulunur, onlar için dilenir ve kendileriyle sohbet ederdi."

Naklederler ki, şayet bir güçlüğü olacak olsa derhal hava ile yeryüzü arasından yürüyüp Serahs'a varır ve bu güçlüğü Pir Ebû Fadl'a sorardı. Bir gün Pir Ebû Fadl'ın müritlerinden biri pire, "Ebû Said yer ile gök arasından uçup geliyor," dedi. Pir, "Sen onu gördün mü?" diye sordu. Mürit, "Evet, gördüm," deyince, "Âmâ olmadan ölmeyeceksin," dedi. Gerçekten de mürit ömrünün sonuna doğru âmâ olmuştu.

Naklederler ki, Pir Ebû Fadl kendisinden hırka giysin diye Ebû Said'i Ebû Abdurrahman Sülemî'nin yanına göndermiş, o da Sülemî'nin hırkasını giyip tekrar Ebû Fadl'a dönmüştü. Ebû Fadl da, "Şimdi hal tamam oldu, Mîhen'e gidip orada halkı Hakka davet etmen gerekmektedir," demişti.

Naklederler ki, yedi yıl daha çöllerde vakit geçirmiş, bu süre içinde çöl otu yemiş ve vahşi hayvanlarla bulunmuştu. Bu süre içinde kendisinden öyle geçmişti ki, ne soğuk ne de sıcak onu etkiliyordu. Derken bir gün rüzgâr çıkmış, dehşetli bir fırtına kopmuştu, öyle ki şeyhe zarar vermesinden korkulmuştu. Şeyh, "Mutlaka bunda bir sır vardır," deyip mamur yerlere yöneldi, bir köyün kenarına vardı. Burada bir ev gördü, bir nine ile bir dede ateş yakmış yemek yapıyorlardı. Şeyh selam verdi

ve, "Misafir alır mısınız?" dedi. "Alırız," dediler. Şeyh içeri girip ısındı, bir şeyler yedi, dinlendi, sırtını duvara dayayıp kendinden geçti ve uyudu. Bu sırada, "Falan kimse şu kadar yıldır çöl otu yiyor ve kimse asla dünyadan böyle el etek çekmemiştir. Sonra (ona) dediler ki: Git, zira biz (sana) muhtaç değiliz, halkın arasına karış ki, gönüle senden bir huzur gelsin," diyen bir ses duydu. Sonra Mîhen'e dönünce birçok kimse tevbe etti, şeyhin komşuları bütün içkileri döktüler. İş o noktaya vardı ki, şeyh bu noktayı anlatırken, "Elimizden düşen karpuz kabuğunu halk yirmi altına satın alırdı. Bir kere eşeğimiz işeyince insanlar onu yüzlerine başlarına sürmüşlerdi, (bana ait şeyleri bu kadar mübarek sayarlardı)," demişti. Yine o, "Bütün kitapları toprağa gömmüş ve üzerine de bir dükkân inşa etmiştik, şayet bunları hibe etmiş veya satmış olsaydım, ondaki minneti görmekle meseleye (ve eski hale) dönmek imkân dahilinde bulunurdu. Bundan sonra bizi bize bıraktılar, oysa o vakit biz biz değildik. (Sonra hürmet gören o kişinin biz olmadığımız bize gösterildi.)"

[Mescidin köşesinden, **'Rabbin sana kâfi değil mi?'** [FUSSİLET 41:53] diye bir ses geldi. Bunun üzerine göğsümde bir nur çıktı, perdeler kalktı. Öyle ki, halk daha önce bizden kabul ettiği her şeyi bu sefer reddetmeye başladı, hatta iş o noktaya vardı ki, gidip kadının huzurunda kâfir olduğuma dair şahitlik yaptılar. Bu adam o kadar uğursuzdur ki, ayak bastığı yerde bir daha ot bitmez dediler. Derken bir gün mescitte oturuyordum, kadınlar dama çıkıp üzerime pislik döktüler. O sırada **'Rabbin sana kâfi değil mi?'** diye bir ses geldi. Durum öyle oldu ki, namazlarını cemaatle kılanlar, benim yüzümden cemaate devam edemez olmuşlar ve bu adam divane olmuş demeye başlamışlardı. İş o noktaya ulaştı ki, şehir halkından herkes bir avuç toprak alıp, oradan geçerken başıma dökmek için bekler dururdu. (*Esraru't-Tevhid*, 5:39) (Ben işte buydum.)]

Şöyle demişti: Şeyhlerin nakibi olan şeyh Ebû Abbâs Kassâb'a gitmemiz için bize yol göründü. Pir Ebû Fadl vefat etmişti, tam bir kabz ve can sıkıntısı içinde giderken tarlada çift süren ve adı Ebû Hasan Harakânî olan bir pir gördüm. Beni görünce şöyle dedi, "Varsay ki, Hak Teâlâ âlemi pirinç taneleriyle doldurmuştur. Sonra bir kuş yaratıp şu sözün yanışını (tasavvuf yolunun derdini) onun göğsüne koymuştur ve demiştir ki: Şu kuş âlemi bu pirinç tanelerinden temizlemedikçe sen muradına kavuşamayacaksın, bu yanış ve dert içinde kalacaksın, ey Ebû Said!" O bunu söyler söylemez kabzımız yok oldu, vakıamız halloldu ve sıkıntımız yok oldu.

[Naklederler ki, Ebû Said Amûl'de bulunan Ebû Abbâs Kassâb'ın yanına gelip bir süre orada kalmıştı. Ebû Abbâs ona kendi zaviyesinin karşısında bir hücre verdi. Şeyh daima bu hücrede bulunup mücâhede ve zikirle meşgul olur, gözünü kapının

deliğinden ayırmaz, buradan şeyh Ebû Abbâs'ın hallerini murakabe ederdi. Bir gece Ebû Abbhas kan aldırdı, damar(daki sargı) açıldı, elbisesine kan bulaştı. Koşarak hücreden çıkan Ebû Said damarına sargı sardı. Elbisesini alıp giysin diye kendi elbisesini onun yanına koydu, Ebû Abbâs'ın elbisesini temizleyip gece kuruttu. Ebû Abbâs'ın yanına getirdi. Ebû Abbâs, "Bu elbise senin olsun, sen giy," dedi. Sonra elbiseyi kendi eliyle Ebû Said'e giydirdi. Sabah olunca müritler şeyhin elbisesini Ebû Said'in üzerinde, Ebû Said'in elbisesini de şeyhin üzerinde görüp şaşırdılar. Ebû Abbâs, "Dün gece müjdeler geldi, cümlesi de bu Mîhenli civanmerde nasip oldu, hayırlı ve mübarek olsun," dedi. Sonra Ebû Said'e, "Geri dönüp Mîhen'e git, birkaç güne varır varmaz bu sancağı getirip senin evinin üzerine dikecekler," dedi. Şeyh bu işaretin hükmüyle yüzbin fetihle geri döndü. (*Esraru't-Tevhid*, 50)]

Naklederler ki, şeyhin riyazeti gayet çetindi, öyle ki evlenip çoluk çocuk sahibi olduğu vakit dahi amel ve riyazetle meşguldü. Bu konuda gayet ileri gitmişti, hatta demişti ki: "Bize gereken perdelerin tümüyle ortadan kalkması ve putun bütünüyle yok olması bir türlü gerçekleşmiyordu: Bir gece bir cemaatle birlikte evdeydim (meleklerin başları aşağı oldukları halde ibadet ettiklerini işittim, oğlum) Ebû Tâhir'in annesine söyledim. Ayağımı bir iple sağlam olarak bağladı, beni baş aşağı çevirdi, kendisi kapıyı kapatıp gitti. Ben de Kur'ân okudum, bu şekilde baş aşağı olduğum halde Kur'ân'ı hatmedeceğim dedim kendi kendime. Nihayet kan beynime hücum etti, gözlerimin yuvalarından çıkmasından korktum. Yine içimden, çaresiz bunu başa kadar götüreceğim. Bize bu söz (tasavvuf) gerek (bu meseleye aşina olmamız şarttır), göz olmuş olmamış fark etmez dedim! Gözden akan kan yere damlamıştı. **'Onlara karşı Allah sana kâfidir'** [BAKARA 2:137] ayetine gelmiştim. Derhal bu söz (manevi hal) indi, sır anlaşıldı, amaç gerçek oldu."

Diyor ki: Dibinde bir mağara olan bir dağ vardı, oradan aşağı bakanın ödü kopardı, oraya gidip nefsime, "Buradan düşecek olsan ölürsün, bu yüzden Kur'ân'ı baştan sona kadar okumadan uyumaman gerek," dedim. Ancak aniden secdeye vardım, uyku galebe çaldı, aşağıya düştüm. Bu sırada uyandım, kendimi havada buldum, aman ya Rabbi dedim. Hak Teâlâ beni (tekrar) dağın başına çıkardı.

Naklederler ki, şeyh bir gün söğüt ağacının altında konaklamış, çadır kurmuştu. Türk bir cariye ayaklarını ovuyordu, yastığının yanına da bir kadeh şerbet konulmuştu. Öte yandan sırtında abâ bulunan bir mürit sıcağın altında duruyor; sıcak müridin iliklerine işliyor, durmadan ter akıtıyordu, sıcak canına tak etmişti. Aklından, "Ya Rab! O kulun bu şekilde bir izzet ve naz içinde, ben kulun ise böyle mustarip, biçare ve âciz bir halde," diye bir fikir geçti. Şeyh derhal bunu bildi ve, "Ey ci-

vanmert! Şu gördüğün ağaçta, baş aşağı asılı olarak Kur'ân'ı seksen kere hatmettim (de bu dereceye öyle ulaştım, sen de biraz çile çek)" dedi. O müritleri işte böyle terbiye ederdi.

Naklederler ki, bir adı büyük, kendi küçük bir gencin yolu onun meclisine düşmüştü. Sözlerini işitince bu meselenin derdi eteğine yapıştı. Tevbe edip elindeki altınlarını, gümüşlerini ve sahip olduğu bütün serveti şeyhin yoluna koydu. Şeyh de aynı gün bunların hepsini dervişlere harcadı, ertesi gün için hiçbir şey kalmadı. Sonra gence, "Oruca, zikre devam! Geceleri de hep namaz," diye emretti. Bir yıl hela temizleme ve kerpiç kesme, diğer yıl hamamda külhancılık ve dervişlerin hizmetinde bulunma, üçüncü yıl kapıcılık yapma işiyle görevlendirildi. Halk onun zembilini doldurmaya büyük bir rağbet gösteriyorlardı. Zira inanılan birisi haline gelmişti. Bundan sonra halkın gözünden düştü, hor görüldü, kimse bir şey vermedi. Şeyh de müritlerine ona yüz vermeyin, yanınızdan kovun, kötü muamele edin, onunla oturup kalkmayın diye tembihlemişti. Genç çevresinden hep eza ve cefa görüyordu. Ama şeyhin ona karşı tavrı iyiydi. Ancak bir süre sonra şeyh de ona karşı kötü davranmaya, herkesin yanında sert konuşmaya, azarlamaya ve yanından kovmaya başladı. Durum bu şekilde sürüp gitti. Derken tesadüfen öyle oldu ki, peşpeşe üç gün kapı kapı dilendiği halde bir kuru üzüm tanesi dahi vermemişlerdi. Bu üç gün içinde hiçbir şey yememiş ve orucunu açmamıştı. Zira şeyh hangâhtan ona bir şey verilmemesini tembih etmişti. Dördüncü gün hangâhta semâ vardı, nefis yemekler hazırlanmıştı. Şeyh hizmetkârına, ona hiçbir şey vermeyin diye tembihlemiş, ayrıca dervişlere de, "O gelirse içeriye girmesine yol vermeyiniz," demişti. Sonra bu genç elinde boş bir zembil olduğu halde mahcup bir tavırla kapıdan içeri giriverdi. Üç günden beri aç kaldığından bitkin düşmüştü, kendini mutfağa attı, ama yol vermediler. Sofra kurulunca da sofrada yer ayırmadılar, ayakta kaldı. Şeyh de, sohbetindekiler de yüzüne bakmıyorlardı. Yemek yenilince şeyhin gözü ona ilişti ve, "Ey melun! Rezil, bedbaht herif, niçin bir iş tutmuyorsun?" dedi. Bunun üzerine bitkinliğine ve açlığına ek olarak genci tutup bir de dövdüler ve kapı dışarı attılar. Hangâhın kapısını yüzüne kapattılar. Genç halktan tamamıyla ümit kesmişti, mal ve itibar gitmiş, kimseye yaranamamış, dünya elden çıkmış, ama din ele geçmemişti. Binbir güçlük, yoksulluk ve meşakkatle harap bir mescide vardı, yüzünü toprağa koyup, "Rabbim! Nasıl kovulduğumu, hiç kimsenin beni kabul etmediğini, seninki dışında çalacak bir kapımın bulunmadığını ve senin dışında sığınacağım bir kimsenin kalmadığını biliyor ve görüyorsun!" diye içini döktü ve buna benzer sözler söyleyip sızlandı durdu, mescidin zeminini kanlı gözyaşlarıyla suladı. Tam bu sırada aniden ona o (manevi

ve ulvi) hal indi, aradığı devlet kendisine yüz gösterdi, mest olup istiğrak haline girdi. Şeyh hangâhta müritlerine, "Haydi, gidiyoruz, mumu (yakıp) kaldırınız," dedi. Şeyh ve dostları yola düşüp mescide vardılar. Yüzünü toprağa koymuş olan gencin gözlerinden yağmur gibi yaş aktığını gördüler. Genç şeyhi ve müritlerini görünce, "Ey şeyh! Başıma getirdiğin şu karışıklık ne böyle? Halimi nasıl bu şekilde darmadağınık ettin?" dedi. Şeyh, "Bu manevi ziyafetten senin tek başına yemen mi gerekiyor? Her ne bulduysan biz onda ortağız," dedi. Genç, "Ey şeyh! Bana yaptığın bütün o cefaları şimdi hatırlıyor musun?" dedi. Şeyh dedi ki: "Yavrum! Sen bütün halktan ümidi ve ilgiyi kesmemiştin, seninle Hudâ arasındaki perde Ebû Said'dir. Sende bu bir tek puttan başkasından eser kalmamıştı. Bu perde de ancak bu şekilde senden kalkabilirdi. Nefsin bu biçimde kırılabilirdi. Haydi, kalk ayağa, mübarek olsun!"

Şeyhin özel hizmetkârı Hasan Müeddib'in şunu anlattığı nakledilir: Bir tacirle birlikte Nişabur'daydım, şeyhin ününü ve sesini duyunca meclisine vardım. O sırada ben sûfileri inkâr ederdim. Şeyhin gözü bana ilişince, "Gel ki, saçının ucuyla görülecek işlerimiz var," dedi. Bir süre sonra meclis sona erince şeyh bir dervişten bir elbise istedi. Kendi destârımı vereyim diye kalbimden bir fikir doğdu. Sonra kendi kendime, bu destârı bana Amûl'den hediye olarak getirmişlerdir ve bunun değeri on altındır deyip o fikirden vazgeçtim. Şeyh aynı amaçla bir kere daha seslendi, kalbime tekrar aynı fikir doğdu, ama yine vazgeçtim. Aynı şey üçüncü defa tekrarlandı. Yanımda oturan biri şeyhe, "Ya Şeyh! Allah kula söz söyler mi?" dedi. Şeyh, "Taberistan işi bir destâr için Hak Teâlâ yanındaki şu insana üç kere söz söyledi. O ise, 'Bunu ona veremem, zira değeri on altındır, ayrıca bana Amûl'den hediye olarak getirilmiştir,' diyor," dedi. Ben bu sözü işitince titremeye başladım, şeyhin yanına varıp elbiseyi çıkardım, tevbe ettim, kalbimde hiç inkâr kalmadı. Sahip olduğum servetin hepsini şeyhin yoluna koydum, hizmet kemerini kuşanıp emrine girdim.

Bir pirin şunu anlattığı nakledilir: Gençliğimde ticaret için sefere çıkmıştım, kervancılıkta âdet olduğu gibi Merv yolunda önden gidiyordum. Uyku bastırınca yolun bir kenarına çekilip uyudum. Kervan geçip gitmiş, bense güneş doğana kadar uyuya kalmıştım. Oradan kalkıp harekete geçtim, ama yol tamamıyla kum çölünden geçtiğinden kervanın izini bulamadım. Biraz koştum, yolu şaşırdım ve dehşete kapıldım, kendime gelince bir tarafı tercih ettim (ve o yönde yürüdüm). Nihayet sıcak bastırdı, susuzluk ve açlık bende etkili olmaya başladı, artık yol yürümeye takat kalmamıştı. Ama sabrettim, akşam oldu, bütün gece yol yürüdüm, sabah olunca kır ve kupkuru bir sahraya vardım. Açlık ve susuzluk da son sınırına ulaştı. Sıcak bütün

şiddetiyle bastırdı. Ümidim kırıldı, ölümden başka çare olmadığı kanaatine vardım, sonra kendimi yüksek bir yere atmak için çabaladım. Sahranın etrafında göz gezdirdim, uzak bir yeşillik görünce gönlüm güçlendi. Oraya yöneldim, bir çeşmeden su içtim, abdest aldım, namaz kıldım. Sonlara doğru suya gelen biri belirdi; boyu uzun, derisi ak, sakalı uzun olup sırtında abâ vardı. Çeşmenin yanına gelip abdest aldı, namaz kıldı ve gitti. Kendi kendime, niçin onunla konuşmadım dedim. Sabrettim, adam ikindi namazı için tekrar gelince yanına varıp, "Ey şeyh! Allah hakkı için imdadıma yetiş. Nişabur'dan ve kervandan ayrı düştüm! Başıma şöyle şöyle haller geldi, elimden tut," dedim. Bu sırada bir arslanın çölden gelip şeyhin hizmetine girdiğini gördüm, şeyh ağzını arslanın kulağına koyup bir şeyler söyledi, sonra beni arslana bindirdi ve, "Kapat gözlerini, arslan nerede durursa orada in," dedi. Gözlerimi kapadım, arslan yola koyuldu, biraz gitti ve durdu. Ben de üzerinden indim. Gözlerimi açınca arslanın gitmiş olduğunu gördüm. Birkaç adım yürüyünce Buhara'yı gördüm. Bir günümü hangâhta geçirdim. Burada birçok kişi gördüm ve, "Ne oldu, niçin toplandınız?" diye sordum. "Şeyh Ebû Said (bu şehre) geldi," dediler. Ben de gittim, baktım ki, beni arslana bindiren adam Ebû Said'miş. Yüzünü bana çevirip, "Sağ olduğum sürece benim sırrımı hiç kimseye söyleme, zira viranede görülen mamurede anlatılmaz," dedi. O bu sözü söyleyince öyle bir haykırmışım ki, kendimden geçmişim!

Naklederler ki, şeyh Nişabur'a ilk defa geldiği günün gecesinde, Ebû Kâsım Kuşeyrî'nin sohbetine devam edenlerin otuzu rüyada güneşin yeryüzüne indiğini görmüşlerdi. Üstat Kuşeyrî de aynı rüyayı görmüştü. Ertesi gün şeyh Ebû Said gelmiş sözü yayılmıştı. Üstat onun meclisine gitmeyiniz diye müritlerine kanıt getirmişti. Şeyh Ebû Said şehre gelince onu rüyada gören Kuşeyrî'nin müritleri hep onun meclisine gittiklerinden üstadın gönlünde bir rahatsızlık doğmuş ve şeyhi ziyarete gitmemişti. Kuşeyrî bir gün kürsüde, "Benimle Ebû Said'in arasındaki fark şudur ki, Ebû Said Allah'ı seviyor, oysa Allahü Teâlâ Ebû Kâsım Kuşeyrî'yi seviyor. Sonra Ebû Said bir zerredir, bizse bir dağ!" dedi. Bu söz şeyhe anlatılınca, "Aslında biz hiçiz; dağ da, zerre de odur," dedi. Bu sözü üstada naklettiklerinde kürsüye çıkıp, "Her kim Ebû Said'in meclisine giderse (meclisimizden) ya terk olunur ya da kovulur," dedi. Aynı gece rüyasında Mustafa'yı (s.a.v.) yolda giderken gördü ve, "Ya Resulullah! Nereye gidiyorsun?" diye sordu. "Ebû Said'in meclisine gidiyorum, her kim onun meclisine gitmezse ya terk edilmiştir ve kovulmuştur," dedi. Üstat uykudan uyanınca hayretler içinde kaldı, şeyhin meclisine gitmeye karar verdi. Abdest almak için abdesthaneye gitti, elini elbisesinin dışından uzatıp öyle temizlik ve küçük

abdest sonrası tam arınma yaptı. Oysa (mahrem yerlerin görünmemesi için) eli elbisenin dışından uzatıp küçük abdest sonrası tam arınma yapmak sünnete uygun değildir. Sonra kalkıp cariyeye, "Kalk, dizgini ve eğeri sil ve temizle," dedi. Sabah olunca atına binip şeyhin meclisinin yolunu tuttu. Yolda giderken birbirleriyle uğraşan ve boğuşan köpekler gördü ve, "Ne oluyor?" diye sordu. Bu soruya, "Buraya garip bir köpek geldi, mahallenin köpekleri ona hücum edip üzerine çullandılar," cevabını aldı. Bunun üzerine şeyh kendi kendine, köpeklik yapmamak gerek, garibe saldırmamak, garibi okşamak gerek. Baksana ben nasıl şeyhin huzuruna gidiyorum diye düşündü. Üstat meclisin kapısından içeri girince halk şaşırdı. Üstat şöyle bir göz atınca şeyhin o (manevi) saltanatını ve azametini gördü. "Bu adam erdem ve ilimce benden ileri değil, muamelede de başabaşız, acaba bu ağırlama ve ikramı nereden bulmuş?" diye aklından bir fikir geçti. Firasetiyle bunu bilen şeyh ona dönüp, "Ey üstat! Bu hali, efendi, sünnete uygun olmayan bir tarzda vücudunu tutup küçük abdest sonrası tam arınma yapa yapa cariyesine, 'Kalk, dizgini ve eğeri sil,' dediği zaman talep ederler," dedi. Bunun üzerine birden üstadın iradesi elden gitti, hoş bir hal kendisini kapladı. Şeyh de kürsüden inince doğru üstadın yanına vardı, birbirini kucakladılar. Böylece üstattaki inkâr hali ortadan kalktı, ikisi arasında karşılıklı ziyaretler oldu (dostça ilişkiler kuruldu). Hatta üstat bir kere kürsüde, "Her kim Ebû Said'in meclisine gitmezse terk edilir ve kovulur. Gerçi daha önce bunun tersini söylemiştim, ama şimdi böyle söylüyorum," dedi.

Naklederler ki, üstat Ebû Kâsım Kuşeyrî semâya inanmazdı. Bir gün şeyhin hangâhının önünden geçerken içerde semâ yapılıyordu. "Bu şekilde baş açık, yalınayak dönenlerin adil ve dürüst kişiler olmaları şeriata göre bâtıldır, şahitlikleri dinlenmez," diye aklından geçirdi. Şeyh derhal gönderdiği biri aracılığıyla ona, "Sen bizi şahitler safında ne zaman gördün ki, şahitliğimiz saygın olsun veya olmasın," dedi.

Naklederler ki, üstat Ebû Kâsım'ın karısı şeyh Ebû Ali Dekkâk'ın kızıydı. Şeyhin meclisine gitmek için üstattan destur istedi. O da, "Olur, ama senin kim olduğunu kimsenin tahmin etmemesi için yüzüne bir peçe çek," demiş. Kadın şeyhin meclisine gelip damda kadınlar arasında oturdu. Şeyh, "Bu sözü Ebû Ali Dekkâk'tan işittim, onun parçalarından bir parça şimdi buradadır," diye söze başladı. Bunu işiten hanım kendinden geçip damdan düştü. Şeyh, "Ya Rab! Bu hanımı damda olduğu yere iade et," der demez kadın havada asılı kaldı, derken öbür kadınlar yetişip kendisini dama çektiler.

[Naklederler ki, Nişabur'da Ebû Hasan Tûnî derler bir imam vardı. Şiddetle şeyhin aleyhinde bulunur, hatta ona lanet okurdu. Şeyh Nişabur'dayken bir kere bile

hangâhının bulunduğu mahalleye uğramamıştı. Bir gün şeyh, "Atı eyerleyiniz, Ebû Hasan Tûnî'nin ziyaretine gideceğim," dedi. Bir cemaat onun bu ziyaretini, şeyh kendisine lanet yağdıran birini ziyarete gidiyor düşüncesiyle kalben tasvip etmemişlerdi. Ama yine de şeyh bir cemaati yanına alıp yola çıktı. Yolda bir inkârcı ortaya çıkıp şeyhe lanet edince oradaki topluluk onu dövmeye kalkıştı. Ama şeyh, "Siz rahat olun, zira Allah bu lanet nedeniyle ona rahmet edecektir," dedi. Oradakiler, "Bu nasıl olur?" deyince şeyh, "O bizim bâtıl üzere olduğumuzu sanıyor ve Allah rızası için bu bâtıla lanet okuyor," dedi. O inkârcı bu sözü işitince şeyhin bindiği atın ayaklarına kapandı, tevbe etti. Şeyh, "Gördünüz mü, Allah için yapılan lanet nasıl etkili, ne güzel sonuç veriyor!" dedi. Sonra şeyh yolda giderken, "Şeyh seninle görüşmeye geliyor," diye Ebû Hasan'a haber saldı. Görevli derviş haberi Ebû Hasan Tûnî'ye ulaştırınca adam nefret edip, "Onun yanımda ne işi var? Onun kiliseye gitmesi gerek, çünkü yeri orasıdır," dedi. Derviş geri gelip durumu şeyhe haber verdi. Bunun üzerine şeyh atın dizginlerini çevirdi ve, "Bismillâh, öyle olsun, pirin emrini yerine getireyim," deyip kiliseye yöneldi. Kendi ayinleri için toplanmış Hıristiyanlar şeyhin geldiğini görünce acaba ne iş için geldi diye şeyhin çevresinde toplandılar. Kıbleleri yönünde İsa ve Meryem'in resimleri vardı. Şeyh bu resimlere baktı ve, "İnsanlara, **'Allah'ı bir yana koyup beni ve annemi ilah edinin, sen mi dedin?'** [MÂİDE 5:116] Eğer Muhammed'in dini hak ise şu anda ikisi de Allah'a secde etsin," diye resimlere hitap etti. Bu iki resim derhal yüzleri Kâbe'ye olacak şekilde yere düştü. Hıristiyanlar feryat ettiler. İçlerinden kırk kişi zünnarı kesip imana geldi. Şeyh yanındaki cemaate dönüp, "Her kim bir pirin işaretiyle hareket ederse o pirin feyzi ve bereketiyle böyle sonuçlar doğar," dedi. Bunu Ebû Hasan'a naklettiklerinde kendisinde muazzam bir (manevi) hal baş gösterdi ve, "Beni şu sedyeye koyup şeyhe götürünüz," dedi. (Bitkin bir halde olduğundan) sedyeye koyup şeyhe götürdüler. Bir nara atıp şeyhin eline ve ayaklarına kapandı, tevbe etti ve şeyhin müridi oldu. (*Esraru't-Tevhid*, 101)

Naklederler ki, Nişabur'da oturup şeyhi inkâr eden Kadı Said şeyhin, "Bütün âlem kanla dolsa (herkes katıksız haram yese) yine de biz haram yemeyiz," dediğini duymuş. Şeyhi imtihan niyetiyle bir gün birbirine çok benzeyen, ama biri helal, öbürü haram parayla satın alınan iki oğlak kızarttırıp şeyhe göndermiş, kendisi de önceden onun yanına gitmiş. Bu arada kızarmış oğlakları götüren hizmetkârın karşısına tesadüfen iki sarhoş Türk çıkıp üzerinde haram parayla satın alınan oğlağın bulunduğu tepsiyi zorla alıp gitmişler. Kadının adamları hangâhtan içeri girip kızarmış bir oğlağı şeyhin önüne koydular, kadı (hışımla) onlara bakıp öfkelenmiş. Şeyh, "Ey

kadı, boşuna uğraşma, mundar olan köpeklere varır, helal olan da helal yiyenlere," deyince kadı mahcup oldu ve onun aleyhinde bulunmaktan vazgeçmiş.

Naklederler ki, bir gün şeyh yere düşüp sızmış bir sarhoş görmüş ve, "Ver elini bana," demişti. Ayyaşın, "Ey şeyh! Git şuradan, zira elden tutmak senin kârın değil, biçarelerin elinden tutan Allah'tır," demesi şeyhi mestetmişti.

Naklederler ki, şeyh bir müridiyle sahraya çıkmıştı. Bu sahrada insan yiyen kurtlar vardı. Aniden bir kurt şeyhe hücum edince mürit yerden kaptığı taşları kurda atmaya başladı. Şeyh ona, "Ne yapıyorsun? Bir can için bir canlıya baskı yapılamaz ki," dedi.

"Eğer sekiz cennet Ebû Said'in yokluk zerrelerinden yalnızca bir zerresinin karşısında bulunsa tamamen yok ve hiç olurdu."

["Bütün zerreler sayısınca Allah'a yol vardır. Ama bir insanın rahata erdirilmesi (ve gönlünün neşelendirilmesi) için yapılan çalışmadan daha iyi ve daha kestirme hiçbir yol yoktur ve biz bulduğumuzu bu yolla bulduk!" (*Esraru't-Tevhid*, 302)]

Naklederler ki, dervişin biri şeyhe, "Onu nerede arayayım?" diye sordu. Şeyh, "Nerede aradın da bulamadın ki? Şayet arama yoluna içten bir biçimde bir adım atacak olsan, nereye baksan Onu görürsün," diye karşılık verdi.

Naklederler ki, şeyh ölümüne yakın bir zamanda şöyle demişti: "Bize haber verildi ki, buraya gelen şu adamlar arada seni görüyorlar, şimdi biz seni aradan çıkaracağız ki, buraya gelenler bizi görsünler."

"Biz gidiyoruz ve size şu üç şeyi miras bırakıyoruz: Silip süpürme, yıkama, sohbet!"

"Yarın yüzbinlerce amelsiz kişi olacak, ama Allah onları affeder," deyince sordular: "Bunlar kimlerdir?" Cevap verdi: "Biz konuşurken başlarını sallayanlar!"

Naklederler ki, birkaç söz daha söyledi ve başını önüne eğdi, kaşları aşağı düştü, bütün cemaat ağlıyordu. Sonra ata binip gece ve gündüz halvet yaptığı bütün yerlere varıp veda etti.

[Naklederler ki, şeyhin oğlu Ebû Tâhir mektebe gitmekten şiddetle nefret eder ve mektepten kaçardı. Bir gün şeyh, "Her kim dervişlerin bana misafir olarak geldikleri haberini getirirse onun her arzusunu yerine getireceğim," demişti. Bu sözleri işiten Ebû Tâhir hangâhın damına çıktı, dervişlerden bir cemaatin geldiğini görünce durumu şeyhe haber verdi. Şeyh, "Dile dilediğini," dedi. Ebû Tâhir, "Beni medreseye göndermemeni dilerim," dedi. Şeyh, "Peki, gitme," dedi. Ebû Tâhir, "Hiç mi gitmeyeyim?" deyince şeyh başını önüne eğip düşündükten sonra, "Evet, gitme, ama Fetih suresini ezberle," dedi. Bu tekliften hoşlanan Ebû Tâhir Fetih suresini ezberle-

di. Şeyhin vefatından sonra bir hayli zaman geçmişti. Ebû Tâhir'in çok borcu vardı, kalktı Nizamülmülk'ün hâkimi bulunduğu İsfahan'a gitti. Nizamülmülk onu anlatılamayacak şekilde ağırladı ve ikramda bulundu. O vakit sûfileri şiddetle reddeden bir Alevi (ve seyyid) vardı. "Öyle bir topluluğa mal veriyorsun ki, abdest almasını dahi bilmiyor. Şer'i ilimlerden haberleri yok, bunlar şeytanın elinde oyuncak olmuş bir avuç cahil kimselerdir," deyip Nizamülmülk'ü eleştiriyordu. Nizamülmülk ona, "Sen ne diyorsun? Bunların her şeyden haberleri vardır ve daima da din işleriyle meşguller," diye karşılık veriyordu. Alevi, Ebû Tâhir'in Kur'ân bilmediğini işitmişti. Nizamülmülk'e, "Bugün sûfilerin en iyisinin Ebû Tâhir olduğunda görüş birliği vardır ve o Kur'ân bilmez," dedi. Nizamülmülk, "Peki, kendisini buraya çağıralım, senin seçeceğin bir sureyi okumasını teklif edelim," dedi. Ebû Tâhir'i büyük kişilerin ve sûfilerin huzuruna getirdiler. Nizamülmülk Aleviye, "Hâce Ebû Tâhir'in hangi sureyi okumasını istiyorsun?" diye sordu. Alevi, "Fetih suresini," deyince Ebû Tâhir bu sureye başladı; okuyor, nara atıyor ve ağlıyordu. Surenin sonuna gelindiğinde Alevi mahcup, Nizamülmülk memnun olmuştu. Nizamülmülk, "Bu ağlamanın ve haykırışların nedeni neydi?" diye sordu. Ebû Tâhir kendisiyle babası arasında geçen olayları baştan sona kadar anlattı. Nizamülmülk, "Bir kişi ki bundan yetmiş yıl önce, vefatından sonra kendi evlatlarında bir gedik ve yara açılacağını görür ve bu gediği onarırsa, o kişinin derecesinin ne olduğuna dikkat edin!" dedi. Bundan sonra onun inancı daha da arttı. (*Esraru't-Tevhid*, 373)]

Şeyh Ebû Ali Buharî'nin şunu anlattığı nakledilir: Rüyamda şeyhi bir taht üzerine oturmuş gördüm ve, "Allah sana nasıl muamele yaptı?" dedim. Güldü, üç kere başını salladı ve dedi ki: "Ortaya bir top attı, rakibin elindeki çevganı alıp kırdı, sonra dilediği gibi topa oradan bu yana, buradan o yana doğru vurdu!"

Ve's-selâm ve'l-ikram.

ŞEYH EBÛ FADL HASAN

Emanette kâmil, diyanette âmil, sürçmesi olmayan aziz, aksaması bulunmayan hatırlı zat, vatan sevgisiyle yanan şeyh Ebû Fadl Hasan (r.a.) zamanın biriciği, âlemin latifi olup takvada, muhabbette, manada ve fütüvvette yüksek bir derecesi vardı. O kadar keramet ve firaset sahibi kimse yoktu, marifetler ve hakikatler konusunda parmakla gösterilirdi. Serahs'ta bulunurdu. Ebû Said Ebû'l-Hayr'ın şeyhi oydu.[1]

Naklederler ki, ne vakit şeyh Ebû Said'de bir kabz hali olsa, "Hacca gideceğim, atı eyerleyiniz," der ve pirin mezarına varır, bu kabz hali yok olana dek orasını tavaf ederdi. Ayrıca şeyh Ebû Said nafile olarak hacca gitmeyi düşünen her müridini şeyh Ebû Fadl'ın türbesine gönderir ve, "O toprağı ziyaret et, yedi defa çevresini tavaf et, ta ki muradın gerçek olsun," derdi.

Şeyh Ebû Said'e (kaddesallahü sırrehu) sormuşlar: "Bu muazzam devleti nerede buldun?" "Bir akarsu kenarından gidiyordum, şeyh Ebû Fadl ise öbür tarafta yürüyordu. Gözü üzerimize düştü, bu devlet tümüyle oradandır!"

İmam Harâmî'nin şunu anlattığı nakledilir: Küçüklüğümde yaprak ve dal kırmak için bir dut ağacına çıkmıştım. Şeyh Ebû Fadl oradan geçti ve beni görmedi. Anladım ki kendinden geçmiş, gönlüyle Hakkın huzurundadır. Ferahlık halinin gereği başını semaya çevirip, "Ya Rab! Bir yıldan fazla oldu, başımı tıraş ettirmem için bana zırnık vermedin! Dostlara böyle mi muamele edilir?" der demez ağaçlardaki bütün dal ve yaprakların altına dönüştüklerini gördüm. Bunun üzerine, "Acayip iş! Bütün içten sözlerimiz başka bir yere gidiyor, gönül rahatlığıyla sana bir şeyler söyleyemiyoruz," dedi.

Şair demiş ki: "Eğer ben sarhoşluktan bir söz söyledimse sen neden deveyi kervanımıza kattın! (Hemen dediğimi yaptın?)"

Naklederler ki, Serahs'ta namaz kılmayan bir meczup vardı. "Neden namaz kılmıyorsun?" dediklerinde, "Nerede su?" diye cevap verdi. Bunun üzerine elinden tutup bir kuyunun başına getirdiler ve su kovasını da kendisine gösterdiler. Onüç gün eli kova üzerinde kaldı. Şeyh Ebû Fadl, "Onun evde olması gerekir, zira o şeriat

---

1 Hal tercümesi için bkz. Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 270, 299, 345; Câmî, *Nefahâtü'l-Üns*, 324.

(hükümlerini yerine getirme halinden Allah tarafından) uzaklaştırılmıştır," dedi.

Naklederler ki, bir gün şeyh Lokman Serahsî, Ebû Fadl'ın yanına geldi. Elinde bir fasikül gördü ve, "Bu fasikülde ne arıyorsun?" diye sordu (ve çıkıştı). Ebû Fadl, "Terk konusunda senin aradığın şeyin aynısını, yani sen kitap okumayı terk ederek neyi arıyorsan ben de kitap okumakla Onu arıyorum," diye cevap verdi. Ebû Fadl, "Ne arıyorsun diye sorduğuna göre ihtilafı gören sensin. Sekr halinden sahv haline gel, sahv halinden de bez ki ihtilaf ortadan kalksın ve benimle senin neyi aradığımızı anlamış olasın!"

Naklederler ki, şeyh Ebû Fadl'ın yanına gelen biri ona, "Akşam rüyada senin öldüğünü ve naaşının da bir teneşir üzerine konulduğunu gördüm," dedi. Şeyh, "Sus! Çünkü o rüyada sen kendini görmüşsün, zira onlar asla ölmezler. Dikkat ediniz, Allah'la yaşayanlar hiç ölmezler!" dedi.

Ebû Said Ebû'l-Hayr'ın Serahs'tayken Pir Ebû Fadl'a şöyle dediği nakledilir: " **'O, onları sever, onlar da Onu'** [MÂİDE 5:154] ayetinin tefsirini senin sözlerinden dinlemeyi arzu ediyorum." "Gece karanlık basınca açıklayayım, zira gece sır perdesidir," dedi. Gece olunca, "Sen oku ben de vaaz edeyim," dedi. **"Onlar Onu sever, O da onları"** ayetini okudum. Sabaha kadar bu ayeti yediyüz türlü tefsir etti, hiç yineleme yoktu, tefsirler birbirine benzemiyordu. "Gece bitti, ama hâlâ hüzün ve neşeden söz etmiş ve sözlerimiz bitmiş değildir," diyordu. "Sır nedir?" dedim. "Sensin (senin senliğin, yani hüviyetindir)," dedi. "Sırrın sırrı nedir?" dedim. "Yine sensin," dedi.

Naklederler ki, yağmur için dua et dediklerinde o gece muazzam bir kar yağmıştı. Ertesi gün, "Ne yaptın böyle?" dediklerinde dedi ki: "Tarhana (soğuk aş) yedim," dedi. Ben kutubum, ben soğuyunca üzerimde dönen âlem tümüyle soğur demek istedi.

Nakledildiğine göre ona, "Şu sultan için dua et (de ölsün veya) iyi olsun, zira haksızlıklar oluyor," dediler. Biraz düşündü, sonra, "Böyle bir söz söylemek çok basit geliyor bana, yani siz ortada onu mu görüyorsunuz? Geçmişi mi anıyor, geleceği mi düşünüyorsunuz? Siz vakte ve hale bakın!"

"Hakikat iki şeydir: Güzel bir tarzda Allah'a ihtiyaç duyma; bu kulluğun usulündendir. Güzel bir tarzda Allah'ın Resul'ünü örnek alma; nefsin bunda hiç nasibi ve rahatı yoktur."

Naklederler ki, ölmek üzereyken kendisine, "Seni falan yerde toprağa vereceğiz. Zira şeyhlerin ve ulujların mezarları oradadır," dediklerinde şöyle dedi: "Asla! Ben kim oluyorum da öyle bir zümrenin civarında toprağa veriyorsunuz! Ben sarhoşların ve hokkabazların gömülü oldukları şu tepenin doruğunu isterim. Beni onların

yanında toprağa veriniz. Zira bunlar Onun rahmetine daha yakındırlar. Çünkü suyu daha çok susamışlara verirler!"

Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

İMAM MUHAMMED BÂKIR

Muamele ehlinin delili, müşahede erbabının burhanı, Peygamber evladının imamı, Ali ahfadının seçkin siması, zahir ve bâtın sahibi Ebû Cafer'le başlanmasının gereği olarak sonlarını da aynı taifeyle bitirmek gerekmiştir.[1]

Derler ki, Muhammed Bâkır'ın künyesi Ebû Abdullah olup Bâkır diye çağırırlardı. İnce bilgiler, latif işaretler ona vergiydi. Parlak deliller ve apaçık harikalar olarak meşhur kerametleri vardı. **'Kim tâğutu reddedip Allah'a inanırsa ...'** [BAKARA 2:256] ayetinin tefsirinde şöyle buyurduğu nakledilir: "Hakkı düşünmekten alıkoyan her şey senin Tâğut'undur [Allah'tan başka tapılan her şey, şeytan]. Bu yüzden dikkat et, hangi perdeyle perdelenmişsen o perdeyle ondan geri kalmışsın. O halde o perdeyi kaldır ki, ebedi keşfe ulaşasın. Unutma ki perdelenmiş olan (ilahi cemâli temaşadan) menedilmiştir. Menedilenin de yakınlık davasında bulunmaması gerekir."

Naklederler ki, has dostlarından birine geceyi nasıl geçirdiğini sordular. Dedi ki: Gecenin bir kısmı geçtikten ve virdlerini bitirdikten sonra yüksek sesle şöyle der: "Ya İlahi! Ya Rabbi! Gece geldi, hükümdarların tasarrufta bulunma yetkileri son buldu. Yıldızlar göründü, halk uyudu, insan sesi kesildi. Ahali Emevilerin kapısından uzaklaşıp kendi zorunlu ihtiyaçlarını gizli tuttu ve Emevioğulları evlerine çekilip uyudu, kimse içeri girmesin diye kapılarına da bekçiler kondu. Onlara ihtiyacı olanlar isteklerinden vazgeçti, ihtiyaçlarının onlar tarafından görülmesinden ümit kesti. Ya Rab! Sen Hayy, Baki ve Basîr'sin, uyumak senin için mümkün değil, seni bu sıfatlarla tanımayan hiçbir nimeti ikrar etmemiştir. Sen öyle bir Rabsin ki, istek sahibini reddetmen senin için caiz olmaz, müminlerin biri sana dua edecek olsa dergâhından eli boş çevirmezsin. Ya İlahi! Ölümü, mezarı ve hesabı hatırlayınca senden nasıl dünyayla ilgili bir nasip isteyebilirim? Ölüm vaktinde azabı olmayan bir rahatı ve hesap günü cezasız bir hayatı senden niyaz ediyorum!"

Muhammed Bâkır bunları söyler ve ağlardı. Nihayet bir gece birisi ona, "Efendim, ne zamana kadar bunları söyleyeceksin?" dedi. Cevap verdi: "Ey dost! Yakub'un (a.s.) bir oğlu kayboldu, gözlerine ak düşene kadar ağladı. Bense ecda-

---

1 Hal tercümesi için bkz. Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb,* 169; Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Düriyye,* II:164; *İslam Ansiklopedisi,* VIII:47.

dımdan on kişiyi, yani Hüseyin'i ve onun yanındakileri kaybetmişim. Bunların uğruna en az gözlerime ak düşene kadar ağlamayayım mı?" Bunu der demez canını Hakka teslim etti.

Bu münâcâtın Arapça olan metni gayet açıktır, sözü uzatmamak için manasını Farsça naklettim. Uğur getirsin diye onu anlatarak kitabı bitirdim.

Allah ondan da, seleflerinden de razı olsun. Bizleri kendisiyle ve ecdadıyla birlikte diriltsin. Âmin. Ya Rabbe'l-âlemin! Mahlukatın en hayırlısı olan Muhammed'e ve bütün hane halkına salât eyle. Ey rahmeti bol olanların en merhametlisi! Rahmetinle bizi kurtuluşa erdir!

TASAVVUF TERİMLERİ

Abd: (ç. *ibâd*, *a'bâd*, *abîd*) Kul, bende. Allah'ın özel hitabına ve inayetine sahip olan ermiş.

Abdal: (ç. *abdalân*) Veli, ermiş. *Abdalan-ı Rum*: Rum velileri. Anadolu'nun fethini takip eden çağlarda Doğudan, özellikle Horasan'dan Anadolu'ya gelen dervişler.

Âbit: (ç. *ubbâd*) Çok ibadet eden; işi gücü ibadet ve tâat olan; ibadetle kurtuluşa (fevz, necat, felâha) ereceğine inanan.

Adalet: İstikamet; ifrat ile tefrit arasındaki yol, itidal.

Afet: (ç. *âfât*) Felaket, bela; işlenen günahlar. Dilin afeti yalan söylemek, gözün afeti harama bakmak, kulağın afeti dedikodu dinlemektir.

Agâh: (ç. *agâhân*) Uyanık, dikkatli. Gaflet halinde olmayan, bilinçli bir şekilde Allah'ı zikreden.

Ahâd: Tek; Allah'ın zatının ismi. *Ahâdiyetü'l-cem*: Çokluğa zıt olmayan teklik. *Ahâdiyetü'l-kesret*: İçinde nispi çokluk düşünülen teklik ve birlik. *Ahâdiyetü'l-ayn*: Özdeki teklik, cemü'l-cem.

Ahî: (ç. *ahiyyân*) Kardeş, fütüvvet ehlinden olan; sûfi, er, alp-er.

Ahit: (ç. *uhûd*) Söz verme. Allah'ın emir ve yasaklarına uyacağına dair kulun Rabbine söz vermesine misak, müridin şeyhine bağlı kalacağına dair söz vermesine ise ahit, muahede veya bîat veya mubayea denir.

Ahvâl: Haller (bkz. *hal*).

Akıl-Âkil: Us-uslu, hûş-hûşyâr. İnsanı günahtan uzaklaştıran ve ibadete yönelten idrake akıl, bu idrake sahip olana da âkil denir.

Akit: (ç. *ukûd*) Düğüm, inanç, bağlama, azmetmek, karar vermek, niyet etmek, muahede.

Âlem: (ç. *avâlim*, *âlemîn*) Özel şartları bulunan çevre. *Emir âlemi*: Ruh, gayb, latif, lâhûtî, melekût, manevi ve nurlu âlem. *Halk âlemi*: Maddi, zulmani, nusuti, kesif, cisim, mülk ve şahadet âlemi.

Âlim: (ç. *ulema*) Şer'i ve zahiri ilimleri bilen ve ilmine dayanarak konuşan.

Âmâ: Körlük; teklik mertebesi.

Ankâ: Efsanevi bir kuş.

Araf: Cennet ile cehennem arasında bir yer, seyretme yeri. Sıfatları tecelli eden Hakkı tecelli ettiği mazharda ve yerde temaşa etme makamı.

Araz: Kendi kendine değil, başkasıyla var olan geçici varlık.

Arif: (ç. *urefâ*, *ârifân*) Allah'ı, sıfatlarını, fiillerini ve isimlerini keşf ve müşahede yoluyla tanıyan. *Ârif-i billâh*: Allah hakkında marifet ve irfan sahibi olan, kâmil insan, hikmete ve esrara aşina olan, fenâ mertebesine eren, veli (bkz. *marifet*).

Âsitâne: Kapı eşiği; tekke, dergâh; en büyük tekke şeyhinin gömüldüğü yer. Ayrıca bkz. dergâh, zaviye, ribât, savmaa, hangâh, müseycid.

Asl: (ç. *usûl*) Kök, temel, tevhit, marifet, yakîn ve ihlas.

Âşık: (ç. *uşşâk*, *âşikân*) Allah âşığı, veli, Allah'ı çok seven.

Aşina: Tanıdık, bildik; Hakkı bilen, hakikate vâkıf olan, tasavvufî hayatı yaşayarak bilen.

Aşk: Allah sevgisi, Allah'ı şiddetli sevme.

Atâ: Hediye, ihsan; Hakkın halka olan her çeşit bağışı ve lütfu.

Âtşân: Susuz, teşne; arifin Hakkı tanımaya, âşığın Onu daha çok sevmeye susaması hali.

Ayn: (ç. *a'yân*) Bizatihi var olan, kendi kendine mevcut olan, araz olmayan.

Ayn-ı sâbite: (ç. *a'yân-i sâbite*) Varlıkların Allah'ın ilminde sabit olan ezeli hakikatleri, var olmadan önce varlıklar hakkındaki Allah'ın ilmi; idea, örnek.

Aynü'l-cem: Kâinatta yalnızca Allah'ın iradesini ve fiilini görmek.

Âzâdegî–Âzâd: Hürriyet-hür. Nefsine ve çıkarına esir; şeytana mahkûm olmamak, yalnızca Allah'ın kulu olmak.

Bâdi: (ç. *bevâdî*) Ortaya çıkan, tecelli halinin başlangıcı; görünen.

Bahrî: Deryaya mensup, derya gibi dini hal ve hisler içinde olan; istiğrak halinde olan.

Basiret: Kutsiyet nuruyla aydınlanan kalbin kazandığı kuvvetle eşyanın mahiyetini ve içyüzünü görmesi. *Kuvve-i kudsîye* ve *âkıle-i nazariye* de denir; kalp gözü, ilham, firaset.

Bast-Kabz: İnbisât-inkibâz, yayılma-toplanma, sevinme-sıkılma, ferahlama-hüzünlenme, genişleme-daralma, açılma-kapanma halleri. Zihin ve kalbin açılması, verimli ve doğurucu hale gelmesi veya kapanması ve kısırlaşması halleri.

Bâtın: İç, kalp, derûn, zamîr, vicdan, ruh, sır. *İlm-i bâtın*: Tasavvuf.

Bediha: (ç. *bevâdih*) Açık, aniden gelen tecelli.

Bedihî: Apaçık bilgi, delile muhtaç olmadan elde edilen ilim.

Beka: Var olmak, devam etmek, kötü huyları terk ederek iyi huylar edinmek, insanların ve diğer şeylerin kuvvet ve etkilerini görmeyip hep Allah'ın kuvvet ve etkisini görmek, Allah'tan başka bir şeyi görmemek. *Beka billâh*: Allah'la var olmak. *Beka ba'de'l-fenâ*: Fenâdan sonra doğan beka (bkz. *fenâ*).

Bela: İbtila, ihtibar, imtihan, deneme; Allah'ın kulunu denemesi, sınaması.

Bendegî-Bende: Kulluk-kul. Hakka kul olmak (bkz. *ubûdiyet*, *âbit*, *abd*).

Berk: Şimşek. Kula gelen ilk parıltılar. Berk, Allah'ta seyr için insanı Rabbine yakın olma haline yöneltir.

Berzah: Geçiş mıntıkası, soyut mana âlemi ile somut âlem arasındaki yer; köprü âlem. Bu âlemde ibadet ve ameller kendilerine uygun şekiller alır.

Beyza: Beyaz, ak; ilk akıl.

Bid'at: Hz. Peygamber zamanında olmadığı halde sonradan dine giren ve dinden sayılan konular.

Bigâne: Yabancı, münkir; tasavvufa karşı olan, ondan anlamayan.

Bu'd–Kurb: Uzaklık–yakınlık, Allah'a, emirlerine ve rızasına uzak (*bu'd*) veya yakın (*kurb*) olma hali, muhalefet veya uyma hali.

Buhl: Cimrilik.

Buhlul/Behlûl: Yarı deli, yarı veli. Bunlara *ukelây-ı mecânin* (akıllı deliler), *meczup* ve *mecnun*,

divane adları da verilir.

Büdelâ: Ricâlü'l-gaybden yedi kişi, yediler; başka bir yere vardığı halde bedeni eski yerinde kalan kişiler.

Cân: Ruh, nefs; dost, dost; Hak.

Ceberût: Azamet âlemi.

Cefa-Sefa: Eziyet-neşe.

Celâl: Allah'ın azamet, izzet, kibriya ve kahra işaret eden sıfatları.

Celvet: İlahi sıfatlara sahip olan kulun halvetten çıkması, toplumda bulunması hali.

Cem ve Fark: Toplanma-dağılma, vahdet-kesret. Cem, Hakka ait olan; fark kula ait olandır. Cem, kulun kazandığı; fark Hakkın ihsan ettiğidir. Cem, her şeyi Allah'la kaim görmek; fark, eşyayı Allah'tan ayrı, fakat Allah'a ait olarak görmektir. *Cemü'l-Cem*: Tamamen kendinden geçmek ve Allah'tan başka bir şey görmemek; vecd ve istiğrak hali. *Fark-ı sânî*: Cem halinden sonra insanları irşat ve terbiye etmek için kendine gelmek, sahv ve temkin hali. *Aynü'l-Cem*: Bütün irade, kuvvet ve fiilleri Allah'tan görmek, Allah'tan başka bir şeyde bir irade, fiil, etki ve kuvvet görmemek; *lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh* demek.

Cemâl: Allah'ın lütuf, ihsan ve merhametine işaret eden sıfatları (bkz. *tecelli*).

Cemiyet-Tefrika: Hâtırın, aklın ve kalbin derli toplu ve huzurlu olması – dağınık ve huzursuz olması.

Ceres: Kahr türünden kalbe gelen ilahi hitabın özeti.

Cezbe: Çekmek, Allah'ın kulunu huzuruna getirtmesi; vecd hali. *Meczup*: Cezbeye tutulan, cezbeli, vecd ve istiğrak halinde olan, bir anda bütün hal ve makamları geçerek külfetsizce vuslata eren, ilahi huzura cezb ve celbedilen.

Cihat: Savaş, harp, kavga, dövüş; nefs ve şeytanla savaşmak. *Cihad-ı asgar*: Kâfirlere karşı açılan savaş. *Cihâd-ı ekber*: Nefse karşı açılan savaş (bkz. *mücâhede*).

Cilve: Hakkın görünmesi ve sürpriz niteliğindeki tecellisi. Önceden bilinmeyen ve kestirilemeyen ilahi takdirin hükmü.

Civanmert: Fütüvvet ehlinden olan, feta, ahi, alp-er, genç, yiğit, mert, kahraman.

Cûd: Kerem, sehavet, diğerkâmlık, cömertlik.

Çile çıkarmak: Çile çekmek, perhiz, riyazet, mücâhede, erbain çıkarmak.

Dava: İddia; nefsin kendisine ait olmayan şeyleri kendine mal etmesi, Hak vergisi olan güzel ve iyi huyların kendisine ait olduğunu iddia etmesi.

Dehşet: Sevgilinin heybet ve azametinden âşığın aklının durması hali.

Delil: Rehber, mürşit, hüccet, burhan, şahit.

Dem: Nefes, soluk, şeyhlerin ölü kalplere hayat veren nefesleri; hal; an vakit; içki. *Dem-i mesih*: Hz. İsa'nın ölüleri dirilten nefesi. *İsî-nefes*: Hz. İsa gibi etkili nefese sahip olan veliler.

Dergâh: Kapı yeri, eşik; tekke, âsitânenin küçüğü; yalvarma ve sızlanma.

Dert: Üzüntü, ıstırap; aşk. *Dertli*: Âşık.

Derviş: (ç. *dervişân*, *derâvîş*) Fakir, yoksul, zahit, sûfi, mürit.

Dia: Arzudan kaynaklanan heyecanın dinmesi.

Dil: Gönül, kalp. *Ehl-i dil*: Gönül sahibi, saf adam, âşık, halden anlayan, erbâb-ı kulûb, ashâb-ı kulûb, sûfiler, hal sahipleri.

Dost: Sevgili, yâr, Hak.

Dünya saadeti: Din ve dünya işleri bakımından kalbe huzur ve dinginlik veren bir halde bulunmak.

Dünya: İnsanı Allah'tan alıkoyan her şey.

Edep: (ç. *âdâp*) Hayır ve erdemlerin toplamı; en küçüğüne varıncaya kadar bütün ahlak kurallarına uyma, terbiye. *Âdâb-ı tarikat*: Tarikatta uyulan kurallar.

Efrâd: Kutba bağlı olmayan ricâlü'l-gayb.

Ehl-i zevk: Zevk sahipleri; tecellilerin ruh ve kalp makamından nefs ve his makamına geçmesinin zevkine varmış kişiler; arifler.

Ehlüllâh: Allah'ın has kulları, dostları, veliler.

Emân: Herkese güven veren.

Erbain/Çile: Kırk sayısı. *Erbain/çile çıkarmak*: Kırk gün kırk gece ışıksız ve tenha bir yerde (halvethane/çilehane) az uyuyarak, az konuşarak, devamlı tefekkür ederek, ibadet ve tâatte bulunarak nefsi terbiye etmek; riyazet, perhiz, mücâhede, itikâf.

Eren/Ermiş: Vâsıl, vuslata eren, Allah'a kavuşan, veli, arif, âşık, rint.

Erkân: Esas, temel (bkz. *rükûn*).

Eser: Sevgilinin nişanı, izi ve hatırası.

Esfâr-ı Erbaa: Dört sefer çeşidi: 1) *Seyr ilâllah*: Nefs menzilinden kalp makamının sonu olan *ufuk-i mübin*'e kadar olan yolculuk, eşya ve maddeye (ağyar ve mezahire) karşı duyulan ilgiyi ve sevgiyi gidererek Hakka doğru yönelmek, vahdetin yüzünden kesret perdesini kaldırmak. 2) *Seyr fillâh*: Allah'ta seyr, kesretten vahdet hicabını kaldırmak. Allah'ın sıfatlarıyla sıfatlanarak ve ahlakıyla ahlaklanarak vahidiyet makamının sonu olan ufuk-i a'lâya varıncaya kadar Hakta Hakla olan yolculuk. 3) *Seyr maallah*: Allah'la beraber seyr; zahir ve bâtın ikiliğinden ve kayıtlarından kurtularak aynü'l-cem ve teklik makamına yükselmek, ikilik hali bulundukça bu makam *Kâbe-i Kavseyn* adını alır, ikilik hali ortadan kalkınca *ev ednâ* ismini alır; velilik makamının sonu burasıdır. 4) *Seyr anillah*: Seyr billah, seyr fileşyâ. Allah'tan seyr, Allah'la Allah'tan seyr, eşyada seyr, Haktan halka dönmek, insanları irşat için halka geri dönmek, vahdeti kesret şeklinde, kesreti vahdet suretinde görmek. Bu makama beka ba'de'l-fenâ, fark ba'de'l-cem, sahv ba'de's-sükr, temkîn ba'de't-telvîn adı da verilir. İlk iki seyr ve velilik makamına, son iki seyrle davet ve irşat makamına erişilir.

Esrar: Sırlar. Hakkın yalnızca evliyasına emanet ettiği gizli bilgiler (bkz. *sır*).

Etvâr: Tavırlar (bkz. *tavr*).

Evliya: Veliler, ermişler, erenler, Hakkı dost edinen ve Hak tarafından dost edinilen bahtiyar müminler, kalplerine ilham gelen ve kendilerinden keramet doğan Allah'ın has kulları ve dostları.

Evtât: Direkler, dörtler, dört büyük veli; biri şarkı, biri garbı, biri kuzeyi, biri güneyi idare eder (bkz. *ricâlullah*).

Fakr: Yoksulluk, Allah'a muhtaç olma hali ve bilinci, sûfilik, fakir, derviş, sûfi, mürit, talip, kendini her yönden Allah'a muhtaç bilen. *el-Fakr ilellâh*: Allah'a muhtaç olmak. *el-Fakîr ilellâh*: Kendini Allah'a muhtaç bilen.

Fark: bkz. *cem*.

Fasl-Vasl: Fasl, sevgiliden ümit edileni elden kaçırmak; vasl, sevgiliden umulanı elde etmektir. Mahrum kalmak veya kâm olmak. Günahlardan ayrılmak ve ibadete yönelmek. Halktan kopup Hakka bağlanmak.

Fayda: (ç. *fevâid*) Hizmet halindeki kula Allah'ın daha çok lütuf ve ihsanda bulunması; feyz, manevi nimetler.

Fehm: Allah'ın kuluna verdiği anlayış.

Fenâ-Beka: Fenâ kulun nefsani arzularından ve hayvani sıfatlarından uzaklaşması, süfli isteklerini yok etmesi. Beka, yok olan kötü sıfatların yerine iyi ve güzel olan ahlaki sıfatların kaim olması. Fenâ kulun fiilini kendinden görmemesi, beka ise Allah'tan görmesidir. Fenâ kulun Haktan başka bir şey görmemesi, *cemü'l-cem* halidir, *lâ meşhûde illâllah*. *Fenâ fillah*: Allah'ta yok olmak. *Beka billâh*: Allah'la var olmak. *Kusûdî fenâ (fenâ fi'l-kusûd)*: Kulun kendi kişisel iradesini yok ederek yerine ilahi iradeyi koyması, hep Allah'ın iradesine göre hareket etmesi. Vahdet-i kusûd. *Şuhûdî fenâ (fenâ fi'ş-şuhûd)*: Allah'tan başka bir şey görmemek, cemü'l-cem, vecd ve istiğrâk halinde sûfinin Allah'tan başka bir şey görememesi. Güneş doğunca yıldızların ve ayın görülmemesi gibi ilahi tecellilerin ortaya çıkması anından mâsivânın müşahede edilememesi ve düşünülemesi hali, *lâ meşhûde illâllah* sırrı. *Vahdet-i şuhûd*: Görünen birdir, o da Allah'tır. Öznel fenâ. *Vücûdî fenâ (fenâ fi'l-vücûd)*: Varlıkların yok bilinmesi, var olarak görülen şeylerin hakiki ve mutlak varlık olan Allah'ın tecellileri sayılması, mâsivânın hakiki bir varlığa sahip olmasının vehim ve hayal sayılması, "*lâ mevcûde illâllah*" demek; vahdet-i vücûdun fenâ anlayışı.

Feth: (ç. *fütuh*, *fütuhat*) Açmak, açılmak; gaybe açılan pencereden kalbe gelen feyz ve bereket, kalp ve basiret gözünün açılması, kalbe gelen mana.

Fetret: Nefsani arzuların kuvvetlenmesi nedeniyle, sülûkun başlangıcındaki hararetli istek halinin gevşemesi.

Feyz/Feyezân: (ç. *füyûzât*) Akmak, taşmak; ilahiliğin kalpte doğması ve tecelli etmesi; Allah'ın kuluna bahşettiği marifet ve dini heyecan, hal; âlemin Allah'tan çıkması ve sudûru. *Feyz-i akdes*: Varlıkların bilkuvve vücuda gelmelerine neden olan Allah'ın zatının tecellisi. *Feyz-i mukaddes*: Varlıkların bilfiil vücuda gelmesine neden olan Allah'ın isimlerinin tecellisi. Feyz-i akdes, Allah'ın teklik sıfatının tecelli etmesi ve a'yân-ı sâbiteyi var kılmasıdır; feyz-i mukaddes ise Allah'ın vahidiyet sıfatının tecellisi, Allah'ın eşyayı hariçte var etmesidir. *Feyz-i isnâdî*: Şeyhlere ve müritlere silsile ve sülûk senedi aracılığıyla gelen feyz, şeyhten şeyhe geçerek gelen feyz. *Feyz-i ilâhî*: Doğrudan ve vasıtasız olarak Allah'tan gelen feyz. *Ahz-ı feyz*: Feyz almak; şeyhten feyz, heyecan ve tasavvufî bilgiler almak. *İstifâze*: Feyz almak. *İfâze*: Feyz vermek. *Tefeyyuz*: Feyzlenmek.

Firaset: İlham, keşf, sezgi, keskin zekâ, kalp gözüyle görmek.

Futûh: Fetih, açılış; herhangi bir biçimde gelen bağış, Allah'tan geldiği kabul edilir.

Fütüvvet: Yiğitlik, kahramanlık, cesaret, cömertlik, diğerkâmlık, şövalyelik, hümanizm. *Ehl-i fütüvvet*: Fütüvvet yoluna mensup, Anadolu'daki esnaf ve lonca teşkilatı; ahîlik.

Gaflet: Dalgınlık. Kalbin Haktan ve Onun zikrinden uzak kalması, ilahi ve dini konuları hatırlamaması. Bu hal içinde olanlara *gafil* ve *ehl-i gaflet* denir.

Galebe: Kendinden geçmek, manevi hislerin etkisi ve hâkimiyeti altında olmak.

Gaşyet: Örtmek, bürümek; dini his ve heyecanların içine gömülmek; lûhutî ve manevi hislerin ruhu kaplaması ve örtmesi; istiab, kendini kaybetmek, vecde gelmek.

Gaybet–Huzur: Gaybet kendini kaybetmek, maddi âlemden kaybolmak, vecd ve istiğrak hali, ilahi huzurda tecellileri temaşa halinde olan kalbin kendisini ve dünyasını görememesi hali, sekr hali, duyarlığı ve bilinç halini geçici olarak kaybetmektir (*gaip*: kendinden geçmiş, *bîhûş*, *lâşuurî*). Huzur, kendine gelmek, gaybet halinin sona ermesi veya kendinden geçerek Hakkın huzuruna çıkmaktır. Birincisine *huzuru'l-Halk*, ikincisine *huzuru'l-Hakk* denir.

Gayret: Çaba, kıskanma, ortaklıktan hoşlanmama hali.

Gınâ: Zenginlik. *Gınâ-yi nefs*: Gönül zenginliği. *Gınâ-yi mal*: Mal zenginliği. *İstiğna billah*: Allah sayesinde kendini zengin bilmek. *İstiğna ani'l-lah*: Kendini Allah'a muhtaç bilmemek.

Gışâve: Basiret gözündeki pas, perde, hicap.

Gurbet: Murada ulaşmak için vatandan ayrılmak. Yalnızlık ve yabancılık hali; esas ikamet vatanı olan ruhlar âleminden geçici olan dünyaya gelen ruhların hali; sûfilik, garip, gureba, gariban, sûfiler, dervişler, emsaline üstün olduğu için yalnız kalan veliler.

Günah: Allah ile kul arasındaki perde, Hakka ulaşmaya engel olan şey.

Hâcegân tarikatı: Nakşi tarikatı. Bu tarikatın esası şu sekiz ilkedir: 1) *Hûş der dem*: Aklın ve fikrin nefeste olması. Her nefeste dikkatli, uyanık, bilinçli ve huzurlu olmak, gaflet halinde bulunmamak, nefsi içeriye hapsetmek (*habs-i nefs*). 2) *Nazar ber kadem*: Ayağa ve öne bakmak, düşünce ve fikrin dağılmaması için müridin daima önüne bakması. 3) *Sefer der vatan*: Manevi bir sefere çıkmak, kötü huylardan uzaklaşmak, iyi huylara doğru gitmek. 4) *Halvet der encümen*: Celvette halvet, zahirde ve bedenen halkla, bâtında ve ruhen Hakla olmak. 5) *Yâd-kerd*: Hem dil hem de kalple zikretmek, dilin söylediğine kalbin katılması ve duyması. 6) *Baz-geşt*: Tevhit zikrinden sonra "*İlahi ente maksûdî ve rızake matlûb*" demek. 7) *Nigâh-dâşt*: İç murakabesi, kalp ve zihinde olan hisleri ve fikirleri (havâtır) kontrol etmek, tevhidin manasından başka bir şey düşünmemek. 8) *Yâd-dâşt*: Gaybeti olmayan huzur, daimi müşahede, zikredilen yerin, esasın gayesi (bkz. *vukuf*).

Hâcis: (ç. *hevâcis*) İlk hâtır, akla gelen his ve düşünceler.

Hâdim: (ç. *huddâm*) Sûfi olmadığı halde yalnızca Hak rızası için sûfilere hizmet eden ve aralarında bulunan.

Hâif: Allah'tan korkan.

Hakikat: (ç. *hakâik*) Gerçek, mistik gerçek, ezeli ve ebedi gerçek; kalbin daimi olarak Allah'ın huzurunda bulunması, bir an bile şüpheye düşmemesi; ilahi âlemde müşahede edilen, fakat ifade edilemeyen manevi gerçekler, keşf ve ilham yoluyla bilinen gerçekler, marifet. *Tahkîk*: Hakikat mertebesine ermek için bütün kuvvetini ve takatini harcamak. *Tahakkuk*: Hakikat mertebesine ermek. *Hakikat-ı Muhammediyye*: Hakikatü'l-Hakâik, Hakikatlerin

Hakikati, İlk Hakikat, Allah'ın ilk yarattığı hakikat, "Allah ilk olarak Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ruhunu ve nurunu yarattı, sonra her şeyi bu ruh ve nurdan, bu ruh ve nur için yarattı" şeklindeki inanç, nur-ı Muhammedî ve akl-ı külli inancı.

Hakk: (ç. *hukûk*) Allah; sabit, devamlı; doğru; Allah'a ait olan haklar, hal, makam, marifet, kasd, muamele ve ibadet gibi şeyler; zıddı haz ve huzûz, nefsin arzularıdır.

Hakka'l-yakîn: Bir şeyi yaşayarak ve tadarak öğrenmek. İlme'l-yakîn ve ayne'l-yakînden sonra gelen en üstün yakîn şekli.

Hal: (ç. *ahvâl*) Durum, hal, halet, içinde bulunulan zaman ve durum, vakit, belli bir zamanda gelen ve inen, sonra da geçen manevi his ve heyecanlar; şevk, hüzün, üns, müşahede, yakîn, korkma, kabz gibi haller. Hal, hak vergisidir, çalışılarak elde edilmez, makamlar ise çalışarak kazanılır. *Hal sahibi*: Manevi durumu iyi olan, tasavvufî halleri tadarak ve yaşayarak tanıyan. *Ebnâ-i zaman*: Vecd, cezbe ve istiğrak durumunda olan, sekr ve telvin sahibi, haline mahkûm olan. *Âbâ-ı zaman*: Sahv ve temkin sahibi, haline hâkim olan.

Halife: Bir yerde bir mürşit adına müritleri idare eden, onların seyir ve sülûklarına nezaret eden şeyhin vekili ve temsilcisi; vefatından sonra şeyhin yerine geçen. *Hilafet*: Temsil ve vekalet görevi.

Halvet: Uzlet, inziva, tecerrüd, dünyadan vazgeçme; itikâf, halka karışmayı terk ederek bir köşeye çekilmek ve bütün zamanı ibadet ve tâatle geçirmek; halvethanede ve çilehanede kırk gün perhiz ve riyazet yapmak. *Celvette halvet, halvet der encümen*: Zahirde halkla, bâtında Hakla olmak; halkla olmak, fakat kalben ve ruhen Hakla meşgul olmak. Halkla olan muamelelerde Hakla olmak.

Hamd: Yapılan iyiliği saygılı ve güzel bir şekilde dile getirmek. *Fiili hamd*: Bedeni fiilleri yalnızca Hak rızası için yapmak. *Hâlî hamd*: Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmak, ruh ve kalp itibariyle ilmi ve amelî kemale sahip olmak.

Hangâh: Tekke, ribât, dergâh, âsitâne, zaviye.

Hâtır: (ç. *havâtır*) Kalp, kalbe gelen his ve fikir, vicdanın sesi, kalbe gelen manevi hitap. Hâtır, Haktan, melekten, nefsten ve şeytandan gelir. Allah'tan gelene *hâtır-ı Hakk,* melekten gelene *ilham,* nefsten gelene *hevâcis, ahâdîs-i nefs,* şeytandan gelene *vesvese* denir.

Hâtif: Gayb, görünmeyen. *Hâtiften gelen ses*: Gaybten ve Haktan gelen ses.

Havf-Recâ: Allah'tan korkmak-Allah'tan umutlu olmak. *Havfullah, haşyetullah*: Allah korkusu, Allah'ın gazabından ve azabından korkmak, cesaret.

Hayâ: Utanma. Kulun Haktan utanıp Onun razı olmayacağı konuları yapmaktan vazgeçmesi.

Hayret: Şaşkınlık, ilahi tecellileri seyreden ariflerin şaşkınlık hali.

Hazerât-ı Hams: (bkz. *tenezzülât*.)

Hebâ: Aynî bir varlığı olmamakla beraber Allah'ın içinde var olan şeyleri yarattığı yer.

Hemm: Yapmadan önce bir işe gönül bağlama, arzu, istek.

Hevâ: Nefsin hoşuna giden şeye meyletmesi, bu konudaki dinin hükmünü dikkate almadan arzularını tatmin etmek istemesi.

Heybet: Korkma ve kabzdan sonra gelen bir hal olup Hakkın huzurundaki sâlikin endişeli ve dikkatli olmasını sağlayan manevi bir hal.

Hıfz: Allah'ın velisini günah işlemekte ısrar etmekten koruması, ismet nebilerin, hıfz velilerin sıfatıdır; nebiler masum, veliler saklıdır.

Hırka: Kumaş parçası, elbise yırtığı, yırtık ve yamalı elbise, tarikata giren müride özel bir merasimle giydirilen elbise. *Lübs-i hırka*: Şeyhin huzurunda hırka giymek. *İlbâs-i hırka*: Bir müride hırka giydirmek. *Hırka-i inâbet*: Hakiki hırka, bir tarikata giren ve sülûka başlayan müride giydirilen hırka, bu manada bir müridin yalnızca bir hırkası bulunur. *Hırka-i teberrük* ve *Hırka-i teşebbüh*: Fahri hırka; sûfilerin sohbet ve meclislerine devam eden, fakat tarikata girmemiş olanlara giydirilen hırka. Bu manada bir insanın birkaç hırkası bulunabilir. Bir tarikattan hırka-i inâbet alan bir mürit başka bir tarikattan teberrük hırkası alabilir. Hırka sahibi sahabeler şunlardır: Hırka-i Sıddîk, Hırka-i Fârûk, Hırka-i Zinnûreyn, Hırka-i Ali, Hırka-i Selmân, Hırka-i Enes, Hırka-i Câbir, Hırka-i Huzeyfe, Hırka-i Ebû Said Hudrî. Hırkanın bu sahabelere Hz. Peygamber'den geçtiğine inanılır.

Hırs: Tutku; gayeye ulaşmak için her türlü vasıtayı mubah saymak.

Hizlan: Perişan olmak, Allah'ın himayesinden uzak kalmak, inayetinden mahrum olmak.

Hicâb: (ç. *hucub*) Perde, maddi âlem ile manevi âlem arasında bulunan nefsani ve zulmani perdeler, hakikati görmeye engel olan örtü. *Mahcûb*: Hak ve hakikatle arasında perde bulunan kişi.

Hical: Perdeler. Kul ile Hak arasında kimi nurdan, kim inârdan (ateşten), kimi latif, kimi kesif perdeler.

Hikmet: Hak olan söz, uygulanan ilim, söz ve işte isabet, didaktik ve tasavvufî şiir, felsefe.

Himmet: Kasd, yüksek irade, niyet, ilgi, manevi yardım.

Hiss: Duyarlık, beş duyu organıyla bilinen şeyler, mahsûsât, hal.

Husus: Özellik, ehl-i husus havâs, Allah'ın has kulları ve dostları.

Huşû ve Hudû: İnkiyad, boyun eğmek, itaat etmek, korkmak, dinin boyunduruğu altına girmek.

Hûşyâr: Sahv hali. *Hûşyârî*: Sahv halinde olan (bkz. *sahv*).

Huzûr: Kulun Hakla olması kendinden geçmesi, vecd ve sekr hali veya tam tersine kulun halkla olması, vecd ve sekr halinin yok olması, kendine gelmesi. *Huzûr-ı Hak*: Kulun kalbiyle Hakkın huzuruna çıkması. *Huzûr-ı Kalb*: Hakkın sevdiği kulunun kalbinde hazır olması.

Hücum: Aniden gelen feyz ve tecelli.

Hürriyet/Ubûdiyet: Kulluğun son mertebesi. Nefse, hırsa ve tamaha kul ve köle olmaktan kurtulup yalnızca Hakka kul ve köle olmak. Allah'a kul olunduğu ölçüde nefse kul olmaktan kurtulunur ve hürriyete kavuşulur.

Hüzün-Şevk: Hüzün, cehennemi ilahi azabı ve gazabı düşünerek üzülmek; şevk, cenneti ve ilahi nimetleri düşünerek sevinmektir. Hayfullahın sonucu hüzün, mahabbetullahın sonucu şevk ve iştiyâktır.

İ'lam: Kula bir şeyin Allah tarafından işaret ve tembih yoluyla bildirilmesi, insanın gönülden uyarılması.

İbadet: Mükellef kişilerin Rablerine hürmet olsun diye nefs ve arzularına aykırı olan şeyleri

yapmaları.

İbare: İfade, söz ve ses aracılığıyla anlatılan bilgiler, zahiri ilimler. Zahir âlimlerine ehl-i ibâre, sûfilere ehl-i işâre denir (bkz. *köle*).

İcazetnâme/Hilafetnâme: Sülûkunu tamamlayan ve irşat ehliyetini kazanan bir müride şeyh tarafından verilen şahadetnâme, diploma, ehliyetnâme, silsilenâme.

İctibâ: Seçmek; Allah'ın, kuluna özel bir feyz ihsan etmesi, çalışmadan verilen nimet.

İftikâr: Allah'a ihtiyaç hali.

Îhâ: Vahyetme, gizlice ve süratle kalbe bir mana koymak, ilham.

İhlas: İkiyüzlü olmamak, içtenlik, her şeyi Hak rızası için yapmak, yapılan ameli Allah'tan başkasının görmesini istememek (bkz. *sıdk*).

İhsan: İyilik, ikram. Basiret nuruyla rubûbiyeti temaşa ederek kulluğu gerçekleştirmek. Allah'ı görüyormuş gibi ibadet etmek.

İhtibar: Allah'ın sadık kulunu sınaması ve denemesi, ibtilâ, bela.

İhtiyâr: İrade, Allah'ın kulu lehindeki tercihi.

İhvan: Kardeşler, dostlar, yoldaşlar; bir tarikata bağlı olanlara ihvan ve aşina, o tarikattan olmayanlara ağyar, diğerân, bigâneler, yabancılar denir.

İlham: Feyz yoluyla kalbe gelen mana, kalpte meydana gelen ve nazar ve çıkarım gerektirmeden insanı amele yönelten ilim.

İlim: Bilgi, bilim. Sûfiler ilim sözüyle şer'i ve zahiri ilimleri kastederler. Tasavvufî bilgilere ise marifet ve hakikat denir. İlim kendini bilmektir.

İllet: Neden, sonradan olan şey, vasıta, ameli kirleten şeyler, malul amel, kirli ve sakat amel, sahih olmayan; sıhhatin zıddı.

İlme'l-yakîn: Bir şeyi ilim ve delille kesin olarak bilme. Bundan sonra *ayne'l-yakîn* gelir.

İma: Organlarla işaret.

İmâman: İki imam. Biri Gavs'ın sağında oturur ve melekût âlemine bakar, diğeri solunda oturur ve maddi âleme bakar. Gavs ölünce yerine bunlar geçer.

İnâbe: Tarikata girme, şeyhe bağlanma, el alma, gönül verme. Her şeyi bırakarak, o şeylerin sahibine dönme. Gafletten zikre, sıkıntıdan ünsiyete yönelme, kalpten şüpheleri atma.

İnkitâ/İttisâl: Eşyadan, maddeden ve halktan ilgiyi kesmek, Hakka ulaşmak. Halktan kopup Hakka ermek.

İnsan-ı Kâmil: Olgun insan. Külli ve cüzi olan maddi âlemlerle ilahi âlemlerin hepsini toplayan kimse.

İnsıdâ: Ortaya çıkan çokluk (kesret) nedeniyle cemden sonraki fark.

İntibah: Uyanmak. Fehm sayesinde, onu bazen zorlayarak, bazen neşelendirerek aldanış halinden inayet yoluna getirmesi.

İnzi'âc: Vaaz ve semâın etkisiyle kalbi Allah'a doğru harekete geçirmek.

İrade: Dilemek, istemek, dervişlik, müritlik, istek ve arzulardan nefsi alıkoymak (bkz. *mürit*).

İrfan: Marifet (bkz. *marifet, arif*).

İrhâs: Peygamber olmadan önce nebilerden doğan harikulade şeyler.

İsâr: Diğerkâmlık, başkasının hak ve çıkarını kendi hak ve çıkarına üstün tutmak; kendini değil başkasını düşünmek (*takdimüke gayreke alâ nefsike*); fütüvvet, civanmertlik, fedakârlık, feragat.

İsm-i Azam: Allah'ın en büyük adı, bütün isimleri toplayan isim, Allah.

İstidad: Yetenek, kuvve halinde olan özellikler ve nitelikler.

İstidlâl: Bir meseleyi ispat etmek için delil getirmek.

İstidrac: Derece derece Allah'ın rahmetinden uzaklaşıp azabına yaklaşması için azgın ve günahkâr kişilere verilen harikulade haller. Düşmesi daha acıklı olsun diye azgın kişilerin yüksek konumlara çıkmaları için verilen imkân.

İstifa: Süzmek, ictibânın saf ve halis şekli. *Mustafa*: Seçilmiş, süzülmüş.

İstikamet: Doğru dürüstlük, dinsel emirlere uyma, yasaklardan kaçma halindeki devamlılık. İyi ve güzel huyların sürekli çabalar sonucunda ikinci bir tabiat haline getirilmesi. Akla ve dine göre hareket etmek, hiçbir şeyi Allah'ın iradesine tercih etmemek.

İstilâm: Galebe ve kendinden geçme hali, vecd ve istiğrak.

İstitâr: Setr ve örtü hali, hicap hali, tecelli halinin olmayışı.

İşaret: Sembol, remz; kelimeyle anlatılamayacak kadar ince olan manalar. *İşârî tefsir*: Sembolik tarzda yazılan, tasavvufî tefsirler.

İşrâk: Aydınlatmak, manevi bir aydınlanmayla hakikati idrak etmek; keşf, ilham.

İtibar: Dünyada çalışanları ölüme maruz halde görmek, bundan ibret ve ders almak.

İtikâf: İbadet niyetiyle oruçlu olarak mescit veya camide ikamet etmek, kalbi dünya meşgalesinden uzaklaştırmak, nefsi Mevlâya teslim etmek. Af müjdesini alana kadar Allah'ın huzurunda diz çökmek.

İttihâd: Hakkın varlığını mutlak bir olarak görmek, *cemü'l-cem* hali.

İttilâ: Vâkıf olmak, keşf ve ilhamla gaybe ait sırları bilmek.

İttisâf: İlahi sıfatlarla bezenmek. *İttisaf bievsafillah, tahalluk bi-ahlâkillah*: Allah'ın sıfat ve ahlakıyla ahlaklanmak, tasavvuf.

İzzet: Aziz, kuvvetli, üstün ve değerli olmak (bkz. *zillet*).

Kabz: Tutukluk, sıkılma, içine kapanma (bkz. *bast*).

Kahr-Lütuf: Hakkın celâl tecellisine kahr, cemâl tecellisine lütuf denir. Arifler iki tecelliye de aynı derecede razı olduklarından, "Kahrın da hoş, lütfun da hoş" derler (bkz. *cefa-sefa*).

Kâle: Dedi anlamına gelen Arapça *kâle* kelimesinin hal karşılığı alınarak kullanılır. Zahir âlimlerine kâl ehli, bildiklerine kâl ilmi; sûfilere hal ehli, bildiklerine hal ilmi denir.

Kalem: Mufassal ilim.

Kalender: Melâmetîliğin belirli bir koluna mensup kişi; örf, âdet ve teamüllere önem vermeyen, gönlünü hoş tutan, edep erkân tanımayan; fazla nafile ibadete meyletmeyen, farzlarla yetinen; riyadan uzak kalan, huzur, dinginlik ve ruh rahatlığını her şeyden üstün tutan.

Kalenderiyye: Melâmetîliğin kollarından biri; mutlak iyimserlik.

Kalp (ç. *kulûb*) Etparçası, akıl, ruh, gönül, marifet mahalli, Allah'ın tecelligâhı.

Kanâat: Kısmete razı olmak, alışılan şeyleri kaybetme halinde bile sızlanmamak, huzur içinde

olmak, Allah'ın verdiğiyle yetinmek.

Kazâ/Kader: Allah'ın hükmettiği şeyin meydana gelmesi, alın yazısı.

Kemal: Olgunluk, kusursuz ve eksiksiz olmak. *Kemal-i mutlak*: İlahi kemal; *İnsan-i Kâmil*: Veli, mürşit, ideal insan, örnek insan, kutup, gavs, gavs-ı âzam, kutbu'l-aktâb.

Keramet: Fevkalade hal, harikulade hal, doğa ve doğa kanunları üzerinde tasarruf etmek, velilerden doğan olağanüstü şeyler. İkiye ayrılabilir: *a)* Kevni ve maddi keramet. *b)* Surî ve manevi keramet, ikram, kerem.

Kerem: Cûd, sahavet, diğerkâmlık, cömertlik.

Kesb: Faydalı iş yapma ve zararı savma hali.

Keşf: Kapalı (müstetir, mestûr) olanı açık hale getirmek, his ve akılla idrak edilmeyen konuları kalp gözüyle görmek, ilhamla idrak etmek, mükâşefe, müşahede.

Kevâmi: Sökücü şeyler. Alışkanlıklar ve nefsani arzuları söküp atan şeyler.

Kevn/Bevn: Halktan bâin, Hakla kâin olmak, zahirde halkla, bâtında Hakla olmak (bkz. *halvet der encümen*. Sûfi kâin ve bâindir).

Keyd: Hile ve oyun etme, gizlice zarar verme. Allah'ın kulunu, ameline uygun şekilde ve beklemediği bir biçimde cezalandırması.

Kışr-Lübb: Kabuk-öz, dış-iç, lafız-mana, ceset-ruh, zahir-bâtın, şeriat-hakikat. Kışr, zahiri, nakli ve akli ilimler; lübb ise tasavvuf ilmi, ledünni ilimdir.

Kibir: Kendini büyük görme ve alçakgönüllü olmama.

Kimya-yı Sa'âdet: Kötü huylardan uzaklaştırarak ve güzel huylara alıştırarak nefsi düzeltmek.

Kurb-Kurbet: Allah'a, emirlerine ve iradesine yakın olmak, Allah'a yaklaşmak. *Kurb-i ferâiz*: Farz ibadetlerle Allah'a yaklaşmak, *Kurb-i nevâfil*: Nafile ibadetlerle sağlanan Allah'a yakınlık hali (bkz. *bu'd*).

Kurrâ: Ham sofu.

Lâhza: An, göz ucuyla bakış, gamzeli bakış.

Latife: (ç. *letâif*) Sözle ifade edilemeyen ince mana, içe doğan manevi işaret; sezilen, fakat ifade edilmeyen çok gizli ve ince mana. *Latife-i insaniye*: Ruh, kalp, akıl. *Letâif-i hamse*: Gittikçe daha latif ve daha nurlu (eltaf ve enver) hale gelen ruhun beş tavrı: 1. Kalp, 2. Ruh, 3. Sırr, 4. Hafî, 5. Ahfâ.

Levâih/Lâiha: Pırıltı, nur.

Levâmi'/Lâmia: Işıltı, kıvılcım, nur. *Tevâli*: İçe doğan pırıltı ve ışıltılar.

Lisan-ı Hakk: Hakkın dili, insan-ı kâmil.

Lütuf: İhsan, iyilik (bkz. *kahr*).

Lübb: (ç. *elbâb*) Öz, kabukla ilgisi olmayan saf bir kutsiyet nuruyla aydınlanmış akıl.

Mahabbet: Sevgi. Kulun Allah'ı, Allah'ın kulu sevmesi. *Mahabbetu'llâh*: Allah sevgisi.

Mahk: Kulun varlığının Hakkın vücudunda yok olması.

Mahv: Kulun bilincini kaybedecek şekilde bildik sıfatlarını ortadan kaldırması, aklın kontrolünde olmayan söz ve fiillerin kendisinden doğması. *Mahvu'l-cem/Mahvu'l-hakiki*: Kesretin vahdette yok olması. *Mahvu'l-ubûdiyet*: Varlığı a'yâna nispet etmemek.

Makâm: (ç. *makâmât*) Konak, dinsel ahlak ve özyapı. Makam iradeyle kazanılır, riyazet ve mücâhedeyle elde edilir; meleke, merhale, safha, manevi konum. *Yedi makâm*: 1. Tevbe, 2. Verâ', 3. Züht, 4. Fakr, 5. Sabr, 6. Tevekkül, 7. Rıza.

Marifet: (ç. *arif*, *maarif*) Keşf ve ilhamla doğan vasıtasız bilgi; manevi ve iç tecrübeyle öğrenilen ilim, tasavvufî irfan.

Mâsivâ/Mâsivâullah: Allah'tan başka her şey, mahlukat, mümkinat, hadisat.

Maûnet: Bela ve sıkıntıdan kurtulmaları için halktan doğan harikulade şeyler.

Mazhar: (ç. *mezâhir*) Bir şeyin doğduğu yer, eşya ve madde Allah'ın sıfat, isim ve fiillerinin mazharıdır, yani zuhur ve sudur mahallidir.

Mecnûn: (ç. *mecânî*) Divane, deli, bkz. *meczup*.

Meczup/Me'hûz/Mecnûn: Cezbeye tutulan, deli sanılan, fakat deli olmayan, akıllı deli (*ukelây-ı mecânin, behâlil, behlûller*); Cenâbı Hakkın lütfuyla, keremiyle hiç zahmet çekmeden bir hamlede bütün makamları geçen ve vuslata eren, vuslatın etkisiyle sarhoş olan.

Mekân: Yerleşmek, makâmın mükemmel şekli, temkin ehlinin yeri.

Mekr: Hile, aldatma. Allah'ın muhalefet halindeki kuluna nimet ve keramet vermesi, onu sınaması.

Melâmetîyye: Melâmîyye, ehl-i melâmet (*ümenâ*) Hamdun Kassâr (ö. 271/884) tarafından kurulan bir tarikattır. Temel özellikleri şunlardır: ihlas, sıdk ve içtenlik esasına büyük bir önem vermek, riyadan şiddetle kaçınmak, iyi işleri halktan gizlemek, kötülükleri açığa vurmak, hayrı izmâr, şerri göstermek, günahının ortaya çıkmasından korkmak kadar sevapların ortaya çıkmasından ve duyulmasından da korkmak, bütün bunları ihlas için yapmak, iyiliğin yalnızca Allah tarafından bilinmesiyle yetinmek, Hakkın makbulü olmak için halkın merdudu olmaktan çekinmemek, Hak nezdinde sıddık olduktan sonra halk indinde zındık olmaya aldırış etmemek, halkın çekiştirmesine, yermesine, kınamasına ve kötülemesine değer vermemek, örf ve âdete önem vermemek.

Melekût: Gayb alemi.

Mevt: Ölüm. *a*) Doğal ölüm, *b*) İradi ölüm, ölmeden önce ölmek, "ölmeden önce ölünüz" esası, nefsi öldürmek; ruhu, aklı ve kalbi diriltmek için nefsani arzuları öldürmek. *Mevt-i Ebyâz*: Açlık, cû'. *Mevt-i Esved*: Halktan gelen eza ve cefaya katlanmak. *Mevt-i Ahmer*: Nefse muhalefet etmek, mücâhede. *Mevt-i Ahdar*: Yama üstüne yama dikmek, elbiseye değer ve önem vermemek.

Mistisizm: Sırrıyye. *Mistik*: Sırrî.

Muamele: Amel ve tâat yolu, Hak ve halkla ilişkilerin şeriata uygun olması, tasavvuf.

Mucize: Peygamberlere verilen harikulade şeyler.

Muhâdara: Kalp huzuru, akıl ve delille Allah hakkında yakîn sahibi olmak; setr ve hicap halinin sonu, tecelli ve zuhur halinin başlangıcı; keşfin açılmaya başlaması, ilme'l-yakîn mertebesi.

Muhâdese/Mükâleme: İlhama mazhar olmak, sıddıklığın son mertebesi, meleklerin velilerle konuşması, Allah'ın ariflere hitap etmesi makamı, muhâdes, mükâlem ve mülhem; ilhama mazhar olan veli.

Muhasebe: Allah'ın kulu hesaba çekmesi; sâlikin kendisini hesaba çekmesi.

Muhib: Seven, âşık. Mutasavvıf olmadığı halde tasavvufa ve sûfilere ilgi duyan ve sıcak bakan (bkz. *mutasavvıf*).

Murakabe: Denetleme, gözetleme, feyz, beklemek, kendini kontrol etmek. *Murakabe-i nefs*: Allah tarafından denetlendiğine inanmak.

Murat: Arif, vâsıl, müntehî, seyr ve sülûkunu tamamlayan, mürşit, rehber, delil.

Mutasavvıf/Sûfi/Müteşebbih/Hâdim/Muhib/Mustasvıf: Sûfi, vuslata eren, sahib-i vusûldür. Mutasavvıf, vuslata ermek için tasavvuf yoluna giren ve bu yolun edep, erkân ve usulüne içtenlikle uymaya çalışan sahib-î usûldür. Müteşebbih, hâdim ve muhip, içten şekilde sûfilere benzemeye çalışan, onlara hizmet eden ve onlara sempati duyandır, zira "bir kavme benzeyen onlardan olur."

Mübtedî: Tasavvuf yoluna azimle giren, bu yola yeni giren, daha işin başında olan.

Mücâhede: Cihat, nefsle savaşmak, nefsi yenmek, ezmek, direnişini kırmak, hüküm altına almak, istediğini değil, istediğinin zıddını yapmak, perhiz ve riyazet; "nefsin istediği Hakkın istemediğidir, nefsin istemediği Hakkın istediğidir" diye inanmak ve ona göre hareket etmek; yemede, uyumada, konuşmada azlık esasına uymak, çok ibadet ve tâatte bulunmak, çile.

Mücerret: Maddi ve dünyevi konulardan soyutlanmış, yalnızca Hakka güvenen bekâr derviş.

Müddei: İddiacı, davacı. Sûfi olmadığı halde sûfi olduğunu iddia eden.

Mükâşefe: Kalbin Hakkın huzurunda oluşu, açık şekilde ilahi tecellileri temaşa, keşfin açılması, ayne'l-yakîn mertebesi, muhâdara derecesinden sonra gelen mertebe.

Münâcât: Fısıldaşma, sır söyleme, âşıkla maşukun gizli konuşmaları ve fısıldaşmaları, sırren ve ruhen Allah'a yalvarış, yakarış, kalben niyaz etmek, Allah'a yalvarmak için yazılan şiirler.

Mürit: İradesi olan, tasavvufta mürit iradesi olmayan, kendi iradesine göre değil Hakkın ve mürşidin iradesine göre hareket eden, şeyhin önünde yıkayıcının önünde duran, ölü gibi duran, şeyhin kendisine verdiği şekli ve istikameti hiç bozmadan koruyan, derviş, müntesip, mensup, başlangıç halini başarıyla bitiren.

Mürşit: Hak ve doğru yolu gösteren, pir, rehber.

Mürüvvet: Adamlık, insanlık.

Müsamere: Gece sohbetleri, gayb ve sır âleminden Hakkın ariflere hitabı.

Müşahede: Hakkın kalpte hazır oluşu; kendini kaybederek Hakkı bulmak, Hakkı seyr ve temaşa etmek, hakka'l-yakîn hali. Muhâdara, başlangıç, tevacüd ve ilme'l-yakîn; mükâşefe orta, vecd ve ayne'l-yakîn; müşahede ise son, vücut ve hakka'l-yakîn mertebesidir.

Müştak: İştiyâk duyan, özleyen (bkz. *şevk*).

Mütalâa: Bir talep hali olmaksızın Hakkın arifleri hilafetin yükünü taşımaya başarılı kılması.

Mütevekkil: Tevekkül ehli, tevekkül eden, Allah'a güvenen ve dayanan.

Naat (ç. *nuut*) Sıfat, Allah'ın sıfatları, Hz. Peygamber'i övmek için yazılan manzumeler.

Nazar: Evliyanın hayat bahşeden ve ölü kalpleri dirilten bakışı, çıkarım.

Nefes: (ç. *enfâs*) Soluk, dem, yanan kalbi ilahi lütuflarla ferahlandırmak, evliyanın ölü kalpleri dirilten nefesi (bkz. *dem*). Bektaşi tekkelerinde okunan ilahiler.

Nefs: (ç. *nüfus*) Can, ruh. *a) Nefs-i tabii* veya *ruh-i cemâdî*: Cansız maddeyi bir arada tutan ve dağılmasına engel olan kuvvet ve kemal. *b) Nefs-i nebâtî* veya *ruh-i nebâtî*: Bitkinin neşvünemasını, beslenmesini ve üremesini sağlayan kuvvet ve kemal. *c) Nefs-i hayvani* veya *ruh-i hayvani*: Hayvanların his ve iradeli hareket sahibi olmalarını sağlayan kuvvet ve kemal. *d) Nefs-i insani, nefs-i nâtıka* veya *ruh-i insani*: Ruh-i Menfûh, (ve nefehtü fihi min ruhî) Allah'a izafe edilen ve Allah tarafından üflenen ruh, lâtife-i Rabbaniyye, akıl, kalp, sır; insana düşünme, çıkarım yapma kuvvetini ve kemalini veren manevi cevher.

Nefs: (ç. *nüfûs*) Kulun kötü ve günah olan hal ve huyları, behimî hayvani ve süfli arzular, benlik, nefs-i emmare, ruh, insani ruh, kalp. *Etvâr-ı seb'a*: Nefsin ve ruhun yedi tavrı, yedi şekli ve hali. 1) *Nefsi-i emmare*: Kötü ve günah olan işlerin yapılmasını emreden nefs, hayvani nefs, 2) *Nefs-i lâvvâme*: Kınayan, yeren ve kötüleyen nefs. Yapılan kötü ve günah iş nedeniyle failini eleştiren ve hesaba çeken nefs, vicdan azabı. İşlenen kötülük nedeniyle pişmanlık duyan, tevbe eden ve özür dileyen nefs. 3) *Nefs-i mülhime*: İlham ve keşfe mazhar olan nefs. Neyin iyi ve sevap, neyin kötü ve günah olduğunu ilhamla bilen ve ona göre hareket eden, vicdanın sesini duyan ve dinleyen nefs. 4) *Nefs-i mutmainne*: Tatmin olunmuş, huzur ve dinginliğe kavuşmuş, erdemlerle donanmış, ilahi fiillerin tecellilerine mazhar olmuş nefs. 5) *Nefs-i râziyye*: Kendi bireysel iradesinden ve isteğinden vazgeçen, celâli ve cemâli tecellileri gönül hoşluğuyla karşılayan, kazâ ve kaderin her tür tecellisi karşısında mutlak olarak rıza durumunu koruyan, sızlanmayan, şikâyetçi olmayan, lütfun da hoş, kahrın da hoş diyebilen ve böylece rıza makamına eren nefs. "Ve radû anh." 6) *Nefs-i marziyye*: Allah'ın kendisinden razı olduğu nefs. "Radıyallahü anhüm." Bu makamda Allah razı, kul marzîdir; karşılıklı rıza hali. 7) *Nefs-i kâmile* veya *nefs-i zekiyye* veya *nefs-i safiyye*: Bütün kemal sıfatlarını kazanarak insanları irşat konumuna yükselen kâmil, temiz ve saf nefs, insan-ı kâmil.

Nevm: Uyku, rüya.

Nispet-i rûhiyye ve tariki üveysiyet: Ölü bir şeyhin maneviyatından ve ruhaniyetinden terbiye görmek, ölü bir şeyhin ruhunun sağ birisini yetiştirmesi, irşat ehliyetine sahip kılması. Cafer-i Sâdık (ö. 148/765), Bâyezîd-i Bistâmî'yi (ö. 261/874), Bâyezîd-i Bistâmî, Ebû'l-Hasan Harakânî'yi (ö. 425/1033), üveysiyet yoluyla manen irşat ve terbiye etmişlerdir.

Nücebâ: Ricâlü'l-gaybdan olan kırk kişi, kırklar.

Nükabâ: Ricâlü'l-gaybdan, insanları manen murakabe edenler. Sayıları üçyüzdür.

Nükte: Latif ve ince mesele.

Pir: (ç. *pîrân*) Şeyh, ihtiyar, tarikat piri, tarikat şeyhi, dede, baba, peder, ata. *Pîr-i sâni*: Tarikatta ikinci derecede önemli olan kişi.

Post: Makam, post-nişin veya seccâde-nişin, post makamında oturan veli, şeyh.

Rabıta: Bağ, şeyhin suret ve şeklini zihinde tahayyül ve tasavvur ederek o suretten kalbe feyz geleceğine inanmak. *Râbıta-i mahabbet*: Şeyhi severek hatırlamak. *Râbıta-i telebbüs*: Kendini şeyh şeklinde hayal etmek, sıkışık zamanlarda şeyhten yardım ve imdat istemek, nerede

olursa olsun şeyhin imdada koşacağına inanmak, başı derde giren müridin "Yetiş ya pir!" demesi.

Rağbet: Nefsin seraba, kalbin hakikate, sırrın Hakka karşı aşırı istekli olması hali.

Rahat: İstirahat; tasasız, kedersiz bir halde bulunma.

Rahib: Halkı ve cemiyeti bırakarak, bütün vaktini Allah'la meşgul olma haliyle geçiren, riyazet yapan Hıristiyan din adamı ve âlimi.

Rakika: Ruhani bir latife.

Rakikatü'n-nüzûl: Haktan kula gelen medet, yardım, inayet.

Rakikatü'-rücû: Kulun Hakka yönelmesine ve yaklaşmasına vesile olan ilim, amel ve iyi huy; buna *Rakikatü'l-irtikâ* da denir.

Rân: Kutsallık âlemi ile kalp arasına giren perde.

Râzı: Rıza mertebesine eren, arif, rind, kâinata gülen.

Recâ: Ümit ve iyimserlik hali (bkz. *havf*).

Remz: (ç. *rumûz*) Sembol, şifre, kelime ve cümledeki gizli mana (bkz. *işaret*).

Rıbât: Sınır karakolu, tekke, savaşçı dervişlerin serhatlardaki tekkeleri.

Rıza: Kadere ve kaderin tecellilerine razı olmak, kâinatta ve sosyal hayatta gerçekleşen olanları gönül hoşluğuyla karşılamak, kaderin tecellisi karşısında şikâyet etmemek ve sızlanmamak; rindlik, iyimserlik.

Ricâlü'l-gayb: Ricâlullah, Merdan-ı Hudâ, Merdan-ı gayb, gayb erenleri, hükümet-i sûfiyye. Bâtıni ve manevi hükümet, evliya, ermiş insanlar âlemi manen veya hakikaten idare ettiklerine inanılan manevi teşkilat ve velilerin hükümeti. *Gavs/ Kutub/gavs-ı Azam/kutbu'l-aktâb*: Bu hükümetin başındaki en büyük veli. *İmâmân*: Kutbun iki yardımcısı, biri sağında, diğeri solunda oturur, sağdaki melekût âlemini, soldaki mülk âlemini idare eder. *Evtât*: Dörtler. Biri şarkı, biri garbı, biri kuzeyi, biri güneyi idare eden büyük veliler. *Abdâl/büdelâ/ahyâr*: Yediler, her birisi yedi iklimden birini idare eden veliler heyeti. *Nücebâ*: Kırklar. Halka yardım eden ve onların yükünü taşıyan veliler topluluğu. *Nükebâ*: Üçyüzler, insanları denetleyen ve gözetleyen veliler zümresi, murakabe heyeti. *Efrâd*: Müstakil çalışan veliler, kutbun kontrolünde olmayan gayb erenler.

Ridâ: Hakkın sıfatlarının kul üzerinde ortaya çıkması.

Riya: Gösteriş için yapılan amel, ihlaslı olmama.

Riyazet: İdman, temrin, spor, perhiz yapmak, atı yarışa hazırlar gibi nefsi manevi yolculuğa hazırlamak; nefs ve huyun hükmünden çıkmak için yapılan düzenli alıştırma ve ruh sporu, nefsin istediğinin zıddını yapmak, nefsi ezmek, kuvvet ve mukavemetini kırmak (bkz. *mücâhede*).

Rubûbiyet: Rablık, tanrılık (bkz. *ubûdiyet*).

Ruh: Emir âleminden inerek, hayvani ruh üzerine binen ve mahiyeti kavranamayan bilici ve idrak edici latife ve sır.

Ruhbanlık: Rahbaniyet. Dünyayı kesinlikle bırakmak, evlenmemek, rahiplik.

Ruh-ı Azam: Akl-ı evvel ve hakikat-i Muhammediye.

Ruh-ı nebâtî: Bitkilerdeki can, maddedeki ilk kemal.

Ruûnet: Ahmaklık, nefsin hazzı ve tabiatın icaplarıyla bulunma hali.

Rükûn: (ç. *erkân*) Esas, ilke. *Erkân-ı sitte-i râh-ı irfân*: İrfan ve marifet yolunun altı temeli. 1) *Killet-i taâm, taklîl-i taâm*: Cû, açlık, az yemek, zorunlu miktardan fazla yememek, hayatı sürdürecek kadar yemekle yetinmek, mideyi boş tutmak. 2) *Killet-i menâm, taklil-i menâm*: Seher, az uyumak, geceyi uykuyla değil, ibadet ve tefekkürle geçirmek. 3) *Kıllet-i kelâm, taklîl-i kelâm*: Sükût, az konuşmak, zorunlu olmadıkça konuşmamak, *kesret-i kelâm* sahibi olmamak, tefekkür ve teemmülde bulunabilmek için hâmuş, sessiz kalmak, yani susmak. 4) *Zikr-i müdâm*: Daima ve çokça Allah'ı zikretmek, gaflet halinde olmamak. 5) *Uzlet-i enâm*: Halvete ve inzivaya çekilmek, halka karışmaktan sakınmak (bkz. *halvet*). 6) *Tefekkür-i tâmm*: Tam ve derin düşünce, derin düşüncelere dalmak, tedebbür, tezekkür, taakkül.

Rüya: Düş. Haktan olan rüyanın tabire gereksinimi yoktur, dosdoğru çıkar. Buna salih ve sadık rüya denir. Melekten olan rüya, tabire ve yoruma muhtaçtır. Şeytandan ve nefsten olan rüyanın aslı yoktur.

Rüyet: Görmek, Allah'ı ve tecellilerini seyretmek, kalp gözüyle manevi âlemi temaşa etmek, müşahede.

Sa'k: Aniden çağırmak, düşmek, helak olmak. Zati tecelliye mazhar olan kulun kendinden fani olması.

Saadet: Ahiret Saadeti, Cennete girmek, burada ilahi cemâli ve tecellileri temaşa etmek..

Saadet-i Dâreyn: İki âlem saadeti.

Sabır: Tahammül etme. Üç türlü sabır vardır: İbadette sabır, günahlardan uzak kalmada sabır, Allah için sabır.

Safvet: Bulanıklıktan ve kendinden uzaklaşarak saf ve duru hale gelmek.

Sahv–Sekr: Ayıklık-Sarhoşluk; huzur ve gaybet halinin kuvvetli şekli. Sekr/sükr, dinsel his ve heyecanlar içinde kendinden geçmek, sarhoş olmak, mest olmak, bihûş hale gelmek; sahv ise kendine gelmek, ifakat bulmak, temkin hali.

Salâh: Dürüstlük ve iyi hal sahibi olmak.

Sâlik: Allah'a ermek ve ulaşmak için yola çıkan ve tasavvuf yolunda yürüyen. Dört tür sâlik vardır: 1) *Meczup*: Bir anda külfetsiz bir şekilde Allah'ın lütfuyla bütün hal ve makamları geçerek Hakka eren (bkz. *meczup*). 2) *Meczûb-i sâlik*: Önce cezbelenen, sonra kendine gelen, daha sonra Hakka ulaşmak için yine gayret eden. 3) *Sâlik-i meczup*: Önce sülûk eden, seyr ve sülûku tamamladıktan sonra cezbelenen. 4) Seyr ve sülûkunu tamamladığı halde cezbelenmeyen sâlik.

Savl: Saldırmak, tecavüz, başkalarının manevi hallerini küçümsemek.

Savmaa: Küçük mescit, zaviye.

Sa'y: Hacda Safa ile Merve arasını yürüyerek katetmek.

Sebep: (ç. *esbâb*) Hak ile halk arasındaki vasıta, illet, araç.

Sefa: Saf ve safvet; temiz, arı ve duru olma hali, bulanık olmamak, nefsaniyet ve beşeriyetle karışık olmayan, ilahi ve manevi. *Tasfiye-i kalp*: Kalbi saf ve temiz hale getirmek.

Sefer: (ç. *esfâr*) Yolculuk, mesafe kat etmek, ilmi hareket ve gelişme, kötü huyları terk ederek iyi huylar edinmek üzere harekete geçmek, nefs menzilinden Hak ve hakikat hedefine doğru yolculuk yapmak, kalbin Hakka yönelmesi.

Sehâ: Sahavet, semâhat, cüd, kerem, cömertlik.

Sekr: Sarhoşluk, kuvvetli bir feyz ve tecelliye mazhar olan sâlikin kendini kaybetmesi, manevi sarhoşluk. Neşe ve zevk hali meydana getiren manevi bir sarhoşluk.

Selamet: Din ve dünya itibariyle üzücü bir durumda bulunmamak.

Semâ: Allah'ın kelamını işitmek ve dinlemek; dinsel müzik, makamla şiir ve ilahi okuma, raks, deverân, semâze.

Semâhat: Cömertlik, ikram.

Sena: Övmek, methetmek, hürmet göstermek.

Setr-Tecelli: Örtü ve zuhur hali, hicap ve keşf hali. Setr, manevi ve ilahi âlemin kapalı olmasıyken, tecelli açık olması halidir.

Seyr: Yürümek, yol almak (bkz. *sefer*).

Sıdk: Doğruluk, "göründüğün gibi ol, olduğun gibi görün" esası, için dışa eşit olması, özün söze uyması, halkı düşünmeyi terk ederek her şeyde Hakkı müşahede etmek. *Sıddîkiyet*: Veliliğin üstünde, nebiliğin altında olan mertebe. *Sıddîk*: Sıddîkiyet mertebesinde bulunan.

Sır: (ç. *esrür*) Saklı, gizli, ruh, kalp, manevi ve bâtıni hakikatler ve marifetler.

Sırr: (ç. *esrar*) Kalbe konulan bir latife. Bedendeki ruh ne ise kalpteki sır da odur. Kalp, marifet, ruh mahabbet, sır da müşahede mahallidir.

Sırru's-sırr: Allah'tan başkasının bilmediği sır, şey.

Sika: Güvenmek, itimat etmek.

Silsile: Sülûk senedi, tarikat şeyhlerinin Hz. Peygambere varan pir ve üstat zinciri, isnat, senet. Nakşi silsilesi: 1) Hz. Ebû Bekir 2) Selmân-ı Fârisî 3) Hz. Ebû Bekir'in torunu Kâsım 4) Cafer-i Sâdık 5) Bâyezîd-i Bistâmî 6) Ebû'l-Hasan Harakânî.... Bir şeyhten başka bir şeyhe aktarılarak gelen dinsel heyecan ve bilgiler (marifet) bu silsileyle gelir ve *feyz-i isnâdi* adını alır. *Silsile Ricâli*: Silsilede adları geçenler.

Silsilenâme/icâzetname: Tarikat şeyhlerinin isim listesi, tarikat şeyhlerinin isimleri ve kısa hal tercümelerini içeren risale. Tasavvufta silsileye büyük önem verilir, silsilesi sahih olmayan bir şeyh soyu sahih olmayan bir kimseye benzetilir.

Sohbet: Söyleşi. Sûfilerin tasavvufî konularda aydınlanmak için bir şeyhin çevresinde toplanıp sözlerini can kulağıyla dinlemeleri, sohbette konuşan sûfiye şeyh-i sohbet, sohbete katılanlara sâhib (mürit) denir.

Sûfi: Tasavvufî hayatı en yüksek düzeyde yaşayan sefa üzere sûf giyer. Halkın yükünü çeken, kimseye yük olmayan, muhalifi ve hasmı olmayan herkese sefa ve sevinç veren, kimseyi üzmeyen, veli, ermiş.

Sum'a: Hak rızası için değil de halk için konuşmak, riya.

Sumt: Sükût etmek, susmak, tefekkür, teemmül ve gayb âlemini temaşa halinde olan bir velinin susması. Manalı susmak, hal diliyle konuşan arifin söz diliyle sükût etmesi.

Sülûk: Yola girmek, nefsi düzeltmek ve vuslata ermek için tasavvuf yoluna girmek, bu yolun usul, edep erkânını yerine getirmeye başlamak. *Seyr ve Sülûk*: Usulüne uygun bir şekilde tasavvuf yolunda yürümek, bir yerde sabit yaşamamak.

Şâdi/Şâd: Neşe, neşeli. Manevi haz.

Şahit: (ç. *şevâhid*) Hazır, delil, kalpte bulunan hal, gayb olanı gösteren ve kalbe huzur çeken şey. Meşhur şahitin gösterdiği, görülen tecelli.

Şarap: Allah sevgisi ve aşkı.

Şatah: Vecd ve cezbe halinde söylenen ve üzerinde benlik kokusu bulunan söz, zahiren şeriata aykırı olan söz, ene'l-Hak gibi.

Şathiye: İçinde şatah sözler bulunan tasavvufî manzumeler.

Şehvet: Arzu, istek, bedensel arzu, nefsin tabiatına mülayim olan şey. Elde etmek için nefsi harekete geçiren duygu, cinsel arzu.

Şekavet: Bedbahtlık, talihsizlik, mutsuzluk; cehennemlik olmak (bkz. *saadet*).

Şeriat: Yol, kulluğun gereğini yapmak, emredileni yerine getirmek, dinin zahiri ve dünya işlerine ait hükümleri, fıkıh. *Muteşerri*: Şeriatçı, zahirci, şekilci.

Şevâhid-i Hak: Hakka şahitlik eden maddi âlemdeki deliller, tecelliler.

Şevk: Özlemek, iştiyâk hali, cemâli özlemekten doğan his ve heyecan.

Şeyh: (ç. *şuyûh*, *meşâyih*) İhtiyar, pir, baba, ata, dede, peder, mürşit, tarikatın başında bulunan ve sözü tartışılmadan kabul edilen ve uygulanan, veli, ermiş. *Mürebbî şeyh*: Terbiye şeyhi, babanın çocuklarını terbiye etmesi gibi müritlerini terbiye eden ve onlar üzerinde mutlak bir yetkiye sahip olan şeyh, insanları ahlaken yetiştiren ve edeplendiren şeyh. *Muallim şeyh*: Hoca, ilim öğreten üstat, öğretmen. *Menkıbe*: Şeyhin erdemi, kerameti ve örnek hareketleri. *Menâkıbnâme*: Şeyhlerin erdem ve kerametlerini anlatan eserler.

Şirb/Şürb/Şerb: İçmek, feyz ve nimete erişmek, tatmak, aşk kadehinden içmek, reyy, kanmak, zevk tatmak, cur'a yudum, yudum yudum içmek.

Şuhûd: Hakkı Hakla görmek, müşahede.

Şükür: Görülen iyiliği takdir etme ve dile getirme. Şükür tasavvufta bir makamdır.

Taat: Gönüllü olarak emirlere uyma.

Tâbiîn: Sahabenin ikinci kuşağı.

Tahallî: (ç. *tahliye*) Boşaltmak, halvete ve uzlete çekilmek, kötü huyları terk etmek.

Tâhir: Allah'ın kendisine muhalefet etme halinden koruduğu kişi. *Tâhiru'l-bâtın*: Allah'ın vesvese ve hevâcisten koruduğu kişi. *Tâhiru's-sır*: Bir an bile Haktan gafil olmayan kişi. Hakkın da halkın da hukukuna uyan kişiye ise *tâhiru's-sır ve'l-alâniye* denir. *Tâhiru'z-zâhir*: Allah'ın günahlardan koruduğu zat.

Takdis: Hakkı, Ona layık olmayan şeylerden tenzih etmek.

Takva: Korkmak, sakınmak, kaçınmak, emredileni yapmada, yasak kılınanı terk etmede gösterilen ihtiyat, dikkat ve titizlik; verâ'. *İttikâ*: Takva üzere olmak.

Talip: İstekli, muhib. Sülûk ehli iki kısımdır: *a)* Amaç ve muradı Hak rızası olan talipler *b)* Amaç ve muradı cennet olan talipler. Hak talipleri: 1) Sûfiler 2) Melâmîler. Cennet talipleri:

1) Zühhât, zahitler 2) Fukarâ, fakirler 3) Huddâm, hizmetçiler, salih ve takva sahibi kimselere hizmet edenler. 4) Ubbâd, âbitler.

Târik: (ç. *tevârik*) Hakikat ehlinin kalp ve kulak kapısını döven ve bilgilerini tazeleyen şey, gece vurgunu, uğrak yapan hal.

Tarikat: (ç. *turuk*, *tarâik*) Yol, Allah'a giden yol, seyr ve sülûk sırasında tutulan yol, tasavvufî zümreler. Tarikatlar üç büyük gruba ayrılır: 1) *Tarik-i ahyâr*: Hayırlı insanların yolu, züht, ibadet ve tâat yolu, çok ibadet ve zühtle Allah'a ulaşma yolu. 2) *Tarik-i ebrâr*: İyi insanların yolu, tasfiye, mücâhede ve riyazetle Hakka ulaşanların yolu, Hak ve halkla olan muamelelerinde sıdk, sadakat ve istikametten ayrılmayanların tuttukları yol, muamele yolu, nefsle çekişme yolu. 3) *Tarik-i şuttâr*: Aşk, mahabbet, vecd ve cezbe yolu, âşıklar yolu, aşkla Hakka ulaşmak isteyenlerin tuttuğu yol. Bu yolun on esası [usûl-i aşere] şunlardır: 1) *Tevbe*: Allah'a dönüş, iradesiz olarak mevt-i tabiîyle Hakka dönmeden önce iradeli ölümle Hakka dönmek, Allah'ın huzuruna çıkmak (bkz. *mevt*). 2) *Züht*: Dünyayı ve dünyevî zevkleri terk etmek (bkz. *züht*). 3) *Tevekkül*: Allah'a güvenerek nedeni terk etmek, Allah'ı vekil kılmak, nedene değil nedeni yaratana güvenmek, kızk kaygısı çekmemek. 4) *Kanaat*: Kısmete razı olmak; yeme, giyinme ve mesken ihtiyacını zorunlu sınırında tutmak, hırslı olmamak. 5) *Uzlet*: Halvete ve inzivaya çekilmek; dostla sohbet için yabancıların sohbetini terk etmek (bkz. *halvet*). 6) *Zikr*: Daima Allah'ı akılda tutmak ve mâsivâyı unutmak. 7) *Allah'a yönelmek*: Mâsivâdan yüz çevirmek, kulun bütün gücü ve mevcudiyetiyle Allah'a yönelmesi ve *lâ maksûde illâllah* demesi. 8) *Sabr*: Mücâhede ve riyazetle nefsin haz ve arzusunu terk etmek. 9) *Murakabe*: Kulun kendisine ait bir kuvveti olmadığı bilincine varması, *lâ havle ve elâ kuvvete illâ billâh* demesi, tohumu eken çiftçinin yağmur beklemesi gibi Allah'ın rahmetini ve feyzini beklemek için Hakka doğru yönelmek. 10) *Rıza*: Kazâya rıza, kaderin tecellilerine razı olmak, nefsin rızasını terk ederek Hakkın rızasını kazanmak, "kahrın da hoş, lütfun da hoş" demek.

Tarikat: Yol, nefsi arındırmak ve ergin hale getirmek için bir mürşidin gözetim ve denetiminde tutulan yol, benimsenen usul, dini hayatı yaşama tarzı.

Tarik-i esmâ: İsim okuyarak Hakka ulaşma yolu. *Tarik-i zât*: Fenâ ve marifet yolu. Şeriata uygun ve muhalif olma esasına göre tarikatlar: *a*) Makbul tarikatlar, hak ve bâ'şer olan tarikatlar: Melâmetîyye, Mevleviyye, Kübreviyye, Şâzeliyye, Bedeviyye, Desûkiyye, Sühreverdiyye, Halvetiyye, Bayramiyye, Nakşiyye, Kadiriyye, Rufaiyye... gibi. *b*) Merdut tarikatlar, bâtıl ve bî'şer olan tarikatlar: Hurûfiyye, Noktaviyye, Bektaşiyye, Hulûliyye, Evliyaiyye, Hubiyye, Huriyye, İbâhiyye, Mütekâsiliyye, Mütecâhile, İlhamiyye, Vâkıfiyye...

Tasarruf: İdare etmek, kullanmak, velilerin eşya ve varlıklar üzerindeki manevi etkileri, keramet. *Kevnî* ve *surî keramet*: Madde üzerindeki keramet, gözle görülen keramet ve tasarruf. *Manevi ve hakiki keramet*: Ahlaki ve ilmi keramet ve tasarruf, şeyhin müritlerinin hal, huy ve ahlaklarını iyiye doğru değiştirmesi.

Tasavvuf: Kalbe, ahlaka, nefse, ruha, hale, makama, marifete, sırra ve bâtına ait bilgiler, şeriatın iç yüzü, İslam dininin ruhu, manası, özü, iç âlemden söz eden ilim.

Tasfiye: Kalbi saf hale getirerek hakikati idrak etmek, mücâhede ve riyazet.

Tatavvu: Farzların dışında kalan ibadetler, nafile ibadetler.

Tayy-ı mekan: Uzun bir mesafeyi bir anda alma şeklinde gerçekleşen keramet. *Tayy-ı zaman*: Uzun zamanın kısalması şeklindeki harikulade hal. *Bast-ı zaman*: Kısa bir zaman parçasının uzaması, zaman içinde yeni zamanların yaratılması.

Tecelli: Hakka yönelen kalplere yönelen Allah'ın nurlarının içte parlaması, zuhur etmesi; işrak, ziyalandırmak (îzâe), ışıklandırmak (înâre, tenvir) *Tecelli-i efâl*: Allah'ın fiillerinden bir fiilin kalpte tecelli etmesi, *Tecelli-i esmâ*: Allah'ın isimlerinden bir ismin kalpte tecelli etmesi, *Tecelli-i sıfat*: Allah'ın sıfatlarından bir sıfatın kulun kalbinde tecelli etmesi. *Tecelli-i zât*: Allah'ın zatının tecellisi. *Celâli tecelli*: Allah'ın azamet, kahr, kibriya ve gazap gibi isim ve sıfatlarla tecelli etmesi. *Cemâli tecelli*: Allah'ın lütuf, merhamet, af ve mahabbet gibi isim ve sıfatlarla tecelli etmesi.

Tecrit üzere seyahat: Yanına azık, binek, kılavuz, arkadaş veya diğer herhangi bir şey almadan ucu bucağı olmayan çöllerde ve tehlikeli sahralarda yalnızca Allah'a güvenerek tek başına yolculuk yapmak, bu şekilde hacca gitmek.

Tecrit: Soyutlamak, yalnızca Allah'a güvenmek, bel bağlamak, başka şeyleri asla dikkate almamak, hesaba katmamak. Maddi âlemden sıyrılan ve soyulan kalplerin ilahi tecellileri temaşa etmesi, tevhit; insanlardan ayrı yaşamak; evlenmemek. Tecrit mâsivâdan ayrılmak, tefrit ise tek olan Allah'ı bulmaktır.

Tedânî: Hak dostlarının miracı.

Tedellî: Sahv ve ifâkat haline gelen Hak dostlarının ulaştıkları ve yükseldikleri yerden geri dönmeleri.

Tefekkür: Amacı kavramak için zihni eşyanın manasını anlama haline yöneltmek, eşyaya ait bilgileri kalbe getirmek.

Tefrika: Dağılma, zihnin dağınık olması, kalbin değişik düşünceler içinde bulunması hali.

Tefrit: Sonradan olan hadis şeyleri ortadan kaldırarak Allah'ı tek olarak görmek, tevhit.

Tefviz: Allah'a teslim olmak, tevekkül etmek.

Tehallî: (*hilye*) Süslenmek, iyi huylarla bezenmek, güzel ahlak sahibi olmak.

Telvin-Temkin: Telvin, seyr ve sülûk halinde bulunan sâlikin renkten renge, bir halden başka bir hale girmesi, değişmesi; temkin ise istikrar bulması ve sabit hale gelmesi. Telvin sâlikin hali, temkin vâsılın halidir.

Temkin: İstikamet üzere sabit ve kararlı olma hali. Talip telvin, vâsıl temkin sahibidir.

Tenezzülât-i Hams/Hazarat-ı Hams: Beş âlem, Allah'tan sudûr ve zuhur eden varlıkların geçirdiği beş safha: 1) *Gayb-ı Mutlak mertebesi*: Bunun da üç itibari durumu vardır: *a*) Lâtaayyün, gaybu'l-gayb, amâ-i mutlak, kenz-i mahfi, hazreti cem ve teklik mertebesi. *b*) İlk taayyün ve ilk tecelli, mutlak ilim, vahdet, hüviyet, hakikat-i Muhammediye mertebesi, *c*) İkinci taayyün ve tecelli, Allah'ın bütün sıfatlarının açık ve seçik hale gelmesi, vahidiyyet ve hakikat-i insaniyye mertebesi. 2) *Ruhlar mertebesi*: Emir âlemi, melekût âlemi mertebesi. 3) *Misal mertebesi*: Bu âlem mutlak ruh âlemi ile mutlak cisim âlemi arasında bir berzah ve köprüdür. 4) *Cisim ve madde mertebesi*: His ve şahadet âlemi, zulmanî âlem. 5) *Mertebe-i câmia*: Yukarıda söz edilen vahdet, vahidiyet, ruh, misal ve cisim gibi zuhur ve tecellinin

hepsini kendisinde toplayan insan mertebesi. Zuhur, sudûr ve tecellinin hepsini kendisinde toplayan insan mertebesi. Zuhur, sudûr ve tecellinin bu beş şekline yukarıdan aşağıya gelinirse tenezzülât-ı hams, aşağıdan yukarıya doğru gidilirse hazerât-ı hams derler. Hazerât-ı hamsın kısaca ifadesi şöyledir: 1) Gayb-ı mutlak (*a.* ehadiyyet, *b.* vahdet, *c.* vâhidiyyet). 2) Gayb-ı mutlaka müzâf olan ruhlar âlemi. 3) Misal âlemi, şahadet âlemine yakın olan ve gaybe müzâf olan âlem. 4) Şahadet-i mutlaka, yani madde ve cisim âlemi. 5) Mertebe-i câmia, insan mertebesi.

Tenzih: Allah'ı beşeri niteliklerden uzak tutmak.

Tenzil: Kur'ân.

Teozofi: Keşf, keramet ve tasarruf, dirî hükümlerle bağlı olmadan kâinatın sırrını, kanunlarını ve bunları etkileme yollarını öğreten ekol.

Terk: Dünyayı, hırsı ve tamahı terk etmek. Dört terk: Terk-i dünya, terk-i ukbâ ve terk-i terk, varlığı terk, Allah rızası dışında her şeyi terk etmek.

Tesbih: Hakkı; mümkün, hâdis ve yaratılmış varlıklara ait kusurlardan tenzih etmek.

Teslimiyet: Allah'ın emirlerine boyun eğmek ve itiraz etmemek. Kazâyı rızayla karşılamak. Musibet anında için ve dışın değişmemesi.

Teşne: Susamış. Sevgiye ve Hakka ermeye özlem duyan.

Tevâcüd: İradeyle vecde gelme, kendini vecde zorlama, coşma.

Tevâli': (ç. *tâlia*) Işık, içe doğan nur, tulûât.

Tevbe: Hata ve günahta ısrardan vazgeçerek Allah'ın emirlerine itaat etme haline dönmek. Pişmanlık, nedamet. *Tevbe-i hasuh*: İçten ve ciddi tevbe. *Tevbe-i nasuh*: Kesin ve bozulmayan tevbe.

Tevekkül: Allah'a güvenme ve dayanma.

Tevellî: Ondan kendine dönmek.

Tevfık: Allah'ın kulun amelini rızasına uygun kılması, Allah'tan yardım gelmesi.

Tevhit: Allah'ın bir olduğuna, sıfatları, fiilleri ve isimleri itibariyle benzeri bulunmadığına ve tek olduğuna inanmak.

Tıbbu'r-ruhânî: Ruhi tabiplik. *Tabib-i ruhânî*: Mürşit ve şeyh.

Ubûdiyet: Kulluk etmek, ibadet, tapmak. *Ubûdet*: Has ve halis bir kul olmak.

Ucb: Kişinin hak ettiğinin üstünde bir konumda olduğunu sanması, şımarması ve kendini beğenme hali.

Ufuk-ı a'lâ: Ruh makamının sonu.

Ufuk-ı mübîn: Kalp makamının sonu.

Ulema: Âlimler, zahiri hükümleri ve ilimleri bilenler, bedene ait cismani ve zahiri amellerin dinsel hükmünü bilen âlimler. *Ulemâ-i rusûm*: Şekilci, merasimci, kuralcı ve zahirci âlimler, müteşerrifler. Ruhun ve kalbin fiillerini ve bunlara ait hükümleri bilmeyen ve önem vermeyen, zahiri bâtından, şekli ruhtan, sözü manadan üstün tutan bilginler.

Ulû'l-elbâb: Her şeyin özünü alarak kabuğunu bırakan.

Usûl: Kurallar, tarikatlarda gözetilmesi gereken edep erkân (bkz. *tarikat*).

Uzlet: İnziva, cemiyeti terk ederek bir köşeye çekilme.

Ümmü'l-kitab: Levh-i mahfûz, akl-ı evvel.

Üns–Heybet: Üns; ülfet etmek, rahat etmek, sefa hali, kalbin sevgiliyle neşelenmesi, ruhun güzellikteki kemalden zevk ve lezzet alması; haşmet, vahşet ve heybet halinin zıttır. Heybet ise korku, endişe ve kaygı hissidir. Üns ve heybet, korkma ve recâ halinin üstünde yer alan iki haldir.

Vahdet-i vücûd: Hakiki varlığın Haktan ve Onun tecellisinden ibaret olduğu, diğer şeylerin gerçek anlamda var olmadıkları inancı.

Vahdet-Kesret: Birlik-Çokluk. Vahdet, her şeyi Bir olarak ve Bir içinde görmek, eşyayı Allah'la görmektir, cem halidir. Kesret ise varlıkları çok olarak görmek, fark halidir. Gayb-ı mutlakın lâtaayyün ve lâzuhur mertebesine *ahâdiyyet,* ilk zuhur ve taayyüne [taayyün-i sânî] *vahidiyyet* adı verilir (bkz. *tenezzülât-ı hams*). 1) *Vahdet-i kusûd*: Kast ve iradenin birleştirilmesi, kulun kendi kişisel ve beşeri iradesini bırakarak Allah'ın iradesini, muradını, emelini kendi muradı ve amacı haline getirmesi, böylece tek bir iradenin, ilahi iradenin hâkimiyetini sağlaması. 2) *Vahdet-i şuhûd*: Vecd ve cem halinde kulun her şeyi bir olarak görmesi, görülen şeylerin birleştirilmesi ve tek varlık halinde görülmesi, güneş doğduğu zaman ay ve yıldızlar nasıl görülmüyorsa, ilahi tecellilerin zuhuru anında Allah'tan başka hiçbir şeyin görülememesi, Allah zuhur ve tecelli ettiği için mâsivânın mahvolması hali, *enfusî* (öznel) *fenâ*. 3) *Vahdet-i Vücûd*: Varlıkların bir ve tek olduğu kanaati, varlıkları bir bilme, bir olduğuna inanma, vecd ve sekr halinde olmaksızın varlıkların tek varlıktan ibaret olduğuna, her şeyin tek olan Allah'ın değişik tecellileri, zuhurları, taayyünleri ve görünüşleri olduğuna inanmak, *âfâkî* (nesnel) *fenâ* (bkz. *fenâ*).

Vakfe: Hacıların arefe günü Arafat'ta bulunmalarına denir.

Vakfe: İki makam arasında duraklama hali.

Vâki': (ç. *vâkiât*) Sabit ve daim olan hatır, ilham, müşahede, keramet.

Vakt: Şimdiki zaman, hal, dem, insan üzerinde galip ve hâkim olan manevi hal, sûfi ibn vakittir, geçmiş veya gelecek zamanla değil içinde yaşadığı halle meşgul olur.

Vâleh: Vecd ve istiğrak hali, vecdin aşırı şekli, şiddetli hayret, çılgınlık.

Vârid: (ç. *vâridât*) Haktan gelen ve insanı Hakka götüren feyz, füyûzat, ihlam, saik, neşe, hüzün, kabz, bast gibi tasavvufî ve manevi haller.

Vasıta: (ç. *vesâit*) Hak ile halk arasındaki ilişkiler, aracılar, engeller.

Vecd: (ç. *mevâcid*) Bulmak, kalbe gelen feyz ve tecelli, doğal bir şekilde kendinden geçmek, gayri iradi olarak coşmak, cezbelenmek, ibadet ve tâatin meyveleri, iç temaşa, istiğrak hali. *Vâcid*: Vecde gelen. *Fakd*: Vecd sırasında bulunanı kaybetme, vecdin yok olması, kendine gelme. *Tevâcüd*: İradeyle vecde gelmek, semâ, deverân, raks. *Vücûd*: Vecdin en mükemmel şekli. *Mütevâcid ve mütesâkir*: İradeyle vecd ve sekr haline gelen.

Vefa: Sadakat. Verilen söze bağlı kalmak (bkz. *ahd*).

Velâdet: Doğmak, velâdet-i sâniyye ikinci doğuş, tasavvufa girmek, bir şeyhe bağlanmak, tasavvufu yaşama haline ulaşmak. *Vâlid*: Baba, peder, şeyh. *Rezâ'* ve *mass*: Şeyhin ilim, irfan ve erdemini emmek, ahz-i feyz, şeyhin sütüyle beslenmek, annenin çocuğunu beslediği ve

terbiye ettiği gibi şeyhin müridini ilim, irfan ve erdemle beslemesi, yetiştirmesi ve terbiye etmesi. *Fitâm, infitâm*: Sütten kesilmek, seyr ve sülûku tamamlamak, icazet ve hilafet almak, şeyhin müridine irşat ehliyeti vermesi.

Veli (ç. *evliya*) Dost, seven, âşık, arif. Hak Teâlâ'nın dostu ve sevgilisi olan, kul, evliyaullah, Hak dostu; aduvvullah ve evliya-i şeytanın zıddı. Allah'ı seven ve dost edinen (*feîl bimânâ fâil*), Allah tarafından sevilen ve dost ittihaz edilen (*feîl bimânâ menfûl*), keşf, keramet, ahlak ve erdem sahibi olan ideal Müslüman, duası makbul olan mümin, Allah'ın koruduğu kişi.

Verâ': Takvanın ileri aşaması, emredilen ve yasaklanan bütün dinsel emirleri ayrıntıları ve incelikleriyle uygulamak.

Veraset: Ölen bir akrabanın malına konmak, çalışmadan mal sahibi olmak, veraset ilmi, vehbî ilim, çalışmadan kazanılan, Allah tarafından hediye olarak verilen tasavvuf ilmi.

Verkâ: Güvercin; külli mesele.

Vesile: İnsanı Allah'a yaklaştıran vasıta.

Vilayet: Velilik, evliyalık, Hakla dost olmak, kulun Hakkı, Hakkın kulunu dost edinmeleri.

Vilayet-i Amme: Genel velilik; bu manada mümin ve Müslim herkes Allah'ın velisidir.

Vilayet-i Hassa: Özel velilik, bu manada yalnızca ilham, keşf, keramet, yüksek ahlak ve erdem sahibi olan Müslümanlar velidir.

Vird: (ç. *evrâd*) Zikr, hizb, gelmek, varmak; belirli zamanlarda, belirli miktarda, belirli duaların zikir olmak üzere belirli ve düzenli bir biçimde okunması.

Vukuf: Bilmek. Vâkıf olmak. Bir şey üzerinde sürekli, dikkatli ve düzenli bir şekilde durmak. Duraksamak. *Vukûf-i zemânî*: Kulun her zaman halini bilmesi, nefs muhasebesi yapmak, vird ve zikrini vaktinde yerine getirmesi. *Vukûf-i adedî*: Vird ve zikrin adedine uymak. Sayıya dikkat ederek kalple zikir yapmak. *Vukûf-i kalbî*: Kalbin Hakkın huzurunda olması, *yâddâşt*; zikir yapan müridin kalp üzerinde durması ve başını kalbinin üzerine eğmesi, gönlüne yönelmesi, kalbini denetlemesi, mâsivâyı kalbine sokmaması.

Vuslat, Visâl, Vusûl: Amaç ve murada ulaşmak, ermek, firak, ayrılık ve hicran halinin zıddı. *Vâsıl ve vuslat ehli*: Eren, muradına kavuşan

Vücûd: Varlık. Vecdin en mükemmel şekli.

Yakaza: Uyanık olma hali, Allah'ın yasaklamadan neyi kastettiğini kavramak.

Yakîn, Îkân, Teyakkün: Açık, seçik ve kesin bilgi. Üç yakîn hali [*yakînât-ı selâse*] vardır: *a) İlme'l-yakîn*: Bir şeyi ilim ve delille kesin olarak bilmek. (İstanbul vardır.) *b) Ayne'l-yakîn*: Bir şeyin var olduğunu uzaktan görerek ve seyrederek öğrenmek. "Görmek, duymak gibi değildir" [*Leyse'l-iyân ke'l-haber*]. (İstanbul'u uzaktan görmek.) *c) Hakka'l-yakîn*: Bir şeyi yaşayarak, içine girerek ve temas ederek öğrenmek bkz. *mühâdara, mükâşefe, müşahede*

Zâcir: Mümin kulun kalbinde olan ve onu Hakka davet eden vaiz, gönüldeki Hakkın vaizi.

Zahit: Dünyadan el etek çekip ahirete yönelen (bkz. *züht*).

Zamîr: (ç. *zemâir*) İç, derûn, vicdân, kalp, bâtın.

Zaviye (ç. *zevâya*) Açı; küçük tekke.

Zehâb: Kendinden geçmek, vecde gelmek, hissini ve bilincini kaybetmek.

Zevâid: Fazla ve çok olan, yakînin ve gaybe iman halinin artması, yakîn arttıkça makamlardaki sıdk ve ihlas halinin de artması.

Zevk: Tatmak, içmeye başlamak, aşkullah kadehinden içmek (bkz. *şirb*). *Zevk-i tasavvufî*: Tasavvufî halleri yaşamak.

Zıll: Gölge; izafi ve nispi olduğuna inanılan mâsivâ, âlem.

Zıll-ı evvel: Akl-ı evvel.

Zıllullah: Allah'ın gölgesi, insan-i kâmil.

Zıya: Başkalarını Hakkın gözüyle görmek.

Zikir: (ç. *ezkâr*) Allah'ı zikretmek, hatırlamak, isyan, nisyan ve gaflet halinde olmamak. Belli zamanlarda belli duaları, belli miktarda ve belli şekilde okumak (bkz. *vird*). *Kâiden zikir*: Oturarak zikir yapmak. *Kaimen zikir*: Ayakta yapılan zikir, devarân, semâ. *Müstemian zikir*: Dervişlerin toplu olarak yaptıkları zikir. *Deverân*: Semâda olduğu gibi dervişin hem kendi ekseni etrafında hem de bir daire üzerinde döne döne zikir yapması, tevâcüd. *Zikr-i cehri*: Açık ve yüksek sesle yapılan zikir. *Turuk-ı cehriye*: Hz. Ali'den gelen ve açık zikir esasına dayanan tarikatlar. Mevlevilik. *Zikr-i hafi*: Alçak sesle, müridin ancak kendisinin duyabileceği bir sesle zikir yapması. *Turuk-i hafiyye*: Hz. Ebû Bekir'den gelen ve gizli zikir esasına dayanan tarikatlar.

Zillet: Züll, aşağılık [zelîl] ve meskin olma hali. Sûfiler zillete ve miskinliğe büyük değer verir, izzeti zillette ararlar.

Ziyaret: Kutsal bir mekânı veya bir veliyi görmek, bu amaçla yola çıkmak. *Ziyaretgâh*: Ziyaret edilen yer. *Zâir* (ç. zuvvâr) ziyaretçi.

Zuhur: Varlıkların Allah'tan sudûr, tecelli ve feyezan etmesi, görünmek. *Mazhar ve Mezâhir*: İlahi isim ve sıfatların tecelli ve zuhur ettiği yerler.

Zulmet: Karanlık, ilahi nurun olmaması hali, ışıksız.

Zü'l-akl: Akıllı. Zahirde halkı, bâtında Hakkı gören, halkı Hakkın aynası olarak kabul eden kişi.

Zü'l-ayn: Basiret sahibi. Zahirde Hakkı, bâtında halkı gören halkı Hakkın aynası olarak kabul eden kişi. *Zü'ı-akl ve'l-ayn*: Hakkı halkta gören. Hakkı halkta görmeye *kurb-ı nevâfil*; halkı Hakta görmeye *kurb-ı ferâiz* denir.

Züht: Dünyaya ve maddeye karşı sırt çevirmek; maddeye ve dünyaya karşı kalpte duyulan soğukluk ve isteksizlik hali; dünya sevgisinden ve hırsından uzak kalmak, rağbet, ihtiras ve tamah halinin zıddı, nefsani, hayvani ve dünyevi arzuları terk etmek. Cennete girmek için ibadet etmek. *Zahit*: Züht hayatı yaşayan.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

DİZİN